1940(32,)

1940 — ANUL XXXII Nr. 1 — IANUARIE

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAŢIA
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranţi responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

Inscrisă in registrul de publicaţiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXII
IANUARIE 1940

A MURIT TANTI IULIA

Inăuntrul cutiei negre a cupeului, mergeau spre locuinţa unchiului Gregor şi a mătuşii Sofia, — ea Fetiţă înlemnită între Tata şi Mama — înlemniţi şi ei. Aşa dar totul era real, nu era numai un vis, din acelea pe care chiar o lumină orbitoare anevoie îl risipeşte,—era aevea.

In cutia îngustă, asfixiantă a cupeului — copila nu mai urcase până atunci într'un cupeu, — în cutia cea neagră, mergeau spre casa unchiului şi a mătuşii cele rele şi păreau trei păpuşi de lemn: — Tata, Mama, Fetiţa.

Numai vizitiul era viu, fiindcă avea o cocoaşă care mişca subt halatul livrelei şi, fiindcă biciul, mobil ca şi cocoaşa, mişca în contratimp cu aplecarea cupeului. La dreapta se înclina biciul lung cu funde veştede, la stînga se încovoia pe roate cutia cupeului, iar cocoaşa vizitiului se aplecа înainte ... apoi invers ... şi iarăş...

Deoarece cupeul şi ei cei dintrînsul erau totuş aevea, poate că era real şi ceea ce numai i se păruse că a auzit în cancelaria şcoalei — era adică adevărat că *Doamna* cu o broboadă uşor umedă peste glasul ei aspru, spusese: — Copila mea, părinţii tăi au venit pentru a te conduce să vezi pentru ultima oară pe mătuşa ta Iulia!... Deaceea îţi permit a părăsi ora de matematică. Păstrează şorţul negru şi pune bereta neagră şi nu uita a cere iertare mătuşii tale Iulia, pe care o vei vedea *pentru ultima oară*.

Aci, glasul Doamnei revenise la asprimea lui firească, subliniată chiar. Alteori, atunci cînd Doamna îi vorbia ei, Fetiţei anume, asprimea firească a glasului se corecta prin cuvinte, pe cînd acum cuvintele aspreau încă mai mult glasul şi, anume pentru ea. Exista în adevăr între Doamna şi ea un proces deschis, un dezacord tăcut — unul singur — şi tocmai pe capitolul Tantei Iulia. Deşi avea azi reculegerea cerută de împrejurări, vocea Doamnei suna parcă triumfătoare; ea singură Fetiţa, putea simţi intenţia vorbelor, dinadins alese, şi trîmbiţarea tonului.

... Dar, totul azi era atît de neaşteptat şi de ameţitor: — rochia neagră a Mamei, fâşia neagră de pe mînica tunicei Tatei... Toate înţelesurile şi toate subînţelesurile se amestecau, se scufundau în apa

iar capul se așezase pe un gît lung și slab, pentru a fi mai departe de bustul disgrațiat.

Fugea Fetița nu numai de chipul ei ci și de conștiința pe care Tanti Iulia o avea însăși de acea disgrație, conștiința crimei de a fi urîtă care în încăperea solemnă a cancelariei, peste scaunele cu spătar de stejar sculptat, peste registrele de pe biroul măreț, peste jilțul înalt al Doamnei și în lumina cumpătată a geamurilor opace, — în ceeace era Cancelaria Școalei, răspîndia o panică, o igrasie, nesuferite.

Iată că această disgrație nu mai putea fi nesuferită, nețărmurită.. „..Numai era la fel... pierise. In loc de ușurare, Fetița simția o prăvălire ca de stîncă care astupa peștera în care Tanti Iulia își ascunsese acum urîțenia ei vinovată. O ascunsese nu atît de oameni și de lumină, ci mai ales de Fetiță, de ea anume și fără de întoarcere cu putință.... O stâncă se prăvălise: — remușcarea.... Singură... singură cu remușcarea!

Mama în nemișcarea și înstrăinarea ei de azi, lăsa să-i cadă în poala rochiei negre, lacrimi rare. Tata, privia prin geamul cupeului undeva într'un loc unde nu-l puteai întîlni... iar pedeasupra atîtor înstrăinări era legănatul cumplit al cupeului care la fiece mișcare de roată îți împresura capul cu spirala unor cercuri amețitoare: erai tras înainte, te aplecai pe marginea unui abis, te răsturnai spre dreapta, spre stînga... inversiunea mișcării, turburarea respirației, înghițirea aerului în contratimp — aerul, care alteori îți da suflarea lui cea ușoară, delicată, — deopotrivă, — totul, te înebunia. In creer în loc de jocul săltat al gîndurilor, o apă înspuma turbure, o roată se învîrtia haotic.... Și mereu cutia neagră trasă înainte de puterea cailor, legănată în lături, scufundată pe roatele dinapoi.... Mereu omul spînzurat pe capră, legănat și el în toate felurile, pe cînd hățurile dănțuiau în salturi dezordonate.... Mereu din capul pieptului se urca în gîtlej o amărăciune care se amesteca cu gîndurile tot amare și cu usturimea sărată a lacrimilor, ca un supliciu. Ce crudă era moartea Tantei Iulia!

Socotind-o îndestulată de jicniri, pe Tanti Iulia, Dumnezeu o răpise neașteptat și cei rămași aveau a suferi chinuri, cum era cel al legănatului de iad al cupeului sau tăcerea rigidă, absentă, a părinților.... Și când oare se va sfîrși drumul — parcă nesfîrșit — pînă la Tanti Iulia?... O isbitură verticală, apoi o alta laterală, un troznet al scheletului trăsurii, o panică în toate mădularele Fetiții, un circuit în oasele de fier ale armăturii și cutia lăcuită a cupeului „nou și pe arcuri" se oprise brusc, pe cînd roatele încă forfoteau aerul acum înțelenit.... Aer!.... Aer și respirație, care, desmeticind-o, amețiau acum pe copilă cu biciul răcoarei.....

...Și unde ducea acest drum infernal pe care, cu vinovăție, Fetița îl socotise un minut ca pe o plăcere, un lux? Prima ei preumblare cu un cupeu, vehicul nobil, scump... Deacum va refuza oricînd o preumblare în cupeu, cum ar refuza a-și virî trupul într'un sac legat la gură... gînduri părăsite, căci Tata și Mama erau neclintiți în aceeaș înstrăinare uscată, pustie. Numai pe un minut gîndul ei fusese limpezit de geamul întredeschis....

...Așa dar calvarul acestui drum ducea spre acel mister care era moartea Tantei Iulia.... Pentru a ajunge la acel loc, la acea întîmplare ciudată și aspră, drumul trecea neapărat pe la casa Unchiului Gregor și a Celei Rele. Acolo va fi popasul. Peacolo ca printr'un purgatoriu trebuia trecut pentru a ajunge la ceeace se chema „Tanti Iulia a murit" și care rămînea un loc, o întîmplare, *ceva*, un anotimp, pentru care Fetița nu avea nici o pregătire, nici o apărare. Singură, părăsită de părinți, chiar de Mama a căreia firavă veghe nu lipsia niciodată — fie că nu ți-o vroiai.... Fără de pilonul neclintit — Tata — care atunci chiar cînd se cheltuia spre alte slujbe, îți rămînea aproape, ca un zăgaz împotriva tuturor apelor.... Amîndoi erau azi înțeleși în ceva neînțeles de Fetiță, amîndoi plecaseră de lîngă copila lor, pe drumuri paralele, spre un același orizont rigid.

Chinuită de legănarea dezordonată, Fetița era asvîrlită zadarnic peste umărul nesimțitor cînd al unuia, cînd al celuilalt. Mama nu o întreba: — Ți-e frică Fetiță? — cu glasul ei sperios care pe copilă mai tare o speria, cașicum neașteptat o pasăre îi sbura pe la urechi... și Tata nu-i spunea cu vocea lui limpede, hotărîtă: — Nu-ți fie frică! — comandă miraculoasă care înlătura orice obstacol. Cei doi erau deopotrivă absenți, deopotrivă complici la ceva care pe ea o înlătura, o lăsa lovită din toate părțile, părăsită într'un loc fără de soare, fără nor, fără lumină, fără întuneric, fără voce, fără auz. Dece? Pentru care vină și pînă cînd?

Murise Tanti Iulia!... Pronunțase în adevăr cineva aceste cuvinte?.. Oare le spusese *Doamna?*... Nu oare părinții înșiși?... In Cancelarie părinții tăcuseră cum tăceau și acum. *Doamna*, cu glasul ei mat care nu durea, nu mîngîia, cu silabe netede ca sunetul pendulei din perete cînd bate orele mari, *Doamna* vorbise în numele lor, al părinților... și a ceva alt.... Spusese: — A murit mătușa ta Iulia! — așa dintr'o dată ca un cuțit care cade... Nu spusese: — Copila mea!.... Nu pusese mîna ei aspră, posesivă, pe umărul fraged... Fetița știa bine că în acel moment *Doamna* nu vroise s'o cruțe, să o mîngîie, ci dinadins luase asupra ei cuvîntul Moarte, adus de părinți, pentru a face din el sunetul metalic, necruțător al unei pedepse.

— Mătușa ta Iulia, care avea toate virtuțile și un chip urît, dat ei de natură ca o cercare grea, ca o pedeapsă fără de vină nici leac, ca un chin al ei pe care trebuia să-l pună subt ochii tuturor pentru a le pricinui respingere și a suferi încă și din repulsia lor...!... Tanti Iulia, care a studiat la Viena și Dresda și care cunoștea perfect trei limbi străine.... Care în odăița ei din școala dobrogeană mixtă, unde învăța pe copiii de Tătar, literile alfabetului romîn, își avea pereții odăii căptușiți cu rafturi pe care odihniau dicționare

mari — pe care tu nu le-ai fi putut nici ține în mîini, necum folosi — și hărți mari ca un covor, nu numai ale pămîntului și munților și apelor ei, ci și ale Cerului... Tanti Iulia pe care ca un copil prost și rău, o lăsai să te aștepte zadarnic în Cancelarie — tu care la primul gest al profesoarelor tale soseai blînd și voios, cu seninul luminos al părului auriu deasupra șorțulețului negru de clasă.... Tu, care nu minți niciodată, Tu.... pentru a ocoli vizita Tantei Iulia, mințiai, te ascundeai.... și chiar dacă în ultimul moment al răbdării binevoiai a veni, îi spuneai cuvinte reci, cu o voce absentă, aveai gesturi la fel cu ale unei păpuși cu mecanism, căreia i s'a întors numai pe jumătate cheia... și nici nu ascultai măcar glasul care din emoție bîlbîia o scuză, sugrumat în saliva spumoasă, înmulțită în fălcile rău înșurubate din rușinea că ție ți-e rușine de prezența ei!

...Tu!... Tu... tu...! suna glasul acuzator.

. . . .

Da, fusese rea și își primia pedeapsa, deaceia tata și mama își întorceau dela ea chipul și sufletul, o lăsa singură... și fără de ei, cine mai putea fi bun cu ea?...

...Numai Dumnezeu mai putea fi bun cu ea și nici el nu putea deoarece chipul urît și sufletul nobil al Tantei Iulia, le orînduise Dumnezeu, a fi astfel cum erau și opera lui și-o vroia respectată... Fetița călcase porunca tuturor. Poate totuși că Tata ar fi trebuit să fie mai îngăduitor. Băgase Fetița de seamă că nici el nu suferea chipul urît al Tantei Iulia... Mama însă o privea în față drept și blînd... De ce nu se putuse și ea uita blînd și drept în fața Tantei Iulia... și de aci înainte nu va mai putea... Tot ce privia pe Tanti Iulia deacum înainte trebuia pus la timpul trecut... Murise!... Fetița își repeta acest cuvînt hotărîtor care nu avea încă un sens limpede... Il repeta cu ochi uscați dar și cu gîtlejul uscat... Ceeace înțelegea bine, era că nu va mai putea niciodată îndrepta greșelile ei... Aci își găsia înțelesul cuvîntul ciudat „Moarte" — în această piedică absolută. *Niciodată...*— suna tare în ea și hotărît. Prin amețeala ei și prin coaja care depeacum începea a se prinde pe trupul ei, presimțind apropierea Celei Rele, răzbia acel *niciodată*, ca un gong care-ți trimite deaproape pălmuirea aerului pe care l'a fărâmat cu sunetul.

...Și dacă cel puțin nu s'ar mai învîrti la nesfîrșire roatele în legănarea lor amețitoare. De nu s'ar mai întoarce roatele, la nesfîrșit... De s'ar putea smulge cuiul înfipt în frunte, în ceafă...! Cupeul se smucise, amețeala culminase, apoi totul se oprise brusc. Caii erau acum statui și vizitiul, cel cu halat lung, nu mai avea cocoașă, ci așezat în fața portierei care își apăra încă încuietoarea subt mîna delicată a Mamei, birjarul ținea biciul drept, nalt, rigid, prezinta arma... Sosiseră.

...Sosiseră la casa Unchiului Gregor și a Mătușei Sofia!... Coaja ei de apărare nu se închegase încă bine căci un tremur scutura

Fetița pe dinafară, ca de friguri... Strîngea dinții să nu clanțăne... I se păru că Mama a întors spre ea puțin capul și un colț din privirea Tatei.... atît!

Va fi singură față în față cu Tanti Iulia, cea acum înarmată cu puterea pe care o dă *Moartea*. Cu Tanti Iulia, către care fusese mincinoasă, rea, nerecunoscătoare... Avea a se socoti cu Tanti Iulia, neajutată de nimeni și în prezența disprețuitoare a Celei Rele... A se socoti nu cu Tanti Iulia cea de întotdeauna, cea stîngace și rușinată de sine, cea ale cărei cuvinte nu reușiau a fi nici blînde, nici aspre, deoarece laopotrivă se încleiau în aceeași salivă, care trebuie să fi fost laolaltă sărată și amară... Peatunci, ochii mici, clipitori și mereu umezi nu-i ajutau cu nimic glasul împleticit... Acum Tanti Iulia nu mai avea gustul amar și nici glasul împleticit. Era ceva mut, aspru, măreț...

...Era cineva răsbunător prin tăcere, prin îngheț, prin oroare — căci moartea era totuna cu groaza cea supremă. La chipul Tantei Iulia nu cuteza a se gîndi, — Cum va arăta acel chip al ei, înțelenit în mustrare, în pedeapsă, în răsbunare...

Moartea Tantei Iulia, nu avea încă decît o singură înfățișare, aceea a unei pedepse; mergea într'acolo unde o aștepta pedeapsa — și cum va fi fost chipul pe care încă nu-l văzuse — al Morții?... Il mai zărise oare acel chip... edeparte, pieziș, cu ochii acoperiți de ceață, cu ochii ce se închideau deschiși... Moartea!

Hotărî că acum, ochii ei își vor mări dinadins lentila pentru a privi Moartea....

Nu, nu se va mai uita fără să vadă, ci își va umple vederea cu pedeapsa pe care i-o pregătiseră cu atîta cruzime. Se va pedepsi singură mai tare, mai crud... se va pedepsi așa fel încît Tata se va speria, așa, cum se speria cînd o durea capul, adică cumplit.... Nu, nu ca să-l sperie, ci pentru a se recunoaște vinovată, pentru a cere iertare — dacă cineva o mai putea ierta deacolo din împietrirea morții — căci Tanti Iulia va fi o statuă împietrită în răsbunare, iată ce va fi....

Cupeul se rotise într'o curbă încheiată după ce trecuse prin porțile larg deschise, — porțile cele mari din fier călit, totdeauna ferecate. Pe aleea pavată a curții tropotul cailor fusese solemn. Intors cu măestrie asupra sa însuși, cupeul oprise în fața peronului intrării principale....

Se sfîrșise drumul spre calvar... acum va privi lung, drept în față pe Tanti Iulia moartă, fără a clipi, fără a-și ascunde văzul sub pînze... Și ce va vedea... cu ce înfățișare îi va răspunde Tanti Iulia... cu ce privire a ochilor — închiși sau, deschiși?... Cu ce cuvinte... cu ce convulziune a buzelor ferecate?... Incordată în tării ce se vroiau supreme, Fetița simți că i se fură pămîntul de subt picioare, că i se scurge prin tălpi vroință, că nu va putea umbla, nu va putea privi... Nu... nu poate!... Dar în capul scării de onoare, țeapănă, cu bustul înainte, cu capul nemișcat între umeri, cu marginile unsuroase ale gurii încă mai lăsate în jos, în mișcarea per-

manentă a unui desgust, sta Mătuşa Cea Rea... In spatele ei, Unchiul Gregor, se profila ca o umbră desdoită, slab, înalt de două ori cît ea, totuşi în prezenţa ei, inconsistent. In meritata pedeapsă pe care Tanti Iulia i-o da, începutul îl făcea această prezenţă din prag a Celei Rele. Fetiţa nu prevăzuse nici un intermediar la convorbirea mută, la întîlnirea tragică cu Tanti Iulia—şi cu Moartea.... In dreapta şi în stînga ei, caşi în cupeu, Tata şi Mama păreau mereu doi sfinxi, două columne... Celuloidul ce o învăluia se strînse, se întări za tare, rece lunecoasă... Cea rea care îşi putea îngădui să sgîrie uneori şi pe Tata, care pe Mama o făcea într'un minut, albă, moale, pierdută... care pe Unchiul Gregor îl făcea să geamă la fel cu căţeluşul Bibi, să miaune, să toarcă ca motanul gri, să se culce învelit în pleduri ca bolnavul... şi de care Jacquot papagalul, rîdea în cascade!... Impotriva Fetiţii Mătuşa Sofia nu va putea nici azi nimic — azi mai ales — nu va putea decît s'o înţelenească, să-i oprească mersul sîngelui, al gîndului, al simţirii...

... Totuş azi, Fetiţa nu simte strînsoarea, nu simte dorinţa să fugă de pe acel loc, nu schiţează un surîs de milă pentru Unchiul Gregor cel cu chipul de Christ, cu ochii negri şi galeşi, cu gura roşie, unduiată, pierdută, în barba mătăsoasă... Nici Mama azi nu e ca alteori strînsă ghem în sfiala ei, cu ochii palizi, dilataţi de scursoarea neregulată a sîngelui prin potecile strîmte ale inimii... Azi e numai fără glas, fără parfum, floare albă, plăpîndă... Tata e turnat în bronz... Nu, nu sunt azi la fel cu ei însăşi şi nimic nu se petrece la fel cu obiceiul.

Fetiţa intrase cea d'intîi, drept, prin mijlocul tăcerii tutulor, între Tata şi Mama, absenţi ca şi în cupeu, numai că aci nimic nu se rotea, totul era vertical, cădea perpendicular. Inapoia lor, — da înapoi — mergeau ca niciodată alături, Mătuşa Sofia cea rea şi Unchiul Gregor, — ea scundă, tot cu pieptul svîrlit înainte ca spre a sparge drumul, cu nasul ei cîrn ce desvelea nările şi pe care de obiceiu scotea fum, cu ochii ca de broască bolboşaţi, cu trupul de ciment, tăiat într'un bloc pătrat de ale căruia unghiuri nu te puteai feri... Totul, însă era azi altfel... era o procesiune.

Fetiţa nu-i vedea, îi simţia numai păşind înapoia ei cu tălpi ce sunau pe parchetul — ce-a fost frecat acum o lună — ciudat însă nu li se spunea să păşească cu grijă.... Mergeau în procesiune ca după un dric absent, înspre locul cumplit unde împietrită în răsbunarea ei, aştepta Tanti Iulia — şi moartea... Nici chiar salonul cel mare, cînd au trecut pe lîngă el, nu a strigat prin uşile lui vecinic închise: — Eu sunt salonul cel mare!

Au străbătut vestibulul interior şi au intrat, pe coridorul larg destul, ca ei să poată trece în aceeaşi ordine şi aceeaşi muţenie... In trupul Fetiţii, mereu mai la adînc ceva se coagula caşicum găoacea de apărare nu era îndestulă.

.... Un ciripit, ca de greer adînc îngropat în zid, îi şoptea că iată salonul cel mare, a cărui uşă alteori se da înlături pentru un minut, arătînd covorul uriaş, mobila aurie, gobelinurile şi oglinzile, — spectacol ce nu făcea totuş Fetiţii impresia decît prin frigul ce te isbia ostil din camera vastă,—iată salonul rămăsese în urmă, nimeni azi nu încetinise pasul în dreptul salonului. Dece oare ea singură, tocmai, ea, avusese un gînd pentru salonul cel mare şi rece, care azi îşi dosea covorul uriaş şi candelabrul din cristal de Veneţia, cel cu opt braţe şi şasezeci de lumini... Poate că acolo îşi închipuise Fetiţa că îi aştepta Moartea, — Doamna Moartea, — oaspele măreţ...

.. Şi iată şi uşa camerei Mătuşei Sofia, fireşte închisă ca să nu iasă căldura acumulată sgîrcit dela începutul iernii şi nici răcoarea cu avariţie strecurată printre jaluzele.... nici mirosul de pudră Germandrée, luptînd cu cel al fiinţii Mătuşii Sofia — ea avea un iz, cel al undelemnului uşor rînced, care iz lupta victorios şi cu pudra Germandrée şi cu un sfert de picătură de parfum franţuzesc... Acum, le taie drumul în lat culoarul dependinţelor şi în faţa lor, iată uşa camerei de musafiri...

...Dincolo de acest culoar nu mai era nimic decît fundul curţii, aşa dar aci se găsia Tanti Iulia — lung drum pînă la acea cameră şi încă mult prea scurt... Fetiţa ar fi mers mult, mult încă, pînă cînd i-ar fi scăpătat picioarele, ar fi îngenunchiat-o, ar fi mers încă mult, înainte de a trebui să treacă pragul locului unde o aştepta pedeapsa — şi Moartea — pe care o întâlnea făţiş întîia oară şi în care pînă atunci nu crezuse.

Tanti Iulia, cea pe care nu o dorea niciodată, pe care o uita cu dinadinsul, către care avea o tresărire de neplăcere, ori de cîteori n'o putea ocoli, *aceea*, nu mai exista. O alta, însoţită de măreţia morţii, o aştepta pentru a o judeca şi pedepsi.

Va trebui să se măsoare curagios cu uriţenia vedeniilor ce o pîndeau. In pragul camerei, cu ochi în care încă nu se adunase văzul, se întreba cum va fi chipul morţii — imagine cumplită, necunoscută, imagină care cerca a-şi croi drumul aspru prin creerul fraged, prin sufletul gingaş, prin trupul plăpînd... Unde îi era semeţia. Un îngheţ; iată ce era acum Fetiţa... Un sloiu mic de gheaţă prin care curgea o flacără usturătoare şi flacăra se stingea, biruia îngheţul, sloiul devenia dur, tăios, necruţătoare erau chingile strînsoarei reci, numai braţele pedelături nu erau încă prefăcute în sticlă rece, ci firave tremurau în marginea făpturii. Zadarnic cerca a-şi ascunde trupul undeva la adăpost de frig şi de frică... Ochii albaştri pluteau în ape învineţite, turburi, foarte turburi, deoarece nu vedeau înaintea lor nimic... Pînă cînd, în cuprinsul lor, din neguri vinete, începu a se lămuri spaţiul camerei de musafiri... Ceilalţi toţi erau în spatele ei... Şi... dece ea... ea dece... cu un pas înainte?

. . . .

Camera era numai spaţiu şi Fetiţa nu căuta încă contururi... Un punct, unul singur, apoi o schemă orizontală... aşa cum ştia din rare şi ocolite privelişti, — un coşciug... In el o efigie ţea-

pănă, prelungă, al cărui cap de sfinx, din muțenia, din impietrirea lui, va spune totuși cuvîntul care pedepsește.. Fetiții îi era frică, frică ca unui păcătos de iepuraș prigonit, frică ca unui petecel ce tremură rostogolit de vînt, frică ca funigeilor de primăvară, risipiți fără vînt... Frică !... Atît îi era, numai frică și ochii prin vinovate iscusinți se fereau a privi pe Tanti Iulia răsbunătoarea, așa cum altădată se fereau a-i privi urîțenia ofensatoare. — Cași în viață, ochii Fetiții o ocoliau... Lașă... Lașă.. bună de nimic... copil alintat..., copil nevrednic..

O sforțare... și ochii deschiși, văzînd... Totuși nu răsfrîngeau nimic... Dece oare tot nu vedeau... Nu, nu vedeau! Poate că orbise... Dumnezeu îi răpise vederea, se substituise Celei ce trebuia să pedepsească, ca nu cumva să se înduplece de pedeapsă — căci în Fetiță mijise speranța lașă a unei iertări cu putință... Mai nădăjduise că în moarte Tanti Iulia îi va apare înfrumusețată, că, prin înfrumusețarea chipului, îi va arăta că a iertat-o... a iertat-o deoarece și-a așezat pe față un chip blajin... Tanti Iulia cea bună, cinstită, înțeleaptă și necăjită, care avea mătănii de multe feluri și cărți ale lui Goethe, poleite pe muchie, va merge desigur în Raiu, unde poate că masca chipului tău cel de lut ți se scoate și ți se așează un alt chip, potrivit cu sufletul — așa dar acel al Tantei Iulia va fi un chip frumos...

— Suflet mic, gînd fraged, decît vicleșug erau în stare, pentru a îndupleca, a ocoli urîțenia chipului Tantei Iulia, urîțenia cea acum înmuiată de Moarte... De cît inocent vicleșug era Fetița azi în stare!

...Se putea ca Tanti Iulia să nu fi ajuns încă in raiu și încă să nu fi dobîndit chipul cel frumos, cel de înger... Nădăjduia totuș Fetița, că începuse a-l pierde pe celălalt, cel pe care nu putuse a-l desprinde... nu putuse... necum iubi... Iată că ochii ei nu vedeau... orbise... Prea grea pedeapsă... Mai avu încă nădejde, întoarse capul spre cei dinapoia ei. Minune! îi vedea... Nu mai erau acum rigizi și nici muți, deoarece puțin întorși unul spre altul, șopteau cu buze abia mișcate. Inlemnirea lor încetase, ceeace îi da nădejdea că va fi iarăș copilul lor alintat și apărat...

Un șipot de căldură se strecură prin ghiața trupului și privi în față, drept în față, într'acolo unde era miezul solemn al odăiei... Nu văzu nimic deși acum vederea îi era limpede deoarece deslușia bine *nimicul*.

...Locul pe care ar fi trebuit să fie catafalcul era gol și în jurul lui tot un gol... și mai departe. O cameră goală fără de nici un obiect, numai spațiul dintre cei patru pereți, podeaua vopsită cu roșu, plafonul văruit cu alb... Aceasta era răsbunarea. Tanti Iulia nu voise să i se arate, nu îi lăsase putința să se pocăiască, să-i dovedească că acum o poate privi drept în față fără să clipească, fără să mai simtă fiorul de desgust către chipul ei urît. Ii luase orice putință de îndreptare.... Tanti Iulia fugise....

. . . .

Cum și unde fugise? Dece nu se aflase la întîlnirea dată lor, în casa fratelui ei Gregor și a cumnatei cele rele, anume în casa lor?... Și de ce dacă Tanti Iulia fugise, merseseră solemn în procesiune, spre camera de pe dependințe?... De ce pentru întîia oară inexactă, lipsia de la întrevederea pentru care Fetiții îi trebuise atîta curaj și la care venise plină de remușcare să-i ceară iertare!... Să-i ceară iertare!....

Fuseseră cumva cei patru, înțeleși ca să o pedepsească? O lecție ce i se dase?

...Cum ar fi putut părinții ei, să se alieze cu ceilalți doi?... Greu de închipuit... Cu neputință!... și totuși nici o altă explicare... Era firesc să fi întrebat?... Da, ar fi putut întreba și n'o făcuse. Nimeni din cuibul lor, nici chiar Mama Tica, care era de adopțiune, nimeni nu punea întrebări, nici chiar din cele simple, firești. Răspunsuri da — acelea se obicinuiau, în faptă însă mai mult ca în vorbă. Fetița ducea departe, poate că prea departe această lege a tăcerii.

Dintr'o mîndrie și o pudoare, respingea în necunoaștere ceeace alții refuzau să-i spună... Ba chiar *vroia* să *nu* afle... depășea comenzile discreției, trecea la o voluptate, la o cruzime a tăcerii. Semăna cu Tata, cu el chiar și dorea să semene — dar tăcerea ei nu era la fel întocmai. Tăcerea tatei era tăioasă, — supusă era tăcerea Mamei, — consimțită, uneori nevoită, cea a lui Mama Tica, a ei ,a Fetiții, era arbitrară. Așa dar nu va cerceta ceeace totuși dorea așa de mult să afle... Nu va cerceta unde era Tanti Iulia? Unde dispăruse? Unde se afla acum sărmanul ei trup, golit de puțina viață?... ...Uneori noaptea în dormitorul școalei, Fetița se deștepta tresărind și cu spaimă, cu milă, vedea pe Tanti Iulia rătăcind fără loc de odihnă, deoarece nu i se cunoaștea niciunul... O vedea într'un gol trist al spațiului și al timpului neprecis... Un gol umed și cețos prin care nedeslușit se zăria chipul ei chinuit de neodihnă, ne încă îndestulat de suferințe... Vedea trupul răsturnat, cu fața în sus deși fără de sicriu, chip de moloz cenușiu... sau numai nor puhav și vînăt, abur igrasios... Unde era? — Se întreba dar nu întreba... Nici chiar pe Mama Tica, crescătoarea ei, prietena pentru care nu avea secrete, căreia îi spunea că s'a rupt șorțul, s'a vărsat cerneala, s'a pierdut cartea, că a visat ceva urît. — Visul frumos, acela era numai al ei, al Fetiții. — Poate că Mama Tica știa sau poate că nu știa. Mama Tica iubise pe Tanti Iulia, o protejase, erau prietene, își vorbeau mai liber înafară de prezența Tatei. Uneori Mama Tica consimția să fie stafetă sau iscoadă a vreunei sfioase dorinți a Tantei Iulia. — Dacă ar putea da un tiv la mașina de cusut? — Cea pe care ea le-o făcuse cadou. — Dacă Demètre ar primii darul unei perechi de butoni?... Mama Tica obținea toate aceste favoruri și respecta pe Tanti Iulia, totodată dăruindu-i bucuria dulce a intimității. Dar Fetița nu era acum acasă, atîrnată de poalele hainei lui Mama Tica. Era o elevă de liceu de clasa 3-a, și i se propuneau lucruri anevoioase și de cinste, de pildă studiul limbii elene... Fetița era singură în dormitorul vast și tăcut... sau era singură în clasa liniștită,

în recreațiile sgomotoase... singură cu un secret... singură își trăia drama, și remușcarea... Unde era Tanti Iulia?

...Trecea timpul cel însemnat în calendar, regulat, limpede,... și timpul cellalt trecea și tot nu afla, tot nu întreba... Din gustul misterului sau dintr'al expiației... și nici atunci cînd prin timp, peste timp, Tanti Iulia a încetat a fi expiație sau amintire răscolitoare, ci a rămas un episod, încă n'a întrebat... Sau poate cîndva i se va fi spus... și dece atunci a uitat cînd erau atîtea alte lucruri pe care memoria le-a păstrat?

A venit apoi timpul cercetării logice, apelul la rațiune, interogatoriul compătat. — Așa dar Tanti Iulia avusese o boală gravă, mereu agravată pe trecerea timpului, acea boală misterioasă a scurgerii sîngelui... Se înrăise foarte boala ciudată, devenise o primejdie de moarte, o gonise spre orașul mare, spre ajutorul doctorilor, spre casa neprimitoare a fratelui ei cel bogat... Desigur trimisese întîi spre ei un strigăt slab de ajutor, de desnădejde.

...In casa Unchiului Gregor se turburase egoismul, după o ceartă urîtă se luase hotărîrea a o primi... Pe Tanti Iulia cei doi și-o asvîrliseră întîi unul altuia ca pe o mingie, devenise apoi povara familială de care nu se poate scăpa și atunci imperativ fusese chemată... Cu spaima de a împovăra pe fratele cel ingrat, din spaima boalei, venise sărmana la casa neprimitoare... Iată rațiunea, iată logica... dar gîndul Fetiții lunecă din strîmtoarea raționamentului, răsfoiește un album dedemult. — O căsuță văruită de pe malul apelor mari și unde Tanti Iulia era stăpînă, în care te primea cu nobleță, în care nu erau oglinzi...

...Acolo descinsese abia sosită de la Viena și Dresda... Fetița își amintia dealul cleios ce trebuia coborît pentru a ajunge la Malul apei... își amintia o cameră de basm care avea pereți din cărți învestmîntate în haine bogate, albastre, roșii, verzi toate cu podoabe aurii și pe care ți-era îngăduit să le atingi numai dacă recitaseși fără greșeală poezia... Cum putuse Fetița fi cîndva un copil de șase ani... Biblioteca Tantei Iulia era acum strămutată în dulapurile de stejar sculptat ale Unchiului Gregor... Erau închiși acolo în întuneric și cu aurul stins, clasicii vechi și noi și Biblia... și Goethe, Schiller, cu portrete trase delicat cu penița... și Fetița numai avea șase ani... Cum putea cineva avea șase ani?... Și unde va fi rătăcit un clavecin, mut ca un juvaer închis în cutia lui de tiparos...?

— ...Așa dar, spăimîntată de sîngele care nu mai avea stavilă, Tanti Iulia venise în casa femeei rele... Ce tristeță!... și prin ce milă dumnezeească sfîrșise la 45 de ani traiul ei de umilință, biata fată bătrînă... Moartea Tantei Iulia o îmbătrînise pe nepoata ei cea de doisprezece ani... Tata, — el îi zicea uneori „fata bătrînă" ...Pe Tata nu îl judeca nimeni... O iubea pe sora lui cea urîtă cu asprime și cu ceva milă; făcea o sforțare pentru a suferi înfățișarea ei tristă și umilă... Uneori totuș glumia, discuta cu ea în limbi străine, o făcea să rîdă, o făcea poate uneori să plîngă... dar acum înfățișările acestea: Tanti Iulia — rizînd, plîngînd, nu mai înviau cu destulă putere uri-

țenia ei în mintea Fetiții... Mama Tica întotdeauna o privise ca pe orice ființă: — Domnișoara Iulia! — spunea vesel și toată drama fetei bătrîne și urîte, dispărea...

....In fâșii rupte sosiau amintirile și nu erau dureroase, erau numai triste, foarte triste: — Coborîse Tanti Iulia într'o zi veștedă, coborîse în casa neprimitoare a Mătușei Sofia... Spăimîntată de rîul, de fluviul sîngelui ieșit din zăgazuri... coborîse cu cîtă rușine.... cu cîtă umilire... Doctorii ridicaseră din umeri... Fuseseră chemați părinții Fetiții... fiecare hotărîre fusese luată după certuri, după leșinuri prefăcute a Celei rele și după suspine de bolnav închipuit, a unchiului Gerogr... Plecase apoi Tanti Iulia din grija de a nu necinsti podeaua cu sîngele ultim, nemai oprit acum de nimeni, de nimic?.... sau Cea Rea, nu suferise gîndul unei pete de sînge pe podeaua camerei de pe dependință? Cea Rea nu voise în casa ei boală și moarte...

..Unde oare o isgoniseră în grabă, în agonie poate?... Intr'un spital?... Cuvîntul „spital" înfiora pe Fetiță prin ceva necunoscut din prea marile tristeți... Dece oare merseseră reculeși, în convoiu spre camera pustie de unde Tanti Iulia fusese isgonită, svîrlită peste fereastră într'un dos de ogradă, ca o pasăre strivită, scursă....?

...și dacă cumva murise în drum spre spital?... Oriunde va fi murit, trebuia s'o fi pus în pămînt... undeva într'o gaură de pămînt... unde?... O ajutase oare cineva să moară, o privise cineva în ochii lăcrămoși pînă la amurgul privirii, făcuse peste ea semnul crucii, o așezase binișor în cutia din care atîrnă horbota de hîrtie... Unde se petrecuseră acestea și unde va fi fost groapa ei singuratecă? la gîndul unei găuri în pămînt fetița nu se mai simte bătrînă, tremură. Și dacă peste gaura din pămînt ar ploua? I se strînge o teamă pe umeri, ca o haină udă...

...Cei doi înfumurați, se înduplecaseră poate de un convoiu de clasa II-a, din vanitate?... Poate că Tata, el va fi plătit spre a curma cearta de pe marginea unei groape?... Poate că Tanti Iulia, ca întotdeauna chibzuită, adusese cu ea în sacul de voiaj cel de piele de vițel, cel roș și cu inițială de argint, poate că adusese pentru îngropăciune micile ei economii. Adusese poate fecioara Iulia și rochia ei de fai negru cu un volănaș de dantele scumpe la guler... Adusese poate și broșa filigranată cea cu o piatră verde la mijloc, care piatră verde era un smaragd... Fetița nu credea totuși că va fi putut lua broșa cu ea în pămînt ca să se bucure acolo în întuneric de sclipirea ei verde... și poate că nici rochia de fai nu o îmbrăcase ci pe cea veche de alpaga cafenie... sau poate mai rău încă: vreuna din colecția de rochi sleioase ale celei rele...?

Ferește doamne să se fi dus în culcușul umed Tanti Iulia, îmbrăcată în pomana unei vechituri, ea cea foarte mîndră în felul ei umil, cea curată ca o pisică de Angora și pentru care o pată era o dezonoare... Fai nemuritor dela Viena, dantelă de vitrină, broșă dela străbunici, lanțul gros de aur al lornionului de mioapă, nelipsit chiar de pe rochia de alpaca cafenie... unde erau?... Ii fusese dat Fetiții să mai revadă lanțul gros de aur, pe un bust semeț... I se luase deci

lui Tanti Iulia tot, fusese prădată, murise între tîlhari, viața îi furase sîngele, cea rea o desbrăcase de haine, unchiul Gregor îi luase cărțile poleite și ea Fetița îi furase dragostea unui copil... Tanti Iulia fecioară nefericită, Fetița îți cere iertare, Fetița te iubește... tîrziu...

Iar timpul curgea. Printre atîtea imagini, sunete, culori, simțiri care radiau dela viață în spre ea, ca o fascie de scîntei, revedea la intervale într'o pauză de umbră pe Tanti Iulia cu un chip mereu mai învăluit, fără de reliefurile lui isbitoare. Camera de pe dependințe o revedea Fetița, ca pe un tablou și anume un triptic: — pe panoul din stînga e întins pe un pat un trup inert fără nicio floare în preajmă... Nimeni n'a adus nicio floare... Pe panoul din mijloc stă cosciugul pe un catafalc fără nicio floare.... — De ce măcar ei n'au adus o floare ?... Pe panoul al treilea se vede o cameră goală, nudul ei absolut, absurd. Un singur factor comun: — a murit Tanti Iulia! — și el nesigur, legănat... Tabloul nu conține nici o înfățișare de vindictă, remușcarea Fetiții e mereu mai inconsistentă, mai palidă pe trecerea timpului.

Face un apel la memorie și memoria nu răspunde, face un apel la rațiune, îi cere ca adevărul să fie fixat în limite hotărîte; la fiecare dată adevărul se strecoară lunecos... Totuși nu întreabă, primește această eclipsă, se complace în fluiditatea dispariției. Drept monument înalță un caz de conștiință și împrumută altora mustrare de conștiință ca pe o consolare: — Tanti Iulia prin fuga ei, proclamase că a fost maltratată, isgonită, trimisă să moară într'un spital pentru a nu fi miros de tămiie pe coridorul atenanselor. — Mătușa Sofia păruse totuș umilită în ziua aceea de pomină, se temuse pesemne de strigoi. Fetița ea însăși pentru socoteli ce erau numai ale ei, cele ale greșelilor către Tanti Iulia, în care Doamna nu putea avea acum amestec, se așezase în fața unui gol.... Sta pe marginea acelui gol cu tot aurul ce-l datora celei dispărute, aurul milei și al iubirii, de care o păgubise și simția că pe același aur niciodată nu-l va putea dărui altcuiva, era ca și cum aurul ei sufletesc va rămâne etern o pecetie cu cifra Tantei Iulia....

... Își impunea acum o pedeapsă, cea de a privi în față urîțenia chipurilor și trupurilor, — pînă atunci pentru ea nu fusese demn de privit și nici nu putuse privi decît „frumosul". La început se deprinsese anevoie, clipia... reușise treptat a rămîne cu ochii bine deschiși pe chipurile urîte.... ajunsese apoi a ține urîtul subt ocheanul unei priviri plăcute, binevoitoare... mai târziu putuse despărți și confunda, doza, proporțiile de frumos și de urît, de suflet și de chip — ea care socotise frumosul ca pe o lege absolută a binelui. Astfel, orizontul ei se lărgise, devenise mai cuprinzător, i se înainta către acel timp pasionat cînd brațele tale pot cuprinde lumea toată și în

sufletul tău pot intra schilozii, șchiopii și chiorii, pentru fărîma de anaforă a milei.

Chipul Tantei Iulia se estompa mereu mai mult, uneori se despersonaliza, se așeza în memoria ei la un loc cu geamantanul de piele cel cu inițialele de argint sau cu volumașul cam rufos al lui Faust într'o ediție princeps... Erau zile de mare lux în care o asemuia cu portretul unei infante de Spania — scurte sclipiri de vanitate atunci cînd o înfățișare chiar vreunei camarade, subt acest costum de împrumut și de paradă. — Infanta, de pe un portret, cu o rochie de faiu negru gros, căzînd în falduri grele, cu horbota scumpă a jaboului în care se ascundea pe jumătate gîlca omușorului. In plină lumină galbenă, de ocre, sta capul prelung, prognatic..., părul sărac era prins într'o rezilă, ceea ce făcea ca Infanta să semene cu un pește ciudat în plasa unui pescuitor ilustru prin paleta lui... In nemișcare cutezătoare, arogantă, Infanta era măreață, ținea mîinile galbene cu falange ce păreau a suna, împreunate pe talia subțire ca de viespe, omoplații rotunzi erau scufundați în vînătul fondului de tablou, iar ochii mici păreau de subt pleoapele strîmte a citi mereu, etern, inscripția de pe cadrul somptuos, inscripția care suna prin timp numele și urîțenia unei surori de rege al Spaniei.

Asemănarea, inobila urîțenia Tantei Iulia, cît despre rang, nu fusese ea sora aceluia care pentru Fetiță era ca și un rege ? Cu Tanti Iulia laolaltă, Fetița trecea uneori prin aburul subțire al unei înfumurări inocente dar repede cobora de pe pînze celebre și își oprea privirea pe simpla fotografie a Tantei Iulia. Prin nemișcare, fotografia micșora dezordinea trăsăturilor, înlătura clipirea mioapă și umedă a ochilor, împuțina în retușă, prognatismul și viața de moluscă a gurii; fotografia se putea privi fără de reacție.

Enigma plecării ei furișe, aceea nu se limpezea, ci prin oglinzile încrucișate ale amintirilor, ale uitărilor se turburau mai mult apele. Imagini lunecoase ca algele își suprapuneau închipuirilor încîlcite în pînze subțiri, subt care, ca într'un iaz speriat de vînt, se scufundau contururile.

Se scufunda cosciugul în care *nu văzuse* pe Tanti Iulia... iar cînd ieșia la suprafața apelor, se arăta iarăși camera netedă, goală ca un hău zidit... odaia cu pereți văruiți proaspăt, cu podele vopsite, mormîntul pustiu al Tantei Iulia.

... Nicio cercare nu-i putea lămuri misterul umil... De ce se regăsia mereu la același punct de plecare? Ceea ce căuta aparținea tăcerii și Fetița cunoștea prin ea însăși această proprietate absolută... Tanti Iulia era și ea stăpînă pe dispariția ei... Chipuri, cuvinte, la nesfîrșit, — acelea Fetița le înșiruia pe două părți ale trecerii, erau ulița ei și alții aveau fiecare pe a lor. Cei astfel înșiruiți dealungul uliții tale, puteau da jurămînt că îți recunosc chipul și glasul și cuvintele; ceeace nu puteau însă poseda nici trăda din tine, erau tăcerile.

. . . .

...Timpul Fetiții era totodată bine socotit și era fără de limită... De cînd Tanti Iulia dispăruse, Fetița avusese treisprezece, apoi patrusprezece ani. Uneori în ograda cea mare din dosul școalei, unde fetele se adunau în jurul trapezului, rămînea stăpînă pe o alee de pomi mari din care la un loc se desprindea o potecuță luminoasă pierdută în cîmpia vecină... și în infinit... Acolo numai purta nici za, nici înveliș, nici chiar pondera trupului fragil; era țesută din pînze subțiri una decît alta mai luminoase și pe măsură ce se apropia de marginea grădinii, unde ultima potecă se pierdea în livadă, se simțea mai, mai ușoară..., ușoară — era un mare secret — pînă la plutire... Totodată peste ochi i se așeza o pînză de soare prin care numai vedeai decît tot soare... Era un joc minunat... Alteori cînd soarele era în umbră și plutea un nor subțire alb, călător, destrămat,... pe o secundă se plămădea o umbră în umbră, și în ea se ascundea Tanti Iulia... și dacă un broțăcel țîșnia din iarbă, verde ca un smaragd, Fetița îl lega cu un fir de iarbă și se înălța ușor, lin spre umbra ușoară în care se învăluia Tanti Iulia, pentru a-i restitui smaragdul — căci ea se juca cu lumina și umbra și închipuirea, așa cum se jucau celelalte cu mingia.

.... Avea Fetița treisprezece, apoi patrusprezece ani și în afară de acele plutiri dăruite în anume ceasuri de grădină, pubertatea îi mai îngăduia a urca scara înaltă a dormitorului pe deasupra treptelor, descătușată de orice ponderă. Reîncepea urcarea plutitoare — căci nu putea la fel coborî — pentru a-și confirma puterea înaripată. Despre acel joc minunat care era numai al ei și misterios, doctorii spuneau că e un „fenomen din cele diverse și curente ale adolescenței" — bieți oameni legați de gloduri.

Dar aripile transparente dispăruseră deodată cu împlinirea în junghiuri, a celor patrusprezece ani... Acum își amintia pe Tanti Iulia la fiecare lună plină și se simția bătrînă... și fiindcă era acum bătrînă, mustra uneori în absență pe Tata, care adesea fusese aspru cu biata Tanti Iulia... El o certa uneori: — De ce nu-ți scoți mînicuțele de lustrină Julie ? — căci Tanti Iulia, pentru a ocroti rochia ei de cașmir, purta mînicuțe de lustrină și uneori uita a le scoate și împălui.

Tată... Biata Tanti Iulia ștergea în fiecare zi praful pe etajerele cu cărți delicate, ștergea fiecare tom scris cu aurul gîndului și filele poleit le învolta într'un evantaliu mătăsos de velină apoi le închega la loc în aurul lor înrămat și le așeza pe etajeră. De aceea Tanti Iulia trebuia să poarte mînicuțe de lustrină pe care uita uneori a le scoate.

... Ii mai spunea Tatei, că și giuvaergii, și cei care cu o pensă subțire aleg pietricica invizibilă a mozaicului și opticianii și pictorii au mînicuțe de lustrină și, tot cu ele, Tanti Iulia cînta uneori la clavecin o frază din Bach... Da, Fetița era cam bătrînă.

...Iată ce-și amintea limpede despre Tanti Iulia, dar nu știa și nu va ști niciodată dacă în camera de pe dependințe fusese așezată pe un pat strîmt înapoia ușii sau pe un catafalc în mijlocul odăei. Sau își adunase ultimele picături ale sîngelui și fugise să le scurgă aiurea......

Unde ?... Nu, nu-l va întreba pe Tata... Nu-i va aminti de moarte. El era atît de viu și nu va muri niciodată... Nu va putea muri Tata! In locul lui, murise Tanti Iulia... Sosise vre-un vameș rău și bătuse la ușa Tantei Iulia, cercetînd poate despre Tata... Ea își scosese repede mînicuțele de lustrină și părăsind cărțile poleite plecase după vameș: — Aici locuiesc eu singură, — îi spuse curagios. — N'am nici surori, nici frați și nici nepoată — și Tanti Iulia îl urmase grăbit pe Vameșul Morții.

...Ce urît, ce turbure e somnul treaz dinspre zori..., ce rece, ce umbros! Fetiții îi tremură trupul și sufletul, la gîndul că ar fi putut Moartea să nu o găsească acasă pe Tanti Iulia... ar fi putut......

. . . .

. . . .

. . . .

Avusese Fetița prin timp treisprezece, patrusprezece apoi cincisprezece ani și Tanti Iulia se ascundea acum printre atîtea nenumărate chipuri și feluri ale vieții, — cea care cu invazia ei tumultoasă o împresura pe adolescentă. Tanti Iulia nu mai avea acum nici un chip, nici chiar învăluit în broboade de negură, era numai un nume scris pe o crenguță șubredă a arborelui de familie, numele unei „jumătate de soră" a Tatei.

Fetița socotea că din sîngele lor nu avusese decît aplecarea spre muzică și gustul cărților, iar din cellat sînge avusese ceeace era străin de ei și mai ales chipul.... Tanti Iulia devenea mereu mai mult o cîtime pe dinafara unei paranteze, o cîtime neînsemnată, fără de care calculul se poate face nestînjenit de infima lipsă... O cîtime care slujise însă *Doamnei* pentru una din acele minunate lecții de pedagogie aplicată la obiect... sau prin negația frumosului slujise la o lecție de estetică.... Sau o lecție de eroism a Fetiții cu sine.... sau una de egoism... Căci viața mult timp ne dă numai lecții, abia mai tîrziu ne dă palme...

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

NEDUMERIRE

Stăm visători în casă, la fereastră,
Cu păr cărunt și inimi de copil;
Ne-apasă lutul, pe cînd mintea noastră
Ar vrea să cînte'n ritmuri de April.

In dosul pleoapelor ce-atîrnă grele,
Năvalnic se agită amintiri
Ce vor să zmulgă albele zăbrele
Ca să reînflorească în priviri.

Zvîcnește'n noi întreaga primăvară,
Cu cer albastru și cu flori de-argint,
Și'n inimi prind să încolțească iară,
Străvechi iluzii care veșnic mint.

Dar cînd speriați, ne întrebăm ce este,
N'avem răspuns — și parcă ne-am trezi
Eu, într'o lume veche din poveste,
Tu, într'o alta, care va veni.

LAZĂR ILIESCU

SORA LUI ANDREI

După un sfîrșit de frază, Andrei a tăcut îndelung.

Credeam că urmărește același șir de imagini; de aceea, cuvintele care au urmat și pe care mi le amintesc așa de bine („toate gîndurile mi s'au sucit în noaptea asta în jurul d-tale ca firul de lînă din care făcea mama un ghem mare pe un ghemotoc mic de hîrtie") mi s'au părut rostite la masa vecină, și fără să vreau am întors capul.

— Nu știu cum s'au contopit în mintea mea ghemurile de lînă, desigur multe și de culori diferite, într'unul singur cenușiu — un fir lung cît o copilărie întreagă.

Abea acum băgam de seamă un îndepărtat accent moldovenesc în vocea lui Andrei. Era mai coaptă decît restul înfățișării, și uneori atît de sfătoasă încît tot ce spunea căpăta un farmec și o lumină de basm.

Andrei s'a încruntat, apoi cu indiferență:

— O ladă stătea între fotoliul de catifea verde și „godin"-ul cu uși de nichel și cu mînere de porțelan... Miza ședea pe covor, nemișcată, cu ochii țintă pironiți pe ladă.

— In ziua aceea?

— Nu, mai demult, în copilărie cînd îi ajutam mamei să răsucească lîna pe miezul de hîrtie. Imi aduc aminte că s'a făcut mult haz odată cînd am spus: Miza vrea să hipnotizeze lada. Ei bine, după mulți, foarte mulți ani, cînd tata m'a trimis să-i aduc un creion ca să scrie ceva, fiindcă în ultimele lui clipe nu mai putea vorbi, am găsit-o pe Miza în picioare, cu aceeași privire de pasăre de pradă... Am întrebat-o de ce nu vine lîngă tata; nu-l avea pe lume decît pe el, înțelegi... era copilul lui dintr'o altă căsătorie.

Mama e numai a mea.

Atunci în loc să-mi răspundă, a întrebat halucinată: Ce-o fi înăuntru? Am înțeles că de ani de zile așteaptă, că-i grăbită să închidă tata ochii ca să deschidă lada.

— Poate ți s'a părut.

— Nu, cum să-ți explic? Sora mea avea capul acelor străini care se duc la înmormîntări numai fiindcă s'a mai găsit un loc în

cupeul vecinei, şi, odată acolo, urmăresc atent fie barba preotului, fie un detaliu pe o rochie — orice, afară de ideea că un om a murit.

In ladă am dat peste o viaţă de care nu ştiusem niciodată nimic.

Fiecare gest al tatei, fiecare zi din viaţa lui, a intrat în altă lumină, a căpătat altă semnificaţie. Nimeni n'a bănuit, în casă, că tata ar fi avut vreo legătură cu politica; vorbea puţin, părea distrat, răspundea „da" la aproape orice întrebare. Il credeam modest, lipsit de voinţă, de ambiţii. Şi am găsit scrisori în care miniştrii îi spuneau „dragă Georges" şi îi cereau sfaturi, îl îndemnau să treacă peste anumite principii „de dragul ţării"...

Intr'un tub de metal ruginit, erau vîrîte: moşii, răzăşii, drepturi moşneneşti din Munţii Star-Chiojdului sub forma unor hîrtii galbene, sgronţuroase, — bine înţeles, că am descoperit mai tîrziu şi hîrtiile de vînzare, albastre, decolorate, timbrate. Unele erau iscălite de bunicul meu, despre care tata spunea într'un caet cu însemnări că avea casă deschisă, cu zeci de servitori, la Bucureşti, Tîrgovişte şi Iaşi, dar că el trăia tot timpul la Paris, „şi anume la Nisa"... In ţară, şeful poliţiei, cînd venea să-i spuie tatei bunăziua, aştepta la bucătărie; nu era primit în casă.

De cînd a aflat toate astea, Miza a devenit de nerecunoscut: umflă nările, priveşte printre gene miop şi exclamă într'una „o ce şic, o dar papa a fost cineva"...; a impresionat-o mai cu seamă o fotografie cu dedicaţie iscălită Ion Brătianu. A pus avocaţi să găsească viciile vînzărilor de altă dată, a început să şadă numai picior peste picior, să ţie glesna atît de cambrată şi degetele atît de întinse, încît te aştepţi cînd se ridică să danseze deodată, pe vîrfuri. Tot aşa ţine şi mîinile, încrucişate şi întinse pe genunchi, pînă la refuz; iar unghiile sunt de o lungime care îţi face rău: parcă sunt lipite, adăogate în prelungirea celor adevărate.

Andrei a tăcut o clipă. Apoi înveselit:

— Tata pomeneşte de o manifestaţie dela Teatrul Naţional, care cred că a fost la 13 Martie 1906, cînd spune că arunca şi el cu halbe de bere în jandarmi, ca să protesteze împotriva reprezentării unei piese în franţuzeşte. Ei bine Miza găseşte dimpotrivă că şi acum tot în franţuzeşte ar trebui să se joace. După ea romînii sunt „neam prost", ţigani. Ii iartă numai dacă sunt în diplomaţie şi dacă îi cheamă Raymond, Sever sau Mircea. Marea ei slăbiciune sunt nordicii.

Nişte cronici teatrale, cronici mondene mai curînd, apărute pe vremuri în l'Independence Roumaine şi iscălite Claimoor, au pasionat-o cu deosebire. Numele tatei figurează printre altele pe care le găseşte ea „de un şic nebun". Dar cîte neajunsuri i-am făcut şi eu! Inchipue-ţi că la cinema, cînd se făcea lumină, mă sculam în picioare şi, cu gesturi mari, mă prefăceam că-i explic unui prieten imaginar, din alt capăt al sălii, că ar fi lîngă noi un loc. La teatru, în pauză la fel. Apoi, tare, ca să audă vecinii: „E Vasilică". Miza

privea înainte, ţeapăn, avînd aerul că nu mă cunoaşte, pe cînd eu stăruiam cu voce tare „Cum? nu ţi-l aminteşti pe Vasilică?... A doua zi se văita: „Şi-l mai cheamă şi Vasilică, ce nume „neam prost"!

Andrei avea mult haz cînd o imita. Totuşi de desubtul acelui zîmbet de ironie care-i dădea oarecare maturitate îl simţeam înciudat, pornit să se răzbune pentru cine ştie ce socoteli mărunte; şi cuta care se adîncea între sprîncenele şi-aşa prea stufoase şi apropiate îl făcea să apară ca un copil îmbufnat, îndărătnic. Dimpotrivă mă atrăgea uşoara turburare care îi învăluia surîsul cînd vorbea despre descoperirile din ladă, misterul pe care-l căuta în ceea ce fusese cealaltă viaţă a tatălui lui. Şi atunci era tot copil, dar dintre cei cari călătoresc în lumea visului, care umblă cu tot dinadinsul după poezia unei alte realităţi.

— Poate te plictiseşti dudue Mirona.

— Nu, dimpotrivă... Aş vrea să-mi mai vorbeşti despre acele note scurte care spui că le-ai găsit.

— Sunt cîteva imagini ale unui Bucureşti dinainte de 1900. Tata spune că în locul Ministerului de Externe era o casă mică, a lui Alexandru Lahovary şi lanurile de grîu se întindeau pînă la Floreasca. Apoi, povesteşte cea dintîi vînătoare la care l-a dus tatăl lui, pe lîngă Craiova, o faimoasă vînătoare, cu bătaie, îi spuneau „hurc"... şi a costat pe atunci 60.000 de lei... S'au închiriat sate întregi împrejur, cu case cu tot, pentru marele număr de oaspeţi cari erau aşteptaţi, şi s'au tocmit o mie de oameni care stăteau cu bîtele, la distanţă de 30 metri unul de altul, ca să facă larmă, apoi se apropiau din ce în ce ca să încolţească fiarele.

Pe mama a cunoscut-o în casa unui boernaş din Bolboş, unde mai tîrziu se oprea adesea la vînătoare... Erà nepoata coanei Luxiţa care susţinea cu însufleţire de cîte ori îl vedea că limba italiană este romînească stricată, fiindcă odată auzind italieneşte a înţeles aproape tot, pe cînd ungureşte şi ruseşte nu înţelegea nimic. In casa aceea, patul era un fel de monument de saltele şi perne bine netezite, în care nu puteai dormi fiindcă cearceaful era prea scrobit, tavanul prea aproape, iar pendula din perete cînta din sfert în sfert de oră „deşteaptă-te romîne"...

Incepusem să rîd, dar m'am oprit fiindcă Andrei a adăugat în şoaptă, atît de rar, încît fiecare cuvînt parcă era scris caligrafic:

— Şi atunci am înţeles o mulţime de lucruri... Apoi iar n'am mai înţeles... sunt furios uneori... dar ce te interesează pe d-ta toate astea. Ultimele cuvinte au fost spuse cu o asprime care m'a speriat — şi de care cred că şi-a dat seama — fiindcă a revenit, cu multă blîndeţe:

— Iţi sunt recunoscător că ai eşit cu mine în seara asta dudue Mirona (şi cercetîndu-mă cu seriozitate şi oarecare uimire, de parcă mă vedea pentru întîia dată în clipa aceia) Mama îi spusese că pari ca o fetiţă de 16 ani şi că scrii piese de teatru... Mirona... ai

un nume pe care parcă l'am găsit, prăfuit, în fundul lăzii, printre lucrurile de preţ ale tatei.

M'am gîndit:

Piese de teatru? Nu, una singură, şi nu trăiam decît ca s-o văd jucată, măcar odată.

O lumină apoasă roşcată se pierdeà într'o ceaţă de fum.

Nu căutam să înţeleg cum primisem să-l însoţesc pe Andrei (îi spuneam pe nume numai în gînd), la cîrciuma din hale şi apoi în acest local, într'un subsol. Fumam, sorbeam din cînd în cînd dintr'un pahar cu vin şi îmi era cald şi bine ca în seara acea de mult în vagonul restaurant cînd privirea lui Ştefan îmi schimba fără să ştiu, rostul însuşi al vieţii. Din colţul în care stăteam, vedeam atîrnînd pe muchia mesei, legănîndu-se în ciorapi fumurii, lucioşi, nişte picioare pline; o voce mică, obosită cînta tărăgănat:

„La vie sans amour
c'est comme un foyer sans flammes
comme un barque sans rames
comme une voix sans chaleur
comme une fleur sans odeur
comme une joue sans fraîcheur
comme des oiseaux sans voix
et l'amour sans toi
ce n'est plus l'amour".

— Am placa asta acasă, o să ţi-o pun mîine la patefon.

— Vii des pe aici, am întrebat...

— Da, a răspuns Andrei ca o singură apăsare pe o clapă de orgă...

— Dece?

— Mă plictisesc... nu pot să dorm... Ce-i însă sigur este că niciodată n'am vorbit cuiva, aşa cum ţi-am vorbit d-tale în seara asta... Vezi, d-ta ştii să asculţi, ştii să mă urmăreşti... Ai numai suflet în privire; eşti o adevărată comoară; o comoară pe care mama şi servitoarea o numesc în mod atît de odios: „chiriaşa". Inchipue-ţi că asta a fost destul ca să nu ţiu să te cunosc...

— Ţi-ar fi părut mai bine să mă găseşti în ladă — în formă de portret decolorat, de prin 1900?...

— Am găsit un astfel de portret...

Şi după o tăcere, glumind...

— Spune, n'ai fost niciodată pe vremea aceia la un bal mascat în costum de ţigancă?...

Purtai o salbă extraordinară. Gîndeşte-te bine.

Mă prefac, încruntîndu-mă, că reflectez profund:

— Nu, cred că nu...

— Printre fotografiile din ladă, e una mică: o fată în costum de ţigancă... La un bal, probabil... Obrazul e neclar, dar ceea ce se vede limpede, e salba. Ei bine, am găsit în ladă o salbă. Poate că nu-i aceeaşi de pe fotografie; dar poate că da... o salbă de monede de aur toată... E singurul lucru pe care tata l-a lăsat Mizei prin testament... Mie mi-a plăcut mult de tot un ceas de bronz, stil Rococo: o femee ţinînd o mînă pe un ţap, şi încovoindu-se graţios peste cadran. Totul sub un clopot de sticlă.

— Şi ce ai mai găsit?

— Un fel de cutiuţă cu lentile în care fotografiile se văd în relief. Trebue să fi avut cînd erai mică, îi spuneai desigur „cinematograf". Am găsit acolo... dar asta nu e pentru copii. Apoi, confidenţial:

— O curtezană cu jupon de dantelă şi ciorapi negri prinşi în jartiere cu funde. Işi toarnă ceaiul lîngă un palmier de casă din cei cu frunze uscate.

Găsisem parcă în Andrei pe acel bun prieten care în copilărie îmi plăcea să-mi închipui că-i alături de mine, cînd scotoceam singură în pod, ore întregi, printre canapele fără picioare, pendule stricate, umbrele vechi, şi pene „de vultur" — îmi spuneam eu — „rămase dintr'o veche luptă cu Indienii". Acolo am găsit odată o carte cu poze ca aceasta de care îmi vorbea Andrei şi două romane (Thérèse Raquin şi Bel-Ami) pe care le citeam înfrigurată — ca tot ce nu-mi erà îngăduit.

— N'am găsit pînă în noaptea asta pe nimeni cui să-i pot vorbi despre tata — despre nedumeririle mele. Nu mi s'a părut nimeni potrivit să mă asculte. Ce frumos ştii să asculţi, Mirona... Mă întreb uneori dacă se ştia că tata era însurat, că avea copii. Mama făcea economii, vorbea necontenit de cartofi, de lemne... tata dădea dejunuri la Capşa... Nu înţeleg dece mi-a lăsat numai mie tot ce avea? Nimic nu mi se pare limpede din tot ce se leagă de acest om care a trăit printre noi tăcut şi simplu. Dece i s'a părut Mizei firesc să nu figureze în testament decît cu salba aceea? In schimb s'a încăpăţînat să redeschidă procese pierdute de 30 de ani şi să creadă că într'o zi va conduce singură un „Lincoln Zefir", cu un dog danez alături, pe cînd şofer-ul, un negru cu livrea albă, va sta nemişcat în fund.

*
* *

Pe stradă crengile copacilor erau de sticlă. Şerpi de ghiaţă, ţurţuri de lacrimi prelinse, candelabre imense, luminări, artificii, braţe care au înţepenit într'o rugă sau în unduirea unui dans ritmic... fantezia de forme sticloase pudrate cu praf de zăpadă a ramurilor, jocul întortochierilor lor, sclipirea nefirească a stelelor, totul era ca într'o lume de vis.

Clopoţeii saniei se isbeau de aerul rece ca de o pojghiţă nevăzută de ghiaţă.

— Cînd eram mică îmi plăcea să cred că ramurile astea sunt de zahăr de candel.

— Şi n'ai rupt niciodată una să guşti?

— Nu, mă feresc de desamăgiri.

— Dacă ai crede şi acum Mirona că tot ce se vede e zahăr de candel!

— Ce s'ar întîmpla atunci?

— Aşi fi fericit că ai rămas o fetiţă care a ştiut să se apere de viaţă, care a ştiut să aştepte...

— Să aştepte, ce?

— Nu ştiu, poate noaptea asta.

— Şi apoi?

— Nu ştiu...

Aşi fi vrut să vadă în batjocură surîsului meu tot ce gîndesc:

— Dacă ai şti că încă mai cred în feţi frumoşi şi în zîne, ai merge cu mine noaptea asta pînă la capătul lumii?

— Poate...

— Şi d-ta vrei ca pentru acest „nu ştiu" şi acest „poate" să te aştepte o viaţă întreagă toate fetele din lume?

— Aşa sunt bărbaţii Mirona, animale ciudate. M'am gîndit: cabotini, dar am spus:

— Noroc că mai există şi altceva decît bărbaţi şi femei, şi toată literatura lor proastă. Uite: insulele astea de lumină cari încep să apară pe cer, şi în orizont, fîşiile acelea roze-liliachii-gălbui, şi copacii ăştia de sticlă, ei bine, emoţia mea în faţa acestui început de zi e singurul lucru care are pentru mine însemnătate.

— Nu-mi vine să cred...

— Ai dreptate, mai e ceva: să pot reda emoţia asta, să pot prinde ceva din gerul ăsta curat, din feeria asta albă, din toată clipa asta, şi să rămîie... Inchipuirea mi se întorcea în urmă cu ani peste o pajişte verde. In fund un zid de stejari; la mijloc, izolat, un pui de mesteacăn. Printr'un gard scund făcut parcă din stuf de baltă, trecea o fată cu rochie roşie, floricele albe şi şorţ verde încreţit. Printre arţari văd promenada şi mai departe umeri alăturaţi de tineri ţărani formează un zid colorat peste care coboară şi urcă umerii celor ce joacă la horă. Fetele se leagănă două cîte două. Armonica răsună de arii ardeleneşti. Flăcăii cîntăresc din ochi pe fiecare fată în parte. In marginile ei depărtate şi drepte, pajiştea respiră o linişte, o cinste de parc englezesc. Se lasă o umbră imensă peste sfîrşitul Duminicii. Cele două armonici se despart. Grupul din satul Cristian o ia deacurmezişul cîmpiei cîntînd mulţumit şi bine pătruns de însemnătatea lui. Băeţii cu pantaloni bufanţi vîrîţi în cisme înalte şi haine cu mîneci prea scurte, par toţi că au crescut prea repede. Din pălării lipseşte parcă pana tiroleză. Pe promenadă se îndreaptă grupul din Rîşnov... Mă iau după el, apoi îl pierd treptat... Imi vin după atîţia ani în minte fără să vreau, fără să înţeleg dece, prin ce legătură de idei, munţii pierduţi în fumul

vînăt al unui amurg îndepărtat... munţi care se prefăceau ei înşişi în noapte. Intunericul nu venea din cer, ci ieşea din pămînt şi era atît de mare şi de des că piscurile păreau că se îneacă în el, în timp ce pe cer ziua înţepenise o clipă în insule de sidef roze-gălbui-portocaliu... ca şi acum. Soarele era tăiat în două de un nour care parcă nu-l lăsa să apună. Pe jos se întindea, cît puteau cuprinde ochii, un ocean de covoraşe dreptunghiulare de toate felurile de verde, pe lîngă altele de coloarea grîului. Şi fiecare clipă îşi schimba consistenţa, adîncimea, tîlcul. Trenul şerpuia în depărtare ca o apă neagră. Casele se micşorau, se adunau una într'alta sgribulite, tăcute. Numai brazii rămîneau neschimbaţi, parcă şi mai înalţi, neînduplecaţi, fără bucurii şi fără slăbiciuni, stăpîni pe secundă şi pe vese. Eram deasupra lor, în cetatea Rîşnovului, atît de îndrăgostită de acel apus de zi că am simţit nevoia să mă arunc pe aşternutul imens de iarbă moale, să dispar fără să ştie nimeni, odată cu soarele din care rămăsese doar o dungă de aur încins. Aş fi vrut să ştie numai brazii şi nimeni să nu plîngă. Dar o pisică mică, cenuşie ca o bucată de noapte, cu ochi rotunzi albaştri, cu laba scurtă, groasă, mică, a sărit după un zid al cetăţii....

— Ţi-e frig Mirona?, mă întreabă Andrei.

Am tresărit.

— La ce te gîndeşti?

— La o pagină pe care o voiu scrie cînd voiu ajunge acasă.

— Despre ce?

— Despre o fetiţă cu două coade negre, care a vrut să moară fiindcă s'a îndrăgostit de un amurg de vară. Cerul era întocmai ca în dimineaţa asta.

— Crezi că există asemenea lucruri?

— Există copii de aceştia. Şi despre insulele astea sidefii aş vrea să scriu. Dar ce greu e....

Sania aluneca acum pe străzi mici, necunoscute, cu case aduse parcă din provincie, unele cu etaj şi balcoane de sticlă, altele scunde, lungindu-se ca un tren în adîncimea unei curţi, toate îngheţate, adormite, lipite strîmb una de alta.

In faţa porţii pe cînd Andrei se ostenia să descuie, am privit o clipă nedumerită spatele lui puţin încovoiat de frig, capul strivit între umerii, urechile roşii. Un străin.

In hall mobilele erau reci, de o paloare verzuie ca după o noapte pierdută.

Cînd i-am dat mîna, începeau tocmai grave bătăile pendulei. Le-am ascultat cu o emoţie nelămurită lipsită de înţeles, de parcă ceva pe lume ar fi fost legat de fiecare lovitură de metal. Şase.

— Ne cunoaştem de 5 ceasuri Mirona. Am spus în glumă:

— „Să mai căutăm nişte cîrciumi" şi am vrut să-mi iau mîna dintr'a lui.

— Nu mai lasă-mi-o, am atîta nevoie de ea.

Nu m'am putut împiedeca să-i spun că de o lună urmăresc fără voia mea toată întortochiata lui activitate sentimentală. Că am ajuns să știu după inflexiunea vocii dacă vorbește cu Anna sau Anita, cu Lilly sau Liliana — misterioasele lui domnișoare dela telefon. Intr'o zi l-am auzit: Am febră Anita, da, sunt nervos, draga mea. Nu chema, că sunt în pat și telefonul e departe. Iar peste cinci minute, sprinten: „Anna? bine draga mea, la cinema Capitol... în zece minute". — Lui Lilly, îi plăcea „Vol de nuit" a lui Guerlin, — Lilianei, „Dans la nuit" a lui Worth.... In timp ce vorbeam, Andrei mă privea nedumerit și surîdea mereu. Aș fi vrut să-i pară rău că nu s'a gîndit niciodată la prezența mea acolo în casă, la viața mea în dosul ușii de sticlă în care, eram nu mai „chiriașa", adică ceva mai puțin decît un om obișnuit.... L'am necăjit, prietenos, în glumă:

— Pe Dorina, cred totuși c'o iubești mai serios...

A făcut ochii mari. Zîmbetul care-i flutura pe buze a înțepenit:

— Dorina?

— Da. E singura pe care ai vrut s'o faci geloasă. Ca și celelalte a întrebat probabil, cine e vocea cea nouă care răspunde uneori la telefon. Mai întîi ai lămurit rece, ca de obiceiu „chiriașa mamei". Dar după o clipă, mințind: „Da, e foarte drăguță... luăm uneori ceaiul împreună... îi citesc versuri din Arghezi"... Cred că la celălalt capăt al firului au început să iasă scîntei, fiindcă ai revenit... „Nu Dorino, nici n'am zărit-o, îți jur"... și ai încheiat cu un „draga mea", care m'a turburat și pe mine"....

Andrei mi-a luat mîna încăodată și cu ochii triști adînciți într'ai mei: „Ași vrea Mirona să-ți vorbesc mult, zile și nopți întregi. Ași vrea să mă poți înțelege, să mă ajuți. Vrei"?

Cred că eram foarte obosită fiindcă nu mai deslușeam deloc lipsa de sinceritate care, mă obișnuisem să știu că trebuie să fie undeva, dedesuptul a tot ce spunea acest om.

Am ocolit răspunsul la privirea lui întrebătoare printr'o strîngere de mînă băețească.

Mi-a spus cald „la revedere" și a adăugat, în șoaptă, din obișnuință, (așa cum i-ar fi spus Lilianei sau Dorinei): „draga mea".

Am repetat cu ironie: Draga mea.....

Totuși, curios, odată cu cele dintîi raze roșii de soare, înainte de a adormi, cuvintele astea două se jucau pe fruntea mea, pe buze, pe loburile urechilor, pe pleoape, ca niște raze de soare.

*
* *

Cînd s'a întors cucoana Valerița, am auzit în hall, peste vocea ei, una cu totul străină, care deși mai scăzută, o acoperea pe cea dintîi, prin înșeilarea deasă, monotonă și neîntreruptă a cuvintelor. Părea un complot de păsări de curte, din care rareori se deslușea în întregime un cuvînt. Apoi s'a deschis o ușă, cea dela bae, a năvălit sgomotul apei, (care curgea cu o forță neobișnuită) și încă o voce s'a mai amestecat.......

De data asta parcă se înecau păsările și cereau ajutor. Deodată peste tot tumultul, cucoana Valerița s'a impus clară: „curge apa" Didino blestemato, dece curge apa, că doar nu-i gratis? Cum să le mai biruim pe toate" și, pe neașteptate, plîngînd: „că bietul Gicu nu mai e".

„Căleaoar vaca neagră de apă" — a mîrîit Didina. Apa s'a oprit și, fără virgulă, fără punct, fără stavilă, fără culoare, curgea acum vocea străină:

— Cum ți-a venit mamă să închiriezi sufrageria și cine știe ce neam prost o fi. Vreo desmățată. O fustă, cu Andrei aici în casă! Dacă se încurcă cu ea? Bravo! N'am ce zice. Eu îți repet deschide-ți ochii, gîndește-te la tata, să nu ne facă neamul de rîs.

— Ai ce ai cu neamul..... Nici n'a văzut-o bietul Andrei, m'a și întrebat cum arată.

— Aha, s'a interesat va să zică? Ei bine am venit la timp, trebue să salvăm ce mai e de salvat. Știu eu ce înseamnă o fustă pentru Andrei și știu ce's femeile astea care fac pe intelectualele, e în stare să-i trîntească un copil, și să aibă pretenția s'o ia, dacă n'o fi venit cu plodul după cine știe ce coclauri, că degeaba n'o fi plecat de acasă.....

N'am mai vrut să ascult nimic. M'am depărtat în vîrful picioarelor de lîngă teracota abea călduță de care îmi sprijinisem pînă atunci obrazul, și mi-am lipit urechile cu mîinile, tare ca să nu mai aud. Singura senzație pe care o încercam era de gol și de frig, care însă nu venea din prejur ca mai înainte. M'am pomenit dintr'o dată fără gînduri, moartă parcă. Apoi tîmplele au început să-mi sfîcnească: cine vorbise de mine în așa fel și dece?...

Ca o ploae de palme peste obraz, mă izbea mereu în minte acea înșiruire monotonă de cuvinte vulgare: „știu ce înseamnă pentru Andrei o fustă, o fi venit cu plodul"... Se sgribuliseră parcă și lucrurile din casă. Fruntea mi-era atît de rece, că mi se părea fierbinte. Ardeam eu sau geamul de care o țineam lipită? Nu mai știam. Frunzele de ghiață, mă împiedecau să văd aleea, oamenii, copacii. Mă temeam să mă întorc, de parcă din spate mă pîndeau ochii fotografiilor din pereți, rînjetul lor.

Apoi n'am mai auzit nimic. Parcă o pompă nevăzută îmi aspira aerul din piept. A fost ca un fel de cădere în gol, un fel de fărămițare care a durat numai o clipă. Frunzele de ghiață se topiseră pe o mică porțiune. O umbră mare acoperea aleea și copacii albi cețoși. Vocile de alături au luat ființă din nou. (Suferearn de inimă fără să știu?)...

— Va să zică eu sunt „neam prost" obraznico, și tu „neam bun" ai? Ei bine află că nu ești decît o țigancă, da! țigancă din Dobreni, și acu pleacă...

— Nu știu ce înseamnă Dobreni, dar știu că nu voiu răbda să faceți din casa tatii hotel...

— Hotel, nerușinato?... Dece? c'am închiriat și eu acolo o odae? Să piei din ochii mei.

— Tata n'ar fi...

— Să mă mai lași cu tata și cu fumurile, că nu ți-a fost tată, m'auzi, te-ar lua de milă... Te-ar lua de milă.

S'ar fi zis că atît i-a fost destul ca să-și verse veninul, fiindcă în tăcerea care a urmat și care părea umplută toată de întrebarea mută, exasperată, a celeilalte, cucoana Valerița, cu ușurința cu care totdeauna trecea dela o stare la alta, s'a pomenit istorisind ca unei prietene bune, cu un ton care spunea: dar rămîne între noi.....

— Bietu Gicu s'a îndrăgostit de o țigancă. A fost mare crai în zilele lui, biet. Il luase Ghenadie, Mitropolitul, prieten bun cu tată-su, la Dobreni. O mulțime de lume a plecat atunci, că boteza Ghenadie o sută de țigani dintr'odată în lac acolo. Pântre ei era și biata maică-ta. Cică era frumoasă și mironosiță și cu pruncu în brațe...... ca o fecioară Marie. Ei, istorie lungă...

Femeea a murit într'o bună zi în brațele lui. Apucase să-l roage să aibe grije de tine și adevărat, cui era să te lase?

In liniștea care a urmat, ceasurilor cu ritmuri deosebite, huruitul îndepărtat al unui tramvai, al unei mașini, lătratul unui cîine au invadat ca în toiul nopții... Intunericul intrase înăuntru fără ca cineva să prindă de veste, dar nimeni n'avea curajul să aprindă lumina. Ce însemna tăcerea cucoanei Valerița?... Regretul de a fi desvăluit secretul unui mort? Sau o speria chipul fetei, încremenirea ei? Ii era milă de atîta mîndrie distrusă? Sau dimpotrivă se simțea ușurată, răsbunată pentru cine știe cîte înfruntări?

Mă simțeam furișată în taina unei familii, asistasem la un fel de decapitare a unui om, care crezuse o viață întreagă altceva despre el.

Deodată în liniștea aceea întinsă (credeam că nimeni nu va îndrăsni s'o atingă) o voce străină, răgușită cu un fel de timbru uscat, de om care nu știe să sufere, care parcă n'a știut pînă atunci să vorbească, a început să repete cu un fel de demență: nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu-i adevărat. Nu ruga, nu cerea, nu aștepta o desmințire...... era mai curînd voința dîrză, încăpățînată de a se încredința că nu auzise, că anumite lucruri nu fuseseră spuse, că i se păruse. Simțea poate că-i destul să nu creadă ea singură din toată lumea acel adevăr, pentru ca să aibă îndreptățirea de a ține capul tot așa de sus ca înainte.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat...... la fel, răgușit, neomenesc, se înșira aceeași negație. Dacă și-a pierdut mintea?

— Miza, lasă dragă vino-ți în fire, am spus și eu o prostie...... aprinde tu lampa...... nu-i adevărat dragă, am fost și eu mînioasă. Uite îi spui mîine chiriașei să se mute, să fie cum zici tu...

Ca și cînd despre mine ar fi fost vorba pînă atunci, fericită că a găsit o punte pe care să treacă la cele ce au fost înainte, cu o voce mai blîndă, mai liniștită, ca de copil, care a fost rău bolnav, a răspuns: „să se mute mamă, da, da, să se mute"...

Ințelegeam abea acum, din cîte îmi spusese Andrei despre sora lui, că toată biata ei existență se sprijinea pe orgoliul de a fi fost fiica unui om de vază. Indoeli grave ajunse la ea prin cine știe ce fisuri subterane îi minaseră poate cîndva copilăria. Averea morală descoperită în ladă, îndeplinise desigur aici o nevoe esențială. Intr'alt mediu, mai puțin lovit de mediocritate, decît era viața interioară a sorei lui Andrei, aceleași îndoeli ar fi dospit altfel, s'ar fi desvoltat poate în acel imbold de a ajunge „prin tine însuți" la o personalitate adevărată...

In dimineața următoare, devreme, am spus cucoanei Valerița, cu o frază ca un text de telegramă, că trebue să plec:

— O rudă din provincie, bolnavă......

*
* *

Dormeam desigur și visam. Nu mă trezisem. Dar mai țineam ochii închiși ca să nu știe Doamna cu vulpe roșie că o văd cum mă privește. Ce căutam în cușca asta de sticlă în care orice trecător mă putea privi în voie? Geamurile odăiei mele doar nu dădeau pe trotoar, iar casa nu era de înălțimea unui om. Unde mai văzusem pe această doamnă cu capul încolăcit de o vulpe roșie, cu nasul roșu înghețat. Erau ai ei ochii aceea sticloși, sau ai vulpei?

Deasupra mea apăsa greutatea caldă a unei movile, o plapumă, o pătură, două paltoane vechi. Știam și în somn că dacă fac o cît de mică mișcare și depășesc terenul încălzit dela început, dau de frig și m'am ferit să întrec conturul cald. Tălpile picioarelor le aveam sprijinite pe rotunzimea rece a unei sticle care atît de caldă și bună fusese cînd o luasem în pat încît nici cînd am simțit-o răcindu-se nu m'am îndurat s'o înlătur. Dealtfel orice schimbare însemna frig, singurătate și iarnă.

Doamna cu vulpe roșie desigur n'a existat niciodată. Locuiam doar la etajul al 7-lea, într'un bloc neisprăvit și mă trezicu pînă nu se lumina de zi ciocănitul instalatorilor, rindeaua parchetarilor, și alte o mulțime de sgomote amestecate îmi zgîriau creerul încă adormit. De unde acum liniștea asta și lumina cenușie de plină zi care intra pe fereastră cu fulgi aposi, zăpăciți? Sunau clopotele...... parcă din ce în ce mai grave, mai multe, mai pline. Să se fi declarat războiul? Am tresărit cu inima strînsă și dintr'o dată trează. Nu, era

întîia zi de Crăciun. Înțelegeam acum, dece n'au venit lucrătorii și cum de am dormit așa de tîrziu. Terasa mea, — încă nedespărțită de a celorlalte apartamente, nelocuite, — încercuia întregul etaj, și prin fața ferestrei treceau oameni în sus și în jos ca pe un bulevard suspendat, într'un cartier muncitoresc... Da, în celelalte zile. Dar azi?... Ce putea căuta pe aci o doamnă cu guler roșu de vulpe? Trebuia să mă scol, deși rotunjimea sticlei de apă pe care se proptea cu încredere fiecare deget dela picioare, greutatea maldărului de lucruri și cearceaful atît cît era încălzit, deveniseră după o noapte de schimb de căldură un mediu de familiaritate din care mi-era greu să plec. Mă aștepta iar o zi lungă.

Ca și în celelalte voiu sta cu fereastra deschisă și cu frigul în obraz și în oase, voiu pîndi uscarea pereților, dilatarea și contractarea fiecăruia din porii lor, ca pe vremea cînd eram copil și aveam febră. Dar dacă țineam fereastra închisă peste noapte, dimineața se prelingeau pe pereți broboane de apă ca pe o frunte de om bolnav.

Pereții au viața lor. O cunoșteam acum...

Fiecare cărămidă parcă era vie și protesta sub tencuială să nu fie înăbușită...... deaceea poate crapă tencuiala, zugrăveala se umflă, se cojește, transpiră. Materia pare că se sbate înainte de a deveni iremediabil perete și cere ajutor.

Ca să nu urc șapte etaje (ascensorul nu funcționa încă) de multe ori nu mai coboram să-mi iau de mîncare. Nimeni nu știa că locuesc acolo înghețată, flămîndă, urmărind cu un fel de demență, pereții.

Dar doamna aceea care parcă mă căuta prin ochii unei vulpi roșii? O văzusem cu adevărat sau în vis? Nu mă obseda cumva un manechin de ceară dintr'o vitrină cu paltoane, sau numai ochii vulpii mă fixaseră de curînd prin geamul unui magazin de blănuri, printre fulgii de naftalină dinăuntru și cei de zăpadă de afară, pe calea Victoriei?... Acum trecea prin fața mea, înalt cît fereastra, un om cu o scară, lungă de parcă vroia să se urce în cer cu ea.

Se lucra și în zi de Crăciun? Deci nu visasem. La fel trecuse și tot așa cît ferestra de înaltă — femeea cu gulerul roșu.

In zilele de lucru mă simțeam zidită parcă din greșeală într'una din încăperile provizorii ale unui șantier în care toată lumea trăește și lucrează ca într'un imens mușuroiu de furnici și numai eu, neînsemnată ca o adevărată furnică, nu făceam nimic.

Alte ori dimpotrivă mă vedeam uriaș, fiindcă mi se părea că numai eu gîndesc printre toți acești oameni, că numai eu am loc în minte pentru imagini cari cuprind o lume, pentru șirul de gînduri care se leagă, mai lung decît un ocol de pămînt, pentrucă numai eu am timp să visez. Ceilalți se mișcă, ies și intră, grăbiți, unul cu o scară, altul cu un ciocan, unul cu o găleată, altul cu o bidinea...... Deobiceiu se asemănau între ei ca soldații la defilare. Dar, cînd îi

priveam cu luare aminte, și descopeream cu închipuirea că fiecare din ei își are basmul lui, și — în familia lui — un loc pe care nimeni și nimic pe lume nu l-ar putea înlocui... atunci începeau ei să crească — fiecare pe propria lui socoteală — și eu să scad... pînă ce ajungeam cu toții, în sfîrșit, la acelaș nivel.

Din pat, unde eram culcată în dimineața acelei zile de Crăciun, amorțită de frigul care intrase toată noaptea prin fereastra deschisă, nu zăream decît balustrada terasei — ca un tiv alb, ca limita unui cîmp înzăpezit. Iar din blocul de peste drum nu vedeam decît o puzderie de druguri de fier, niște legături de beton care așteptau de multă vreme construirea unei case vecine, identice. Dar proectate pe liniștea cerului, fără să mai văd și calcanul casei din care țîșneau, smocul acela de fire îmbrăcate în zăpadă pe care stăteau zgribulite cîteva ciori, mi se părea acum... capetele unor fire de telegraf care mă legau de marginea lumii.

*
* *

O sanie trasă de zeci de vulpi roșii mă ducea pe o cîmpie de zăpadă întinsă ca marea și cuprinsă toată de focul unui apus de soare care incendia orizontul. Topită în haina lui Ștefan, o șubă de eschimos din blana stufoasă și cu obrazul meu lipit de obrazul lui înghețat care mirosea a lavandă, ca și respirația lui caldă, ne duceam să murim... Știam că vulpile se vor desprinde de sanie și se vor împrăștia care încotro pe cîmpia înroșită de apusul de soare, urlînd ca lupii, iar noi vom aluneca aiuriți de viteză pe un tobogan de ghiață. Eram hotărîtă să țiu ochii strîns închiși, și să-mi cufund bine capul în gulerul adînc de blană, în clipa din urmă.

O amețeală făcută din miros de lavandă mă cuprindea ca un început de somn. Ștefan mă săruta foarte ușor. Deodată capul vizitiului s'a răsucit de parcă ar fi fost prins de un arc, ca la păpuși, iar el conducea mai departe, cu spatele lat către noi. Era Andrei.

L'am îndemnat să plece i-am explicat că noi ne ducem să murim.

— Vreau și eu, a răspuns Andrei, fără voce.

— Dece vrei să mori?

— Nu știu. Singur mi-ar fi fost frică să fac drumul ista, dar cu voi împreună......

Andrei mă iubea? Nu ne văzusem mai mult decît odată în viață, într'o singură noapte și atunci nu i-am vorbit de Ștefan.

Sania aluneca pe un cîmp de oglindă albastră, soarele dispăruse, aerul rece și vînăt înțepa obrazul ca ace de ghiață...

Sunau clopotele în cer, se auzeau tunete, undeva în apropiere... Abea cînd m'am trezit am știut că am visat.

Cineva suna repetat. M'am sculat iute de sub maldărul de lucruri, gata îmbrăcată, în pijamaua de lînă, pe care vara o purtam la mare, şi zăpăcită încă de somn, am deschis. Un mormoloc în training s'a strecurat înăuntru. Elasticul din talie al pantalonului îi ajungea pînă la încheetura braţelor, căciula îi cădea peste ochi şi dedesubt o voce limpede ieşea cu bună-dimineaţa-la-moş-ajun. Cînd căciula i-a alunecat pînă pe vîrful nasului, un fel de bob de fasole învineţit, i-am ridicat-o pe ceafă. Fruntea bombată ocupa jumătatea figurii, ochii rotunzi erau înfundaţi din pricina unor obraji ca nişte jumătăţi de minge, gura era un cerc mic din care se rostogoleau rotund cuvintele: „ne daţi ori nu ne daţi'' ?

Cum nimerise acest mototol cu şoşonii mari pînă la etajul al şaptelea al unui blok nelocuit, am aflat cu destulă greutate. Dar mă temeam că dacă-l las numai decît să plece n'o să mai ştiu dacă şi el făcuse parte din visul cu vulpile roşii...... sau dacă tot ce văzusem în somn, fusese adevărat şi de necrezut ca viaţa asta cît un pumn care spunea cum răspicat „la anul şi la mulţi ani''.

Am fiert apă pe maşina electrică, am pus un şervet alb pe un scăunel, am băut ceai cu Ion, şi am mîncat cozonac.

— Cu cine ai venit Ioane?

— Cu tata

— Şi unde e tata?

Aici, afară, cu scara.

Trecuse deci prin faţa geamului meu un om cu o scară?...... Scara aceea lungă exista într'adevăr? Atunci şi femeea cu guler de vulpe!... Trecuse fără să mă vadă? Sau a stat mai mult timp să mă urmărească dormind?

I-am dat copilului mandarine şi nuci:

— Să vii la Sfîntu Ion, ai auzit Ioane?... şi m'am gîndit:

Atunci o să fie cald... Pe pereţi nu se vor mai prelinge broboane reci, voi putea ţine ferestrele închise, caloriferul va dogori... (nu-mi închipuiam fericire mai mare). Ii voiu cumpăra un training alb lui Ion. Cu ochii lui înfundaţi ca două bucăţi de cărbune, înfipţi parcă artificial, Ion va fi un adevărat omuleţ de zăpadă.

L'am dus în braţe pînă la uşă. Ca şi păpuşile de cauciuc cu plumb pe care oricum le-ai pune cad în picioare, era cu mult mai greu decît mă aşteptasem. Aşi fi vrut să-i aud inima bătînd, ca să fiu şi mai sigură că nu visez iar. Dar sub mulţimea de flaneluţe vîrîte în training odată cu el, nu se mai desluşea nimic. L'am privit de aproape şi am încercat să-mi închipui cum va fi mare. Ce vor deveni toate acele segmente de cercuri din care era făcut chipul lui, cum vor arăta aceşti obraji proaspeţi, cînd Ion se va rade? Ce păcat că o să crească, m'am gîndit, ca despre un căţel, şi am intrat în odae zîmbind... Un ţipăt de care nu mă credeam în stare mi-a ieşit din piept. In faţa ferestrei deschise, ca într'o ramă fără

sticlă, într'un decor de iarnă, stătea femeea cu capul sprijinit pe un guler roşu de vulpe, şi mă privea cu ochi sticloşi.

Nu ştiu ce am bîiguit. Ar fi fost greu să-i explic ceva...

— Am citit în ziar că sunt apartamente de vînzare, dar văd că n'am cui să mă adresez... Cum aţi avut curajul să vă mutaţi cea dintîi? Văd că pereţii sunt umezi. (M'am gîndit, cum de caută lumea casă şi în zi de Crăciun!...). Vreau să cumpăr o garsonieră ca să plasez nişte bani... In cursul săptămînii n'am timp să caut, stau mai mult la Braşov. Cam ce venit dă o astfel de garsonieră? Mi s'a spus că sunt o mulţime de taxe... Dar ce să-i faci, tot mai sigur e aşa...

Era înaltă, cu obrazul de carton şi picioare ca de lemn, cu buzele vinete subţiri şi roşite stîngaci (ca să pară gura mică). Pomeţii erau violeţi sub pudra roz ţigănesc, iar pe tîmple spre urechi, şi spre gît, pieliţa era neînsufleţită, neagră. Avea gîtul prea lung, dar nasul drept îi dădea oarecare frumuseţe. Ochii mari, negri lucioşi, nu exprimau nimic, fiindcă nimic în jurul lor nu era viu. Doar gura întinsă ca un arc, conţinea atîta răutate încît trăia cu adevărat şi numai ea dădea puţină viaţă acestui chip fără zîmbet. M'am strîns ca în apropierea unei reptile. Dar ea n'a băgat de seamă. A vrut să vadă bucătăria şi baia.

Era frig, fulgii de zăpadă intrau în odae... Două geamantane stăteau nedesfăcute... Biroul era acoperit de un strat alb de praf, parchetul nu se mai vedea sub grămezile de moloz.... I-am explicat că fusese curat cînd m'am mutat, dar a trebuit să schimb baia, fiindcă smalţul era crăpat. Din baia zidită fiecare placă de faianţă a fost ciocănită şi scoasă din tencuiala în care fusese încrustată. Baia cea nouă s'a nimerit ceva mai mare şi ţevile nu se mai potriveau...

— O zi întreagă am trăit în sgomot de ciocane, în moloz şi praf. Bieţii lucrători parcă trăgeau la galere, aşa curgea de pe ei.

Nu ştiu dacă mă ascultase. Păstra mereu în colţul gurii un zîmbet de dispreţ şi în timp ce rotea privirea de jur împrejur, fără niciun fel de bună voinţă pentru pereţii aceea de care mie mi-era atîta milă şi fără să mai ţie seama de prezenţa mea, a spus:

— Ce idee să se mute cineva aci!

Am răspuns cu o revoltă abea stăpînită:

— Locuiam înainte într'o cameră mobilată. Auzeam din dosul unei uşi conversaţii amoroase la telefon, auzeam oridecîteori se vorbea despre mine cu uşurinţă şi vulgaritate, eram amestecată fără voia mea în mizeriile altora, în taine pe care n'aşi fi vrut să le ştiu.....

N'am sfîrşit fraza... Intr'o singură clipă, fără ca să se rostească un singur cuvînt, fără să pot explica azi cum s'a întîmplat, fiecare din noi a descoperit brusc cine este cealaltă. Buzele femeii

s'au învineţit, apoi s'au făcut albe. In jurul gurii s'a ivit un cerc galben curios. Nasul era acum prea alb, aproape albastru, străveziu. Urechile de o paloare îngrozitoare. In ochii dilataţi lucea o teribilă întrebare. Dar şi o mică licărire de nădejde: poate tot nu ştiam că ea era unul din cei 100 de ţigani botezaţi laolaltă în anul 1900 în lacul din Dobreni.

A întrebat în şoaptă, cu trăsăturile feţii parcă mai blînde, cu ochii mari:

— Cum te numeşti duduie?

Ce o făcea dintr'o dată să creadă că în ziua aceea faimoasă, eu, fusesem acasă, auzisem? Probabil că temerile, îndoelile au venit mai tîrziu; sau poate ca orice om care are lucruri grave de ascuns (grave uneori numai pentru mintea lui îngustă, pentru idealul lui meschin), o simplă legătură de idei, o coincidenţă, în prezenţa altcuiva, o umplea de spaimă şi nimic nu mai era sigur... Nu ştiu, a repetat întrebarea, sau numai ca un ecou, am auzit iar, după o fracţiune de secundă?:

— Cum te numeşti duduie?

Am spus nepăsătoare, ca şi cînd m'aşi fi gîndit la altceva:

— Mirona... Mirona Runcu.

CELLA SERGHI

BRUEGEL, CIUDATUL

(Fragment)

> ...Il est entré dans l'histoire avec trois surnoms, mais il en faudrait cent pour évoquer toutes les faces de son talent multiple et mystérieux.
>
> MARCEL BRION

Am încercat zadarnic să fixez imaginea lui Pieter Bruegel intr'un contur statornic. Zadarnic am poposit privirea, ore întregi, pe gravura lui Egidius Sadeler care-mi înfăţişa portretul unui necunoscut cu trăsături regulate, încadrate într'o barbă lungă şi îngrijită, căzînd regulat şi acoperind pieptarul hainei butonate şi o parte din gulerul dantelat. Fruntea largă, cu un şanţ adîncit între sprîncenele uşor arcuite, privirea limpede şi cuprinzînd larg lumea, nasul puternic şi mare, întreaga figură răspîndeşte un calm reflexiv, viaţă bogată interiorizată, dar care ştie să-şi împrospăteze prin ochi vedeniile lăuntrice. Aşa smuls din trecut, portretul ar putea aparţine oricărui pictor flamand, dacă şanţurile care pornesc dela aripile nasului în jos şi în afară, n'ar adînci o suferinţă grea şi poate că fără pricini exterioare. Dar în zadar îmi îndreptam luarea aminte către şanţurile ce-i brăzdau faţa şi fruntea: nu-mi puteam găsi în această imagină corespondenţa feeriei pe care o cunoaştem în operă, tumultul deslănţuit din desene şi tablouri.

Atunci mă îndreptam către profilul artistului, aşa cum ni-l desvălue culegerea lui Lampsonius, apărută în Anvers la 1572. Liniile se desprind ferme şi clare, dar viziunea omului, aşa cum încerca să ni se închege în gînd, dibuia turbure în trecut. Şi totuşi, imaginea îmi pare mult mai vorbitoare decît primul portret. Aci fruntea e lată, prelungită imens către tîmple, ascunsă de un smoc de păr pe care îl răvăşeşte o beretă cu margini răsfrînte şi strejuită în jos de curba regulată a sprîncenei terminată ascuţit. Dar ceea ce reţine din primul moment privirea, e proectarea în afară a arcadei sprîncenoase, retrăgîndu-se apoi către baza nasului într'o scobitură. Profilul desenează şi mai clar nasul puternic şi mare, uşor ascuţit. Şi iarăşi surprindeam ochiul deschis limpede, fereastră către lume, şi

iarăși ne izbea șanțul care brăzdează fața adînc, dîndu-i o înfățișare de suferință. Portretul e mult mai fin, mai spiritualizat, drama interioară mai vădită, învelișul formelor mai apropiate de ființa lui adevărată. Dar nici aci nu am întîlnit prelungirea imaginei concrete a omului pînă la desăvîrșirea lui spirituală.

Imi poposeam apoi îndelung privirea pe schița de compoziție intitulată *Pictorul și Amatorul* (Albertina, Wien) și înțelegeam de ce primele înfățișări, liniștite, calme, oarecum statice, nu exprimau viața de adîncime a lui Bruegel. Pictorul, în ipoteza că această imagină ar fi înfățișat cu adevărat pe artistul însuși, ne oferă o imagină răvășită, amară, chinuită. Se împrăștie stufos părul de desubtul calotei rotunde și încadrează bogat fața, acopere cu șuvițe neregulate fruntea, se contopește cu sprîncenele sbîrlite și se prelungește cu barba neîngrijită. Fața se desprinde în trăsături adînci din răvășirea capilară: ochii țintesc depărtat viziuni neguroase, iar gura a încremenit într'o expresie îndurerată. Imbrăcat într'o rasă de călugăr cordelier, Pictorul nu înfățișează în această imagină decît o față a vieții lui. Dar unde este bucuria, extazul și elanul cuceritor? Au rămas uitate cîndva, în tinerețea lui năvalnică? Nu, Bruegel nu putea face parte dintre acei pe care viața îi prăfuește și cărora vîrsta le macină, în uitare și rutină, frăgezimea de simțire. Bruegel a rămas în acest sens mereu tînăr, ca toți marii artiști de altminteri, ca toți cei ce nu capitulează în fața vieții nivelatoare și nu sfîrșesc prin a fi absorbiți de măruntișurile vieții gregare.

Cercetam din nou imaginea, o comparam cu celelalte, dar nu aflam niciunde existența complexă, mărturia materială exprimată în forma sau în expresia feței a vieții adevărate a omului.

De ce această nepotrivire? Și, în același timp, de ce n'am reușit niciodată să organizez într'o formă stabilă, pur subiectivă, imaginea pe care mi-o formam despre un om în intimitatea spirituală a căruia trăisem ani întregi?

Nu înțelegeam: era îndestulător să deschid o carte a unui mare creator de viață, numească-se el, Dickens, Tolstoi sau Balzac, să iau contact cu personagiile descrise, pentru ca imediat să am, limpede, viziunea lor mentală. Reușeam să-i desprind încă din primele momente din cenușiul vagului și să-i integrez în imagini statornice. Am *văzut*, în chipul acesta, mental dar circumstanțiat, pe toți eroii literaturii universale: și pe Petru Bezukof și pe Nicolas Nickleby, și pe Pickwick și pe Gobsek, pentru ca să nu mai înșiruim întreaga galerie dostoiewskiană, în cap cu Raskolnikof, Kirilof sau Alioscha. Această integrare în forme concrete a unei imagini pur abstracte, a unor personagii imaginare, căpăta cu vremea conturul și relieful persoanelor vii. Aveam convingerea că ași fi putut recunoaște dela prima vedere pe prințul Andrei, pe Anatol sau pe Petre Bezukof, acesta din urmă stîngaci, miop și vizionar. Și înțelegeam atunci că arta supremă a actorului în reprezentarea acestor personagii, la adaptarea scenică, era tocmai această recompunere a personagiului în așa fel, încît el să corespundă imaginii noastre subiective.

Același lucru se întîmplă cu autorii acestor eroi, chiar dacă imaginea lor concretă îmi era absentă din memorie. Reușeam să integrez, independent chiar de portretul autorului, așa cum era transcris de contemporani, o imagină a lui, pur sintetică, imaginară. Purtăm în noi fiecare, o imagine a lui Cervantes, tot așa de limpede ca a lui Quichotte, o imagine a lui Dickens tot așa de conturată ca a lui David Copperfield, sau a lui Balzac tot așa de vie ca a lui Vautrin.

De ce atunci nu puteam statornici o imagină mentală a lui Bruegel? De ce, cu toată cunoașterea vieții omului, a mediului în care trăise și mai ales a operii căreia i se dăruise, nu reușeam să-l deslușesc aevea din ceața depărtării?

Lămurirea acestei întrebări am găsit-o în însăși opera lui Bruegel: în varietatea ei neistovită, în multiplicitatea aspectelor ei, în caracterul ei proteic, ce se refuză simplificării și unității. Pentru a putea contura o imagine a omului ar fi trebuit să reduc toată această revărsare de forme și tot acest tumult, la o linie schematică. Dar prin aceasta ași fi negat însăși făptura artistului și esența operei sale care constă tocmai în această structură variată și multiformă. Fiind plural și contradictoriu, Bruegel nu putea fi încadrat într'o imagină subiectivă precisă, după cum surprinderea unei singure expresii a feței lui de către un pictor, la un moment al existenței sale, nu putea alcătui un îndreptar îndestulător pentru cunoașterea omului.

El apare deci minții neguros și depărtat. Făptura lui nu se închegă în forme, nu ancorează în concret, ci se pierde în nelămuritul visului și în elanurile imaginației.

In această privință el întîlnește pe frații săi întru efervescență a creației, pe poeții elizabethani. Și în cazul acestora, datorită revărsării torențiale a unei imaginații luxuriante și a unei vitalități elementare, mintea nu le poate reduce ființa la o formă statornică. Chiar dacă vrea să-i sărăcească de substanță, simplificîndu-i, acești artiști rămîn dincolo de integrarea subiectivă, care, reprezentîndu-i, i-ar deforma. E cazul tuturor creatorilor de mare factură, Shakespeare în primul rînd. Lumea pe care aceștia au purtat-o în suflet a fost atît de tumultuoasă și de răscolită, ființa lor a reprezentat deslănțuirea unei energii atît de explosive, încît nu le putem îndigui revărsarea în aluvii regulat scobite.

Bruegel trebue așezat printre creatorii care se află în afară de limitări. Dar dacă efortul de reconstruire în concret a ființei fizice a lui Bruegel este din capul locului sortit neizbutirii, din cauza complexității de structură a vieții lui, evocarea personalității spirituale a artistului va îngădui o prezentare aproximativă cu chezășii de exactitate. Intr'adevăr, aci definiția artistului nu mai presupune o simplificare a bogăției lui de structură și nici o unificare a aspec-

telor contradictorii pentru o integrare într'o imagine unitară; datele alcătuitoare ale psihologiei artistului se înşiruesc, se completează reciproc, se îmbină, creind prin alăturarea lor un mozaic spiritual cu tot pitorescul şi varietatea lui. Ne mai supusă exigenţelor de simetrie şi rotungire a imaginii rezumative, reconstrucţia psihologică îngădue retrospectiv o evocare prin intuiţie şi apropiere spirituală.

... A fost Bruegel în această epocă de plămădire a unei noi ere, o fiinţă de o înmărmuritoare bogăţie de suflet. Simplu la port, adesea zgîrcit la vorbă, întrerupîndu-şi momentele de vervă şi rîs sgomotos cu tăceri îndelungi, el păstra cu tot rafinamentul său de gînd un fond sufletesc naiv şi simplu. Bruegel a rămas în primul rînd un ţăran, plebeu şi frust. Avea în el ceva vînjos şi echilibrat, chiar greoi şi stîngaci. Trebue să fi avut un mers ţeapăn, zdruncinat, de om care merge mai mult pe căleiie. Privea în jur cu luarea aminte a unui miop, dar ochiul lui avea agerime şi mintea lui orînduia tot ce-i trecea pe dinainte în viziuni exacte. De aci grija lui pentru amănunt, pentru exactitatea observaţiei, de aci realismul său minuţios.

Dar dincolo de acest aspect liniştit, în care omul se supunea lumii din afară pentru a o înregistra, ce efervescenţă, ce sete de spaţiu, ce avîntare întraripată! Omul era aprig, răvăşit de aspiraţii vijelioase, de evadări totale. Ţăranul acesta flamand era în realitate un barbar deslănţuit, un răsvrătit, un evadat din norme şi obiceiuri. Era pasionat, neliniştit, frenetic. Trebue să fi avut în vorbă crudităţi de expresii şi imprecaţii scatologice, virulenţe corozive sau usturimi de bici. Omul calm devenea atunci de nerecunoscut, căutătura luminoasă devenea ascuţită. Trecea dela mîngăerea cu ochiul şi dela bucuria simplă în faţa lucrurilor familiare şi a peisagiilor însorite, la rătăcirea în viziuni titaneşti, în care spiritul i se avînta, găsind în stîncile enorme, în ţinuturile convulsate sau în spectacolul pîrjolului şi deslănţuirilor ucigaşe ale vremii, un fel de corespondenţă cu erupţia lui interioară. Ştia să rîdă. Un rîs enorm, gras, rabelaisian. Avea în acelaşi timp simţul fantasticului, sentimentul drăcescului şi al damnaţiunii. Trăise cu atîta ascuţime drama religioasă şi neliniştile timpului său, încît colţurile de iad şi creaturile demoniace pe care le întrevăzuse în imaginaţia lui exaltată, aveau relieful şi accentul veridic al lucrurilor zilnice. Inţelegem deci cum realismul lui se înfrăţeşte cu fantasticul, cum vieţuirea în cadrul familiar evadează în decor supranatural şi vrăjitoresc şi cum simplicitatea naivă a ţăranului ce rămasese, întîlnea febra imaginativă a posedatului. In Bruegel se echilibra deci bunul simţ al unei rase ţărăneşti cu producţiile ei folklorice, pline de superstiţii şi exaltări, dar se vădeşte mai ales o vitalitate invincibilă, o forţă plebee de adevărată sevă rabelesiană.

Rînd pe rînd explodînd în risete sgomotoase sau închis în absenţe îndelungi, participînd cu toată fiinţa lui la viaţa din jur pe

care o iubea cu patimă, şi totuşi găsind momente de evadare în vis, Bruegel era fie plin de vervă şi biciuitor, fie absent şi tăcut. Ii plăcea să glumească. Una din bucuriile lui era să mistifice pe oamenii naivi cu povestiri fantastice şi evocări de fantome. Biograful său Van Mander ni-l descrie ca fiind de un comerţ agreabil, deşi adesea tăcut, dar plăcîndu-i să „îngrozească oamenii, pe elevii săi mai cu deosebire, prin poveşti cu strigoi şi sgomote supranaturale". Ii plăceau deci farse, mistificarea nevinovată, în care trebue să vedem numai o înclinare, care era de altminteri în atmosfera timpului. Această vînă conduce pe plan artistic la bizarerie, amestec de viziune terifiantă şi de grimasă bufonă, care împînzeşte o mare parte din opera artistului. Bruegel a cultivat cu egală înclinare fantasticul, realismul şi burlescul.

Vom putea acum întrezări complexitatea acestui om în acelaşi timp realist şi mistic, viguros şi neliniştit, frenetic şi visător, straniu, demonic, atras de magie şi practici vrăjitoreşti, dar în acelaşi timp sensibilitate intactă, iubind viaţa simplă, dansul şi petrecerea cîmpenească, peisagele şi limpezimea.

Şi iată că acest umorist, plin de vervă, adesea ironic, puţin sceptic, în fond cinstit şi iubind munca regulată, dar deslănţuindu-se în îndrăsneli care puteau fi imprudente pe acea vreme de opresiune politică, preţuind mai presus de toate libertatea care îngădue vieţii să se reverse nestînjenită, simţea nevoia de a-şi primeni viziunile şi a-şi reîmprospăta viaţa în contact cu sănătoasa voioşie ţărănească.

... Locuia pe acea vreme în Anvers un neguţător, om ciudat în felul lui, cu care Bruegel legase prieteşug. Vînzător de tablouri şi în acelaşi timp artist el însuşi, membru al Camerei de retorică din Anvers, umanist, spirit rafinat, dar nedîndu-se înapoi dela bucuriile şi plăcerile lumeşti, Hans Franckert şi-a împletit un timp existenţa cu aceia a lui Bruegel. Poate că îi va fi ajutat la vînzarea tablourilor, şi de sigur că vor fi avut împreună îndelungi discuţii asupra meşteşugului care le era amîndorora atît de scump: vor fi luat poate amîndoi parte la cenaclele retoricilor şi la atîtea conciabule nocturne, jumătate religioase şi jumătate politice, ce aveau loc pe acea vreme în Antwerpen. Sigur este că cei doi prieteni ştiau să-şi caute împreună evadări în kermesse, nunţi ţărăneşti şi serbări populare. Bruegel se îmbrăca în ţăran, lua daruri şi dîndu-se drept rudă cu unul sau altul din soţi, se amestecă veseliei. Vorba populară, accentul, savoarea şi pitorescul expresiilor lui nu-l deosebeau întru nimic de cei cu care petrecea. Işi găsea astfel în aceste petreceri simple, care adeseori ajungeau la bătăi crunte sau beţii la toartă, destinderi elementare. Pornea apoi în tovărăşia lui Franckert în căutare de femei frumoase, tinere, şi, nădăjduim, de loc sălbatece. Tabloul era astfel încheiat.

Pătruns adînc de viaţa şi moravurile ţărăneşti, apropiat şi mai mult de simţirea populară prin înrîuririle folklorice pe care opera lui le mărturiseşte, căutîndu-şi destinderi în nunţi, beţii, jocuri şi aven-

turi trecătoare cu femei din popor, Bruegel a știut totuși să dea acestor scene și acestei vieți un sens adînc omenesc, ca o planare de destin. Tablourile lui, fie că înfățișează un colț de peisaj, niște joeuri de copii, sau o imensă și strivitoare alegorie, deschid totdeauna perspective întinse, situiază crîmpeiul de viață pe care îl reprezintă într'un cadru cosmic, cu prelungiri către infinit, cu ferestre largi către zări. Este cu neputință să ne sustragem dela acceptarea tîlcului cosmic pe care îl au tablourile și, în general, opera lui Bruegel.

De sigur, anumiți comentatori au exagerat semnificația filosofică a operei lui Bruegel, văzînd în fiecare gest și fiecare detaliu de cadru un tîlc profund. Reacția lui Paul Colin împotriva acestei interpretări, abuzive poate fi pînă la un oarecare punct îndreptățită. Dar discutînd aceste exagerări criticul belgian cade în greșeala opusă, văzînd în Bruegel un simplu pictor, cucerit de spațiu și lumină, îndrăgostit de viață subt toate formele sale și mai presus de toate, artist. Lucrurile acestea sunt adevărate. Nu putem totuși nega un fapt hotărîtor: că dincolo de meșteșug, de bucuria pură a ochiului în fața formelor plastice și a culorii, în tablourile lui Bruegel descoperim mărturia unui suflet de mare adîncime. Ajungem aci în sîmburele vieții lui de creator. Bruegel a cunoscut extazul, dilatarea sufletului în fața infinitului, depășirea de sine, înfrățirea cu universul, marea transfigurare. Poposea în vremelnic, dar știa să-și ia sborul dincolo de timpuri și să prăfuiască faptele observate prin perspectiva strivitoare a nesfîrșirii. Atunci, rupînd contingențele, sufletul lui plutește liber, descătușat. In acest mod, el a reușit să integreze viața descrisă de el în cadrul cosmic care o înconjoară și o conține. Aci este pîrghia adevărată a creației lui, aci trebue căutată axa centrală care comandă întreaga grupare a materialului plastic, subordonînd chiar meșteșugul lui de o neasemuită vigoare, și tot aci avem să căutăm revelația ce o reprezintă opera lui pentru noi.

Fără îndoială, fiecare epocă deslușește în operele de artă interpretări noi, conforme cu spiritul timpului. In decursul veacurilor opera lui Bruegel a suferit mari variații de înțelegere. Timpul nostru îl descoperă subt o lumină nouă, care e mult deosebită de aceea subt care a fost cunoscută în secolul XVI. Dar nu aceste schimbări a raportului nostru cu opera ne vor opri acum, ci adîncimea extazului de care Bruegel dă dovadă în tablourile lui. E aci o valoare, un fapt de semnificație certă, care măsoară tîlcul acestei opere. Aceasta din urmă este însă rodul lărgimii de orizont spiritual, de exaltare și de viață în infinit, pe care Bruegel le-a cunoscut în timpul momentelor sale de contemplare tăcută.

ION BIBERI

ZI DRAMATICĂ

De cinci zile se stăruie'n legenda principiilor.
A ciutelor caste'n păduri, a protalurilor pline,
a boltei puhave, lehuze, native:
prea sus carul mic, lângă ferigi zodii canine.

De ele lătrat în ziua a șasea dramatică
Intâiul s'a ridicat din cernoziom
Căci altfel nici cînd, printre sapini căzuți, nu vom
fi găsit principiile vesele ale diamantelor.

Fă-L însă puhav, din rizom, din dulce sagut.
Dă-I în loc de crăci și chip coroană
Ca să-L amăgești la limpezirea vadurilor, la început
fă-L din prund să sune, nu din lut.

Ziua șaptea s'a sculat stearpă, duminicală, tîrziu.
Slava ei multă strigă în calendare
Și în singe dimineața în care,
alături dormea o străină, încordată ca o coastă, cu răsuflet tăiat

POM STREIN

Totul ne aparține pînă la cîntatul cocoșilor
Apoi cerul este pentru coroană, alun și venin.
Frunzele mă otrăvesc căzute la rădăcini
Și din păstăi se desface amintirea florilor.

Caut să-mi amintesc pe aproape un pui:
toate pînă la cîntatul cocoșilor însă ne aparțin.
Dela Facere n'a mai îmbrăcat Dumnezeu zîmbetul Lui
Și pentru leagăn doar mai e bun lemnul strein.

E ceasul cînd cenușa incineraților în capelă, pe ploiță, saltă.
Omule, scoală, în zări cerul e cusut de pămînt cu arnici.
Nu mă auzi, scoală, să vezi femeea ta altă.
Nu mă știi, lîngă salcîm am crescut, lîngă tine, aici.

AXIOLOGIE

Nu se mai desfac anotimpurile; vremea e întinsură.
Se așează cocleala ostrovatică a verii pe neaua impură
Afli din tăria ploilor fiecărui burlan
lișițele bete ale altui an.

Salcîmii înfloresc de trei ori; primăvara rodește.
Pîrguiala gutuilor putrezește mănată în cireșar.
Numărăm greu anii, pentru a Doua Venire, din creștet.
Prooroci, tăceți; opriți-vă misionari.

AXIOLOGIE

Fuge latitudinea pe sub noi: geografia, poveste.
Să plutim numai, corabia este nici unde.
Inserarea ne lipsește, s'ascunde.
N'a cîntat nici un cocoș vreodată peste.

Să plutim numai; matelot, matelot,
ai să uiți în curînd și proră și pupă
După semnul crucii cardinal și după
ce-ai să uiți în alte semne tot.

Catargul înscrie, gotic protest, cu vîrful de plumb
pentru lipsa ostroavelor muzicale în vînt.
Chiar de-am întîlni, însă, pămînt,
l-am numi iarăș greșit, ca tine, Columb.

ACASA

Puțuri cu răcoare dobrogeană, scoasă
să-și adape caii dicienii toți.
Acru vin de mide, dulce de terasă.
Și'n ostroave lesuri de pîndari și hoți:
Biblice popasuri sunt aici și fum
în Orașu'n care plînsem și șezum.

altfel împlinise optsprezece ani — păstra totuși impresia că suferea de-o boala reală, dar pe care mintea ei strîmtă nu o pătrundea.

Și cu cît i se părea mai de nedeslegată taina cu atît atențiile ei creșteau și odată cu ele se furișau și îndoielile care îi măreau timiditatea.

O găsise de cîteva ori pe Dina, goală, pe podea, dormind într'un somn adînc și chinuit, cu respirația iute, întretăiată de gemete se speriase atît de tare încît abia se reținuse să nu strige, și aplecîndu-se tremurînd deasupra fetei, o ridicase în brațe și o culcase în pat. Nu-i spusese nici odată această întîmplare și se ferea ca să afle ceva domnul Gavrilă pe care l'ar fi sdruncinat nesănătatea fetei. De-atunci Aglaia suferea mici spaime ori de câte ori Dina se arăta într'o dispoziție ciudată, și îi urmărea pașii și neînsemnatele fapte zilnice, suspectînd'o necontenit.

Mergea pînă într'acolo cu teama ei încît în fiecare dimineață se apropia de ușa odăii, cu inima palpitîndă și se uita înăuntru ca să se convingă că nu se petrecuse nimic peste noapte.

Acum se simțea liniștită și împotriva sentimentului de siguranță ceva o hotărîse să persiste în a o deștepta pe Dina, ce continua să doarmă cu capul cufundat în pernă și cu o mînă lunecînd dealungul pulpelor...

— Dinuțo, n'auzi maică?... scoală că ai dormit destul, e unsprezece ceasul, repetă bătrîna mai tare.

De data asta Dina ridică încet pleoapele, se întoarse pe-o parte, cu pieptul desvelit, își trecu brațul pe sub ceafă și zîmbind ușor Aglaei, deslușită prin păienjenișul somnului, o întrebă cu o voce înecată în somn, nedumerită:

— Dar cît e ceasul?

— Iți spusei fetițo, unsprezece. Hai, leneșo, jos... să-ți aduc cafeaua?

— Nu, Aglăițo, vin eu în sufragerie. Uite, mă'mbrac îndată. Du-te pregătește-o.

Și înainte să termine, bătrîna dispăruse din prag.

Dina fu mișcată de un gînd ce o învălui tandru pe servitoare, își mai destinse puțin membrele și se tîrî afară din pat într'o cămașe subțire, transparentă care-i ajungea pînă la genunchi.

Se așeză în dreptul oglinzii mari de toaletă și cu capul puțin înclinat pe umăr, își desfăcea cărlionții încurcați și negri, căutîndu-se adormită în imaginea dinante-i. Ochii erau încă adumbriți de somn.

Dina se admira în tăcere, surăzătoare, și cu o mișcare își eliberă un umăr din breteaua fină, apoi dădu drumul celeilalte bretele și cămașa se rostogoli la picioare.

Mîngîierea catifelată a cămășii îi produse în cădere o voluptate calmă ce-i străbătea toți porii, risipindu-se apoi diluat pe întinsul

pîntecului. Dina închise pleoapele jumătate, scrutîndu-și trupul ce se desprindea din penumbra odăii, strălucitor și cast.

Se examina cu o satisfacție copilăroasă și feminină, și cuprinsă de-o turburare vagă, începu să-și plimbe timid degetele pe moliciunea părului, pe coapse... Mîinile lunecau astfel în neștire se desfăceau, se înlănțuiau captivate de joc.

O înfiorare o frînse în două, și cu genunchii muiați se întinse pe divan, dar deodată răsunară cîteva bătăi puternice în ușă și smulgîndu-se din toropeala în care căzuse, Dina îngrozită, băigui:

— Ce e... cine e acolo?... Ce vreți de mine? — Eu sunt, ce te-ai speriat? se auzi după un interval o voce groasă.

— Cine?.. A, da, d-ta papa... Nu, nu m'am speriat... mă îmbrac și vin îndată. Mă scuzați, sunt în neglijé domnule...

Domnul Gavrilă sublinie cu un rîs gluma fiicei sale, și se îndepărtă numai decît mai ales că-l apucase tusea.

Dina silise și ea un tril nervos, curmat odată cu depărtarea pașilor.

Amețită rămase cîteva secunde rezemată de perete ca să-și revie.

Mașinal se aplecă să-și ridice cămașa, cuprinsă de rușinea propriei goliciuni, desorientată, ca și cum ar fi fost surprinsă săvîrșind un lucru neîngăduit, urît.

Emoția suferită îi destrămase seninătatea jocului din fața oglinzii, și o îngrijorare nouă, confuză, puse stăpînire pe ea.

Iși dădea seama că trăise un moment de prefacere, deși nu intuia limpede substratul lui. Deaceea îndoiala i se înfigea mai adînc în carne, lent, schimbîndu-i lenea de dinainte într'o stare de neastîmpăr, de nervozitate, ce-i umplea ochii de lacrămi. I se încurcau degetele cînd se îmbrăca și primei impresii i se adăuga un sentiment de lipsă, de nesatisfacție ce-o împingea să-și încrunte sprîncenele la amintirea tatălui. Dar imediat se mustra cu asprime ca să-și răscumpere — în conștiința ei — răutatea. Apoi din necesitatea de-a-și găsi un punct de sprijin, murmură prin buzele întredeschise un „tată" infinit de dulce, de copil, singur, părăsit.

Cu mintea preocupată numai de el, își aminti că auzise slab, la îndepărtarea lui — un rîs înecat într'o tuse și îi fu frică de presimțirea ce i se strecurase în inimă. Iar un acces? Oh, nu, era atît de hidos atunci. Se stăpîni să nu năvălească în sufragerie și deschise ușa încet, dar contrar voinții ei trecu prin sala alăturată cu pași iuți. O tuse seacă, neîntreruptă îi lovi timpanele, șovăi o secundă pe prag, și se repezi înăuntru, cu respirația tăiată:

— Ta...tă.

Domnul Gavrilă ședea pe un scaun cu coatele rezemate de genunchi, și țeasta strînsă în podul palmelor, străbătut de convulsii. Spatele i se arcuise spre pămînt de violența tusei ce-i sgîlțîia trupul

In aceeaşi clipă intră în farmacie o bătrînă gheboasă, cu o sticlă goală în mînă. Vlad o pironi cu o privire încruntată şi răsfoind nişte reţete, se îndreptă spre Dina, palid: — Nimic.

Dina surîse şi reluă cu un ton de consolare.

— Ai să-mi spui după masă!

Revenită lîngă tatăl ei care eşise în grădină, să se aşeze pe o bancă, la aer curat, Dina îşi recăpătase încrederea în viaţă, încredere ce i-o întuneca puternicile lui accese. Oroarea de ele i-o accentua frica de a nu-l pierde pe bătrîn, în urma unuia fatal inimei lui slabe. Trăia cu atita intensitate în sufletul ei încît i se părea cu neputinţă ideia că s'ar putea cîndva să nu mai fie. Prezenţa lui vie îi era singurul reazim al tinereţii. Ii observa cu amănunţime trăsăturile lui adînci, calme cari se contractau la cea mai neînsemnată încordare, şi atrasă irezistibil de obrazul acela drag, îl sărută deodată cu bucuria unei eliberări.

Domnul Gavrilă lăsă ziarul din mînă, surprins, puţin amuzat, şi atrăgînd'o spre el, se prefăcu că dă un alt înţeles nevinovatei ei isbucniri.

— Ce-i Dinuţo?

Dina nu bănui intenţia lui şi se retrase puţin înapoi, dar după mina lui echivocă, ghici că se juca.

Ruşinată de închipuirea ce-i trecuse prin minte, se supără.

— Răutăciosule, n'am să te mai iubesc.

— Uite, va avea loc o serată Duminică. Vine şi prefectul; n'ai vrea să te duci şi tu? întrerupse liniştea domnul Gavrilă.

„Seratele'' murmură dispreţuitoare. Cît o indispuneau desfăşurarea lor uniformă, artificialitatea întregei atmosferi, cu tineri respectuoşi şi stîngaci, în societatea cărora nu reuşea să se desmorţească.

Nu se distingea nici unul din ei, fie prin vioiciune de spirit, fie printr'un tupeu îndrăzneţ, cuceritor. Se ţineau în rezervă stînjeniţi deopotrivă în mişcări ca şi în discuţii, sfîrşind mai totdeauna cu o curte obositoare, banală.

Prietenele îi displăceau deasemeni fiindcă se complăceau în acest trai mediocru, fără surprize, uimite că ea tindea spre altceva, deocamdată şi ei nelămurit, dar pe care celelalte îl ignorau cu desăvîrşire.

Domnul Gavrilă îi desprinse de pe vîrful buzelor exclamaţia şi atins de acea nuanţă tristă, o cercetă.

— Ce ai?

Dina îşi încolăci braţele pe după gîtul lui şi neascunzîndu-şi amărăciunea, mărturisi stins:

— Sunt atît de plictisită!

Cîteva puternice bătăi în poartă îi desfăcu, şi atenţi, îşi încordară auzul, ca să deosebească strigătele omuleţului ce se agita îndărătul gardului, lovind disperat cu bastonul.

Dina sări dreaptă în picioare: — Poşta, tată...

Şi alergă într'un suflet la poartă.

— De-un sfert de oră ţip d-ră Dina. M-au trecut sudorile, ce D-zeu, — nu se aude. Poftim o scrisoare pentru d-ta..

— Pentru mine!

— Mă miram şi eu, dar aşa-i, răsuflă poştarul, înmînîndu-i plicul şi se îndepărtă cu un salut neisprăvit.

Dina întoarse plicul pe ambele părţi. Desluşi stampila oraşului Bucureşti, şi din ce în ce mai emoţionată, îl rupse.

Străbătea rîndurile în goană, chipul i se lumina, căpăta culori vii, aprinse, destăinuind în sclipătul intens al ochilor, viziunea ce-i robea imaginaţia şi cuvintele lunecau, se confundau, îşi pierdeau sensul şi Dina nu mai înţelegea nimic, nimic. Orbită, asculta doar chemarea adîncă şi surdă isvorîtă din ea însăşi, atrăgînd-o spre depărtările feerice, spre neprevăzut...

Intr'un spasm de nestăpînită bucurie mototoli scrisoarea în pumn şi înapoindu-se lîngă tatăl ei, căzu extenuată pe bancă: — O scrisoare de la Bucureşti!

*
* *

Vlad primise cu aparentă răceală, noutatea. Dintr'o discreţie înăscută se ferea să-şi arate starea ce i-o provocase scrisoarea venită. In fond era impresionat dureros de această întîmplare, care presimţea că va schimba ceva din cursul normal al vieţii lui.

Nu ştia sigur dacă bătrînul Gavrilă o va lăsa să plece, dar se îndoia că s'ar putea împotrivi la voinţa Dinei. Va insista ea oare? De el nu o legase nimic trainic. (Vlad înţelegea cît de puţin lucru însemna că-şi petrecuseră împreună, sub acelaşi acoperiş, copilăria şi adolescenţa) ca s'o oprească aici. Poate dragostea pentru tatăl ei ar fi fost un motiv puternic. Bucuria însă ce-o iradia chipul ei luminos, mişcările neastîmpărate, largi, îi risipiră şi această iluzie. Era atîta sete de viaţă în ea, atîtea elanuri ascunse, încît nici nu-şi închipuia ce le-ar putea împiedeca să se desfăşoare.

Aştepta neliniştit cuvîntul hotărîtor al tatălui lor (de cînd rămase orfan de părinţi, Vlad îl considera pe bătrîn tatăl lui) urmărind pe sub gene pe Dina, care mînca iute, dezordonat, zîmbindu-şi şie-şi într'una, ca posedată de un gînd. Părea cu totul absentă de ceilalţi, închisă în sfera unei mici lumi, numai a ei, şi unde nu străbătea nimeni. Distanţa pe care involuntar o creiase astfel între dînşii îi mărea incertitudinea ce-l sfîşia.

Vlad îşi aplecă mai adînc capul deasupra farfuriei, fără să se uite în lături. Se simţea depărtat de ea, un străin aproape.

— Dece tăceţi? Vlad, tu de ce nu spui ceva? vorbi Dina după un timp, contrariată de liniştea ce-i învăluia, densă, tristă.

Vlad tresări, surprins de întrebarea neprevăzută a Dinei, dar nu-şi ridică pleoapele. Fu mulţumit că i se adresase şi surîse stînjenit.

— N'am ce. Acum mi-e foame.

Se gîndi numai decît că-i răspunsese stupid, şi ar fi vrut să adauge un spirit, care să atenueze efectul. Mina echivocă şi ironică a Dinei îi paralizase însă graiul. Se resemnă. Fusese ridicul şi ezita să întîmpine privirea Dinei. Incetă să mănînce, iritat de neputinţa lui, şi după o clipă de reflecţie, reluă conversaţia cu o falsă dispoziţie.

— Mai curînd ai avea tu ce să spui!

— Eu?

— Natural! Dacă ţi-ar plăcea să te duci la Bucureşti, sau ceva în jurul acestei scrisori. Nu te ispiteşte propunerea mătuşii Leonora?

Vlad ghicise din agitaţia ei că nimerise bine. Ii observa buzele tremurătoare, licărul subit din pupile, nerăbdător ce va urma. Nu din curiozitate, ci dintr'o înclinaţie lăuntrică de-a se chinui. Adevărul îl cunoştea. Il mărturisise vibraţia intregei ei fiinţe.

— Se înţelege, spuse cu un calm silit Dina, sfiindu-se să-şi manifeste pasiunea ce colcăia în ea. Remarcase la Vlad o preocupare al cărei obiect bănuia că e plecarea ei, dar nu bănuia de ce îl tortura acest lucru. Deaceea se purta prudentă, ca nu cumva să-l jignească. Voia totuşi să profite de acest prilej, şi ca să capete o confirmare, insinuă cu naivitate.

— Numai dacă tata nu are să se împotrivească!

Apoi îndreptîndu-se către bătrîn, unduioasă şi felină.

— Cred că nu? Ce zici, tăticule?

Domnul Gavrilă care pînă acu se prefăcuse că nu auzise nimic, tuşi în pumn, încet, şi mai mult ca s'o încerce, spuse evaziv.

— Nu ştiu... poate.

Dar panica ce-o citise în crisparea Dinei, îl făcu să revie imediat.

— Glumesc fetiţo... Sora mea vrea să-ţi petreci vacanţa la ea... de-altfel eu ţi-am făgăduit un dar dacă ei bacalaureatul. Iată, voiajul la Bucureşti, eşti mulţumită? Domnul Gavrilă vorbise iute, încurcat, neştiind cum să risipească îndoiala fetii. Vedea cît era de primejdios să se joace cu sensibilitatea ei. Cedase, cu toate că în realitate i-ar fi plăcut să nu o lase. Mai ales că în ultimul timp astma i se agravase, iar singura lui mîngîiere era prezenţa luminoasă a Dinei.

Uneori, sufletul i se întrista fără veste, ca şi cum ar fi primit un mesagiu din necunoscut. Era convins că dacă i-ar fi destăinuit temerea sa, Dina ar fi renunţat, dar nu vroia s'o facă. Caracterul lui nu-i îngăduia să-şi lipsească fata de un dar promis. Ar fi putut abuza de autoritatea lui, sau de dragostea ei aproape bolnăvicioasă. Nu, îl socotea un gest nebărbătesc, egoist, să-şi transforme boala într'un mijloc de constrîngere. O iubea prea leial.

Dina, exaltată îl împletici cu braţele de după gît, sărutîndu-l pe obrazul sbîrcit.

Bătrînul îi netezea părul, murmurînd rar, drăgăstos — Fetiţa tatii, fetiţa tatii...

Capul ei începuse să-i apese pieptul şi o înlătură, înainte să-i vie pe buze tusea ce mocnea în piept.

— Noapte bună, Dinuţo... eu sunt cam ostenit... mă retrag...

Noapte bună, Vlad.

Bătrînul îl bătu afectuos pe umăr, înţelegător, şi apoi cu paşi tîrşiţi se strecură în odaia de culcare. Vlad schingiui un zîmbet deopotrivă de înduioşat şi mîhnit de complicitatea tacită. Ii fu un moment o ruşine grozavă, amintindu-şi de stîngăcia întrebării sale. Crezuse că prin tăcere, prin măsurarea gesturilor, va reuşi să-l înşele. De fapt nici el însuşi nu-şi explica purtarea sa, dealtminteri inutilă, fiindcă nimeni nu s'ar fi împotrivit unei legături. Dar nu, nu aici sta motivul. Ceeace îl împinsese să se poarte astfel, se datora timidităţii. Era un fel de pudoare a suferinţii lui, şi din pricină că şi altcineva îi va cunoştea mizeria intimă, devenise mai prevăzător, mai sensibil. Nu suporta ca un străin să participe la ea, fie că se numea tatăl lui adoptiv.

Dragostea pe care i-o arăta însă bătrînul — nu nega, îi inspira o mai mare stăpînire de sine, un echilibru necesar. Numai era sigur...

— Vlad, ne plimbăm puţin prin grădină? E cald şi nu vreau încă să mă culc, mergi? Il rugă Dina cu glas cîntat, sculîndu-se în picioare.

Deşteptat la o altă realitate, Vlad pierduse semnificaţia ce-o avea invitaţia Dinei, şi deveni confuz: — Nu... pentrucă

Dar se desmetici numaidecît şi primi.

— Da... da.

— Atunci ia-mă de braţ, îl îmbie moale, contrazisă de oscilările lui curioase. Vlad se supuse. Dina nu îndrăznea să-l provoace a-i mărturisi secretul ce-l frămînta. Poate nici n'o interesa prea mult acum. Cînta în ea fiece fibră o plinătate interioară, totală, care ignora orice reflex a unei sbateri străine. Cufundată în sine, se complăcea în intimitatea gîndurilor ei, care alergau în diferite direcţii, jucăuşe, atrase apoi irezistibil de un singur centru, depărtat, magnetic, Bucureşti.

Iată deci că ceeace îşi închipuise ceva irealizabil, o iluzie, devenise deodată o realitate cutremurător de apropiată. Se temea şi-l dorea cu aceeaşi intensitate, imaginîndu-se în inima oraşului, cu clădirile lui masive, cu vitrinile fantastice şi sunetele claxoanelor stridente, isterice. Capul i se umplea parcă de sgomote adînci, nedeslușite, ameţind-o.

Dina închise pumnii ca să stăvilească valul de viaţa din trupu-i tînăr, încît îi venea să-i strige lui Vlad sălbatec, caşicum ar fi vrut să se pătrundă şi ea de înţelesul crud al acestei exclamaţii.

— Plec la Bucureşti, auzi Vlad! Plec la Bucureşti...

Dar strînse şi mai tare pumnii, pînă la epuizare, stăpînindu-se,

O irita rezerva lui Vlad ca și căldura ce i-o infuzase trupul lipit de-al ei. Tristețea figurii lui calme o potoli însă și îngrijorată, dar totuși fermă, îi spuse.

— Ce ai Vlad? Ești supărat pe mine?

— Nu, nu, te înșeli, e altceva...

Se pregătise să-i vorbească, și a fost destul ca Dina să-l fixeze atentă, ca să șovăie. Ceva în el se opunea unei confesiuni, absurd, împotriva nevoii de a-i desvălui fiecare nuanță, fiecare trăsătură a desnădejdii lui. Era conștient că nu va consimți să rămîie aici, alături de el, și mărturisirea lui îi va isca mila sau o indispoziție neînsemnată, trecătoare. Ea avea să plece. Nu pricepea de unde i se înrădăcinase această convingere. Avea să plece fără măcar o umbră a suferinții lui, să-i întunece bucuria.

Fascinația Bucureștiului era prea puternică și o va pierde...

Inconștient, Vlad o strînse lîngă dînsul, cuprins deodată de sentimentul unui gol imens, inexplicabil. Ii scăpa sensul ascuns al lui, dar instinctual se temea de *cealaltă* Dină, în devenire, rece, ostilă poate, întrezărită brusc într'o clipă.

Fu aproape șocat cînd o auzi repetînd pe un ton insistent, aprinsă.

— Ce anume? Ce anume?

Dacă va urma cu tăcerile astea lungi, obositoare, Dina îl va părăsi, fără să-i spuie un cuvînt. Reținerile lui strangulate stabilise o atmosferă încărcată, ce-l oprea să comunice sincer, deschis. Ocolea punctul principal, învîrtindu-se în juru-i precaut, neîndrăznind să desvăluiască enigma ce-l încătușa.

— Ții, neapărat să pleci? zise după o scurtă desbatere, lunecînd alături.

— O, da, întări Dina, derutată, neștiind unde voia să ajungă. Orășelul ista mă sufocă. Simt că am nevoie de alt mediu, mai viu, cu o viață agitată, nu atît de banală, de ștearsă ca asta de aici...

Incetă, prinzînd crisparea lui Vlad, care-și coborîse fruntea încgurată, părînd că nu o ascultă.

— Continuă, o îndemnă, cașicum întreruperea Dinei i-ar fi tăiat respirația dintr'o dată.

Iși disprețuia această neputință de a masca stările sufletești, punîndu-se astfel într'o situație penibilă în fața Dinei. Ea îi înregistra orice expresie, mirat de schimbările lui ciudate se trăda cu candoarea unui copil, stîngaciu. Trebuia să fie tare. Deosebirea între amîndoi era organică. Din chiar cuvintele Dinei se desprindea o altă fată, presupusă vag, și care acum se contura mai adînc, mai precis. O Dina cu care nu avea nici un fel de legătură, cu care nici o apropriere nu era cu putință. Contrastul între ei îl turtea. Așa dar ce-ar mai avea acum să-i spuie?

Niciodată ca în acest moment nu-l stăpînea atît de acut, de definitiv, inutilitatea mărturisirii și totodată dorința aprigă de-a i se desvălui precipitat, sincer, sincer pînă la cruzime. Resimțea

senzația asemănătoare a unui om gol în fața unei femei îmbrăcate. O goliciune însă care rănește și ușurează.

— Dina, te rog, să mă ierți dacă te supără felul meu de-a mă purta în seara asta, dar sunt unele lucruri pe care aș vrea să ți le spun și nu știu dece....

Emoția îl înecă. Tăcu puțin să-și recapete ritmul normal al răsuflării. — Pentrucă pentru mine, băigui, au o importanță... o gravitate, care mi-ar fi nespus de mîngîietor s'o înțelegi, să vrei...

— Te ascult, Vlad, vreau, îi șopti străbătută de un fior de curiozitate, rezemîndu-i-se de șold.

— Dacă te-aș implora să rămîi aici, pentru mine, ai face-o?

Vlad îi prinse umerii, cu un gest spontan și tandru, nejudecîndu-și îndrăzneala și o apăsă încet, silind-o să se așeze pe banca alăturată. Dina nu opuse nici o rezistență, tremurînd de curajul lui neașteptat. Cu întregul trup puternic îndreptat spre ea, îi aștepta răspunsul. Nu clintea. Ca o stîncă din care numai ochii resfrîngeau viața.

— De ce vrei să rămîn? îi suflă în obraz, luptînd să-și păstreze luciditatea, umbrită de voluptate.

Se petrecea în ea o stare ciudată, de parcă i s'ar fi rupt rădăcinile din lumea reală și lucrurile ce-o înconjurau căpătau un aer de inconsistență, lunecau... Pînă și Vlad, așa cum ședea înaintea ei, masiv, cu obrazul luminat de razele lunii ce se strecurau unduitoare prin frunzele copacilor, avea ceva neobișnuit.

Exercita asupra ei o atracție fluidă, pe care nu voia, nu putea s-o învingă, lăsîndu-se tîrîtă de farmecul lui. Avu o strîngere de inimă, gîndind că poate Vlad nici nu exista, dar greutatea palmelor lui vii o readuse la această realitate. Se afla lîngă dînsa acum, deasupra ei aproape, și îi auzea respirația și glasul cu inflexiuni virile, melodioase, amețind-o ca un alcool tare.

Conștiința îi plutea semi-trează în această beție rece a simțurilor, îndoindu-se de ea însăși, de Vlad, pe care-l asculta într'o nedumerire pierdută. Nu era el, ci un tînăr necunoscut, halucinat, pe care nu-l atinsese niciodată — așa ca pe Vlad — îl visase doar, înlănțuind-o sfîrșită. I se striveau sînii de pieptul lui dur, cu o ascuțită plăcere și gura îi rătăcea în neștire pe altă gură, care îi sorbea răsuflarea pînă în fund, însetată. Trupul ei proaspăt se arcuise violent într'o așteptare nedefinită, dureroasă. O așteptare prelungită prea mult, depășindu-i marginile nervilor și în care avea să se deslege misterul întunecos și dulce din ea.

— Promite-mi că n'ai să pleci, te rog, promite-mi, rosti Vlad arzător.

—Iți promit, îngînă Dina ca prin vis, abia distingîndu-i cuvintele, ca un ecou stins, depărtat.

Vlad o strînse în brațe, inundat de-o bucurie năvalnică ce-i înviora membrele și îi topea tristețile, redîndu-l șie-și mai liber, mai pur. O acoperi cu sărutări aprinse, dar fără senzualitate dealungul gîtului brun, înclinat suav într'o parte. Buzele lui se opriră în adîn-

citura minusculă și caldă dindărătul lobului urechii, odihnindu-se în moliciunea ei catifelată. Dina se răsuci, cu șira spinării străpunsă de un curent înghețat, care se urca sus spre umeri, spre ceafă... Se înghemui mică în el, scîncind ca un copil, turburată de așteptare.

— Mi-e frig...

Vlad sări la o parte, și cu un surîs de profundă, de castă încîntare, o luă la fugă printre copaci.

— Mă duc să-ți aduc șalul!

Și dispăru înainte ca Dina să-și revie. Ea avu o tresărire scurtă, parcă i s'ar fi rupt ceva înăuntru, și așteptarea din trup se prefăcuse într'un ghem de nemulțumire, amară, grea, a cărnii. Se pomeni singură în fundul grădinii încremenită în întuneric, iar ideia singurătății îi umplu sufletul de frică. Dar nu isbutea să se ridice. Prima ei mișcare fu să-și acopere umerii cu palmele, dintr'o instinctivă rușine, cu senzația că Vlad o lăsase goală...

Imaginea lui de adineauri îi mai stărui o clipă în minte, apoi păli, și mașinal, fără sens, repetă încet, pentru sine.

— Mă ducă să-ți aduc șalul!...

*

* *

Mai erau două ore pînă la plecarea trenului. In casă domnea o animație silită, nenaturală, dedesuptul căreia stăruia lent melancolia apropiatei despărțiri.

O melancolie morbidă, deprimantă ce se descoperea în cîte o mișcare sfioasă și învăluită, un cuvînt cu subînțelesuri, sau numai o privire. Dominată de atmosferă, Dina căuta să se sustragă influenței, aranjindu-și obiectele de toaletă în valiză, cu o enervare reținută.

Ii ajuta Aglaia, și cu toate că îi era utilă, nu o suferea. Pînă și dînsa de obiceiu vioaie și bine dispusă avea un aer de animal lînced bolnav. Dacă nu ar mai fi avut un rest de considerație pentru bătrîna servitoare, Dina ar fi alungat-o.

Nu mai suporta felul în care își manifesta duioșiile, înlăcrămată, lipicioasă. Era în ele ceva care îi stingherea libertatea elanurilor de fată tînără, o descuraja. Intocmai ca și ținuta neglijentă a tatălui, care își fuma pipa cu tutun, izolat în colțul salonului. Părea că e absorbit de un lucru sau că visează. Nu-l deosebea bine. Inserarea îi estompase figura aspră, dîndu-i o înfățișare întunecată, sumbră. Nemișcarea sa dreaptă, ca de cadavru, o stăpînea în întregime, cu o ciudată senzație de desgust și frică. Vru să-l cheme, dar o tuse metalică, spartă, umplu odaia pe neașteptate, repercutîndu-se în ea cu mici vîrtejuri de amețeală. Rămase cu o rochie atîrnată între degete, pironindu-l după pe omul de lîngă fereastră, ce se ghemuia în sine, sguduit de scurte cutremure de tuse.

Ii lunecă rochia din mîini, neînsuflețită, și cînd făcu primul pas spre el, domnul Gavrilă o opri cu un semn energic.

Tusea încetase îndată. Fusese un acces mai ușor decît altele. Erau din acelea pe care le cunoștea prea bine Dina. Se deslănțuiau cu furie și dispăreau tot atît de iute, lăsîndu-l epuizat ca și cum ar fi tăiat lemne.

— Nu-i nimic, vedeți de treabă, o îndemnă tare bătrînul, cu toate că îl ustura pieptul ca o rană, îndesindu-și o nouă pipă cu tutun.

— Ar fi bine să nu fumezi atît, îți face rău, spuse încet, știind că nu-i plăcea să i se facă obiecții.

Bătrînul își aprinse pipa și nu-i răspunse. Nu voia s'o bruscheze și nici să-și justifice în fața fiicei sale pasiunea de a fuma. Fuma aproape de patruzeci de ani.

De cînd era bolnav, fuma și mai mult, deși medicii îi interziseră tutunul. Pe moment îi astîmpăra oarecum tusea, și nu putea să renunțe la el, chiar dacă pe urmă îi îngreuna respirația.

Neprimind nici un răspuns, Dina își reluă lucrul palidă de mînie. Nu i se întîmpla asta pentru prima oară, însă de data asta parcă ar fi pălmuit-o. Ii vibrau nervii, și în ciuda voinții, nu isbutea să-și conducă mișcările. De trei ori la rînd încercase să încuie valiza, și de tot atîtea ori mîna îi lunecase nesigură, alături.

Aglaia o urmărea speriată și întîlnindu-i ochii, rămase cu întrebarea pe buze. Dina întoarse capul și închise valiza brutal. Nu-și mai regăsea echilibrul, iar plînsul îi gîlgîia în gîtlej, gata să isbucnească la cel mai neînsemnat prilej. Jicnirea adusă de tatăl ei îi lovise sensibilitatea. Exagera nuanța tăcerii lui, pentrucă dedesupt mai persista încă o atmosferă tristă, funebră aproape. O cuprindea, îi paraliza avîntul, cu toate sforțările de a-și păstra seninătatea bucuriei. O despărțea de ceilalți un vid, iar închistarea lor îi zădărnicea orice putință de apropiere afectuoasă. Nimeni nu accepta plecarea ei, dar se fereau să i-o arate, prefăcîndu-se că privesc faptul cu naturalețe. Dar din semne neînsemnate, involuntare, ce le scăpau uneori, reieșea mîhnirea și dorința lor de-a o avea aici.

O revolta această dragoste uniformă, supusă, care îi înăbușea orice impuls de-a evada din cercul strîns al familiei și de-a deveni liberă. Exercita asupra-i o tiranie pe care acum n'o mai putea rezista. Se mira singură că trăise atîți ani într'un mediu atît de mediocru, închis, fără spațiu, chinuită pînă la obsesie de furia tatălui.

Nevoia de alt ritm, de alți oameni, mai palpabili, mai vii, nu marionete goale, îi aprindeau simțurile. Avea oroare pînă și de mobilele din casă, vechi, grave, ca o mătușă bătrînă, de care parcă era legată cu fire invizibile, strîns, încît îi venea să țipe, sugrumată: „Dați-mi drumul, dați-mi drumul".

— Ei, așa Dinuțo, mergi la București, făcu servitoarea.

Vorbise trist, emoționată, așteptînd umilă un cuvînt dela tînăra stăpînă. Dina fu atinsă neplăcut de tonul ei, și încruntîndu-și sprincenele, o repezi răstită.

— Și te supără?

— Nu, maică, eu că... se zăpăci Aglaia, căutîndu-și un reazim cînd pe un picior, cînd pe celălalt, și apoi își duse batista la nas, îndepărtîndu-se.

Domnul Gavrilă o opri.

— Aprinde lumina, Aglaia, te rog...

Se sculă din fotoliu și veni hotărît spre Dina. Fu străbătută de un fior prin tot corpul. Bătrînul înfășurat de întuneric avea în el ceva amenințător, decis. Conștiința ei înegurată se ilumină fulgerător de un gînd: „Dacă mă lovește, totul s'a sfîrșit...".

Lumina electrică năvăli brusc în odaie și-i inundă pupilele.

Il văzu pe tatăl ei în față cu ochii strălucind de bunătate, surizător. Crezu că e prada unei halucinații. Totuși nu ridica mîna.... Nu, prima închipuire o înșelase. Ce-i trecuse prin... Era bolnavă, da bolnavă. Nu o lovise niciodată, nu-și amintea.

— Mă duc să aduc trăsura, văd că nu a venit și mi-e teamă ca Tudose să nu se fi îmbătat. Cam obișnuiește să tragă la măsea, spuse domnul Gavrilă, imitîndu-l pe birjar, renumit ca bețiv în orășel, și ieși afară.

Dina isbucni într'un rîs prelung, voluptos, ușurată. Era un rîs ondulat, răsunător, ca după o spaimă grozavă, ce-i destindea încordarea interioară. Se dizolvase deodată în ea orice resentiment și fu iar copleșită de-o veselie adîncă, dar rece, de-o nouă înțelegere a lucrurilor.

— Ce nostim a fost tata, nu-i așa Aglaia? o întrebă Dina rîzînd cu intenție de-a o împăca.

Avea remușcări că o bruscase, mai ales că nu era vinovată. O vedea întunecată și o rănea contrastul între servitoare și lumina albă din odaie. Totul se transformase în lumină. Pînă și sufletul ei era un fragment de lumină. Iată, acum o iradia și Aglaia prin zîmbetul acela satisfăcut și știrb.

Dina începu să fredoneze o romanță franțuzească, la început în surdină, apoi din ce în ce mai tare, spre înmărmurirea femeii care deși nu pricepea nimic, se îmbătă de glasul ei melodic·

— „Quand tu me disais tendrement, chéri...

Nebunatecă o încercui pe Aglaia de mijloc, îngînîndu-i refrenul la ureche, nostalgic:

— Quand du me disais, tendrement, chéri...

Și ca și cînd s'ar fi înțeles de mai înainte, isbucniră amîndouă deodată în rîs. Bătrîna răgușită și ea distonant de limpede, de sonor.

O bătaie repetată în ușă le distrase jocului. Dina strîmbă din nas, nemulțumită, dar totuși curioasă:

— Intră!

In cadrul ușii apăru silueta deșirată a unei fete tinere, blondă și timidă.

— A, tu ești, Ana! exclamă surprinsă Dina. Vino, ce stai pe loc. Și o trase spre divan, cu o voioșie sinceră.

— Am venit să-mi iau rămas bun. Dacă nu mă înșel chiar astăseară pleci, spuse Ana, așezîndu-se cuminte pe marginea divanului, privind în fund, iute, ca și cum ar fi așteptat prezența cuiva.

— Ai memorie bună, dar dece n'ai mai dat pe la mine?

Fata roși, cumpăni puțin, și pentrucă nu avea încotro, murmură stins, plîngător, de parcă și-ar fi smuls mărturisirea din trupu-i bolnav:

— Mi-a fost rău ultimele zile. N'am ieșit deloc din casă.

Dina ar fi vrut s'o liniștească, s'o mîngîie, dar nu știa ce să-i spună. Schimbă nu mai decît discuția, examinînd-o involuntar cu o atenție răutăcioasă, fără ca aceasta să observe.

Ce anume o atrăgea spre fata asta?

Nu avea nicio afinitate cu dînsa, și totuși timpul în care nu o vedea, îi lipsea uneori. Acum însă nu resimțea nicio duioșie pentru Ana, ci dimpotrivă o repulsie animalică a omului deplin sănătos. Amănunte pînă mai ieri șterse i se evidențiau cu cruzime, plastice. Părul lins pe care-l purta pieptănat cu cărare la mijloc, îi încadra obrazul osos și mic, contrastînd cu ochii exagerați de mari, cenușii inexpresivi. Avea chipul Anei un amestec straniu de copilăresc și maturitate, căpătată poate prin suferință, care-i accentua particularitatea ei de fată urîtă.

Ceea ce îi dădea însă un oarecare farmec era finețea trăsăturilor, paloarea, ca un semn distinct al unei lente descompuneri interioare. Dina și-o imagina moartă, întinsă în cosciug, scheletică și lungă, nesfîrșit de lungă... Nu suportă imaginea decît o secundă.

— Dar unde sunt ai tăi? se interesă Ana, cu un rictus amar în colțul gurii, ghicind ce se petrecea în Dina.

Un flux de ură se ridică în ființa ei puțină și o înviora, iuțindu-i pulsația sîngelui. Era o ură surdă, nesocotită, ce-i întrecea vrerea.

Frumusețea și vitalitatea înflorită a Dinei îi producea o neplăcere aproape fizică. Regreta că venise, cu toate că în fond cedase unui alt îndemn, străin de dorința de a-și lua rămas bun dela Dina.

— Tata s'a dus după Tudose, zise plictisită, stînjenită de prezența sinistră a Anei.

— Și Vlad?

— E în farmacie, trebue să vie și el îndată înăuntru, răspunse Dina în silă, nesuferind insistența prietenei sale.

Intotdeauna cînd o vizita, o întreba de Vlad, fără ca s'o supere, de data asta însă părea deplasată această obișnuință. Avea siguranța că-l iubea, cu toate că negase odată, roșind violent.

Dina cu o răutate disimulată în inocență, o întrebă:

— Ai să comunici ceva personal?

Cealaltă simți instinctiv că o atacă.

— A, nu, am întrebat așa într'o doară, dealminteri am să plec, sunt așteptată undeva, sublinie disprețuitoare și se ridică după divan, cu o agilitate surprinzătoare pentru rigiditatea ei.

In aceeași clipă intră și Vlad. Dina prinse degetele subțiri ale Anei, cu o voință ce i se transmise, și o trase jos, rugînd-o cald:

— „Mai stai... uite Vlad.

Derutată, Ana se așeză din nou, cu moliciuni în trup, mirată de transformarea Dinei, care părea că implora un ajutor. Trebuia să fie ceva în legătură cu intrarea lui Vlad, dar gîndurile îi alunecau ușoare, amețite, gîtuită de emoția iscată din prezența bărbatului. Iși întoarse fața spre el, umbrită de două pete roșii, și-l privi toată, un surîs.

Vlad îi strînse mîna bărbătește, fără să arate a fi observat turburarea ei.

— Ce mai faci? Cu ce ocazie pe la noi? i se adresă mai mult din politețe, și-și trase un scaun alături de Ana. Nu se aștepta la vizita ei, care poate în altă împrejurare nu l'ar fi strîmtorat ca acum. O găsea improprie aici, deplasată, stridentă, ca un cui într'un perete gol.

— Am venit să-mi iau rămas bun dela Dina, șopti cu o legănare în glas, pironindu-l insistent.

Vlad prinse intonația ei ciudată și își feri obrazul, stînjenit de această destănuire mută, patetică, la care nu putea să răspundă nici măcar cu un zîmbet de acceptare, de înțelegere. El deobiceiu atît de bun, de uman, era acum acru, dîrz, dispus să facă rău oricui. Sentimentului de milă ce i-l provoca șubrezenia Anei, dragostea ei pentru el pe care și-o deschidea — orideciteori îl vedea — ca pe-o floare rară, i se adăuga de astă dată nu știu ce impuls de cruzime. Ar fi vrut să fie cinic, disprețuitor, spunîndu-și gîndurile tare, ca s'o umilească, ca să răsbune propria sa umilință.

„Știu Ana că vii pentru mine, dar e inutil". Iși dădea însă seama că ar fi nedrept, că ar jicni-o de moarte. Biata fată, nu era vinovată cu nimic. Venea din cealaltă margine a orașului să-l vadă, ea atît de bolnavă, așteptînd poate un cuvînt bun, dulce, care să aline.... Și el...

Ana aștepta să-i vorbească ceva, s'o întreție cu o conversație oarecare, indiferentă. Vlad rămase tot tăcut, concentrat. Alături, Dina la fel de tăcută, își fixase atenția undeva, în vag, ocolind cu mici reflexe de spaimă privirea lui, atunci cînd o întîlnea.

Ana vedea că se petrecuse ceva între dînșii, că exista o taină, pe care prezența ei o împiedica să se deslege. Din sadism ar fi prelungit poate vizita, să îngreuneze încordarea între amîndoi, dar faptul că Vlad o ignora, îi ridica o amărăciune în suflet. Avea senzația că e de prisos aici, nesuferită, străină în această tăcere

complice, ce o excludea. Schiță o mișcare să se ridice, dar Dina o oprise nu mai decît, mărindu-i nesiguranța dela început.

— Stai să ei o dulceață...

Ana voi să refuze. Era prea tîrziu. Servitoarea o și adusese, îndemnînd-o.

— Ia, duducă că e bună, ia...

Ana servi.

— Tu nu pleci nicăeri vara asta? o întrebă Dina ca s'o silească să mai stea pînă se va întoarce domnul Gavrilă.

Fremăta doar la ideia că ar rămîne singură cu Vlad. Il evitase tot timpul din urmă, împotriva încercărilor lui repetate de-a se găsi cîteva clipe împreună.

Știa că îl făcea să sufere, și deși o rodea remușcarea, nu isbutea totuși să-l întîmpine deschis. Ființa lui era un permanent reproș, viu, trist. Cum anume să-i explice? In fond nici ea nu-și lămurea această stare nedeslușită de simțuri în care plutea dela venirea scrisorii din București. Așa dar, ce să-i spuie?

— Nu, nu plec, sănătatea nu-mi permite un voiaj, dealminteri aci avem un aer destul de bun, vorbi Ana, privindu-l pe Vlad, care se prefăcea că ascultă înginarea puțin deșălată a fetii.

Iși stăpînea nerăbdarea, nervii, insușindu-și o seninătate exterioară, care să le mascheze pe amîndouă. Se temea că nici azi nu va reuși să-i vorbească Dinei. Fiece minut ce trecea îi intensifica înfrigurarea, uitîndu-se mereu pe cadranul ceasului de pe perete. Mai erau trei sferturi de oră pînă la plecare.

Ținea neapărat să afle ce o determina să se schimbe. S'o audă dela ea. Nu bănuia nimic, nu intrevedea motivul. Contradicțiile, obscuritățile Dinei îl nelinișteau, tot ce făcea, tot ce gîndea nu avea nicio consistență, nicio aparență logică, ceea ce îl împiedica să-și fixeze în minte imaginea ei reală. In înșiruirea actelor Dinei, nu distingea niciodată linia dreaptă și clară, care să-l orienteze. Dimpotrivă. Ea trăia într'o zonă de vag și tenebră, ce-l deschilibra și totodată îi inspira o ușoară frică. Frica de-a o pierde...

Poate dacă ar fi putut să pătrundă acolo, poate atunci...

Dar nu se simțea în stare.

Vlad tresări, ca și cînd l-ar fi apucat cineva de piept, pe neașteptate.

— Mă duc!

Și Ana sări în picioare, înainte ca Dina să facă un gest.

Dina îi întinse mîna ezitînd, dar cînd cealaltă într'un acces de obscură bucurie voise s'o sărute pe obraz, întoarce capul, sărutarea lunecînd stîngace pe păr. Ana se crispă și o ușoară paloare îi acoperi figura. Iși dădu seama că fusese imprudentă, ceea ce nu-și ierta, cum nu ierta nici brutalitatea prietenei sale. Un tremur subțire îi străpunse mădularele și se atîrnă de brațul lui Vlad, să nu cadă.

— Fii drăguț, condu-o pe Ana, îl rugă Dina, umilă, cu un adînc sentiment de vină față de bolnavă.

Se simțea desgustată de micimea ei, se ura. Sila însă fusese mai tare, o închircise.

Vlad o însoți urmărit de gîndul că își vor fi închipuit amîndouă că o va conduce pe Ana pînă acasă. Ar fi fost absurd, căci ar însemna să nu-și ia rămas bun dela Dina. Ceea ce era imposibil. De sigur că asta nu intenționase. Exagera, atîta tot. Se opriră la colțul străzii, fără să fi scos aproape un cuvînt. Își lăsase moale palma în mîna care se grăbea să se retragă. Vlad impresionat de această moliciune i-o strînse tare, voind s'o încurajeze. Nu, prea crud s'o părăsească astfel, măcar să-i adreseze un cuvînt, să-i dea o speranță.

— Ana, iartă-mă, te rog, sunt... am să viu eu pe la voi, vin negreșit....

— Bine, Vlad, răspunse fata, supusă, cu o abandonare a întregii sale ființe.

Vlad se înapoie în fugă, neîncetinind pasul decît la poartă. Nu voia să vadă Dina că alergase. Intră în casă, încet, nu o zări, dar cînd vru să treacă în odaia alăturată, o zări în colțul salonului, aplecată deasupra geamantanului, cu spatele întors. Se apropie emoționat, ușor. Ii auzea pașii și nu voia ca Dina să se întoarcă. Ar fi avut impresia ca ea l-a surprins. Ii atinse spatele cu palma, delicat, mîngîind-o de-a-lungul. Infiorată, Dina se îndreaptă spre Vlad. I se mărise pupilele și pieptul se sbătea sub bluza subțire de mătase.

— Dina, mi-ai promis că nu pleci? șopti sfîșiat, ca o imputare, condensîndu-și toată pasiunea în această frază.

Ii apucă brațele, apropiindu-și-o. Era caldă și tremura.

— Da, ți-am promis...

Dina își încruntă sprincenele, ascunzîndu-și cu un efort de voință, turburarea ce i se suia în trup, nămoloasă și-l privi cu lumina densă, grea, a ochilor ei.

Ii erau dragi trăsăturile lui regulate, blonde, limpezimea frunții, înegurată puțin de tristețe. Era simplu Vlad și bun. Il vedea parcă pentru întîia oară, cel firesc, cinstit, fără niciun mister, și-și aminti de Vlad din acea noapte, transfigurat de întuneric, de fascinația lunii, care-i topise contururile reale... Se înșelase. Nu fusese decît o plăsmuire a imaginației ei, a dorințelor ce dibuiau oarbe spre lumină...

Ce dorinți? N'ar fi știut să spună? Și totuși nici Vlad nu-i era străin.

Exista undeva, embrionar, într'un strat adînc și sănătos, invadat acum de-o besnă, ce-l oprea să se desvolte și să crească, ca un copac cu rădăcinile înfipte prea adînc. Exista...

— Și atunci de ce pleci? adăugă Vlad, după o pauză, chinuit de deslegare.

Dina coborî capul mută, resemnată.

— Nu știu...

— Nu știi, repetă el cu o mirare dureroasă, lovit de sinceritatea accentului fetii.

Și avu din nou acel reflex instinctiv de teamă, ca înaintea a tot ce era nebulos.

Dina îi încercui grumajii, și dăruindu-și gura, ușor încrețită în unghiul stîng, îl îmbie.

— Sărută-mă, Vlad.

Vlad o sărută, pierdut, refuzînd să se mai întrebe, să înțeleagă... Le ajunse în urechi un ropot de cai, apoi scîrțîitul ascuțit al porții, ce fusese trîntită. Se desfăcură din brațe, și înainte ca Dina să fugă afară, îi răsări bătrînul Gavrilă, asudat, vînăt.

— Dinuțo, inte... să nu întîrzii.

— Dar, ce ai tată, nu ți-e bine? se alarmă fata, cu o scurtă strîngere de inimă.

— Nu, am alergat... după păcătosu de... Tudose, mormăi dînsul, înfundîndu-și pălăria peste ochi, haide repede.

Il sîcîia o tuse pe care se chinuia s'o înăbușe, contractîndu-și mușchii slabi ai maxilarilor. Știa că dacă îi va da drumul îi va sgudui trupul lui șubred, i-l va desface din încheieturi, iscînd Dinei un acces de nervi. Se sforța să-și înghită valul de tuse ce irupse din piept și abia putu să sufle.

— Mă duc... la trăsu...

Nu suporta expresia ei de panică, nici privirile acelea iscoditoare. In curte își scoase batista, tușind înfundat, de cîteva ori, ca să-și ușureze plămînii congestionați, întorcîndu-și mereu capul să se convingă că nu-l spiona nimeni. Cînd încetase, își șterse obrazul și ceva mai potolit, se așeză în trăsură.

In spatele lui venea Vlad cu un geamantan mare de piele, iar Dina cu o valiză mai mică.

Tudose birjarul îi ajută să aranjeze bagajele, icnind puternic. Din pricina geamantanelor, Vlad fu nevoit să se urce pe capră, ceea ce îl indispunea, părîndu-i-se caraghios să stea alături de țigan, care mirosea a mahorcă și țuică.

Aglaia o sărută pe Dina, plîngînd.

Caii o porniră în goană, mînați de biciul lui Tudose, ce fluera vesel. Vlad îi porunci să înceteze. Ii era rușine de oamenii care le eșeau în cale și îi salutau, necaz pe această întîmplare ce-l îndepărta iar de Dina. Deși era absurd, flueratul țiganului îl înfuria, ca o sfidare, ca o batjocură. Era gata să-l arunce de pe capră, sau să coboare el. Bine că amuțise, altminteri cine știe ce s'ar fi întîmplat. Intrebase totuși țiganul: „De ce boiarule"? Și îi răspunse răstit: „așa, că nu pot să sufăr, ai înțeles"?

In tot parcursul drumului, Vlad se uitase îndărăt de cîteva ori, primind ca pe-o alinare, privirea aburită a Dinei. Trăsura se opri, în timp ce caii înfrînați deodată, jucau nervoși, netezindu-și boturile unul de celălalt.

— Oprea, boalăă... strigă Tudose, lungind vorbele și trăgînd hățurile.

Vlad sări jos, agil, ușurat. La un semn, singurul hamal din gară veni în goană, luînd geamantanul în spinare, dintr'o sforțare viguroasă a bicepșilor.

— A sosit acceleratul de Cernăuți? întreabă domnul Gavrilă.

— Da, da, mai e cinci minute și se duce...

Intrară pe peron, ținîndu-se după hamal, care descoperise un loc într'un compartiment de clasa doua.

Trenul răsufla adînc, gîfîit, acoperind gara cu rotogoale imense de abur și fum. Semnalul de plecare tăie aerul, prelung, ascuțit. Bătrînul își adună fata la piept, o sărută pe frunte, pe obraz, cu buzele lipite, împiedecat să vorbească de tuse.

Vlad o sprijină pe Dina de subsuoară să urce pe scara vagonului. Il sărutase ea, de data asta însă absentă. Observase de altfel că tot acest timp fusese ca împietrită. De unde schimbarea asta ciudată? Iși închegase un zîmbet vag în colțul gurii, fluturînd batista albă, nemișcată pe ultima treaptă a scării. Trenul se îndepărta din ce în ce, cu un uruit asurzitor de metale ciocnite, și silueta Dinei se micșora, deveni invizibilă aproape, pieri...

In mica gară se instăpîni din nou o liniște apăsătoare, gravă aceeași de întotdeauna. Vlad îl luă pe bătrîn de braț, care îl respinse încet, ghemuindu-se în sine ca un melc. Tusea i se rupse violent din piept, năvălind spre gură într'un gîlgîit gros, amestecat cu fire de flegmă. Ii tremura spatele, genunchii, ca într'un spasm epileptic, ținîndu-se cu ambele mîini, jos, la coaste, unde îl durea mai tare. Lui Vlad îi fu frică să nu cadă. Sta lîngă el, pregătit să-l cuprindă.

Un alt val de tuse se ridica din cavitățile plămînului răgușit, surd și se sparse cu sgomot, cutremurînd bolta îngustă a sălii de așteptare. Bătrînul după fiecare tuse scotea scîncete mici, împuținate, de copil suferind. Se mai rărise însfîrșit tusea, și cu pieptul devastat, bătrînul murmură ca pentru sine, posomorît: „Mă duc".

Vlad se înfioră.

— De ce ai lăsat-o să plece, tată, îndrăzni el, moale. Bătrînul înălță din umeri, înfundîndu-și bărbia în piept, întunecat, ștergîndu-și buzele ude.

Pe Vlad îl copleși o desnădejde amară și i se umeziră genele, simțindu-se pătruns de nimicnicia sa, întocmai ca atunci cînd rămăsese pentru întîia oară orfan.

O singură imagine i se ivi brusc în minte, a blajinei Ana, cu chipul suav, ca o insulă calmă, răsărită în mijlocul oceanului...

IERONIM ȘERBU

EDUCAȚIA COOPERATISTĂ

1. Mișcarea cooperatistă a luat naștere după cum se știe la noi, în strînsă legătură cu școala și cu activitatea „extra-școlară" a corpului didactic primar. Se poate spune, cu drept cuvînt că ea s'a plămădit în sălile de clasă ale școalelor, așa cum școala s'a născut în tinda bisericii. Sufletul cooperației începătoare a fost învățătorul și alături de el preotul. Deaceea mișcarea cooperatistă a avut chiar dela început și un aspect educativ. Ceva mai mult, chiar cooperativele școlare, al căror rol principal tocmai acesta este, chiar ele au luat naștere în țară la noi aproape odată cu înfiriparea cooperației adulte. In jurul anului 1900 au apărut și cele mai multe unități cooperative pentru oamenii vîrstnici și cam tot în această vreme găsim și primele cooperative școlare.

Povestea activității extra-școlare a învățătorului și, împletită cu ea, aceea a cooperației romînești, este astăzi prea cunoscută. De numele ei se leagă de obiceiu numele lui Spiru Haret, socotit drept creatorul său. Adevărul istoric este în cazul acesta însă puțin deosebit de legendă. Sîmburele curentului menit să creieze această mare realitate economică și culturală își are rădăcini în trecut, anterioare epocei haretiste. Ideile unor generoși ca: Ion Ionescu dela Brad sau P. S. Aurelian, dacă n'au putut încolți oriunde, la țară pe ogorul pregătit de școala primară, ele au putut prinde, datorită entuziasmului cu care au fost primite și cultivate de învățători. Spiru Haret a venit ceva mai tîrziu. Cînd el a îmbrățișat ideia, mișcarea își avea deja înfăptuirile ei și micile ei acte de eroism. Cei care înțeleseră să i se dedice, nu fuseseră întotdeauna înțeleși și sprijiniți nici chiar de aceia cari trebuiau s'o facă. Marele merit a lui Spiru Haret, de altfel, acesta este; el a știut să vadă în realitatea vremii, a simțit încotro se îndreaptă pulsul său creator și a canalizat în această direcție energiile corpului didactic primar. Nu este o scădere pentru Spiru Haret să arătăm acest lucru. Este din contră, un merit deosebit, pentrucă și în cele spirituale ca și în cele materiale nimic nu se creiază din nimic. Marii creatori creiază forme de energie și Spiru Haret a făcut acest lucru.

Pentru cooperație însă faptul că ea este ieșită din gînd și faptă dăscălească și faptul că ea a putut fi luată sub prețioasa pro-

tecție a unui om de școală, a fost o mare binefacere. Ea nu s'a mărginit astfel, să întemeieze numai unități economice cu caracter de tovărășie a celor nevoiași; ea s'a străduit din contră să-i formeze pe aceștia și sufletește, să facă din ei oameni în stare să se ridice pînă la semnificația etică a fenomenului cooperatist. Astfel, cooperația a devenit ea însăși un fel de școală și încă o școală bazată pe realitățile cele mai vii ale vieții noastre sătești.

2. Caracterul acesta de instituție economică cu un însemnat rol educativ pentru masa poporului și l-a păstrat cooperația în toată epoca sa eroică, dinainte de războiu. După războiu, din motive deosebite, unele ținînd de o fatală desvoltare a funcțiunii strict economice, altele din motive uneori extra-cooperatiste, cooperația și-a pierdut acest caracter spiritual. Din punct de vedere material ea a crescut, s'a îmbogățit; dar din punct de vedere sufletesc a sărăcit tot mai mult, surpîndu-și astfel cele mai de seamă forțe de rezistență pentru vremurile de criză. Un noroc al ei a fost numai că această criză spirituală s'a resimțit mai mult în pătura de conducere a mișcării, decît în masa cea mare a cooperatorilor. Aceștia nu și-au pierdut încă toată credința în cooperație; și-au pierdut-o numai în priceperea și ce este mai grav, adesea ori și în cinstea conducătorilor.

Să însemne oare aceasta că trebuie să readucem cooperația în sălile de clasă și să facem din nou din ea o anexă a școlii? De sigur că nu.

Mișcarea cooperatistă, prin însăși natura ei, trebue să fie o mișcare care tinde spre independență. Cooperația a apărut în viața socială într'un moment, cînd condițiile acestei vieți au făcut-o necesară. Inceputurile ei se împletesc cu acelea ale avîntului luat de marea industrie odată cu secolul al XIX-lea și cu primejdia în care s'au găsit, în fața acestei desvoltări, atît masele consumatoare ale muncitorimii proletare, cît și micii meseriași și țăranii. Cooperație ar însemna întovărășirea celor slabi economicește, dar hotărîți și mulți, pentru salvarea intereselor lor.

A fost și aceasta o formă nouă de viață socială, ieșită din același instinct gregar înăscut omului, care după loc și împrejurări a luat și ia formele cele mai potrivite.

Se obișnuiește a se întemeia doctrina cooperației pe aceia a solidarismului social. Lucrul acesta se obișnuiește negreșit, de atunci de cînd această doctrină a luat naștere. Prin aceasta cooperația vrea să revendice pentru ea, dreptul de a se socoti nu o unitate socială ieșită dintr'un instinct întunecat, ci una evoluată, o instituție de viață socială modernă, în care oamenii se grupează mai ales pentrucă își dau seama de superioritatea unei anumite forme de viață. Solidarismul social ne învață că omul se naște dator față de societate. Societatea îi oferă dela naștere și fără nici un efort din partea lui, condițiile cele mai prielnice pentru ca din ființă biologică să devină om, — ființă socială și spirituală. Oamenii se simt datori pentru aceasta și simt că este în interesul lor să trăiască solidar uniți, nu numai pentru a se achita de o datorie, ci și pentru a-și asigura

continuitatea unei ambianțe necesare. Acest lucru îl simt ei mai ales atunci cînd se găsesc în situații mai nesigure de viață sau chiar în primejdie.

O astfel de situație și dintr'o astfel de nevoie specifică a apărut cooperația în viața modernă. Cooperativa răspunde acestei nevoi și ea nu se poate confunda cu nici o altă instituție modernă. Ea este o instituție care tinde să organizeze funcțiunea economică a unei părți din societate și anume masele populare. Cooperația este astfel, am putea spune, aspectul economic modern al claselor populare, structura deocamdată în devenire a acestei vieți economice.

Cooperația este deci, ceva în sine. Ea îndeplinește o funcție deosebită și are nevoie de o organizație a sa. Amestecul ei cu orice altă instituție poate să ducă la confuziuni care să o deturneze dela adevăratele sale rosturi. Amestecul ei cu școala sau atașarea ei la aceasta, ar putea să-i falsifice temeiurile și să o facă să nu vadă adevăratele ținte spre care trebue să meargă. Fiecare instituție se mișcă cu predilecție pe liniile pe care o împinge funcțiunea sa specifică. Școala ar face și ea la fel. A anexa cooperația școlii ar însemna să uităm că ea își are o ființă proprie.

3. Dar dacă mișcarea cooperativă nu trebue să devină o anexă a școlii, ea nu trebue totuși să se lipsească de concursul acesteia. Să nu se uite că, ori cît de departe ar fi împinsă diviziunea muncii, în viața modernă, unitățile sociale cele mai specializate tot vor păstra ceva din unitatea totului social. Instituțiile economice vor păstra și un rost spiritual și invers.

Observarea sociologică a fenomenelor și instituțiilor sociale moderne ne arată că oricît de mare este astăzi diviziunea muncii și specializarea, nici o instituție, oricît de specializată ar fi ea, nu se mărginește numai la împlinirea funcțiunii speciale ce-i este atribuită. Aceasta este numai principala ei funcțiune, ea putînd avea însă și altfel de rosturi, fie în cuprinsul ei, fie ca preocupări anexe și prin care poate face legătura cu alte instituții. Astfel, chiar instituții ca școala și biserica, de pildă, a căror principală funcțiune este de ordin spiritual, au în cuprinsul activității lor și o latură economică, una juridică și alta politică. S'ar putea chiar spune că o instituție care s'ar mărgini cu exclusivitate la o specializare, ar fi nu numai ceva foarte greu de întîlnit, ci imposibil de conceput; ca un corp fără viață sau un principiu vital fără actualizare concretă.

Același lucru se poate spune și despre cooperație. Principala preocupare a acestei instituții este, se înțelege, de ordin economic. Ceea ce a făcut însă dela început forța și frumusețea ei, a fost însă faptul că această funcțiune s'a împletit dela început cu scopuri morale. Principiul profund moral al ajutorării aproapelui și al ajutorării prin munca și sacrificiile proprii, au antrenat în viața cooperatistă, entuziasmul mulțimilor și idealismul oamenilor aleși. Cu desvoltarea ei, cooperația a simțit necesitatea, pentru împlinirea ei spirituală și pentru a-și arunca rădăcini cît mai solide în societate, să-și lărgească și mai mult punctul de activitate, adăogîndu-și și o

acțiune cultural-educativă în masele populare. Pe alocurea această activitate a fost așa de importantă încît te-ai putea întreba pe drept cuvînt, dacă scopul cultural-educativ al cooperației este mai prejos decît cel economic. Atît de adevărat este acest lucru, că s'ar putea numi cooperativă adevărată, numai aceia care nu uită că menirea ei este să creieze o unitate întreagă de viață socială în care interesul economic, cel moral și cu cel cultural merg mînă în mînă. Cînd suportul spiritual a dispărut dintr'o mișcare cooperatistă, aceasta devine repede un viespar de interese meschine și pînă la urmă degenerează sau dispare.

Gînditorul cooperatist Hans Müller a putut spune pe bună dreptate: „Cooperația ia naștere numai cînd mizeria este încercată de oameni sănătoși moralmente". O mișcare cooperatistă nesănătoasă, într'o țară fără norme sănătoase de viață morală este aproape de neconceput și aci intervine necesitatea ca acțiunea educativă în sînul cooperației, ca și acțiunea educativă pe plan moral și cultural dintr'o țară, să meargă mînă în mînă cu viața cooperatistă. Împlinindu-și rostul său economic de îndreptare a relelor prezentului și de pregătire a omului pentru economia solidaristă a viitorului, cooperația trebue să nu piardă un moment din vedere că ea nu-și va putea atinge nici țelul său economic dacă va neglija celelalte țeluri de natură spirituală. Pentru creiarea societății visate de ea, ea trebue să creieze tipul de om care să fie suport acestei societăți. Iar acest lucru vorbește în deajuns și pentru scopurile sale imediate și pentru cele mai îndepărtate, dar nu mai puțin vitale. Acesta este locul și rostul cooperației în cuprinsul vieții sociale și mai ales al vieții sociale moderne.

Avînd și o funcțiune și un rost educativ, cooperația trebue să păstreze o strînsă legătură și cu instituția care urmărește scopuri similare. Ea nu se poate mai ales lipsi, de contactul și sprijinul acelei instituții a cărei principală preocupare este educația: școala.

4. Au fost oameni care au criticat prea strînsul contact între școală și cooperație, după cum au fost unii cari n'au văzut cu ochi buni nici activitatea „extra-școlară" a învățătorului. Și să nu se creadă că aceștia au făcut parte numai dintre spiritele retrograde. Oameni avansați, ca Dobrogeanu Gherea, de pildă, n'au văzut în activitatea cooperatistă a învățătorului și în munca lui pentru ridicarea satului, decît satisfacerea unui interes, — și acesta destul de meschin.

Alte ori acuzația mergea împotriva spiritului prea sistematizator, didactic al învățătorului. Faptul că mișcarea cooperatistă din România s'a sprijinit la început pe elemente ce nu aveau numai preocupări economice — elemente ce nu aveau nici chiar principala lor preocupare, o îndeletnicire de acest soiu, — a dat cooperației romînești un aspect și o structură cu totul deosebită. Învățătorii și preoții romîni sub conducerea lui Haret au depus nu numai muncă și entuziasm, dar au socotit activitatea lor drept o misiune cu scopuri mai ales morale și culturale. Atunci, acum 35—40 de

ani, în toiul luptelor cooperatiste, lucrul acesta putea să nu pară atît de evident. Unele mărunțișuri și scăderi, scoase în relief cu multă grije de adversarii cooperației, puteau să nască îndoieli în sufletele celor slabi și să umbrească unele glorii autentice. Astăzi însă, dela distanța de timp, după toate frămîntările prin care am trecut, putem să vedem mai clar și mai limpede nivelul de înaltă ținută morală la care se plasează lupta eroilor cooperației, din primele ei faze de desvoltare. Primele două decenii ale secolului nostru, care ne-au dat din punct de vedere al culturii poporului, transformara idealului de întregire națională într'o mișcare populară, ridicarea păturei de jos la o îndreptățită participare la treburile publice, ridicarea economică a satelor și activitatea extra-școlară pentru ridicarea lor culturală, — toate s'au desvoltat într'o intimă legătură cu desvoltarea cooperației. Cercetătorul istoric care ar vrea să se ocupe numai de una din aceste activități, cu greu o va putea face fără să pomenească și de toate celelalte.

Nu tot astfel s'au întîmplat lucrurile după războiu. Pentru motive pe care nu-i locul aci să le analizăm, cooperația s'a îndreptat din ce în ce mai mult spre rosturi mai pronunțat economice (ca să nu zicem lucrative!), cu toate protestările și cu toată opoziția pe care această tendință a întîlnit-o din partea unora dintre primii ei stegari. In orice caz, cei ce au trăit cît de cît epoca de după războiu și au cunoscut cît de puțin cooperația noastră în acest timp, au putut observa că singura colaborare mai importantă, dar totodată și fatală, pe care a avut-o cooperația, a fost aceea a politicianismului care s'a silit să facă din ea o simplă anexă pentru scopuri străine de spiritul și țelurile cooperației. Astfel, s'ar putea spune că definiția pe care am dat-o cooperației, socotind-o o instituție în care latura economică se împletește mai strîns cu cea morală și culturală, ca în alte instituții economice, începea să nu mai fie valabilă pentru cooperația romînească. In popor spiritul cooperatist n'a murit, pentrucă nu poate muri o idee ieșită din nevoi reale. Poporul însă este decepționat de starea în care a ajuns cooperația; iar această stare este îngrijorătoare mai ales în ce privește osatura ei și cadrele ei de conducere. Ne trebue o întoarcere spre noi înșine, o analizare a greșelilor și o revenire la atmosfera de entuziasm și idealism de altă dată, pentru a putea reîncepe lupta. Orice greutăți i-ar sta în cale, oricît s'ar spune că mai sunt și alte elemente care determină o stare de spirit în viața socială, cooperatorul nu trebue să uite că fără suflet de cooperator adevărat, fără o morală cooperatistă și fără dorința de a împleti activitatea sa cu aceea de cultivare a elementului pe care se întemeiază, cooperația nu poate să existe.

Aci, vedem noi locul pentru o mișcare de educație cooperatistă. Ea se poate face și trebue să se facă și de cooperația însăși prin mijloacele ce le are la dispoziție, dar ajutor trebue să-i vie și din afară și mai de departe. Trebuesc educate din vreme elementele care vor avea să formeze cadrele de luptători pentru cooperație și trebue sădită în sufletul săteanului și muncitorului, ideia cooperației

dela o vîrstă cît mai fragedă. Prin această prismă trebue să judecăm cele două măsuri pe care au isbutit să le concretizeze într'un plan de lucru autoritatea şcolară şi Ministerul Economiei Naţionale: cooperaţia în şcoala normală şi cooperaţia şcoalară primară. Aceste măsuri vor fi cu atît mai eficace cu cît la realizarea lor urmează să colaboreze şi alte instituţii interesate sau geloase de propăşirea cooperaţiei, aşa cum sunt de pildă Serviciul Social, Străjeria, Ministerul Agriculturii şi altele.

5. Educaţia cooperatistă, mai ales în ţara noastră, este, în momentul de faţă, o cerinţă dintre cele mai imperioase. Este, am putea spune, nu numai folositoare, dar absolut necesară. Şi este necesar ca această educaţie să se facă şi prin şcoală, pentru ca să nu avem o deosebire între ceeace ne învaţă şcoala şi ceeace ne cere viaţa.

In adevăr, ştim cu toţii că ţelul şcolii, atît a celei primare, cît şi a celei secundare, a fost şi este încă străin de liniile pe care vrea să meargă societatea în viitor; s'a făcut şi se face încă în şcoli educaţie individualistă, — educaţie cerută şi îndreptăţită în trecut, dar perimată pentru vremea de acum. Educaţia individualistă altădată, era în măsură să cultive anumite virtuţi, care, pe plan economic formau pe capitalistul, negustorul sau întreprinzătorul perfect: spiritul de întrecere sau concurenţa, îndrăsneala, iscusinţa în speculaţii, priceperea în a concepe planuri, pe care să le poţi pune în practică, cunoaşterea omului pe anumite laturi ale lui ca de pildă, aceia de vînzător sau cumpărător, spiritul de reclamă, etc. Pentru omul astfel format viaţa este o luptă pentru existenţă, în care libertatea luptei nu este ţărmurită de societatea constituită, ci din contră garantată. Invinge cine poate. Şi lucrul acesta este socotit perfect moral. Slabii trebue să piară, chiar dacă şi ei au alte calităţi, folositoare şi lor şi altora.

Individualismul acesta era în fond o reacţiune împotriva veacurilor de opresiune ce l-au precedat. Dus însă la ultimele lui consecinţe, în mod logic, el ducea la anarhism sau la o bolnăvicioasă concepţie a supraomului.

Bunul simţ, care nu părăseşte din fericire, niciodată total pe oameni, nu i-a părăsit nici acum. Individualismul exagerat n'a fost, nici chiar în perioada lui de înflorire, acceptat fără rezerve, ci mai mult ca motiv de speculaţii filosofice. Oamenii de mijloc şi pătura conducătoare în majoritatea ei, a practicat un individualism mai dulce, în care aspra concurenţă pentru viaţă era îndulcită de o filantropie pornită şi din calcul, dar şi dintr'o firească mărinimie.

Individualismul acesta s'a profesat şi în şcoli. A ajuta pe aproapele în nevoi era şi asta o probă de propria ta putere. A-l lăsa să piară era şi urît şi fără rost. Un om pe care-l ajuţi, te poate ajuta. Economiştii, cari vorbesc fără învăluiri sentimentale au spus-o mai lămurit: aproapelui trebue să-i dai minimum de existenţă, pentru ca să poată munci pentru tine. Dar nu mai mult, pentru ca să-ţi mai rămînă şi ţie şi pentru ca să nu-şi ia nasul la purtare.

In societatea care vrea să aibă la bază cooperaţia sau cel puţin

şi cooperaţia, educaţia individualistă nu mai poate avea aceiaşi căutare. E frumoasă libertatea, dar nu şi libertatea de a sugruma pe altul. E frumoasă egalitatea, dar ea e fără efect, dacă se mărgineşte să fie abstractă ca un principiu juridic, căruia-i poţi da orice interpretare. E frumos a spune: ajută-ţi pe aproapele tău, dar este şi puţin jignitor, dacă nu pentru acest aproape, cel puţin pentru speţa umană, pe care o cobori la sentimente de umilinţă.

In locul individualismului exagerat şi exclusiv, educaţia trebue aşa dar să cultive şi alte virtuţi. Din om ea trebue să facă o fiinţă care să lase orgoliul la o parte. Fiecare individ să fie mai puţin mîndru de el şi mai mîndru de calitatea de om. Să fie mîndru şi să respecte calitatea aceasta de om în fiecare exemplar de semen al său. Atunci va înţelege el mai bine că mai mult decît ajutorarea aproapelui şi chiar decît ajutorul prin sine valorează ajutorarea laolaltă şi sacrificiul pentru toţi.

O societate cu baze cooperatiste nu poate ignora aceste adevăruri. Ea are nevoie de oameni cultivaţi în acest spirit. In locul unor maxime cu „les affaires sont les affaires", „banul n'are miros", „viaţa e o luptă", etc., trebue să punem maxima cunoscută a cooperaţiei „unul pentru toţi şi toţi pentru unul" şi în acest sens trebue să facem educaţia copiilor noştri. Poate chiar n'ar fi rău să corectăm această maximă, apropiind-o de înţelesul ei mai cooperatist, mai bine redat în franţuzeşte prin „Un pour chacun et chacun pour un" (unul pentru fiecare şi fiecare pentru unul).

Dacă nu vom schimba în sens solidarist, social şi uman educaţia din şcoli, zadarnic vom aştepta ca sectorul cooperatist să prospere. Ori cît de ideală ar fi organizaţia sa, ori cît de prosperă activitatea sa pe plan economic, pînă la urmă el va devia, se va îndepărta de linia cooperatistă. Il va îndepărta dela această linie, sufletul format în şcoli şi care nu-i cooperatist.

In ţară la noi cooperaţia a trecut şi trece încă, printr'o mare criză. Obişnuit vina se aruncă sau pe oamenii cari au condus-o sau pe împrejurări sau chiar pe cooperaţie însăşi, care n'ar fi în stare să facă mai mult decît a făcut. Oamenii însă sunt oameni şi dacă n'ar fi fost ceiace au fost, ar fi fost alţii cari ar fi făcut la fel; împrejurările sunt independente de oameni, luaţi izolat sau în parte, iar cooperaţia e şi bună şi rea, după cum este sau nu sănătoasă, după cum este cu viaţă şi pe plan material şi pe plan moral.

De vină este în primul rînd educaţia sau mai de grabă lipsa de educaţie cooperatistă. Omul face în viaţă ceeiace a deprins înainte de a se avînta în valurile ei. O educaţie individualistă şi capitalistă nu poate forma decît oameni cari, pînă la urmă să determine ţelurile cooperaţiei spre individualism economic, spre comerţul obişnuit capitalist şi de concurenţă.

6. Educaţia cooperatistă a fost confundată pînă acum cu pregătirea profesională a cadrelor cooperatiste. Lucrul acesta este pro-

fund eronat. Nu pentrucă pregătirea profesională nu este necesară, dar pentrucă educaţia cooperatistă nu trebue redusă la atît. Cooperaţia nu trebue redusă la o mînă de iniţiaţi, care se constituesc într'un fel de sacerdoţii, cu privilegii şi secrete. Ea trebue să vizeze masa cea mare de cooperatori, pe care să-i obişnuiască a gîndi la fel şi a-şi avea lămurite ţelurile şi mijloacele de atingere a acestor ţeluri. Pentru acest motiv este necesar ca studiul şi educaţia cooperatistă să se introducă în toate instituţiile de învăţămînt popular şi în primul rînd în şcoala primară şi cea normală de învăţători.

Ţara unde s'a înţeles mai bine ca oriunde acest lucru este Franţa, iar sufletul mişcării, în favoarea cooperaţiei şcolare a fost aci un inspector şcolar, B. Profit. Trebue să notăm însă că, în Franţa, cooperaţia şcolară a pornit mai puţin din motive pedagogice şi mai mult din motive economice, de ajutorare a şcolii primare. S'a recurs la înfiinţarea de cooperative şcolare, pentru a se împlini, pe această cale, cel puţin o parte din nevoile şcolilor primare care, imediat după războiu nu prea puteau fi ajutate de către comune. Ideia a prins repede şi azi Franţa are peste 10.000 de cooperative şcolare, cu o organizaţie foarte variată, unele funcţionînd numai pentru nevoile strict şcolare ale şcolilor, altele lărgindu-şi cîmpul de activitate, prin înfiinţarea de biblioteci, farmacii, cinematografe, muzee, grădini, terenuri, împădurite, etc. Cooperativele şcolare franceze au multă independenţă şi sunt sub supravegherea unui oficiu central care ţine de Federaţia Naţională a cooperaţiei franceze. Sufletul mişcării sunt institutorii şi organele de control şcolar. Ei au făcut posibilă de altfel existenţa şi accentuarea tot mai mult a caracterului educativ al cooperaţiei şcolare, alături de scopul material, de susţinere a şcolii.

In alte ţări cooperaţia şcolară încă îşi caută şi uneori isbuteşte să-şi creieze drum. Aşa s'a întîmplat în Polonia, Ungaria, Rusia şi desigur şi în alte ţări. In Rusia Sovietică numărul cooperativelor şcolare s'ar ridica la aproape şaptezeci de mii.[1]).

La noi mişcarea este în plină ascensiune. Şcoala noastră primară n'a aşteptat de altfel iniţiativa oficială pentru a lucra în această direcţie. Regretatul T. C. Ionescu-Paşcani, în lucrarea sa „Cooperaţia şcolară şi învăţămîntul cooperativ", vorbeşte de o cooperativă şcolară, înfiinţată desigur din iniţiativa lui, la Paşcani, încă din 1902. Vor mai fi fost desigur, şi alţi învăţători cari să fi avut acelaşi gînd, deşi mărturii scrise n'au ţinut să ne lase. Că este aşa, o dovedeşte faptul că atunci cînd a intervenit oficialitatea, în circulara dată cu acest prilej de către Spiru Haret în 1908, se vorbeşte de existenţa mai multor societăţi de acest fel, înainte de această dată. Ministerul îşi motivează chiar intervenţia sa pe considerentul că deşi „ministerul vede cu ochi buni formarea unor asemenea

[1]) Mina I. Grădinaru, Organizarea şi conducerea cooperativelor şcolare. Sibiu, 1938, p. 15—16.

aşezăminte ...... cei cari le înfăţişează şi le conduc trebue să ia unele măsuri de precauţiune, tocmai în interesul bunului mers al acestor societăţi, ca şi pentru propriul lor interes".

Circulara înşiră apoi o serie de sfaturi pe care trebue să le aibă în vedere conducătorii cooperativelor şcolare, unele privind buna gospodărie a lor, altele raporturile dintre ele şi părinţii elevilor[1]).

După războiu mişcarea în favoarea cooperaţiei şcolare s'a reluat aproape dela cap. Circulara lui Haret era aproape uitată, — o uitase în primul rînd Ministerul. Invăţătorii mai tineri, doritori să facă şi ei ceva în această direcţie, n'aveau nici un îndemn mai deosebit şi nici o îndrumare în acest sens. Ca şi pe înaintaşii lor, cu două decenii mai de vreme i-a împins spre lucru pe terenul cooperaţiei şcolare aceiaşi intuiţie că prin cooperative şcolare se poate ajuta însăşi cooperaţia adultă, prin formarea de cooperatori. Cooperativele şcolare ce se înfiripează acum pornesc tot din iniţiativă învăţătorească, fără o dispoziţie oficială a Ministerului.

Scriitorul acestor rînduri chiar a înfiinţat în anul 1923—1924, o cooperativă şcolară în satul Nefliu, com. Vîrteju-Nefliu, jud. Ilfov şi cred că noi nu eram un caz izolat. In 1925, se înfiinţează deasemenea o cooperativă şcolară în com. Porceşti, de către inimosul învăţător şi cooperator I. Ciolan, cooperativă care trebue neapărat menţionată, pentrucă aceasta va avea să joace un rol important pentru promovarea mişcării. Aci va lua fiinţă în 1932 o federală a cooperativelor şcolare din ţară, care va încerca să canalizeze şi să coordoneze iniţiativele izolate.

Mişcarea în favoarea educaţiei cooperatiste prin şcoli capătă un avînt nou prin atenţia dată ei de doctrinarii de frunte ai ţării, cari nu se sfiesc s'o susţină dela înălţimea catedrei universitare. Intre aceştia trebue să pomenim în primul rînd pe D-nii prof. D. Gusti şi Victor Jinga, care, primul la Bucureşti, iar al doilea la Cluj, trec şi la realizări practice, înfiinţînd cu studenţii din aceste centre universitare cooperative studenţeşti.

Aşa cum a mers desvoltarea cooperaţiei şcolare dela războiu pînă aproape de zilele de azi, mai mult anonimă decît cunoscută, a avut totuşi o ascensiune continuă. Este aproape o minune ceiace se constată în 1937 că, fără să ştie prea mult una de alta şi fără o acţiune coordonatoare, s'au putut găsi în fiinţă, în toată ţară, nu mai puţin de 2.445 de cooperative şcolare. Este adevărat că, după încercarea din 1933, cînd cooperaţiei şcolare i se dăduse un loc important în proectul de lege pentru reforma învăţămîntului primar din acel an, în anul 1934 intervine consacrarea sa prin lege. Art. 190 din legea întocmită şi votată în acest an institue cooperativa şcolară, ca un mijloc atît de educaţie cît şi de instrucţiune, — prin ea prin

[1]) Circulara Ministerului Instrucţiunii cu Nr. 61.534 din Septemvrie 1908, publicată în Buletinul Oficial Nr. 292 din acelaşi an şi reprodusă de T. C. Ionescu-Paşcani şi Mina Grădinaru în lucrările citate.

urmare se urmărește, după lege, atît formarea de suflete cooperatiste cît și răspîndirea cunoștințelor tehnice necesare unui cooperator cît de modest. Legea din 1934 ca și încercarea din 1933 veneau însă doar să consfințească o realitate creată deja de învățători, așa cum circulara lui Haret din 1908 consfințea și canaliza începuturile cooperației școlare, tot din inițiativa învățătorească. Insistăm asupra acestui lucru, pentrucă el ne îndreptățește să spunem că nefiind o mișcare ieșită din decizii și ordine oficiale, ea va avea viitor, pentrucă e o realitate crescută în mod firesc alături de școală și mînă în mînă cu mișcarea cooperației adulte.

7. Consacrarea definitivă a cooperației școlare o socotim noi însă venită odată cu programa învățămîntului primar și normal din 1938—1939, cu măsurile luate de Minister în această privință, în acest an, și mai ales cu legea pentru organizarea și funcționarea învățămîntului primar și normal din 27 Mai 1939.

In programa învățămîntului normal s'au introdus două ore săptămînal în cl. VII-a și două în clasa VIII-a, în care se predau noțiuni de cooperație și cunoștințe în legătură cu aceasta: economie politică, studiul comerțului și contabilitatea. Altă dată în școalele normale se preda economia politică, după programa liceului. Cooperația aci abia era pomenită. Acum, în școalele ce pregătesc pe învățători, lucrurile s'au răsturnat — și pe bună dreptate. Cooperația aci ocupă locul central, — economia politică, studiul comerțului și contabilitatea, fiindu-i de ajutor, pentru a fi mai bine înțeleasă și pentru a fi pusă în practică.

La introducerea studiului cooperației în școala normală a contribuit în largă măsură Institutul Național al Cooperației, cu care Ministerul Educației a încheiat și o convenție, potrivit căreia, timp de 5 ani, cooperația va fi predată în aceste școli, de profesori recomandați și plătiți de Institut. Convenția a intrat în vigoare chiar din anul trecut (1938—1939). Profesorii recomandați nu numai că și-au făcut în mod corect datoria la catedră, dar au avut grije deosebită pentru punerea în practică a celor învățate de elevi. Cu excepția a 2—3 școli normale, toate celelalte au avut cooperative cari au funcționat în mod normal, unele chiar cu rezultate excepțional de bune.

Prin introducerea studiului și practicei cooperatiste în școalele normale s'a făcut, credem, un imens serviciu atît școlii cît și cooperației. Poate că programa va mai trebui să sufere unele modificări; ar fi poate necesar să se dea noțiunile de economie politică și studiul comerțului închegate mai organic, pornindu-se nu dela „elemente" și aspecte izolate ale vieții economice, ci dela viața însăși și dela unități de viață economică. [1]). Ori cum ar fi însă, ceeace era mai important s'a făcut și lucrul e pus pe drumul cel bun. Se cade să pomenim aci numele unui om căruia i se datorește mult în această privință: este D-l Dt. At. Galan, dela Institutul Național al Cooperației, care și-a făcut un fel de crez din introducerea cooperației în școala normală. D-sale și D-lui D. V. Țoni, Subsecretar de Stat la Ministerul Educației Naționale, se datorește faptul că elevii normaliști au început să învețe și să practice cooperația în școală, chiar dela începutul anului 1938—1939.

[1]) A scris în această privință un mic studiu d-l *Mircea Pienescu*, cu observații care e bine să fie luate în seamă.

— Introducerea cooperației în școala normală a mers mînă în mînă și concomitent cu introducerea ei ca o preocupare de căpetenie și în activitatea școlii primare. In programa analitică a învățămîntului primar se spune lămurit acest lucru. După ce se vorbește de celelalte instituții anexe ale școlii primare (farmacia școlară, biblioteca, atelierul etc.), programa afirmă hotărît: „încununarea educațiunii gospodărești, în spiritul cerut de nevoile noastre sociale și naționale, o va da o altă instituțiune, creiată după modelul vieții reale: cooperativa. [1]).

Consacrarea dată de Minister, unei activități pornită din credința cooperatistă a învățătorilor, n'a întîrziat să-și dea roade. In curs numai de un an, cooperativele școlare au realizat un progres, pe care nu l-a atins nici o altă instituție anexă a școlii. La finele anului școlar 1938—1939, s'a putut înregistra nu mai puțin de 7.750 de cooperative școlare răspîndite pe tot cuprinsul țării, cu un capital social de aproximativ zece milioane lei și cu o activitate din cele mai promițătoare.

8. Legea învățămîntului primar, din 27 Mai 1939, datorită D-lui Prof. Petre Andrei, Ministru al Educației Naționale, a dat însfîrșit un cadru legal și a deschis perspective noui educației cooperatiste. După această lege cooperația școalară devine obligație pentru toate școalele normale și primare.

In vechea lege se vorbea despre datoria învățătorilor de a înființa cooperative școlare, în vederea examenelor de definitivat și înaintare. Sistemul era vicios, pentrucă, în felul acesta, cele mai multe cooperative școlare erau efemere. El duceau o viață de provizorat, cu lustru și ordine aparentă și dispăreau a doua zi după examenul învățătorului respectiv. Pe lîngă aceasta, aceste cooperative, fiind legate de anume învățători, nu de școală, pierdeau caracterul de instituție serioasă, devenind o întreprindere personală. Dacă la aceiași școală erau mai mulți învățători cari aveau nevoie de examene, fiecare din ei își făcea cooperativa lui și în loc de cooperație se dădea naștere la o concurență nejustificată, ceiace ducea de-a-dreptul împotriva scopului ce trebuia urmărit. Multe dintre aceste apariții meteorice n'aveau nimic organizat pentru o educație cooperatistă, ele fiind doar depozite trecătoare, demonstrative.

[1]) Programa Analitică pentru școli de copii mici, învățământul primar și școalele de adulți 1938, p. 67—68.

Prin legea actuală cooperativa şcolară nu mai este a învăţătorului din iniţiativa căruia ar lua naştere. Ea este a şcolii. La organizarea şi funcţionarea ei, toţi învăţătorii acesteea sunt obligaţi să ia efectiv parte. Pentru a-şi putea ajunge scopul său educativ, cooperativa şcolară este astfel concepută prin lege, încît spiritul ei să impregneze întreaga activitate a şcolii, atît pe cea teoretică, pentru căpătarea de cunoştinţe, cît şi pe cea practică, pentru deprinderi cooperatiste. De aceea legea prevede că, la orice şcoală „cooperativa va putea îngloba în operaţiunile ei cultivarea fermei sau lotului şcolar, cantina şcoalei, biblioteca, muzeul, farmacia şcolară", etc. (art. 43).

Conducerea cooperativei şcolare o au elevii, conform unui statut ce se alcătueşte de Minister în colaborare cu Institutul Naţional al Cooperaţiei. Avînd o conducere dintre ei, elevii simt că instituţia este a lor şi, astfel, simpli membri sau conducători în consiliul de administraţie ei se simt răspunzători faţă de bunul mers al cooperativei lor. Ei intră cu tot dinadinsul în rolul lor de oameni cu un rost cooperatist, se interesează de tot mecanismul şi tehnica administrativă a unităţii lor, cu un cuvînt devin cooperatori.

Legea nu pierde din vedere nici faptul că aci avem aface cu copii. Aceştia nu pot fi nici răspunzători în faţa legii de eventualele nereguli băneşti şi nici nu pot duce singuri la bun sfîrşit o întreprindere pentru care vîrsta lor nu e suficientă garanţie. Lor trebue să li se dea numai iluzia că-s independenţi, pentru ca să poată lucra cu această credinţă pentru autoformarea lor. Invăţătorii nu trebue să-i piardă însă niciodată din vedere şi deaceea legea îi constitue pe toţi învăţătorii dela aceeaşi şcoală „comitet de patronaj", necesar „pentru garantarea operaţiunilor cu caracter economic" (art. 44) şi negreşit pentru îndrumarea educativă.

Invăţătorii trebue să ia însă aminte un lucru: în conducerea cooperativei şcolare se cere mai multă supleţe decît în conducerea unei clase, după tipicul vechi, autoritar cu orice preţ. Dacă nu înţeleg că aci autoritatea trebue să iasă din închegarea unei vieţi de obşte, atunci nimic n'au făcut. Cooperaţia după regulament rigid nu e cooperaţie nici din punct de vedere economic, nici din punct de vedere moral. Invăţămintele morale ale cooperaţiei se făuresc în căldura ce poate lua naştere din întîmplări răsărite din activitate nestînjenită. Numai acestea topesc ghiaţa dintre oameni, numai ele încălzesc, numai ele se comunică şi călesc sufletele în comunitate de gînd şi simţire cooperatistă şi omenească.

Un exemplu între altele ne poate fi edificator. Il cităm pentru frumuseţea lui şi pentrucă el, cred, se repetă în zeci şi sute de cazuri pe tot întinsul ţării, într'o formă mai mult sau mai puţin asemănătoare.

E vorba de o întîmplare dela o cooperativă şcolară „Furnicarul" din Basarabia. A avut, spune autorul povestirei, cooperativa şi momentele ei grele şi critice. Odată, în urma controlului cenzorilor se constatase un neajuns la casiera Maria Lipceanu, de trei copeici: „Cenzorii imediat au convocat Adunarea şi au comunicat cele constatate la revizie. Comunicarea a produs în rîndurile societarilor o revoltă nemaipomenită. Toţi băieţii se transformaseră în procurori şi-şi terminau discursurile cu propuneri de pedepse din ce în ce mai severe. Fetiţele roşiau şi nu interveneau în discuţii, deoarece singura elevă introdusă de ele cu atîta greutate în administraţia cooperativei, trebuia să termine activitatea cu un astfel de scandal. Triumfa în adunare o persoană: Antifeministul Gheorghe Vasiliu, care în prima adunare fusese contra admiterii fetelor în conducerea organizaţiei.

— Vă spusei să nu lăsaţi fetele în Pravlenie..... Acum vedeţi? repeta răutăcios şi biruitor Vasiliu; la tors cînepă şi la împletit colţuni, acolo vi-i locul!

Acuzata ieşise din adunare şi preşedintele nu putea rezuma şi pune la vot moţiunile propuse, înainte de a asculta explicaţiile casierii. In sfîrşit, în tăcerea mormîntală a adunării se urcă la tribună casiera cu trei ouă în mîini.

— Am fost la mama... mi-a dat trei ouă... plătesc neajunsul... nu sunt vinovată...... n'am furat banii cooperativei...... lepăd casieria, nu mai pot sta aci...

Casiera plîngea cu hohote. Cele 30—40 de fetiţe plîngeau şi ele, pe întrecute. Chiar inimile unor băieţi începuse a se înmuia: şi ei dădeau îndesit la nas cu mîinile, cînd la dreapta, cînd la stînga.

După această impresionată scenă preşedintele pune la vot întrebările:

a) Neajunsul de trei copeici s'a format din reaua voinţă a casierii Lipceanu?

b) Dacă este aşa, ce pedeapsă se va aplica vinovatei? (Eleva Stratulat intervine): „Domnule Preşedinte, vă rog să puneţi la vot şi următoarea moţiune: Avînd în vedere că în adunare nu s'a dovedit că Maria Lipceanu, casiera cooperativei, ar fi furat banii şi mai ţinînd seama că membra Consiliului, Lipceanu, a fost una din cele mai muncitoare în conducerea cooperativei şi că neajunsul a fost acoperit de casieră, Adunarea consideră cazul lichidat şi trece la ordinea zilei".

Un grup de băieţi cer să se pună la vot întîi moţiunea elevei Stratulat cu adaosul: „invitînd Consiliul să lucreze pe viitor cu băgare de seamă, ca să nu se mai repete asemenea cazuri". Cererea este admisă de adunare. Preşedintele, punînd la vot moţiunea, ea se votează cu 88 voturi pentru, 1 contra şi 15 abţineri. Contra — a votat Gheorghe Vasiliu. Fetiţele repede înconjoară pe casieră cu sgomot vesel şi o felicită. Casiera continuă să plîngă, de astădată de bucurie [1]).

[1]) Intâmplarea o reproducem după d-l Mina Grădinaru, care a luat-o la rându-i din revista Furnica Nr. 12 din 15 Iunie 1928.

Nimeni nu se îndoiește desigur de efectul profund pe care l-a avut asupra micei obști acest eveniment din viața ei. Nici o lecție oricît de măestrit ținută n'ar fi putut creia complexitatea de sentimente și de gînduri nobile, n'ar fi prezentat posibilitatea de a avea închegată în mic icoana societății cu tot ce are ea mai activ și mai bun, ca această întîmplare.

Din desfășurarea povestirii putem ghici noi și mîna învățătorului, dar ea este așa de discretă, încît elevii n'au bănuit-o, desigur. Au lucrat ca și cînd făceau totul dela ei, trăind o experiență, care le-a rămas în suflete.

9. O libertate supravegheată de departe, acesta este deci principiul care stă la baza conducerii cooperativelor școlare. Autoritatea Consiliului școlar al fiecărei școale, se exercită asupra cooperativelor școlare prin comitetele de patronaj. Ele sunt cele ce dau directivele și intervin ori de cîte ori nevoia o cere. Cînd nu e necesar însă e recomandabil ca viața cooperativei să fie lăsată a se desfășura singură, nesilită decît de presiunea morală pe care elevii o vor simți prezentă, chiar dacă ea nu ține să se facă intenționat.

Același principiu stă și la baza organizației generale, pe țară, a cooperației școlare. Și aci Ministerul Educației Naționale își păstrează dreptul său întreg de a da directive și a supraveghea funcționarea cooperativelor școlare din țară. In această privință s'a dat chiar o decizie, după care nu se îngăduie nici o hotărîre de principiu alta, decît aceia care are și aprobarea autorității școlare. Totuși cooperația școlară își are prin lege și un organ central de conducere și coordonare a activității: Oficiul cooperației școlare. Organizarea și competența Oficiului cooperației școlare sunt stabilite de art. 46 din lege, pe care îl vom cita în întregime, pentru a se vedea mai bine spiritul în care el înțelege să lucreze în cooperația școlară, pe țara întreagă.

„Art. 46. Pentru organizarea, îndrumarea și controlul cooperativelor școlare, precum și pentru aprovizionarea lor cu cele necesare (cărți, rechizite școlare, unelte), se înființează Oficiul cooperației școlare. Acest oficiu va fi condus de un comitet compus din: directorul învățămîntului normal primar, un inspector general numit de Minister, un delegat al Institutului Național al Cooperației, un reprezentant al Străjii Țării, unul al Serviciului Social și un învățător cooperatist.

Oficiul cooperației școlare va îndruma și controla cooperativele școlare prin organele de control ale Ministerului Educației Naționale cu specială pregătire''.

Din litera legii și din locul firesc pe care-l are în organizația școlară și în societate, principiile conducătoare ale cooperației școlare pot fi socotite următoarele patru:

a) Cooperația școlară trebue să oglindească în mic cooperația adultă. Aceasta înseamnă că toate principiile de bază ale cooperației

propriu zise sunt valabile și pentru cooperația școlară. Cînd spunem că o cooperativă de consum, de pildă, trebue să vîndă pe bani gata, că trebue să vîndă pe prețul pieții și că e recomandabil să dea risturnă (primă de consum), acestea sunt nu numai juste și pentru o cooperativă școlară, ci și absolut necesar să fie observate și de școlarii cooperatori.

Lucrul nu este tocmai ușor de ținut în seamă. De obiceiu, învățătorii sunt tentați să se abată dela regulele bunului cooperator, pentru succese momentane, sau și pentru a înlătura o piedică de moment uneori. Pentru a împiedeca pe elevi să cumpere din altă parte, spre pildă, vor cere cooperativei să vîndă mai ieftin ca pe piață; pentru același motiv vor da poate și pe datorie; pentru greutatea ținerii socotelilor vor suprima în sfârșit, risturna. Pe această cale s'ar putea să ajungem țeluri de o clipă, dar cooperație adevărată nu vom avea. Pentru a o avea, se cere să fim cooperatori adevărați din prima zi și să continuăm a fi tot timpul. Numai așa vom putea creia cadrul de viață cooperatistă, în care vom forma pe viitorii cooperatori.

b) Cooperativa școlară trebue să îmbrățișeze cît mai mult din întreaga viață școlară. Ea trebue să fie deci, o cooperativă cu funcțiuni multiple. Ea poate fi mai puțin cooperativă de credit, dar este necesar să fie una de producție și de consum, nelăsînd să-i scape niciun prilej pe care să nu-l încadreze cooperatist: culegerea și valorificarea plantelor medicinale, grădina școlară, atelierul școlar etc., pot da bune ocazii de cooperație de producție și muncă; librăria școalei, micul ei bufet, cantina școlară, farmacia elevilor etc., sunt de asemenea terenuri de activitate, care pot fi tratate în spirit cooperativ.

E bine însă ca, pe cît posibil, activitățile multiple ale unei cooperative școlare să fie prinse în două sau trei secțiuni, pentru ca elevii să capete obișnuința de a lucra în astfel de cooperative. Numai așa se vor putea ei forma pentru cooperativa cu funcțiuni multiple, forma firească de cooperativă necesară satelor noastre mai ales.

c) Cooperația școlară urmărește în primul rînd un scop educativ. Scopul economic propriu zis, — cîștigul imediat — vine pe al doilea plan.

A lăsa scopul economic pe al doilea plan nu înseamnă însă a-l neglija. Inseamnă numai a ne gîndi nu la ceea ce pot realiza elevii acum, din acest punct de vedere, ci la formarea lor, în vederea realizărilor în viitor. Prin urmare scopul economic trebue avut în vedere deopotrivă cu cel spiritual, numai că și unul și altul vor tinde nu la înmagazinare de venituri materiale și la înmagazinare de cunoștințe, ci la crearea cooperatorului care să poată face și una și alta mai tîrziu, pentru binele lui și al semenilor.

Una din criticile ce s'au adus cooperației școlare a fost, după cum știm, tocmai tendința ei de a coborî spiritele la preocupări ma-

terialiste. Este o profundă eroare a se crede acest lucru. Şcoala nu poate neglija nici aspectul spiritual al vieţii sociale, dar nici pe cel material, economic, nu-l poate neglija. Trebue să recunoaştem curagios că, dacă viaţa spirituală este floarea şi parfumul vieţii, cea economică este rădăcina ei; şi fără rădăcini nu poate trăi un pom. Educaţia omului este întreagă numai atunci cînd le are în vedere pe amîndouă, iar cooperaţia poate face educaţia economică a omului în cel mai idealist sens, în cel mai curat spirit de ajutorare de sine prin ajutorarea altora, prin jertfă chiar, pentru binele şi prosperitatea comună.

Dar scopul educativ merge mai departe decît formarea elevului pentru viaţa economică de mai tîrziu. In cooperativă elevul găseşte mediul cel mai prielnic pentru exercitarea forţelor sale sufleteşti în contact cu o societate organizată şi reală.

In prima copilărie, noi trăim în sînul familiei, grup social unitar, cu bază şi naturală şi legală. Trăim într'o realitate socială, de influenţa căreia ne resimţim tot restul vieţii.

După prima copilărie trecem la şcoală. Trebue să recunoaştem că şcoala, cu clasele ei amorfe, bazate pe autoritatea absolută a învăţătorului, fără o structură şi diferenţiere a funcţiunilor, nu prezintă nici organicitatea, nici cheagul sufletesc, care să poată forma suflete. Oscilînd între absolutism şi anarhie, clasa şcoalei moderne a format spirite la fel, înclinate spre tiranie, slugărnicie sau revoltă. Numai cetăţeni conştienţi n'a putut forma.

Organizarea şcolii pe baze cooperatiste dă acesteia o structură şi-i creiază o atmosferă favorabilă unei adevărate educaţii cetăţeneşti. Cooperaţia „face din clasă un grup social organizat şi permanent, care este o realitate mereu prezentă spiritului şcolarului, grup de tranziţie între familie şi societatea omenească, în care acesta-şi lărgeşte sentimentele afectuoase la lucru ca şi la jocuri şi unde, mai uşor, i se desvoltă raţiunea în faşe şi se formează în ocazii zilnice de activitate, tînărul său spirit de libertate" [1]).

Viaţa colectivă organizată este adevărata şcoală a omului, — marea lui educatoare. „Ea are drept rezultat, cum spune pe bună dreptate, Emil Durkheim, să mărească vitalitatea fiecărui individ. Ai mai multă încredere în tine, te simţi mai tare cînd nu eşti singur. In orice viaţă în comun este ceva care încălzeşte inimile şi fortifică voinţele" [2]).

Dela acest adevăr s'au inspirat toţi pedagogii care au voit să facă din şcoală imaginea societăţii organizate. El a stat şi la temelia aşa zisului self — government în şcoală. Dacă acesta n'a dat întotdeauna roadele aşteptate, cauza nu este principiul, ci reaua lui aplicare. S'a neglijat în aplicare un lucru esenţial: că societatea nu

[1]) *B. Profit*. La coopération scolaire française. Paris, Fernand Nathan. 1932, p. 253.
[2]) *E. Durkheim*. L'éducation morale. Paris Alcan. p. 272.

este întreagă fără latura ei economică. Prin cooperativă se corectează acest neajuns. Ea poate fi nucleul în jurul căreia să se înfiripeze şi să se cultive întreaga activitate a mediului, — cea de ordin material ca şi cea de ordin spiritual, cultural.

d) Cooperaţia şcolară trebue să se bucure de o largă autonomie, fără a fi însă complet independentă. O bună definiţie a ei, din acest punct de vedere este următoarea: ea „este o asociaţie de copii care, sub egida persoanelor amice, lucrează ei înşişi pentru ameliorarea mediului material şi mediului moral, care condiţionează educaţia lor" [1]).

Această definiţie se potriveşte admirabil actualei aşezări legale a cooperaţiei şcolare din Romînia. In spiritul ei cooperaţia şcolară se păstrează cu destulă autonomie şi materială şi morală, — atît pentru normala sa desvoltare, cît şi pentru efectele sale educative. Numai autonomia asigură o firească închegare a unui organism viabil şi tot ea vlăgueşte în membrii unui grup social virtuţi morale active, ca: spiritul de organizare şi intreprindere, ajutorarea aproapelui şi simţul responsabilităţii. Ordinea impusă cu orice preţ a promovat întotdeauna numai virtuţi pasive ca promptitudinea în executare şi spiritul de supunere, care exagerate, pînă în cele din urmă, duc la mecanizare, lipsă de iniţiativă şi servilism.

Autonomia cooperaţiei şcolare, prin vîrsta membrilor pe care-i cuprinde, nu poate fi însă deplină. Aceasta se înţelege. Ea trebue să aibă o tutelă. Numai că tutela nu e bine să se facă simţită. Ea trebue să fie exercitată în adevăr de „persoane amice", pe care nu le asculţi, ci le consulţi, care, chiar cînd te sfătuesc o fac cu infinită precauţie şi cu iubire, încît le cauţi sfatul. Cînd se isbuteşte a se lucra aşa, este ca şi cînd autonomia ar fi perfectă şi totuşi fără riscuri.

Este ceea ce se poate realiza, — ceea ce este în orice caz de dorit.

Dacă vom privi aşezarea legală a cooperaţiei româneşti din toate aceste puncte de vedere, vom vedea că ea este în spiritul lor. Rămîne ca şi aşezarea de fapt, ce va veni, să se facă tot pe aceleaşi principii. In parte ea s'a şi făcut şi e pornită pe drum bun.

Intre cooperaţia noastră şcolară şi cea franceză de pildă, stă tocmai această deosebire. In fapt cooperaţia şcolară franceză suferă o tutelă mult mai mare. Ceva mai mult cooperaţiei şcolare franceze i se aduce şi învinuirea de a i se fi pus pe umeri datorii pe care ar trebui să le aibă Statul. In adevăr, în Franţa, copiii, membri, ai cooperativelor şcolare, nu-şi mai primesc cotizaţiile cu care ei contribue la formarea capitalului social. Acestea rămîn pentru totdeauna ale cooperativei. In felul acesta evident că instituţia se întăreşte, dar copiii nu mai simt în niciun fel că aceasta este a lor. O cooperativă mărită an de an cu cotizaţii ce nu se mai înapoiază poate face mai mult, dar educativ elevii nu mai profită cît ar trebui.

[1]) *B. Profit*, op. cit. p. 9.

Poate că un sistem mixt ar fi de încercat, dacă am fi siguri că nu se fac abuzuri: să se dea libertatea copiilor avuți ca, la sfîrșitul școlii să lase ca danie capitalul lor cooperativei. S'ar constitui din acesta un fond de rezervă, care ar întări tot așa de bine cooperativa.

In orice caz sistemul francez nu e de recomandat. El produce suspiciuni și chiar nemulțumiri directe împotriva cooperației școlare, iar pentru copiii mai săraci este un adevărat tribut, care nu e compatibil cu principiul gratuității învățămîntului popular.

10. Este sigur totuși că o cooperativă școlară este mai bună decît lipsa ei. Ori care ar fi principiile după care ea se organizează la început, sfîrșește prin a căpăta pe acelea pe care spiritul țării le dorește sau le suportă cel puțin.

Același lucru și în ce privește metoda de lucru în cooperativa școlară, — metoda de lucru în general și metoda pedagogică pentru lucrul educativ în special. Ea se precizează pe încetul din necesitățile lucrului însuși și potrivit cu ideile și pregătirea celor ce o aplică.

In cooperația de altă dată — prin urmare și în cooperația școlară, multă-puțină cîtă era — metoda pedagogică, pentru răspîndirea ideilor și educația cooperatistă, era cea a timpului: cuvîntul, — cuvîntul scris, dar mai ales cuvîntul vorbit. In școală domnea, fără rival aproape, metoda intelectualistă a lui Herbart pînă la exces iar în activitatea culturală „extra-școlară", domnea conferința populară. Așa cum existau metode cu lecții model pentru învățătorii începători sau nu îndeajuns de talentați, existau și colecții de conferințe populare model, tot un fel de metode pentru „propaganda" culturală. Intre acestea au făcut epocă volumele de conferințe, adunate de poetul Gheorghe Coșbuc. Pe drept cuvînt, epoca aceasta din istoria luptei pentru ridicarea culturală a poporului, a putut fi numită epoca „propagandistică". In programul său de activitate, cooperația a jucat rolul cel mai însemnat și a lăsat urmele cele mai sigure.

Educația cooperatistă a tineretului se făcea în această epocă, tot prin utilizarea cuvîntului vorbit și ea se făcea pe o scară foarte redusă. Invățătorii cooperatori nu se adresau copiilor decît foarte rar și fără convingere. Gîndul lor se îndrepta către cei vîrstnici. Cei care făceau altfel erau excepții.

Cîteva lecții indirecte, întrebuințînd parabola sau povestea, aplicații la cooperație, drept încheiere pentru cîte o lecție care permitea acest lucru, — era tot ce se făcea în școală pentru educația cooperatistă. Ideea că viața cooperatistă a țării ar putea fi îndreptată și întărită prin educația în acest sens a tineretului școlar, a prins numai pe încetul și cu aceasta și lecțiile sau aplicațiile cooperatiste au început să stărue mai mult în practica pedagogică a învățătorilor.

Numai că, între timp, școala și-a împrospătat metodele de lucru. Din pasivă și intelectualistă, pedagogia a devenit activă, voluntaristă. In locul lecției ascultată cu sfințenie, pentru a fi apoi memorată și debitată la fel, au venit învățătura prin activitate proprie divizată și căpătarea deprinderii de a cerceta și a te descurca singur. Metoda aceasta ca orice metodă nouă — a produs atîta entuziasm, la cei tineri mai ales, că s'a crezut un moment că ea va înlătura cu totul practicele vechi. Numai după ce s'a văzut că școala pierde din prestigiul și eficacitatea sa, neglijind latura intelectuală, s'a ajuns la înțelepciunea care spune că progresul nu înlătură, ci adaugă tradiții bune. Intelectualismul și activismul astăzi sunt pe cale să se concilieze, primul devenind mai activ și militant, cel de al doilea, spiritualizîndu-se. In școală, lecția profesorului și activitatea proprie a elevului nu mai apar ca lucruri ce s'ar exclude. Ele din contră se pot armoniza sau completa, fără pedanterie și fără căutată lipsă de ordine, după tipul de școală în care se lucrează, după categoria de elevi sau împrejurări.

Vom întrebuința deci și pentru educația cooperatistă ambele metode, atît „lecția" de cooperație, cît și activitatea cooperatistă personală a elevului, insistînd negreșit asupra acesteia din urmă:

a) Lecții propriu zise de cooperație nu se pot face în clasele primare decît foarte puține. Ele se pot încadra mai ales în cursul primar superior, între lecțiile de educație cetățenească, precum și la lecțiile de economie rurală, în legătură cu pregătirea agricolă a elevilor.

Dar dacă lecții propriu zise, după un program special, nu se pot face pe o scară mai intensă, în schimb lecții întîmplătoare sau aplicații la cooperație se pot face în legătură cu aproape toate obiectele de învățămînt. Toate prezintă cel puțin o latură, în legătură cu care se poate înfiripa o discuție cooperatistă.

La geografie, de pildă, nu trebue pierdut un prilej, pentru a arăta cît ar avea de cîștigat producția unei țări, dacă va fi pusă pe baze de tovărășie între producători și între consumatori. Exemple din alte țări avem destule și țările care, ca structură social-economică, sunt mai asemănătoare cu a noastră, pot fi ilustrații excelente de ceea ce putem fi noi înșine dacă le-am urma exemplul.

La științele naturale, oricît ar părea azi de naive, nu sunt fără de folos comparațiile ce se pot face între viața obștească a altor viețăți și a omului în tovărășia economică. La matematici nu este lecție mai instructivă ca aceea care-și ia datele din cîmpul cooperatist și nu este domeniu de viață economică în care să se poată găsi mai bogate și mai variate probleme de rezolvat. Se pot angaja apoi discuții cooperatiste cu elevii și la istorie, dar mai ales în orele de literatură, cu prilejul lecturilor ce se pretează la acest lucru. Chiar la desen, caligrafie și cînt se poate aminti elevului de existența cooperației, arătîndu-i virtuțile și preamărindu-i binefacerile.

Dacă vrem să prosperăm trebue să devenim cooperatori, iar cooperatori nu putem deveni decît dacă vom introduce în capul copiilor dela vîrsta școlară, ca o plăcută obsesie, ideea cooperației și sentimentul vieții în tovărășie.

b) Mai mult decît lecţiile însă, duce la acest rezultat dorit, traiul efectiv într'o unitate cooperativă. Efectul educativ mai mare decît „lecţia" de cooperaţie, are practica acesteia: metoda activităţii proprii.

Cooperativa şcolară prin interesul ce stîrneşte şi prin funcţiunile ce creiază n'are nevoie de multă sforţare şi nici mai ales, de cine ştie ce spirit inventiv pentru a pune pe elevi la lucru organizat. Cooperativa adultă, cu modificările de rigoare, îi este model, uşurîndu-i realizarea practică.

Prin cooperativă clasa sau şcoala se organizează. Şi aceasta este esenţial pentru activitatea educativă pe baze de autonomie. „Totul pentru o clasă de elevi este să fie organizată. Micii noştri cooperatori şi-au instituit (prin aceasta) regulamente, au stabilit servicii precise pe care şi le-au repartizat; şi-au ales pe aceea dintre ei, care vor fi însărcinaţi să supravegheze pe camarazi. Altădată învăţătorul care comanda cutare sau cutare serviciu, asista la lucrări făcute fără grije, la corvezi executate în silă şi pe care părinţii nu voiau întotdeauna să le permită. Astăzi, „invizibil şi prezent", el n'are decît să lase mica sa lume veselă şi aflată în treabă, ca să meargă".

Intr'o astfel de viaţă organizată copiii se formează pentru ea, trăind-o. Mai tîrziu ei vor căuta-o în societatea adulţilor şi dacă n'o găsesc vor munci pentru ca să s'o aibă.

Pentru ca însă o cooperativă şcolară să fie în stare să împlinească acest deziderat, ea trebue să fie mai întîi reală, serios organizată. Trebue apoi să ţină seama de nevoile şcoalei, de cele educative, ca şi de cele materiale. O cooperativă şcolară este în această situaţie, dacă ajută pe copiii săraci, dacă ajută şcoala, dacă organizează excursii, etc. Să nu fie o povară pentru elevi şi şcoală, ci un sprijin. In sfîrşit ea este ceea ce trebue să fie, dacă se adaptează şi împrejurărilor locale, formînd pe elevi pentru nevoile economice ale locului.

Dacă îndeplineşte aceste condiţiuni cooperativa şcolară se poate gîndi şi la rest, — adică la reguli de activitate pentru elevi.

In privinţa regulelor de activitate cea dintîi ce trebue respectată, este obişnuinţa elevilor cu observarea prevederilor statutului. Pe acesta ei trebue să-l cunoască, să-l discute cît mai des, să-l invoace la orice pas. Statutul trebue modificat oridecîteori nevoia o cere, — el trebue mai ales să fie completat şi adaptat împrejurărilor, — dar nu trebue nici prea des schimbat. O schimbare să nu iasă din spirit de înoire cu orice preţ, ci din o necesitate obiectivă. Să nu se schimbe niciodată cu uşurinţă un lucru bun pentru un lucru presupus mai bun, ci numai cînd păstrarea lui ar dăuna sau cînd cîştigul ar fi evident. Intr'o mişcare nouă, ce urmăreşte un scop progresist, cum e cooperaţia, conservarea oricărui bun definitiv cîştigat, este tot un element de progres, fiind unul de întărire al instituţiei.

Elevii trebue să se obişnuiască a vedea astfel.

Nu trebue însă să ne aşteptăm ca ei să înţeleagă şi să practice dela început această înţelepciune. Cu tact şi iubire, ei pot fi însă

aduşi să lucreze în acest sens. După vîrsta şi după pregătirea lor, învăţătorii le vor acorda mai multă părintească grije sau mai multă autonomie şi atmosfera de încredere reciprocă va asigura o activitate spornică.

O altă regulă ce trebue observată în funcţionarea cooperativelor şcolare şi care e menită de asemenea să ducă la întărirea instituţiei şi crearea unui aer de ceva organic, este ca, la conducerea ei să se perinde întotdeauna numai cei ce în mod natural sunt conducători.

O greşală care se face adeseori, în această privinţă, este că se crede că toţi elevii trebue să treacă măcar odată şi pentru cît de puţin timp pe la postul de consilier. Este o greşeală care duce în primul rînd la slăbirea sau chiar desorganizarea instituţiei. Ea cere schimbări dese şi acest lucru e întotdeauna dăunător. Apoi nu oricine are stofă de conducător, iar într'un colectiv, nu toţi membrii îşi stabilesc o autoritate egală. Trebue să respectăm selecţia ce se face firesc între ei, dînd conducătorilor recunoscuţi de masă, rolul lor natural.

Prin urmare într'o cooperativă şcolară nu vor face toţi tot, ci doar vor participa toţi la tot, fiecare cu aptitudinile sale. Prin aceasta dăm instituţiei aerul unei instituţii reale, similară cu cele adulte şi-i pregătim pe copii pentru roluri fireşti într'o societate nefalsificată.

Prin aceasta s'ar părea că înlăturăm pe unii elevi dela cunoaşterea întregului mecanism al cooperativei. Inlăturarea este numai aparentă, pentrucă în fond cooperativa este una, cu toate funcţiunile ei. Şi ea nu este nici aşa de întinsă în spaţiu, încît să n'o avem veşnic prezentă, chiar şi în actele izolate ale ei. Indirect, fiecare membru, orice rol ar juca el în cooperativă, intueşte şi trăeşte viaţa ei întreagă.

In ce priveşte deprinderea tehnicei cooperatiste, — ceea ce este mai necesar ca elevul s'o facă prin activitate personală şi directă, — aceasta este posibil să se facă de toţi elevii. Funcţiunile de casier şi de contabil, în care se rezumă tehnica întreagă a cooperaţiei, nu le pot face efectiv şi bine decît cei mai pricepuţi; dar pot şi ceilalţi să exerseze ceea ce fac ei sub formă de teme şi probleme de rezolvat. Ţinuţi în curent cu tot ce lucrează titularii, puşi ei înşişi să facă la fel, dîndu-se de lucru în ore speciale, exerciţii şi probleme, discutîndu-se în şedinţe activitatea cooperativei sub aspectul ei contabilicesc, elevii ceilalţi capătă şi ei atît cît le este necesar să ştie. In fond ceea ce urmărim este să popularizăm şi să facem vie ideea şi viaţa cooperatistă, nu să facem pe toţi elevii contabili.

11. O exagerată, poate chiar greşită, interpretare a materialismului istoric, ne-a obişnuit în ultimile decenii să socotim evoluţia vieţii sociale nu numai fatal îndreptată într'un anumit sens, ci şi aceeaşi, indiferent de influenţa factorului om. In socotelile savanţi-

lor sau militanților, în domeniul social, omul intra cu un coeficient, am putea zice de complezență, sau de loc.

Realitatea a desmințit asemenea previziuni. Factorul om poate promova o realitate în germene, o poate ține pe loc sau o poate întîrzia.

Nu este vorba, se înțelege, de omul luat ca individ, nici chiar de mase mari de indivizi adunate întîmplător și trecător. E vorba de starea de spirit care domnește într'un grup social, de ceea ce gîndesc și simt aceștia. Omul, în definitiv acesta este: o stare spirituală isvorîtă dintr'o viață în comun. Restul e biologic. Iar fiecare individ în parte este „om", cu specificul său sufletesc, numai în măsura în care acesta și-a desvoltat și format puterile sale individuale, hrănindu-se cu ceea ce din punct de vedere omenesc i-a oferit grupul social din care face parte.

Schimbarea unei societăți nu e deci posibilă fără schimbarea aceasta în suflete. Orice revoluție — cu sau fără violență — isbutește numai dacă înlocuește o mentalitate cu alta. Uneori schimbarea este cerută de răsturnarea așezărilor în ordine materială, economică. Ea este însă posibilă și paralel cu aceasta, — chiar precedînd-o într'o mică măsură. Și într'un caz și în altul schimbarea mentalității atît de necesară schimbării generale — este chestiune de educație. — Dacă n'o facem intenționat, după reguli mai mult sau mai puțin științifice, ea se face și singură, cu pierdere de timp și riscul de a rătăci. Deaceea e mai bine s'o facem intenționat, rațional.

Pentru același motiv este necesară și educația cooperatistă din cît mai fragedă vîrstă. Dacă voim să avem cooperație, aceasta n'o putem face cu oameni cari gîndesc în sensul economiei individualiste. Cooperație nu pot face decît cooperatorii.

Cum putem forma cooperatori? Aceasta ne-am străduit să arătăm în cele ce au precedat. Și concluziile la care ajungem par a putea fi rezumate la două: o problemă de organizare și una de metodă de lucru. Educația cooperatistă nu trebue să ignoreze pe nici una.

In ce privește organizarea, spiritul activist al școlii de azi ne cere să creiem omului din copilărie, din școală deci, mediul necesar în care el să se formeze cooperator, prin activitate proprie. Pentru a fi eficace activitatea aceasta, nu se poate desfășura într'un mediu vag, nediferențiat și neorganizat. Numai unul structurat poate să o satisfacă, — o instituție anexă școlii, închegată sănătos. Aceasta socotim că nu poate fi alta decît cooperativa școlară.

Pentru ca o cooperativă școlară să fie de real folos, ea trebue să fie deci, în primul rînd reală, serios organizată. Surogatele pregătesc falși cooperatori, amatori convinși pe jumătate și, pînă la sfîrșit, încurcă lume. Aceștia vor organiza tot false cooperative mai tîrziu, socotind că o cooperativă se creiază și se susține numai prin bunăvoință.

O cooperativă școlară este serioasă însă nu atunci cînd copiază cooperația adultă. Și una și alta sunt serioase cînd se adaptează scopului și împrejurărilor. Cooperativa școlară urmărește în primul rînd un scop educativ. Se va conforma acestei cerințe. La o școală nu putem avea mai multe cooperative. Vom căuta și din acest motiv, ca să dăm cooperativei noastre un caracter de cooperativă cu funcțiuni multiple. Și în toate cazurile nu vom uita că o unitate cooperativă este întreagă, numai cînd își împletește rosturile sale economice cu cele morale și culturale. Ea trebue să facă pe oameni a lucra cooperatist în toate domeniile vieții.

Organizarea odată realizată în acest spirit, metoda de lucru răsare și ea în mod firesc din condițiile obiective ce i se creiază și o impun.

Pornirea ce a fost cîtăva vreme împotriva școlii intelectualiste, a făcut pe mulți să creadă că trebue să dorim un apus al acesteia. In fond însă progresul nu se face prin eliminare, ci prin asimilare și transformare. Intelectualismul, în materie de educație, trebue să treacă pe al doilea plan, dar trebue să rămînă. Masa cea mare a poporului are nevoie de o școală practică, — din care însă cultura generală nu trebue exclusă cu totul.

Adevărurile acestea sunt valabile și pentru educația cooperatistă. Pentru înfăptuirea ei nu trebue să renunțăm la învățămînt cooperatist, nici la propagandă cooperatistă, nici la îndrumări metodice pentru predarea lecțiilor de specialitate. Ele trebue să rămînă însă ca un mijloc secundar de educație, pe primul plan rămînînd activitatea proprie, în cooperativele școlare.

Cînd cooperativa e bine organizată, această activitate se poate cu ușurință desfășura. Ea poate avea o viață proprie și adevărată, dacă i se lasă suficientă libertate, și poate merge sigur, spre țelurile ei bune, dacă e dirijată cu părintească dragoste pentru copii, cu tact suficient, dar și cu multă seriozitate.

Intr'un articol, publicat într'o revistă ardeleană, d-l prof. Victor Jinga, fost subsecretar de Stat la Ministerul Economiei Naționale, spunea, pe bună dreptate, că, în momentul de față, ceiace lipsește mai mult cooperației, este omul, cooperatorul. Acest om, în acest spirit și pe această cale îl putem realiza, pentru cooperație și pentru desvoltarea ei pe linii sănătoase.

STANCIU STOIAN

S A Ş A

1.

Versurile astea sînt numai pentru **tine.**
Nu le pot pune intr'o carte,
să fie ale oricui,
să fie pentru fiecare.

2.

Versurile astea au putut fi scrise,
fiindcă s'au ştiut dela 'nceput
sărutate de tine, pe toate muchiile lor,
pe toate înţelesurile şi rosturile lor.

Tu primeşti poema asta
ca pe cine ştie ce dar.

3.

E ca şi cînd nu le-aş fi scris
cu puterea şi cu mîna mea,
ci parcă tu ţi le-ai scris.

Le-a scris dragostea ta pentru mine.

Dragostea ta pe care mi-o trimiţi lin,
cînd şi cînd,
lunecînd fără sgomot,
ca pasul vapoarelor pe mări,
lin, atît de lin,
neauzit de lin.

4.

S'a scris stihul din dragostea ta
care sperie, care înfiorează,
care nelinişteşte şi linişteşte,
care miluieşte.

Sînt scrise de credinţa ta în mine,
de credinţa care-a crescut
fără temeiuri,
fără margini;
ca ierburile,
ca jnepenii.

5.

Sînt scrise cu credința ta
care te-a mînat să suferi,
lăsînd tihna satului de sub munte,
și să vii în oraș
unde aleargă toți, mîriindu-se,
să-și hrănească nevestele, copiii.

Ai stat în masarde cu ploșnițe și ciment,
ai muncit numărînd jurubițe la Textila,
ai mîncat pe datorie la un birt economic
de pe la Ciocanu.

6.

Ai fi putut de-atîtea ori să te măriți:
Berivoi, *învățătorul din* Fieni,
te-ar fi luat, că te iubea cinstit.

Pentru toată odihna care ți-ar fi dat-o el,
ți-ai lăsat stupii și mama
și-ai venit lîngă minciună și necazuri.

Ai crezut în ce mai crezi încă.
In ce mai crezi atît,
că nu te-ai mira
să vezi că lucrurile se 'ntorc
așa cum le-ai vrut de mult,
așa cum le vrei mereu.

1938. ȘTEFAN POPESCU

DESPRE „CIUDĂŢENIILE" RĂSBOIULUI EUROPEAN

„Răsboiul — a scris unul din cei mai profunzi gînditori militari ai timpurilor, von Clausevitz — este continuarea politicii prin mijloacirea armelor". Iată un adevăr, la care trebue să reflecteze adînc oricine încearcă să desluşească cauzele esenţiale ale felului în care s'a desfăşurat prima fază a răsboiului european. Conflictele armate au fost învăluite de cînd e lumea într'o ceaţă ideologică densă, care de cele mai multe ori îndepărtează din conştiinţa contemporanilor cunoaşterea adevăratelor cauze ale evenimentelor, înfăţişînd realităţile în culori unele mai trucate ca altele. Singurul antidot în contra înfrumuseţărilor ideologice ale războaielor, înfrumuseţări care de cele mai multe ori tind să mascheze planuri şi interese cu atît mai detestabile, este marele adevăr formulat de von Clausevitz în urmă încă cu aproape un veac. Constatarea absolut ştiinţifică şi absolut justă, că războaiele nu constitue decît prelungirea pe calea armelor a politicei generale a statelor, *împinse de aceleaşi necesităţi economice, politice şi sociale ca şi în timpul de pace*, constitue singura prismă de vedere prin care modul în care s'a desfăşurat prima fază a războiului european capătă sens logic şi real.

Incontestabil, cele patru luni de ostilităţi scurse pînă în clipele de faţă, prezintă aspecte noi, curioase, originale, şi oarecum ciudate, în comparaţie cu războiul mondial din 1914 şi în general cu încăerările din timpurile moderne. Ceea ce frapează în primul rînd este faptul că, abstracţie făcîndu-se de campania germană de importanţă secundară din fosta Polonie, războiul a luat din primele clipe, forma unui asediu reciproc de proporţii colosale, iniţiativa şi predominanţa în operaţiile de asediere aparţinînd blocului franco-britanic. Incercări de asediere pe o scară uriaşă s'au mai petrecut în istoria militară a lumii, de pildă blocul continental meşteşugit de Napoleon împotriva Marei Britanii. Deosebirea însă dintre cursul evenimentelor de atunci şi cel de acum este esenţială.

La începutul secolului trecut, iniţiativa asediului fusese luată de Napoleon. Anglia, ca putere insulară, era în completă imposibilitate de a răspunde pe calea unei ofensive *terestre*. Ea trebuia să se mărginească a încerca să suporte nesdruncinată efectele blocusului

continental, în speranţa că eşafodajul uriaş al imperiului napoleonean se va fi prăbuşit mai de vreme de epuizarea izvoarelor ei de rezistenţă.

In prezent, constelaţia condiţiilor de luptă e cu totul diferită. Germania e o temută, foarte de temut putere continentală, iar pe tărîmul maritim forţele ei sunt incomparabil inferioare. Era aşa dar de aşteptat ca loviturile cele mai rapide să le dea ca pe uscat, prin desfăşurarea unor mari ofensive terestre, după cum Anglia, mediocră putere de uscat, la începutul veacului trecut, nici n'a putut reflecta la asemenea ofensive. „Ciudăţenia" principală a fazei de pînă acum a războiului european constă tocmai în pasivitatea terestră, neaşteptat de prelungită a celui de-al treilea Reich. Istoria militară nu cunoaşte pînă în prezent decît asedii, în care rezistenţa pasivă a taberii încleştate a fost impusă exclusiv de *inexistenţa unor posibilităţi de sdrobire a cercului stabilit de operaţiile de încercuire*. Pentru prima dată asistăm însă la spectacolul unei cetăţi asediate — Germania — care dispune de porţi de ieşire, rămase în afara sectorului operaţiilor de blocare — calea luptelor terestre şi aeriene — şi care totuşi nu le foloseşte.

Neîncercuiţi din toate părţile, asediaţii se abţin a încerca să răsbată folosind sincopa existentă — iată cum poate fi formulată situaţia originală, oarecum ciudată, creiată prin desfăşurarea primei faze a războiului european.

Ar fi eronat să se atribue starea de lucruri mai sus caracterizată exclusiv împrejurării constituite prin apariţia liniilor de fortificaţii Maginot şi Siegfried. Că brîurile de cazemate betonate care încing Rinul de o parte şi de alta constitue un puternic element temporizator al deslănţuirii eventuale a unor intense ofensive — acest lucru este indiscutabil. Pe lîngă însă, sau tocmai pentrucă acest element nu constitue decît unul din aspectele particulare ale unui proces adînc de prefaceri, care stă la baza *întregului curs original* al conflictului, el nu este suficient pentru a explica lipsa marilor ofensive pe fronturile apusene. El nu explică, de pildă, de ce nu s'au desfăşurat avalanşe de atacuri aeriene masive, menite a căşuna pierderi apreciabile bazelor industriale ale taberei inamice. De asemeni, el nu explică dece Germania n'a pus în execuţie planul de invazie al Olandei şi Belgiei, plan care are avantajul de a evita în bună parte fortificaţiile liniei Maginot, sau în cazul cel mai rău, de a întîmpina lucrări mult mai puţin solide la graniţa franco-belgiană.

Să fim înţeleşi. Germania este aceea, care dintre cele două tabere beligerante are interesul de a sparge blocada navală printr'o ofensivă terestră. Blocul aliat nutreşte dimpotrivă intenţia de a evita ciocniri decisive, spre a dobîndi o superioritate prealabilă cît mai însemnată, ca urmare a epuizării adversarului continental, strîns în chingile asediului pe mare. In această ordine de idei, poate fi oare luată în considerare ipoteza că statul-major german şi-ar fi amînat

marile atacuri pe frontul de pe Vest în speranța ivirii unor împrejurări mai favorabile, la primăvară, de pildă?

Cu cît timpul trece, blocada navală exercitată de alianța anglo-franceză este destinată a mări greutățile de aprovizionare cu care luptă imperiul german. Trei căi stăteau și stau la dispoziția comandamentului german în lupta împotriva operațiilor de încercuire întreprinse de flota de războiu aliată: acțiunea submarinelor, atacurile pe mare ale avioanelor și lansarea de mine.

Primele trei luni de războiu au învederat slaba eficacitate ale primelor două mijloace de acțiune. Războiul submarin, deslănțuit de amiralitatea germană chiar dela început, n'a mai cucerit gloria de care s'a bucurat în trecuta conflagrație mondială. In timp ce tehnica submarinelor, cu toate perfecționările introduse, a rămas esențialmente staționară, mijloacele de descoperire la depărtare de cîțiva kilometri a prezenței submersibililor a înfăptuit progrese uimitoare. Submarinul a încetat de a mai fi o armă teribilă.

Vînătoarea navelor de sub apă a fost atît de eficace organizată de către marinele puterilor apusene aliate, încît la sfîrșitul lunei Noemvrie, adică aproximativ după 90 de zile de operații, Germania a pierdut mai bine de jumătate din flota sa submarină. După socoteala cercurilor americane, 43 de submersibile germane ar fi fost deja scufundate!

Avionul s'a dovedit slabă armă de atac împotriva navelor de războiu. Această concluzie contrară tuturor așteptărilor se desprinde cel puțin din bilanțul de pînă în prezent al atacurilor efectuate de aviația germană împotriva unităților de războiu engleze. Intr'adevăr, aproape nici-una din pierderile suferite de marina aliată comercială și de războiu dela începutul ostilităților nu pare să se datoreze unor raiduri aviatice, deși flota aeriană germană a depus străduințe în această discuție. Războiul care produce surprize inventînd arme noi, distruge și unele legende.

In cursul ultimelor săptămîni a produs senzație un nou tip de mine, presupuse magnetice, semănate de submarinele și hidroavioanele germane pe căile obișnuite maritime ale Mării Nordului. Ar fi riscat să se afirme că această nouă armă, a cărei secret încă nu este cunoscut, va fi în stare să desorganizeze activitatea flotei comerciale și de războiu anglo-franceze.

In primul rînd, experiența trecutului războiu arată că minele libere, lăsate peste tot în voia valurilor de către amiralitatea germană, au cășunat în total pierderea unui tonaj de 400.000 de tone, față de pierderile de 5 milioane, 600 mii de tone provocate de atacurile submarine.

Eficacitatea războiului de mine este așa dar în general redusă. Minele fac nesigure căile maritime, dar nu impracticabile. Pierderile pe care ele le pot provoca sunt foarte variabile. Cît privește noul tip de mină magnetică, este de presupus că într'un timp relativ scurt mijloace eficace de combatere vor fi puse în acțiune. Experiența

trecutului războiu mondial a arătat că surprizele produse de apariția armelor noi au durat foarte puțin, fapt explicabil prin simultaneitatea progreselor științifice, dobîndite de către fiecare din marile State rivale.

Rezultatele obținute pînă în prezent, de acțiunea submarină, aeriană și de mine îndreptată de comandamentul german împotriva dominației exercitate pe mare de flota aliată, sunt foarte mediocre. Ele nu îndreptățesc așa dar în niciun caz speranțe intr'o îmbunătățire a posibilităților de aprovizionare exterioară ale Germaniei, ci mai curînd lasă să se întrevadă continua lor înrăutățire. Comandamentul german și-a amînat în consecință ofensiva de pe frontul de Vest, atît de sonor anunțată, din cu totul altfel de motive.

Din cele ce preced, rezultă că nici simpla existență a liniilor Maginot și Siegfried, nici speranța — nejustificabilă de altfel — într'o sfărîmare pe cale navală a blocadei orînduite de aliați nu pot constitui o explicație suficientă a pasivității învederate de armata germană în zona europeană vestică.

Prin urmare care sunt factorii care împiedică cetatea germană, asediată pe mare și incapabilă de a înfrînge încercuirea pe apă, să încerce doborîrea inamicului pe uscat, unde porțile acțiunii îi sunt deschise? Aceste motive trebue să fie foarte serioase și importante, din moment ce statul-major german, deși în stare a prevedea că nu-și va putea îmbunătăți aprovizionările, că dimpotrivă acestea tind să se înrăutățească, în sfîrșit că fiecare zi scursă în inactivitate micșorează proviziile adunate în preajma deslănțuirii ostilităților, nu se poate totuși decide a lua inițiativa marei ofensive.

Incercînd a elucida aceste motive, punem degetul pe însăși natura esențială a „ciudățeniilor" războiului actual. Deși suferind greu în urma blocadei navale, deși într'o situație foarte dificilă, conducătorii germani ezită să deslănțue ofensiva supremă de teama efectelor catastrofale pe care aceasta le-ar produce. Atacul total deslănțuit pe frontul de Vest, chiar prin invazia Olandei și a Belgiei, ar impune armatei atacatoare pierderi de sînge neînchipuite pînă în prezent. Ofensiva aviatică reciprocă dusă fără cruțare, ar nărui orașe și ar preface în ruine centrele industriale cele mai importante ale ambelor tabere beligerante, centre care se află toate în directa rază de acțiune a perfecționatelor avioane fabricate în timpul din urmă. Ciocnirile acestea ar da naștere unor efecte cu atît mai catastrofale cu cît ele s'ar desfășura în zonele europene cele mai dens populate și cele mai înțesate cu nucleele industriei moderne. S'au făcut aprecieri că o singură ofensivă germană în stil mare pe frontul de Vest ar trebui să coste viața a unui milion jumătate de oameni, dacă nu chiar a două milioane.

Războiul mondial precedent a mai putut fi considerat ca o sîngerare a adversarului, sortit a-l face să plece capul. Războiul actual, hrănit de progresele extraordinare ale tehnicei armamentului recent, amenință însă să trasforme *sîngerarea într'o hemoragie generală*, să

înlocuiască vătămările parţiale din trecut printr'o distrugere radicală a *tuturor centrelor vitale*, prin exterminarea a însăşi bazelor civilizaţiei industriale europene, prin ruinarea masivă a utilajului industrial, care să însemne, nu distrugerea fracţionară, ci *secarea* forţelor productive pentru viitor. Care regim politic din centrul şi chiar apusul Europei ar putea rezista unui asemenea uragan de distrugeri?

Ne aflăm în faţa unei modificări *calitative* fundamentale a condiţiilor generale ale războiului. Deşi s'a vorbit în general mult despre sporirea puterii de distrugere a armelor moderne — cari în acţiune, au ajuns să semene unor adevărate complexe industriale mişcătoare şi producătoare de foc — nu s'a tras încă cu rigurozitate toate concluziile ce se impun. Desfăşurarea evenimentelor evidenţiază însă tot mai mult că noi situaţii sunt în curs de zămislire. Pasivitatea neaşteptată a armatei germane pe frontul de Vest constitue o dovadă directă a problemelor cu totul noi ridicate de desfăşurarea războiului actual.

Acesta din urmă tinde să devină un fenomen, o entitate acut paradoxală şi contradictorică, în sensul că efectele imediate, imanente ale desfăşurării sale ameninţă să nege raţiunile pentru care el a fost deslănţuit. Războiul tinde să se nege pe el însuşi, chiar din punctul de vedere al acelora care l-au provocat sau au îngăduit provocarea lui. Intr'adevăr, ca şi războiul mondial din 1914—18, şi conflagraţia europeană actuală constitue răbufnirea pe planul armelor a rivalităţii economice dintre marile puteri industriale ale lumii. Sistemul economic bazat pe profitul privat presupune sărăcia păturilor largi producătoare la un pol al societăţii, acumulare de imense capitaluri la celălalt pol. Dat fiind astfel cadrul inerent îngust al puterii de absorbţie al pieţii mondiale, creşterea formidabilă a posibilităţilor de producţie din prima perioadă postbelică a dat naştere la o competiţie teribilă pentru dominarea pieţelor lumii, între marile puteri. Din 1929 supraproducţia generală, cînd mai acută, cînd mai lentă, n'a încetat să atîrne ca un balast înăbuşitor asupra vieţii economice. Contradicţiile s'au înăsprit într'o atare măsură, încît singura soluţie ce mai rămăsese la orizont, era numai declanşarea războiului. Germania, ca puterea imperialistă cea mai flămîndă după noi sfere de expansiune economică, a deschis cea dintîiu procesul sîngeros al reîmpărţirii sferelor de dominaţie în lume. Dar pentru a fi complet în nota adevărului, trebuie afirmat că guvernele actuale ale Angliei şi Franţei n'au ezitat de a împinge pe linie moartă — afirmaţiile lui Lloyd George sunt în această direcţie semnificative — toate combinaţiile politice ce ar fi putut serios bara drumul isbucnirii războiului. Ele au contribuit astfel pe cale piezişă la deslănţuirea acestuia, iar această purtare nu este străină de faptul că marile industrii anglo-franceze au salutat ivirea conflictului ca pe un prilej de expansiune economică, în locul marasmului ce dăinuia înainte. Dovada? O informaţie recentă a marelui ziar englez „Times" e

foarte concludentă. După importantul oficios londonez, „numeroşi industriaşi din întreaga Anglie doresc să se asigure contra unui prea vremelnic sfîrşit al războiului. In multe ramuri de industrie, comenzile au fost foarte abundente în ultimele luni, şi industriaşii sunt neliniştiţi asupra celor ce se vor întîmpla, dacă s'ar semna în curînd un armistiţiu şi ar rămîne cu mari cantităţi de mărfuri nevîndute". In ce măsură deslănţuirea războiului european a adus o apreciabilă uşurare industriei americane, care reprezintă aproximativ 40 la sută din producţia mondială, rezultă dintr'o interesantă relatare a lui „New-York Herald Tribune". Această gazetă constată la sfîrşitul lunii Noemvrie, că datorită acalmiei operaţiilor de pe fronturile europene, indicele producţiei industriale americane, care în treacăt fie zis, în urma isbucnirii războiului, a depăşit pentru prima oară după trecere de 10 ani, nivelul atins în 1929 a început din nou să scadă. Incheierea păcii ar scufunda aşa dar din nou Statele-Unite în plin şi grav marasm economic.

Consideraţiile de mai sus desvălue cauza fundamentală, cauza cauzelor războiului. Fiecare tabără beligerantă speră să scape pentru o vreme de dificultăţile economice înăbuşitoare şi primejdioase din punct de vedere social, doborînd partida rivală şi luînd în stăpînire sferele ei de influenţă economică. Consumul de materiale, imens sporit în urma desfăşurării ostilităţilor, provoacă „prosperitate", iar ogorul lăsat de distrugerile ce se vor ivi, va sluji posterior pentru o anumită perioadă drept piaţă de desvoltare pentru activitatea industrială.

Numai că războiul de astă dată nu-şi poate lua sborul. Acest sbor ameninţă nu să provoace distrugeri, ci să fărîme însăşi bazele industriale ale beligeranţilor, nu să sîngereze populaţiile, ci să le extermine în proporţii neînchipuite, să aducă deci cu siguranţă prăbuşiri de regimuri, să constitue în loc de o operaţie dureroasă susceptibilă de a aduce cîştig, o prăbuşire în abis.

Acesta este fondul adînc, intim al „ciudăţeniilor", înregistrate pînă în prezent în desfăşurarea noului conflict european. Orînduirea actuală a lumii, clădită pe relaţiile antagonice dintre capital şi muncă, şi victimă a propriilor ei contradicţii, *n'a putut împiedica isbucnirea războiului. Ea nu-l poate însă nici înfăptui, fără pericol de moarte.* Aceasta este contradicţia de temelie pe care se reazămă „originalitatea" războiului ce răvăşeşte din nou Europa. Intre polii opuşi ai acestui antagonism se sbat cu mici intermitenţe şi „ofensivele" de pace, ce-au întovărăşit conflictul din prima lui zi.

*

* *

Noul aspect contradictoriu al actualei conflagaţii europene, nu constitue un capriciu de suprafaţă al evoluţiei istorice. El reprezintă dimpotrivă produsul necesar, fundamental al întregului proces de desvoltare a societăţii din ultimele două decenii.

Intre noile trăsături caracteristice evidenţiate de formidabila criză economică isbucnită în 1929, şi felul original în care se desfăşoară conflictul european există un *profund paralelism cauzal.*

Pînă la puternica şi neobişnuita perturbare industrială, ivită înainte cu un deceniu, crizele ciclice din trecutul capitalismului au semănat unor accese periodice de febră, a căror urmare era inzdrăvenirea şi amplificarea organismului economic pentru o bucată de timp. Născute în urma ruperei echilibrului dintre forţele de producţie şi capacitate de consumaţie a societăţii, prin însăşi desfăşurarea lor ele contribuiau la înlăturarea divorţului la restabilirea unei unităţi trecător armonice între elementele diverse şi antagonice ale sistemului economic. Cauza crizei ciclice era isbucnirea *acută* a antagonismului *latent* dintre forma privată a proprietăţii asupra mijloacelor de producţie şi caracterul social al muncii cu alte cuvinte dintre tendinţa spre desvoltarea nelimitată a forţelor de producţie şi progresul încet al pieţei de desfacere, determinat de nivelul scăzut de trai al mulţimilor producătoare. Soluţia adusă supraproducţiei de către criza ciclică consta tocmai din faptul că mecanismul acesteia din urmă, prin prăbuşirile de preţuri, prin devalorizarea instalaţiilor industriale, prin scăderea temporară a producţiei şi scoaterea din uz a unei părţi din vechiul utilaj, provoca o distrugere masivă ca valoare şi chiar fizică a unei fracţiuni a forţelor productive, fapt care contribuia la resorbirea stocurilor şi la restabilirea unor proporţii normale între oferta şi cererea generală. Datorită şi înglobării de fiece dată a noi pieţi în regiunile „virgine" ale globului pămintesc, scurtei intermitenţe a crizei îi urma perioada înfloritoare de prosperitate.

Criza din 1929 n'a mai putut decit în foarte slabă măsură, îndeplini rolul clasic al înaintaşilor ei. *In aceasta a constat caracterul ei cu totul deosebit.* Din cauze pe care nu le putem expune amănunţit în cadrul articolului de faţă, disproporţia dintre creşterea nemăsurată a forţelor productive şi capacitatea limitată de absorbţie a pieţei mondiale a devenit atît de acută, de colosală, încît marasmul din 1929, cu toată durata lui prelungită şi acuitatea sa extraordinară n'a putut duce la o restabilire cu adevărat *prosperă* a vieţii economice mondiale. Evoluţia producţiei industriale mondiale, astfel cum ea apare în indicele întocmit de Oficiul de statistică al Societăţii Naţiunilor, este foarte sugestivă în această privinţă. U. R. S. S. nu e cuprinsă în datele ce urmează:

Anul	Indicele
1929	100
1932	63.8
1933	71.9
1934	77,7
1935	86.0
1936	96.4
1937	103.7
1938	93.0

Din cifrele înşirate mai sus rezultă că cu toate ravagiile şi distrugerile nemaipomenite căşunate forţelor productive de criza isbucnită în 1929, balastul supraproducţiei a rămas totuşi atît de împovorător încît abia într'un singur an, în 1937, producţia industrială mondială a depăşit uşor nivelul atins în 1929

Fără intervenţia conjucturei excepţionale a accelerării producţiei de războiu din ultimii ani, cu siguranţă că gifiiala generală, devenită aproape cronică, a producţiei industriale mondiale, s'ar fi vădit şi mai pronunţată.

Criza isbucnită în 1929, nu şi-a putut îndeplini, după chipul clasic, rolul de unificatoare a elementelor antagonistice disociate ale sistemului economic, n'a putut stirni ca o urmare a ravagiilor ei, o nouă „prosperitate", printre altele şi din cauza *progreselor imense mult accelerate săvîrşite în ultimele decenii de productivitatea muncii, de tehnica modernă.* Aceste progrese surprinzătoare au agravat, sporit şi adîncit prăpastia dintre capacitatea productivă a industriei şi consumaţia limitată a massei nevoiaşe a producătorilor.

Aceleaşi sporiri uimitoare ale eficacităţii tehnice a muncii productive tinde să modifice însă în mod radical şi *funcţiunea şi posibilităţile de realizare* ale răsboiului european, pe care-l trăim. Ca şi crizele, şi răsboaiele apar drept un mijloc brutal de lichidare a greutăţilor din ce în ce mai greu de înlăturat ale sistemului economic.

Cantităţi imense de bunuri, mijloace de producţie sau consumaţie, sunt distruse, o bună parte a surplusului de populaţie, condamnat oricum şomajului, este desfiinţat de pe faţa pămîntului, puterile învingătoare folosesc isbînda pentru a pune în mişcare şi a desvolta organismul lor economic în dauna sferelor de influenţă a celor învinşi, cu alte cuvinte, prin răsboiu se încearcă descleştarea din îmbrăţişarea mortificatoare a crizei economice. Nu e deloc o întîmplare că conflagraţia mondială din 1914—18 a isbucnit exact în momentul în care primele simptome ale unei crize economice începuseră să se resimtă, şi nici că actualul conflict a luat naştere după ce începînd din 1937, valurile unei noi rostogoliri economice începuseră să bată cu putere.

Să reluăm însă firul paralelismului cauzal. Procesul perfecţionării extraordinare şi accelerate a metodelor de producţie din ultimele două decenii, a constituit unul din principalii factori care au modificat funcţiunea potenţială a crizei economice din 1929, răpindu-i acesteia putinţa de a contribui tot atît de eficace ca în trecut la nivelarea asperităţilor antagonice.

Acest proces, accentuînd şi agravînd perturbările economice, a contribuit implicit la *ineluctabilitatea* isbucnirii răsboiului. Dar tot el este acela, care din motive indicate în paginele precedente *împiedică înfăptuirea răsboiului* actual în condiţii generale asemănătoare cu cele de pildă ale ciocnirii mondiale dintre 1914—18. Succesele formidabile ale tehnicei moderne nu mai încap în cadrul actualelor relaţii de producţie. Aceasta este explicaţia marei dileme istorice pe

pe care ele au ridicat-o în față actorilor principali ai conflictului european: dacă funcția „ușurătoare" a răsboiului este urmărită în mod consecvent, răsboiul trebue executat din plin; dacă însă trebue să se renunțe la această execuție, care amenință cu distrugerea a însăși bazelor regimului, toate dificultățile pentru rezolvarea cărora răsboiul a fost tocmai deslănțuit, rămîn în picioare în toată acuitatea lor. Un taler al dilemei va trebui în cele din urmă să cîntărească mai greu, căci e clar că originalul răsboiu *diplomatic* actual nu va putea dura la infinit.

*

* *

Este greu de prevăzut cum se va desnoda contrarietatea pe care am evidențiat-o. Calea pe care o vor urma evenimentele depinde de o mulțime de factori imponderabili. Cît de mari sunt rezervele Germaniei și cît îi va mai fi îngăduit acesteia să mai stea în espectativă în ce privește lupta pe uscat? Ce surprize va mai rezerva războiul naval care se va înteți desigur din ce în ce mai mult? Iată întrebări la care e greu de răspuns în mod anticipat.

Desigur, o importanță considerabilă revine problemei rezervelor aflate la dispoziția celui de-al treilea Reich. Este dela sine înțeles că resursele germane variază în eficacitatea lor, după ipotezele, față de care ele sunt raportate. Ele ar putea probabil să alimenteze alura pasivă a războiului ani de zile, și să se epuizeze în decurs de cîteva luni în ipoteza deslănțuirii ostilităților cu maximum de intensitate. Ne putem face o ideie în această privință, analizînd de pildă perspectivele aprovizionării germane cu minereu de fier. Inainte de isbucnirea războiului industria germană consuma anual 33 milioane de tone de minereu de fier. După anexarea Poloniei, extracția internă a Reichului poate fi considerată a atinge 15 milioane de tone. Rămîne un deficit de 18 milioane de tone față de consumul normal, solicitat de ducerea pasivă a războiului. Din Suedia și din țările europene cu care Germania poate întreține relații comerciale, fără a fi stingherită de blocada navală aliată, pot fi importate anual 10 milioane de tone. Rămîne un deficit net de 8 milioane de tone, care trebue recuperat din rezervele adunate înainte de isbucnirea războiului. Aceste rezerve sunt apreciate a fi de 20 milioane de tone. Ele ar putea îndestula necesitățile industriei germane în ipoteza continuării expectativei terestre, timp de doi ani jumătate! Dacă însă ostilitățile ar căpăta ritmul viu și intens, de care sunt capabile armele moderne, consumația de minereu de fier ar trebui să crească pînă la 40 sau poate chiar 50 de milioane de tone. Războiul intensiv ar măcina în mai puțin de un an toate rezervele adunate înainte cu privațiuni și trudă.

Din punctul de vedere examinat, cazul minereului de fier este probabil acelaşi pentru mai toate materiile prime principale, necesare războiului. In ipoteza dăinuirii formei pasive a războiului, Germania mai poate rezista teoretic mult timp.

In consecință, trăsăturile caracteristice ale fazei viitoare a războiului pot fi cu greu prevestite. Unele presupuneri pot fi însă făcute de pe acum. Sigur este că în viitorul apropiat războiul va fi dus cu toată furia mai ales în *sectoarele de operații, care nu riscă să determine încercări generale funeste*. Preferința o vor deține, fie războiul pe mare, fie acțiunile eventuale pe teatrele de operații lăturalnice, în care depărtarea fronturilor de centrele principale ale marilor puteri va răpi ostilităților caracterul lor catastrofal, în raport cu teritoriile și populațiile din vestul și centrul Europei. Și bine înțeles că în aceeași măsură imensa povară a jertfelor materiale și de sînge va cădea în spinarea țărilor neutre, care vor fi avut nenorocirea să fie atrase în războiu, pentru a servi drept cîmpuri de desfășurare în duelul sîngeros dintre marile puteri beligerante.

Cu cît faza pasivă a războiului va dura mai mult, cu cît nerăbdarea popoarelor se va accentua și dorința largilor opinii publice de a vedea încheiată pacea va deveni mai presantă, cu atît mai insistent se vor face încercările marilor puteri de a dobîndi noi cîmpuri de bătaie, sortite a constitui teatre oarecum îndepărtate ale bătăliilor decisive. Această necesitate este simțită, cu toate că pe planuri diferite de ambele tabere. Caracteristic în acest sens este un articol apărut în „Le Temps" din 12 Decemvrie 1939, sub titlul „Defensiva, singură, nu aduce decizia". Generalul Walch, autorul articolului proclama fără înconjur: „Așadar, la o parte speranțele himerice: armatura germană nu se va prăbuși decît dacă armata germană va fi suferit una sau mai multe mari înfrîngeri. Trebue deci să ajungem a ne bate". Constatînd că pe frontul Rinului, bătăliile active sunt imposibile, generalul continuă: „Să nu arătăm nerăbdare față de această stagnare voluntară și reflectată; zile mai active vor veni. Tabla diplomatică se modifică în fiece zi; cîmpuri de operație interzise azi vor fi libere mîine. Statul major este expert în a modela planurile sale după fluctuațiile politice. Poziția luată sau care va fi luată de Statele neutre este un factor important în acest cîmp vast de ipoteze".

Articolul generalului Walch are meritul de a spune lucrurilor pe nume. *La un moment dat marile puteri vor avea nevoie de cîmpuri de bătălie, „de împrumut" și vor cere țărilor neutre ca să le procure.* Fără aceste noi teatre de operații, trecerea războiului anglo-franco-german într'o fază intensivă, e greu de conceput. Politica Statelor neutre, rezistența lor împotriva atragerii lor în războiu, îmbracă așadar o importanță primordială în legătură cu posibilitățile și perspectivele de desfășurare ale războiului european.

In linii generale și în orice caz, este de așteptat ca să se încerce mai întâiu epuizarea tuturor căilor adiacente de luptă și a tuturor posibilităților de rezistență pînă ce vreuna din taberele beligerante va îndrăzni să se hotărască a săvîrși saltul mortal, reprezentat de deslănțuirea eventuală a războiului total în regiunea europeană de

centru şi de vest. In sfîrşit e o taină a viitorului dacă conflictul european ar putea ajunge la capăt fără ciocnirea directă a actualelor tabere beligerante pe frontierele reciproce ale pămînturilor lor. Cu alte cuvinte, ar putea impune imposibilitatea ducerii războiului un compromis? Greu de închipuit în ce mod, căci aceasta ar însemna ca una din tabere să cedeze fără să se fi bătut pînă la epuizare. In această privinţă tentativele de a se devia ascuţişul general al ostilităţilor împotriva U. R. S. S., nu vor lipsi.

Numai intervenţia dorinţei de pace indiscutabile a popoarelor ar putea deslega nodul gordian şi făuri cale liberă păcii, înainte de a se fi produs teribilele catastrofe.

Cine ştie, cît mai e timp?

N. D. CORBU

STAREA MELODRAMATICĂ

Lucrările melodramatice constitue unul din faptele artistice dominante, din punct de vedere cantitativ, în ultimele două secole şi ascendentul lor actual asupra marelui public este incontestabil. Respinse de-obicei fără motivare de doctrinele estetice, ele persistă totuşi în conştiinţa artistică a maselor şi deşi valoarea lor poate fi uşor negativă, nu se poate tăgădui covîrşitoarea lor participare la gustul comun.

Fără a întîrzia asupra aspectului istoric al problemei — neinteresant în acest caz — credem că studiul estetic al formelor melodramatice trebue început, cuprinzînd nu numai melodrama în forma ei pură şi oarecum clasică, ci şi formele ei timide sau complexe.

Primele forme melodramatice în artă sunt destul de confuze, şi se regăsesc cu destulă greutate elementele care determină genul în toată amploarea lui. Mijlocul veacului al XVIII-lea poate fi socotit ca punctul de plecare istoric al melodramei, fie în comedia de tipul „înlăcrămat" a lui Diderot, fie în ceeace s'a numit, bunăoară la Beaumarchais, „drama serioasă".

Nu este o întîmplare că manualele indică pe J. J. Rousseau drept creatorul primei melodrame, apariţia melodramei fiind în strînsă legătură, după cum vom vedea, cu dezvoltarea unei anumite atitudini sociale.

Nu este deasemeni lipsit de interes să reţinem că starea melodramatică — care se extinde aproape la toate artele, — apare mai întîi în teatru, afirmînd astfel geneza ei socială, caractere tehnice proprii şi o semnificaţie particulară.

Ne propunem să arătăm că în afară de melodrama propriu-zisă, întreaga artă modernă a fost şi este cuprinsă de un spirit melodramatic, foarte înrudit cu cel teatral, — şi că acest spirit melodramatic comportă un număr de trăsături proprii şi precise chiar în forme cu totul depărtate de acţiunea dramatică.

Un prim caracter evident al melodramei, care constitue temelia ei ideologică, prezent în toate etapele ei este *supunerea individului la un „destin" anumit care îl depăşeşte şi aderarea artistului la ati-*

tudinea globală a eroilor reprezentativi. Această tendinţă care apare mai întîi în teatrul micei-burghezii franceze constitue piatra unghiulară a oricărui edificiu artistic melodramatic, după cum vom vedea urmărind cîteva documente ale genului.

In această tendinţă se găseşte şi o primă explicaţie a paradoxului artistic, după care genul acesta domină o bună parte din public — azi, prin cărţi, filme sau melodii — în timp ce critica de artă vede aci forme rudimentare de expresie şi abandonarea marilor tradiţii de artă.

Chiar în formele melodramatice incipiente amintite anterior apar trăsăturile caracteristice atitudinii pe care o descriem. Neavînd intenţia de a privi problema bibliografic, ci voind numai să o conturăm, cităm un exemplu, luat din prefaţa lui Beaumarchais cu titlul de „Eseu asupra dramei serioase", din 1767, valorînd pentru tot genul.

Scurtul fragment pe care îl reproducem aci lămureşte în bună parte modul de a opera al melodramei: „Tabloul nefericirii unui om cinstit loveşte drept în inimă, o deschide încet, o cuprinde şi o sileşte curînd de tot la o proprie examinare. Cînd văd virtutea persecutată, victimă a răutăţii, dar totdeauna frumoasă, totdeauna glorioasă şi preferabilă oricărui lucru, chiar în mijlocul nefericirii, efectul Dramei nu este echivoc..."

Semnalăm, înainte de a trece la cercetarea unui caz concret, cîteva din componentele cele mai izbitoare ale stării melodramatice: un *conflict* între om şi „destin"; atitudinea *partizană* a artistului faţă de unii eroi; *nivelarea* de opinii, produsă prin intermediul acestor eroi între artist şi public; consideraţiunea *moralistă;* caracterul principal de *înfrîngere* a individului „drept" faţă de adversitatea soartei, — această ultimă trăsătură fiind caracteristică pentru întreaga atitudine melodramatică în artă, — ea însăşi reflectînd cu fidelitate o stare paralelă de viaţă.

Notele menţionate mai sus vor domina o bună parte a producţiei artistice a ultimelor două veacuri, luînd un aspect exploziv în melodrama pură şi în romantismul apusean, dar regăsindu-se în forme diluate într'un număr considerabil de forme artistice.

* * *

Starea melodramatică poate fi studiată cu claritate, şi oarecum prin mărirea oferită de o lentilă, în oricare din melodramele celebre. Vom folosi aci o melodram-tip bine cunoscută, datată din 1850, intitulată „Curierul de Lyon", unde se pot observa cu uşurinţă atît construcţia ideologică cît şi construcţia tehnică în raport cu notele consemnate anterior.

In drama citată, se poate vedea dela început acumularea evenimentelor în jurul unui singur individ. Eroul reprezentativ Lesurques vede înlănţuindu-se în jurul său şi împotriva sa cele mai diverse nenorociri: asemănarea fortuită cu un criminal, o femee cu un copil abandonaţi, eroarea tatălui său, apariţia judecătorului chiar în ziua logodnei, imposibilitatea de a aduce dovezi în justiţie, etc. Melodrama, în forma ei pură, presupune un atac *cantitativ* şi concentric împotriva unui erou, lovind astfel în sensibilitatea spectatorului, încercînd să *impresioneze* pe acesta prin simpla *înfăţişare* a nefericirii, şi utilizînd simpatia acestuia într'un grad atît de înalt, încît ea nu-i prezintă analiza faptelor ci se mulţumeşte cu reproduceri masive de evenimente tragice.

Astfel naşte, pentru mulţi spectatori, şi caracterul tragic esenţial al melodramei (indiferent de ajustările scenice, provenind din alte consideraţiuni, cu totul independente de miezul cazului) dar şi nota ridicolă pentru cunoscători. Procedeul *vizual* care este la baza melodramei, forma ei bi-dimensională, aspectul ei pur descriptiv provenit din acumulare şi înfăţişare, explică în bună parte deopotrivă preţuirea populară şi dispreţul criticii de artă — deşi ambele atitudini se opresc la alte detalii mai puţin semnificative.

O melodramă ca „Curierul din Lyon" arată cu strălucire cum baza teoretică a genului se sprijină pe un conflict între om şi „destin", (luat în accepţiunea cea mai vulgară a cuvîntului), în care omul este „jucăria" evenimentelor, unde se vede cu uşurinţă că între voinţa umană şi soartă există o luptă aproape inexorabilă, luptă care proclamă întîietatea faptelor asupra individului.

De aci, caracterul *simplist* al oricărei melodrame (în ciuda complicaţiilor ca peripeţii, întorsături, confuzii). Mai mult: marele număr al evenimentelor nu face decît să sublinieze slaba textură teoretică a genului şi una din primele lui scăderi evidente apare tocmai în contrastul oferit de multiplicitatea faptelor şi de simplicitatea formulei semantice.

Starea melodramatică este o stare *simplă*, chiar în formele ei cele mai agitate, iar simplicitatea ei se manifestă pînă în amănunte puerile, cum sunt bunăoară împărţirea eroilor în „buni" şi „răi". In piesa citată se vede bine această diferenţiere moralistă obţinută prin culpabilitatea unora şi nevinovăţia altora. Dar întregul spirit melodramatic este oarecum animat de această diferenţiere, prin uzul „dreptăţii" şi al „nedreptăţii" care pleacă dela ideea minoră şi comună a necesităţii unei corespondenţe între indivizi şi evenimente. Stabilirea de *constante* între fapte şi consecinţe este una din soluţiile oferite de construcţia simplist morală a genului.

Fiind simplă, melodrama trebue mereu să exagereze, căci ea nu poate eşi din aspectul ei pur cantitativ. Confuzia de nume (ca în cazul nostru), eroarea de stare civilă, apariţia nemotivată, toate aceste forme de „Deux ex machina" — se cumulează şi se amplifică fiindcă genul nu poate opera decît prin mărire, fiind sprijinit de un anumit public în această întreprindere. *Exagerarea* apare evident nu în fiecare amănunt, ci în cultivarea acumulării de tragedii, ceeace face ca o melodramă să fie foarte *verosimilă* (cum este cazul citat, se pare sprijinit de un fapt istoric) dar să nu fie niciodată

convingătoare. Mărirea este, în fond, exterioară substanţei psihologice a dramei şi din ea naşte doar un net caracter declamatoriu al suferinţii expuse, exhibată după norme proprii genului.

Toate aceste note ale melodramei-tip duc la crearea unui acuzat caracter *convenţional* al genului. Constantele citate duc la reacţiuni-tip. Durerile banale expuse dau corolare totdeauna certe. Astfel, în cazul nostru, spectatorul ştie, să zicem, că nobilul ca stare trebue să fie şi nobil ca valoare morală şi că în faţa unui tribunal el se va apăra cu nobleţe; că tatăl va suferi crunt dar că va cere justiţie împotriva fiului său; că logodnica va fi drăgălaşă şi naivă...

In toată starea melodramatică — ca recepţie şi creaţie — vom intîlni o psihologie-tip, oarecum *imobilă*, care exclude opoziţia, spontaneitatea sau ironia în faţa personagiilor.

Lupta dintre om şi *„destin"* aduce de-altfel şi la o anumită poziţie pasivă a eroilor, care sunt, în fond, în primul rînd, oameni care *nu înţeleg* ceeace li se întîmplă. (Faptul poate fi bine observat la un autor cu evidente tendinţe melodramatice: Pirandello). Eroii îşi dau adeziunea la evenimente chiar cînd ei trebue să „sufere" puternic, deoarece ei acceptă existenţa unei forţe superioare voinţii lor, cu care ei luptă, pe care nu o cunosc bine, dar de care ei ştiu că vor fi înfrînţi.

Oamenii dintr'o melodramă nu sunt niciodată spectatori, oameni care văd, — ci numai oameni cărora *li se întîmplă ceva*, — eroi, dar tocmai la extremitatea opusă a semnificaţiei etimologice a cuvîntului, acceptînd sentimental evenimentele şi în permanentă ciocnire cu faptele. (De aci provine, de altfel, una din calităţile strict teatral-vizuale ale melodramei, care deşi este o formă de artă inferioară este totuşi legată indisolubil de esenţialitatea teatrului).

Sentimentalismul excesiv, în strînsă legătură cu un anumit romantism de exibiţie, este deasemeni propriu stării melodramatice în toată întinderea ei. Intre eroi, autori, spectatori şi evenimente transferul se face prin această facilă osmoză. Se nasc astfel stările tipice pentru spectatori ca: mila, aprobarea, indignarea sau printre eroi: supunerea, nobleţea, nădejdea. *Unificarea* sentimentală care se produce în aceste cazuri este constitutivă pentru melodramă, distrugînd orice deosebire de nivel şi orice dezacord între creatori şi consumatori. Se poate spune că spectatorul obişnuit şi nealterat de consideraţiuni teoretice trăeşte în totală comuniune cu eroii „buni" ai melodramei, explicîndu-se astfel o altă latura a popularităţii genului.

Astfel se naşte şi pentru spectator o idee mai mult sau mai puţin clară despre existenţa unei „soarte", care se manifestă imperial şi inexorabil.

Ideea aceasta poate fi din cele mai bizare, ca de pildă în cazul dat de „Curierul din Lyon", unde spectatorul pleacă cu părerea că „e rău să semeni cu un criminal".

Atari judecăţi de valoare se ivesc după toate piesele melodramatice în care domină accidentul, despărţirea, coincidenţa. Astfel

se construeşte cu încetul un concept sui-generis despre destin, evident cu totul inferior, controlînd însă ideile curente ale omului mediu, care chiar cînd respinge ceeace i se oferă prea pueril în melodrama simplă, poate reacţiona la fel în contact cu ramificaţiile complexe şi foarte numeroase ale stării melodramatice, unde ideea de destin continuă să fie fundamentală.

Aspectul contemplativ şi pasiv al durerii apare de-altfel pînă şi în opere de artă celebre. Werther sau Hernani, de pildă, sunt eroi care ţin de complexiunea melodramatică prin aceste aspecte, în ciuda valorii literare legată de aceste nume şi ei se vor deosebi întotdeauna de un erou dostoievskian sau proustian prin nota fundamentală semnalată.

Toate durerile melodramatice sunt lipsite de convingere pentru cunoscători tocmai din cauza acestei prezentări declamatorii şi superficiale. Faptele expuse în melodramă sunt adesea într'adevăr dureroase în realitate, dar ele nu impresionează marea artă, arătîndu-se cu acest prilej din nou şi cu strălucire existenţa unei legislaţii proprii ei. Caracterul spectaculos al suferinţii din melodrame nu poate egala niciodată analiza concretă a operii reflexive, care nu se înclină în faţa supremaţiei unui destin.

Rămasă la stadiul de expunere, melodrama este nevoită să amplifice, să adune, să folosească acţiunea catartică dată de o violenţă externă şi să cultive situaţii tipice sociale ca: moarte, căsătorie, părăsire, etc.

Corelate cu conţinutul de idei, formele tehnice ale melodramei sunt deasemeni *tipizate*. Semnalăm caracterul reacţionar al procedeelor, provenit din menţinerea convenţionalismului, raportarea întregului asupra deznodămîntului, singur semnificativ, permanentizarea tradiţionalismului scenic, nevoia de a elimina noutatea, progresiva eşire din actualitate, cultivarea senzaţionalului ca formă joasă de imaginaţie, interpretarea net impersonală. Ceeace se întîmplă pe planul ideilor, se petrece şi pe planul strict tehnic artistic: melodrama devine mereu mai anacronică, trăind progresiv sub semnul convenţiilor.

*
* *

Marile linii melodramatice, pe cari le-am văzut oarecum mărite printr'un exemplu aşezat la limita de jos, nu se întîlnesc numai în melodramă ci sunt comune unei stări vitale şi artistice extrem de răspîndite, cu multiple manifestări.

Urmărirea atentă a liniilor enunţate mai sus în forme variate de artă duce la afirmarea existenţei unei producţii foarte comune şi cunoscute în toată arta modernă, dela 1750 încoace.

Starea melodramatică poate fi definită şi ea ca fiind în funcţie de exprimarea unui destin conceput minor şi de simultană aderare la acest destin. Este evident că dacă această condiţie nu este

realizată, nu se mai poate vorbi de o stare melodramatică pură, chiar cînd ne aflăm în prezenţa unor lucruri exprimînd o durere convenţională sau nu.

Este deasemeni evident că *studiul* acestei dureri nu poate constitui prin el însuşi un caz de stare melodramatică, fiindcă nu materialul decide, ci atitudinea. Astfel nici Daumier nu poate fi socotit melodramatic în pînza lui intitulată „Drama", nici Flaubert nu poate fi privit astfel în „Educaţia sentimentală". Deşi ambele lucrări înfăţişează eroi melodramatici, cu un ton declamatoriu sau cu o viaţă compusă din succesive înfrîngeri, ele nu pot constitui exemple pentru starea melodramatică, din cauza atitudinii *critice* a artiştilor, atitudine care este cu totul absentă la autorii melodramatici. Autorul de melodramă se *confundă* cu eroul său; artistul de altă natură, ca în cazurile citate, îl vede din exterior.

André Malraux spunea odată că deosebirea dintrei noi şi Anna Karenina este că Anna Karenina a *suferit* destinul expus, pe cînd noi dominăm acelaşi destin prin cunoaşterea prilejuită de această operă de artă. Şi el adăoga: „Intre viaţă şi reprezentarea ei, diferenţa constă în înlăturarea destinului", continuînd cu afirmaţia că „atunci cînd arta înfăţişează destinul omului, omul începe şi destinul sfîrşeşte".

Această definiţie — atît de justă pentru realismul artistic — poate servi şi pentru deosebirea operei de tip melodramatic. In această din urmă, această schimbare de semne nu mai are loc. Un autor melodramatic caută să fie cuprins şi supus de subiectul său. Astfel se întîmplă că romanul lui Stendhal „Roşul şi negrul", sau bovaricul „Niels Lyhne" a lui J. P. Jacobsen nu sunt opere melodramatice, pe cînd o puzderie de lucrări cu subiect asemănător şi cu eroi aşezaţi în condiţii similare au un ton melodramatic, — în unele vorbindu-se de „ratarea unei cariere printr'un asasinat", iar în celelalte de „dragoste neîmpărtăşită".

Starea sentimental-superficială, atît de răspîndită azi, ilustrează cu prisosinţă marea desvoltare a unui spirit melodramatic în mulţimi şi printre autori, şi ea se întîlneşte astăzi în toate artele, şi prin excelenţă în muzica curentă.

Există, de pildă o întreagă literatură şi nenumărate lucrări muzicale în care spiritul melodramatic este prezent şi în care se pot găsi cu uşurinţă trăsăturile semnalate anterior. Este evident că această stare melodramatică se extinde pînă la lucrări ce se bucură de o vastă circulaţie.

Am citat o lucrare de Goethe şi una de Victor Hugo. La aceste nume s'ar putea adăuga încă foarte multe luate din romantismul german şi francez, din romanul modern, din muzica sau filmele prezentului. Nu putem stabili o bibliografie, dar exemplele sunt la îndemîna oricui. In muzică, bunăoară, opera unui Verdi sau Puccini ilustrează cu prisosinţă un conţinut melodramatic, evident cu totul independent de anecdotă.

Astăzi, toate formele culturale răspîndite împrăştie enorm starea melodramatică. Staţiuni de radio-difuziune, filme, piese de teatru o întreţin viguros. Pictorul Salvador Dali a însemnat odată această tendinţă în cinematograf pe care o denunţa, pe drept cuvînt, ca fiind de tipul „plîngi paiaţă". O întreagă poezie provincială exprimă şi ea copios starea melodramatică, cu toate formele fixe ce întovărăşesc genul ca: ploaia, toamna, femeea întîlnită odată etc. Printr un fenomen uşor explicabil, starea melodramatică apare aproape în toate lucrările *de debut*. Poate că şi un anumit baroc excesiv în sculptură exprimă o stare foarte înrudită cu construcţia melodramatică, unde tristeţea spectaculoasă este exprimată printr'o romantică agitaţie.

Starea melodramatică poate fi uşor găsită în literatură prin cîteva teme favorite. Semnalăm: privirea nostalgică a trecutului, cu fixarea romantică; tristeţea vieţii celor obidiţi şi fără nădejde, poveşti de războiu cu spioni, viaţa artiştilor săraci necunoscuţi, (clowni, de pildă) etc. Se poate întîmpla ca viziunea melodramatică să fie extinsă arbitrar, cum se poate vedea, de pildă, în romanele cu privire la proletariat, dar lipsite de suflu revoluţionar.

Nicăeri ca în spiritul melodramatic trecutul nu are o valoare de fixare nostalgică atît de mare. Propriul trecut este totdeauna mult preţuit în stările sentimental-spectaculoase. In această împrejurare, individul resimte totdeauna violent nevoia de a examina opera de artă, în strînsă legătură cu trecutul său personal, căci am relevat că una din tendinţele permanente ale spectatorului şi autorului melodramatic e dată de înlănţuirea faptului artistic cu viaţa concretă. Tema „Pe lîngă plopii fără soţ", de pildă, este ilustrativă pentru această valorificare nostalgică a trecutului, şi ea se regăseşte în cîteva teme eminesciene sau deseori la Heine, precum şi la toţi imitatorii lui, chiar în formele de auto-ironie, sau în cele înfăţişînd „rîsul printre lacrimi".

Este evident că romantismul poetic nu poate fi confundat cu starea melodramatică, deoarece şi aici intervine diferenţierea pe care o produce existenţa unui control critic şi exterior. Aceasta se întîmplă chiar dacă temele expuse vorbesc despre faptele sentimental-spectaculoase. Astfel, pentru a ilustra aceasta cu un exemplu, poezia bacoviană nu ar putea fi considerată ca melodramatică, deşi ea expune teme sentimentale, deoarece expunerea este constatativă şi exterioară.

Cu acest prilej merită să fie menţionat fenomenul de transformare a anumitor forme de artă realistă în forme de artă melodramatice. Repetiţia anumitor momente aduce cu sine aproape întotdeauna efecte sentimental-fastuoase. In acest sens ar putea fi citată corelaţia dintre starea personală şi natura, proprie întregului romantism întîrziat.

* * *

Cauzele apariției și desvoltării melodramei și a stării melodramatice constitue o dificilă problemă de estetică sociologică. Alcătuirea societății europene în ultimele două secole pune în lumină un anumit paralelism între apariția și desvoltarea micii-burghezii și a stărilor melodramatice, astfel că se poate bănui că starea melodramatică constitue modul de expresiune tipică a acestui strat social.

Poziția micii-burghezii în societatea noastră lămurește în oarecare măsură preferința ei pentru acest gen. Lipsită de securitatea burgheziei care urcă, lipsită de optimismul teoretic al proletariatului, strînsă între aceste două clase, oscilînd mereu spre un orizont îngust și incert, ea constitue grupul social care a putut da naștere cu multă probabilitate, — conceptului minor de destin.

Arta melodramatică îi prilejuește și o puternică utilizare *compensatorie* — căci ea nu poate vedea în artă, din lipsă de cunoștințe tehnice, nici aspectele estetice ridicate după cum, din cauza lipsei unui orizont politic precis și înaintat, ea nu poate vedea joasa valoare teoretică a tuturor stărilor melodramatice. In aceste condiții, ea poate cultiva stările care îi sunt comune și dragi: dureroasa ireversibilitate a timpului, existența unor ființe de neînlocuit, iubirea tragică...

In cadrul acestui vast cerc social se pot însemna și explicațiunile preferințelor personale pentru melodramă, care pot apare, în ore de slăbiciune, în mințile cele mai lucide. Există cu siguranță o anumită predispoziție de a lega durerile personale de un anumit tragism superficial și fastuos dat de artă, însoțită chiar de o anumită voluptate artificială. Această tendință este atît de puternică încît apare chiar în confidențele unor artiști ca Goethe sau Tolstoi, care mărturiseau că nu pot asculta muzica, fără îndoială din cauza tendințelor melodramatice prilejuite astfel.

Există o atracție, dată de compensație, în stările melodramatice pe care chiar Proust o ilustra odată într'un hotăritor moment din opera sa. In „Albertina dispărută", după fuga iubitei lui, se află următorul fragment semnificativ: „Auzii la etajul de sus niște melodii cîntate de către o vecină. Atunci am aplicat cuvintele lor, pe care le cunoșteam, Albertinei și mie și am fost cuprins de un sentiment atît de adînc încît am început să plîng. Era: „Vai, pasărea care fuge de ceeace socoate a fi sclavia, se reîntoarce sburînd disperat pentru a bate la geam" și moartea lui Manon: „Manon, ci spune singură dragoste a inimii mele, abia azi am cunoscut bunătatea inimei tale". Deoarece Manon se reîntorcea la Des Grieux, mi se părea că eram pentru Albertina singura dragoste a vieții ei".

Exemplul acesta ilustrează rapida asimilare și identificare de situații pe care o îngădue arta melodramatică. Jean Cocteau exprima bine aceasta cînd spunea: „Avem cu toții o epidermă sensibilă la marșurile militare și la muzica țigănească", subliniind caracterul superficial și constant al acestei atracții.

Marea răspîndire melodramatică din zilele noastre este totuși un fenomen grav atît din punct de vedere vital cît și din punct de vedere artistic. Anumite tendințe reacționare, altele conformiste se mențin grație ei. Toată arta melodramatică este apoi o artă net anacronică, atît din punct de vedere tehnic, cît și din punct de vedere teoretic. Din punct de vedere teoretic, ea validează sub nume diferite, doar convențiile sociale, prezentate sub forme inexorabile și iremisibile. Din punct de vedere tehnic, formele noui sunt înnăbușite și sensibilitatea pentru progresul procedeelor este tocită.

Convenționalismul ideilor merge mînă în mînă cu convenționalismul expresiei. Aspectele noui ale vieții sunt îndepărtate, atitudinile noui devin imposibile.

Orice artă cu adevărat revoluționară trebue să îndepărteze neîntîrziat formele actuale melodramatice sau să le desemneze locul cuvenit. In terminologia filozofiei culturii se poate afirma că starea melodramatică este la polul opus a atitudinii faustice, de cunoaștere, de experiență, de înțelegere inedită și intră în sarcinile imediate ale oricărei viziuni de progres artistic și de viață, înlocuirea treptată a stării melodramatice din conștiința mulțimilor.

D. TROST

CRONICA LITERARĂ

IOACHIM BOTEZ: ÎNSEMNĂRILE UNUI BELFER, II.

Profesor de liceu ca Hogaş, care nu se putea scutura de învăţătura primită din cărţi nici între munţii Neamţului, călător ca el pretutindeni, dar mai cu seamă în cadrul primitiv naturistic, cu acelaş talent descriptiv şi acelaş fel de umor, d. Ioachim Botez ni se prezintă aproape neschimbat faţă de cum l-am cunoscut în primul volum din *Insemnările unui belfer*. Mai amintitor de profesiunea sa decît Hogaş, mai robit dăscăliei prin puţina libertate a condeiului de a se purta în scopuri excluziv literare, d. Ioachim Botez nu numai că nu s'a lepădat de neajunsul în adevăr belferesc al autorilor citaţi, cu rost şi cîteodată fără rost, în proza sa, dar şi-a sporit această plăcere pînă la dezorientarea chiar a admiratorilor.

Scriitorului pe care, la primul volum, l-am salutat cum se cuvenea, nu noi îi vom cere să renunţe, cînd scrie, la experienţa de viaţă cea mai intimă, aceea a profesiunii, care după cît s'a putut vedea îi ocupă întreaga fiinţă, şi într'o măsură, îi şi desvăluie talentul; nu-i vom cere aceasta, pentrucă l-am văzut liberîndu-se singur, prin puterea talentului, de prizonieratul meseriei, în adevărate desfăşurări de proză memorialistică şi descriptivă ca în *Belfer la Puşcărie* şi *La apa Snagovului* din prima serie a *Insemnărilor*.

De unde însă era de aşteptat ca momentele de libertate artistică, de disponibilitate morală şi echilibru să se înmulţească, observăm astăzi că profesorul ca profesor, robit pînă la neîndurare necazurilor dăscăleşti ca şi acelora ale vieţii între dascăli, e singurul subiect al observaţiei şi inteligenţei autorului nostru. Oraşele, în care d. Botez a funcţionat ca învăţător, ca profesor de liceu (printre care şi Piatra lui Calistrat Hogaş) şi ca membru în comisii de bacalaureat, i-au arătat figuri de dascăli, elevi şi stări şcolare, asupra cărora nu scriitorul s'a aplecat, ca să ni le înfăţişeze în lumina impersonală a unei creaţii literare, ci gazetarul care le expune, le comentează şi le combate. Astfel că, din aproape 300 de pagini cîte are noul volum de *Insemnări*, abea dacă vre-o cîteva, cum ar fi *Păun Groparu* sau *Un drum la Rezina*, încearcă să nu mai fie comentariu, cînd mai mult, cînd mai puţin literar, dar comentariu totdeauna al unor stări didactice păgubitoare.

Atenţia d-lui Botez se opreşte cele mai adesea asupra personalului şcolar, care n'a fost găsit corespunzător în nici o şcoală din multele, prin care autorul se vede a fi trecut. Şi se prea poate. In definitiv, d-sa a cunoscut şcoala romînească într'o epocă de nechibzuit cultu-

ralism şi nu e nici o mirare dacă un Tapiru sau un Bibicu, figuri odioase în adevăr, s'au putut strecura printre cei cu care s'a încăputat la repezeală învăţămîntul nostru secundar.

Ceea ce ne poate mira şi trebue să ne mire este faptul că d. Botez n'a întîlnit în cariera sa de profesor foarte călător nici un dascăl mai ca lumea în afară de sine. Căci dacă unor scriitori ca Ion Ghica, Delavrancea şi Caragiale, care ne-au lăsat portretele unui Chiosea, Vucea şi unui Chicoş Rostogan, nu avem a le cere mai mult, deoarece ei nu comentau în principal stările şcolare, ci constituiau figuri memorabile dintr'un material de observaţii obiective, autorului nostru îi pretindem, ca unuia care se îndeletniceşte numai cu înfăţişarea acestui mediu omenesc, să ne informeze exact.

Atitudinea sa faţă de învăţămîntul nostru... dar, pentru Dumnezeu, cum s'a întîmplat că am ajuns la o asemenea chestiune? Ce ne interesează atitudinea d-lui Botez faţă de învăţămînt, pe noi ca şi pe cititori? Poate să aibă d-sa nu numai opinii, bune sau rele, despre foştii colegi de cancelarie, dar chiar un nou sistem pedagogic, din aplicarea căruia să rezulte cele mai binecuvîntate foloase pentru şcoală, şi tot n'ar interesa pe cititorii unei cronici literare.

Iar dacă totuşi am fost aduşi să punem în discuţie chestiuni streine de obiectul cronicei noastre, e semn că vina nu este atît a noastră, cît a autorului care nu ne-a înălţat deasupra materialului jurnalistic al cărţii sale. Şi într'adevăr, puţinele pagini frumoase, cîte încă se găsesc în noua culegere, sunt înăbuşite de o mare amărăciune dăscălicească, exprimată ca atare, de un năduf, care pedepseşte tot ceea ce ţine de şcoală, profesori şi elevi deavalma. Iată, de exemplu, această pagină, în care se vede bine că vorbeşte un om, pus din greşală, din greşală faţă de firea lui, să fie profesor şi care deaceea nu se poate înţelege nici cu copiii:

„Dar pentru ca să pot spune tot ce-mi stă pe cuget, trebue să mă înfăşur cu nemţească pedanterie în manta ocrotitoare a omului care a purtat perucă şi a năzuit să smulgă adevărul din mîna încleştată a lui Dumnezeu. Zice aprigul Lessing că spre binele multora, francheţa e o datorie chiar cu primejdia de a trece drept un necioplit şi un amoral, un maţe pestriţe, un incapabil... *Zum besten der Mehreren, freimütig sein ist Pflicht!*...

„De ce atîta zarvă şi mîhnire cînd cineva, un om de inimă, a lovit cu pumnul în masă şi a strigat că şcoala tîmpeşte, desonorează, calcă'n picioare tot ce copilul are mai scump, sufletul său plăpînd. Iluştrii mei tovarăşi de odinioară, Limbricul, Pupăza, Tapirul, Păianjenul, omuleţul acela cu neg în vîrful nasului, batjocura claselor şi rîsul tîrgului, căţeaua ceea şchioapă, ţîngăul acela mărginit şi rău, căruia i-ar fi stat aşa de bine calfă într'o frizerie de barieră, beţivul ăla care cerşea elevilor ţigări şi celălalt pe care părintele unui copil a dat să-l ia de turul nădragilor în plină cancelarie, şi vipera ceea în veşnică zvîrcolire, şi berbecele cela prins cu sacul la coteţul de găini, toţi, toţi, de-ar vrea să se mărturisească măcar odată, de-ar putea să plîngă în genunchi ca beţivul Verlaine, dimineaţa, într'o biserică pustie, ar striga: da, noi tîmpim, noi înjosim, noi nedreptăţim copiii, suntem nişte nechemaţi cu titlul definitiv!... Şi de aş mai păstra şi azi caetul meu de romîneşte de acum treizeci de ani, şi terfelogul de istoria omenirii, şi carnetul acela fioros cu toată încîlceala morfologică şi sintactică a limbii în care suspinase pe atunci Samain... De ce nu se înfiinţează un muzeu de antichităţi pedagogice unde toate aceste scule de urgie şi de caznă să stea ca o *Schandestein* medievală, ca o piatră a ruşinii cărturăreşti legată de atîtea fragede grumazuri?...

„Dar tu, Iscariot amabil al breslei noastre, ar putea să strige unul din foştii mei tovarăşi, ai uitat de propriile tale greşeli, de pro-

priile tale înfrîngeri şi umilinţi?... Colo devale, în ţînţărimea Dunării, dincolo sus, în perdelele tale de cetină, ori în gura Bărăganului unde ai petrecut în capul gol şi smerit, în frig de iarnă, pînă la scara trăsurii, pe un inspector scorţos?... Ai uitat?...

„Nu, n'am uitat... Şi nici ce mi s'a întîmplat dăunăzi la şcoala cea falnică unde am venit după atîtea necazuri... Cînd am eşit pe uşă, clasa răzvrătită a urlat ca un talaz în furtună... Cîţiva au dat cu *huo!*... Mie, belferul care la clasă s'a socotit totdeauna un prieten mai mare, un rîndaş umil, un salahor nerăsplătit care scoboară în adîncuri de puţuri nesleite, pe guri de canale infecte, în morminte cu putreziciuni... Mie, belfer păcătos, dar care în ceasul morţii aşi putea primi pe piept tăbliţa de ceară a mumiilor egiptene: n'am lovit, n'am urgisit, n'am ocărît copilul omului şi — pe cît m'au ajutat puterile şi mintea, — l-am luminat..." *(56 de draci)*.

Am reprodus pagina aceasta, fiindcă exprimă năduful întreg al omului silit să fie profesor: nu numai dascălii sunt răi — sunt tot atît de răi şi copiii, pare a spune pagina de mai sus. Şi n'ar fi nimic, dacă, gîndind astfel, d. Botez ar izbuti mai ales să se însenineze în fixarea cîte unui tip omenesc luat din mediul profesiunii sale. Şi-ar răscumpăra astfel o atitudine, de a cărei etică profesională n'ar mai putea să întrebe nimeni, nici chiar aceia care n'au să semneze o cronică literară despre *Insemnările unui belfer*.

Dar, de multe ori, literatura acestui al doilea volum de *Insemnări*... ia înfăţişarea de răfuială cu foştii colegi, înjosind interesul cititorilor, sau, în cel mai bun caz, de caricatură răzbunătoare, cînd nu e simplu pamflet. Am putea spune că jurnalistul nu dispreţueşte niciunul din cîte mijloace jurnalistice cunoaşte. Arătînd mai întîi pe cel mai de jos, iată-l într'una din paginile de răfueli colegiale:

„...eu veneam beat în puterea nopţii şi adăstam în patru labe la scara liceului pînă venea Zaharia, servitorul cu un ochi albicios ca de ghiaţă, ca să mă urce de subţiori pînă sus la odaia de dormit a belferilor ambulanţi?... Şi a doua zi, drept bacşiş, eu îi lăsam lui Zaharia în găleata de lături, cocoloaşe învelite în jurnal, pentru care se jeluia drectorului că el şi femeia sa nu s'au băgat la şcoală ţucalagii?... „He, zi şi tu că ţi-a lăsat un caş!..." îi mîngîia directorul rîzînd... Eu mă duceam în vizită la cele trei dăscăliţe, care locuiau la aceeaşi gazdă, şi drept mulţumire pentru cafea şi dulceaţă, le măsuram cu priviri drăgăstoase de malac şi ziceam: „Fierbe sîngele în mine, clocoteşte!..." Eu adormeam mahmur cu capul pe masa cancelariei, după un chef pînă în zori, şi de sfîrşit de an, cu elevii din clasele superioare?... Eu, în loc să cercetez măsura şi sublimul unui endecasilab din Caton ori Alceu, mă duceam la tîrg după saci cu grăunţe pentru porci, ori de zoană pentru păsări, sau cutreeram mahalalele vîrînd capul din gard în gard după o curcă rătăcită?... Eu spuneam elevilor la clasă să-şi ascută bine urechile ca să audă ce spun, căci eu nu voi vorbi tare, nu-mi pot toci bojocii şi gîtlejul pentru un fleac de simbrie ce mi-o dă Statul?... Eu mă jucam în cancelarie cu cataloagele „de-a fripta"?... Eu aveam pregătită numai una şi aceeaşi lecţie de educaţie morală pentru orice inspecţie?... Eu băteam ştifturi cismăreşti pe marginea catedrei pentru ca oratorul să aibă unde-şi sgîria labele?... Eu veneam la şcoală cu puşti şi revolvere încărcate şi fugăream lumea prin cancelarie cu browningul întins?... Eu i-am făcut într'o zi servitorului încă un buric cu un glonţ de carabină?... Eu cercetam tezele şcolarilor la cîrciumă ori în tren?... Eu plecam cu stiloul elevului în buzunar, iar cînd venea acasă să mi-l ceară, mă ascundeam?... Eu trăgeam din ţigară pe catedră?... Pentru mine se ducea birtaşul cu jalbă la dregătoria şcoalelor că nu mi-am plătit mîncarea şi băutura?... Eu am luat parte la conclavul cel de pomină?...

„Doi dascăli, oameni cărunţi, trecuţi de vîrstă, se ponoseau unul pe altul că ar avea sfrinţie. S'a făcut atunci un sobor profesoral în cancelaria cu ferestre înalte unde nu se putea privi dela drum. Cei doi împricinaţi şi-au lăsat nădragii, şi-au ridicat cămăşile şi argumentele, şi s'a dovedit că numai unul din cei doi dascăli de gîlceavă avea nişte bubuliţe mici cît gămălia de ac, cît nişte bobiţe de rouă pe un cotor de postîrnac, meteahnă inocentă şi neprimejdioasă ce în limba medicilor se chiamă *hidrocel*.

„Pe mine m'a prins lumea etc... etc...?..." *(Mizilul supărat)*. Un condei de scriitor adevărat, cum este totuşi d. Ioachim Botez, nu se putea înjosi mai mult!

Chiar pamfletul oricît de trivial ar fi conceput, devine, între mijloacele jurnalistice şi pe lîngă exemplul de mai sus, preferabil, fiind oricum o ţinută literară, cuprinzînd, adică, o intenţie expresă de deformare a unei realităţi şi nu simpla divulgare de abjecţiuni, după cum văzurăm. Iar pamfletul, se înţelege, nu lipseşte dintr'o astfel de carte pe care o alimentează în special înverşunarea împotriva tagmei dăscăleşti şi a şcoalei. Portretul unui profesor oltean, cam interesat de felul său, se face aşa:

„Am eşit după cină cu omul fără cobiliţă pe uliţile înecate de soare ale tîrgului străvechi. Lălîu şi negru, el îşi tîra alene umbrela curmată peste mijloc ca o viespe uriaşă. Afundat acum ca Arhimede, într'o baie, omul ăsta n'ar fi descoperit decît bolboroseala pornind de sub dînsul şi spărgîndu-se pe luciul apei slinoase; urcat în turnul răcoros din Pisa, el ar cîntări de-acolo doar greutatea în cădere a unei flegme; iar de i s'ar da, cum cerea Descartes, spaţiul şi mişcarea, el şi-ar întinde doar ciolanele păroase între plus şi minus infinit cu un căscat haotic.

„In fizică, el n'a născocit pînă acum decît fărdelegea căderii candidaţilor la examen; iar în chimie, combinaţia intervenţiilor polivalente". *(Omul fără cobiliţă)*.

Peste pamflet, autorul nostru se ridică numai pînă la caricatural. Cu o trăsătură sumară, de ordin chiar vestimentar, o anumită profesoară, sgîrcită la note, este „spiţăreasa bătrînă cu o floare albă de cîrpă la chiotoarea hainei" şi formula revine întocmai sau uşor modificată („doamna cu zîmbet nefast şi floarea de cîrpă", „...cu zîmbet negru şi floare de cîrpă albă", „...cu zîmbet fals ca floarea sa de cîrpă") de unsprezece ori în aceeaşi bucată.

Acestea sunt mijloacele literare cele mai folosite, în noul volum, de d. Ioachim Botez şi acesta este mediul omenesc cercetat. Deaceea am putut numi literatura sa o literatură strict dăscălească, dacă luăm în consideraţie lumea prezentată; dar şi dacă privim spiritul ei, literatura d-lui Botez, de data aceasta, spre deosebire de primul volum de *Insemnări*... ne apare în acelaş fel. Căci dascălul, ceva-ceva mai ştiutor de carte, are o meteahnă, după care uşor poate fi recunoscut: el citează, cu soroc şi fără soroc, ca să se ştie că e om de carte.

Această apucătură, am observat-o şi în primul volum, dar nici un moment nu ne-am închipuit că ea va lua astfel de desvoltări în cadrul naraţiunilor d-lui Botez. Cum era vorba despre o carte de debut, ne-am putut zice, că timpul va limpezi talentul neîndoelnic al autorului de obsesiile mediului şcolar ca şi de citatele intempestive, şi le-am trecut cu vederea, deopotrivă. Acum însă, cînd se pare că avem a face cu adevărate deprinderi, este momentul ca autorul să fie făcut atent.

Referinţa la lumea cărţilor, introdusă în mijlocul unei descrieri sau naraţiuni, care la Hogaş însuşi era destul de sicîitoare, la d. Botez se înmulţeşte cam fără măsură. Numai în *Dascălii de eri* (patru pagini), lăsînd de o parte citatele, sunt pomenite numele ce urmează: N. Iorga, Herodot, Joseph de Maistre, Guez, de Balzac, Kogălniceanu,

Anghel Demetriescu, Ghedem Teodorescu, Bonifaciu Florescu, Ion Manliu, Vasile Păun, Gh. Asachi, Eliade Rădulescu, Aron Densușianu, Eminescu, La Motte Fouqué, Heine, Villon, Jehan Rictus, Henri de Monteherlant, Bacon, Aristot, Goethe, Cervantes, Kepler, Charcot, Ovidiu, Kant și... Badea Cirțan; iar în economia cărții întregi, citatul în romînește, în franțuzește (și în franceza veche), în nemțește, în italienește, chiar în englezește este găteala mai fiecărei povestiri, agățată cam la întîmplare după gustul cine știe cărei proze erudite la care se va fi gîndind d. Botez. Căci modelul Hogaș, în care referința livrescă era numai umanistică, este evident depășit în așa măsură, sau în așa lipsă de măsură, că unele pagini realizează tipul degradat al prozei lui Odobescu.

Astfel că, d. Ioachim Botez, atît prin observarea, pînă la robire, a aceluiași mediu profesoral, cît și prin deprinderea eminamente dăscălească a citatelor și sprijinirii pe autori, deși foarte supărat pe dăscălime, îi aparține totuși mai mult decît poate ar dori.

In legătură cu aspirația la o proză erudită, ce rol va fi avut Rabelais, în formarea sau deformarea scriitorului, este și greu și nefolositor să se arate acum. Găsim mai nimerit să amintim de scriitorul francez la un alt punct din cronica noastră, cînd va fi vorba despre umorul și primitivismul situațiilor din *Insemnările unui belfer*.

Pentru un moment, ca să revenim la ceea ce urmărim, vom observa că lăcomia de peizagiu, din care a ieșit întreaga operă a lui Hogaș, se face încă simțită în această a doua serie de *Insemnări*... Pagini ca *La apa Snagovului*, din prima serie, nu mai sunt, dar oricum autorul nu e altul, așa că bucăți ca *Un drum la Rezina*, *O zi la Hotin* și *Spre Mohilău* mai amintesc de înzestrarea descriptivă în adevăr deosebită, cînd scapă de sub asuprirea păgubitoarelor deprinderi, a d-lui Ioachim Botez. *Un drum la Rezina* începe astfel:

„De la Bălți, un drum de fier pornește spre miazănoapte către ținutul Podoliei; altul o ia domol spre vadurile răsăritene ale Nistrului, încălecînd și scoborînd corhane de clisă unde toamna, lanuri nesfîrșite de floarea soarelui sorb în galbenul lor crud ca cel din icoanele rusești, revărsatul zorilor portocalii. Cu drept cuvînt, au botezat oamenii de pe aici floarea aceasta *răsăriță*... Sămînța ei cenușie o macină atîta lume prin tîrguri și sate fărîmînd vremea între dinți; ori o încarcă în saci și o duc la *oloiniță* unde storc din ea toată unsoarea. Sate grămădite pe lîngă cîte-o gîrlă săracă, ṭupilate de arșiță pe după coaste de lut, înalță turle albe cu un harbuz verde în vîrf, ori cîte o bisericuță sură pe muchea dealului, întinzînd brațe milostive spre megieșii din vale: moara unde vîntul vine din stepă și se înhamă la rîșnița de păpușoiu.

„Prin locurile acestea, m'am abătut în săptămîna luminată. Seninul cerului înflorea ca un stînjenel de apă din verdele proaspăt al dealurilor. De la Șoldănești, cu cît trenul se apropia de apa Nistrului cu coturi lenevoase, cu atît culmile se făceau tot mai sterpe, tot mai albe, de-ai fi crezut că străbați o vărărie. Pulbere albă ca făina de orez joacă în văzduh de pe un deal pe altul; steiuri ca niște vițel bălani zac prăvălite în văi; copaci pitici se cațără în pietre cu rădăcini încleștate ca niște măsele; și deodată de pe grohotișurile albe, se prăvale cu hohot cîte un șipot ca o pînză albăstrie de răcoare..."

Asemenea fragmente descriptive sunt încă numeroase în cartea d-lui Botez. O plăcere deosebită îi poartă privirea în căutarea priveliștilor, pe care le preferă cu atît mai mult, cu cît ele sunt mai primitive. Vigoarea naturală a locurilor, ca la Hogaș, dar și a oamenilor, ca la d. M. Sadoveanu, pare fi aspectul pe care d. Ioachim Botez îl evocă mai cu îndemînare din filmul călătoriilor sale. Dar spre deosebire de cei doi înaintași, nu odată la d-sa apare conștiința intelectuală a naturismului propriu și atunci îl vedem împrumutînd cu totdinadinsul felul de a fi popular și vorbirea verde, ceea ce strică efectul adevăratului primitivism, realizat cînd și cînd în stare pură, fără intenție anume. Intrebarea: unde sfîrșește sălbăticia expresivă și unde începe vulgarul sau trivialitatea, pentru un artist, cum este d. Botez, credem că s'ar pune cu atît mai profitabil, cu cît s'ar pune mai des. Căci, după exemplul, se poate zice al lui Rabelais, patronul prozei erudite și vînjoase totodată, dar nu după exemplul său integral, autorul nostru nu se sfiește să caute vigoarea și „verdeața" prozei lui în reprezentări oarecum nerușinate; reprezentări însă, pe care, deși ne oprim a le scoate la iveală, ca să întemeem spusele noastre, nu putem totuși să le declarăm chiar triviale și să le respingem, deoarece o stare reală de umor sănătos le dă o anumită iradiație, salvîndu-le.

Insfîrșit, ceeace ni se pare nouă mai de preț în *Insemnările unui belfer* și ce depășește literatura de excursionist a lui Hogaș, este structura memorială poate în felul aceleia a lui Creangă, în care ni se dau toate elementele, enumerate pînă aci, ale scrisului d-lui Ioachim Botez. Modul spontan cum felurite amintiri se intercalează aproape de la sine în narațiunea începută, amintiri chemate de cîte o situație secundară, de cîte-o replică și uneori chiar de cîte un cuvînt, impune povestirei sau descrierei, ce ni se face, ca și frazelor, de care acestea se servesc, o ținută deosebită de aceea a lucrărilor literare cu un plan bine fixat. Peste faptele din prezent, ce se propun a fi povestite, se prăvălesc din cînd în cînd rezerve memoriale, cu o mai mare cerință de a fi exprimate, și care opresc cursul întîmplării anunțate de autor ori de cîte ori se ivesc, astfel că d. Botez pare a avea un frumos dar de povestitor necompozitat, nuvela, ca gen mai precis și mai construit, fiindu-i interzisă. *Păun Groparu*, din volumul de față, este, din acest punct de vedere, o compunere, dacă astfel i se mai poate spune, caracteristică: amintirile despre Păun Groparu despart ceea ce ni se povestește, despre el în prezent prin cîteva paranteze memoriale, a căror întindere, la un loc, e mai mare decît aceea rămasă desfășurărilor actuale.

Am spus că fraza se resimte de asemeni; exemplul fiind mai vorbitor și, de data aceasta, posibil, îl folosim, luîndu-l din *Cum m'am făcut scriitor*: „Mai pe urmă, cînd ajunsesem la partea doua a abețedarului părinții m'au mutat la altă școală, mai în inima orașului, cu grădină cu flori, cu scări arătoase, cu clase unde deasupra ușilor scria cu slove de aur numai învățături alese, cu un rahagiu bătrîn cu ochelari legați cu sfoară, adăstînd toată ziua la poarta din dos, lîngă cărucioruI lui cu zaharicale, cu *monitori* mustăcioși de care tremuram de spaimă, cu un director burtos și iubitor de băutură care ne bătea, ne băga slugă fără plată la cocoana sa și la d-l Spirache socru-său, un bătrîn mititel și sbîrcit ca o smochină, cu un tartan roșu la gît, mai înainte vreme el însuși directorul școlii pe care o dăduse de zestre..." și autorul, după această digresiune impusă de structura sa memorială, începe altă frază cu ceeace în mod firesc trebuiau să continue primele rînduri ale celei reproduse de noi: „Aici, la școala aceasta, am încercat cea dintîi dezamăgire etc., etc..."

In concluzie, așa dar, d. Ioachim Botez este un povestitor dăruit, din linia lui Creangă, și mai ales un descriptiv foarte înrudit cu Hogaș, dar căruia, spre înălțarea talentului său, în care credem, îi dorim să se scuture de milul obsesiilor școlare... mizilene ca și de citatele în adevăr belferești.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

DUPĂ O CITIRE DIN RACINE

Aniversarea, la 21 decemvrie 1939, a trei secole dela nașterea lui Jean Racine, ar putea căpăta, din pricina împrejurărilor, caracterul unei sărbătoriri a geniului greco-latin. Măsura, armonia, limpezimea, care sînt, precum se știe, calitățile principale ale stilului lui Racine, sînt în acelaș timp însușirile profunde, esențiale, temeinice, ale culturii mediteraneane. Supunerea de bună voie la reguli dictate de rațiune, care formează una din pietrele de bază ale culturii greco-latine, stă și la temelia poeziei lui Racine.

Această poezie, deși a servit de model timp de aproape două secole în toate literaturile Europei, n'a fost gustată adînc și n'a fost prețuită sincer decît în țara ei de origine. Pentru literaturile străine influența poeziei lui Racine a fost o modă; pentru literatura franceză influența lui Racine și imitarea lui a fost doar adaptarea perfectă a gustului la poezia care exprima în chip desăvîrșit calitățile rasei și întoarcerea firească la un model de perfecțiune pe care Francezul îl înțelege fără sforțare și fără multă învățătură, pentrucă îl poartă, mai mult sau mai puțin lămurit, dar sigur în el însuși.

O bună dovadă (dacă mai trebue) că influența poeziei lui Racine n'a fost o modă în Franța, este faptul că în literatura franceză imitarea lui Racine n'a devenit ridiculă. Imitatorii francezi ai lui Racine, cu Voltaire în frunte, sînt slugarnici, exagerați, timizi, neîndemînateci sau îndemînatici, pricepuți sau nepricepuți, talentați sau nu, însă ridiculi nu sînt niciodată. Unul din caracterele principale ale oricărei mode este că ea devine ridiculă la un moment dat, adică atunci cînd este înlocuită cu o modă nouă. Imitațiile străine ale lui Racine, cele germane mai ales, sînt foarte des ridicule. In Franța, imitația lui Racine n'a devenit ridiculă și influența lui nu s'a stins nici chiar în plină perioadă romantică.

Romantismul, stare de suflet înainte de-a fi curent literar, este universal. Clasicismul francez și poezia lui Racine în special n'au putut avea răspîndire și influență adîncă decît în Franța, n'au putut fi înțelese bine decît în culturile greco-latine. Lessing și frații Schlegel după dînsul au avut dreptate să lupte împotriva influenței teatrului clasic și să respingă poezia lui Racine. Literatura germană avea nevoie să se curețe de influența clasică pentru a deveni ea însăși. Pe lîngă această instinctivă mișcare de apărare și de afirmare a poeziei naționale, criticii germani, August Wilhelm Schlegel în deosebi, aveau față de poezia lui Racine și o atitudine critică mai obiectivă. Ei judecau teatrul lui Racine în comparație cu teatrul antic și preferința lor, după această comparație, mergea către acesta din urmă, căruia îi găseau vigoare, naturalețăă, adevăr, calități pe care, ziceau ei, teatrul lui Racine nu le avea.

La Racine frumusețea formală, netezimea versului, armonia împerecherilor de cuvinte, dulceața niciodată înecăcioasă a stilului, acoperă cu perfecțiunea lor vigoarea, naturalețea și adevărul. Totul este atît de perfect șlefuit, atît de bine spus, atît de armonios exprimat, încît chiar cele mai cumplite pasiuni, cele mai urîte atitudini, cele mai respingătoare sentimente, capătă un luciu și o strălucire care ne fac să uităm fondul sufletesc și să admirăm frumusețea exprimării. Toți acești mucenici ai pasiunii, toți acești chinuiți de propria lor fire, toate sufletele acestea dezechilibrate, vorbesc frumos, prea frumos, cu multă, cu prea multă elocvență. Tiradele lor sînt pline de pasiune, pe care o simțim adevărată, recunoaștem că în aceste personaje poetul a pus o adîncă și temeinică experiență a inimii umane și totuși povestea lor ne inspiră în primul rînd sentimentul admirației pentru felul în care ele își exprimă pasiunea. Nu vom exclama niciodată: Biata Fedra! Bietul Oreste! Biata Ifigenia! Vom spune însă, cu toată sinceritatea, că tiradele, replicele, discursurile lor, sînt într'adevăr admirabile.

Este atîta risipă de perfecțiune artistică în teatrul lui Racine și atîta cheltuială de frumos, încît adevărul sufletesc, — pe care-l știm, dar abia după aceea, că e adînc și mare — este covîrșit de strălucirea stilului. Teama și mila, care după Aristot sînt sentimentele ce neapărat trebue să le inspire o tragedie, teatrul lui Racine nu ni le suscită decît sub forma unor emoții absolut secundare, accesorii ale admirației noastre puternice față de frumusețea poeziei lui. Dacă există o poezie pură, adică o poezie care să ne copleșească numai de admirație pentru perfecțiunea ei *ca poezie* și nu ca mijloc de expresie a unui sentiment oarecare — apoi atunci acea poezie nu poate fi decît a lui Racine. Singurele lacrimi pe care le pot smulge aceste tragedii perfecte sînt acelea ale admirației. Înduioșarea, groaza, mila, sînt sublimate de admirație. Nicio piesă de-a lui Racine nu dă fiorul neliniștii pe care *Oedip rege* îl împrăștie dela primele replici. Surprizele, întorsăturile neașteptate, care schimbă complet situația personajelor unele față de altele (cum este de exemplu scena a patra, celebră, din actul întîi din *Mithridate*), ne dau numai sentimentul perfecțiunii și trezesc curiozitatea noastră estetică înainte de-a o trezi pe cea simplu umană.

Care este oare pricina că, în fața unui material de experiență sufletească și de evenimente psihice (traduse dealtfel și prin acțiuni interesante) atît de bogat cum este acela pe care ni-l înfățișează talentul lui Racine, ne simțim cuprinși de admirație, în timp ce participarea noastră la sentimentele personajelor rămîne relativ slabă, dacă nu cumva chiar lipsește cu totul? Fără îndoială, frumusețea versurilor mă face să uit pentru un moment adîncimea, admirabilă și ea a fondului sufletesc, precum și priceperea psihologică a poetului. Dar aceasta n'ar fi destul. Faptul că aceste personaje — această Hermionă, acest Oreste, această Fedră, această Roxană, acest Mitridate — nu mă fac să iau parte la dragostea, la gelozia, la răzbunarea, la ura lor, se datorește desigur depărtării în care poetul le ține, cu voință, față de omul obișnuit. Racine, fidel lui Aristot, s'a conformat în totul preceptelor acestea, după care tragedia „vrea să înfățișeze oameni superiori oamenilor reali". „Oameni superiori" trebue luat aici în sensul de oameni cu pasiuni enorme, cu pofte colosale, cu avînturi imense, mult mai mari ca întindere, ca vigoare și ca înfăptuire, decît pasiunile, poftele și avînturile oamenilor obișnuiți. Să se observe că aici nu este vorba de-a desindividualiza cu scopul de-a crea tipuri. Personajele lui Racine nu sînt tipuri, cum nu sînt tipuri nici acelea ale lui Balzac. Ele sînt indivizi exagerați, cu dimensiuni sufletești colosal de mărite. Roxana din *Bajazet* nu este tipul geloziei perfide, cum nici Rastignac al lui Balzac

nu este tipul arivistului. Caracterul unui tip este universalitatea lui, aplicabilitatea lui generală. Nici Oreste, nici Hermiona, nici Fedra, nici Atalia, nici Agripina, nici Neron, n'au acest caracter, după cum tot așa, la Balzac, nu pot avea o aplicabilitate universală nici Goriot, nici Lucien de Rubempré, nici Vautrin, nici Gobseck, nici Nucingen, toți aceștia fiind viguroase individualități, viguros exagerate. De asemeni, la Shakespeare, și din aceleași cauze, Hamlet, Macbeth, Lear, nu au caracter de tipuri. Cred că mai ales comedia, marea comedie de caracter, este într'adevăr creatoare de tipuri și Molière este poate cel mai mare făuritor de tipuri din literatura modernă. In Shakespeare, singurul tip perfect este Shylock, personaj de comedie. Crearea de tipuri este o operație de schematizare și de abstragere, care cere observație, calm, luciditate, calități pe care tocmai le are poetul comic, în timp ce poetul tragic vrea să emoționeze, caută să descopere și să exprime adevărul sufletesc în adîcimea lui și transfigurează realitatea, nu o notează. Bine înțeles, între aceste extreme, există numeroase nuanțe. Othello, de exemplu, este, deși tragic, un tip (și poate, iarăși, în bună parte, pentrucă gelozia este, ca și sgîrcenia, mai ușor ridiculizabilă decît alte pasiuni).

Din cauză că sînt individualități exagerate pînă la diformitate psihică, personajele lui Racine nu ne mișcă, ci ne interesează cu putere, fapt care a făcut pe mulți să le atribue valoare de tipuri.

Apropierea de ele se face aproape numai pe calea emoției estetice. Nu le iubim, nu le urim, nu suferim cu ele, dar admirăm felul în care se destăinuesc, expresia lor, elocuția lor, stilul lor. Și această expresie, acest stil, este aproape întotdeauna poezie mare, pe care n'o denaturează nici elocvența elegantă, nici galanteria prețioasă, nici tonul ceremonios cu care se iubesc, se urăsc, se laudă, se dojenesc, se insultă, se lovesc, se omoară între ele personajele celui mai convențional dintre teatre. Dar nu aceasta ne interesează. Le ascultăm cu o voluptate și cu o ușoară neîncredere în realitatea pasiunii lor. Le admirăm ca pe niște splendide roluri, înainte de-a le atribui o valoare omenească. Și odată admise regulele acestui joc, nimic nu ne mai oprește să ne lăsăm legănați de valurile uniforme și muzicale ale acestor tirade, monologuri, dialoguri, pline de invocații superbe, de elegante imprecații și de subtile pledoarii. Atît este de mare puterea de învăluire a acestor versuri încît ne mișcă pînă și sonoritatea rară a unui imperfect al subjonctivului, adus măestru într'un sfîrșit de vers:

Le ciel s'est déclaré contre mon artifice.
Et que falloit-il donc, Zaïre, que je fisse?

Ne-am obișnuit să cerem, să așteptăm, dela un vers, tonul acela care îndeamnă la vis peste semnificația propriu zisă a versului. Pe lîngă ceea ce spune, versul ne place prin ceea ce sugerează, vis vag dar sigur, emanație subtilă desprinsă din vorbe, dar care vine de dincolo și trece, în noi, dincolo de vorbe. O găsim des în versurile lui Racine:

Ariane, ma soeur! de quel amour blessée,
Vous mourûtes aux bords où vous fûtes laissée!...

Un songe (me devrois-je inquiéter d'un songe?)
Entretient dans mon coeur un chagrin qui le ronge...

Dieux! que ne suis-je assise à l'ombre des forêts!...

Și iată de ce poate că, dintr'un anumit punct de vedere, acela al poeziei fără amestec, tragedia în care perfecțiunea lui Racine atinge

apogeul este *Bérénice*, în care nimic exterior, niciun pumnal, nicio otravă, niciun gest violent nu turbură apa limpede a versurilor. Tragedia aici este toată înăuntru și exclusiv exprimată prin vorbe. In această poveste a despărțirii silite dintre doi îndrăgostiți, declarațiile, explicațiile, comentariile personajelor reprezintă toată acțiunea. Nu mai este nevoie de artificiul decent al povestirii rezumative pe care la sfîrșit o face confidentul piesei pentru a aduce la cunoștința spectatorului desnodămîntul sîngeros al tragediei, tot după preceptele lui Aristot, înțelese prea literal și prea servil. Aici nu e niciun spectacol tragic ci numai retorica strălucitoare a pasiunii în cele mai armonioase versuri cu putință, adică tocmai ceea ce face esența poeziei lui Racine.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

LINGVISTICA RUSĂ

După ce s'au prezentat aici lucrările și rezultatele obținute de școlile lingvistice din Cehoslovacia și Polonia, a venit rîndul să vedem astăzi activitatea lingvisticei ruse. Spațiul îndelungat pe care se întinde această activitate și mai ales diferența de atitudine între epoca dinainte și cea de după războiu vor explica de ce credem că e necesar să prezentăm faptele împărțite în perioade

ÎNAINTE DE RĂZBOI

Inceputurile. In secolul XIX în Rusia începe studiul limbii după metoda nouă, științifică, creată odată cu studiul comparat al limbilor; pînă atunci se scriseseră gramatici descriptive după modelul gramaticilor scolastice. Dela 1820 pînă spre 1870 a fost epoca de pregătire, de adunare a materialului brut.

Cel care a pus bazele lingvisticei ruse a fost A. Vostokov, care a studiat atît limba veche slavă cît și limba rusă, publicînd cea dintîi gramatică, bogată în fapte, și cel mai vechi monument al limbii ruse, Evanghelia lui Ostromir din 1054. După el V. Dahl a pus bazele dialectologiei, cu monumentalul dicționar al limbii vorbite (inclusiv vocabularul dialectal), și cu un studiu asupra dialectelor rusești. Dahl a scos la lumină comoara limbii populare într'o vreme cînd lingvistica comparată punea preț numai pe texte literare. Trebue pomenit la loc de cinste Th. Buslaev, care a scris cea dintîi istorie a limbii ruse, după care s'au condus lingviștii ruși pînă tîrziu; tot el a alcătuit o crestomație veche slavă și veche rusă, care n'a fost înlocuită pînă acuma. V. Grigorovici și I. Sreznevski au cules cu rîvnă texte vechi fără de care nu se putea constitui gramatica istorică a vechii slave și vechii ruse; Sreznevski a alcătuit deasemeni un dicționar al limbii vechi cu exemple epuizatoare din toate textele cunoscute.

Toți aceștia au fost deschizători de drumuri; ei aveau în fața lor un cîmp vast, cu totul neexplorat și au trebuit să facă munca brută a adunării materialului: bine înțeles, nu putea fi vorba și de o interpretare serioasă a lui; cu aceasta s'au însărcinat cei ce au venit mai pe urmă

Potebnia și Fortunatov. In a doua jumătate a sec. XIX se ridică în Rusia doi lingviști de talie europeană, dintre care unul, A. Potebnia, a rămas izolat, iar celălalt, Forturatov, a fost șeful școalei noi lingvistice în Rusia.

Potebnia, ucrainian de origine, era filozof în aceeași măsură ca și lingvist. In studiile sale el nu s'a depărtat niciodată de fapte și n'a căutat sprijin în teoriile altora; deaceea în domeniul sintaxei, în care a lucrat cu predilecție, el a prevenit idei și teorii care se proclamă abia în zilele noastre, după o evoluție îndelungată. Definiția cuvîntului și analiza modalității de evoluție semantică la care au ajuns lingviștii contemporani sînt azi la fel cu concluziile lui Potebnia. Dar el era prea original și poate prea filozofic; a rămas izolat în vremea lui și deabia după 1917, școala ucrainiană i-a adoptat principiile și le-a pus în aplicare.

Fortunatov, în schimb, a făcut școală. El este întru totul comparabil cu Ferdinand de Saussure, întemeetorul școalei noi franceze. Ca și acesta, Fortunatov a întemeiat școala nouă lingvistică în țara sa (majoritatea lingviștilor de după 1900 procedează direct sau indirect dela el), ca și de Saussure el a făcut școală nu prin lucrări (căci n'a publicat aproape nimic), ci prin predare directă. Ideile lui originale și bogate în concluzii (atît în domeniul limbii ruse, cît și în cel al indoeuropenei), ne-au rămas în mare parte necunoscute; ele trăesc însă în întreaga activitate a elevilor lui, ca Șahmatov, Liapunov, Porzezinski, etc. Fortunatov avea lărgime în vederi; el diferă de neogramaticieni prin aceea că nu era încorsetat de reguli stricte; ipotezele îndrăznețe țineau mult loc în metoda sa științifică; această dragoste a ipotezelor largi a moștenit-o mai ales Șahmatov, cel mai strălucit elev al său.

Alături de Potebnia și Fortunatov trebuesc pomeniți trei lingviști de seamă: Thomson, autorul unui curs de lingvistică generală; Sobolevski, care a alcătuit cea dintîi istorie a limbii ruse și cel dintîi studiu asupra dialectelor rusești, în conformitate cu noile achiziții ale lingvisticei dela sfîrșitul veacului al XIX-lea; și Brandt, care a deschis drumul spre studiile asupra accentului și intonației slave. Nu trebue uitat nici Baudouin de Courtenay, despre care a fost vorba într'o cronică precedentă (Școala polonă) și a cărui activitate s'a desfășurat în parte în Rusia (la Kazan), unde a făcut școală.

Către 1900. Către 1900 lingvistica rusă intră într'o perioadă nouă. Se înmulțesc studiile de amănunt în toate domeniile, materialul e analizat și e clasificat, și acum pot să apară studii de sinteză.

Dialectologiei i se acordă multă atenție; se procedează la anchete, se creiază o comisie dialectologică la Moscova (sub conducerea lui A. Șahmatov), care pe baza unui chestionar trimis la sate este în măsură să alcătuiască în 1915, o hartă dialectologică a Rusiei europene. Chestiuni de limită și repartiție a dialectelor discută Șahmatov, Budde, Bogorodițki, Sobolevski, Karinski.

Monumentele limbii vechi sunt editate cu îngrijire; se crează o colecție a textelor vechi slave, în care publică ediții monumentale Severianov, Ilinski, Istrin, Lavrov, Karski, Șcepkin, textele vechi rusești sînt și ele publicate în ediții noi exacte.

Pe baza materialului de texte vechi și dialectologie încep să se construiască sinteze serioase: istorie a limbii, gramatică. Șahmatov scrie o introducere în istoria limbii ruse și o istorie a limbii vechi ruse, monumentală. Budde — o istorie a limbii literare; Vinogradov — o gramatică a limbii lui Pușkin; Kulbakin — o gramatică a limbii vechi slave.

Intre toți lingviștii din această epocă se distinge A. Șahmatov. Are un spirit larg și în acelaș timp strict științific. Studiază izvoarele și faptele de limbă și știe să le facă să vorbească; acolo unde altul vede faptul și nimic mai mult, Șahmatov întrezărește o întreagă revoluție. Astfel el a putut creea ipoteze îndrăznețe și răsunătoare, mai ales în ceea ce privește patria inițială a Slavilor și a Rușilor și repartiția dialectelor ruse. A alcătuit o sintaxă, bazată pe psihologie, n'a

avut însă vreme s'o publice. A lucrat în toate domeniile lingvisticei, filologiei, istoriei. Moartea timpurie (în 1920) l-a răpus în pragul noii ere care se deschidea pentru Rusia.

DUPĂ RĂZBOI

Odată cu instalarea noului regim se deschid pentru cercetări noi posibilități de lucru. Se creează institute pentru studiul limbii în legătură cu gîndirea, pentru studiul istoriei culturii materiale. Ceea ce trebue însă subliniat, este deschiderea unui vast cîmp de cercetări: limbile popoarelor din Uniunea sovietică, care pînă la revoluție se sufocau în umbra limbii dominante, sunt acum repuse în drepturile lor naturale. Se introduce scrierea și se creează literatura popoarelor fineze, turanice, nordice; limbile din Caucaz formează obiectul unor studii atente. Limbile ucrainiană și belorusă sunt puse în lumina lingvisticei de savanți ca Buzuk, Karski, etc.; în Ucraina ia naștere o întreagă școală bazată pe principiile lui Potebnia.

Majoritatea lingviștilor din școala veche continuă să lucreze (emigrează puțini, dintre care cei mai cunoscuți sunt Kulbakin, Trubetzkoy și Jakobson, de care a fost vorba în legătură cu Cercul lingvistic din Praga). Durnovo publică o schiță a istoriei limbii ruse; Vinogradov continuă cercetările asupra limbii literare. Karski editează texte vechi în cadrul Academiei de științe. Peșkovski scrie o sintaxă rusă, bazîndu-se pe principii originale. Obnorski publică o monumentală cercetare asupra declinării. Cercetările de fonetică experimentală și de fonologie le continuă Bogorodițki la Kazan, Șcerba la Leningrad și Polivanov la Samarkanda. Karinski cercetează dialectele; observă mai ales transformarea acestora în legătură cu noile condiții sociale: acum cînd cultura pătrunde adînc în sate, graiurile se retrag cu repeziciune în fața limbii literare.

Totuși majoritatea acestor lingviști încep să se depărteze de metodele de studiu din occident și să privească limba din alt punct de vedere decît cel strict formal. Ei nu pot rămînea în afara puternicului curent de răsturnare și inovare creat de Marr.

Marr. In perioada de după revoluție, lingvistica rusă este dominată de personalitatea lui Marr (mort în 1935). Caucazian de origine, acest savant a început prin a studia limbile caucaziene, domeniu în care s'a distins, apoi a trecut la lingvistica generală. Marr este primul savant care s'a interesat de structura limbilor, și care a întrevăzut posibilitatea unei despărțiri între structura și genealogia unei limbi (principii difuzate astăzi în toată lumea de școala Trubetzkoy-Jakobson), ceea ce se explică prin faptul că a introdus în lingvistică noțiunea de revoluție și a arătat că sistemele lingvistice își au dialectica lor, care constă dintr'o necontenită formare de contradicții și din înlăturarea acestor contradicții. Astăzi aceste principii sînt admise de mare parte dintre specialiști, deși exemplificările lui Marr au fost adesea nefericite. Intre elevii lui, au fost unii care au imitat mai ales defectele maestrului, dar lingvistica rusă cunoaște astăzi specialiști de valoare, care duc mai departe principiile pe care le-am pomenit. Trebuesc pomeniți Abaev, specialist în semantică, Ka{nelson, care studiază geneza formelor morfologice, Uspenski, care tratează probleme de vocabular; în afară de aceștia, numeroși savanți studiază limbile caucaziene și orientale.

Alte domenii. Lingviștii ruși nu s'au ocupat exclusiv de slavistică. Sunt cunoscuți în Europa Miller, cercetător al limbilor orientale; Korș, clasicizant cu renume; Vasilievski, întemeetorul studiilor bizantine; Selișcev, balcanolog. Mai mulți cercetători s'au ocupat de raporturile slavo-romîne: Venelin publică cel dintîi gramotele muntene,

Jațimirski studiază literatura și atingerile semantice slavo-romîne; Syrku (Sîrcu) cercetează literatura veche romînă; Jaroșenko analizează limba documentelor moldovenești; Șeludko tratează chestiuni de morfologie. Actualmente Serghievski se ocupă deaproape de graiul moldovenilor transnistrieni; Mustață publică studii de gramatică istorică romînească.

Greutăți de mai multe feluri ne împiedecă de a cunoaște întreaga activitate a științei rusești actuale. Dar chiar din puținul pe care îl cunoaștem, se vede limpede avîntul pe care l-a luat studiul limbilor în republica dela răsărit; ținînd seama și de posibilitățile excepționale pe care le prezintă o țară cu așa de multe popoare și limbi, nu vom greși dacă spunem că lingvistica rusă are în fața ei perspective strălucite.

A. GRAUR și C. RACOVIȚĂ

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

ŞCOALA ETERNĂ

Cronica de faţă îşi propune să fie un gînd închinat şcoalei. Nu unei şcoale sau alta, ci *şcoalei* în general, ca instituţie universală şi ca mijloc permanent de realizare a vieţii omeneşti conştiente.

Există din păcate destui oameni, dintre aceia care fac parte din pătura conducătoare a societăţii noastre şi deci ale căror păreri ar putea deveni puncte în programele noastre de acţiune socială, care nu sunt încă pătrunşi de importanţa şcoalei şi care nu ştiu încă să-i definească locul ei adevărat în ierarhia valorilor omeneşti. Mai mult: în apariţia evenimentelor curente, ei au impresia că găsesc noui justificări ale concepţiei lor. Astfel, socotesc că şcoala întreţine astăzi un cult perimat, că valorile ei privesc cel mult o omenie senină, aşezată pe făgaşuri liniştite, şi că astăzi ea ar mai putea reprezenta un sens activ doar în măsura în care este capabilă să se adapteze la împrejurări, renunţînd la criteriile ei autonome şi însuşindu-şi în schimb pe acelea ale faptelor curente, ale nevoilor imediate.

Tot atîta cît o închinare adusă *şcoalei*, desvoltările cuprinse în paginile de faţă vor să fie şi o replică obiectivă, adresată tuturor celor care gîndesc astfel despre ea.

*
* *

Ideea de şcoală nu datează de eri, de azi. Această idee este veche; am putea spune, tot atît de veche cît şi umanitatea însăşi. Viaţa ei reprezintă, de fapt, un capitol de seamă al istoriei omeneşti. Intr'o formă sau alta, o putem întîlni în toate timpurile, la toate popoarele, determinând peste tot un sens necesar al vieţii conştiente, al coeziunii sociale şi al demnităţii omeneşti. N'a fost epocă a istoriei, fie dominată de criteriile turburi ale unor tendinţi imperialiste, fie de freamătul complex al unor transformări ideologice, fie în sfîrşit de pacea unor desfăşurări de viaţă senine, care să nu fi cuprins şi ideea de şcoală, într'un fel sau altul, printre orizonturile ei de simţire şi printre principalele ei mijloace de acţiune.

Conduşi de această idee, să desvăluim, sumar, un colţ din marele film universal al vieţii şi al evoluţiei ideei de şcoală:

Iată-ne în vechea Atenă, secolul V înainte de Christos, în palestre şi în *Gimnaziul* celebru unde Socrate, înconjurat de tineri atenieni, elevii lui, îşi desfăşoară cu seninătate învăţăturile. Cel mai mare gînditor al vechilor Greci, şi poate cel mai mare gînditor pe care l-a

dat pînă acum omenirea, a fost prin toată acţiunea şi viaţa lui un profesor. In şcoala pe care a creeat-o, a pledat continuu ideea unui om etern, legînd această idee de conţinutul permanent al conştiinţei individuale şi condiţionînd existenţa ei de o normă unică: *cunoaşte-te pe tine însuţi*. In acest gimnaziu s'a născut faimoasa metodă socratică, metodă a cărei actualitate nu s'a scurs ci renaşte mereu, sub diferite forme, în domenii diferite, aducînd de fiecare dată valori primenitoare de cunoaştere şi de simţire omenească. S'a spus, de sigur pe bună dreptate, că pentru cultura europeană revoluţia socratică a fost tot atît de însemnată ca şi revoluţia carteslană de mai tîrziu. Ca şi Descartes, Socrate n'a rupt cu trecutul dinaintea lui, ci s'a preocupat de a-l salva, izgonind orientările parţiale sau periculoase ce-l puteau înăbuşi. Folosind metoda sofistică, a luptat pentru distrugerea sofisticei însăşi, adică a tendinţei de a se promova exclusiv contingenţialul, de a se pune judecata omenească în serviciul oricărei cauze şi de a se tăgădui necesitatea sau existenţa vreunei permanenţe exegetice a marilor valori morale. Prin această acţiune, şcoala lui Socrate a impus un nou mod de gîndire, mod care dela el înainte va sta la baza întregei spiritualităţi elene şi care va da creaţiei filosofice universale unul din temeiurile ei clasice.

Realizată în felul acesta de Socrate, ideea de şcoală a fost dusă la forma ei cea mai perfectă din antichitate, de către Platon. Şcoala acestuia a fost înfiinţată în jurul anului 387 înainte de Christos. A fost instalată cu banii personali ai magistrului, într'un loc pitoresc, umbrit de arbori puternici, udat de isvoare răcoroase, pe drumul Eleusis-ului, la o mică distanţă de Cefisa şi de vestitul oraş Colona. Această şcoală, situată pe locul eroului Academus, avea să devină celebra *Academie*, pivot simbolic al nemuritoarei spiritualităţi elene. Timp de patru secole în şir, cunoscînd rînd pe rînd conducători ca Platon, Arcesilas, Carneade, Clitomac, Filon, Charmide şi Antiochus, Academia a fost leagănul multora dintre marile sisteme filosofice ale vechei Elade. Urmînd tradiţiei începută de Platon, activitatea acestei şcoale s'a preocupat în direcţii variate ca aspect, însă unitare în intenţiunea lor morală şi epistemologică: să armonizeze punctele de vedere ale tendinţelor filosofice anterioare, care erau: mecanicismul geometric al şcoalei din Abdera, dinamismul teologic profesat de Anaxagora, mobilismul pluralist al lui Heraclit sau dimpotrivă imobilismul monist al Eleaţilor, formalismul matematic al pitagoricienilor, formalismul conceptualist al lui Socrate, etc.; să se găsească o semnificaţie superioară a lucrurilor, care să domine toată mulţimea posibilă a contrariilor, să le armonizeze şi să le elibereze astfel de opoziţiile lor factice; în sfîrşit, să creeze concepţii de viaţă înalte, de tipul ascetismului intelectualist sau a aspiraţiei ideale către fericire, care să apropie pe om, cît mai mult, de lumea eternă a ideilor.

Desfăşurînd mai departe filmul nostru, să ne oprim, începînd din veacul X după Christos, la şcolile ce-au putut să înflorească în atmosfera exegetică a Scolasticei medievale. In aceste şcoli n'a domnit un singur sistem filosofic, ci au fost înfăţişate şi discutate toate sistemele ce puteau veni în legătură, într'o formă sau alta, cu adevărul creştin. Astăzi, pe baza studiilor ce sporesc mereu, prestigiul acestor şcoli răsare din ce în ce mai lămuritor, mai dătător de măsură pentru o epocă de seamă din istoria vieţii şi a culturii omeneşti. Aci s'a desvoltat, întîia dată, metoda *hermeneutică* sau interpretativă. Secole în şir, generaţiile de elevi s'au aplecat asupra textelor lui Cicero, Boetius, Ptolomeu şi, în special, ale lui Aristot. Nu poate fi adevărat că scolastica a inspirat dispreţ pentru ştiinţă. Dacă ar fi fost aşa, de sigur, n'ar fi alergat înspre şcolile ei oameni din toate părţile civilizate ale lumii şi nu s'ar fi format, în jurul catedrelor scolastice, discipoli care mai tîrziu aveau să-şi lege puternic

numele de însăşi istoria universală a spiritului omenesc: Abailard, Albert cel Mare, Sfîntul Toma d'Aquino, Duns Scot, Wilhelm d'Ockam ş. a. Documentele, atîtea, cu care astăzi se mîndresc marile biblioteci ale lumii, dovedesc cît zel s'a depus în cele cinci secole de spiritualitate scolastică, pentru promovarea gîndirii filosofice, a spiritului creştin şi a descifrării problemelor de cunoaştere cu ajutorul dialecticii. Discuţiile purtate în aceste şcoli, discuţii cunoscute sub denumirile de nominalism, realism, conceptualism, misticism, etc., chiar dacă n'au ajuns la rezultate definite, în schimb, au pregătit spiritele în aşa fel încît ele s'au putut ridica mai tîrziu la ideea de metodă şi au făcut astfel posibilă întronarea modernă a epocei carteziene. Datorită scolasticei, care a făcut din tema silogistică nu numai un exerciţiu de gîndire abstractă ci şi o metodă de rafinare sufletească, Evul Mediu nu ne mai apare, de mult, cu imaginea aceea oarecum apăsătoare de epocă obscurantistă, lipsită de preţuirea şi de înţelegerea caldă a omului, ci dimpotrivă, ne apare ca o epocă organică şi pe deplin integrantă a culturii universale. De şcolile Evului Mediu se leagă: apariţia stilului gotic, cultul formei — acela care printre altele avea să aşeze temeliile puternice ale limbei franceze —, începuturile filosofiei de sistem asupra existenţei şi asupra creaţiunii, apariţia atîtor doctori teologi pătrunşi de ştiinţa lor şi, prin toate acestea, pregătirea epocei moderne, aceea care avea să aducă cu ea o victorie a spiritului ştiinţific, a ideei de metodă şi a unui realism critico-filosofic.

Desfăşurînd mai departe filmul astfel început, al ideei de şcoală în mersul ei paralel cu istoria civilizaţiei omeneşti, vom întîlni, adeseori, imaginea lămuritoare a atîtor mari universităţi ale lumii precum şi imaginea participărilor lor complexe la toate procesele de viaţă istorică ale colectivităţilor respective.

Iată, de pildă, *Sorbonna*. A fost înfiinţată, în plin Ev Mediu, în secolul XIII, de către Robert de Sorbon, confesorul lui Ludovic IX, cu scopul de a prilejui elevilor săraci urmarea lesnicioasă a unor studii teologice. Viaţa Sorbonnei a crescut an de an, împletindu-se cu istoria Franţei, cu evoluţia sufletului francez, cu concepţiile lui de viaţă şi cu sentimentul adînc al marilor lui finalităţi morale. Fiecare epocă de splendoare a Franţei, sau fiecare epocă de frămîntare a ei, au fost, tot pe atîta, momente şi din istoria Sorbonnei, din fresca ei de viaţă. Astăzi, nu am mai putea să ne dăm explicarea chipului specific al ştiinţii şi al umanismului francez, fără a ţine seama, în tot timpul cercetării noastre, de viaţa acestei instituţii, de drama spirituală petrecută veacuri de-arîndul între zidurile ei, devenite astăzi aproape simbolice.

Paralel cu Sorbonna, gîndul ne sboară la cele două universităţi celebre ale Angliei: *Oxford* şi *Cambridge*. Secole de-arîndul, în prima a dominat studiul lui Aristotel, iar în cealaltă studiul lui Platon. Ele au jucat roluri de seamă în viaţa politică şi culturală a Angliei. Multă vreme, aceste universităţi au reprezentat un imperturbabil caracter aristocratic. De sigur, ceva din sufletul englez, sufletul acela legat de tradiţie ca de o realitate categorială, a fost plămădit între zidurile austere şi adînc conservatoare ale acestor două universităţi.

Astfel, cortegiul acestor evocări poate continua indefinit: *Upsala*, universitatea clasică a Suediei, numărînd cîteva secole de vechime, creînd de-alungul acestora toată acea minunată demnitate a omului nordic; *Heidelberg*-ul, cel cu atîtea contururi romantice, cu Neckar-ul care îl străbate liniştit, cu şerpuirile suinde ale „drumului filosofilor", cu asociaţiile lui gălăgioase de studenţi, cu cîntece tinereşti în care accentele lui „Gaudeamus igitur" ne-au apărut întotdeauna cu sonorităţi unice şi, în sfîrşit, cu imaginea aceea pitorească a idilelor adolescente, duse pînă pe culmea cea mai de sus a beţiilor lirice. Sau iată imaginea ceva mai gravă a universităţii germane, aceea dela începutul secolului trecut, cînd de pe una din catedrele ei filosoful Fichte avea

să rostească puternicele lui „cuvîntări către naţiunea germană", pietre de temelie în doctrina unităţii naţionale a Germaniei.

Să ne reîntoarcem în Franţa! Nicăeri în lume, ideea de şcoală n'a avut o mai mare strălucire şi n'a polarizat atîtea forme de viaţă, ca în această minunată ţară a luminii şi a tuturor iradierilor generoase.

Iată-ne în secolul XVII, urmărind mişcarea jansenistă şi legăturile ei cu aşezămîntul mînăstiresc al *Port-Royal*-ului. În deosebire de spiritul ortodox al catolicismului latin, care admitea posibilitatea unei cooperări între libertatea omenească şi graţia divină, jansenismul — doctrină iniţiată de piosul preot Corneille Jansen din Ypres — suprima ideea liberului-arbitru, făcea din graţia divină un fapt liber de orice condiţionare terestră şi în schimb impunea ideea de predestinare, făcînd astfel din oameni nişte aleşi sau dimpotrivă nişte damnaţi, potrivit voinţii supreme şi marei înţelepciuni a lui Dumnezeu. Port-Royal, această comunitate cisterciană de femei, statornicită încă din anul 1204 în valea Chevreuse-i, reformată în 1608 de către Maica Angélique Arnauld şi strămutată la Paris în anul 1626, avea să devină, în Franţa, un oficiu autorizat al jansenismului. Viaţa intimă a Port-Royal-ului a fost, în fond, o viaţă de şcoală. Curînd, cînd interesul pentru această mişcare devenise apreciabil, cînd şcolile janseniste începeau să fie din ce în ce mai căutate şi cînd personagii notorii ale vieţii de lume dovedeau că pot să renunţe la averile şi la plăcerile lor obişnuite pentru a se retrage între zidurile acestei mînăstiri, invidia şi teama taberilor jesuite, susţinute de către autorităţile de Stat, în frunte cu însuşi cardinalul-cancelar Richelieu, au fost puternic trezite. Sistematic, persecuţiile împotriva janseniştilor au început să curgă. Acestea au culminat cu condamnarea, de către Sorbonna, a celor cinci propoziţiuni atribuite lui Jansenius, dar de fapt luate din *Augustinus*. Apărarea janseniştilor avea să constitue o rară pagină de fervoare şi de eroism intelectual. În lupta astfel deschisă, femeile au fost, şi ele, tot atît de hotărîte ca şi bărbaţii. Pentru a apăra teza jansenistă, credincioşii ei nu s'au dat în lături dela nicio acţiune, dela nicio răspundere: au făcut minuni de perseverenţă, au desfăşurat — deopotrivă — atît forţa cît şi subtilitatea mijloacelor lor de gîndire, au folosit toate registrele sufleteşti posibile, dela perfidie şi pînă la eroism şi au primit, cu o hotărîre şi o seninătate neclintită, toate loviturile oficialităţii jesuite.

Pagina înscrisă în istoria culturii franceze şi a culturii omeneşti în general, de către jansenismul dela Port-Royal, a fost remarcabilă. Nu putem să uităm că în atmosfera lui s'a format fervoarea creştină a lui Pascal, că această atmosferă i-a inspirat întreaga serie a „Provincialelor" lui, că aici a gîndit şi a trăit „Pensée"-urile lui şi că tot aici, la Port-Royal, geniul lui Racine a început să se înţeleagă pe sine, să prindă aripi şi să ajungă la acel desăvîrşit simţ al limbii, al poeziei şi al sufletului omenesc, despre care astăzi, după trei secole, ne dăm seama că îi formează gloria lui eternă.

Prin austeritatea învăţămintelor lor, janseniştii au exercitat o puternică influenţă asupra întregului secol XVII. Cu toate aparenţele contrarii, adică cu toată atmosfera de misticism în care s'au învăluit atîtea dintre manifestările lui, ascetismul jansenist a fost totuşi mai mult de natură intelectuală decît de natură sentimentală. Doctrinarii lui au fost, cu toţii, dialecticieni severi, apologeţi raţionali, logicieni subtili, cercetători neobosiţi ai adevărului şi ai formei clare. De aceea, prin toate aceste trăsături, ei au fost cei dintîi care şi-au apropiat temeinic spiritul cartesian, care au înţeles necesitatea metodei, devenind astfel în faţa Posterităţii, adevăraţi pioneri ai nouei spiritualităţi ştiinţifice.

Umblînd pe aceleaşi făgaşuri, ale culturii franceze, o altă întrupare a ideei de şcoală, care ne atrage de asemeni în mod puternic atenţia, este vestitul *Collège de France*. Acest institut a fost înfiinţat

la Paris, în anul 1530, de către regele Francisc I, ca un așezămînt
autonom, nesubordonat Universității. Cursurile dela Collège de France
sunt libere. Ele nu implică școlaritate, nu sunt urmate de examene,
nu cunosc niciun fel de regulamentare administrativă. Pe catedrele
acestei instituții oficiază cele mai înalte autorități ale culturii franceze,
fie din ramurile ei umanistice, fie din cele științifice. Profesorii acestor
catedre nu trec prin diferite erarhii, nu dau examene speciale ca să
ajungă aici, nu trebue să facă vreo dovadă regulamentară a titlurilor și
lucrărilor lor. Sunt, pur și simplu, *chemați*, ca semn al unei supreme
recunoașteri din partea colectivității naționale, față de știința lor, față
de devotamentul senin pe care l-au închinat adevărului ca atare, față
de întreaga lor viață de mucenicie destinată cărții, gîndului, documen-
tului sau laboratorului. Studenții cursurilor dela Collège de France al-
cătuesc un spectacol uman unic. Unii dintre ei sunt tineri de tot, oa-
meni încă la începutul vieții și al studiilor lor universitare, alții însă
sunt oameni bătrîni, cu părul alb, cu umerii gîrboviți, împăcați de mult
cu socotelile vieții lor. Ceea ce îi aduce la aceste cursuri, și pe unii și pe
ceilalți, este o nevoe pură, de a se simți în contact continuu cu atmos-
fera cărturărească, de a trăi din plin voluptatea gîndului adînc și ex-
primat în forme clasice, de a se simți în tovărășia spirituală a unora
dintre marii muncitori intelectuali ai patriei lor și ai umanității. Pe
catedrele dela Collège de France au slujit altă dată Renan și Claude
Bernard, după cum astăzi slujește bătrînul Paul Valéry. Ce alt mijloc,
decît acesta, pe care îl oferă o școală închinată desinteresat tuturor,
ar fi putut să dea o mai adevărată ilustrare a geniului francez, a marei
lui generozități, a străduinții lui permanente de-a aduce în lume
lumină și echilibru spiritual?

Un ultim ocol, în această lume a vieții de școală din Franța, ne
poartă gîndul la începutul secolului trecut, cînd putem face cunoștință
cu mulțimea frămîntărilor sociale și ideologice legate de epoca Restau-
rației.

In această epocă, se petrecea un semnificativ conflict spiritual între
„normalieni" și „politehnicieni". Cei dintîi proveneau din cunoscuta
Școală Normală Superioară, înființată în anul 1763 cu scopul de a pre-
găti profesori, și devenită cu timpul un oficiu autorizat al spiritului
metafizicist și umanist al culturii franceze; ceilalți proveneau din *Poli-
tehnică*, o școală relativ nouă, înființată de către Marea Revoluție Fran-
ceză, cu scopul de a fi tot o școală teoretică, însă nu în spiritul teologic
sau metafizic de pînă atunci, ci într'un spirit nou, al veacului, un
spirit pozitivist. Politehnicienii au fost, dela început, partizanii ideilor
saint-simoniene, acelea despre care știm că voiau să dea o nouă orga-
nizare societății, punînd-o sub conducerea științei și a industriei.
Restaurația avea să deschidă o adevărată prigoană împotriva acestor
idei, precum și împotriva tuturor acelora care le reprezentau. Napoleon
se străduise să dea Politehnicei, școală înființată pe baricadele Revolu-
ției de către Convenție în 1795, o misiune importantă și determinată:
să formeze pe marii ofițeri ai Franței imperiale, în special pe cei
de arme speciale, geniu, artilerie și marină, într'un spirit nou, de
severă pregătire tehnică și științifică. Insă, odată cu Restaurația, aceste
orientări aveau să intre într'un con de umbră. Credincioasă criteriilor
ei reacționare, Restaurația prefera să-și recruteze ofițerii tot după
normele din trecut, adică tot după normele vieții de curte și ale privile-
giilor aristocratice. De asemeni, aceeași Restaurație avea să încerce, ca
un punct de onoare al ei, și o reabilitare a spiritului eclesiastic. In con-
secință, o vom vedea căutînd să redea seminariilor teologice splendoa-
rea lor de altă dată și voind, întocmai ca în romanul lui Stendhal —
care de fapt caracterizează tocmai procesele de viață ale acestei epoci —
ca sutana *neagră* a clericalului să înlocuiască *roșul* simbolic al soldatu-
lui napoleonian. In această atmosferă politică și socială, care punea în

luptă forțele adverse ale liberalismului burghez cu acelea ale regalității reacționare, Politehnica a jucat un rol de seamă. Nu un rol de deslegări politice, materiale, ci un rol de atmosferă, de semnificații spirituale, de orientări ideologice, de indicări generale asupra sensului modern al lucrurilor. In cadrul acestor frămîntări ale Politehnicii, s'a format Auguste Comte; de aici, el va lua și tema, și însuflețirea și elementele necesare cu care va avea să construiască marea lui doctrină a filosofiei pozitive, doctrină care va fi destinată să reprezinte, în chip legitim, o biblie a multora dintre acțiunile și revendicările culturii europene din secolul XIX.

In ce privește *Școala Normală Superioară* din Franța, știm că aceasta, pornind dela o misiune strict pedagogică și profesională, a devenit cu timpul un mare oficiu de cercetare desinteresată, către care s'au îndreptat nu numai aceia care intenționau să intre în cariera didactică, ci și foarte mulți dintre aceia care vedeau în spiritualitatea umanistică a acestei școli forma de bază a culturii omenești și condiția cea mai lămuritoare pentru pregătirea lor intelectuală. Așa se explică de ce multe dintre figurile mari ale politicii, jurnalismului, teatrului, finanței, literelor și ale științei franceze au răsărit dintre rîndurile normalienilor.

De sigur, panorama universală a vieții de școală nu se reduce la cele cîteva spicuiri indicate aici. Cu cît o vom privi mai atenți, cu atît ne vom da seama de cîte aspecte cuprinde, de cît de adînc sunt prinse cu toatele în dinamismul acțiunilor omenești și de cîtă viață revelatoare și constructivă de realități istorice a putut să existe în fiecare dintre aceste aspecte și în fiecare dintre manifestările lor.

Ne trec prin minte încă atîtea imagini: școala întemeiată de *Pestalozzi*, în care acest mare inspirat al bunătății și al jertfei pentru alții avea să plămădească nu numai un sistem de pedagogie, ci și o nouă spiritualitate, aproape o nouă religie: religia iubirii copilului; școlile întemeiate în spiritul doctrinei lui *Comenius*, școli în care principiul conducător a fost acesta: chemarea poporului la învățătură, a întregului popor, acela care avea nevoe să fie ridicat la înțelegerea demnității lui omenești prin lumină, prin carte; școala evocată într'una din nuvelele unui mare scriitor, școala modestă dintr'un sat din Alsacia, în ora aceea cînd, după războiul din 1870, dascălul preda elevilor lui, cu lacrimile în ochi, ultima lecțiune de franceză; *școlile țărănești*, care au creeat în țările nordice, Danemarca și Olanda, cea mai deplină solidaritate sufletească și cetățenească a oamenilor de-acolo; etc., etc.

In sfîrșit, aruncînd o privire și asupra timpului de față, verificînd tot ce am constatat pînă acum, putem să ne dăm seama, încă odată, de cîtă extindere a luat ideea de școală, de cît de în adînc continuă să străbată spiritualitatea ei, de chipul cum școala poate defini mai bine decît oricare altă instituție atîtea sensuri ale vieții sociale și, pe deasupra tuturor acestora, de cîte garanții este capabilă să reprezinte această instituție, în echilibrul și mersul ordonat al soartei omenești.

* * *

In toate aceste manifestări, pe deasupra deosebirilor lor de organizare și a varietății formelor lor de viață, există o unitate ireductibilă. Există o formă statornică, avînd majestatea unei alcătuiri esențiale, pe care nimic, nici oamenii, nici ideile lor și nici forțele oarbe ale împrejurărilor, n'ar putea-o transforma sau îndepărta. Pe cît de simplă în alcătuirea ei, pe atît pare de definitiv și de necesar înfiptă în mersul vieții omenești. Această formă unică este *ideea de școală* însăși; ideea de statornicire a unor elemente cruciale din înțelegerea și simțirea noastră ca oameni, în chipul unic reprezentat de *școală*; sau, cu alte cuvinte, este ideea de trăire a unor valori omenești, în perspectiva de viață pe care i-o dă *școala*. Iată, deci, în ce constă faptul care

ne impune să considerăm existența unei realități universale, purtînd denumirea aceasta: *școala eternă*. Istoria omenească a cunoscut nenumărate transformări. Au apărut în cuprinsul ei inițiative mari, răsunătoare, dar care n'au putut să aibă decît o viață efemeră. S'au prăbușit stiluri de cultură, și în locul lor au venit altele; au existat instituții care au beneficiat de toate privilegiile, dar care n'au isbutit să impună în desfășurarea simțirii omenești nici măcar un regret simplu, cînd au dispărut; și, în sfîrșit, știm că s'au ivit atîtea doctrine revoluționare, fiecare din ele cu credința că a descoperit sensul cel mai drept al lucrurilor, dar care n'au lăsat în lume decît cel mult imaginea unei experiențe, din lanțul acelora multe pe care istoria este obligată să le înregistreze un timp și să le treacă apoi printre lucrurile ei apuse. In deosebire de toate acestea, ideea de școală a rămas veșnic în picioare. A înfruntat vremurile cele mai turburi, cînd omenirea a mers pînă la a avea impresia că a pierdut chiar și conștiința de ea însăși, după cum a știut să domine, senină, și epocile de pace, de așezări echilibrate și de reflectare statornică la valorile cele mai de sus ale înțelepciunii. A rămas în picioare, străjuind astfel, peste veacuri, ceva solemn din chemarea universală a demnității, a destinului omenesc.

Școala eternă! Sub această formulă, nu vrem să cuprindem un gînd apologetic, ci recunoașterea dreaptă, obiectivă, a unui fapt istoric, a unei realități morale, a unei permanențe omenești.

Intr'adevăr, iată, în chipul unor sistematizări aproape didactice, pentru ce ne socotim îndreptățiți să vorbim *despre școala eternă* și pentru ce avem credința că în această formulă există o infinită dreptate:

a) Școala răspunde unor mari și esențiale nevoi omenești. Ne mijlocește pregătirea noastră pentru viață, în mod demn și responsabil. Experiența empirică, oricît de intensă și de legată de realități ne-ar apărea, e cert ea nu ne poate duce la toate înțelegerile pe care ni le cere viața responsabilă și, mai ales, nu ne poate da cheia adevărată a situațiilor omenești. Experiența empirică poate fi suficientă, să zicem, pentru problema de viață a păturilor care alcătuesc grosul societăților; nu poate fi însă tot atît de suficientă, pentru acei a care sunt chemați să ia atitudini, să dea măsura unor acțiuni reprezentative și în general, care vor să ia parte în mod responsabil la opera de conducere a colectivităților.

De asemeni, școala ne conduce spiritualicește, în nevoia noastră sufletească de *a cunoaște*. Ne învață să legăm elementele între ele, să simțim adevărul lor în continuă creștere, să evităm aparențele înșelătoare, să disociem sau să împreunăm datele întîlnite după curba valabilă pe care o înscriu în realitate și, prin toate acestea, să aducem aceste elemente în stăpînirea noastră, aceea despre care știm că nu ar putea fi o stăpînire despotică și orgolioasă, ci una senină, marcînd participările noastre luminoase la procesele existenței.

Paralel cu dirijarea acțiunii de cunoaștere, școala ne deprinde a prețui, a căuta și a distinge *adevărul*. Comentînd înțelesul lui *Veritatem dilexi*, inscripția ce și-a dictat-o singur pentru mormîntul lui, Ernest Renan spune: „Există trei lucruri: binele, frumosul, adevărul; dintre acestea trei, cel mai mare este adevărul. De ce? Pentru că este adevărat... Pentru că este ceea ce este". Cît va exista umanitatea, școala va avea această unică măreție: de-a căuta adevărul, de-a se simți necontenit în slujba lui.

b) Școala este o pledoarie continuă, și un exemplu mereu în mișcare, al *sacrificiului de sine*. Al acelui sacrificiu de sine, care face parte din legea intimă a creației omenești, fără de care nu ar putea să ia ființă vreo așezare durabilă, în ordinea noastră omenească. Instituțiile, progresul, acțiunile de durată, întemeerile de opere și de credințe, toate acestea, fiecare în felul lor, cer vieți de oameni, cer sacrificii totale. Fără plata acestui preț, ele nu ar putea dura, sau ar dura doar puțin, atîta cît ar putea să le îngădue sclipirile trecătoare ale orgoliilor sau ambițiilor din care au răsărit. In intimitatea ei, poate că opera de creație omenească este tocmai aceasta: suma sacrificiilor de sine pe care, dealungul vremurilor, le-au depus pe un mare altar anonim, pe care au știut să le depună astfel, muncitorii drept credincioși ai vieții.

c) Școala are în ea, în alcătuirea ei intimă, o dreptate imanentă, atît de puternică, încît în lumina ei, înseși defectele școalei ajung să ne pară, pe drept cuvînt, calități. Astfel:

Se vorbește, des, despre monotonia școalei, a sistemelor și a desfășurilor ei. Mereu: aceeași oră de oră; acelaș catalog; aceleași note; acelaș profesor care se succede periodic pe catedră cu ticurile, cu înălțimile sau cu mizeriile lui; aceeași materie de învățămînt care se repetă dela an la an și dela generație la generație; acelaș cadru îngust, aproape meschin, al pereților clasei; etc., etc. Intr'adevăr, așa este aparent; adică așa este pentru toți cei care privesc lucrurile cu miopia unui orgoliu sau a unei suficiențe. Cu toate acestea, monotonia astfel incriminată cuprinde în ea o nemăsurată măreție. Această monotonie, de fapt, este ea însăși o școală și încă o școală semnificativă, de ale cărei roade profităm enorm, cu toate că doar rareori, și doar puțini dintre noi, ajungem să-i recunoaștem meritele adevărate. Ea ne deprinde: să fim răbdători; să învățăm disciplina așteptării; să ne formăm sufletul acela înțelept, egal, în stare să primească lucrurile cu calm, să nu le promoveze dar nici să nu le stigmatizeze dintr'odată, ci să le descifreze conținutul încetul cu încetul, cu omenie și cu înțelepciune; să ne formăm simțul metodei, simțul acela despre care se știe că nu se întemeiază pe deprinderi mecanice ci implică stăpînirea precisă a multor elemente aride și exegetice.

Sau, se vorbește, cu egală asprime, despre greutățile numeroase ale școalei, despre sforțările repetate pe care le cere elevilor, despre neomenia de a le răpi prea mult din copilăria lor și în schimb de a le cere, de multe ori peste puterile lor, exercițiul repetat al unor forme abstracte, reci, cu nimic cald și solicitant în ele. Dînd la o parte ce este exagerat sau parțial în aceste păreri, și reflectînd mai atent asupra lor, ne vom da seama că și adevărul acestora șovăe, că de fapt acest adevăr aproape nu există. Școala nu trebue să se mărginească doar la a da cunoștințe. Tot pe atîta, ea trebue să oțelească suflete, să întemeeze deprinderi de viață, să sprijine formarea caracterelor. Ori, toate acestea cer, ca o primă condiție a lor, puterea și știința inșilor de a trece prin greutăți, de a le stăpîni și de a le valorifica diferitele lor semnificații. Faptele adevărate, care ne dau propriu zis emoția și conștiința vieții pe care o trăim, sunt tocmai acelea în care am avut de învins o greutate. Nu exagerăm nimic, pretinzînd că istoria unui suflet omenesc este, în fond, istoria greutăților pe care viața i le-a așternut în cale. Cînd nu au în ele asemenea greutăți, faptele pe care le trăim sunt ori simple obișnuințe, ori fapte anodine, fără niciun înțeles nou și fără niciun ecou mai stăruitor în simțirea noastră intimă. Deprinderea aceasta, de a învinge și a stăpîni greutățile, nu vine dintr'odată, dela sine; trebue să ne-o cucerim noi, și această cucerire nu este posibilă decît printr'o întreagă educație corespunzătoare, prin abnegații repetate, prin sacrificii, prin suferinți personale, ca și prin primirea și înțelegerea constrîngerilor legitime ce trebue să pornească înspre noi din afara noastră. De aceea, e adevărat că școala așterne greutăți în calea celor ce o urmează, însă nu o face pentru a-i umili și nici pentru a-și desfășura astfel vreun orgoliu al ei, ci pentru că așa este drept pentrucă așa îi cere misiunea ei firească, pentru că numai așa poate veni cu adevărat în ajutorul oamenilor.

In fine, referindu-se la cei care slujesc pe catedrele școalei, auzim pe mulți vorbind așa: „Toți aceștia, sau în orice caz foarte mulți dintre „ei, sunt oameni mărunți, mediocri, inexpresivi. Au despre viață o „imagine ciudată, sau mai bine zis, nu au niciun fel de imagine. Își „închipuesc că lumea se mărginește la cele cîteva lucruri pe care le „știu din cărți și pe care le predau an de an, în aceeași formă și în „acelaș ritm, elevilor lor. Par făpturi prăfuite. Viața din jurul lor „pare că-i sperie. Adeseori, ne fac impresia că nici n'o înțeleg. Au ră„mas la cîteva criterii de viață idilice, demodate, și nu înțeleg că ar fi „absurd ca oamenii de azi, cu problemele dramatice pe care le trăesc și „cu nevoile fulgerătoare care îi apasă în fiecare clipă, să mai poată „crede în ele. In general, ei pledează o temă de viață care nu mai este „actuală, care nu mai poate impresiona pe nimeni". Etc., etc.

Asemenea opinii nu pot rămînea fără un răspuns. Ele păcătuesc, prin faptul că privesc lucrurile printr'o prismă limitată, înlăturind, parcă cu o voită pornire, o seamă de imponderabile omenești. Profesorul, în general, nu este o ființă „prăfuită", deși lasă de multe ori această impresie. Pare așa, pentru că în fond este un om care s'a detașat oarecum de el, de vanitățile și de dorurile lui personale și care în schimb a deprins sentimentul sacrificiului de sine. A fi profesor, nu înseamnă numai a căpăta doar o abilitare formală, a te încadra într'un corp social și a practica pe catedră un meșteșug formulat în cîteva intenții spirituale și reguli pedagogice. Devii profesor, în înțelesul adevărat al cuvîntului, atunci cînd te-ai eliberat de unele tumulturi personale, cînd ai ajuns să privești mulțimea contingențelor cu un ochiu senin și impasibil și, în sfîrșit, cînd ai isbutit să îmbraci definitiv haina unei generozități depline. Este oarecum firesc, ca atunci cînd pe noi ne cheamă viața și cînd ne uluesc perspectivele frenetice ale actualității ei, să ne lăsăm duși de o asemenea impresie, că oamenii care s'au așezat pe un făgaș definitiv al cugetului și al concepției lor despre lume sau care nu se mai pun pe ei în centrul revendicărilor de viață, sunt „prăfuiți", „neinteresați" sau „mediocri". Dar, fără asemenea oameni, adică fără devotamentul lor anahoretic, trebue să admitem că viața noastră socială ar pierde ceva din pitorescul ei, că oficiile desinteresate ale educației ar funcționa cu o lipsă de neînlocuit și că școala n'ar mai avea slujitori ai ei adevărați, ci doar o seamă de funcționari, o seamă de profesioniști sau de mercenari ai unui meșteșug anumit, ai unui meșteșug în definitiv ca oricare altul.

d) Școala este eternă pentru că știe, mai bine decît oricare alta dintre instituțiunile omenești, să treacă cu seninătate peste toate piedicile sau nedreptățile care i se așează în cale. Numărul celor care se cred autorizați să vorbească despre școală, și în special să-i adreseze rechizitorii, este mare. Prin școală au trecut toți, și de aceea toți își închipue c'au înțeles-o, într'atît încît să capete asupra ei vederi definitive, s'o poată controla și să-i poată da chiar lecții. Există un fel de voluptate, nu știm cum s'o denumim mai potrivit, a unor oameni care nu stăpînesc propriu zis nici un fel de competență calificată, dar care vor să-și dea iluzia că sunt în actualitate și că au de jucat rolul de mentori sociali, de a vorbi despre școală și de-a o îngropa în sentințele suficienții sau ale orgoliului lor.

Astfel, cîți oameni politici nu și-au închipuit că au găsit, în unul sau altul dintre aspectele școalei, cauza tuturor relelor de care sufere societatea? Cîți n'au crezut că-și pot deschide drum către posturile de comandă ale societății, preconizînd programe școlare sau acuzînd public școala pentru diferitele ei activități? Cîte experiențe, ale unor ideologi improvizați, nu și-au ales școala ca teren de experiență, insinuînd că metodele ei s'au perimat, că de aceea trebue să li se dea oxigen, sau chiar să fie înlocuite cu altele, cerute de „ritmul vremii" și de „nouile nevoi de viață ale colectivităților"? Cîte orgolii reformatoare nu au crezut că pot găsi, în cîmpul școalei, terenul cel mai potrivit pentru a

încerca realizarea transformărilor visate de imaginația lor presumțioasă?

Școala a primit toate aceste experiențe cu înțelepciune. Nu le-a refuzat, nu le-a pus piedici în cale și nu le-a negat, atît timp cît ea sau alții putea avea impresia că ele vin cu un orizont nou, că aceste experiențe vin să aducă societății soluții de viață perfecționate. Conștientă de rolul ei, precum și de tăria indestructibilă a acestuia, școala nu și-a pierdut calmul niciodată, chiar atunci cînd aceste experiențe au procedat cu aerul de a fi adevărate transformări revoluționare. Școala a înțeles, întotdeauna, că ea reprezintă o răscruce omenească mai adîncă și mai semnificativă, decît multe altele și ca atare ea trebue, chiar cu prețul unor suferinți prelungite din partea ei, să dea sprijin oricărei inițiative omenești, s'o ajute să-și verifice valoarea și astfel să procure, susținătorilor ei, prilejul hotărîtor de a-și da seama, în mod neîndoios, fie de înălțimile, fie de nepriceperile lor.

Mersul vieții omenești cere, în mod fatal, lanțuri de experiențe grele, cu incertitudini dureroase, cu perspectiva mai de grabă a unor eșecuri repetate decît a unor reușite depline. Nu orice instituție poate adăposti asemenea experiențe. Dimpotrivă, cele mai multe dintre instituțiile de seamă ale societății nu ar putea ființa decît prin orgoliul continuu și exclusiv al victoriilor lor. Școala, însă, nu face parte dintre acestea. Prin întreaga ei alcătuire, precum și prin finalitățile care o justifică, ea are de împlinit un rol al omeniei integrale, în cuprinsul căreia, se știe, eșecurile pot avea tot atîta preț moral și tot atîta putere revelatoare, cît și victoriile.

In privința aceasta, paginile istoriei sunt edificatoare. De atîtea ori, în decursul timpurilor, atunci cînd valurile revoluționare păreau că vor să înece totul și să dea întregei omeniri un alt chip, școala a fost, în mod nedesmințit, printre puținele așezări omenești gata să înfrunte aceste valuri, nu pentru a apăra vreo lume apusă sau alta, ci pentru a impune prestigiul unor valori omenești eterne, pentru a apăra ideea de continuitate a atitudinii și a realizărilor spirituale omenești.

e) Vedem de asemeni în școală o instituție eternă, pentru că ea ocupă un loc de frunte printre instrumentele realizatoare ale Umanității. Știm că acest concept este prins astăzi, în cugetul omului modern, într'o rețea de gînduri îndoelnice. Mulți au impresia că este vorba doar de o noțiune himerică, poate cu oarecare autoritate în veacul trecut cînd ea părea să poată da o unitate sintetică multelor inovațiuni și chemări la viață ale acestei epoci, însă de o factură stîngace, aproape ireală, în ce privește concludența ei de astăzi, în ce privește ecourile pe care le-ar mai putea găsi astăzi, în cugetul dominat de nesiguranțe și de crispări al vremei noastre. Totuși, conceptul de Umanitate ne este necesar; tot așa, ne este necesară siguranța de a ști că există încă instituțiuni și doctrine de viață care să trăiască în lumina acestui concept și care se străduesc să-l realizeze. Ca să înțelegem ce este Umanitatea, și ca s'o prețuim, nu e nevoie să ne ridicăm numai decît pînă la înălțimea conceptului ei metafizic. O putem înțelege tot atît de bine, apropiind-o de simțirile noastre curente, făcînd-o aproape terestră, recunoscînd în ea, nu altceva, ci expresia cuprinzătoare a atîtor nevoi permanente care ne stăruesc în suflet: nevoia de liniște, de muncă, de trăire armonică a vieții, de încredere în unele forme durabile ale destinului omenesc, nevoia de a căuta adevărul, de a simți frumosul și, prin toate acestea, de a ne simți în acord cu existența întreagă. Oricînd, sub bubuitul sguduitor al tunurilor sau sub ocrotirea senină a ramurilor de măslin, școala va fi o trăsătură de unire între noi, oamenii, și această promisiune ultimă, pe care o denumim pătrunzător: *Umanitatea.*

*
* *

Un ultim motiv, putînd să justifice gîndul pe care îl închinăm aici școalei, este acesta: școala este tot atîta cît un instrument realizator al Umanității, și o disciplină înfăptuitoare, o așezare de temelie, a vieții naționale. Vrem să dovedim acest fapt, însă nu cu considerații teoretice, ci cu exemple, și anume cu exemplul care ne este cel mai apropiat: acela al propriei noastre realități naționale.

Cu toate că viața istorică a țărilor noastre s'a desfășurat multă vreme departe de Apus, acolo unde s'au desvoltat cele mai multe dintre sensurile culturii europene și unde ideea de școală a putut să atingă întregul prestigiu ce i se cuvenea, nici noi n'am fost însă lipsiți de o viață a școalei și, mai ales, de o intervenție a ei în multe dintre momentele cruciale ale istoriei noastre naționale.

Iată, în privința aceasta, cîteva ilustrări ale faptului:

Intr'adevăr, școli propriu zise, organizate ca atare, am avut doar relativ tîrziu. Totuși, ceva din spiritul, din atmosfera specifică a vieții de școală a existat, și la noi, întotdeauna. Astfel să mergem cu mintea la școlile acelea patriarhale, pe care cîte un preot sau dascăl cu tragere de inimă le înjgheba prin vreun arhondaric sau pe vreo prispă de biserică. Modeste, tăcute, primitive, dar pline de evlavie și de-o omenie pătrunzătoare, aceste școli au însemnat, pentru istoria sufletului romînesc, mult. Alcătuirea lor seamănă, în multe privințe, cu viața însăși, cu soarta poporului nostru romînesc. O soartă de popor onest, menit să sufere, să-și vadă drepturile recunoscute cu greu și tîrziu, să aștepte răbdător și să-și plătească cu trudă și cu griji multe fiecare înfăptuire a lui. O soartă de popor menit să trăiască mult de tot în umbra tradițiilor lui, adică în spiritul unor forme de viață primitive în aparență, dar pline de duh și de fervoare cucernică în fondul lor.

In mișcarea culturală începută de cronicarii moldoveni din secolul XVII, mișcare care a pus bazele unei prime renașteri culturale romînești, școala a avut un rol de bază. In studiile pe care le-au urmat la școlile umaniste din Lemberg și Kracovia, feciorii de boeri moldoveni — cronicarii de mai tîrziu — au înțeles o seamă de realități fundamentale, dintre acelea pe care numai școala știe să le imprime în spirite. Astfel: au înțeles valoarea trecutului istoric pentru soarta unei colectivități, au început să descifreze noblețea și oarecum eternitatea spiritualității latine, și-au dat seama că viața popoarelor depinde printre altele și de vrednicia cărturarilor lor și, în general, au simțit că oamenii pot deveni cu atît mai buni și mai puternici, cu cît își vor da mai bine seama de faptele semenilor lor. In scrisul și în convingerile lor, aceste valori i-au susținut și i-au orientat permanent.

De aceea, putem spune despre cronicarii moldoveni că și-au înțeles vocația lor cărturărească cu ajutorul școalei. Au putut să descifreze ce se afla în fondul lor sufletesc, acumulat acolo de întreaga lor simțire și de întreaga tradiție a neamului din care făceau parte, datorită vieții de școală pe care au dus-o în Polonia, datorită experienții sufletești și culturale începută acolo și, în general, datorită puterii pe care o au acțiunile școalei de a scoate la lumină dotările de înțelepciune și de simțire ale acelora care cred în ea.

Să ne gîndim la momentul cultural și istoric înscris, în Ardealul secolelor XVIII și XIX, de către mișcarea latinistă, mișcare care și-a găsit expresia ei cea mai vitală în școală. Corifeii latiniști — Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai — au fost, prin toată pregătirea și prin toată acțiunea lor de viață, oameni de școală. Doctrina Școalei Ardelene este departe de a reprezenta un capitol încheiat al istoriei noastre culturale. Cercetările continui ce se fac asupra ei trezesc din ce în ce mai multe și mai importante lămuriri cu privire la procesele evoluției noastre moderne, atît sub raport cultural-științific, cît și sub raport social-politic.

Astăzi, nu s'ar mai putea scrie o istorie adevărată a Ardealului, fără a destina școlilor dela Brașov, Sibiu, Blaj și Năsăud, nu numai o pagină evocativă, ci o întreagă perspectivă de înțelegere a lucrurilor, fără a descifra viața care s'a călit între zidurile acestor școli și fără a urmări pînă departe, adică pînă în ultimele colțuri ale romînismului și chiar dincolo de acestea, iradierile de elan și atitudine națională cărora toate aceste școli au știut să le dea viață.

Inceputul culturii noastre moderne a fost dominat de figura simbolică a lui Gheorghe Lazăr și de viața de școală pe care acesta a întemeiat-o în Principatul Munteniei, leagănul revoluționarismului nostru pașoptist. „Veniți, toți de toate părțile și de toată starea, veniți la isvorul tămăduirii!" — așa a răsunat chemarea dascălului ardelean către colectivitatea romînească, într'un moment istoric cînd faptele de cultură trebuiau să devină, nu numai afirmarea expresivă a unor posibilități sufletești, ci și o armă de luptă pentru mulțimea revendicărilor noastre naționale.

In aceiași epocă, Gheorghe Asachi întemeia în Moldova, cu ajutorul înțeleptului mitropolit Veniamin Costache, o operă asemănătoare. Catedra lui dela școala dela Trei Erarhi, de matematică „cu aplicație practică de gheodesie și arhitectură", a fost un focar de nouă viață spirituală, de unde au pornit lovituri puternice împotriva grecismului, unde s'au format primii ingineri hotarnici moldoveni și, în general, unde s'au pus temeliile întîiului învățămînt modern al Moldovei. Opera lui Gheorghe Asachi, deși în mare parte necunoscută, a fost totuși multiplă și interesantă. A reorganizat seminarul dela Socola, s'a înconjurat și el de dascăli ardeleni formați în atmosfera Blajului — numele lui Fabian Bob, Vasile Pop, Ioan Costea ș. a. au rămas neuitate —, iar mai tîrziu, în 1828 a întemeiat la Iași „Școala Vasiliană", aceea care a reprezentat un moment hotăritor în acțiunea de naționalizare a învățămîntului moldovenesc.

Este vremea cînd Veniamin Costache punea întregul lui suflet mare pentru renașterea prin cultură a Moldovei, cînd pentru aceasta se adresa tuturor ce-l puteau ajuta și cînd primea dela un boer cum era Costache Conachi răspunsuri ca acestea cu privire la materiile ce ar trebui predate în școlile romînești: „...adevăratul început de civi-
„lizație ar fi de a înveța pe norod: Catihisul, ca să știe ce crede și cum
„crede cari sunt datoriile societăței și omenirei; cum trebue să lucreze
„pămentul și copacii, cum trebue să grijească și să sporească vietățile
„lui trebuincioase și cum trebue să se ajute pe sine și gospodăria sa
„cu casnicile lecuiri și oblojele. Ear starea cea deasupra norodului, care
„la noi se zice boerească, pe lăngă de aceste, să învețe: cum trebue să
„judece și să cărmuiască pe norod povețuindu-l prin pilda purtărilor
„sale la cele de adevărat folos; și toate aceste se încheie în învețetura
„Credinței, a Itichiei, a Matematicei a Doftoriei și a Administrației. Cât
„pentru acele stări cari nu au trebuință de ajutorul școlelor de aice,
„remân în slobodă voe a înveța ce le-ar plăcè în socoteala lor".

Un alt moment interesant al revoluției noastre moderne a fost, de sigur, acela înscris de anul 1843, cînd pe una din catedrele Academiei Mihăilene din Iași, Kogălniceanu deschidea cursul lui de istorie națională. Era întiia oară cînd, de pe înălțimea unei tribune autorizate, se puteau rosti în țările noastre idei ca acestea: studiul istoriei este o condițiune a înțelepciunii omenești și o condiție pentru ridicările legitime ale popoarelor; avem și noi o istorie națională, tot atît de interesantă, de dramatică și de plină de semnificații, ca a oricărui dintre popoarele lumii; altfel vom privi viața noastră romînească și altfel ne vom înțelege soarta, cu cea ce am făcut pînă acum și cu ceea ce avem de făcut de acum înainte, cînd vom ști care ne-a fost trecutul, cine ne-au fost voevozii, cum am întîmpinat împrejurările veacurilor și

cum am știut să ne ridicăm, cu demnitate, din noianul tuturor suferințelor noastre seculare. Aceste accente au răsunat profetic. De aceea, fără a ne da seama că aceste accente au existat cu adevărat și că ele au statornicit convingeri puternice în cugetul atîtora dintre oamenii noștri reprezentativi din secolul trecut, nu am mai putea să ne explicăm, astăzi, formarea și consolidarea Romîniei moderne.

Intrînd mai de aproape în atmosfera vieții noastre moderne, considerată dela mijlocul veacului XVIII și pînă aproape de sfîrșitul veacului trecut, vom intîlni, rînd pe rînd, în societatea noastră și în viața ei spirituală, prezența a trei categorii de dascăli, fiecare cu poezia, cu înțelesul, cu rostul și cu necesitatea ei.

In cea dintîiu categorie, trebue să numărăm generațiile de dascăli greci, cei chemați în țară de Domnitorii noștri, continuînd cu cei veniți în epoca fanariotă și sfîrșind cu cei pripășiți pe la noi într'un fel sau altul, bucuroși să mai poată culege ceva din firimiturile modei greciste de altă dată. Unii dintre aceștia au fost adevărate personalități cărturărești — de pildă Ieremia Cacavela, instructorul lui Dimitrie Cantemir, Ion Trapezunțiul, Sevastos Kimenitul, Ioan Maiota, toți aceștia dascăli renumiți, cu studii făcute în Occident și aduși în țară de către Constantin Brîncoveanu — după cum alții au fost personagii hibride sau aproape ridicole, ajungînd pînă la acele prezențe hilariante și cu totul streine de bunul nostru simț, despre care ne amintim că Alecsandri n'a avut prea multă evlavie în comediile lui. Insă, și unii și alții au îndeplinit o funcțiune care, oricum, ne-a fost utilă și a lăsat roade. Astfel: au întemeiat învățămîntul grecesc din secolul XVIII, care ajunsese la o deosebită strălucire; au pregătit oarecum atmosfera de școală modernă, care avea să se statornicească la noi odată cu influențele secolului XIX; au fost agenți ai culturii franceze, aceea care avea să se petreacă în forme puternice în tot cursul secolului trecut și au adus adeseori elemente esențiale din imaginea de viață dreaptă și cuprinzătoare pe care o poate da învățătura.

O a doua categorie a fost aceea a dascălilor francezi. Ion Ghica ne-a vorbit despre Vaillant; Kogălniceanu despre Cuénim, cel care ținea un pension la Iași; iar în galeriile de dascăli ale vechilor noastre licee din țară putem să găsim, adeseori, nume de profesori francezi, oameni care s'au devotat cu adevărat, și catedrei la care funcționau, și țării care îi adoptase. Mulți dintre aceștia, intelectuali de rasă, porniți în lume în mulțimea celor emigrați din cauza Revoluției Franceze, au devenit adevărați pioneri ai vieții noastre culturale și ai revendicărilor noastre de ordin spiritual.

In sfîrșit, cea de-a treia categorie a fost aceea a dascălilor ardeleni, fie din seria acelora care au urmat procesul sufletesc al lui Gheorghe Lazăr, fie a celor care s'au refugiat din cauza persecuțiilor streine, fie a celor care au simțit nevoia să dea curs sufletului lor de misionari culturali, format astfel în școlile romînești dela Blaj. In rîndul acestora, istoria culturii și a școalei noastre a înregistrat definitiv pe atîția: Ion Maiorescu, Simion Barnuțiu, August Treboniu Laurian, Florian Aaron, Timotei Cipariu, Aron Densusianu, etc., etc.

Viața de școală a inspirat pe mulți, aproape pe toți dintre marii noștri scriitori, propriu zis nu pentru a produce cu acest material mari opere literare, ci pentru a zugrăvi atmosfera începuturilor noastre moderne, pentru a reda ceva din cuprinsul autentic al simțului nostru epic și pentru a-și pune îndemnul lor poetic în acord cu realitățile începînde ale modestei noastre umanistice naționale.

Astfel, ne amintim că Eliade Rădulescu ne-a descris atmosfera din școala în care a învățat, cînd ei, elevii, trebuiau să vină cu bucăți de lemn de acasă, ca să aibă cu ce se încălzi în clasă. In legătură cu începuturile lui poetice, tot el ne-a înfățișat imaginea dascălului Alexe și a preotului Naum, doi dintre dascălii care i-au dat gustul

învățăturii. Costache Negruzzi ne-a înfățișat, într'un chip deosebit de sugestiv, pe dascălul dela Socola, cel care împărțea literele alfabetului în: *glasnice*, *neglasnice*, *glasnico-neglasnice*. In *Scrisorile* lui Ion Ghica, Dascălul Chiosea, este un personagiu în jurul căruia autorul a împletit multe dintre relatările lui cele mai sugestive. Creangă ne-a imortalizat figura lui Bădița Vasile, ne-a făcut să rîdem, dar și să suferim cu Smărăndița popii, cea care a făcut „safteaua" lui „Sfîntul Nicolai" și să petrecem, și noi, de glumele lor de băetani sdraveni la Seminarul din Socola. Alecsandri ne-a povestit cu humor cum și-a trecut bacalaureatul la Paris, datorită singurului fapt pe care pretindea el că îl cunoștea întîmplător din întreaga istorie universală: Pacea dela Westfalia. Delavrancea ne-a lăsat, în Domnul Vucea, un document uman, cald și sugestiv, rămînînd așa chiar pe deasupra unor moravuri în aparență burlești. Slavici ne-a zugrăvit, în „Budulea Taichii", o icoană adevărată și profundă a dascălului din Ardeal, în sufletul căruia onestitatea lui țărănească și spiritul înalt al învățăturii de carte s'au putut înțelege drept, omenește, real.

Toate aceste icoane alcătuesc un patrimoniu sufletesc clar și sugestiv, în lumina căruia ideea de școală pare a se întovărăși bogat și definitiv, cu spiritul, cu simțirea romînească și cu atîtea dintre manifestările lor caracteristice.

Alăturîndu-se desăvîrșit revoluției moderne a Statului nostru, școala romînească a constituit unul din cele mai de seamă pivoturi ale politicii reprezentată de Regele Carol I. A susținut toate elementele pozitive ale erei noastre burgheze. A pregătit, în ritmul pe care îl cereau evenimentele evoluției noastre naționale, pătura conducătoare a vieții noastre de Stat. A popularizat punctele ideologice apusene, acelea care trebuiau să susțină sufletește eforturile culturale și sociale ale modernizării noastre, tot așa după cum a impus convingerea că există elemente ale spiritualității noastre locale, care nu vor mai trebui părăsite niciodată. Odată cu pregătirea spirituală a păturii conducătoare, școala noastră a cerut continuu să se întemeeze o doctrină culturală romînească; a cerut să ne unim eforturile pentru a ne creea o autonomie spirituală, prin care să consolidăm pe cea politică, să procedăm la cunoașterea metodică a realităților romînești, înlocuind criteriile patriotismului romantic cu acelea ale unuia realist și energetic. Așa se explică pentru ce școala romînească a putut să cunoască o „epocă Haret", în care s'a ridicat, cu autoritate și cu patriotism, nu numai problema burgheză a orașelor, ci și aceea a promovării satelor romînești și a formelor culturale autohtone.

De viața școalei noastre se leagă opera și amintirea multora dintre personalitățile caracteristice pe care le-a produs, pînă acum, gîndirea și știința romînească: Titu Maiorescu, Xenopol, Petre Poni, C. Istrati, Spiru Haret, Hajdeu, I. Bogdan, Onciu, Vasile Pîrvan, Zeletin, Ovid Densusianu, Dr. I. Cantacuzino, Gh. Țițeica, Dr. G. Marinescu, etc., etc.

De asemeni, școala romînească a fost o chezășie puternică și pe deplin entuziastă, în pregătirea sufletească a generației întregirii noastre naționale. Această întregire n'a fost numai un act politic, rezultat al activităților diplomatice sau al acțiunilor militare. Inainte de orice, întregirea a fost un act de convingere romînească generală, pregătit în adînc, printr'o operă îndelungă de lămuririri și de puneri în valoare a forțelor noastre sufletești. In această operă de lămuriri, școala și-a ales, întotdeauna, sarcinile cele mai grele și mai pline de răspunderi.

In clipa de față, rolul școalei romînești continuă, cu aceeași autoritate ca și pînă acum. Trăim vremuri grele, apăsătoare. Oamenii încep să piardă curajul marilor anticipări. S'au petrecut în lume atîtea răsturnări și trădări ideologice, încît cugetul contemporan a fost desorientat și smuls din echilibrul sufletesc pe care i-l dădeau înțelegerile și convingerile lui de pînă acum. Odată cu acestea, în-

crederea în cultură se clatină. Oamenii se întreabă dacă trebue să mai caute intimitatea valorilor, sau dimpotrivă să fugă de ele, refugiindu-se în mod conformist, cu toată puterea lor de simțire, în actualitatea unei contingențe sau alta.

Ințelegând toate aceste lucruri, atît în cauzele cît și în manifestările lor, școala romînească luptă ca aceste tendințe negative să fie oprite în loc, așa încît ele să nu ajungă a cuprinde, în vreun fel sau altul, sentimentul de viață mai adînc al colectivității noastre.

Atît cît îi stă în putință, ea luptă să păstreze vie încrederea în valori, acele valori a căror idee nu trebue să dispară, pentru că mîine, cînd va fi din nou senin în lume, această încredere va fi, tot ea, singurul mijloc prin care vom putea să legăm rănile războiului și să alungăm din cugete imaginile obsedante ale distrugerii.

Fără îndoială un asemenea rol al școalei nu s'a desfășurat numai în viața poporului nostru, ci a tuturor popoarelor care au înscris, cît de cît, o pagină de cumințenie și de disciplină constructivă în cartea lumii. In privința aceasta, istoria ne stă martoră credincioasă. Cu cît un popor a avut o viață mai intensă și cu cît a dat la iveală o operă de cultură mai semnificativă, cu atît participarea școalei în evoluția lui a fost mai esențială și mai statornică.

Incheem aici această înșiruire de gînduri. Adevărate fiecare în parte, avem credința că ele sunt tot atît de adevărate și în înțelesul mare, universal, pe care ni-l poate da în totalitatea lor. Adică înțelesul acesta: că *școala* stă la o răscruce de mare răspundere a vieții omenești; că pe ea se reazemă o parte din voința de creație și de înțelepciune a lumii; că ea reprezintă o garanție a sensului uman; și, în sfîrșit, că locul ei adevărat este printre valorile mari, definitive, din care se țese alcătuirea esențială a istoriei.

* * *

Iată ce avem de spus tuturor acelora care văd în școală o formă demodată, care pledează tema premenirilor ei cu orice preț, care cred că o pot folosi ușor pentru oricare din ambițiile lor sau din comenzile trecătoare ale actualității. In măsura în care, în fiecare experiență a lor, vor uita sau vor nesocoti această pătrunzătoare realitate a *școalei eterne*, să nu-și închipue că vor putea ajunge vreodată la vreun rezultat adevărat, durabil, necesar.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ECONOMICĂ

SFÎRȘIT DE AN, CAPĂT DE VEAC

La 31 Decemvrie nu s'a terminat un an mai bun sau mai rău ca altul. Nu a fost început ori sfîrșit de ciclu, ci capăt de perioadă istorică. Un mod de producție a dat tot ce putea da, a ajuns în contradicție absolută cu sistemul de repartiție și trage să moară. In două secole populația globului s'a însutit, capacitatea de producție a lumei s'a înmiit, s'au format națiuni și piețe naționale, s'a brăzdat globul cu căi ferate și șosele, s'au ridicat miliarde de locuințe, mijloacele de comunicație au apropiat oameni și lucruri, știința de carte a devenit bunul a sute de milioane de suflete. La 31 Decemvrie 1939 un spectru înspăimîntă continentele: în 1940 va fi foamete. Pămînturile rămîn necultivate și uzinele produc numai armament. In 25 ani au isbucnit două războaie mondiale și 11 războaie locale. Două crize internaționale de supraproducție, cu zeci de milioane de șomeri, au fost pregătite sau urmate de numeroase depresiuni și de inflație. Piața internațională, creată în două secole de muncă s'a pulverizat în numai zece ani. Uriașele posibilități ale tehnicei moderne rămîn neutilizate; totuși piețile naționale au ajuns prea înguste pentru capacitatea de producție a lumei și armatele sparg frontierele cu tunurile. Din fabrici și ferme se scot mărfuri suficiente pentru a alimenta două războaie cari au aprins globul, însă cei flămînzi mor de foame. Libera existență a neamurilor, egal îndrituite la viață și cultură, a devenit imposibilă pentru că marile puteri împart lumea și morala. Șomajul nu este lichidat prin muncă, ci pe cîmpul de luptă. A revenit vremea cruciadelor cînd, în numele lui Isus, se adunau înfometații hoinari pe drumurile Europei și erau trimiși să cucerească orașul sfînt.

Fără o nouă ordine politică și economică care să înlăture antagonismele între oameni nu va mai fi niciodată pace și prosperitate. Și pentru că omenirea vrea pace pentru totdeauna, anul 1940, nu poate fi decît răscruce de veac.

O ANIVERSARE MEMORABILĂ

La 24 Octomvrie s'au împlinit zece ani dela ultimul mare crah al bursei din New-York. Omenirea nu a dat însă atenția cuvenită acestui eveniment epocal. Europa și Asia sunt preocupate să lichideze pe calea armelor consecințele cataclismului din 1929, iar Statele-Unite se refac asistînd „cash and carry" la lichidarea civilizației pe două continente. Amintirea acestui Serajevo economic (vezi „the Economist"

Nr. 5.023), nu este însă lipsită de interes, mai cu seamă pentru cei hotărîţi să-şi dea generos viaţa pentru libertate şi democraţie.

Statele-Unite au suferit mult de pe urma marei crize care a urmat crahului din Octombrie 1929. Pînă în 1932, producţia industrială s'a micşorat cu 50%, venitul naţional cu 45% şi producţia de oţel cu 80%. Numărul celor fără de lucru a ajuns, în acest interval, la 16—17 milioane, iar situaţia agricultorilor era disperată. Preşedintele Roosevelt a fost adus la putere pentru a scoate Statele-Unite din impasul în care se aflau. Dolarul a fost devalorizat, s'au acordat subvenţii uriaşe agriculturei şi s'au făcut imense investiţii de stat. Cu toate acestea, producţia industrială nu a atins nivelul din 1929 decît o singură dată, la sfîrşitul anului 1936, pentrucă după aceia să scadă cu 35% pînă la mijlocul anului 1939. Venitul naţional nu a mai ajuns niciodată la ce era acum zece ani. In primele luni din 1937, a fost cu 10% mai mic decît în 1929, apoi a scăzut pînă în 1939 cu 15—18% sub acest nivel. Numărul lucrătorilor ocupaţi în mod continuu, care se micşorase cu aproape 60% în perioada 1929—1932, a ajuns o singură dată, în 1937, din nou la nivelul de acum zece ani, pentru ca după aceia să scadă cu 30%. Nici bunele intenţii şi nici activitatea preşedintelui Roosevelt, nu au reuşit să readucă americanilor prosperitatea de altă dată. Toate măsurile luate în ultimii şase ani nu au pus în mişcare uriaşa maşină economică. Intreprinderile funcţionau de cîte ori obţineau direct sau indirect sprijinul statului şi apoi se opreau. Statele-Unite păreau intrate într'o depresiune fără sfîrşit, popularitatea preşedintelui Roosevelt era în declin. Vara trecută anunţase că nu se va mai prezenta a treia oară la preşedenţia Statelor-Unite. Pe urmă a venit războiul european. Indicile afacerilor (calculat de „The Annalist"), care era 88,9 în Octomvrie 1938 a ajuns la 106,1 în Octomvrie 1939. Producţia zilnică de oţel a crescut faţă de anul trecut cu aproape 60%. Construcţiile, inexistente în anii precedenţi, au început brusc să crească în Septembrie 1939. In toate ramurile de activitate, războiul european a ridicat moralul, beneficiile şi devotamentul. Revistele americane prevăd din nou o lungă eră de prosperitate. Inţelegerea şi spiritul de sacrificiu au mers atît de departe încît, în acelaşi timp în care democraţiile europene erau tratate „cash and carry", exportatorii americani vindeau pe credit şi transportau orice marfă cerută în America de Sud, Africa, Indii Britanice, China, Japonia şi Australia. Pentru a nu limita posibilităţile de aprovizionare ale democraţiilor europene le-au scutit de a mai vinde şi transporta pe pieţile extra-europene.

Tot ce se întîmplă dincolo de ocean dă impresia curioasă a unui continent care-şi pregăteşte o viaţă mai bună pe seama altor continente. Dacă profundul pacifism de care sunt animaţi în deobşte americanii nu ar fi în contradicţie cu barometrele lor economice, am putea crede că, cel puţin unii din supravieţuitorii zilei de 24 Octomvrie 1929, sunt străini de cataclismul european. De fapt lucrurile trebue să fie cu mult mai simple: războiul a isbucnit şi profită cine poate, adică americanii. In ce priveşte viitorul, se vor găsi desigur şi dintre aceia care să susţie necesitatea continuării războiului european pentru a împiedeca „distrugerea vieţii spirituale". Dacă aceştia vor fi numeroşi şi mai cu seamă puternici, este neîndoelnic că nu va fi prea bine pentru cultura milenară a Europei.

FINANŢAREA RĂZBOIULUI

Cu excepţia întreprinderilor producătoare de bunuri şi servicii, (căi ferate, fabrici etc.), aparatul de stat reprezintă din punct de vedere economic, o cheltuială improductivă. Necesar pentru a apăra o

anumită ordine socială şi naţională, nu este creator de valori economice decît atunci cînd este şi antreprenor. De aceia, se întreţine aproape exclusiv din munca cetăţenilor pe care nu-i salarizează. Din valorile produse de aceştia, o parte merg sub formă de impozite în casele statului de unde se plătesc apoi funcţionarii, armata şi materialul consumat. Acestea nu pot creşte însă peste o anumită limită fără a reduce consumul sau investiţiile. O birocraţie numeroasă sau cheltueli somptuoase disproporţionate cu venitul naţional produs, constitue totdeauna sarcini fixe care periclitează evoluţia normală a societăţii. Cu atît mai mult deci în vreme de război sarcina fiscală trebue să devie împovărătoare deoarece, nu numai că o mare parte a populaţiei active este scoasă din procesul de producţie, dar în acelaşi timp consumă mai mult decît în timp de pace. In afară de echipament, alimente şi doctorii, războiul înseamnă un uriaş consum de armament. Venitul naţional scade, cheltuelile inproductive cresc şi prin urmare sarcina fiscală atinge un nivel incompatibil cu funcţionarea normală a economiilor naţionale.

Aşa dar, problema finanţării războiului poate fi enunţată în chipul următor: de unde şi cum ia statul banii necesari întreţinerii frontului aşa încît economia naţională să sufere cît mai puţin? Bine înţeles, nu poate fi vorba de soluţii care să asigure buna stare a tuturor, ci de metode destinate să atenueze şi să amîne răul inevitabil.

In ultimii 80 ani, cheltuelile tuturor statelor au crescut în permanenţă din cauza dezechilibrului social din ce în ce mai accentuat, a antagonismelor dintre ţări şi a înpietirii aparatului de stat cu capitalul financiar şi industrial. Agravarea luptei dintre clasele sociale şi state, a determinat extinderea continuă a aparatului de stat, iar perfecţionarea tehnicei a ridicat considerabil valoarea materialului de război. In fine, salvarea atîtor întreprinderi bancare şi industriale de către stat, a adăogat cheltuieli din ce în ce mai mari. Acestea au putut fi însă acoperite pentru că, prin industrializarea lumii, venitul mondial a crescut, iar exportul de capital a umplut golurile rămase. Acolo unde impozitele deveneau insuficiente sau erau insuportabile, împrumuturile au acoperit cheltuielile.

De aceia statisticile ultimului secol arată că atît veniturile cît şi împrumuturile statelor au crescut fără întrerupere. In unele ţări, lucrurile nu au mers prea uşor. Viaţa economică a suferit din cauza unor sarcini fixe prea mari, însă pînă la urmă tehnicienii finanţelor publice au găsit mijloacele necesare pentru a face faţă situaţiei.

Deşi în aparenţă războiul actual nu aduce elemente care să facă imposibilă aplicarea metodelor clasice de finanţare, totuşi prin faptul că trebuesc găsite sume imense într'un timp foarte scurt şi anume atunci cînd venitul naţional scade, problemele care se pun devin extrem de greu de rezolvat. Schimbarea nu este numai cantitativă, ci şi calitativă.

Statul îşi poate procura bani din munca trecută acumulată sub formă de capital sau simple economii, din cea prezentă, adică din beneficii, venituri diverse şi salarii sau din cea viitoare, adică din înprumuturi ce urmează să se plătească după terminarea ostilităţilor. Cu alte cuvinte, războiul poate fi plătit prin impozite curente, impozite pe capital, împrumuturi interne sau externe, inflaţie şi daruri. Inflaţia producînd însă urcarea preţurilor, echivalează cu un impozit indirect, plătibil exclusiv de consumatori. In ce priveşte „darurile", semnificaţia lor diferă după sursă. Dacă provin din ţară, pot fi echivalate cu impozitele directe sau cele asupra capitalului; dimpotrivă, dacă vin din străinătate, nu grevează economia naţională.

Astfel clasificate, metodele de finanţare par foarte simple şi aplicabile oriunde. In realitate, lucrurile stau cu totul altfel. Să ad-

mitem, de exemplu, că se începe printr'o emisiune masivă de bancnote şi că nu se iau măsuri pentru a preintimpina urcarea preţurilor. In acest caz, expansiunea circulaţiei fiduciare accelerează mişcarea preţurilor şi, la un volum redus al tranzacţiilor, corespunde o valoare mare. De obiceiu, fenomenul este însoţit de o bruscă deşteptare a autorităţilor care caută imediat o metodă destinată să facă inutilă o nouă emisiune de bancnote. Şi cum în orice cărţulie asupra finanţelor de război se găsesc toate soluţiile imaginabile, se adoptă metoda împrumutului, a impozitelor sau a hîrtiilor de valoare cu circulaţie limitată.

Să admitem că tehnicienii fac următorul raţionament. Impozitele noui sau sporirea celor vechi fiind lipsite de eficacitate şi în plus inechitabile, pentru că lovesc în mod egal toţi contribuabilii, renunţăm la acestea în favoarea împrumuturilor şi a hîrtiilor de valoare cu circulaţie redusă. Pentru a obţine însă un împrumut, trebue să existe undeva rezerve disponibile mari şi cetăţenii să găsească plasamentul bun. Imprumuturile libere reuşesc deci în ţările bogate cum sunt Anglia, Franţa ori Statele-Unite. In ţările lipsite de o piaţă a capitalurilor, se pot lansa împrumuturi, însă nu dau rezultate dacă nu sunt forţate. Chiar şi în acest caz sumele obţinute sunt însă derizorii în raport cu cheltuielile impuse de un război modern. In plus, împrumuturile interne într'o ţară săracă mai au şi cusurul că paralizează repede activitatea economică. Capitalurile disponibile fiind insuficiente în vreme de pace, dispar cu totul în timp de război cînd preţurile sunt urcate, iar lipsa de activitate împiedecă formarea altora noui. Dacă împrumutul reuşeşte, se absorb capitalurile de rulement, piaţa se anchilozează repede şi Institutul de Emisiune este obligat să lombardeze, adică să transforme în bancnote, titlurile deţinute de particulari. In acest caz, rezultatul este o inflaţie cu dobîndă. Altfel, titlurile încep să funcţioneze ca monedă. La început servesc pentru lichidarea conturilor între marile întreprinderi, apoi între cele mici şi cele mari şi pînă la urmă sunt utilizate şi la plata salariilor. (Fenomenul s'a întîmplat în 1917 şi 1918, exact aşa cum l-am descris, în Germania sărăcită de trei ani de război). Bine înţeles, operaţia se termină printr'o inflaţie masivă şi abandonarea luptei.

Desigur, în ţările bogate, finanţarea prin împrumuturi este mai uşoară, însă, cu vremea are efecte similare aceleia din ţările sărace. Acestea nu pot susţine un război modern, pe cînd primele găsesc resurse pentru un timp mai îndelungat.

Inflaţia şi consecinţele ei dezastruoase, pot fi evitate finanţînd războiul prin impozite. Dar cum această metodă implică o producţie abundentă, este aplicabilă numai într'o ţară cu populaţie numeroasă şi capacitate mare de producţie. Altfel, nu se pot mobiliza soldaţii necesari frontului. Admiţînd teoria germană că pentru un soldat pe front sunt necesari alţi trei în producţie transport şi comerţ, este limpede că, cine are nevoe de mulţi soldaţi, nu-i poate alimenta fără un „hinterland" bogat în oameni şi uzine. Dacă această condiţie este realizată, tehnicienii finanţelor publice găsesc uşor şi soluţiile adecuate. Altfel, ori impozitele nu dau randament, ori nu pot trimite soldaţi pe front.

Prin urmare, metodele de finanţare cunoscute nu au pretutindeni aceiaşi eficacitate, iar ordinea în care sunt întrebuinţate, nu este indiferentă. Oricare ar fi însă metoda adoptată, problema esenţială este menţinerea producţiei şi constanţa preţurilor. Simpla expansiune a circulaţiei fiduciare trebue evitată totdeauna la începutul războiului pentrucă riscă să compromită toate celelalte metode de finanţare. In loc să atenueze şi să amîne consecinţele rele ale războiului, le accentuează şi le actualizează. De altă parte, menţinerea producţiei fiind incompatibilă cu o mobilizare generală, este clar că ţările mici

şi sărace, sunt puse în situaţia de a nu putea susţine un război modern. Acestea se apără în primul rînd prin tratate. Fără ajutorul financiar al unei mari puteri, o mică putere nu poate susţine decît un mic război. Spre ruşinea ştiinţei economice, „darul extern" apare ca singura soluţie de finanţare a războaelor duse de ţările mici şi sărace.

ALARMĂ NEJUSTIFICATĂ

A fost odată, de mult, o vreme cînd singurul motor al activităţii economice fiind profitul, oamenii, lipsiţi de prejudecăţi şi neperverţiţi de civilizaţie, aveau grijă ca beneficiile să nu scadă sub 20%. Pe urmă lucrurile s'au schimbat. Animale veninoase, denumite funcţionari de stat, au limitat printr'o metodă cunoscută sub numele de „telescopare", viaţa chinuită a unei industrii în care sunt investite foarte multe miliarde, lucrează zeci de mii de lucrători, care produce fără întrerupere şi nu refuză nici o comandă.

Această tristă povestire a apărut într'o veche şi generoasă revistă, plină de respect pentru adevăr şi frumos. Autorul, un distins intelectual, purificat de prejudecăţi pacifiste la focul sacru al industriei de armament, expune după cum urmează, tehnica utilizată de vampirii „telescopării":

1) industriaşul primeşte vizita vampirului şi, fascinat de acesta acceptă o comandă de miliarde cu un avans de 10—20% şi un beneficiu de cel mult 10%;

2) sub influenţa aceleiaşi fascinaţii, industriaşul mai acceptă să facă investiţii şi stocuri de materii prime care periclitează, dela început, orice beneficiu;

3) preţul de cost, calculat în vederea unui beneficiu de 10%, este recalculat în timpul executării comenzii, fără să se ţie seamă de scumpirea materiilor prime şi a cheltuelilor generale;

4) după multe avataruri, industriaşul livrează mărfurile şi, în loc de bani buni, primeşte, bine înţeles, bonuri de tezaur, pe care le vinde cu 80%.

Prin urmare, industria de armament, „Blanche neige" a economiei naţionale, intră în agonie la primirea comenzilor, dă faliment în timpul executării contractelor şi termină în chip tragic la plata furniturilor. Şi toate acestea din pricina prejudecăţilor!

Din nefericire pentru noi, alarma este nejustificată pentrucă toată povestea este inexactă. Mai întîi trebue precizat că beneficiul net prevăzut în toate contractele de armament este de 20% şi nu de 10%. Apoi preţurile de cost sunt calculate în aşa fel încît toate investiţiile să fie amortizate la livrarea primei comenzi şi în cel mult 1—2 ani. (Intr'un moment de nebunie al directorului întreprinderii, o singură uzină a cerut şi obţinut un termen de trei ani). In al treilea rînd, avansul dat de către stat nu a fost niciodată de 10—20% din valoarea comenzii, ci de cel puţin 40%. In fine, preţul de cost poate fi oricînd revizuit, toate contractele de armament din lume prevăzînd urcări proporţionale cu preţul materiilor prime şi al costului vieţii, deşi fabricile de armament se bucură de un regim special (facilităţi la procurarea devizelor, înţelegeri dela stat la stat, disponibilităţi în străinătate şi legături cu întreprinderile străine) care le asigură stabilitatea cheltuelilor de producţie.

In ce priveşte calculul preţurilor de bază şi mai cu seamă al cheltuelilor generale — admiţînd un coeficient foarte ridicat de corectitudine profesională a „vampirului" — îşi închipue cineva că acesta se poate orienta în labirintul unei întreprinderi de armament după ce a

stat o viață întreagă într'un birou de minister? Probă, o mare fabrică de armament care, după ce obține modestul avans de 40%, termină prima comandă, amortizînd toate investițiile în 18 luni. In Noemvrie 1939 este „telescopată", adică semnează un nou contract. Din proprie inițiativă face însă o reducere de 25% asupra prețurilor de vînzare, deși între timp prețurile materiilor prime erau de două și trei ori mai mari decît la încheierea contractului precedent. Beneficiul net calculat de vampirii respectivi nu depășea 20%, atît la primul cît și la al doilea contract! Alt exemplu. O mare întreprindere, producătoare să zicem de cîntare și alte mărfuri cerute pe piață, este hipnotizată și acceptă să construiască o mare uzină de armament. După doi ani de tristă existență, telescopajul reușește atît de bine, încît proprietarul renunță să mai construiască cîntare, la care nu cîștiga decît 25—30% !

După cum este ușor de înțeles, discreția profesională mă împiedică să continui această dezolantă poveste. Suferința fabricanților de armament este, în deobște, cumplită, dar mută. Șicane sardonice sau eldoradice legende, nimic nu-i face să iasă din sumbrul lor hermetism. Nici bilanțuri nu publică, nici miniștri nu vor să fie. Căci pentru a fi acceptată de Dumnezeu, suferința trebue să fie decentă.

LEGENDE

Deși scepticismul este un mare păcat față de viață, nu se poate face o deosebire precisă între eroism și pleașcă. Frumusețea legendelor naționale le-a șters în așa măsură contururile, încît se confundă și în abecedare și în grele tratate de istorie. Mai tîrziu s'au inventat tiparul de un leu și radiofonia, cari au transformat viața noastră cea de toate zilele, într'o halucinantă legendă.

Inainte de 1916, țara noastră era bogată pentrucă producea cereale într'o perioadă de prețuri urcate și bună stare universală și pentrucă avea petrol atunci cînd petrolul devenise aur negru. După război, țara noastră era tot bogată, nemărginit de bogată, pentrucă avea petrol, lemne, cereale, vite și alte produse niciodată specificate. Prin „noi înșine" și mai cu seamă pe valurile inflației, s'a creat legenda imenselor noastre rezerve de materii prime. Timp de douăzeci de ani s'a repetat fără întrerupere că suntem bogați, pînă ce am crezut și noi și străinii. După aceia a fost criză și eram săraci pentrucă străinătatea plătea prost pleașca națională. Ne-am răzbunat pe cantități. Am jefuit zăcămintele de petrol, am secătuit pămîntul, am vîndut mai multe vite decît se nășteau și am despădurit munții. Legenda continua să învălue realitatea.

In fine, a venit marea criză: războiul european. Pentrucă „suntem bogați", străinii cer mărfuri pe care vor să le plătească foarte scump, iar noi am dori să vindem, ca să ne îmbogățim cu adevărat. Dorința va rămîne însă nesatisfăcută, pentru că suntem o țară săracă.

De exemplu, s'a interzis încă din Octomvrie exportul de orz, ovăz, plante oleaginoase și plante leguminoase deși se oferă prețuri fabuloase. Mai mult, este cu totul nesigur dacă stocurile rămase în țară vor fi suficiente pentru a asigura consumul intern pînă la noua recoltă.

In ce privește grîul și porumbul, „Institutul Romînesc pentru Studiul Conjuncturei Economice" evaluează cantitățile exportabile în perioada Noembrie 1939—Iulie 1940, la 50 mii vagoane grîu și 80 mii vagoane porumb. Dintre acestea o mare parte sunt însă angajate, așa încît trebue să ne așteptăm la prohibirea exportului încă din primele luni ale anului viitor. Aceasta pare cu atît mai util, cu cît su-

prafețele ce se vor însămînța în anul agricol 1939/1940 ca și calitatea semințelor, sunt cu totul nesigure. In fine, dacă ținem seama că în ultimii doi ani au fost condiții climaterice foarte bune și este deci puțin probabil ca fenomenul să se repete și în al treilea, o politică rațională de stocare a principalelor noastre cereale se impune ca o necesitate națională.

De asemeni, ar fi o mare greșeală să se permită exportul nelimitat de animale într'o perioadă de creștere a consumului intern, (în urma concentrărilor sporul față de anul trecut este de aproximativ 30%) și de scădere structurală a cheptelului. Producția plantelor furajere fiind insuficientă și în orice caz nesigură, nimeni nu poate risca, pe vremuri ca acestea, să nu aibă asigurat consumul intern de carne și grăsimi.

In ce privește lemnul, nu există riscul să exportăm prea mult, pentrucă tăerile din 1939 au fost reduse din lipsă de personal și mijloace de transport. In plus, aproximativ 70% din suprafețele împădurite, fiind declarate necesare apărării naționale, exploatarea pădurilor este foarte limitată. De altfel, aceste circumstanțe sunt o adevărată mană cerească de oarece, continuarea exploatării prădalnice din ultimii 20 ani ne-ar fi obligat să importăm în 1941 sau 1942 stejar și molid. Rămîne petrolul. Dar comisiunea alcătuită de Banca Națională pentru a studia rezervele noastre de hidrocarburi lichide și gazoase, constată în raportul său, că, începînd din 1938, Romînia mai dispunea de aproximativ 27 milioane tone țițeiu, care pot fi exploatate în chip rentabil, și 9,4 milioane tone a căror exploatare este nerentabilă prin metodele întrebuințate astăzi. Cum în 1938 și 1939 s'au extras aproximativ 13,0 milioane tone, rezultă că au mai rămas 14,0 milioane tone rentabile și 9,4 milioane tone nerentabile. La o producție anuală de 6,0 milioane tone, Romînia ar mai avea deci, în cazul cel mai bun, rezerve pentru 4 ani și în cel mai rău, pentru 28 luni. Dacă ținem seama că industria petrolieră participă cu 13—16% la veniturile Statului, cu 30—40% la veniturile căilor ferate și cu 40—55% la exportul Romîniei, epuizarea rapidă a zăcămintelor echivalează cu o adevărată catastrofă națională.

Dintre celelalte materii prime indispensabile economiei naționale, nu avem decît zăcăminte neînsemnate de fer, (aproximativ 13 milioane tone). Exploatarea acestora este însă numai într'o mică măsură rentabilă, iar zăcămintele dela Ghelar constitue rezervă de război. De asemeni, mai există rezerve limitate de aur, zinc, plumb. După unii autori, bauxita ar exista în cantități apreciabile, dar nu știm să existe o evaluare serioasă.

In general, densitatea metalelor pe unitatea de suprafață este prea mică pentru a asigura existența unei industrii serioase de metale. Importăm și vom importa fier, cupru, staniu, zinc, plumb, aluminium, ca și toate celelalte metale colorate.

In fine este îndoelnic că ne vom emancipa vreodată de necesitatea importului pentru bumbac, cauciuc, lînă, coloniale și culori vegetale.

Așa este Romînia țară bogată, cîntată de poeți și invidiată de străini.

Precum cuvîntul, la început a fost pleașca. Pe urmă a fost lupta împotriva capitalului străin și legenda. La sfîrșit au fost faptele: Romînia are cel mai mic venit național pe cap de locuitor din Europa.

Ce triste apar legendele în lumina cifrelor!

ANDREI ȘERBULESCU

CRONICA MILITARĂ

CRIZA RUSO-FINLANDEZĂ

Exact la începutul celei de-a patra luni a războiului european, vocea armelor a cuprins, într'un sector izolat, şi regiunea de extrem nord a Europei, ce înglobează ţara finică.

Vîlva stîrnită de deslănţuirea şi continuarea ostilităţilor ruso-finlandeze este foarte mare. Pasiunile politice, pasiunile de clasă, pasiunile derivate din conjunctura strategică şi ideologică a războiului anglo-franco-german, toţi aceşti factori de natură diferită s'au contopit într'un amalgam de campanii de presă, de acţiuni politice decorative şi spectaculare, de şiroaie de informaţii unele mai străvezii decît celelalte, încît situarea politică, strategică şi militară a crizei ruso-finlandeze în cadrul real, în care ea se desfăşoară, nu e deloc lesnicioasă.

Cîteva date, poate prea puţin cunoscute, vor elucida întru cîtva problema. Vom aborda pe rînd aspectele strategice, sociale, politice ale antagonismelor cari au dat naştere crizei ruso-finlandeze, pentruca din întrunirea lor să încercăm a desprinde aprecieri asupra desfăşurării ei militare şi asupra desnodămîntului ei probabil.

Situaţia geografico-strategică a Finlandei devenise foarte delicată, odată cu isbucnirea conflagraţiei europene. Simpla enunţare a apropierii graniţei ei din istmul carelian la o bătaie de tun de Leningrad, unul din cele mai mari centre industriale ale U. R. S. S., cu o populaţie egală cu cea a întregului stat finlandez, nu exprimă decît foarte puţin din problematica situaţiei creiate. Violenţa cu care Sovietele pretind a îndepărta o stare pe care o consideră extrem de primejdioasă, implicînd o permanentă ameninţare împotriva lor, trebuie pusă în legătură cu o serie de considerente referitoare la cadrul strategic-politic general, în care era angrenat de fapt statul finlandez. Se uită, în general, că Finlanda actuală a fost creiată în 1919, cu ajutorul trupelor germane ale generalului von der Goltz, sprijinite şi înarmate în acest scop de marile puteri ale Antantei. Ce rost putea avea această subită fraternitate de arme anglo-franco-germană, în acel an imediat următor victoriei aliaţilor, dacă nu creiarea unei platforme strategice favorabile, într'un punct extrem de vulnerabil al noului stat, ce luase fiinţă în fosta Rusie ţaristă? Rar se aminteşte, mai departe, faptul că drept organizator al armatei finlandeze a activat timp de doi ani de zile, în 1925/26, unul din cei mai valoroşi ofiţeri ai imperiului britanic, dacă nu cel mai valoros, lordul Gort însuşi, actualul comandant suprem al tuturor forţelor militare britanice. Că foarte de curînd, în Iunie 1939, acelaş lord, deşi purtînd răspunderea atîtor sectoare de influenţă militară a Marei Britanii în întreaga lume, a găsit necesar să atribue ţării finice o însemnătate deosebită, deoarece i-a făcut o vizită pre-

lungită. Un alt „amănunt". Linia de fortificaţii din istmul Careliei, denumită în mod eronat linia Mannerheim, este opera unui alt ofiţer englez de vază, a generalului Kirk, actualul comandant suprem al tuturor forţelor armate metropolitane engleze. Precum se vede, statul-major englez a delegat celor mai bine-pregătiţi şi mai capabili comandanţi ai armatei britanice însărcinarea de a organiza, din punct de vedere militar, platforma finlandeză.

Explicaţia acestui fapt nu e greu de găsit. Spre deosebire de toate celelalte mari puteri europene, Uniunea Sovietică este anevoie atacabilă nu numai pe uscat, dar şi pe calea aerului, din cauza marilor distanţe la cari se află centrele ei industriale cele mai importante. Invulnerabilitatea relativă a Rusiei sovietice prezintă o singură sincopă: regiunea Leningradului. Aici situaţia se prezintă tocmai în mod invers. Nicio altă mare putere europeană de mult n'ar fi tolerat să fie expus într'un mod atît de acut un centru industrial al ei atît de colosal, ca acela format de un oraş cu o populaţie de 3,5 milioane locuitori şi concentrînd o fracţiune importantă a producţiei naţionale de maşini. Cu bună dreptate reflecta un cititor englez, într'o scrisoare a sa adresată ziarului „News-Chronicle", că e lesne de înţeles ce ar fi făcut Anglia, dacă statul liber irlandez „Eire" ar fi chemat spre povăţuire experţi militari străini. De asemeni cum ar fi procedat Marea Britanie, dacă Germania ar fi purces la întărirea porturilor belgiene, chiar cu aprobarea guvernului belgian. Prin comportarea sa, statul-major englez a vădit cu prisosinţă intenţia sa de a întări pe cît posibil pedala finlandeză, cu care se putea exercita în orice moment în condiţii optime o presiune teribilă asupra Leningrad-ului. Reacţiunea Moscovei era de aşteptat. In cursul discuţiilor anglo-franco-sovietice, ce ar fi trebuit să se termine prin încheierea unui front de securitate colectivă, în stare să menţină pacea, guvernul Chamberlain pe lîngă cochetările sale cu Berlinul, refuză să renunţe la poziţiile sale de influenţă strategică din Marea Baltică, al căror obiectiv firesc nu putea fi constituit decît de regiunea Leningrad-ului. Datorită între altele şi acestui refuz, pactul tripartit eşuă, bazele păcii explodară în aer, iar acţiunea conducătorilor Kremlin-ului menită a elibera al doilea oraş rus şi regiunea nord-vestică sovietică de sub raza de atingere a unor baze de atac, formidabile prin poziţia lor, trebui să devină cu atît mai urgentă.

Pe pămîntul Finlandei se desfăşoară astfel unul din capitolele politicii tradiţionale britanice de inimiciţie faţă de republica sovietică, politică inaugurată încă din anul 1917. Motivele economice propriu-zise joacă un rol secundar şi redus. Exploatarea nichelului, singura bogăţie mai importantă a Finlandei, nu va putea da roade, după ritmul investiţiilor făcute pînă în prezent de concesionarii britanici, decît în anul 1941. De altfel, nici nu s'ar putea vorbi de un interes acut al Angliei pentru nikelul finlandez. Producţia anuală mondială a acestui metal, extrem de important pentru fabricarea armamentului este în medie de 120.000 de tone. Dintre acestea, Canada şi Noua-Caledonie, posesiuni sau teritorii accesibile capitalului englez, produc 111.000 tone, adică 92,5% din întreaga extracţie mondială! Cu greu s'ar putea de asemenea afirma că soarta minereului suedez ar inspira o deosebită îngrijorare Marei-Britanii în legătură cu conflictul ruso-finlandez. Din exportul suedez de minereu, numai fracţiunea modestă de 13% lua înainte de războiu calea spre insulele engleze. Dacă pe de altă parte se ia în consideraţie faptul că numai o treime din minereul suedez exportat era transportat în mod normal prin Marea Baltică, iar restul de două treimi prin partea nordică a Oceanului Atlantic, rezultă că ocuparea eventuală de către Soviete a unei baze maritime în sudul golfului

Botnic, pe coasta finlandeză, nu ar fi primejduit nici cît negru sub unghie aprovizionările cu minereu suedez ale Angliei.

Impingînd guvernul finlandez să respingă cererile ruseşti, şi să se aventureze într'o rezistenţă armată, lipsită de perspective, Foreign-Office a urmărit scopuri pur politice. Şi anume care?

Diplomaţia engleză nu-şi putea face nicio iluzie asupra intenţiilor iminente ale Moscovei. Ea îşi dădea prea bine seama că diriguitorii Kremlinului nu puteau să nu meargă pînă la mijloacele extreme pentru a pune capăt situaţiei de inferioritate in care se afla regiunea industrială rusă aşezată pe malurile baltice. Această hotărîre fusese în mod prealabil pecetluită de constatarea că cercurile conducătoare engleze, însufleţite de prejudecăţile lor sociale, au preferat să accepte isbucnirea războiului, decît să încheie pe picior de egalitate cu Moscova un tratat excluzînd orice manevră dubioasă, şi că deci desfăşurarea răsboiului poate fi plină de surprize neplăcute. Cum se explică dar, că neputînd sau neîncumetîndu-se a oferi Finlandei ajutor militar, diplomaţia engleză a stimulat totuşi refuzul finlandez, deşi impunerea pe calea armelor a condiţiilor ruseşti era de prevăzut în mod neîndoelnic?

Jocul diplomatic englez avea însă tîlcul lui. Trebuia cu orice preţ provocată o ocazie, în care Uniunea Sovietică să poată fi prezentată drept ţară agresoare şi condamnată în ochii opiniilor publice ca atare. Războiul nu se duce numai cu armele, ci şi cu moralul trupelor şi al naţiunilor. Poziţia de neutralitate hotărîtă şi apelurile de pace ale Moscovei deveniseră jenante. Trebuia creiată o diversiune, trebuiau mobilizate spiritele, pentruca suferinţele provocate de războiu să nu apuce cumva o cale primejdioasă pentru guverne. Distanţa enormă dintre parada şi pompa cu care guvernele englez şi francez au susţinut în *vorbe* pe conducătorii finlandezi manneheimişti şi lipsa totală a unui ajutor practic, în afara cîtorva expedieri de arme şi muniţii, vădeşte cu prisosinţă că miza finlandeză a fost scontată exclusiv în vederea unor foloase propagandistice, destul de străvezii, de altfel, prin ele însile.

Rămîne la aprecierea ulterioară a istoriei judecarea conducătorilor de stat finlandezi, cari au intrat în războiu de dragul jocului unor puteri străine, în loc de a fi urmărit potrivit noilor raporturi de forţe, în interesul poporului finlandez o politică raţională de pace şi de prietenie cu colosul rus. Chiar în Anglia, voci autorizate, ca acea a fruntaşului laburist de rangul întîiu, Wedgwood, s'au ridicat pentru a arunca puţină lumină asupra regimului mannerheimist, atît de idealizat de campaniile inspirate. Intr'o scrisoare publicată în „News Chronicle" din 8 Dec., deputatul laburist susnumit scria:

„In cursul primelor săptămîni ale lunii Mai 1918, au fost arestaţi 100 de mii de bărbaţi şi femei, dintre cari 15 pînă la 20 de mii au fost executaţi pe loc. Regulat au fost executaţi din zece arestaţi unul, deseori din cinci cîte unul. Dar şi după aceea, printre cei rămaşi în viaţă au fost aleşi cei bănuiţi a simpatiza cu mişcarea democratică populară. La Redemark au fost astfel exterminaţi 5.000 de oameni, la Lahti 2.000, la Viborg 4.000. Cu două săptămîni înainte la Lahti au fost secerate cu mitraliera 200 de femei. 70 de mii de persoane au fost aruncate în închisori şi tabere de concentrare, în cari a domnit un regim neînchipuit de crud. In decurs de 4 luni au murit mai mult de o treime dintre cei arestaţi, în urma lipsei nu numai a hranei dar şi a apei". Amintind că toate aceste fapte au fost relevate în discursul său din Camera Comunelor, din 29 Mai 1919, Wedgwood continuă: „Indignarea chiar printre membrii conservatori ai parlamentului a fost atît de mare, încît i s'a interzis generalului Mannerheim intrarea în Anglia. Dar generalul Mannerheim continuă să stăpînească în Finlanda. Nici din

punctul de vedere umanitar, nici din punctul de vedere al libertăţii, nu trebuie să ne pară rău de schimbările în urma cărora Mannerheim va fi înlăturat".

Istoria formării statului finlandez, în forma în care el a dăinuit dela războiu încoace, n'a fost dar atît de unanim naţională, precum s'ar fi putut crede. Informaţiile cu privire la ceea ce gîndesc diferitele straturi ale populaţiei finlandeze în legătură cu atitudinea ce ar fi trebuit adoptată faţă de dorinţele Moscovei, sunt contradictorii. Adevărul nu se va putea şti decît după terminarea ostilităţilor.

Acestea din urmă sunt de altfel şi ele învăluite în reţele de ştiri, cari se întrec unele pe altele în a se bate cap în cap. Armata finlandeză dispune de un efectiv de cel mult 300 de mii de soldaţi. Ce efective au fost asvîrlite în luptă de către comandamentul rus este greu de stabilit în clipele de faţă. Şefii militari şi presa sovietică păstrează secretul operaţiunilor în această privinţă, iar informaţiunile date de unele agenţii care indicau proporţii de 20 la 1, au fost recunoscute exagerate chiar de presa franceză („Le Temps" din 15 Dec.). O apreciere Reuter din 19 Dec., vorbeşte de un efectiv de cel mult 500.000 de soldaţi. Se poate ca la apariţia acestor rînduri de sub tipar, clasificările respective să se fi produs.

Finlanda este un teatru de operaţii foarte dificil. Acoperită în proporţie de 75% cu păduri, restul teritoriului ei fiind presărat de nenumărate şi întinse lacuri, dispunînd de foarte puţine căi de comunicaţie, investmîntată în lungul anotimp de iarnă cu straturi de zăpadă foarte groase, ea se pretează minunat războiului de surpriză, de ambuscadă, de „guerillă". Comandamentul finlandez foloseşte cu prisosinţă această tactică, minînd totul în faţa înaintării trupelor roşii, presărînd direcţiile de înaintare cu tot felul de capcane, atribuind unei fracţiuni importante din efectivele sale rolul de a duce războiul de franc-tirori. Atît informaţiile din sursă finlandeză cît şi cele de origină sovietică accentuiază caracterul de războiu de guerillă al tacticei finlandeze. Ziarul „Le Temps" din 12 Dec. reproduce următorul extras caracteristic din presa sovietică: „îmbrăcaţi în alb, membri ai „schutzkorp"-ului şi Kulaci înfuriaţi rătăcesc ca lupii în păduri, căzînd asupra convoaielor noastre, asupra avant-posturilor noastre, asupra patrulelor noastre, trăgînd cîteva gloanţe de puşcă din dosul vre-unui arbore sau a vre-unui ridicături de pămînt; ei dispar în urmă în viteza cea mai mare... Dar nici minele suedeze, nici carabinele engleze nu-i vor salva pe aceşti franc-tirori ai pădurilor. Unul cîte unul, soldaţii ruşi îi smulg din vizuini".

Lupta de guerillă a soldaţilor finlandezi necesită operaţiuni amănunţite de curăţire din partea armatelor sovietice. Ritmul înaintării acestora din urmă trebue să fie din această cauză foarte prudent.

Greutăţile cele mai mari întîmpinate de trupele ruse decurg însă mai cu seamă din condiţiile climatice extrem de grele ale cîmpurilor de operaţii şi din caracterul dezertic al întinderilor ce trebuiesc depăşite. In retragerea lor finlandezii ard tot ce întîlnesc în cale. Trupele ruse sunt astfel silite să înopteze în corturi, pe geruri năprasnice, cu sobe improvizate în fiecare noapte în alt loc. Nici un kilometru de înaintare nu este lăsat în urmă, fără ca în mod prealabil acolo unde lipsesc căi de comunicaţie, să nu se procedeze la o grabnică, dar suficientă amenajare. Necesitatea de a asigura în acest mod legătura cu centrele de aprovizionare din spate, influenţează direct asupra cadenţei înaintării. Orice apreciere a ritmului acesteia, fără a se ţine seama de condiţiile geografice speciale în care ea se realizează, este eronată şi neconcludentă.

Cu toate dificultăţile extraordinare inerente oricărei campanii militare în Finlanda, operaţiile ruse par să fi atins momentul decisiv

după scurgerea a numai trei săptămîni. Planul strategic rus a comportat pînă în clipele în cari scriem aceste rînduri, trei etape: *a)* O serie de atacuri inițiale în istmul Careliei, menite a ține fixată în acea regiune, dealungul liniei de fortificații Kirk, o bună parte a efectivelor finlandeze; *b)* concentrarea efortului ofensiv în primul rînd în regiunea Petsamo, dela extremul nord; *c)* în mod paralel împingerea energică a unei a treia armate în direcția Uhta, cu ținta de a ajunge la Oulu, la capătul golfului Botnic.

Rațiunile acestui plan strategic pot fi lesne stabilite. Ajutoare eventuale, indiferent de natura lor, ar fi putut parveni guvernului finlandez pe trei căi: prin Marea Baltică; pe la granițele de uscat ale Norvegiei sau Suediei; în sfîrșit prin apele Oceanului de Nord din fața portului Petsamo, ape care nu îngheață în timpul iernii, în urma contactului lor cu curentul Golfstream. Calea Baltică era dintru început zăvorîtă atît în urma preponderenței flotei germane la intrarea ei, cît și din cauza puternicei flote sovietice de submarine. Sarcina urgentă în fața căreia se afla comandamentul rus era așadar închiderea accesului prin regiunea Petsamo, în primul rînd, și ocuparea teritoriilor finlandeze ce se grănițuiesc cu celelalte două state ale peninsulei scandinave. Ducerea la bun sfîrșit a acestor operații, rupînd orice legătură a grosului trupelor finlandeze aflate în istmul Careliei și la nord de lacul Ladoga, cu țările străine susceptibile să înlesnească aprovizionarea lor cu muniții, era menită să facă imposibilă continuarea rezistenței guvernului dela Helsinki.

Intorcînd liniile finlandeze de rezistență dela sud de Salmijaervi, trupele motorizate sovietice au făcut un salt rapid spre frontiera norvegiană și înaintează spre sud, țintind a atinge și a acoperi și granița lor pînă cele ce înaintează din direcția vestică a localității Uhta, la înălțimea capătului golfului Botnic, își vor fi terminat misiunea, rezistența finlandeză va putea fi socotită ca virtual terminată. Date fiind condițiile geografice și climaterice extrem de vitrege în cari se desfășoară campania, și necesitatea amenajării unor căi de comunicații și a unor cazărmi pe măsura înaintării trupelor în deșertul arctic dintre Petsamo și Ulleaborg (500 km. în linie dreaptă) și Uhta și Ulleaborg (210 km. în linie dreaptă), vre-un termen nu poate fi în orice caz prevăzut decît cu mare aproximație.

Cunoscînd dela început impedimentele naturale ce se opun unei campanii militare în Finlanda, mai ales în timp de iarnă, statul-major rus n'a scontat nicio clipă terminarea fulgerătoare a operațiilor. Istmul carelian, singura regiune bucurîndu-se de condiții climaterice mai dulci, este barat de un brîu de fortificații betonate, construite timp de *patru* ani pe o *adîncime de zeci de km.*, cu concursul *a trei mari puteri europene*. Deși această linie, ce se întinde pe un front de 60 km. și care are integrată în dispozitivul ei o puzderie de lacuri, nu rămîne, cît privește forța ei defensivă, cu nimic înapoi față de liniile Maginot sau Siegfried, atacurile sovietice au pătruns adînc în dispozitivele ei, au străpuns în cîteva puncte liniile ei principale, atingînd o distanță de 64 km. de graniță. Acestea sunt elementele după care trebuie judecată capacitatea forțelor militare puse în acțiune.

V. NICOLAU

CRONICA PLASTICĂ

Intîmplarea a făcut ca expoziția Asociației Arta, adică a celor mai cunoscuți din generația pictorilor noștri trecuți de cincizeci de ani, — din care nu lipsesc decît Pallady, Petrașcu și Ressu, — să coincidă cu cea a unuia din cei mai inteligenți și mai plini de rîvnă, din generația celor mai tineri. De o parte, în sala cea mare dela Dalles și în cea dela stradă, un splendid rezumat al artei noastre contemporane, cu Dărăscu, Iser, Ștefan Popescu, Steriadi și Stoenescu; de cealaltă, în sala cea mică, operile din anul acesta ale lui H. Catargi. Ocazie rară, pentru cine iubește comparațiile, să-și dea seama de natura talentului artiștilor noștri ajunși la maturitate, care nu e probabil să se modifice considerabil în viitor, și de cel al unui bun reprezentant al generației „in devenire".

Publicul nostru, mai simțitor decît îi merge numele și mai doritor de o artă serioasă, a înțeles valoarea acestei experiențe și a venit la expoziție în număr mare. Sute de persoane, mai ales duminicele și sărbătorile, au umplut sălile Dalles. O mică, o foarte mică parte era adusă numai de dorința de a fi fost prezentă la un eveniment „monden". Sînt cei mai puțin interesanți dintre vizitatori, cei ale căror observații confirmă o butadă a lui Degas, care, se spune, ar fi zis odată: „nimeni pe lume n'a auzit mai multe păreri neroade decît tablourile din muzee și din expoziții". Ceilalți, — mulți tineri, foarte mulți artiști — se vedeau animați de cel mai profund interes. Dacă manifestarea corifeilor picturei noastre, dintre care, cum spuneam, erau absenți Petrașcu și Pallady, n'ar fi avut decît rezultatul de a fi stimulat spiritul de observație și sensul critic al confraților mai tineri, acum cînd nimeni nu mai poate trece granița, și tot și-ar fi ajuns scopul. Ea însă a avut un efect mai puternic și, sperăm, mai durabil. Pentru multă vreme, pe aceste timpuri triste, cînd descurajarea ne cuprinde adesea și cînd viitorul ne apare sub colori întunecate, ne-a dat încredere în puterile noastre, în calitățile de perseverență, de măsură, de îndemînare, dar mai ales în darurile rare, cu care sînt dotați unii din compatrioții noștri.

Dărăscu este interpretul desăvîrșit al celei mai meridionale părți din țara noastră: a Dobrogei sudice, în special al Balcicului. Paleta sa n'are multe tonuri, dar alese și gradate în chip subtil, așa încît cele mai imperceptibile valori își găsesc locul lor pe pînză. Armonia generală este caldă, avînd ca dominantă un roșu viu, îndulcit și potolit de tonurile învecinate, mergînd prin griuri colorate pînă la o nuanță delicată de culoarea mărgăritarului. Rară pictură mai veselă și mai luminoasă ca a sa, dar în același timp mai distinsă, mai de bună companie, fără o stridență, fără o greșeală de gust. Multă vreme Dărăscu neglijase să se prezinte publicului. Nu încetase de a picta căci, pentru naturi ca a sa, pictura este nu numai o pasiune, dar cea

mai încîntătoare distracție; făcînd-o nu mai punea însă interesul pe care îl pusese în trecut și pe care îl pune astăzi. Dar, de o dată, vechea patimă îl cuprinde din nou. Il vedem la mai multe expoziții colective, în tovărășia altora, apoi singur, apoi, în sfîrșit, cu egalii săi, în Asociația Arta. Dela an la an pictura sa devine mai sigură, mai conștientă, mai personală. Astăzi el se găsește într'o admirabilă formă. Pe măsură ce intențiile i se realizează, îl simțim mai sigur de sine, schimbînd pînza de dimensiuni mai modeste, pentru compoziția de mari dimensiuni, cum, în expoziția de acum, este Cimitirul. Cît este de greu să treci dela un lucru mai mic la unul de proporții mai vaste, o știe oricine. Chiar pictori încercați — nu e nevoie să citez nume — au dat la noi de multe ori greș, îndată ce au ieșit din formatul care le era familiar.

Iser este unul din cei mai spornici și mai muncitori dintre pictorii noștri. S'ar zice că pentru el a fost făcut dictonul: nicio zi fără o linie. Contribuția sa la expoziția de ăst an este cea mai numeroasă și, poate, cea mai felurită ca subiect. Singurul gen care nu e reprezentat pe panourile dînsului este portretul. In colo, ne-a adus peisagii, fel de fel de studii de figuri, mici compoziții delicioase cu grupuri de Arlechini și de Colombine, de un colorit strălucitor și viu, tablouri ciclice, pornind dela un personagiu, care servește ca element de cristalizare al ideilor, înfățișîndu-l sub fel de fel de aspecte și cele mai variate costume, balerinele, spaniolele, odaliscele sale, fără să mai vorbim de acele vederi din Cîmpulung, în care apar mișunînd țărani, în porturile lor multicolore.

Ceia ce te izbește la Iser nu este numai seriozitatea, respectul pe care artistul îl arată pentru orice subiect ar trata; este mulțumirea ce se desprinde din fiecare operă. Ca acei meșteșugari din Evul Mediu, care s'ar fi simțit dezonorați dacă obiectului ieșit din mîna lor i s'ar fi putut găsi o pată sau un defect, Iser nu lasă nimic neterminat. De sigur, nu-i reușește totul la fel; sînt tablouri mai „pe pofta inimei sale", altele care îl lasă mai indiferent. Ca pe niște copii adevărați el le iubește pe toate.

Și în expoziția de acum sunt lucrări cu totul remarcabile: cîteva peisagii, Spaniola cu șal negru, studiile pentru Barbu Lăutarul (poate mai puțin lucrarea definitivă), cîteva balerine, guașele mici și așa de intens colorate, în care apar grupurile de Arlechini, cîteva studii, din sala dela stradă, de un colorit mult mai blond decît cel obișnuit și atîtea altele.

Ștefan Popescu se arată, și de data aceasta, ca cel mai capabil dintre pictorii noștri să construiască o compoziție, să se exprime prin linie sau prin linie și acuarelă. Nicăiri nu e mai liber decît în vederile largi, care se rînduesc dela sine între cele patru laturi ale pînzei. Acest iubitor real al naturei, acest amic al copacilor, îi pictează cu toată dragostea pe care o putem aștepta dela dînsul. Puternic înfipți în pămînt, cu brațele întinse, cu frunțile acoperite de coroana frunzelor, acești patriarhi ai cîmpiilor noastre se înșiră unul după altul în tablouri armonioase. Cele mai multe siluete de arbori se profilează pe un cer rece, de dimineață. Alte ori, ceea ce-l atrage este marea, țărmurile ei roase de ape, desgolite de orice vegetație, stîncile în care se joacă razele de lumină, lîngă grele umbre albastre, sau încă porturile cu vapoarele gata de ducă. Un tablou mic, în care apar vase cu steaguri fîlfîind e deosebit de reușit.

O natură atît de duioasă nu se putea să nu fie atrasă de gingășia florilor. Asemenea subiecte au devenit din ce în ce mai dese în opera sa. Aici, mai mult decît în celelalte pînze, Ștefan Popescu, care e mai de grabă reținut în coloritul său, se lasă dus de impresie și ne dă cele mai răsunătoare și mai viu colorate dintre lucrările sale. Tot așa de puternice sînt și acuarele, toate interesante, toate juste ca atmosferă,

Iser : Barbu Lăutarul

Iser : Odaliscă

Ștefan Popescu : Seara la țară

Ştefan Popescu : În baltă

Eust. Stoenescu: Portretul unui artist

Eust. Stoenescu: Portretul d-lui V. P.

cîteva din ele de-a dreptul minunate. Exactitatea viziunei este totdeauna impresionantă, deşi în fie care din ele se poate ghici nu numai imagina reală a motivului ce a inspirat-o, dar şi reacţiunea sentimentală a celui ce l'a privit. Un cap de oriental prezintă în acelaşi timp un aspect monumental şi cele mai juste caractere etnice. O vedere de iarnă, în negru şi alb, este o probă mai mult despre darurile de desenator ale pictorului.

Tot ca desenator ne impresionează în primul rînd şi Steriadi. Picturile sale, asupra cărora voi reveni în curînd, sînt de o calitate rară, nimeni nu o va contesta; totuşi, desenurile, cele cîteva caricaturi, cele cîteva studii pentru portrete ce nu va executa nicio dată, ne introduc şi mai mult în lumea de imagini, în care lui Steriadi îi place să trăiască şi în care este mai personal ca ori unde. Cu un humor indulgent el te prinde cu justeţă, însă în cea mai puţin avantajoasă situaţie. Se opreşte însă la o anumită limită, de unde mai departe imaginea ar deveni sarcastică şi rău voitoare. Se opreşte şi surîde, avînd aerul să-ţi spună: nu te supăra, aş putea rămîne veridic găsind elemente şi mai puţin favorabile. N'o fac: fii mulţumit.

Printre tablourile expuse cîteva sînt mai vechi, deşi n'au fost cunoscute publicului. Noi şi vechi, ele sînt dovada aceluiaşi talent suplu şi adînc, aceluiaşi fel inteligent de a se cunoaşte pe sine şi de a uza de resursele de care poate dispune. In pete largi, libere şi uşoare ca în acuarelă, sau într'o tehnică ceva mai insistentă, peisagiile sale vibrează, sînt imaginea naturei însăşi, simplă, aşa cum ea apare cînd ne aruncăm ochii, la voia întîmplării. Nicio urmă aparentă de „alegere". Şi totuşi, sub această presupusă indiferenţă, se ascunde o voinţă foarte conştientă de puterile sale. Pentru nimeni mai mult ca pentru Steriade nu e mai adevărat că neglijenţa poate fi „un efect al artei". O notă neobişnuită sînt portretele. Cel puţin două din ele sînt minunate, adevărate opere „de pictor". Iar rochea deschisă, cu flori multicolore, a unuia din modele, ne aduce aminte de Manet.

Dacă portretul este o apariţie rară în opera lui Steriade, el este însăşi raţiunea de a fi a lui Stoenescu. Nici unul din pictorii noştri n'a arătat vreo dată atîta interes pentru figura umană, pentru accidentele unei fizionomii, pentru „tema" ce ea ar putea deveni într'o operă de artă. Cunoaştem portrete, în care capul personajului este ceva accesoriu, tot accentul fiind pus pe rochea de mătase, pe broderiile ce o împodobesc, pe dantelele ce o garnisesc. La Stoenescu este tocmai contrariul. Accesoriu rămîne totdeauna accesoriu. Chiar mîinile sînt rare ori terminate, afară de cazurile cînd ele reflectează tot atît de mult un temperament, ca şi trăsăturile feţei. Aceasta este însă scrutată cu toată atenţia, cu un fel de voluptate pe care rare ori am mai întîlnit-o la contemporani. Fizionomiile de un romantism pitoresc, ori cele truculente, pline de sănătate, respirînd nu ştiu ce poftă de viaţă animalică, sunt cele mai reuşite, deşi, în expoziţia de acum întîlnim un cap de femeie blondă, cu o privire visătoare, cu totul remarcabil.

Din cînd în cînd, vizitatorul atent al muzeelor, care este Stoenescu, îşi aduce aminte de maeştri vechi preferaţi, de Velasquez, de Whistler. Şi, după cum un muzicant tratează azi, în felul timpului nostru, o temă de Mozart sau de Paganini, Stoenescu se opreşte la un copil, în costum spaniol, pe care îl concepe ca o armonie de gris cu albastru, negru cu aur sau cine ştie ce alt acord. Pentru cineva obişnuit, cu o vervă diabolică, să mînuiască aşa de cu brio pensula, ne-am aştepta ca Stoenescu să neglijeze desenul pur. Totuşi, şi în această tehnică contribuţia lui este foarte plăcută. Cîteva subiecte, pe care le cunoaştem şi din tablourile sale, cum ar fi dejunul copilului sau ceva asemănător, şi sub forma de simpla notaţie n'au pierdut nimic din farmecul lor.

In articolul meu din Universul am încercat o analiză a artei lui Catargi. Reluînd această temă n'aş putea decît să mă repet. Ţin totuşi, terminînd această cronică, să atrag atenţia cititorilor asupra artei voluntare a tînărului pictor. Ne găsim în faţa unui artist pentru care pictura este nu o simplă distracţie, ci mai de grabă împlinirea unei datorii de conştiinţă, faţă de ceea ce, cu un cuvînt de o rezonanţă oarecum romantică, s'ar putea numi o „chemare". Fără preget, avînd în faţa sa o viziune netedă de ce ar dori, mai mult decît de ce ar putea în momentele actuale, Catargi merge din etapă, în etapă. Poate că limanul este încă departe; poate că nu va ajunge în el, după părerea sa, nicio dată. Propriul acestor artişti, exigenţi cu ei înşişi mai mult decît cu ceilalţi, şi neliniştiţi, este că, pe măsură ce se apropie de o ţintă, să şi-o transporte mai sus, mai departe.

GH. OPRESCU

VECINII NOŞTRI

PROBLEMA FORMEI ÎN TEATRUL SOVIETIC

> Dacă, după un mare succes, artistul se declară mulţumit şi se culcă pe lauri, încetează căutarea drumurilor noi în artă, se stinge avîntul spre continuă perfecţionare.
>
> STANISLAVSKI

Dramaturgia şi teatrul sovietic sunt în continuă căutare a formelor noi, cele mai adecuate, pentru exprimarea ideilor şi sentimentelor ce frămîntă societatea rusă de astăzi. Mijloacele şi procedeele formale ale pieselor sovietice cele mai recente nu dovedesc că s'ar fi cristalizat pînă acum în forme precise şi definitive un nou stil socialist în arta teatrală. Aceasta nu poate scădea totuşi cu nimic din importanta contribuţie a regisorilor şi autorilor dramatici ruşi contemporani la crearea mijloacelor noi de expresie artistică. In producţia teatrală a acestora, se pot descoperi multe particularităţi stilistice în strînsă legătură cu noul conţinut social al operilor dramatice.

Incercările ce s'au făcut pînă'n prezent pentru crearea unui stil propriu au evoluat mai mult pe calea antitezei; mijloacele noi de expresie fiind puse mereu în opoziţie faţă de vechile procedee burgheze. Maniera teatrală a realismului pozitivist rusesc cu psihologismul lui intim, cu tendinţa lui spre teatrul de moravuri şi de cameră, nu putea satisface exigenţele de un larg înţeles social ale noei arte sovietice Era respinsă deasemenea metoda formală a romantismului burghez care ducea la o reprezentare denaturată a realităţii, sau urmărea exprimarea unor idealuri, fie ele reacţionare, fie umanitare, dar irealizabile. Problema cea mai grea ce s'au pus principalilor dramaturgi şi regisori a fost emanciparea lor de sub influenţa stilului convenţional al artei simboliste sub zodia căreia s'a născut şi s'a desvoltat în primii ani teatrul sovietic.

Urmărind activitatea teatrală, atît înainte cît şi după revoluţie, a acestor regisori şi dramaturgi, frămîntările lor în veşnică căutare a formelor noi de expresie, realizările sub influenţa diferitelor curente artistice, ne putem da seamă de tendinţele actuale ale teatrului rusesc şi perspectivele lui de desvoltare în viitor.

Evoluţia teatrului rusesc din secolul XX-lea e strîns legată de activitatea rodnică a Teatrului Artistic dela Moscova. Creat în 1898, acest teatru a reacţionat viu la toate curentele noi care au dominat arta şi literatura în timpul celor două decenii ale activităţii lui sub

regimul țarist. Prin școala acestui teatru au trecut mulți artiști și regisori de mare valoare care au rămas să lucreze și sub noua ordine socială.

Stanislavski, principalul animator al Teatrului Artistic, s'a afirmat, la începutul activității lui, ca promotor talentat al metodei realiste în teatrul rusesc. Montarea adînc realistă a pieselor istorice, a dramelor lui Tolstoi, Cehov etc., a creat teatrului lui Stanislavski un renume mondial. „Sistemul lui Stanislavski" devine mai tîrziu baza de educație și creație artistică a teatrului sovietic.

Pregătirea fiecărei piese cerea o muncă colosală, deoarece Stanislavski urmărea o redare cît mai fidelă a epocii, a mediului în care se desfășura acțiunea dramatică. Păstrarea adevărului istoric în montarea pieselor impunea regisorilor și artiștilor multe călătorii, frecventarea muzeelor și bibliotecilor, culegerea a o mulțime de date și amănunte privitor la portul, interiorul caselor, felul de a se purta al oamenilor din epoca și mediul respectiv. Devotamentul dus pînă la abnegație, simțul ascuțit al răspunderii, nivelul ridicat al culturii teatrale au ajutat trupei lui Stanislavski să învingă toate greutățile și să dea spectacole de înaltă valoare artistică.

Revoluția din 1905 a adus în artă și literatură preocupări de ordin politic și social. Repertoriul Teatrului Artistic se completează cu piesele lui Gorki, principalul exponent al liniei noi în dramarturgia rusă. Stanislavski caută să redea tendința socială a pieselor noi în așa fel ca ea să nu apară spectatorilor sub forma unui didacticism gol și să nu scadă cu nimic valoarea artistică a reprezentației. „In artă, — spune Stanislavski, — tendința trebue să pătrundă toate ideile, sentimentele, aspirațiunile artistului, să devie a doua lui natură". Actorilor li se cerea deci să înțeleagă și să-și însușească cît mai bine ideologia personagiilor pe care erau chemați să le reprezinte; altfel jocul lor era amenințat să degenereze în teatralismul sec.

Cu toate succesele obținute în promovarea metodei realiste, Stanislavski nu se declara totuși mulțumit de realizările sale. El considera că principalul scop al artei scenice trebue să fie redarea cît mai adevărată și mai perfectă a vieții interioare a personagiilor. „Noi, — scria Stanislavski, — urmăream perfecțiunea, idealul; exprimarea simplă, puternică, sublimă, artistică și frumoasă a sentimentelor omenești".

Lui Stanislavski i se părea că accentul prea mare pus pe tehnica exterioară a jocului actoricesc compromite tendința lui de a exprima cît mai perfect viața intimă și starea sufletească a eroilor piesei, iar decorul în loc să ajute distrăgea atenția spectatorilor. Tendința nouă a Teatrului Artistic era acum să reducă la minimum acțiunea exterioară, să renunțe pe cît e posibil la gesturi și mișcări, să simplifice și chiar să desființeze scenariul.

Toată atenția trebuia să fie îndreptată spre conținutul interior al piesei. „Pentru ca nimic să nu distragă dela acesta, — spunea Stanislavski, — am oprit pe actori să folosească toate mijloacele exterioare de expresie ca gesturi, acțiuni, mișcări, deplasări, deoarece acestea mi se păreau prea materiale, prea realiste, prea legate de corpul omenesc, în timp ce eu căutam pasiunea imaterială în forma ei cea mai pură, pasiunea ce trebuia să încolțească și să plece direct din sufletul artistului. Credeam că pentru redarea ei îi ajung artistului ochii, figura, mimica. Cu ajutorul temperamentului și sensibilității lor, actorii puteau, rămînînd în completă imobilitate, să exprime viața interioară a rolurilor ce le-au fost încredințate". Folosind o tehnică de joc interioară, actorul trebuia deci să facă pe spectatori să simtă și să înțeleagă tot ce se petrecea în sufletul său.

Trecerea dela metoda realistă la teatrul static este favorizată într'o măsură și mai mare de curentul simbolist care s'a afirmat la începutul acestui secol în toate domeniile artei. Teatrul Artistic începe să pună în scenă piesele simboliste ale lui Maeterlinck, Ibsen, Strindberg, Andreev etc. Aceste opere construite pe intuiție și iraționalism rup definitiv cu realitatea socială. Ele apar ca o reacție împotriva „culturii raționaliste și unilateriste", împotriva pozitivismului și a artei burgheze realiste.

Maeterlinck, teoreticianul simbolismului, bazează tot ce există pe viața intuitivă și mistică a lumii subconștiente. Eroul principal al dramelor lui lirice este destinul, moartea misterioasă și necruțătoare. Omul apare ca o simplă jucărie a destinului. Maeterlinck consideră ca false și fără importanță acțiunea și evenimentele lumii exterioare. El evită în dramele sale caractere puternice și bine conturate, evenimente mari, situațiuni vii. Acțiunea exterioară lipsește. Esențialul este „sentimentul destinului" tot mai puternic și mai apăsător.

Andreev, promotorul concepției lui Maeterlinck în dramaturgia rusă, neagă și el necesitatea acțiunii și mișcării în teatru. După părerea lui, viața, în coliziunile ei cele mai tragice și mai dramatice, se refugiază dela acțiunea exterioară în adîncimile sufletului, în imobilitate și tăcere. Toată atenția trebue concentrată asupra vieții interioare sufletești, deoarece eroul principal al dramei este cugetul.

Stanislavski declară realismul inactual. „A venit timpul irealului pe scenă", — scrie el, — „Trebue să reprezentăm nu viața propriu zisă așa cum se desfășoară în realitate, ci așa cum o simțim noi vag și imprecis în visuri și iluzii, în momente de sublime avînturi. Tocmai această stare sufletească trebue redată scenic așa cum fac pictorii de formație nouă pe tablouri, compozitorii în muzică, poeții în versuri. Operele acestor muzicanți, pictori, poeți n'au melodii bine definite, contururi clare, idei precis exprimate. Puterea artei noi stă în combinarea perfectă a culorilor și liniilor, a sunetelor muzicale, în armonia cuvintelor. Ele crează o dispoziție generală care pasionează involuntar pe cel care asistă la spectacol. Ele dau numai sugestii care fac să lucreze imaginația proprie a spectatorilor".

Totuși, în primele sale încercări de punere în scenă a pieselor lui Maeterlinck, Teatrul Artistic n'a reușit să redea specificul dramei simboliste. Cu vechea metodă teatrală a realismului psihologic care urmărea redarea vieții intime a unei personalități izolate în nuanțele ei cele mai fine, nu se putea reprezenta cu succes misticul și irealul. Numai Meerhold, foarte apropiat de Maeterlinck în concepția sa filozofică și artistică, găsește mijloace de expersie potrivite pentru promovarea stilului simbolist în teatrul rusesc.

„Dacă nu există succesiune în desfășurarea subiectului, — spune Meerhold, — dacă toată tragedia este construită pe relații între Om și Destin se impune atunci un teatru Static, în sensul tehnicei lui statice care consideră mișcarea ca o muzică plastică, ca o reprezentare exterioară a vieții lăuntrice și deaceia tehnica teatrului Static preferă gesticulației excesive și vagi încătușarea gestului și economia mișcării".

Distrugerea acțiunii — această bază specifică a creațiunii dramatice — trebuia să aducă însă la nimicirea teatrului propriu zis. Cunoscutul critic Eihenwald sfătuia chiar să înlocuiască spectacolul teatral cu lectura operelor dramatice. Teatrul îi apărea ca o ilustrare prea materială, lipsită de finețe a subiectului. Renunțarea la arta scenică, cerută de Eihenwald, rezultă de fapt din concepția artistică, urmărită pînă la concluzia ei logică, a lui Maeterlinck, Andreev și alți simboliști și decadenți.

Stanislavski și Meerhold pun în joc tot talentul lor imens, toată pasiunea ca să găsească forme noi pentru arta teatrală corespunzătoare cu noul conținut al dramaturgiei. Actorului condamnat la imobilitate aproape complectă trebuiau găsite noi mijloace de expresie care să-i dea dreptul la aceasta imobilitate în fața publicului numeros venit la spectacol. Viața intimă și mistică a ero'lor din dramele noi nu putea fi redată desigur pe scenă cu vechile procedee ale metodei realiste. Trebuiau înlăturate în primul rînd toate urmele concretului din decorul scenei, din imaginea actorilor și din jocul lor. Gîndurile și sentimentele trebuiau să fie reprezentate deci în mod alegoric Transformarea imaginilor reale de pe scenă în imaginile lumii transcendentale a fost posibilă numai prin adoptarea convenționalismului simbolic. Cu ajutorul simbolului se putea face cît mai multă abstracțiune de conținutul lumii reale. Masca abstractă și stilizată care înlocuia imaginea realistă ajuta spectatorilor să pătrundă în lumea mistică și irațională a pieselor simboliste.

Iată ce scrie Stanislavski despre montarea piesei lui Andreev „Viața Omului". „In drama lui Andreev, viața omului nu este o viață propriu zisă ci mai degrabă o schemă a ei, conturul ei general. Am reușit să introduc acelaș schematism și în decor, făcîndu-l din funii. Funiile, ca niște linii drepte într'un desemn simplist, abia schițau contururile camerei, ferestrelor, ușilor, meselor, scaunelor... E natural că și oamenii în această cameră-schemă nu trebuiau să fie oameni adevărați, ci numai scheme ale oamenilor. Costumele lor trebuiau să fie conturate numai cu linii. Anumite părți ale corpului sunt ca și inexistente pentru spectatori, fiind acoperite cu catifea neagră care se contopește cu fondul. In această viață-schemă se naște schema omului care e salutată de schemele părinților și cunoștințelor. Cuvintele spuse de aceștia nu exprimă o bucurie vie, ci numai protocolul ei formal"

Astfel, sub influența psihologismului și simbolismului în dramaturgie, lua naștere stilul convențional ca noua manieră teatrală diametral opusă realismului și naturalismului. Scopul ei era să opună spiritul corpului, să exprime intimitatea sufletească, sublimul, irealul și transcendentalul. Totuși, regisorilor și actorilor, cu toate stăruințele lor, le-a fost imposibil să elimine din schemă și simbol trăsăturile materiale, ale acestora. Piedica cea mai mare stătea tocmai în corpul actorului. „In zadar, încercau actorii să se transforme în umbre pasive". Din această contrazicere implacabilă nu era altă ieșire decît reîntroducerea acțiunii în reprezentațiile teatrale, deoarece promovarea consecventă a principiilor teatrului Static punea arta scenică în impas.

Considerînd că realitatea obiectivă nu e în stare să redea viața sufletului omenesc, regisorii căutau să creeze cu ajutorul tehnicei scenice o altă realitate mai expresivă — „realitatea teatrală". Montarea piesei „Viața omului" a dat ocazie regisorului Vahtangov să facă o justă observație că imaginea literară dată de Andreev a servit lui Stanislavski numai ca punct de plecare pentru crearea imaginei scenice proprii. „Toate personagiile care apar pe scenă sunt create de regisor și nu de Andreev. Scriitorul a dat textul, iar regisorul, actorul a modelat chipul personagiilor, le-a îmbrăcat după concepția lui, le-a dat anumite mișcări, le-a arătat cum trebue să umble, să vorbească, să șadă, etc.

Rolul regisorului și actorului în reprezentațiile teatrale devine tot mai covîrșitor. Regisorii nu mai caută să redea cît mai fidel conținutul dramelor după concepția autorului, ci le dau propria lor interpretare așa cum dictează sensibilitatea lor artistică. In felul acesta „realitatea teatrală" creată de regisor putea să difere fundamental de realitatea literară a operelor dramatice. Subiectul piesei devenea astfel un fel de canava pe care era lăsată liberă să brodeze fantezia creatoare a regisorului.

Emancipîndu-se de sub influența literaturii, teatrul vrea să se afirme ca o artă de sine stătătoare cu sfera sa proprie de creație. Evoluția teatrului merge pe drumul perfecționării tehnicei scenice și afirmării teatralismului în jocul actoricesc. Imaginele teatrale capătă tot mai mare expresivitate și preciziune. Se urmărește ca decorul să producă efecte exterioare cît mai puternice. Meerhold vrea să facă educația actorilor din trupa sa pe „legile precise ale biomecanicii și cineticii".

Recunoscînd hegemonia actorului în teatru — acest „maestru al tehnicei exterioare", Vahtangov consideră materialul literar al piesei numai ca simplu pretext pentru exprimarea ideilor și sentimentelor proprii și își propune să arate pe scenă „lumea specifică a imaginelor teatrale cu viața lor teatrală". Această lume teatrală ce diferă cu totul de realitatea vieții se naște din voința creatoare a regisorului.

Aceiași „teatralizare a teatrului" reclamă și neorealistul Tairov, conducătorul Teatrului de Cameră. El refuză să recunoască artei funcțiuni perceptionale și proclamă divorțul definitiv între teatru și realitate. Neorealismul nu cere crearea pe scenă a iluziilor teatrale, ci demonstrarea măestriei actorului care posedă la perfecțiune tehnica jocului. Spectatorii nu trebue să se intereseze de subiectul piesii, ci să admire forma artistică a reprezentației.

Astfel spectacolul construit pe „legile precise ale artei teatrale" urmărește numai efecte pur estetice, iar studio-urile devin adevărate laboratoare de exprienţe formalistice.

Depărtarea de realitate și refugiul în jocul formalistic se observă și în alte domenii ale artei. La aceasta contribue în mare măsură și atmosfera apăsătoare a regimului reacționar care face ca majoritatea dramaturgilor și regisorilor să nu-și găsească inspirație creatoare în realitatea vieții și să caute drumul de desvoltare a artei teatrale în iluzii romantice, în perceperea simbolistă a lumii, concepția expresionistă a spectacolului, în teatrul estetic al „artei pentru artă".

Revoluția din 1917 pune arta și literatura rusă în fața noiei realități sociale. Intregul popor este antrenat în războiul civil, în lupta necruțătoare între lumea burgheză și lumea socialistă. Funcția socială și creatoare a artistului capătă un nou înțeles. Regimul revoluționar cere din partea tuturor conlucrare activă și entuziastă. Intelectualitatea teatrală preocupată pînă atunci de născocirea noilor mijloace formalistice, e cucerită acum de unitatea în scop, idei și sentimente a revoluției și capătă un impuls puternic pentru creația artistică

Regisorii trecuți de partea noului regim nu găsesc la început altă formă pentru exprimarea actualității revoluționare decît vechea manieră a teatrului convențional, pe care îl eliberează însă de conținutul lui mistic. Simbolurile capătă un înțeles revoluționar, trebuind să exprime ideile și sentimentele oamenilor ce iau parte la lupta politică de eliberare.

Meerhold pune bazele noului curent artistic cunoscut sub numele de „Octombrie teatral". El nu numai că nu renunță la stilul simbolist, dar, ca un novator îndrăzneț, introduce noi mijloace formalistice, noi trucuri în tehnica scenariului. Prin schematica convențională și raționalistă, Meerhold încearcă să exprime pe scenă conținutul politic al revoluției. Totuși publicul neobișnuit cu reprezentarea simbolistă și abstractă a realității sociale se descurcă foarte greu spectacolele montate de Meerhold care seamănă deseori cu adevărate probleme de rebus. Pentru a ușura înțelegerea conținutului ideologic al simbolurilor, Meerhold completa spectacolele sale cu lozincile corespunzătoare scrise pe placarde sau proectate pe ecran. Tot în acest scop, conținutul politic al pieselor era deseori adus la cunoștința publicului înaintea înce-

perii spectacolului așa că spectatorilor le rămînea numai să admire dibăcia și fantezia creatoare a regisorului.

Maiacovski și Vahtangov caută să înlocuiască simbolurile abstracte născocite de fantezia regisorului cu imagini mai cunoscute și mai accesibile publicului larg. Ei folosesc figuri consacrate din istoria religioasă sau din mitologia antică, dîndu-le o funcție satirică și agitatorică. Vahtangov încearcă să puie în scenă Biblia, fuga evreilor din Egipt, legenda despre Prometeu care trebuia să simbolizeze proletariatul țintuit de o stîncă de către clasa capitalistă pentrucă a vrut să fure focul științei și libertății.

In noua sa piesă „Misteria-buff", Maiacovski se inspiră direct din Vechiul și Noul Testament. Cei „curați și necurați" din Corabia lui Noe simbolizează raporturi sociale în societatea capitalistă. Omul răsvrătit înaintează, ca și Isus Christos, „pe apă ca și pe uscat". „Necurații" răsculați „trec prin iad" în „rai", în „Pămîntul făgăduit" al comunei.

Alături de teatrul simbolist politic și agitatoric, se desvoltă teatrul ziarului și foiletonului care are de scop să reprezinte evenimentele cotidiane din desfășurarea răsboiului civil.

Epoca revoluționară cerea spectacole monumentale, stil eroic, grandoarea subiectului și imaginilor. Teatrul încearcă să redea acțiunile maselor largi pătrunse de patosul și dinamismul revoluției. Vahtangov imaginează scene în care principalul erou este masa poporului răsculat, mulțimea în plină acțiune revoluționară. „Nu există nici un rol izolat. In toate actele joacă numai masa. Incepe revolta. Mulțimea atacă baricadele. Le cucerește. Triumfă. Inmormîntează pe cei căzuți Cîntă cîntecul eliberării universale". Reprezentații teatrale pe o scară grandioasă în care joacă numai masele duceau la schematism, abstracțiunea în subiect, lipsa diferențierii imaginelor. Ele trădau o concepție greșită a colectivului social care era înțeles ca o mulțime impersonală și nu ca reuniunea diverșilor indivizi avînd fiecare specificul său personal.

Ca și Romain Rolland, regisorii sovietici încep să creadă în necesitatea de a antrena publicul spectator în jocul actorilor. Analizînd activitatea teatrală din timpul Revoluției Franceze, Rolland ajunge la concluzia că „un popor liber și fericit simte mai mult nevoia serbărilor populare decît a spectacolelor". Creațiunea teatrală trebue să se desfășoare deci sub cerul liber, cînd spectatorii se prefac, fără să vrea, în actori. Căutînd să transforme spectacolul teatral în creațiunea colectivă a tuturor care asistă la reprezentație, Meerhold desființează zidul despărțitor între scena și sala de spectacol. Actorii joacă într'un colț al sălii, intră în conversații cu publicul, îl antrenează să contribue activ la desfășurarea reprezentației.

Se flutură de asemenea lozinca democratizării teatrului legată de frecventarea sălilor de spectacol de către păturile muncitoare largi care prin cerințele lor, prin forța și energia lor spirituală inepuizabilă trebuiau să împrospăteze teatrul burghez ajuns la impas. Totuși, înțelegerea greșită a acestei democratizării ducea deseori la simplificarea repertoriului și a principiilor de organzare a spectacolului, la ideea existenții unei arte „populare" de al doilea rang.

Odată cu terminarea răsboiului civil prin victoria definitivă a revoluției socialiste, se observă la regisorii sovietici o atitudine mai cumpătată și mai chibzuită în căutarea drumurilor noi pentru arta teatrală. Au trecut zilele tumultoase de dibuiri și exagerări. Reclădirea vechiului imperiu rusesc pe baze noi cerea din partea artiștilor o contribuție pozitivă la crearea noiei arte socialiste.

Secția teatrală înființată pe lîngă Comisariatul Instrucției Publice este însărcinată cu organizarea și coordonarea activității teatrale

din Uniunea Sovietică. Atitudinea negativă față de comorile artei burgheze este cu hotărîre condamnată. Lunaciarski susține că e cu totul absurd să renunți la vechea cultură artistică pe motiv că arta are nevoie de o radicală renovare. Din contră, realizările culturii vechi trebue respectate și folosite cu toată atenția cuvenită la rezolvarea problemelor noi de creație artistică puse la ordinea zilei de evenimente sociale așa de mari ca revoluția proletară și reconstrucția socialistă.

Publicul larg care era ținut înainte departe de arta teatrală are dreptul să facă în primul rînd cunoștința cu toate operele dramatice mai de seamă ale trecutului. Aceasta cu atît mai mult cu cît adepții „teatrului popular" sunt de părere că toate operele artistice mari își găsesc izvorul de inspirație în viața spirituală, în pasiunile maselor populare. „Nu există nici o operă artistică intradevăr măreață, — scrie Vahtangov, — care să nu izvorească din forțele creatoare ale poporului, căci tot ce găsim intradevăr măreț în artă a fost inspirat artistului de sufletul popular".

Se observă un interes tot mai pronunțat pentru dramaturgia clasică rusă și străină. Teatrul Artistic dela Moscova și celelalte teatre din Moscova și Leningrad introduc în repertoriul lor operele dramatice a lui Sophocle, Aristofan, Cervantes, Lope de Vega, Calderon, Shakespeare, Gozzi, Schiller, Goethe, Biron, Pușkin, Ostrovski, etc. Se aleg piese cu un caracter eroic și romantic în care sunt arătate acțiunile maselor populare împotriva subjugării religioase și sociale.

Nu se renunță nici la operele dramaturgilor simboliști ca Maeterlinck, Strindberg, Ibsen etc. Neglijînd cu totul tema lor mistică și folosind numai subiectul dramelor, regisorii sovietici fac din ele adevărate satire la adresa societății burgheze. Numai nimicirea lumii vechi intrate în putrefacție poate da libertatea deplină desvoltării spirituale a omenirii, să puie în mișcare toate posibilitățile de creație ce stau ascunse în om.

Piesa „Erik XIV" a lui Strindberg în montarea lui Vahtangov pierde caracterul ei istoric și din drama personală a regelui se transformă în conflictul între două lumi: palatul și poporul. Toate personagiile aparținînd palatului sunt prezentate în mod abstract, prin scheme care se mișcă ca niște automate neînsuflețite; în schimb viața poporului de jos e redată în culori realiste. Totul subliniază artificialitatea și apropiata dispariție a lumii vechi.

Subliniind atitudinea ironică a actorului față de imaginea creată de el, Vahtangov reînviază astfel principiul grotescului folosit pe scara întinsă de scriitorii burghezi revoluționari ca Rabelais, Swift, etc., pentru afirmarea ideilor noi progresiste. Evidențiind în mod hiperbolic laturile negative ale lumii vechi, grotescul le dă un caracter general și convinge de necesitatea schimbărilor radicale în ordinea de lucruri existentă.

Primele piese sovietice, ca și intrepretarea dramaturgiei vechi arăta o tendință generală de a defaima societatea burgheză, de a chema poporul la dărîmarea vechilor forme și vechiului fel de viață. Astfel se explică succesul satirei sociale care corespundea cum spunea Vahtangov cu „perioada luptei înverșunate politice și economice împotriva burgheziei".

Reconstrucția socialistă cere redarea proceselor de formare a vieții și culturii noi, imprimînd din nou tendințe realiste în metode de creație artistică. Este reactualizată tehnica scenică a teatrului lui Stanislavski, renunțîndu-se totuși la exagerările ei naturaliste care duceau la contopirea deplină a actorului cu imaginea. Realismul socialist urmărește în primul rînd crearea imaginilor artistice tipice, generalizate, inspirîndu-se din realitatea concretă revoluționară și nu pe calea raționamentului abstract.

Piesele cu subiecte luate din viaţa de toate zilele care s'au bucurat odinioară de cel mai mare succes, pierd acum caracterul lor intim-psihologic şi strict distractiv. Regisorii sovietici caută să scoată pe om din cadrele înguste ale vieţii intime familiare şi să-l reprezinte în activitatea lui ca membru conştient al colectivului social. Dela propagarea simpatiei pentru „oameni mici", striviţi în condiţiunile societăţii capitaliste, se trece la tematica pasiunilor puternice, la repertoriul eroic strîns legat de munca creatoare a fiecărui cetăţean, în sfera lui de activitate. Pentru a reprezenta cît mai expresiv eroismul epocii şi perspectivele construcţiei socialiste, regisorii ruşi folosesc şi procedeele metodei romantice, condensarea culorilor, atribuirea fiecărui personagiu a unei singure trăsături a caracterului, introducerea pe scara întinsă a contrastelor, etc.

Recunoscînd valoarea în sine a artei scenice, regisorii sovietici cer din partea actorilor un joc teatral de înaltă ţinută artistică. Necesitatea teatralismului în jocul actoricesc nu justifică totuşi exegerările concepţiei formaliste a creaţiei artistice care vrea să recunoască valoarea în sine şi mijloacelor teatrale de expresie. Fantezia creatoare este legată totdeauna de conţinutul concret al piesei şi urmăreşte redarea cît mai artistică a anumitor idei şi sentimente omeneşti.

Regisorii ruşi contemporani caută să lege conţinutul socialist al artei, căreia recunosc rolul politic şi educativ, cu perfecţiunea artistică şi varietatea cea mai largă a formelor de expresie. Artă nu suferă uniformitate şi prin urmare artistul nu poate fi stînjenit cu nimic în alegerea mijloacelor şi procedeelor formale care să exprime cît mai perfect şi mai clar realitatea actuală şi tendinţele ei de desvoltare.

Intărirea tendinţelor antiburgheze în artă nu exclude adaptarea mijloacelor de expresie vechi pe care arta le are deja la dispoziţie. Teatrul sovietic nu vrea să renunţe cu totul de a folosi fantasticul şi grotescul, simboluri şi scheme convenţionale. Fiecărei idei ce se prelucrează pe scenă, trebue găsită forma cea mai adecuată de expresie, care decurge din conţinutul piesei dat de autor şi din interpretarea formulă a acestui conţinut prin prisma contemporanităţii.

Asimilarea critică a moştenirii artistice preocupă în cel mai mare grad toate teatrele sovietice. In repertoriul acestor teatre pe anul în curs întîlnim alături de o mulţime de piese noi şi operele dramatice ale scriitorilor ruşi şi străini din cele mai diferite epoci. Din dramaturgia clasică se joacă: „Fuente Ovehuna" de Lope de Vega, „Principesa Turandot" de Carlo Gozzi, „Romeo şi Julieta", „Othello" şi „Regele Lear" de Shakespeare, „Intrigă şi amor" de Schiller şi altele. Din scriitorii străini mai noi: „Aventurile lui Pick-wick" de Dickens, „Comedia Umană" şi „Eugenia Grandet" de Balzac, „Nora" de Ibsen, „Pasărea albastră" de Maeterlinck, „Mai tare decît moartea" de Maupassant, etc.

Din scriitorii ruşi se joacă piesele lui Griboedov, Puşkin, Gogol, Ostrovski, Leo Tolstoi, Gorki şi alţii.

Deocamdată am putut urmări la noi numai realizările cinematografiei sovietice, arta cu tehnica cea mai apropiată de arta scenică. Din aceste spectacole se pot trage deci unele concluzii şi asupra mijloacelor şi procedeelor artistice utilizate în teatrul sovietic. In linii generale se observă în aceste filme pe de o parte satira la adresa societăţii burgheze, iar pe de altă parte prezentarea sub forma artistică a diferitelor probleme din actualitatea socialistă.

In „Petrul cel Mare" şi „Locotenetul invizibil" descoperim tendinţa de a da filme de documentaţie istorică. „Alexandru Nevski" şi „Ruslan şi Ludmila" redau legendele populare cu caracterul lor romantic. In „Furtuna" şi „Fraţii Golovlev" am putut admira teatralismul jocului actoricesc de înaltă ţinută artistică. In „Guliver" şi „Cheia de aur" sunt folosite pe scară întinsă convenţionalismul simbolic şi grotescul.

O serie de filme ca „Ţiganii", „Pepo" şi „Emigranţii" redau felul cum a fost rezolvată problema naţională într'un stat cu peste 100 de naţionalităţi. Aceste filme ca şi altele din actualitatea sovietică nu mai excelează prin teatralismul jocului, ci caută mai mult să redea scene reale din viaţa de toate zilele.

Desigur cele cîteva filme sovietice rulate în cinematografele bucureştene nu pot da decît o idee generală asupra genurilor şi stilurilor de joc folosite de teatrul rus actual. Lăsînd artistului deplină libertate în alegerea mijloacelor şi procedeelor formale, se cere totuşi ca orice reprezentaţie teatrală să aibă un conţinut social şi să trezească simpatia pentru cauza socialistă; iar satira să fie îndreptată atît împotriva societăţii burgheze, cît şi împotriva scăderilor proprii, vizînd desigur posibilitatea îndreptării lor

VERA PANFIL

MISCELLANEA

VARIAŢIUNI PE TEMA PROPAGANDEI NAŢIONALE

Dela isbucnirea războiului, cuvîntul „propagandă" este auzit şi întrebuinţat chiar şi în ţările foarte democratice ca Franţa sau Anglia, deşi acolo acest cuvînt este în mod normal privit cu ochi răi, ca unul ce vine din ţări reacţionare şi corespunde unor practici strîns legate de structura autoritară a guvernului. Antipatia ţărilor liberale pentru această noţiune se vede în felul ipocrit în care a fost botezat acolo Ministerul Propagandei. I se zice „Comisariatul general al Informaţiunii". Formulă, de altfel, destul de logică. Cel mai bun mijloc de persuasiune este de a informa abundent pe cel ce vrem să convingem. Un om bine informat exercită întotdeauna un mare prestigiu asupra semenilor săi; iar aceştia din urmă se simt totdeauna măguliţi cînd cineva bine informat îşi dă osteneala şi le face onoarea să-i informeze şi pe ei. Pe de altă parte, o informaţie bogată este condiţia prealabilă a oricărui succes în persuasiune. Ca să convingem pe cineva, trebue să fim bine informaţi noi-înşine asupra psihologiei sale generale şi momentane. Iar dacă cel pe care voim a-l convinge este „toată lumea", întreaga populaţie a ţării, atunci trebue să cunoaştem bine atît mentalitatea permanentă a acelei naţiuni cît şi starea ei sufletească prezentă. Aşa dar, oricum am scotoci mecanismul acestei operaţii de persuasiune care se chiamă propagandă, vom întîlni, la fiecare analiză, la fiecare aspect al chestiunii: *necesitatea informaţiei*. Ţările democratice au dreptate cînd au ales acest vocabul pentru a-şi desemna noile lor Ministere ale Propagandei.

Decît, tot ipocrizie este. Căci informaţie abundentă nu e neapărat sinonim cu informaţie obiectivă. In Franţa, bunăoară, nevoia de a intensifica informaţia prin Stat este o consecinţă a diminuţiei informaţiunii pe cale privată (jurnale, reviste, cărţi, conversaţii telefonice, etc.). Şi este şi consecinţa nevoii de a se tria informaţiunile. Se face atunci următorul raţionament: populaţia va accepta restricţia în calitate a informării în schimbul unei creşteri în cantitate a informaţiunilor.

In tot cazul, să nu fim înşelaţi de cuvinte. Că i se zice „Informaţie" sau „Propagandă", — în ambele cazuri tot propagandă este, adică acel gen de propagandă care consistă dintr'o persuasiune constant şi uniform dirijată a opiniei publice interne. Intre ţările libere şi cele totalitare nu există, în această privinţă, decît deosebiri de mai mult sau mai puţin, diferenţe de nuanţă. In fond singura deosebire este că ţările democratice se dedau la asemenea practici în mod excepţional şi temporar, numai atîta vreme cît ţine războiul, blocada, starea de asediu, pe cînd în ţările totalitare Propaganda funcţionează neîntrerupt, şi în timp de pace şi în timp de război. Sau, mai precis,

ţările totalitare sunt totdeauna în stare de războiu. Insăşi noţiunea de autarhie, de economie naţională închisă, înseamnă războiu şi asediu. Un stat care şi-a dat un regim totalitar face caşicînd s'ar asedia singur faţă de restul universului. Intrarea bunurilor culturale şi materiale se face ca într'o cetate blocată, după amănunţită examinare a mărfii şi a furnisorului. Iată de ce, chiar dacă armatele nu luptă, tot un fel de bellum contra omnes este în asemenea republici.

Aşa dar, existenţa unei propagande prin Stat este nu numai compatibilă, dar şi imperios cerută de starea de asediu, fie că această situaţie de blocadă internaţională este provizorie — ca în ţările libere — fie că e permanentă — ca în ţările totalitare.

Aceasta însă nu epuizează conţinutul ideii de propagandă prin Stat, şi nici nu o face de tot incompatibilă cu noţiunea de liberă democraţie.

Căci problema propagandei are două aspecte. Este acel al propagandei interne şi acel al propagandei externe. Prima are ca obiectiv opinia publică a naţiunii respective; cealaltă: opinia internaţională, cîştigarea acesteia, seducerea mulţimilor din alte state în favoarea produselor — materiale dar mai ales spirituale — provenite din statul în chestiune.

Acest al doilea fel de propagandă nu-i incompatibil cu o naţiune democratică, ci, din potrivă, alcătueşte — prima datorie a oricărei naţiuni. Statul e — cum îl numea Durkheim — acel „sensorium commune" al întregei societăţi. El e sistemul sensorial, ansamblul organelor de relaţie al organismului faţă de celelalte organisme naţionale. Statul trebue să intervină astfel încît meritele naţiunii să fie cunoscute urbi et orbi, şi apreciate de toate celelalte naţiuni.

Fireşte, o asemenea îndatorire se poate împlini mai agresiv sau mai discret. Stilul insistent e dăunător şi duce uşor la suspiciune şi deci contrapropagandă. Stilul discret poate degenera în neactivitate totală — ceea ce-i aproape tot atît de dăunător. Stilul intervenţiei directe, prin oficii şi oficine oficiale şi oficioase plasate în străinătate poate conjura inconvenientele inerente metodei directe dacă totul se mărgineşte la o singură *încurajare* a particularilor naţionali să-şi răspîndească singuri produsele.

In tot cazul, spontană sau dirijată, propaganda externă trebue cel puţin să pară spontană. Şi, a doua condiţie: să nu conţină decît marfă bună.

Fireşte, este greu de dozat partea de iniţiativă individuală şi partea de dirijare prin Stat cînd e vorba de succesul unui bun naţional pe piaţa economică sau intelectuală străină. Există mai totdeauna un amestec de spontaneitate şi încurajare guvernamentală în orice asemenea reuşite. Dar iată un exemplu autentic, care ne va lumina poate.

Am în faţa mea o revistă franceză foarte apreciată: „L'âge nouveau", în care se comentează pe larg un articol de critică literară apărut în ziarul bucureştean „Le Moment". Autorul romîn analizase chestiunea intraductibilităţii în materie de poezie lirică. Intre alte fapte, citase şi un vers din „Postumele" lui Topîrceanu, care sună aşa:

„Cînd ţi-ai ajuns din urmă viitorul...

Criticul romîn constată că e imposibil să traducem asta în franţuzeşte prin:

„Lorsque tu auras rejoint ton avenir", sau
„Lorsque tu auras rattrapé ton futur", sau

prin orice altă frază imaginabilă.

Motivul e în primul rînd linguistic. In romînește s'a întîmplat ca ideea de „rejoindre" să fie exprimată prin două cuvinte succesive (a ajunge din urmă), iar nu printr'unul singur. Acest „*din urmă*" sugerează o mulțime de lucruri subtile și tulburătoare; evocă acea cursă curioasă a Prezentului cel mereu încărcat cu Trecut și care-i mereu distanțat de Viitor, care fuge mai repede. Intr'un singur moment alergătorii se află toți la acelaș nivel al drumului: este momentul morții, cînd — probabil — toate cele trei fețe ale Timpului fuzionează într'o substanță temporală unică și curioasă, și pe care n'o vom putea povesti niciodată altora... Astfel, versul lui Topîrceanu introduce, brusc și orbitor, problema morții; ne desvălue ceva din misterul ei, just atît cît să ni-o facă încă și mai misterioasă. Și asta fără a pomeni nici cuvîntul „moarte", nici vre-una din zecile de noțiuni care îi sunt mai mult ori mai puțin asociate. Versul lui Topîrceanu, spus în franțuzește, ne poate sugera orice, numai ideea de moarte nu. In romînește, acest vers nu ne evocă decît ideea de moarte. Și instrumentul acestei deosebiri de efect sufletesc este numai particularitatea lexicală a limbii romîne: cuvîntul *rejoindre* se exprimă în romînește prin două cuvinte distincte: *ajungere* și *din urmă*.

„Fiecare limbă e superioară tuturor celorlalte prin anumite noțiuni pe care ea le-a îmbogățit în deosebi, și pe care alte limbi (ce pot fi mai bogate în ansamblul lor) le-au lăsat mai nedesvoltate —; aceasta e — spune d-l Charles Oulmont, autorul studiului din „L'âge nouveau", concluzia d-lui ***, autorul articolului din „Le Moment". Iar „poetul are misiunea de a găsi situații de gîndire unde zisa particularitate linguistică să fie avantajos întrebuințată".

„Dacă — adaugă însfîrșit d-l Oulmont — am simțit o atît de mare plăcere să parcurg acest studiu este fiindcă aparține categoriei celei mai bune critici literare posibile; și aceasta vă arată pînă la ce înalt punct Romînul — grație, desigur, latinității lui — poate fi subtil și știe mînui nuanțele paletei celei mai bogate. Și asta explică, deasemeni, de ce un Francez nu se poate simți un străin la București...".

Din punctul de vedere al efectului propagandistic, acest fapt reprezintă tot ce se poate visa mai bun. Nu numai că el informează străinătatea asupra valorii lui Topîrceanu și asupra felului conștient în care el este apreciat; nu numai că face accesibil străinului ceea ce e neaccesibil prin definiție, adică tocmai ce există mai intraductibil într'o poezie lirică; nu numai că explicațiile date de criticul romîn stîrnesc prin originalitatea lor, atît admirație cît și recunoștință; nu numai că introduce un sentiment de egalitate de merit intelectual între Romîni și Occidentali —, dar, pe deasupra, sapă în sufletul tuturor celor ce vor fi citit acel articol al d-lui Oulmont convingerea că Romînii sunt un prea stimabil popor, convingere pe care doar foarte multe greșeli romînești ar putea-o slăbi.

Acest mic „fapt de propagandă" are particularitatea de a fi fost spontan. D-l Oulmont n'a fost rugat de nimeni să scrie zisul articol. I-a făcut lui plăcere s'o facă. Putem afirma liniștit aceasta, deoarece știm, dela autorul romîn el-însuși, că nu a cunoscut niciodată pe d-l Oulmont, și al doilea fiindcă directorul ziarului romînesc ne-a arătat o scrisoare adresată d-sale de d-l Oulmont în care îi vorbește special de autorul romîn „pe care nu-l cunoaște" și despre care „va scrie în curînd ceva". Așa dar, aici d-l Oulmont este, el, „îndatoratul", pentru dubla plăcere intelectuală ce a avut (cetirea studiului și prilejul de a scrie el-însuși unul).

Insfîrșit, altă amuzantă și semnificativă particularitate a fenomenului: cetitorii străini ai articolului d-lui Oulmont vor uita desigur imediat numele criticului literar romîn și poate și pe acela al lui Topîrceanu. Ceea ce va ține însă minte — și pentru multă vreme — este că în Romînia există mari poeți lirici și al doilea că în Romînia există un fel de a înțelege, de a gusta și explica înaltele frumuseți ale artei care nu e cu nimic mai prejos de felul în care aceasta se face în cea mai exigentă dintre Franțe.

Așa dar, beneficiul este pentru Romînia, pentru *toată* Romînia, și *numai* pentru Romînia.

Foarte curios acest fenomen de topire în anonimat al indivizilor, în folosul națiunii întregi — particularitate caracteristică fenomenului de propagandă externă isbutită. Cînd ne aflăm în străinătate suntem mai întîi de toate — și cîte odată aproape exclusiv — *Romîni*; suntem „Romînul", deputat al unei alte civilizații, care veșnic dă examen în fața unei culturi străine. Iată de ce Romînul ce se află în călătorie peste graniță are datoria să fie foarte atent la ce face și să-și amintească necontenit de calitatea lui de Romîn — precum și de enorma răspundere pe care asta o implică. Un sentiment curios de orgoliu și modestie, orgoliu național și modestie individuală, își face locuință în sufletul oricărui Romîn conștient care se găsește în altă țară.

In interiorul țării tale nu trebue nici să spui nici să te gîndești că ești Romîn. Este o atitudine dacă nu oarecum indecentă, în tot cazul inutilă și adesea încurcătoare de treburi. In țara ta trebue să-ți faci nu datoria de Romîn, ci datoria de *cetățean* (care o implică cu prisosință pe cea dintîi). Trebue să-ți vezi de treabă, conștiincios și onest. Această seriozitate a fiecăruia e singurul mod de a introduce țara ta în stima universală. Aceste cărți de vizită, aceste bilete de introducere în opinia publică internațională trebue să pornească întîi neștiute, spontan, fără intenție propagandistică din partea individului autor.

Decît, asta nu înseamnă că Statul nu trebue să facă nimic. „Sensorium commune" al întregului organism social, el trebue, dacă nu să dirijeze brutal și agresiv, dar măcar să înlesnească, prin bani și osteneală, ajungerea mărfii naționale bune la dispoziția Străinului.

In cazul reprodus de noi adineaori am văzut că spontaneitatea fusese perfectă. Si totuși, a existat și acolo o „dirijare" propagandistică de Stat. Ziarul „Le Moment" a fost multă vreme, și în multe chipuri, unele mai bune altele mai puțin — ajutat de Statul romîn. Fără acest sprijin, gazeta n'ar fi parvenit la tirajul și calitatea conținutului pe care l-a avut ani dearîndul (ca dovadă, atunci cînd protecția i-a fost retrasă, ziarul a început să moară, ceea ce a fost și este realmente păcat).

Grație acelor înlesniri, ziarul își putea permite luxul unei oarecari desfaceri în străinătate și al multor colaborări străine interesante. Așa dar, difuziune internațională și relații intelectuale cu scriitori buni de peste graniță. Dacă Statul romîn n'ar fi ajutat ziarul, niciodată acel mic fapt de propagandă isbutită (analizat adineaori) nu s'ar fi putut produce. Cu toată aparența lui de spontaneitate, el a fost totuși discret, pacient și indirect „dirijat" de serviciul (pe atunci încă neorganizat sistematic) al Propagandei de Stat.

Se va spune poate că acest sistem de intervenție propagandistică este neîndestulător. Credem că, din potrivă, este nu numai singurul eficace, dar și cel mai rentabil dacă comparăm banii cheltuiți ș. folosul obținut. Insfîrșit, lucru la prima vedere curios, a încuraja astfel civilizația națională presupune o cheltuială bănească cu mult, cu foarte mult mai mare decît aceea pusă în bugetul celui mai cheltuitor dintre Ministerele de Propagandă din vre-o țară totalitară de astăzi.

O. MORES

Intr'un mare şi cunoscut ziar bucureştean era reprodusă, acum cîţiva ani, discuţia contradictorie, publică şi orală a doi bărbaţi de Stat romîni cu privire la reforma monetară. Părerile, pe vremea aceea, erau împărţite între partizanii revalorizării leului şi acei ai devalorizării. Susţinătorul deflaţiunii era profesor de Economia politică la una din Facultăţile noastre de Drept; inflaţionistul era, din contra, un eminent jurist, cunoscut prin succesele lui de barou. Ambii fuseseră, bine-înţeles, miniştri, unul la Industrie şi Comerţ, celălalt la Justiţie. Şi e inutil să adaug că ambii au evocat argumentele clasice în favoarea uneia şi celeilalte doctrine — argumente pe care e inutil să le reproducem aci pentru bunul motiv că ele se găsesc în orice manual şcolar de Economie.

Aceasta însă nu înseamnă că desbaterile nu conţineau nimic original. Din potrivă, ele au început prin nişte declaraţii pe care în zadar le vom căuta în tratate de finanţe — şi poate chiar în Tratatele de Morală.

Intr'adevăr, prima grijă a oratorilor a fost să asigure pe ascultători că ei n'au nici-un interes personal în toată această afacere. „Din contra — a zis eminentul jurist — dacă planul meu de inflaţiune se înfăptueşte, atunci eu, personal, sunt ruinat. Căci am imense datorii, toate în valută forte. O cădere a leului faţă de moneda străină va urca în mod catastrofic suma de lei ce va trebui să-mi procur pentru a-mi plăti obligaţiunile". „Din contra — a spus la rîndu-i profesorul — dacă planul meu de deflaţiune se înfăptueşte, atunci eu, personal, sunt ruinat. Căci am imense datorii, toate în lei. O întărire a leului faţă de celelalte monede (adică faţă de preţuri şi venituri) mă va obliga să produc cu mult mai mult decît azi pentru a-mi procura leii necesari achitării obligaţiunilor mele".

Ne grăbim a spune dela început că a susţine, dintr'o convingere fundată pe interesul obştesc, o teorie dezastruoasă pentru interesul tău individual, este şi va fi una din cele mai lăudabile dintre faptele omeneşti. Ce însă ni se pare extrem de curios, este ca lauda să vină direct şi unic dela lăudatul însuşi. E drept că sunt cazuri cînd eşti silit să pomeneşti singur despre propriile tale merite; cazuri cînd, dacă n'o faci, pledoaria devine incomprehensibilă. Ş'apoi există cazuri (tribunalele sunt pline de ele) cînd ai datoria să spui tot binele posibil despre acţiunile tale. Dar în afară de aceste cazuri excepţionale, este din toate timpurile admis că certificatele de bună purtare trebue să ni le dea alţii, şi, al doilea că, pînă la proba contrară, tot omul este considerat onest. E cu desăvîrşire indecent să comunici opiniei publice că „domnilor şi doamnelor, eu nu sunt escroc ci din contra". Este foarte ofensător pentru un cetăţean să vadă cum, în ţara lui, escrocheria este totdeauna juridiceşte prezumată şi că „onus probandi" incumbă celui ce o neagă. Această ofensă e din aceeaşi familie de supărări cu acele pricinuite de declaraţii ca: „Eu sunt patriot, şi-mi ador ţărişoara mea"; sau: „Vă prezint pe soţia mea. Nu este aşa că-i frumuşică? Şi mai e şi cuminte pe deasupra. Nu mă înşală niciodată".

In societăţile civilizate, virtutea femeilor, patriotismul, iubirea de ţară, onestitatea în afaceri sunt prezumate. Contrariul trebue dovedit. Şi e vai şi amar de acel ce-l afirmă şi nu-l poate demonstra.

Pentru toate aceste motive, trebue să mărturisim că bizara idee a celor doi bărbaţi de Stat de a se disculpa de pungăşie cînd nimeni nu-i acuzase ne supără mult mai puţin decît incredibila reflecţiune a gazetarului care reproducea desbaterile. Intr'adevăr, acesta rămîne mut de admiraţie în faţa onestităţii, dovedite alb pe negru, a celor doi foşti miniştri; o priveşte ca un miracol, şi califica această tristă împrejurare: o înălţătoare manifestare de obiectivitate. Minunarea ziaristului indică nu o stare sufletească accidentală ivită la cei doi indivizi, ci o stare obştească, o mentalitate generală, potrivit căreia vinovăţia reformatorului social este dela sine înţeleasă şi absenţa de culpă un înmărmuritor hazard.

Suntem, desigur, „progenitură de origine romană". Dar morala europeană să nu uităm, a făcut progrese dela anticii noştri strămoşi încoace. Dacă este adevărat că toţi marii bărbaţi de Stat ai Urbei — cum o arată un alt urmaş, istoricul italian Salvioli — erau dublaţi de nişte perfecţi samsari; dacă un Caton, Cesar, Pompei, Brutus se dedau la cele mai reprehensibile operaţiuni de camătă, exploatare de sclavi, jafuri diverse, etc.; dacă un Cicerone a putut să scrie că, din proconsulatul lui în Cilicia, s'a ales cu cîte-va milioane de sesterţi şi asta „salvis legibus" (adică fără ca, juridiceşte, să i se poată face proces de concusiune) —, nu trebue totuşi să ne fălim cu asemenea bunici. Avem din potrivă obligaţia să deplorăm, la nişte oameni atît de meritoşi, o mentalitate aşa de imorală, şi cel mult avem dreptul să le căutăm circumstanţe atenuante în structura socială din acele vremuri.

Toate aceste reminiscenţe de Istorie romană îmi vin în minte din pricina unei alte supărătoare asemănări. Toţi bărbaţii celebri din acea vreme — Cesar, Pompeiu, Antoniu, Crassus, etc., — erau veşnic ciuruiţi de datorii, datorii de zeci de milioane, pe care le soldau brusc şi bogat excedentar printr'o venire la putere (se chema acolo venire la putere guvernarea provincială sau comanda ca generalissim a unui războiu important). Şi ne displace uşurinţa candidă cu care doi foşti miniştri romîni declară, fără să-i întrebe nimeni, că au imense datorii băneşti.

NICOLAE DRĂGANU

Ziarele ne aduc trista ştire a morţii, în floarea vîrstei, a lui Nicolae Drăganu, profesor la Facultatea de Litere din Cluj şi membru al Academiei romîne. Conferenţiar universitar încă înainte de unire (Drăganu s'a născut la Zagra, în Năsăud), apoi profesor de limba romînă la universitatea romînească, decan, rector, primar al Clujului, membru al Academiei, titlurile, funcţiile şi onorurile au trecut peste el fără să-i transforme, fără să-i răpească însuşirea de căpetenie în ştiinţă ca şi în viaţa politică: măsura. Atunci cînd alţii, orbiţi de interese personale sau de patimi ideologice, au ajuns să judece problemele ştiinţifice prin prizme momentane, schimbate după vînt, Drăganu a reuşit să păstreze cumpăna obiectivităţii, semnînd numai ceea ce i se părea demonstrat şi răspunzînd la atacurile pătimaşe cu rînduri chibzuite şi cumpătate.

Activitatea ştiinţifică a lui Drăganu este de două feluri, filologică şi lingvistică. A publicat texte vechi, dintre care mai importante sînt codicele Teodorescu şi codicele Marţian. A studiat limba acestor texte şi a altora, ceea ce l-a dus la cercetarea limbii în general. Prin filologie a ajuns şi la istorie. Lucrările lui principale sînt, în afară de ediţiile de texte, *Limbă şi istorie*, *Romînii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei* (monumental volum de 686 de pagini, în care încearcă să dovedească prezenţa Romînilor în Transilvania şi chiar în Panonia în primele secole după venirea Ungurilor), *Numele proprii cu sufixul şa*, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, cum şi numeroase articole în *Dacoromania* (printre acestea mai importante sînt *Un fragment din cel mai vechi*

molitvenic romînesc. Mihail Halici, contribuție la istoria culturală romînească din sec. XVII) și în alte periodice și în diverse volume omagiale.

Ca o recunoaștere a marilor sale merite pe tărîmul limbii, societatea romînă de lingvistică îl alesese președinte al ei în toamna aceasta. Dar, bolnav deja de boala care avea să-l răpună, Drăganu n'a mai apucat să prezideze nici o ședință, și nici să expună, așa cum făgăduise, principiile unei vaste lucrări de sintaxă romînă la care lucra de mai multă vreme. Sperăm totuși că această lucrare este destul de înaintată și că se va găsi cine să se ocupe de tipărirea ei.

NICANOR & Co.

RECENZII

N. IORGA: Oameni cari au fost. Vol. IV. Edit. Fundațiile Regale.

In acest al patrulea volum de necroloage literare, d. prof. N. Iorga continuă să îmbogățească literatura noastră memorialistică și, simultan, să creieze o serie paralelă „Memoriilor" d-sale. Numele oamenilor acestora cari au fost și nu mai sunt, ar fi pierit repede din memoria ingrată a generațiilor. Fiecare generație își are idolii săi, criterii ideologice proprii și valorile sale specifice. Morții „nu mai ne spun nimic", fiindcă de cele mai multe ori ei au luptat și s'au străduit pentru realizarea altor țeluri decît ale noastre, — fiindcă ideile, gusturile și înclinările lor ne par învechite și lipsite de valoarea actualității. Față de aceste schimbări ideologice, care antrenează mereu alte perspective de valorificare a faptelor, există totuși un criteriu stabil: acel al judecării omului în sine, acel al prețuirii energiei, muncii, caracterului, ca atare.

Pe acest criteriu al prețuirii calitative a oamenilor sunt axate necroloagele d-lui prof. Iorga, — adevărate portrete psihologice, în care sunt conturate energic, cu mînă de maestru, personalități politice, literare, științifice, alături de umili preoți de țară, dascăli modești, artiști, și însfîrșit, „oamenii de bine", cari au contribuit prin daniile lor la îmbogățirea culturii noastre.

Intîlnim portretele Regelui Carol I și al Reginei Maria alături de portretele mareșalului Averescu, de ale învățaților străini și romîni, de ale scriitorilor, oamenilor de știință și dipomaților cunoscuți, toate redate cu o adîncă pătrundere psihologică, într'o eminentă formă literară.

D. N. Iorga a cunoscut îndeaproape o nenumărată mulțime de oameni. Iar pe cei pe cari nu i-a cunoscut personal, faptele lor, atent urmărite și înțelese, i-au îngăduit o pătrundere intuitivă a caracterelor. Ceea ce isbește pe cititor, este acea capacitate neobișnuită de comprehensiune a unor tipuri de oameni atît de deosebiți (de ex. poetul Francis Jammes alături de generalul Ludendorf, Masaryk alături de Unamuno, compozitorul Ioan Vidu alături de episcopul Iacov Antonovici).

O mare parte din aceste portrete au un titlu sugestiv, care accentuiază caracterul sau valoarea dominantă a unei personalități (de ex. „George al V-lea, un profesor de regalitate". Maxim Gorki e „un mărturisitor", Zaharoff", un mag al banului", „Jammes, „Virgiliul Francez").

Printre portretele cele mai interesante pentru cititorul tînăr, se află acelea ale oamenilor cari n'au fost nici „mari" oameni politici,

nici învăţaţi cu faimă, nici scriitori cunoscuţi, dar cari au însemnat, prin însăşi viaţa lor, pildă de „omenie". Aşa a fost de pildă „Trandafir Djuvara, — un ctitor", din care desprindem începutul portretului.

„Testamentul lui Trandafir Djuvara, omul cult, omul onest şi omul de bine, e o lecţie pentru o societate în care banul cîştigat adesea cu o uimitoare uşurinţă se aruncă pe uşi şi pe ferestre în acea viaţă a cărei ruşine apare în cartea d-lui Paul Morand, introdus indiscret în misterele ei, sau se lasă unor urmaşi ca să facă ei acelaşi lucru". (p. 139).

In cartea d-lui prof. Iorga mai sunt însemnate cu lauda meritată, numele tuturor acelor modeşti pionieri ai culturii noastre, care au muncit rodnic în laboratorii, în biblioteci, prin scris sau de pe catedră. (Ioan Stravolca, Eugeniu Voinescu, D. Ghica, Nicolae Dobrescu, I. Ursu, etc.).

D. prof. Iorga a ţinut de asemeni, să exprime gratitudinea culturii romîneşti, tuturor acelor străini cari ne-au arătat simpatie şi interes, fără urmă de egoism politic şi fără intenţii viclene. (Albert Thomas, Ducele de Luynes, Georges Fazy, etc.). Cartea d-lui prof. Iorga, este cum nu se poate mai bine venită, într'un ceas turbure, cînd este nevoie să se ştie, şi să nu se uite, că întotdeauna au existat oameni întregi şi capabili în ţara aceasta.

I. Q.

PETRU P. IONESCU: Ontologia umană şi cunoaşterea. Edit. Fundaţiilor Regale.

Titlul foarte filosofic al „esseului" de faţă nu trebuie să înşele pe nimeni. Subiectul ales de d. Petru Ionescu poate, ce-i drept, constitui o problemă acută a filosofiei contemporane, însă cere o tratare *ştiinţifică* adecvată. Căci există subiecte grele, probleme filosofice recunoscute ca atare, care pot fi tratate cu multă uşurinţă, adică fără respect faţă de logică şi faţă de rezultatele muncii filosofice şi ale istoriei filosofiei.

D. Petre Ionescu practică, — nu fără abilitate, ceea ce filosofia ştiinţifică numeşte „metafizică", (în sens pejorativ). Problemele filosofice sunt deslegate într'o clipă printr'un fel de jonglerie speculativă, prin creiarea unor termeni noui şi prin afirmaţii gratuite care nu se sprijină pe fapte sau pe analiza faptelor. Nu-i lipseşte d-lui Petre Ionescu nici informaţia, nici uşurinţa şi curiozitatea gîndirii; însă tocmai această uşurinţă îl conduce la afirmaţii fără nicio verificare critică, afirmaţii în desacord şi cu experienţa şi cu filosofia critică.

In faţa crizei filosofiei contemporane, d. Petre Ionescu crede că trebuie „să căutăm siguranţa într'un Dumnezeu trăit" (p. 7) şi că o poate face aceasta „sau pe calea faptelor, sau prin construcţie apriorică" (id.). Autorul mărturiseşte cu naivitate păcatul fundamental al speculaţiilor metafizice: construcţia apriorică, — adică jocul conceptelor goale, sarabanda terminologică şi beţia verbală. D-sa crede că poate soluţiona, problema cunoaşterii, creiînd o serie de termeni şi, mai ales, operînd o confuzie principală între două planuri distincte, cum sunt gnoseologia (teoria cunoaşterii) şi etica religioasă. Căci, întrebarea pe care şi-o pune d-sa, este dovedirea unui „destin creştin al lumii" (p. 10). Ca şi cum am fi mai luminaţi în problemele teoriei cunoaşterii dacă ar exista sau nu, un „destin creştin al lumii"! Pentru cine cunoaşte istoria filosofiei, „problemele" pe care şi le pune d. Petre Ionescu, sunt probleme învechite, anacronice, răsuflate. Sunt probleme pe care, după Kant, oamenii cari iau în serios filosofia, nu şi le mai pot pune. Totuşi d. Petre Ionescu găseşte că aceste întrebări sunt „chinuitoare". Dacă răspunsurile pe care le-a aflat i-au adus liniştea spiritului, n'avem nimic împotrivă. Numai că această terapeutică domestică nu era necesar să devie publică.

Există în cartea de faţă numeroase apeluri la datele ultime ale fizicei, biologiei, psihologiei, etc. Sunt rezultate ale ştiinţei şi gîndirii contemporane pe care nu le contestă nimeni. Autorul dă impresia că se bizuie pe aceste date; într'adevăr, acolo unde nu face decît să rezume şi să citeze alţi autori, n'avem nimic de spus. Greşala naivă a d-lui Petre Ionescu este alta: d-sa crede că poate interpreta datele ştiinţei într'o construcţie metafizică cu motive teologice. Este necesară o trecere în revistă a motivelor cărţii de faţă, motive speculative care au avut o teribilă actualitate şi o nediscutată valoare în metafizica medievală....

„Se împletesc, dintr'un început, pierdut în bezna vremurilor, în destinul omenesc, două mari linii de viaţă" (p. 12). Autorul ne anunţă, în acest poetic limbaj, necesitatea deosebirii între „Homo faber" şi „Homo sapiens", care creiază „tragedia" conflictului între cele două destine: destinul demiurgic şi destinul aleteic. Autorul nu se mărgineşte la *constatarea* acestei dualităţi a naturii umane. Constatarea rece e bună pentru simplii oameni de ştiinţă, d. Petre Ionescu zice: „Nu vom stărui asupra ieftinătăţii acestei concepţii" (p. 20). D-sa aspiră să răspundă la „Dece omul e şi activ şi contemplativ"?, întrebare, pentru care „trebuie să mergem foarte departe (prea departe!) şi *să ne asimilăm anumite adevăruri biblice*" (p. 21). Omul este o creatură şi are „o poziţie de o valoare absolută". Afirmaţia că omul reprezintă ceva specific în economia lumii, i se pare autorului „deosebit de nouă, îndrăsneaţă şi revoluţionară" (p. 21). Iar metoda fenomenologică prin care se obţine conturarea acestui specific antropologic, crede d. Petre Ionescu că n'a mai fost utilizată. Ne pare rău că trebue să-i răpim autorului această iluzie, dar fenomenologul Max Scheler a dat prima antropologie înaintea d-sale (vezi, „Die Stellung des Menschen im „Kosmos", Darmstadt, 1930). Prin faptul că omul este o „creatură", autorul deduce cu seninătate: „El cere ca atare (fiind creatură) şi un act de creaţie şi un Creator" (p. 34).

Tocmai aici se desparte ştiinţa de metafizică: aici este pragul pe care d. Petre Ionescu îl păşeşte într'un elan speculativ. Descrierea fenomenologică a unei realităţi specifice umane este un fapt rodnic; toate afirmaţiile fenomenologice pot fi controlate de oricine. Am vrea însă să aflăm cum putem controla existenţa actului de creaţie şi a Creatorului...

Autorul este însă grăbit să desvolte alte „dece"-uri. Cum a fost creată realitatea, dacă a fost succesivă sau simultană, de ce planul creator nu s'a manifestat dela început sub forma cea mai perfectă, etc. Ca să nu piardă vremea, d. Petre Ionescu „anticipează" existenţa „Unicului", din care „decurge realitatea creaţiei, universul, realul, lumea, natura..." (p. 35). Dăm o pildă de „adîncime filosofică", prin care autorul caută să ne desvăluie tainele metafizicei, dar nu ne dovedeşte decît un procedeu f. suspect „Există o raţiune adîncă (desigur!) ce se va lămuri încetul cu încetul, dar pe care o putem lua aci drept o ipoteză de lucru, care ne face (!) să admitem un oarecare (!) principiu suprem al lucrurilor"... (p. 35). „Unicul" este perfect, netemporal, creiază realitatea în bloc, — însfîrşit posedă toate atributele pe care i le-a accordat generos metafizica creştină din toate timpurile. Bineînţeles că vom întîlni afirmaţii ca „Voinţa creatorului... poate interveni în ordinea creaţiei" (p. 39), afirmarea existenţei „Creaturii angetice", „primatul logic stă la baza creaţiei" (p. 49) şi deci realitatea nu-i decît exteriorizarea gîndirii Unicului... (p. 62), religia este „un mod ce decurge necesar din raportul de inferioritate dintre om şi Dumnezeu"... (p. 71), şi comentariile clasice asupra „păcatului" şi „mîntuirii". Viziunea aceasta clasică a moralei creştinismului cuprinde şi pasivismul pe

planul acțiunii. „Destinul și istoria sunt subt dependența puterii creatoare... (p. 110).

Nu vrem să criticăm tezele acestea ca reacționare, ci vrem numai să le arătăm caracterul nefilosofic. D. Petre Ionescu vrea să împace religia și știința, gîndirea critică și credința personală. Mai precis: d-sa vrea ca datele științei să fie interpretate, adică să *servească* unei metafizici rudimentare, care nu mai are niciun rost în curentul gîndirii contemporane. D-sa nu și-a dat seama de inactualitatea tezelor pe care le susține. Nici nu-i de mirare, căci întîlnim afirmația, că există azi, în plină criză politică și socială, „o înclinare tot mai evidentă a masselor către o înțelegere spirituală a lumii... (p. 58).

Trebue să fie cineva cu totul lipsit de simțul istoriei și de simțul realității, ca să poate face această afirmație care sfidează frămîntările realității istorice și sociale. Dealtfel, sensul etic ce se desprinde din cartea de față, este cel clasic al moralei creștine: ignorare și îndepărtare față de problemele realității, renunțarea la acțiune (exceptînd rugăciunea), acceptarea nejustificată a mitului umilitor al „păcatului" și al „inferiorității" omului, iar față de toate problemele grele și aspre ale realității, soluția ireală a „mîntuirii". Tineretul care trăește criza actuală istorică nu-i poate fi decît primejdioasă această ideologie pasivistă, fatalistă și ineficientă. Omul nou, îndreptat spre cunoaștere critică și acțiune asupra realității, nu poate decît respinge speculațiile anacronice și anti-științifice pe care le-am desvăluit în „esseul" d-lui Petre Ionescu.

C. I.-GULIAN

AL. MARCU: O carte despre renaștere. Edit. „Scrisul Rominesc".

Prin ultima sa operă, „*Figuri femenine din Renaștere*", d-l prof. Marcu întreține atmosfera de cunoaștere a culturii italiene, pe care mereu vrea să ne-o apropie, fie prin traduceri, fie prin studii literare sau prin evocări de călătorie.

Cartea de care ne ocupăm, este izvorîtă din nevoia unei înfățișări nouă a gloriosului motiv al Renașterii, privit însă de un spirit ce a trebuit să depășească strictețea scrisului cărturăresc și să trăiască momente de contemplație, spre a însufleți un material așa încărcat de erudiție!

Voind să popularizeze o parte dintr'un studiu mai întins, *Figuri din Renașterea italiană*, munca — se înțelege — e mai pretențioasă, fiindcă aceeași documentare de adevăr cultural, i-a cerut o formă de prezentare literară atrăgătoare, care totuși să nu se compromită, devenind romanțare.

La noi, unele încercări de acest fel, ori au rămas erudiție nemistuibilă, ori încercând să devină mai literare, au denaturat lucrul spus și au îmbrăcat un retorism gazetăresc, lipsit de controlul unei conștiințe critice.

Prin însușirile d-lui Marcu, de scriitor elegant cu fond umanist, reînviază și primesc aspect nou, lucrurile și ființele. Iar sub imboldul puterii descriptive întîlnim un suflet entusiast, cu multiple nuanțări.

Pentru a intra în viața ascunsă sub formele Renașterii sec. XV, ne reconstruește peisagiul architectonic al orașului italian, imagine vie a timpului, ca reprezentînd o formă de viață a lumii ce și-a avut istoria aci.

E un procedeu nimerit, ca vorbind de viața intimă a veacurilor moarte, să se restabilească atmosfera comunicativă, mai întîi prin urmele rămase în picioare în fața timpului.

Și primul lucru ce răsare din orizontul trecutului, este orașul italian, stăpînit de măreața și nelipsita catedrală, care prin proporția și factura ei, imprimă aproape tot ce trebue să crezi despre oamenii ce s'au sbătut o vreme pe acolo. Chipul acela solemn înfipt în piatră — inima orașului — zidurile ce încing fortărețele și coastele, parcă demonstrează îngrijorare și umilință pentru divinitate și putere încleștată, față de oameni; — voința de a stăpîni este evidentă. Lîngă o viață pronunțat religioasă, un dor ucigător de a lăsa faimă în lume, pare să fi minat din urmă întîmplările istorice și fenomenele culturale.

Așa au înțeles stăpînii peninsulei italice să-și arate mîndria și puterea: prin ziduri tari și turnuri înalte, împodobite, fie de un portal de Michelozzi, fie de o amintire a lui Ghirlandaio sau Filippino.

Dar călăuzirea ce ni-se dă prin cartea susamintită, nu duce la acea Renaștere florentină de obicei cunoscută prin fala regească a Medicilor, ci spre o viață mai fără sonoritate istorică, dar poate mai adevărată, fiind ea mai naturală.

Vom întîlni fapte scăpate de sub privirea celor mai mulți, însă care prin structura lor, fixează un relief al Renașterii sec. XV, uneori mai caracteristic decît ceea ce ne dă istoria știută. Chiar indentificarea locurilor pe unde au trăit cei care interesează pe autor, implică o descurcare de nume uitate de viața actuală. Poate, nimeni nu mai întreabă de asemenea îndepărtate lucruri!

Grupuri de amintiri închise de veacuri în urmă, reînviază în mintea cercetătorului, odată cu clar-obscurul ulițelor liniștite sau cu recunoașterea după stemele, păstrate încă pe casele vechi. Dar pînă să găsească momentele căutate, iată că îi vine în minte înfiorarea de iubire ce a turburat ființa copilăriei lui Dante; fecioara Beatrice Portinari, provocarea ideației poetice din *Vita Nuova*, făcea parte din familia de'Bardi, ca și gentildonna Alessandra, pe care autorul o așează în fruntea cărții.

Timpurile evocate le găsim caracterizate prin urmărirea vieții diferitelor persoane, devenite adevărate personagii.

Deși din primele decenii ale sec. XV, Alessandra de copilă, primea dela nobila sa familie, o educație plină de prevederi pentru rolul ce-l va avea în societate.

O virtuoasă, așa cum cerea în deobște, educația din evul mediu religiozitatea ce i se strecură prin suflet normele aspre de a trăi pentru acel timp, fac din această figură, o complexitate de contraste, corespunzătoare aspectului social din Renaștere. Cu asemenea înclinări, tînăra Alessandra, intră prin căsătorie în familia Strozzi, care prin Messer Palla Strozzi, un rival a cunoscutului Cosimo dei Medici, va imprima o linie prevestitoare a ceea ce va fi Renașterea.

Tînăra Alessandra e părtașă în tot ce va face învățatul senior Palla Strozzi.

Din chiar mediul ce singur și-l construia acest bancher — cărturar, prin învățați ca Hrisolora, Salutati și Niccoli, mari umaniști, se vede nivelul cultural și idealul ce-l preocupă. Prin el, Florența devenea centrul elenismului, se putea citi în original Platon și Homer, întrecînd astfel, chiar pe Dante și Petrarca.

Dar pentru a ne înfățișa Florența cu viața ei bîntuită de ambiții și înflorire, provocare nestinsă a atîtor reforme spirituale și emancipări stridente, autorul a trebuit să treacă prin umbra tăinuitoare a zidurilor, sau să asiste la desfășurarea strălucitoare a vieții de curte, menită să impresioneze. Din ceea ce se petrecea în interiorul întăriturilor și în afară de zgomotoasele petreceri de caracter public, se puteau surprinde obiceiurile și idealul vieții. Măreția și miseria ei, frumosul și desfrîul ce-au colorat neîntrerupt orizonturile lumii, sunt aspecte urmărite de d-l prof. Marcu, spre a determina realitatea naturală a lucrurilor.

Asistăm pe rînd la exagerările primelor *femmes savantes*, care nu se mulțumeau numai cu rochi de un sfert de milion, cu sute de nasturi de aur, ci își încărcau și mînecile cu pretențioase fraze latinești.

La astfel de femei, pieptănătura devenea o problemă greu de rezolvat. Luxoasele timpului își umflau buclele cu suluri de păr fals, peste care se îngrămădeau piepteni de mărimi variate, cercei, coame, perle, cilți, clopoței și mărțișoare. Cu un asemenea acoperămînt de mărunțișuri — adevărat bazar — o doamnă, s'a întîmplat să nu simtă că i-a căzut o piatră în cap și a purtat-o fără supărare, tot timpul plimbării.

Nu e surprinzător, cînd acele exagerări deveneau motive satirice pentru Luigi Pulci.

Al doilea capitol al cărții este închinat, blîndei și priceputei Isotta degli Atti și semețului Sigismondo Malatesta.

Acum, spiritul Renașterii se revarsă din modestul orășel Rimini, așezat în loc liniștit pe țărm de nisip alb, și care devenise temut în toată Italia, pentru planurile de luptă ce se urzeau aci. Era însă vestit și pentru faima de centru cărturăresc, de care viteazul Sigismondo se putea mîndri. Figura acestui erou, este pe rînd urmărită în actele sale și cu simpatie, de d-l prof. Marcu. Ni-l arată mare conducător de oaste, iscusit cunoscător în a construi întărituri strategice ca și în a plănui palate, improvizator de versuri de iubire pentru stăpîna inimii sale, conformîndu-se modei petrarchești ca și Poliziano și Michaelangello. Cruntul Senior era deci și un visionar ce se putea întrece cu sonetiștii contemporani; i-se păstrează un loc și în istoria liricei italiene de atunci.

In totul trebuia să pară neîntrecut, un Senior din quattrocento, și Sigismondo erou din copilăria sa, dorește ca și prin obîrșie să fie neobișnuit. O mîndrie de scoborîtor din romanitate îl cuprinde, și iată-l demn urmaș al lui Scipione Africanul.

Măreț a voit să apară prin origine, măreț prin operele ce-a conceput. Il vezi însetat de biruințI, cu o nesfîrșită țesătură de realități; îl vezi determinîndu-și cu spada, puterea trăită ca pe-o chemare istorică, dar îl găsim și agitat de planul unui templu ce vrea să fie fără pereche. Numai visionarul și robusta gîndire a lui Leon B. Alberti putea satisface ambiția unui Malatesta, și e drept, că templul e un monument în istoria architecturii.

Ultima evocare este figura duioasei Parisina, căreia i-se consacră cuvinte mișcătoare, iar Seniorul, ocrotitorul epocii de înflorire ferrareză este Niccolo al III-lea d'Este. Figurile acestea desprinse de pe fondul Renașterii, ne sunt înfățișate în coloritul unui sens nou de viață, fiindcă autorul a trăit în intimitatea lor, ca și romancierul cu eroii săi, cu deosebirea, că acesta din urmă nu mai e silit, ca în cazul nostru, să stea atent să nu strice atmosfera istorică prin înflorituri retorice. Așa că eroii aceștia de istorie, cu tot interesul ce se fixează asupra lor personal, aparțin în întregime unei acțiuni culturale, politice, sociale, fiind mai întîi momente ale unei civilizații și care numai în această măsură, atrag luarea aminte și asupra vieții lor intime.

Intenția autorului, aceasta pare să fi fost, și socotim că se confirmă în respirația tuturor paginilor.

Formulele reci, simetric tăiate de rațiunea abstractă, sunt înlocuite cu scena din viața chipurilor istorice, cu descrieri de lucruri și locuri legate de o societate și de un timp ce a lăsat urme. Ne simtim într'o lume concretă.

La curtea lui Niccolo III și a Parisinei, epoca se oglindește în atmosfera nouilor aspirațiuni, cu destulă evidență, spre a ni se deschide porțile vieții acestui ținut.

Vorbindu-se despre viața intimă a lui Niccolo, care nu vrea să fie fastuoasă ca intențiunea generală a acestor prefaceri, ci modest patriarhală, pentru un puternic Senior, mulțumit să locuiască tot în fortăreața medievală, pe altarul cel vechi, unde fusese odată găzduit Petrarca, ni se descopăr atîtea caracteristici ale vremii.

Și tot ce se patronează de aci din Ferrara, în fiecare act al energicului Niccolo, surprinzi îndemînarea iscusinței Parisinei care devenise dela începutul căsniciei, sprijinul soțului.

Prin interpretarea ce se dă acestei vieți, sufletul autorului se desvăluește cu toată puterea noutății.

In special în partea aceasta de încheiere a cărții, intimitatea vieții, subtilitatea formelor, aci rînduite, aci neregulate, precizează o viziune cu puternic ecou de noutate.

D-l prof. Marcu iese cu multă ușurință din procedeul rigid al cărturarului, și avîntul sufletului său contemplativ, ne zugrăvește repede formele contrastante ale vieții care nu erau simple surprize ale timpului, ci realități neînvinse încă de cerințele ce se grămădeau cu dorințele cele nouă.

Mai la tot pasul descifrezi lăcomia de viață a tuturor vîrstelor împotriva căreia nicăeri nu constați să se fi așezat ceva. Tragicul sfîrșit al zilelor, întrevăzut uneori ca un amenințător destin, era așteptat ca o sărbătoare ce satisface o pasiune trăită. De aceea momentele reînviate aci, sunt dramatizări de eroi ai timpului, în care sbuciumul ambiției tăinuite, nu apare îmblînzit decît de sentimentul iubirei și de satisfacția pe care un Senior o are, știindu-se ocrotitor al artelor și literelor. Viața lui violentă sîngera atunci mai puțin. Toate contrastele de civilizație care se încrucișau ca porniri naturale ale vieții, parcă se topiau cucernic în fața momentului — senin de biruință în viața asta torturată de soarta marilor neliniști.

Atîta sete de mărire și glorie roade ființa oricărui Senior, atîta vrednicie și modelare a vieții în manifestările de *gentildonnă*, încît viața e un sacrificiu permanent.

D-l prof. Marcu, sintetizînd mentalitatea și obiceiurile acelor vremi, ne determină convingerea că multe însușiri ale vieții medievale se continuă pînă în inima Renașterii, că nu există delimitări precise între aceste epoci ale civilizației. Și pentru a ne mărturisi acest lucru, nu se oprește la ceea ce istoricul oficial al lucrurilor spune, ci trecînd peste premeditări anterioare, se apropie de ceea ce viața îi oferă în mod necăutat, și aci găsește adevărul așa cum a fost.

LEON DICULESCU

ȘTEFAN BACIU: *Căutătorul de comori*. Editura Fundațiilor Regale, 1939.

Cînd tipărea primele sale versuri, d-l Ștefan Baciu aducea în ele candoarea adolescenții și atracția spontaneității. Scria despre flori, despre melci și despre fluturi cu gravitatea puțin naivă a primei tinereți, lipsit de monotonia sentimentalismului și de apăsarea unei eredități literare. „Poemele poetului tînăr", de pildă, aveau grația incertă a talentului în desfășurare, seninătatea micilor armonii, cursivitatea unor versuri lipsite de probleme.

De-altfel, — în poezia chinuită și închisă a timpului — d-l Ștefan Baciu aducea trainica inspirație pe care o dă un univers restrîns, dar poetic.

Intre timp, d-l Ștefan Baciu tipărea mereu alte versuri. Și cum se știa că e foarte tînăr, că are talent și că a fost premiat la un concurs, — era unanim lăudat și adulat.

D-l Ștefan Baciu, mulțumit de mica sa lume, uitase că un poet trebue și el să crească, și că el nu se poate bucura de imunitate la infinit.

In d-l Ş. Baciu era promisiunea unui adevărat poet; — d-sa nu s'a ţinut de cuvînt. De ani de zile, el scrie mereu, mereu, despre flori, fluturi şi brazi, — mulţumit că a găsit o formulă şi exploatînd-o cu nesaţ.

„Căutătorul de comori" are desigur şi el un oarecare farmec, — dar un farmec din ce în ce mai manierat. Manierismul este caracterul de frunte al acestei poezii, manierismul, adică scoborîrea unor forme poetice din ce în ce mai devitalizate, din alte forme anterioare, identice.

„Căutătorul de comori" este un volum de versuri manierate, lipsite de umanitate (în sensul just şi poetic al cuvîntului). Nu este nici măcar o artă în turnul de fildeş, — ci o egoistă versificaţie, în care se resimte efortul fals al adultului care caută să menţină gingăşia firească adolescenţii.

D. T.

AL. DIMA: Conceptul de artă populară. Editura Fundaţiilor *Regale, 1939.*

Acum, cînd cercetarea artei populare a ajuns la o nebănuită extensiune, cartea d-lui Al. Dima care caută să precizeze limitele conceptului este cît se poate de binevenită.

D-sa a utilizat un procedeu clasic în estetică: a comparat părerile existente asupra fiecărui aspect al problemei şi a împărţit conceptul în cîteva sectoare bine — poate, prea bine determinate. Despre concepţiile expuse din erudiţie, nu este locul să insistăm. Ştim cu toţi cît şi ce poate da erudiţia, care îi sunt limitele şi care îi este interesul.

Opiniile personale ale d-lui Al. Dima sunt destul de rar înfăţişate. Este evident că într'un domeniu în care a domnit pînă mai ieri mai curînd fantezia romantică sau patriotică, — o atare dovadă de măsură nu poate fi decît bine primită.

Ca informaţie, cartea d-lui Al. Dima ni se pare bine întemeeată, — deşi unele absenţe îl duc la concluzii discutabile. Astfel, d-sa vorbeşte despre predominanţa elementelor magice şi religioase în arta populară şi nu are nici un cuvînt pentru caracterul opoziţionist şi raţionalist al multor producţii populare. De ex.: cîntecele cu privire la căsătorie, adunate de Jules Lafargue sau cîntecele haiduceşti adunate de C. Aricescu, etc.).

Justă şi interesantă ni se pare concluzia d-sale că arta populară nu poate fi confundată cu arta ţărănească, deoarece sfera primei este mult mai întinsă.

Cu privire la condiţionarea socială şi economică a artei populare, d-l Al. Dima spune că metoda materialismului istoric nu poate aduce foloase, deoarece materialismul istoric vede în factorul economic unicul izvor al artei. Nimeni nu obligă pe d-l Al. Dima să utilizeze metoda materialismului istoric, dar nu se poate respinge o teorie, formulînd-o în stilul unei gazete cotidiene. Materialismul istoric spune că factorul economic este predominant, dar nu spune că este unic. De asemeni, el spune că între baza economică şi formele artistice există structurile intermediare date de religie, drept, etc.

Dacă este adevărat că se pot stabili relaţii între arta cultă şi organizarea economică a societăţii, este cu atît mai plauzibil că se pot descoperi puternice relaţii între producţie şi arta populară,—mai ales că valoarea utilitară a acesteia nu este contestată nici de d-l Al. Dima.

In schimb, d-l Al. Dima discută teoria d-lui L. Blaga, după care dezvoltarea mare a artei populare în Orient se datoreşte ortodoxismului, — pe cînd catolicismul şi protestantismul au fost mai puţin prielnici artei populare.

Cît de greu se poate susţine această teorie, se poate vedea amintind extraordinarul folclor al Spaniei sau al Irlandei, ţări catolice. De asemeni mişcarea protestantă din Nord a dus la o apropiere a artei culte de cea populară. Obiecţiile noastre sunt însă, în majoritate, obiecţii de detaliu. Cu bibliografie foarte bogată, cu un simţ critic ascuţit, d-l Al. Dima, într'o sistematizare puţin prea riguroasă a înfăţişat problema artei populare din punct de vedere strict estetic, fără a se lăsa luat de consideraţiuni paralele, ca cele istorice sau cele de valoare.

Din acest punct de vedere „Conceptul de artă populară" se integrează în estetică strict ştiinţifică, cumulînd îndoitul merit al amplei informaţiei şi al actualităţii.

TROST

NICHITA TOMESCU: Genuni, poesii. Editura Pavel Suru, Bucureşti, 1939, in 8°, 55 pag. — 50 lei.

Chiar în cea mai acută criză scriitoricească, cînd corăbiile încearcă fundul oceanelor ca un plumb şi cînd popoare se salută cu salve de artilerie grea, pe ici pe colo şi poate mai ales la noi Rominii, cărţile de poesii apar într'una. Fiecare plachetă de poeme arată sufletul de poet, de paşnic şi iedalist (mă rog!) cetăţean. Fiecare cărticică apărută, îndeosebi cu pagini acoperite cu stihuri, e un mesaj nobil de rîvnă migăloasă, între visuri şi cărţi, cu peniţe delicate şi hîrtie bună, îmbietoare; un mesaj de pace, de dor de linişte pentru zămisliri spirituale, pentru gînduri, pentru meditări.

Ca pe un astfel de mesaj salutăm întîi şi cartea lui Nichita Tomescu.

Tînărul poet şterge cu năframa unui suflet sensibil, minunat de tainele frumosului şi ale dorurilor, zarea înroşită de ameninţări. Cu o tihnă în gîndire, acum aproape imposibilă, poetul îşi găseşte răgaz să pătrundă în el însuşi, să se induioşeze de cîte vreri şi suspine îl străbat şi să înmlădie în vers, cuvinte care să schiţeze cîte ceva din întîmplările lăuntrice.

Cu bucuria primei cărţi Nichita Tomescu se spovedeşte discret cetitorilor. Ce are să spună, sînt lucruri pe care atîţi poeţi le-au răsturnat în versuri. Discret ori furtunatec de nestăvilit, pînă la urmă, feciorul lui badea Culiţă, ori Avram, nepotul ciobanului, ori al plugarului, scînceşte *caligrafic* vreun bileţel niciodată trimis iubitei (dar încăput în volumul-debut).

Aşa e şi păţania lui Nichita Tomescu:

Din această călimară cu luceferi te-ai născut
In tristeţea unei nopţi — ca din bălţi, o nalbă.
Am strunit, din gînduri cînt luminos castel crescut,
Ca să stărui peste timp, limpede şi albă.

(*Iubită*, p. 20).

Rotunjită bine în construcţie, cu imagini care uneori, rar, se încumetă să fie originale, poesia erotică a lui Nichita Tomescu, e desuetă, demodată, o poesie de album.

Pentru o sensibilitate autentică, prea puţin gînd. Prea puţine sau neinteresante sînt lucrurile ce se petrec în sufletul poetului. Nichita Tomescu păţeşte ca toţi junii stiharii ai Rominiei: *la cea mai mică adiere,*

Iși scutură floarea. Nimănui dintre poeții noștri — nu li se întîmplă ca floarea să lege rod.

Un narcisism, refulare a ignorărei de către iubită, tălăzuește placheta lui Nichita Tomescu. Că iubita nu-i știe dorul, e poate și vina poetului: 1° Bîiguiala lui timidă — fie ea făcută și în versuri — iubita n'o ascultă, ori n'are cu ce să o înțeleagă; 2°. Iar cînd poetul își cațără iubita în castele și-i spune *Domniță*, uită desigur că dusă e de mult vremea cînd duducile — prințese se amorezau frumos de bardul venit din lume să distreze curtea castelanului.

Genuni-le lui Nichita Tomescu n'au adîncuri amețitoare; din fundul hăului căscat nu se aud voci de descîntec, ori duhuri neînțelese.

Iarăși pastișe cu mult roz, în imagini ieftine, neevocatoare, vechi, dînd melodiilor pe-alocuri, abia valoare de romanță:

Tu n'ai să pleci...
De-amintiri te vei lovi. Cum ai să pleci?

(*Nevermore* II. p. 30—31).

Stîngaci, puțin plastic (*și-a stins luceafărul felinarul...*, p. 33) uneori în expresii obișnuite cîntecelor de chef (*cu inimă de împrumut, Iți întind, venin, paharul. Blestem*, p. 32—33), cu o formă pe-alocuri prea mult deasă, prea mult potrivită, totuși, putem atribui poemelor de-acum ale lui Nichita Tomescu fierbintele unei autentice chemări.

Dacă *țîșnesc scînteele tristeții* prea des și prea *întinată e apa tinereții* de doruri, suspine, oftări; dacă *sufletul s'a frînt* și-odată cu el *toate cîntecele-s frînte* (*Cîntec amar*, p. 52—53) un lirism puternic, o atitudine bărbătească, sănătoasă crește cînd și cînd din *Genuni-le* lui Nichita Tomescu:

Moșii mei au murit într'o pagină
Din cartea amintirilor — și de toți au fost uitați,
Dar în fiecare seară peste mine aplecați,
Sapă nostalgii în a inimei mele paragină.

Ei mi-au dăruit setea de ceruri și pustiu
Și mi-au tors peste inimă depărtarea;
Pentru ei, cînd se stinge pe cer luminarea
Ultimei stele, m'adun din vise și scriu...

(*Atavism*, p. 8—9).

Ca să nu cităm, pentru o mai nimerită ilustrare a celor afirmate în fraza anterioară, *Scrisoare tatii* (p. 16—17) care se începe astfel:

Tată, în mine își întorc depărtările
Toți munții din lume și toate mările., etc.

Alături de metehnele începuturilor, frumusețile proaspete, rod al tihnei și-al liniștei, *Genuni*-le lui Nichita Tomescu sînt temei și pentru *alte* și *altfel* de cîntări.

ȘTEFAN POPESCU

HENRI LEFEBVRE: Nietzsche. Paris, 1939.

Bibliografia nietzscheană numără azi cîteva zeci de volume. S'au scris atîtea rezumate, și s'au făcut atîtea interpretări, — mai mult sau mai puțin riscate, încît o nouă carte despre Nietzsche îți provoacă mai întîi legitima curiozitate, ce se mai poate spune despre Nietzsche?

Mulțimea interpretărilor a fost prilejuită chiar de complexul contradicțiilor care constitue gîndirea nietzscheană. Mitologie și realism, visare și luciditate, poezie și spirit ascuțit științific, toate acestea se împletesc într'o nesecată varietate de motive ideologice. Interpreții doritori de originalitate, luau unul din aspectele gîndirii nietzscheene, și dîndu-i importanță nejustificată, isbuteau să interpreteze „nou".— adică radical și fals, bogăția unei filosofii, a cărei valoare stă mai ales în caracterul ei de căutare, nesatisfacție și schimbare.

Cărțile de valoare asupra lui Nietzsche, sunt foarte puține. Cărți cu adevărat nouă, scrise dintr'un unghiu de vedere încă nespeculat, aproape nici n'au fost scrise. Căci o interpretare prezintă într'adevăr valoare științifică, numai cînd ea exprimă o epocă nouă în gîndire și metodă. Altfel interpretarea rămîne amuzament și virtuozitate: este o valoare minoră, cu totul departe de desideratele gîndirii științifice.

Din punct de vedere filosofic, gîndirea lui Nietzsche n'a fost încă cercetată în spiritul aporetic pe care l-a inaugurat atît de strălucit, filosoful contemporan Nicolai Hartmann, prin studiile sale asupra lui Kant și Hegel. Valorificarea aporetică a filosofiei nietzscheene își așteaptă încă rîndul, deși ea ar fi trebuit să concentreze singură, interesul eticei contemporane.

Nietzsche însă nu este deloc tipul filosofului, care scrie pentru cercul restrîns al filosofilor de meserie. El a fost de mult îmbrățișat de literați și de o parte din marele public. Studiile semi-literare asupra ideilor lui au fost bine primite, deși valoarea lor era uneori, îndoelnică. Ceea ce nu infirmă valoarea „esseu"-rilor.

Am făcut această lungă introducere, tocmai pentru a arăta dificultățile unei bune cărți despre Nietzsche, și pentru a putea lăuda fără rezerve, cartea d-lui Henri Lefebvre. Cartea de față este într'adevăr nouă, căci este scrisă din punctul de vedere dialectic, și exprimă limpede criteriile epocii noastre spirituale. D. Lefebvre, chiar cînd urmărește cele mai subtile motive ale gîndirii nietzscheene, știe să le interpreteze dintr'un punct de vedere, care nu mai este al d-sale „personal", ci al epocei noastre. Prin faptul acesta, studiul d-sale se situează printre primele încercări fericite, de a confrunta idealul etic nietzschean cu un ideal nou etic. D-sa se ferește să opună schematic tipul ireal al supraomului, tipului omului nou, ale cărui țeluri etice se centrează în jurul acțiunii și schimbării istoriei. Analizele d-lui Lefebvre trădează un spirit de rară finețe, care disprețuiește cum se cuvine facilitatea schemelor și a formulelor.

Studiul d-lui Lefebvre cuprinde o introducere istorică („Nietzsche et son époque"), o analiză a „tragediei nietzscheene", și, „Nietzsche et notre temps", în care are loc acea confruntare temeinică între etica nietzscheană și etica acțiunii și a schimbării istoriei. Capitol care ni s'a părut cel mai bogat și mai sugestiv.

Revoluția franceză a liberat omul de constrîngerile sociale și religioase ale comunității feudale, dar a creiat imagina unui om rațional, cerebral, neglijînd atît condiționările concrete sociale, cît și aspectul irațional psihologic specific naturii umane. Curînd „noțiunea de „om" devine o temă sentimentală și demagogică", folosită în ideologia burgheză. Deabia materialismul dialectic va aduce raționalismului un conținut, un sens nou: ideia unei organizări raționale a activității (acțiunii) umane, nu pentru realizarea unor idealuri abstracte, ci pentru transformarea decisivă a lumii. In Germania, epoca în care se naște Nietzsche este „epoca avortării formulării spirituale", care traduce avortarea revoluției din 1848, prin coaliția nobleței feudale cu finanța, burghezia renunțînd la conducere și, simultan, la creiarea unui stil unitar de cultură. Haosul acesta s'a exprimat prin acea cultură filistină, împotriva căreia a luptat Nietzsche cu toată violența. Nietzsche a trebuit să devină un revoluționar al gîndirii, în

cultură și etică mai ales, deoarece epoca lui a fost epoca unor probleme insolubile. A fost în destinul lui Nietzsche rebeliunea, inacceptarea, abaterea dureroasă și, simultan, soluțiile magice ale unei individualități exasperate.

D. Lefebvre urmărește, într'o analiză pasionată, rostul determinant al contradicțiilor sociale în problemele gîndirii lui Nietzsche, conturarea acestui fundal istoric este cu totul nouă și deosebit de sugestivă, pe lîngă introducerile monografiilor banale pe care le cunoaștem.

„Tragedia nietzscheană" e tragedia unui spirit care luptă pentru realizarea și eliberarea omului, fără să-și poată da seama că victoria finală constă în *învingerea* contradicțiilor dintre gîndire și acțiune, dintre teorie și practică, dintre determinismul istoric și transformarea activă a lumii" (p. 50). Nietzsche a apelat, pe rînd, la o serie de poziții și soluții radicale (antiscientism, antideterminism, antiraționalism, etc.), fără să poată obține liniștea pe care o dă soluția cuprinzătoare a totalității, a realizării omului integral. El a creat o metafizică a existenței, un mit al supraomului și „o filosofie a iluzionării", trăind pînă la capăt drama „intelectualului" modern, desrădăcinat din realitate și acțiune.

În „Nietzsche et notre temps", autorul realizează o magistrală valorificare a gîndirii nietzscheene, din perspectivele epocei noastre. Ceeace-i valabil și caduc în lirismul, elanurile, criteriile și descoperirile lui Nietzsche, este înregistrat de d. Lefebvre cu un excepțional simț critic.

Există în lirismul nietzschean „o eroare fundamentală care îi anulează valoarea științifică". „În ziua în care un mare poet afirmă că *el* crează lumea și că forța lui este forța omului, el duce iluzia poetului pînă la o eroare grea filosofică. Afirmația unei forțe cosmice la care participă direct individual, în afara cunoașterii și acțiunii este o noțiune magică foarte contestabilă"... (p. 99). Pentru noi — spune d. Lefebvre, nu mai are nici un sens transformarea omului într'o forță cosmică.

„Problema omului se pune, și se resolvă, pe plan uman". Natura nu mai poate avea un sens mistic; ea nu trebue opusă omului, ci supusă forței lui creatoare.

Nietzsche a trăit și a reliefat prin gîndire, toate contradicțiile existenței, dar nu le-a putut îmbrățișa dialectic. „Nietzsche feint toujours de vivre totalement ce qu'il sait déjà n'être que partiel" (p. 138). Soluția lui, „eliberarea" lui este pur negativă; „el caută o poziție în care să fie suprimată lupta, în care să fie depășită lupta și elementele contradictorii, și... le aruncă pe toate în neant" (p. 139). Dialectica tragică a existenței este astfel soluționată „nihilist".

Valoarea gîndirii nietzscheene nu constă în tezele ei, ci în forța prin care a sesizat și reliefat toate contradicțiile spirituale ale omului modern. Opera lui rămîne exaltantă, pentrucă a dus până la paroxism aceste contradicții, și, mai ales, fiindcă ne silește să învingem aceste contradicții prin acțiunea asupra realității, iar nu pe plan magic.

C. I.-GULIAN

C. ANTONIADE: Figuri din Cinquecento — Principese, curteni și curtizane, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1939, in 8—0, 365 p.+XI pl.

Intr'un recent volum apărut în editura Fundației pentru literatură și artă „Regele Carol II", D-l C. Antoniade abordează din nou probleme din secolul al XVI-lea italian.

Cinquecento este fără îndoială o epocă de desăvîrșire, de încununare a eforturilor și îndoielilor veacurilor precedente. Literatura și arta mai ales, ajung la culmi de perfecțiune, la un anumit clasicism care vestește finalul de epocă ce avea să vină. Acum, individul stăpîn pe o îmbelșugată experiență și încrezător în calitatea posibilităților sale, tinde să stabilească condițiunile ideale realizării modelului perfect pentru diferitele îndeletniciri superioare. E doar vremea cînd la Florența, Machiavelli codifică virtuțile necesare unui conducător de oameni, în timp ce la curtea din Urbino, Castiglione găsește trăsăturile destinate adevăratului curtean, demn de acest nume.

Din bogăția unei lumi așa de interesante și variate, D-l Antoniade își alege un anume aspect, plin el însuși de mult pitoresc și netăgăduită însemnătate. E vorba de viața curților italiene din veacul al XVI-lea.

Curțile acestea, care înconjoară pe multiplii deținători ai unei suveranități atît de fărămițate au merite deosebite ce le dau dreptul la recunoștința tuturor admiratorilor civilizației Renașterei și a operelor ei de frunte.

În cadrul lumii aceleia și-au găsit nu numai motive de inspirație, sau încurajarea trebuitoare, ci tot mediul prielnic creeației, marii înfăptuitori de artă. Aici se făurește însăși unitatea de gust și pasiunea pentru frumos care promovează valorile spirituale. În fine, la aceste cercuri princiare trebuește căutat modelul saloanelor de mai tîrziu, cari au contribuit în mare măsură la elaborarea spiritului European a cărui amenințare cu dispariția, azi o deplîngem de atîtea ori.

Autorul ne introduce în decorul fastuos al curților italiene, zugrăvindu-ne viața lui Baldassare Castiglione și cea a Isabelei d'Este. Vom recunoaște că alegerea a fost extrem de fericită, fiindcă greu s'ar fi găsit două figuri mai reprezentative.

Cum am arătat mai sus, contele Castiglione e teoreticianul sincer și talentat a însușirilor cerute bunului curtean; el însuși fiind om de curte desăvîrșit și diplomat apreciat.

Cît privește faima Isabelei d'Este, marchiză de Gonzaga, ea trecuse de mult hotarele Italiei, datorită culturii alese și nobilelor calități a acestei principese, care reușește să strîngă la palatul său din Mantova o sumă de artiști renumiți ce dau o nouă strălucire curții Gonzagilor.

D-l Antoniade își completează volumul cu un capitol mai aparte, care îmbrățișează lumea curtizanelor.

Situate de litera legilor și de conștiința publică tradițională în marginea vieții sociale, ele reușesc datorită noului spirit al vremei și unei incontestabile educații literare și artistice, nu numai să se reinstaleze în mijlocul societății, ci să devină chiar centre de interes și admirație pentru oameni dintre cei mai distinși ai timpului. Suntem astfel martorii unui fenomen caracteristic, care ne desvălue curioase aspecte ale concepției de viață în Renaștere.

Încercările de reconstituire, pe care d-l Antoniade le face în lucrarea de față trădează probitatea și o înțelegere ce dovedește îndelungata familiarizare a autorului cu subiectele alese. Adăogîndu-se forma sobră, — deși uneori presărată cu intolerabile barbarisme sau bizare împerecheri de vorbe, — se realizează aceste utile studii, care au chemarea să încetățenească sau să reîmprospăteze în mintea lectorului, atîtea lucruri frumoase ce merită a fi știute.

EMIL C. CIUREA

RENÉ VALLERY-RADOT: Pasteur (Trad. de _D. Mihail._ Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II".

Ceeace scria Romain Rolland, atît de tăios, la începutul unui portret despre Michel-Angelo: „Era un burghez...", se poate întrebuința cu mai mult temeiu pentru caracterizarea acestui geniu al spiritului de observație, al răbdării și al perseverenții: Pasteur. El reprezintă intr'adevăr o formă a geniului evului nostru.

Nu numai viața lui tihnită, echilibrată, nu numai mentalitatea lui destul de strîmtă în ceeace nu privește știința pură, ci chiar descendența lui e simbolică: Louis Pasteur e fiul unui soldat al lui Napoleon, coboară indirect din Revoluția Franceză; va purta deci, stigmatele unei transformări istorice și primele semne ale unei epoci noi. Va aduce cu el mîndria de a se iscăli numai cu două nume, ca toți tîrgoveții, satisfacția de a-și putea arăta capabilitatea în școli din ce în ce mai înalte, va aduce cu sine voluptatea individualismului și credința în viitorul științei: adică al tehnicei epocei noastre. Răbdarea și perseverența lui sunt caracterele neofitului, ale unui neofit de epocă nouă

Carlyle a neglijat sau a ignorat existența acestui nou tip de „erou", ar fi putut să-l boteze foarte bine _eroul ca om de știință._ Dar Carlyle se temea probabil ca nu cumva galeria lui de eroi să conțină exemplare prea variate, deoarece urmărea să prezinte numai un singur tip sub aspecte diferite. Și se mai temea desigur ca un „erou" atît de original să nu dea de gîndit la influența din afară, să nu se facă legătura între această apariție specială și schimbarea societății, care — culmea coincidenței! — deabia se produsese.

Astăzi, din eroii filozofului englez, am rămas cu foarte puțini. Au dispărut fără urmă: eroul ca divinitate, eroul ca profet (profeții noștri s'au resemnat în operetă!), eroul ca preot. Ar fi greu de înțeles cum ne putem menține protejați numai de două categorii de eroi: omul de litere și omul de stat. Dar au mai apărut și alții: eroul-savant și eroul-financiar. Cu alte cuvinte, acești eroi se schimbă destul de des, ei evoluează. Se produce un fel de _selecțiune naturală:_ rămîn numai cei adaptați. Rămîne să vedem însă _la ce_ sunt adaptați acești eroi.

Și îndrăznim să anticipăm: rămîn numai cei adaptați la forma societății timpului. Intr'adevăr, ce rost ar mai avea astăzi... de pildă... profetul? In schimb, „eroul ca financiar" nu trăia pe vremea lui Carlyle în amploarea pe care a luat-o în zilele noastre și nu exista deloc pe vremea profeților. In realitate, toți acești „eroi" sunt copiii umili ai istoriei. Caracterele lor se schimbă după evul care îi zămislește, _ei poartă haina epocei lor._

Omogenizarea lor, pe care o încearcă Carlyle, e un artefact care nu rezistă celei mai simple demonstrațiuni. Astfel, unul din caracterele pe cari creatorul „eroilor" îl găsește tuturor acestor semi-zei, e _moralitatea._ Dar Prințul, eroul lui Machiavelli, era oare moral? Și totuși, și-a găsit întruchipări nenumărate.

Eroul mai are o mare virtute: _tăcerea_, spune Carlyle. Dar Pasteur e un guraliv iremediabil. După fiecare experiență, după fiecare călătorie, după fiecare eveniment cît de mic, scrie epistole în dreapta și în stînga, descrie cu lux de amănunte întrevederile pe cari le-a avut, locurile pe cari le-a vizitat, și nu se oprește decît acolo unde e sigur că nu mai poate fi înțeles de familia sau prietenii lui, rămași mai în urmă într'ale științei.

Cartea lui René Vallery-Radot evidențiază cariera de muncă răbdătoare a lui Pasteur, dovada cea mai concretă a caracterului său de erou burghez. Așa cum ne închipuiam cu toții, descoperirile lui nu erau simple sclipiri ale unei forțe lăuntrice, abstracte și fatale; ci rodul unei serii întregi de eforturi, cari de multe ori ni se par penibile. Dacă poate fi vorba de o putere înnăscută la Pasteur, atunci ea se numește _voință._ Incontestabil că pe lîngă factorul volițional, intervin spiritul de observație și uzajul deducțiilor, dar nota caracteristică a acestui om este răbdarea.

Autorul vrea să ne impuie criteriul „_vocației științifice_", pentru judecarea „geniului" Pasteur. Recunoaștem că este un mod de a privi foarte just. Dar această vocație științifică nu exista și nu creia genii în evul-mediu. Ea e o noțiune nouă, aparținînd societății contemporane, astfel că totul se reduce la raportarea la epocă, de care vorbeam mai sus

Pe lîngă impregnarea caracterului, epoca mai determină însă un lucru poate mai important: condițiunile favorizante pentru dezvoltarea geniului. O lume preocupată de problemele _tehnicei_ — care va aduce puterea societății —, o clasă de „tehnicieni" cari investighează infinitul mic și infinitul mare sub imboldul guvernanților înșiși, masa mare a industriașilor și comercianților cari încurajează orice tentativă, dela care pot aștepta rezultate practice..., toate acestea sunt circumstanțele în cari lucrează și se dezvoltă geniul burghez sub forma lui de „savant".

De toate aceste condițiuni s'a bucurat și Pasteur. De aceea, poate, activitatea lui e atît de diversă și diferită de multe ori de idealurile lui. El trebue să răspundă cererilor pe cari le formulează acei ce alcătuesc societatea timpului său, adică acei cari l-au creat.

Numai astfel privit, ne poate apărea Pasteur ca un tip intr'adevăr reprezentativ. Și cartea lui Pasteur-Vallery-Radot, care prezintă și interesul legăturii de rudenie a autorului, cu eroul cărții ne dă — probabil involuntar — imaginea unui asemenea om.

Scrisă concentrat și într'un stil curgător, oglindind o adîncă documentare și o competință necontestabilă, lucrarea aceasta ne dă îmbucurătoarea impresie că genul biografiilor romanțate tinde spre o variantă... științifică.

N. MARCU

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE, Anul IV, Decemvrie 1939, Nr. 12.

După o absență mai lungă și mult regretată, d-l Tudor Arghezi s'a întors în paginile revistei Fundațiilor — și semnează poezia... „Intoarcere'':

„...copacul vîntul au venit de-aseară
și chiamă gîndul istovit afară...

deși:

„...gîndul maică nu mai e al lui,
„...sunt de vînt de drum și de copaci sătul
sac olog, mîrșav și amărît...

totuși:

„...dă-mi cîrjile, prinde-mi tulpanul alb la gît...
...și spune-le că vin numaidecît.

Poetul Arghezi s'a întors în paginile revistelor literare, gîndul poetului s'a întors pe drum, printre copaci, în bătaia vîntului pribeag... Să așteptăm roadele noui și nebănuite ale acestei întoarceri.

Iată și cîteva „Fărămituri'' ale lui Octavian Goga — publicate în acelaș număr al revistei „Fundațiilor'':

„Mi-e sufletul biruit de tristeță și-aș vrea să plîng, mi-a căzut în mînă o carte de versuri ce-am publicat odinioară și-am recitit-o întreagă... Nici nu-mi dau seama lămurit pe unde m'a plimbat această lectură... Am vizitat un țintirim, ori o casă de nebuni? Sunt trist...

O săptămînă de singurătate și părăsire... Am simțit cum îmi preludează eternitatea...

Gîndește-te, vremea trece, ni se înmulțesc firele cărunte, în inimă se fac goluri cîte-o clipă — și ochii ni se turbură tot mai des... Nu simți așa cîteodată — n'o simți cu răcoarea umedă — cum a trecut grozavă fîlfîind din depărtări — aripa morții!... Gîndește-te... Nu te înfioară gîndul că s'ar putea să duci cu tine în pămînt o taină? Tu ai putrezi acolo, te-ar mînca viermii și jivinele, peste douăzeci de ani s'ar face cărămizi din lutul tău... și tot ce-ar mai rămînea pe urma ta — ce nu s'ar topi în fibrele pămîntului ar fi numai taina... Gîndește-te.

Suntem tributarii morții... Fiecare ceas, fiecare clipă ne cere o fărămitură de viață... Așa ne topim pe nesimțite... Soarele cu apusul lui de purpură e roșit din sîngele nostru...

In același număr d-l Ion Marin Sadoveanu semnează un fragment din „cartea lui Ion Sîntu''; iar, d-l Vladimir Streinu — publică primul act al traducerii din Corneille: Horațiu — despre care vom vorbi în numărul viitor.

Revista Fundațiilor are o rubrică deosebit de prețioasă: „Texte și documente''.

In ultimul număr, d-l Șerban Cioculescu publică „Scrisorile lui Al. Vlahuță către I. L. Caragiale'' — în care pe lîngă amănunte prețioase pentru cunoașterea celor doi scriitori — respiră atmosfera celei mai nobile prietenii literare.

In sfîrșit, d-l G. Călinescu, publică un portret al lui C. A. Rosetti-poet — din care reproducem următoarele rînduri:

„Nutrit cu bune lecturi din tinerețe, C. A. Rosetti nu are în poezie nimic de tehnician al artei. Metafora, cuvîntul colorat nu-i sunt la îndemînă. E un amator, dotat însă cu o mare ușurință de versificație, de o originalitate stranie a frazei, chiar cînd imită (și de obicei imită ori traduce). Nota lui esențială este o încordare sentimentală atît de intensă, încît proza cea mai plată dă un efect liric răsunător. *Manfred*, poemul dramatic faustian al lui Byron, e tradus curgător, remarcabil chiar pentru acea vreme (1843), fără mari efecte artistice. Insă cîte un fragment iese din comun:

Dar însă 'n loc de astea, plăcerea mea era
In locuri pustiite să umblu răsuflînd
Un aer greu din vîrful al muntelui cu sloi
Pe unde păsărica se teme a cuiba,
Și aripa insectei nu poate fîlfîi
Pe marmura pleșuvă; sau să m'afund în rîu
Și să rotesc d'a lungul, în dulcile rotiri
Al valului ce vine spălîndu-se din nou
Cînd rîul, oceanul sunt în spumarea lor...''

INSEMNARI IEȘENE, Anul IV, Vol. 12, Nr. 12.

Ultimul număr al revistei este puțin interesant din punct de vedere literar. Nu credem să fi fost entuziasmat cineva din cititorii revistei, de proza sau de versurile d-lui Gh. A. Cuza, publicate în acest număr. In schimb însă, cronicele revistei sunt interesante și bine gîndite.

Ne referim mai ales la „cronica ideilor'', semnată de J. Brociner, care tratează despre filosoful Bergson la 80 de ani; și Cronica externă „Războí sau pace'' semnată de d-l Mircea Rațiu.

Din cronica d-lui Rațiu vom spicui cîteva aprecieri interesante:

Care este adevăratul caracter al războiului de astăzi?

Iată ce crede d-l Rațiu:

„Războiul dintre Anglia-Franța deoparte și Germania de altă parte, este dus din motive care fac parte din sfera intereselor lor exclusiv materiale de mari puteri capitaliste. Anglia și Franța posedă mari imperii coloniale, stăpînirea acestor colonii, cu sursele lor de materii prime, cu debușeele ce le oferă, cu exploatarea a sute de milioane de oameni, formează baza hegemoniilor mondiale. Teama față de pretențiile germane la posesiuni coloniale, iată dedesubtul războiului actual. Cu toate concesiile făcute, Anglia și Franța și-au dat seama că Germania nu se îndreaptă spre răsărit, cum doreau și se așteptau ele, ci tot spre apus și în spre posesiunile lor coloniale, unde Germania, mărită și întărită prin sfărîmarea tratatului dela Versailles, crede a găsi rezistența cea mai mică. Mai mult încă, adînc atinsă, într'un interval de zece ani, de două crize economice care vin să se suprapue peste criza generală a capitalismului de după războiu, sfîșiate de contradicțiile de interese care opun statele între ele și, în cadrul statului, clasele sociale între ele — chiar țările cele mai bogate nu mai

pot satisface masele și aceasta constitue una din cauzele principale a aventurilor externe și a războiului actual. Războiul de acum se duce între puteri imperialiste''.

Ce pace va urma după războiul actual? D-l Rațiu face o analiză judicioasă a conținutului concret care poate fi atribuit tuturor formulelor de pace, arătînd totodată diferențele de atitudini care există chiar între Anglia și Franța în această chestiune.

„...Diversele păci care ni se prezintă țind mai mult la prelungirea războiului decît la stabilirea unei păci atît de trebuitoare pentru masele de țărani, muncitori și intelectuali, siliți să lupte pentru o cauză care nu este a lor.

Pacea adevărată care să aducă în sfîrșit liniștea și libera desvoltare a omenirii — nu poate purta nici un nume și ea se va înfăptui printr'o liberă chibzuire a popoarelor asupra propriei lor sorți''.

Concluzia cronicarului de politică externă dela Iași, nu poate să nu fie aprobată de toți acei care cred într'adevăr în pace și justiție între popoare.

REVISTA DE FILOSOFIE. Vol. XXIV. Nr. 2.

Din studiul d-lui Al. Dima, intitulat „Condiția psihologică a creației artistice populare'', desprindem:

„...după cum scrie categoric d-l G. Koch — „țăranul nu e deloc primitivul, omul naturii ci rezultatul unei culturi a muncii cu vechime de mii de ani, severă și stăruitoare, o cultură voluntară și rațională'' — consecvent cu această vedere, cercetătorul crede că poate deduce, că nu arta populară aduce expresia specifică a structurii spirituale țărănești, ci după cum am mai arătat — munca, uneltele ei... Dar dacă vederile lui G. Koch nu pot fi integral acceptate, nu e mai puțin adevărat că ele nu se depărtează de drumul just, munca agricolă cu orientarea ei finalistă, e menită a cultiva prevederea și judecata. Mentalitatea mistică nu se poate susține deci în mod absolut și modificarea ei treptată devine neîndoioasă prin factorii structurii spirituale țărănești însăși.

Nu trebue să uităm deasemenea că arta populară nu se produce numai în comunitățile țărănești, ci și în cuprinsul altor unități sociale, cu un nivel cultural mai înalt și ca atare cu o mentalitate tot mai puțin primitivă.

O identificare a artei populare și cea primitivă nu mai devine în acest caz posibilă, mentalitatea primitivă fiind în mod sensibil depășită în arta populară din motivele mai sus înfățișate. De o negare a ei ca factor creator al artei populare, nu poate fi însă vorba, odată ce i-am putut urmări înrîuririle în artă. Mentalitatea primitivă rămîne numai unul din factorii psihici ai artei populare și încă unul foarte modificat de alte condițiuni spirituale cu care trăește alături''.

Este păcat că d-l Al. Dima nu duce consecvent pînă la capăt părerile schițate mai sus, atunci cînd este vorba de critica pe care o face d-lui Lucian Blaga.

In acelaș număr al revistei d-l Nic. Blaga, publică un studiu despre „Criza teologiei protestante și teologia dialectică''. Prezența acestui studiu în paginile revistei este semnificativă pentru singura noastră revistă de filosofie.

Ar trebui să semnalăm și recenzia d-lui Șerban Ionescu, care începe prin următoarea frază: „Trebue să fim recunoscători scriitorului rus Berdiaef că a pus într'o lumină destul de clară sursele sale atît de adînci și complicate ale comunismului sovietic''. Ce o fi înțelegînd d-l Șerban Ionescu prin „sursele sale, ale comunismului sovietic''?

FAMILIA. Seria III. Anul VI. Nr. 8—9.

In ultimul număr al revistei, d-l Ilarie Dobridor, semnează un articol despre „Omul — vizionar al armoniei''.

Articolul deși profund filosofic se citește totuși ca o cronică umoristică reușită.

„Omul — ce este el? se întreabă d-l Dobridor. Răspunsul? Nu există bine înțeles. In schimb d-l Dobridor continuă să întrebe: „Ce este justiția?''

„Tribulează omenirea după adevăr? Sau după bine? Sau după frumusețe? De toate se poate lipsi''...

„Tribulînd după justiție, afirmă între altele d-l Dobridor, umanitatea nu poate afla complect binele, nici complect adevărul, nici complect frumosul. Fiindcă rațiunea ne înșală; e vicleană...''

Dar înțeleptul autor vom adăuga noi, nu mai poate înșela pe nimeni, oricît de viclean ar fi. Căci un articol de filosofie este totuși un lucru mult mai „viclean'', decît fondarea unui cotidian, cu local, redactori, etc. și care totuși n'a apărut niciodată.

CADRAN, pentru literatură și artă. Anul I. Nr. 4.

Din revista tinerească condusă de d-l Ștefan Popescu, desprindem concluzia editorialului:

„Simte cotu'', prietene, coleg de generație.

Expresia militărească sună potrivit și imperioasă — astăzi, cînd neamurile, unele, stau cu arma gata la picior, iar altele, cu armele înfierbîntate și șerparele mereu împrospătate cu plumbi ucigători.

Simte cotu, prietene, coleg de generație, cu mîndria vîrstei tale, peste caligrafia stihurilor, peste joaca bîlbîiturilor literare de ieri, peste nepăsarea animalică a inconștienților, a celor cu capul în nori, iresponsabili''...

Concretizat, limbajul „Cadranului'', ar căpăta următoarea înfățișare: Simte cotu, tinere poet, care ai înțeles rosturile poeziei în frămîntarea timpului și te integrezi în marea acțiune pentru apărarea culturii umane — simte cotu, cu „Camaradul de generație'' Dan Botta, profund nenorocit că n'au fost arse toate cărțile și toate bibliotecile.

Simte cotu, dumneata cu Ion Vilțoșescu dela „Cadran'', care ne informează atît de frumos despre marea literatură clasică a poporului rus — simte cotu, cu domnii din aceiași „generație'', care urăsc de moarte tot ceeace înseamnă cultură umanitară și progresistă.

Simte cotu — și dumneata — domnule Ion Iordache — autorul reportajului despre „O zi în uzină'' — simte cotu, cu rămășițele „generației'', care se proclamau buricul pămîntului, disprețuind profund „vulgul'' din uzine și de pe ogoare...

Hotărît lucru — „Cadran'' ar fi o revistă admirabilă tocmai atunci, cînd n'ar „simți cotu'' — cu toți acei care n'au principii, sau se află direct în tabăra adversarilor poeziei și tineretului, a acelui tineret care este legat prin soartă și cuget de mulțimile poporului.

In acelaș număr d-l Mihnea Gheorghiu, publică un articol interesant despre „Noua poezie americană'' — din care reproducem versurile traduse din poemul „Chicago'':

„Tu care măcelărești porcii pentru întreaga lume
și fabrici unelte, depozitezi grîne,
jonglezi cu căile ferate
și mînuești traficul de mărfuri în State,
tu, furtunosul, întunecatul, bătăiosul
oraș al umerilor largi...
Unii povestesc că ești desfrînat, și-i cred căci am văzut femeile
tale boite, sub felinarele de gaz, ademenind flăcăii fermelor.
Unii spun că ești nelegiuit și le răspund:
„Da, e adevărat, am văzut ucigașul omorînd și umblînd liber,
ca să ucidă din nou''.
Și îmi povestesc că ești nemilos și răspunsul meu este: „Pe
chipurile femeilor și ale copiilor am citit semnele foamei...''
Și după ce am răspuns astfel, mă întorc iarăș către cei cari te

disprețuese, orașul meu, întorcându-le disprețul și spunîndu-le:
„Veniți să-mi arătați un alt oraș care cîntă astfel,
cu capul sus,
mîndru de a fi viu și aspru și puternic și isteț; aruncînd
magnetice blestemate sub istovirea îngrămădirii de munci peste
munci, înalt, îndrăzneț, puternic,
printre micile orașe patriarhale...
Furios ca un cîine cu limba bălăbănind roșie, gata să muște
viclean ca un sălbatec războinic al deșertului,
cu părul în vînt,
surpînd,
nimicind,
clădind, năruind, reclădind,
prin fum, cu gura înnecată de praf...
rîzînd, rîzînd cu furtunosul, descătușatul, răsunătorul
rîs al tinereții, asudînd mîndru de a fi
măcelar de porci, făurar de unelte, hambar de
grîne, jucător de căi ferate și traficant de
mărfuri''...

ȚARA NOUĂ, Anul I, Nr. 30.

Din articolul d-lui Bucur Șchiopu despre „Situația internațională'', reproducem rîndurile care urmează:

„Importanța pe care o acordă presa din toată lumea conflictului de importanță minoră dintre U. R. S. S. și Finlanda este semnificativă. Sensibilitatea presei internaționale denotă existența unor interese generale comune, evident aceasta în afară de „atitudinea morală''.

Interesul pe care îl manifestă presa americană, engleză, franceză și italiană, pentru schimb de teritorii, avantajoase pentru Finlanda și oarecare perspective de schimbare a structurii sociale, pare inexplicabil la o examinare superficială.

Cu Estonia și Lituania s'a ajuns pe cale pașnică la anumite schimbări de teritorii și poziții strategice. Deși urmărită cu atenție de opinia publică internațională, aceste prime rectificări n'au prea preocupat în așa măsură și nici n'au dat naștere la tensiuni internaționale.

In afară de cointeresările capitalului străin în minele de nichel din Finlanda, această țară constituia, datorită situației sale geografice, o poziție strategică împotriva U. R. S. S.-ului. Nu numai perspectiva pierderii acestei importante poziții, dar mai ales, transformarea ei structurală și consolidarea ei ca o bază strategică sovietică eventuală împotriva Angliei și Americii, sunt cauzele principale care determină surescitarea din presă, și consecința ei, opinia mondială''.

Iată și concluzia d-lui Bucur Șchiopu:

„Conflictul determinat de diferite imperialisme economice pentru stăpînirea lumii, par a se atenua puțin în fața imperialismului spiritual rusesc care începe să se definească tot mai mult cu vechile principii, și despre care, datorită unor schimbări de tactică, se credea că U. R. S. S. a renunțat la ele''.

In afară de termenul confuz și neprecis „imperialism spiritual rusesc'', concluzia d-lui Șchiopu pare interesantă. Ce o fi înțeles însă autorul, prin noua noțiune de „imperialism spiritual''? Ideile sociale ale Rusiei noui pot fi denumite „imperialiste?'' Există o identitate oarecare între imperialismul economic al marilor puteri capitaliste și țelurile expansiunii ideologice a U. R. S. S.-ului?

In acelaș număr al revistei d-l Ion Vlasiv semnează un articol interesant despre: „Muzeul etnografic din Cluj''.

Iată și cîteva concluzii interesante ale autorului care trădează concepții sănătoase și puțin populare la noi:

„...Scopul artei nu este opera în sine, ci în exercițiul ei și în influența pe care o exercită asupra masselor. In exercițiul creației, omul este stimulat la un

efort, în care colaborează cu intensitate toate facultățile lui spirituale. Și omul cîștigă implicit în rafinament; într'un sens practic imediat, în afară de incantația intimă, egală celei mai mari bucurii de a trăi, influențînd opera de artă declanșează acelaș proces sufletesc pe plan social.

Deci e limpede; arta este expresia celui mai categoric plan vital și oamenii vor găsi în lumea artei totdeauna un loc de refugiu și de regenerare.

Cuvîntul de ordine, care se poate desprinde de aici în favoarea noastră a tuturor, este o grabnică întoarcere spre tezaurul artei noastre populare, fiindcă mai mult decît în arta noastră cultă sălășluesc acolo adevărurile de care avem trebuință. Acest cuvînt de ordine poate fi cu atît mai valabil pentru artiști și în primul rînd rolul le revine lor, ca fiind cei mai indicați să descopere cărările, care ne pot reuni viața cu aceia a trecutului nostru''.

MUNCA ȘI VOE BUNĂ, Anul I, Nr. 17.

Revista culturală a Ministerului Muncii, care apare sub conducerea d-lor Mihail Sadoveanu și Octav Livezeanu, merită o atenție deosebită.

Aspectul acestei reviste este în multe privințe excepțional. Tipărită frumos, pe hîrtie fină, bogat și îngrijit ilustrată, „Muncă și voe bună'', ar fi poate prima revistă oficială care nu-și neglijează cititorii și nu-și socoate misiunea împlinită odată cu cheltuirea fondului prevăzut în buget.

Conducătorii revistei se îngrijesc de cititori. Și faptul că au înțeles să dea muncitorilor pe un preț redus o revistă frumoasă și îngrijit tipărită, constitue desigur, un merit care nu trebue subapreciat în România anului 1939.

Din păcate însă, uneori, conținutul revistei prezintă slăbiciuni și lacune regretabile. Astfel, alături de un material îngrijit și interesant, „Muncă și voe bună'', publică și unele lucruri care pot fi cu greu legitimate. Chiar și în cuprinsul ultimului număr, alături de fapte, reportagii și articole interesante, din care reținem mai ales nota d-lui Barbu Lăzăreanu „Cîntecul și prînzul'' și articolul d-lui Mihail Sebastian despre ultima carte a lui M. Sadoveanu — am citit cu surprindere un articol lung pretențios și savant, în fond însă, profund anti-popular, intitulat: „Cauzele decăderii artelor populare''.

Autorul, d-l Ștefan Cîrstoi, varsă lacrimi pe ruinele artelor populare și își spune părerile despe — revoluția franceză, literatura populară, mașinismul, etc., etc.

Iată o mostră din judecățile d-lui Cîrstoiu:

„Revoluția franceză afirmă d-l Cîrstoiu, un efect ruinător pentru artele populare prin nivelarea pe care au produs-o asupra claselor sociale...'' „...recul credinței, al entuziasmului și al dezinteresului pe care civilizația modernă l'a dus în sufletul omului modern, a lovit în însăși isvorul artelor populare... taina a fost ucisă și din desișul spaimelor sufletului, omul răsare gol, animal, fără istorie și fără destin, etc., etc.

Aceste concepții amintesc „ideologiile'' de tristă memorie, a acelora care au turburat viața publică românească ani de zile. Și este desigur regretabil, ca un astfel de articol a putut apărea într'o revistă destinată muncitorilor.

Conducătorii „Muncii și Voe bună'' au multă bunăvoință, și au muncit pentru organizarea revistei. Spiritul civilizat al conducătorilor revistei trebue impus însă tuturor colaboratorilor. Iar în locul speculațiilor „filosofice'' anti-populare, ale d-lui Cîrstoiu despre cauzele decăderii artelor populare, propunem revistei să-și deschidă larg coloanele pentru colaborări muncitorești și pentru tot ceeace constitue expresia nemijlocită artistică a clasei muncitoare.

1940 — ANUL XXXII **Nr. 2 — FEBRUARIE**

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI C. VIȘOIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA şi C. VIŞOIANU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ŞI C. VIŞOIANU

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXII

FEBRUARIE 1940

SOLOMIA VREA SĂ PLECE...

Spiru, tocmai fiindcă soră-sa s'a purtat atît de urît în fața judecătorilor, voia să dovedească oamenilor de treabă că familia Dăniloiu nu trebue judecată după Aretia, ci după cei doi frați, fruntași ai negustorimii piteștene. In vreme ce el alergă să se ocupe de coșciuge și de locul la cimitir, pe Vasilica o trimise să cumpere zăbranicul, luminările, florile și ce mai trebuește, lucruri pe care femeile le potrivesc mai bine.

Pînă la amiazi Spiru isprăvi cu bine ce-și propusese: a gătit coșciuge gata, de stejar, încît numai cifrele și literele urmau să fie bătute pe capac, a terminat cu locul, s'a dus chiar pînă'n deal ca să vază unde vine și cum încep groparii săpatul pămîntului, lucru destul de greu pentru dînsul pe înghețul și zăpada ce erau...

A sosit acasă ostenit și asudat, gîfîind și totuși mulțumit că și-a împlinit datoria.

— Indată după prînz mergem la biserică, dragă nevastă — zise dînsul mișcat, așezîndu-se la masa pusă mai demult de Solomia, pe care d-na Dăniloiu o lăsase acasă cînd a plecat după cumpărăturile morților. Parcă nici nu mă simt compleet liniștit pînă nu-i voi vedea așezați cum se cuvine unor oameni ca dînșii... Aretia nu s'a arătat, firește?... Am știut eu prea bine. Numai la cîștig se îmbulzește... Parcă nici n'ar fi soara noastră, așa e de haină!

De fapt nici el, nici Vasilica nu cheltuiseră nimic. Prudenți, cumpăraseră toate pe datorie, lăsînd ca plata să se facă din moștenirea răposaților. Spiru chiar se gîndise că toate cheltuielile cu înmormîntarea și celelalte vor trebui să fie scăzute, înainte de împărțire, din globalul moștenirii, așa că, vrînd-nevrînd, va contribui și Aretia cu partea ei...

La sfîrșitul mesei, pe cînd dînsul tocmai moțăia ca deobicei înainte de-a trece pe sofa în dormitor să-și facă siesta, iar Vasilica aduna mecanic fărîmiturile de pîine în jurul tacîmului, Solomia se plecă la urechea ei și-i spuse domol:

— Să nu uiți, cucoană, să-i spui și domnului că trebue să plec...

Spiru auzi șoșăitul glasului și mormăi ca prin vis:

— Ce să plece?... Unde să plece?...

— Lasă, nu-ți strica somnul pentru ea — zise d-na Dăniloiu liniștită. Ia, prostii de-ale ei! Degeaba am crescut-o ș'am învățat-o, că din ale ei nu ese!

— Nu cumva tot despre Lixandru e vorba?... Atunci eu vă și las, să mă odihnesc nițel... numai un sfert de ceas! făcu bărbatul urnindu-se greoiu și trecînd în dormitor la sofaua pregătită cu o pernă albă la căpătii.

Sfertul de ceas dura totdeauna un ceas, altfel se scula morocănos și mai frînt de cum se culcase.

Vasilica rămase cu servitoarea care se încăpățîna să plece numai decît.

— Vai, fată dragă, ai început să mă sperii cît ești de nebună! se cruci stăpîna. Tu nu vezi ce-a dat peste noi?... Tu n'ai un pic de omenie în sufletul tău de te poți gîndi să pleci acuma și să mă lași singură cu înmormîntarea și cu toate necazurile?

— Apoi nu, cucoană! răspunse senin Solomia. Că, dacă e bine Lixandru, nu stau acasă! Nu ți-am spus?... Mîine dis-de-dimineață sînt înapoi!...

— Nici să nu-mi mai vorbești d'astea Solomie, că mă superi rău de tot!... Așteaptă să isprăvim mîine cu înmormîntarea și pe urmă pleacă și stai cît poftești, că de nebune ca tine geme tîrgul!

Servitoarea se mai învîrti puțin prin odae, strîngînd masa mai îndelung și mai meticulos, iar cînd chibzui că doamna s'a liniștit, reveni:

— Cum nu crezi d-ta, cucoană, la durerea săracului?... Încaltea dacă n'ai cunoaște necazurile mele cu Lixandru mai bine ca mama mea, că nu ți-am ascuns nimic și nu m'am ferit... Și l-ai văzut Sîmbătă și d-ta cum era de prăpădit că deabia l'am coborît din căruță să intre la doftor...

— Ei, și dacă ai să te duci tu acuma, crezi că ai să-l înzdrăvenești? răspunse Vasilica înduioșată puțin de glasul întristat al Solomiei. Nu ți-a spus toată lumea și toți doctorii că boala lui se vindecă greu, dacă se vindecă?... Numai Sîmbătă, nu-s trei zile, l-ați tîrît iar la doctor, și doctorul v'a spus să nu-l mai chinuiți cu drumurile...

— O, Doamne, ziua de Sîmbătă numai în mormînt am s'o uit! zise Solomia, cu ochii în gol, cu o durere mare pe față.

— Pentrucă nu ești în toate mințile, femee! se aprinse din nou d-na Dăniloiu. Ai pierdut mai toată ziua pela doctor și prin farmacii, ca și cînd te-ar da banii afară din casă... Te-am lăsat, cum te las de-atîta vreme, să-ți îngrijești omul, cum crezi tu mai bine. Dar văd că ai început să te împarți între Valea Ursului și casa mea! De cîteva luni n'a fost săptămînă dela Dumnezeu să nu lipsești cînd ziua, cînd noaptea, ca să te repezi la Lixandru...

— Am să vă slujesc, cucoană, toată viața, numai să mă ajuți să-l punem pe Lixandru în picioare! murmură servitoarea fără emfază, cu o sinceritate din adîncime.

D-na Dăniloiu, ea însăși fată de circiumar bogat dela țară, avea o mare slăbiciune pentru Solomia, și fiindcă era din satul ei, dar mai

ales că a adus-o dela vîrsta de cincisprezece ani, a crescut-o și a ținut-o în casă, nu ca pe o servitoare ce era, ci ca pe un copil al ei cu care se înțelegea dealtfel mai bine decît cu propria ei fată care, învățînd prea multă carte (absolvise liceul de fete din Pitești) și desvoltîndu-se sufletește în alt mediu, iar pe urmă măritîndu-se cu un ofițer și trăind în altă lume, i se părea înstrăinată. Adevăratele confidențe le avea cu Solomia. Cu ea se sfătuia despre toate; față de ea n'avea taine. A dorit și multă vreme a fost convinsă că, la rîndul ei, și Solomia își deschide complect sufletul, pînă ce a început să constate că Solomia păstra anume ascunzișuri în care nu lăsa pe nimeni să pătrundă, desigur nici pe Lixandru la care totuși spunea că ține mai mult ca la orice pe lume. Solomia era o fire mai întortochiată. D-na Dăniloiu se enerva că nu putea urmări șerpuirea sufletului ei. Fata totdeauna rezerva cîte o surpriză, dar nu rezultată din gînduri mincinoase. A controlat-o de nenumărate ori și n'a prins-o niciodată cu minciuni. Prefera și primea să fie certată, chiar ocărîtă, decît să încerce a-și ascunde greșala prin tertipuri sau să se ferească a-o ispăși.

Mai cu seamă de cînd s'a încurcat cu Lixandru, Solomia a devenit însă năucă de tot. D-na Dăniloiu a socotit la început că fata, care abia avea atunci optsprezece ani, s'a îndrăgostit ca orice fată de vîrsta ei și deaceea i-a trecut vederea unele neglijențe explicabile. Lixandru se numea Alexandru Ionescu și era pe-atunci șofer la sucursala Băncii Marmorosch-Blank. Băiat curățel și parcă mai de treabă ca alții de teapa lui, nu și-a bătut joc de biata fată — zicea tot d-na Dăniloiu — și nu i-a întors spatele cum fac toți, ci s'a alipit mai mult de ea și chiar a vrut să o iea de nevastă. Dar banca s'a închis și Lixandru a rămas fără de lucru. Își adunase o mică sumă de bani ca să poată trăi cîteva luni pînă va găsi alt loc. N'a găsit. Tovarășii și prietenii îl sfătuiau să plece la București, unde, ca șofer destoinic ce era, ar fi găsit mai repede ocupație. N'a vrut să plece fără Solomia, iar pe ea n'o putea lui pentrucă n'ar fi avut cu ce s'o ție... Asta a fost pentru Solomia întorsătura vieții. Il iubise și pînă atunci cum știe să iubească o fată de optsprezece ani, dar pe urmă, după ce a văzut că Lixandru nu se desparte de ea nici chiar de dragul viitorului său, iubirea ei s'a transformat într'un amestec straniu de devotament, spirit de jertfă și admirație oarbă care, frămîntat cu sensualismul ei primitiv și sfios a pus stăpînire pe însăși rădăcinile ființei ei. Scopul vieței Solomiei a devenit Lixandru; în afară de el și mai presus de el nimic nu exista pe lume.

Muncind cîte ceva pe unde apuca, Lixandru s'a oploșit încetul cu încetul în curtea Dăniloiu, cu învoiala tacită a doamnei. Iarna aceea a lucrat odată afară, în ger, la o reparație de automobil particular și a răcit. Neluînd seamă și continuînd zilele următoare alte lucrări la fel, fiindcă tocmai i s'au ivit ocazii, boala s'a încuibat într'însul, a clocit și a crescut; cînd n'a mai putut-o îndura și s'a arătat unui medic, a aflat că e rău de tot și că ar trebui să se în-

grijească foarte serios... Solomia şi apoi d-na Dăniloiu abia toamna următoare au aflat, nu dela el, care nu spunea nimic şi bolea ca un animal trudit, ci dela însuşi doctorul la care fusese, că Lixandru e în mare primejdie.

De-atunci Solomia nu mai avea alt rost în viaţă decît salvarea lui Lixandru. Pentru aceasta şi-a cheltuit toate economiile ce le făcuse la d-na Dăniloiu, pe urmă toată simbria ce o primea.. Cînd un medic i-a recomandat, în loc de medicamente, să meargă undeva la ţară, să stea lin'ştit, să se odihnească şi să se hrănească bine, Solomia s'a hotărît imediat să-l ducă în satul ei, la părinţii ei. Lixandru a stăruit însă ca, mai înainte, să se căsătorească, să nu zică oamenii că Solomia îşi aduce ibovnicul acasă, ci bărbatul legiuit. Nu numai d-na Dăniloiu, dar şi Spiru s'a înduioşat de „delicateţa" băiatului, deşi el de multe ori bombănise că i s'a oploşit în curte un pierde-vară. Baremi Solomia a plîns cu hohote în timpul cununiei, încît d-na Dăniloiu, naşa mare, a trebuit să-i şoptească în două rînduri să-şi mai ţie firea.

După o lună, Solomia s'a întors înapoi în serviciu, lăsînd pe Lixandru la ţară. Trebuia să muncească pentru a-i putea plăti întreţinerea. Totuşi într'un an de şedere la aer şi odihnă, Lixandru, în loc să se îndrepte, se topia văzînd cu ochii. Solomia s'a gîndit că ar trebui să-i ma' dea nişte leacuri, să nu-l lase fără ajutor ca pe un cîine. Şi l-a adus la Piteşti de mai multe ori, să-l mai examineze doftorii. Aşa s'a întors şi Sîmbăta trecută Lixandru la Valea Ursului cu cîteva sticluţe pe care Păcescu, cel mai popular medic din Piteşti, după ce „l-a băgat la raze", i le-a prescris să le iea negreşit, fără să garanteze vindecarea grabnică, dar promiţînd o îmbunătăţire cu ajutorul lui Dumnezeu.

D-na Dăniloiu înţelegea şi azi nerăbdarea Solomiei de-a vedea efectul medicamentelor. Dacă n'ar fi intervenit pacostea cu crima, ar fi dăscălit-o puţin, ca să se păstreze în nota ei, dar i-ar fi dat drumul, mai ales că acuma cu autobuzele, poţi pleca seara la Valea Ursului şi dimineaţa să fii înapoi. Ii era însă urît să rămînă singură. Având-o pe Solomia alături se simţea infinit mai curajoasă, ca şi cind energia tinerească a ţărăncii i s'ar fi transmis ca un fluid magnetic.

In cele din urmă, văzînd-o prea abătută şi mai amărîtă ca niciodată, i se făcu milă de sufer'nţa ei şi îi făgădui s'o lase să plece mai pe seară, cu condiţ'a ca întîi să isprăvească la biserică îngrijirea morţilor şi ca mîine dimineaţă să fie negreşit înapoi să-i dea ajutor de înmormîntare.

Solomia se bucură numai pe jumătate, ca şi cînd nici n'ar fi fost în stare să se bucure aevea de nimic în lume. Murmură abia perceptibil:

— Să-ţi răsplătească Dumnezeu binele pe care mi-l faci...

Tocmai cînd isprăvîră toaleta sufrageriei, aşezînd toate la locul lor, se pomeniră cu un aprod dela tribunal care aducea două citaţii. D-na Dăniloiu se spăimîntă. In viaţa ei n'a avut de-a face cu judecăţi. Aprodul îi spuse şi din gură că judecătorul de instrucţie pofteşte pe domnul Spirică la cabinet pentru informaţii în legătură cu crima, deasemenea pe d-na Dăniloiu şi pe Solomia.

— Ia fugi, băete! se supără deodată d-na Dăniloiu. Doar n'o să ne amestecaţi şi pe noi în crima asta, Doamne fereşte!

Apăru din dormitor Spiru, căscînd şi întinzîndu-se şi mormăind mînios, cum era totdeauna după somn. Citaţia îl făcu să-i sară brusc moleşeala.

— Informator? se linişti mai pe urmă. Ei da, da, fireşte. Trebue să ajutăm pe judecători să descopere pe criminali... La ce oră e?... A, la trei?... Adică acuma?... Atunci ia vezi, Vasilico!... Dă-mi ce-mi trebue, să nu întîrziem...

Dădu drumul aprodului. Nu voia să-l vadă cineva mergînd împreună cu un aprod dela tribunal. Intre aprod şi jandarm i se părea că e numai deosebire de uniformă...

D-na Dăniloiu cu Solomia erau citate pentru a doua zi.

— Ei vezi, tot nu poţi pleca, Solomie, pînă nu te întreabă judecătorul... Eu te-am lăsat, dar dacă legea n'a vrut? zise Vasilica, în chip de consolare.

Solomia ridică din umeri, murmurînd cu amărăciune:

— Doamne iartă-mă, şi nu mă lăsa...

CORTEGIUL FUNEBRU

Spiru Dăniloiu a uitat să tipărească obşnuitele anunţuri mortuare, cum s'ar fi cuvenit unui om ca Ilarie. Işi pusese în gînd să le comande ieri, după ce va fi isprăvit la cabinetul de instrucţie, dar pe urmă s'a zăpăcit.

Lumea a aflat totuş că înmormîntarea va fi la orele patru şi dela două a început să se îndrepte spre biserica Sf Nicolae. In Piteşti, localitate cu mari ambiţii urbane, crimele nu sînt în general tocmai rare. Dealtfel ar fi semnul unei îngrijorătoare lipse de temperament dacă parchetul n'ar avea suficient de lucru într'un oraş care a dat ţării atîtea celebrităţi în toate domeniile vieţii. Dar în mod obişnuit se întîmplau numai crime ordinare care nu atrăgeau la Curtea cu juri nici măcar pe avocaţii fără clientelă. Dublul asasinat din strada Speranţei a mai reabilitat puţin renumele oraşului la cronicile judiciare ale ziarelor din Capitală. Deaceea înmormîntarea victimelor a dveenit un eveniment social la care toată lumea găsea justificare să participe. Dela trei şi jumătate biserica era tixită, iar strada Griviţei pînă la strada Mare se înegrise de oameni. Fiindcă sediul poliţiei se afla aproape, Ploscaru a găsit nemerit să

ica cuvenitele măsuri de ordine, concentrînd cîțiva sergenți de pe străzile dimprejur ca să menție liber cel puțin mijlocul străzilor și intrarea în biserică...

In jurul catafalcului deoparte familia Delulescu, de cealaltă parte Vasilica și Spiru Dăniloiu, iar la spatele lor Solomia. Toți fruntașii negustorimii au ținut să dea ultima cinstire celui ce a fost multă vreme adevăratul părinte al breslei lor. Conducătorii locali ai partidului liberal s'au înfățișat în corpore spre a dovedi că știu să prețuiască pe negustori și după moarte. Cu toate că mortul fusese liberal, au venit și cîțiva corifei țărăniști, în frunte cu tînărul și popularul șef, desigur cu gîndul de-a ademeni pe seama lor pe unii burghezi încă neînregimentați. A stîrnit uimire plăcută apariția primului-președinte Scarlat Măinescu, însoțit de primul-procuror Negel și de judecătorul Dolga care ancheta crima. La putere fiind ca totdeauna liberalii, primarul a depus o coroană frumoasă pe catafacul celui ce a fost odinioară un ajutor de primar model. Și însfîrșit la urmă, cînd să înceapă slujba mortuară, a sosit în automobil însuși prefectul județului, primit la intrare ceremonios de polițaiul Ploscaru.

Trei preoți au slujit cum au știut mai frumos, iar corul de ucenici, adus anume, a dat răspunsurile. In timpul slujbei toate privirile căutau să observe cum arată cadavrele din pricina morții ce au îndurat-o. Preotul Tănăsescu a avut însă grije să le acopere cu flori astfel încît să nu fie pîngărită solemnitatea înmormîntării. S'a băgat de seamă de către cei curioși că Aretia stătea țeapănă, cu vălul lăsat pe față, fără să plîngă deloc, deasemeni că Romulus își scotea mereu ochelarii și-și ștergea ochii cu batista îndoliată. Delulescu avea urme de lacrimi pe obraji, ca și Spiru, iar d-na Dăniloiu plîngea într'una domol, discret, ca să nu atragă atenția.

Cea dintîi cuvîntare funebră a ținut-o părintele Tănăsescu, lăudînd zelul și jertfele ce-a depus Ilarie Dăniloiu pentru biserica în care își lua acum rămas bun pentru totdeauna dela lumea aceasta păcătoasă. In cursul cuvîntării Solomia a izbucnit deodată într'un hohot de plîns încît toate privirile s'au îndreptat o clipă spre ea, iar preotul a trebuit să ridice puțin glasul. D-na Dăniloiu s'a întors și i-a șoptit dojenitor: „Solomie, astîmpără-te, Doamne ferește!" In mîna servitoarei însă lumînarea de ceară a mai tremurat cîteva minute în ritmul sughițurilor de plîns abia stăpînite.

Oratorul partidului liberal a glorificat pe marele romîn care a fost asasinat mișelește, iar primarul a reamintit serviciile prețioase ce le-a făcut orașului răposatul...

Pe urmă, în sunetele „veșnicei pomeniri", dricarii au purces la acoperirea cosciugelor, la baterea capacelor, la pregătirea carului mortuar... In acest timp notabilii au exprimat condoleanțele de rigoare familiei, adică mai ales lui Spiru, căci pe Aretia numai puțini au luat-o în seamă....

Cortegiul s'a format după toate regulile protocolare subt supravegherea șefului dricarilor care, în asemenea ocazii, devine și

maestru de ceremonii. Muzica militară a fost oferită de primărie. Impreună cu marșul funebru de Grieg s'au pus în mișcare colivarii, oamenii cu crucea, trăsura cu preoții, apoi dricul cel mai luxos din Pitești, urmat de membrii masculini ai celor două familii îndoliate, la care s'au adăugat imediat și fruntașii participanți... Mare și bună impresie a făcut că, cel puțin pe strada Mare, primarul și șeful liberalilor au ținut cordoanele alături de doi bătrîni negustori... După grupul notabililor veniră întîi două cupeuri cu cele două cumnate care, nevorbindu-și de ani de zile, nu puteau merge împreună, apoi un șir lung de trăsuri și automobile, înghesuite de mulțimea de popor care nu încăpea pe trotoare. D-na Dăniloiu regreta mult că fiica ei Marta n'a putut fi alături de ea în momentele astea dureroase dar și înălțătoare pentru familie. I-au telegrafiat ieri trista veste, dar cum să vie tocmai dela Maramureș? Au primit însă o foarte frumoasă și lungă telegramă de condoleanțe iscălită de Marta, de soțul ei, pînă și de băiețelul lor... Inainte de-a se sui în cupeu, d-na Dăniloiu a avut grije să trimită acasă pe Solomia. Izbucnirea ei în biserică a mișcat-o, căci rari mai sînt azi servitorii credincioși și cu recunoștință față de stăpînii care-i hrănesc. Dar pe de altă parte era supărată că a atras atenția oamenilor cu bocetele ei nechibzuite, căci omul cuminte și la durere trebue să știe să se stăpînească. Solomia nu s'a arătat nemulțumită, a răspuns doar „Bine, cucoană" și a plecat cu lumînarea în mînă parcă s'ar fi întors dela înviere...

Prefectul județului, subt pretext că e foarte ocupat, nici nu a mai intrat în cortegiu, ci s'a făcut nevăzut îndată ce s'a terminat serviciul religios. La tribunal s'a retras apoi și primul-președinte cu primul-procuror și cu judecătorul Dolga. Primul-procuror spuse, ca o scuză pentru toți trei, că au întrerupt serviciul numai ca să nu lipsească dela înmormîntarea unui mare muncitor și martir...

Dolga nici nu apucă bine să-și deschidă dosarele că se și pomeni cu primul-procuror Negel la o cură de taifas. N'avea de lucru, în orice caz nimic important, și-i ardea de vorbă.

— Mi se pare că mai aștepți clienți? zise dînsul. Pînă sosesc, fă-mi cinste cu o cafea bună, amice Dolga!

— Cu mare plăcere! răpunse judecătorul surîzînd. Tocmai și eu mă gîndeam.... O înmormîntare totdeauna parcă îți sporește pofta de viață....

Pînă să vie cafelele vorbiră despre înmormîntare, adică mai mult Negel care, localnic, găsi acuma prilejul de-a bîrfi puțin pe prieteni și neprieteni deopotrivă.

— In orice caz au avut o înmormîntare impozantă — observă judecătorul. Se vede c'au fost iubiți...

— Iubiți, n'aș putea spune — vorbi Negel aprinzînd o țigaretă după ce sorbi întîi cu sgomot din cafeaua gingirlie. Romînului, știi, nu prea îi place munca, dar o respectă la alții, mai ales la străini. N'ai băgat de seamă că nicăiri nu se face mai sgomotos apologia muncii ca la noi, cu toate că noi sîntem poporul care mun-

cim cel mai puțin. In fond numai nemții și nordicii au inventat necesitatea și religia muncii. Omul nu e creat ca să muncească, ci să se bucure de viață. Idealul nu e munca sau n'ar trebui să fie... Dar, însfîrșit, asta-i altă socoteală. Cum ziceam, Ilarie era respectat pentrucă toată viața a muncit ca un bou ca la urmă să vie cineva să-i sucească gîtul ca unui pui de găină... Păcat de toată viața și de toată munca lui!

Dolga, crescut în cultul muncii, zîmbea confuz și tăcea.

— Dar, apropos, cum stai cu ancheta? reluă primul-procuror. Imi închipui cît de greu trebue să-ți vie s'o urnești din loc?... Cu servitorul popii bine făcuși că l-ai reținut — știi, e o satisfacție pentru opinia publică, mică, dar este!... Pînă una-alta ar trebui poate să grăbim deschiderea testamentului, pe deoparte ca să astupăm gura moștenitorilor, pe de altă parte ca să vezi dacă nu-ți oferă oarecare indicii....

— Mă rog, eu ași fi foarte mulțumitor dacă s'ar putea grăbi — zise Dolga simplu.

— Am vorbit chiar adineaori, în biserică, cu Măinescu — adăugă Negel confidențial. E și el de părere. Dealtfel din partea noastră s'au încheiat formele?

— Desigur, s'au depus încă de eri...

— Atunci voi mai face eu diligențe verbale — murmură primul-procuror. Știi, deviza mea: mînă de fier în mănușă de mătase!

Judecătorul cunoștea părerile acestea, repetate de atîtea ori de către Negel care căuta să-și sporească popularitatea în jos, adică în lume, păstrînd în sus reputația de strict legalist. In realitate primul-procuror era omul care dorea să fie bine cu toată lumea și să aplice legea după obraz.

— Numai să nu exagerăm, dragă Dolga! continuă mai insistent Negel. N'aș vrea să dăm ocazie la plîngeri... Ai ascultat pe Spirică Dăniloiu, fratele victimei. Un om de treabă, cuviincios, respectos, cu o situație frumoasă în oraș, ca și Ilarie... Ei bine, bietul om numai că nu plîngea povestindu-mi azi-dimineață ce-a pățit aici...

— Domnule prim-procuror, mă mir că s'a putut plînge — ripostă judecătorul cu răceală.

— Nu s'a plîns, omule, stai, nu exagera iar! zise repede Negel, ostoindu-l parcă. Nu!... Dar mi-a povestit și era necăjit și amărît... A rămas cu impresia că-l suspectezi și pe dînsul, că însfîrșit....

— Cînd e vorba de o crimă atît de urîtă, sînt obligat să verific orice amănunt care ar putea să mă puie pe urmele asasinului — răspunse Dolga cu o încăpățînare care se accentua. Nu mi-e permis să am considerații lăturalnice și nu vreau să cunosc legăturile particulare ale informatorilor. Datoria e mai presus de toate!

— Exat! Just! Totuși asta nu împiedecă anume diplomație, anume subtilitate, chiar în interesul succesului!

— Nu vă supărați, domnule prim-procuror, orice sugestie în privința aceasta mă ofensează!

Negel tresări ușor. Rezistența judecătorului îl zăpăci. Pe urmă se întunecă. Răspunse cu alt glas:

— Nu mă supăr, dar îmi pare rău!

— Vă rog să mă iertați!

— Eu ți-am vorbit amical, ca un om mai bătrîn, cu experiență mai multă, iar d-ta îmi răspunzi înțepat ca și cînd aș vrea să te influențez sau să-ți forțez mîna... Imi pare foarte rău!

— Poate că m'am exprimat greșit, domnule prim-procuror, dar....

Convorbirea fu întreruptă de apariția ușierului care anunța sosirea d-lui Dică Secuianu. Se făcu o scurtă tăcere, apoi Dolga zise:

— Numai decît!... Să aștepte puțin!

— Dică Secuianu? întrebă Negel uimit după ce se retrase ușierul. L'ai citat și pe el? Ai vre-o bănuială împotriva lui sau...

— Vreau să-i cer niște lămuriri asupra victimelor...

— Bine, dar erau certați de multă vreme... Nu știai?

— Știam... Am aflat... Totuși sînt vecini și...

Negel se sculă să plece. După doi pași se întoarse:

— Nu uita, dragă Dolga, că Dică Secuianu e nepotul primului-președinte și că primul-președinte ține foarte mult la el, cu toate că....

— Domnule prim-procuror, pentru mine e un informator ca oricare altul!

— Insfîrșit, ești încăpățînat rău! spuse Negel îndulcind tonul și schițind un surîs. Eu te-am prevenit și mă spăl pe mîini!

Eși trimițîndu-i o bezea din vîrful degetelor.

Dolga rămase în picioare răspunzînd deasemenea cu un zîmbet protocolar. Așteptă cîtva timp, desigur închipuindu-și că primul-procuror are să schimbe amabilități cu nepotul primului-președinte. Pe urmă sună prelung și zise aprodului care întredeschise ușa:

— Să vie domnul Secuianu!

LIVIU REBREANU

P L O P I I

Plopii mi-au ieşit în drum; beţi
Işi legănau vîrfurile moi
In vîntul care purta scaeţi
Şi fum de păpădie spre zăvoi

Plopilor, — le-am spus, — plopi de platină
Ca şi voi sunt drept şi înalt.
Creştetul zburlit mi se clatină
De parcă's pe tărîmul celălalt.

Ca şi voi sunt legat de pămînt,
In pămînt ca şi voi m'oi întoarce.
Am cu ţărîna un legămînt
Pe care nimeni nu-l poate desface.

Poate-mi sunteţi fraţi; vă ascult
Dar frunza voastră nimic nu-mi mai spune.
Strămoşii cari-au vieţuit demult
Incep în mine oasele să-şi sune.

P L E C A R E

Pleci cu tîmplele mele, cu unghiile,
Cu umerii, cu genunchii mei pleci.
Peste trup mi-ai trecut odată cu dinţii
Acum nici cu tălpile nu mai treci.

Pleci cu coapsele mele, cu gleznele, cu sîngele meu,
Cu măduva oaselor, pe totdeauna.
Altădată mă'mbătam cu vinul soarelui,
Acum numai cu umbrele, numai cu luna.

CONDURII DOAMNEI

Ard stuhurile şi sălciile; ulmii
Au frunza ca banii de var.
Aerul e cucută; amar,
Amar şi singur am rămas lîngă culmi.

In măceşi tot sîngele toamnei,
Şi sîngele meu cu al cîmpului.
Leneşa trecere a timpului
O măsor cu condurii doamnei

DAPHNIS ŞI CHLOE

Daphnis şi Chloe se iubeau în păduri,
Noi în odăi întunecoase,
Fără copaci în fereastră, fără răsuri.

Lîngă izvoarele ce curg şi azi
Daphnis şi Chloe se îmbrăţişau,
Noi nici măcar la umbra unor brazi.

Daphnis şi Chloe: limpezi ca apele.
Noi mereu trişti şi încruntaţi,
Zidurile ne apăsau pleoapele.

Nimic proaspăt în dragostea noastră,
Nici măcar ele, cuvintele,
Nu desfăşurau o eşarfă albastră.

N'am văzut marea'mpreună, nici munţii,
Doar asfaltul prelins peste pietre,
Doar luceferii din mirajul frunţii.

Daphnis şi Chloe dorm os lîngă os.
Intre noi dorm oameni şi case
Şi crucea veche-a unui nou Hristos.

ELEGIE

Am uitat demult cum arăţi
Dar poate ochii ţi-erau albăstrii,
Părul aprins ca pădurile, toamna,
Miinile mici şi viorii.

Am uitat de mult cum vorbeşti
Dar poate aveai glasul scăzut.
Mai aud, ca prin somn, o vioară,
Ingînind din trecut.

Am uitat cu totul de tine
Doar un umăr rotund mi-amintesc,
Doar obrazul prea tînăr, pufos,
Ca o piersică'n pîrg.

Nici nu-mi pasă de tine; nu-mi pasă
Dac'ai murit, dacă trăeşti.
Dar o ciudă smintită mă sbuciumă; creşti
Din zăpezi şi mătasă.

ZAHARIA STANCU

DRAME MICI

Soriţa deschise ochii mai devreme ca deobiceiu. Nu ştia bine dacă era noapte ori zi, dacă se trezise dela sine ca în fiecare dimineaţă, ori o trezise mama, ori Dănilă trecînd peste dînsa cu cotul sprijinit o clipă în grămada părului răvăşit pe pernă. Inainte de a face o mişcare simţi, în partea dinspre perete a patului, locul cald dar gol. Fratele se ridicase de lîngă dînsa nu de mult. Aerul, plapoma, tot ceea ce era cuprins între partea dreaptă a trupului şi perete, era cald de plecarea lui. Ascultă. Prin faţa ferestrelor din curte cineva tot trecea şi venea fără sgomot cu paşii înăbuşiţi de noroiul de jos, ca un aluat ce nu se mai întăreşte.

Mama intră în odaie cu treabă — aşa de dimineaţă — şi, fără să se uite la dînsa, deschise dulapul din colţ începînd a strînge hainele din el, aşezându-le cu dreapta pe braţul stîng întins ca un sul.

— Hai, scoală-te, Soriţa mamei, se face tîrziu, spuse ieşind pe uşe cu maldărul de rufe.

Soriţa înţelese că mama o trezise mai înainte şi fraza pronunţată acum o recunoscu repetată.

In odae era răcoare, în jurul trupului cald şi bine.

Ii auzi paşii întorcîndu-se şi, ca să n'o supere, scoase piciorul de sub pătură. Era un început de trezire şi mama văzîndu-l îi va îngădui cîteva clipe de lenevie. De data asta, uitîndu-se la Soriţa, mama se opri în prag.

— Incă nu eşti gata!

Ea tresări. Schimbase tonul, prin urmare începea să fie necăjită: dacă îi va mai spune încă odată să se scoale, va rămîne mîhnită şi toată ziua i se va părea Soriţei că-i vede o umbră în ochi. Dădu plapoma la oparte, scufundîndu-se înfiorată în răcoarea odăii. Se îmbrăcă în grabă, sgribulită, în vreme ce asculta, dincolo de pereţi, un mers, larma unei trebi, pe care voia să o cunoască.

Ieşi în prag. Aerul era rece, albastru, transparent ca o apă prinsă într'un vas rotund, din care lipsesc peştii de aur.

O căruţă a fabricei era trasă în mijlocul curţii. O ladă mare cuprinsă în limbi de fier înflorat şi ruginit sta căscată cu capacul sprijinit într'un băţ. Mama trecu pe lîngă Soriţa cu braţele pline

de haine. Tatăl — cum de nu era plecat la fabrică la slujbă? — le luă din braţe îngrămădindu-le înăuntru. Mama spusese parcă ceva cînd trecuse pe lîngă fetiţă:

— Plecăm ca de la o casă pustie.

Plecăm?... Prin urmare plecau... De plecare auzise Soriţa de multe ori. Nu prea înţelegea ce înseamnă. Era mai mult un chin, o durere, de vreme ce pe mama o simţea mîhnită.

— La oraş plecăm, spuse, într'o seară tata, arătînd cu braţul întins, acolo în vale, îngrămădirea de lumini pîlpîind ca licuricii...

Tatăl ridică capul din ladă şi aruncă o privire piezişă fetiţii. Aşa i se păru ei. Mama nu vorbea, nici tata. Nu mai auzea nimic din larmă, doar mişcarea cailor, ale căror picioare se adînceau cu nerăbdare în noroi, scoţîndu-le cu greutate din pasta neagră într'un sunet de aluat frămîntat. Era un lucru tăcut, un zor ce pornea dela tata, dela gura căscată a lăzii celei mari, care cerea necontenit haine, haine ca să astupe parcă o foame nepotolită, la mama ce ieşea mereu din casă cu braţele încărcate.

Capacul căzu peste ladă şi deasupra mai fură îngrămădite perne, pături, plapoma Soriţii, din care abia ieşise.

Frecîndu-şi mîinile ca şi cînd ar fi vrut să alunge oboseala din ele, tatăl ridică fetiţa în sus, aşezînd-o în căruţă în culcuşul de fîn, peste care întinsese o pătură groasă. Mama, tata şi Dănilă se urcară în jeţul din faţă.

Totul părea un vis. Soriţa nu era complet trezită, şi, din pricina aerului rece şi transparent, toată mişcarea de pînă acum avea ceva încremenit, static. La ceasul acela în tot tîrgul, pe care-l părăseau, numai ei trăiau, ci cei cuprinşi de gardul curţii. Tot ceea ce era în afară rămînea încă scufundat în altă tăcere necunoscută încă, deoarece fata nu se trezise niciodată atît de dimineaţă ca să poată surprinde unica clipă de adînc calm şi linişte dinaintea zorilor, cînd toată lumea e scufundată într'un somn de moarte, din care nu se va mai trezi, şi orice mişcare ori sbor de păsărică înseamnă o rupere de armonie, o îndrăsneală de a te mişca, a trăi, atunci cînd trebue să fii mort.

Porniră.

Mama întoarse capul şi spuse: culcă-te şi dormi. Ea ascultă. Se putea odihni fără grijă, deîndată ce mama îi vorbise calm şi nu mîhnită. Se întinse deci pe pătură. Căruţa sdruncina d'nd învelitoarea la oparte. Incercă s'o aşeze; se osteni zadarnic. Fînul de sub ea se umfla de mişcarea roţilor şi capul îi aluneca în el.

Era frig. Braţul mamei se întinse potrivindu-i pătura după umeri. Soriţa privi cerul albastru ca o apă mare prinsă de cine ştie ce vrăji în înalt. Văzuse de atîtea ori acest cer din marginea tîrgului, de unde privea „oraşul" cuprins undeva în apa colorată ce pornea dela vreo sută de paşi mai încolo şi nu se sfîrşea de loc, topindu-se departe cu bolta. Deacolo de sus, de lîngă fabrică, chiar de sub fereastra unde tata îşi avea biuroul, nimic nu era negru. Nici cerul, nici pădurea, nici drumurile. Poate mai vinete, ori mai puţin vinete, aceeaş culoare mai subţiată ori mai îngroşată. Acum nu zărea albastru decît bolta cu poalele strînse sus, despărţită de pădurea verde şi întunecată, de drumul negru stropit cu albul pietrelor strînse în piramide pe margine. Căruţa fugea şi fierăria ei se sbătea în urechi altfel decît pe străzile tîrgului, cu drumul mai moale. Părea că sta totuşi pe loc, iar deoparte şi alta a ei, cineva trăgea paravanele pădurii de brazi ca două covoare verzi, înalte, aşezate în picioare.

Nu-i era frică sau mai curînd simţea ceva deosebit într'însa, o stînjeneală, o neplăcere, ceva ca un gol ce-l simţi în capul pieptului uneori cînd răstorni firescul unor împrejurări. Ii era somn. Se uită la spatele părinţilor aşezaţi în jeţul din faţă la trupurile ce săltau ritmic în fuga căruţii, la biciul, pe care Dănilă îl plesnea în aer ca să aţiţe caii.

Adormi.

Se trezi deodată într'o forfotă mare. Neliniştea pornită de dimineaţă, aţipită o clipă, se stîrni şi sta la pîndă, să o cuprindă, ca o pisică ce urmăreşte cu viclenie mersul unui şoarec neştiutor ieşit din temelia unui zid.

Ii era cald. O lumină mare strălucea în aer. Se sculă în genunchi privind peste marginea căruţii în jur. Clădiri mari cît biserica din tîrg veneau spre dînşii, se strîngeau, se desfăceau... căruţe multe, cîte nu văzuse nici în zilele de iarmaroc, ori în ograda fabricei, şi un fel de două roţi legate printr'un drug de fier, pe care călăreau oamenii. Intoarse capul înspăimîntată, agăţîndu-se cu privirile de spatele părinţilor, mişcate ritmic, liniştite, calme, aşa cum le văzuse la plecare. N'avea de ce să-i fie frică. Trebuia să se simtă la fel de liniştită. Dacă ar fi fost primejdie, mama ar fi întors capul peste umăr şi privirea ei i-ar fi spus — fii fără nici-o grijă. — Dar dacă o credeau adormită?

Căruţa trecea acum peste un pod mare cu arcuri de fier, zăbrelit, prin ochiurile cărora fetiţa vedea pînă departe o apă turbure, în care se prăvăleau maluri groase, acoperite ici colo, de petice de verdeaţă. Neliniştea o luă deodată înainte, părăsind acele mici fluxuri şi refluxuri nehotărîte de pînă acum şi se prefăcu în spaimă. Se uită îngrozită la o casă, o casă adevărată, vopsită cu roşu şi verde, ce înainta spre ei repede, altfel de cît celelalte clădiri; o casă ce aluneca pe inima drumului, parcă scăpată de undeva, dintr'un vîrf de deal, pornită la vale, anume să se izbească în căruţa lor. Un om sta la fereastră cu pălăria pe cap şi privea liniştit şi absent spre dînşii; casa se apropia şi Soriţa nu îndrăznea să mişte mîinile, să tragă pe maică-sa de rochie. N'avu timp; ea trecu lipit de căruţă, şi fetiţa privi înspăimîntată pe ferestrele ei interiorul ciudat şi atît de deosebit de cel lăsat în tîrg, fără perdele, fără icoane, numai sticlă, şi căzu înapoi în căruţă ameţită.

Deatunci fetița bolea, nu de durere; o stăpînea un simțămînt ciudat, nefiresc, de trăire într'un loc nepotrivit. Curtea, în care închiriaseră două odăi era prea mare, și larma dintr'însa o asurzea. Mai cu seamă Marțea și Vinerea, forfota creștea, se amesteca, se subția, sau se umfla ca ceva material ce sta să se spargă pe trupul ei din clipă în clipă.

In acele zile de iarmaroc, aripile grele de stejar ale porții se desfăceau ca două brațe late, lipindu-se pe lîngă zidul tunelului larg al porții, și din cele 16 magazii strîmbe, strînse unele într'altele, dealungul curții, micii negustori își scoteau marfa măruntă și săracă, înșirînd-o pe tarabe făcute din lăzi întoarse cu fundul în sus, înșiruite pe sub boltă, pînă pe trotuar.

In celelalte zile, Sorița se apropia de magazii cu teamă. Printre scîndurile puțin apropiate privea întunecimea lor, nezărind nimic. Parcă toată bogăția colorată ce se întindea pe mese Marțea și Vinerea o înghițea nu magazia, nu întunericul ei, ci pămîntul.

Copila se amesteca prin lumea ce ieșea și intra în curte, se așeza pe vreo ladă, cu privirea încremenită pe vreo păpușe, o panglicuță colorată, un cocoșel cu creasta prinsă.

Nu-și găsea locul nicăeri, în curtea mereu plină, sgomotoasă, iar în stradă nu ieșea de frica casei pe roate ce trecea chiar prin fața porții. In odăi era întuneric, perdele de pluș roșu cu canafuri aurii mereu trase, iar mama, mama aci în oraș era alta. Aceiași ochi mici, ca gămăliile, aceiași obraji rotunzi, aceiași piele, învelind însă pe altcineva, care nu mai era mama din tîrg.

Fetița ducea un dor ce o apăsa greu pe creștet și pe care ar fi vrut să-l descarce, să-l așeze în înțelegerea mamei, ca pe o povară coborîtă de pe umeri. De ce o alunga mama?

— Hai, mamă, la „cuna'' noastră.

„Cuna'' era căsuța lor; așa îi spuse cînd era mică, și așa rămăsese.

— Mergi și te joacă, — îi răspundea fără să se uite la ea, în vreme ce mîinile împleteau ceva dintr'un ghem mare albastru de lînă, odihnit ca o minge în poala largă a fustei. Unde? Ce putea face? De cînd coborîse în oraș, tata era mai mult plecat dincolo de poarta cea grea, în vîrtejul, prin care trecuse o singură dată la venire, iar pe Dănilă nu-l vedea decît seara, înghițit și el de zarva orașului în tovărășia unor băieți, ce-l scoteau din casă de dimineață, prin fluerături ascuțite și întrerupte.

Acolo sus, i se făcea uneori fetiței dor de tata, așa deodată, în timp ce se juca; deschidea atunci portița, trecea strada, o lua la dreapta și mai mergea o bucată pînă ce ajungea în marginea tîrgului, sub fereastra fabricei, cu o joardă de alun luată de acasă, ca să se ferească de cîinii din drum, izbea în geam și tatăl apărea acolo, cu tocul după ureche, cu brațele prinse în burlane negre de lustrin, în mînă cu vreo condică, ori cu foi lungi și albe, ca bucățile de pînză.

Ii era deajuns Soriței zîmbetul aspru ce i-l arunca tata. Ridica mîna fluturînd-o și se'ntorcea acasă.

Dorul o cuprindea acum mai mult. Tata venea rar la prînz. Seara își punea în gînd să-l aștepte, ținea ochii deschiși multă vreme, pînă ce somnul o cuprindea fără voie. Ar fi ieșit pe poartă să-l caute undeva, însă lumea „de dincolo'' o amețea.

Un singur loc din curtea mare și sgomotoasă o atrăgea. In fund, dincolo de magazii, se afla un atelier de pielărie. Inapoia lui o odaie îngustă, întunecoasă.

Un fel de pivniță cu o ferestruică mică ce da într'o grădină plină cu pomi. Acolo îi plăcea — un fund de iad. Chiar calfele din atelier o numiseră așa și fetița nu se înspăimînta. Lumina patrată ca o batistă spălăcită prinsă acolo sus, avea o atracție deosebită și n'o înspăimîntau nici hamurile spînzurate de o parte și alta în perete, ca niște schelete negre de cai speriați de cine știe cine și urcați în spaima lor, cu picioarele unul în spatele celuilalt. Era în această odaie strîmtă și întunecoasă un fel de miros tare, puțin piperat, puțin usturător, de piele tăbăcită, de vopsea neagră ce se amesteca cu un fel de iz de pivniță neprimenită, de pămînt umed de seră.

Copila se urca pînă sus la ferestruică și privea în grădină. Nu mai era în oraș și nici în tîrg la ei. Alt undeva... într'o poveste. In grădină o fetiță frumos îmbrăcată se da într'un leagăn prins între doi pomi ce venea aproape de ferestruica, de care-și lipise privirea, obrajii, nasul. Uneori tresărea retrăgîndu-se cu spaimă, ca pantofiorul ei alb să n'o izbească în obraz. Aci în grădină, totul părea de vis. Frunzele ce se mișcau încet, surde, pașii copilei elegante, fără auz, și mișcările ei în vreme ce vorbea cu un domn, cu o doamnă ori cu un băețel în haină de catifea cu jabou de dantelă, erau comice prin lipsa ecoului vorbelor pînă la ea. Mai tîrziu grădina rămînea goală cu o găleată roșie răsturnată lîngă o moviliță de nisip și o lopățică implîntată într'un strat, cu coardele leagănului rigide, cuprinsă toată într'o inefabilă încremenire — un tablou — ca în scenele din cinematograf, cînd mișcarea personagiilor de pe ecran se oprește deodată, planul se depărtează și devine din ce în ce mai mic, pînă ce în sfîrșit contururile se ivesc cuprinse într'o ramă, iar întreaga frămîntare de pînă atunci încremenește în anumite gesturi în cuprinsul unui tablou de familie, sau a unui peisagiu atîrnat în perete. In atelierul din față mirosul era altfel, mai slab, amestecat cu aerul ce intra pe ușă și ferestrele deschise. Se așeza pe un scaun cu cele trei picioare împletite sub farfuria de lemn scobit și privea „calul de lemn'', în care calfa prindea șerparul de piele galbenă sau neagră ca un șarpe lat strîns între fălcile lemnoase ale unui ciudat crocodil — și privea atentă mîna lucrătorului, pașii mici ai sulei ce se împlîntau în piele. Un sunet ca de frunză spartă în podul palmei, sula se împlînta adînc și trecea dincolo iar pe urma ei firul colorat de nojiță alcătuia o floare, o linie, ori un cîrcel.

Ființa copilei își odihnea neliniștea ce-o însoțea pretutindeni de cînd coborîseră la oraș, aci în atelier. Ceva din odaia asta plină cu lucrători, cu bucăți de piele, cu grămada de gunoi roșcat, strînsă într'un colț, plină de resturi de piele, de pielițe subțiri, încrețite, roase depe dosul hamurilor ca să subțieze părțile de încheetură, îi amintea de casa din tîrg. Mirosul avea ceva din gospodăria lor de acolo, ceva din izul curții mereu plină cu noroi, mirosind proaspăt primăvara, și mai piperat spre toamnă, ca frunzele de stejar. Era o boală toată frămîntarea copilei, lipsa ei de rost în casă și în curte, întîrzierea în fundul acelei cămări întunecoase, strînsă într'o imobilitate morbidă, cu privirile țintite în grădina plină de nemișcare și surdă.

Noaptea nu dormea bine, se speria. Un fel de tremur lin al ființei o trezea, nu recunoștea lucrurile din casă, fereastra nu era așezată, unde i se părea că ar trebui să fie, lampa o înspăimînta, tavanul cădea apăsînd-o pe umeri, ori se depărta pînă ce nu-l mai vedea de loc decît ca o pată fumurie pierdută undeva, în sus. Striga. Mama o lua dincolo, în odaia vecină, în pat cu dînsa și fetița se strîngea aproape, scufunda capul între sînii ei calzi, cu miros bun ca un abur de pîine, și adormea.

Dela o vreme simțămîntul de nefiresc îi creiase o anumită stare de încordare, de curiozitate, de observație. Era atentă la tot ceia ce se întîmpla în casa lor, în curte, în orașul pe care-l ura, socotindu-l pricina tuturor schimbărilor ce se înfăptuiau în jur. Ce putere avea „orașul' asupra lor, de-l gonea pe tată de acasă, pe mama o înstrăina, iar pe Dănilă îl făcea rău?

Mai cu seamă cu maică-sa se întîmpla ceva ce încă nu putea pricepe, oricît de mult se frămînta, cerceta să descopere, să înțeleagă. Un înveliș creștea peste trupul ei, un înveliș mai larg, totuși plin și dela o vreme, noaptea, brațele fetiței n'o mai puteau cuprinde peste mijloc cu ușurință, ajungînd cu palma în scobitura taliei, ci se oprea mai jos, de fapt mai sus, pe pîntecele umflat, crescut. Un amestec de silă și rușine o cuprinse; într'o noapte, se ridică de lîngă dînsa și cu toată frica adîncă ce o simțea aci în patul ei scufundat în întuneric, cu toate umbrele pline de o consistență materială, strînse în jur, se hotărî să nu se mai culce dincolo.

Intr'o zi sosi în casă o fată grasă, albă, cu cozile prinse în creștet: Lița. Dormea pe divanul dintre patul ei și al lui Dănilă. Respirația regulată de alături, îi da acum Soriței un sentiment de siguranță.

Sta cu ochii deschiși, privea în jur pînă ce întunericul se desfăcea în umbre mai luminoase ori mai întunecate, așezîndu-se pe mobile. Nu-i mai era frică... Nu voia să-i mai fie frică. Dacă ar fi țipat că vede o umbră spînzurată de ușe, ori șezînd lîngă pat, Lița s'ar fi trezit, ar fi aprins lampa, ar fi coborît-o din așternut, să pipăe singură locul gol de lîngă ea, ori paltonul tatei, negru, agățat în cuierul depe ușe. Mama ar fi strigat de dincolo. — Vino la mine. — O, nu, nu, nu la mama în pat... Asta nu. Nu-i mai putea

suferi trupul și mirosul cald și bun al pielei, știa că era schimbat. Ceva o supăra în toată ființa mamei. Se ferea să o privească în față și atingerea de mînă, de pielea întinsă umflată, o umplea de un fior ciudat ca la amintirea unei mîncări ce nu-i plăcuse și pe care fusese nevoită să o înghită.

Nici pe Lița, fata grasă cu sînii umflați, n'o putea suferi... Insă altfel. La Lița văzuse întîia oară sîni. Pe ai mamei îi simțise noaptea... erau însă altfel... Făceau parte din tot trupul ei drag, așa ca degetele, picioarele, părul. Nu se desfăceau ca ceva deosebit. „Sîni''. Nici nu știa că așa se numesc. Era pieptul mamei ca și al tatei, al lui Dănilă, ori al ei. Lița spusese „sîni'' și într'o seară pe cînd se spăla, o chemase aproape și-i arătase. Fata se speriase, dar nu clipi. Părea că-i înfruntă, în vreme ce în capul pieptului se strîngea ceva tare ce se căznea să se ridice pe gît, să se reverse peste ea. Lița îi luase mîna și o așezase pe ei. Palma copilei simți sub dînsa ceva tare și totuși moale, ceva cald... Nu ca aluatul în care își vîra adese ori mîna cînd făceau cozonaci... Nici ca perna de puf... Nici ca pîinea... Ori piatra. Ceva ca toate astea la un loc, înconjurînd parcă o bătaie, un palpit de ceasornic, ori parcă ar fi ținut sub palmă canarul din colivie, un canar mare, cît un sîn, alb, moale, cu inima înfricată răzbătînd în palmă.

N'o mai putea suferi de atunci pe Lița cu toate că o căuta. O pîndea.

Ea se spăla mult, în fiecare seară după ce se culcau copiii. Sorița o urmărea din pat prefăcîndu-se că doarme. Nu-i vedea decît spatele rotunjit peste lighean, auzea apa stropind pielea, podelele... și de o parte și de alta a acestui spate gras și alb, vîrful sînilor ca două funduri de reticule, mișcate ritmic. Lița stingea în sfîrșit lumina și multă vreme fetița auzea apa curgînd și un fel de forfotă, de frecare de săpun, de prosop, de piele... Adormea. Dimineața se apropia de pata umedă depe scînduri, cu o roată uscată la mijloc, locul unde fusese așezat scaunul cu ligheanu și aspira izul umed cu amestec de săpun și de încă ceva, nedefinit, un parfum adus în casă de Lița.

Nefirescul, ce se desfășura în jurul ei, creștea într'însa ca ceva viu, ca altă ființă, atentă la tot ce o înconjura. Toată viața o simțea răsturnată, ieșită dintr'un drum obicinuit. Era ceva în casă, ca un abur, ca o putere ce se introdusese între ei, în ei chiar, schimbîndu-le înfățișarea, vorbele, privirile. Cu toate astea toate rămîneau la fel. Mama era mama, tata, tatăl ei, iar Dănilă tot frățiorul.

Nu erau totuși ei ci alții, cu aceiaș înfățișare, mai încruntată, dar alții. Ea însăși era poate altfel și maică-sa n'o mai mîngîia poate din pricină că se schimbase.... N'o mai recunoștea... Se umflase poate și dînsa, crescuse așa ca mama și-i era silă să se apropie de ea... Dar de unde veneau toate astea? Orașul cuprindea altceva între casele lui decît tîrgușorul lor liniștit, un aer deosebit ce-i schimba pe toți... Mereu încordată și atentă la fiecare mișcare din jur, Sorița băgă de seamă că mama era prinsă de o grijă, în care

Ființa copilei își odihnea neliniștea ce-o însoțea pretutindeni de cînd coborîseră la oraș, aci în atelier. Ceva din odaia asta plină cu lucrători, cu bucăți de piele, cu grămada de gunoi roșcat, strînsă într'un colț, plină de resturi de piele, de pielițe subțiri, încrețite, roase depe dosul hamurilor ca să subțieze părțile de încheetură, îi amintea de casa din tîrg. Mirosul avea ceva din gospodăria lor de acolo, ceva din izul curții mereu plină cu noroi, mirosind proaspăt primăvara, și mai piperat spre toamnă, ca frunzele de stejar. Era o boală toată frămîntarea copilei, lipsa ei de rost în casă și în curte, întîrzierea în fundul acelei cămări întunecoase, strînsă într'o imobilitate morbidă, cu privirile țintite în grădina plină de nemișcare și surdă.

Noaptea nu dormea bine, se speria. Un fel de tremur lin al ființei o trezea, nu recunoștea lucrurile din casă, fereastra nu era așezată, unde i se părea că ar trebui să fie, lampa o înspăimînta, tavanul cădea apăsînd-o pe umeri, ori se depărta pînă ce nu-l mai vedea de loc decît ca o pată fumurie pierdută undeva, în sus. Striga. Mama o lua dincolo, în odaia vecină, în pat cu dînsa și fetița se strîngea aproape, scufunda capul între sînii ei calzi, cu miros bun ca un abur de pîine, și adormea.

Dela o vreme simțămîntul de nefiresc îi creiase o anumită stare de încordare, de curiozitate, de observație. Era atentă la tot ceia ce se întîmpla în casa lor, în curte, în orașul pe care-l ura, socotindu-l pricina tuturor schimbărilor ce se înfăptuiau în jur. Ce putere avea „orașul" asupra lor, de-l gonea pe tată de acasă, pe mama o înstrăina, iar pe Dănilă îl făcea rău?

Mai cu seamă cu maică-sa se întîmpla ceva ce încă nu putea pricepe, oricît de mult se frămînta, cerceta să descopere, să înțeleagă. Un înveliș creștea peste trupul ei, un înveliș mai larg, totuși plin și dela o vreme, noaptea, brațele fetiței n'o mai puteau cuprinde peste mijloc cu ușurință, ajungînd cu palma în scobitura taliei, ci se oprea mai jos, de fapt mai sus, pe pîntecele umflat, crescut. Un amestec de silă și rușine o cuprinse; într'o noapte, se ridică de lîngă dînsa și cu toată frica adîncă ce o simțea aci în patul ei scufundat în întuneric, cu toate umbrele pline de o consistență materială, strînse în jur, se hotărî să nu se mai culce dincolo.

Intr'o zi sosi în casă o fată grasă, albă, cu cozile prinse în creștet: Lița. Dormea pe divanul dintre patul ei și al lui Dănilă. Respirația regulată de alături, îi da acum Soriței un sentiment de siguranță.

Sta cu ochii deschiși, privea în jur pînă ce întunericul se desfăcea în umbre mai luminoase ori mai întunecate, așezîndu-se pe mobile. Nu-i mai era frică... Nu voia să-i mai fie frică. Dacă ar fi țipat că vede o umbră spînzurată de ușe, ori șezînd lîngă pat, Lița s'ar fi trezit, ar fi aprins lampa, ar fi coborît-o din așternut, să pipăe singură locul gol de lîngă ea, ori paltonul tatei, negru, agățat în cuierul depe ușe. Mama ar fi strigat de dincolo. — Vino la mine. — O, nu, nu, nu la mama în pat... Asta nu. Nu-i mai putea

suferi trupul și mirosul cald și bun al pielei, știa că era schimbat. Ceva o supăra în toată ființa mamei. Se ferea să o privească în față și atingerea de mînă, de pielea întinsă umflată, o umplea de un fior ciudat ca la amintirea unei mîncări ce nu-i plăcuse și pe care fusese nevoită să o înghită.

Nici pe Lița, fata grasă cu sînii umflați, n'o putea suferi... Insă altfel. La Lița văzuse întiia oară sîni. Pe ai mamei îi simțise noaptea... erau însă altfel... Făceau parte din tot trupul ei drag, așa ca degetele, picioarele, părul. Nu se desfăceau ca ceva deosebit. „Sîni". Nici nu știa că așa se numesc. Era pieptul mamei ca și al tatei, al lui Dănilă, ori al ei. Lița spusese „sîni" și într'o seară pe cînd se spăla, o chemase aproape și-i arătase. Fata se speriase, dar nu clipi. Părea că-i înfruntă, în vreme ce în capul pieptului se strîngea ceva tare ce se căznea să se ridice pe gît, să se reverse peste ea. Lița îi luase mîna și o așezase pe ei. Palma copilei simți sub dînsa ceva tare și totuși moale, ceva cald... Nu ca aluatul în care își vîra adese ori mîna cînd făceau cozonaci... Nici ca perna de puf... Nici ca pîinea... Ori piatra. Ceva ca toate astea la un loc, înconjurînd parcă o bătaie, un palpit de ceasornic, ori parcă ar fi ținut sub palmă canarul din colivie, un canar mare, cît un sîn, alb, moale, cu inima înfricată răzbătînd în palmă.

N'o mai putea suferi de atunci pe Lița cu toate că o căuta. O pîndea.

Ea se spăla mult, în fiecare seară după ce se culcau copiii. Sorița o urmărea din pat prefăcîndu-se că doarme. Nu-i vedea decît spatele rotunjit peste lighean, auzea apa stropind pielea, podelele... și de o parte și de alta a acestui spate gras și alb, vîrful sînilor ca două funduri de reticule, mișcate ritmic. Lița stingea în sfîrșit lumina și multă vreme fetița auzea apa curgînd și un fel de forfotă, de frecare de săpun, de prosop, de piele... Adormea. Dimineața se apropia de pata umedă depe scînduri, cu o roată uscată la mijloc, locul unde fusese așezat scaunul cu ligheanu și aspira izul umed cu amestec de săpun și de încă ceva, nedefinit, un parfum adus în casă de Lița.

Nefirescul, ce se desfășura în jurul ei, creștea într'însa ca ceva viu, ca altă ființă, atentă la tot ce o înconjura. Toată viața o simțea răsturnată, ieșită dintr'un drum obicinuit. Era ceva în casă, ca un abur, ca o putere ce se introdusese între ei, în ei chiar, schimbîndu-le înfățișarea, vorbele, privirile. Cu toate astea toate rămîneau la fel. Mama era mama, tata, tatăl ei, iar Dănilă tot frățiorul.

Nu erau totuși ei ci alții, cu aceiaș înfățișare, mai încruntată, dar alții. Ea însăși era poate altfel și maică-sa n'o mai mîngîia poate din pricină că se schimbase.... N'o mai recunoștea... Se umflase poate și dînsa, crescuse așa ca mama și-i era silă să se apropie de ea... Dar de unde veneau toate astea? Orașul cuprindea altceva între casele lui decît tîrgușorul lor liniștit, un aer deosebit ce-i schimba pe toți... Mereu încordată și atentă la fiecare mișcare din jur, Sorița băgă de seamă că mama era prinsă de o grijă, în care

amestecase şi pe Liţa. Lucreau ceva împreună, tulpane. Da, tulpane, multe petece patrate, caraghioase, lucruşoare mici al căror rost nu-l înţelegea. Ce putea face maică-sa cu ele? Se joacă. Mama, Liţa,... chiar şi tata se juca. Le lua în mînă, le învîrtea, cu un rîs scurt oprit deodată cînd o zărea pe fetiţă strînsă iscoditoare într'un colţ. Soriţa prindea cîte un cuvînt şi-l frămînta în creer o zi, două, îl uita, dar îi răsăria din nou în conştiinţă noaptea. O auzise pe mama în vreme ce aşeza micile fleacuri în dulap atent, ca şi cînd ar fi fost vii, spunîndu-i, „Sunt pentru cînd va veni''. Tata spusese într'o zi acelaş lucru, arătînd un pachet cu care venise din oraş.

— Cine? Cine trebuia să vină?... N'avea nume?... Ce era „cînd va veni''? Nu ştia de era animal, o jucărie, o păpuşe, un copil. Ştia doar că mama mîngăiase cîrpele încet, aşa cum nu mai făcuse cu dînsa de cînd veniseră la oraş.

Intr'o noapte se trezi... Nu de spaimă, nici de vreun cuvînt prins ziua din aer, care se încăpăţîna să-i sfredelească înţelegerea ca să-l poată pătrunde, ci din pricina unor sunete sau a unor gemete adînci. Se ridică în pat cu toată fiinţa atentă. Se întîmpla ceva?... Era întuneric, sau nu,... un fel de noapte alburie înspăimîntător de calmă. Toate mobilele din odaie păreau fiinţe oprite în loc să asculte şi ele geamătul. Pe urmă nu mai auzi nimic. Se aşeză înapoi cu trupul întreg încordat, ascultînd... Se ridica o linişte adîncă şi totuşi un fel de forfoteală discretă.... subterană... Un umblet dincolo de încăpere, prin pereţii ei, ca un mers de sînge viu. Ce se întîmpla? Atenţia îi trezi cealaltă fiinţă vie dintr'însa iscoditoare, curioasă... Asculta. Fierbea ceva afară... In oraş? In odaie auzi o singură respiraţie, a lui Dănilă. Intoarse capul. Canapeaua Liţei era goală cu plapoma dată la o parte. Unde era? Cum de-i lăsase singuri?... Visa? Dori să i se facă frică, să o înspăimînte dulapul implîntat în întuneric ca un elefant văzut în poze, ori lampa ce atîrna ca un cap de mort cu şerpi ieşind prin orbite. Nu reuşi... De altfel se şi răsgîndi. Auzi o uşe isbindu-se în dos. Trebuia să stea nemişcată, să asculte, să afle... Dacă acum o va cuprinde spaima deabinelea şi va striga?... Vor veni mama, tata, Liţa... şi nu va mai şti nimic. Ascultă din nou. Desluşi bine sunetul uşei dintre odaia părinţilor ce da în antreu. Voci înăbuşite şi din nou geamătul adînc o străbătu pe fetiţă de sus pînă jos, ca tăişul unei săbii. Gemetele se întretăiară, se lungiră, ca un fel de muget şi un plîns ca o şoaptă se auzi de dincolo, din odaia părinţilor. Cine plîngea? Liţa? Nu era cu putinţă. Pe Liţa o auzise plîngînd odată cînd o certase tata... plîngea ca o căpriţă, ascuţit şi repede... Cine putea fi? Şi ce însemnau isbiturile uşilor, forfota de dincolo, ce creştea, creştea ca o furtună. Mama?... Copila se opri speriată. Nu mama... nu mama... Mama nu plîngea niciodată. Se ridică în capul oaselor, tremurînd cu dinţii încleştaţi. Era ea. Ii recunoscu plînsul. O singură dată o auzise şi sunetul vocii înecate de lacrimi stăpînite în piept era la fel ca acum. Işi amintea bine Soriţa... Adormise într'o după masă pe divanul mic de după uşa deschisă din dormitorul mamei. Se tre-

zise buimacă. Cineva striga înfundat lîngă ea, aproape. La început crezuse că sunt hoţii şi nu se mişcase. Pe urmă auzise un rîcîit uşor din gît, ca o pregătire de început de vorbă, timid, căruia nu i se dă răgaz să se rostească.

Recunoscuse pe mamă. Numai ea făcea cîteva mici sforţări înainte de a începe să vorbească, ca nişte ieniri. Fetiţa se ghemuise mai mult ţinîndu-şi respiraţia. Tatăl se răstea. Nu recunoştea vocea subţire, şuerătoare ca o lamă ascuţită şi, uitînd o clipă de cele ce se întîmplau după uşe, o cuprinsese din nou ura pe oraşul cu casele lui mari, cu sgomotul dintr'însul, oraşul care-l făcea pe tată să se răstească... Auzea pe mamă cum se trudeşte să spună ceva, dar răcîitura din gît devenise rebelă şi n'o putea stăpîni. Crezînd că-i e rău, ea ieşise după uşe să-i dea ajutor. Părinţii o priviseră uimiţi, tatăl întorsese spatele iar mama isbucnise în plîns ascunzîndu-şi faţa în palme. Copila fugise în atelier şi rămăsese toată dimineaţa acolo, privind absentă prin ferestruică, grădina goală.

Intîmplarea fusese parcă un fragment de vis. Nu avusese nici început, nici sfîrşit. Era ceva desprins din viaţa lor, căci nu mai auzise pomenindu-se despre ea şi nici nu mai întîlnise privirile rele în ochii tatălui. Poate visase, I se păruse... Plînsul adînc al mamei nu-l auzise... Ba da... Mama plîngea acum întocmai ca şi atunci. Ce se întîmpla dincolo... Ce? Spaima se sbătea într'una ca un şoricel încolţit. Coborî din pat tremurînd, se apropie de uşe şi apăsă clanţa. Incuiată. Apăsă încăodată şi brusc în dosul uşii de sticlă apăru capul unei femei străine ce dase perdeaua la o parte şi-i făcu semne să plece.

Soriţa rămase împietrită. Era încuiată în odaie şi dincolo unde se întîmpla ceva mamei nu putea pătrunde, femeia streină sta de pază. Durerea, ce o simţea de cîte ori se gîndea la maică-sa, aci în oraş uitată, înlăturată de silă, reveni puternic odată cu dorinţa de a afla ce li se mai iveşte nou în viaţa lor de aci, în casa asta, în curtea asta, în oraşul ăsta, urît de ea. Copila se întoarse în pat încet, cu auzul încordat să nu piardă niciun sgomot iscat înapoia zidurilor. Auzea doar tăcerea, fără geamăt, fără mişcare; se luminase puţin în odaie, o turbureală albastră juca în faţa ferestrelor. Aşteptă îngheţată în mijlocul patului. Dănilă se răsuci trezindu-se.

— De ce nu dormi? O întrebă somnoros.

— Nu pot. Culcă-te.

— Iar te-ai speriat?

Soriţa nu răspunse. Se întîmplă atunci ceva ciudat. Zidurile se înclinară, odaia se ridică din duşumea, şi se aplecă din tavan într'o legănare ameţită. Tablourile alunecară pe zid în jumătăţi de arc, limba de aramă a ceasornicului din perete se isbi în geamul dulăpiorului de sticlă, în care sta încuiată. O vază cu nişte flori veştejite se răsturnă pe faţa de masă din pluş verde şi apa nu curgea jos ci o pornea cînd într'o parte cînd într'alta legănată, ca o picătură de argint viu mişcat în palmă. Calul lui Dănilă porni pe ro-

tițele mici de fier, în jos, se izbi în dulap, odaia se înclină din nou și calul alunecă îndărăt pînă la fereastră, de cîteva ori. Copila privea pe Dănilă, prins în patul ce se sălta de o parte și alta, încercînd să facă o mișcare. Era înțelenită, bătută în cuie. O rigiditate adîncă îi înțepenise capul, trupul în care doar ochii înspăimîntați se rostogoleau cu toată viața îngrămădit în ei, într'o legănare dementă urmărind balansul lămpii, ca limba unui clopot. Și deodată, un țipăt prelung se auzi, șoapte multe ca sgomotul peștilor cînd se reped grămadă asupra unei fărămituri de pîine. Odaia se mai mișcă încă odată ca scuturată din temelii, calul mai lunecă dela fereastră în jos izbindu-se cu botul de dulap... și totul se liniști. Un calm adînc ca o înțelenire pe vecie a vieții...

Sorița se mișcă. Nu știa dacă toată această frămîntare nu se oprise într'o clipă de înclinare și că încercînd să coboare și să pornească pe podele nu va trebui să meargă înclinată. Ușa se deschise și Lița năvăli în odaie, răvășită, cu spaima pe față, în haină de casă trasă peste cămașa de noapte.

— De ce v'ați sculat? Ce-i cu voi? Se răsti la copii. Nu vedeți că e noapte?

— Ce-a fost? Ce-a fost? îngăimă copila pierdută.

— Hai, culcați-vă, spuse înblînzită Lița.

De dincolo mai veni un țipăt scurt ca de pisică. Lița se opri în loc, atentă, pe urmă continuă:

— Un cutremur de pămînt. Mulțumiți lui Dumnezeu că l-a trimis. Altfel mai chinuia mult.

— Cine? întrebă alb Sorița.

Lița nu-i răspuse, înveli copiii și desfăcîndu-și capodul se vîrî sub plapomă pe canapea.

Sorița sta nemișcată cu toți nervii încordați ca ascunsă într'o vizuină, unde ar fi așteptat sosirea fiarei, al cărui loc îl luase. Pîndea. Ce se mai întîmpla dincolo de ferestre, de ziduri, ce aducea orașul?.... ce pregătea, ce se mai apropia de odaia lor? Pîndea... Simțea că Lița nu doarme, că ea însăși pîndește ca să se scoale și să treacă dincolo. Se prefăcu că doarme și văzu că Lița se ridică de pe divan, trase haina de casă, se opri o clipă și așteptă, porni pe vîrful picioarelor desculțe, oprindu-se din nou, ascultînd respirația copiilor și înaintă spre ușă, pe care o deschise încet. Sorița se ridică între perne, în liniște, ca așternutul să nu fîșie și prin ușa rămasă o clipă deschisă, văzu patul mamei, și pe mamă întinsă în el, palidă, cu părul umed, cu ochii închiși. In jurul lui podelele erau înecate într'un fel de apă roșiatică. Femeia străină se apleca deasupra mamei, potrivind plapoma pe după umeri pînă la bărbie. Ușa se închise...

Sorița rămase singură, goală de orice gînd, lăsă capul pe pernă. Pe urmă gîndurile năvăliră din nou închegîndu-se într'unul singur. Ce fusese dincolo? Intrebarea se opri în loc întreruptă de un nou sgomot. Ușa se dădu la o parte și Lița se apropie de patul ei, o privi o clipă și așeză lîngă dînsa un mototol de rufe. Se îndreptă

spre geamul dela capătul patului, îl întredeschise și cu aceeași pași surzi trecu dincolo.

Intrebarea porni vijelios. Ce se întîmplase în noaptea asta și ce avea să se mai întîmple încă? Nu numai în noaptea asta, dar în tot timpul de cînd veniseră în oraș și cît vor mai sta. Unde era „cuna", „cuna" lor liniștită, unde tata era tata, iar mama o privea blînd și cu dragoste? Simțea alături, în mototolul adus de Lița ceva cald, viu. Se ridică în cot și privi. Un cap mic, roșu. Un pui. De ce?... de om?... de animal?... învelit în lucrușoarele mici pregătite de mama și Lița. Se făcu parcă lumină în creer. El era „cînd va veni". Ca să vină, trebuiseră cu toții să părăsească „cuna", tîrgul, să vină la oraș, să se facă cutremur, mama să plîngă, să țipe, tata s'o ocărască, ca să se sperie noaptea, Lița să-i arăte sînii. Prin urmare acest „cînd va veni" roșu și fără ochi de lîngă dînsa era alcătuit din aceste frămîntări... sau nu... era însoțit de ele; oricum, n'ar fi putut fi aci alături de dînsa, dacă toate astea nu s'ar fi întîmplat.

Socoteli limpezi și confuze se îngrămădeau în înțelegerea copilei, cînd Lița intră în odaie, liniștită, se apropie de patul Soriței și spuse:

— Ce-i, fetițo, ce stai încremenită?

Copila nu auzea, ochii îi erau tulburi, parcă ape. Lița nu băgă de seamă și aplecîndu-se ca din întîmplare, peste pat, izbucni.

— Ia uite-te ce e la Sorița în pat. Scoală, Dănilă, și vezi ce a adus astă-noapte barza. Un frățior!

Dănilă sări desculț și Lița luă copilul în brațe:

— Iaca l-a adus pe geam și uituca de barză l'a lăsat deschis. Noroc că patul Soriței e aproape de fereastră, altfel l-ar fi scăpat pe jos. Acum mă duc să-l arăt mamei, care e puțin bolnavă. Să nu faceți gălăgie.

Sorița nu se mișcă — asculta, asculta, afară și în ea. Ochiuri de înțelegere se deschideau în gînd, deasupra cărora se strîngeau întunericul, neștiința și nedumerirea, ca o pungă cu șnurul înodat deasupra sîmburelui de claritate, și pe care copila nu-l putea desnoda pentru a privi în adînc, să se lămurească. Nu-i era frică. Simțea ceva nou în ea, sau nu, părea că e gata să priceapă ceva și că lipsește un nimic, un amănunt mic, ca să înțeleagă tot. Ce?... Dacă ar fi putut întreba pe mama, pe tata, dacă ar fi putut alcătui în vorbe, vîrtejul din cap, fără îndoială ei i-ar fi spus: „Cînd vei fi mare, vei înțelege", cu toate că-i părea că ar putea înțelege chiar acum... Mintea i se clătină. Pentru a veni lucrul acela, ființa aceia, „fratele", cum spusese Lița, trebuiseră să se întîmple atîtea. In primul rînd trebuise să se mute la oraș; numai în oraș vin frații; orașul îi da, nu tîrgul, ci curtea asta mare cu magazii și atelier, cu grădina încremenită, cu simțămîntul de ceva necurat în ea, cu spaima și frica. Dacă totul se sfîrșise și „cînd va veni" era aci, puteau pleca mîine... da mîine... Mama o va trezi de dimineață ca și atunci, o va așeza în căruță în vreme ce o va auzi murmurînd — „plecăm ca

dela o casă pustie" — iar tata va îngrămădi din nou toată casa în lada lacomă și vor porni cu fratele cel nou înapoi în tîrg, la „cună". Fără îndoială și pentru ca veniseră la oraș cînd se născuse, și pentru Dănilă.

Mintea din nou se amețea; gînduri întregi, coapte, altele naive și fragede se împleteau într'o neînțelegere și touși înțelegere ciudată, pe deasupra cărcia țîșni deodată o ciudă, un fel de ură, împotriva fratelui nou ce-i adusese pe toți aci și mai pe urmă, ca o trezire, ca o nouă înțelegere, împotriva Liței, a tatălui, a mamei...

Mințise Lița. Nu sosise pe geam copilul. Știa bine că ea deschisese geamul și Lița venise cu el în brațe, de dincolo. De ce mințise? Ce se întîmplase în odaia mamei în vreme ce zidurile se aplecau și femeia străină sta în dosul ușii?... De ce țipase mama?... De ce? Și deodată în copilă se înălță confuz înțelegerea că copilul nu venise din oraș; nu orașul îl dase, ci venise de aci de undeva din casă, dintre ei, de dincolo. Duruse cînd venise. De ce ar fi plîns altfel mama? Nu era deci nevoie să fi coborît. Puteau sta acolo în „cuna" lor și copilul i-ar fi găsit și acolo, de îndată ce nu venea, după cum mințise Lița, de dincolo de ziduri... din oraș... Nu coborîseră pentru a veni el; odată sosiți, nu se vor mai întoarce. Sorița simți atunci o durere adîncă, casa lor din tîrg lipsindu-i ca aerul, ca ceva din ea, un deget, o unghie. Instinctiv se simți înlăturată de noul copil, pentru care mama o ocolise încă înainte de a fi venit, de cînd sta ascuns undeva în odaie, în mama, în tata, în hainele lor. Toți se puseseră să-i ajute lui „cînd va veni", s'o înstrăineze, s'o lipsească de ce era al ei... O jale, o nevoie de a fi acolo sus, în fața geamului unde lucra tata cu mînecuțe de lustrin... de ramura de alun, cu care isbea fereastra... O năpădi atunci frica... Altfel de frică, mai puternică decît toate spaimele, prin care trecuse pînă atunci... pornită dintr'o desperare, o zădărnicie, și mai cu seamă o nepricepere de ceva tăinuit și totuși clar, ca o luptă în somn de a înlătura o perdea, o simplă perdea ușoară devenită grea, compactă, acoperind ceva fără însemnătate și pe care totuși nu-l putea zări numai din pricina acestui paravan neînsemnat și imposibil de înlăturat.

Zidurile se strîngeau peste ea, odaia se strîmta, lungindu-se. Aerul o strîngea pe piept și umbre ca oamenii se mișcau în jur.

— Mi-e frică, mi-e frică, strigă. Vreau acasă, vreau acasă.

In spaima ei luci totuși altă spaimă, aceia de a nu da ochi cu mama, cu copilul cel nou, cu femeia de dincolo. Niciodată, niciodată.

Se aruncă cu fața în perne ca să nu vadă odaia prăbușindu-se, ca să nu țipe, ca să n'o cheme mama la dînsa în pat. Un vîrtej năvalnic o învălui peste tot trupul ca un văl rece și proaspăt și ființa copilei se pierdu într'o amețeală adîncă.

IOANA POSTELNICU

MEDALIONUL MORȚII

Pe la fereastra toamnei, perdeluită'n ploi,
Mi-au lunecat, cu plînset de vînt, strigoii uzi.
In ciocănit de oase, scheletici, pomii goi
Iși leagănă coroana de cuiburi vechi, ursuzi.

Printre lumini murdare, ce clipocesc în geamuri,
Pe caldarîmul umed, a duruit în fugă
Un dric în zdrențe negre — grea dropie în hamuri—,
Iar cioclii fantomatici purtau în ploaie glugă.

Și las perdeaua'n grabă pe toamnă — și mă'ntorn
Cu mâinile învinse, cu pașii grei de silă,
Dar stărue aceeaș imagine'n pupilă:
Obrazul hîd al morții, cu strîmbul ei bicorn.

MEDALION DE TOAMNA

Bronz şi aramă. Umede vîrteje.
Rugină putredă şi corbi de tuci.
Mi-s braţele ca nişte reci găteje
Şi-mi cade'n suflet cerul cu năluci.

Trec pe covorul ghiftuit de ploi,
Cu pasul meu schilod, cu gîndu'n sdrenţe;
Copacii'n vînt s'apleacă 'n reverenţe,
Iar umbra mea se culcă în noroi.

Medalionul lunii zace 'n fum,
Prin cavalcada norilor în despletire.
Medalionul tău din amintire
Innoată 'n lacrimi, ca şi luna de acum...

GEORGE DUMITRESCU

SUFLET STINGHER

Femee cuminte, caracter paşnic, chibzuit, părăsise provincia nu de dragul Bucureştiului, de dragul zgomotului, ci ca să fie mai aproape de fiu-său.

Suferise mai puţin, cînd l-a lăsat să plece în străinătate, decît acuma, cînd îl ştia în ţară şi-l va vedea aşa de rar.

Işi dădea seama de altfel, că convieţuirea cu nora ar fi prea anevoioasă, şi mai grea cu cuscra, şi-şi zicea, că ar fi mulţumită să-şi poată vedea „băietul'' măcar din cînd în cînd...

Deşi într'o vreme se socotise drept „bucureşteancă'', de fapt nu cunoscuse bine capitala nici odată, căci vrîsta şcolară şi-o petrecuse departe tocmai la Şosea; directoarea deabia le ducea de două trei ori pe an pînă la teatru; mai tîrziu cu bărbatul, — inflexibilul şi morocănosul preşedinte, care o trata ca şi directoarea, — venea pela Bucureşti poate odată la 5—6 ani... Cum să se mai orienteze azi prin oceanul de lumini, prin labirintele de străzi, cu siluetele caselor inegale, pe alocuri fantastice, unele cu cîte 5—6 etaturi, — pe care deabia le deosebea poate în fuga automobilului !...

— Te înspăimînţi „mamaie'' ! — glumea fiu său, care o luase din gară, şi o aşezase în maşină, obosită, buimăcită de atîta drum. Te zăpăceşte halimaoa asta... zgomotele, caleidoscopul ăsta de lumini, de culori... Ai să vezi ce căsuţă liniştită ţi-am găsit, — o bombonieră! Iţi lipseşte numai grădina şi... veşnicul noroi de lîngă cişmea... Aşa. Acuma, se înţelege, mergem la mine. Apoi după ce-ţi aranjezi odăile, după ce-ţi mai modernizezi puţin sufrageria, salonul... Da, ai făcut bine, dădacă Safta, că aţi luat pisica, — se adresă către bătrîna servitoare, aciuiată lîngă şofeur şi moartă de frică. — Da, o să vă mai ţie de urît, că în Bucureştiul ăsta... Aici! — arătă spre o casă impunătoare, cu grilaj puternic, aproape monumental. — Opreşte, şofeur, stop!...

* * *

In vastul unghi dintre două artere mari, care face cît o bună capitală de judeţ, — se găsesc destule case şi căsuţe comode şi străzi

MEDALION DE TOAMNA

Bronz şi aramă. Umede virteje.
Rugină putredă şi corbi de tuci.
Mi-s braţele ca nişte reci găteje
Şi-mi cade'n suflet cerul cu năluci.

Trec pe covorul ghiftuit de ploi,
Cu pasul meu schilod, cu gindu'n sdrenţe;
Copacii'n vint s'apleacă 'n reverenţe,
Iar umbra mea se culcă în noroi.

Medalionul lunii zace 'n fum,
Prin cavalcada norilor în despletire.
Medalionul tău din amintire
Innoată 'n lacrimi, ca şi luna de acum...

GEORGE DUMITRESCU

SUFLET STINGHER

Femee cuminte, caracter paşnic, chibzuit, părăsise provincia nu de dragul Bucureştiului, de dragul zgomotului, ci ca să fie mai aproape de fiu-său.

Suferise mai puţin, cind l-a lăsat să plece în străinătate, decît acuma, cind îl ştia în ţară şi-l va vedea aşa de rar.

Işi dădea seama de altfel, că convieţuirea cu nora ar fi prea anevoioasă, şi mai grea cu cuscra, şi-şi zicea, că ar fi mulţumită să-şi poată vedea „băietul'' măcar din cînd în cînd...

Deşi într'o vreme se socotise drept „bucureşteancă'', de fapt nu cunoscuse bine capitala nici odată, căci vrîsta şcolară şi-o petrecuse departe tocmai la Şosea; directoarea deabia le ducea de două trei ori pe an pînă la teatru; mai tîrziu cu bărbatul, — inflexibilul şi morocănosul preşedinte, care o trata ca şi directoarea, — venea pela Bucureşti poate odată la 5—6 ani... Cum să se mai orienteze azi prin oceanul de lumini, prin labirintele de străzi, cu siluetele caselor inegale, pe alocuri fantastice, unele cu cîte 5—6 caturi, — pe care deabia le deosebea poate în fuga automobilului ?...

— Te înspăimînţi „mamaie'' ! — glumea fiu său, care o luase din gară, şi o aşezase în maşină, obosită, buimăcită de atîta drum. Te zăpăceşte halimaoa asta... zgomotele, caleidoscopul ăsta de lumini, de culori... Ai să vezi ce căsuţă liniştită ţi-am găsit, — o bombonieră ! Iţi lipseşte numai grădina şi... veşnicul noroi de lîngă cişmea... Aşa. Acuma, se înţelege, mergem la mine. Apoi după ce-ţi aranjezi odăile, după ce-ţi mai modernizezi puţin sufrageria, salonul... Da, ai făcut bine, dădacă Safta, că aţi luat pisica, — se adresă către bătrîna servitoare, aciuiată lîngă şofeur şi moartă de frică. — Da, o să vă mai ţie de urît, că în Bucureştiul ăsta... Aici ! — arătă spre o casă impunătoare, cu grilaj puternic, aproape monumental — Opreşte, şofeur, stop !...

* * *

In vastul unghi dintre două artere mari, care face cît o bună capitală de judeţ, — se găsesc destule case şi căsuţe comode şi străzi

curate, mai ales liniştite, mult mai liniştite decît la ei, acolo, la o aruncătură de băț dela Tribunal şi dela Piață, cu zgomotul căruțelor, cu praful, care te face să ții ferestrele veşnic închise...

Dar înlesnirile de aci? Apă în odaia de baie, apă la bucătărie, în dormitor... Becuri în toate odăile, în curte, în pivniță, în cămara de lemne... Mai mult îngrozită, decît mulțumită de atîta belşug de apă, de lumină, de atîta curățenie, bătrîna servitoare nu ştia mai ales ce să facă cu atîtea cofe, coveți, putini, bălii, butoaie şi butoiaşe, încărcate în vagon cu atîta grijă, şi aici cu totul de prisos. Dar sfeşnicile vechi?... Să putrezească, să ruginească toate astea prin poduri, prin pivniță, prin cămara cu lemne?...

— Tu, Safto, nici în rai n'ai să fii mulțumită. Tu şi acolo ai să te întrebi, ce să faci cu lămpile, cofele, covețile? — glumea cucoana, mirîndu-se şi ea că nu s'a priceput să arunce din timp atîtea vechituri şi troace, de care nu mai avea nevoie acuma.

— Eu, coniță, nu ştiu cum are să ne judece Dumnezeu acolo, dar aici... Văd că chiar eri, când am eşit noi pînî ici la colț, ca să cumpărăm găina pentru supă, nimeni nu v'a salutat, nimeni nu vă cunoaşte. Nici nu le pasă... La noi, chiar pe mine, cînd mă întîlneau în medean, îndată: „Ce mai faci, madam Safta? Complimente, zice, duducăi şi Domnului preşedinte!" Aici pa-ace...

Cucoana rîdea fără grije de supărările astea şi înviorată de fermecătoarele zile de Mai se gîndea numai cu ce ar înlocui grădinița care îi lipsea aici?... Fusese mai mult bucluc decît grădină, căci cumplitul judecător, în fața căruia tremurau împricinații şi avocații lor, socotea drept barbarie, să împrejmuiască grădina cu un zaplaz mai zdravăn, ca să nu sară mahalaua după caise şi prune. Cişmeaua veşnic stricată. Veşnic se zbânțuiau aici copiii, se bălăceau gîştile şi rațele vecinilor. Căci cu cei mici cumplitul paznic al Temidei era de o toleranță neînțeleasă...

Cucoana se mai sfătui cu Safta, chemă un oltean, comandă fel de fel de răsaduri, înşiră un rînd de ghiveciuri de alungului zid dinspre vecin, înşiră pe lîngă grilaj dinspre stradă; mai aşeză pe unde se cereau, cumpără stropitoare şi începu să le ude în toate zilele. Găsi şi o a doua servitoare, o fetişcană, ca să le ude zdravăn şi să mai dea ajutor şi Saftei.

Eşi un rai adevărat: flori, verdeață, linişte, curățenie; de se opreau să admire mai toți vecinii.

Ii părea bine mai ales, că a nemerit nişte flori, exact ca la vecina de vis-à-vis, o tînără doamnă sau domnişoară, atît de simpatică, de nostimă, foarte nostimă, foarte modestă şi singuratecă.

Ceasuri întregi sădea, uda, inspecta. Omul, cînd are gust de muncă, găseşte cu ce să-şi varieze viața, nici nu bagă de seamă cum trece timpul...

Ca verdeață şi flori-rai, ca linişte şi curățenie — un adevărat sanatoriu de munte, exact cum citise într'un roman de curînd. Chiar figura nostimă şi inteligentă a vecinei de peste drum sămăna

ca două picături cu eroina din roman: tot aşa de simpatică, îngîndurată, veşnic cu cartea în mînă...

Singură şi tăcută, se simțea şi ea uneori departe în tăcerea şi libertatea muntelui, departe de oameni, de necazurile şi prostiile omeneşti. Numai vr'un automobil, care lunecă abia simțit, sau auzit, pe asfaltul neted al străzii, sau vr'un convoi mortuar, cu muzica-i uneori zguduitoare, izbucnind deodată, pe neaşteptate, la colțul străzii, îi amintea, că e într'un oraş mare şi zgomotos...

*
* *

Nu-i puțin lucru, să schimbi oraşul la vîrsta asta, şi mai teribil parcă — să te vezi deodată bucureştean! Unii, atraşi tocmai la bătrînețe de o pornire necugetată, simt îndată că parcă sau şi apropiat de mormînt. Şi de obicei nu se înşeală.

Alții dincontra, simt că parcă au şi întinerit! Că încă e de trăit, că totul încă nu s'a sfîrşit; mai ales cînd ai nişte ființe scumpe, care îți dau viață şi ție: mare-i Dumnezeu, mai e!...

— Tu, Safto, nu te îngriji de mine, că eu cunosc oraşul, nu rătăcesc, zise cucoana, simțindu-se mai bine dispusă decît oricînd: că destul am stat acasă ca o schivnică. Şi am de făcut şi ceva cumpărături.

Bine dispusă, voinică, aproape sveltă şi sprintenă, simțindu-se întinerită cel puțin cu zece ani, păşea cu adevărată mulțumire pe străzile, cu care încă nu se familiarizase, dar atît de curate, înviorate de aerul încă răcoros. Că n'o cunoaşte, n'o salută nimeni? Că un democrat cu ghiozdan, — avocat la sigur, cunoaşte ea tipul ăsta de oameni, — aproape a împins-o de pe trotuar, că n'a bănuit măcar, că bărbatul ei a fost un magistrat de frunte, o autoritate, de care au ținut seama curțile? Dar dacă mai afla că fiu-său e un as al baroului, un astru al partidului, al parlamentului?... I se părea chiar caraghioasă situația asta de „incognito": să mergi liber, cum vrei, să nu te stinjenească nici o privire cunoscută, totdeauna curioasă, bănuitoare.... Plimbarea asta îi amintea singura ei escapadă în viață, cînd împreună cu o colegă de pension, trecu pe cealaltă parte a şoselei, neobservată de nimeni. Cît au mai rîs! Ce fericire pe ele, ce nebunie!...

Deşi plecase pentru nişte cumpărături serioase, simțea că parcă mai mult i-ar plăcea să dea pela fiu-său, pe care nu-l văzuse cam de mult.... Dar dacă nu-l găseşte nici de data asta, sau e atît de ocupat? De nu s'ar alege cu o singură plăcere: de a se vedea cu nora, sau mai ales cu cuscra!

Să încerce totuş? Să treacă măcar pe lîngă casa lui, fără să fie observată!...

Dar numai poarta monumentală, văzută de departe o intimidă, şi simţindu-se mică, aproape vinovată, că s'a îmbrăcat prea simplu şi cu o pălărie demodată, o luă pe altă stradă.

Se îndreptă spre centru, descrise o mulţime de zigzaguri obositoare, deabia nemeri într'o stradă mai dreaptă şi mai largă. O fi bulevardul? Care? Unde merg tramvaiele şi autobuzele astea atît de zgomotoase? Dar goana nebună de automobile, deoparte şi de alta, ţişnite ca din guri de tunuri opuse?

Pe unde să apuce, cum să treacă strada, ca s'o ia spre Lipscani?

Se simţea obosită deabinelea şi se gîndea să treacă pînă la o bancă de pe cealaltă parte a străzii, cînd un automobil arătos cu profilul trufaş şi creionat al nurori-sei, fu cît pe aci s'o calce....

Obosită de mers şi uluită de zgomot şi vîrtejul fantastic al bulevardului, n'avu curaj să treacă pe cealaltă parte, renunţă la plimbare, la cumpărături; făcu semn unui birjar şi o luă spre casă. Aici abia se stăpîni să nu izbucnească într'un hohot de plîns, simţindu-se stoarsă de oboseală, văzîndu-se singură, părăsită, înstrăinată parcă de toată lumea...

*
* *

La drept vorbind nu-şi putea da seama, de cînd şi din ce anume începu să simtă starea asta de izolare, de părăsire, de uitare. Poate dela o conversaţie cu cuscră-sa.

Intîlnind-o într'o zi în stradă, n'a căutat s'o evite, — deşi îi era şi mai puţin simpatică decît noru-sa, — primi invitaţia chiar la o cafea.

— Inţeleg, dragă, dece eşti aşa de supărată, — zise cuscra cu ton neobişnuit de amabil. Se înţelege ca mamă, ai dori să-l vezi la tot momentul, dar dacă-i atît de ocupat: ba la cameră, ba la întrunirile alea ale lor, ba la tribunal... Dacă n'are el, drăguţul mamei, un sfert de oră liberă, ca să-şi încaseze diurnele! Unele încă din toamnă: dela catedră, dela Regie, dela Paris... parcă pot eu să le ştiu pe toate?

— Nu dela Paris, mamă, — zise fică-sa, năvălind în salon, zglobie şi uşoară ca un flutur, şi nu fără o dezinvoltură cam exagerată de actriţă, aruncând pălăria şi mănuşele, cu nişte cumpărături, pe mese, pe scaune şi îmbrăţişînd pe amîndouă bătrînele deodată; — nu dela Paris, mamă, dela Geneva.

— Da, de unde să ştiu eu toate şedinţele, comisiile lor, care şi unde?...

— Că dela universitate, dela Primărie, dela Radio, dela bancă, leafa totdeauna îi vine acasă, — zise tînăra, pe cînd dela comisiile alea cum le zice... Iacă, chiar acuma e chemat la echilibrarea bugetului!

Nu-i mare muncă: cinci mii de lei pe un ceas, pe un sfert de ceas, dar cînd le primeşti?

— Aşa-i. Dar dincolo, la consiliile, la autonomele alea?... adăogă bătrîna; — pretutindeni, aşa: a fumat o ţigară, — şi gata, — cinci mii de lei, zece mii de lei. Altă ţigară — alte zece mii. Dar cînd le primeşti — aici e toată *teorema:* cînd le primeşti? Crezi că aşa merge?

— De aia zic eu, mamă: să primească mai bine o ambasadă la Paris, la Londra. Sau în alt loc. Are să fie liniştit. Că partidul stă încă patru ani şi poate încă patru....

— Da, şi eu zic, — răspunse bătrîna. — Că acolo nu mai dai nicio socoteală. Pace?... Dar crezi c'ai să pleci fără mine? Mă iau după voi! O, să nu-ţi închipui, draga mea, că o să vă plimbaţi singuri, fără mine! — adăogă cu tonul-i aproape bărbătesc, ba şi mai apăsat decît al unui bărbat, cînd avea ocazie de a-şi impune voinţa.— Nu, să nu vă treacă prin minte! — adăogă, fără să se gîndească măcar, că plecarea tinerilor poate pe patru ani, poate şi mai mult, despărţea pe cuscră-sa de fiu poate ani şi ani, poate pentru totdeauna...

Numai aducîndu-şi aminte de întîlnirea şi conversaţia asta, biata mamă căpătase adevărate bătăi de inimă. Adesea, cînd se gîndea la singurătatea, care o aştepta, poate, cădea în genunchi şi se ruga lui Dumnezeu ceasuri întregi...

*
* *

„A stat un ceas, un sfert de ceas, a fumat o ţigare — şi gata: cinci mii de lei, zece mii de lei. Altă ţigară — alte zece mii!..."

Se înţelege, că admiraţia pentru fiu-său chiar din partea unei soacre nu putea să n'o mişte pînă în adîncul sufletului. Dar tocmai admiraţia asta i-l înstrăina, i-l zmulgea parcă şi mai mult. Va să zică, nişte inimi străine, poate nesincere, interesate, îl cunosc mai de aproape, îi cunosc succesele, bucuriile, necazurile, greutăţile mai mult decît ea, care l-a purtat la sîni, la inimă... a suferit... Atunci ei ce-i mai rămîne pe lume? Fiu-său nu mai e al ei... Părăsită, din nou singură pe toată viaţa!... Şi ca un fulger se înfăţişă dinaintea ochilor lungul şi pustiul drum al vieţii: mama dispăruse încă dela început, în zorii vieţii... Un tată dezolat şi adîncit în tăcere şi suferinţă... Viaţă de copil stingher şi părăsit. Apoi viaţa la pensionat, între străini.... O clipă de lumină pe la vîrsta de zece ani... o lumină ciudată şi falsă... Din nou acelaşi drum, întunecos şi pustiu, stearpa şi nemiloasa monotonie a vieţii de provincie... Trista căsătorie cu un om poate superior şi poate neînţeles... Un fel de coşmar, greu şi întunecos.... Apoi văduvia plină de griji pentru un copil expus tuturor boalelor, adesea duios şi drăguţ, şi mai adesea tiran fără milă, capricios, neascultător.... In sfîrşit plecarea la Paris a scumpului idol, o viaţă şi mai singuratică şi mai părăginită, căci între rude şi cunoştinţi, — nu ştia nici ea dece, — se simţea şi mai singuratecă... O

şi mai aşa... Iţi mulţumesc!... Ai destul timp, să te găteşti cît de elegant.

— Eleganţă pe vremurile astea? Dar se răsgîndi, vru să facă o diversiune mai potrivită cazului, aproape mondenă:

— Ia priveşte o clipă... Dar să nu te vadă, figura de vis-a vis, vecina mea. Observi? O eleganţă, o nobleţă în ţinută... Şi o modestie — aşa mi-i de dragă!...

Dar fiu-său n'o mai asculta. Aruncînd o privire de o clipă, poate de un sfert de secundă, rămase distrat, sau poate mîhnit, căzînd deodată pe gînduri.

— Aşa-i? Ah, ce nostimă!

— Da, astea sînt totdeauna aşa: cele mai nostime, mai ales decente... Va să zică aşa: la unul fără cinci minute automobilul vine să te ia. Te rog, mamaie. Şi te mai rog... Fără atîtea forme, fără atîtea chinezerii de provincie. Fii şi tu mai desgheţată, mai... Şi sărutîndu-i în grabă amîndoi obrajii, o luă spre uşă.

— Te aşteptăm, mamaie, cu toţii. Maman! — adăugă, dispărînd îndată pe uşă.

Automobilul n'apucă să cîrmească după colţ, cînd la fereastra ei se înfăţişă cu totul neaşteptată, vecina de peste drum, palidă, cu ochii plînşi, rugători. Se apropie de fereastră ei pentru întîia dată.

— Vă rog, Doamnă, — începu — vă implor! Nu sunt ceea ce aţi crezut... Schimbaţi-vă părerea. Nu vă înşelaţi. Da, vă implor... Vă rog!

— Adecă cum? Dar ce-ai crezut dumneata? — încearcă bătrîna, mirată, turburată, fără să înţeleagă nimic. Dar eu...

— Vă implor, — o întrerupse vecina cu o expresie de desperare şi podidită de lacrămi; — nu sunt ce aţi crezut. Sunt o rea, sunt o...

Şi nu sfîrşi, acoperindu-şi faţa cu mînile.

— Dumneata? Adecă cum... răspunse bătrîna, simţind că o podidesc şi pe ea lacrămile. Nu, pentru Dumnezeu... Nu înţeleg, nu vreau...

— Da, da da! Sunt o nenorocită, o fiinţă pierdută... nu mă mai priviţi. Vă rog...

Bătrîna stetea încremenită, fără să înţeleagă terminii rostiţi.

— Dumneata? întreabă în sfîrşit îngrozită, silindu-se să se sprijine de fotoliul de lîngă fereastră, ca să nu cadă. Dumneata?... Ei şi dacă ar fi şi aşa, dece mi-ai spus? Dece să ştiu? Dece mi-ai distrus... mi-ai luat o iluzie! Nu, nu cred, n'aud! Şi, astupîndu-şi urechile cu amîndouă mînile, căzu pe fotoliu. Nu vreau, nu pot!, adăugă desperată, îngrozită, rătăcită, fără să observe că tînăra femeie dispăruse de mult, intrînd la ea, şi lăsînd să cadă amîndouă jaluzelele dela ferestre.

— Nu vreau, n'aud!

Exact la ora unu fără cinci minute sosi automobilul. Dar servitoarea comunică şofeurului, că coniţa nu pleacă nicăieri, e în pat şi aşteaptă doctorul.

A. FRUNZĂ

V E R S

Nu am venit în lume pentru nimeni
Şi umbra mea nu este-a nimănui;
Trecînd prin vise şi prin bucurie,
Mai mult cobor în moarte decît sui.

Nu am venit în lume pentru nimeni
Dar cînd m'apleacă peste timp lumina,
Orb, cîrtiţă, fac prin pămînt tunele
Şi caut întristării rădăcina.

CREDINȚĂ MOARTĂ

Credeam că m'am învins, că am murit
Și n'o mai naște din țărînă moartă
Un alt ne'nvins, un alt întărîtat
Cu care să se bată altă soartă.

Credeam că m'am învins, că nu mai sînt,
Credeam biet suflet că m'am rupt de tine.
A fost minciună însă, sînt tot cel de eri.
Și-acum stă strigătul, ca un vultur în mine...

VIRGIL CARIANOPOL

STRĂMOȘII DINSPRE MAMĂ AI LUI ALEXANDRU ODOBESCU

Intr'un articol special [1]) și mai apoi în prefața volumului A. I. Odobescu: Opere literare [2]), profesorul Scarlat Struțeanu a adus unele prețioase contribuții privind pe străbunii lui Alexandru Odobescu, din partea tatălui scriitorului.

In cele ce urmează, înfățișăm care au fost strămoșii mamei marelui nostru prozator și arheolog, dînd pentru fiecare dintre cei mai de seamă și cîteva date biografice.

Despre mama lui Alexandru Odobescu știm se numea Caterina și că era cel de al patrulea copil al doctorului Constandinache Caracaș și al Irinei, născută Filitti [3]).

Se născuse la București, în anul 1811.

In casa părintească a primit ca o aleasă educație, învățînd limba franceză și greacă, iar legăturile de rudenie și prietenie cu cele mai de seamă familii din București, unde începuse să pătrundă civilizația din Apus, vor fi contribuit în mare măsură, la formarea ei spirituală.

In acest mediu de intelectualitate, a crescut, s'a educat și s'a format Caterina Caracaș, care nu arare ori se va fi refugiat în biblioteca *foarte bogată și foarte frumoasă* [4]) a tatălui ei, pentru a-și hrăni sufletul cu tainele și frumusețile cuprinse în paginile cărților ce împodobeau pereții camerii de lucru a doctorului Constandinache.

Atmosfera din casa părintească a căutat s'o transporte Caterina Caracaș, în căminul ei, cînd s'a căsătorit cu polcovnicul Ioan Odobescu, tatăl scriitorului, probabil prin 1833.

---

[1]) Sc. Struțeanu: *Cîțiva străbuni ai lui Alexandru Odobescu*, în *Ramuri*, Ianuarie 1937, pp. 47—49.

[2]) A. I. Odobescu: *Opere literare*, ed. critică, pp. 5—7, București 1938. *Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II.*

[3]) I. C. Filitti: *Așezămîntul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti, dela înființare pînă astăzi, 1827—1910.* (Buc. 1910), p. 147.

[4]) G. I. Ionescu-Gion: *Portrete istorice*, București, 894, p. 41.

In casa polcovnicului se adunau, în jurul Caterinei, în afară de fratele ei Grigorie, iuncării Constantin A. Rosetti, Ion C. Brătianu și alții, pentru a discuta diferitele probleme ce interesau în acea vreme, cercurile intelectuale bucureștene [5]).

Era una din cele mai frumoase și mai culte femei ale timpului, spune despre ea profesorul Nicolae Iorga [6]), și desigur de o aleasă sensibilitate și iubitoare de frumos, însușiri pe care le întîlnim la fiul ei Alexandru, care numai dela ea le putea moșteni.

Dacă primele noțiuni de scriere și cetire romînească, Alexandru Odobescu le-a căpătat dela profesorul Bîrzotescu [7]), fără îndoială că primele îndrumări de limbă franceză și poate chiar de grecește i-au fost date de *bine instruita* sa mamă.

Afecțiunea ce se desprinde din scrisorile adresate de Alexandru Odobescu, mamei sale [8]), își găsește în bună parte explicația în dragostea și grija deosebită cu care-și învăluia Caterina, pe primul ei născut.

Dealtfel, ea a fost aceea care l-a însoțit, în 1850, pe Alexandru Odobescu la Paris, interesîndu-se îndeaproape nu numai de viitoarea instrucție ce urma s'o primească fiul ei, ci chiar de încartiruirea acestuia [9]).

Supraviețuind soțului ei încă 26 ani, Caterina, la capătul vieții ei n'a fost așezată să-și doarmă somnul de veci în impozantul sarcofag al palcovnicului, din curtea bisericii Icoanei, căci moartea a surprins-o la Paris, și a fost înmormântată în cimitirul Montparnasse.

Am amintit că tatăl Caterinei Odobescu era doctorul Constandinache Caracaș. Inainte de a schița însemnătatea acestuia, vom arăta cine a fost bunicul Caterinei și de unde se trage originea poreclei de Caracaș, a acestei familii.

Străbunicul lui Alexandru Odobescu, dinspre mamă, se numea Dimitrie Nicolae Luca.

Era originar din comuna Satiște, lîngă Cozane-Macedonia, unde s'a născut în 1735.

De tînăr îl atrăgea știința lui Hippokrates, preocupîndu-l în deosebi, simptomele și evoluția frigurilor, a căror studiere a întreprins-o în Macedonia și Thesalia [10]). Din acelaș timp datează și primele sale încercări poetice în limba elină, dintre care unele au fost publicate în *Poemata Medica* [11]).

Pe la 1758 se afla la Viena, după ce mai întîi se oprise la Halle,

[5]) Const. Prodan...: *Comemorarea vechilor ateneiști V. A. Urechia și Al. Odobescu*, Buc., 1936, p. 18.

[6]) N. Iorga: *Oameni cari au fost*, vol. I, V. D. Munte, 1911, p. 55.

[7]) *Acad. Romînă, mss.*, Nr. 4.935, f. 104.

[8]) N. Iorga: *op. cit.*, pp: 55—59.

[9]) G. Fotino: *Goleștii*, vol. III, București, 1939, pp: 48, 50, 270.

[10]) D. Karakas: *Poemata Medica*, Viena, 1795, p. 177.

[11]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 31.

studiind medicina cu profesorii Juncker, Eberhard și Anton von Haen, pe care îi amintește mai tîrziu în opera sa poetică [12]).

Doi ani mai tîrzui își ia doctoratul, cu o teză despre flebotomie [13]), înapoindu-se apoi la Cozane unde începe să practice medicina [14]).

In scurtă vreme, renumele său de medic mare a trecut mult departe de hotareel comunei Cozane, pentru a-l întîlni, în 1778, chemat de Pașa din Vidin, ca să-l vindece de o boală care-l chinuia de mai multă vreme [15]).

Porecla *Caracaș*, se pare că își are originea în sprincenele stufoase ale doctorului Dimitrie Luca.

Peste patru ani se stabilește la Craiova, unde faima-i ajunsese mai înainte [16]), iar la 25 Aprilie 1784, Mihai Vodă Șuțu îl numește *dohtor al poliției* și medic al spitalului Pantelimon, retribuindu-l cu 150 taleri pe lună [17]).

Cînd doctorul Dimitrie Caracaș s'a stabilit la Craiova, era căsătorit, probabil cu o *semipatriotă*, și era tatăl fericit a doi băieți: Nicolae și Constantin.

In cele două decenii cît a stat la București, doctorul Dimitrie și familia sa au locuit în hanul sfîntului Gheorghe Nou [18]), creindu-și reputația de *practicos și prothimos la trebuințele țării, de care toți sunt mulțumiți* [19]).

Principiul după care se călăuzea doctorul D. Caracaș, în practicarea medicinei, era de a ajuta natura să învingă maladia, principiu pe care-l enunță în a sa *Poemata medica*, astfel:

Eu împreună cu Hippocrate și cu alți doctori vechi și noui, recunosc natura ca singură tămăduitoare a boalelor. Consider natura ca singura care păstrează corpul sănătos, propriu la muncă și întreg pînă la o vreme; de aceea pe ea o recunosc ca principiul de căpetenie al artei medicale [20]).

[12]) D. Karakas: *op. cit.*, pp. 35, 37, 53.

[13]) Em. Legrand: *Bibliotheque hellenique du XVIII-e siècle*, p. 508. Iată titlul tezei de doctorat a lui D. Caracaș: *De venae sectione in febribus acutis malignis non semper necessaria e decreto amplissimi medicorum ordinis in regia fridericiana praeside viro ilustri excellentissimo et experientissimo D. Andrea Elia Büchnero sacri romani imperii nobili, potentissimi Prussie regis a consiliis intimis„ medicinae et philosophiae naturalis profess. publ. ordinaris, facult. medicinae seniore et regiorum alumnorum ephoro, imperialis academiae naturae curiosorum praeside, et comite palatino caesareo, pro gradu doctoris summisque in medicina honoribus ac privilegiis more maiorum legitime consequendis die XVI octobris s/s/sec/x publice disputabit auctor Demetrius Nicolas Karakasses Satista-Macedo.* — Halle ad. Salicam. Stanno Schmeideriano.

[14]) I. C. Filitti: *O pagină din istoria medicinei în Muntenia (1784—1828)*. București, 1929, p. 14.

[15]) I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 14. I. G. Ionescu-Gion, *op. cit.*, pp. 31—32.

[16]) *idem, ibidem.*

[17]) I. C. Filitti: *op. cit.*, p. 14. V. A. Urechia: *Istoria Romînilor*, vol. I—II, pp. 397—8.

[18]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 25.

[19]) V. A. Urechia: *op. cit.*, vol. III, p. 79 și I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 14.

[20]) D. Karakas: *op. cit.*, pp. 35—36; G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 33.

Intreținînd relații de strînsă prietenie cu familii fruntașe ale vieții sociale și politice bucureștene din acea vreme, cum erau: Greceanu, Filittis, Darvaris și mai toată boierimea [21]), doctorul Dimitrie Caracaș nu scăpa nici un prilej de a combate viața sedentară a acestora, de a recomanda cît mai multă mișcare și părăsirea îmbuibării cu zeci de feluri de bucate, la fiecare masă.

Se pare că Dimitrie Caracaș are și meritul de a fi susținut intensificarea culturii cartofului la noi [22]).

Ii plăcea să umble mult prin oraș, în trăsură ori călare, vizitîndu-și bolnavii și în acest timp lăsîndu-se pradă muzei, se inspira pentru poema sa medicală [23]).

In timpul unei astfel de plimbări, cînd eșea dela un bolnav, vrînd să-și încalece calul său nărăvaș, acesta îl lovi cu picioarele dinapoi, în piept [24]). De pe urma acestei nenorocite întîmplări a zăcut aproape zece ani, în care timp, fiul său mai mare, Nicolae, luîndu-și doctoratul în medicină la Viena, se stabilise în București și-l ajuta la îndeplinirea îndatoririlor de medic al Capitalei și al spitalului Pantelimon. Dar, ajutorul lui Nicolae se curmă în 1802, cînd acesta muri [25]). Locul său îl luă fratele mai mic, Constantin, întors și el dela Viena, în 1800, cu titlul de doctor în medicină și filosofie [26]).

In 1804, doctorul Dimitrie Nicolae Luca-Caracaș își dădu obștescul sfîrșit, mulțumit sufletește de ceiace realizase, regretat de toți aceia care se bucuraseră de binefăcătoarele lui sfaturi, îngrijiri și milostenii [27]).

Cel de al doilea fiu al doctorului Dimitrie Caracaș, s'a născut în anul 1773, la Cozane [28]).

Ca și tatăl său, a urmat medicina la Viena, probabil la Academia Iosefină de medicină și hirurgie [29]), luîndu-și doctoratul în anul 1800.

Doi ani mai tîrziu, la 12 Iunie 1802, se căsătorește în București, cu Irina Filittis, fiica doctorului Silvestru Filittis [30]), cu care a avut cinci copii, dintre care, Caterina, este mama lui Alexandru Odobescu, deci doctorul Constantin sau Constandinache, cum i se spunea, este bunicul dinspre mamă, al marelui nostru prozator.

Urmînd tatălui său, în funcțiunile ce acesta deținuse, doctorul Constandinache a fost numit medic al Bucureștilor și al spitalului Pantelimon.

---

[21]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 35.
[22]) *idem, ibidem.*
[23]) D. Karakas: *op. cit., Epistola dedicată lui Al. C. Moruzi*, pp. 230—33.
[24]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 36.
[25]) *idem, ibidem.*
[26]) *idem, ibidem.*
[27]) *idem*, p. 37.
[28]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 33.
[29]) I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 39. G. I. Ionescu-Gion; *op. cit.*, p. 37.
[30]) G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 36.

Printre înfăptuirile mai de seamă ale sale, trebuesc menționate: repararea, lărgirea și înzestrarea spitalului Pantelimon, întemeerea spitalului Filantropia, prin subscripție publică, unde el a funcționat ca medic, pînă la sfîrșitul vieții, fără plată [31]), introducerea vaccinării în masele largi ale populației [32]), fondarea societății literare elino-romîne, împreună cu episcopul de Buzău Constandie Filitti, Silvestru Filitti, C. Rasti, Gh. Schina, C. Darvaris, Gr. Brîncoveanu, Iordache Slătineanu, etc. [33]) intensificarea culturii cartofului pe terenul grădinii familiei, dela Ciurel—în preajma Bucureștilor— [34]) și întemeerea, la 1817, în asociație cu stolnicul Răducan Clinceanu și slugerul Dumitrache Topliceanu, a unei tipografii, *spre folosul obștesc al patriei și spre ajutorul spitalului Iubirii de oameni, și a școlii grecești și a celorlalte școli romînești, iar mai vîrtos pentru sfintele biserici, să nu mai aibă lipsă și trebuință ca să se mai aducă de la alte locuri streine cărți tipărite, cuprinzînd unele din ele și învățături neprimite* [35]).

Această tipografie a fost cumpărată, în anul 1830, de către Ioan Heliade Rădulescu, dela văduva doctorului Constandinache, devenind tipografie istorică, prin numeroasele publicații tipărite în epoca cea mai frămîntată a veacului trecut.

Pentru însemnătatea deosebită ce o prezintă această tipografie în desvoltarea culturală a Țării-Romînești, reproducem actul de vindere cumpărare, intervenit între Caterina Caracaș și I. H. Rădulescu:

Eu mai jos iscălita, nadvornaia sovednița Irina Caracași, fac știut prin aceasta că, cu bună învoială, am vândut în vecinică stăpânire la dumnealor slugerul Nicolae Rădulescu și I. Eliad, redactorul „Curierului Românesc", tipografia numită ot Cișmeaoa lui Mavrogheni din București, dimpreună cu toate instrumenturile ei, precum teascurile, slovele și alte măruntișuri din care astăzi să alcătuește această tipografie, pe lângă care să mai adogă și treisprezece maji și trei sferturi de slove grecești, ce să află la bolta dumnealului Dumovici, dând împreună la mânile dumnealor și prevelegiul acestii tipografii, cu prețul de doăzeci și cinci mii lei, din care bani am primit acum înainte, la intrarea dumnealor în stăpânire, doăzeci mii lei, iar cinci mii lei sânt dumnealor datori să-mi plătească în soroc de doă luni. Pă lângă aceasta, dumnealor mai sus pomeniții, slugerul Nicolae și redactorul Iliadis, s'au îndatorat să tipărească o carte ce să numește „Topografiia Valahii", cu hârtiia și cheltuiala dumnealor, în una mie de exemplaruri în limba gre-

---

[31]) *idem, idem*, p. 39—4; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 45.
[32]) *idem, idem*, p. 37; *idem, idem, p:* 31 și 39.
[33]) I. C. Filitti: *Așezămîntul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti.* [Buc. 1910], p. 132.
[34]) I. C. Filitti: *O pagină* ... p. 32.
[35]) V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, pp. 106—109; Emil Vîrtosu: *I. Heliade-Rădulescu*, Buc. 1928, pp. 15—16; I. C. Filitti: *O pagină*... p. 47.

cească, aici, la tipografia dumnealor, cu hârtie după proba ce ne-am învoit și cu slovele cicero, fără greșală și sfârșitul tiparului acestora să fie după priimirea cărții peste trei luni; și cinci sute exemplaruri în limba nemțească, la tipografiia de Buda, asemenea cu hârtiia dumnelor, după proba învoită făr' de nici o greșală, care au a eși din timpar săvârșite peste trei luni dela eșirea de la cenzură, și dumnelor sânt datori să le lege în broșuri, iar cheltuiala adusului de la Buda și vama să rămâe pe seama mea, Irinei Caracași. Și spre încredințare am dat acest înscris la mâna dumnelor mai sus pomeniții, și am primit și dela dumnelor altul asemenea.

1830, Octomvrie 11.

DIVANUL SAVIRȘITOR AL VALAHIEI.

Tipografiia ot Cișmeaoa lui Mavroghene din București, cumpărîndu-să prin bună învoială de către fețile mai sus arătate, slugerul Neculaie Rădulescu și Ioan Iliad, redactorul „Curierului Ruminesc", de la dumneaei nadvornai sovednița Irinii Cadacașica, după cererea ce au făcut Divanului părțile arătate spre a se întări și de către Divan, s'au întărit această învoială cu iscăliturile tutulor cilemurilor divanului săvîrșitor, spre a-și avea urmarea întocmai după glăsuirea învoielii ce au făcut.

(ss.) *Maior Nojin*
(ss.) *Mihail Cornescu* *1830, Octomvrie*
(ss.) *B. Știrbei*

S'au priimit suma de cinci mii ce au rămas și s'au exaflisit toată socoteala banilor pe care s'a vîndut tipografia.

Irina Caracaș *1831, Ianuarie 15*

Mărturisesc cum că semnătura aceasta este într'adevăr a soacrei mele Irina Caracaș [36]*).*

Consilier de Curte și cavaler Iacovenco.

Noii proprietari ai tipografiei ot Cișmeaoa lui Mavroghenii au respectat doar în parte angajamentele ce-și luaseră, privitor la tipărirea lucrării doctorului Constandinache, și anume au dat la iveală, în tipografia lor, doar ediția grecească [37]).

O traducere romînească a *Topografiei Valahiei*, a fost alcătuită de G. I. Ionescu-Gion, rămasă în manuscript. Această traducere s'a păstrat, în familia doctorului, pînă acum cîțiva ani, cînd I. C. Filitti a depus-o la Academia Romînă [38]).

---

[36]) Em. Vîrtosu: *op. cit.*, pp. 15—16.
[37]) *Τοπογραφια της Βλαχιας και Ανθρωπολογικαὶ παρατηρησεις, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ὑγιείαν καὶ νόσους τῶν κατοίκων αὐτῆς...* București, 1830, p. 432.
[38]) *Ac. Rom. Mss. Nr. 4.794.*

Cartea doctorului Constandinache Caracaș, cuprinde numeroase informațiuni importante asupra trecutului Țării-Romînești, dovedindu-ne în acelaș timp și bogata erudiție a autorului ei.

Dată fiind redusa cunoaștere a acestei cărți, precum și varietatea problemelor tratate, reproducem aici tabla cuprinsului ei:

PARTEA I. Cap. I: Despre limite; poziția naturală; împărțire; calitate. — Cap. II: Despre climă în genere, a celor patru anotimpuri; despre vînturile anuale; despre temperatură și influența sa în privința sănătății și a boalelor. Cap. III: Despre producte; despre genul quadrupedelor ce se mănîncă; despre păsări (cu toate amănuntele); despre pești; despre amfibii; despre insecte; despre plante; despre minerale și metale. Cap. IV: Despre origina, numărul, împărțirea locuitorilor; despre constituția lor fizică. — Țigani. Cap. V: Despre creșterea naturală a copiilor; despre hrana, băutura, îmbrăcămintea, exercițiile, somnul și petrecerile locuitorilor. Cap. VI: Despre caracterul moral și civilizația locuitorilor. Cap. VII: Despre medici, chirurgi și farmaciști; despre spitale și instituțiile filantropice; despre azilul de copii. PARTEA II. Topografia parțială a Țării. Descrierea aproape amănunțită a tuturor districtelor [39]).

Constandinache Caracaș făcea parte din rîndul puținilor noștri cărturari, în curent cu publicațiile de peste hotare, fiind abonat la numeroase reviste străine [40]), iar *orele libere și le petrecea în biblioteca sa, foarte bogată și foarte frumoasă.*

Pătruns de misiunea sa de medic, doctorul Constandinache nu pregeta să-și cerceteze bolnavii pînă și în cea mai modestă bojdeucă, străduindu-se ca prin ajutorul său, să salveze cît mai multe victime ale maladiilor ori molimilor ce începuseră a bîntui.

Această pasiune a lui, i-a grăbit sfîrșitul, molipsindu-se de tifos, în timp ce da îngrijiri bolnavilor din spitalele militare rusești, înjghebate în București.

După trei zile de suferință, a murit, la 31 Octomvrie 1828, plîns deopotrivă de protipendadă cît mai ales de sărăcime, pentru care doctorul Constandinache Caracaș a fost un adevărat părinte [41]).

Prin Irina Caracaș, Alexandru Odobescu se înrudea cu doi foști mitropoliți ai Munteniei: Dositei Filitti și Cosma.

Irina Caracaș era fiica doctorului Silvestru Filitti și a Smarandei Mănescu, ai cărei părinți au fost Stanca Mănescu — care călugărindu-se luă numele monahal de Sofia — și Polcovnicul Badea Popescu, zis Mănescu. Acest Badea Polcovnicul era frate mai mic cu Mihail Popescu, ajuns în 1787 mitropolitul Cosma al Țării Romînești.

---

[39]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 44.
[40]) I. C. Filitti: *Așezămîntul...*, p. 50.
[41]) G. I. Ionescu-Gion: *op. cit.*, p. 44—45.

Doctorul Silvestru Filitti, era fiul lui Constantin Cremidi şi Haido Filitti, sora mai mare a mitropolitului Dositei, care înainte de a intra în cinul monahal se numea Dimitrie [42]).

Despre Silvestru Filitti ştim că s'a născut în comuna Ziţa, pe la 1760 şi că, după ce a învăţat la şcoala mînăstirii din acea localitate, a fost ajutat de unchiul său — mitropolitul Dositei — să studieze medicina la Göttingen, unde şi-a luat doctoratul, la 25 Februarie 1785, tratînd despre: *Disertatio inauguralis medica febrium verminosarum pathologiam exhibens* [43]).

In acelaş an, stabilindu-se în Bucureşti, Silvestru Filitti a fost numit, de Mihail Şuţu, medic al orfanotropiei, şi confirmat în acest post, un an mai tîrziu — Iunie 1786 — de Nicolae Mavrogheni [44]).

Ca şi Constandinache Caracaş, Silivestru Filitti îşi consacră timpul liber lecturilor, ţinîndu-se în curent cu apariţia cărţilor din străinătate.

Se citează astfel că, la 30 Aprilie 1807, Neofit Duca i-a expediat dela Viena un pachet cu cărţi, dedicîndu-i, în acelaş timp, opera sa în două volume Ῥωμαΐκῆς ἱστορια Εὐρωπων [45]).

Pentru activitatea medicală desfăşurată în folosul locuitorilor Capitalei, doctorul Silvestru Filitti a fost răsplătit de domnitori, cu numeroase scutiri asupra vinăriciului, seaunelor de carne, precum şi dreptul de a face bîlciuri la moşia sa Arva sau Ursoaia [46]).

In vîrstă de 68 ani, după ce înscrisese printre alte înfăptuiri şi zidirea unei biserici în satul Coada Izvorului, la Măneşti, Silvestru Filitti moare şi este înmormîntat la biserica Sf. Dumitru din Bucureşti [47]).

Mitropolitul Dositei s'a născut în comuna Pogdariana, lîngă Ianina, în anul 1734, părinţii săi fiind Cristea Filitti şi o Curti [48]). Rămas orfan de mamă, chiar dela naştere, a fost alăptat de sora sa mai mai mare Haido, care născuse în acelaş an un fiu, Triandafil.

Cînd Dositei a ajuns vîrsta învăţăturii, Haido şi cu soţul ei Constantin Cremidi au fost aceia care i-au purtat de grije tot timpul, fapt pe care, mai tîrziu, cînd Dositei ocupa tronul mitropolitan al Ungro-Vlahiei, a căutat să-l răsplătească, îngrijindu-se la rîndul său de fiii surorei sale, dintre care unul Constandie a ajuns, graţie sprijinului dat de Dositei, episcop al Buzăului [49]).

[42]) Vezi *tabela anexă.*
[43]) I. C. Filitti: *Aşezămîntul...* p. 141; idem: *O pagină...* p. 18.
[44]) V. A. Urechia: *op. cit. vol. III,* p. 79 şi I. C. Filitti: *O pagină..* p. 19.
[45]) I. C. Filitti: *Aşezămîntul...* p. 143.
[46]) *idem, ibidem.*
[47]) *idem, ibidem.*
[48]) I. C. Filitti: *Aşezămîntul...* p. 15.
[49]) I. C. Filitti: *op. cit.,* pp: 111—161.

Dositei Filitti s'a călugărit la mînăstirea Sosinu, din comuna sa natală, trecînd mai apoi la mînăstirea Profetul Ilie, din Ziţa, în ale cărei şcoli îşi completează instrucţia [50]).

Intre anii 1764—1787 e egumen al mînăstirii Sf. Ioan cel Mare din Bucureşti, în care timp face mai multe călătorii prin ţară şi peste hotare, dintre care una singur în Rusia [51]).

La 15 Octomvrie 1787 e ales episcop al Buzăului, păstorind această eparhie pînă la 11 Octomvrie 1793, cînd murind mitropolitul Filaret II-lea îi succede în scaunul mitropolitan al Ungro-Vlahiei [52]).

Deşi grec de origine, Dositei Filitti s'a identificat repede cu suferinţele păstoriţilor săi, nepregetînd să se ridice împotriva călugărilor greci pripăşiţi prin Ţara-Romînească [53]), ori a domnitorilor care pentru interesele şi îmbogăţirea lor, împovărau norodul cu tot mai multe şi mai grele biruri [54]).

Intrînd în conflict cu reprezentanţii Rusiei în Muntenia, Dositei e silit să părăsească scaunul arhiepiscopal şi să se refugieze la Braşov, unde a şi murit la 14 Decemvrie 1826 [55]).

In timpul cît a păstorit mitropolia Ungro-Vlahiei, Dositei a sprijinit tipărirea a numeroase cărţi bisericeşti şi a creiat burse pentru tinerii romîni şi greci, dornici a se cultiva în ţări străine [56]).

Am văzut, în rîndurile consacrate doctorului Silvestru Filitti, că soţia acestuia era fiica Stancăi Mănescu şi a Polcovnicului Badea Popescu, zis Mănescu, fratele mitropolitului Cosma.

La moartea Polcovnicului Badea, soţia sa Stanca a intrat în cinul monahal, iar copila Smaranda a fost *epitropisită* de Dositei Filitti, pe atunci episcop al Buzăului [57]).

La vîrsta de 14 ani, bogata coborîtoare a vechei familii boiereşti Mănescu, a fost căsătorită cu doctorul Silvestru Filitti, iar prin această căsătorie, printre străbunii lui lui Alexandru Odobescu, se prenumără şi mitropolitul Cosma [58]).

De această înrudire avea unele vagi cunoştinţi şi Odobescu, după cum reese din următorul pasagiu: *Părintele Ipolit, bătrînul şi respectabilul Egumen, ne ieşi înainte, primindu-ne cu bucurie. Cunoştinţa noastră era făcută de acum trei ani şi în lungile conversaţii ce am avut şi în rîndul acesta cu dînsul, mi-a povestit cum, fiind el încă prea tînăr călugăraş la Căldăruşani ar fi făcut un parastas la Icoana pentru moşul meu şi ar fi prînzit la unchiul meu*

[50]) *idem, idem,* p. 16.
[51]) *idem, idem,* p. 17.
[52]) I. C. Filitti: *Aşezămîntul...* p. 20 şi 22.
[53]) *idem, idem,* pp: 23—24.
[54]) *idem, idem, pp:* 28—35.
[55]) *idem, idem,* p. 57.
[56]) *idem, idem,* p. 58
[57]) C. I. Filotti: *Aşezămîntul...* p. 143.
[58]) Vezi: *tabela anexă.*

Răducanu, in casele noastre dela Icoana. Aceasta ar fi fost pe la 1816, căci bătrînul e acum de 65 ani [59]).

In legătură cu originea mitropolitului Cosma, găsim în *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino* [60]) următoarele referințe: „Cîrstea Popescu, vel vistiernic, ctitor al bisericii din Popești, Vlașca, are 14 copii. Alt neam Popești pornește de la Gheorghe Candi, ucis 1655. Alt neam, de la Radu vel logofăt 1662, vel ban 1664. Are fiu pe Șerban logofăt, iar acesta o fiică Dumitrana, căsătorită cu un Nedelco, paharnic 1696. Aceștia au doi fii ziși Popești, pe Constantin și Matei (Macarie). Matei are și el pe Nica, Mihai și Constantin. Mihai clucer, e propreitar la Oltenița (Ilfov) 1764. C-tin dăruește la 1742 bisericii Olteni din București, mai mulți stînjeni din moșia Mănești, rămasă lui de la părinți [61]).

Nu știu căruia din aceste neamuri de Popești aparținea Cosma, băștinaș din eparhia Buzăului, arhimandrit 1757, egumen la Dealu, 1761, protosinghel al mitropoliei 1757 [62]), episcop al Buzăului 1764—1787, împodobitorul cu mult gust artistic al vechiului schit Cislău, la 1786 [63]), mitropolit al Ungro-Vlahiei 1787—1792. Cosma a avut doi frați, pe Teodosie monahul și pe Badea polcovnic. Teodosie e ctitor la Ursoaia (Buzău). Fusese căsătorit cu Elena, de la care a avut trei copii, Sandu, mort înainte de unchiul său Cosma, pe Zoița soția clucerului Dimitrache Mora, și pe Maria soția clucerului Ioniță Brătășanu [64]). Badea polcovnic a fost căsătorit cu Stanca Mănescu, fiica lui Constantin Mănescu, fiul lui Barbu Comisul, Mănescu [65]). Barbu Comisul era și el fiul lui Petrașcu cap., Bucșeni [66]). Cosma are nepot și pe stolnicul Nicolae [67]).

Reluînd problema originii mitropolitului Cosma, într'o altă lucrare, I. C. Filitti, precizează că trei au fost frații mitropolitului, nu doi, și anume: șetrarul Iordache Popescu, polcovnicul Badea Popescu și monahul Teodosie — poate fostul căpitan Tudor Popescu [68]).

---

59) Al. Odobescu: *Insemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vîlcea. Călătorie făcută în 1860*, în *Convorbiri Literare*, LXVII (1934), Nr. 7—9, p. 659.

60) I. C. Filitti: *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Buc. 1919, pp. 38—39—notă.

61) *Ac. Rom. Doc. 614*, vezi I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 38.

62) *Ac. Rom Doc. 158 CXVII*, I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 38.

63) B. Iorgulescu: *Notițe istorice relative la mînăstirea Cislău din județul Buzău*, în *Literatură și artă romînă*, III, 1898/99, pp: 241—42.

64) *Acad. Rom. Mss. 611*, f. 112; *Arh. Stat. Cond. domn.*, Nr. 35, f. 89—112 și Nr. 70, f. 128 verso, vezi I. C. Filitti: *op. cit.*, 39.

65) Șt. Grecianu: *Genealogii...* II, p. 225—27; Arh. Stat.: *Cond. logof. lui Brîncoveanu*, f. 342 și 443—44; C. Sărățeanu: *Din trecutul teatrului Național*, în *Rev. p. ist. ark. și fil.* XIII (1911), pp: 3—6; I. C. Filitti: *op. cit.*, p. 39.

66) I. C. Filitti: *op. cit.*, doc. 342 și 358 și *arborele familiei Bucșeni*.

67) Arh. St *Cond. 35*, f. 91. I. C. Filitti; op. cit., p. 39.

68) I. C. Filitti: *O lămurire despre mitropolitul Munteniei Cosma Popescu și biserica din Ursoaia*, Buc. 1933, p. 4—6.

Ca părinți ai mitropolitului, I. C. Filitti presupune de data aceasta pe Nica erei și Stanca ereița, amintiți și în pomelnicul de pînză păstrat la biserica din Ursoaia, ctitoria monahului Teodosie [69]).

Numele de Popescu s'ar putea explica prin funcția de *ereu (popă)* a tatălui său Nica [70]).

Că mitropolitul Cosma se numea înainte de călugărie, Mihail, o dovedește și următoarea însemnare a lui Ienăchiță Văcărescu: *1789 Noembre 7, pe la 4 ore din noapte, Duminică seară, s'a născut mie un fiu, care a fost primit în brațe de către I. P. S. Mitropolit al Ungro-Vlahiei, D. D. Cosma, la 14 Noembre, în biserica palatului meu. Mai înainte de a se face acesta Mitropolit, se numea Mihail și să trăiască la mulți ani* [71]).

In *Condica Sfintă* [72]), găsim în afară de reproducerea semnăturii lui Cosma, pe cînd era episcop al Buzăului [73]), *ecdos*-ul patriarhicesc prin care Cosma este recunoscut de patriarhii Răsăritului, ca mitropolit al Munteniei [74]), precum și epistola domnească, semnată de Ioan Mihail Șuțu Voevod, prin care se recomandă patriarhatului icumenic, ca mitropolit la Ungro-Vlahiei, în locul locul decedatului Cosma, episcopul Rîmnicului Filaret [75]).

Scrisoarea aceasta poartă data de 6 Septemvrie 1792, deci la cîteva zile numai după sfîrșirea din viață a mitropolitului Cosma.

In timpul cît Cosma a păstorit eparhia Buzăului, a sprijinit cu tărie tipărirea cărților bisericești, și în acea vreme din tiparnița buzoiană au eșit: *Psaltirea* (1767), *Catavasierul* (1768), iar în ultimul an al vieții, la București apărea *Octoihul mare* [76]).

Oprindu-ne aici cu urmărirea filiației ascendenților lui Alexandru dobescu, din partea mamei sale, încheem cu o succintă recapitulare.

Printre ascendenții lui Alexandru Odobescu, dinspre mamă, întîlnim trei medici cu aleasă cultură occidentală, care prin activitatea desfășurată au înscris una din cele mai frumoase pagini ale începuturilor medicinii în Țara-Romînească și doi mitropoliți sprijinitori ai desvoltării culturii romînești, ceia ce ne îndreptățește să conchidem că, în neamul lui Odobescu, cultura era în tradiție.

ALEXANDRU IORDAN

---

69) *idem, idem*, p. 7.

70) *idem, ibidem*.

71) V. A. Urechia: *op. cit.*, V, p. 92; I. C. Filitti; *op cit.*, p. 4.

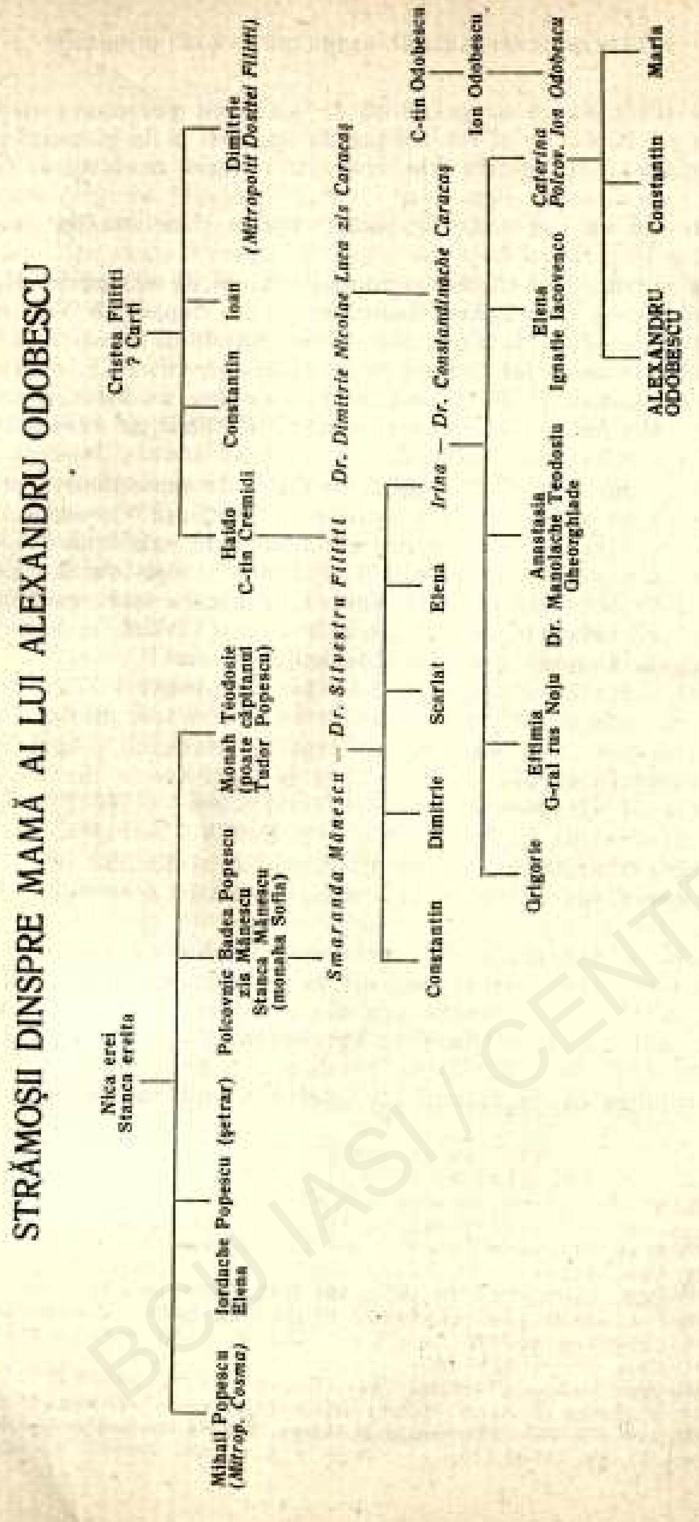
72) Ghenadie Craioveanu: *Condica Sfintă*, Buc., 1886.

73) *idem, idem*, p. 237.

74) *idem, idem*, p. 239—40.

75) *idem, idem*, p. 247—249.

76) I. Bianu și Nerva Hodoș: *Bibliografia veche romînească, vol. II*, pp: 174, 176—77, 349—350, vezi și N. Iorga: *Istoria bisericii romînești*, Buc. 1930, vol. II, pp. 147 și 150.

REVENIND LA VERCIOROVA

Tot mai e veac cînd ceasul e-atît de niciodată!
In adevăr. In locu-i găsesc doar un județ
Cu frumuseți vărsate, acuma, din durată:
Mari litere ce nu se mai rînduc citeț.

Dezafectată, luna pe grade jugo-slave
Pe drumu-i cosmic trece din cer în suvenir;
Talazu-aduce candeli minutelor suave
Al cărora, ținutul acesta-i cimitir.

Steag, vîntul de mătase, munți: vrăjmășii de piatră,
Ca să cunosc pe unde piciorul ți-ai purtat,
Mi 'nseamn' această cale, păzesc această vatră
In care-a ars un fulger dar ploaia n'a urmat.

Aici, aici. Dar locul s'a despuiat de urme:
Le-au ridicat buiaze în vîrf, crescînd din sol,
Popasurile noastre sunt hrană pentru turme,
Imbrățișarea, iezii o pasc în cîte-un stol.

Cirezile iau frunza pădurii pe copite,
Boltă, pe care-avurăm al nostru crug și noi:
Incălțămite-i cerul pădurii pentru vite
Și, zodier, eu caut planete prin noroiu.

CONSTANTIN CHIORALIA

PHRINEA

Floare de foc, nădejde spre azur
A pajiştilor negre dimprejur,
Vis al ţărînei care ai uitat
Să pieri cu somnu 'n care-ai fost visat.

Fereastră-a umbrei, ciucur de lumină
Pe care-un veac de timplă şi-l anină,
Tirzia mil'a cerului spre lut
Cu tine face semnul de 'nceput.

Sbor înghețat în faptă pămînteană
Cerut de slăvi, legat de buruiană,
Un lujer, sui a rozei biruinţă:
Avînt purtînd drept fruct o neputinţă.

Conturului nebiruit şi cald
Orcanul aprig i se face — un fald
Şi ziua măsurată între zări
'Ti-ajunge pentru haine şi'ncălţări.

PROBLEMELE FILOSOFIEI ISTORIEI ŞI CRIZA ISTORICĂ ACTUALĂ

Oricine ştie cu ce se ocupă istoria. Obiectul istoriei, ca şi al oricărei alte ştiinţe, poate fi direct intuit, fără explicaţii şi fără îndoieli. Este adevărat că unii metodologi în filosofia istoriei, mai pun încă întrebarea dacă istoria poate fi sau nu, socotită o ştiinţă. Dar aceasta este o problemă care nu atinge certitudinea existenţei unui obiect clar conturat, care este obiectul ştiinţei istoriei. Lucrurile nu sunt atît de simple în filosofia istoriei. Obiectul ei este cu atît mai greu sesisabil, cu cît el cere o strictă deosebire de obiectul *ştiinţei* istoriei. In acelaşi timp, obiectul filosofiei istoriei nu este o singură problemă centrală, ci cuprinde mai multe grupe de probleme. „Complicaţia'' aceasta este însă binevenită, căci tocmai acei cugetători au fost expuşi erorilor, care au văzut în filosofia istoriei o problemă *unică*. Tocmai cei cari au văzut simplu au fost ispitiţi să soluţioneze simplist.

Filosofia contemporană a istoriei a desfăşurat o serie întreagă de probleme, pe care Nicolai Hartmann le-a redus schematic la trei grupe: 1) ale metafizicei istoriei; 2) ale metodologiei gîndirii sau „raţiunii istorice'' şi 3) ale istorismului şi depăşirea lui [1]). Incă dela începuturile ei, metafizica istoriei a atacat *problema sensului istoriei;* cunoscînd părţi, fragmente din istorie, aşa cum ni le oferă istoria universală pînă'n epoca noastră, cum se desfăşoară istoria în *totalitatea* procesului? Există oare un ţel, — şi care este el, — în desfăşurarea procesului istoric? Stau: există *legi* care stăpînesc cursul desfăşurării procesului?

Metodologia sau logica istoriei întreabă cum trebuie şi cum poate să lucreze cunoaşterea istorică. Iar istorismul şi antiistorismul îşi îndreaptă atenţia asupra relaţiei dintre procesul istoric şi cunoaşterea istorică [2]). Aceste ultime două probleme au fost studiate

---

[1]) *N. Hartmann:* „Das Problem des geistigen Seins'', Berlin, 1932, p. 2.
[2]) Expunerea concepţiilor metodologice în *N. Bagdasar:* „Filosofia contemporană a istoriei''.

pînă la epuizare, mai ales că metodologismul a fost orientarea aproape unică a filosofiei dintre anii 1890—1930. Direcția metodologică se mai manifestă prin cercetări remarcabile încă și azi [1]), dar orientarea generală a filosofiei actuale este cea a ontologiei critice, care depășește limitările voite ale metodologiei. Aceasta ne-a pregătit instrumentele și drumul cunoașterii, fără să pășească la cunoașterea efectivă a realității. Insă noua orientare ontologică nu înseamnă cituși de puțin revenirea la metafizica speculativă. In filosofia istoriei, metafizica a vrut să profetizeze viitorul și sfirșitul, a vrut să prevadă țelul și să ghicească sensul general al procesului istoric. Idealismul german a interpretat teleologic (finalist) procesul istoric, așa cum a făcut metafizica creștină antică și medievală, dela origine la Dante. Ontologia critică, adversară hotărîtă a speculațiilor ingenioase dar șubrede, a renunțat la schițarea grandioasă a desfășurării „totale'' pe care ar releva-o procesul istoric *parțial*. Nicolai Harmann, ale cărui lucrări stabilesc bazele ontologiei critice contemporane [2]), crede că singura orientare valabilă în filosofia istoriei, nu mai este în dimensiunea temporalității (urmărirea sensului „de-a-lungul'' istoriei) ci într'o altă dimensiune, de-a-curmezișul temporalității, în care domină relațiile categoriale din *structura* procesului („Das Problem des geistigen Seins'', p. 19). Cercetarea filosofică va fi deci nu metodologică, ci ontologică; ea va pătrunde însăși structura procesului istoric. In lucrarea citată mai sus, N. Hartmann studiază structura „spiritului obiectiv'', spiritul general, colectiv, al unei epoci istorice. Asupra problemei sensului istoriei, N. Hartmann n'a dat la iveală nicio cercetare, însă nici n'a sugerat imposibilitatea tratării problemei. Dimpotrivă, el crede că „atunci cînd se vor deschide drumuri spre această problematică (a sensului istoriei), se vor arăta și posibilitățile de deslegare''. (op. cit. p. 20—21).

Problematica sensului istoriei nu trebuie deci părăsită. Ea este cea mai iritantă, dar și cea mai riscantă problematică: metafizica și sborul speculativ sunt ispitele naturale pe care le ascunde problematica sensului. Nimic mai natural, ca gînditorul să afle un sens în istorie... Dar atitudinea critică a gîndirii fixează, ca primă întrebare: dacă *există* sau nu, un sens, în desfășurarea procesului istoric. Pentru atacarea științifică și critică a problematicei sensului trebuiau să se arate „drumuri noui''. Insă drumuri pe care nu se avîntă metodologii... Cu alte cuvinte, era necesară o experiență nouă sau nou văzută și interpretată, un fenomen real pe care să se întemeieze problematica sensului. Acest fenomen nou, care ne silește să reluăm problematica sensului nu este altul decît criza istorică actuală, criză a istoriei și simultan a culturii. Criza istorică actuală

[1]) Vezi *Raymond Aron*: „Introduction à la philosophie de l'histoire'', Paris, 1938.

[2]) Cf. mai ales „Zur Grundlegung der Ontologie'', Berlin, 1935.

ni se pare singurul drum spre problematica sensului istoriei, căci analiza fenomenului crizei se împletește cu analiza trăirii concrete a crizei.

CRIZA ISTORICĂ ȘI AXIOLOGIA ANTIDIALECTICĂ

Fenomentul crizei istorice pe care o trăim azi printr'o experiență colectivă, impune, în primul rînd, o confruntare între fenomen și teoriile axiologice în filosofia istoriei. Concepțiile axiologice cuprind atît finalismul spiritualist hegelian și metodologismul axiologic al lui Rickert, cît și axiologia populară a „filosofiei progresului'' din veacul XVIII. Polemica împotriva axiologiei antidialectice o provoacă însăși *inficiența teoriilor în fața realității fenomenului crizei istorice și a culturii*. Căci fenomenul dialectic al crizei nu poate fi explicat prin teorii antidialectice; în fața dialecticei crizei, viziunea finalistă și cea axiologică se dovedesc ineficiente. Ele nu pot *cuprinde* contradicțiile, nu pot explica mișcarea, fluența, antiteza. Cînd un fenomen atît de „istoric'', cum este fenomenul crizei, nu poate fi luminat prin viziunea axiologică, atunci este necesară o nouă explicație, de data aceasta, dialectică. *Prin critica axiologiei atingem însă chiar miezul problematicei sensului*, problematică căreia i-am subliniat importanța, căci ideea de sens presupune, are la bază, ideea de valoare (după cum a arătat chiar Rickert). Pornind dela fenomenul crizei istorice, vom încerca o critică a axiologiei antidialectice, pentru a prepara, prin schițarea unei teorii a crizei existențiale istorice, perspectivele unei soluționări dialectice a problematicei sensului. Soluționarea aceasta o vom afla în „*dialectica valorii și a necesității*'', concretizată în fenomenul crizei planului istoriei și planului culturii.

Filosofia axiologică a istoriei explică istoria prin prisma valorilor și *numai* prin prisma aceasta. Chiar când se apropie de fenomenul crizei culturii, axiologia rămîne fixată în punctul ei de vedere îngust, care nu-i îngăduie înțelegerea sensului dialectic al crizei. Toate concluziile pesimiste ale lui Oswald Spengler izvorăsc din neînțelegerea sensului dialectic al crizei și din intepretarea ei printr'o optică denaturată. Un Spengler, Jonas Cohn, Rickert sau Berdiaeff n'au văzut în începuturile crizei actuale decît o criză a culturii, o criză a spiritului. Optica aceasta spiritualistă este comună tuturor gînditorilor care au vrut să înțeleagă istoria prin prisma axiologică a valorilor. Din acest punct de vedere nu se află nicio deosebire între Rickert și Spengler, deși semi-literatura spengleriană nici nu poate sta alături de cercetările severe logice ale marelui neo-kantian. Insă, în problematica filosofiei istoriei, Rickert și Spengler se situiază într'un unghiu de vedere comun: după ei,

istoria poate fi înțeleasă prin prisma *unică* a valorii. (A înțelege și a explica prin elemente sau principii *unice*, este caracteristic gîndirii antidialectice). Desigur că și ei înțeleg procesul istoric ca un proces cu structură complexă, în care „are istorie'' atît planul istoric propriu zis (stat, popor, instituții), cît și planul culturii (realizările spiritului). Insă caracterul acesta bidimensional al istoriei nu le-a sugerat nicio interpretare realistă și dialectă pentru explicarea fenomenului istoriei și al culturii. In lucrarea de mult răsunet al lui Spengler, „Declinul Occidentului'', aflăm o nesfîrșită jeremiadă, un patetic marș funebru pentru cultura europeană. Căci teoria organicistă a istoriei nu vede în istorie decât „fenomenul marilor culturi'' ; criza istorică va fi deci obnubilată de criza culturii. In criza istorică, Spengler nu vede decît criza culturii, „agonia culturii europene'' ; fiindcă istoria este înțeleasă prin prisma valorilor, agonia culturii va însemna întreruperea, poate chiar sfîrșitul istoriei... Criza istorică va genera o viziune pesimistă ; stagnare, sfîrșit, „destin'', decadență, toate aceste motive spengleriene caracterizează limitele și insuficiența concepției axiologice în fața fenomenului crizei. Criza culturii devine *întrerupere* a istoriei, deoarece planul culturii fiind *singur* decisiv în perspectiva axiologică, criza culturii antrenează sfîrșitul istoriei! Ca și cum istoria s'ar reduce la planul culturii, iar structura procesului istoric ar fi cea lineară și simplă a istoriei spiritului! Concluziile acestea unilaterale și radicale isvorăsc din simplificarea și denaturarea unui fenomen cu structură dialectică, și din ignorarea relației și alianței dialectice dintre istorie și cultură. Criza istorică nu poate fi explicată prin criza culturii, căci cultura este numai *unul* din elementele procesului istoric. *Este necesară o pereche de concepte dialectice care să cuprindă atît dualitatea structurală, cît și mișcarea și conflictul dialectic din procesul istoric, conflictul între istorie și cultură, între necesitate și valoare.*

In orice fragment al procesului istoric deosebim un plan al „necesității'' și un plan paralel etajat, al culturii (valorii). Factorii economic, social, politic exprimă o funcție constantă a desideratelor, nevoilor, a *existenței* unui popor, unui neam sau a unei clase. Este planul necesității, planul „existențial'' din procesul istoric. In fenomenul crizei istorice, planul existențial este acela în care se desvăluie schimbarea, frămîntarea, prefacerea. Iar pe planul culturii, recreiarea planului existențial se oglindește printr'un nou sens al culturii : *cultura participă la recreiarea existențială.* Acesta este sensul *pozitiv* al crizei culturii actuale, pe care o vedem în plină desfășurare a *tematicei acțiunii asupra istoriei.* Există o artă și o estetică nouă, o etică și o cultură nouă ; ele se nasc sub semnul recreiării planului istoric existențial și exprimă fenomenul alianței dealectice între valoare și necesitate, între cultură și istorie, și între etică și istorie. Țelurile noui etice și estetice sunt

generate de criza istorică existențială ; filosofia actuală trebue să justifice și să explice teoretic aceste fenomene noui, pe care nu le-a putut înțelege filosofia epocei trecute.

PENTRU O TEORIE A CRIZEI EXISTENȚIALE

Filosofia istoriei se întemeiază pe aceleași fenomene pe care le studiază istoria, dar are propriile ei probleme și conceptele ei proprii. In istorie, orice frămîntare socială sau politică este considerată „criză'', ba chiar și „stările de anarhie'' care caracterizează lipsa unei conduceri politice unitare. Crizele acestea, pe care istoricul le înregistrează cu egal interes și cu egală atenție, nu pot însă determina conceptul „crizei istorice existențiale''. Prin această noțiune vom înțelege numai *acele crize istorice de mare amploare, în care se desfășură posibilitățile recreiării planului existențial.* Cum trebue înțeleasă această recreiare ? Recreiarea planului istoric nu se face prin „destin'', nu se poate obține prin pasivitate. Căci în complexul procesului istoric există și un factor viu, dinamic, care poate acționa asupra realității : voința umană. „Subiectul sau purtătorul istoriei'' nu este însă individul izolat, nu este galeria marilor „eroi'', ci este colectivitatea. Recreiarea planului istoric nu se petrece prin procese inexplicabile, oarbe, fataliste, ci recreiarea presupune intervenția activă a voinței și conștiinței colectivității. „Adevărurile'' acestea elementare, care trebuie repetate insistent fiindcă interesele unei anumite categorii sociale cere obnubilarea lor, sunt *practicate* de către istoricii obiectivi ; este adevărat că istoricul nu se interesează totdeauna de sensul filosofic al muncii lui științifice. El *lucrează* uneori perfect obiectiv și științific, însă cînd se avîntă în generalizări și profesii de credință, mărturisește principii care se opun celor exprimate, manifestate, chiar prin munca lui de savant. Filosofia istoriei trebuie să fie în acord cu datele istoriei universale, căci istoria universală oferă criteriul verificării critice al teoriilor. Numai conceptele și explicările pot fi deosebite. Deaceea vom folosi în mod larg unele lucrări istorice, vom urmări și respecta atent rezultatele cercetării empirice, fixînd însă *limitele* științei istoriei. Căci acolo unde se isprăvește știința istoriei, începe gîndirea asupra istoriei.

Cînd istoricii ageri au părăsit acel obicei naiv și semi-literar care transformă istoria într'un șir de biografii romanțate ale „marilor personalități'', ei s'au isbit de adevăratul subiect al istoriei, care este massa. Și cînd istoricii nu s'au mai lăsat furați de agreabila manie umanistă, de a privi antichitatea prin prisma estetizantă a Renașterii, ei au recunoscut în istoria antică aspectul dialectic al conflictelor categoriilor sociale. In istoria egipteană, greacă și romană, aspectul acesta dinamic a fost admirabil reliefat de istorici chiar mai vechi ca Mommsen și Fustel de Coulanges, dar mai ales de savanții moderni ca Moret, Glotz, Guiraud, Masson-Oursel (India),

etc. In lucrările acestea, istoria popoarelor vechi ne apare sub aspectul unei crize continue. Conflictele pentru dominația politică între faraon și nobilimea feudală sau între faroan și sacerdoțiu, conflictele dintre oligarhie și democrație la Greci, și cele dintre patricienii și plebeienii romani reliefează limpede o stare *perpetuă* de criză socială și politică. Ce sens poate avea atunci conceptul de „criză existențială", pe care îl vom folosi ca punct de plecare în problematica sensului istoriei, în dialectica valorii, ba chiar în etică ?

Criza existențială trebuie să aibă un semn caracteristic, care să îngădue și să justifice crearea unui termen nou, ea trebuie să se distingă atît de crizele istorice de minimă importanță (stări anarhice, rivalități și turburări locale și limitate, etc.), cît și de crize cronice, de starea perpetuă, de tensiunea continuă a luptei pentru dominația politică. *Semnul distinctiv al crizei existențiale istorice este chiar acela care îi dă numele: lupta pentru cucerirea existenței istorice a colectivității.* Căci între oligarhia și democrația greacă, între faroan și marii stăpînitori ai „nomos"-urilor, între feudalii apuseni și burghezia capitalistă, lupta care se dă trădează o dialectică limitată politic: obținerea conducerii și dominării politice. In criza existențială, clasa care răspunde negativ sau pozitiv la problema crizei, revendică forța politică nu ca scop, ci ca un mijloc pentru obținerea existenței istorice.

Criza existențială este problema acută a recreiării planului istoric; problemă care se pune colectivității. Criza însăși, ca orice problemă, nu poate fi „negativă" sau „pozitivă". Numai *răspunsul* dat poate fi negativ sau pozitiv, ca și în problema existențială etică, în, care se cere un răspuns în conflictul dintre eu și existență[1]). In criza existențială se pune problema cuceririi existenței istorice și a acționării asupra planului istoric. Cînd colectivitatea nu obține această existență pe planul realității, prin acțiune asupra planului istoric, ea răspunde *negativ* în problema crizei existențiale. Intreaga energie individuală și colectivă este canalizată însă tot spre obținerea unei existențe: se obține o „altă" existență, dar pe planul magic, ireal al religiei (creștinismul, budismul) sau pe planul dogmatic etic (etica stoică) care iarăși semnifică o depășire, transcendere a realității[2]).

In lucrările clasice ale elenistului *Gustave Glotz*[3]) se poate urmări dialectica socială limitată a istoriei cetății grecești, căci analiza instituțiilor elene nu este statică, ci ea reliefează instituțiile ca rezultate ale intereselor și conflictelor permanente dintre oligarhie și democrație. Oligarhia ia naștere atunci cînd regalitatea este re-

[1]) Vezi studiul nostru „Etica stoică și problema eticei existențială", „Revista Fundațiilor Regale" Ianuarie, 1940.

[2]) In deosebi: „La cité grecque", Paris, 1928 și

[3]) „Le travail dans la Grèce ancienne", Paris, 1920.

dusă la o simplă magistratură, care încetează de a mai fi viageră, și devine anuală și accesibilă tuturor familiilor clasei dominante a marilor proprietari. („La cité", p. 71).

Cauza acestei victorii o vede Glotz în revoluția economică din veacul VII a. Cr., cînd economia naturală se transformă într'o economie monetară[1]). Revoluția aceasta economică creiază regimul oligarhic, care nu cedează decît acolo, unde desvoltarea unui regim comercial și monetar îngăduie afirmarea „demos"-ului. Cînd regimul industrial și comercial domină economia rurală, cînd se ascut contradicțiile sociale, democrația apare cu revendicări violente, cu exigențe politice apărate sub scutul tiraniei[2]) (Chiar Thucydid consideră creșterea bogăției drept cauză determinantă a tiraniei). Revendicările democrației isbucnesc din neputința de a suporta „contrastul dintre egalitatea promisă de constituție și inegalitatea creată prin noile condiții economice și sociale"[3]). „Unor drepturi pur formale li se opune o realitate dezolantă"[4]). Acestei crude realități sociale nu-i poate rezista nici principiul național, principiul cetății. Iar luptele dintre diversele cetăți „capătă caracterul unei necruțătoare lupte de clasă"[5]). In epoca elenistă, pauperismul agrar este plaga Greciei; mai mult decît oricare altă cauză, el precipită decadența, care, din economică devine politică. In problema crizei eleniste, colectivitatea nu află decît răspunsul negativ al evadării pe planul etic, răspuns care trebuie deslușit printr'o nouă interpretare a tematicei eticei eleniste, subiect care intră în istoria și problematica etică. Istoria cetății grecești a avut un final, care cerea *anularea dialecticei limitate* dintre forțele oligarhiei și ale democrației, într'o *dialectică existențială pozitivă*. Căci după ce și-a afirmat revendicările, „demos"-ul devine el însuși clasă dominantă (sec. IV), care își va apăra cu tenacitate interesele împotriva proletariatului agricol. Această din urmă clasă nu isbutește să se afirme „pozitiv" în istoria cetății, ea nu isbutește să învingă criza istorică existențială. Criza elenistă exprimă, prin tematica etică și prin valul de misticism oriental, eșuarea pe planul realității, a unei masse care nu-și poate obține existența istorică.

Problema crizei existențiale deschide perspectivele unei clasificări tipologice a culturilor și eticilor care reflectă o criză existențială. Etica elenistă și cea creștină exprimă soluția negativă în criza existențială. Există însă, în istoria socială a Egiptului, o criză istorică în care se poate desluși un răspuns pozitiv, oglindit în cultura egipteană sub dinastiile VIII—XII. In această criză existențială egipteană, care și ea întrerupe dialectica limitată a conflictului dintre regalitate și sacerdoțiu, regalitate și nobilime feudală, colectivi-

[1]) „Le travail...", p. 93 și următoarele.

[2]) „La cité...", p. 128.

[3]) „La cité...", p. 364.

[4]) Op. cit., p. 368.

[5]) Julius Kaerst: „Geschichte des Hellenismus", Bd. II, p. 35, Berlin, 1926.

tatea isbuteşte să schiţeze o afirmare, un răspuns pozitiv în problema crizei. Fiindcă acest răspuns pozitiv este unic în istoria universală (căci revoluţia din 1789 exprimă dialectica unui conflict al claselor dominante) şi fiindcă este puţin cunoscut, vom urmări geneza şi sensul crizei sociale egiptene, după lucrările clasice ale lui Alfred Moset. („Le Nil et la civilisation egyptienne") (în colecţia „L'évolution de l'humanite", Paris, 1926 şi „Des clans aux empires", în colaborare cu G. Davy, Paris, 1923).

CRIZA EXISTENŢIALĂ EGIPTEANĂ

Către anii 2500 a. Ch. regimul egiptean este o monarhie absolută de drept divin: regele îl personifică pe zeul Homs, urmaşul lui Osiris, şi, în acelaş timp, pe fiul lui Râ. El este mijlocitorul între zei şi oameni; numai el cunoaşte virtuţile eficace şi le poate celebra, numai el deţine „tainele magiei". Regele cumulează toate funcţiile supreme, căci este preot, judecător şi şeful armatei. Mai însemnat este faptul că el a devenit proprietarul întregului sol egiptean, căci recensămintele care „sub regii thimiţi inventariau şi taxau solul ca fiind proprietatea particularilor, nu-l mai trec acum în registre. Proprietatea funciară nu mai este acum materie impozabilă, „fie pentrucă solul aparţine faraonului, fie că el aparţine marilor proprietari funciari" (Ed. Meyer). Puterea absolută de care dispune regele, reiese din autobiografiile numeroase, rămase dela „privilegiaţii" faraonului. Favoarea supremă pe care acesta o poate acorda unui „inaku" (privilegiat), este permisiunea de a părăsi mormîntul, pentru a ajunge lîngă Osiris, zeul morţilor. Nici în timpul vieţii, privilegiaţii nu pot avea contact direct cu zeii. Pietatea individuală nu există; nu o pot avea privilegiaţii, şi cu atît mai puţin poporul de rînd. Pietatea este canalizată numai prin puterea şi favoarea regală; drepturile religioase şi politice nu există decît pentru ginta regală. Massa populaţiei urbane şi rurale îşi cîştigă existenţa muncind pentru rege şi curte, fără să poată cere vreun statut legal, vreun drept politic sau religios.

Cu dinastia IVa, se observă însă începutul decadenţei autorităţii regale, şi accentuarea conflictului între faraoni şi oligarhia alcătuită din nobili şi preoţi. Domeniul regal se va desmembra cu repeziciune, simultan emancipării privilegiaţilor şi a sacerdoţiului. Incă sub dinastia IV-a, sacerdoţiul obţinuse o „chartă", în care erau specificate scutirile de dări, corvezi şi obligaţii diverse faţă de mesagerii regali, apoi primise fundaţii bogate pentru a asigura serviciul ofrandelor în temple. (In acelaş timp plebea primeşte o „chartă" prin care i se fixează obligaţiile). Imunităţile acordate trezesc sacerdoţiului pofta stăpînirii şi a posesiei definitive. Din textele decretelor regale, precum şi din reclamaţiile sacerdoţiului, care acuză pe mesagerii regali că le-au încălcat tertioriul lor, se desluşeşte rezis-

tenţa regilor împotriva acaparării de către cler, a solului regal. Acapararea aceasta va constitui curînd o „feodalitate eclesiastică" („Le Nil", p. 242), în detrimentul regalităţii. Impotriva acesteia se desemnează însă şi un alt curent; un al doilea factor de opoziţie: ridicarea feudalităţii provinciale. In Egiptul-de-Sus se manifestă curînd descentralizarea puterii politice. „Nomarchii" trăiesc în „nom"-urile lor, unde îşi au zeii, proprietăţile, curtea şi sclavii lor; ei îşi arogă dreptul de a transmite urmaşilor privilegiile nomarhale. Cu încetul, Egiptul se transformă într'un ansamblu de noi state feudale. Dinastiile locale ereditare împietează asupra autorităţii şi prestigiului regal. Curînd faraonul va trebui să acorde nomarhilor dreptul de a ajunge în cer, alături şi odată cu el...

In ceeace priveşte massa ţăranilor *(merthu)* şi muncitorilor *(hemthu)*, aceştia depind sau de administraţiile regale (cetăţi, temple), sau lucrează pe pămînturile clerului şi ale nomarhilor. Din texte rămase din timpul dinastiei a VI-a, reiese că ţăranii erau legaţi de pămînt („iobagi"). Marile lucrări şi construcţii (irigaţii, temple, lucrări de apărare strategică), necesitau o armată imensă de lucrători; populaţia aceasta era massată mai ales în deltă. „Pînă la sfîrşitul dinastiilor memfite, aceşti proletari n'au profitat de evoluţia de care beneficiază oligarhia preoţilor şi nobililor" („Le Nil...", p. 251). Textele nu ne spun nimic de aspiraţiile şi revendicările lor, nici de reacţia provocată în conştiinţa lor de emanciparea oligarhiei, „dar această aparenţă e înşelătoare" (op. cit. idem).

Intre dinastia a VIII-a (către 2360) şi a XII-a, are loc însă o amplă criză existenţială, o puternică revoluţie socială: o stare anarhică excesivă care cuprinde aproape patru veacuri. „Vechiul imperiu" îşi încheie existenţa; urmează „o eră de revoltă socială, în care plebea egipteană, oprimată şi uitată, îşi ia revanşa împotriva autorităţilor recunoscute" (op. cit. p. 255).

Criza aceasta istorică nu poate desigur apare în textele oficiale, căci documentele faraonilor n'au obiceiul să menţioneze lucrurile neplăcute care au putut surveni faraonilor, curţii sau guvernului. (Dealtfel absenţa textelor şi monumentelor e caracteristică tuturor perioadelor turbure din istoria Egiptului: de ex. între „imperiul mediu" şi „noul imperiu" şi în timpul invaziei Hiksos-ilor). „Dar dacă documentele oficiale tac, literatura populară vorbeşte", observă Moret (op. cit. p. 256). Criza a isbit într'atît spiritele, ca a avut atîta amploare şi violenţă, încît timp de veacuri ea va servi drept temă meditaţiei şi naraţiunii. Moret preţuieşte cu drept cuvînt timbrul de autenticitate al meditaţiilor personale, în care conştiinţa individuală judecă evenimentele trăite cu toată sinceritatea. „Meditaţiile unui preot din Heliopolis", „Dialogul unui egiptean cu spiritul lui", „Avertismentele unui înţelept", „Cîntecele harpistului"; toate acestea sunt documente vii, fragmente de literatură confesională, în care isbeşte seriozitatea unui examen al conştiinţei. In această literatură egipteană, din care vom da citate caracteristice, se reflectă,

pentru prima oară în istorie, tematica recreiării planului istoric. Fragmentele citate redau aproximativ mersul revoluţiei sociale.

In „Invăţăturile'' atribuite regelui Merikara, (dinastia a IX-a), se vestesc preliminariile revoluţiei şi fărămiţarea solului regal.

„Omul turbulent răvăşeşte cetatea.. Ţara (la nord-estul deltei), distrusă de către Asiatici, este împărţită în districte. Ceeace era în stăpînirea unuia, este acum în stăpînirea a zece (oameni)... Preotul este acum legat de pămînt, el munceşte cu o echipă de muncitori''...[1]).

In „Sentinţele'', preotului Neferachu aflăm un tablou mai sumbru, în care natura participă la catastrofa survenită oligarhiei.

„Ţara aceasta e cu totul pierdută... Soarele se acoperă şi numai străluceşte... Toate bunurile sunt pierdute, ţara e în mizerie. Ura domneşte printre oamenii cetăţilor. Ţara e micşorată, şi totuşi şefii ei sunt mai numeroşi. Se ia averea celui privilegiat şi se dă unuia după stradă. Cei săraci stăpînesc bunuri, cei mizeri se înfruptă''..[2]).

Un alt preot din Heliopolis a lăsat o „Culegere de sentinţe'', în care tradiţia castei nu mai ajută reflecţiei, nu mai oferă niciun sprijin moral. Acceaş disperare şi dezolare în „Dialogul unui egiptean'', care se încheie cu o chemare a morţii. (cf. *Erman*, op. cit., p. 122). Dar acestea sunt numai fragmente dintr'o bogată a dezolării, a confesiunilor şi a reflecţiilor amare. (Vezi, *Erman*, „Betrachtungen und klagen'', op. cit. p. 122—175).

Printre documentele cele mai sugestive ale literaturii crizei se află „Avertismentele unui bătrîn înţelept'', după titlul ales de Al. Gardiner. Ni se povesteşte despre un rege care stă liniştit în palat, fără să ştie nimic de revoluţia care sguduie statul. Un bătrîn înţelept pătrunde în palat pentru a-i vesti regelui isbucnirea revoluţiei, cheamă soldaţii şi profetizează schimbările pe care le va aduce viitorul. (Erman, op. cit. p. 131).

„Nobilii sunt în doliu; plebeienii exultă. Fiecare cetate spune: „Să mergem să supunem pe cei puternici deasupra noastră. Ţara în răscoală se învîrteşte ca roata olarului... Oficiile publice sunt deschise (forţate); titlurile de proprietate sunt răpite; şi astfel oamenii iobagi devin stăpîni...''.

Este redată apoi cu vioiciune scena atacului palatului: „urmează împărţirea bogăţiilor curţii şi ale „privilegiaţilor''. Nobilii şi copiii lor sunt deposedaţi, iar „cei săraci au devenit bogaţi, în timp ce proprietarii nu mai au nimic''.

„Cel care n'avea un zid care să-i adăpostească somnul, este acum stăpînul unui pat. Cel care nu-şi putuse închipui o luntre, are acum corăbii; fostul lor stăpîn le priveşte, dar acum nu mai sunt ale lui.

[1]) Cf. Moret op cit. p. 257 şi *Erman*: „Die ägyptische Literatur'', p. 110—119.

[2]) Morat, idem, p. 259 şi Erman, idem, p. 151—157.

Cel care n'avea o pereche de boi, are acum cirezi întregi; cel care n'avea măcar o pîine e stăpînul unui hambar...''[1]).

Prin revoluţia socială, soluţia negativă religioasă devine inutilă massei. Poporul nu mai simte nevoia acelui „dincolo'' de realitate, fiindcă a isbutit să acţioneze pe planul realităţii. De aceea preoţii deplîng părăsirea cultului morţilor şi al îngrijirii monumentelor. Credinţa a murit, nimeni nu mai onorează pe zei. Se aude exclamaţia ironică a ateului: „ah, dac'aşi şti unde e Dumnezeu, i-aşi aduce ofrande!''[2]).

După revoluţie, regimul social care urmează traduce caracterul pozitiv al răspunsului în criza existenţială. Cu dinastia XII-a, începe seria „regilor reformatori'' cari vor căuta să remedieze o parte din revendicările massei: este faza „socialismului de stat'', cum l-a numit Moret. O altă revoluţie socială nu va mai avea loc în istoria Egiptului, ci se va continua numai dialectica socială limitată a conflictului dintre regalitate şi oligarhie.

Gradul şi eficienţa răspunsului pozitiv în criza existenţială egipteană, interesează istoria; pe noi ne-a interesat o exemplificare a crizei existenţiale şi, simultan, relevarea unei culturi a crizei, în care accentul cade nu pe realizarea valorilor, ci pe realizarea necesităţii (recreiarea planului istoric).

Deşi indirect, cultura crizei egiptene relevă cu evidenţă recreiarea existenţială. Cultura crizei actuale [3]), impregnată de tematica acţiunii asupra istoriei, este desigur o manifestare directă a recreiării existenţiale.

Insă caracterul dominant comun este acelaş: un răspuns *pozitiv* în criza existenţială.

CONCEPTUL RIKERTEAN AL VALORII

După o exemplificare concretă a crizei existenţiale, trebuie prezentată una din concepţiile axiologice antidialectice, care fiind confruntată cu fenomenul dialectic al crizei, îşi relevă ineficienţa teoretică. Fenomenul crizei existenţiale relevă dialectica valorii şi a necesităţii; recreiarea planului istoric semnifică momentul existenţial (al necesităţii); cultura crizei existenţiale care reflectă participarea la recreiarea planului existenţial, desvăluie dialictica valorii: *valoarea (cultura) ni se înfăţişează în alianţă dialectică cu momentul necesităţii.* Cultura crizei are deci acest sens pozitiv: prin valoare, prin „anularea'' ei pozitivă în sensul hegelian, se poate obţine necesitatea,

[1]) Erman, op. cit., p. 131 şi urm.

[2]) Moret, op. cit., p. 266.

[3]) Prin cultura nouă a crizei actuale, înţelegem toate manifestările ideologice şi artistice care se nasc sub semnul acţionării asupra istoriei.

existenţa. *Valoarea îşi cere, pe temeiul fenomenului crizei existenţiale, o nouă explicare dialectică.* Această dialectică a valorii începe prin momentul negativ al criticei teoriei antidialectice a valorii; în speţă, conceptul rickertean al valorii.

Finalismul hegelian şi metafizica creştină a istoriei dela Origene la Dante, idealismul german şi filosofia rickerteană a valorilor, — toate aceste concepţii axiologice, afirmă că procesul istoric este realizarea unor valori (creştine, spiritualiste, valori ale culturii în genere, etc.). Insă problema critică a sensului istoriei este tocmai aceasta: *dacă valoarea intervine şi* cum *intervine valoarea în devenirea istorică.* Finalismul spiritualist hegelian, ca şi cel creştin, au naivitatea să anuleze devenirea printr'un ţel ferm conturat, care este sfîrşitul şi sensul istoriei: statul hegelian sau „cetatea cerească" a Sfîntului Augustin. In concepţia critică a lui Rickert, nu vom afla nici urmă de metafizică speculativă. Căci dela Hegel la Rickert, filosofia istoriei a cunoscut schimbări fundamentale. Metafizica idealistă a fost minată întîi de atacurile materialismului dialectic, apoi de curentul criticist neokantian. Printre neokantieni, Windelband şi Rickert reiau problemele filosofiei istoriei şi culturii [1]), în cadrul unei filosofii generale a valorilor. („Şcoala badică"). Poziţia lui Rickert poate fi numită un *metodologism axiologic*, căci el afirmă primatul metodologic al valorii în toate problemele filosofice [2]). O critică a conceptului rickertean al valorii trebuie să integreze valoarea „istorică" în concepţia generală a filosofiei valorilor.

In „System der Philosophie", cap. III, Rickert vede problema valorii ca o problemă a componenţei universului; „valorile şi realităţile *împreună* compun întregul care formează obiectul filosofiei". („System", p. 116). El urmăreşte apoi circumscrierea cît mai precisă a ideii de valoare; recunoaşterea existenţei valorii [care totuşi nu *există* ci *„valorează"* (Geltung), duce la o serie de probleme, care pot fi concentrate în problema relaţiei dintre realitate şi valoare. După problema logică şi cosmologică a valorii, Rickert acceptă să atingă şi problema metafizică a valorii (op. cit. p. 137). Unii metafizicieni, — spune Rickert, au simţit nevoia să unească cele două sfere ale valorii şi realităţii, printr'o legătură sintetică. Impotriva acestora, Rickert crede că „nu putem gîndi unitar universal", ci trebuie să ne mulţumim cu o viziune dualistă. Dualismul acesta este rezultatul gîndirii heterologice, care cunoaşte realitatea prin diferenţiere conceptuală în „unul" şi „celalt". (Das Eine und das Andere). Realitatea se despică dualist în valoare *şi* realitate, subiect *şi* obiect, conţinut *şi* formă. Sunt elemente pe care gîndirea heterologică

[1]) Cf. *H. Rickert:* „Kultur-und Naturwissenschaft", 4-te Auf. 1921, „Die Probleme der Geschichts philosophie", 1924.
[2]) Cf. H. Rickert: „System der Philosophie", I, 1921.

le primeşte numai în raporturi *statice;* între termenii aceştia (das Eine und das Andere) dualismul heterologic nu admite *niciun raport dialectic*, niciun conflict sau întrepătrundere. „Unul" stă nemişcat alături de „celalt". Sensul gnoseologic al heterologiei este deci un pur *relaţionism antidialectic* [1]); criticismul rickertean a moştenit repulsia kantiană în faţa contradicţiilor. Impotriva antinomiei, Rickert afirmă: „Heterologie, nicht Antinomie, muss die Lösung des theoretischen Menschen sein" („System", p. 14).

Intre valoare şi realitate, Rickert nu află decît un raport pozitiv: valoarea stă, se află *alături* de realitate; un conflict între valoare şi realitate, o dialectică a valorii nu este imaginată. N'ar fi nimic de spus împotriva principiului heterologic (căci el poate da strălucite roade metodologice), dacă el ar fi *consecvent*, dacă ar acorda *ambilor* termeni funcţii echivalente. Ce se întîmplă însă cu faimosul desiderat dualist? Rămîne un simplu „desiderat" al filosofiei valorilor, căci atunci cînd trece la atacarea problemelor realităţii, dualismul se transformă subit în monism axiologic. Realitatea îi apare lui Rickert explicabilă numai prin principiul *unic* al valorii... „Es ergibt sich, dass, falls ein absolut reales Sein überhaupt angenommen wird und mit Werten verknüpt werden soll, *nur von dem objektiv geltenden Werten aus* auf eine absolute metaphysische Wertrealität geschlossen werden, nicht etwa von absolut realen Sein aus die absolute Geltung der Werte gewonnen werden kann (op. cit. p. 140). Dece acest primat al valorii? Dece valoarea trebue să domine existenţa? Este ceeace nu poate explica nicio axiologie...

In pasajul citat, Rickert înţelege primatul valorilor în sens metodologic: fără acest primat axiologic „nici nu se poate începe cunoaşterea realului". (id., p. 144). Insă chiar în problema totalităţii realului, realul se depăşeşte printr'o tendinţă spre ireal, spre valoare. (id., p. 171). Insfirşit: totalitatea însăşi, totalitatea ontologică „constă în valoare". „Die wirklichkeitstotalität ist etwas Unwirkliches... sie bildet eine Wert". (id., p. 175).

Perspectiva ontologică este astfel jertfită primatului axiologic. Greşala aceasta are consecinţe grele în problemele tuturor sectoarelor realităţii; ea nu este o greşală oarecare, ci, după expresia lui Nicolai Hartmann, „un isvor de greşeli", şi a fost numită „normativism" [2]). Prin normativism „realul ontic este subordonat valorilor, care îi răpesc autonomia". In cadrul ontologiei critice, acest isvor de greşeli se dovedeşte „o încălcare de graniţă a categoriei scopului" (eine Grenzüberschweitung der Zweckkategorie"). Finalismul (hegelian sau creştin) ca şi axiologia rickertiană sunt denaturări principiale ale perspectivei ontologice. In filosofia istoriei,

[1]) Vezi *S. Marck:* „Die Dialektik in die Philosophie des Gegenwart", I, Fübingen, 1931.
[2]) Vezi *N. Hartmann:* „Wie ist kritische Ontologie überhanpt möglich", în „Festschrift îr Paul Natorp", 1924.

axiologia rickertiană apărea că şi-a aflat cea mai sigură aplicare; numai că fenomenul istoric nu se lasă explicat prin teorii antidialectice.

Nimeni nu poate tăgădui valoarea metodologică a poziţiei rickertiene. Rickert a lărgit cadrul problematic al neokantianismului prin atacarea problemelor filosofiei, istoriei şi culturii. El a arătat deosebirile fundamentale dintre natură şi istorie, natură şi cultură. Rickert a arătat că, spre deosebire de metoda ştiinţelor naturii, care foloseşte procedeul generalizării, metoda istoricului relevă două caractere specifice: procedeul individualizării şi raportarea obiectului istoric la o valoare (Wertbeziehung). Teza aceasta rickertiană a fost unanim primită; o devenire care nu-i raportată la valorile culturii, nu poate fi distinsă de un fapt brut natural. „Für die historische Begriffsbildung liefert der Begriff der Kultur das Prinzip zum Auswahl des Wesentlichen'' [1]). Insă după acest prim moment al diferenţierii istoriei de natură, se pune întrebarea dacă valorile *singure* pot explica natura fenomenelor istoriei şi ale culturii, — dacă principiul valorii poate funcţiona ca unic principiu explicativ. Pentru Rickert, „Bazele filosofiei istoriei coincid cu fundamentele unei filosofii a valorilor'' [2]). Normativismul postulează astfel o explicare axiologică a fenomenului istoric. Confruntat însă cu un fenomen ca cel al crizei, normativismul nu mai află nicio justificare; gîndirea heterologică nu poate cuprinde nici antinomiile, nici sinteza dialectică dintre valoare şi necesitate. Criza existenţială este explicata negativ ca o „criză a culturii — criză a valorilor''. Prin simplă analiză a fenomenului crizei s'a evidenţiat însă dialectica valorii şi a necesităţii. Criza existenţială cuprinde dialectica schematică următoare: momentul valorii este negat de momentul existenţial (cultura crizei şi tematica acţiunii); la rîndul lui, momentul existenţial se neagă însuşi, pentru a genera un nou moment al valorii. *In orice axiologie, momentul existenţial este negat nedialectic, prin ignorarea naturii dialectice a valorii.* Dialectica valorii trebue însă să accepte antinomia valoare-necesitate, antinomia pe care o regăsim atît în etică cît şi în estetică. Fenomenul istoric, ca şi cel etic şi estetic, nu se lasă pătruns decît prin reflecţia dialectică, în care gîndirea se anulează după influenţa dialectică a obiectului. In istorie, stagnarea şi criza îşi cer recunoaşterea realităţii lor specifice; istoria cere o acceptare a antinomiilor şi o tratare aporetică a acestor antinomii. Istoria cere o degajare din rutina axiologică. Ceeace nu duce la negarea valorii, ci, dimpotrivă la înţelegerea dialectică a naturii ei dialectice. In problema sensului istoriei aflarea valorilor, a progresului, a sensului, etc., este o ispită naturală. Realizarea valorilor nu

[1]) „Natur und kulturwissenschaft'', p. 93.
[2]) „Die Probleme der Geschichtophilosophie'', p. 128, Cf. şi *G. Mehlis*: „Lehrlud der Geschichtsphilosophe'', Berlin, 1915.

poate fi însă o realizare schematică-directă, chiar dacă realizarea valorii rămîne singurul sens al activităţii umane asupra planului istoric. Dacă isbutim să înţelegem natura dealectică a valorii, nimic nu ne mai opreşte să înţelegem sensul *realizării necesităţii*; acţiunea poate avea drept ţel momentul necesităţii, care deabia după ce se va nega el însuşi va realiza momentul valorii. *Trebue creiată o nouă conştiinţă etică şi istorică, pentru care necesitatea să fie moment dialectic în geneza valorii.* Criza este aparentă negaţie, căci ea poate fi simultană regenerare, creştere, afirmare. Criza poate duce, — pîn'la sfîrşit, tot „spre valori''; dar prin dialectica imanentă a valorii. „Rezultatul'', — care este valoarea, nu trebue să denatureze şi să schematizeze dialectica valorii, — nu trebue să ducă la un grafic simplist, linear, axiologic. Momentul definitiv al „afirmaţiei'', nu poate eclipsa acuitatea, tăria şi durata momentului negativ. Necesitatea nu este însă un moment pur negativ. Căci în dialectica crizei, necesitatea capătă sensul urgent şi suprem al valorii. Momentul existenţial al necesităţii are un sens al lui, care nu poartă accentul evident al „calităţii'', care nu se traduce grafic prin ascensiune lineară, dar care se impune prin sensul *lui specific*. Antinomia structurală a valorii (valoare-necesitate) nu poate fi evitată; nicio axiologie nu poate obnubila realitatea contradicţiei. Angajarea în contradicţii, trăirea şi luminarea lor teoretică, nu poate fi încercată decît în perspectiva unei filosofii realiste. Ontologia critică postulează primirea şi acceptarea obiectivă a realităţii antinomiilor. Faţă de ineficienţa gîndirii heterologice în contact cu structura dialectică a realităţii, filosofia nouă a istoriei ridică problema dialecticei valorii în problematica sensului istoriei, problematică pe care trebue să o soluţionăm, căci drumul spre ea a fost deschis prin criza existenţială actuală.

C. IONESCU-GULIAN

MOARTEA LUI ALADIN

Plutim spre ţărmuri ce nu suferă minuni.
De-acuma sfarmă-ţi lampa, Aladin, sau ţeasta:
E-un an de cînd s'a înnecat şi Dumnezeu în apa asta
Şi nimbu-i spart aprinde'n mare, pe minarete, semiluni.

Aici era Insula cu linişti străjuite de brazi
De năvala celui de-al nouălea cer.
Brazii-s de-avalma azi cu apele lui de atlaz
Şi Insula-i sus, steaua aceea sticloasă de ger.

La douăzeci de mii de leghe sub bolţi, insularii, străinii,
Incă mai vor să'mpletească razele'n funii şi'n scări.
La douăzeci de mii de leghe sub mări,
Incă rîvnesc polipieri s'anine meduza luminii.

Pe-aici cutreeram alte dăţi cu moartea pe cerul gurii.
Vîslele despicau nopţi şi nopţi împrejur tot erau.
Tremurau răni în suflet şi pe răni tremurau
Stelele'n roiu ca pe leşul leproaselor verzi holoturii.

Şi vrei să'nnoţi prin fosfor urzicător? Cutezi
Să-ţi dărui sînii frunzelor fierbinţi, să-i crească nuferi?
E'n tine steaua insularilor herezi
Şi cerul cel de-al nouălea, de-o vrea-o, ştii să-l suferi?

Vino dar, să-ţi arăt cum sorb fluviile mări în loc să se verse
Vino s'auzi cum se scurg sub pămînt, prin izvoare, Oceanele.
Nu te mira dacă pomii-şi'nfig crengile'n cer, şi de cer se
Imbuibă'mprejuru-le viermii şi lostopanele.

Călcăm sacral prin mlaştini mustind sub tălpi azururi
Cu putrede miazme de heruvimi sau peşti.
Ne poartă paşii, vrerea umbrelor noastre suprafireşti
Ale căror umbre suntem de-apururi.

Tot răni sclipeau ca astăzi din căile lactee
Tot fraged sub altiţa ţăriilor mustind
Cînd mălurase'n Toma pustiitorul jind:
Iia Preacuratei Maici să i-o descheie.

Oheee! deschideţi-vă inimi, scorburi cu buhne!
Oheee! nopţi pironite de aripi ca liliecii'ntre brazi:
Distilaţi-mi pojarul miezului vostru de azi
Elixir pentru setea vraciului gîrbov din cuhne.

Oheee! arcaşi călări de spaime, dimineţi!
Oheee! lumini! izbiţi-mă ca'n pînze un ciclon!
Cuminecă-se robul Adîncului, Ion,
Cu arşiţa şi rodul sfînt-blestematei vieţi.

Scurma pupila Tomei, demult, în răni, piroanele
Şi sîngele retina li-l bea ca pe-un amurg.
(Intunecarea hrubei deşartă lampioanele
Şi'n tivgi fosforescente acidă beznă-şi scurg).

Scurmau şi mîinile-i, agonic, băligare
Carnea să-şi adune. Şi'n leprozerii.
Buzele adulteratelor gingii
Căutau divina sloiurilor pară.

String fața ta pe suflet: cîntec blind
Din lira de eben a pletelor, aproape.
Sub palmele ce n'au veghiat văpaițe, plăpînd,
Fluturi noptatecí se sbat, sau pleoape.

Nu-ți simți brumată gura, cînd fruntea sub sărutur
Și'ncinge înstelarea încrederii, trufașă?
Ghicea ne'nmuguriții vlăstari, dintru'nceputuri,
Dumnezeească mînă a razelor, sub coajă.

Sub frunte-s vajnic vrutele, vulcanicele gheți!
De-acuma sfarmă-ți lampa, vraciu Aladin, sau țeasta.
Ni-i lege drumul împreună pe albastra
Lumină-adîncă, și ni-s pașii găsiți ai Domnului, peceți.

ION FRUNZETTI

CRONICA LITERARĂ

MIHAI CODREANU: STATUI, EDIȚIE DEFINITIVĂ

Pentru un poet ajuns la sfîrșitul neîndoelnic al carierii, o „ediție definitivă", întocmită chiar de el însuș, e tot ceea ce poate fi mai de dorit. D. Mihai Codreanu, ca și d. Minulescu *), a avut acest îndoit noroc; căci a-și fi încheeat, în deplină conștiință, rostul literar, este de sigur prima satisfacție a oricărui poet, a doua fiind împrejurarea editorială ca *Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II* să aibe în acelaș timp un program admirabil de „ediții definitive".

D. Mihai Codreanu și-a putut strînge așa dar aproape întreaga producție poetică a celor patruzeci de ani, cîți sunt dela debutul său, distribuind-o în noua culegere globală pe trei „cărți". *Cartea I* cuprinde *Statui* (1914), volumul d-sale cel mai trainic ca totalitate, avînd următoarele capitole: *Prefață, Iașul, Lumi uitate, Medalii, Anotimpuri, Patria, Satan, Eternul cîntec, Colori și linii, Din armoniile durerii și Incheere; Cartea II* e formată din volumul imediat de după războí *Cîntecul Deșertăciunii* (1921), cu subîmpărțirea: *Prefață, Acorduri triste, Clipe de vis, Din cartea vremii, Imnuri senine, Aqua forte, Decepțiuni sonore, Săgeți pe liră, Sonetul liber, Anacreontice, Evadări din sonet* și *Incheere;* iar *Cartea III* reprezintă ultima culegere *Turnul de Fildeș* (1929), grupată după cum urmează: *Prefață, Gînduri sonore, Psalmadii, Game variate, Omagii, Pentru Cupidon, Studii de sonete, Lira neagră* și *Incheere.* Are vre o însemnătate această reproducere a „tablei de materie" pe capitole? Se înțelege; altfel n'am fi mai făcut-o. Cititorul, nemergînd dincolo de compunerea „ediției definitive", ar putea crede două lucruri: întîi, că d. Codreanu debutează abea în 1914 cu „sonetele-statui", și al doilea, că desvoltarea sa formală, care nu e de nesocotit, s'a petrecut dela sonetul riguros la felurite libertăți de versificație, cum pare a sugera așezarea *Evadările din sonet* după „cartea" de *Statui.* Ar fi o greșală, și într'un caz și în altul, despre care prevenim pe cititor. Sonetistul nostru debutează în 1901 cu volumul *Diafane*, închinat memoriei lui Eminescu și în care, ca „sonetist" era aproape de neprevăzut, și mai tipărește, înainte de *Statui*, volumașul fără milesim *Din cînd în cînd*, probabil spre 1908, dată la care Biblioteca Academiei îl înregistrează și cînd poezia autorului, în general, este menționată printre altele, într'o notă la prefața mai veche a *Criticelor*, de Titu Maiorescu.

*) Cititorii vor găsi în altă parte a revistei noastre recenzia despre ediția d-lui I. Minulescu.

Titlurile acestor două culegeri de tinereţe, după cum se vede, nu figurează în cuprinsul „ediţiei definitive"; nici materia lor nu s'a bucurat prea mult de îngăduinţă autorului. A le răsfoi însă este foarte profitabil. Căpătăm astfel putinţa să evităm cea de a doua greşală, pe care am face-o, dacă ne-am rezuma numai la „ediţia definitivă", greşală care este mult mai însemnată decît aceea privitoare la data debutului, deoarece ea schimbă însuş punctul de vedere asupra evoluţiei poetului, dînd naştere alteia, cu totul gravă, referitoare la natura inspiraţiei d-lui Codreanu; iar apoi mai putem observa şi că anumite bucăţi din volumele dintîi au fost trecute totuşi în ultima retipărire.

Intr'adevăr, *Evadări din sonet*, cum se numeşte un capitol din *Cartea II* a actualei ediţii, fac să se înţeleagă greşit că d. Codreanu, simţindu-se stingherit la un moment dat de măsura strîmtă şi intolerantă a sonetului, şi-a rupt încingătorile formale, platoşa şi coiful pentru a se deslănţui în forme mai convenabile. Volumele *Diafane* şi *Din cînd în cînd* aveau o tendinţă foarte pronunţată la versificaţia uşoară şi incoercibilă, care s'a disciplinat încetul cu încetul pînă să se deprindă cu economia vorbelor şi a ritmurilor din *Statui*. Aşa încît evoluţia firească a poetului este alta, exact cea inversă, decît aceea pe care o sugerează compunerea ediţiei de azi.

Dar are faptul, de a crede că poetul a mers dela sonet la forme mai puţin strînse, atîta însemnătate? Negreşit că da, fiindcă mai întîi nu corespunde cu realitatea, iar apoi fiindcă eroarea, ori unde ar apărea, atrage după sine o mai gravă eroare. Luînd ca bună desvoltarea talentului d-lui Codreanu, aşa cum ne-o prezintă „ediţia definitivă", adică dela rigoare la libertate, aceasta ne falsifică oarecum chiar ideea despre firea talentului său, fire cumpătată, nu eruptivă, cum ar urma să înţelegem. Şi nu numai că d-sa ar fi aspirat evolutiv să „evadeze" în libertatea formală — nu e adevărat, dar abundenţa lirică sau tumultul interior, care l'ar fi silit să părăsească sonetul şi care, acestea, ne introduc în însăşi natura unei inspiraţii, nici ele nu corespund cu adevărul, lirismul d-lui Codreanu fiind mai mult „rece", decît „stăpînit" şi, în orice caz, niciodată năvalnic. Deaceea, cunoaşterea culegerii de debut şi a celei următoare, în amîndouă domінînd poemul întins, este folositoare, pentrucă restabileşte, faţă de ediţia prezentă, evoluţia reală a formalismului d-lui Codreanu.

Nu e fără interes nici observarea, pe care aceleaşi volume deasemenea o înlesnesc, că anumite bucăţi din ele au avut parte de consideraţia matură a poetului, fiind primite alături de cele de mai tîrziu. Astfel din *Diafane* au fost păstrate *Sonet*, *Valsul astrelor*, *Greşala florilor*, *Lacrime* ş. a.; din celalt volum, *Din cînd în cînd*, — *Imn*, *Licăriri*, *Pe albumul unei Doamne*, *Libertatea nopţii*, *Pe steagul*, *Enigma*, *Scorpia*, *Inten pocula*, *Hora frunzelor*, *Barcarolă*, *Spre soare*, *Fulgi de clipe* şi poate încă altele. Unora dintre poeziile vechi, li se respectă forma cunoscută şi sunt admise fără nici o modificare; altora li se modernizează cîte un vers sau li se schimbă numai titlul ca *Omorîtoarea* în loc de *Sonet*; dar sunt multe şi acelea care, prelucrate superior faţă de cum se înfăţişau, primesc o formă nouă. Pentru acestea exemplul cel mai vorbitor este *Valsul astrelor*, care în *Diafane*, suna după cum urmează:

*

„Furtuna de aseară cînta un vals! — La voi
ajuns-a medolia îngrozitoarei ploi?..."
...Şi'n lumile albastre
cu miile s'adun...
„— Valsaţi sermane astre,
valsaţi un vals nebun!..."

„De-o veşnicie astfel vă chinuiţi sburînd
prin sferi nemărginite şi'n noapte surîzînd
destinului despotic
pe care'l înfruntaţi.
— Valsaţi un vals haotic
Pierdute lumi, — valsaţi!..."

Vin una cîte una din goluri răsărite,
ca rînd pe rînd să piară de vreme mistuite!...
„Prin spaţiuri albastre
zadarnic alergaţi...
— Valsaţi sermane astre,
Pierdute lumi, — valsaţi!..."

Cu toată naivitatea punctuaţiei şi, mai ales, cu toată insuficienţa de expresie a acestor versuri de tinereţe, ele opresc totuşi pe cititorul cultivat, prin intuiţia ce conţin în chip neîndoelnic. Spectacolul ceresc văzut ca bal al nimicniciei, deşi fără un anumit fast care i-ar fi stat atît de bine, reţine atenţia şi aproape o siderează. D. Codreanu şi-a dat seama, de sigur cel dintîi, de valoarea şi defectele bucăţii şi, prelucrînd-o, a scris-o ca şi din nou, păstrîndu-i numai motivul principal. O regăsim în „ediţia definitivă", cu forma:

Spre-a le'ntruni pe toate la un fantastic bal,
Orchestra nopţii cîntă un vals universal...
Şi sus, pe bolţi albastre,
La'ntrecere se pun.
— Valsaţi sărmane astre,
Valsaţi un vals nebun...

Aşa la sărbătoarea deşartei armonii,
Brodează firmamentul cu diamante vii,
Plutind din zare 'n zare
Mereu spre Apogeu.
— Valsaţi fără 'ncetare,
Prin gol valsaţi mereu...

Urmînd comanda unei hipnotice chemări,
Vibraţi cu voluptatea din palpitări de nări
Şi cu ceresc narcotic
Destinul vă 'mbătaţi.
— Valsaţi un vals haotic,
Absurde lumi, valsaţi...

Dintr'o bucată interesantă, poetul, după cum se vede, a scos una antologică. Intuiţia lirică, incontestabil valoroasă, dela început, s'a limpezit printr'o operaţie ulterioară, mai mult de natură critică. Tot ceea ce putea fi obiectat pe drept cuvînt primei forme a fost înlăturat cu mare siguranţă şi remarcabil simţ al perfecţionării. Ori tocmai prezenţa acestui simţ auto-critic în alegerea, ce d. Codreanu a efectuat, a vechilor poezii, este demnă de reţinut, atît pentru rezultatele, la care a ajuns şi care sunt cu totul notabile ca în cazul *Valsul astrelor*,

cît și pentru semnificația ei în ceea ce privește felul intim de a fi al poetului nostru. Cercetarea cîtimii de criticism în lirica d-lui Codreanu susține puternic concluzia că inspirația d-sale are mai mult decît o latură intelectuală, fiind adesea numai un joc delectabil al facultății intelective. Și în măsura în care prelucrarea unui vechi material poetic, combinată cu impresia generală de frigiditate, poate deschide singura perspectivă adevărată asupra naturii acestui talent, am crezut că trebuia semnalată. Evoluția reală, așa dar, privită în desfășurarea ei istorică, ne descopere formalismul ca ideal poetic, iar modul reluării unora din poeziile vechi, mod eminamente critic — raționalitatea inspirației.

Formalismul, care e poate cea mai puternică tendință a talentului d-lui M. Codreanu și care, în bună parte, e rezultatul indirect al unui lirism cam secetos, ca și stăruința în auto-critică și, în general, în operații poetice de ordin lucid ,aceste trăsături singure, fiindcă am fost aduși să le numim, compun poetului, în ciuda rămînerii sale pînă la sfîrșitul carierii lîngă „legenda strălucirii" Iașului, o fizionomie oarecum „muntenească". Pare a fi un poet „muntean", d. Mihai Codreanu. Este adevărat că, în ceea ce ne privește, noi nu prea credem în tipurile provinciale de scriitori și cu atît mai puțin în diferențele lirice ale provinciilor. Intîmplarea fericită ni se pare mai stăpînă peste suflete decît orice determinism. Cu toate acestea, dacă în contra convingerii ar fi să luăm de bună distincția aproape curentă că numai sufletul moldovean, dolent și contemplativ, a putut da pe Eminescu (deși cel muntenesc a dat totuși pe Arghezi), în timp ce Muntenia, vioae și superficială, a produs poeți formali ca Bolintineanu — Macedonski (deși Moldova a produs totuși pe Alecsandri), d. Codreanu ar urma să fie așezat în linia formaliștilor „munteni". Il apropie de ei cultivarea cîteodată excluzivă a formei, fie că această formă înghiață în rigiditatea sonetului, fie că ea, cînd poetul „evadează" se răsfață în mari sonorități și în ritmuri variate; îl apropie de ei calitățile compensatoare ale lipsei de adîncime lirică, adică grația madrigalescă, prețiozitatea exprimării, parada atitudinilor etc...; îl apropie; însfîrșit (cum am putea uita?) cultura în deosebi franceză, în care, ca și ei, s'a format personalitatea de poet a d-lui M. Codreanu.

Dar să nu întîrziem în considerente, a căror putere de a defini pe un scriitor am socotit-o, de cum am și anunțat-o, ca fără efect probabil; să profităm, mai bine, de întîmplarea care ne-a dus gîndul la cultura franceză, aceasta fiind în adevăr o împrejurare obiectivă cu care putem aproxima strîns poezia d-sale. Hérédia — de sigur, își va spune cititorul avizat. Și are dreptate să-și spună astfel. Critica literară l-a familiarizat îndestul cu paralela ce se poate face între ilustrul autor al *Trofeelor* și d. Codreanu, care însuși a susținut-o într'un fel, scriind sonetul omagial *La moartea lui Hérédia*. Iar, după cum cititorul nu greșește, gîndind că la aceeași comparație se țintește din nou, nici critica n'a greșit, cînd a instituit această paralelă. Căci sunt între sonetele poetului nostru cîteva, ca de ex.: *Statuia lui Ștefan*, *Piramida leilor*, *Iașul* (amintind mai mult „Veneția" lui Eminescu), *Nostalgii medievale*, *Poveste veche*, *Bețla amantului părăsit* și încă altele, dar mai cu seamă *Voluptate*, care, prin deosebita lor artă a limitelor ca și uneori, prin materialul caracteristic, stau foarte bine alături de „reușitele" maestrului francez. Și cum nu și-ar recunoaște Hérédia însuș arta procedeele și scumpa sa lume antică, putînd să citească *Voluptate?*

Venea spre țărm o nimfă către mare...
Și-un țap, amic lui Bachus, pe furiș
Sărea din stîncă 'n stîncă prin pietriș,
Pîndind-o pas cu pas din depărtare.

Ea se scăldă. Apoi pe mal, în zare
Privind al apei vînăt oglindiș,
Intinse-alene pe-aurit prundiș
Trup gol, tăiat în linii statuare.

De-odată, tresări: Un brusc fior
Pătrunse 'n coapsa ei sguduitor,
Prin palpitarea nărilor umflate...

Căci o frigea cu pătimaș delir,
Sub casca părului lăsat pe spate
O răsuflare caldă de satir.

In sonetul reprodus, ca și în cele numai arătate prin titlu, viziunea luminînd în trecut, știința contururilor subțiri dar precise, siguranța întregului și finalul scăpător îndreptățesc încercările de a defini pe d. Codreanu prin Hérédia.

Totuși nu la acesta, al cărui vers, întotdeauna sonor, este deasemeni întotdeauna de o densitate insolubilă, ne-am gîndit noi, venind vorba de cultura franceză. Faptul exterior de a fi scris amîndoi sonete îi asociază în mintea cititorilor poate mai mult decît ar îngădui natura intimă a operei lor. D. Codreanu e atît de felurit în atitudinile sufletești, pe care le ia rînd pe rînd în sonetele sale, fiind parnasian, bine înțeles, dar și romantic de atîtea ori, senin și plastic, evident, dar de cîte ori întunecat și muzical încît modul presupusului maestru nu îl caracterizează deplin. De n'ar fi în plus, la autorul *Statuilor*, decît timbrul tînguios de cantilenă, erotismul direct, cînd pasionat și umbrit, cînd luminos, madrigalesc și „prețios", de n'ar fi încă decît ritmurile sale bacchice, tendința foarte evidentă la lirismul meditativ, pornirea cam intelectuală la poezia filozofică, dezabuzarea, ironia și sarcasmul — și încă ar fi suficient pentru a-l scoate din tipologia lui Hérédia. Din acest punct de vedere al diversității motivelor, care nu pot face corp decît silite de disciplina formală a sonetului, dar care, ca lichidele de densități felurite cărora li s'ar sparge vasul în care au fost turnate împreună, s'ar împrăștia în direcții independente, dacă le-am anula forma de sonet, poezia d-lui Codreanu e pusă mai în lumină, comparînd-o cu aceea a lui Edmond Rostand.

Căci n'a fost numai simplă întîmplare că d-sa a tradus *La princesse lointaine* și *Cyrano de Bergerac*, așa cum este, în *Diafane*, cazul traducerilor din Baudelaire. Afinități numeroase l-au dus la adevăratul său prototip literar. Dela culegerea de poezii *Les musardises* și pînă la ultima piesă de teatru în versuri, Rostand, după cum precizează Faguet, a profitat de întreaga experiență a literaturii franceze, anexîndu-și toate formele poetice, însușindu-și toate motivele: e clasic, adică romantic ca „primii romantici francezi dela 1630", în felul eroic al lui Coneille, e galant, salonard, artificial și „prețios" în stilul factice al secolului XVIII, e romantic încăodată, teatral și grandilovent, ca Hugo, sentimental și versificant ca Musset, e formal și estetizant, ca parnasienii și mai ales ca Banville, e imagist și nuanțat ca simboliștii. Un cuprins literar mai eterolit, nici un alt scriitor n'a arătat pînă acum, deși fondul lui sufletesc era funciarmente arid. Dela noi, poate, Macedonski să-i semene mai mult, în privința felurimii inspirației.

Din aceeași categorie rostandiană face parte însă și d. M. Codreanu.

. . . .

Ceea ce îl separă de Rostand, al cărui muschetarism literar, care nu devine niciodată don-chijotism, i se poate ușor recunoaște, este minusul de exuberanță și improvizație și este plusul de intelectualitate. Lăsînd de o parte virtuozitatea rostandiană, ne mai susținută de nimeni cu aceeași strălucire după autorul *Puiului de vultur*, d. Codreanu are în adevăr mișcarea distinctivă de a trata cîteva din marile teme lirice. Spectacolul eternității goale, de dincolo de viața Materiei, spectacolul nimicniciei acesteia și deci al deșertăciunii vieții omenești, atitudinea hamletică în fața Morții, pe alocurea ceva faustism și atîtea alte chestiuni importante de cugetare (nu lipsește nici „curgerea" heraclitică și nici cîte o întrebare a metafizicei schopenhauriene), dau formalismului ca și diletantic al poeziei sale un accent cu totul deosebit de acela al operei lui Rostand. Cît privește ideile, după cum bolta înstelată, privită cu ochi de astronom, adică mișcîndă, îi trezește în *Valsul astrelor* reprezentări oarecum de salon, ele sunt exprimate deasemenea, în contra gravității lor, într'un mod cochet. Să ascultăm, de exemplu, pe *Rigoletto* „făcînd paradoxe regelui său":

Nu-i, Sire, tragedie, nu-i nici dramă,
Nici comedie nu-i, — povestea „Lume";
Ci e baraca unei proaste glume:
Așa ceva... ca'n bîlci o panoramă.

Bat clovnii toți din talgere de-aramă
Și fac paiații toți la gură spume;
De'ntreagă farsa asta făr' de nume,
Ți-e scîrbă, dacă-ți dai mai bine seamă.

Purtînd ciudată haină de paradă,
Trec regii cu bufonii în grămadă,
De nu știi, Sire, care-i cel cuminte!

...Și-așa Deșertăciunea'n loc se mișcă,
Fugind în chip rotund tot înainte
Cu sgomot monoton ca de morișcă...

Dar în poezia sa, căreia i s'ar zice filozofică, ceea ce trebue să ne intereseze în deosebi nu sunt atitudinile intelectuale, ci este acel accent original de sensibilitate, anume sarcasmul jovial, care, în aceeași măsură și în aceeași compoziție intimă, nu se mai găsește, nu numai la Rostand, dar la nici un alt poet. Este, după noi, elementul cel mai de preț al operei d-lui Codreanu. Aerul de petrecere sarcastică pe seama vieții proprii și a tuturor, din *Fantoma*, ușor de identificat în numeroase alte poezii, e însăși substanța lirică, singura — credem noi, a operei d-sale întregi. Sonetul numit aci, cu amarele, dar și voioasele, lui măsuri, comentează *edictul* unui împărat, care ar fi poruncit ca „spre mai buna pază a persoanei noastre să se îndoiască garda palatului": intră însă, nestînjenită, „fantoma Morții":

Trezit din somn, se sguduie Cezarul;

Deschide ochii mari; apoi, s'abate
Precum de trăsnet doborît, stejarul...,
— Dar unde-ți fuse garda, Maestate?

* * *

Conștiința sonetistului nostru e disputată, așa dar, de un sentimental, de un intelectual cu înclinări filozofice și de un sarcastic. Toate nuanțele poeziei d-lui Codreanu, pe care le-am indicat în paginile de mai sus, chiar numai cu cîte un cuvînt, sunt combinări ale cultului formei cu sentimentalismul, sugestia livrescă și sarcasmul, cu fiecare în parte sau cu toate la un loc. Cititorul nu poate fi decît de acord cu poetul însuși, care, în *Osîndiții*, vede atît de limpede în sine:

De poți să'nfrunți infernul bărbătește,
Cu mine vin pe'ntunecata cale
Din adîncimile ființei tale;
Se zbat acolo trei damnați. Privește:

E unul care — osînda și-o trăește,
Urmînd îndemnurile firii sale,
Și-ascuns mereu sub măști sentimentale,
Prin bal-mascatul lumii rătăcește.

Al doilea pe cel dintîi îl ceartă
Și cu înțelepciunea lui deșartă
Îi otrăvește orișice dorință...

Iar altul stă 'ntre victimă și gîde;
La cei doi frați ai săi de suferință
Să uită mut... și cu dispreț surîde...

Se pare însă că, dintre cei „trei damnați", sarcasticul va salva de la uitare pe ceilalți doi.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

ROMANE DE AVENTURI

Fantezia și aventura sînt elemente permanente ale literaturii. Intrebuințarea lor poate fi, în unele epoci, scăzută. Niciodată, însă, ele nu încetează să participe la alimentarea invenției literare.

In epoca dintre cele două ultime războaie, romanul de aventuri a avut în literatura franceză ani de belșug și ani de secetă. Perioada de înflorire a fost în jurul anului 1920. Era pe vremea cînd apăreau *L'Atlantide* a lui Pierre Benoît și *Le chant de l'équipage* al lui Mac Orlan. După patru ani de război, lumea, sătulă de hidoasa aventură trăită, gusta cu entusiasm aventura imaginară.

Aceasta era dealtfel o stare de spirit generală în Europa de după războiul de atunci (Europa care a devenit acum cea de dinainte de război — și care, în cîteva luni, a ajuns să pară mai îndepărtată în timp decît cea din 1914). In Germania, de exemplu, în aceeaș epocă, teatrul expresionist, deformant și răzvrătit, propune, dacă nu o fugă de realitate, o interpretare vizionară a acesteia. Și extraordinara răspîndire în publicul european a romanului polițist trebue socotită ca o dovadă de permanență a nevoiei de aventură. Producția romanului polițist n'a înregistrat în epoca de care vorbesc nicio scădere.

In Franța, romanul de imaginație în general, după o perioadă de cîțiva ani de expansiune, a fost tot mai mult dat la o parte de romanul realist. S'au putut astfel observa în ultimii douăzeci de ani, două tendințe în romanul francez. Una de adîncire în analiza sufletească, cu sau fără intenție morală, reprezentată între alții de François Mauriac, și alta de zugrăvire a societății (fără excluderea adîncirii și a analizei). *Les Thibault* de Roger Martin du Gard, *Les hommes de bonne volonté* ai lui Jules Romains, romanele lui Jacques de Lacretelle, și marea majoritate a romanelor franceze dela 1925 încoace sînt inspirate de această tendință.

Iată însă, că, în chip destul de ciudat, în pragul unei noi aventuri pe care Europa a început s'o trăiască, producția romanului de aventuri cunoaște în Franța o creștere. E vorba bine înțeles de o creștere calitativă. Cantitatea de romane de aventuri s'a menținut, probabil, aproape constantă. Georges Simenon și, cum am mai spus, romanele polițiste au întreținut (cel dintîi cu un remarcabil talent, relaxat însă de o producție prea accelerată) gustul aventurii și al fugii de monotonie.

* * *

Am citit odată undeva o observație foarte justă cu privire la romanul de aventuri, observație care dealtfel, mai fusese făcută, dar nu fusese formulată cu atîta insistență. Vorbind de superioritatea Englezilor în acest soi de romane, autorul acelor considerații găsea că această superioritate se datorește faptului că Englezii respectă o condiție fundamentală pentru reușita romanului de aventuri și anume: lipsa unei intrigi sentimentale.

Intr'adevăr, aventura pură, însuflețită de dorința de noutate și de necunoscut, nu are nevoie de iubire. Capodopera clasică a romanului de aventuri *Robinson Crusoe*, se petrece într'o insulă pustie, fără nicio femeie. Nu există intrigă sentimentală nici în *Aventurile lui Arthur Gordon Pym* de Edgar Poe, nici în *Comoara din insulă* a lui Stevenson, amîndouă exemplare perfecte ale genului. Dragostea fixează, adîncește, izolează. Aventura presupune gust de acțiune, curiozitate, dor de libertate, de mișcare, de neprevăzut, elemente care nu cer, ba chiar exclud sentimentul și în special sentimentul iubirii.

Francezii nu țin seama întotdeauna de aceste considerente juste. Să mă grăbesc să spun, dealtfel, că lipsa condiției indicate mai sus nu aduce după ea o decădere totală. *Atlantida*, de exemplu, este un roman de aventuri cu multe calități, deși personajul principal este o femeie și deși dorul de aventură este provocat de pasiunea pentru această femeie, Antinea, misterioasa și perversa regină a Hoggarului. Totuș, către sfîrșit, nu te poți opri să nu simți o adiere de banalitate, tocmai din pricina turnurii sentimentale pe care o ia romanul. Nu putem lua în serios pasiunea celor doi eroi pentru Antinea, oricît s'ar sili autorul să identifice pe aceasta cu Misterul Deșertului. Acest mister nu avea nevoie să fie atît de precis întrupat. Iar explicația insinuată la un moment dat și prin care s'ar lămuri prezența Antineei în oaza din mijlocul Saharei și *realitatea* ei ne dă o impresie de mistificare, ceiace este un defect și o primejdie pentru autorul unui roman de aventuri.

Intr'adevăr, cred că mai mult poate decît lipsa sau prezența unei intrigi sentimentale, ceiace formează condiția neapărat trebuincioasă în reușita unui roman de aventuri, atunci cînd subiectul a fost găsit și s'au fixat principalele etape ale desfășurării lui, este tonul de adîncă și emoționată convingere al povestirii. Autorul nu trebue să dea nicio clipă impresia că nu crede în ceiace spune. Intrebuințarea *misterelor false* îl va ajuta să se mențină în firesc și normal; un mister care se dovedește falș la un moment dat, *prin grija autorului*, dă răgaz cititorului să se reculeagă și să capete încredere în seriozitatea și cinstea celui care povestește iar acestuia îi dă posibilitatea de-a construi cu mai multă siguranță episoadele care slujesc la introducerea misterului adevărat, pentrucă știe că a cîștigat încrederea celui care îl ascultă.

Din această pricină întrebuințarea humorului într'un roman de aventuri trebue făcută cu multă chibzuială. Humorul poate repede să apară ca o dorință de mistificare. El nu trebue deci exercitat pe spatele cetitorului, care altfel va avea impresia întotdeauna neplăcută de-a fi tras pe sfoară, luat peste picior și considerat drept prost. Nicio artă nu poate șterge aceste sentimente de jignire. Cu alte cuvinte, nu trebue să dai cititorului impresia că îți bați joc de el, chiar dacă în fond o faci.

* * *

Mac Orlan izbutise, acum vreo douăzeci de ani, să dea o notă specifică romanului de aventuri francez, care pînă atunci suferise de meteahna sentimentalismului, dela Dumas-père la Maurice Leblanc, acesta din urmă amestecînd sentimentul, dealtfel cu îndeminare, pînă

şi în romanul poliţist! [1]). Dela Mac Orlan (dela primele lui opere, mai ales) datează în literatura franceză povestirea macabră pe ton pince-sansrire, construită cu inteligenţă, scrisă cu artă şi pătrunsă uneori de o adîncă poezie a depărtării, a tainei, a dorului de ducă (dar fără să fie înecată în stil artist ca povestirile ciudate şi sarcastice ale lui Villiers de l'Isle-Adam).

In deosebi istoriile din *A bord de l'„Etoile matutine"* aveau aceste calităţi. (In perioada de mai tîrziu Mac Orlan a părăsit aventura pură şi a zugrăvit vagabonzi sentimentali şi prostituate duioase, apropiindu-se prin aceasta de Francis Carco, cu care avea, dealtfel, afinităţi mai demult).

Găsesc ceva din maniera lui Mac Orlan în *Les figurants de la mort* [1]) de Roger de Lafforest. Este istoria unei aventuri pe mare. Marea este locul cel mai potrivit pentru desvoltarea aventurii. Un port cu lumea lui cosmopolită, pestriţă, misterioasă; o corabie gata de plecare spre ţări îndepărtate; o mînă de oameni fără ţară, fără familie, fără legături, dornici de cîştig, de libertate, de schimbare mai ales: iată începutul clasic al aventurii, al romanului de aventuri. Nui de mirare că Englezii, popor de marinari, au dat cele mai bune opere în acest gen. (Asta nu înseamnă, bine înţeles, că marea are exclusivitatea aventurii. Romanul picaresc spaniol dela sfîrşitul secolului XVI, strămoş al romanului de aventuri de azi, se petrece aproape în întregime pe uscat. Şi nu văd de ce aventura nu s'ar putea desvolta în codrii Maramureşului, în Munţii Făgăraşului, pe valea Sebeşului sau în delta Dunării. Trebue doar minte care s'o inventeze şi închipuire care s'o nutrească. *Insula misterioasă* care este pentru romanul de aventuri ce era *castelul* pentru romanticii de acum un veac şi mai bine, adică locul misterului şi patria visului, poate fi foarte bine în mijlocul codrilor sau al bărăganului).

Aventura din *Figuranţii morţii* porneşte în anul 1930 din Sankt Pauli, cartierul faimos al Hamburgului, într'o tavernă unde patru foşti soldaţi ai Legiunii străine, doi Nemţi, un Francez şi un Danez se întîlnesc, în cursul unei certe de beţivi, cu un căpitan de marină francez, scăpătat şi aventurier. Tot în aceiaşi noapte de chef şi de scandal, cei cinci tovarăşi fac cunoştinţa unui personaj ridicul şi sinistru, generalul Clarriarte, rebel din Venezuela care visează să răstoarne regimul din patria lui şi să se proclame preşedinte al republicei venezuelane. Tovarăşii se învoesc să dea concursul lor generalului. Vor pleca pe vaporul acestuia (un cargobot vechi şi hîrbuit) şi vor acosta pe ţărmurile Venezuelii într'un loc unde pe Clarriarte îl aşteaptă partizanii. Este nevoe totuş de o mînă de oameni care să formeze prima trupă de şoc a revoluţiei. Pentru a nu da de bănuit autorităţilor, aventurierii declară că ei pleacă să turneze un film exotic în mările tropicale, un film de mare spectacol care necesită numeroşi figuranţi. Aceştia sunt adunaţi dar nu li se destăinuie scopul adevărat al expediţiei, de teamă să nu fugă speriaţi de absurditatea şi de primejdia unei astfel de călătorii. Vor afla aceasta mai tîrziu, în drum. Totuş, diverse întîmplări macabre şi ridicule întîrzie mereu revelaţia secretului. Nenorociţii de figuranţi nu vor cunoaşte rostul lor adevărat pe vapor, decît în clipa cînd vor cădea sub mitralierele cu care sînt întîmpinaţi aventurierii, deoarece partizanii lui Clarriarte s'au dovedit prea slabi.

[1]) Fac un loc aparte, şi de primul rang lui Maurice Renard, mort toamna trecută, autor al romanelor *Mîinile lui Orlac*, *Pericolul albastru*, *Doctorul Lerne sub-zeu*, *Omul trucat*, etc., opere care intră în rubrica fanteziei pure, alături de viziunile lui Wells şi chiar deasupra acestora.

[1]) Grasset, éd.

Expediţia aceasta condusă de un nebun şi de cîţiva disperaţi are un aer caricatural. Stilul însuş este de caricatură, ferm totuş plin de vigoare chiar, dovedind o incontestabilă artă. Păpuşile acestea care se strîmbă straniu se întipăresc în memorie. Este o enormă farsă macabră, scrisă cu eleganţă şi precizie. Impresia de mistificare şi de neluare în serios de care vorbeam mai sus se face simţită pe alocurea. Autorul aplică o reţetă bună. A uitat însă un element, al poeziei. Lipsa nu e foarte gravă, dar cititorului care preţuia odinioară pe Stevenson şi pe Mac Orlan îi pare rău că o constată.

* * *

Cu *La rose de la mer* [1]) ne îmbarcăm într'o aventură mai puţin spectaculoasă, mai puţin macabră, dar mai tragică şi mai omenească. E tot un vas vechi şi hodorogit. Jérôme Jardeheu, dintr'un sat de lîngă Cherbourg şi unchiul lui, Romain, sînt proprietarii. Pus la cale de Sidobre, un escroc specializat în asemenea afaceri, Romain se hotărăşte să scufunde nava în cursul unei călătorii, pentru a încasa apoi asigurarea încărcăturii. Jérôme nu află de asta decît după plecare. Consimte, dar e chinuit de gîndul că cei cîţiva membri ai echipajului vor pieri, barca de salvare trebuind să-i servească numai lui şi lui Romain. O femeie, chelneriţă într'o circiumă din port, care a aflat că locul de destinaţie (fictiv pentru Romain şi Jérôme) al călătoriei este Constanţa, s'a strecurat în taină pe vapor. Insărcinată, ea se duce să-şi găsească bărbatul care a părăsit-o şi a deschis o cafenea în Constanţa. Femeia naşte în timpul călătoriei şi moare în urma unei hemoragii. Copilul, adoptat cu bucurie şi dragoste de echipagiu, întîrzie cîtva timp execuţia planului lui Romain. Au trecut acum de Gibraltar. Jérôme e din ce în ce mai mult chinuit de crima pe care trebue s'o facă. Insfîrşit printr'o subită descărcare a subconştientului el ucide pe Romain, salvînd dela moarte cîteva existenţe prin dispariţia unui singur ticălos. Secundul îl surprinde tocmai cînd vrea să arunce cadavrul în mare. Jérôme izbuteşte să-l convingă să păstreze secretul faţă de membrii echipajului. Ajunşi la Constanţa, secundul îl denunţă.

Povestirea e condusă cu meşteşug şi aduce aminte uneori de maniera lui Joseph Conrad, dar cu mai puţină adîncire şi insistenţă decît are acela. Analiza prea insistentă a frămîntărilor lui Jérôme ar fi întîrziat desigur desfăşurarea acţiunii, ceeace pentru un roman de aventuri ca acesta ar fi fost o greşală.

* * *

Les fausses compagnies [1]) de Christian Mégret, fără a fi de loc un roman de aventuri, şi fiind chiar dimpotrivă o carte unde acţiunea este ca şi inexistentă, reprezintă totuşi, prin firea subiectului, prin tratare, prin atmosfera de seră şi de acvarium în care se mişcă persoanele, o realizare ciudată şi interesantă, care pasionează ca şi o istorie cu întîmplări variate, neprevăzute şi misterioase.

Un tînăr inginer şomer stă într'o zi pe divanul lui, care împreună cu un scaun, o mesuţă şi o enciclopedie în două volume, formează rămăşiţele mobilierului depus la muntele de pietate. El aşteaptă

[1]) Denoël, éd.

[1]) Plon, éd.

pe agentul companiei de gaz care va veni, după repetate avizuri, să-i închidă gazul. Un început de *Viaţă de boem*, dar fără duioşia şi nepăsarea şi bonomia lui Murger. Nicio analogie între Schaunard, vesel în calicia lui fără grijă, şi Gérard care în mijlocul Parisului îşi reduce în fiecare zi tot mai mult raţia de hrană cu stoicismul unui explorator polar care vede că i se sfîrşesc proviziile în timp ce o furtună cumplită îl opreşte să înainteze. O fată care plasează aspiratoare îi bate în uşă. Cînd Gérard îi deschide, ea vede că nu mai este nimic de aspirat şi după o scurtă conversaţie dă să plece, dar cade, ameţită de oboseală, poate de foame. Gérard o ajută să-şi vină în fire. Mizeria îi împrieteneşte şi, lucru straniu şi frumos, prietenia lor rămîne prietenie pură, nu se preschimbă, aşa cum cititorul s'ar aştepta, în colaj. Este aici o gravitate cu care romanul francez nu ne obişnuise, o atmosferă nordică, ibseniană, pe alocurea ceva din tonul *Foamei* lui Hamsun.

Jaqueline sugerează lui Gérard să se angajeze ca manechin pentru reclama unui restaurant. Zece ceasuri pe zi Gérard, în haină de gală, cu obraz fardat şi privire fixă, se plimbă cu mers sacadat de păpuşă automată, făcînd acelaşi număr de paşi prin faţa restaurantului, oprindu-se la intervale egale înaintea uşii şi invitînd cu gestul lumea să intre. Jacqueline părăseşte aspiratoarele şi intră ca manechin la un magazin de articole de sport. Timp de cîteva ceasuri pe zi, în vitrină ea vîsleşte în maşina de vîslit, reclamă vie pentru aparatul care desvoltă muşchii braţelor şi ai abdomenului.

Un industriaş bogat şi cu un picior în groapă, pe care existenţa celor doi tineri îl interesează, poate şi din nevoia egoistă de-a avea, singur şi blazat cum este, doi auditori pentru amintirile şi reflexiile lui, îi scoate din această existenţă monotonă, lăsînd la moartea lui o fermă Jacquelinei, fermă pe care aceasta, fiinţă ciudată şi nestabilă, o lasă spre exploatare lui Gérard, ea plecînd din nou în lume.

Interesul acestei cărţi în care nu se întîmplă mare lucru şi care se sfîrşeşte destul de anost stă în reflexiile, exprimate sau interioare, ale personajelor. Fata este o creaţie foarte stranie. Deşi ştiu că nu este o metodă bună aceia de-a caracteriza un personaj literar, comparîndu-l cu alt personaj literar, trebue să spun că Jacqueline aduce aminte de unele eroine ibseniene prin imaterialitatea ei (fiind dealtfel mereu foarte *prezentă*), iar alteori, replicele ei crude şi triste de copil monstruos amintesc de unele femei din teatrul lui Wedekind, care fac rău în chip inconştient şi iresponsabil. Amestec ciudat de Hilda Wangel şi Lulu, această fată enigmatică şi inchietantă, atrage şi indispune.

Existenţa bizară şi tristă, monotonă şi obositoare, de manechine vii, de automate conştiente, pe care o duc cei doi tineri, ea vîslind în vitrină, el păşind ataxic prin faţa ei (restaurantul şi magazinul de articole de sport sunt în acelaşi pasaj) degajează o impresie de cumplită dezolare. Viaţa aceasta deformată, deviată, strîmbă, este exprimată într'un stil hăcuit, à bâtons rompus, gâfâit, tipic expresionist. Compoziţia este desigur defectuoasă. Construcţia romanului (dacă se poate numi roman) este departe de-a fi perfectă. Personajele vorbesc mult, halandala, ori, dimpotrivă parcă ar recita o lecţie sau parcă ar citi. Şi totuşi este în această carte mult adevăr, multă tristeţe şi un talent sigur, încă neechilibrat.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

PUŢINĂ FILOZOFIE

Filozofii sînt oameni curioşi: ei nu se mulţumesc cu ceea ce toată lumea consideră adevărat, ci pun mereu întrebarea: dar dacă ne înşelăm? Cu ce se poate dovedi, bună oară, că trăim? Poate este numai o iluzie. Problemele de felul acesta s'au discutat şi se discută mereu.

Pentru noi, oameni obişnuiţi, realitatea lumii înconjurătoare nu se pune de loc în discuţie. Bunul simţ robust al mulţimii nu vede aici o chestiune de rezolvat. Dacă, bunăoară, ai spune unui om simplu că te îndoieşti de existenţa focului pe care el îl vede şi îl simte în sobă, ţi-ar răspunde numai decît: Pune mîna pe el, şi te vei convinge că există! O astfel de probă ar convinge imediat pe un om obişnuit, dacă ar mai avea nevoe să fie convins; dar pe un filozof nu-l convinge de loc. Căci filozoful va răspunde: Senzaţia de arsură îmi este adusă de simţurile mele; de unde ştiu eu că ea corespunde unei realităţi materiale? Deoarece nu putem lua cunoştinţă de lumea externă decît prin simţurile noastre, e posibil ca lumea întreagă să nu fie decît o închipuire a noastră. În felul acesta, el ajunge să pună persoana lui în centrul lumii, se declară, cum spune poporul, buricul pămîntului. Lumea există numai pentru că există el, în momentul în care moare filozoful, s'a terminat şi cu viaţa celorlalte fiinţe şi chiar cu existenţa obiectelor.

Lăsînd la o parte discutarea teoretică a acestei probleme, cu care trebue să se îndeletnicească filozofii, trebue totuşi să notăm că admiterea tezei pe care am citat-o aduce implicit ruina oricărei cercetări ştiinţifice: pentru ce ar mai studia un naturalist evoluţia speciilor, odată ce aceste specii sînt o simplă închipuire a simţurilor lui? Cum am mai convinge pe medici să găsească leacuri pentru boli, cînd el ar fi convins că pacienţii nici nu trăiesc?

Dar să situăm discuţia pe terenul lingvistic, care ne interesează mai de aproape. Aici, ca şi în celelalte domenii ale ştiinţei, problema nici nu s'a pus. Oamenii care au creat metoda de lucru în studiul limbilor nu s'au întrebat dacă aceste limbi există, pentru că nici măcar nu le-a dat în gînd să se întrebe. Ei ştiau foarte bine, cum ştim cu toţii, că graiul omenesc e format din sunete, că aceste sunete se aud, că le auzim cu toţii la fel, prin urmare nu poate fi discuţie dacă ele există sau nu. Şi linvistica, pornind dela această bază nediscutată, a făcut progrese uriaşe într'un secol de existenţă.

Pentru prima dată filozofia începe să scoată cornițele odată cu crearea fonologiei. Deoarece aceasta din urmă este încă foarte puţin cunoscută, voi arăta în două cuvinte care e obiectul ei. Fonetica se ocupă de studiul sunetelor, cercetează cu care parte a aparatului vorbirii se produce cutare consoană, şi constată că există numeroase

varietăți: *c* din *casă* se pronunță altfel decît *c* din *curte*, și dacă facem cercetări cu aparate, diferența între aceste două sunete ne apare clar. Mai mult, chiar în același cuvînt, doi oameni pronunță același sunet în chip diferit: în cuvîntul *muncă*, de exemplu, *u* al meu nu este la fel cu al dumitale: unul e mai lung și altul mai scurt, unul mai mult și altul mai puțin nazal, unul pronunțat pe o notă mai înaltă și altul pe una mai joasă etc. Lucrurile acestea le arată limpede aparatele fonetice. Ba ele arată chiar ceva mai grav: că la unul și același individ, în unul și același cuvînt, același sunet nu este pronunțat de două ori absolut la fel: în cuvîntul *muncă*, *u* diferă chiar în pronunțarea mea, dela o secundă la alta. Toate aceste diferențe sînt cercetate de fonetică. Fonologia, din potrivă, face abstracție de ele, și nu se interesează decît de foneme, adică de unitățile sonore care servesc pentru a diferenția cuvintele. Dacă am pronunța cuvîntul *casă* întrebuințînd pe *c* din curte, toată lumea ar înțelege perfect ce vrem să spunem, n'ar exista nicio posibilitate de confuzie. Prin urmare, *c* din *casă* și *c* din *curte* constitue un singur fonem. Dacă însă întrebuințăm pe *c* din *chirie* cînd pronunțăm cuvîtul *cor*, atunci orice persoană prezentă va auzi *chior*, altceva decît am vrut să spunem noi; prin urmare *c* din *chirie* și *c* din *cor* nu constitue același fonem, ci două foneme diferite. Alt exemplu: în romînește, *a* din *casă* și *a* din *calic* nu sînt de aceeași lungime, primul este cu mult mai lung decît al doilea, lucru care se constată cu ajutorul aparatelor. Dar formează un singur fonem, căci dacă pronunțăm *casă* cu *a* scurt sau *calic* cu *a* lung, nimeni nu va înțelege altceva decît am vrut să spunem. In franțuzește, *a* din *pâte* „pastă" este mai lung decît *a* din *patte* „labă", și aceste două sunete formează două foneme diferite, căci dacă punem pe unul în locul celuilalt vom fi înțeleși greșit.

Fonologia s'a constituit acum vre-o doisprezece ani, fără ca specialiștii să fi izbutit să dea o definiție limpede a fonemului. S'au făcut lucrări utile, pentru că în practică lumea era de acord în fiecare caz dat, dacă două sunete constitue sau nu două foneme diferite. Dar definiția exactă a fonemului s'a dat abia în anii din urmă. Pînă atunci s'a dibuit numai, definițiile au fost numeroase și contrazicătoare. Și deoarece se renunța la mărturia aparatelor, deoarece se făcea abstracție de deosebiri demonstrate științific și se ținea seamă numai de impresia pe care ne-o transmit simțurile noastre, s'au găsit specialiști care să pună și aici la îndoială existența lumii reale. Una din cele mai vechi definiții ale fonemului considera că acesta este „echivalentul psihic al sunetului", la care s'a răspuns că sunetul el însuși nu este decît echivalentul psihic al unei vibrații a aerului. Dacă însă, lăsînd la o parte filozofia, admitem că sunetul este un element real, atunci definiția citată nu este chiar așa de rea: prin echivalent psihic înțelegem atunci „valoarea semantică" pe care mintea noastră o atribue sunetului produs de vibrațiile aerului.

Dar s'a mers mai departe încă. Lingvistul polon Doroszewski scrie că „sunetul nu are altfel de existență de cît cea psihică: după cum „trebue un ochi pentru ca soarele să strălucească", tot așa trebue o ureche pentru ca un sunet să se realizeze, căci sunetele nu există în afară de aparatul psihofizic al omului". Iată deci chestiunea pusă sub forma cea mai brutală: după cum soarele nu există decît pentru că-l vedem noi, tot așa sunetele nu se produc decît pentru că noi le auzim. Prin urmare putem relua discuția în cadrul fixat la începutul acestui articol.

Soarele nu strălucește decît pentru că ochii noștri ne comunică impresia de strălucire. Dar dacă toți oamenii de pe pămînt au în același timp aceeași impresie, aceasta nu constitue cel puțin un început de verificare materială? Nu, ni se răspunde, deoarece noi nu putem ști ce gîndesc ceilalți oameni decît tot cu ajutorul simțurilor noastre, așa dar tot pe cale subiectivă, și de altfel chiar existența celorlalți oameni nu ne este cunoscută decît prin simțurile noastre: în momentul în care simțurile mele au încetat de a funcționa, ceilalți oameni nu mai există, după cum, în momentul cînd eu închid ochii, soarele nu mai strălucește, sau în momentul cînd eu surzesc, sunetele nu mai răsună.

La aceasta se răspunde foarte pertinent cu fapte din domeniul biologiei. Cine nu tăgădueste știința în ansamblul ei (și deci implicit și filozofia), admite că omul a apărut pe pămînt în perioada quaternară, și că în perioada secundară pămîntul era dominat de reptile. Existența reptilelor în acea vreme ne este dovedită științific prin fosile. Așa dar existau ființe pe pămînt înainte de apariția omului, au existat ființe pe care ochiul omului nu le-a putut vedea niciodată. Și nimic nu ne îndreptățește să credem că acele ființe nu scoteau sunete, pe care ele le auzeau și care de sigur le serveau ca un mijloc, extrem de rudimentar, de a se înțelege între ele. Veți zice că animalele acestea existau deoarece se vedeau unul pe altul, și că sunetele pe care le scotea unul le auzea altul? Dar aceasta înseamnă în fond că putem admite și mărturii străine: de vreme ce credem în simțurile dinosaurienilor, de ce n'am crede și în cele ale prietenilor noștri? Mai departe: geologia ne spune că soarele strălucea și înainte de apariția reptilelor, biologia ne spune că soarele este anterior oricărei vieți pe pămînt. Cum vom mai ieși din încurcătură?

„Pentru ca să existe sunetul, trebue să fie o ureche care să-l audă". Această propoziție poate fi admisă dacă înlocuim cuvîntul sunet cu limbă. Limba este un fenomen social. Ea nu poate fi închipuită atîta timp cît omul trăește izolat. Ca să inventezi un mijloc de a-ți comunica sentimentele și gîndurile, trebue să ai cui să le comunici. Dar tocmai acest lucru se întoarce împotriva teoriilor discutate mai sus. Pentru ca să poți comunica cu cineva prin ajutorul unui sistem de semne, trebue ca mai întîi să fiți amîndoi de acord asupra valorii simbolice a acestor semne. Existența limbilor dovedește că oamenii aud și interpretează la fel vibrațiile aerului produse de organele vocale.

AL. GRAUR

P. S.—Pentru comoditatea discuției, am vorbit mereu de „filozofi". Trebue totuși să precizez că nu toți filozofii judecă în felul combătut aici.

CRONICA IDEILOR

DRAGOSTE ŞI MOARTE

Nu facem un paradox, afirmînd că piedica ce interzice individualităţii umane de a lua cunoştinţă adîncă de sine şi de a cuprinde lumea în realităţile ei ascunse este echilibrul corporal, armonia funcţiunilor organice, sănătatea. Funcţiunile propriilor organe nu sunt revelate individului decît în momentele de turburare cinestezică; viaţa subconştientă se vădeşte mai ales în momente de tensiune psihologică joasă, şi cu deosebire în momente de răvăşire interioară sau de turburări psihopatice; iar realitatea exterioară apare omului sănătos ca o lume ce solicită efortul acţiunii şi cunoaşterea utilă. Cît e de săracă viziunea omului intact, cît e de restrîns registrul emotiv al omului fără turburare organică, al individului sigur de sine, de o robusteţe de animal tînăr! In schimb, cît de nuanţate şi de ascuţite sunt dramele de conştiinţă ale oamenilor ruinaţi de eredităţi încărcate, cît de fecunde sunt tristeţile fără pricină, desnădejdile aprige sau avînturile nestăpînite ale indivizilor hărţuiţi de mizerii organice. Omul sănătos se fixează pe concret, îl cuprinde în dimensiile lui vizibile, îl domină; el nu simte în sine îndemnul visului, nevoia părăsirilor emotive, a elanurilor imaginative. Dar celor ce le este interzisă trăirea plenară a sănătăţii sau activitatea desfăşurată pe planul cotidian, dublează concretul cu o lume de fantezie, îl îmbogăţesc, îl transfigurează; ei nu se menţin la suprafaţa vieţii sufleteşti, la trăirea cu fluctuaţii restrînse a vieţii „normale“, ci urmăresc adesea fără vrere devenirea propriei vieţi interioare în adîncurile ei cele mai depărtate.

Echilibrul corporal întreţine un realism şi o năzuinţă utilitară a vieţii; sănătatea dirigueşte către bucuriile violente, mai mult organice, către expansiunea generoasă şi biruitoare. In această posesie a realităţii şi în această plinătate întrevedem o forţă şi o vitalitate tot atît de autentice, pe cît sunt de afirmate subtilitatea, rafinamentul de simţire şi putinţă neobişnuită de introspecţie a individualităţilor cu o complexiune organică şubredă sau morbidă. Nu putem desigur afirma o superioritate a unui mod de a fi asupra celuilalt; amîndouă sunt deopotrivă de valabile. In afară însă de judecata de valoare, care aci nu are justificare, vom stabili o diferenţiere, nu lipsită de importanţa teoretică.

Acum cîţiva ani, cînd cultul forţelor fizice găsise un ecou şi în viaţa literară, un autor francez, Jean Prévost dacă ne amintim bine, descria admirativ corpurile unor luptători întruniţi la Paris pentru o competiţie internaţională. Autorul francez povestea vizita lui în dormitorul unde repauzau atleţii. Luptătorii dormeau desveliţi, cu ferestrele deschise într'o locuinţă aflată în vecinătatea imediată a unei

căi ferate. Prevost a admirat îndelung corpurile masive aşezate pe paturi şi le-a urmărit respiraţia uşoară, de copii. Apoi şi-a exprimat nedumerirea pentru alegerea locului unde se odihneau luptătorii. De ce în vecinătatea unei linii ferate, pe care treceau numeroase trenuri, în mijlocul unui zgomot neîncetat de şuerături şi uruit de vagoane? Zgomotul acesta nu turbură somnul atleţilor? Managerul a avut un zîmbet: scriitorul nu putea bănui desigur sănătatea desăvîrşită a acestor oameni, care puteau dormi oriunde şi oricum, fără să-şi schimbe poziţia în tot timpul somnului.

O atare robusteţe organică, o viaţă vegetativă atît de regulată, pe care nimic nu o putea turbura, un sistem nervos atît de intact, îngăduind un somn lin şi fără vise, aparţin unor oameni limitaţi la viaţa imediată, impermeabili, sau, în orice caz, greu deschişi unei vieţi interioare mai bogate. Ei amintesc echilibrul gladiatorilor antici, despre care se povesteşte că erau selecţionaţi printr'un procedeu ingenios: atleţii nu trebuiau să clipească dacă, pe neprevăzute, erau ameninţaţi cu o lovitură în direcţia ochiului. Asemeni organisme nu puteau întreţine febra neliniştilor şi elanul fanteziei înaripate; atari complexiuni organice nu puteau aparţine nici lui Edgar Poe sau Marcel Proust, nici lui Amiel sau Maine de Biran.

*
* *

Menţionăm deci valabilitatea unei cunoaşteri condiţionate de ritmurile viciate ale corpului şi de complexiunile morbide. Aceste condiţii deschid spiritului o nouă zare, atît în cuprinderea propriilor adîncuri, cît şi în structura lumii. Deschiderea de perspectivă va fi cu atît mai vastă cu cît ne vom depărta mai mult de echilibrul ideal al omului sănătos, şi ne vom apropia de stările, mentale şi organice, anormale.

Momentele trecătoare ale obscurităţii conştiinţei, a disocierii personalităţii, sunt pline de semnificaţie pentru viaţa sufletească. Ele revelează adesea o nouă lume, pe care individul o ignora mai înainte. Se ia în acest mod în posesie o altă zonă sufletească, revelată de o stare anormală, pe care mai înainte vreme echilibrul organic o mascase sau înăbuşise.[1]). Momentele în care individualitatea îşi trăeşte ultimele pîlpîiri se pot defini printr'o ultimă tresărire şi afirmare a vieţii. Accidentatul, înainte de a se îneca, ascensionistul care se prăbuşeşte în cădere, au viziuni panoramice ale vieţii lor anterioare, revăd cu luciditate crîmpee de fapte petrecute în copilărie, sau trăesc momente de mare plinătate interioară, uneori extaze şi stări euforice. Momentele precedînd moartea, apropierea agoniei, turburarea adîncă a vieţii organice deschid dintrodată un alt regim sufletesc şi un adevăr, care se impun conştiinţei cu puterea unei revelaţii. Momentul morţii sau cel puţin al perspectivei ei iminente, coincide prin urmare cu o cunoaştere ce depăşeşte viaţa normală. Omul dispare atunci ca unitate biologică, el nu mai este supus necesităţilor adaptative, nu mai e legat de mediu prin nevoi organice, nu mai stabileşte între el şi lume raporturi utile, interesate. El este dintr'odată emancipat de tot ceia ce îl reţinea prizonier în actual, în imediat, în constelaţia de împrejurări care-i formau ambianţa sa de viaţă. Moartea îl liberează de toate aceste servituţi. El nu mai ascultă de nevoi biologice.

1) Asupra acestui punct am stăruit cu amănunte în lucrarea noastră *Funcţiunile creatoare ale subconştientului*. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II“.

In acest moment el este dezintegrat de colţul de lume în care trăia pînă atunci; el năzueşte obscur către o risipire a conştiinţei în Tot, adevărată anticipare a procesului morţii, care este în ultimă esenţă o cufundare a individualităţii în întregul universului. Cunoaşterea agonică este deci emancipată de normele şi cadrele de gîndire ale omului sănătos. Ea nu are limpezime, dar e încărcată de toate undele vieţii organice pe care le exprimă; ea nu mai amănunţeşte lucrurile din jur în parte, ci le cuprinde global, în întregul lor. Cunoaşterea aceasta de totalitate, a propriei fiinţe şi a universului, prin dezaxarea adîncă a echilibrului somatic şi a rigorilor logice a fost cu pătrunzătoare intuiţie enunţată de Goethe în fragmentul său de tinereţe, *Prometheus:*

Cînd din adîncurile tale cele mai tainice
Simţi în răvăşire toate bucuriile şi durerile
Pe care le încercaseşi mai înainte;
Cînd inima îţi bate furtunatec
Vrea să se ostoiască prin lacrimi
Şi-şi creşte văpaia;
Cînd în tine totul răsună, se frămîntă şi tremură
Iar simţurile încep să decline;
Cînd tu însuţi pari că te risipeşti
Şi cazi
In vreme ce totul în juru-ţi se prăbuşeşte în noapte,
Iar tu, în fiinţa ta cea mai tăinuită,
Cuprinzi o lume:
Atunci moare omul.

E momentul în care personalitatea desociată, cu simţurile invadate de noapte, intueşte totuş, într'o ultimă afirmare, un adevăr pe care viaţa utilitară îl ţinuse pînă atunci ascuns, în care simţurile şi mai ales vederea, încep să fie cuprinse de noapte cu toată rezistenţa şi năzuinţa către lumină a agonizantului (...*Mehr Licht!*), momentul de mare transfigurare a fiinţei, cînd omul comunică cu veşnicia. „Mintea romînului cea de pe urmă", rezumă într'un proverb înţelepciunea populară; dar sensului imediat acordat acestei expresii, acela de experienţă de viaţă acumulată, va trebui să-i adăugăm şi adevărul acesta esenţial, al revelaţiei vieţii şi universului prin moarte, în momentul agoniei. Moartea, reprezentînd integrarea insului în universul material din care s'a desprins prin evoluţie biologică, dă prin urmare putinţă agonizantului de a se cuprinde pe sine şi de a cuprinde lumea, în momentul din urmă.

S'a notat deseori expresia de fericire nespusă care a luminat faţa cîtorva muribunzi. Un scriitor francez a stăruit cu o descripţie amănunţită asupra acestei animaţii a cărnii la contactul cu moartea. Totul se petrece ca şi cum existenţa biologică, prin imperativele ei utilitare, maschează adevărul destinului cosmic al omului, condamnîndu-l la o existenţă limitată, de care nu-l liberează decît momentul de absorbţie de către viaţa materiei, adică moartea. Individualitatea biologică apare în istoria lumii ca o desprindere din ritmul vieţii universale, în sensul că ea i se opune într'o oarecare măsură, centrîndu-şi adevărul vital în sfera sa proprie de viaţă, considerată subt raport util, biologic ea nu mai ascultă deci în mod exclusiv de ritmurile lumii fizice, de care este în fapt diferenţiată.

Moartea suprimă această diferenţiere. Ea chiamă la originile ei cosmice plămada vieţii avîntată pe cărări proprii. Dar în momentul prăbuşirii, individualitatea apropiind moartea se descătuşează de

toate imperativele biologice şi sociale, de toate constrîngerile vieţii de relaţie, şi se pune în comunicare în acelaş timp cu propriul adînc şi cu adîncurile lumii. Vorbim deci nu numai de o cunoaştere prin sensibilitate morbidă, dar şi de o cunoaştere prin agonie şi moarte.

* * *

Dar mai este o cunoaştere şi o comunicare cu viaţa din afară de noi, dincolo de semne convenţionale şi de zone sufleteşti de suprafaţă: prin dragoste. Este simţămîntul care suprimă izolarea insului în univers, îngăduindu-i o apropiere de o altă fiinţă. Dacă moartea, agonia, spaima sau numai sensibilitatea tehanatică evoluată îngădue comunicarea individualităţii cu lumea fizică, dragostea prilejueşte comunicarea cu o altă fiinţă. Prin dragoste, deopotrivă sexuală şi afectivă, se suprimă izolarea insului în univers. Legătura dintre indivizi îşi pierde prin dragoste caracterul superficial, neesenţial, rod al contactului util dintre fiinţe şi a convieţuirii lor strict biologice, devenind comunicare efectivă, dincolo de semne, noţiuni şi înţelegere logică. Prin moarte ne integrăm materiei cosmice, prin dragoste ne situăm pe linia autentică a speţei, a biologicului, a vitalului necontaminat de sfera vieţii sociale, intervenită tardiv în evoluţia vieţii. E o regresiune în timpuri, o cufundare în plasma vieţii, o descoperire a straturilor originare ale fiinţei.

Dragostea nu înseamnă numai o comunicare cu o altă fiinţă pe planul adînc al realităţilor individuale inefabile, dar şi o adîncire a propriei individualităţi în straturile ei primitive. Prin dragoste se înlătură toate aluviunile şi dobîndirile tardive ale evoluţiei speţei, în deosebi cele de origină socială; individul se descoperă pe sine în esenţa lui originară, amestec de instincte şi tendinţe primitive, arhaice. Dar dragostea, manifestare esenţială a vieţii, şi în acelaş timp funcţiune generatoare de viaţă, nu se află la polul opus morţii. Dragostea şi moartea nu se neagă, ci se îngemînează, se condiţionează reciproc în devenirea lumii organice. Intuită obscur de poeţi, legătura dintre dragoste şi moarte este mai mult decît o apropiere sugerată prin contrast: este o expresie a unei evoluţii necesare a vieţii.

Intr'adevăr, dragostea nu e numai un început, ea este, virtual cel puţin, şi un sfîrşit. Prin săvîrşirea ei se începe un nou ciclu vital, acela al descendenţii, al înmuguririi germenului, dar se şi încheie un alt ciclu, acela al generatorului. Din momentul procreerii, rostul cosmic al individualităţii procreatoare este terminat. La fiinţele unicelulare individualitatea generatoare dispare prin înmulţire; la anumite insecte (*la mante religieuse*) dragostea înseamnă pentru mascul termenul final al vieţii; la cele mai multe fiinţe senilitatea coincide cu supresiunea funcţiunii sexuale. Dar dacă individul supravieţueşte dragostei şi capacităţii de procreere, această supravieţuire este, subt raport larg biologic, inutilă. Din moment ce viaţa şi-a asigurat continuitatea prin dragoste, individul îşi pierde valoarea biologică. Astfel, în ciclul larg al vieţii, dragostea şi moartea îşi încrucişează sferele; deşi asigurînd prin funcţiunea ei continuitatea speţei, dragostea, odată înfăptuită, condamnă existenţa individualităţii ca atare.

Această îngemînare, statornicită prin linia continuităţii biologice şi prin articularea necesară a sexualităţii cu moartea, îşi găseşte un ecou în actul concret al dragostei. Orgasmul, spasmul sexual, reprezintă o adevărată inhibiţie a centrilor nervoşi, o anulare a suprastructurilor logice, o denudare a fondului instinctiv şi primordial al fiinţei. Clipa orgasmului, aidoma clipelor agonice, suprimă insul social, şi deschide perspectiva unei risipiri în tot. Am putea spune că

orgasmul e o agonie scurtă, premergătoare a adevăratei morţi. Momentul în care linia continuităţii vitale a fost chezăşuită, coincide cu inutilitatea continuării vieţii individului generator. Spasmul sexual reprezintă un „avant-goût" al morţii, o agonie scurtă, în care se săvîrşeşte cufundarea insului în sine, luarea în posesie a inefabilului propriu, comunicarea cu o altă fiinţă şi deschiderea de perspectivă:

Und du, in inner eigensten Gefühl,
Umfassest eine Welt.

ION BIBERI

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

OM CULT SAU BAZAR DE CUNOŞTINŢE?

Noţiunea de „om cult" are, şi ea, soarta pe care o au în genere noţiunile foarte întrebuinţate: poate fi confundată uşor, cu noţiuni care îi seamănă pe departe sau care nu îi seamănă deloc.

Faptul acesta nu are nevoe de prea multe explicaţii. Este suficient să ne amintim atîta: că noţiunea de „om cult" place multora sau chiar tuturor, pentru sonoritatea ei academică, pentru chipul cum poate măguli unele vanităţi omeneşti, pentru avantagiile de prestigiu pe care le oferă şi, însfîrşit, pentru iluziile nobilitare pe care le poate împrumuta deţinătorilor ei presumtivi.

Una dintre aceste confuzii, poate cea mai frecventă, este aceea care se face între omul cult propriu zis şi acela pe care l-am putea denumi—deşi termenul ales este oarecum rebarbativ—doar aşa: *bazar de cunoştinţe.*

Pentru edificările de care avem nevoe, să procedăm la caracterizarea sumară a acestor două categorii de oameni.

*
* *

Oamenii cu cunoştinţe multe şi enciclopedice—adică aceia pe care îi socotim *bazare de cunoştinţe*—formează două grupe. In prima grupă avem de aşezat pe aceia care posedă cunoştinţe multe, în schimb spirit puţin sau deloc. Oamenii aceştia au uneori o singură calitate: că sunt muncitori. Insă munca lor este de obiceiu o muncă aproape fizică, aspră şi de multe ori penibilă; cu toate sforţările ei, nu isbuteşte să ne spună nimic deosebit, pentru că de fapt nu are în ea nimic din armonia şi din jocul de nuanţe al adevăratei vieţi spirituale. Oamenii din această categorie sunt extrem de neconvingători; în tot ce gîndesc şi spun, parcă trag cu plugul în asfalt. Mintea lor e greoaie, vîscoasă, iar cunoştinţele pe care le au par un balast imens, pe care ori nu ştiu cum să-l întrebuinţeze, ori îl întrebuinţează stîngaci şi neconcludent.

Credem că nu este nevoe să insistăm mai mult asupra acestei categorii; ea se califică dela sine, şi încă într'un mod mai lămuritor decît ar putea-o face oricare dintre caracterizările noastre. In schimb, o atenţie specială se cuvine celei de-a doua grupe; de cele mai multe ori, pe *aceasta* o găsim, şi pe *aceasta* o avem de evitat, în confuziile amintite mai sus.

Să ne oprim, o clipă, asupra omului din această grupă! In genere, ca atitudine sufletească, el nu este un muncitor, avizat într'o

direcţie sau alta, ci un amator, un veşnic amator. Este ajutat, în cele mai multe cazuri, de o bună şi vioaie memorie. Este însă problematic dacă această memorie bună îi constitue o calitate, sau mai de grabă un defect. Sigur este un lucru: că încrezîndu-se prea mult în memoria lui, adeseori pierde obişnuinţa de a mai gîndi, adică de a face apel şi la elaborări spirituale proprii, nu numai la reproduceri mecanice.

Vorbeşte cu patos, se agită mult, pune culoare în ceea ce spune, dar se simte imediat că lucrurile pe care le înfăţişează astfel nu răsar din profunziumi sufleteşti, ci din regiuni fugare şi periferice.

E vorbăreţ şi retor. *Vorbăreţ*, pentru că prea multele şi prea disparatele cunoştinţi pe care le are îi alcătuesc un material intim care îl excedează şi care seamănă cu o simplă spumare uşoară, cu nevoia de a se simţi veşnic la suprafaţă. *Retor*, pentru că neavînd o statornicie sufletească, acest om ajunge să nu mai poată fi în funcţiune de o conştiinţă a lui, autonomă şi precisă, ci doar de publicul care îl înconjoară, de mobilităţile de atîtea ori capricioase ale acestuia.

Să ne închipuim, cîteva clipe, în tovărăşia unui asemenea om. De multe ori, s'ar putea să fim ispitiţi a-i recunoaşte oarecare talent. Spune multe lucruri; şi nu numai atît, dar le spune frumos, colorat, vioiu, cu humor, neuitînd ca pe alocuri să le însoţească şi de unele punctări impertinente, care plac îndeosebi. Evoluiază cu stăruinţă printre ascuţişuri paradoxale; cînd nu deţine în mod natural iscusinţa folosirii lor, o caută cu dinadinsul, pentru că simte că în această iscusinţă stă o chee a succesului de care are nevoie în permanenţă. Prinzîndu-ne în cursa pe care ne-o întind astfel, uneori avem impresia că aceste paradoxuri sunt de spirit. In realitate, ele nu reprezintă vreo calitate deosebită, ci mai de grabă sunt un reflex al blazării autorilor lor, al faptului că aceştia au pierdut obişnuinţa de a mai respecta şi de a mai crede cu putere în ceva.

Ne poate uimi, în special, uşurinţa cu care îl vom vedea, pe omul din această categorie, trecând dela un subiect la altul. Dela discuţia ultimei cărţi a lui Valéry, este în stare să treacă la noile metode ale războiului submarin, afectînd peste tot aceeaşi competenţă şi realizînd această trecere automat, fără nicio pauză, fără nicio reticenţă, ca şi cum n'ar fi în joc stări sufleteşti şi convingeri cu o evoluţie intimă, ci doar stări mecanice, dirijate cu simple apăsări pe buton.

Vom vedea că partenerul nostru are slăbiciunea de a vorbi numai despre el. Are opinii în toate domeniile. Pe toate le înfăţişează apodictic, sau cu aerul unei siguranţe ireductibile. Nu am putea să stabilim dacă în spiritul lui aceste opinii au vreo gradare, dacă vreuna îi este cumva mai aproape de suflet decît alta, dacă ştie să aibă vreo preferinţă sau nu. Adevărul este că, în cugetul lui, toate aceste lucruri sunt dispuse pe un singur plan. Viaţa lui intelectuală nu este un lanţ de elaborări critice, atente şi treptate, ci doar o seamă de revărsări haotice, fără niciun plan intim şi fără nicio finalitate spirituală definită.

* * *

Să trecem, acum, la celălalt termen al comparaţiei noastre: la *omul cult*; sau, mai general, la omul în spiritul căruia cunoştinţele pe care şi le-a însuşit s'au dispus într'un mod organic, demn, lămuritor.

Şi aici, am putea face tot două grupe. Prima grupă ar fi rezervată marilor muncitori intelectuali; celor cărora sensul cărturăresc le-a devenit o a doua natură. Omul din această categorie este sobru

şi tăcut. In special, tăcut. Pentru el, tăcerea nu este o mantie a prudenţei, a rezervei sau a politeţelor protocolare, ci mediul însuşi de care are nevoe, condiţia de bază a vieţii lui spirituale. Iubeşte oamenii, ştie cît preţ are umanitatea şi cîte posibilităţi misterioase se cuprind bogat în domeniile ei, dar nu se cheltuieşte între oameni, ci dimpotrivă preferă o izolare activă, din perspectiva căreia să-i poată înţelege mai bine şi să le cîntărească mai cu pătrundere nevoile.

A doua grupă, cea mai frecventă şi cea care de fapt alcătueşte un ideal comun al pregătirii noastre pentru viaţă, este grupa interesantă şi plină de semnificaţie a aşa numitului *om instruit*.

Omul instruit nu ştie prea multe lucruri, dar ştie destule pentru a avea o icoană armonică despre lume, pentru a avea o structură mintală sensibilă în permanenţă la cunoştinţe noui şi pentru a face din toate acestea o bază morală şi un instrument pozitiv al acţiunii lui în viaţă. Multe sau puţine, cîte or fi, lucrurile pe care le ştie le ştie însă bine, lămuritor, isbutind astfel să strecoare în ele, întotdeauna, o pasiune şi o convingere dreaptă, activă.

Un om instruit este un om în sufletul căruia viaţa îşi desvălue, în voie şi cu artă, nu artificiile, ci sensurile ei adevărate. Prin cunoştinţele pe care le-a asimilat, acesta îşi simte în lume un loc mai statornic şi mai convingător.

Instrucţia ne poate feri, pe toţi, de diformări sufleteşti şi de contraziceri cu sensul normal al lucrurilor. Omul instruit are o modestie fermecătoare. Nu ar putea să fie un bun tovarăş de cafenea, dar în schimb i-am putea încredinţa orice secret şi am putea face din el, pentru oricare din răspunderile vieţii, o pîrghie de mare siguranţă. Atent, tăcut şi prudent în faţa realităţilor pe care nu le cunoaşte sau despre care simte că l-ar depăşi, dimpotrivă, el devine rezolut şi energic, cînd are de apărat fapte sau credinţe ce-i sunt scumpe, neşovăelnice.

Prin natura lucrurilor, un om instruit este şi un om bun. Nu este exclusivist şi nici orgolios. Are o admirabilă demnitate, care trebue socotită nu numai ca o calitate personală, ci şi ca o calitate socială, pentru că ea va funcţiona ca o busolă critică, şi astfel va pune o stavilă în acţiunea gălăgioşilor şi a valurilor ei de presumţii artificiale. Deasemeni, omul instruit nu neagă drepturile sau realizările altora, după cum nu-şi supra-estimează acţiunile proprii.

De un asemenea om ne apropiem cu interes. Il iubim şi ne dorim necontenit tovărăşia lui. Ne face impresia unui om care şi-a cucerit imprescriptibil drepturile de a trăi, a unui om care stăpîneşte, cu mijloace simple şi naturale, stilul lumii din care face parte. In tot ce dă la iveală, ca gîndire sau ca acţiune practică, există ceva sănătos, convingător. Pare o replică, aşa cum o doreşte simţul nostru de dreptate, împotriva a tot ce este pedanterie, vanitate, suficienţă, presumţie, erudiţie stearpă, grandilocvenţă, megalomanie, adică împotriva a tot ce este atitudine spirituală falsă şi fără susţinere în adîncime.

* * *

Nu este nevoie să mai revenim asupra acestor doi termeni — *om cult* pe de o parte, *bazar de cunoştinţe*, pe de alta — pentru a ne da seama că între ei este o distanţă ca dela cer la pămînt.

Creaţia socială şi spirituală se reazemă, în toate momentele ei, pe oamenii culţi şi pe cei cu adevărat instruiţi a unei societăţi. Ceilalţi au, în viaţa socială, doar o semnificaţie minoră. Ne pot umple unele momente de „spleen", ne pot da unele delectări diletante, pot să ne procure cîte odată unele diversiuni utile. Mai mult, însă, nu!

Peste marginea acestor finalităţi ne-ar fi greu să le mai putem recunoaşte vreuna.

Din păcate, vremurile pe care le trăim sunt proprice, nu pentru apariţia oamenilor culţi, ci mai ales a celorlalţi. Cauzele acestui fapt sunt multe şi evidente: devalorizarea principiilor clasice ale şcoalei şi înlocuirea lor cu un experienţialism pedagogic empiric şi anonim; mulţimea neliniştilor dureroase din sufletul omului contemporan, nelinişti care îl împiedecă de a-şi mai construi viaţa pe viziuni anticipatoare largi şi răbdătoare; constrîngerea materială a contingenţelor, care se ivesc în valuri din toate direcţiile, şi care fac din omul de astăzi un prizonier înfrigurat al clipei prezente, etc., etc.

Cu toate aceste apăsări, e necesar să nu părăsim ideea că le putem rezista. Dacă nu pentru altceva, măcar pentru a nu cădea de tot sub blestemul falselor sclipiri culturale.

Principial, pregătirea omului cult este o sarcină a şcoalei. Însă, trebue să admitem că nu numai a ei. Această sarcină trebue să apese, în mod egal, pe toţi umerii responsabili ai vieţii sociale: pe ai opiniei publice, pe ai acţiunilor de conducere, pe ai exemplelor venite dela factorii reprezentativi ai acestor acţiuni, pe ai concepţiei de viaţă după care trebue să ne conducem şi, în general, pe ai tuturor programelor noastre de acţiune culturală.

De aceea, şi în cazul de faţă, toţi aceia care socotesc că şcoala noastră n'a isbutit încă să formeze un tip convenabil de om instruit, nu au dreptate decît într'o oarecare măsură.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ECONOMICĂ

NEUTRII

Discursurile oamenilor de Stat care conduc războiul, lasă impresia că submarinele şi blocada, controlul vaselor, minele magnetice, avioanele de bombardament, toate nu au decît un singur scop, apărarea neutrilor. Acestea în ordine militară; în ordine economică, statele neutre se bucură de un sprijin, practic nelimitat, din partea tuturor beligeranţilor. Produse alimentare, cereale, petrol, bumbac, metale, lemn, totul se cumpără la preţuri inimaginabile acum un an. Se cumpără atîtea pînă ce neutrii sunt obligaţi să adopte cartele pentru mărfurile de mare consum. Căci naţiunile se îmbogăţesc ca şi indivizii, economisind ban cu ban. Cu cît vor mînca mai puţin cu atît vor fi mai bogate!

După cum era de închipuit, buna starea provocată de războiu se resimte mai cu seamă în ţările agricole din sud-estul european. Fiind bine „cu toată lumea" aceste state s'au văzut obligate să mobilizeze în Septemvrie şi Octomvrie, odată cu Anglia, Franţa şi Germania, aşa încît însămînţările de toamnă s'au făcut în condiţii neobişnuite. După informaţiile publicate pînă acum, suprafeţele cultivate sunt cu 25% mai mici decît în 1938, pămîntul a fost în genere numai zgîriat, sămînţa nu a fost selecţionată. De altă parte, stocurile de materii prime aflate în fiece ţară erau reduse la cea mai simplă expresie, aşa încît în Grecia, Jugoslavia, Bulgaria, Turcia, Romînia şi Ungaria s'au închis mii de întreprinderi.

Intre timp, consumul intern s'a mărit prin cererile suplimentare ale armatei, iar preţurile au crescut vertiginos sub influenţa exportului, a expansiunei circulaţiei fiduciare şi a lipsei de mărfuri pe piaţa internă. Intr'o ţară industrială ca Statele-Unite, atare conjunctură ar fi mană cerească, de oarece urcarea preţurilor ar avea ca urmare creşterea imediată a producţiei şi resorbirea şomajului. In sud-est însă, nu există decît o singură recoltă pe an şi dacă în toamnă nu s'a însemînţat, exportul la preţuri oricît de mari, înseamnă foamete în anul următor.

De fapt, aceşti neutri vor fi fericiţi cu mult înainte de recolta viitoare, pentru că poziţia lor geografică îi înbie la îmbogăţire rapidă prin stimularea exportului în Germania şi alte ţări. In Ungaria de exemplu, ţară mare exportatoare de animale, s'au introdus de mult două zile pe săptămînă fără carne, iar acum în urmă, lipsa de furaje devenind acută, s'a hotărît cumpărarea a 500 vagoane porumb din Romînia. In Romînia însă, se vor exporta şi tăia cu mult mai multe vite ca de obiceiu, pentrucă războiul nu a remediat lipsa cronică a furajelor. De asemeni, jugoslavii ar dori să rămîe săraci dar cu porcii

acasă. Se pare totuşi că, în urma unei convorbiri telefonice între Viena şi Belgrad se vor hotărî pentru o grabnică înnavuţire.

In ce priveşte importul, germanii au toată bunăvoinţa să plătească mărfurile exportate cu bumbac, lînă, cauciuc, staniu, cupru, aluminiu, fer şi coloniale; pentru moment, livrează alte mărfuri ca aspirină şi aparate de radio. De altă parte, englezii fac controlul cu o mare conştiinciozitate. Astfel, la Triest au sosit vapoare încărcate cu bumbac şi metale destinate Iugoslaviei, dar consulul englez de acolo nu a terminat, în decurs de două luni, formalităţile impuse de Ministerul Blocadei, aşa încît 6.000 de războae şi 110.000 fuse au încetat să lucreze.

In Grecia, ultima statistică a comerţului exterior arată că în Noemvrie 1939 s'a importat mult mai puţin decît în Noemvrie 1938. De exemplu importul de coluloză, sulfat de cupru, sulf, orez, fasole şi alte leguminoase, porumb şi ouă a fost în scădere cu 91—100%; firele de lînă, culorile tanantele, tabla de fer, ferul laminat, asfaltul, uleiurile vegetale, orzul, secara şi ovăzul cu 81—90%; cocsul, pieile crude, cafeaua, peştele conservat cu 71—80%; piesele de automobil, cauciucurile, lînă, păruri, firele de bumbac, sîrma de fer, cărbunii, lemnul de construcţie, produsele coloniale şi untul cu 51—60% ş. a. m. d.

Cea mai grea situaţie pare s'o aibă Turcia, unde neutralitatea a fost însoţită de o cumplită catastrofă naturală. Deşi aşezată excentric faţă de epicentrul marei cereri de materii prime, suferă mai mult decît celelalte ţări din sud-est, din cauza lipsei materialelor de construcţie, a produselor alimentare şi a ţesăturilor. Nicăeri nu s'au urcat preţurile mai mult şi nicăeri nu a crescut circulaţia fiduciară ca în Turcia. Se poate totuş ca împrumutul anglo-francez de 43 milioane lire sterline ca şi cele ce vor urma, să o scoată mai repede din impas.

Pînă acum, neutrii din sud-est vînd mult şi scump şi cumpără puţin şi scump. Unii voiajori internaţionali ne anunţă însă că, în curînd, vor vinde mult şi eftin şi vor cumpăra tot puţin şi scump. Cu cît se vor perfecţiona mijloacele de transport continentale şi războiul va deveni mai sever în Occident, cu atît prosperitatea acestora va atinge proporţii insuportabile.

ISTORIE CONTIMPORANĂ

Născută din lupta pentru independenţă a poporului polon, fără prăbuşirea Germaniei şi Rusiei, Polonia nu ar fi avut conturul pe care-l cunoşteam. Timp de 20 ani graniţele vecinei noastre s'au menţinut aşa cum au fost stabilite la Versailles, pentrucă presiunea pe cele două laturi era inexistentă sau foarte redusă.

Consecinţele imediate ale acestei situaţii nu au întîrziat să apară. Uşurinţa cu care s'a format un stat heterogen din punct de vedere etnic, a dat naştere iluziei că existenţa lui a fost numai un act de voinţă a cîtorva. De aceia odată circumstanţele externe uitate, nu rămînea decît înlocuirea regimului intern pentru ca Polonia să devină şi mai mare.

Astfel s'a născut ideia Poloniei mare putere. Mai tîrziu, această ideie s'a conturat, a căpătat o bază socială mai largă şi a devenit irezistibilă sub presiunea unor forţe istorice inexorabile.

Fiind alcătuită dintr'o zonă fostă germană cu o puternică industrie grea, una fostă rusească cu o industrie producătoare de bunuri de consum (în special textile) şi una fostă austriacă producătoare de petrol, adunarea lor în cadrul aceloraşi frontiere economice, le-a rupt de pieţile lor normale. Industria grea ca şi cea textilă au devenit mult prea mari pentru noua piaţă poloneză, între apus şi răsărit schimbul de mărfuri a fost ca şi inexistent, căile ferate au devenit insuficiente şi prea scumpe şi întreaga economie s'a grevat de sarcini fixe deosebit de mari. De altă parte, piaţa internă era mult prea îngustă pentru o industrie croită pe măsura Rusiei şi Germaniei. O masă imensă de ţărani lipsiţi de pămînt, muncitori industriali cu salarii extrem de reduse şi o mică burghezie sărăcită de război, nu pot constitui prin capacitatea lor de cumpărare, piaţa acestei industrii. In adevăr, în nicio ţară industrială, consumul pe cap de locuitor nu a fost atît de mic. Iată de exemplu pentru cîteva produse, consumul din Germania raţionată şi Polonia liberă (după Institutul german pentru studiul conjuncturei economice):

OBIECTUL	Anul	Unitatea	Polonia	Germania
Cărbuni	1938	Kg/locuitor	70	2890
Fer	1937	„	38	248
Curent electric	1937	Kwh/locuitor	105	722
Maşini	1937	RM/locuitor	3	47
Îngrăşăminte	1937	Kg/Ha	3,5	85
Hîrtie	1935	Kg/locuitor	4,6	29,8
Textile	1937	„	4,5	15
Medicamente	1937	RM/locuitor	0,80	4,00
Grăsimi	1938	Kg/locuitor	9,6	23,9
Zahăr	1938	„	14	25
Carne	1938	„	20,7	49,0

In raport cu Anglia sau cu Statele-Unite disproporţia este şi mai accentuată, mai cu seamă pentru bunurile de consum. Existenţa unei prea mari capacităţi de producţie la o piaţă internă prea îngustă, a obligat industria poloneză să exporte cu orice preţ. Astfel, în 1931 s'a ajuns la un export industrial impresionant pentru o ţară atît de săracă. De exemplu, s'a exportat 75,8% din producţia de maşini textile, 38,1% din producţia de fire de lînă, 40% din zahăr, 23% din superfosfat, 41% din potasă, 86% din zinc, 52% din fontă, 43% din cărbune şi 39% din produsele petrolifere. In total, în acel an s'a exportat aproximativ 22% din producţia industrială a ţării, ceea ce ar fi fost foarte mult chiar şi pentru Anglia sau Germania.

De altă parte, exportul produselor industriale nu a putut fi efectuat fără pierderi, de oarece sarcinile fixe erau mai mari decît în străinătate şi tehnica inferioară. De aceea, între 1928 şi 1935 preţurile de export au scăzut cu 20% mai mult decît cele interne şi rezervele de materii prime au fost exploatate prădalnic (s'au epuizat zăcămintele petrolifere, s'au despădurit munţii etc.).

In timp ce oamenii politici polonezi uitau că Polonia este opera sacrificiilor poporului, a victoriei anglo-franceze, a revoluţiei ruseşti şi a prăbuşirii germane, industriaşii polonezi se loveau în mod curios, de aceleaşi dificultăţi ca şi cei englezi, sau germani, adică aveau de făcut faţă unei supraproducţie cronice. O industrie micuţă — 0,76% din producţia lumii! — cu aceleaşi necazuri ca şi cea engleză sau germană; a reacţionat în acelaş fel ca şi City. A exclus toţi concurenţii interni de neam străin (englezi, francezi, evrei) şi apoi a cerut colonii.

Cu toate acestea, în 1935/36, industria poloneză ajunsese într'un impas pentrucă piața mondială nu-i mai putea absorbi produsele, exact cum se întîmplase industriei germane. Atunci, guvernul polonez a tras aceleași consecințe ca și cel german. A restrîns consumul neproductiv, mic cît era, și s'a hotărît să investească miliarde de zloți în centrul industrial din regiunea Sandomir. Din 1937 pînă în 1939 s'au învestit aproximativ 2 miliarde zloți, au fost puse în funcțiune 36 fabrici și alte 46 erau în construcție. Bine înțeles, ca și în Germania, cea mai mare parte au fost destinate fabricilor de armament. In intervalul 1935—1938 producția mijloacelor de investiție a crescut cu 50%.

ANDREI ȘERBULESCU

CRONICA PLASTICĂ

EXPOZIȚIILE DIN LUNA IANUARIE; VIAȚA MUZEELOR NOASTRE ȘI DONAȚIILE

Ar fi fost greu ca viața noastră artistică să se mențină la nivelul la care am lăsat-o luna trecută, cu expozițiile Asociației Artă și chiar cu cea a lui H. Catargi. Totuși, numărul artiștilor care s'au prezentat publicului în luna Ianuarie nu este mai mic. La sala Dalles, la Ateneu, la Universul, totul este ocupat. Sînt cel puțin douăzeci de artiști, care solicită, în acelaș timp, atenția publicului. Printre ei cîțiva de o clasă respectabilă: Rodica Maniu, Mützner Iosif; o expoziție de grup interesantă, cea a gravorilor în lemn și alta a unui artist bine dotat, dar care își caută încă drumul: C. C. Constantinescu.

Mützner, Rodica Maniu, primul în tablouri în uleiu, cea de a doua cu acuarelele sale cunoscute, și-au creat reputația unor artiști de o sinceritate și de o probitate exemplară. De cîțiva ani ei expun tot împreună, unul peizagii din jurul Balcicului și de aiurea, impresii de mici dimensiuni, dar notate cu înțelegere și cu vervă, de prin tîrguri, de acolo de unde oamenii se manifestă gesticulînd, în grupuri pitorești, pentru cea mai mare satisfacție a ochiului, cealaltă acuarele.

Nu lipsesc, din contribuția lui Mützner, nici operile de caracter decorativ, care ne amintesc puțin, într'o tratare mai personală, mai matură, de faza sa japonizantă, ori mici scene de interior, ori altele în care o figură, „à contrejour", apare pe un fond luminos. Plăcute, robuste ca aspect, într'un colorit energic, naturile moarte în deosebi cea cu borcanul de murături, bucată extrem de reușită, ori cea cu coșul.

Acuarelele Rodicăi Maniu s'ar putea împărți în două categorii distincte: peizagiile și scenele de interior. Peizagiile, cum se cuvine, dau impresia aerului ce circulă, a luminei, în compoziții văzute larg și tratate și mai larg. Suprafața hîrtiei pare descompusă în cîteva porțiuni, în care pensula merge în voie de sus pînă jos, sau de la stînga la dreapta, aproape fără să se oprească. De departe însă, toate aceste pete sumare se rînduesc în planuri, devin valori precise, iau parte la construirea unei scene, cum ar fi de pildă „Golful", unul din cele mai plăcute peizagii. Scenele de interior sînt altfel concepute. Coloritul lor — ca să încep cu ceea ce ne izbește mai mult la prima vedere — are ceva adînc, intens, însă misterios, ca un jar acoperit în parte de cenușe. Tonurile sînt catifelate. Atmosfera evocă ceva cald, de voluptate ca să se potrivească cu caftanul turcesc, cu instrumentul oriental, de muzică, pe care modelul îl ține în mînă. O notă vie, neobicinuită la Rodica Maniu, o constitue florile, subiect rar în opera sa, spre deosebire de ceilalți acuareliști.

Iosif s'a impus din ce în ce mai mult amatorilor, în ultimul timp.
Şi la dînsul nota esenţială a temperamentului este sinceritatea, pe
lîngă care se adaogă o reală, o incontestabilă dragoste de natură.
Anii trecuţi se inspirase dela vederile întinse, plate, ale cîmpiei din
jurul Bucureştilor. Imi aduc aminte cît de exacte şi de plăcute erau ce-
rurile sale senine, puţin verzui, cu vine portocalii sau rozatice, ridicîn-
du-se deasupra pămîntului ars de soare, întunecat, rîpos, peste care se
înălţau ici şi colo tufe sărace de mărăcini, ori de arbuşti tocaţi de vite.
Acum în urmă l'a atras mai mult muntele, după un stadiu interme-
diar în regiunea dealurilor, cu verdele lor crud şi sănătos. Şi-a fixat car-
tierul general la Predeal, unde a pictat earna şi vara. Puţini sînt la noi
cei care au înţeles mai adînc motivul aşa de greu de prins în maies-
tatea lui, aşa de uşor „carte poştală", al imensităţii muntelui. Printre
ei, în primul rînd, se găseşte şi Iosif. La început tehnica sa era ceva
mai greoaie. Dar reluînd din ce în ce mai des motivul muntelui, aco-
perit de brazi ce-şi profilează siluetele pe stînca albăstrue, vara, ori pe
nota albă-albăstruie a zăpezei, earna, el a ajuns să înţeleagă ce e prin-
cipal şi ce e accesoriu într'un astfel de motiv. Tratarea sa e din ce în
ce mai largă, mai „despuiată" de amănunte inutile. In expoziţia de
acum una sau altă din vederile de earnă sînt printre cele mai bune lu-
cruri ieşite din mîna sa. Tot atît de reuşite şi de plăcute sînt şi guaşele
de mici proporţii, în care a notat impresi fugitive, din peregrinaţiele
sale prin satele de prin Ardeal.

C. C. Constantinescu, am spus-o, se caută şi nu pare să se fi
aflat incă. Stofa sa este solidă, căci ne găsim, evident, în faţa unui pic-
tor dotat. Ştie desina, ceia ce e rar la cei din generaţia sa, şi ştie com-
pune. E preocupat de nevoia de a se reînoi, ceia ce este o a treia notă
bună. A ajuns însă să-şi formeze o „viziune" colorată, la care se men-
ţine cu îndărătnicie, ceia ce este mai puţin bine.

Un tablou al său, două tablouri, plac şi interesează. Patruzeci de
tablouri unul lîngă altul, îşi vatămă reciproc, din pricina gamei la care
s'a oprit artistul. Prea ne dau impresia, toate, a fi variaţii cromatice pe
o temă foarte simplă: un acord de roz, de alb, de albastru deschis şi de
puţin verde. O dată învinsă însă, această impresie de monotone, desco-
perim naturi moarte şi chiar peizagii fermecătoare, luate individual,
izolate de vecinii lor dela dreapta sau dela stînga.

Dacă mă opresc la grupul grafic, este mai mult pentru intenţiile,
de cît pentru realizările lui. Gravura a fost şi este la noi vitreg ra-
tată, şi de public, şi de artişti. Puţini au fost cei care s'o încerce, mai
puţin cei care să i se devoteze, cu pasiunea pe care o pun confraţii lor
din Apus, sau chiar cea, pe care o întîlnim la noi, faţă de pictură ori
de sculptură. Gravorii acuzau publicul de indiferenţa, ceia ce era
adevărat, publicul putea, la rîndul lui, acuza pe gravori de neînde-
mînare, de lipsă de interes veritabil, pentru o artă, pe care aceştia
pretindeau că vor s'o cultive. Ne găseam însă într'un cerc viţios:
artiştii nu ajungeau să fie susţinuţi de public, fără de care nimic nu
se poate întreprinde în artă; publicul n'avea cum să-şi formeze
gustul, căci nicăeri nu întîlnea exemplele hotărîtoare, pe care să-şi
sprijine experinţa.

De cîţiva ani s'a rupt ghiaţa. Cîţiva artişti curajoşi, printre care
trebue numărat Naum, din Brăila, au început să practice gravura,
sub diversele ei forme. Alţii l-au imitat, sau au avut aceiaşi pornire.
Numărul gravurilor din expoziţiile Salonului de Toamnă a crescut în
chip îmbucurător. Calitatea lor a cîştigat din emulaţia ce s'a produs.
Iar acum, la Sala Dalles, putem saluta o primă expoziţie, nu numai
consacrată gravurei, ci unui gen distinct, unei subdiviziuni a gravurei,
celei în lemn. Mare îndrăsneală, de sigur, care trebue şi care începe să
fie răsplătită, de vreme ce s'au vîndut ceva stampe. Evident, nu se

poate vorbi de capodopere, ci numai de lucruri onorabile. Tehnica se va ameliora, chiar felul în care sînt tipărite foile poate face şi trebue să facă progres. Ideile unuia sau altuia se vor modifica şi ele, căci gravura se bazează pe anume tradiţii, care nu-s deplin cunoscute, de cei care o practică. Totuşi, început promiţător, pe care, personal, îl salut cu multă căldură.

*
* *

Capitolul donaţiilor, în viaţa muzeelor apusene, este unul din cele mai importante. Nu există colecţie publică, în marile capitale, în care proporţia operilor intrate prin bunăvoinţa unei persoane sau a unui grup de persoane: „amicii muzeului", să nu treacă cu mult peste cea a operilor cumpărate de direcţiile artelor. In Anglia, nu mai vorbesc. Regele, cel d'întîiu, nobilii, mari industriaşi, îşi fac o datorie din a dărui ce au mai bun în casele lor pentru înbogăţirea tezaurilor artistice destinate marelui public. Acelaş lucru în Franţa, în Germania şi Italia, în Belgia şi Olanda, în America, unde contribuţia privată se ridică la zeci de milioane de dolari, în fiecare an. La Belgrad, Prinţul Paul a luat în mînă organizarea muzeelor de artă şi urmează o politică artistică constructivă, spre marele bine al concetăţilor săi, doritori de a se instrui.

La noi, fenomenul acesta se întîlnea mai rar. Erau unii care pretindeau chiar că cei avuţi, singurii care-şi pot permite luxul de a strînge opere de artă, nu s'au gîndit nici o dată de cît la mulţumirea lor. Explicaţia mi se pare însă să fie alta. In realitate muzee de stat, în sensul occidental al cuvîntului, colecţii bine instalate şi bine administrate, nu există. Cum să se despartă cineva de un obiect la care ţine, pe care-l preţueşte şi pentru valoarea sa materială, dacă nu ştie unde va fi aşezat, cum va fi păstrat, şi dacă statul se va îngriji cu adevărat de el, statul care de atîtea ani n'a putut clădi un muzeu de artă plastică, iar pe cel de artă ţărănească îl ţine neterminat din 1916.

Totuşi, ori de cîte ori unul sau altul din muzeele noastre trăieşte cu adevărat, adică dă publicului impresia că este condus cu rîvnă şi cu oarecare pricepere, donaţiile nu întîrzie. Voi lua ca exemplu Muzeul Toma Stelian, pe care l-am găsit în anul 1931 avînd, drept zestre, douăzeci şi trei de tablouri şi cam treizeci şi trei de acuarele. El are acum, după cum dovedeşte catalogul, peste şase sute de numere, (în afară de gravuri şi de artă aplicată), din care cel puţin şaptezeci la sută provin din donaţii. Nu este oare îmbucurător să constatăm acest fenomen, într'un oraş în care oamenii trec drept teribili egoişti? N'aş vrea să mă raportez, decît la ceia ce am constatat în ultimile patru luni şi care merită să fie cunoscut de marele public.

1) Boerul Alexandru Lenş a lăsat prin testament întreaga sa colecţie de miniaturi, de porţelanuri, de amintiri de familie, de gravuri şi de obiecte de vitrină muzeului. Sînt aproximativ două sute de bucăţi, ce ne-au fost încredinţate de executorii testamentari, d-nii Trancu şi Colonel Iliescu.

2) D-na Plotina Nicolescu, fosta soţie a regretatului Toma Stelian, m'a autorizat să-mi aleg din casa sa tot ce mi se pare demn de a figura în muzeu. Aşa au intrat în colecţiile noastre cîteva tablouri italiene din sec. al XVII, un portret de Stoenescu, o acuarelă de Grigorescu, şi alte obiecte. Autorizaţia de a alege aceste lucrări pentru muzeu fusese dată oral, cîteva zile înaintea morţii. Fraţii de-

functei, moştenitorii, i-au respectat dorinţa, iar tablourile au şi fost expuse.

3) Auzind că d-l Aurel Procopiu ar dori să se desfacă de colecţia sa de tablouri, bine cunoscută publicului, m'am dus s'o văd. N'am putut intîlni chiar pe stăpînul casei, care nu se găsea acolo, am întîlnit însă pe un membru al familiei, căruia i-am vorbit despre operile ce ne-ar putea interesa, cu timiditatea celui care ştie cît valorează un Grigorescu, şi chiar un Aman, un Mirea sau un Ressu. A doua zi am luat, prin telefon, intîlnire cu d-l Procopiu. Cînd am ajuns la dînsul, la toate tablourile ce mă interesaseră în ajun era prinsă o bucată de hîrtie cu indicaţia că erau „dăruite Muzeului Toma Stelian". Cînd oare cineva se arătase, în Apus, mai dezinteresat, şi mai elegant darnic, cu o delicateţă de procedare mai desăvîrşită, decît d-l Procopiu, în împrejurarea aceasta?

4) D-na Fotinia Gusti a lăsat muzeului, prin testament, cinci tablouri de diverşi artişti. Nu este aceasta o probă mai mult de atenţia mişcătoare de care se bucură colecţiile noastre publice de artă?

Şi, după cum spuneam, toate aceste donaţii mi-au venit în ultimele patru luni, împreună cu un însemnat ajutor dela Banca Naţională, prin d-l guvernator Mitiţă Constantinescu, împreună cu daruri mai mititele, de desenuri sau de gravuri. Mi s'a întîmplat uneori să fiu vizitat de oameni mai modeşti, de bătrîni care aveau o icoană de zeci de ani în familie, pe care o destinase muzeului, de negustori —unul este d-l I. Iancovici—care strînseseră tablouri dela pictorii noştri mari, pe care ar fi dorit să le vadă într'o colecţie publică, bine păstrată, cu numele lor scris dedesupt. Aşa a fost cazul regretatului Caton Theodorian. Nu mai vorbesc de darul regesc, pe care Muzeul l-a primit dela familia Profesorului I. Cantacuzino.

Toate acestea, ne umple de speranţă pentru viitor. Particularii şi-au făcut şi-şi fac datoria; dar oare Statul şi-o va face pe a sa, care este să construiască muzeul de artă plastică, pe care toţi îl dorim şi-l aşteptăm în capitala Romîniei?

GH. OPRESCU

CRONICA DRAMATICĂ

DIRECTORATUL CAMIL PETRESCU

Venit la direcţia Teatrului Naţional în Fevruarie 1939, d. Camil Petrescu a părăsit acest post în Decemvrie acelaş an.

Nominal, directoratul său a durat zece luni. Din acest timp, trebue însă să scădem patru luni de vacanţă şi cel puţin două luni dela început, căci în momentul intrării sale în funcţiune, repertoriul teatrului era de mult fixat, iar stagiunea angajată.

Efectiv, acest directorat nu numără decât patru luni de manifestare proprie. Este cu totul insuficient pentru ca o activitate artistică să-şi organizeze mijloacele de lucru şi cu atît mai insuficient pentru ca ea să-şi atingă obiectivele propuse.

Noi nu facem în această cronică politică teatrală. Motivele pentru care d. Camil Petrescu a plecat dela direcţia Teatrului Naţional, ne sunt *aici* indiferente. E deajuns să spunem că aceste motive nu sunt de ordin artistic. Şi e drept să adăogăm că o experienţă creatoare în orice artă, dar mai ales în teatru, cere înainte de orice timp.

In mai puţin de doi ani, prima noastră scenă a avut trei schimbări de direcţie. E prea mult. Nimic nu se poate întreprinde şi înfăptui fără răgaz, fără perspectivă, fără o anumită garanţie de statornicie, fără o anumită continuitate de răspundere. Trecerile dela o direcţie la alta sunt totdeauna dificile, confuze, dezorientate. Se amestecă repertoriile, se pierd iniţiativele, se anulează posibilitatea oricărui control critic.

D. Ion Marin Sadoveanu a trebuit să joace la început repertoriul lăsat de răposatul Paul Prodan; d. Camil Petrescu a trebuit la rîndul său să joace câtva timp repertoriul d-lui Sadoveanu; d. Sadoveanu însfîrşit, joacă acum repertoriul d-lui Camil Petrescu. In asemenea condiţiuni, un director de teatru devine un simplu „gerant", un „expeditor de afaceri curente", iar activitatea instituţiei lipsită de o viziune unitară — se transformă într'un perpetuu interegn, într'o nesfîrşită serie de perioade de tranziţie.

Să sperăm că revenit în postul pe care îl părăsise acum zece luni, d. Ion Marin Sadoveanu îl va păstra de astă dată destul de mult, pentruca prezenţa d-sale în fruntea instituţiei să fie în mod efectiv un „directorat".

D. Camil Petrescu a avut ceea ce se cheamă o „presă proastă". Directorul vechei Cetăţi Literare, purtător pe vremuri de violente lupte polemice, este un spirit critic intransigent, în timp ce direcţia Teatrului Naţional este, sau s'a deprins să fie, un post de acomodări, de concesii,

de tranzacţii: tranzacţii cu gustul publicului, cu mentalitatea actorilor, cu doleanţele cronicarilor.

Este în personalitatea celui ce a scris „Falsul tratat pentru uzul autorilor dramatici", ceva tranşant, îndîrjit, aproape brutal prin sinceritate, şi nicăeri mai mult decît în teatru o asemenea atitudine nu se suportă mai greu şi nu provoacă reacţiuni mai vii.

Inainte de a fi putut schiţa, necum realiza, programul său, înainte de a fi pornit măcar la lucru, fostul director a avut în faţă adversităţi personale tenebros organizate.

Există în Caragiale o pagină, care exprimă cu un suprinzător aer de actualitate, atmosfera de duşmănie în care a decurs acest început de directorat. Este o „scrisoare" tipărită pe foi volante în 1888 [1]), două luni după ce Caragiale fusese numit director al Teatrului Naţional şi prin care cerea, poate pe un ton uneori prea vehement, să-i fie îngăduit lui „care pînă acuma n'a făcut nici bine nici rău, să înceapă măcar a face ceva".

„Să încep a lucra şi apoi să mă critice, fie chiar nevolnicii şi răufăcătorii; dar să-mi dea pace să încep. A critica şi învinovăţi chiar pe nedrept lucrarea cuiva, mai merge; dar a-l sfîşia când d'abia se pregăteşte a lucra, asta este culmea lipsei de spirit. Nedrept, bine, dar stupid... asta e rău.

Căci să vedem ce este această furtună contra mea, această goană al cărei scop se vede cît de colo a fi să nu pot eu nici începe lucrul.'.

...Goana aceasta aci ia forma machinaţiunilor şi sgomotelor surde, a bîrfelilor triviale, a denunţărilor maloneste, a scrisorilor anonime pline de înjurături şi de ameninţări, de atacuri cu mîna armată; aci se traduce apoi în notiţe brodate cu împunsături nervoase, adesea puerile, în informaţii născocite şi absurde în injurii brutale chiar".

Nu i-au lipsit scurtului directorat al d-lui Camil Petrescu nici „machinaţiunile", nici „bîrfelile triviale", nici „denunţările maloneste", nici — mai ales: — „scrisorile anonime", însfîrşit nici una din armele, pe care cu 51 de ani înainte, trebuia să le înfrunte şi să le suporte, din acelaşi loc şi poate din partea aceloraşi oameni, I. L. Caragiale.

Lucrurile se petrec în cultura noastră cu o tristă şi, într'un fel, consolatoare identitate.

* * *

Nu avem intenţia să facem un bilanţ propriu zis al activităţii d-lui Camil Petrescu, recapitulînd piesele pe care le-a jucat, experienţele de regie pe care le-a întreprins, iniţiativele de organizare pe care le-a luat. In anumită măsură, cronica noastră a semnalat la timp aceste fapte. Credem de altfel că ele nu erau decît preliminarii. Directorul îşi verifica materialul de care dispunea, înainte de a porni la drum. Nu se poate realiza un mare repertoriu, fără prealabile operaţii de selecţie, de discriminare, deopotrivă de necesare şi interpreţilor şi publicului.

Multe din iniţiativele fostului director vor rămînea cu siguranţă în averea morală a Teatrului Naţional. Faptul de a fi dat o nouă strălucire „Scrisorii pierdute", jucată cu o echipă tînără de interpreţi şi readusă astfel printr'un mare succes în plină actualitate, faptul de a fi înzestrat teatrul romînesc cu două traduceri din Corneille şi Racine, făcute de doi dintre cei mai valoroşi poeţi ai noştri de azi — d-nii Vladimir Streinu şi Emil Gulian —, faptul de a fi primit în repertoriu capodopera lui Eugene O 'Neill „Mourning becomes Electra", operă esenţială a timpului nostru, a cărei reprezentare, prin dificultăţile ei de stil şi de tehnică, este un adevărat act de curaj — sunt lucruri peste care nu se va putea trece.

[1]) v. I. L. Caragiale, Opere V. Articole politice şi cronici dramatice. Ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, pp. 281—286.

Ceea ce se desprinde însă din directoratul acesta, dincolo de realizările lui considerate fiecare în parte, este o încercare radicală de înoire a ritmului în care lucrează Teatrul Naţional.

D-l Camil Petrescu a adus acolo un spirit de căutare, de revizuire a poziţiilor cîştigate, de verificare a forţelor necunoscute sau rău întrebuinţate sau unilateral întrebuinţate. Intr'un mediu în care domnesc tot felul de deprinderi şi prestigii confortabile, incomodul director a pus întrebări, a deranjat prejudecăţi, a imprimat puţină nelinişte, puţină teamă şi mai ales acea îndoială cercetătoare, fără de care o artă încetează să fie un lucru viu şi devine o simplă industrie mecanică.

Poate că multă vreme în sălile de repetiţie ale Teatrului Naţional privirea directorului plecat, acea privire clară, scrutătoare, de om pasionat şi lucid, va fi încă prezentă în conştiinţa actorilor şi va urmări jocul lor, rectificîndu-l.

REFLEXII ASUPRA STAGIUNII ÎN CURS

Din Septemvrie pînă în prezent, teatrele bucureştene au prezentat 26 de premiere (fără să le socotim, se înţelege, pe cele de revistă).

Imprejurări „independente de voinţa noastră", cum se zice, ne-au împiedecat să asistăm la o bună parte din aceste spectacole şi cu atît mai puţin să referim despre ele la timp.

E prea tîrziu să revenim asupra lor. Cele mai multe sunt cu desăvîrşire uitate. Nimic nu piere mai repede şi mai adînc decît un spectacol de teatru, a doua zi după ce a fost scos de pe afiş. Uneori nici nu este nevoe de această „scoatere de pe afiş". Cîte succese şi jumătăţi de succese nu trenează luni întregi, fără sens, fără justificare, nici vii, nici moarte!

Mai este un motiv, pentru care ne-ar fi greu să „punem la zi" cronica noastră, trecînd în revistă toate spectacolele stagiunii. Un spectacol pe care nu-l vezi la premieră sau puţin timp după premieră, este literalmente desfigurat.

Se întîmplă în teatru două lucruri la fel de stupide: este în primul rînd tracul nervos dela premieră, şi este pe urmă nepăsarea şi neglijenţa de mai tîrziu.

O premieră trăeşte sub nenumărate obsesii, temeri, constrîngeri. Presiunea regisorului, care încă n'a scăpat spectacolul din mînă, presiunea criticii, care încă n'a vorbit, presiunea publicului, care încă n'a decis, — toate reuşesc să-l menţină pe actor într'un fel de halucinantă nelinişte, plină de spaime şi de superstiţii. Cunosc această atmosferă şi cred că este în ea ceva inferior, prin lipsă de luciditate, prin agitaţie nervoasă, prin pierdere de control propriu.

Dar odată trecute frigurile premierei, se întîmplă în sens invers, un lucru la fel de excesiv, dar mult mai primejdios. Este o bruscă „relaşare". Scăpat de sub orice control extern, spectacolul se dezorganizează. Nimic nu rămîne intact: nici jocul actorilor, nici decorurile, nici textul — mai ales textul nu. Replici suprimate, replici adăugate, scene întregi modificate după cum publicul aplaudă şi rîde — în scurtă vreme o altă piesă, un alt text se substitue textului iniţial.

Un spectacol de teatru are la noi soarta acelor clădiri efemere de paiantă, care strălucesc albe şi festive la deschiderea unei expoziţii, dar se ruinează după prima săptămână, după prima ploaie, după prima suflare de vînt. Repede ridicate în lumină, ele îmbătrînesc şi cad la fel de repede.

Un spectacol văzut la a treizecia reprezentaţie, nu este decît caricatura spectacolului de premieră.

Puţine lucruri merită de altfel regretul de a fi fost pierdute în această stagiune.

E o stagiune dezorientată, fricoasă, lipsită de seriozitate. Suntem într'un an decisiv pentru soarta omenirii, asistăm la drame istorice, în care propria noastră fiinţă, propriul nostru destin sunt angajate, dar nimic din această nelinişte gravă nu străbate în cărţile ce ni se oferă, în piesele ce ni se prezintă.

Suntem de mult obişnuiţi cu mediocritatea teatrului, dar parcă niciodată n'a fost mai penibilă, decît acum cînd trebue s'o măsurăm cu semnificaţie teribilă a vremurilor pe care le trăim.

Am fi vrut să vedem pe o scenă de teatru „Fluviul scînteietor" al lui Charles Morgan, piesă care răspunde atît de mult întrebărilor grave ale ceasului de faţă, dar ni se oferă în schimb „Marionetele" de Pierre Wolff sau „Ţaifun" de Melchior Lengyel.

Nimeni nu poate spune pentru care motiv se desgroapă asemenea fantome din recuzita teatrului dinainte de război. Pierre Wolff sau Melchior Lengyel nu pot prezenta nici măcar interesul documentar al lui Sardou. Sunt autori de cea mai joasă speţă, iar faptul că în piesele lor demodate se află aşa zise roluri mari, de virtuozitate sau de compoziţie, nu este o scuză. Pe d. Vraca îl aşteptăm în Shakespeare nu în Melchior Lengyel, pe d-na Leny Caler o aşteptăm în Musset (de ce nu se decide să joace „Les caprices de Marianne"?) nu în Pierre Wolf.

Aproape acelaş lucru trebue spus şi despre d. Iancovescu, în urma nu prea fericitei sale apariţii în „Figurantul" lui Alfred Savoir. Dar oricum Savoir are spirit şi fantezie...

Lucruri mai serioase, deşi şi ele lipsite de înaltă semnificaţie, s'au făcut la teatrul Regina Maria, unde s'au jucat o piesă de Jean Cocteau (inteligent autor de melodrame, cînd renunţă la poezie şi scrie teatru după reţete vechi, bine verificate) şi două comedii de Marcel Achard, scriitor subtil chiar în piesele sale de serie. O piesă cu subiect din timpul Renaşterii s'a jucat sub titlul inutil şi deplasat de trivial „Foc şi pară", care s'ar fi potrivit mai mult unui sketch de revistă.

Lăudabile eforturi de alegere în repertoriu şi de grijă în regie sunt de înregistrat la Teatrul din Sărindar, care dacă nu ne-a dat nici o operă mare, nu ne-a dat în schimb nici una regretabilă. Păstrăm o amintire bună piesei lui Jean Luchaire „Aproape de cer" (Altitude 3.200) subţire scrisă şi subţire jucată.

Teatrul Naţional ne-a dat una din ceel mai turburătoare, mai inteligente şi mai incisive comedii de Bernard Shaw, „Casa inimilor sfărîmate", care sub un dialog scînteietor, sub o vervă muşcătoare, sub o ploaie de paradoxe, ascunde o amărăciune fundamentală, tragică.

„Profesorul Storiţin" a lui Leonida Andrejew a suferit de lipsa unui mare actor. E o piesă care ar fi cerut să aibe în centrul ei pe un Moissi, pe un Fritz Kortner, pe un Werner Krauss. D. Calboreanu este un actor nespus de util, de muncitor şi de serios, dar rolul lui Storiţin cere poate o scînteie de geniu.

„DOMNIŞOARA BUTTERFLY", DE TUDOR MUŞATESCU

Este o sinceră plăcere să reluăm, după o pauză de două luni, îndatoririle noastre de cronicar, văzînd o piesă de d. Tudor Muşatescu.

Orice s'ar spune împotriva literaturii sale, omul acesta are talent: un talent fericit, făcut din vervă naturală, din instinct sigur al situaţiilor comice, din uşurinţă, de expresie. Vocaţia sa pentru teatru este

excepţională. Nimeni în literatura noastră dramatică de azi nu are siguranţa şi naturaleţa acestui scriitor. Totul devine sub condeiul său pretext de teatru, totul se traduce în limbaj de teatru.

S'ar putea ca noua comedie pe care ne-o prezintă să nu fie strict originală. Ceea ce aduce însă d. Muşatescu într'o piesă chiar atunci cînd nu face decît oficiu de traducător, şi cu atît mai mult cînd o scrie în întregime — este inimitabil. Dela replică la replică, dela incident la incident, extraordinara sa forţă de comunicativitate se impune şi biruește

*

„Domnişoara Butterfly" este o comedie sentimentală, naivă, onestă, cu oameni de treabă, cu deznodămînt fericit, cam idilică luată în întregime, dar plină de tipuri, incidente şi detalii juste, vii, colorate, prinse într'un ritm dramatic, care nu oboseşte nici un moment.

Regisor al spectacolului, d. Muşatescu a reuşit să pună în valoare utlimul amănunt al textului şi să realizeze o seară norocoasă de comedie. Echipa tînără de actori, cu care a lucrat, dă un ansamblu fără cusur. Excelentul Marcel Anghelescu (pe care dela prima sa apariţie din 1937, l-am semnalat în cronica noastră) continuă să-şi păstreze modestia dela debut, cîştigînd însă mereu mai multă fermitate. Intr'un rol ingrat (adică nesimpatic publicului) d. Mihai Popescu reprimă cu discreţie resursele sale de actor tînăr, ajuns la maturitate şi destinat marelui repertoriu. D-ra Beate Fredanov este o actriţă chemată desigur pentru roluri mai complexe, dar care primeşte să joace cu bună credinţă, cu lealitate într'o piesă din care poezia nu e cu totul exclusă chiar dacă este o poesie de romanţă.

In limitele pe care şi le propune dela punctul de plecare, d. Muşatescu ne dă în Domnişoara Butterfly un spectacol deosebit de agreabil.

MIHAIL SEBASTIAN

*

CRONICA MILITARĂ

RĂZBOIU SUB CERCUL POLAR

Istoria se repetă!

Nu totdeauna. Sunt şi cazuri în care istoria inovează. Sunt momente foarte rare, dealtfel, în nesfîrşit de lunga scurgere a anilor şi veacurilor cînd ceva cu adevărat nou se petrece pe scoarţa înfierbîntată — mai mult de pasiunile umane, decît de focul intern — a planetei noastre năuce.

Sunt aceste momente, extrem de rare, puncte de deschidere a noui drumuri, mai mari sau mai mici, mai largi sau mai înguste, mai adinci sau numai superficiale. Unele brăzdează puternic şi canalizează dealungul lor întreaga umanitate sute şi mii de ani dearîndul, modificînd radical condiţiile de existenţă a indivizilor şi a societăţilor. Altele mărunte, neînsemnate, se strecoară şovăelnic şi întortochiate ca o potecă în desişul junglei dispărînd adeseori, înnecate în întuneric.

Drumuri cu adevărat noui, evenimente cu adevărat originale se găsesc semănate — neegal fireşte — în cele 2 vaste domenii ale vieţii noastre, al materialităţii şi al abstracţiunii.

Cînd apar undeva, ca o lumină vrăjită pe stînci goale sau ca un izvor curat şi rece din nisipul profund şi uscat, rămînem fascinaţi, surprinşi, încîntaţi. Ne repezim apoi să-l pătrundem, să-l înţelegem să-i aflăm secretul, să-i desvăluim taina păstrată de o eternitate în urmă.

Apoi, pornim la drum ca într'un basm cu vrăji — lumina înainte, mai mare, mai mică, pălpăind, strălucind, noi în urmă, pe drumul nou, către orizonturi necunoscute.

* * *

Un fapt, nemai întîlnit pînă acum în domeniul armelor, este războiul fino-rus. Elementul nou, constă în ciocnirea a două popoare, atît de diferite din toate punctele de vedere, pe un loc şi sub un climat în care de milenii a domnit pacea cea mai adîncă, adeseori tăcerea cea mai înfricoşătoare.

Niciodată încă noaptea polară n'a fost luminată de flăcările tunurilor, mitralierelor sau minelor. Niciodată, la temperaturi care au atins pînă la—50 grade Celsius, armate întregi nu s'au încăerat cu mai mare desperare pentru a smulge o victorie cît mai rapidă şi mai definitivă.

Aceste condiţiuni de climă şi aspect geografic au deschis pentru ştiinţa militară un drum nou ce va trebui de aci înainte explorat şi studiat în amănunţime.

Lucrul nu este uşor, dată fiind debilitatea mijloacelor de informaţiune, exacte. Totuşi este tentant să ne creem o primă orientare — susceptibilă desigur de ulterioare verificări — în ceeace constitue astăzi problema fino-rusă, care mîine se poate transforma într'o altă problemă mult mai importantă şi mai complicată.

Rădăcinile politice ale acestui conflict declanşat la 3 luni dela începerea războiului anglo-franco-german, sunt desigur departe, bine ascunse şi împrăştiate astfel încît nu cred a se putea afirma de aci încă mulţi ani că s'a găsit capul firului.

Cererile prezentate Finlandei se pot grupa în 3 categorii:

a) Rectificări de frontieră în special în istmul Careliei cu cedarea liniei de fortificaţii Manerheim, singurul zid de apărare finlandez;

b) Primirea de garnizoane şi crearea de baze aeriene şi navale sovietice în principalele porturi ale golfului Botnic şi Finic;

c) Cedarea unor insule de interes strategic.

O îmbrăţişare cum nu se poate mai călduroasă; — aproape o sufocare.

In schimb, sovietele ofereau — foarte generoase — o suprafaţă oarecare în pustiul Laponiei, mult la Vest de Marea Albă.

Cam acestea au fost cererile, motivate de un eventual pericol pe care Finlanda ar putea să-l constitue pentru U. R. S. S., în cazul când ea ar fi transformată în poartă de intrare, bază de operaţiuni, de statele occidentale capitaliste — Franţa şi Anglia — într'un războiu de agresiune. Această ipoteză este lipsită cu totul de orice fundament. Lăsînd la o parte dovada pacifismului, neagresivităţii — cel puţin directe şi personale — a acestor 2 State occidentale — campioanele libertăţii şi respectului principiilor internaţionale, posibilităţile militare sunt aproape inexistente, fapt de care uşor îşi poate da seama orice om — chiar lipsit de orice competenţă specială. Şi iată de ce. Anglo-francezii nu puteau nici visa să debarce o mare cantitate de trupe şi material în Finlanda — şi nici să ducă un războiu contra U. R. S. S. fără ca Germania să ia o parte activă la operaţiuni, Marea Baltică fiind deplin controlată şi dominată de flotele rusă şi germană.

O debarcare în nordul Finlandei la Petsamo, singurul port în Oceanul Îngheţat, într'o regiune extrem de grea, lipsită de comunicaţii, absolut improprie, ar fi avut acelaşi lamentabil rezultat ca debarcarea trupelor engleze la Arhangelesk la finele războiului trecut. Nici Anglia şi nici Franţa nu s'au gîndit nici un moment la un războiu contra U. R. S. S. şi cu atît mai puţin prin Finlanda.

Finlanda ocupată sau transformată într'un fel de „protectorat" colosul rus domina net toată Baltica, apăsa atît de puternic asupra Statelor Scandinave, încît acestea ar fi răsuflat cu greu, iar Ruşii ar fi avut un debuşeu uşor prin Oceanul Îngheţat în Marea Nordului. Rusia ar fi fost astfel prezentă, nelipsită chiar, în toate afacerile europene, pînă în cele mai mici şi mai îndepărtate colţuri ale Continentului.

Dela Petsamo pînă la frontiera cu Ungaria, frontiera sovietică ar fi prezentat o linie aproape dreaptă dela N. la S. Odată Finlanda terminată „nesăţioşii" ar fi continuat desigur seria revendicărilor în alte părţi, spre Scandinavia sau aiurea.

Rezistenţa finlandeză nu intra în calculele ruse. In nici un caz sub forma prelungită, dîrză, desperată, victorioasă sub care au cunoscut-o. Informaţiile asupra Finlandei s'au dovedit totalmente ero-

nate. Se credea la Moscova că va fi deajuns o ușoară împingere pentru ca armata să se împrăștie, iar poporul să se răscoale și să se alăture cu toată graba guvernului „popular Kusinen".

• • •

Finlandezii sunt o națiune puțin numeroasă, dar civilizată într'un grad atins numai de foarte puține popoare.

Istoria lor este un șir de lupte obscure dar desperate pentru independență. Ei au cunoscut secole dearîndul apăsătoarele ocupațiuni, a Suedezilor și apoi a Rușilor, pînă cînd în 1919, în urma unui războiu victorios au izbutit să-și capete independența și să-și consolideze statul. Cum și-au închipuit conducătorii sovietici că acest popor setos de libertate se va lăsa intimidat de amenințări?

• • •

„Blitzkrieg"-ul, ofensiva trăsnet reușită atît de complet în Septemvrie 1939 a tentat enorm pe șefii sovietici.

Colosala dotare cu mijloace motomecanizate a armatei germane s'a repetat și în constituirea armatei sovietice. Pînă și manevra strategică adoptată de primii „dubla învăluire de aripi", a fos simțitor imitată de ceilalți.

Această imitare, datorită unei fascinații, este cauza principală a rezultatelor slabe obținute de ruși în Finlanda.

Nu voiu mai insista aci asupra configurației geografice, asupra condițiilor de climă și asupra organizării statului finlandez ele fiind deja bine cunoscute cititorului.

Voiu trece la enumerarea faptelor așa cum se pot cunoaște astăzi.

La 30 Noembrie 1939, ora 8 dimineața, trupele sovietice trec frontiera pe toată lungimea ei — circa 1.400 km. — căutînd să pătrundă cît mai adînc în interiorul țării și dispozitivului de apărare inamic. În acelaș timp, aviația sovietică bombardează principalele orașe, iar marina porturile finlandeze. Concomitent cu acțiunea militară, se constitue un guvern comunist intitulat „popular" condus de un membru al partidului comunist, Kusinen, pe care U. R. S. îl considera singurul reprezentant al națiunii finlandeze.

Gruparea forțelor ruse era următoarea:

a) Un grup puternic de divizii, circa 200—250.000 oameni în istmul Careliei. El ataca de front linia de fortificații Manerheim în scop de a o sparge, a pătrunde în interiorul țării și a cuceri Helsinki;

b) Un grup de forțe puternic de circa 100.000 oameni imediat la N. de lacul Ladoga, cu misiunea de a cădea în spatele apărătorilor liniei Manerheim;

c) Un grup de forțe în Nord, pe direcția Murmansk — Petsami, tare de circa 50—60.000 oameni, cu misiunea de a înainta dealungul frontierei norvegiene și suedeze pînă la Golful Botnic, în scop de a împiedica comunicarea cu aceste 2 țări;

d) În fine o armată de circa 100—150.000 oameni împrăștiată în Cordon — cu o densitate ceva mai accentuată în regiunea Suomisalmi și Sala — dealungul frontierei de Est a Finlandei pentru a face legătura între armatele de Sud și cea dela Petsamo.

Direcția de înaintare a centrului acestei armate era Soumisalmi — Uleaborg (Oulu), în scop de a tăia Finlanda în două.

S. Mützner : Scurteica albastră

S. Mützner : Cocoşul

Rodica Maniu: Turcoaice

Rodica Maniu : Golful

Iosif : La Floreasca

Iosif: Interior

Dobrian: L'homme à la pipe

Bassarab: Sf. Gheorghe

A. Mărculescu : Maternitate

Proectul de operaţiuni prevedea deci: 1) efortul principal în Sud (în istmul Careliei şi la N. de Ladoga); 2) efort secundar în nord, Petsamo — Golf Botnic; 3) şi numai în al 3-lea rînd se prevedea înaintarea spre Uleaborg.

Se realiza astfel dubla învăluire pe la N. şi Sud — un cleşte asemănător celui german în Polonia.

Operaţiunile pornite astfel s'au ciocnit dela început de rezistenţa extrem de dîrză a trupelor fineze. Atacurile date asupra liniei Manerheim şi la Nord de Lacul Ladoga, precum şi toate încercările de a trece pe ghiaţă lacul, au fost respinse cu mari pierderi.

In Nord, după cucerirea portului Petsamo, trupele ruse au atins frontiera norvegiană şi au început să coboare spre Sud. Ele au fost contraatacate însă cu multă violenţă şi silite să se retragă spre Nord unde să rămînă deocamdată în defensivă. Armata de legătură între N. şi Sud a fost şi mai nefericită şi a avut şi mai mult de suferit. Dat fiind mica adîncime a dispozitivului şi legăturile tactice extrem de precare, contraatacurile finlandeze au obţinut maximum de succes aruncînd pe invadator în unele puncte dincolo de frontieră. La sfîrşitul lunei Decembrie situaţia se prezenta astfel: *a)* marea ofensivă sovietică fusese oprită pretutindeni; *b)* nici unul din obiectivele strategice nu au fost atinse; *c)* teritoriul cucerit nu prezenta nici o însemnătate nici ca întindere, nici militară, nici economică; *d)* pierderile ruse foarte simţitoare mai ales în aviaţie.

La începutul lui Ianuarie 1940, comandamentul suprem sovietic, — după unele informaţii remaniat în întregime — aduce unele modificări proectului său de operaţii şi anume:

— De cele două părţi ale Lacului Ladoga atacurile continuă, însă ele par a avea mai mult un scop de fixare decît unul de străpungere.

— La Petsamo se adoptă defensiva.

— O grupare importantă de forţe se constitue şi atacă în direcţia Sala-Uleaborg. Această nouă ofensivă a fost pregătită cu mult mai bine, sprijinită pe baze organizate cu îngrijire. Aviaţia şi artileria au fost mult mai active — iar trupele de toate armele au fost dintre cele mai bune.

Rezultatul a fost promiţător în primele zile. Localitatea Sala a căzut în mîinele ruse, înaintarea continuînd la Sud şi V. de ea. Dar începînd dela 15 Ianuarie 1940, o stagnare se observă şi în acest sector finlandezii anunţă succese importante, — şi împresurarea acestor trupe. Rămîne de verificat, în zilele ce vor veni, rezultatul real al acestei ofensive. Ceva deosbit — şi care pare a confirma eşecul sovietic se petrece în aceste zile.

Operaţiunile militare terestre — căzute într'o relativă stagnare — au fost înlocuite prin operaţiuni aeriene foarte vaste.

Aviaţia sovietică — contrar devizei de propagandă „nu bombardăm oraşe şi populaţia civilă" — a trecut la o acţiune de distrugere masivă în interiorul ţării. Toate oraşele finlandeze au fost vizitate deseori de escadre întregi ale aviaţiei de bombardament sovietice, uneori de cîte 12 ori pe zi. Sute de avioane au bombardat — nu numai obiectivele militare, nodurile de comunicaţie, etc., ci şi orice aglomeraţie cît de mică. S'au văzut raiduri compuse din cîte 150 avioane, şi s'au aruncat mii de bombe, care au ras mii de locuinţe şi ucis numeroşi civili. Astfel în ziua de 20 Ianuarie, aviaţia sovietică a aruncat asupra oraşelor 300 bombe, iar dela 18 pînă la 22 Ianuarie, comunicatele spun că au fost aruncate 6.700 bombe care au provocat moartea a peste 700 persoane civile.

Această operaţiune aeriană care are caracterul unei represiuni sîngeroase — aviaţia finlandeză fiind foarte mică — această distrugere oarbă a tot ce este aşezare şi viaţă omenească are de scop distru-

gerea tuturor resurselor materiale al armatei și năruirea moralului po-
pulației civile și trupelor combatante.

Ea mărturisește însă eșecul net și incontestat al operațiunilor ar-
matei terestre.

*
* *

Acestea par a fi faptele în lumina celor mai obiective informa-
țiuni. Dacă ne întoarcem la momentul deslănțuirii acțiunii sovietice —
30 Noembrie 1939, ora 8 — și analizăm cu tot sîngele rece și cu toată
obiectivitatea faptele, vom putea trage poate unele concluzii interesante.

Comandamentul rus a fost incontestabil impresionat de campania
germană în Polonia — așa cum toată lumea a fost — și s'a gîndit dela
început la o ofensivă viguroasă care să-i aducă *„o rapidă victorie"*, ce-
rută imperios de considerente politice, economice dar mai ales, de *pres-*
tigiul armatei roșii care trebuia păstrat cu orice preț la un foarte ri-
dicat nivel. Aceasta însă s'a făcut, neținîndu-se suficient seama de con-
dițiunile climatice și militare ale adversarului.

Considerînd efectivele în prezență, putem spune — fără frică de a
greși prea mult — că armata roșie număra, la început, circa 700.000
oameni și 1.500 avioane față de nici 300.000 finlandezi și 200—300 avi-
oane și ținînd seama de configurația terenului și de condițiunile cli-
matice efectivele roșii nu erau suficiente pentru o cucerire rapidă. Ele
trebuiau să fie de cel puțin 1.000.000 oameni.

Proectul de operații — așa cum l-am arătat mai sus avea remar-
cabile greșeli. El prevedea efortul principal asupra liniei Manerheim
— căruia i se subestima valoarea, — apoi la Petsamo și numai ca ceva
cu totul complimentar o acțiune în direcția Uleaborg. Eroare funda-
mentală. Fortificațiile cît de slabe ar fi ele — nu se atacă de front —
decît dacă altă posibilitate nu există. Atîta vreme cît o singură altă po-
sibilitate există, atacul de front trebue evitat pentrucă el necesită
enorme mijloace și jerfe. Cu mijloace incomparabil reduse, apărarea
va puea — de sub beton și fier — să țină în loc forțe de 10 ori mai nu-
meroase cel puțin.

Ar fi fost mai logic ca în fața liniei Manerheim și la N. de La-
doga să nu fie adunate decît atîtea trupe cît ar fi fost necesare pentru
fixarea, a cît mai multe trupe fineze pe front și a preveni o eventuală
ofensivă finlandeză spre Leningrad.

Grosul trupelor trebuia concentrat pe direcția Sala Uleaborg
(Oulu) pentru ca printr'o lovitură foarte puternică să se ajungă cît
mai repede la golful Botnic tăindu-se în două Finlanda — acolo unde
ea e mai îngustă și izolîndu-se partea de Sud, care conținea majori-
tatea forțelor, orașelor, centrelor economice, etc., de restul țării și al
lumii.

In a doua instanță — cu ajutorul trupelor dela Petsamo și cele
dela centru trebuia redusă rezistența jumătății de nord, fapt ușor de
îndeplinit și în foarte scurt timp, dat fiind că trupele fineze rămase
acolo erau foarte puțin numeroase și lipsite de posibilități de aprovi-
zionare. Astfel problema ajutorului străinătății ar fi fost exclusă în
foarte scurt timp. Inconjurați din toate părțile, pe mare și pe uscat re-
zistența finlandezilor din jumătatea de Sud, ar fi fost o chestiune de
scurt timp.

Aceasta ar fi constituit însă o manevră totalmente opusă celei exe-
cutate de ruși. Ea se numește „atacul la centru" și ar fi necesitat nu-
mai pentru acest sector un minim de 300.000 soldați.

Ofensiva pe această direcţie era comandată şi de faptul că se putea organiza cele mai bune şi mai sigure baze de operaţii şi comunicaţii, pentru următoarele motive:

a) Singura cale ferată, Leningrad-Murmansk, formînd linia de „rocadă" a dispozitivului are aci punctul cel mai apropiat de frontieră, şi *b)* lăţimea teritoriului finlandez pînă la Golful Botnic, deci şi adîncimea pe care armata trebuia să pătrundă — forma partea cea mai îngustă a întregului teatru de războiu.

Greşala iniţială pare să fi fost observată şi constatăm la începutul lui Ianuarie remedierea proectului de operaţii aşa cum am arătat mai sus.

Ideia justă a fost aplicată însă greşit. Se pare că au fost destinate prea puţine forţe pentru ofensiva Sala-Uleaborg stagnîndu-se în acelaş timp atacurile aproape pe tot restul frontului. Această nouă greşală a dat posibilitatea comandamentului finez să ridice unele forţe de pe aceste fronturi şi să le arunce la punctul critic.

Era absolut necesar ca odată cu o foarte masivă ofensivă la centru să se declanşeze acţiuni ofensive la Nord şi la Sud pe toată lungimea frontului, acţiuni care nu aveau alt scop decît să absoarbă cît mai multe forţe inamice imobilizîndu-le.

Au fost şi alte erori comise de comandamentul roşu. Sunt toate aparenţele că nu au fost suficient de bine organizate bazele de operaţiuni şi comunicaţiile şi faţă de precaritatea şi vulnerabilitatea lor, o inaintare rapidă nu era recomandabilă.

O întrebuinţare excesivă a motomecanizatelor nu era încă profitabilă. Aceste mijloace au nevoe de aprovizionări, materiale de schimb, ateliere mobile şi fixe, foarte numeroase, creind probleme dintre cele mai dificile. Clima extraordinar de aspră a dat o lovitură foarte grea eficacităţii blindatelor roşii.

Armata finlandeză a făcut dela început faţă tuturor atacurilor sovietice datorită unor multiple cauze.

Se poate vorbi desigur de foarte marele ajutor pe care natura l-a adus atacaţilor. O frontieră păzită de nenumărate lacuri şi de păduri imense dese ca peria, capătă o consistenţă excepţională care utilizată de un apărător curajos şi inteligent poate deveni aproape inexpugnabilă. Noaptea polară — 6 luni de întuneric — silind pe atacator să trăiască şi să se bată în beznă, la lumina torţelor şi proectoarelor, a adus un nepreţuit ajutor băştinaşilor cunoscători perfecţi ai terenului şi obişnuiţi cu întunericul.

Un rol important a jucat şi frigul, totuşi s'au exagerat mult efectele sale. Au fost glasuri care au strigat cît au putut de tare că numai gerul năprasnic a oprit „fulgerătoarea şi victorioasa" ofensivă roşie, reducînd astfel, la minuscule proporţii contribuţia armatei finlandeze.

Aceasta nu e adevărat. Trupele ruseşti nu erau formate din mediteraneeni sau equatoriali care numai văzuseră şi simţiseră asemenea temperaturi.

Erau trupele districtului Leningrad care se întinde pînă la marea Albă şi erau deasemeni trupe aduse din Siberia, obişnuite cu aceste depresiuni ale termometrului. Deci nu exista o atît de mare diferenţă de aclimatizare între cei 2 inamici.

Finlanda a avut însă în poporul şi armata sa un element de protecţie mult mai puternic decît natura. Naţiunea finlandeză s'a dovedit conştientă de rolul său în lume, preţuind mai mult decît bunurile materiale şi chiar decît viaţa, pe cele spirituale şi libertatea. Ei au înţeles că nu pot lăsa evenimentele să-şi urmeze cursul lor la voia întîmplării, au dorit ca, într'un efort titanic şi cu sacrificii de neînchipuit, să determine singuri istoria şi viaţa lor. Deaceia rezistenţa a fost unanimă,

îndîrjită, eroică; deaceia au aruncat în bătălie toate resursele lor morale, intelectuale şi fizice pentru a rezista invadatorului.

Se constată astăzi că atît conducerea politică cît şi cea militară au înţeles de mult intenţiunile sovietice şi în tăcere, fără laudă, fără a alarma pe nimeni s'a pregătit să-i facă faţă.

— A construit astfel linia de fortificaţii Manerheim care barează istmul Careliei şi drumul către Helsinki, şi se întinde şi la Nord de lacul Ladoga. Aceste fortificaţii s'au dovedit a fi tot atît de tari ca şi cele occidentale şi toate încercările trupelor roşii de a le străpunge au fost spulberate.

— A organizat şi dotat armata cu armamentul cel mai modern şi cel mai adequat condiţiunilor în care aveau să lupte. Acest armament — în majoritate suedez — s'a dovedit incomparabil superior celui sovietic.

— A pregătit sub raportul fizic intelectual şi moral pe soldatul, subofiţerul şi ofiţerul finlandez, transformîndu-i în luptătorii de elită ce s'au dovedit.

— A pregătit mai ales — şi a reuşit cu deosebire — comandamentul. Sub directa conducere a mareşalului Manerheim s'a ridicat şi s'a format o întreagă pleiadă de comandanţi de toate gradele care domină dela mare înălţime comandamentul sovietic. Datorită mareşalului şi ajutoarelor sale generalii Oesch, Oesterman, Valenius şi alţii; datorită tuturor comandanţilor pînă la cea mai mică unitate, toate greşelile ruseşti au fost abil exploatate şi transformate în victorii finlandeze.

Tactica întrebuinţată de Comandamentul finlandez a utilizat cele două elemente cerute de teren şi disproporţia numerică: Mişcare şi difuzare.

Intr'adevăr frontul finlandez — cu excepţia liniilor fortificate—nu a prezentat o linie continuă, rigidă, garnisită cu trupe şi nici concentrări masive de unităţi pe anumite puncte. Aceasta le-ar fi fost fatal. Frontul lor este o linie incertă, elastică, nestabilă cu numeroase şi mari goluri. Comandamentul finlandez a atras trupele ruse, într'o înaintare repede, pînă cînd liniile de comunicaţie au devenit prin lungimea şi numărul lor mic, precare, foarte vulnerabile. Atunci prin manevre largi, prin atacuri bruscate, prin surprinderi bine pregătite au distrus aceste comunicaţii. Au atacat apoi pe rînd grosurile atacatoare prin acţiuni mici dar repezi, măcinîndu-le puterea de rezistenţă morală şi fizică, alungîndu-le în păduri, şi departe de comunicaţii. Restul desăvîrşea gerul.

Marele comandament finlandez a dovedit admirabile calităţi de calm, de pricepere şi de curaj. Folosind în special faptul că cele 3 grupări de forţe şi cele 3 direcţii de acţiune sovietice se găseau la mare distanţă şi că atacurile nu erau niciodată simultane şi succesive, a întrebuinţat aşa numita *„manevră pe linii interioare"* care constă în a te acoperi contra unui sau mai mulţi adversari cu forţe puţine şi a face faţă într'un singur punct cu majoritatea forţelor obţinînd rezultatele dorite. După terminarea bătăliei într'un sector, trupele sunt luate şi duse în alt punct contra altei grupări.

Această manevră a reuşit de minune, constituind o strălucită operaţiune de stat major, cu toate dificultăţile provenite din comunicaţiile puţine şi cu toată aviaţia sovietică mult superioară şi care condusă mai priceput ar fi putut să o împiedice.

*
* *

In momentul în care încheiem această cronică, ofensiva roşie dela *Sala*, a fost oprită. Se pare că trupele sovietice s'au retras cîteva zeci

de kilometri şi au căzut în defensivă. In sectorul dela Nordul lacului Ladoga comandamentul rus a deslănţuit o nouă ofensivă în intenţia de a întoarce linia de fortificaţii Manerheim.

Luptele sunt foarte violente dar dat fiind faptul că pe celelalte sectoare domneşte o relativă linişte — eroare gravă este mai mult decît probabil că forţele finlandeze vor izbuti să-i reziste cu succes.

* * *

După cele observate şi analizate pînă acum se poate spune că rezistenţa finlandeză va dura pînă la primăvară, adică cel puţin încă 2—3 luni, cînd condiţiunile climatice schimbîndu-se se vor ivi probleme, avantagii şi desavantagii noui pentru ambii beligeranţi. Nopţii polare va urma ziua de 6 luni, frigului va urma o temperatură moderată deasupra lui zero grade.

Această schimbare este foarte propice unei întrebuinţări masive a aviaţiei şi armei motomecanizate de care armata roşie dispune într'o măsură covîrşitoare constituind un netăgăduit avantaj pentru ea. Dar în acelaş timp numeroasele lacuri se vor desgheţa formînd bariere de netrecut, ajutor mare pentru trupele finlandeze.

Acestea vor avea deasemenea timpul să mai primească întăriri în oameni — voluntari pentru o cauză mare — şi în material de război. Lupta va fi dîrză, crudă şi suferinţele mari.

Rezultatele? Greu de afirmat. Un mare general şi strateg din Extremul Orient a spus acum cîteva decenii: *„Victoria este a celui ce poate suferi un minut mai mult"*.

Care dintre cei doi beligeranţi — colosul sovietic sau eroica naţiune finlandeză — va putea suferi un minut mai mult deci, va învinge, este încă o taină a viitorului.

Oricare ar fi însă rezultatul, chiar dacă vajnicul popor va fi nimicit pînă la ultimul om, chiar dacă acest stat, quintesenţă de cultură şi civilizaţie, va fi distrus şi şters de pe harta Europei, rezistenţa finlandeză va rămîne o epopee de neuitat, pentru generaţiile viitoare, un măreţ exemplu de curaj, de demnitate şi de eroism.

Căpitan de rezervă POPESCU T. NICOLAE

SCRISORI DIN PARIS

O zi, două, zece zile dela sosirea în Paris, eşti într'o nestăpînită nedumerire. Aşa de mult şi cu atîţia ani înainte se îngrozia lumea de răsboiu; atît de clar părea pentru toţi că a intra în răsboiu înseamnă a intra într'altă lume, sau într'o lume desfigurată, încît e acum foarte greu să crezi că nu s'a schimbat nimic, că lumea este aceeaşi şi că neobişnuitul, catastrofalul însuşi se prezintă sub chipul familiar al cotidianului. Nu ştiu dacă trebuie să ne desnădăjduiască sau să ne însenineze faptul că oamenii pot accepta orice, că pot să trăiască oricum, că nimic nu rămîne multă vreme neobişnuit. Nici Infernul nu i-ar surprinde pe oameni, şi acolo viaţa devine cotidiană şi banală. Toate posibilităţile binelui şi răului le purtăm în noi înşine; noi suntem făuritorii unuia sau altuia, aşa încît nu vin dinafară, ci din noi. Cînd apar în lume, nu facem decît să le recunoaştem.

Este adevărat că „răsboiul nu a început încă" şi că, de trei săptămîni, de cînd sunt aici, am dormit bine în toate nopţile, m'am plimbat în toate zilele, liniştit, pe stradă, nesupărat de ameninţarea niciunui atac aerian. Hotelierul m'a asigurat că n'are să fie nimic nici deacum înainte, şi că alarmele care au fost în Septemvrie, „c'étaît de la rigolade".

Dar nici dacă ar veni alarmele adevărate, viaţa nu s'ar schimba, pe dinafară. Am o foarte îndepărtată experienţă a trăirii sub bombardament. Acum abia mi se reactualizează în conştiinţă amintirile din adîncurile pierdute ale primei copilării cînd, tot la Paris, coboram, dela etajul al şaselea, în pivniţă, în urletul îngrozitor al sirenelor. Ne obişnuisem şi cu asta: pivniţa se mobilase cu paturi, pentru copii. Era o pivniţă mare, rotundă, luminată electric. Persoanele adulte stăteau în cerc, pe scaune, ca într'un salon şi vorbiau, liniştit. Noi, culcaţi, mîncam tablete de ciocolată, pînă adormiam. Deatunci, mirosul de ciocolată se asociază, pentru mine, cu mirosul de pivniţă. Era, şi aceasta, o viaţă normală şi obişnuită. Totuşi, uneori, o panică teribilă ne cuprindea. Ne era frică să stăm, — îndată ce se făcea seară, — în casă. Ne liniştea repede strada, mulţimea care umbla, de colo-colo, la treburile ei obişnuite. In această ambianţă umană, toate temerile ni se păreau, deodată, absurde, nemotivate. Fuseseră, într'adevăr, şi ne mai ameninţau bombardamente? Nu ne mai venia s'o credem cînd, iată, caşi cînd n'ar fi fost nimic, oamenii mergeau pe stradă glumind, vorbind liber; sau intrau în prăvălii cu vitrine luminate (ce bune, ce reconfortante erau luminile), ori făceau coadă la cinematografe: afişe mari, colorate, în halluri, anunţau numai ştiu a cîta serie din „Misterele New-York-ului". Totul să nu fi fost oare decît un coşmar?

Şi, într'adevăr, pîn'acum, nu mai ştiam bine dacă toate lucrurile acelea au fost coşmaruri, ori au fost adevărate?

Imi reamintesc vag, ca prin ceaţă. Ceva din atmosfera deatunci se reactualizează în atmosfera de azi.

Un observator grăbit sau neavizat nu ar remarca, repet, în timpul zilei, nicio schimbare. Aspectul străzii, agitaţia mulţimii, intensitatea circulaţiei, numărul uimitor de mare al bărbaţilor civili de toate vîrstele sunt absolut aceleaşi. Numărul mare al uniformelor, poate; cîţiva saci de nisip în jurul cîtorva monumente (s'ar părea, doar, că se fac construcţii, reparaţii), ar putea da de bănuit. Facultăţile şi bibliotecile, restaurantele şi cafenelele, teatrele şi concertele sunt pline de o lume căreia, ca totdeauna, îi place să mănînce şi să bea, care iubeşte enorm spectacolul şi pentru care cultura e un lucru etern, ce nu poate fi desrădăcinat nici în timpul celor mai mari vijelii. Dacă, după spusa misticilor, viaţa modernă este o „coborîre în infern", Parisienii ştiu să facă această coborîre pe nesimţite şi fără debandadă.

Poate serile, şi mai ales primele seri, întunericul străzilor, ferestrele obscure, felinarele albastre să fie în măsură a-ţi da un sentiment de nelinişte. Dar şi acesta e un lucru cu care te obişnueşti.

Groaza oamenilor deaici de a face din nou răsboiul ((al cîtelea, Doamne!), neplăcerea imensă de a fi scoşi din viaţa tihnită pentru o viaţă de greutăţi, neconfort, primejdii, s'a schimbat într'o mare linişte, o mare ordine, o mare resemnare. Atîtea răsboaie au trecut peste aceşti atît de încercaţi oameni, încît dacă ştiu să trăiască admirabil pacea ştiu să se adapteze perfect şi nevoilor răsboiului. E, într'adevăr, uimitor cît de calmi sunt, cît de răbdători, deşi se aşteaptă, din moment în moment, la deslănţuirea unor atacuri aeriene (adăposturile, cu numărul locurilor, sunt indicate demult; regiunile de evacuare pentru o parte din populaţie, deasemeni; tunurile şi observatorii antiaeriani nu se odihnesc o clipă). Dar activitatea lor, nu e deloc încetinită sau turburată, — şi nici sentimentul lor de permanenţă. Incă nu pot înţelege dacă este ridicul sau magnific faptul că profesorul dela Sorbona se pasionează şi astăzi, caşi ieri, ca totdeauna, de problemele de filologie grecească, sau, altul, de cearta dintre „vechi şi moderni" în cultura franceză dela sfîrşitul secolului XVII. Să fie isvorîtă această linişte din siguranţa interioară, de dincolo de conştiinţă, că nimic nu se poate clătina din alcătuirea socială şi spirituală a Franţei? In definitiv, şi eu am căzut, de multeori, în greşala imensă de a crede că e reprobabil faptul că mai pot fi şi alte probleme, preocupări şi drame decît cele care agită majoritatea oamenilor din lume sau dintr'o ţară. Acum, departe de a crede că aceasta ar constitui o desolidarizare, cred dimpotrivă că existenţa unor centre de probleme ştiinţifice, artistice, culturale, filosofice etc., — într'un moment neprielnic sau nepotrivit lor, chiar în plin răsboiu, în plină revoluţie, — este un semn reconfortant de libertate spirituală, — de vitalitate spirituală, de complexitate. In ţările fără tradiţie, preocupările de cultură, gîndirea şi libertatea interioară sunt considerate de prisos dacă nu vătămătoare, şi măturate îndată ce momentul pretinde să se pună accentul de interes pe alte lucruri. Nu trebue să căutăm exemple îndepărtate. La noi în ţară, nenorocirea „primatului politic" a aruncat peste bord orice încercare de a se înrădăcina o problematică independentă de cultură. Faptul că, orice s'ar întîmpla, există anumite preocupări ce nu pot fi aruncate sau sugrumate în Franţa şi că spiritul rămîne treaz, viu, sub catastrofele cele mai mari, e o garanţie — de autenticitate a vieţii spirituale şi de soliditate a ei.

...Şi totuşi, lucrurile nu au rămas, în adînc, cu totul netransformate. Nu aş putea spune după ce indicii ajungi să simţi, de pildă într'o sală de concert deşi, în pauze, lumea vorbeşte cu vioiciune sau rîde, deşi, apoi, ascultă atentă, că lucrurile s'au schimbat totuşi înăuntru, că sufletul oamenilor dacă nu e altul este, în orice caz, *coborît*, lovit. Din lucruri imperceptibile se simte că oamenii trăesc (dar cu curaj, rezistînd) sub o apăsare nevăzută. E altfel decît pîn'acum. Răsboiul modern, deslănţuit acum în Europa, nu e un răsboiu înalt. Are caracterele bestialităţii. Prosteşte, abrutizează, face să decadă omul. Nimeni nu vede mai lucid lucrul acesta decît Francezii. Deaceea, spre deosebire de alţii, efortul lor moral nu este să se concentreze asupra răsboiului, să trăiască răsboiul şi să facă mituri din el, să se lase încătuşaţi de răsboiu ci, pe cît se poate, să-l facă dar să-l şi uite, să se elibereze de el.

Pacifismul francez era, desigur, făcut şi din teama omenească şi bestială de moarte, de durere, dar mai conţinea şi siguranţa intimă că răsboiul e un rău moral, pentrucă bestializează, şi intelectual, pentrucă încătuşează, imbecilizează. Trebue să precizez că nu toate războaele istoriei au avut un aspect atît de răufăcător: răsboaele erau duse sau de oameni de meserie, mercenari, care se omorau între ei (atîta pagubă!), — sau te lăsa liber. Răsboiul modern e extrem de periculos pentrucă te angajează: un angajament total, fizic şi spiritual. Neamurile, aruncate cu totul unele asupra altora, fără absolut nicio speranţă de a vedea cu ochii liberi. Ceeace imbecilizează lumea modernă este, în primul rînd, mentalitatea şi furia ei partizană: oamenii deveniţi sclavi, instrumente oarbe ale unor partide, aruncaţi cu demenţă, unii asupra altora, fără nicio posibilitate de a se face înţeleşi unii de alţii.

Răsboiul nu a fost niciodată lucrul cel mai nobil al umanităţii. Mitologii absurde, născute din pornirile cele mai turburi, ar vrea să ne facă să credem asta. Totuşi, există răsboae înalte: cruciadele. Pe un plan al doilea, au nobleţe şi răsboaele făcute pentru a apăra un sens de civilizaţie, sau ţara ta care îl reprezintă.

Nu au nicio valoare spirituală (dimpotrivă) răsboaele făcute din ură, imperialism dement, sau chiar „pentru pîine". Dacă răsboiul constitue o experienţă mare, fructul apare tîrziu, — şi ca un reactiv.

Răsboiul modern nu ridică ci scade omenirea. El cauzează marile prăbuşiri spirituale. După răsboiu apar anarhiştii sociali, ireligioşii, spiritele agonice. Doctrinele care afirmă că numai popoarele decadente şi fără vlagă urăsc răsboiul, sunt imbecile şi decadente ele însile: popoarele cu vlagă spirituală nu pot dori răsboiul, dar trebue neapărat să-l primească; nu îl doresc decît popoarele bestializate, decăzute spiritualiceşte, agonice. Dar nu există asemenea popoare. (Popoarele însă pot trece, uneori, prin momente şi crize de bestializare, de stupiditate, de întunerec).

A omorî un om, nu este un act reprobabil din punct de vedere sentimental, — ci din punct de vedere intelectual: e un act imbecil, prostesc, bestial. E gestul unei porniri oarbe, nelibere. Un om care loveşte, în momentul cînd o face, e un îndobitocit; dar cînd omoară, decăderea e şi mai adîncă. Şi cu cît e mai întins răsboiul şi psihologia aceasta a crimei, cu atît e mai pedepsită, cu pedeapsa prostiei, a coborîrii intelectuale, a lipsei de libertate, — omenirea întreagă. De cîţiva ani, în Europa, — o prostie, materială, din ce în ce mai neagră, apăsătoare, încătuşează oamenii. Crimă, întuneric, nelibertate, cădere sunt lucruri surori, nedespărţite. Răsboiul modern vine cu prostia şi cu întunericul. Cînd subliniez că la Paris e întuneric pe străzi, că ferestrele sunt obscure, e un fapt extrem de simbolic. E adevărat de asemeni că Franţa, profund pacifică, antimilitaristă dar eroică, şi care erau pîn'acum cîtva timp, un fel de insulă a libertăţii şi a inteligenţii (apărată, apărată împotriva atîtor subtile şi întortochiate prejudecăţi, superstiţii şi prostii), — e şi ea invadată de o prostie pe care

nu o poţi defini, preciza, dar pe care o simţi din aer (un exemplu: presa franceză a devenit, ca în toată Europa de azi, insipidă, uniformă, cusută cu aţă albă).

Evident, a te lăsa lovit sau ucis e o prostie şi mai mare; e-o renunţare la tine; e o predare. Trebue neapărat să te aperi, să omori şi tu. (Dacă nu se poate altfel!) să faci răsboiul. O ţară care, — *cînd nu se poate altfel*, — refuză răsboiul e o ţară lamentabilă.

Totuşi, — aşa sunt lucrurile, oamenii sunt solidari între ei, şi prostiile ca şi strălucirile unora se răsfring asupra tuturor celorlalţi, — şi cei care fac răsboiul fiindcă sunt nevoiţi, deşi nu îl vor, cad şi ei în acest laţ al prostiei, fără voie.

Răsboiul e răufăcător pentrucă paralizează şi acaparează. Efortul francezilor, — efort firesc, necugetat, instinctiv, — este de a înfrînge psihologia răsboiului, de-a păstra, faţă de el, o independenţă intelectuală.

Aşa se explică dispreţul pe care il au faţă de ceeace numesc ei „les bourrages de crânes", ironia faţă de propria lor propagandă internă sau externă, faţă de articolele „eroice" „patriotice" scrise natural, de oamenii dinapoia fronturilor. Le e o teamă teribilă de a se lăsa păcăliţi, chiar în propriul lor interes, de oficialitate, înaltele comandamente, etc. Nu au nevoe să li se „ridice moralul", prin exagerare, ascundere a dificultăţilor sau pierderilor, prin interpretarea favorabilă a unor situaţii etc. Sunt foarte mulţi oameni, în lumea de azi şi, poate, în cea de totdeauna, care nu pot trăi decît din aceste lucruri. Francezii vor să ştie precis. Ei se îndoiesc de tot ceeace oficialitatea le spune. Ei ştiu că răsboiul nu e frumos, ci un lucru urît şi greu; ei ştiu că nu îl fac pentru.... glorie, ci de nevoie. De nevoie îl fac şi au să-l facă. Dar ei înţeleg că este nevoie, şi e destul.

*
* *

La „Biblioteca Naţională" nu se primesc, de cînd a început răsboiul, decît o sută douăzeci de cititori. Două secţii ale bibliotecii (cea de numismatică şi cea de stampe), sunt închise. Ţi se liberează o carte specială, de „régime de guerre". Indicaţii sunt scrise şi afişate peste tot, pentru cazurile de alarmă: trebue să laşi toate cărţile şi hîrtiile pe masă şi să părăseşti sala de lectură sub conducerea unui gardian. Fiecare cititor, — deaceea s'a limitat numărul lor, — are un loc în adăpost.

Nu a fost încă nicio alarmă, de cînd am reînceput să citesc aici. Dar aştept, ca toată lumea, să fie, odată, vreuna. Publicul e acelaş, aproape, ca în timpurile de pace: aceiaşi moşnegi bărboşi, aceiaşi domni slabi, cu mustaţă neagră sau căruntă, între două vîrste, aceleaşi doamne bătrîne sau domnişoare cu ochelari; aceiaşi englezi, cei doi-trei chinezi, inevitabilii romîni, şi alţi străini mai greu de identificat. Abia îţi dai seama că sunt mai puţini tineri francezi. Mai este şi cîte un simplu soldat, — care, uneori, poate fi şi profesor universitar şi care profită de o permisie de cîteva zile pentru a nu rămîne cu totul în urmă cu lucrările sale.

In definitiv, ne obişnuisem prea mult cu o aparentă, falsă siguranţă. A lucra sub ameninţarea, chiar puţin probabilă, a primejdiei nu e deloc deprimant, ci, dimpotrivă, excitant. Se lucrează cu mai multă intensitate, cu mai multă luciditate, cu mai mult spirit critic. Iţi dai mai repede şi mai bine seama de ceeace este esenţal şi de ceeace nu este. Se capătă, lucru admirabil, — şi un spirit al relativităţii valorilor dar şi înţelegerea a ceeace este etern, peste relativitatea şi efemeritatea lor. A te ocupa de lucrurile culturii în timp de pace poate să-ţi pară facil. A face asta în timp de primejdie, e mult mai semnificativ. E un fel de alegere pe care o faci, e o luare de atitudine. Neînchipuit de liniştitor e gîndul că aşa cum cititorul din faţa mea se pasionează de răsboiul anglo-spaniol din timpul reginei Elisabeta, altcineva, peste o sută de ani sau mai multe, tot aici sau în altă bibliotecă, în timpul unor alte răscolitoare şi aprige revoluţii şi răsboaie va şti, cu luciditate şi fără părtinire, să deslege sensurile profunde ale frămîntărilor actuale.

„Şi toate astea au să meargă aşa pînă cînd au să ardă şi bibliotecile. Nici atunci n'are să fie rău. E nevoie, la un moment dat, să ardă şi ele.

*
* *

Concertele arhi-pline. Teatrele (cu piese vechi) şi cinematografele, la fel. Biletul poartă, cu numărul locului, şi o indicaţie: în caz de alarmă, vă duceţi în strada X, numărul X, unde aveţi rezervat un loc în adăpost. Acum cîteva zile la sala „Gaveau", concert Beethoven, Mozart, Bach: Germania pe care Francezii o iubesc. Iată acum Francezii fac răsboiul cu libertate şi fără ură. Pe cît se poate). Jumătate aproape din bărbaţii din sală, în uniforme. Inainte de începere un domn în frac, pe scenă, ne spune ce trebue să facem dacă e alarmă, spre ce uşi să ne îndreptăm ca să nu fie panică.

O uşoară nelinişte, bună pentru a ne da o tensiune care să ne facă să ne placă muzica mai mult. La urmă, se ridică sala în picioare pentrucă se cîntă „Marseilleza". Nu remarcasem cît e de frumoasă, pîn'acum. Se aplaudă, fără exagerare, dar cu convingere, pare-mi-se.

*
* *

In metro, un maior de infanterie. In faţa lui, un loc liber. Pentrucă sunt însoţit, maiorul se scoală să ni-l ofere şi pe-al lui. Bineînţeles, refuzăm. El stărue. Noi stăruim în refuz. Insistă atît de mult, cu o politeţe de salon, încît suntem nevoiţi să primim.

Ne uităm la el cu coada ochiului: e îmbrăcat ca un simplu soldat; are cele patru galoane pe mînecă doar, — încolo — doi saci de merinde, moletiere şi bocanci, manta cazonă. Vine în permisie, sau se întoarce. Metro-ul nostru merge chiar în direcţia unei gări. E ofiţer de linia întîia: vreo patruzeci şi cinci de ani, uscat, mic. Desigur, ofiţer de carieră. Mi-e extrem de simpatic. Uite-i, fără sabie zornăitoare, fără cisme cu care să bată caldarîmul, fără pinteni, fără voce groasă şi fără priviri mîndre, şi pe deasupra şi bine crescuţi, oamenii aceştia, aristocraţi ai republicei, au cîştigat răsboaiele. Am coborît din metro înainte. L-am salutat pînă la pămînt.

„In timp de pace, pe stradă nu-i vezi umblînd cu fireturi strălucitoare. Dece"?

„Pentrucă oamenii ăştia nu sunt militarişti, sunt soldaţi. Militariştii sunt bătuţi în răsboiu, soldaţii sunt învingători. Militariştii trăesc cu psihologia răsboiului, soldaţii sunt oameni care ştiu să-l înfrunte. Romînii, ca şi Francezii, sunt popoare de soldaţi. Nu le place răsboiul, — *dar ştiu* să-l facă, dacă sunt obligaţi.

EUGEN IONESCU

MISCELLANEA

Profesorul Al. Slătineanu a fost un prețios colaborator al acestei reviste. Alături de C. Stere, de Profesorul Cantacuzino și de alți conducători ai noștri, el a scris, a luptat pentru ridicarea țărănimii și a muncitorilor din această țară prin îmbunătățirea condițiunilor de viață și prin adoptarea formelor de organizare socială occidentale.

A studiat problemele sănătății publice, a organizat campanii sanitare și instituțiuni de higienă și a atras neîntrerupt privirile autorităților asupra situațiunii grave în care se găsea populațiunea țării.

In epoca actuală, cînd aceste grave chestiuni așteaptă încă soluțiuni pozitive, deplîngem și mai mult dispariţiunea Profesorului Slătineanu. Preocupările lui vor continua să inspire această revistă.

Revista Științelor Medicale consacră prof. Slătineanu mai multe articole interesante. Reproducem aici pe cel scris de prietenul și colaboratorul său, d-l Prof. C. Ionescu-Mihăești:

† PROFESORUL ALEXANDRU SLĂTINEANU

5 Ianuarie 1873 — 27 Noemvrie 1939

Revista Științelor Medicale încearcă o nouă și grea pierdere prin moartea Profesorului Alexandru Slătineanu, vechiul prieten și credincios colaborator al Profesorului I. Cantacuzino, săvîrșită în noaptea de 26 spre 27 Noembrie 1939.

Incă de acum cîteva luni starea sănătății sale lăsa să se prevadă cruda despărțire. Prietenii și elevii cari, cu prilejul retrageri sale din învățămînt, proectaseră să-l sărbătorească — **în cadrul — mărit azi—** al Laboratorului de Medicină experimentală, pe care acum 38 ani împreună cu Profesorul Cantacuzino îl organizase și condusese pînă la numirea sa la Iași ca Profesor de Bacteriologie — s'au văzut siliți să renunțe la cuvenita sărbătorire și să-i prezinte medalia bătută în acest scop în cercul strict al familiei și cîtorva intimi, în Iașii Moldovei de care se legase prin toată activitatea lui de Profesor și de însuflețit organizator.

Nu pot uita bucuria tristă a acestei ultime revederi dela finele lui Mai, cînd — împreună cu Mihai Ciucă — ne-am dus să-i prezentăm în numele prietenilor și colegilor cari ne onoraseră cu această însărcinare, omagiile noastre sincere de afecțiune și admirație pentru frumoasa și rodnica lui activitate de savant, de Profesor și de adînc iubitor al poporului.

Profesorul Alexandru Slătineanu se trage dintr'o veche familie de boeri olteni, care a lăsat urme trainice în viața culturală romînească.

Tatăl său, Alexandru Slătineanu, a înființat în 1888 prima școală de agricultură din țară. Bunicul său, Iordache Slătineanu, era un mare amator de literatură; există în bibliografia romînească veche o traducere din Metastasio, tipărită la Sibiu în 1797, împodobită cu gravuri pe cupru, făcută de dînsul.

S'a născut în București, la 5 Ianuarie 1873. Clasele primare și o parte din cele secundar le-a făcut în Institutul Schewitz-Thierrin, unde s'au format atîți alți tineri romîni cari aveau să se ilustreze mai tîrziu în viața intelectuală și politică a țării. A terminat liceul la S-ftul Sava și după ce și-a luat bacalaureatul, a plecat în Franța (1892) pentru a începe studiul medicinei.

Colegul nostru și vechiul său prieten, Doctorul Ștefan Irimescu evocă, într'un impresionant articol publicat în acest număr, viața tînărului student Alexandru Slătineanu, între anii 1892 și 1902, în admirabila ambianță spirituală pe care o oferea Parisul la sfîrșitul veacului trecut.

In 1901 obține diploma de Doctor în Medicină, cu o remarcabilă Monografie *) asupra Cocco-bacilului Pfeiffer, pentru care lucrase cîțiva ani la Institutul Pasteur, în serviciul lui Metchnikoff, unde fusese introdus și călăuzit de compatriotul și învățatul său prieten Ioan Cantacuzino, asistent la acea epocă, al ilustrului biologist.

In anul următor (1902), doctorul Slătineanu se înapoiază în țară, odată cu maestrul său care fusese chemat să ocupe catedra de Medicină experimentală, atunci înființată la Facultatea de Medicină din București.

Profesorul Cantacuzino îi călăuzise primii pași în laborator, îl văzuse la lucru și prețuise natura atît de bogat înzestrată, precum și rarile calități sufletești ale tînărului microbiologist. In noua sarcină pentru care fusese chemat în țară, colaborarea cu un om ca Slătineanu era o adevărată bucurie. Ii propune dintru început locul de șef de lucrări pentru învățămîntul pe care îl inaugura, și organizarea laboratorului de cercetări.

Era, cred, cea dintîi înfăptuire concretă a directivelor științifice pe care strălucita Instituțiune pasteuriană le trimetea peste hotare.

O însuflețită activitate, plină de roade pentru Medicina științifică din țara românească, domnește dela început în micul laborator de pe cheiul Dâmboviței: cursuri dela catedră, ședințe admirabil organizate de lucrări practice, conferințe pentru medici asupra problemelor noui de Patologie experimentală sau Medicină preventivă, lucrări experimentale pentru teze, etc., sunt mărturii al unei activități intelectuale de o rară calitate.

Lipsa unei Biblioteci publice de specialitate dă prilej Profesorului să organizeze la el acasă ședințe săptămînale de referate, la care participă, pe lîngă colegi de la alte catedre, chiar Profesori și Asistenți de la alte Facultăți. In fiecare Sîmbătă seara, un grup de oameni, animați de acelaș nobil entuziasm pentru cultivarea spiritului, se adună în frumoasa și primitoarea casă din Piața Lahovary, pentru a-și împărtăși lecturile din cursul săptămînii, sau a discuta rezultatele cercetărilor lor experimentale în curs.

Am avut norocul să pot trăi, încă din primii mei ani de studiu, în această minunată ambianță, pentru care păstrez în sufletul meu sentimente de adîncă gratitudine. O atracție instinctivă m'a apropiat dela început de firea atît de spontană și de prietenoasă a lui Alexandru Slătineanu. Cunoașterea mai deplină a acestei încîntătoare naturi omenești a transformat simpatia inițială într'o prietenie a cărei amin-

*) A. Slatineano: Septicémie expérimentale par le Cocco bacille de Pfeiffer. Essais d'immunisation. 1901. Laval, Impr. parisienne.

tire va rămîne cît voi trăi, una din marile mulţumiri pe cari mi le-a putut oferi viaţa.

Nu voi încerca în aceste rînduri să analizez bogata moştenire ştiinţifică pe care o lasă în urma sa bunul şi neuitatul meu prieten. Profesorul Combiescu va consacra într'un viitor număr al Revistei noastre, un articol special în acest scop.

Opera ştiinţifică, de altfel, chiar a celor mai mari dintre oameni, este prin însăşi firea ei caducă. Mai curînd sau mai tîrziu cele mai însemnate descoperiri, cele mai subtile observaţiuni sau cele mai originale metode de cercetare îşi pierd pecetea personalităţii care le-a dat scînteia vieţii şi devin patrimoniu public: urmaşii le folosesc în mersul lor mai departe, ca o moştenire acumulată de nişte înaintaşi anonimi faţă de cari uneori numai, se mai simt îndatoraţi.

De aceea Slătineanu, care în ochii multora apărea ca un sceptic, a pus întotdeauna un preţ deosebit pe realizările concrete, pe acţiunile constructive. Energia şi entuziasmul pe cari le desfăşura în acţiune constituiau un spectacol admirabil şi un exemplu convingător pentru orice natură ezitantă.

Ambiţia personală — singur mobil în atîtea vieţi — trecea totdeauna la el pe planul ultim. Mizeria individuală sau colectivă trezeau în sufletul lui generos răspunsuri adînci şi desinteresate.

Colaboratorii acestei Reviste, la înfiinţarea căreia a contribuit atît de hotărîtori şi împlinesc prin mine o pioasă datorie, aducînd smeritul lor omagiu de recunoştinţă adîncă Aceluia care, plecat azi dintre ei, le lasă o amintire vecinică de muncă entuziastă şi creatoare.

C. IONESCU-MIHAIEŞTI

Bucureşti, Decembrie 1939.

CHARLES DROUHET

Prin moartea lui Charles Drouhet, titularul catedrei de limba şi literatura franceză dela Universitatea din Bucureşti, *Viaţa Romînească* a pierdut pe unul dintre colaboratorii şi prietenii ei.

Charles Drouhet a înscris, în viaţa universitară şi în viaţa culturală a societăţii noastre romîneşti, o activitate dintre cele mai demne şi mai rodnice.

Se trăgea dintr'o familie de origină franceză, însă înpămîntenită de cîteva generaţii în ţara noastră şi împrietenită în chip definitiv cu tradiţiile de aici. A făcut studii serioase, mai întîi în ţară şi apoi în Franţa, unde şi-a trecut doctoratul. A debutat în cariera didactică foarte de tînăr, ca profesor secundar de limba franceză, la un gimnaziu din Bucureşti. Anii petrecuţi în învăţămîntul secundar au fost cu deosebire preţioşi pentru formaţia lui sufletească precum şi pentru evoluţia lui intelectuală de mai tîrziu. Aceştia i-au ajutat să-şi precizeze vocaţia lui pentru catedră, să se lege de forma clasică a disciplinei pe care o reprezenta, să înţeleagă valoarea lămuritoare a prezentărilor sistematice şi să-şi impună de a fi, în domeniul său, cercetătorul nu numai al unei probleme sau alta de specialitate, ci al întregei lui înlănţuiri istorice.

Viaţa lui Charles Drouhet a decurs fără peripeţii. Şi-a împărţit-o, cu o demnă şi nedesminţită regularitate, între catedră şi bibliotecă. În anii din urmă, cînd o boală necruţătoare îi răpise aproape orice libertate de mişcare lăsîndu-i în schimb uzul limpede al tuturor posibilităţilor lui spirituale, această regularitate căpătase parcă un prestigiu nou: un prestigiu de adîncă rezistenţă sufletească şi de luptă aproape dramatică cu soarta.

Avea, deopotrivă, stilul sever atît al catedrei cît şi al bibliotecii. Munca lui la catedră nu dădea la iveală sclipiri atrăgătoare însă impunea şi ştia să creeze în jurul ei o atmosferă de studiu serios. Charles Drouhet nu improviza niciodată. Prelegerile lui erau redactate, într'o formă aproape definitivă, dela început pînă la sfîrşit. Tot ce afirma avea claritate, precizie, conţinut selectat şi echilibru. Nu se lăsa prins de niciun fel de artificiu stilistic, de niciun fel de manierism literar. Orele lui de curs, deşi construite cu o ordonare aproape geometrică, ştiau totuşi să îmbine toate nuanţele necesare şi să realizeze în desfăşurarea lor un ritm muzical şi atractiv. Cunoştea toate secretele spiritului francez — în special ale acelui spirit eseistic care poate arunca punţi între culmile metafizice şi realităţile directe fără a cădea în niciun fel de paradox — şi stăpînea mijloacele de a le reda natural, simplu, fără obişnuitele afectări sau întreceri căutate.

Cunoştea istoria literaturii franceze de aproape. Avea un respect definitiv pentru clasicii acesteia. Vedea în ei, şi în opera lor, nu numai expresiuni ale spiritului francez şi ale puterii lui de creaţie, ci forme universale, dătătoare de măsură ale unei spiritualităţi omeneşti eterne. Căuta ca acest respect să-l imprime, ca pe un sens spiritual al ei, întregei activităţi ce se desfăşura în jurul catedrei pe care o deţinea.

Problema învăţămîntului nostru public l-a interesat, pe Charles Drouhet, îndeosebi. A luat parte, de aproape, la toate reformele de organizare şi de programe petrecute la noi în ultimii douăzeci de ani. A prezidat, în repetate rînduri, comisiunile examenelor de capacitate pentru abilitarea profesorilor secundari. In întreaga lui muncă la catedră exista o notă pragmatică, legată de faptul că vedea în fiecare student al lui un viitor profesor secundar. A întocmit, în colaborare cu doi dintre cei mai distinşi profesori secundari de limba franceză, o serie completă de manuale didactice pentru liceu. Aceste manuale au fost şi sunt unanim apreciate. Au distincţie, sunt organizate metodic, aduc un conţinut limpede şi selectat şi sunt modele de respectare a simţului formei. Îi plăcea să se intereseze de cariera, de evoluţia şi de lucrările foştilor lui elevi. Se bucura sincer, cu generozitate, de succesele lor.

Charles Drouhet nu părea o fire deschisă, spontană. Nu i se puteau citi, şi nici măcar bănui dintr'odată, sentimentele lui adevărate. De aceea, mulţi l-au caracterizat cu asprime, mergînd pînă la a-i atribui un anumit egoism specific, în raporturile lui cu oamenii. Fără îndoială, toţi aceştia au greşit în aprecierea lor. Intr'adevăr, apropierea cuiva de Charles Drouhet nu era posibilă dintr'odată. Acesta avea un anumit simţ critic, şi un anumit simţ estetic, care îl făceau circumspect şi pe alocuri oarecum dificil faţă de oamenii din jurul lui. Insă, se ştie că toţi aceia care, înţelegîndu-i această latură, au căutat totuşi să se apropie cu adevărat de el, au fost răsplătiţi din partea lui cu o prietenie statornică şi aleasă. Cei pe care Charles Drouhet ia ajutat, mijlocindu-le burse în streinătate şi sprijinindu-i în cariera lor, au fost mulţi. Toţi aceştia regretă, în el, pe unul dintre puţinii oameni care ştiau să ajute cu adevărat, dînd ajutorului lor nu o notă de simplă şi trecătoare caritate, ci una de preţuire şi de îndemn organic înspre drepturile şi răspunderile mari ale vieţii.

Charles Drouhet n'a scris mult. Insă, ceea ce a scris a scris bine, cu o deplină autoritate. Problema pe care l-a interesat îndeosebi, şi căreia i-a adus contribuţii remarcabile, a fost aceea a influenţei franceze moderne asupra culturii noastre romîneşti. Preocupările lui în această direcţie s'au concretizat într'o seamă de studii, între care cele mai de seamă sunt cele două monografii: asupra influenţei franceze în opera lui Alecsandri şi asupra aceleiaşi influenţe în scrierile mai puţin cunoscute ale lui Costache Stamati. In special, prima dintre aceste mono-

grafii a adus asupra problemei considerate lămuriri definitive. O ultimă scriere a lui Charles Drouhet — un studiu întins şi erudit asupra legăturilor lui Macedonski cu literatura franceză — a văzut lumina tiparului cu două zile înaintea de moartea lui, în numărul din Ianuarie a. c. al *Revistei Fundaţiilor Regale.*

De curind, se împliniseră 35 de ani de activitate didactică şi ştiinţifică a profesorulu Charles Drouhet. Colegii, prietenii din ţară şi din streinătate, foştii studenţi şi o seamă de alţi intelectuali care îl admirau îi pregăteau un volum de omagiu, care urma să-i fie oferit, în curînd, în cadrul unei sărbătoriri academice.

Moartea lui Charles Drouhet a venit dureros, pe neaşteptate. Vestea ei a întristat pe toţi cîţi au auzit-o. Viaţa noastră universitară a pierdut pe unul dintre cei mai aleşi reprezentanţi ai ei. Il regretăm profund. Lucrările pe care le-a lăsat îi vor perpetua amintirea, multă vreme de aci înainte, în rîndurile oamenilor noştrii de cultură, în general, şi în rîndurile cercetătorilor culturii romîne în secolul XIX, în special. De asemeni, memoria lui va fi perpetuată de către toţi aceia care l-au cunoscut ca profesor, ca prieten, ca sfătuitor sau ca tovarăş de drepte năzuinţi spirituale.

REDACŢIONALE

Cronica militară publicată în numărul nostru trecut nu reprezintă decît părerile autorului ei. De altfel cetitorul va găsi, în aceeaşi problemă şi un alt liber punct de vedere, exprimat în cronica militară din numărul de faţă.

NICANOR & Co.

RECENZII

ION MINULESCU: Versuri, ediţie definitivă, Fundaţia pentru Literatură şi Artă Regele Carol II, 1939.

După treizeci de ani dela apariţia primului volum de versuri, *Romanţe pentru mai tîrziu* (1908), d. Ion Minulescu îşi tipăreşte, în cadrul frumoaselor „ediţii definitive" ale *Fundaţiei pentru Literatură şi Artă Regele Carol II*, întreaga sa operă poetică. Autorul şi-a grupat opera sub titlurile următoare: *Romanţe pentru mai tîrziu*, *Leturghii profane*, *De vorbă cu mine însu-mi*, *Strofe pentru elementele naturii*, *Strofe pentru cele patru anotimpuri*, *Strofe pentru faptele diverse*, *Strofe pentru mine singur*, *Strofe pentru cel de sus*, *Nu sunt ce par a fi* şi *Patru groteşti*, de unde se vede, că, păstrînd pe cele mai multe dintre titlurile volumelor sale, a renunţat numai la *Strofe pentru toată lumea*, şi a înălţat la rol de titluri mari denumirea unor grupe interioare din volumele cunoscute.

Lectura dela un capăt la altul e „ediţiei definitive", înlesneşte observarea cea mai limpede a evoluţiei formale şi strict lirice a poetului, şi însăşi chestiunea versificaţiei apare în toată însemnătatea ei. D. Ion Minulescu nu este un poet pe care versul, ca unitate sonoră, să nu-l fi făcut să întîrzie asupra lui. Chiar se poate zice că poetul *Romanţelor pentru mai tîrziu* a avut şi are în deosebi un talent formal, înţelegînd prin aceasta că versificaţia sa dă loc la observaţii esenţiale carierei sale poetice.

Astfel, în general, d. Minulescu, sub o aparenţă de foarte îndrăzneţ verslibrism, a cultivat versul tradiţional, adică acea unitate numerică de silabe, căreia, de cele mai multe ori, i-a dat cuprinderea obişnuită numai în opera lui D. Anghel. Versul de optsprezece silabe, alternînd cu cel de şaptesprezece, construit foarte conştiincios şi formînd strofe perfecte din punct de vedere metric, dar dispus tipograficeşte liber, este caracteristica formală a *Romanţelor pentru mai tîrziu*, precum şi, în parte, a volumului *De vorbă cu mine însu-mi*. Iată cîte un exemplar din amîndouă culegerile:

Pe-acelaşi drum, mînaţi de-acelaşi îndemn nefast al năzuinţii,
De-aceleaşi ne'nţelese-avînturi spre tot mai sus pe-acelaşi drum.
Pe unde eri trecură poate străbunii noştri şi părinţii,
Pe unde unii după alţii drumeţii trec de mii de ani
Noi — cărora ni-i dat să ducem enigma vieţii mai departe
Şi doliul vremilor apuse şi-al idealurilor scrum,
Pe-acelaşi drum vom trece mîine cerşind din ţiterele sparte
La umbra zidurilor mute şi-a secularilor castani!

(Romanţa noastră din *Romanţe pentru mai tîrziu).*

Tipărită de d. Minulescu, strofa citată ia forma următoare:

Pe-acelaşi drum,
Mînaţi de-acelaşi îndemn nefast al năzuinţii —
De-aceleaşi ne'nţelese-avînturi spre tot mai sus
Pe-acelaşi drum,
Pe unde eri, trecură poate
Străbunii noştri,
Şi părinţii,
Pe unde unii după alţii, drumeţii trec de mii de ani
Noi —
Cărora ni-i dat să ducem enigma vieţii mai departe
Şi doliul vremilor apuse
Şi-al idealurilor scrum,
Pe-acelaşi drum,
Vom trece mîine cerşind din ţiterele sparte
La umbra zidurilor mute
Şi-al secularilor castani!

Strofa, încheiată cum se cade:

Da... sunt Domnul celor veşnic plutitoare 'n infinit —
Celor ce plutesc pe mare, celor ce plutesc pe vînt,
Celor ce plutesc în versuri, în culoare şi în cînt,
Celor ce plutesc de-apururi după cum le-a fost ursit...
Da... sunt Domnul celor veşnic plutitoare 'n infinit.
(Alea jacta est din *De vorbă cu mine însu-mi)*

devine aproape de nerecunoscut, fiind pusă de autor să simuleze, în volum, versul liber:

Da...
Sunt Domnul celor veşnic plutitoare 'n infinit —
Celor ce plutesc pe mare,
Celor ce plutesc pe vînt,
Celor ce plutesc în versuri,
În culoare
Şi în cînt,
Celor ce plutesc de-apururi după cum le-a fost ursit...
Da...
Sunt Domnul celor veşnic plutitoare 'n infinit.

Este adevărat însă că volumul *De vorbă cu mine însu-mi* cuprinde şi altă experienţă formală decît simpla dispunere liberă a unor măsuri corecte, pe care o văzurăm. In cea de a doua culegere a sa, d. Minulescu practică şi versul liber, care nu mai este numai o iluzie tipografică, dar tot versul metronomic îl seduce, deoarece în *Strofe pentru elementele naturei*, poetul revine la el:

Cînd Prometeu te-a smuls din mîna atotputernicului Zeu,
Îmbogăţind cu-o jertfă nouă altaru-arhaicelor mituri,
El n'a ştiut că—drept răsplată—în urma lui, alt Prometeu
Îi va reduce sacrificiul la o... cutie de chibrituri.
(Strofe pentru foc...)

Numai că, dacă altădată căuta să creeze, cu ajutorul versului clasic, iluzia versului liber, de data aceasta, încearcă să dea iluzia prozei prin aceeaşi arbitrarietate tipografică, strofa de mai sus avînd în volum forma:

Cînd Prometeu te-a smuls din mîna atotputernicului Zeu, îmbogăţind cu-o jertfă nouă altaru-arhaicelor mituri, el n'a ştiut că — drept răsplată — în urma lui, alt Prometeu, îi va reduce sacrificiul la o... cutie de chibrituri...".

Iluzionismul formal este prin urmare trăsătura caracteristică a versificaţiei minulesciene.

In ceea ce priveşte conţinutul de lirism propriu zis, „ediţia definitivă" face posibilă observarea că d. Minulescu a mers, în splendida sa carieră, dela emoţia acelui „vague à l'âme" simbolist emoţie inconştientă, mai mult verbală, destul de greu de precizat, dar precizabilă în cele din urmă, a mers, zicem, către un umorism şi o poezie, câteodată chiar satirică, primenită cu timpul, de lirismul vaporos dela început, dacă nu chiar golită cu totul de orice lirism.

Intr'adevăr, cu *Romanţe pentru mai tîrziu* şi *De vorbă cu mine însu-mi*, d. Minulescu era poetul, fără îndoială, cel mai obsedat, dela noi, de motivele simbolismului. Poezia sa trăia din parada unei serii întregi de simboluri oarecum ermetice, dar descifrabile totuşi, care deşi foarte folosite de numeroşi poeţi francezi, mai păstrau pe fund o anume semnificaţie poetică.

Erau în cele două volume „chei pierdute" dela oarecari „turnuri gotice", „cavouri" rollinateşti, culori vorbitoare, dintre care mai ales „verdele... wagnerianelor motive", apoi „yachturi" pornind cu avînt spre misterioase biruinţe şi revenind înfrînte, dacă nu naufragiau undeva sub latitudini necunoscute; deşi folosite, precum am spus, şi de alţii, aceste simboluri exprimau totuşi un mister straniu al existenţii, un interes anume pentru acel „côté nuit" al vieţii omeneşti precum şi o certă pornire spre ţinuturi exotice, cu nume sonore, reprezentînd regiunile ideale spre care, tuturor, ni se îndreaptă sufletul cînd şi cînd. In special, această mişcare a inimii omeneşti, de a pleca „undeva, departe", constituia alimentul cel mai de preţ al poeziei d-lui Minulescu:

Adio port...
Adio cuib de veselie trecătoare
Adio cabareturi...
Adio dansatoare...
Adio ciocnet de pahare...
Adio tot ce-a fost —
Adio!...

De-acum, pornim...
Pornim din nou...
Pornim!...
Şi'n urma noastră, marea
Îşi împleteşte respirarea
Cu al sirenelor ecou —
Eternul nostru semn de întrebare!...
(Spre insula enigmă).

sau, indirect:

In rada portului —
La cheiul, pe care astăzi cresc castanii
In rada portului ce pare o lacrimă-a Mediteranei
Dorm trei galere ancorate de zeci de ani,
Dorm trei galere
Ce poartă 'n pupe încrustate
Trei nume spaniole:
Xeres
Estramadura
Şi — ***Alicante...***
(Romanţa celor trei corăbii).

Cu timpul, în volumele care au urmat după *De vorbă cu mine însu-mi*, lirismul plecărilor efective sau numai virtuale s'a retras ori poate a fost înlăturat de „poanta" fie umoristică, fie satirică. In orice caz, calitatea inspirației s'a preschimbat cu totul: din lirică a devenit intelectual-parodică, așa cum o arată versurile acestea:

Pe cînd iubeam —
C'am suferit și eu de-această boală —
Iubeam o fată care mă'nșela
Exact ca 'n poezia mea:
„Romanța celei care 'nșală"
A cărei eroină era ea!...
(Poveste scurtă din *Nu sunt ce par a fi).*

In concluzie, „ediția definitivă", în care admiratorii d-lui Ion Minulescu se bucură că îl pot regăsi astăzi, este de două ori bine venită: odată pentrucă dă cititorilor poetului putința de a lua din nou contact cu un nume, a cărui situație literară este de primul ordin, iar a doua oară, pentrucă examenul critic al operii întregi se găsește mai înlesnit în observarea exactă a destinului acestui poet.

V. S.

TEODOR SCORȚESCU: Concina Prădată, roman. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II".

Puține cărți se citesc cu plăcerea, pe care ne-o oferă acest scurt roman. A citi „Concina Prădată" este o încîntare.

Iată un lucru care trebue spus dela început și care primează asupra eventualelor rezerve ce s'ar putea face.

D. Teodor Scorțescu ne dă o carte spumoasă, ironică, scrisă nuanțat, spiritual, cu notații juste, cu un humor natural în succesiunea rapidă a faptelor, cu o siguranță perfectă de stil și de ton. Este un autor inteligent, malițios, care nu insistă, nu apasă, nu forțează: totul are în scrisul său un aer degajat, nesilit, plin de fantezie și de libertate.

Asemenea cărți apar în literatura noastră nespus de rar. Noi suntem obișnuiți mai mult cu romane greoaie, prolixe, încărcate de simboluri, de teze, de atitudini. In genere, stilul nostru literar este mai patetic, mai liric, mai retoric.

Cei mai buni dintre romancierii noștri (Rebreanu, Gib Mihăescu, Hortensia Papadat-Bengescu), nu se pot citi fără anumită rezistență, fără un anumit sentiment de inerție materială. Este în mai toate operele de seamă — ca să nu mai vorbim de celelalte — pe care ni le prezintă romanul nostru, o parte de lest. Poate că acest „lest" este indispensabil unei opere grave. Poate că el intră în mod necesar în compunerea unei lucrări de mari dimensiuni. Nu mai puțin el constitue o piedică în lectură, o oprire în loc, o întîrziere.

„Concina prădată" e o carte fără lest. Lectura ei este o bucurie continuă, fără obstacole, fără căderi, fără ezitări.

Chiar dacă în această remarcă nu intră o judecată de valoare, chiar dacă această luminoasă ușurință de stil, care ne desfată, nu constitue prin ea însăși o virtute artistică majoră, suntem totuși obligați să o consemnăm, căci ea îi dă acestui roman un sunet cu totul propriu.

Primejdia unui stil strălucit este poate, dela un anumit punct mai departe, egală cu primejdia unui stil cenușiu. In prea mare lumină, ca și în obscuritate, lucrurile încep să nu se mai dinstingă unul de altul.

Mă tem că i se va reproșa d-lui Teodor Scorțescu că prin exces de inteligență și de spirit, ajunge să nu-și mai poată individualiza eroii. Este anumită inconsistență în lumina ironică pe care autorul o aruncă în mod egal, asupra personajelor numeroase ce trec prin cartea sa. Din discreție, din bun gust, din scrupul artistic, autorul nu îngroașe nicăeri trăsăturile acestor personaje, și reiese de aici oarecare imprecizíune. Figurile defilează rapid, poate prea rapid pentru a căpăta fiecare un contur sigur, definit.

D. Scorțescu este mai mult un privitor amuzat al vieții, decît un creator de viață brută. Eroii săi nu trăesc prin gesturi proprii, prin particularități de limbaj, prin manifestări personale directe; ei există numai în măsura în care se reflectează în ironia lucidă a autorului, ironie care dealtfel nu exagerează și nu insistă niciodată. Această continuă raportare a tuturor eroilor cărții la o măsură comună, le dă un anumit grad de asemănare.

Pretutindeni e prezentă privirea autorului; pretutindeni se simte surîsul lui care amortizează ciocnirea directă dintre personaje.

Se află în „Concina prădată" — pentru a nu lua decît un singur exemplu — o situație excepțional de dramatică: un bărbat cinic, dezauzat, misogin care îi cere amantei lui, să îngenucheze pe stradă în fața ferestrei lui, în plină zi. Momentul ar putea fi straniu, intens, turburător (și așa ni s'a și părut cînd l-am citit pentru prima oară într'un fragment din Revista Fundațiilor Regale), dar în ansamblul cărții el capătă ceva vodevilesc. Scrisul d-lui Scorțescu, totdeauna treaz, ironic, puțin răutăcios, reduce momentele intense, oprește efuziunile, interzice marile izbucniri.

E oarecum ciudat să observăm că din marea vivacitate a stilului său, decurge totuși o anumită incapacitate de diferențiere. De multe ori eroinele (Luiza, Laura, Ema) și eroii d-lui Scorțescu (Ghencea, Răspopa), nu au decît o existență nominală, fie pentrucă trecerea lor este prea fugară, fie pentrucă figurile lor se pierd nedistincte în scrisul viu, nervos și strălucitor al autorului.

Nu e mai puțin adevărat că această strălucire nu-l împiedică să ne dea în eroina principală a cărții — Sylvia Vodiș — o figură remarcab'lă de femeie frumoasă, frivolă, inteligentă, sensuală, grațios aliaj de cinism și de ingenuitate, din care nu lipsește nici oarecare tainică tristețe.

Romanul nostru, care numără atît de puține figuri femenine realizate, (cele mai multe intrînd în clișee ieftine de femei vampir sau femei înger), o va păstra desigur pe această seducătoare și derutantă Sylvie.

Restul personajelor d-lui Scorțescu — chiar atunci cînd sunt desenate cu mai multă preciziune, ca cinicul Vornicel sau ca dreapta, sănătoasa Marta — se pierd în ritmul grăbit al povestirii, în atmosfera ei de cronică vie, cu incidente concise, cu notații incisive.

De altfel unul din farmecele cărții este tocmai acest caracter de cronică. In „Concina prădată" găsim o cronică de două ori desuetă, căci este vorba de un Iași îndepărtat, un Iași dela 1910, cu dubla comedie a provinciei și a epocii, amîndouă demodate.

S'a făcut atîta literatură proastă pe seama Iașilor, încît cartea aceasta spirituală, răutăcioasă și totuși nu lipsită de poezie, este o adevărată răzbunare.

Incă odată, „Concina prădată" ne silește să credem că sunt în talentul d-lui Teodor Scorțescu mari aptitudini pentru teatru.

Incă odată, ne obligă să ne întrebăm prin ce inexplicabilă eroare piesa pe care a reprezentat-o acum doi ani la Studioul Teatrului Na-

țional, „Cobaiul" (despre care în cronica noastră dramatică am referit cu sinceră consternare), a fost atît de falsă, atît de melodramatică, atît de arbitrară, cînd totul în scrisul acestui scriitor pare menit să strălucească pe scenă: dialogul firesc, mișcarea spontană, vivacitatea de ton, spiritul ascuțit, conciziunea de expunere.

Nu e momentul regretelor, tocmai acum cînd d. Scorțescu ne dăruește o atît de frumoasă carte, pe care nu exagerăm considerînd-o, în literatura noastră, excepțională — nu e desigur momentul regretelor, dar credem că d-sa trebue neapărat să revină la teatru, unde îl cheamă atîtea evidente resurse.

Departe de ceea ce se numește „viața literară", necunoscut în presă, necunoscut în cenacluri, lipsit de publicitate, retras oarecum din literatura activă, militantă, d. Teodor Scorțescu depășește cu mult valorile curente și numele de mai mare circulație.

„Concina prădată" nu are de partea sa decît amintirea delicioasei *Popi* (pe care tot d. Al. Rosetti a editat-o acum vreo opt-nouă ani la „Cultura Națională") și girul sigur al unui editor, care nu greșește. Să sperăm că va ajunge în mîinile cititorilor, care merită o asemenea subtilă lectură.

MIHAIL SEBASTIAN

H. BLAZIAN: Giovanni Schiavoni. 43 pagine de text și un rezumat în italienește; 56 de planșe în negru. București, 1939.

Bazîndu-se pe o monografie italiană și pe informații dela unele rude îndepărtate, din Iași, ale pictorului Giovanni Schiavoni, d-l Blazian schițează o nouă biografie a acestuia. Un document de mare importanță pentru fixarea adevărului îl constitue carnetul de note, azi în posesia d-lui Anton Grabovieschi. Aici întîlnim iscălitura pictorului și o serie de studii, reproduse în planșele monografiei, din care unele sunt de sigur executate în vederea picturilor destinate Mitropoliei din Iași și păstrate azi în Pinacoteca orașului. Legătura dintre aceste tablouri și Giovanni Schiavoni apare astfel evidentă.

Nu mă pot împăca nici cu tonul autorului, nici cu stilul său, nici cu modul de tratare, nici cu multe din aprecierele sale estetice. Are însă dreptate cînd susține că profesorul dela Academia Mihăileană a fost Giovanni și nu Natale, cum am afirmat eu. Cîtă vreme nu adusese în favoarea punctului său de vedere o probă atît de convingătoare, cum este carnetul mai sus menționat, mi-a fost greu să renunț la părerea mea. Acum însă nu mai mă pot îndoi de ce spune d-sa; cu o singură rezervă. Ea privește portretele Vornicului și Vornicesei Burada. Ele sunt cu mult superioare la tot ce a ajuns pînă la noi din opera lui Giovanni, iar însemnarea și datarea, chiar de n'au fost făcute de autorul lor, cum e probabil, trebue lămurite. Nu se distrează cineva să facă astfel de inscripții pe marginea tablourilor, într'un muzeu, dacă acestea au intrat în colecție fără semnătură, cum afirmă d. Blazian. Faptul că în reproducerea dintr'o revistă sau într'o copie nu se găsește semnătura nu însemnează că n'a avut-o, în forma în care o cunoaștem astăzi. Copistul n'are niciun interes s'o picteze și pe ea, iar reproducerea, chiar cînd e de bună calitate, nu redă de cît rare ori detaliele prea mărunte ale unei semnături. Asupra acestor două lucrări discuția nu poate fi închisă.

In studiul meu asupra Picturei Romînești în sec. al XIX-lea spuneam textual: „Nu pot avea pretenția, în aceste condiții (lipsa aproape completă de monografii despre artiști și de publicații de documente raportîndu-se la activitatea lor), să fi făcut o operă definitivă. Descoperiri viitoare vor permite să se fixeze acele puncte, care poate nu-s încă destul de clare. Precizări de date sînt de asemenea de așteptat. Nu cred însă ca ele să fie de natură să mă oblige a modifica aprecierele ce am formulat asupra operilor". D. Blazian aduce o precizare nouă. Ea nu e singura căci, cum spuneam, era sigur că astfel de precizări vor veni. Eu însumi am făcut de atunci constatări, care schimbă unele puncte de detaliu. Altele au fost făcute de unii asistenți ai mei, atunci cînd au aprofundat unele perioade mai puțin cunoscute din cariera artiștilor. Așa este mersul normal al cercetărilor, mai ales cînd e vorba de sinteza unei epoci, așa de insuficient precizată, cum e la noi prima jumătate a sec. al XIX-lea. Nu cred însă necesar să-mi modific aprecierele formulate asupra operilor, indiferent dacă ele sunt ale lui Natale sau ale lui Giovanni, chiar după afirmațiile d-lui Blazian. Intre tată și fiu este o concordanță desăvîrșită de ideal, de concepție, de fel de tratare, chiar de preferință a tipurilor. Intre ei nu există de cît o diferență de calitate, Natale fiind, pe aceiași linie estetică, evident mai talentat. Cum am spus, portretele celor doi Burada ar forma un caz aparte, care are nevoie să fie lămurit.

Dacă monografia d-lui Blazian are în vedere publicul italian, ea este în parte inutilă, fiindcă dublează pe cea a lui Luigi Sernagiotto, de unde au fost luate diverse pasagii, fără niciun raport cu arta noastră. Dacă ea este pentru publicul romînesc, toate aceste amănunte sunt de prisos și ar trebui omise. In plus, oridecîteori un istoric se servește de documente de arhivă, el extrage din ele esențialul și nimic mai mult. Are nevoie de un pasagiu mai lung, îl trece într'o notă, în josul paginei. A împăna textul cu documente, care se pot rezuma într'o propoziție, cum face d-l Blazian, e un procedeu neobicinuit, făcut să lungească fără folos un studiu. Astfel, scoțînd din lucrarea d-sale pasagiile inutile, toate petițiile lui Giovanni Schiavoni și corespondența autorităților, nu mai rămîn de cît planșele, de sigur interesante, cîteva aprecieri în legătură ceva mai directă cu istoria artei și un lung capitol, în care sunt pus personal în cauză. Cam puțin pentru o monografie.

Tonul întrebuințat de autor în părțile care mă privesc nu vreau să-l calific. Doresc numai ca el să fie cunoscut de cît mai mulți, pentru a se ști cum se exprimă într'o „polemică" un „intelectual romîn", ca să zic așa, care se ocupă cu „frumosul" și cu „arta".

La pagina 11, jos se găsește un specimen din stilul inspirat al d-lui Blazian: „Astfel, Natale și cei doi fii ai săi au luat parte la cea mai nobilă întrecere care s'ar fi putut închipui vreodată, — tatăl renunțînd la aureolă..."; iar la pagina 13, sus, un exemplu de apreciere estetică: „Contrastul clarobscurului e foarte frumos, dar lumina orbitoare a întregului tablou..." și așa mai departe. Și pe acestea le-aș recomanda atenției cititorului, ca semnificative pentru judecarea autorului.

G. OPRESCU

GH. UNGUREANU: Din viața lui Ion Creangă, documente inedite. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", Biblioteca documentară.

O carte care contribue la surparea unei prejudecăți: aceea că viața unei personalități aparținînd trecutului, nu se reconstituie cu documente. Domnul Gh. Ungureanu, subdirector al Arhivelor Statului din Iași, n'a făcut altceva decît să cerceteze cu migală și interes, metodic, hrisoave învechite, catagrafii, mitrici, registre de „prescripte verbale", etc. Rezultatele acestei răbdurii investigații constitue volumul pe

care editura Fundaţiei Regale „Carol II" l-a prezentat aşa de elegant publicului. S'ar crede că înţelesul unei asemenea colecţii de testimonii scrise, asupra unor fapte mai mult sau mai puţin importante din viaţa unui scriitor, ori din a celor din preajmă-i, se restrânge la cercul de specialişti ai istoriei literare. Cazul cărţii de faţă desminte aceasta, cel puţin întru cît e vorba de ea. Pentrucă, în afara unor informaţii menite doar să corecteze prin acte, anumite date îndoielnice din biografia lui Creangă, găsim între coperţile ei cretate, îndestul de vii fragmente din care să reconstituim înfăţişarea sufletească a povestitorului moldovean.

Pornind dela datele şi numele proprii pomenite în Amintiri, Domnul Gh. Ungureanu aduce, după descoperirea hîrtiilor în legătură cu ele, preţioase precizări asupra familiilor părinţilor scriitorului, asupra Humuleştilor şi locuitorilor de acolo, asupra şcolilor prin care trece Creangă.

Dar ceea ce formează partea cea mai interesantă a cărţii, valoarea de istorie literară a rezultatelor întreprinderii anevoioase pe care a adus-o la bun sfîrşit d-l Ungureanu e viaţa intimă a candidatului la hirotonisire, a dascălului cîntăreţ dela Biserica Sfinţilor Mucenici din Iaşi, a Diaconului mutat dela un paroh la altul, a elevului tardiv dela şcoala normală, a caterisitului din agma preoţească, a institutorului în sfîrşit, bolnav şi exilat în bujdeoca din Ţicău. Jalbe peste jalbe: fie la Mitropolie, împotriva socrului său care-i reţinea soţia după ce-l determinase a-i părăsi casa sub sancţiunea sugrumării, sau după încarcerarea sa în calitate de păgubaş; fie la Primărie pentru a solicita pentru bieţii copilaşi care degeră în „şcoliţă", mai multe lemne, fie la Minister, atunci cînd spera dela Maiorescu reintegrarea într'un post pentru care avea atîtea aptitudini şi dragoste, şi din care fusese scos pe nedrept.

Protestările acestea continui sunt departe de a fi simptomele unui anumit fel de a fi al lui Creangă. Ele sunt urmarea firească a desorganizării administraţiei noastre de atunci, şi mărturia neîmpăcării scritorului cu societatea.

Firea robustă a lui Creangă nu poate fi suspectată de pesimism ori lipsă de sociabilitate. Mizeriile de fiecare moment cu care are de luptat sunt de o realitate ce nu poat fi pusă la îndoială, mai curînd decît reaua credinţă şi indolenţa unor anumiţi funcţionari de care problemele acestea, mărunte în fond, dar constituind amărăciunile continui ale masivului învăţător, stinse numai în răcoarea crişmelor, depindeau oficial.

Adăugând la cunoaşterea lui Creangă nu date seci — deşi impresionantă e şi înverşunarea cercetării lor — ci semne limpezi îndărătul cărora să ghicim, oscilînd între vulgaritate şi caldă expansiune etică, sufletul frust al acestui admirabil exemplar al ţărănimii moldovene, Domnul Ungureanu şi Fundaţiile cinstesc valoarea omenească a scriitorului.

I. FR.

ALEXANDRU MIRONESCU: Destrămare, roman. Bucureşti, Ed. Fundaţiei pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1939, în 8°, 402 p. 90 lei.

Şi scriitorii greşesc. Şi scriitori se întîmplă să gîndească a face un lucru şi să iasă altul. Cîte tocmeli misterioase se petrec între gîndirea unui lucru, a unei idei, a unei povestiri şi scrisul pe hîrtie a celor gîndite. Cîte tocmeli, tot atîtea cauze de greşeală, tot atîtea

posibilităţi ca, ceea ce *ai vrut*, să fie înfrînt de ce *s'a vrut*, de ce *s'a întîmplat* să ajungă.

Aşa se vor fi petrecut lucrurile şi cu cele semnate de d. Alexandru Mironescu. Ceea ce trebuia să fie romanul *Destrămare* poate va rămîne mult mai interesant şi mai bine spus în ce a gîndit autorul să realizeze. În ce a gîndit, dar nu a realizat.

Toate relele nu decurg din alegerea subiectului, fiindcă ştim cîte cărţi îşi cîştigă cetitorii prin alte alesituri întrebuinţate în scrisul lor. Şi poate relele ultimului roman al d-lui Al. Mironescu nu sunt nici din felul cum e scris.

Dar să schiţăm subiectul naraţiei.

Destrămare, primul volum din ce va fi viaţa lui Şerban, îşi propune să depene cele cîte se întîmplă *cu* şi *în jurul* personajului central, Şerban. Pentru aceasta vom urmări de aproape viaţa eroului, dela vîrsta de 5 ani cînd tatăl său, colonelul, pretenţios şi nemilos, îl îndopa cu litere din abecedar, pînă la terminarea liceului.

În întreaga povestire, personajul principal va fi urmărit şi înfăţişat prin următoarele raporturi:

Şerban şi familia lui, părinţii şi fraţii.

Şerban şi relaţiile lui amoroase, atunci cînd instinctele de copil precoce, puţin straniu, s'au deşteptat.

Şerban şi clica de mătuşi şi unchi, rubedenii avute, certate cu tatăl lui Şerban, colonelul, din cauza nepotrivirilor de vederi.

Urmărind biografia lui Şerban pe cele trei tărîmuri, autorul are prilej să înfăţişeze pe bunii părinţi ai lui Şerban. Colonelul, un tată înţelegător, îşi iubeşte copii şi îi tratează ca oameni mari; mama lui Şerban, îngăduitoare, blîndă. De unde, viaţa în familie era, pentru toţi membrii ei, senină, fericită. Mai ales în timpul cînd buna stare domnea în casa colonelului.

Copilăria lui Şerban va fi tihnită, fără necazuri şi tulburări. Contactul cu lumea instinctelor va fi ceva normal, plăcut, neforţat, natural. Isteţimea lui va şti să deosebească oamenii nu după rang, ci după calităţi. Astfel că, atunci cînd familia lui va scăpăta şi el va trebui să fie crescut de rudele bogate, Şerban va şti bine ce e de preţuit, ce e de dispreţuit.

Autorul, deşi dovedeşte pretutindeni uşurinţă în a conduce acţiunea, adesea cele ce se petrec au un ritm lînced, şi pagini după pagini trec anevoios, neadăogînd nimic pentru creşterea interesului năzărit în cetitor.

Uneori schimbările care se întîmplă cu Şerban, copil, adolescent, sunt urmărite de aproape, trecînd într'un ritm viu, precipitat; alteori multe alte isprăvi se îngrămădesc, fără ca ele să împingă, să iuţească curgerea mulcomă, monotonă a întregei naraţii.

Pe lîngă portretul lui Şerban, pretextul primordial al romanului, care nu este altceva decît destrămarea obositor de lentă a unor evenimente care să-l prindă cît mai complet pe *erou* (băiat chibzuit, înţelept, liniştit, atent observator al celor din jurul lui, cu experienţă personală, întregită din lecturi asidue); pe lîngă portretul lui Şerban, cel al doamnei Zamfirescu, mătuşa, şi cel al domnului Mitică Teodorescu, unchiul, sunt mai deosebite. Procedeul: mai curînd ni se descrie personajul, decît ca el însuşi să ia viaţă, să se arate din acţiune.

La un moment dat sunt primite în mijlocul povestirei o sumedenie de personaje, cetitorul încurcă, nu desluşeşte niciuna mai proeminentă între ele şi nu găseşte nici măcar cu socoteală introducerea lor, mai ales cînd unele din ele stărue cîteva paragrafe, dar şi dispar apoi pentru totdeauna.

Totul e filmat, decupajul rău făcut: nimic nu se încheagă, nimic nu ține, nu durează; cele ce urmează nu se adaogă să întregească, ele se înșiră, unele după altele, întîmplări, personaje, deavalma, inconsistente fiecare, inconsistente toate împreună.

După 208 pagini de sbateri, mai curînd de morfoleli, autorul scrie:

„Și iată veni vremea ca Șerban să meargă la liceu".

Cu pagini de un realism sănătos, cu un stil neconvențional, romanul d-lui Alexandru Mironescu, deși neisbutit, oprește atenția cetitorului încă și prin acele formulări de adevăruri despre oameni și cetățeni, atît de cu multă minuțiozitate ascunse de alți scriitori.

ȘTEFAN POPESCU

I. C. POPESCU-POLYCLET: Reliefuri. Craiova, Speranța, f. d., in-8⁰, 257 p.

Are și provincia glasul ei. Din cetatea Craiovei ni se trimite cartea *Reliefuri*, datorită domnului I. C. Popescu-Polyclet, poet, epigramist, esseist și traducător.

In recentul volum, alături de studiul amplu asupra lui Cincinat Pavelescu (pe care altădată l'a publicat într'o broșură separată), d. I. C. P.-Polyclet grupează și alte esseuri, privind pe Radu D. Rosetti, Traian Demetrescu, Lucilla Chițu, G. Marincu, Vasile Lascăr, G. D. Pencioiu și N. Burlănescu-Alin.

Dacă pentru personalitățile proeminente — înfățișate în *Reliefuri* — autorul nu aduce amănunte inedite prea interesante; vrem să spunem: amănunte care să nu intereseze decît pe intimii, pe cei ce l-au cunoscut, pe cei din preajma celor comemorați, apoi, d. I. C. Popescu-Polyclet face un bun serviciu deșteptînd prin scrisul domnieisale cald, patetic, uneori chiar prea suspinat, figuri de mult uitate, figuri pe nedrept uitate, care prin strădania onorabilă a vieței lor, ar merita să stărue în amintirea multora prea nepăsători pentru cîte au fost, ori prea lesne uitători.

Amintiri, schițări de biografie, uneori aducînd documente mărunte de istorie literară, alteori oprindu-se la analiza unei opere, pe care se gîndește să o întreprindă cît mai atent — utilizează bibliografie, folosește un citat — astfel că, ceea ce înmănunchiază *Reliefuri*-le d-lui I. C. Popescu Polyclet e viu și plăcut de parcurs.

Truda pioasă a evocărilor din *Reliefuri* merită luada recenzenților. De sigur, numai că unele exagerări, unele omisiuni, strică volumului, dacă el s'ar vrea o serioasă contribuție la cunoașterea cîtorva nume ce au strălucit o clipă sau mai multă vreme în lumea intelectuală romînească.

Un subiectivism dăunător stabilirei juste a ceea ce au însemnat cu adevărat V. Lascăr sau G. D. Pencioiu, pentru a cîntări meritul și amintirea ce li se cuvin; un subiectivism iscat din patosul cu care învie pe cei pe care i-a cunoscut e prezent în fiecare pagină.

Evocările făcute cu mult suflet au calitățile și mai ales defectele panegiricelor. In gîndurile pioase ale domnului I. C. Popescu-Polyclet persistă grija că despre morți nu trebue să spui decît bine. In vremea de azi însă, cînd spaimele și răsturnările felurite îndreptățesc, cu temei și fără, uitările vinovate ale atîtor, sîrguința autorului *Reliefuri*-lor, se cade să fie menționată.

ȘTEFAN POPESCU

IOAN I. MIREA: Dus cu morții, poem. București, Pavel Suru, 1939, in 8⁰, 31 p. — 40 lei.

In convoiul poeților cu cucuvele, cenuși, valtrapuri și vaere, d. Ioan I. Mirea e un alt *dus cu morții*.

Funerarul poem e subîmpărțit în grupe de versuri și ele botezate cu titulaturi sumbre, funeste: *Ram fără rod*, *Spre miază-noapte*...

Fiindcă și-a vrut poezia tainiță de multe înțelesuri, poetul a dosit comoara, pe cît mai artistic posibil, în umbra neînțelesurilor cu chei grele. Aceasta în începutul poemului.

Dus cu morții, e o autobiografie cu multe relatări de reminscențe și zdruncinări sufletești. Pornit dintr'un acord dureros, poemul — încercînd o luminare și un acces de sinceritate în desfășurarea lui — se încheie atunci cînd tot ce e viață în poet a decedat în besnele cu *pîrae groase*, cu *ștreanguri reci*, cu plînsete, din miazănoapte.

Intr'o expresie nouă pe-alocuri, cu îndrăsneli de talent, placheta lui Ioan I. Mirea își mistue rostul în versul:

Din mine și din casă numai morți ies.

Bun meșteșugar, poetul, cu vorbe potrivite, închipue uneori versuri ca:

Rostogolește 'ncet pagina primei asupriri,
Fată tristă, cu ochii mari și gene subțiri;
Deschide noaptea, la culcare, poemul...
(*Ram fără rod*, p. 17).

Și prin alte părți se poate distinge un fior inedit străbătînd cetele stihurilor parcă toate făcute de încercare:

Am rătăcit cu gîndurile dusului hoinar;
Eu n'am în mine nici porți de liniște, nici hotar;
Merg în lung cu stelele,
Cînt în larg cu apele.
(p. 8).

Atunci cînd întrebuințează ritmul și metrica populară, poetul trece dela oblojitul celor de spus, la o sinceră mărturisire, simplă, lămurită. E în clipele în care l-am dori să întîrzie și să se obișnuiască.

ȘT. P.

N. FAÇON: Michelangelo poet. Ed. „Tiparul universitar".

Există o indulgență tacită pentru aceste preocupări diletante, prin care marii creatori se odihnesc de eforturile muncii și vocației lor specifice. Formula tradițională a „viorii lui Ingres" vrea să închidă chiar orice discuție asupra sensului evadărilor marilor creatori pe tărîmurile unde nu sunt stăpîni. Incercările diletante sunt înregistrate numai în monografii și nu li se acorda decît o privire fugară. Impotriva acestui procedeu nu se pot ridica obiecții principale, căci valoarea, și mai ales sensul evadărilor literare ale marilor artiști diferă dela caz la caz.

Asupra picturii lui Goethe nu se poate opri nimeni; adică asupra aforismelor naive ale lui Beethoven. Insă poezia lui Michelangelo, după cum reiese din studiul masiv al d-rei N. Façon, prezintă unul din aspectele cele mai reliefate și mai autentice ale experienței spirituale

pe care a trăit-o artistul. „Rimile" n'au fost scria ca desfătare sau odihnă, în ele nu se află amuzamentul sau ambiţia diletantă, ci ele pornesc dintr'o necesară exprimare a trăirii problemelor morale pe care le-a cunoscut sfirşitul Renaşterii: conflictul între creştinism şi sensualism, între creştinism şi platonism, între artă şi setea mîntuirii spirituale. D-ra Façon insistă dela început asupra caracterului de destin şi necesitate pe care îl desvălue în poezia lui Michelangelo, arătînd că ea este echivalentă realizărilor plastice nu prin valoarea estetică, ci prin valoarea *înţelesului* ei. D-sa deosebeşte trei epoci caracterizate prin deosebite teme poetice: Prima care corespunde petrachismului epocei, a fost prilejuită de mediul literar din casa Medicilor. Ea se desvoltă sub semnul unei echilibru şi al unei seninătăţi pe care artistul nu o va mai afla niciodată. Neaderenţa şi neintegrarea lui Michelangelo în acest mediu de rafinată cultură se manifestă însă de timpuriu. Ceea ce îl va urmări pe artist dealungul vieţii lui spirituale se va opune seninătăţii şi echilibrului: este contactul cu gîndirea platonică şi apropierea de predica lui Savonarola. Petrarchismul lui Michelangelo nu este totuşi identificabil cu producţiile în serie ale contemporanilor lui, „ci ne apare ca o retrăire a experienţei de viaţă a lui Petrarca însuşi" (p. 32), experienţă ce se manifestă limpede în ciclul Cavalieri şi în ultimele poezii religioase. Prin retrăirea experienţei lui Petrarca, Michelangelo află un drum nou în îndrumarea lui spirituală, şi anume: pătrunderea platonismului lui Ficino, în care poetul va găsi, pertru moment împăcarea (p. 35).

Fără să fie rodul unei iniţieri filosofice, platonismul artistului are însă valoarea unei noui experienţe spirituale care se limpezeşte în ciclul închinat lui Tommaso Cavalieri, un nobil roman, care prin darurile lui spirituale şi fizice trezeşte în Michelangelo o caldă prietenie. Umanist şi amator de artă rafinată, Cavalieri oferea posibilitatea unei prietenii născută din entuziasmul comun pentru plastica antică; desenele pe care i le dărueşte artistul sunt inspirate din temele mitologiei antice. Prietenia aceasta îl duce însă pe artist la un conflict interior, în care „pasiunea se vrea purificată, iar bucuria iubirii îşi caută explicarea ultimă în înţelesul divin al frumuseţii" (p. 60). In ciclul acesta platonic, d-ra N. Façon urmăreşte corespondenţele între platonismul lui Ficino, al lui Leone Ebreul şi cel al artistului, dovedind însă afinitatea necesară între doctrină şi spiritul artistului, „căci nu este o temă trecătoare şi întîmplătoare a poeziei lui, ci cuprinde înţelesul desvoltării ei ulterioare" (p. 102). Ciclul Cavalieri cuprinde o notă creştină, care se va amplifica într'o bogată tematică, în ciclul închinat Vittoriei Colonna.

Prietenia pentru poeta Vittoria Colonna a însemnat pentru artist prilejul unei ultime crize spirituale şi l-a îndreptat spre trăirea unei eliberări progresive de pămîntesc şi spre credinţă. „Rimele sacre" ale poetei exprima neputinţa salvării fără ajutorul suprem şi este ecoul cercurilor protestante pe care le cunoştea. Prin această poezie a îndoielii şi a umilinţei, Michelangelo află pilda unei experienţe religioase spre care tindea dela început spiritul lui. Ultimele poezii ale artistului cuprind însă, pe lîngă tema centrală a purificării prin credinţă, o seamă de motive de adîncă resonanţă, pe care d-ra N. Façon le-a urmărit într'o minuţioasă analiză tematică şi estetică. D-sa notează astfel un sonet, în care „artistul mărturiseşte superioritatea artei asupra naturii" (p. 119), altele în care se exprimă neliniştea şi sentimentul propriei minuni, sau „gîndul necesităţii propriei distrugeri pe care o poartă în sine desăvîrşirea" (p. 120). Sonetele cele mai interesante pentru cititorul modern sunt însă acelea în care Michelangelo concretizează îndoiala, nesatisfacţia, setea desăvîrşirii interioare; această ultimă etapă spirituală şi-a aflat de altfel corespondenţa „în plastica ce se desvoltă dela formele liniştite, spre formele chinuite ale ultimelor Pietà" (p. 148).

•

•   •

In interpretarea de excepţională pătrundere şi nuanţare critică a d-rei N. Façon, poezia lui Michelangelo îşi desvăluie caracterul unei autentice experienţe spirituale, pe care aveau să o retrăiască şi alţi mari creatori. Căci conflictul între exigenţele şi sensul artei pedeoparte, şi problematica etică dealtă parte, este un conflict specific artistului care trăieşte valorile şi conflictele spirituale burgheze.

Bucuria realizării artistice n'a fost totală, pentru acei mari creatori care trebuiau să trăiască un conflict spiritual între atitudinea pozitivă, de realizare şi afirmare artistică, şi cea etică, încărcată de elementele contradictorii ale creştinismului. Michelangelo este o pildă de trăire autentică a unei tematici etice generale, proprie culturii burgheze, care n'a soluţionat pozitiv şi dialectic, conflictul între artă şi etică. Este un conflict „modern", dar care aparţine trecutului, şi care ne interesează mai ales prin ceea ce are negativ. Soluţiile negative stimulează însă întotdeauna un răspuns afirmativ, mai ales cînd el se nasc din necesitatea istoriei.

Cartea de muncă temeinică, de perfectă comprehensiune şi informaţie a d-rei N. Façon prilejuieşte o recapitulare istorică a problemelor artistului din toate timpurile, mai ales că aceste probleme au fost trăite în toată seninătatea lor, de o personalitate ca acea a lui Michelangelo.

D-ra N. Façon, fără să depăşească ţelul pur istoric pe care şi l-a propus, a realizat un excelent îndreptar pentru interpretare ideologică a poeziei lui Michelangelo.

C. I. GULIAN

GIUSEPPE DELOGU: Italienische Malerei. Eine Anthologie vom 14 bis. 19 Jahrhundert. Mit 164 farbigen Bildern. Fretz und Wasmuth Verlag. Zürich, 1939.

Giuseppe Delogu, al cărui studiu asupra lui Michel Angelo a fost menţionat aici cu toată lauda ce merită, dărueşte publicului o nouă importantă lucrare despre arta italiană. Este vorba, după cum arată titlul, de o antologie, adică de o culegere a ceea ce autorul consideră ca mai important în toată pictura italiană, dela Cimabue la Antonio Mancini. Ca orice „alegere" ea porneşte dela preferinţele autorului, care pot să nu fie cele ale altora. De aceea nimeni nu se va mira dacă una sau alta din bucăţile celebre, lipseşte din această antologie. Ea este conformă gustului lui Delogu, care poate să nu fie identic cu cel al altui istoric. Nimeni nu va face autorului, din aceasta, un cap de acuzaţie, cu atît mai mult cu cît în prefaţă şi într'o admirabilă introducere, în care fixează bazele unei istorii a picturei italiene, d-sa îşi justifică punctul de vedere. Scopul său, după cum afirmă, era să deştepte în cititor „sensul pentru o consideraţie unitară, istorică". El a fost pe deplin atins. Pagină după pagină ne trec pe dinaintea ochilor exemplare alese şi comentate, cu o cunoaştere deplină a literaturii privitoare la ele, cele mai strălucite exemplare ale picturei italiene, în bune, uneori chiar în foarte bune reproduceri colorate.

Delogu nu năzueşte să reînoiască concepţiile noastre asupra picturei ţării sale, nici să pară un revoluţionar. Trecînd în revistă un atît de vast subiect, el se arată că îl cunoaşte pe deplin, ceea ce nu era lucru uşor, că-l simte şi că e capabil, bazîndu-se de multe ori pe citate din marii istorici care l-au precedat, mai ales din Adolfo Venturi, să ni-l facă simţit şi nouă.

Nu numai iubitorii de artă italiană, care sunt numeroşi la noi, dar chiar specialiştii vor parcurge cu folos această carte. Ea n'ar trebui să lipsească din nicio bibliotecă mai însemnată dela noi.

G. O.

SIMERIA: Caiete de artă şi critică. Toamna, 1939. I. „Cartea Romînească".

In momentul în care închid această cronică, primesc o frumoasă publicaţie de artă, consacrată în deosebi arhitecturii, şi redactată de dnii G. M. Cantacuzino, O. Doicescu, Matila Ghyka, B. E. Miclescu. Numele, declaraţia iniţială, sunt un program: Inapoi la Vitruviu, nu la formele, ci la spiritul, la nevoia de echilibru a oamenilor antichităţii clasice şi ai Renaşterei. Bine redactată, bine prezentată, Simetria, într'un alt domeniu, se aşează alături de Artă şi Tehnică Grafică, despre a cărei valoare, exterioară şi intrinsecă, am avut ocazie să vorbim. Felicităm călduros comitetul de redacţie al nouei reviste, pe care ne-am bucura s'o vedem trăind cît mai mult timp.

G. O.

J. ABERMAN: Curentul antiintelectualist francez. Editura „Tiparul Universitar".

Lucrările romîneşti de istoria filosofiei se îndreaptă, de preferinţă asupra clasicilor sau asupra filosofiei franceze. Bergsonismul, doctrină de mare răsunet, continuă să fie obiect de studiu atît în Apus, cît şi la noi, cu toate obiecţiile ridicate în ultimile două decenii de către biologi şi psihologi. Ceea ce înseamnă că acele corectări de amănunt pe care le aduce cercetarea ştiinţifică empirică, nu atacă miezul teoretic al doctrinei. Cea mai interesantă discuţie a bergsonismului poate avea sens pe plan pur teoretic; ea este încă aşteptată, acum, cînd se schiţează o nouă orientare a filosofiei contemporane spre realism (antologie critică).

Lucrarea d-lui Aberman este o expunere amănunţită a spiritualismului şi intuiţionismului francez, reprezentat prin Jules Lachelier, Emile Boutruox şi Henri Bergson. Expunerea este precedată de o binevenită „Introducere", în care autorul lămureşte scientismul intelectualist, recapitulînd fazele lui principale: dela raţionalismul cartezian şi leibnezian, pînă la asociaţionismul şi evoluţionismul sfîrşitului veacului trecut.

Punctul de vedere care-i permite d-lui Aberman să alăture pe Leibniz lui Spencer este destul de larg, şi n'are, desigur, decît o justificare „istoricistă", căci altfel înglobarea aceasta n'ar putea fi acceptată. Insă pentru istoria filosofiei, schiţarea notelor comune ale materialismului şi naţionalismului este un avantaj apreciabil al simplificării.

Schiţînd şi concepţiile spiritualiste ale precursorilor Pascal, Maine de Birou şi Ravaisson (acesta din urmă l-a influenţat direct

pe Bergson), autorul ne indică filiaţia istorică a bergsonismului în momentul lui „pozitiv". Căci doctrina lui Bergson nu poate fi valorificată numai prin aspectul ei de critică negativă a scientismului şi intelectualismului.

Insă şi aspectul antiintelectualist al bergsonismului are o filiaţie istorică, pe care d. Aberman o expune în capitolul „Antiintelectualismul în preparaţie", începînd cu scepticismul antic şi continuînd cu cel modern (Hume) şi cel contemporan (critica ştiinţei). Deabia Jules Lachelier şi Emile Boutroux vor realiza o sinteză antiscientistă, care va prepara atmosfera favorabilă iraţionalismului şi spiritualismului bergsonian. Jules Lachelier a schiţat o metafizică a libertăţii, o metafizică spirituală în care determinismul este o necesitate logică prin care nu se obţine decît forma vidă a existenţei. Forma aceasta cere sprijinul finalităţii, iar cauzalitatea cedează contingenţei (p. 90). D. Aberman observă că „Lachelier a ajuns la anemierea determinismului printr'o operaţie de abstractizare, dusă foarte departe" (p. 90), pierzînd astfel temeiul realităţii.

Boutroux a încercat să explice întreaga existenţă din unghiul de vedere al vieţii interioare, stabilind astfel punctul de plecare în eu, ca toţi spiritualiştii. Adversar al mecanicismului şi al determinismului („De la contingence des lois de la nature"), Boutroux a criticat principiul suprem al intelectului, arătînd că creaţiile lui, legile, sunt contingente şi lasă loc intervenţiei libertăţii.

D. Aberman consacră apoi un studiu documentat filosofiei bergsoniene, pe care o expune printr'o analiză cronologică a operelor filosofului francez; d-sa rezumă apoi în două capitole succinte („Metoda" şi „Obiectul"), substanţa doctrinei, dovedind o apreciabilă forţă de sistematizare.

Lucrarea se încheie cu o trecere în revistă a adepţilor şi adversarilor lui Bergson, completînd în mod fericit tabloul istoric care orientează pe cititor în filosofia contemporană.

Deşi autorul lămureşte în prefaţă, că a intenţionat numai o expunere istorică, lucrarea se încheie cu cîteva concluziuni critice sugestive, pe care d. Aberman le-ar putea desvolta cu folos într'o lucrare viitoare. D-sa remarcă „lipsa de precizie a terminologiei" bergsoniene, lipsurile ei sistematice, insuficienţa clarificării unor noţiuni fundamentale cum sunt „durata" „materia", „intuiţia" şi, mai ales, eroarea, ca poziţie, a spiritualismului radical.

I. G.

REVISTA REVISTELOR

„REVISTA FUNDAŢIILOR REGALE". — Anul VII, Ianuarie 1940, Nr. 1.

UN CENTENAR STENDHALIAN

D-l Şerban Cioculescu publică un studiu cu titlul de mai sus, in care este vorba de împlinirea a 100 de ani dela apariţia cărţii lui Stendhal „La chartreuse de Parme''.

Intre cele două categorii de admiratori ai lui Stendhal, cei care preferă „Roşu şi negru şi cei care ţin mai mult la „La chartreuse de Parme'', d-l Şerban Cioculescu se aşează în rîndul acestora din urmă. Iată cîteva observaţii interesate din articolul d-lui Cioculescu:

„Romanul e un fel de contrafacere a lui *Rouge et Noir*. Aceeaşi idee generală, aceleaşi personaje. împrejurimi şi decoruri diferite; dar ideea generală e înfăţişată cu mai puţină putere, pesonajele sunt ca şi tocite şi pilite; gîndurile şi fapturile au mai puţin relief. Al doilea tiraj al unei planşe ostenite...

...Cratea configurează în acţiune, imaginea esesistică pe care şi-a făcut-o despre sufletul italian, in atîtea alte scrieri. Este sinteza intuiţiilor sale, despre fenomenul italian şi un roman politic de prim ordin. Entuziasmul generos al lui Balzac nu ni se pare intru nimic exagerat.

Sunt, in realitate, două sau trei moduri ale povestirii, in *la Chartreuse de Parme*. Unul, de natura romanului de aventură, dedus din moravurile instinctive ale italienilor lui Stendhal, care, chiar dacă ar fi adevărat, ne pare astăzi aproape nesuferit. Sectorul romanţios, pînă la o transformare a gustului artistic, este deocamdată compromis. Mai este însă acţiunea politică, condusă în deosebi de ducesa Sanseverina şi de contele Mosca, intr'o înlănţuire magistrală, care infirmă aprecierea lui Faguet. In sfîrşit, nimeni n'ar îndrăzni să apere melodramatismul finalului, cît se poate de arbitrar. *La Chartreuse de Parme* este însă şi o carte bine scrisă, dacă ne îngăduim a trece peste leit motivul stilistic al codului civil. Este un scris uneori ironic, totdeauna incisiv, de o proprietate absolută şi a cărui coloratură romantică, în înţelesul cel mai bun al cuvîntului, ne apare ca un reflex al pasiunilor dinamice, iar nu al structurii plastice. Rareori descriptiv, Stendhal este un povestitor din buna tradiţie galică. a secolelor dinainte de romantism. Prin structura adînc franceză, a povestirii, ca şi a autorului, reprezentant al Franţei individualiste, active şi radicale, Stendhal se bucură astăzi de o audienţă continentală. Ambiţia sa, de a fi retipărit in 1900, a fost depăşită, prin interesul pe care i l-a sporit, cu fiecare generaţie, posteritatea''.

„ŢARI DE PIATRA, DE FOC ŞI PAMINT''

In acelaşi număr al revistei, d-l Mircea Eliade semnează o cronică literară, „Imagini dintr'o Romînie aspră'', in care este vorba despre cartea lui Geo Bogza „Ţări de piatră, de foc şi de pămînt'', apărută în editura Funda-

ţiilor Regale. Este interesant punctul de vedere pe care-l exprimă d-l Eliade cu privire la această carte unică în literatura noastră de reportaj.

D-lui Mircea Eliade i se pare că „Ţări de piatră, de foc şi de pămînt'' este o carte crescută sub semnul „disperării telurice''.

„Omul se simte atras de mizerie, de murdărie, de toate acele procese obscure ale reintoarcerii in stare de larvă. Omul nu alege el locul aşezării sale, ci mai de grabă e chemat să-şi facă locuinţa acolo unde descompunerea e mai rapidă şi mizeria e mai cumplită'', afirmă cronicarul.

Murdăria şi mizeria pe care o evocă cartea lui Bogza, i se pare lui Mircea Eliade că ar avea „o funcţie ascetică''; invită omul „să contemple zădărnicia vieţii sale''.

Cine a citit cartea lui Bogza înţelege că orice polemică cu d-l Mircea Eliade este inutilă.

De altfel pînă la urmă d-l Eliade simte şubrezenia tezei sale şi recunoaşte adevărata semnificaţie a cărţii lui Bogza şi a stărilor descrise în ea.

„Evident, scrie d-l Eliade, înapoia acestei simpatii frenetice faţă de elemental, se ghiceşte, veşnic trează, generozitatea fără margini a autorului, marea sa iubire de oameni, revolta sa amară faţă de nedreptăţile sociale. D-l Geo Bogza n'a colindat ţările cele mai aspre, mai oropsite şi mai tragice din Romînia pentru simpla pasiune faţă de peisajul geologic. S'a dus acolo pentrucă presimţea imensa dramă umană din galeriile minelor, din cătunele basarabene, din satele Dobrogei. L-a atras suferinţa omenească, lupta surdă intre om şi mediu, între om şi om. Poate că chiar această obsesie a nedreptăţii sociale îl face pe d-l Geo Bogza să vadă peisajul şi viaţa in linii simple, brutale, dure. Acolo, în ţinuturile străbătute de autor, omul e degradat din demnitatea sa umană, şi degradarea aceasta — prin sărăcie, boală, mizerie morală — îi retează rădăcinile oricărei contemplaţii. De aceea încleştarea cu natura pare mai cumplită ca în alte locuri. De aceea exploatarea omului de către om se dovedeşte a fi, aici, criminală. Niciuna din marile bucurii simple ale vieţii nu pare a fi aici cu putinţă. Dragostea urmează şi ea linia de regresiune, până la ginecologie, bestialitate şi crimă. Hrana ia aspect de luptă înverşunată cu sine însuşi, pînă la autoflagelare; cum se petrec lucrurile în Dobrogea, unde laptele este straşnic amestecat cu ardei iuţi, ca să ajungă o strachină la o familie întreagă''....

Cum se împacă însă concepţia că „omul care se simte atras de mizerie'', cu părerea pe care o exprimă în acelaşi loc, acelaşi Mircea Eliade: „omul e degradat din demnitatea sa umană. din cauza mizeriei ...şi aceasta — îi retează rădăcinile oricărei contemplaţii''.

N'ar fi timpul ca autorul atîtor personagii tipice de rataţi şi degradaţi, să abandoneze in sfârşit „disperarea tehnică'' şi să coboare pe pămînt, în ţările aspre ale lui Geo Bogza, acolo unde mizeria, sărăcia, boala iar nu „ascetismul'' determină condiţia umană a oamenilor?

In acelaşi număr al Revistei Fundaţiilor, d-l Mihail Sadoveanu publică un fragment din ciclul „Divanul Persan'' — „Cînd a fost judecată preafrumoasa Satun''; iar d-l G. Călinescu, portretul literar al poetului Ion Minulescu.

„INSEMNARI IEŞENE". Anul V, vol. 13, Nr. 1.

LINGVISTICA ROMINEASCA IN U.R.S.S.

D-l Gh. Bogaci publică o notă interesantă despre lucrările de lingvistică romînească apărute în ultimul timp in U. R. S. S.:

„In *Ivestija Akademii Nauk S. S. S. R.*, Nr. 5, 1937 (= Buletinul Academiei de Ştiinţe din U. R. S. S.), găsim mai multe articole care tratează despre progresul realizat în ultimii douăzeci de ani în domeniul literaturii ruseşti vechi, în cadrul istoriei literare europene, al lingvisticei generale, al lingvisticii romano-germanice, în arabistcă, în lingvistica caucaziună, etc.

Dăm, în traducere, pasajul referitor la studiul limbii romîne în U.R.S.S., din articolul *Itogi izucenija romanskih i germanskih jazykov v. S.S.S.R.* pp. 1233—1243 (= Rezultatele studierii limbilor romanice şi germanice în U.R.S.S.), semnat de prof. V. M. Zirmunsky.

„...A fost desfăşurată o intensă activitate ştiinţifică în domeniul studierii limbilor şi dialectelor actuale ale Apusului Europei, reprezentate pe teritoriul U.R.S.S. Marea revoluţie socialistă din Octomvrie trezind numeroasele popoare ale Uniunii noastre către eşafodajul liber al unei noi culturi, — naţională după formă, socialistă după conţinut, — a pus, pentru prima dată, problema studierii diferitelor limbi şi dialecte ale popoarelor din U.R.S.S., ca o temelie trainică pentru clădirea naţional-lingvistică. Datorită acestui fapt, a intrat în preocupările lingvisticei sovietice un material nou, pînă nu demult, cu totul nestudiat, din graiurile romanice şi germanice. Pentru studierea lor s'au întreprins numeroase expediţii dialectologice: prof. M. Sergievski, în Republica Moldovenească; prof. V. F. Şişmarev, în coloniile italieneşti ale republicii nemţeşti din Povolzje, Ucraina, Crimeia, Transcaucazia. Rezultatele acestor expediţii sînt parte publicate, parte în curs de tipărire. Vom enumera, între alte lucrări, studiile profesorului M. V. Sergievski: 1) *Materialy dlja izucenija zivyh moldavskih govorov na teritorii S.S.S.R.* (= Materiale pentru studierea graiurilor actuale moldoveneşti pe teritoriul U.S.S.R.), publicate în colecţia *„Ucenyje zapiski''*, t. III, 1929 (= Insemnări ştiinţifice), şi volumul său 2) *Moldavskije etjudy* (= Studii moldoveneşti), 1936. 3) Un studiu, încă netipărit, al profesorului V. F. Şişmarev, asupra colonizării Moldovenilor în Rusia încă din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea şi cercetările aceluiaşi asupra dialectelor din Crimeia, precum şi studiile mele personale privitoare la dialectele germane din Ucraina, etc. (pp. 1235—6). Lucrările privitoare la istoria formării şi desvoltării limbilor naţionale ale Europei Occidentale timp de mai mulţi ani au stat în centrul atenţiei romanisticei şi germanisticei sovietice. Din practica cursurilor universitare despre istoria limbii, s'au întocmit cîteva manuale, unele editate, altele sub tipar. Prof. V. F. Şişmarev editează lucrarea dedicată istoriei limbilor Spaniei şi termină studiul care priveşte istoria limbii literare italiene. Un subiect asemănător tratează şi profesorul M. V. Sergievski: 4) *Kistorii sozdanija literaturnago jazka v Rumynii* (= Despre istoria formării limbii literare în Romînia), tipărit tot în *„Ucenyje zapiski''*, t. III, 1929.

In total, luăm cunoştinţă, de aici, de alte patru studii privitoare la limba romînă (moldovenească, cum i se spune în U.S.S.R.), nemenţionate şi deci necunoscute de lingviştii noştri''.

Suntem îndreptăţiţi să aşteptăm acum din partea lingviştilor noştri, un studiu atent şi o apreciere a lucrărilor susmenţionate.

In acelaşi număr al „Insemnărilor ieşene'' colaborează d-nii: Mihail Sadoveanu: „Istorisirile lui Nusrevun-Filosof''; George Lesnea: Cântece; Otilia Cazimir: „Poveste de omit''; Ilie Constantinovsky: „Intîlnirea autorului cu eroii săi'' şi alţii.

Ca de obiceiu, foarte interesantă şi judicioasă cronica externă a d-lui Mircea Raţiu, tratînd despre războiul economic; fişele literare ale d-lui Gh. Călinescu şi „Cronica fantezistă'', semnată de d-l Ştefan Tita.

„VIAŢA BASARABIEI". — Anul VIII, Nr. 11—12, Decemvrie 1939.

EMINESCU ŞI BASARABIA

D-l *E. Marcut* publică un studiu documentat şi interesant despre răspîndirea poeziilor lui Eminescu în Basarabia.

Autorul invocă figurile pitoreşti ale cărturarilor basarabeni, care au răspîndit cultura romînească în condiţiunile grele create prin politica şovină a regimului Ţarilor marei Rusii.

„Tinerii emigranţi basarabeni, plecaţi la Bucureşti să urmeze studiile universitare, expediau în Basarabia mii de kilograme de literatură romînească şi revoluţionară. Numele lor trebue amintit cu respect, căci, în cea mai mare parte au trecut în lumea de veci: medicinişlii *Zubcu Codreanu*, *Victor Crăiescu*, *Ioan Guţu*, *Spoială*, *Buşilă*, studentul în litere *Axente Frunză*, *Zamfir Arbore*, şi alţii''.

Interesant e faptul că literatura romînă, răspîndită de tinerii patrioţi şi revoluţionari basarabeni era gustată de către aceştia în „bună fraternitate'' cu literatura clasică rusească.

„Micul cer de intelectuali — scrie d-l Marcut — în majoritate studenţi universitari ori seminarişti, îl apreciau pe Eminescu şi făceau comparaţie între versurile lui şi cele ale lui *Lermontov* ori *Puşkin*, găsind multe apropieri între aceştia''.

Astfel se stabilea o legătură frăţească între cele două literaturi, în ciuda politicii opresoare şi şovine a oficialităţilor imperiului rus.

Puşkin, surghiunit în Basarabia, culegea folklor moldovenesc, iar cu mulţi ani mai tîrziu, *„Viaţa Romînească''* publică primele traduceri din poeziile lui Puşkin, iar profesorul Ioan Rădulescu „pe cînd se afla la Kiew, a tradus în versuri cursive celebrul poem *„Demon''* al lui Lermontov, care a fost publicat de către revista ieşană *„Viaţa Romînească''*, scoasă în broşură, întîia oară, la 1910''.

Iată cîteva date despre trecerea lui Eminescu prin Basarabia:

„La 1885, scrie d-l Marcut, Eminescu, de acum bolnav, a trecut prin Chişinău, dela Iaşi spre Odesa, să facă băi de nămol la Limanul Hadjibei''.

O dovadă minunată despre fraternitatea spiritelor mari, peste deosebirile de limbă şi politica oficială a conducătorilor, o găsim în aprecierile lui Eminescu, cu privire la Puşkin. Iată o scrisoare a lui Eminescu, scrisă dela Odesa şi adresată prietenilor săi ieşeni, pe care o reproduce d-na Avolenco şi o citează d-l Marcut:

„Nu mă mai simt aşa de singur, — mi-am găsit un tovarăş, un mare tovarăş, care deşi îmi grăeşte într'o limbă pe care nu o pot gusta încă, dar îi bănuesc minunata creaţiune poetică''. Iar mai departe, continuă: „Nu ştii ce să admiri în lirica lui Puşchin, spontană şi plină de frăgezime şi de inspiraţie. Te cuprinde un fior de mulţumire şi, deodată, nervii se liniştesc.

„Sunt copleşit de versurile lui, izvor de apă vie, de nobilă visare sau, după cum o spune dînsul, sînge sălbatic, de negru, în vinele unui mare visător''. Şi termină astfel: „Prietenul Puşchin (poeţii se împrietenesc şi dincolo de mormînt) a avut grozava putere să mă silească să uit de neplăcerile boalei şi a timpului nefavorabil, care mă disperează''.

D-l Marcut, în continuare prezintă o bibliografie a traducerilor lui Eminescu în ruseşte. După spusele autorului, Eminescu a fost tradus în ruseşte aproape complet.

Totuşi, concluzia autorului este, că un curent eminescian, astfel cum a fost în Vechiul Regat, n'a existat în Basarabia, şi iată de ce:

„Generaţia cea veche, a anilor 1870—1895, era socialistă şi, mai ales, revoluţionară. Dorea cu o oră înainte sdrobirea colosului rus, prin toate mijloacele şi, odată cu aceasta, eliberarea Basarabiei de sub stăpînirea străină, revenirea ei la vechile graniţe istorice şi geografice. Considerau deslipirea Basarabiei de Moldova, căreia i-a aparţinut în decursul secolelor trecute, ca şi Eminescu, ca un act al diplomaţiei, neavînd niciun drept nimenea asupra acestor locuri vechi romîneşti. Cei cari au rămas în Basarabia, dintre intelectuali, dintre boieri, cari împărtăşeau ideile naţionaliste, dintre seminarişti sau studenţi, citeau, cum am arătat, literatură romînească adusă pe furiş, sosită prin poştă sau expediată prin contrabandă. Cînd au citit volumul de poezii al lui Eminescu s'au întrebat care e atitudinea lui faţă de problemele sociale ale timpului, faţă de durerile mulţimii, faţă de cei răsvrătiţi contra soartei, faţă de cei care luptă pentru libertate şi pentru o viaţă mai bună pentru semeni. Cântau în Eminescu, aceste adîncuri omeneşti şi se întrebau care e aportul lui în toate frămîntările arătate. Limba literară romînească nu

o posedau la perfecţie. Unii de abia cînd au trecut Prutul, inscriindu-se la Universitatea din Iaşi sau la cea din Bucureşti, au putut, graţie studiilor critice ale lui Dobrogeanu-Gherea, să priceapă, în adevăr, sensul poeziilor eminesciene''.

ARTA ŞI TEHNICA GRAFICA. Caietul 10. Decemvrie 1939 — Martie 1940.

Conducătorii acestei reviste au înţeles că trebue să primească în paginile ei nu numai material referitor la artele grafice, ci şi orice fel de articole în legătură cu arta, pe care numai ea le poate publica şi ilustra într'un chip ireproşabil şi chiar, cu anumită măsură, bucăţi de literatură, care dau prilejul unei frumoase tipărituri.

In numărul acesta întîlnim trei astfel de scrieri — între care un frumos „Colind al lui Hristos'' — admirabil prezentate, cu vignete, litografii şi desene de: Demian, Lena Constante şi Nutzi Acontz.

D-l prof. Iorga, într'un articol despre „Veronese, în legătură cu expoziţia dela Veneţia'', încearcă să arate ce datoreşte pictorul mediilor în care-a trăit. Ne spune anume că dela cetatea sa de baştină, „cetate de arhitectură'', îi vine viziunea arhitectonică a cadrului tuturor tablourilor sale, că în lumea rurală din jurul acestui oraş a cunoscut peisajul, aşa cum l-a pictat de multe ori şi unele tipuri umane, în timp ce Veneţia i-a dat viziunea figurii blonde şi aristocratice de femee, întîlnită adesea în tablourile lui şi mai ales tumultul, bogăţia şi strălucirea ospeţelor care formează subiectul pînzelor sale celor mai celebre.

D-l Vasile Grecu vorbeşte despre cîteva dintre reprezentările în pictura noastră religioasă ale filosofilor păgîni şi ale sibilelor, anume cele dela Suceviţa şi Voroneţ, pe care d-sa le consideră cele mai frumoase din orientul ortodox. Aceste aride articole de cercetări ale iconografiei bisericeşti sunt de o mare utilitate, mai ales pentru cei care vor încerca, mai tîrziu, lucrări de sinteză despre pictura noastră veche. Ilustraţiile articolului, care reproduc detalii din decoraţiile despre care este vorba, sunt deosebit de preţioase.

Apreciem gîndul pios care-a determinat redacţia revistei să prezinte cîteva tablouri ale pictorului regretat Petre Iorgulescu Yor, grupate în jurul unui articol, în care d-l Ionel Jianu vorbeşte cu căldură despre prematur dispărutul artist.

Cel mai amplu şi substanţial studiu din acest caiet este cel al d-lui dr. Mircea Athanasiu, despre „Forma şi curba dinamică în artă'', prin care se introduc în literatura romînească consacrată artei, preocupări în care mai ales literatura germană de specialitate excela pînă acum. Autorul vrea să dovedească, în primul rînd, că atît artiştii, cît şi cei care studiază arta şi mai ales cercetătorii în domeniul anatomiei estetice, nu trebue să limiteze preocupările lor la analiza reliefului superficial şi a justei anatomii a trupului omenesc, atunci cînd se întîlneşte în opera de artă, ci trebue să caute linia dominantă a desenului sau sculpturii, linie pe care artistul o găseşte în mod intuitiv şi la baza căreia nu stă întotdeauna imitarea naturii. Ni se arată că impresia de mişcare este obţinută în artă printr'o anumită „curbă dinamică'', a cărei accentuare va indica gradul de repeziciune al mişcării, ce determină, apoi, linia sinuoasă pe care se axează corpurile care dau o impresie de static şi, în sfîrşit, „forma dinamică'' în care se înscriu trupurile care execută, în unele tablouri, mişcări cu totul ireale (de înălţare, de sbor etc.). Toate acestea sunt demonstrate cu ajutorul unui mare număr de ilustraţii.

Fără să negăm interesul pe care-l prezintă astfel de cercetări, credem, totuşi, că el nu trebue exagerat şi că este hazardat să se considere, cum pare a o face autorul articolului, că ele ne apropie de cunoaşterea a însăşi esenţei fenomenului artă.

Prin curba dinamică sau statică, cît şi prin forma dinamică, artistul nu face decît să traducă o stare sufletească de energie sau de repaos.

Alături de amănuntele anatomice care în toate operile de artă rămîn un standard neschimbat, pentru aceeaşi atitudine sau mişcare, prin felul de a prezenta corpul omenesc în ansamblul compoziţiei, de a scoate în relief sau de a ascunde anumite părţi ale sale, artistul ne modelează acest corp după emoţia sa profundă. Ni-l înfăţişează — după cum am spus — trecut printr'un filtru psihic superior.

Nu credem că aceste „curbe dinamice sau statice'' se datoresc unei „stări sufleteşti de energie sau repaos'' a artistului şi nici că sunt „în rezonanţă cu sensibilitatea sa interioară'', ci pur şi simplu că sunt rezultatul unor căutări conştiente, în vederea obţinerii unor impresii de mişcare sau de repaos, şi că ele ţin mai degrabă de gradul de intuiţie artistică şi de experienţa creatorului, decît de starea sa sufletească. De altfel însăşi unele afirmaţii ale d-lui Athanasiu, în legătură cu anumite dintre exemplele sale mai ales în legătură cu Michel Angelo, despre care se spune, de exemplu, că nemulţumit de efectul unei lucrări a căutat prin schiţe o atitudine mai justă a figurii, contrazic părerea citată mai sus.

In sfîrşit, cum acest fel de cercetări era străin pînă acum cititorilor romîni, credem că ar fi fost necesar să se facă menţiune de cei care în alte ţări s'au consacrat lor.

Regretăm lipsa, din acest caiet, a interesantei „cronici a artelor grafice'', care este absolut necesară unei astfel de publicaţii.

M. N.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii in sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., in corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lingă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cit 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decit socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat.

1940 — ANUL XXXII Nr. 3 — MARTIE

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI GH. OPRESCU
REDACTOR-ŞEF: D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și GH. OPRESCU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/9 9

ANUL XXXII
MARTIE 1940

C 25.125.

MĂSURAREA

STRUCTURA OPERATORIE ŞI CONSECINŢELE NOŢIONALE ALE MĂSURII

Ce înseamnă a măsura? — Cine măsoară şi ce se măsoară? — De ce avem nevoie să măsurăm? — Măsura şi Ştiinţa. — Măsura şi cunoaşterea. — Ştiinţa şi cunoaşterea. — Despre o ştiinţă integrală (cu determinism sinalagmatic).

Acestea sunt problemele, în acelaşi timp psihologice şi biologice, metodologice şi filosofice, de care se ocupă paginile ce urmează.

Am preferat să intitulăm articolul nostru „Măsurarea'' decît „Măsura''. Intr'adevăr, primul termen exprimă mai bine caracterul dinamic, spontan, viu, al operaţiei; lăsăm „Măsurii'' sensul precis şi restrîns la evaluarea unei cantităţi cu ajutorul alteia. Căci vrem să surprindem aci aparatul bio-psihic însuşi al acţiunii de măsurare, comportamentul care efectuează măsura, în mecanismul şi semnificaţia sa.

1. *Ce înseamnă a măsura?*

Se poate spune că orice act, orice gest, orice mişcare a fiinţei omeneşti, oricît de vagi sau de precise, oricît de elementare sau de evoluate ar fi, constitue, în unele privinţe, o acţiune de măsurare. Dacă întind mîna către un obiect, dacă înaintez cu un pas, dacă, înfuriat, ridic pumnul, chiar dacă o senzaţie oarecare mă face să dau înapoi sau mă atrage, dacă zîmbesc, dacă vorbesc, un anumit simţ al măsurii, o anumită activitate derivînd, mai mult sau mai puţin clar, din „măsurare'', par indispensabile tuturor acestor comportamente. Conştient sau inconştient, voluntar sau instinctiv, evaluez o distanţă ca să iau un obiect în mînă; o distanţă corespunde unui număr de paşi, deci unor mişcări; îmi măsor mijloacele de expresie după scopul sau după motivul pe care trebue să-l exprime, cînd întind pumnul; măsor un pericol sau o satisfacţie cînd dau înapoi sau cînd înaintez,

în anumite împrejurări; îmi graduez zîmbetul, îmi măsor cuvintele, cînd vreau să exprim ceva.

Aceste simple exemple, foarte complexe în realitate, ajung pentru a indica dela început, pe de o parte ce activitate generală și importantă exprimă „măsurarea", pe de alta, în ce grad caracterul său apare specific uman, sau mai bine vital, biologic.

Și totuși știința materiei inorganice, științele fizico-chimice și de asemenea știința cea mai abstractă, științele matematice, nu pot fi concepute fără operația măsurii, ba chiar apar unora ca fiind exclusiv cantitative, și cantitatea n'are sens fără măsură.

Ce înseamnă deci a măsura? S'ar părea că aceasta implică un obiect susceptibil de a fi măsurat și o activitate care măsoară.

Pe de altă parte operația presupune facultatea de a compara și de a stabili un raport; ceia ce implică realități deosebite pe care să le poți compara, realități omogene: cu alte cuvinte, noțiunea de „deosebit" și noțiunea de „același", conceptul de neidentitate și acel de identitate.

Putem oare, cu ajutorul acestor date constitutive ale „măsurării", să schițăm o primă definiție?

Ce e „a compara"? Dacă acțiunea măsurării s'ar mulțumi să pună alături două realități heterogene, ar putea ea să-și atingă scopul? Acele realități ar rămîne una lîngă alta într'o reprezentare simultană a diferenței lor. Nici chiar atît: ele nu ar apare diferite, dacă o altă realitate, noțională sau sensibilă, nu ar pune în evidență diferențierea, prin identitatea ei, mai mult sau mai puțin ideală.

Acum, în prezența acestor două ordine de fenomene tinzînd unul către omogen celălalt către heterogen, acțiunea de a le compara, de a fi conștient de contrarietatea, sau chiar de contradicția lor, ar determina oare măsura? Nu încă! Va trebui ca comparării să-i succeadă și să i se suprapună o activitate nouă, specifică măsurării: aceasta e alegerea, în fața acestor două ordine logice sub forma cărora se prezintă faptele, alegerea unuia în detrimentul celuilalt.

Ce e această alegere? Am spus că pentru a măsura e nevoie, evident, de o activitate care măsoară și o realitate de măsurat. Am constatat de asemenea că această activitate cere să ia cunoștință de două ordine de fenomene cu caracter logic contradictoriu (A este A și A este non A). Putem deci spune că cîmpul realității de măsurat se prezintă sub un aspect dublu. Care e, așa dar, activitatea proprie celui ce măsoară?

Acțiunea aceasta răspunde, de sigur, unei nevoi. Nu ne vom pronunța, pentru moment, asupra naturii și semnifacației acestei nevoi. Vrem doar să o surprindem în manifestarea ei cea mai directă. De asemenea, cînd vorbim de alegere, lăsăm de o parte toate interpretările și controversele filosofice ale acestei posibilități, și ne interesăm numai de faptul indiscutabil că, atunci cînd măsori, faci mai întîiu o anumită alegere, suceptibilă de a satisface o nevoie care îți determină activitatea.

Această nevoie pe care alegerea e chemată să o satisfacă, se prezintă, ca orice lucru, în planuri succesive, în adîncime. Primul plan ne-o arată ca dorind o *cantitate* oarecare; cantitate în cîmpul lucrului măsurat. Ea nu va putea fi, în aspectele ei cele mai generale, decît o cantitate variabilă sau invariabilă, sau o multiplicitate omogenă sau eterogenă, sau un amestec a amîndorora; căci cîmpul experimental în care lucrează „măsurarea" nu poate conține decît fenomene asemănătoare sau diferite, sau în acelaș timp asemănătoare și diferite ,cu toate nuanțele perceptibile ducînd dela unele la celelalte.

Și aci va interveni alegerea. Va trebui să optezi între aceste realități cantitative — vom discuta îndată această nouă noțiune de „cantitate", — și să degajezi aspectul cantitativ de identitate spre exemplu a unei entități delimitată în cîmpul investigației, în chip arbitrar sau nu, pentru moment nu importă. Iar în această entitate, aspectul identității coexistă cu aspectul contrar al heterogeneității, într'o adevărată simfonie de nuanțe.

Mi-e foame și mă aflu în fața unei realități alimentare. Chiar animalul va începe prin a-și sfîrtica prada în bucăți, ceea ce e o măsură primitivă. Unitatea care îl conduce e în primul rînd capacitatea cavității lui bucale. Iar omul „bine crescut" va încerca să-și taie, în farfurie, bucăți destul de mari, în raport cu gura lui, ca să-și astîmpere cît mai comod și mai plăcut foamea, dar nu prea mari totuși, din motive de higienă și de bună cuviință. In aceste exemple criteriile de măsură sunt complexe, dar ajung la urma urmei la o rezultantă care va fi criteriul conducător și determinant al operației. Acest criteriu, această *unitate de măsură*, alegerea o distinge în cîmpul de fenomene unde ea coexistă cu multe alte realități.

Vom vedea mai tîrziu cum e posibilă această „distingere", care îi e mecanismul. Să constatăm pentru moment că, după ce ești în posesia unității de măsură (în exemplul nostru capacitatea gurii), va trebui să îi supui realitatea de măsurat. Pot să tai bucăți perfect potrivite ca îmbucături în toate privințele, pot chiar să le număr, să le adun într'un tot, reprezentînd satisfacerea exactă a nevoiei mele de mîncare. Operația mea nu e, de fapt, de loc matematică. Voi măsura la fel o distanță. Va ajunge să disting o unitate de măsură adecvată, adică o *cantitate de drum parcurs* care să rămînă aceiași și pe care să o țin minte între toate parcursurile posibile; voi compara apoi drumul acesta parcurs de ochiul, de degetul sau de pașii mei etc. și care rămîne *identic cu el însuși*, cu oricare alt drum, de parcurs pentru a satisface vre-o nevoie; le voi măsura cu această distanță tip, cu alte cuvinte le voi supune acestei cantități, ori care ar fi diversitatea lor, pentru a pune în lumină realitatea lor mixtă, în acelaș timp diversă și identică, cantitatea lor de identitate, în cazul de față „distanțială" ca să zicem așa, cantitatea identică cu unitatea mea de măsură (sau cu unul din multiplii săi, căci această unitatea e „repetabilă", sumabilă sau divizibilă la infinit).

Un lucru trebue să ne atragă atenţia în această etapă a analizei noastre. Acţiunea de măsurare se afla la început în faţa unui cîmp de fapte care se prezintă, după cum am spus, în acelaş timp diverse, schimbătoare şi identice, permanente. Unitatea de măsură, adică ceea ce acţiunea măsurării va distinge şi va pune în lumină, pare a fi necesarmente identic şi permanent.

De sigur, în orice experienţă se găsesc elemente mai mult sau mai puţin stabile. Pot ele constitui astfel unitatea de măsură? Nu tocmai. Chiar dacă această riglă de lemn păstrează pentru ochi o realitate fizică constantă, aceasta *invariabilitate de fapt* nu va putea da unitatea de măsură. Şi chiar dacă rigla variază puţin, ea va continua totuşi să servească drept măsură, cu condiţia *să fie considerată* ca riguros invariabilă. Realitatea ce serveşte drept unitate de măsură, realitate *trăită*, ca şi realitatea pe care o va măsura, în toată diversitatea ei de fapt, va fi totuşi trăită încă în alt fel: în momentul în care va fi distinsă, ea va fi detaşată de faptele trăite ca identice şi diverse în acelaşi timp, pentru a rămâne, în identitatea ei, de-asupra, dincolo, în afara experienţei. O identitate ideală, adică scoasă din domeniul în care realitatea contradictorie a heterogeneităţii o schimbă neîncetat, şi aşează în sfera posibilităţii pure, teoretice a conceptului, a ideii.

Deci, pentru cel ce măsoară, a măsura înseamnă să experimentezi, să trăieşti — insistăm asupra termenului „trăire", pentrucă el va indica mai jos întreg sensul biologic al „măsurării" — o diversitate şi să o raportezi la unitatea de măsură, adică să-i fixezi cantitatea identică ideală pe care o conţine sau, cel puţin, către care tinde.

Dar oare identitatea obiectului măsurii nu e trăită, ci doar diversitatea lui? Nu în totul. Insă, după perceperea celor două ordine contradictorii sub care apar lucrurile, alegerea de care vorbeam mai sus pune un *accent experimental* mai puternic asupra diversului, şi un *accent ideal* mai puternic asupra identicului.

Ce înseamnă acest „accent"?

Dar înainte de a răspunde la această nouă întrebare, vom trece la a doua noastră problemă:

2. *Cine măsoare şi ce este măsurat?*

Este indiscutabil că realitatea *trăită* se schimba neîncetat fără a păstra nimic identic. Există totuşi elemente trăite care se menţin în câtva şi care pot sugera un ideal de permanenţă şi de identitate.

Dacă te ţii destul de departe de experienţă, în contemplaţie oare cum, poţi la rigoare să faci parte egală celor două tendinţe contradictorii a identităţii şi a heterogeneităţii. Eşti atunci ca pe muchea a două posibilităţi divergente de o parte şi de alta. Dar dacă pui accentul pe experienţă, cu alte cuvinte dacă cobori în examenul analitic progresiv al faptelor, atunci trăieşti, sau actualizezi ca să zicem

aşa, în mod progresiv, diversitatea. Vreau să spun că realitatea actuală, prezentă, care se petrece în mine, îmi pare că alungă în domeniul posibilului sau al idealului identitatea din orice câmp de investigaţii, pe măsură ce îi trăiesc mai intens diversitatea. Lucrul nu pare contestabil, ci dimpotrivă natural şi simplu. Totuşi întreg misterul, întreg mecanismul straniu al „măsurării" se află aci.

Am nevoie de o anumită cantitate de postav. Iau o riglă de lemn de o anumită dimensiune, deci de asemenea de o anumită cantitate. Această din urmă cantitate o declar constantă, invariabilă. Ca realitate concretă ea variază mai mult sau mai puţin. Soliditatea ei, relativă şi aproximativă ce-i drept, îmi permite totuşi să trec la limita identităţii absolute şi inalterabile a cantităţii ei. Cum e posibilă această trecere? Ce înseamnă ea? Să considerăm apariţia riglei de lemn şi a bucăţii de postav în câmpul reprezentării mele; aspectul sensibil a acestor două realităţi constitue el oare materia concretă, infinit heterogenă, peste care se întinde, ca o împletitură de cantităţi invariabile, o identitate conceptuală?

Intr'adevăr, aşa au fost considerate totdeauna aceste două ordine de lucruri. Subiectul care măsoară invoacă o ordine teoretică de raţionalitate identificatoare; această ordine o găseşte în subiectivitatea lui spirituală sau o descoperă în obiectivitatea ideală a universului. Iar lucrul măsurat va fi în primul caz lumea obiectivităţii iraţionale, indefinit schimbătoare, sau în al doilea, acel al subiectivităţii heterogene. Ori cum, e o tăietură între cele două planuri; şi astfel trei atitudini rămîn posibile: o gîndire idealistă pentru care cel ce măsoară impune identitatea sa raţională faptelor măsurate, având o diversitate iluzorie, înşelătoare, epifenomenală; o gîndire realistă, după care cel ce măsoară descopere, în faptele subiectiv heterogene şi aparente, realitatea cantitativă ideală a obiectului; în fine o a treia gîndire paralelistă acordă oarecare veracitate ambelor ordine, celui raţional ca şi celui iraţional, şi operaţia măsurării va fi inexplicabila supunere, mai mult sau mai puţin uşoară, progresivă şi armonioasă, a universului heterogen, de măsurat, faţă de universul identităţii şi cantităţii, care măsoară. Putem adăuga că, din acest din urmă punct de vedere, poţi considera heterogeneitatea lucrului măsurat fie în subiect, fie în obiect, identitatea unităţii de măsură, trecînd ca dela sine şi necesarmente fie în obiect, fie în subiect, ceea ce subdivide această ultimă atitudine a gîndirii în două noi filozofii a măsurii.

Să observăm în treacăt pînă la ce punct a măsura şi a cunoaşte se dovedesc termeni învecinaţi dacă nu sinonimi.

Nu e locul să arătăm aci cum aceste atitudini metafizice, vechi de mai multe mii de ani, ajung fiecare de partea ei la dificultăţi de netrecut, cum izvorăsc din dorinţa tenace fie a unui monism, fie a unei separaţii a celor două ordine contradictorii, pentru ca, în ambele cazuri, să eviţi *contradicţia*. In ultimă analiză demonstraţiile lor utilizează pe de o parte noţiunile de realitate şi de adevăr, pe

de alta acele de aparență, iluzie, eroare, fără o justificare prealabilă a posibilității și a sensului acestor valori; totuși aceste atitudini au rămas despotice conducătoare ale gîndirii pînă în zilele noastre.

In ce ne privește, vom considera această operație fundamentală a măsurării din ceea ce am putea numi, un al patrulea punct de vedere. Voiu considera diversitatea și identitatea ca constitutiv solidare, tocmai prin contradicția lor dinamică.

Să reluăm exemplul precedent. Bucata de postav și rigla apărind în cîmpul percepției mele, se prezintă ele ca o heterogeneitate pură, incoherentă? Nu. Ci ca o diversitate în raport cu o identitate, de fapt ca ceva mai mult sau mai puțin divers și mai mult sau mai puțin identic. Albastrul postavului are o anumită constanță și identitate în el însuși; la fel galbenul riglei; la fel forma lor etc. Pe de altă parte albastrul și galbenul lor nu sunt pure, au mii de nunțe, forma lor nu e regulată și se alterează cu timpul, cu schimbarea condițiilor multiple ale mediului înconjurător, etc. Iată deci cele două principii pe care această experiență mă autoriză să le enunț. Mai întîi, tot ce, în experiență, aflăm ca schimbător și ne-identic nu se prezintă astfel decît mulțumită elementului permanent și homogen. Și, al doilea, unul din aspecte e totdeauna alterat prin celălalt, unul nu e realizabil în stare pură decît prin dispariția celuilalt. E experiența și evidența însăși.

Pot într'adevăr să-mi îndrept atenția după voie asupra caracterului homogen permanent al oricărei percepții, sau asupra caracterului ei heterogen și schimbător. Pot astfel să subliniez o direcție, sau inversa ei, sau amîndouă, oferind fiecăreia un teren propriu de expansiune. Și formez într'adevăr, conceptul de identitate și opusul său, cel de diversitate; concepte care se exclud sau se distrug reciproc cînd se întîlnesc în aceeași entitate, cînd revendică, oare cum, același loc.

Ca posibile, ca concepte, ele coexistă. Ceea ce e de o importanță extremă. Chiar contradicția lor logică le fondează pe amîndouă. Numai trecînd la act, numai cînd găsesc un teren comun de aterisare, unul trebue să cedeze locul celuilalt.

Spuneam mai sus că măsurarea e sub comanda unei nevoi și că aceasta se prezintă la prima vedere ca nevoia de o anumită cantitate, care, ca atare, implică însușirile identității: permanență, neschimbare, etc.

Ai fi deci tentat să crezi că atunci cînd măsori, nevoia care te împinge încearcă să actualizeze posibilitatea pură a conceptului de identitate. Să fie așa?

Cînd tai o bucată de carne în felii ca să le mănînc, cînd am nevoie de lungimea unui drum, cînd doresc o anumită întindere de postav, oare *cantitatea* o pun în lumină și o măsor cu unitatea mea ideală de identitate, care va constitui realitatea trăită, actualizată de cel ce măsoară?

Credem că problema ar trebui inversată. Ori cine ar fi cel ce măsoară, el are nevoie de ce conține cantitatea (bucată de carne, distanță de drum, întindere de postav). Ce e acest „conținut", ce e această *cantitate conținătoare*? Acest conținut este aci o diversitate trăită, prezentă, actuală; și, de sigur, potențială, posibilă înainte de exigențele nevoiei, doar posibilă în raport cu cel ce măsoară. (Trebue să fie posibilă, altfel n'ar putea să pătrundă în cîmpul de actualitate a celui ce măsoară; și, pentru acesta, ea nu poate fi decît posibilă, înainte ca el să o actualizeze, căci altfel cîmpul lui de actualitate ar fi vecinic blocat de o singură realitate, și atunci măsurarea n'ar mai putea avea loc).

Pe de altă parte, această cantitate a cărei conținut e o diversitate actualizată, posedă caracterul logic invers, ba chiar contradictoriu, cu caracterul conținutului: ea e o identitate. Și o identitate, după cum am spus, ideală, deci niciodată riguroasă în realitate.

Cu cît examinarea conținutului e mai minuțioasă, deci cu cît îi trăiește mai intens heterogeneitatea, cu atît conținătorul cantitativ se arată mai ideal. Ca și cum, în dorința de a-și însuși cutare cantitate de realitate, ai urmări scopul paradoxal și logic imposibl de a cuprinde cît mai multă diversitate și identitate în același timp; și ca și cum, pe măsură ce te-ai apropia de prima, a doua s'ar depărta spre idealul pur, spre virtualitatea pură a normei.

Văzut din afară, cel ce măsoară pare, așa dar, condamnat la o acțiune imposibilă ca scop și înșelătoare ca rezultat. Totuși măsurarea e o operație care nu numai reușește, dar care e de o generalitate și de o importanță vitale. Ori cît de curios ar părea, cel ce măsoară are nevoie de o cantitate de lucruri diverse, pe care le actualizează, în timp ce identitatea acestei cantități se virtualizează prin aceasta.

Să ne mai amintim odată faptul logic că actualizarea concomitentă a ambelor posibilități contradictorii, a identității și a diversității în aceeași entitate, nu e cu putință: cînd una se actualizează, cealaltă se virtualizează (dispariția ei fiind imposibilă, căci ar implica dispariția celeilalte; diversul nu poate fi dat ca atare decît în raport cu identicul și invers). Vom conclude că, prin operația măsurării, alegi într'o entitate virtual diversă și identică, diversitatea, pentru a face din ea realitatea actuală, respingînd prin aceasta identitatea în domeniul posibilității pure.

Care e sensul acestui fapt și cum e el posibil?

Răspunzînd la aceste întrebări în paragraful ce urmează, vom răspunde în același timp la problema pe care cititorul și-a pus-o de sigur: dacă pot actualiza una sau cealaltă din cele două posibilități conceptuale contradictorii, cu consecința virtualizatoare cunoscută, de ce măsurarea actualizează de preferință diversitatea, punînd în lumină o unitate de măsură de identitate, și nu procedează invers? De ce ambele comportamente nu au loc alternativ? Au loc și astfel, ce-i drept, dar nu în aceeași calitate, nici pe același plan. Intr'adevăr

există o măsurare în care diversitatea, sub formă de contingență, de indeterminare, de schimbare pură, pare a voi să se constitue unitate de măsură, pe cînd cel ce măsoară încearcă să actualizeze identitatea. Dar aceasta e o tentativă care dă greș, cu toate că are realitatea și rolul ei, căci e indispensabilă tocmai operației inverse, aceleia pe care am examinat-o la început și care merită mai pe drept numele de „măsurare", mulțumită reușitei ei progresive și caracterului ei dominant.

3. *De ce avem nevoie să măsurăm?*

Am văzut că totdeauna o nevoie conduce activitatea măsurării. Această nevoie ne-a apărut, după un prim aspect, ca urmărind să-și însușească o anumită cantitate, care trebuia supusă cît mai riguros identității. O analiză mai amănunțită ne-a arătat că această nevoie era nevoia de un anumit conținut a acelei cantități, conținut a cărui diversitate contrasta într'atît cu ceea ce îl conținea, încît o incompatibilitate logică stăpînea jocul actualizării lor: cu cît diversitatea părea mai reală, prezentă, actuală, cu atît identitatea cantității care încerca să o conțină lua aspectul unei posibilități teoretice, în puritatea ei riguroasă.

Ce e această stranie diversitate? Ce e această identitate „refulată" oarecum în ideal?

Nu ezităm să le numim o diversitate și o identitate *biologice*.

Intr'adevăr, această diversitate e o diversitate oarecare, sau o diversitate metafizică, generală? Nici una, nici alta. E o diversitate specifică ce caracterizează materia vie, în luptă cu o identitate contradictorie și antagonică. De asemenea, această identitate e o identitate oare care sau identitatea logico-metafizică în puritatea ei conceptuală? Vom vedea îndată că deși participă de identitatea generală (tot așa de altfel cum diversitatea participă de diversitatea generală) ea nu e, în „măsurare", decît o limită identificatoare *adecvată contradictoriu* unei diversități anumite. Cînd nevoia de nutrițiune determină măsurarea cantităților de carne, de o mărime și de un număr susceptibile de a încăpea în cavitatea bucală și de a astîmpăra foamea, lucrul măsurat e o diversitate pe care cel ce măsoară o distinge și o alege — pe care o actualizează cu mai mult sau mai puțină greutate — din sînul unei lumi exterioare în care această diversitate particulară e integrată într'o totalitate fizică. Complexitatea indefinită a celorlalte diversități de care prima e înlănțuită, o împiedecă pe aceasta să fie mai actuală decît celelalte, să fie „distinsă" și „aleasă". In această complexitate, carnea, asemenea oricărei diversități din universul fizic, e o serie de transformări și de modificări epifenomenale a aceleiași cantități generale de energie, sau mai bine a unei identități obiective fundamentale. La fel cînd măsor o distanță sau o bucată de postav; am nevoie atunci de diversitatea particulară a cutărui traiect sau a cutărei suprafețe de postav.

Cantitatea care le conține apare deci ca negativă: *ea e limita posibilității mele de a actualiza o anumită diversitate.* Organismul meu nu diversifică mediul ambiant decît într'un anumit grad, în măsura unei anumite capacități și a unei anumite mărimi. Acest grad, această capacitate, această mărime sunt *intipăriri* a bizarului meu proces de actualizare a diversității. Intipăriri făcute pe ce? Pe o ordine contrarie și contradictorie de identitate totală și actualizată, pe care o împing înapoi pentru a introduce diversificația. Așa dar, cînd izolez 10 bucăți sau 100 grame de carne, 1 km a unui parcurs, 4 metri de postav, zmulg diversitatea specială de care am nevoie — vom vedea de ce — din universul exterior care le îngloba în identitatea lui fizico-matematică, le neutraliza în totalitatea lui și le făcea astfel, dacă nu chiar iluzorii — conform fizicei clasice pe care o vom studia mai departe — în orice caz pur virtuale (ca să zicem așa, decorative, numai în suprafață, inefective). Și cantitățile identice pe care le simbolizează numerele 10 sau 100, 1, 4, nu sunt, pentru cel ce măsoară, decît identități fragmentare care măsoară *puterea* de 10 bucăți, 100 grame, 1 kilometru, 4 metri, pe care o are asupra unei totalități de identitate opusă lui. De sigur, nu vom zice că actualizînd conținutul de diversitate, suprimăm receptacolul de identitate, dar vom zice: cantitatea de identitate a receptacolului devine din ce în ce mai virtuală, doar posibilă, pe măsură ce această identitate depinde mai mult de conținutul contradictoriu care o domină și căruia nu îi mai e decît limita trecerii lui în act.

Identitatea unității de măsură, și a cantității lucrului măsurat e biologică la rîndul ei, întru cît e limita diversității biologice mai mult sau mai puțin virtualizată prin o anumită sforțare de diversificare vitală.

Dacă consideri ca o cantitate identică totală X universul înconjurător în care se află cel ce măsoară, izvorul diversității, cele 100 gr de carne, 1 km de parcurs, 4 m de postav sunt cantități *a*, *b*, *c*, zmulse din această cantitate totală X și virtualizate, relativ, prin conținutul lor contradictoriu (adecvat lor), a căror diversitate cel ce măsoară o actualizează.

Fără îndoială, subiectul ce măsoară e un izvor de diversitate. Inaintea oricărei alte considerații, chiar prezența lui în lume e o particularitate: el e un lucru între nenumărate altele, el e o ființă diferită între altele diferite. Dar e ceva mai mult în această privință. El e o diversitate activînd ca atare, el creează diversitate; se desvoltă într'o diversitate indefinită. Fiecare din gesturile lui e o diversificare deosebită. Simțurile îi prezintă o lume de o heterogeneitate mereu crescînd. Și în sectorul fiecăruia dintre simțurile sale, diversitatea se desfășoară într'o bogăție neașteptată. După cum se știe, reprezentarea sensorială a lumii exterioare e o activitate, o operație analitică specific subiectivă, riguros proprie subiectului întru cît e diversitate și care constitue aspectul cel mai esențial

existenții lui. Căci nu poți concepe o ființă vie în evoluție lipsit cu totul de viață senzorială.

Dar, ni se va obiecta, acestei activități creatoare de diversitate senzorială, i se adaugă o activitate sintetică și intelectuală care construește universul exterior al percepției și, la urmă, universul logic și abstract al fizicei. Dar nu credem că aceste două ordine de activitate ar trebui văzute sub acest unghi al psihologiei clasice.

Percepția e o măsură elementară, confuză și complexă, ceea ce nu o împiedică de a fi foarte solidă; dar ceea ce am descoperit prin examinarea măsurării i se aplică perfect. Supuneți, vă rog, aceleiași metode de investigații fiecare operație perceptivă, perceperea fenomenului vizual, tactil, sonor etc., cu gradele de desvoltare a fiecăreia, și veți găsi subiectul percepînd ca o stranie singularitate, în sînul unui mediu identificator, întinzînd ca niște tentacule diversificatoare în toate direcțiile; operație penibilă și progresivă, luptă neîntreruptă cu victorii nesigure. Cantitățile identice, sintezele care formează un fel de „întreguri", *obiectele* care conțin și delimitează această diversitate, sunt ca niște coridoare săpate de dinamismul subiectului, coridoare colorate în tot felul, care poartă urma și forma sforțării care le sapă în toate direcțiile, dar care participă în același timp de identitatea întregului antagonic care le constitue. Obiectul perceput e limita identificatoare care se impune diversificării senzoriale, astfel că, diversificarea progresînd, limitele obiectului se lărgesc, dispar din cîmpul conștiinței, pentru a ceda locul altor limite care vor constitui la rîndul lor, pentru cîtva timp, obiectul nou, entitatea nouă, ca sinteză, „tot" conținător, cantitate identică. La aceasta asistăm, în chip impresionant, în cursul progreselor fizice, în care analiza progresivă a faptelor (care substitue organelor simțurilor aparate și puteri de discernămînt din ce în ce mai pătrunzătoare și fine), îndepărtează limitele obiectelor percepției vulgare către limite noi, nu numai din ce în ce mai teoretice și mai abstracte, dar și mereu schimbătoare. In special cînd ajungem la moleculă ai crede că diversitatea trăită și actualizată de omul de știință care analizează bogăția faptelor plecînd dela datele grosolane ale simțurilor, atinge limita sa de identitate. Dar molecula nu întîrzie să se diversifice mai departe, și ajungi la atom, înainte de a descoperi, prin același proces, electronul apoi fotonul, neutronul, pozitonul etc. Și astăzi nu vedem ce ar putea pune în viitor capăt listei. Limita oricărei sforțări științifice e un ireductibil, totdeauna trecător, de identitate (și nu de diversitate, cum susținea spre pildă, E. Meyerson).

Dar să trecem oarecum, dincoace de simțuri, de activitatea senzorială. Ceea ce conduce această activitate e o activitate diversificatoare anterioară, în ultimă analiză și printr'o serie întreagă de trepte, activitatea formării și desvoltării celulei. Aci totul e supus legii schimbării continue și a heterogeneității crescînde. Filogenia ca și ontogenia, manifestă o irezistibilă heterogeneizare pe care evoluționiștii o puseseră bine în evidență în principiul lor a trecerii fenomenului vital de la homogen la heterogen, și care se impune azi,

încă, oricărui biolog, mecanist sau finalist, ca ativitatea specifică a vieții. Toți oamenii de știință liberi de prejudecăți metafizice sunt de acord să spună că tendința spre heterogen scapă, pentru moment, atît cauzalității fizice cît și teleologiei; lucrul se explică, spun ei, prin starea rudimentară încă a științelor biologice, prin complexitatea fenomenului vital față de puterea noastră slabă de investigație.

Ea scapă, credem noi, atît cauzalității cît și finalității pentru că și una și alta sunt interpretări identificatoare a realității faptelor, interpretări cari încearcă să le distrugă diversitatea, făcînd-o să dispară ca prin farmec, din punct de vedere filozofic, fie în identitatea unității de măsură, a cantității identice a legii, a relației constante legînd faptele, fie în scopul final, care schimbă toate heterogeneitățile în „mijloace".

Aceste două noțiuni explicative ale fenomenelor vitale au fost supuse unor critici decisive, astfel că o școală întreagă de biologi se vede silită azi, să considere materia vie ca posedînd un principiu specific de variație. In afara semnificațiilor pe care aceste două moduri de coordonare a faptelor le-au luat în cursul lucrărilor noastre, investigația noastră actuală a noțiunii de măsură le va pune într'o lumină nouă, dîndu-le locul adevărat și arătîndu-le sensul și funcțiunea.

Toate aceste doctrine, toate aceste metafizici-metode ale cauzalității și ale finalității care reușesc totuși — și vom vedea dece — într'un anumit sector al experienții, se reazimă, tocmai din motivul reușitei, pe noțiunile de *aparență* și de *realitate*. Din moment ce o anumită cantitate de identitate, pusă totdeauna în lumină prin măsurare, pare a conține și parcă a domina din afară din înălțimea realității ei limitată, faptele, ea va fi considerată ca lucrul prin excelență real, „aspectul" divers al faptelor fiind considerat ca un adevărat *aspect*, subiectiv în ultimă analiză, deci ca o aparență. Cum izvorăște această aparență contradictorie heterogenă din identitate, pentru a se nimici iarăși în dînsa, lucrului nu i se dă importanță, nici faptului că „aparența" e în chip manifest contradictorie.

Nu aceasta e metoda noastră de lucru. Mai întîi, după cum am indicat-o pe scurt, pentru motive filozofice de cea mai mare importanță; apoi pentru că această diversitate e departe de a fi pasivă și pur decorativă, ea e un fapt indiscutabil și puternic, după cum dovedește, pe de o parte, orice elaborație vitală, pe de alta conflictele din sinul științelor celor mai deductive, celor mai supuse logicei identității, ca fizica matematică, atunci cînd se ocupă de experiența microscopică a *cuantelor*, ca însăși matematica [1]). Orice obstacol, orice dificultate este o contradicție între identic și divers, între legea identității și diversitatea care încearcă să-i scape.

[1]) Numeroși matematicieni de azi semnalează, după Pierre Boutroux, lupta grea dusă de orice gîndire matematică cu adevărat creatoare, pentru a domina conflictul între identitate și diversitate.

Această diversitate, care înainte de toate e datul propriu al biologicului, adică a experienței noastre ca ființe vii, înainte de a se pierde în chip misterios și numai teoretic (căci ea ne întovărășește dela naștere și pînă în ultima clipă) în vre-o ideologie despotică, această diversitate e un dinamism care trece cu greu din potențial în actual, împotriva unei realități contradictorii, dinamică și ea, și a cărei presiune o înconjoară din toate părțile. Desvoltarea heterogenă a embrionului e un dinamism, potențial la început, a cărui actualizare se obține printr'o luptă grea împotriva ambianței care încearcă să-i impună nivelările ei identificatoare, să-l readucă la legea comună. Și această desvoltare nu poate fi supusă nici unui plan — din acele, cel puțin, pe care le poate concepe mintea omenească — căci planul ar însemna o sinteză identificatoare, stăpînind tocmai ceea ce se ridică împotriva ori cărei identificări, prin natura ei contradictorie; și pentru aceleași motive nu se poate supune nici legilor cauzale a căror motor e identitatea (sub orice formă s'ar înfățișa: conservare, permanență, invarianță etc.), Biologii cari oscilează continuu între termenii acestei dileme: cauzalitate sau finalitate, trec pe lîngă problema datelor lor experimentale fără să o vadă.

De altfel lucrul e de înțeles. Diversitatea biologică nu e liberă să se desvolte cum ar vrea; ea se lovește de presiunile identificatoare ale lumii exterioare. Victoriile ei poartă, ca și măsurările noastre, pecetea dinamismelor contradictorii, și aceste limite îi dau formele hibride cu care termină actualizarea ei relativă, imprevizibilă și previzibilă în acelaș timp, dela germene la adult, termen al puterii ei de diferențiere. Biologul vede aceste limite, aceste forme la capătul activității vitale, și e ispitit fie să considere activitatea ca orientată teleologic către acele forme, fie să integreze formele, cu dublul lor aspect contradictoriu de identitate și diversitate, în identitatea ambiantă de care ele participă.

Dar dacă funcțiunea creiază organul, cum se zice, o creiază prin *a contrario* și nu în virtutea principiului de finalitate sau în a celui de cauzalitate.

Funcțiunea biologică e sforțarea heterogenă iar organul pozițiunile cucerite de ea ca atare, dar și ca suferind identitatea acestui înveliș, acestei presiuni identificatoare. Astfel se constitue entitatea, ființa biologică particulară, cu aspect de sinteză. O construcție întreagă de organe suprapuse, a căror forme particulare, ca și forma întregului, nu pot fi net delimitate fără o examinare atentă a structurii lor, mărturisesc în acelaș timp despre terenul cucerit de diversitate și despre granițele lui. Ceea ce se numește *grosso modo* corpul, poate fi considerat pe de o parte, în heterogeneitatea lui singulară și mișcătoare, ca locul de actualizare a puterilor vitale de diversificare, și pe de alta, în sinteza lui, în dinamismul lui de conservare, ca o cetățuie a rezistențelor și acțiunilor identificatoare a materiei fizico-chimice, cu alte cuvinte a identității din el și a identității generale înconjurătoare de care e legată prima.

In scara ființelor vii, o serie întreagă de trepte arată această diversificare, cu formele ei adecvate drept limite. Și această vastă operație biologică naște „măsurarea''.

Să reluăm încă odată exemplele care ne-au servit să-i cercetăm natura. Nevoia care stăpînea măsurarea cantităților de carne era nevoia anumitor alimente care se *disting* de orice alt lucru și pe care ni le incorporăm pentru a satisface funcțiuni, pentru a permite configurații vitale care ne caracterizează *în propriu* și se *diferențiază* de toate celelalte. La fel cu nevoia cutărui traiect care se distinge de toate celelalte traiecte posibile, la fel cu cutare lungime de postav, destinat de pildă să ne acopere corpul, toate achiziții mulțumită cărora putem *trăi*, putem adică să întreținem opera noastră de continuă diferențiere ce caracterizează viața noastră proprie, să-i dăm drum liber până la o anumită limită. Limită pe care complexitatea crescîndă a ființei omenești o depărtează pe musăra evoluției lui.

4. — *Măsura și Știința*.

Astfel se nasc fizica și matematica. La început atît de solidare între ele încît se confundă, ele sunt solidare în primul rînd cu biologia. Fizica practică, asemenea matematicei empirice care e scheletul primeia, se caracterizează prin operația măsurării totdeauna dependentă de subiectul care măsoară, totdeauna subordonată nevoiei biologice particulare. Cel ce măsoară are totdeauna în fața ochilor acele *tăieturi*, limitele cantitative cu aspect identificator dincolo de care nu poate trece actualizarea lui diversificatoare, între care poate satisface nevoia particulară a cărui sediu e. Dar tăietura, limita, cantitatea rămîn solidare cu conținutul lor heterogen.

Astfel apare știința popoarelor zise inferioare, astfel continuă ea până la egipteni, spre pildă. Cantitatea limită a măsurii se poate întinde la conținutul heterogen și particular al grupului, sub toate formele lui, căci entitatea vitală individuală e ea însăși un grup, dar mai strîns, mai sintetic, deci mai apropiat, oarecum, de resistențele identificatoare ale ambianței fizico-chimice; astfel entitatea socială actualizând o diversitate în plus față de cea actualizată de entitatea individuală, limita cantitativă a identității se depărtează, e virtualizată în aceeași măsură. Dar cît timp rămîne solidară cu nevoile celui ce măsoară, oricît de individual sau de social ar fi acesta, nu vom depăși stadiul științei empirice.

Prin faptul că o conștiință socială se substitue conștiinței individuale, s'a efectuat trecerea dela știința empirică la știința teoretică dar, după cum vom vedea, la apariția acestei din urmă e necesară o atitudine nouă, constituind parcă un fel de discontinuitate între una și cealaltă. Cel ce măsoară a trebuit să fie deslipit de obiectul măsurat, adică de conținutul de diversitate actualizat prin operația măsurii, de receptacol, de acea cantitate limită a măsuratului. Astfel raportul obiectelor între ele a putut fi considerat, fără niciun contact

cu obiectul subiectiv și vital care măsoară, și astfel a fost fondată fizica teoretică; de asemenea a fost considerat raportul cantităților limite de identitate între ele, deslipite de obiecte însăși prin graiu, deci prin lucrul cel mai virtual față de realitatea fizică, și astfel a fost edificată matematica deductivă, căreia algebra și analiza i-au fost încoronarea.

Această operație pare naturală, dela sine înțeleasă, după cele ce știm despre măsurare.

Fie *da* o diversitate anumită, specifică, actualizată de cel ce măsoară pentru o nevoie vitală oare care. Fie *ia* identitatea cantitativă care o limitează și care îi e, oare cum, forma conținătoare. Această limită (care, nu trebue uitat, e contradictorie, căci ține de identitatea generală contra căreia se revoltă diversitatea trecînd la act), această limită *ia*, fiind limită, va apare ca o realitate exterioară, ca în afară a ceia ce constitue pe *da*, diversitate actualizată de subiectul care măsoară.

Pe de altă parte poți privi pe *ia* ca locul, cîmpul, unde se va putea desvolta dinamismul de diversificare a lui *da*. Să considerăm acest dinamism ca oprit în progresul lui. E evident că de cîte ori *da* va trece la act se va lovi de *ia*. Subiectul care măsoară, cu totul închinat lui *da* la început și oare cum confundat cu el, va avea în fața sa, în acțiunea actualizatoare, ceea ce oprește pe aceasta la un moment dat, ca din afară, ca un obstacol exterior, *obiectiv*.

In plus, în întinderea acestei limite *ia*, *da* se va putea repeta ori de cîte ori, dacă consideri pe *da* ca oprit; și de fiecare dată *da* se va găsi în fața lui *ia*. Această repetiție constitue o anumită actualizare a identității, a identității fragmentare și virtuale care e *ia*. Lucrul e foarte important. Căci acum perspectiva celui ce măsoară devine sau tinde să devină inversă de ce era pînă acum. De sigur, la fiecare repetiție cel ce măsoară actualizează o diversitate, dar actualizează *aceiași* diversitate *da*. Astfel se desvoltă o conduită vitală de identitate, bazată pe repetiție, aceia care se manifestă în biologie mai întîi prin reflex, apoi prin reflexul condițional—cînd repetiția e mai puțin durabilă și mai complexă—în fine prin obicinuință, ca să nu cităm decît aceste comportamente generale și capitale, pe care le întîlnim pe planul existenței celei mai elementare ca și pe acel al existenței psihice celei mai înalte. Această conduită identificatoare va avea la rîndul său ca limită, ca obstacol, tocmai diversitatea *da*. Dar această încercare de a actualiza pe *ia* e doar un fel de reacțiune, oprită de altfel repede de funcțiunea de diversificare vitală, căci altfel viața însăși e amenințată. (Amintiți-vă faptul esențial că imposibilitatea schimbării inaugurează procesul morții, fapt pus în evidență de mulți biologi contemporani între cari G. Bohn).

Dar această dorință de actualizare a lui *ia* va fi de ajuns pentru ca subiectul, care acum e sediul—precar ce-i drept—a unei identități *dorindu-se* în act, să vadă în *da* o ne-identitate oare cum exterioară, obiectivă la rîndul ei. Totuși actualizarea unei noi diversități db, cu o limită de identitate contradictorie adecvată *ib*, va pune în lumină o identitate exterioară ib în plus; la rîndul ei *db* va apare, în stadiul acesta al heterogeneității faptelor (cu alte cuvinte, a investigației experimentale a faptelor în diversitatea lor actuală), prin repetirea de care e susceptibilă, ca o realitate exterioară *mai mică*, mai puțin fundamentală decît cea a lui *ib* (căci actualizarea contradictorie care o exteriorizează și o preface în limită obiectivă, nu poate fi dusă atît de departe ca actualizarea inversă). Astfel că, dacă cel ce măsoară consideră de o parte *da*, *db*, *dc*, etc. și pe de alta *ia*, *ib*, *ic*, etc., ordinea identităților *ia*, *ib*, *ic*, etc., va părea mai exterioară, mai obiectivă decît ordinea diversităților *da*, *db*, *dc*, etc. Va ști pe de altă parte că de cîte ori va avea *ia*, *ib*, *ic*, etc., va avea de asemenea *da*, *db*, *dc*, etc. De unde va putea conchide că

$$da = f.\ (ia),\ db = f\ (ib),\ \text{etc...}$$

Și de acum înainte, dacă va căuta raportul diferiților i între ei, cu alte cuvinte, a limitelor de identitate obiectivă a lucrului măsurat opuse actualizării diversificatoare a celui ce măsoară, a obiectelor fizice independent de subiectul vital (ceia ce fizica clasică a căutat totdeauna), va ajunge în chip natural la formula

$$(1)\ D = f\ (I),$$

fundament a întregei fizice teoretice.

Se construește astfel o reprezentare a lumii exterioare în care *cauza* ține de I și în care D nu e decît o bizară și inofensivă aparență.

Pe această pantă vei putea, cu ajutorul simbolurilor matematice, adică a semnelor ce înfățișează operații virtuale, să imaginezi toate varietățile lui *d* (o imaginație limitată, pînă la un punct, de evoluția biologică și depinzînd de ea, căci se desvoltă pe măsura desvoltării istorice a ființei omenești), cu toate identitățile-i contradictorii care le limitează, care le *comandă*, care le *determină*, pare-se. Pe acest plan te joci, oare cum, cu limitele, cu „idealele". Și astfel vei ajunge, printr'o fizică din ce în ce mai matematizată, să construiești un univers fizic posibil și eventual în care, cîtva timp, activitatea biologică a celui ce măsoară se va exercita, va reuși, după *limitele prevăzute*; iar materialele construcției vor fi acele date care, chiar prin poziția pe care o iau în experiența măsurării, ca limite, poartă caracterul „exteriorității", a ceia ce e în afara sferei subiectului, a ceia ce e obiectiv.

Pe de altă parte diversitățile, heterogene și inexplicabile în fața realității fundamentale a identităților, vor deveni pe încetul aparențe subiective, în fața unui I sintetizînd din ce în ce întregul univers obiectiv; aceasta va fi opera de pildă, a Relativității, un progres natural a întregei științe clasice.

Dar toate aceste edificii sunt trecătoare. Ori ce s'ar crede, ceia ce contează în ultimă analiză pentru ființa omenească e *fizica practică*. Raportul obiectelor între ele nu poate da decît o viziune conceptuală, o reprezentare virtuală, o simplă *teorie* a relațiilor. Mai curînd sau mai tîrziu raportul se schimbă într'un raport între obiect și subiect. Pe măsură ce treci, cu sau fără voie, dela raportul obiectelor între ele—așa cum le-am definit—la raportul obiectelor cu entități vii, învecinate cu subiectul ce măsoară, apoi la raportul cutărui obiect cu cutare subiect particular, în cutare clipă a istoriei, pe aceiași măsură apar crăpături în construcția teoretică a identităților. Trebue să o iei dela început, ca să continui sau chiar ca să dai înapoi. Căci întregul edificiu a fost construit contînd pe imobilizarea diversităților, pe credința că dinamismul actualizator a diversităților, nu numai ajunsese la capăt, dar depindea de i, de ceia ce îl limitează și deci îl determină (ce-i drept, în chip contradictoriu) în starea lui de „pauză" ce permite repetirea. O *hipoteză* nouă va lipi la loc teoria care va fi de fapt, după trecerea crizei, izvorîtă din conflictul dintre cel ce măsoară și lucrul măsurat, o limită nouă de identitate, destinată unei actualizări noi a diversității biologice, adică a subiectului care măsoară. Hipoteza va însemna un progres al științei, ceia ce înseamnă o achiziție de terenuri noi desvoltării omului (ceia ce se traduce prin „descoperirea de domenii necercetate, de *fapte noi* (heterogene) supuse investigației științifice, sau măsurii), dinamismului său evolutiv care trece fără încetare dela homogen la heterogen: hipoteză care va putea, dimpotrivă, să marcheze un regres al științei, în sensul că va ilustra dificultatea, dela un timp încolo, de a construi o reprezentare a lumii în funcțiune de identități pe care experiența să nu o contrazică, adică în care orice diversitate d să se poată actualiza adecuat cu o anumită identitate *i* prevăzută, constituind determinantul previzibilității științifice: se poate întîmpla, într'adevăr, ca spre pildă în fizica contemporană a cuantelor, ca actualizarea unui i să se ciocnească de un d și ca actualizarea unui d să se ciocnească de un i într'o limitare echivocă ce le face pe amîndouă mai mult sau mai puțin virtuale și contradictorii (cuantumul lui Planck, de pildă, h v, cu ordine contradictorii complimentare: h = i și V = d).

Cînd se spune că ceia ce decide, că ceia ce contează în fizică e experiența — și lucrul e perfect adevărat — trebue să înțelegi prin asta că ceia ce contează e fizica practică, cu alte cuvinte raportul obiectului cu subiectul, în cutare moment, în cutare grad al evoluției sale, încă cu alte cuvinte raportul cutărui obiect măsurat cu cutare individ ce măsoară, sau, mai curînd, invers. De sigur, construcția teoretică (care e ca o secțiune transversală, sau mai bine ca o schiță anatomică luată pe un cadavru) mulțumită puterii matematicii de a depăși simbolic devenirea reală printr'o devenire virtuală deschide calea unor posibilități pe care nu le bănuiește fizica practică. Dar însuși bagajul matematic nu poate, în fond, să servească cu adevărat decît o operație de măsură care îl căuta dinainte, și care nu acceptă, din tot ce i se oferă, decît ce poate realiza azi.

Astfel totul depinde de d și nu de i; d-urile sunt cele ce determină construcțiile făcute cu i-uri; tot d-urile distrug acele construcții și determină altele noi. Astfel că formula (1) de adineaori trebue scrisă, epistemologic, invers:

$$(2) \quad I = f\ (D).$$

Și de aceia nu există decît o știință *omenească*, depinzînd de istoria oamenilor, schimbătoare de-a lungul istoriei, paralel cu modificările trecute și viitoare ale realității biologice omenești.

Dar oare aceste *i*, teoretice, abstracte, virtuale, care constitue nenumărate stavile în fața diversificării contradictorii ale *d*-urilor, concrete, actuale, vitale, aceste *i* corespund ele unei lumi exterioare, cu adevărat obiective, care ar fi ca domeniul lor? Credem că da. Dar nu suntem siguri. Poate că vom rămîne totdeauna prizonierii unui fel de idealism, sau mai exact, unui fel de criticism biologic (în sensul pe care desvoltările noastre pot să i-l dea).

5. *Măsură și cunoștință.*

Că măsura produce cunoașterea, aceasta apare acum atît de natural—din moment ce produce știința—încît te-ai putea îndoi de utilitatea acestui paragraf. Totuși deosebirea pe care limbajul o face între știință și cunoștință nu e zadarnică.

Ai putea spune că cunoștința precede pe de o parte știința, și pe de alta o depășește. O precede și o depășește prin întinderea și prin imprecizia ei, și prin neputința ei ca atare. Domeniul cunoștinței conține în stare potențială știința, dar sunt regiuni ale cunoștinței care n'au fost și care nu vor putea fi poate nici odată prefăcute în știință (cel puțin cu riguoarea și succesul pe care acest termen îl implică).

Știința e o sublimare a acelui fenomen curios al cunoașterii pe care îl provoacă o operație de măsură care reușește. Dar sunt operații de măsură numai schițate, care încearcă doar să reușească, și care totuși sunt nu numai vecinic prezente dar și necesare, oare cum ca niște măsurări învinse de către cele ce reușesc. Această „măsurare" a cărui dinamism e sortit unei înfrîngeri continui, a cărui destin are strălucirea și scurtimea fulgerului, posedă o cunoștință sau mai curînd o cunoaștere; dar care nu va trece pragul științei (așa cum s'a desvoltat ea pînă în zilele noastre).

Este cunoștință în știință dar nu *toată* cunoștința. Dimpotrivă, toată știința e cuprinsă în cunoștință.

Am văzut că atunci cînd o ființă vie execută o măsurare, ea e sediul activ al unui proces de diferențiere și de diversificare pe care îl actualizează astfel. Ceia ce rămîne identic și constitue limita acestei activități îi apare atunci ca o cantitate obiectivă, ca o formă exterioară. Cînd un animal își pîndește prada, o prinde, o rupe în bucăți și o mănîncă, el nu se vede pîndind, prinzînd, rupînd și mîncînd—toate activități de-o infinită diversitate—dar vede un obiect, o formă în afara lui, strînsă de el, pe care o învinge, îi percepe volumul, greutatea etc. Aceasta îi constitue cunoștința, e originea cunoașterii. El nu cunoaște decît la ce se opune, ce domină, ce învinge sau vrea să învingă. Nu cunoaște ceea ce se petrece în el, instrumentul care e el însuși în unele operații, nici măcar de ce are nevoie, ci doar ceia ce se opune acestei nevoi, adică un anumit sector din universul exterior care îi oprește drumul, o formă care ascunde diversitatea de care, inconștient, are nevoie, a cărei prelungire se găsește virtual în el, și care e, oare cum, smulsă din el prin ceia ce i se opune ca identitate contradictorie adecvată.

Să ne reprezentăm acum aceiași ființă cu posibilitatea de actualizare a unei anumite diversități d, ca „instalat" în această diversitate și putînd să o repete după voie. Prin aceasta, după cum am mai spus va actualiza un fel de identitate. Ca atare, inaugurează un dinamism care se opune la tot ce ar încerca să 'l turbure, să 'l „schimbe", să 'l diversifice. Această diversitate îi va apărea de aci înainte ca exterioară și chiar ca *conținătoare*, ca formală. Tot astfel, obișnuit să urmez automatic acelaș drum, printr'o repetare, care mă face inconștient de propriile mișcări, mă opun și percep o *perturbare*, un *element nou*, de schimbare, exterior identității pe care o actualizez prin procedeul obicinuit, cînd acesta e turburat și zmuls din „permanența" lui. Voi cunoaște atunci, cît ar ține un fulger, heterogenul, neprevăzutul obiectiv. Zic: cît ar ține un fulger, căci sistemul reprezentativ al lumii pe care l-am construit, va da repede acestui eveniment, ca atare, semnificația unui aspect întîmplător al lucrurilor, a cărui cauză e realitatea mea particulară și care nu strică întru nimic fundamentul de identitate a universului exterior, mai ales dacă sunt fizician.

Căci, cu toată atenția pe care biologii (a căror tendințe le-am semnalat) o dau comportamentelor identificatoare, acestea nu joacă decît un rol oarecum minor, de oprire, de limitare momentană, un rol de factor antagonic acelora care conduc neîncetata diversificare. Sunt totuși suficiente pentru a da naștere acelor fulgere de diversitate obiectivă. Pentru că senzația de roșu opune o anumită rezistență senzației de albastru, spre pildă, care îi urmează, eu *văd* diversitatea roșu-albastru, și o văd chiar ca exterioară, cînd ea nu e decît în ochiul meu, cînd sunt cel care o fabrică și care îi actualizează virtualitatea.

Astfel cele două operații contradictorii al căror sediu sunt, actualizînd fie o anumită diversitate, fie identitatea respectivă, îmi fac posibilă, prin acest straniu fenomen, o dublă și contradictorie cunoaștere a lucrurilor. Dar aceasta e o cunoaștere antropomorfică, totdeauna solidară cu operațiile mele de măsură.

Și într'adevăr, ori care ar fi nivelul evoluției mele intelectuale, pe un anumit plan imediat, „cotidian", lumea îmi va apare, irezistibil, în fiecare clipă, ca o diversitate și ca o identitate neîncetat întrețesute (plan ce coexistă cu toate celelalte planuri în care aceleași date primesc valori și semnificații deosebite). Toate acestea în virtutea măsurilor continue, complexe și contradictorii a căror mănunchi sunt, în orice moment. Dar măsurile care se suprapun astfel, se delimitează și se separă cînd le privești pe întinderi mai mari decît acele ale fiecărei clipe și a fiecărui act. Atunci apar planuri mai ample care sunt, oare cum, planuri statistice. Și aceste planuri statistice sunt, pe de o parte cuceriri statistice și pe de alta întăriri, rezistențe statistice: grupuri de măsuri mai mult sau mai puțin precise și numeroase, se delimitează și se organizează mulțumită unor grupuri de măsuri contradictorii, mai mult sau mai puțin restrînse și rare. Dela fiziologicul cel mai elementar la psihologicul cel mai evoluat, planurile care se suprapun și coexistă astfel, dovedesc aceste două ordine statistice contradictorii, operînd unul asupra celuilalt, cu sorți inegali de izbîndă. Fiecare din ele va da naștere, întru cît va fi virtualizat, deci conceptualizat, unei cunoștințe, prin operația măsurării, a cărei mecanism și a cărei efecte le-am schițat.

Dar, prin trecerea dela o ordine la cealaltă, gîndirea va întîlni alternativ o „realitate" care se va preface în „aparență", în „iluzie", și invers. Ceia ce va părea că aparține celui ce măsoară, după cum am văzut, va tinde să dispară din cîmpul cunoștinței, pe cînd lucrul măsurat, așa cum l'am definit, va absoarbe întregul sector al cunoașterii: ce vei găsi acolo va fi „realitatea".

Făcînd acum o măsurare inversă, actualizînd ceia ce era în lucrul măsurat pentru a-l trece în cel ce măsoară și virtualizînd ceia ce era în cel ce măsoară pentru a'l trece în lucrul măsurat, „realitatea" de adineaori devine o „aparență" și „aparența" de adineaori o „realitate".

Și astfel cunoștința, în general, va fi funcție de *adevărat* și *neadevărat*, și sclava noțiunilor de aparență și de realitate.

Contradicția îi scapă, cu toate că o întîlnește la fiecare pas, ca obstacolul de care vorbește Aristotel, obstacol care îi va părea străin de noțiunile lui de adevăr și neadevăr. Contradicția e de neconceput, de negîndit. Și lucrul e de înțeles căci, fiecare act de gîndire fiind o măsurare și reciproc, fiecare din aceste acte e tocmai o transcendere, după mecanismul pe care l'am văzut, a acelei contradicții.

Astfel cunoştinţa va pune „realitatea" cînd pe diversitate, pe neidentic, pe A este non A al gîndirii logice, cînd pe identitate, pe A este A al aceleiaşi gîndiri, şi „aparenţa" cînd pe a doua cînd pe prima.

Viaţa, psihologia, spiritul omenesc vor traversa ciclul dela naştere la moarte, din erori în adevăruri şi din adevăruri în erori, irezistibil şi indefinit. Tot felul de construcţii de cunoaştere se vor edifica astfel, multiple, mişcătoare şi precare, a căror norme vor fi noţiunile de aparenţă şi de realitate, de eroare şi de adevăr, şi a căror material, ca să zicem aşa, va fi constituit prin identitate şi diversitate în amestecuri nenumărate şi continue.

Totuşi se va face simţită o tendinţă către cunoaşterea unui univers de identitate care va fi realitatea dacă e vorbă de experienţă fizică, sau adevărul, dacă e vorba de experienţa psihologică (ceia ce va funda logica clasică).

Desigur, încercări nu numai complexe dar chiar elementare, spre o cunoaştere desvăluind o realitate şi un adevăr de diversitate esenţială nu vor lipsi, vor fi inevitabile. Dar vor rămîne mai rare, mai paradoxale, mai puţin imperioase. Căci, ori ce ai face, ceia ce se va dovedi imperios, cel puţin pe planul activităţii cotidiane, va fi identitatea, sub tot felul de aspecte mai mult sau mai puţin pure, sub tot felul de noţiuni mai mult sau mai puţin echivoce. Ea se va ridica în faţa şi în jurul fiinţei vii, ca realitatea şi adevărul obiective, dominîndu-i conştiinţa clară şi gîndirea inteligibilă. Ştim pentru ce. Tocmai pentru că, o spunem încă odată, diversitatea e motorul primordial al fiinţei vii, diversitatea e actualizată în chip „majoritar" ca să zicem aşa, refulînd în posibil, deci în conceptual şi ideal, identitatea.

Dar, lucru foarte important, atît timp cît cunoştinţa nu va fi decît cunoştinţă, ea se va rezema pe noţiunile de realitate şi aparenţă, de adevăr şi de eroare, va fi, ca să zicem aşa, o ştiinţă a valorilor. Noţiunile de bine şi de rău, care preced sublimarea pe care o vor provoca sub formă de realitate şi aparenţă fizică sau subt formă de adevăr şi eroare logică, nu o vor părăsi, în calitate de valori dualistice, contradictorii şi antagonice. Binele şi răul sunt, cum am zice, realitatea şi aparenţa experienţei empirice (extrospective), adevărul şi eroarea ale experienţei psihologice (introspective), *întru cît cel ce măsoară e solidar cu lucrul măsurat*. Această dublă pereche de valori se emancipează de antropomorfism şi îşi pierde originea morală cînd spiritul omenesc, prin limbaj (cel matematic mai ales), face saltul de care am vorbit, şi nu mai consideră decît relaţiile unităţilor de măsură între ele, nu mai construeşte decît cu datele ideale obiective ale lucrului măsurat, ca independente de rest.

Dar, mulţumită dualismului neîncetat a ori cărei cunoştinţe, în sensul de mai sus, planul său va fi totdeauna sediul, pe de o parte a

unui D (diversitate) conceptualizat prin o măsurare (minoritară) şi liberat de identităţile *i* ale celui ce măsoară, şi pe de altă parte a unui I (identitate), conceptualizat la rîndul său prin măsurarea (majoritară) inversă şi liberat de diversităţile *d* a celui ce măsoară; şi deci sediul unui „bine" (fie D, fie I), devenit realitate şi adevăr şi a unui rău (fie I, fie D), devenit aparenţă şi eroare.

Cunoştinţa rămîne astfel o ştiinţă a valorilor, dacă înţelegi prin această expresie orice grup de cunoştinţe fondat pe ce derivă din bine şi rău şi se preface în valori empirice de realitate şi aparenţă, şi în valori logice de adevăr şi eroare.

6. *Cunoştinţă şi Ştiinţă.*

Acum distincţia între cunoştinţă şi ştiinţă, aşa cum ni le arată istoria spiritului omenesc pînă în zilele noastre, se precizează în chip foarte net.

Ştiinţa va încerca să dea o sentinţă definitivă. Atît timp cît există în sinul cunoaşterii o realitate şi o aparenţă, un adevăr şi o eroare, aparenţei şi eroarei ori ce ai face, nu poţi să le negi orice valoare, putem chiar spune, orice realitate şi orice adevăr. Astfel că, într'un complex identitate-diversitate, e inevitabil să ţii seamă fie de identitate, fie de diversitate cînd se prezintă ca aparenţă şi eroare. Descartes el însuşi s'a ocupat toată viaţa de sensul pe care l'ar putea avea aparenţa şi eroarea, fără să parvină să rezolve problema altfel decît lăsînd'o pe seama lui Dumnezeu (vezi *Meditaţiile*).

Ştiinţa însă nu discută aceste probleme; ea hotărăşte că nu există decît realitate şi adevăr, desparte, oare cum *a priori*, cunoştinţa de dualitatea ei, de constituţia ei normativă, anulînd valorile aparenţă şi eroare. Realitatea şi adevărul îşi sunt suficiente şi trebue să-şi fie suficiente lor înşi-le; ele nu au nevoie, aşa cum binele are nevoie de rău, de o aparenţă şi de o eroare.

Spiritul ştiinţific începe să împartă lucrurile în utile şi inutile încă din ştiinţele empirice, acelea adică pe care le-am văzut ca constituite din *i*-uri solidare cu *d*-uri, acele în care planul lucrului măsurat nu e desiipit de planul celui ce măsoară. Cele inutile vor fi eliminate, nimicite în sensul cel mai riguros. Nici o problemă nu se pune în privinţa lor. (Dacă s'ar pune vre-una, ea ar fi trimisă la filozofie, sau la altă ramură ne-ştiinţifică a cunoaşterii). Dar, pentru aceasta trebue evitată orice măsurare contradictorie (în sensul dat de noi). Căci altfel problema de adineaori se va pune şi aci.

Ştiinţa va hotărî aşa dar să nu evolueze decît într'o singură direcţie, în aceea care reuşeşte, adică în direcţia care comandă viaţa însăşi: actualizarea diversităţii, investigaţii continue a faptelor, desvoltarea indefinită a analizei diferenţiatoare sensorială, pe care aparate ingenioase, substituindu-se simţurilor, o vor ascuţi mai mult

încă; și pe de altă parte construirea dincolo de fapte a unei reprezentări sintetice, a unei lumi obiective bazată pe concepte, pe „idealele" de permanență, de homogeneitate, de identitate.

„Utilul" științei empirice, ațintită asupra experienței extrospective, se va preface în „realitate", mulțumită săriturii dela solidaritatea subiectului cu obiectul, la relația pură a obiectelor între ele, independent de subiecte, de observatori. La fel, „utilul" științei empirice ațintită asupra experienței introspective se va preface în „adevăr" logic, și de aci va izvorî știința matematicei.

De sigur, știința rămîne, din punctul nostru de vedere, dualistică în mecanismul său; dar nu în valorile ei, în cunoștința sa. De sigur, iluzia, eroarea vor împestrița încă domeniul științei, și la fel va fi totdeauna. Dar aceste iluzii și erori vor fi raportate imediat la subiect, la observator, și deci negate riguros și simplu, împreună cu tot ce conțin, adică cu diversitatea, cu „A este non-A", cu iraționalitatea faptelor așa cum le găsim în planul trăit, simțit, actual al ființei omenești după ce a pornit pe această cale a măsurării, care e, după cum am văzut, caracteristică acțiunei vitale. In felul acesta poți fi sigur, datorită însuși mecanismului acestei operații, că cunoștința va poseda o singură realitate și un singur adevăr necontradictoriu, și care va fi de natură identificatoare.

Experimentarea va înlocui astfel experiența; aceasta va rămîne activitatea măsurilor multiple și contradictorii dînd naștere cunoștinței, pe cînd prima va constitui o disciplină determinată și unilaterală, caracterizînd știința. In principiu, omul de știință, cel ce măsoară „științific", va trebui să se prezinte în fața faptelor fără orice ideie preconceputǎ, să le provoace și să le trăiască în toată heterogeneitatea lor; imparțialitatea și aversiunea lui pentru ori ce *a priori* trebue să dea cea mai mare libertate diversității fenomenelor. Procedînd astfel el va pune în lumină unitățile de măsură cele mai identice și legile cele mai neschimbătoare posibile ascunse de „aparențele" sensibile. Și lucrul reușește ca prin minune! Știința ca atare nu se întreabă dacă întîmplarea e stranie sau nu. Ea lasă aceasta în seama filozofiei științei adică a epistemologiei. De aceea, pentru omul de știință ca atare, realitatea și adevărul obiectiv se află în acele relații conceptuale de identitate, de care spiritul ia cunoștință experimentînd heterogeneitatea cea mai liberă a fenomenelor, pe care relațiile le susțin și le stăpînesc „teoretic".

Dar acesta e principiul disciplinei științifice. In realitate, după cum am spus, te adresezi totdeauna experienței cu o anumită prejudecată deductivă care te face să vrei să supui faptele unor legi elaborate dinainte. Dar totdeauna o diversitate istorică a omului, întru cât e om de știință experimentator, va veni să distrugă pozițiile câștigate, și să facă să apară o nouă identitate teoretică *i*, la capătul nouei diversități experimentale *d*. Și astfel știința va cuceri

prin luptă grea și urmărind totuși linia hotărîtă dinainte și care o definește, poziție după poziție, într'o evoluție întreruptă de crize și de obstacole, a cărui termen se îndepărtează de fie care dată și care rămîne într'o corelație strînsă și constantă cu devenirea însăși a vieții omenești.

7. *Despre o știință integrală (sau cu determinism sinalagmatic).*

E oare posibil o știință „exactă" a valorilor? Cu alte cuvinte: totalitatea cunoașterii, de care am văzut că se distinge de știință, poate oare da naștere, prin forme noi ale limbajului, unei științe duble, compusă din cea care s'a constituit și se constituie subt ochii noștri, adecvată evoluției vitale, și din aceia, contradictorie, a cărei germen coexistă cu germenul celei dintîi, în sînul cunoștinței, fondată tot deauna, după cum am arătat, pe o dualitate de valori antagonice? Ar trebui pentru aceasta să dai măsurării inverse celei care dă naștere științei actuale o desvoltare și o eficacitate pe care nu o are. Poate oare să o obție? Aci e toată problema. Ar fi vorba de o știință a cărei „măsurare" ar actualiza *i*-urile, și ar virtualiza, conceptualizîndu-le prin aceasta, *d*-urile. E lucru posibil? Identitățile, pentru ființe prinse în vîltoarea fluxului concret, trăit, care nu încetează o clipă de a se schimba și diversifica, pare de neactualizat (pînă la un grad, dacă nu superior — ceia ce ar fi necesar — cel puțin egal cu cel al diversităților celui ce măsoară). Actualizările identificatoare sunt totdeauna, în domeniul vital, ridicate la gradul al doilea, ca să spunem așa. Ele se efectuează în opoziție cu actualizările diversificatoare, asupra lor, ca asupra unei materii de care nu poți scăpa și care nu va întîrzia să revie la suprafață (bine înteles, pe planul actual, trăit). De sigur, sarcodul realizează o anumită sinteză, o anumită unitate și o anumită permanență. Dar subt aceste atribute ale identității nu se află oare o uimitoare heterogeneitate de substanțe chimice și mai ales de activități diferențiatoare? Intru cît e un „tot", sarcodul se distinge, se singularizează de restul lumii; întru cît e o sinteză organică, elementele lui colaborează, de sigur între ele, sunt supuse unor puternice discipline interioare. Dar această colaborare e orientată către diversificarea cea mai oarbă, cea mai puțin cauzală și în același timp cea mai puțin teleologică din cîte se pot închipui.

De sigur, heterogeneității irezistibile a sensației, reacțiunei specifice față de o excitare exterioară sau interioară, ființa vie poate opune permanența, identitatea unui reflex, apoi a unui reflex condițional; unor diversități mai vii și mai bogate, ea poate opune comportamente mai puțin stabile și mai complexe încă. Dar, după cum am văzut, acestea nu sunt decît activități supuse altora, un fel de replici, bariere destinate să fie sărite. Planul actualității rămîne

vecinic năpădit de diversitate; ea poate bate în retragere, mai mult sau mai puţin, dar nu poate să se retragă cu totul.

Mobilitatea însăşi a sferelor celor mai înalte ale vieţii, ale cerebraţiei spre pildă, e de nestăpînit. Incearcă următoarea experienţă. In întuneric, cu ochii închişi, caută să nu te gîndeşti decît la un singur lucru, să nu actualizezi decît o singură ideie, decît conţinutul permanent şi unic a cutărei fraze (presupunînd că există o frază cu conţinut unic). N'ai să reuşeşti. Ideia, fraza, îşi vor pierde sensul, sau vei asista la călătoria gîndului într'o atmosferă plină de curente şi de atracţii în toate direcţiile, cu atît mai numeroase, ai zice, cu cît sforţarea spre unicitate şi permanenţă va fi mai puternică. Nestăpînit, gîndul îţi va pluti, dispărînd într'un nor, reapărînd înconjurat de tot felul de forme vagi şi de ecouri întrerupte.

Pare că nu e loc pentru ca identitatea să coboare în actualul propriu zis, trăit.

Dar ceia ce ne-ar trebui ar fi tocmai trecerea *i*-urilor în act, avînd ca urmare, printr'o contradicţie dinamică, idealizarea *d*-urilor, şi deci prefacerea lor în unităţi de măsură. Dar oare ne putem măcar închipui o unitate de măsură care să fie diversitate pură? Care să fie tot atît de obiectivă, teoretică şi ideală ca o unitate de măsură de identitate, spre pildă ca metrul? Lucrul pare de negîndit.

Totuşi există în ştiinţele matematice, şi chiar în fizica teoretică în gradul ei actual de evoluţie, multe simboluri care, în realitate, sunt de negîndit (grupele infinite, spaţiile abstracte, chiar spaţiul cu patru dimensiuni, etc., etc.). Cu ajutorul limbajului, nu s'ar putea oare construi o matematică inversă aceleia creiată pînă acum de spiritul omenesc?

Reuşita nu e exclusă. Noi, cel puţin, vom încerca.

Dar care i-ar fi utilitatea?

Inţelegem, după cele ce preced, de ce măsurarea, care a fondat ştiinţa noastră matematică şi fizică, a reuşit în ce priveşte universul exterior, care ceda faţă de presiunea vitală şi care, dacă există cu adevărat în afara materiei vii, pare exact inversul acesteia, în constituţia sa şi în mecanismul său. Am spus că nu putem să'l cunoaştem, pentru că suntem prizonierii unui anumit criticism biologic, pentru că viaţa stăpîneşte spiritul omenesc. Poate că identitatea, pe care o conceptualizezi actualizînd diversitatea, să constitue cu aceasta un dualism inerent materiei vii însăşi—lucrul pare destul de probabil. Deci ordinea de identitate în evoluţie, pe care o vedem în universul fizic, poate să nu fie decît transpunerea în domeniul cunoaşterii a operaţiilor noastre biologice.

Dar ori cum ar fi, nu poţi aplica această metodă ştiinţifică materiei vii însăşi, spre a o cunoaşte, metoda nefiind decît emanaţia acestei materii, ca să zicem aşa. Dacă actualizez diversitatea, nu voi cunoaşte niciodată decît lumea fizică.

Totuşi am văzut că în sînul materiei vii aveau loc actualizări identificatoare, minoritare, secundare oare cum, ceia ce ne permitea o cunoaştere, dacă nu o ştiinţă a diversităţii.

Matematica pe care o întrevedem ar fi construită pe formula semnificativă emisă mai sus:

$$(2) \quad I = f\ (D),$$

funcţiune contradictorie în care I şi D variază invers, între potenţialul şi actualul care îi constitue pe amîndoi. Această matematică nu va fi ea oare un instrument de cercetare nu numai util dar şi adecvat biologiei?

De sigur, nu trebue să speri că ai putea crea astfel o biologie matematică tot atît de eficace şi de precisă ca fizica matematică, cu care e simetrică. Căci pentru aceasta ar trebui ca omul de ştiinţă să poată actualiza, trăi pe planul experienţei, identităţi concrete asemănătoare cu diversitatea faptelor; lucru interzis chiar de organismul viu, după cum ştim, subt pedeapsa dispariţiei. Dar etapele superficiale şi precare ale actualizărilor identificatoare vitale ar putea măcar să-şi găsească locul într'o activitate de cunoaştere de tip ştiinţific, depăşind cunoştinţa aşa cum am definit-o, fără să poată atinge sfera ştiinţei propriu zise. Şi atunci o reprezentare aproape ştiinţifică a fenomenului biologic ar fi posibil, punînd în evidenţă o ordine fenomenală a cauzalităţii de diversitate teoretică, stăpînind şi subsumînd o fenomenalitate de identităţi subiective. Aceasta ar constitui un determinism invers şi antagonic faţă de determinismul fizic al ştiinţei clasice, dar nu mai puţin logic şi riguros (cu toate că ar fi mai greu de „realizat", după cum am văzut); şi, cele două determinisme unite prin contradicţia lor dinamică într'un determinism mai general, care le-ar cuprinde şi pe care l'am numi sinalagmatic, ar putea da naştere unei matematici sau unei ştiinţe integrale din acest punct de vedere.

De sigur, pe planul acestui determinism sinalagmatic, am rămîne tot tributari vitalului şi prizonieri ai criticismului său. Dar cunoştinţa s'ar cunoaşte măcar pe ea însăşi, cu ajutorul acestor două discipiine ştiinţifice contradictorii, cari, chiar prin această contradicţie, ar anula criticismele pe cari ele le nasc, fiecare în raport cu ea însăşi. E drept că criticismul pe care orice cunoştinţă îl cuprinde, prin originea sa, ca fiind funcţiune a unei măsurări, se lărgeşte mai mult acum, şi oare cum, se fortifică încă: cunoaşterea se va cunoaşte pe sine, măsurarea se va cunoaşte pe sine, pe scurt, gîndirea, întru cît e cunoaştere pură, se va vedea pe sine, dar tocmai prin aceasta, ea nu se va cunoaşte decît pe sine şi nu va putea cunoaşte nimic altceva. Ultimul criticism al gîndirii e cunoaşterea de sine. Tot astfel, ultimul criticism al acestei ştiinţe integrale sau a va-

lorilor (adică în care valoarea şi realitatea se integrează una pe alta) pe care o întrevedem, va fi cunoaşterea ştiinţifică proprie. Dar dacă, astfel fiind, ea duce la desperarea metafizică, ea va fi măcar, din punct de vedere pragmatic, instrumentul cel mai fecund al vieţii omeneşti, care trebue să ignoreze tot ce nu este şi tot ce o depăşeşte. Totuşi lucidităţi, informaţii totdeauna extra-ştiinţifice prin esenţa lor, nu sunt excluse, joacă chiar un rol considerabil în sînul marelui mister al vieţii noastre. Cunoaşterea nu e totul[1]).

ŞTEFAN LUPAŞCU

---

1) Măsurarea e indispensabilă unei ramuri preţioase a activităţii omeneşti, pe care acest articol o lasă dinadins de o parte: activitatea estetică. Ii vom consacra studii speciale. Aci, experienţa afectivă e fundamentală. De sigur, sensul pe care această experienţă îl ia în fenomenul artei, aruncă o lumină stranie asupra operaţiei oare cum pur formale a măsurării, din care afectivitatea nu e niciodată absentă. Aci, să semnalăm numai următorul fapt foarte curios: activitatea estetică pare ispitită să articuleze simultan cele două măsurări inverse şi contradictorii pe care le-am descris, pentru a opri una prin cealaltă, pentru a interzice una în raport cu cealaltă. Rezultatul e un fel de aflux de afectivitate, aflux pe care efectuarea uneia sau celeilalte măsurări avea drept scop, sau drept efect, să il elimine. Astfel arta s'ar dovedi a fi un fel de înfrîngere a cunoaşterii, şi deci a ştiinţei, printr'o „refulare'' reciprocă a celor două operaţii contradictorii care îi dau naştere. Orice transcendere a contradicţiei, putem zice orice transcendere, căci nu există decît de acestea, îi pune în primejdie existenţa. Dacă ştiinţa pe care am numit-o integrală e actualizarea, pe planuri paralele, a celor două orientări contradictorii a cunoaşterii, arta ar fi exact opusul ei: ar fi virtualizarea pe acelaş plan a acestor hemisfere în conflict a cunoaşterii. Şi atunci se înţelege de ce arta nu se poate desvolta decît într'un univers propriu, fictiv, creiat de dînsa, alături de universul numit real. Totuşi supunerea faţă de tendinţele inhibitorii nu e riguroasă, nici despărţirea între universul fictiv şi cel real nu e completă; de aci proliferarea indefinită a artei. Dar vom reveni, tratînd pe de o parte despre „măsurarea'' mistică, despre rolul măsurării în fenomenele religioase — care sunt asemenea unor fenomene estetice trecute din universul fictiv în cel real — şi pe de altă parte despre „măsurarea'' morbidă, adică despre rolul mecanismului ei în patologia mentală, şi chiar în orice patologie.

DIN RAINER MARIA RILKE

ORFEU EURYDICE HERMES

Era'n ciudata sufletelor mină.
Şi ei mergeau ca vine de argint
în întuneric. Printre rădăcini,
sîngele care curge-apoi în oameni
ţîşnea în umbră roşu ca porfirul.
Şi altceva nimic nu era roşu.

Stînci erau pe-acolo şi
păduri fără fiinţă. Şi poduri peste vid,
şi-o baltă mare, cenuşie, oarbă,
întinsă peste fundul ei adînc
ca peste-un peizaj un cer ploios.
Şi printre pajişti apăru, domoală
şi blîndă, dunga alb'a unui drum
asemeni unei lungi fîşii de pînză.

Şi-acuma ei veneau pe drumu-acela.

Intîi bărbatul svelt în mant'albastră,
privind, nerăbdător, tăcut, în zare;
şi pasul lui mînca în grabă drumul,
nemestecat, cu mari îmbucături;

şi mîinile îi atîrnau, închise
şi grele, dintre faldurile hainei
şi nu mai cunoşteau uşoara liră
crescută 'n mîna stîngă ca un lujer
de trandafir pe-o creangă de măslin.
Şi simţurile-i parcă se'nvrăjbeau:
pe cînd privirea 'n faţă ca un cîne
fugea, se întorcea şi iar pleca,
oprindu-se s'aştepte la prima cotitură, —
ca un miros auzul îi rămînea în urmă.
I se părea de multe ori c'ajunge
pînă la mersul celorlalţi doi, care
veneau urcînd suişul după el.
Apoi ştia din nou că-i doar ecoul
paşilor lui şi fîlfîirea hainei.
El însă îşi spunea că vin şi ei;
spunea cu voce tare şi-şi asculta ecoul.
Da, vin şi ei (numai să fie doi!),
dar merg cumplit de 'ncet. Dacă i-ar fi
îngăduit odată măcar să'ntoarne capul
(şi dacă o privire în urmă n'ar strica
tot ce de-abia a fost înfăptuit),
el i-ar vedea pe ceilalţi doi cum vin
atît de 'ncet şi de tăcuţi în urmă:

Zeul călătoriei şi-al soliei,
cu pălăria peste ochii limpezi,
purtîndu-şi varga'n mîna dreaptă 'ntinsă
şi fîlfîind din gleznele cu aripi;
iar lîngă el, ţinînd-o cu mîna stîngă, ea.

Ea care-atît de mult a fost iubită
încît de dragul ei a izvorît

mai multă tînguire dintr'o liră
decît vreodată dintr'o bocitoare;
atît de multă 'ncît s'a zămislit
o 'ntreagă lume-a tînguirii unde
au fost create toate din nou: pădure, vale,
cîmp, drum şi sat şi rîu şi vietate;
şi peste-această lume de tînguiri, la fel
ca peste celălalt pămînt, un soare
şi-un paşnic cer cu stele atîrna,
un cer de tînguire cu stelele sluţite:
— şi totul pentru ea cea mult iubită.

Acum mergea, de zeu călăuzită,
cu paşi împiedecaţi de giulgiul strîmt,
şovăitoare, blîndă şi fără nerăbdare.
Şi era singură 'n ea însăşi;
şi, plină parcă de-o nădejde 'naltă,
nu se gîndia nici la bărbatul care
mergea în faţa ei şi nici la drumul
care urca spre viaţă şi lumină.
Şi singură 'n ea însăşi era. Şi moartea ei
o împlinea ca un belşug.

Ca fructul de dulceaţă şi 'ntuneric
era şi ea de vasta-i moarte plină,
atît de nouă 'ncît nu pricepea.

O'nvăluia o fericire nouă;
şi sexul ei era închis asemeni
cu-o floare tînără cînd vine seara;
şi-atît era de dezobişnuită
de'mpreunare mîna ei, încît
pînă şi-atingerea atît de lină

a sprintenului zeu o supăra
ca o mişcare prea familiară.

Nu mai era acuma femeia-aceia blondă
care de-atîtea ori cîntase'n versul
poetului, nu mai era mireazma
patului larg, nici avuţia
bărbatului nu mai era.

Era chiar de pe-acuma rădăcină.
Şi cînd deodată zeul o opri
şi cu durere mare'n glasul lui,
îi spuse: „A'ntors capul", nu'nţelese
nimic şi întrebă în şoaptă: „Cine"?

Şi-acum, departe'n faţa luminoasei
ieşiri, sta cineva al cărui chip
nu se putea cunoaşte. Sta privind
cum pe-o potecă albă printre pajişti
zeul soliei, cu priviri mîhnite,
se înturna urmînd pe-aceia care
chiar şi pornise înapoi la drum,
cu paşi împiedecaţi de giulgiul strîmt,
şovăitoare, blîndă şi fără nerăbdare.

AL. PHILIPPIDE

URSITA

— Nu vi-i ruşine să vă sfădiţi ca scroafele cînd fac a vreme rea? Dacă n'am să vă pocnesc cu oglinda 'n cap îţi vedea! hotărăşte, supărată foc, mătuşa Fănita către fetele ei. Avea cinci şi toate de măritat. De două ori făcuse gemene. Le chema: Mina, Iosifa, Suzana, Dumitra şi Mihăiţa. Toate erau durdulii şi frumoase ca florile. Rîdeau mereu. Semănau cu puii de porumbei. Erau albe ca penele lor şi cu ochii negri.

Satul era sărac de flăcăi. Plecase mai toţi la concentrare şi fetele se pregăteau de ursită la noapte, către Anul Nou. Nu ajungeau oglinzile în sat şi nu ştiau cum să fure semne dela flăcăi — o rufă, o batistă, un ciorap — că-şi luaseră toţi bulendrele cu ei.

Au cumpărat plumb dela tîrg, să-l topească la mătuşa Fănita acasă. Acolo era claca de noapte şi trebuiau să se adune fetele, căci mai era şi o fîntînă părăsită în livadă. Era spurcată de mult. Mereu cădeau pui de curcă şi alte păsări în ea. Se săturase mătuşa să aducă mereu preotul să facă aghiasmă şi slujbe. Acum o lasă aşa.

— Dacă rominul meu drag a făcut-o prea joasă, ce să fac? O las şi eu aşa acu, de — e — e.., spunea, către ea, în grădină, prăşind cartofii, vara.

Luna era plină.

Fetele erau bucuroase că au să se poată oglindi în apa stătută, în care şi acuma se vedea plutind, pe deasupra, curcanul, mort de anul trecut. S'au trudit să-l scoată, dar apa era îngheţată şi n'au putut să-l tragă afară întreg.

Doi flăcăi scăpase dela concentrare pînă azi: Agapie şi Simion Stîrpu. Nu aveau tot ce le trebue la gospodărie dar erau frumoşi... nevoe mare. Erau şi bătăuşi de le mersese numele pe văi. Umbla vorba în sat că puteau să ia în braţe o casă şi să fugă cu ea, hăăăăt, la deal!

Au venit de sărbători şi Vranghel şi Teofil Vornicelul, burlaci urîţi şi bogaţi. Făceau pe şugubăţii deştepţi, vara, la horă. Se parfumau cu apă de colonie cu miros de liliac, cumpărată dela o farmacie tocmai din Tecuci. Fetele rîdeau de ei, spunîndu-le că împuţesc văzduhul şi că are să-i trăsnească Cel de Sus. Ei atunci se repezeau pe ele şi le sărutau cu sila. Fetele ţipau de se auzea pe văi.

— Iu, îu vai, ptiu!... Lasă-mă sluţenie!...

Mai mult asta se auzea la horă.

Unul din burlaci, Vranghel, avea gușă. Faţa lor era ca o mască: gura pînă la urechi, nasul ca o gutue la fiecare, cu porii tare deschiși. Răi de gură amîndoi, nu stăpîneau lighioanele fiindcă le ţineau prost. Făcuse concentrare ca ajutori la bucătăria regimentului, vre-o patru luni. Acum făceau gură, lăudîndu-se pe la casele oamenilor, că fără ei nu merge „righimentul" și că „orașul Chișinău e mai frumos decît Parisul".

— Da ce, l'ai văzut Parisul? îi întrebă Agapie.

— Păi, așa spun aceilanţi, mă! Sunt niște străzi așa di drepte și lungi, fără sfîrșit că vezi în capăt Moscova... Ciorile ne omorau; multe mai erau mă! Trăgeam în ele toată ziua. Ele răcese vremea făcînd vînt, din aripi, zău... Dar și noi... le stîrpim fără milă...

— Tata povestea, spune Simion, că în războiul celant, au mîncat ciori la frigare, și că tare mai erau bune.

— De, așa-i războiul, se amestecă în vorbă Teofil.

— Mai bine să mănînci ciori și să cîștigi războiul....

— Și ţara să fie ţară, adaugă Simion, decît să nu mănînci și să ajungi ca.... știi ca acei cum îi cheamă pe stîrpiturile celea de beţivi... știi acei care știu vorbi ca rușii...

— Aha, da... da, da...

— Ei! Doamne ferește, spune Zamfira. Băteţi-vă peste gură...

— Măi! Măi! Ce-am fi făcut noi cu sculele lor, spune Agapie, scărpinîndu-se la ceafă. Mă, da tu, la Moscova ai fost? întrebă el pe Vranghel.

— N'am fost eu, da a fost bunicul, chiar am o carte poștală acasă... aceea care am înrămat-o....

— Ei! dar mai las'o, bădie, zice iar Simion. N'o fi chiar așa! Doar noi de unde venim? Apăi, n'ăi fi văzut mai multe ca noi, care facem „manivră", chiar pi zonă, nu la bucătărie ca voi! Dincolo de Nistru, e pustiul... Numa un cucoș s'auzea în ceaţă și acela era vai de el. Se uitau ai noștri mai mari cu „benoclu" și se zărea un fel de pasăre, adică... „cucoșul", ne spunea Dom' Căpitan al nostru. Bun om, zău! Iaca deabia am venit și-i port dorul. Tare-i blînd și are grija noastră. Zău, că-i bun, Mamăi! Am să-i duc o pereche de pui, zău, de acei frumoși, să-i aibă de sămînţă...

— Dar taci, băete, are el nevoe de păsările tale? Ii bun fiindcă așa-i e firea.

— Iaca, aș avea așa o fericire în mine să-i duc un prizent. Am să-i dau prosopul acel frumos lucrat în fluturi... Iiii! Iaca pe acela am să i-l dau...

— Dar ce-are să spună fata Făniţii?

— N'are decît să spue... Zău că mi-i dor. Să vezi cum stă cu noi de vorbă și ne desbracă să vadă dacă avem ce ne trebue.... Bun om, zău!...

— Ei! Dar lasă dorul, spune ce-ai văzut!...

Mai intrase în casă văcarul satului, Chioară, om urît, fără nas

— mîncat de boală — și știind a face farmece. Era sigur că are să-i crească nasul la loc, așa i-a spus și lui vrăjitoarea Gîrgana. L-a învăţat și pe el să descînte ca să scape de el. Dar cînd era vorba să se descînte ţîţele vacilor și să mute laptele în alte ţîţe, tot Gîrgana era chemată.

Odată cu el, intrase în casă clopotarul Fișnică și moașa cu bărbatu-său, Doamna și Domnul Buruiană.

— Ce-au văzut cu benoclu? Măi, spune odată...

— Apăi... să vezi... un cucoș gol... chiar gol. Numai în coadă purta două pene, murdare ca de cioară tăvălită în hoituri. Urît mai era! Creasta îi era vînătă. Apoi iar întoarce faţa, vesel, către ascultători.

— Mă! Nici păsările nu mai sboară cum îi sburătura. Sătenii de pe acolo cînd ne-au văzut, au luat-o... adică știi nietale cum. Satele lor, dacă mai poţi să zici că's sate... încremenite au rămas... Vai de lume! Numa cucoșul cînta, urîit... Nu cum cîntă ai noștri... pe vreme de soare și de ploaie.

Chioară s'a amestecat și el.

— Adică, n'ai să spui, Dom' Simion, că cucoșii noștri au alt glas...

— Ba, iaca, zău că au...

— S'au corcit păsările cu dihăiile din pădure, acolo. Toatele s'au stricat, spune Madam Buruiană, aprinzînd o ţigară făcută de ea. Ţigara a luat foc fiindcă a aprins'o prea tare. Madam Buruiană își învîrtea mereu capul, bătîndu-se peste faţă și asvîrlind ţigara jos.

— Toatele's însemnate pe acolo, tot spune Simion.

Madam Buruiană a strivit ţigara cu talpa piciorului, a cules-o de pe jos și a aruncat-o în vatră, spunînd lui Buruiană să-i cumpere alt tutun, că aista-i prea uscat. Buruiană n'a răspuns, dar i-a zis lui Simion:

— Păi, dă, să te pui cu Dumnezeu?! Așa-ţi trebue! Le-a folosit să calce icoanele în picioare? La ce? La ce? Ia'n spune!

Si se învîrtea, schimonosindu-se către ceilalţi.

Aprobau toţi cu nod în gît. Le venea a plînge.

— Cine strică legile lui Dumnezeu trebue să fie aiurea la cap sau nebun. El cînd vrea să-și bată joc de om, mintea i-o ia întîi.

Și iar o schimonoseală în stînga, în dreapta, să vadă dacă vorbele lui au fost luate'n seamă.

— Haideţi la masă, strigă mătușa Zamfira.

Mămăliguţa era întoarsă pe masa de lemn rotundă și ieșeau din ea aburi ca fumul. Mirosea a mălai copt.

S'au așezat cu toţi ai casei în jurul ei, pe scăunașe atît de mici că le ajungeau genunchii la gură și și-au făcut semnul crucii.

— Hai, staţi și voi la masă!

— Da nu, mătușă, au răspuns Vranghel și Teofil, că numai pe ei îi poftise, abia au venit băeţii dela concentrare... Nu!... Cum să vă stingherim?

—Da, nu mă stinghiriţi. Păi asta-i a romînului şi zisă dela Dumnezeu, că unde-i mîncare pentru doi, este şi pentru patru. Atuncea de ce atîta vorbă? Bucuria e dăruită din cer omului. Acela, care nu se gîndeşte la el, ci numai la alţii, îi fiul Domnului.

—Da, da, spun toţi, are dreptate Madam Zamfira, zice Fişnică, îndreptîndu-se spre uşă, îi fiul Domnului, da, da!...

Au ieşit toţi, spunînd:

— Da, da, fiul Domnului!... da, da, fiul Domnului!...

Pînă au ajuns la poartă au spus: fiul Domnului!...

— Poftă bună!

— Poftă bună!

— Poftă bună! au mai strigat toţi.

Numai Chioară bodogănea ciudos ca întotdeauna, plecînd şi spunînd încet: Fiul Domnului... Fiul Domnului!... Ţinea mîna unde lipsea nasul... Fiul Domnului!... de mi-ar creşte nasul... alteeva nu cer...

— Măi, nu mai puteam să stau în casă. Mi se făcuse greaţă de nasul lui Chioară.

— Ei! Lăsaţi nasul lui Chioară că ne punem la masă...

— Ei! Vezi mămucă, că şi nietale ţi-i greaţă de nasul lui ?

— Păi cum să nu-mi fie, spune mătuşa supărată... Dar tăceţi, că doar am pus mîncarea pe masă. Vorbiţi de altele. Nu aveţi de ce vorbi ? Saracan de mine, nasul lui Chioară! Poftim! Poftim!

Dar mătuşa înghiţea în sec. S'a dus în dosul casei şi i-a fost rău. Deaceea era galbenă cînd s'a întors în odae.

— Ce, mămucă ?

— Vai, mămucă, nu mă mai întrebaţi, mă rog...

Poc! Poc! Poc! la poartă.

Zamfira crapă uşa şi întreabă:

— Cine e ?

— Noi, mătuşă!

— Ei, spune mătuşa, vesel.

Erau fetele Făniţii.

— Strînge cîinii, mătuşăi! că-i vezi, bătu-i-ar norocul, cum îşi strîmbă gura la noi ?!

Zamfirii îi era drag de fetele Făniţii, mai ales de Dumitra şi de Suzana, că erau frumoase coz!

— Hai veniţi, că stăm tocmai la masă!

— Hi, hi, hi, ha, ha, ha!

— Intră, fă!

— Hi, hi, hi!... zău că m'apucă dihania!... strigă Dumitra, Mina, Iosifa şi Suzana se gîdilau la poartă şi se făceau că le e frică de dulăul cel negru al mătuşii.

Mina şi Dumitra au intrat în casă iute, de teama cîinelui. Aflaseră că au venit flăcăii în sat. Celelalte făceau pe proastele, la poartă, ca să se'ndure, credeau ele, să vie băeţii să le petreacă pînă'n casă.

Simion a ieşit, cel mai mîndru. Se 'ndoia pe prispă, aşa înalt era. S'a încruntat la ele, spunîndu-le:

— Va să zică, abia am venit şi daţi buzna peste noi, hai ?

Işi pusese mîinile pe şolduri şi făcea pe supăratul la fete.

Fetele s'au roşit şi şi-au lăsat pleoapele în jos.

— Hai să intrăm, fă!, spune Iosifa.

— Intră tu!

— Ba tu!

— Hai tu, fă!

Şi nu îndrăsnea niciuna să intre, că le apucase un rîs prostesc, acolo, în poartă.

Iosifa şi-a luat inimioara 'n dinţi, strigînd lui Simion:

— Dom' Simion, vino nietale, că nu putem ridica poarta... s'a înţepenit de un cuiu mare.

— Bătu-v'ar să vă bată! că smintite mai sunteţi! Ei dacă sunteţi nişte proaste, staţi acolo!

Şi a intrat, rîzînd, în casă.

— Da unde's fetele ?, a întrebat Zamfira.

— Apăi, le-am lăsat să se descurce.

— Nu le lăsa, maică, copchilele, în bătaia vîntului, că'i păcat!... Ele au venit să rîdă şi să se bucure că aţi căzut în sat. Nu le lăsa, mamă!

Simion ridicase perdeluţa dela geam şi se uita, rîzînd, spre poartă.

— Lasă-le să se mai necăjească. Ia'n uitaţi cum trag de poartă!

Celelalte fete erau acum la masă, lîngă Agapie şi rîdeau, îmbujorate la faţă. Mereu spuneau, lăudîndu-se, vesele:

— Da noi, cum am intrat ? De ce n'au intrat şi ele ?

— Ei, voi sunteţi mai isteţe!, spune mătuşa Zamfira, alintîndu-le.

— Haideţi acasă! strigă cele din drum. Să vă fie ruşine la toţi!, ziceau ele cu ciudă. Dacă mai punem picioarele aicea, afurisite să fim. Au lăsat poarta. Foc erau de mînioase. Simion şi Agapie s'au repezit în zăpadă, după ele.

Fetele fugeau.

— Haide, luaţi-vă drumul!, strigau ele către băeţi. Proaste am fost noi, nu voi!

Flăcăii le-au ajuns. Le-au luat în braţe. Ele făceau pe bosumflatele.

— Ei, ia mă rog, lasă-ne!

Simion umbla după gura Suzanei ca să i-o sărute.

— Ia astîmpără-te, Simioane! Nu ţi-i ruşine ?

— De ce să-mi fie ? Iaca aşa!

Şi o sărută de o înăbuşă.

— Iu, îu, da ce, Simioane, eşti nebun ?

— Ei, ia mă rog! Cît n'ai să taci, am să te sărut. Păi patru luni am stat şi n'am sărutat o fată... Ce crezi că'i treabă uşoară acuma ?

Și o săruta lacom de tot.
— Ei, fugi, că nu pot să mai te sufăr...
— Așa, așa... Ei! Ai să vezi acù!...
A luat-o în brațe deabinelea.
Fata avea lipici la Simion, de mult. Dar el se făcea că nu. Și fetei îi plăcea.
— Ei, poftim! dacă vă strîmbați. Le-au trîntit în zăpadă, cîrpindu-le și cîte o palmă la tustrele și au rupt-o la goană, lăsîndu-le cu mîna la obraz.
S'au dus acasă, bocind.
— Netoții! Fac pe grozavii fiindcă sunt concentrați? Da ce? Is ofițeri de-acum? Ia uitați-vă la ei!
Cînd au intrat în casă, i-au istorisit Făniții. Ea a rîs.
— Sunteți niște proaste!
Băeții s'au lăudat acasă la Zamfira cu cele ce au făcut.
Zamfira le-a spus:
— Sunteți niște răi! Iaca ați mîniat fetele și desearâ au să-și facă de ursită și au să vă'nebunească! Iaca așa!
— N'au decît!
Băeții s'au întors în casă cu ochii ieșiți din cap și tremura carnea pe ei.
— Ei! Afurisitele! Auzi... Nu pot să mai te sufăr!... Și luase o voce pițigăiată ca a Suzanei.
Și, mereu cu gîndul la gura Suzanei:
— Ia să mă duc după ea!
S'a apropiat de ușă ca să fugă după Suzana. Agapie, mai liniștit, văzînd în ce stare e frate-său, a spus:
— Stai ghinișor, Simioane. Și a arătat cu umărul pe mătușa Zamfira și fetele, adică să-i fie rușine, să se stăpînească, că se vedea prea mult că nu se săturase de gurița fetei.
Dumitra și Mina rîdeau pe furiș. Trînteau niște ochi lui Simion și lui Agapie!... mamăă!...
Dar mai ales burlacii le mîncau cu privirea.
Degeaba! Prea erau sluți! Se fonfăiau cînd vorbeau. Și tot se îndesau în fete!
— Ei! strigă Dumitra! Lasă-mă, domnule Vranghel. Nu te apropia așa de mine!...
— Fă!... Dacă n'ai să fii tu a mea!...
— Să mă ferească Dumnezeu!...
— Ia auzi, mătușă Zamfiră?
— Zău, că ai duce-o ghine cu mine. Dom' Căpitan mi-o spus să stau în armată că mă face plotonier.
— Da, poate să te facă și gineral și tot nu-mi trebue.
— Ei! gineral dacă aș fi v'aș lua pe toatele!
— Hi! Hi! Ha! Ha! Aoleu! Da nebun mai ești bădie! strigau băeții.
— Ar fi ceva, dacă n'ați fi așa de „avari"!...
— Ce-i „avari"? Avere? Avem noi de ajuns...

— Nu avere, măi! „Avari"... adică sgîrciți...
— Da unde-ai mai auzit vorba asta, Agapie?, îl întrebă Simion. Doară la Chișinău nu se vorbește inglezește...
— Ei! Iaca l-am auzit pe Dom' Colonel, cînd juca table cu Dom' Căpitan... Și s'au luat la sfadă.
— Vorbește romînește, măi! De ce să maimuțărim, cînd n'ai ce maimuțări. Străinii sunt străini, cît o fi ei de învățați... Iaca, nu dau un romîn pe 10 străini, fie ei și din America...
Fetele se'nnecau de rîs. Acum se așezaseră toate pe marginea patului și-și bălăbăneau picioarele. Băeții luase cîte un rachiu fiecare și povesteau, iar, din armată.
Se lăudau, pe rînd, ce isprăvi făcuse și ce complimente le-a făcut colonelul. Mătușa uita să strîngă masa, căscînd gura la ei.
Au dat drumul la o găină grasă.
— Aoleu! mămucăi, spune Simion, mai unge ușa că scîrție ca roata căruții de vădană.
— A-hă! mă, faci a însurătoare! că gospodar mai ești!
Fetele și-au pus mîna pe o falcă și se făceau că nu au auzit. Găina umbla printre picioarele oamenilor și mîncase toate fărîmiturile de mămăliguță din jurul mesei.
— B-u-u-u... mai mînați, măi, hăi, hăi!
— Iacă dracii de copii o început cu buhaiul, spune mătușa Zamfira zîmbind la geam.
Băeții dela școală umblau pe toate cărările satului, plesnind din biciu și trăgînd de părul buhaiului. Numa asta se auzea răsunînd în aerul limpede de iarnă.
— Rămîi cu ghine, mătușăi, spun fetele, ieșind din casă.
— Da, voi, ce faceți, desearâ? Vin flăcăii la voi sau veniți voi la noi?
Nu au răspuns.
Ele se'ndesau în ușă, inima bătîndu-le. Doar dumnealor n'au stat degeaba atîta vreme. Venise cu tîlc. Dumitra șterpelise o pereche de ițari, care era pusă sub teancul de perne și mai aveau și acul întrînșii, că mătușa îi cîrpea sara. Fetelor le trebuia pentru ursită. Și au mai furat și oglinda băeților, care era într'un cui, în odaia unde țin curat. Au luat-o la fugă ca să ajungă mai repede că se'nopta și le era teamă să nu bage mătușa de seamă.
— Bu-u-u-u... Urați măi!... hăi, hăi!...
Ia... Ia uite! Stelele pe cer au început să crăpe! spun fetele, vesel. Uite fă! Parc'că sunt lipite, așa mari și aurii sunt. Ai crede că poți pune mîna pe cer, ca pe un tavan, așa de aproape e, fă!
— Mînca-l'ar, că frumos mai e!, strigau fetele.
— Intocmai ca cerul de pe cărțile poștale cu nașterea Domnului! spune Dumitra.
— Dar le vinde scump Trifan, crîșmarul...
— Fă! frumoase sunt! Le-ai văzut?
— A adus numai șase. Eu am cumpărat una. O păstrez, sau, lasă mai bine, o trimit mîine...

— La cine, fă?

— Ei! Am eu la cine...

S'au pus în genunchi în zăpadă, făcînd semnul crucii către cer, spunîndu-și fiecare în gînd, pe furiș:

— Trimite-ne, Doamne, un bărbat mîndru ca luceafărul!

— Hi! Hi! Hi!... să ne vadă careva ar crede că am înebunit. Uite că vin băeții cu buhaiul după noi. Mai mînați, măi, hăi, hăi!...

S'au ridicat repede și au fugit. Parc'că Dumnezeu le trimisese o fericire, așa de vesele erau. Strălucea rîsul lor, pe dealuri și văi, așa fraged era. Suna ca zurgălăii!...

— Dumitro! Ce te grăbești?, strigă Mina mai în urmă.

— Păcat că n'a venit și Radu, Petru, și Pavel și Ion. Așa... Nici capră n'avem anul aista, spun ele tîrîndu-și bocancele, înadins, ca să le curețe în zăpadă.

— I-auzi vulpea!... N'o fi lătrînd spre casa noastră? Văleu! Cădem pe soacră rea!

— Taci, Dumitro, că-i cățelul mătușii Floricica.

— Păi n'auzi că fac băeții mătușii Floarei capră?

— Vorba era, dar băeții sunt obosiți. Deaghia au venit și ei să se hodinească acasă...

— Cine s'o facă, măi, oare?... Vai de mine! pe cine o să visăm la noapte?...

Vorbeau fără șir și halandala. Erau și ostenite de deal și voiau să-și ție de urît în noapte.

— Ei! pe cine? știu eu pe cine?

— Ei! crezi că nu-mi dă'n minte pe cine crezi tu?

— Ei-i-i! Pe cine, fă?

— Pe Simion!!...

— Da ce, se uită la tine? Sunt și ei săraci, ca noi! Casă de calici!... Fuge bordeiul la rîpă!...

— Iaca, mi-ar plăcea să fiu și calică cu el! Dar a dracului! nu se uită la niciuna din noi!

— Apăi... să nu mă faci că acum spun! Iacă la mine se uită! M'o chiar strîns de mînă lîngă geam, spune Dumitra îndrăcită.

Toatele erau ale dracului, dar asta era mai iute.

— Da pe mine, nu? Spune Mina mirată... Da, cînd a îmbrîncit-o pe Suzana, nu o sărutat-o, în zăpadă?

— Da pe mine?!!... Să vezi cum... nu așa cum crezi tu...

— Deee!... Eu știu ce știu...

— Hai sictir! Nu știu cum te-o strîns pe tine, dar pe mine știu că m'o strîns în așa fel cum nu v'o strîns pe voi... și uitîndu-se în ochii mei;

— D'apăi, mia, nu mi-o spus și mia!... să mă uit... și deodată m'o pupat pe un ochiu...

— Ei! pupat pe ochi, mare lucru...

— Ei-i-i... Asta-i acù! Cînd fă? Cînd?! se repede Dumitra și o trage de păr pe Mina. Dacă n'am văzut, poți tu să te lauzi

pînă... Na! și o trage de cozi... pînă... Și iar o trage..., pînă s'o face mama fată mare...

— Fă! Nu mă trage de păr!

— Ha! Ha! Ha!, rîdea Suzana, care se uita de pe prispă cum se sfădeau aistealalte.

— Ba am să te trag, pînă cînd ai să spui cînd te-o sărutat!

— Cînd scotea pușca din perete s'o ungă, să nu ruginească, dincolo, în odaia curată...

— Ei! Dar tu te-ai dus după el? Ce căutai, fă, după el? Cazi silă omului? Nu ți-i rușine?

— Da, n'ai fost și tu? Hai?!

— Taci că te'mbrîncesc la rîpă. Ei! fă!

— Da ce te crezi tu mai zdravănă decît minee?... Ia uită-te...

Au luat apoi bulgări de zăpadă și s'au bătut.

— Hai, intrați în casă! Nu vi-i rușine? iar vă sfădiți? strigă mătușa Fănița, deschizînd ușa să mai iasă din nădușala cuptorului, fiindcă copsese pîine.

Văzîndu-le iar cum se bat și se țin de rău, a spus către sine:

— Degeaba! Fac a măritiș și pace! Is ținute ghine, n'au grijă de ninic, poți plesni puricele pe dosișorul lor. De trai bun sburdă și vaca de cincizeci de ani!

Acuma, isprăvind vatra de măturat, s'a îndreptat iar spre ușă:

— Hai... intraați în casă, mătrăgunelor, că vă rîd vecinii!

Gospodăria Făniții era aproape singură pe deal. Erau numai cîteva case răslețe, îndepărtate tare de a ei și lîngă codru.

Gîfîiau fetele intrînd în casă. Suvițele de păr se încrețise pe frunte, că se udase de zăpadă. Nu mai vorbea niciuna cu niciuna.

Dumitrei, în învălmășeala bătăii, îi ieșea acuma de sub fustă, perechea de ițari. Și deodată au început, toatele, să se uite una la alta. Suzana i-a pufnit în nas Dumitrii.

— Fă! Nu ți-i rușine să furi ițarul băetului?

— Taci, dobitoaco!

— Ce ițar? întreabă mătușa. Cu ochelarii sparți pe nas, uitîndu-se chioriș, închizînd aproape amîndoi ochii, la para focului, voia să coasă burta purcelului, pe care-l tăiase să-l pue la fript pentru mîne. Ce ițar? fă! Răspunde! fă!

Se repede mătușa la Dumitra.

— Lasă-mă, mamă! că voiam să fac de ursită la noapte.

Poc! Poc! Cîte un pumn pe fiecare căpușor al fetelor.

— Nu ți-i rușine? Du izmana acuma îndărăt.

— Dar nu-i izmană, mamăi, îi ițară!

— Mă rog, pe mine stă? Eu o îmbrac? ori el? Ce mi-i una, ce mi-i alta? Izmană-ți trebue, hai? Ce vrai să-ți iasă poreclă de curvă, că umbli cu lucruri de-a băetului pe drumuri? Ia-auzi, Doamne, doar am fost și eu fată, da la așa poznă nu m'am gîndit.

— Ha! Ha! Hi! Hi! Așa-i mamă? Păi nu i-am spus, proastei, că ni face și pe noi de rîs?

Cînd ai spus fă? cînd? întreabă, plîngînd, Dumitra.

— Hă-hă! Iaca vezi fă? Sic!... Ai pățit-o-o-o.

— Și, mă rog, ce voiai să faci cu ițarii? întrebă mătușa cu gîtul întins ca o curcă și ochelarii tremurîndu-i în vîrful nasului, fiindcă mereu mișca ciudos din cap și se uita pe deasupra lor la Dumitra.

— Păi, mămucă, am vrut să-i pun sub pernă...

— Ptiu! spurcăciunea!

— Nu mă stuchi, mamăi!

— Și ce voiai să faci cu ei sub pernă?

— Voiam să mi-i descînte Chioară dela vaci...

— Cum?! Chioară?! La ghiavolul ceala te duci? O zăpăcit și vacile! Habar n'are de descîntec! Are să-i crească în loc de nas o țîță de vacă. Cine știe cu ce pozna are să-l mai însemneze Cel de Sus!...

Poc! Poc!

— Hai, du rufa băetului îndărăt!

— Da nu-i duc, spune Dumitra, plîngînd.

— Da t'ei priceput să-i furi? hai?!

— Doară n'are ce să mai facă cu ei că tare-s rupți.

— Asta nu-i treaba ta! A găsi ea Zamfira ce să facă cu ei... o cîrpă de șters hogeacurile dela lămpi, de prins un petic la a'tă izmană... mă rog, cîte nu sunt... Du-i îndărăt! Nu m'auzi? fă! M'auzi, fă? spune mătușa din ce în ce mai apăsat. Ia-auzi să furi de-a băetului... Na! Na!... alte palme...

Erau niște plînsete în odae că mătușa, de năduf, le plesnea pe toate cu ițarii peste cap. Le plesnea rău, nu șagă...

— Da ce vină-avem noi, mamăi! Da ce vină-avem noi?

— Ehe-hei! Da vouă, unde vi-i gîndul? la icoană? Hei! Lasă, lasă, că știu eu ce poame am, nu vi-i teamă...

— Iaca, le ducem acuma, mamă!

— Da cîte vrați să fiți, pentru o pereche de izmene? Ce duceți sicriu, fă?! Una să se ducă, aceea care o furat. Vă rîde satul, netoatelor!...

— Iar îți spun: du izmenele, n'auzi?

Și deodată smuncește ițarii de un crac și începe să tragă cu ei, cum ar da cu biciul într'o pereche de boi nărăvași, la deal.

— Na! Na! Na! comedioaselor! Nu m'am făcut de rîs o viață întreagă! Să mă faceți voi? Hai? tîrfelor!

— Nu mai da, mamăi, că-mi discrețești părul, mamăi!...

— Ei las'că ți-l încrețesc eu, acuma! Na! Na! Na!...

— Ei, vezi fă, ce-ai făcut? Fă! spun între ele celelalte fete. Ce-aveai nevoie să o pîrăști mămucăi?

— Eu am spus?!

— Tu ai spus!

Au început, acum să se bată toate, între ele. Una sărea după cuptor, celelalte pe pat. Au luat pernele de pe teanc și se băteau ca nebunele.

Fănița, cînd a văzut una ca asta, a început să dea tare, cu ițarii, peste cuptor, ne mai știind ce face și răcnind:

— Iaca, vedeți dac'ați adus pozna'n casă? A nimerit ochii Suzanei, lovind-o pe obraji cu bunghii dela ițari.

— Iu, îu! mamăi, că m'ai chiorît. Văleu! Văleu!

Mătușa se îndrăcise chiar prea din cale afară.

— Da ce, mamăi? Ce vină-avem noi? Dumitrița e cu vina!

— Iar vă pîrîți, holerilor! Las'că vă'nvăț eu.

Pusese ițarii sub braț și-i dădea palme, pline, cu putere.

— Da ce dracu, mamăi!

— Nu mă mai judecați! Imi înădușiți sufletul și mă mai întrebați?

De ce v'ați grăbit să vă duceți la flăcăi acasă? Ei vin acasă osteniți și voi dați buzna după ei, ca strechia! Las'că vă'nvăț eu, cățelelor! Ce-au să spuie de voi? Că nu mai aveți rușine... Las'că'i spun eu Zamfirii, să vă alunge ca pe ciorile din agud! Coșcogeamite ghilance și fără minte. Na!... Ie pozna asta și du-o acasă.

Dumitra a'nhățat ițarii și a țîșnit pe ușă. Fugea pe drum, ținîndu-i în așa fel că le fluturau cracii îndărăt ca o pereche de aripi. Ajunsă la casa băieților le întinse pe gardul stufos și iar fuga'napoi.

— Ei! Ce-ai făcut?

— I le-am dat mătușii.

— Da ce i-ai spus?

— I-am spus, zice Dumitra rușinată, că s'au agățat de pestelca mea, cînd stam pe marginea patului...

— Ia uitați-vă ce proastă! Ce-i vine'n minte... Izmenele s'au ținut de tine, nu tu de izmene!... Hai?!

— Păi, aveau și un ac mare în ei... Zău! mamăi!...

— Ia-auzi!... Un ac mare!... Mai vrai să și mă mai prostești. Aveau un ac în ei!... Sfîntă Paraschivă, luminează-i mintea...

Fănița o judeca, dînd din cap, ținîndu-și mîinile pe pîntece. Iar s'a înfuriat:

— Ia-auzi minciună?! Și iar a luat-o în palme.

Celelalte fete stăteau liniștite, pe o băncuță, cum stau puii de vrabie pe cracă. Plîngeau. Erau legate fiecare la un ochiu. Mînioase i-au spus Dumitrii:

— Am fost și noi bătute, din cauza ta.

Văzîndu-le pe celelalte în ce hal erau, i-a părut bine că mătușa a plesnit-o mai mult în cap și'n spate și nu era însemnată la față ca celelalte.

— Ei acuma, spune mătușa, oftind: Ufff! v'am liniștit, pot să-mi văd de treabă. Și iar a început să caute acul ca să coasă burta purcelului. Dar purcelul ajunsese, în învălmășeala bătăii, sus pe teancul de perne, cu gura căscată și picioarele în sus.

— Unde-i fir'ar să fie de dihanie, acu?

Fetele n'au vrut să o ajute la căutat. Ele văzuse purcelul unde era.

— Piii! Ia uitaţi-vă unde l-a dus dracul!

Fetele nici n'au întors capul după Fănița. Sughiţau, înăbuşindu-şi plînsul.

— Puteam să-l caut pînă să-mi crăpe ochii!

Codiţa purcelului lipsea.

— Iaca, poftim! Nu mai are coadă, acuma... Oooof...

Fănița se alinta acuma, în oftatul şi în vorba ei, voind, par'că, să se împace cu fetele.

A pus friptura în cuptor. Apoi, păzind purcelul şi stînd pe un scăunel mic, cu capul aplecat, a adormit. Un şervet îi atîrna din mînă şi atingea lutul de pe jos. Mina, Dumitra, Iosifa, Suzana şi Mihăiţa se dusese în cealaltă odaie. Venise, să petreacă seara cu ele, Safta şi Parasca Durac, două fete frumuşele, dar chiluge. Apăi, a mai venit Lilica Şarpe.

Ei! Lilica Şarpe era frumuseţea văilor. Se'ndoia la mers ca o creagă de salcie; părul şi-l tăiase după tifos şi-acum avea cârlionţi mici aurii, ochii verzi, ca iarba de primăvară. Era înaltă şi subţire. O fată nevăzută încă, aşa de frumoasă era. Iarna şi vara umbla cu picioarele goale şi cu capul gol. Arbun, cel mai zdravăn flăcău, frumos ca ziua de toamnă cu soare, voia s'o ieie de nevastă. Dar cînd a văzut că i-a tăiat părul şi că rămăsese aproape chealǎ, n'a mai vrut s'o ieie. I s'a'mbrăcat capul iară, dar el n'o mai văzuse. Cînd a aflat Lilica Şarpe că, de cînd i-a căzut părul, Arbun n'o mai vrea, s'a mîhnit amar şi n'a vrut nici ea să mai ştie de el, cu toate că-l iubise mult.

Se'noptase adînc. Luna se oglindea pe cîmpiile de omăt. Toate cele opt fete aşteptau, în odaia curată, să se facă de miezul nopţii. Fiecare-şi pusese o pernă sub cap. Pe un pat erau patru fete; două dormeau la picioare. Pe celălalt pat, patru la rînd, că erau mai slabe. Işi despletise toate părul gata să meargă la fîntînă, cînd o cînta cucoşul de prima dată.

Lilica spunea:

Vedeţi, fetelor? Am scăpat de pieptănătură. Nu mai am nevoie să mă mai despletesc. Oglinda o aşezase pe un scăunel, la gura sobei, ca să joace in ea lumina focului.

Fetele doreau să aţipească puţin. Aşa se cade — ca să-şi linişteascǎ gîndul şi să-l curețe prin somn. Dar niciuna nu putea dormi de grija ursitei.

Dumitra se uită, deodată, cu spaimă la pereţi. Avea ochii fioroşi de ciudă.

Mina la fel.

Nu avea, nici una nici alta, gust de vorbă.

Mereu se însemnau, făcîndu-şi semnul crucii pe ascuns.

— Lilico, pe care l-ai vrea tu?

— Apăi, nu-mi pun niciunul în gînd, Parasco, că atunci degeaba facem ursită.

— Ce bine ar fi fost să-l aducem şi pe Chioară.

— Ei, hai, fetelor, sculaţi, spune Lilica, se face de douăsprezece.

— Hai, fă!

— Hai, bre! Scoală!

— Of, că deabia m'am încălzit, spune Iosifa.

— La ce chiept te-ai încălzit, fă? în gînd?

A răspuns căscînd:

— Lasă-mă să casc, să iasă diavolul din mine.

Ei! Alta! Dă-l în bunică-sa de diavol, ce vorbeşti de el acu?

Şi iar căscă, spunînd: A-a-au...

Ei! M'am răcorit!... mă simt limpede, ca apa isvorului.

— Atunci, hai să căscăm cu toatele, spune Suzana.

— Aoleu! Au! Au! Auu! Par'că urlăm, nu căscăm. Şi au început să rîdă înăbuşit, ca să n'o trezească pe Fănița.

Mirosea a friptură arsă. Fănița dormea adînc. Fetele au deschis uşa şi s'au uitat la ea.

— Hai să-i facem de ursită mătuşii Făniţii, spune Safta, că doarme deabinele.

— Hi! Hi! Hi! Fă! că nebună mai eşti! răspunde Iosifa, rîzînd cu mîna la gură. Să nu facem prea multă gălăgie...

Fetele s'au prins de mînă, ca la horă, în jurul oglinzii. Plumbul se topea la foc, într'un hîrb de ceaun spart.

Lilica a spus oglinzii:

— Să-mi arăţi iubitul!

S'a uitat şi i-a plăcut.

— Pe cine l-ai văzut?

— Ei! Stăi să vedem cu toatele şi pe urmă spunem!

— Ha! Ha! Hi! Hi!...

Dumitra, Mina, Suzana, deodată, au luat o mutră foarte răutăcioasă. Strîngeau gura ca babele fără dinţi.

Au isprăvit cu oglinda, dar nu mai erau vesele ca odinioară.

— Stăi, fă! spune Parasca, să mă uit şi eu. Ce? eu nu'ncap?

— Ei hai! Uită-te mai degrabă.

— Iu, îu! strigă Parasca. Da ce fă? Nu se poate! E batjocură curată! şi ţipa mereu, înăduşită.

— Fă, ce-i fă? Spune fă!

Ea s'a trîntit la pămînt, svîrcolindu-se şi mormăind ciudos.

— Da ce, fă? Te-au apucat hachiţele?

— Să vă deie Dumnezeu Sfîntul hachiţele mele, şi apoi să vedeţi...

— Fă! Par'că eşti miţa noastră cînd cată motan.

— Scoală, fă!

Işi lua capul în palme şi şi-l legăna, spunînd, mereu: mamă! mamă! mamăăă!...

Acum, din cauza ei, toatele aveau o privire înfricoşată.

Pe Dumitra, Mina și Iosifa nu le părăsise încă furia de odinioară. Era zugrăvită încă pe chipul lor.

— Spune fă! ce-ai văzut? Eeh! comedie!

— L-am văzut pe Chioară!... spune Parasca, acum, în hohote de plîns.

— Da cum, fă?

— Iaca așa? M'o prins la marginea pădurii...

— Cum, fă? Ai văzut și pădure?

— Da tu, Dumitro? întreabă Lilica.

— Eu l-am văzut, fetelor, pe Vranghel. Ha! Ha! Ha!... rîdea șiret.

— Da tu, Lilico?

— Mînca-l'ar moartea, acu să-l mănînce, că l'am văzut și eu pe Vranghel, îmbrăcat în ofițer, dar nu avea chipiu, ci o pălărie de tîrg, neagră. Numai tunica era militărească.

— Ce dracu! Ca Șerban nebunul? O fi fost Șerban nebunul, mai știi!

— Ei, hai! că s'a topit plumbul. Poate acuma o să se aleagă mai bine, că din cale afară ne-a ieșit.

Au turnat plumbul în apă rece.

Dumitra a scos întâiu.

— Iu, fă! Ia uite-te! fă! Doi craci, fă! Par'că-i perechea de izmene!...

— Hă! Hă! Hă!

Toatele au rîs de Dumitra.

— Hai, nu mai rîdeți ca proastele! Par'că ați văzut în oglindă voevozi și feți frumoși, zău!...

— Iaca eu, să-ți spun drept, zice Lilica, zîmbind șiret: pe Simion l-am văzut.

— Tu?! Tu?!...

— Ia să nu mă faci! spune Dumitra, înfuriată.

— Zău! Iaca! l-am văzut!...

— Fă! Să-ți fie rușine! Fă! Dar tu nu știi că mia îmi place?!

Avea lăcrămi în ochi.

Dumitra, ca să facă în ciudă Lilicăi, a spus o minciună:

— Eu l-am văzut pe Arbun...

A fost tăcere.

— Tu cu Arbun?! Tu?! cu Arbun?!... Dar uite, te-ar stupi! Uite așa! și-i arătă cum ar fi stupit-o Arbun.

— Ei, asta-i! și Mina își pune mîinile pe șolduri: Iaca! am să-l ieu eu!...

— Da ie-l, fă! Eu n'am să-l ieu pe Simion?

— Hai să nu ne mai sfădim!, spune Safta.

Mai bine să mergem la fîntînă și apoi vom hotărî cum s'a arătat ursita, că pînă acum... să ferească Dumnezeu...

Da, slavă cerului, eu sunt mulțumită, spune, jucînd din colțul ochilor, Dumitra, către celelalte, ca să facă în necaz Lilicăi.

— Dar, Mihăițo, ai scos curcanul?

— Păi, nu l-am scos întreg. Apa-i înghețată.

— Ei, fă! Apăi, atuncea cum?

— Ei, las'că ne mai rămîne și nouă un locușor de luminiș, doar nu cuprinde toată gura fîntînii.

— Hai! să ieșim, fără sgomot, că se trezește mătușa și nu ne mai lasă să ne ducem. Zice că bate vîntul.

Fetele, tiptil, tiptil, în vîrful picioarelor:

— Hai! Hai! Hai! că tot mai doarme mătușa, spun ele, pe șoptite.

Mătușa zîmbea ușor, în somn, alintîndu-și genunchiul și legănîndu-și umerii. S'a trezit deodată:

— Ce-i cu voi?

S'au pus toatele în fața ei. Aplecate cu mîinile pe genunchi, uitîndu-se, despletite cum erau la ea:

— La ce visezi, mămucăi? că rîdeai...

Te pândim de mult!

— Ei, fetele mamei, voi vă faceți de ursită și visez eu. Am visat pe romînul meu cînd o venit cea din urmă oară dela război... Uite-așa l-am visat: Ii căutam în cap. Era ca atunci, Duminică, dar într'o grădină pe care n'o cunoșteam. Pe altă prispă amîndoi! Nu asta a noastră! Își odihnea capul pe genunchii mei.

— Eiii! Eiii! spune mătușa oftând, au sburat anii, măcar că au fost grei...

S'a întors spre cuptor, dar în cuptor nu mai rămăsese decît sticla, pe care o pusese în burta purcelului ca să-l ție umflat la fript. Carnea se făcuse tăciune și nici tăciune nu mai era.

Fetele s'au întors dela poartă, grăbite, în casă, fiindcă trecea, pe drumul din fața casei, mort beat, Chioară.

— Da ce? Ați isprăvit cu ursita? întreabă mătușa.

Fetele au așteptat să treacă Chioară și iar s'au dus spre poartă. Venea, mîndru ca un haiduc, Arbun. Era înalt, cu ochii albaștri ca floarea de cicoare, cu părul vîlvoi, dat pe spate, în suman alb și cu capul gol.

— V'am prins! M'am uitat pe geam, cum făceați de ursită. Rușine să vă fie! Care m'a visat? Spuneți, care?

Lilica a încremenit. Celorlalte le bătea inima. Și tăceau chitic.

— Care?, a spus el încă odată, strigînd tare, și, deodată, a înhățat-o pe Lilica în brațe, fugind la vale și spunîndu-i:

— Vrai să fugi de mine? Eii! Ai să vezi tu acu!

— Da ce-i, Arbun? Nu înțeleg...

— Ei, ai să'nțelegi tu, iaca acu...

Armăsarul lui, negru ca o catifea, sforăia, legat, la o poartă. S'a aruncat pe cal, cu Lilica în brațe. In noapte, sforăitul calului stîrnea

iepurii și vulpile, pe cîmpiile de omăt! A pus frîul pe gîtul calului, lăsîndu-l să alerge în bătaia vîntului de ger. Intr'un sărut puternic, de dor mare, a dus-o pe Lilica pe văile lui, de acum.

Fetele, în poartă, așteptau, poate că și lor le va veni un iubit. Dar n'a venit nimeni. Dumitra a spus către celelalte:

— Ia uitați-vă! Are haz că i-a spus să vie, ca să ne mire pe noi. Nu-i rușine obrazului. Să știți că a furat-o. Halal fată mare!, să ne înșele pe noi? Ia-auziți, măi fetelor. Dar curvă trebue să mai fie. Păi de cînd se vorbește că-i stricată... Da de ce nu și-a făcut, acasă la ea de ursită? Să ne facă pe noi de rîs?!...

Jos, în sat, se auzea scripcarul horii și țăcănitul ciocului caprei.

— Hiii! Hiii! Hiii! Hiii! fetelor! Venim suuuus!, chiuiau băieții, fetelor, în deal.

Capra a ajuns sus tîrziu, cînd se crăpa de ziuă.

Se îmbătase mai toți în hora caprei și rămăsese vre-o trei, patru, de batjocură, numai cu un lăutar.

Fetele adormise, amărîte. Suzana și Dumitra, auzind sgomot în ograda lor, s'au pus în genunchi pe pat, au dat perdelele la o parte și, tare somnoroase cum erau, l-au recunoscut, îmbrăcat în cucoană ca la oraș, pe Teofil. Avea o pălărie cu pene de păun, bluză roz și o fustă neagră lungă, cu trenă, pe care o ridica intr'o parte.

Fetele s'au culcat iarăși, inciudate, spunînd, îndesindu-se în perne:

— Stîrchitura!...

Capra a ieșit pe poartă, scîrbită și ea.

Vranghel era capra. A zis tare, ca să se audă în casă:

— N'au vrut să știe de noi, țurlele! Fetele bătrîne se culcă de vreme...

Apoi, coborînd în vale:

— Mai mînați, măi! hăi, hăi!...

GEORGETTE M. CANCICOV

CRONICA FANTEZISTĂ

CASCĂ DOAMNA

MOTTO: Prea mulți nasturi de închelat
și deschelat.
Un sinucigaș

Filotimă, dau miez de pîne vrăbiilor
Determin în duel lucirea săbiilor.

Zîmbesc cînd șoricuțul moale lunecă
Dar și pisicii care îl înfulecă.

Admir suavitatea căprioarelor.
Și sufletul le spune: surioarelor.

Ador naivitatea sonatinelor,
Boschetul de volane-al crinolinelor.

Dar pentru căprioare am alicele
Și pentru rest îmi vine să scot bicele.

Imi place altul să'mi aline lacrimile
Dar să mă lase singură cu patimile.

Aș vrea să fiu hamletă și misterică,
Ultramodernă 'n schimb ca o Americă.

In mine gîndul contrazice spusele.
Nu caut, dar găsesc mereu opusele.

Mi-e inima o casă problematică
In care-s ca paianjenul: ostatică.

Aşi vrea să nu fiu. Ş'aşi dori, eterică
Să fiu madonă pură în biserică,

Prezenţă 'n cer. Şi totuşi, la adicăte,
Să spun unui bărbat ales: Ridică-te,

Oferă'mi braţul şi în lume scoate-mă.
Dar mie însămi nu mi-aşi fi anàtemă?

Mi-e dulce să o duc într'o Duminecă
Dar singură mă 'ntorc şi spun: Vezi bine că

Nu-i bine să fii moale ca o petică.
Ş'atunci devin complexă şi patetică,

Simţindu-mă 'n contrast, pitecantropică.
Dar poate că şi 'n asta sunt utopică.

Mi-e drag în cer cum se preling cocoarele
Şi cum s'aprind în noapte felinarele.

Dar deîndată 'n aur simt gazorniţa
Şi 'n drama toamnei pure văd baborniţa.

Teribil e să fii contradictorie
Simţind că viaţa e aleatorie.

Iţi vine ca un rac să mergi de-a'ndoaselele.
Tot una e: şi 'n urmă stau ponoasele.

Vrei punct la toate, dar mereu e virgula.
Te-ai plictisi şi 'n vremea lui Caligula.

Iţi vine, întrecînd în gît girafele,
Să smulgi, în smoc de-apocalips, potoapele.

Sau să deslănţui în galop copitele
Pe-un drum pavat cu toate dinamitele.

Dar cine ştie ce mai e şi dincolo?
Astîmpără-te, deci, şi taci, ridicolo.

A dracului să fie de mizerie!
Eşti tot femee din eterna serie.

Vrei gesturi mari şi culminări estetice
Dar cine să le vadă şi derètice?

Nu-i timp, nici anotimp, să facă să
Oftezi din toată inima: întoarcă-să.

De-aceia eu îmi duc veleatul singură
Sorbind din toate cele cîte-o lingură.

Te 'mbată! Dar nici asta nu te satură.
Regret că nu-s pe-o creangă, codobatură

Sau că nu pot, înfăşurată 'n pătură
Să călăresc în spaţiu pe o mătură.

IONEL TEODOREANU

O SUTĂ ŞAPTE ZECI ŞI CINCI DE MINUTE LA MIZIL

DIN ÎNSEMNĂRILE SECRETE ALE UNUI REPORTER

— Nu îmi este cîtuşi de puţin în intenţie să glumesc, atunci cînd voi afirma, că una din marile dorinţi ale vieţii mele, fusese să vizitez Mizilul. Dorinţa aceasta mi s'a împlinit, înfine, în toamna anului trecut.

Cu cinci ani în urmă, atunci cînd cu totul prin hazard, am adoptat, pentru prima oară în viaţa mea o meserie; şi am început să o practic aproximativ, aceia de reporter, m'am gîndit că dat fiind condiţia ei esenţială, de a voiaja şi vizita oraşe, îmi va fi îngăduit, în cadrul acestei meserii, să vizitez Mizilul, într'un mod mult mai amplu, şi cu rezultate mai senzaţionale poate, decît s'ar fi întîmplat altminteri, pînă atunci. In tot acest răstimp, de cîte ori directorii ziarelor la care am lucrat, văzînd că activitatea mea începe să devină vagă, mă întrebau ce am de gînd să mai scriu, le răspundeam cu un surîs nostalgic, care părea că păstrează totuşi în el, un teribil şi superior secret:

— Am un subiect pe care îl iubesc foarte mult: Mizilul. Sunt sigur că dacă am să mă duc şi am să stau două zile la Mizil, am să scriu pe urmă un reportaj senzaţional.

Mărturisesc că gîndul acesta m'a făcut în nenumărate rînduri fericit. Mă vedeam cum ajung în oraş, în mînă cu o valiză, cum mă instalaz la hotel, şi cum pornesc apoi pe străzi, liber, cu mînile goale, amestecîndu-mă printre oameni, trăgînd cu urechea la ceea ce discută între ei.

Alteori, căutînd să judec în mod obiectiv ceiace voiam să întreprind, voiajul la Mizil mi se părea un lucru extrem de important; o acţiune necesară, pe care o reclama cunoştinţele noastre, moderne, despre lume. Să vedem, îmi spuneam cu oarecare gravitate,

ce este cu acest Mizil, despre care a rîs odată Carageale şi de atunci nimeni nu s'a mai aplecat asupra lui, să-l cerceteze. Cine ştie ce lucruri nebănuite se află în acest oraş, pe care de cîteva decenii toată lumea se mulţumeşte să-l zeflemisească; şi atît. N'ar fi interesant de prezentat cititorilor din întreaga ţară Mizilul, Mi-zi-lul; viaţa acestui oraş, oamenii lui, cum trăiesc, în ce fel de case, la ce se gîndesc, ce visează, cum iubesc şi cum mor, acolo, toţi laolaltă, în urbea lor, peste care a planat, tot timpul, batjocoritor şi satanic, surîsul marelui umorist? Erau momente cînd nici o operă nu mi se părea mai urgentă şi mai interesantă, decît cercetarea şi prezentarea Mizilului, într'o viziune modernă şi cu o sensibilitate a timpului nostru.

Nici aceste consideraţiuni, nici fericirea personală care mă cuprindea la gîndul că voi fi în Mizil, că voi mînca şi dormi alături de oamenii Mizilului, nu au putut să se înfăptuiască multă vreme. Viaţa a vrut ca meseria, relativ frumoasă, pe care o practicam, să mă poarte în alte oraşe, unele foarte îndepărtate, iar în Mizil niciodată. Am făcut cîndva socoteala celor cîteva zeci de mii de kilometri, pe care îi parcusesem, în calitate de reporter. Pînă la Mizil nu erau decît o sută. Totuşi, reportajul despre acest oraş, rămînea un proiect mereu nerealizat.

In toamna anului trecut, am primit dela cercul de recrutare, o foaie de drum, clasa treia, cu care să merg la Buzău. In drum m'am gîndit, că e pentru prima oară în viaţa mea, cînd călătoresc cu trenul în contul statului. In astfel de împrejurări, mi-a fost dat să cunosc, în sfîrşit, Mizilul.

Cum am trecut de Ploieşti, gîndul că aş putea să mă opresc, cîteva ore cel puţin, în Mizil, a pus stăpînire, cu putere, pe mine. Oprirea aceasta o mai proiectasem de cîteva ori, în timpul anilor trecuţi, cînd treceam spre Roman, la Blecher, dar nu o realizasem niciodată. Ezitări, începuseră de altfel, să mă cuprindă şi acum. Fervoarea mea reportericească scăzuse mult în ultima vreme. Atunci, la ce bun?...

M'am hotărît totuşi să mă opresc; din credinţa că vizitarea Mizilului poate deveni o zi istorică în viaţa mea. A fost ziua de Luni 10 Octomvrie 1938. Am coborît din tren la ora 16 şi 15 minute. Nu pot spune că eram excesiv de emoţionat, totuşi o curiozitate destul de gravă, care îşi avea şi partea ei de emotivitate, era stăpînă pe întreaga mea fiinţă. Aşa dar, Mizil! In fine Mizil! Luni 10 Octomvrie 1938. Era o zi de toamnă, bună; cu cerul albastru, senin. Am rămas pînă seara, la ora şapte şi zece (19 şi 10), cînd mi-am continuat drumul spre Buzău.

In cele ce urmează voi povesti pas cu pas, minut cu minut, tot ceiace am făcut atît cît am rămas în Mizil; întîmplări care vor putea fi considerate de o banalitate ucigătoare, sau aventuri cu adevărat senzaţionale; după cum vor fi cititorii obişnuiţi să privească şi să judece lumea.

Minutul 1
(Ora 4 și 15).

Așa dar Mizil!

Inginerul Lungu, cunoștință din regiunea petroliferă a Prahovei, a coborît și el. Vom lua o trăsură împreună pînă în oraș? Vine să facă o ofertă pentru repararea uzinei electrice, defectă. Mi-a spus-o în tren unde l-am întîlnit din întîmplare.

Minutul 2.

Trec linia întîia, prin pietre, în partea cealaltă, spre clădirea gării. Cînd mă sui pe cimentul peronului, sentimentul că trenul cu care am venit, *trenul meu*, va pleca și eu voi rămîne aici, în Mizil, se accentuiază. O vagă senzație de neliniște, de singurătate, urmată imediat de un gînd calm, apreciind aventura care începe.

Incă o senzație, aceasta cunoscută, încercată de multe ori: iarăși pe peronul unei gări, singur, înalt, în timp ce trenul cu care am venit se pregătește să plece și oameni necunoscuți trec, într'o parte și în alta, pe lîngă mine.

Minutul 3.

Inginerul Lungu care se dusese pînă la ușa de ieșire, vine lîngă mine și mă întreabă ce fac. Imi ajută să notez pe o bucată de hîrtie trenurile care vor trece mai tîrziu, spre Buzău.

Caut din ochi biroul de mișcare, intru. Pe lîngă funcționarii dinăuntru năclăiți, par deodată elegant. Un impiegat, puțin perplex, îmi vizează foaia de drum. Șeful de tren mă asigurase: e îngăduită întreruperea călătoriei chiar cu foaie de drum.

Cînd ies, peronul e golit cu totul. Se văd ultimele vagoane ale trenului care pleacă. Prin ferestrele vagoanelor de clasa treia, capete de oameni scoase afară. Brusc, scena aceasta îmi reamintește o alta, identică, văzută în timpul războiului. Numai că atunci, oamenii chiuiau. Retrăesc aceiași impresie, de neliniște amară, pe care o încercasem atunci, în vremea copilăriei.

Minutul 4.

Traversăm prin sala de bilete, în partea cealaltă a gării. Senzație de praf, de praf mult, nesfîrșit. Ca pe malul mării, senzație de apă.

Sunt trei birji, spăimîntător hodorogite. Altele au plecat înainte, stîrnind praful. Ne suim în cea mai de aproape. Trăsura pornește.

Minutul 5.

In stînga e un gard. In dreapta, rari, stîlpi de lemn, în care se află becuri electrice. Apoi un dîmb. Dincolo de el calea ferată care merge spre Buzău.

Minutul 6.

Brusc, manifestez o veselie idioată, exagerat sgomotoasă.

— Ei, șefule, strig birjarului, cum e viața la Mizil, ceva fete găsim noi pe aici? Inginerul rîde. Birjarul rîde.

Minutul 7.

Tot atît de brusc, veselia aceasta se sparge. Ce tîmpenie! Inginerul își va închipui probabil că asta e preocuparea mea de căpetenie cînd ajung într'un oraș. De altfel, n'am întrebat așa, decît pentrucă eram cu el. Cînd am mers singur nu țin minte să fi vorbit în felul acesta, vreodată, cu birjarii. Ce m'a apucat tocmai acum? Mă sicîie mai ales gîndul că el ar putea crede despre mine că am nevoie de dragoste, și că îmi închipui că aș putea-o găsi la Mizil.

Minutul 8.

Cînd am mai mers în viața mea, cu încă un om în trăsură, dela gară în oraș? A, da, odată la Bălți, cu un negustor ovrei. Numai atunci. In afară de el, nu mai țin minte pe nimeni. Și acum, cu inginerul acesta, care vine să repare uzina electrică.

Minutul 9.

Potop de întrebări asupra birjarului. De cînd e stricată uzina? Cine e primar? Cît costă litrul de lapte? Cît costă pîinea în Mizil? Cît e kilogramul de carne? Birjarul răspunde la toate, cumpătat.

Trăsura merge pe un covor moale de praf.

Minutul 10.

Drumul încetează să mai fie paralel cu calea ferată. Cotește la stînga, spre oraș. Intrebare birjarului: sunt hoteluri în Mizil? Răspuns afirmativ.

Minutul 11.

Senzație plăcută, foarte plăcută, de lene, în legănarea trăsurii pe arcuri. E bine să mergi așa, legănat, în trapul cailor.

Ziua e călduță, căldura coaptă și gravă a unei zile frumoase, de toamnă. E atît de bine să fii viu, să trăești, să stai tolănit într'o trăsură.

In fața noastră, în fund, se zăresc dealurile, luminate de soare.

Cum reacționează oare mizilenii în fața conflictului cehoslovac, care e pe punctul să deslănțuie războiul în Europa?

E atît de bine să mergi cu trăsura în soarele de toamnă!

Minutul 12.

Apar primele case ale orașului. Nu-s nici pipernicite, nici urîte, nici mari, nici frumoase. Tot ce poate fi mai banal, mai anost.

Spaimă: cum îmi putuse trece prin minte că în Mizil trebuie să fie neapărat lucruri interesante de văzut? O adunătură banală de case. Atîta tot. Era de altfel, de aşteptat. Răsuflet de uşurare: bine că n'am pornit încoace, angajîndu-mă că am să scriu un reportaj senzaţional! Nimeni nu ştie de aventura mea. (Senzaţie de fericire).

Minutul 13.

Trăsura coteşte la dreapta: o stradă cu prăvălii. La stînga: o piaţă. Birjarul ne arată cu braţul: iată aici e hotel... E o clădire cu etaj. Centrul oraşului.

Minutul 14.

La dreapta, pe o stradă mai mare decît toate cele de pînă acum. După o sută de metri, birjarul opreşte. Casa primarului.

Din curte, iese un om cu haine murdărite industrial. Mecanicul uzinei. E trimes să-l cheme pe primar.

Minutul 15.

Inginerul plăteşte birjarului: douăzeci de lei. Scurtă deliberare interioară: să contribui şi eu cu „partea mea''? Zece lei. E ridicol! Dar dacă el se aşteaptă la asta? Il cunosc destul de vag. Să spună că am profitat de pe urma lui? Scot o monetă de zece lei. Gest de mirare din partea inginerului. O ia neglijent, surizînd.

Minutul 16.

Apare primarul, însoţit de mecanic. Căpitan Nuştiucum. In orice caz ...escu. Căpitan de rezervă. Numit de guvern.

Minutul 17.

După cîteva surîsuri, discuţia începe chiar în drum. Uzina, motorul, cabluri. Noi facem ofertă completă, cu toată reţeaua, spune inginerul. De patru luni, toată lumea arde gaz, spune primarul.

Pe lîngă noi, trec automobile. Ne aflăm pe şoseaua Ploieşti-Buzău, în fragmentul ei care străbate Mizilul.

Birjarul pleacă salutînd cu respect.

Minutul 18.

— Asta nu vă priveşte pe d-voastră. Noi ne angajăm ca în termen de două luni... vocea inginerului.

Vocea primarului: cu totul, cam un milion de kilowaţi pe an.

Minutul 19.

E poate timpul să plec, mă gîndesc. E nevoie de un efort fizic, pentru ca din atitudinea mea, din felul cum mi-am schimbat po-

ziţia corpului, să se înţeleagă că vreau să plec. In toiul discuţiei, cei doi sesizează disonanţa pe care o fac. Le întind mîna, şi încerc un surîs de dimensiuni cît mai mari. Un surîs tocanc. Primarul răspunde mirat. Crezuse că sunt tovarăş cu inginerul.

Minutul 20.

Plec pe jos înapoi, spre piaţă. Un gard de şipci. Dincolo de el, iarbă.

Minutul 21.

Merg, cu o senzaţie ciudată de amorţire a picioarelor, după statul în trăsură. O cunosc din vremea copilăriei senzaţia aceasta.

Minutul 22.

Ajung în colţul pieţii. Mă opresc puţin să privesc. E o biserică, înconjurată de o grădină mare. Plec din nou.

Minutul 23.

Ajung în mijlocul pieţii. Stau locului.

Minutul 24.

Mizil.

Minutul 25.

Sunt în Mizil. Aici, tot ce văd, e Mizil. Mi-zil. Mă simt perplex şi dezorientat.

Minutul 26.

Trece un cîine pe drum.

Minutul 27.

Sunt în Mizil. (Teribilă întîmplare în orice caz. Dar dezorientarea continuă).

Minutul 28.

Ce văd din încremenirea în care mă aflu, singur în mijlocul pieţii, ca un plop uman? Văd spre stînga, într'o grădină, un monument. Dincolo de el, mai departe, e cîmpul. Şi mai departe, în fund, sunt dealurile. Aici în faţă, într'o parte e biserica, iar în cealaltă, hotelul. Are firmă. Privesc cîtva timp firma. O citesc. Ho-tel. Atîta tot. Nu spune ce hotel. In spate, e o farmacie. Alături o casă. Firmă: Sfatul negustorilor din Mizil. In partea cealaltă, o căsuţă albă, cu firmă mare: TELEFOANE. La dreapta, în fund, e strada cu prăvălii.

Minutul 29.

Așa dar, sunt în Mizil.
Fac cîțiva pași, mă opresc din nou.
Citesc iarăși firma hotelului: Ho-tel.

Minutul 30.

Ce să fac acum?

Minutul 31.

Cîinele de adineaori, trece din nou. Pare plictisit. In afară de el, piața e cu desăvîrșire pustie. Ho-tel. Hotel.

Minutul 32.

Am impresia că am terminat cu Mizilul. Pornesc totuși agale, spre strada cu prăvălii. Să vedem ce are să mai fie.

Mă gîndesc deodată că ar fi bine să cumpăr niște cărți poștale ilustrate, să le trimit cunoscuților. O da, asta poate e o ideie. Salutări din Mizil. Geo.

Minutul 33.

Nu, e un eveniment prea mare prezența mea în Mizil, pentru a fi semnalată cu cărți poștale. Trebuie să trimit o telegramă. Neapărat o telegramă.

Caut în memorie un prieten care ar face cel mai mult haz de o asemenea întîmplare. Cui să trimit oare o telegramă? Poate pe Poldi l-ar amuza. Aveam amîndoi o vorbă despre Roșiorii de Vede. Dar nu l-am văzut de mult, aproape de loc toată toamna.

Cîinele trece iar spre biserică. Pare extrem de plictisit.

Minutul 34.

In colțul străzii mă opresc. O băcănie cu vitrina plină de pachete identice. Bonboane. 505 cu dungă. Sunt cîteva zile de cînd mă obsedează chestia asta: 505 cu dungă. Bonboane! Bonboane cu dungă! Teribile idei le pot trece prin minte negustorilor. 505 cu dungă. Și apoi adaugă: Bonboana Europei. Asta e fantastic. Bonboana Europei.

Gînd minor: cum or fi cel puțin la gust?

Imi vine în minte Horia Bottea.

Minutul 35.

O iau pe stradă, la stînga, în direcția Buzăului. Desigur, Horia Bottea e cel care ar face cel mai mult haz primind o telegramă din Mizil. Ce bine, că i-am aflat adresa. E la Ocna Sibiului. Este un an întreg de cînd nu l-am văzut. In ultimii trei ani l-am văzut de două ori. Dar pe cînd eram la Cîmpina, făceam împreună atîtea năzbîtii...

Minutul 36.

Caut să-mi închipui fața lui, cînd factorul îi va aduce o telegramă din Mizil. Ce o să se gîndească? Și deodată: cel mai bine ar fi să nu semnez telegrama. Să nu știe dela cine e. Să-și bată capul: cine mi-o fi telegrafiat oare din Mizil? Cine mi-a putut telegrafia din Mizil? Deodată, un nume îmi vine în minte, fulgerător: Caragеale.

Ce-ar fi să semnez telegrama, Caragеale?

Minutul 37.

Gîndul acesta mă amețește și mă pironește locului, un minut.

Minutul 38.

Iată în adevăr, un lucru care merită să fie făcut cu orice preț: o telegramă trimisă din Mizil, și semnată Caragеale. Ce are să spună Horia Bottea? Mizil. Salutări. Caragеale... Nu. Salutări emoționate. Caragеale.

Sunt aproape fericit de această descoperire.

Minutul 39.

Brusc, un alt gînd îmi taie tot elanul și mă paralizează: ce are să spună funcționarul dela poștă?

In adevăr, *este imposibil de trimis din Mizil o telegramă semnată Caragеale.* Au să bănuie. Nu se poate să nu bănuie. Au să spună că am venit să-mi bat joc de orașul lor. Dacă iese o bătaie? Văd scenele, cum s'ar succeda: eu la ghișeu, funcționarul ia telegrama, salutări emoționate, Caragеale, ce-i cu asta? se adună mai mulți, învălmășeală, geamuri sparte...

Minutul 40.

Cum să trimet telegrama fără să trezesc nici o bănuială? Mereu mă văd în fața ghișeului, salutări, Caragеale. Horia Bottea are să facă atîta haz! Imi este imposibil să renunț la ideia aceasta.

Minutul 41.

Imi propun să mă îndrept, în orice caz, spre clădirea poștei. Un om care trece, îmi dă lămuriri. Se află în direcție contrară decît aceia în care mergeam. Imi întorc pașii. 505 cu dungă. Mizil. Salutări. Caragеale. Trebuie să fac asta.

Minutul 42.

Merg pînă în dreptul pieţei.

Minutul 43.

Cotesc la stînga pe o uliţă foarte îngustă. Unele aspecte care ar putea fi numite mizerie. Poate e ghettoul Mizilului, uliţa asta.

La sfîrşitul ei, sgomot de ciocane, activitate. In colţul din stînga, atelierul unui tîmplar. Afară lîngă uşe, aşezate la rînd, şapte coşciuge rudimentare. Scînduri abia date la rîndea, totul lucrat de mîntuială ca nişte cutii pentru o marfă ieftină. Cosciuge de Mizil. Stau şi le privesc cîteva clipe. Impresionat. Tot aş fi avut ce scrie într'un reportaj...

Minutul 44.

Traversez o piaţă largă, pavată grosolan cu bolovani. Aici se face desigur tîrg de vite, de cereale.

Am să semneze telegrama Caragealis. Caragealis, poate fi numele unui om care trece prin Mizil. Un cerealist, de exemplu. Domnii dela poştă n'au să aibă ce spune. Dacă nu vor; fac scandal.

Deschid o poartă şi intru. Trebuie să traversezi o grădină pentru a ajunge la poştă. Clădirea ei e în fund, destul de mare.

Minutul 45.

Ghişeul de telegrame e închis. Ciocăn. Apare un domn în haine negre, cu ochelari. Bătrîior. Cer un formular de telegramă. Mi-l dă. Nu bănuie nimic. Il privesc atent. Vasăzică acesta e omul! O va primi! Nu are încotro.

Trec la un pupitru să scriu textul telegramei.

Minutul 46.

Textul telegramei: Horia Bottea. Ocna Sibiului. Salutări emoţionante. Caragealis.

Desigur, în prima clipă are să rămînă perplex. Va vedea localitatea de unde pleacă: din Mizil. Mă va bănui? De un an nu i-am dat nici un semn de viaţă.

Aştept să se usuce cerneala.

Minutul 47.

Acum e acum. Iau o mutră cît mai indiferentă, cît mai comercială. Salutări emoţionate. N-o să se întrebe ce însemnează asta? Treaba lui. Mă apropii de ghişeu.

Minutul 48.

Ghişeul e iarăşi închis. Ciocăn din nou. Se deschide. O clipă rămîn dezorientat. In locul funcţionarului bătrîior, un altul, mai tînăr. La asta nu mă aşteptam. Intind telegrama hotărît. Puţin, simt că mă cheamă chiar Caragealis. Cerealist. De ce nu? Voiu şti să-mi joc rolul, la nevoe. El închide ghişeul brusc.

Minutul 49.

Cîteva clipe de emoţie. Dacă s'au strîns cu toţii în jurul telegramei şi o discută?

Ghişeul se deschide. Imi întinde recipisa şi îmi dă restul.

Plec. Mă simt puţin ca un om care a dat foc la un nesfîrşit fitil ce duce la o încărcătură de dinamită. Ştiu că are să ardă pînă la capăt. Cîndva cînd habar nu am să am, se va produce explozia. Ce o să fie pe Horia Bottea! O telegramă din Mizil.

Minutul 50.
(Ora 5 şi 5).

Un argat, pare-se ardelean, a oprit chiar în faţa poştei, o căruţă trasă de doi cai superbi, şi strigă cu desnădejde unui trecător, să-i spună unde e poşta. Cînd o vede, se dă jos şi intră înătuntru, cu o cutie sub braţ. Pare o scenă dintr'un film Stan şi Bran.

Trec în partea cealaltă a pieţii. Un lung şir de gherete în care se află instalate măcelării. Unele sunt deschise. Hălci desgustătoare de carne. Şi muşte. De mult nu mai văzusem atît de multe muşte.

Minutul 51.

Splendid contrast. Mă aflu în curtea unei biserici; liniştită, curată, cu flori şi iarbă moale, calmă.

In geamul uşii, un aviz scris cu cerneală violetă: Parohia are de dat în arendă, în punctul cutare, zece hectare de pămînt. A se adresa la biroul parohiei. Biroul parohiei se găseşte în dreapta, o casă scundă, cu ceardac.

Un gînd; şi mă şi văd cum ar fi: ajung înăuntru, spun că mă interesează locul, cîte parale e hectarul. Văd oameni noi, îi aud cum vorbesc, aflu ce gîndesc.

Poruncă interioară: haide, nu fii leneş, du-te, numai aşa ai să poţi afla lucruri interesante despre oamenii din Mizil! Să te plimbi pe stradă, nu ajunge. Du-te şi fă pe agricultorul! Cine ştie ce descoperi....

Minutul 52.

Dramatică deliberare: mi-e lene, mi-e lene, nu vreau să vorbesc cu oameni, sunt în concediu.

Părăsesc curtea bisericii, cu regret totuşi. Ce bine ar fi fost să nu-mi fie lene. Aş fi luat o voce agricolă: Mă interesează cele zece hectare, anunţate pe uşa bisericii.... Ei ar fi spus: iată un arendaş. Ar fi fost minunat.

Minutul 53.

Trec din nou pe lîngă cele şapte coşciuge (se aude dinăuntru ciocanul bătînd mereu cuie), şi intru în uliţa îngustă. La celalt capăt al ei, cîţiva oameni, adunaţi. O femeie se ceartă cu un om şi strigă unul altuia ocări. Omul e beat, se clatină pe picioare.

Minutul 54.

Privesc grupul şi ascult cum se ceartă cei doi: Roşii la faţă şi mînioşi, se înjură unul pe altul. Injurăturile obişnuite, pe temă religioasă şi genitală. Mamă, Dumnezeu şi sfinţi. Din partea omului. Femeia: blesteme. Uscaţis'ar..., Ardeţi'ar...

Minutul 55.

Nu intervine nimic nou în cearta şi înjurăturile dintrei ei. Mă hotărăsc să plec.

Minutul 56.

Cotesc la dreapta şi continui, în direcţia Buzăului, drumul început înainte de a mă fi întors la poştă.

Minutul 57.

Strad e înţesată de prăvălii. Imbrăcăminte, încălţăminte şi coloniale. Firme: La Mireasa, La Unirea Principatelor, La Oituz.

Minutul 58.

Toate băcăniile pe care le văd, nu au în vitrină decît „505 cu dungă". Se vede că au venit într'o după amiază aici, şi au făcut ravagii. Dumping cu 505 cu dungă.

Minutul 59.

Merg. Cerul e mai departe senin, ziua frumoasă.

Minutul 60.

Cotesc la stînga pe o stradă mai îngustă.

Minutul 61.

Intr'un colţ, o căscioară. Afară, pe un grătar încins, se frig nişte cîrnaţi negri, hidoşi. Inăuntru, e chef. La o masă, cîţiva tineri, răcnesc. Unul are un acordeon. Cîţiva oameni mai în etate, îi privesc dela distanţă, cu jind.

Minutul 62.

Imi continui drumul. Deodată observ că locuinţele printre care trec, nu sunt cu nimic deosebite de acelea ale unui sat. Totul seamănă a sat. Gardurile. Casele mici, foarte mici, cu prispă şi ferestre de o schioapă. In curţi, cîte o femeie; sau cîte un copil, numai în cămaşe.

Minutul 63.

Acelaş peisaj rural.

Minutul 64.

Undeva, aproape, se zăreşte cîmpul. Foarte bine, aveam nevoie să urinez.

Minutul 65.

Ajung în plin cîmp. Dar dela ultima casă o femeie care m'a văzut trecînd, se uită tot timpul la mine. Asta e culmea! Merg mai departe, pînă după o claie de paie vechi, înnegrite.

Minutul 66.

In timp ce urinez, privesc peisagiul. Cîmpul galben, de toamnă, se întinde pînă la dealurile care încep să se ridice în zare. Gînd didactic: Suntem la poalele Carpaţilor.

Minutul 67.

Mă întorc pe altă stradă, paralelă cu cea pe care am venit. Am impresia că pe aici locuesc ţigani. Din diferite curţi, sunt privit cum trec, de femei şi copii.

Minutul 68.

Au început să mă doară picioarele de bolovanii prin care am mers poticnindu-mă.

Minutul 69.

Intr'o curte, guiţă un porc, de parcă ar vrea să-l taie. Dar nu-l taie nimeni.

Trec pe lîngă o tarabă pe care se află o grămadă mare de pîine.

Minutul 70.

Cotesc la dreapta şi pornesc spre centru. Imi pare rău că n'am cumpărat puţină pîine.

Minutul 71.

E ora cinci şi douăzeci şi cinci.
Mai am destulă vreme de stat în Mizil.

Minutul 72.

Merg din nou pe strada cu prăvălii. In sens invers şi pe trotuarul celalt. La 24 Ianuarie, La Podgoreanu, La Turma de Oi.

Minutul 73.

Lumina zilei a început să scadă şi aerul serii, pare deodată mai rece. Merg. Mă simt mic, şi rătăcit, undeva în lume. Mi-aduc aminte, nu mintea, ci altceva mult mai profund, măduva din oasele mele îşi reaminteşte: aşa mergeam uneori în amurguri asemănătoare, singur pe străzi, cu ghiozdanul cînd ieşeam dela şcoala primară. E atît de mult de atunci! Şi după atîta vreme, după atîţi oameni cunoscuţi şi iubiţi, mă găsesc iarăşi singur, pe străzi, într'un amurg de toamnă. Lumea mi se pare o ceaţă, ceva nebulos, nedesluşit, care în clipa aceasta mai e şi rece, ca un vînt de toamnă, cu apă în el.

Minutul 74.

Lumina scade cu încă o nuanţă.

Minutul 75.

Merg pe aceeaşi stradă din Mizil, singur, undeva în lume, într'o seară răcoroasă de toamnă.

Minutul 76.

Am ajuns aproape de centru. O brutărie, cu taraba plină. Deodată zăresc într'o parte, o bucată de lipie. De mult nu mai văzusem lipie. Intind repede mîna şi o iau. O femeie de după tarabă, cu şorţ, un şorţ alb cu dungi gri, mă priveşte. E prea mare. Spun să-mi taie jumătate din ea.

— Cît costă?

— Un leu.

Răspunsul acesta trezeşte în mine o emoţie extraordinară. De mult o dorinţă a mea, destul de mare, cum fusese aceia de a mînca lipie, nu costase atît de puţin. Mă uit la brutăreasă surprins, parcă nevenindu-mi să cred. Un leu...

Minutul 77.

Merg cu bucata de lipie în mînă.

Minutul 78.

Ajung în piaţa din centru. Mă aşez pe o bancă, din dreptul farmaciei, cu faţa spre biserică şi hotel. Imi dau seama că sunt obosit şi că mă dor picioarele mai ales, din mersul prin bolovani.

Minutul 79.

Incep să mănînc din lipie.

Minutul 80.

Mă gîndesc: mănînc lipie care costă un leu.

Minutul 81.

Am terminat lipia.

Minutul 82.

Mă dor picioarele Le întind cît pot de mult, să se odihnească.

Minutul 83.

Cum stau singur pe bancă, mă simt şomer sau vagabond.

Minutul 84.

Listă de persoanele pe care le-am văzut trecînd de cînd stau pe bancă:

Dela stînga la dreapta au trecut:
Un om cu un cal.
Un sergent de stradă.
O femeie care a intrat la farmacie.
O fată cu picioarele goale.
O căruţă.
Doi domni cu pardesie.
Un copil.
Dela dreapta la stînga au trecut:
Un om înalt îmbrăcat prost.
Un popă de etate mijlocie.
Un electrician.
Un cîine.
O căruţă încărcată cu paie.
O femeie cu o oglindă.
Un grup de gîşte.
O trăsură.
Un ţigan.

Minutul 85.

Deodată observ o scenă extraordinară. Sub copacii din fața bisericii, un om s'a prăbușit. Un altul care îl însoțea, se bălăbane și strigă tare la el. Apoi clătinîndu-se cumplit, se așează pe o bancă și începe să chiuie.

Minutul 86.

Omul căzut zace jos, nemișcat. Celalt cuprins de o veselie disperată, chiuie cît îl țin plămînii. Se uită la tovarășul lui și rîde, chicotind.

Minutul 87.

In jurul celor doi, au apărut cîțiva copii. Privesc înspăimîntați și înveseliți în acelaș timp.

Minutul 88.

Numărul copiilor se îngroașe în cîteva clipe. Sunt poate douăzeci cu totul. S'au strîns cerc în jurul bețivilor. Se amenință unii pe alții, împingîndu-se dela spate, spre cel căzut. Chiote mici, ascuțite. Larmă de copii în recreație.

Minutul 89.

Apare un om pîntecos, cu mustăți lungi, galbene. Cred că e dascălul bisericei. Apar încă doi oameni prost îmbrăcați. Toți privesc omul căzut.

Minutul 90.
(ora șase fără un sfert)

In scenă intră un nou personaj. De cum îl zăresc, copii încep să-i strige:

Costică nebunu
Trage cu tunu.

El se ia după ei, în mînă cu o stinghie, și copiii fug spăimîntați, împrăștiindu-se. Cei neamenințați, se strîng din nou, și încep să-i strige.

Minutul 91.

Costică nebunu
Trage cu tunu.

Minutul 92.

Brusc, mă hotărăsc să mă apropii de teatrul acestor evenimente. Mă ridic de pe bancă și pornesc. Cînd sosesc la fața locului, ajunge în acelaș timp și o femeie care se apleacă asupra celui căzut: Tănase, hai scoal' măi Tănase! Beat mort, Tănase nu răspunde.

Minutul 93.

Femeia privește consternată în toate părțile. Se ridică de lîngă Tănase și își frînge mîinele.
Pe delături, nebunul fugărește copii.

Minutul 94.

După felul cum zace la pămînt, îl simt pe Tănase greu, ca un om de plumb.
Tovarășul lui de beție, continîndu-și veselia, chicotește tot timpul. Rîde fericit, fără să aibă aerul că vede ce se întîmplă în jurul lui.

Minutul 95.

La îndemnul dascălului, cei doi oameni îi ajută femeii să-l ridice pe Tănase și să-l așeze pe bancă. Isbutesc cu mare anevoință. Il țin dintr'o parte și alta să nu se prăbușească. Tănase nu dă nici un semn de viață. E greu, ca de plumb. Femeia îl sgîlțîie și îl strigă, cuprinsă de o desnădejde care o face palidă. Capul lui Tănase să bălăbăne greoi intr'o parte și alta.

Minutul 96.

Prin piață trece o trăsură cu un fel de domn în ea. Femeia cunoaște birjarul și îi strigă ca după aceia să vină să-l ducă pe Tănase acasă. Iți plătesc mă... face la sfîrșit vocea ei, spărgîndu-se ca o oală de pămînt.

Minutul 97.

Tovarășul lui Tănase nu-și mai isprăvește veselia. Pare să aibă cincizeci de ani, un fel de pușlama bătrînă, om fără meserie. Chicotește tot timpul: hi hi hi.
Tănase, se arată în schimb, a fi un om gospodar. Este o namilă de om, încălțat cu niște cisme enorme. Umeri lați și puternici. Nevasta lui e o femeie tot atît de voinică. Ii ia capul între mîini și îl ține să nu se mai bălăbăne.

Minutul 98.

Cu o mutră tragică și gravă, de preot care oficiază o slujbă, Costică nebunu îndepărtează cu stinghia copii dela acest spectacol.

E un băiat de vreo douăzeci de ani, într'un hal de murdărie îngrozitoare. E atît de negru şi de soios, încît pare scos dintr'o ladă de gunoi şi din alta de cărbuni. Tot obrazul îi e mînjit de funingine. Picioarele goale, sunt atît de negre, încît la început îl crezi încălţat.

Pe cap are înfundată o pălărie ale cărei boruri le-a tras în jos, peste urechi, într'o parte şi alta, legîndu-le pe sub bărbie cu o sfoară. Sub braţul stîng, nemişcat, ţine un teanc de reviste ilustrate, făcute ferfeniţă. Cu braţul drept agită stinghia, fugărind copiii. Ei se întorc şi îi strigă:

Costică nebunu
Trage cu tunu.

Minutul 99.

Mă gîndesc: ce nume pentru un nebun! Costică. Nume domestic, de chelner sau de bărbier.

Cîteva clipe mai tîrziu, o frază se formează în mintea mea, ca şi cum ar urma să o spun cuiva: Pe nebunul Mizilului, îl cheamă Costică...

Minutul 100.
(Ora şase fără cinci).

Tănase geme de cîteva ori. Femeia îl strigă mereu, cu o voce rustică, aspră: Mă Tănase! Tănase! Mă Tănase, mă!

Minutul 101.

Soseşte o trăsură goală. (Alta, nu aceia la care a strigat femeia). Femeia ajutată de cei doi oameni îl iau pe Tănase şi încep să-l care spre trăsură. E o muncă grea, aproape imposibilă. Copii se grămădesc buluc, ca la urs. Costică îi alungă cu stinghia.

Incercare zadarnică de a-l urca pe Tănase în trăsură.

Minutul 102.

Tănase e pe jos, lîngă roţile trăsurii. Cei trei trag de el, cu desnădejde.

Minutul 103.

Cu multă greutate i-au tras în trăsură, jos, unde se ţin picioarele. După cîteva încercări de a-l ridica pe scaun, îl lasă acolo, deacurmezişul trăsurii. Femeia rămîne pe scară, proptindu-i capul cu un picior. Trăsura porneşte.

Minutul 104.

Jos, unde zăcuse Tănase, a rămas o baltă de vărsătură roşiatică.

Minutul 105.

Toată lumea începe să se împrăştie. Tovarăşul lui Tănase dă un chiot cumplit şi porneşte şi el, bălăbănindu-se şi încercînd să cînte. E îmbrăcat numai în zdrenţe, dar pălăria lui soioasă are totuşi ceva semeţ, ca o pălărie de vînător.

Minutul 106.

Trec înapoi, în partea cealaltă a pieţii.

Minutul 107

Ajung în dreptul casei pe care scrie Telefoane. Are un geam mare, ca vitrina unui magazin. Mă apropii să văd ce e înăuntru. Cînd sunt lîngă geam, zăresc o fată subţire, cu păr negru, îmbrăcată cu un pullover bleumarin. In aceiaşi clipă ridică şi ea capul şi se uită spre mine. Mă îndepărtez în partea cealaltă a pieţii.

Minutul 108.

Ajung iarăşi în strada cu prăvălii. De data aceasta o iau la dreapta, spre Ploieşti.

Reflecţie: De ce am plecat? Trebuia să deschid uşa şi să intru!

Stare de suflet: Era atît de singură! O fată din Mizil. Mi-ar fi plăcut mult să stau de vorbă cu ea.

Minutul 109.

Aha! Şi aici ca în toate oraşele. O cofetărie care probabil că e localul „en vogue" al Mizilului. Cutii de bonboane, prăjituri, mese afară, Aviz: azi servim îngheţată. O prăvălie de manufactură şi apoi altă cofetărie, identică. Prăjituri, mese afară, Aviz: azi servim îngheţată. Trebuie că e un capitol interesant din viaţa Mizilului, concurenţa dintre aceşti doi cofetari.

Minutul 110.

Desigur, trebuia să deschid uşa. Toată lumea are dreptul să intre la telefoane. Ce prostie am făcut că am plecat. Să mă întorc? Eh, acuma e prea tîrziu. M'a văzut cum m'am uitat pe geam şi am plecat. Trebuia să intru dela început, hotărît, să mă prefac că am treabă. N'ar fi bănuit nimic. Acum, am stricat lucrurile.

Minutul 111.

Fata asta dela telefoanele din Mizil! Uite ceiace mi-ar fi fost foarte de folos. Să stau de vorbă cu ea. Sunt un prost.

Minutul 112.

Incă alte cîteva prăvălii. Apoi un depozit de ziare.

Minutul 113.

Să intru? Să nu intru? Sunt plictisit; ce am să aflu?

Voce interioară, energică și batjocoritoare în acelaș timp: haide, mișcă-te, fă ceva si pentru meseria ta. Informează-te!

Mă hotărăsc să intru.

Intru.

Minutul 114.

O tejghea cu ziare și romane polițiste. Mă uit pe rînd la toate.

— Ziarul cutare nu-l aveți?

— Nu, nu mai vine.

— De ce?

— Nu știu, se vindea puțin, nu mi l-au mai trimes.

Surpriză agreabilă: depozitarul pare un om politicos și prevenitor.

Minutul 115.

— Revista asta se vinde?

— Două bucăți.

— Și ziarul ăsta?

— Cinci, șase.

— Puțin.

— De, acum nu-i sezon de ziare.

— Cum nu-i sezon de ziare?

— La noi se citește mai mult iarna. Acum, oamenii sunt plecați la vii, cu culesul. N'au timp de ziare.

Minutul 116.

Reflecție: simțisem eu că orașul e gol, într'un fel care nu putea fi natural.

Așa dar, Mizilul e deșert de oamenii lui, plecați să culeagă viile. De aceia n'am avut nimic de văzut, cît am bătut străzile.

Minutul 117.

— Mulțumesc foarte mult. Bunăseara.

— N'aveți pentru ce. Bunăseara.

Minutul 118.

Mai departe în direcția Ploeștiului. Cerul e vînăt și rece. S'a făcut seară deabinelea.

Minutul 119.

O clădire mai mare despre care bănui că e o moară.

Minutul 120.

La dreapta iar se zărește cîmpul. Oricum, e destul de mic Mizilul. Ocolesc și pornesc din nou spre centru.

Minutul 121.

Puteam să întreb de exemplu, pînă la ce oră este deschis seara. Sau dacă se poate vorbi la Oradea Mare. O, dar puteam găsi atîtea pretexte, atîtea subiecte de convorbire!

Minutul 122.
(Ora 6 și un sfert).

Mai e o oră aproape, pînă la tren. Să mă duc acum? Merg în orice caz spre centru.

Minutul 123.

Fata dela telefoane din Mizil! E cineva cu care trebue să vorbesc negreșit. Și în afară de asta, cred că era și drăguță.

Minutul 124.

Am să intru, am să spun: Bunăseara; domnișoară vă rog, pînă la ce oră se poate vorbi cu Bucureștiul? Pe urmă, o să văd ce o să mai trebuiască.

Minutul 125.

Am să mă duc!

Minutul 126.

Fac colțul. Trec prin fața farmaciei. Ajung. Deschid ușa.

Minutul 127.

Bunăseara. Domnișoară vă rog, pînă la ce oră se poate vorbi cu Bucureștiul?

Răspunsul domnișoarei: pînă la zece.

O privesc: e mult mai puțin frumoasă decît părea prin geam. Și polloverul e spălăcit și vechi. Infățișare de mică, foarte mică funcționară provincială.

Minutul 128.

Sunt decepționat de această înfățișare a fetei? Nu sunt decepționat, dar îmi pare rău pentru ea.

Intreb dacă are cartea cu numerile de telefon din Bucureşti. O caută printre altele şi mi-o dă. Mă aşez pe o bancă, lîngă perete.

Minutul 129.

Deocamdată, am să răsfoesc cartea de telefon, făcîndu-mă că scot nişte numere. Caut la diferite litere, foarte atent, şi însemn cu creionul pe o hîrtie. Numerile de telefon ale prietenilor mei, pe care le ştiu pe dinafară de ani de zile. Mă emoţionează gîndul că îi găsesc aici la Mizil, într'o carte de telefon.

Minutul 130.

Rămîn cu privirile în dreptul unui nume, deosebit decît toate celelalte. Şi la Bucureşti, în unele seri triste făceam la fel. Un nume, cîteva cifre, Emoţia mea se măreşte şi devine apoi tristeţe. Mă uit pe geam. Mă simt din nou obosit.

Minutul 131.

Strîng cu grije hîrtia pe care am însemnat în mod inutil numerile de telefon. Glasul domnişoarei: Allo, da, aveţi legătura cu Buzăul.

Minutul 132.

Aflu că în Mizil sunt treisprezece numere de telefon. Zece la autorităţi şi trei particulare.

— Numai trei?

— Da trei.

Aflu numele celor trei persoane din Mizil, care au telefon.

Minutul 133.

Fata e simplă, cumsecade, modestă,

Convorbirea noastră e despărţită de un grilaj de lemn, pe deasupra căruia îi văd totuşi capul.

Minutul 134.

E fardată cum se fardează fetele în provincie. Părul lung, dat peste cap. Camera în care ne aflăm, e plină de umbrele serii. E aproape întuneric. Vorbesc cu ea şi îmi dau seama că în acelaş timp îmi odihnesc picioarele, mai bine decît pe banca de afară.

Minutul 135.
(Ora şase şi jumătate).

Aflu un lucru extraordinar. Nu e telefonistă, decît de două luni. Nu e de fel din Mizil. E din provincie.

— Cum din provincie?

— Adică dela ţară, dintr'un sat.

Mizilul e oraş. A venit în el, fiindcă în provincie nu avea ce face. Aici, în oraş, e telefonistă.

Minutul 136.

A urmat vreo şcoală să se facă telefonistă? N'a urmat nici o şcoală. A venit, şi i-a arătat şeful două zile. Nu e greu. Aveau nevoie de o telefonistă.

— Şi cît îţi plăteşte pe lună domnişoară?

Răspuns: două mii trei sute.

Minutul 137.

Se deschide o uşe din fund şi intră o femeie bătrînă cu o lampă de gaz, aprinsă. Aha! uzina stricată, inginerul Lungu, primarul.

Minutul 138.

Stăm sub lumina lămpii de gaz. Simt că e seară, o seară de provincie, venită devreme.

Domnişoara strigă în pîlnia telefonului... Allo, Ploeştul, Ploeştul! Strigă cît poate de tare şi se ineacă. Afară e întuneric deabinelea. Am să plec în curînd.

Minutul 139.

Imi vine în minte o strofă de Tudor Arghezi.

> Niciodată toamna nu fu mai frumoasă.
> Sufletului nostru, bucuros de moarte.

In fiecare toamnă îmi aduc aminte asta.

Peste jumătate de oră trebuie să fiu în gară.

Minutul 140.

Ii spun domnişoarei Bunăseara, şi ea răspunde cu un glas obosit, de cît a trebuit să strige în convorbirea cu Ploeştiul.

Din nou afară, în piaţa atît de cunoscută acum. Pornesc la dreapta, şi iar trec prin faţa farmaciei.

Minutul 141.

In casa pe care scrie „Sfatul Negustorilor", cîteva zeci de oameni adunaţi. Se pare că discută ceva. Uşa e întredeschisă. Intenţie de a intra, repede abandonată.

Minutul 142.

Mai am totuşi timp pînă la tren. In faţă e hotelul. Ce ar fi să intru, să văd cum e hotelul din Mizil? Proiect reportericesc: in-

tru, cer să mi se arate o cameră, pentru cazul că, voi spune, s'ar putea să rămîn noaptea în Mizil. De unde au să știe, că de la ei, voi pleca deadreptul la gară?

Minutul 143.

Intrarea în hotel, e printr'o cîrciumă. Mă apropii de tejghea, unde se află o femeie. In clipa cînd deschid gura, mă aud strigat pe nume. Surpriză, întorc capul. Inginerul Lungu, e în fund, la o masă.

Renunț la ideia de a mai cere să mi se arate o cameră. Imi pare rău.

Minutul 144.

Convorbirea cu inginerul.

— Cum a rămas cu uzina electrică?

— In clipa aceasta se consfătuesc cu toții ce hotărîre să ia.

— Aha, la Sfatul Negustoresc!

— Da, la Sfatul Negustoresc.

Minutul 145.

Cîrciuma e vastă, sunt multe colțuri obscure, pe care nu poate să le lumineze lampa de gaz. Inginerul așteaptă aici rezultatul consfătuirii. In fața lui, pe masă un pahar cu vin.

— E bun?

— Aș, prost.

Minutul 146.

Mă ridic: Trebue să plec la gară. Iinginerul: La revedere.

Afară, e noapte de tot. Voi face drumul pe jos.

Minutul 147.

Strada cu prăvălii. Toate luminate cu lămpi de gaz. La stînga, pe drumul care duce deadreptul la gară.

Minutul 148.

Merg.

Minutul 149.

O băcănie. Am și trecut de ea cînd mi-am dat seama. După cîțiva pași ezit, vreau să mă întorc, dar plec mai departe. Ar fi fost bine să cumpăr un săpun, să am în Buzău, la hotel.

Minutul 150.

Intîlnire cu niște vaci. Se întorc probabil de la păscut.

Minutul 151.

Deodată, printre case și arbori zăresc luna. Acum, tocmai răsare, în fund. Asta trezește în mine o bucurie gravă, și plină de neliniști, în același timp.

Minutul 152.

Merg. Din timp în timp zăresc luna.

Minutul 153

O nouă băcănie. Cîteva clipe oprit, ezitînd. Apoi intru. Bunăseara. Rotesc ochii prin prăvălie. Sunt o mulțime de lucruri. Cer un săpun Cheia.

Minutul 154.

Un om care se afla mai dinainte în prăvălie, continuă discuția cu negustorul. Ascult, uimit de violența limbajului. Ii înjură pe liberali, pe chestia uzinei electrice. Negustorul aprobă.

Minutul 155.

Stau în băcănie ascultînd. Omul care vorbește mi se adresează și mie. Dau din cap încurcat.

Intră o femeie care cere niște făină. Discuția se întrerupe. Părăsesc băcănia.

Minutul 156.

Deodată, în dreapta drumului, un spectacol măreț. In întunericul nopții, o fierărire. Limbi de foc, țîșnesc de pe vatra în care suflă foalele. Trec drumul și mă apropii.

Minutul 157.

Privesc. Imi place grozav tot ce văd. Fierarul bate pe nicovală, bucata de fier. Scîntei și sgomotul ciocanului, atît de cunoscut; neauzit totuși de multă vreme. O fierărie noaptea, e un lucru extraordinar..

Minutul 158

Urmăresc atent tot ce se întîmplă în fierărie. E un meșter și doi ucenici. Repară o căruță. Limbi de foc, scurte, dar concentrate, dense, țîșnesc din cărbuni. Intr'adevăr: o fierărie noaptea e un lucru extraordinar.

Minutul 159.

Nu mă mai satur privind flăcările, nu mă îndur să plec, dar teamă să nu întîrzii, să nu pierd trenul. Cu multă părere de rău mă despart de fierărie. Iuțesc pașii. Zăresc luna.

Minutul 160.

Ajung la calea ferată. Cotesc la dreapta în lungul ei.

Minutul 161.

Merg repede, în cîmp. Gara nu se zărește încă. Aud un sgomot îndepărtat. Mi-e teamă să nu fie trenul. Intorc capul repede, să mai privesc luna. E galbenă.

Minutul 162.

O clădire lîngă linie. Crezusem că e gara. Nu e gara. Dar sgomotul de adineaorea, a dispărut. Nu era trenul. Mai am răgaz.

Minutul 163.

Desigur, ar fi idiot să pierd trenul. De aceia, tot e mai bine să mă grăbesc.

Minutul 164.

Merg repede în lungul liniei ferate.

Minutul 165.

Lumini palide în întuneric. Insfîrşit gara! Bine că am ajuns.

Minutul 166.

Sunt chiar în dreptul gării. Nu se aude nici un sgomot de tren. Destindere în toată ființa. Pe peron, scufundate, în întunericul compact de sub cîțiva copaci, sunt trăsurile care așteaptă. Aud clopoțeii de la gîtul cailor, zăngănind. In dreapta e cîmpul, plin de întuneric. Luna abia răsărită nu luminează încă cine ştie ce.

Minutul 167.

Fac cîțiva paşi pe cîmp. Mai mult tentat de întuneric, urinez. Să nu trebuiască să mă trambalez în tren. Foarte plăcut sentimentul venit din siguranța că nu mă poate vedea nimeni, aşa cum sunt pe cîmp, înconjurat de pretutindeni numai de întuneric.

Minutul 168.

Urmăresc farurile unui automobil care străbate cîmpia, în depărtare. E poate şoseaua Ploeşti-Buzău. Cele două lumini apar, apoi, dispar, apar din nou, străpungînd noaptea cu fâșia lor, împinsă departe în beznă, tremurătoare, ca o antenă care ar pipăi adîncimea nopții.

Emoționat de acest spectacol plin de mister.

Minutul 169.

In spate, luna se face din ce în ce mai albă. Mă întorc. Stau drept în razele ei, privind-o. Clopotele de la gîtul cailor, zăngănesc mereu. Sunetul de metal, măsoară micile adîncimi ale nopții.

Minutul 170.

Intru în gară. Şapte şi cinci minute. Cîțiva călători. Birjarii, toți, cu bicele în mînă. Merg să mi se vizeze foaia de drum.

Minutul 171.

Peronul e luminat cu lămpi de gaz. Dincolo de linii, se zărește o cîmpie nesfîrşită, puțin argintie, în razele lunii.

Minutul 172.

Se aude uruitul metalic al trenului. Creşte cu fiecare clipă. Călătorii se grămădesc pe peron, privind în direcția Ploeştiului.

Minutul 173.

Locomotiva sparge noaptea, intrînd în gară, apocaliptică.

Vaet metalic al vagoanelor înfrînate. Dreptunghiuri de lumină în care se zăresc capete de oameni şi femei. Mă urc imediat în vagonul din dreptul meu.

Minutul 174.

Rezumat:
Am stat în Mizil trei ore fără cinci minute. In timpul acesta:
Am dat o telegramă.
Am mîncat de un leu lipie.
Am cumpărat un săpun Cheia.
Am văzut doi oameni beți.
Am vorbit cu depozitarul de ziare.
Am vorbit cu fata dela telefoane.
M'am urinat de două ori.

Minutul 175.

Trenul porneşte. Trec la fereastra din partea cealaltă, spre cîmp. Luna e deasupra, pe cer. Cîmpul dedesupt se întinde nesfîrşit, şi în depărtare devine haotic. E, Luni, 10 Octomvrie 1938, mă cheamă Geo Bogza, am treizeci de ani şi am vizitat pentru prima oară în viața mea Mizilul. Viața şi lumea, mi se par haotice, fantastice, de neînțeles.

GEO BOGZA

P. S. — In direcția Buzăului, trenul străbate ca un balaur cîmpia, fantastic luminată de lună.

MARIA

Adevăr, adevăr vă spun vouă
Din inima cît soarele de mare:
Maria avea ochii în rouă
Și timplele strînse 'n sudoare.

Fulgere căzuseră bicele; cîte?
Nimeni nu le putuse număra.
Rănile, vinete și urîte,
Fiecare semăna cu o stea.

Cineva pregătea crucea și cuele,
Cineva săpa harnic mormîntul.
Pădurile de smochini fremătau
Și pălmuiau cu frunzele vântul.

Adevăr, adevăr vă spun vouă:
Ce mult a fost iubită Maria
O știe un măslin din Magdala
Și Golgotha ce domină câmpia.

CÎNTEC DE DRAGOSTE

Iți cînt mereu umerii și mijlocul,
Mîinile, obrajii, picioarele.
Cînt încă șesurile și focul,
Măgurile mărunte și soarele.

Cînt încă dragostea năucă, nebună,
Care m'a străpuns ca o suliță
Cu'n vîrf în inima mea, cu altul în lună.

Nu mai văd nimic, doar obrazul oval,
Doar părul aprins buclat spre urechi,
Nici o imagină, una măcar, din cele mai vechi.

Cine a adus fierberea, cine
A venit cu această dulce tristețe
Și i-a așezat cuibul în mine?

Poate tinerețea ta, poate
Vîntul care mi-a ciufulit capul,
Poate apele, poate copacul,
Ori toate acestea, acestea toate.

Poate și altădată am trăit,
Altădată! Nimic nu mai știu.
Parcă din ape proaspete m'am ivit
Pe brațe cu trupul tău vioriu.

Iți cînt încă umerii și mijlocul,
Mîinile, obrajii, picioarele.
Mă 'mbată cu mireasma lui socul,
M'a orbit soarele, soarele...

U N A

Nimeni nu ne poate desparte.
Pe-acelaș pămînt, sub aceiași stea
Carnea ta e una cu a mea
In viață, în moarte,
Și dincolo, dincolo, mult mai departe.

Nimeni nu ne poate împărți
In două; noi doi suntem una
Și-aceiaș făptură, cît luna
Obrazul și-l va rostogoli
Intre miazănoapte și miazăzi.

Nimeni nu ne mai poate scoate
Unul din altul,
Nici raiul, nici iadul, nici naltul,
In care plutesc sărutările toate,
Ce ni le-am dat, sărutările toate.

Os din acelaș os, gînd din acelaș gînd,
Din mîinile mele sîngele trece
In mîinile tale, cînd fierbinte, cînd rece.
In noi doi un singur lup flămînd
După aceiaș poftă flămînd.

Cine să 'ncerce să fure
Coapsele lipite de umerii mei?
Aceiaşi albi porumbei
Fîlfie peste-aceiaş pădure
Şi vor cădea, dintr'odată, sub aceiaş secure.

Dacă s'ar mai putea alege,
Din nou, pămîntul de ape!
Ochii mei sunt la tine sub pleoape,
Pieptul meu pentru tine respiră, pentru tine culege.
Nici îngerul morţii n'o să ne deslege.

Nici palidul, nici înfricoşatul înger al morţii...

ZAHARIA STANCU

NOTE PE MARGINEA CĂRŢILOR

Domnul Jacques Lassaigne, profesor la Institutul Francez de Inalte Studii din Bucureşti, a publicat de curînd în ediţiile „Hyperion'' (Paris), un foarte frumos studiu despre Toulouse-Lautrec. Războiul, în care Franţa a intrat, prezintă caracteristica de a îngădui operelor paşnice de a-şi urma cursul; astfel se explică apariţia, în a doua lună a ositilităţilor, a acestui volum de lux, ce nu prezintă nici cea mai mică legătură cu evenimentele. Oare de ce nu ar continua să apară cărţi frumoase chiar în timp de războiu? Oare viaţa spiritului nu trebue să dăinuiască cu aceeaşi tărie, ba poate chiar cu mai multă tărie? Intr'o ţară mare vremurile de restrişte nu încetează niciodată de a fi fecunde.

Această lucrare cuprinde bogate reproduceri de pe desenurile şi tablourile lui Toulouse-Lautrec, dintre care multe se află în colecţii particulare şi sunt astfel pentru noi o adevărată revelaţie. Technica reproducerilor, în ceeace priveşte mai ales coloritul, este de o exactitudine perfectă. Acest album este precedat de un studiu riguros întocmit după documentele cele mai demne de credinţă, ce adevereşte un spirit de o pătrundere desăvîrşită; D-l J. Lassaigne poate revendica acea onoare, cea mai rară la un critic, de a sluji artistul despre care vorbeşte, iar nu de a se sluji de el.

Autorul aminteşte obîrşia nobilă a artistului, fiul Contelui de Toulouse-Lautrec; această moştenire îndepărtată, precum şi o dureroasă infirmitate (în tinereţe, artistul îşi rupsese picioarele, şi toată viaţa a avut de suferit de pe urma atrofiării şi a diformităţii pricinuite de acest accident), făcură din el un singuratec priceput în a stabili distanţe. Această însuşire îi îngădui de a se îndepărta de fiinţe şi de lucruri, şi va fi hotărîtoare în determinarea unităţii de viziune a tînărului desenator.

Calul a fost pentru el cheia ce i-a deschis lumea mişcării, sub orice înfăţişare. Caii înseamnă pentru el o desfătare a ochilor ce se complac îndeosebi în jocul liniilor nervoase, iuţi, veşnic în mişcare. A început ca amator, şi această libertate iniţială îi îngădui să-şi păstreze o desăvîrşită independenţă vizuală.

A lucrat cîtăva vreme în atelierul lui Bonnat, lucru ce nu fu lipsit de roade. A știut să-și desăvîrșească technica și să-și păstreze distanțele față de opera acestui pictor, care a fost mai cu seamă un foarte bun profesor și un amator de artă luminat. Intîlnirea cu Van Gogh nu a însemnat deci pentru el o dezrobire, ci i-a grăbit numai hotărîrea de a-și recăpăta o totală independență.

J. Lassaigne redă cu mult talent atmosfera Montmartrului dela 1890; nu se lasă condus de preocuparea amănuntului pitoresc, ci încearcă să scoată la iveală partea ascunsă de suflet a acestei lumi ciudate care la prima vedere pare să fie închinată scurtelor desfătări de o seară. Ceeace La Goulue, „cu distincția falnică a capului" cu acea „noblețe înăscută a femeilor din popor de rasă veche", ceeace Jane Avril cu „obrazul ei palid și nervos" au însemnat pentru Toulouse-Lautrec, este analizat în această carte cu mult simț psichologic: La Goulue, simbolul unui avînt colectiv, Jane Avril, dimpotrivă, simbolul inaccesibilului.

Cu privirea sa veșnic ageră, artistul urmărește tot ce se mișcă; îi place să fixeze pentru totdeauna linii ce se împlinesc o clipă și apoi se șterg; în felul său, acest duios „refoulé" îmbrățișează aspectele instantanee ale vieții cu patima lui Vigny: „Aimer ce que jamais l'on ne verra deux fois".

Prilej de noi instantanee îi ofere artistului introducerea bicicletelor, lume nouă peste care domnește Tristan Bernard (O planșă ni-l înfățișează pe celebrul nuvelist privind, tribun rătăcit, velodromul gol), călătoriile sale de mai tîrziu („Barmaid la Londra", „Maurice Joyant la pîndă pe un vapor") și în fine viața de circ, îndeosebi viața călărețelor.

Atunci cînd acest desmoștenit, obosit de a înregistra schimbătoarele aspecte ale mișcării, caută un repaus, știm că-l găsea în atmosfera caselor de plăcere, în camaraderia liniștită a prostituatelor. O latură întreagă din opera lui, conservată la muzeul din Albi, ne înfățișează aceste ființe retrase, ce au pierdut orice contact cu lumea, a căror ochi buhăiți parcă nu mai sunt în stare de a privi lumina. D-l Lassaigne face în această privință o fericită comparație între viziunea lui Toulouse-Lautrec și aceia a lui Degas sau a lui Constantin Guys. In fața prostituatelor, Constantin Guys păstrează atitudinea gazetarului care se documentează; în misoginia lui, Degas simte un fel de erotism crunt. Nimic asemănător la Toulouse-Lautrec; ca să întrebuințăm însăși cuvintele autorului: „Constantin Guys, Degas, atunci cînd pictau prostituatele, păstrau față de ele distanțele pictorului față de modelul său. Lautrec însă le pictează privind înlăuntrul lor. El pictează ceiace îl atinge, ceiace împărtășește".

Grație acestei simpatii (simpatie în care nu se poate descoperi nici o protestare socială, nici o exaltare romantică, nici o urmă de compătimire), artistul leagă această lume ce pare scufundată în tropeală, trăind parcă într'o necontenită năucie, de mersul general al lumii.

La sfîrșitul studiului, autorul amintește cuvîntul lui Tristan Bernard în momentul morții lui Toulouse-Lautrec: „Iată pe Lautrec redat lumii supranaturale", și d-l Lassaigne adaugă: „Se întorcea într'adevăr, întovărășit însă de un alai uimitor de umanitate, femei de stradă, actrițe, dansatoare, acrobate laolaltă, smulse existenței lor frămîntate și păcătoase, răscumpărate".

Umanitatea, iată într'adevăr miezul personalității lui Toulouse-Lautrec; trecînd peste toate aspectele mișcării, ceeace îl pasionează, este ființă omenească, și în această ființă mai ales figura pe care o descifrează ca pe un document secret. Nici un peisagiu fără o ființă omenească; cai, dar și călăreți. Acest boer, atît de pătruns de provincialism, a reluat în mod firesc marea tradiție elenă: omul ca centru al universului.

* * *

Răsfoim cu un farmec nespus acest album ale cărui reproduceri sunt înmănunchiate cu atita măestrie. La început, duioșia înfrîntă a pictorului ne este destăinuită cu o discreție adînc mișcătoare. Portretul contesei A. de Toulouse-Lautrec, de pildă, peste care frunzișul din grădină revarsă undele unui verde străveziu. La el, ca și la Vermeer de Delft, materia culoarei este într'atît de luminoasă încît ne leagă de ființele și de lucrurile ce înfățișează bunăoară acea „Spălătoreasă a cărei bluză albă devine aproape sensibilă la pipăit". Această duioșie merge pînă acolo încît înconjoară cu o dorință discretă unele portrete de femee, în special cele trei desene ce reprezintă pe „Honorine P...", fie stînd în grădina lui Moș Forest, ori în picioare, ținînd în mînă mănușile și umbrela, sau din nou șezînd, cu obrazul ascuns în penumbra voaletei.

Toulouse-Lautrec trece, cu o nespusă ușurință prin planurile cele mai diferite; de pe planul duioșiei, în care modelul este urmărit cu un fel de fervoare în tot ce alcătuește ființa sa, artistul trece pe neașteptate în domeniul straniului, al fantasticului. Fantasticul la el se desprinde deseori din realitatea cea mai migălos cercetată, dovadă portretul lui Justine Dieuhl unde totul este nemăsurat: ochii, gura, sprîncenele, urechile, și mai ales pălăria, asemănătoare unei plante otrăvitoare. In planșa „Odaie mobilată", patul este acoperit cu niște cearceafuri groase și o plapumă enormă, ca și cum ar fi fost pregătit pentru un uriaș. Mai departe, ca un colos de Daumier, Doctorul Déan, cu șervetul la gît și pensele în mînă, se instalează în fața unui gîtlej larg deschis ca și cum s'ar așeza la masă. Figura lui Oscar Wilde, amestec de noblețe și de moliciune, se ridică deasupra pieptului imens ca o stîncă.

Ajungem, în fine, la stadiul cel mai emoționant din opera lui Toulouse-Lautrec: urmărind realitatea atît de aproape, artistul

sfîrşeşte prin a privi dincolo de ea; într'un cuvînt, devine un vizionar. Pe cînd Jane Avril dansează, dealungul trupului ei, a rochiei ce fîlfîie larg, pluteşte o cunună de lumină. Actriţa Miss May Belfort înaintează pe scenă, străvezie ca o eroină de Edgar Poë; cînd La Goulue, în mijlocul dansatoarelor de la Foire du Trône, se învîrte, ţinîndu-şi într'o mînă piciorul de vîrf, vîrtejul trupului ei împrăştie un strălucitor clar-obscur, ce preface fusta ei străvezie într'un soare, şi face din Toulouse-Lautrec un frate foarte apropiat de Rembrandt.

Din cele o sută treizeci de planşe adunate de d-l Lassaigne, în acest minunat volum, nu găsim nici o repetire, nici o formulă. Pentru fiece înfăţişare a universului, artistul să-şi creeze un stil nou, singura lui grijă fiind de a traduce tot ce vede într'o „lumină rece'', dar această „lumină rece'', la acest om rezervat şi cam aspru în aparenţă, izvora din adîncul sufletului.

JEAN MOUTON

UN MOMENT DIN EVOLUŢIA ROMÎNIEI: DELA POMPILIU ELIADE LA CHARLES DROUHET[1]

Iau cuvîntul la această catedră, nu fără emoţiune, după ce s'a stins glasul profesorului Charles Drouhet.

Profesorul Charles Drouhet a închis ochii în plină luptă. Suferea. Suferea cu luciditate, căci mintea acestui om atît de încercat îşi păstrase vigoarea. Trăia de atîţia ani în vecinătatea morţii, încît se părea c'o îmblînzise.

Trăia printre personagiile şi ideile acestei literaturi franceze pe care o cunoştea atît de bine, pe care-o iubea atît de mult. Aşa a trăit pînă la capăt, fiindcă vacanţa Crăciunului şi-o consacrase viitoarelor sale prelegeri: ne-au rămas astfel dela dînsul nu mai puţin de opt lecţii redactate, cari, datorită bunăvoinţei d-nei Drouhet, se află astăzi în mîinile mele.

Lecţiile acestea au pentru mine valoarea unui adevărat document omenesc. Ele mi-au permis să reconstituesc în mare parte peisagiul intelectual şi chiar moral în care spiritul profesorului Drouhet a evoluat în ultimele săptămîni ale existenţii sale. Evolua printre oamenii şi faptele ilustre din vecinătatea anului 1600, oameni care îi erau prieteni şi fapte cari îi erau familiare încă de acum 30 de ani, pe vremea tezei lui despre François Mainard.

Răsfoind scrisul lui elegant, am evocat odată cu dînsul aceşti oameni şi aceste fapte vechi. Am evocat pe Guez de Balzac epistolierul, pe tragicul Robert Garnier, pe pastoralul Al. Hardy. Am meditat odată cu dînsul problemele delicate de genuri literare, de instituţii, de moravuri, pe cari le-a rezolvat înfiriparea lentă a clasicismului francez. Şi ne-am oprit împreună să ascultăm ciripitul preţioaselor dela Hotelul Rambouillet, sub privegherea divinei marchize şi a subtilului Voiture...

[1]) Fragment din lecţia inaugurală a cursului de Limbă şi Literatură franceză, ţinută în ziua de 6 Februarie 1940, la Facultatea de Litere din Bucureşti.

Dar adevăratele pagini semnificative cari au supraviețuit profesorului Drouhet aparțin, nu acestui curs despre preclasicism, ci cursului de Joi, despre Montaigne și La Fontaine. Fiindcă Montaigne și La Fontaine erau prietenii lui de totdeauna. Printr'o mișcătoare coincidență tocmai acești prieteni ai sufletului său i-au întovărășit ultimii pași pe drumul acestei vieți. A fost o întîlnire miraculoasă și supremă.

Am citit cele trei lecții ale sale despre Montaigne cu pietate. Expresia rămîne și acum sobră, liniștită, impersonală. Dar fiecare cuvînt mi se pare greu și tragic. Ce dialog va fi fost între bătrînul înțelept francez și exegetul său romîn? Găsesc în lecția despre Naturalismul lui Montaigne, care trebuia rostită la 18 Ianuarie, o evocare a vestitului capitol din *Essais:* „Que philosopher, c'est apprendre à mourir''. Și mi se pare cu neputință ca, evocînd acest text, prof. Drouhet să nu-l fi împlinit cu sensurile dureroase și poate împăcate ale propriului său sfîrșit.

Găsesc în lecția despre La Fontaine ceva și mai mișcător încă. Se află acolo ultima pagină, ultimul rînd, ultimul cuvînt, pe cari prof. Drouhet le va fi scris. Această pagină, care ar fi trebuit rostită de autorul ei, dela această tribună, chiar într'una din zilele acestea, — știți despre ce tratează? Despre moartea lui La Fontaine, pur și simplu! Iar pagina se încheie cu traducerea necrologului latinesc în care Fénelon deplîngea trecerea din viață a fabulistului:

„Vai — scrie Fénelon cu pana profesorului romîn — Vai! nu mai e poetul șăgalnic... cel care a dat glas animalelor pentru ca oamenii să audă învățăturile înțelepciunii. Vai! La Fontaine a pierit! O, durere!... Plîngeți voi cărora le e scumpă gluma naivă, naturalul sincer și simplu, eleganța fără meșteșugire și fără dresuri''.

Acestea sunt ultimele cuvinte pe cari le-a scris prof. Drouhet și pe cari le-ar fi pronunțat, aici, chiar în zilele acestea. „Gluma naivă, naturalul sincer și simplu, eleganța fără meșteșugire și fără dresuri''. Ce portret extraordinar! E ca un glas de dincolo de mormînt. Prof. Drouhet și-a scris el însăși necrologul...

*
* *

Sunt astăzi, aproape zi cu zi — 3 februarie 1915 — 25 de ani de cînd prof. Drouhet și-a ținut lecția de deschidere la această catedră. A tratat atunci despre *Activitatea literară a lui Pompiliu Eliade* [1]), predecesorul său: o magistrală caracterizare a unui spirit, a unei personalități; o caracterizare fără părtinire, fără măgulire. I s'au luat atunci în nume de rău anumite observații cari

1) Extras din „Viața Romînească'', 1915, 23 p.

reflectau nu numai opoziția a două temperamente, ci și prăpastia ce despărția două concepții despre lume, despre istorie, despre literatură.

Pompiliu Eliade evoluase, pe vremea tinereții sale studioase din Franța, în mediile universitare și sociale dinainte de 1900, într'o atmosferă încărcată cu efluviile talentului excepțional pe care-l cheltuiau fără cruțare cîțiva mari scriitori de istorie. Domnia pe atunci stilul spumos și viu al lui Jules Lemaître. Dar, alături de Lemaître, își purta ultimele roade voința de sistematizare științifică a lui Hippolyte Taine: în acești ani, într'adevăr, se desăvîrșește monumentul acestuia, *Les origines de la France contemporaine*. — Era mai ales epoca în care Ferdinand Brunetière obliga istoria literaturii să se ordoneze arhitectonic în armatura impresionantă și fragilă a sistemului său de prea evidente filiații și de neiertătoare evoluție a genurilor.

In acea vreme și în acel mediu de mari, de enorme ambiții intelectuale și-a desăvîrșit Pompiliu Eliade formația sa de savant. A visat, cu Taine, în stilul lui Taine, să înalțe țării sale un monument epocal, să divulge secretul plăsmuirii Romîniei moderne. Așa a luat naștere teza lui din 1898, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie:* o carte cu veleități de vastă explicație literară, morală, socială, cartea unui logician căutător de construcții perfect coherente și perfect satisfăcătoare nu numai pentru spirit, dar oarecum și pentru ochi.

Așa ne-a revenit Pompiliu Eliade din țara lui Taine și a lui Brunetière. Dar, lîngă acest logician, înfloriseră liber, în sinul aceleași personalități, alte însușiri ale unui temperament bogat. Eliade avea o imaginație întregitoare și constructivă, care, pe temeiul cîtorva indicii, putea reconstitui un întreg peisagiu psihologic. Un artist de asemeni, iubitor de fapte pitorești, de strălucire, de originalitate... Și un artist al cuvântului, dăruit cu vervă, cu bogăție, cu aplecare către paradox.

Așa cred că a fost Pompiliu Eliade. Așa, în orice caz, l-a văzut, în linii generale, Charles Drouhet. Și parcă, zugrăvind acest portret al predecesorului său, prof. Drouhet își zugrăvia propriul său portret, în negativ. Pompiliu Eliade sosise la Paris în 1892. Ch. Drouhet sosește acolo doisprezece ani mai tirziu, în 1904. Intre timp, atmosfera intelectuală din Franța se modificase adînc. Ch. Drouhet își desăvîrșește studiile la Paris în plină reacțiune împotriva demiurgilor istoriei literare.

A devenit și a rămas discipolul lui Gustave Lanson. Pentru dînsul, apele nu se turburau niciodată. Chestiunile de legitimitate și de finalitate a istoriei nu l-au frămîntat, iar îndoelile lui, dacă existau, n'au putut respinge multă vreme asaltul prin care rațiunea profesorului reducea necunoscutul la cunoscut, prin excluderea problemelor insolubile și a oricărei voinți de depășire a cercului de certitudini imediat posibile.

Acest discipol al lui Gustave Lanson era, într'adevăr, un căutător neînfrigurat de adevăruri oarecum palpabile. Un pozitivist, convins că singurul *adevăr* existent este acela al materialității faptului. Respingea cu indignare ambițiile creiatorilor de trecut, ale amatorilor de pitoresc retrospectiv, ale iluzioniștilor învietori de epoci. Exaltarea romantică în scrisul istoriei i se părea cu drept cuvînt condamnabilă. Condamnabil de asemeni spiritul sistematic al lui Brunetière și al lui Taine: nici evoluție a genurilor; nici eroică subsumare a notelor divergente la comanda unui principiu uzurpator și fără stare civilă bine definită; nici pudica învăluire în vag a notelor periferice, stricătoare de simetrii. Viața de savant a lui Charles Drouhet a fost închinată unei războiri perseverente, deși tăcute, împotriva spiritului logic și constructiv în istorie.

Ambiția lui era mai modestă, dar mai serioasă. Era o ambiție de bun lucrător, de tehnician care, pus în fața obiectului, înțelegea să facă abstracție de propria-i personalitate, redusă astfel la facultățile ei cele mai general-omenești — atenție încordată, observație ascuțită, lentă asimilare sau discriminare a faptelor învecinate, în sfîrșit — rezultat al acestei analize — o prudentă operație de conglomerare a notelor convergente în formațiuni din ce în ce mai vaste. Niciodată însă acest asociaționism inductiv nu mergea pînă la formulare de principii. Profesorul Drouhet a rămas pînă la capăt credincios metodei strict și obiectiv descriptive, care se impunea, încă din tinerețea lui, istoriei generale, cu Langlois și Seignobos, iar cu Gustave Lanson, istoriei literare.

De aceea, cînd era vorba de stabilirea, de datarea, de explicarea gramaticală și istorică a unui text, a unui document de arhivă, luciditatea profesorului Drouhet își afla adevăratul ei cîmp de acțiune. Incet-încet, aceste cuceriri modeste sporiau, se întregeau reciproc și, fără ajutorul nici unei intuiții, cercetătorul izbutea să rereconstruiască viața poetului François Mainard, să caracterizeze și să integreze în epoca lui Ludovic al XIII-lea opera aceluiași poet, să stabilească procesul complex de influențe suferit de Vasile Alecsandri. *Le poète François Mainard*, teza lui de doctorat din 1909, *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, harnica și agera lui investigație comparatistă din 1925, vor rămîne contribuții trainice la o istorie a literaturilor concepută pozitiv, sincer și riguros.

Și acum, să admirăm contrastul care opune una alteia, într'un conflict prelungit dincolo de moarte, personalitatea precuvîntătorilor mei la această catedră. S'a succedat aici un elev al lui Brunetière și un elev al lui Lanson. Temeritatea întreprinzătoare a lui Eliade a lăsat loc investigației prudente a lui Charles Drouhet. Cuvîntul cald și colorat al unuia s'a domolit la celălalt, devenind sobru, dens, propriu, și conștient lipsit de expresivitate pitorească. Două temperamente, două școli, dar și două momente din istoria țării noastre. In această trecere dela Eliade la Drouhet, eu văd însăși Romînia care-și caută drumul.

In elanul inventiv al lui Eliade, văd o Romînie cuceritoare, pornită spre culmi și afirmîndu-și darurile ei de strălucire. Iar în prudența organizatoare și gospodărească a lui Charles Drouhet, văd însăși necesitatea vitală care s'a impus Romîniei de după războiu de a-și consolida cîștigul material și spiritual prin adoptarea unei modeste, dar puternice discipline interioare. Posteritatea va recunoaște poate în măsura franceză a lui Charles Drouhet, în munca lui stăruitoare și precisă, o reacțiune nemărturisită împotriva noțiunilor vagi, împotriva aspirațiilor neancorate în realități.

*
* *

Nu-mi recunosc nici elocvența lui Pompiliu Eliade, nici rigoarea împăcată cu sine a lui Ch. Drouhet. Nu voi face mai bine decît dînșii. Dar, în cinstea lor, mă voi strădui să fac altfel.

Pentru mine, solemnitatea de astăzi are un sens aproape dramatic. E prilejul unui decisiv examen de conștiință. Cercetătorul liber de pînă ieri, se află astăzi în fața unei răspunderi care depășește limitele persoanei sale. Surprins de eveniment în plin proces de cristalizare, într'un proces sufletesc deschis, tradiția cere să-mi definesc atitudinea față de un mare număr de probleme esențiale. Ori eu, cel puțin astăzi, nu mă recunosc posesor al unei certitudini totale. Mai mult chiar, cred că există îndoieli mai fecunde decît certitudinile. Dincolo de rudimentele disciplinei mele, căi divergente se deschid, cari duc spre orizonturi aproape miraculoase. Nu mi-i posibil să condamn fără apel unele din aceste căi. Iar dacă mi-ar fi posibil, m'ași feri să le condamn, fiindcă aceste condamnări fără apel mi se par adevărate sentințe de moarte spirituală; iar aceste cristalizări definitive sunt ca florile zugrăvite de ger pe geamuri, admirabile și lipsite de viață.

Se poate însă ca cea mai bună atitudine a unui învățător să fie aceea de om viu, în plină evoluție, în plină așteptare, deschis oricărei revelații, de oriunde. Cristalizările vor veni, vor trebui să vină, mai tîrziu: ele vor avea sensul unui testament.

Deocamdată voiu încerca, sumar și sincer, să spun ce vreau și ce nu vreau, și mai ales ce cred, ce nu cred, sau ce nu cred încă.

Spuneam adineauri că Pompiliu Eliade s'a manifestat la această catedră ca un discipol al lui Brunetière, că Charles Drouhet nu s'a sfiit să se mărturisească elevul lui Lanson. Ar trebui, de dragul simetriei, să spun eu însumi al cui elev sunt.

Mărturisesc din capul locului că sunt un elev mediocru. Dar mă grăbesc să adaug că această mediocritate a fost încurajată de maeștrii mei. A fost încurajată mai întâiu de însuși Charles Drouhet, care mi-a transmis acum douăzeci de ani nepreţuite elemente de disciplină intelectuală și de metodă, dar care m'a învățat în acelaşi timp să nu jur *in verba magistri*.

Anii numeroşi pe cari i-am trăit în Franţa Sorbonei, a Bibliotecii Naţionale şi a libertăţii de iniţiativă, în intimitatea maeştrilor mei întru literatură franceză şi comparată, n'au făcut decât să întărească în mine sentimentul de libertate în plină desfăşurare şi să facă şi mai grea adeziunea mea necondiţionată la o concepţie exterioară mie.

Iată talentul excepţional de vorbitor şi de scriitor al lui Paul Hazard, intuiţia sa subtilă a proporţiilor şi a măsurii, discernămîntul său sigur şi puterea lui de analiză selectivă... Iată erudiţia supraomenească a lui Fernand Baldensperger, sentimentul său literar cu infinite nuanţe, spiritul său organizator al haosului literar pe fundamente nedogmatice şi mereu modificate de noi descoperiri... Iată pe Abel Lefranc, reprezentantul lui Rabelais, dar şi al lui Calvin, Abel Lefranc, „le bon maître'', surîzător, îngăduitor... Iată pe Paul Valéry, a cărui conversaţie e înviorătoare ca un izvor de munte, a cărui gîndire se naşte cu permanentă frăgezime, pas cu pas, din contemplaţia imediată a obiectului...

Văd încă oameni, profesori, gînditori, critici literari; şi văd cărţi, cărţi vioaie, uşor de purtat în amintire, chiar cînd sunt grele de erudiţie şi de sens...

Aceşti oameni, aceste cărţi, au fost învăţătorii mei. Am învăţat dela ei o metodă şi o disciplină. Dar, mai ales, ei au întărit în mine voinţa de cucerire a unei concepţii personale. Influenţa lor asupra mea a fost decisivă: dar a fost o influenţă formală — în sensul pestalozzian al cuvîntului. Ei nu mi-au transmis concepţii, ci mi-au format mijloacele de a-mi însuşi o concepţie.

Pentru delicateţa prieteniei lor, pentru discreţia acţiunii lor asupra mea, pentru înţelegerea pe care au acordat-o voinţei mele de desăvîrşire neconformistă, recunoştinţa mea le rămîne pentru totdeauna cîştigată...

BASIL MUNTEANU

I D E A L

— LUCIEI —

Pe unda anilor ce curg,
Te văd în vis spre miazănoapte,
Cu părul tău ca un amurg,
Cu glasul însăilat din şoapte.

Zglobii, spre mine îţi ridici
Paingii ochilor tăi mici,
Şi ţeşi cu fire nevăzute,
Cărarea dorurilor mute.

Incerc spre tine să pornesc
Şi mă agăţ fricos de ele,
Dar paşii mei înnimeresc
Pe cerul încărcat de stele.

De-acolo iar, în alte zări
Te văd, în mii de 'nfăţişări,
Şi mîna mea rămîne 'ntinsă
Spre tine, veşnic necuprinsă.

LAZĂR ILIESCU

RĂTĂCIRE, ÎN VIS

STATUILE

— Dacă te apleci puțin, îi vezi spatele arcuit și aripile-i desfășurate...

Vocea e tainică, murmurată, aproape lăuntrică. Mă apropii de o balustradă metalică, lucrată în arabescuri fine, și zăresc spatele unui grifon, lucindu-și bronzul într'o lumină ce cade pieziș. Privesc îndelung reflexele moi ale statuii îmbinîndu-și lucirile cu scurgerea lină a unor ape ce se zăresc departe. Mă cufund în uitare, învăluit în lumina lunară ce mîngîie imaterial statuia.

Din nou vocea tovarășului nevăzut îngînă:

— Dar cînd își va lua avîntul...

Cuvintele rostite au virtuți de vrajă; ele împrăștie nemișcarea decorului și mă strămută pe un alt tărîm. Cuprind acum statuia în întregime, încremenire durată în metal, în care presimt clocotul vieții și nevoia de spațiu. Deodată statuia chemată de apele depărtate, se însuflețește, se încordează puternic, apoi se avîntă cu un salt curb și cade zgomotos în valuri, țîșnind stropi.

Primenirile din jur se urmează, nepregătit; mă găsesc acum pe un vapor ancorat lîngă țărm, de unde privesc statuia evoluînd în apă cu grații de delfin. Se joacă. Își bate aripile, se afundă, apare din nou scuturîndu-și capul, înoată apoi liniștit în lungul vaporului. Pe punte, turiștii streini, cu ochelari negri, cu șăpci englezești și vestminte largi. Femeile au în jurul gîtului șaluri subțiri. Se plimbă fără a-și vorbi, fără a băga de seamă jocurile grifonului.

Privirile-mi sunt atrase din nou către țărm. Pare acum destul de apropiat. In fața unei clădiri se găsesc încă două statui. Cea care părea a fi fost așezată la mijloc înfățișează un zimbru, așa cum îi desprinsesem imaginea în copilărie, de pe filele cărții de citire. In dreapta lui se vede soclul gol, de pe care își luase avîntul prima statue. Zimbrul se animă la rîndu-i, își agită coama bogată, se proptește pe picioarele de dinainte, apoi cu un elan imens se prăbușește în apă. Este imediat urmat de a treia statue, pe care nu o pot desluși.

Apele devin spumegoase. Valuri mari se ridică în jurul vaporului, care saltă în tangaj. Nu am însă nevoe să mă sprijin de nimic. Privesc în jur, spectator oarecum exterior peizajului, panica de pe punte, învolburarea valurilor și agitarea celor trei monștri în ape. Sunt cuprins pe'ncetul de neliniște. Nu se pregătește numai un naufragiu, dar însuși pămîntul pare a fi scuturat de un cutremur brutal, care nărue edificiile de pe țărm, vînzolește cheiul și înclină în depărtare copacii, smulgîndu-i din rădăcini.

Atunci mă agăț puternic cu mîinile de balustrada punții și, înțelegînd că asist la un Sfîrșit, vreau să-i grăbesc termenul. Anticipez dezastrul, caut să-l ajut sufletește, să-i precipit desăvîrșirea, să-i întind proporțiile. Indemn în gînd animalele din apă să se agite și mai tare, și mai tare, pentru a ridica și mai înalt coloanele de apă și răscoli mai vajnic măruntaele pămîntului. Și monștrii par a mă asculta. Peizajul devine sur, ca învăluit într'un fum, în timp ce se desăvîrșesc prăbușirile și se înalță și mai sus valurile înspumegate.

Inţeleg că ne apropiem de Sfîrșit, că nimic nu-l mai poate înlătura sau îndepărta. O părere de rău ascuțită mă cuprinde, o nostalgie după trecut, după cele ce au fost, după frumusețea și ordonanța lumii de dinainte.

— Numai ei mai pot îndrepta ceva, șoptește tainic tovarășul necunoscut.

Atunci mă întorc către ape și mă adresez mental monștrilor înfuriați. Simt cum îi domin și cum îi îmblînzesc, cum îi constrîng să-și comprime furia și să-și încetinească mișcările. Și monștrii îmi ascultă porunca și se adună cuminți în jurul lor ca niște cîini ascultători, sub dîrzenia voinții mele. Se liniștesc valurile și începe să se risipească spuma ce acoperea apele. Iar pămîntul a încremenit în nemișcarea de totdeauna, acoperit de dărîmături și arbori prăbușiți.

— ...Își vor lua locul lor pe piedestale, șoptește o ultimă dată tovarășul necunoscut.

Ii zăresc deci nemișcați, bronzuri sculptate iscusit, pe țărmul dezolat.

Sunt cuprins de o liniște vastă, de o împăcare cu lumea și cu mine însumi cum nici odată nu mai trăisem. E ca mulțumirea obosită pe care o ai după o strădanie necurmată, prelungită timp îndelung, în momentul cînd te oprești și privești în urmă, la lucrul înfăptuit; ca o răsplată sufletească. Pacea mă invadează, mă cucerește ca un cîntec. Mă simt ușor, exaltat. Inchid ochii, sigur fiind că în momentul cînd îi voiu deschide, îndeplinirea săvîrșită mi se va înfățișa ca ceva mirific, aerian, ca o nouă lume. Mă pregătesc sufletește prin această viziune, pe care o chem, pe care o vreau și care-mi e necesară întregii ființe. Prelungesc încă o clipă aștepta-

rea, apoi deodată deschid ochii pentru a cuprinde irizările bogate ale unei lumi noi. Dar privirea dezamăgită colindă încet peste acelaş ţinut răvăşit, peste apele sure şi turburi. Deasupra, cerul strecoară nevăzut o cenuşă subţire.

LABIRINTUL ALB

O cameră înaltă, fără ferestre, vopsită în alb. Pereţii sunt netezi şi lucioşi. Incăperea e izolată şi goală. Simt că dincolo de zidurile albe nu se află nici o fiinţă, nici o tresărire. Totul e alb şi nemişcat.

Rămîn îndelung cu ochii robiţi de tăria albului fără pată. Sunt calm, depărtat de mine, neutru. Dar întrebările mijesc în suflet, la început nedumeriri fugare, mai apoi scormoniri dureroase. Ce caut în mijlocul pereţilor albi şi a liniştii care mă învălue? Unde mă aflu şi, mai ales, ce sunt?

Atunci privirile-mi sunt atrase de o uşă tăiată discret în zid. Mînat de o putere străină, mă îndrept către ieşire. Incerc o evadare pe care o ştiu totuşi zadarnică. Temerea mi se ascute, devine suferinţă, scincet, desnădejde. Imping uşa cu violenţă, căci ştiam că trebue să fie închisă. Dar uşa se deschide larg şi intru într'un coridor lung, alb şi tăcut. Cuprind cu privirea dintr'odată pereţii înalţi şi lucioşi şi înţeleg că dincolo de ei se află aceiaş încremenire albă şi tăcută. Mă simt şi mai singur şi mai părăsit. Atunci desnădejdea devine vaet. Rostesc ceva, dar vocea îmi răsună în urechi străină şi sugrumată. Cuvintele se destramă în sunete, iar sunetele cad în gol. Şi totuşi, strigasem ceva, ceva grav, hotăritor: un fel de chemare, un strigăt de ajutor, poate o invocare. Dar cum mi-aşi putea aminti cuvintele acelea, tălmăcind lucruri nelămurite?

In capătul coridorului, o altă uşă. Păşesc repede printre zidurile albe şi o deschid, repetînd chemarea. Nu-mi răspunde nici un ecou. Intru în altă cameră, la fel cu prima. Desluşesc o altă uşă la stînga, tăiată în peretele alb. O deschid, repetînd invocarea înfrigurată, căreia nimeni nu avea să-i răspundă. Atunci îmi pierd cumpătul. Mă năpustesc într'un alt coridor, apoi în altă cameră, şi din nou în lungul coridoarelor şi camerelor albe, tăcute. Mersul devine goană, invocarea devine ţipăt, şi rătăcesc besmetic mereu în lungul labirintului alb, repetînd în neştire aceiaş chemare desnădăjduită, căreia nu-i răspunde în jur şi în mine nici un ecou.

PE MĂRILE SUDULUI

...Să călătoreşti aşa, nesfîrşit, pe acelaş ocean, în aceiaş lumină albastră de amurg prelungit. Să te apleci în răstimpuri peste marginea îmbarcaţiei fragile şi să priveşti apa, lucind dinlăuntru cu fosforescenţe calme, unindu-şi lumina în aceiaş pînză egală. Şi să fii

întovărăşit de oameni despre care nu ştii nimic şi care te părăsesc înţelegători singurătăţii tale.

De cîtă vreme urmăream acest vis absurd, cu neputinţă de înfăptuit? Şi acum, iată... Sunt purtat pe întinderea oceanului în legănare molatecă, şi-mi deapăn viaţa urmărind în largul apelor jocul totdeauna acelaş al lucirilor moi. Totul e scufundat într'o atmosferă albastră şi totul se risipeşte în aceleaşi luciri.

Şi călătoria se prelungeşte în timp. Lunecă îmbarcaţia pe ape, purtată de un destin neştiut, dar nimic nu arată această mişcare. Cerul rămîne neschimbat, iar apele trimit în nesfîrşire pînza lor neîntreruptă. Plutim în nesfîrşire departe de ţărmuri. Depărtarea a deschis între noi şi lume un gol de netrecut, şi rătăcim astfel contopiţi cu timpul şi cu apele.

Presimţiri depărtate, îndoeli fugare îmi flutură arare în suflet o nevoie de călăuzire. Plutim pe mările Sudului, de sigur dar unde ne aflăm în adevăr? In apropiere de insula Paştilor, străjuită de statuile înconjurate de enigme, sau în apropiere de vreun arhipeleag, de vreun grup de insule de corali?

Intrebări alungate repede, căci ele turbură seninătatea calmă a plutirii în timp şi desţărmurire.

O dilataţie imensă mă cuprinde. Fiinţa mi se răspîndeşte în spaţiu şi se îmbată de lumină, aceiaş lumină albastră, plimbîndu-şi nuanţele în evantaliu, pe dinaintea ochilor halucinaţi, către tonurile grave ale siniliului. Indoită plutire, pe apă şi în timp, în lunecarea fără ţintă a îmbarcaţiei pierdute, printre tovarăşi fără nume.

Dar timpul oboseşte lumina. Gama albăstriului se înclină tot mai mult înspre întunecime. E ca un fel de îngenunchiere. Dar extazul nu se risipeşte. Nu va ajuta oare întunericul şi mai mult surghiunul nostru? Nu ne va rătăci şi mai adînc pe întinderi? Ne părăsim deci învăluirii negurilor. Umbrele tovarăşilor tăcuţi, copleşiţi la rîndu-le de nesfîrşire, se desprind din ce în ce mai pierdut din întunecimi. Trecerea e de abea simţită. Apele rămîn mai departe nemişcate, împrumutînd spaţiului lumina lor dinlăuntru şi înlocuind lucirea, acum dispărută, a întinderilor de sus. Şi plutirea durează mereu, în timpul nopţii desfăşurate.

Acum umbrele tovarăşilor muţi nu se mai văd. Se presimt numai, prin iradierea prezenţei lor. Suntem cuprinşi de tăcere, o tăcere pe care nu o turbură nici clipocitul apei, nici alunecara nesimţită a îmbarcaţiei noastre vagabonde. Intr'un tîrziu, simt că sunt singurul care stau de veghe. Ceilalţi s'au părăsit somnului. Şi gîndul că sunt singurul treaz pe întinderea lumii îmi dă puteri nebănuite. Simt în mine o creştere, o dorinţă de dominaţie prin spirit, o cuprindere a neţărmuritului, o risipire în veşnicie. Nu sunt singurul licăr de înţelegere, purtat pe întindere? Nu pot oare îmbrăţişa liniştea şi cerurile, timpul şi oceanul? Sunt singurul care veghez, şi gîndul acesta îmi dă putere asupra tovarăşilor mei cufundaţi în absenţă. Imi lunec privirea în direcţia lor. Nu-i zăresc,

dar le bănui ființele adunate în jurul lor, și învinse. Nu-i dispretuesc, dar un simțimînt de aristocratică izolare mă depărtează de ei. Sunt simpli tovarăși de drum. Atît. Căci comuniunea de gînd și simțire dintre mine și ei e spulberată. Și mă întreb atunci, zîmbind lăuntric: a fost oare săvîrșită vreodată? Cînd rămîneam muți, unii lîngă alții,, învăluiți deopotrivă de lumina albastră, erau și ei cuprinși de prezența vastitudinii, sau le atribuiam neștiutor acest simțimînt, de care, poate, ei erau depărtați?

Am continuat deci veghérea în noapte singur, sfîșiind legăturile de gînd ce mă uneau de tovarășii de călătorie. Eram acum singur pe întinderea mării, și gîndul îmi strecura în suflet o simțire orgolioasă pe care o trăiam din plin, deși o bănuiam neîndreptățită și meschină.

Atunci, pentru prima oară, pe întinderea mării se petrecu un fapt. Desprins din neguri, se ivi deodată în apropierea noastră un vas negru, imens. Alături de corăbioara noastră a cărei punte era aproape de apă, vasul apărea ca un munte întunecat, crescut din ape. O clipă am și crezut că ne-am apropiat de un țărm vulcanic, dar am deslușit în chiar acel moment, tăietura ascuțită a prorei, spintecînd suprafața apei. Vasul înainta repede, tăindu-ne calea. Atunci am înțeles că soarta noastră era pecetluită. Drumurile noastre aveau să se încrucișeze în acelaș moment și în acelaș punct pe întinderea mării, iar îmbarcația noastră avea să fie spintecată de lovitura năprasnică a întîlnirii. Am privit cu luare aminte mersul celor două vase și am înțeles cum ele erau purtate de o forță ce părea a veni din afară de ele și care avea să le năpustească deodată într'o ciocnire inegală. Atunci am strigat tare, ca să-mi deștept tovarășii și ca să vestesc pe cei ce trebuiau să se găsească de veghe pe vaporul întunecat. Umbrele tovarășilor au tresărit din absență. O clipă fu liniște. Apoi începurăm să urlăm cu toții, spre a ne vesti prezența. Dar era zadarnic. Vaporul negru înainta întunecat spre noi, și nici o mișcare nu se deslușia sus, pe punte. Atunci am urlat și mai tare, adăugînd țipetelor șuerul slabei noastre sirene. Nici o lumină nu se aprindea însă pe întinderea vasului întunecat, care înainta spre noi cu aceiaș lunecare liniștită. Am tăcut un moment, pentru a respira adînc aerul nopții, și am putut atunci culege imensitatea tăcerii care ne înconjura. Am reînceput apoi strigătele, dar vasul întunecat își urma neturburat cursa. Atunci desperarea ne-a sugrumat strigătul și am rămas cu ochii țintiți înainte, înspre locul unde avea să se întîlnească peste cîteva clipe cele două vase, și așteptînd ciocnirea care avea să ne arunce în adîncul oceanului. Timpul se prelungea, vasul negru înainta orb, iar în jurul nostru domnea din nou marea liniște.

...A fost curentul apei produs de vasul întunecat? Nu am putut desluși. Destul că îmbarcația noastră, mînată de o forță din afară, a început să pivoteze pe loc, oferind vasului negru una din margini. Sau poate că vasul întunecat și-a schimbat brusc direcția? O! gîndul renunțase atunci să mai caute și să înțeleagă. Am urmărit deci halucinați schimbarea care acum dădea celor două îmbarcații o direcție paralelă. Vasul negru trecu repede pe lîngă noi, atingîndu-ne aproape, și i-am putut urmări cu privirea lungimea imensă în cursul trecerii. Vaporul întunecat trecu pe lîngă noi, apoi se depărtă liniștit, fără ca noi să fi putut desluși vre-o umbră sau vre-o lumină pe puntea lui înaltă.

Cînd umbra neagră se topi în depărtări, mi-am amintit de tovarășii de drum. M'am simțit apropiat de ei, înfrățit în acelaș destin, și m'am surprins surîzîndu-le prietenește în întuneric.

ION BIBERI

CRONICA LITERARĂ

CRITICUL EXEMPLAR. ASPECTELE UNEI COMEMORĂRI.

Numim „exemplar" pe criticul neabătut dela exercițiul bunului gust și al dreptei judecăți de nici o împrejurare subiectivă. Vocația critică se declară chiar în putința acelei libertăți contrazisă în ascuns, dar totuși necontrariată în aparență, fiind deaceea un triumf continuu asupra pornirilor personale.

Imparțiali față de alții, al căror proces, străin de noi, am fi chemați să-l judecăm, putem fi mulți, dacă nu cu toții; imparțial însă față de sine, intrînd el însuș ca parte în procesul, pe care trebue cu toate acestea să-l judece, este numai criticul exemplar.

La cine altul, dela noi, ne-am putea gîndi, scriind ceeace scriem, decît la Titu Maiorescu? *Insemnările zilnice* au adus în sprijinul acestei idei, ce se poate face despre autorul lor, un material deosebit de important; cu atît mai important, cu cît comentatorii criticei maioresciene, fie chiar prieteni, au contribuit cu toții la micșorarea cel puțin a meritului ei: adversarii — cu intenție anume, mergînd pînă a i-l contesta deschis, iar prietenii — fără să știe, arătîndu-l ca rezultat necostisitor.

Să sperăm, că afirmînd aceasta, nu ni se va lua drept manifestarea unui zel fără măsură. Căci admiratorii lui Maiorescu, ei înșiși pînă deunăzi cît nu apăruse jurnalul, celebrîndu-i în orice împrejurare marea inteligență exclusivă, au întreținut despre el în conștiința publică ideea destul de curioasă a unui om lipsit de pasiuni omenești, un fel de monstru cefalic, pentru care părtinirea inimii nici n'ar fi fost de conceput, de îndată ce era lipsit de inimă. Biruința de sine, care dă înălțime criticei, se înțelege dar, că nu putea, următor elogiului acestor admiratori, să împodobească spiritul maiorescian. Și atunci, ce laudă era aceea a unei obiectivități necucerite și a unei libertăți critice fără piedici?

Dar iată că între timp s'au tipărit primele două volume ale jurnalului său, și omul, care își tăinuise inima pînă la a se crede că nici nu avea, apare întreg, cu nebănuite turburări, cu simpatii și repulsii, peste care deopotrivă inteligența critică, adică bunul gust și dreapta judecată, triumfa suveran.

Nouă, celor de azi, ne vine ușor să fim obiectivi cu un Eminescu sau Caragiale: lauda nu ni se încurcă în relațiile omenești cu ei. Dar Maiorescu a fost contemporanul lor, a fost tovarășul și de atâtea ori prietenul lor; i-a cunoscut cîteodată chiar pînă la neplăcerea care, între oameni, rezultă din deosebirea de temperamente sau numai de

interese. La un anume moment, de Eminescu, îl desparte o diferență politică și în acelaș timp și mai cu seamă o certă pasiune pentru aceeași femee; de Caragiale — caracterul inconvenabil al acestuia, ca să nu zicem lipsa de orice caracter.

Despre relațiile cu marele poet, devenite foarte încordate, ne vorbesc însemnările din *Fevruarie* și *Iunie 1879* (v. *Insemnări zilnice*, vol. I): „In interval, greul timp intern cu Mite și Eminescu" sau: „Grea epocă Eminescu (urmează notarea cîtorva atitudini ciudate ale poetului față de Mite, iubită totodată și de critic *n. r.*). Articol al lui în chestiunea evreească în contra mea...". In *Iunie 1880*, Maiorescu adaogă încă la jurnal: „La Iași, aflat dela d-na Micle tot felul de lucruri ordinare contra mea (și a Mitei), provenite dela Eminescu".

Dar însemnarea cu „greul timp intern" și „articolul în chestiunea evreească" e însoțită totuși de cuvintele: „...și după asta [eu] totuși aceeași simpatie pentru el, poate mai puternică", cuvinte ce se verifică îndeajuns. Căci în adevăr judecata și gustul criticului, chiar în cadrul unui jurnal intim, nesortit poate publicității, rămîn neinfluențate de antisemitismul pe care, ca libertate politică a poetului, nu-l împărtășește, dar mai ales de concurența sentimentală, care nu reușește nici ca să-l turbure. Și astfel spre *sfîrșitul anului 1879*, deci chiar între datele însemnărilor de mai sus, putem încă citi: „Cîteva poezii nouă ale lui Eminescu, foarte frumoase și o satiră veche, deasemenea", după cum, mai tîrziu (v. *Insemnări zilnice*, vol. II), fără nici o aducere aminte despre neplăcerile politice și sentimentale avute cu omul, iarăși: „Citit frumoasă legendă de Eminescu, „Luceafărul" *(Sîmbătă, 17/29 Aprilie 1882)*; „Lectură... a nouei frumoase poezii a lui Eminescu „Luceafărul" *(Sîmbătă, 24 Aprilie, 1882)*; „Seara Luceafărul lui Eminescu, cu ei și Anette și familia mea, citit, corectînd" *(Luni 13/25 Sept. 1882)*; „Am citit... iarăși vecinic frumoasele poezii de Eminescu *(Vineri, 8/20 Oct. 1882)*; „...frumosul „Luceafăr" al lui Eminescu, șlefuit" *(Joi, 28 Oct. 9 Noemvrie 1882)*; „Le-am citit (familiei Știrbey *n., r.* „Luceafărul lui Eminescu" *(Duminică, 31 Oct. 1882)*; „Citit (la *Junimea*) traducerea germană a „Luceafărului" de Mite" *(Miercuri, 12/24 Ianuarie 1883)*; „Seara, la Kremnitz, Mite mi-a citit traducerea „Luceafărului" *(Marți, 25 Ianuarie/7 Fevr. 1883)*; și apoi întreaga operă de asistență a poetului alienat, internarea la Șuțu, vizitarea lui, ajutorul material, trimiterea la Viena, condusul la gară, editarea poeziilor, corespondența cu Viena asupra sănătății lui, vizita și acolo, și, însfîrșit, împotriva temerilor cîte unui prieten („Zizin C[antacuzino] zicea ieri că Eminescu va răsplăti ostenelile mele pentru el cu cea mai neagră ingratitudine, căci, la o minte genială, ar fi avînd un caracter comun" *Miercuri 1/13 Fevruarie 1884)*, plimbarea lui Eminescu, însănătoșit temporar, în Italia, și celebra scrisoare către el, cu încheierea: „Așa dar fii fără grijă, redobîndește-ți acea filosofie impersonală ce o aveai totdeauna, adaoge-i ceva veselie și petrecere în excursiunea prin frumoasa Italie, și la întoarcere mai încălzește-ne mintea și inima cu o rază din geniul D-tale poetic, care pentru noi este și va rămînea cea mai înaltă încorporare a inteligenței romîne" *(Fevruarie 1884)*. Acestea toate erau faptele în legătură cu Eminescu și convingerile despre el, nu ale unui critic care numai s'a încîntat de geniul marelui poet, ci ale unuia care s'a găsit cu el și într'o oarecare disensiune politică și într'un grav conflict sentimental.

Cît privește pe Caragiale, Maiorescu nu avea mai nici un motiv omenesc de a-l iubi. Putem presupune în toată libertatea că, omenește, își displăceau reciproc, ceeace nu era cazul cu Eminescu. Autoritari și scenici amîndoi, ei își jucau rolul pentru cîte o lume în totul deosebită una de alta, pentru două lumi ce nu se întîlnesc niciodată în aceeași sală de teatru: Maiorescu era actorul publicului cultivat, iar Caragiale — al plebei. Primindu-l între ai săi, în cercul de oameni subțiri

ai *Junimii*, criticul avea să observe cum, de sub masca scriitorului apreciat, se strîmbă din cînd în cînd suburbia și va observa nu numai diferența socială a rolurilor dintre ei, dar și deosebirea de caracter, dacă deosebire este între a avea și a nu avea caracter.

In orice caz, *Insemnările zilnice*, pînă acum, nu cuprind nici o notă în care Caragiale-omul să apară într'o lumină favorabilă, ci dimpotrivă. Astfel: „Aseară citit actul I din opereta „Hatmanul Baltag" de Caragiale și Negruzzi, cu ei toți. Foarte amuzant. Caragiale cam nerușinat cu ceilalți..." *(Sîmbătă 27 Noem./9 Dec. 1882)* sau: „Ceartă între Negruzzi și Caragiali pentru modificări necesare (la opereta lor *n. r.*). Caragiali violent, grosolan și inutilizabil" *(Martie, 1884)* și din nou: „Seara Junimea, Caragiale lipsit de tact ca la mahala, în discuția, cu Alecsandri..." *(Sîmbătă, 17/29 Martie 1884)*. Era așa dar cel puțin o diferență de public și de scenă între acești doi mari actori.

Maiorescu însă avea și o minte, după cum se știe, disociativă. Și omul prin urmare nu-l putea influența să nu-i admire opera. Cu toate impresiile notate, dramaturgul se bucură din plin de atenția lui foarte binevoitoare: „Joi seara, banquetul... Foarte vesel. Mare efect lectura lui Caragiale „Scrisoarea pierdută" *(Miercuri, 24 Oct. 1884)*; „...Sora lui Negruzzi, d-ra Miclescu, d-nul și d-na Ralet, M-me Steege, Grecenele, etc. Am citit „Scrisoarea pierdută" *(Vineri 26 Octomv. 1884)*; „— Dela 8—11 seara, la Regina, cu Caragiali, care ne-a citit „Scrisoarea pierdută". *(Luni 12/24 Noemv. 1884)*; „Prima reprezentație a [comediei] „Scrisoarea pierdută" de I. L. Caragiale, în Teatrul Național. Succes mare, autorul de două ori chemat, Regina prezentă. Lume, de nu mai încăpeau. După reprezentare, supè la noi, cu Carag[iale], Slavici, Balș" ș. a. *(Marți, 13/25 Noemvrie 1884)*; „La cină, doamna Cal-l[imachi] — Catargi, Lecomte, [du Nouy], Kremnițîi, Zizin Cantacuz[ène], Caragiali și Burghele. După masă... Carag[iali] a citit noua și hazlia sa farsă de concurs. „D'ale Carnavalului". *(Vineri, 15/28 Fevr.* 1885); „Aseară M-e Callimaki, Negruzzeștii, Zizine și [S.] Fl. Marian din Bucovina, la mine la masă. Și Caragiale, căruia alaltăseară i-am dat la Comit[etul] teatral premiul de 1.200 franci pentru farsa sa în 3 acte „D'ale Carnavalului". *(Miercuri, 27 Fevr./11 Martie 1885)*; și apoi: „Ieri, la teatru, premiera farsei în 3 acte a lui Caragiali „De-ale Carnavalului". Pe jumătate căzută, dar din cauza unor pretenții injuste. Este, doară, numai o simplă farsă veselă și nu vrea să fie mai mult". *(Marți, 9/21 Aprilie 1885)*; și însfîrșit: „Lunea Rusaliilor 13/25 Mai, de dimineață pînă către ora 2 noaptea, terminat de scris critica asupra comediilor lui Caragiali". *(Duminică, 12/24 Mai 1885)*. Caragiale totuși, violent cum era, s'a dedat mai tîrziu la atacuri foarte josnice împotriva lui Maiorescu, fără ca acesta însă să răspundă în vreun fel și cu atît mai puțin în felul de a-și modifica părerea despre opera dramaturgului. Dar de aci începe deosebirea profundă de caracter, dintre ei, și nu ea ne preocupă acum.

Ca să încheem cu aceste rînduri, care pun pe Maiorescu în lumina de „critic exemplar", numai *Insemnările zilnice*, pe care nu e nevoe să le mai sprijinim și cu alte fapte cunoscute istoriei literare, arată îndeajuns că bunul gust și dreapta judecată a lui Maiorescu erau biruinți mai întîi asupra lui însuși. Admirația lui nestrămutată în nicio împrejurare față de Eminescu și Caragiale, admirație devenită asistență activă și neobosită, ține aproape de miracol, cînd i se cunosc neînțelegerile omenești cu fiecare dintre ei. Și deaceea, ne-am gîndit că e poate folositor azi să-i propunem exemplaritatea critică tuturor celor ce, vroind să-i calce pe urme, se otrăvesc totuși cu propria-le pasiune.

*
* *

La comemorarea lui Titu Maiorescu, *Viața Romînească* se simte și datoare și liberă să participe cu omagiul ei; datoare, fiindcă e vorba despre sărbătorirea a o sută de ani dela nașterea omului, care a devenit una dintre puținele personalități covîrșitoare ale culturii noastre, și liberă, pentrucă această revistă, încă din timpul vieții ilustrului bărbat, i-a dat lauda ce i se cuvenea.

Multe deosebiri au putut fi între Maiorescu și conducătorii *Vieții Romînești;* cine vrea să le afle, le va găsi pe toate în paginile revistei noastre, mai ales în primii ei cinci ani. Era vremea cînd criticul acestui periodic, regretatul G. Ibrăileanu, își tipărea la sumar unele dintre capitolele cunoscutei sale lucrări *Spiritul critic...* prin care acțiunea lui Maiorescu apărea nu ca deschizătoare de drumuri noui, ci ca o rezultantă a tradiției culturale moldovenești, și cînd, în acelaș timp, la „Cronica literară" sau la „Micellanea", se susțineau chiar oarecare polemici împotriva unora din directivele maioresciene.

Cu toate acestea, ne mai amintind de recunoaștrea din chiar polemicele obiectivului Ibrăileanu, *Viața Romînească* a făcut loc, într'o împrejurare festivă (Universitatea din Iași sărbătorea pe profesor, la retragerea din învățămînt) omagiului ei nereținut.

„Sărbătorirea d-lui Maiorescu, se poate citi în Nr. 11 al revistei noastre din 1909, de către Ieșeni a fost răsplătită de jubilar cu prisosință, căci discursul d-sale din Aula Universității a fost o adevărată sărbătoare pentru concetățenii noștri.

„Am văzut pe acelaș Maiorescu de altădată, — de totdeauna — cumpănit în gîndire și cald în expresie". Și după arătarea învinuirilor ridicole, ce i se adusese, printre care mai ales aceea de cosmopolitism, se adaugă; „...acest om, care a lucrat atît de mult pentru desrobirea culturii romîne de influențele rele streine și pentru crearea unei conștiinți naționale, în adevăratul înțeles al cuvîntului", pentruca în cele din urmă articolul să se încheie astfel: „...Dar serbarea se isprăvi și maestrul își luă un suprem adio dela universitatea, pe care a ilustrat-o odinioară cu prestigiul unei inteligențe în afară de linie". Așa încît obiectivitatea ei tradițională dă *Vieții Romîneși* de azi impulsul și simțămîntul liber de a se asocia la comemorarea celor o sută de ani dela nașterea marelui om.

Și este pentru ea o bucurie de calitate superioară că un idealist categoric, care putea să declare în pomenitul discurs dela Iași, că ceea ce „hotărăște soarta oamenilor sînt trebuințile sufletești: religia pentru cei mai mulți, frumosul artistic pentru unii, filozofia pentru cîțiva", e îmbrățișat și sărbătorit chiar atît de tîrziu de toată suflarea cultivată a țării noastre: de Academie într'o ședință festivă, prezidată de însuși M. S. Regele, ale cărui cuvinte în această împrejurare nu se pot uita, de Facultatea de Litere și Filozofie printr'un ciclu de conferințe foarte ascultate, de *Revista Fundațiilor Regale* prin articolele mai tuturor criticilor activi de astăzi, de Ministerul Educației Naționale etc., etc.

Ce e drept, am înregistrat și o excepție. D. N. Iorga a tipărit un scurt articol de ziar, a cărui concluzie, dacă ne amintim bine, era „stimă, da — admirație, nu", susținînd și conferința anunțată sub titlul „O încercare zadarnică de reînviere". Am ascultat noi înșine conferința d-lui Prof. N. Iorga. După arătările d-sale, Titu Maiorescu „n'a avut nimic comun cu societatea romînească", nu s'a identificat cu niciuna din marile ei aspirații și prin urmare nu poate avea vreo legătură cu viitorul acestei societăți, care, la rîndul ei, „n'are nevoie de reînvierea dascălului silogist".

Se înțelege, că nu pentru a o discuta, menționăm concluzia d-lui Prof. Iorga; am reținut-o cu gîndul să ne exprimăm părerea de rău că un glas atît de înalt a lipsit din corul de slavă, pe care l-a reunit

dintr'odată amintirea marelui om în jurul numelui său. Dar, ca să nu mai avem impresia acestei lipse, credem nimerit să reproducem, din „studiul literar" publicat de d. N. Iorga, de mult, în *Era nouă* (Nr. 23, Duminică 11 Martie 1890), un fragment: „*Convorbirile*, scria atunci viitorul ilustru autor, represintă *bunul simț în literatură*. Gândiți-vă la ce era literatura românească, atunci când — acum 25 de ani, cercul Maiorescu a început să purifice aerul, încărcat de miasmele scribomaniei fără frău și veți vedea, ce a putut face *Convorbirile* și recunoștința ce li-o datorăm noi, cari, scriitori ai zilei de azi, avem o limbă care nu e nici a lui Pumnul, nici a lui Cipariu, ci limba lui Alecsandri, limba lui Eminescu, limba lui Creangă. Mulțămită iarăși revistei cercului „Junimea" azi trăim mai în larg în lumea literelor și nu suntem în primejdie a fi mânjiți din când în când de atingerea neplăcută a unuia din acei „bohêmes" ai condeiului, cari scot versurile din mânecă și scriu prosă din cafenea pe colțul meselor de biliard. *Convorbirile* au fost ca o suflare de vânt răcoritoriu într'un văzduh îngreuiat de miasme: fără altă armă decât bunul simț, d. Maiorescu a curățit literatura noastră de hipernaționalism, șovinism, limbă ultralatinisată și elucubrații nesănătoase".

Fiindcă însă, la 1890, d. *Prof.* N. Iorga era foarte tînăr, să completăm omagiul societății romînești de azi, față de omul de cultură comemorat, cu ceea ce scria d-sa, aproape douăzeci de ani mai tîrziu, în *Neamul Romînesc* (Nr. 133, an. IV, 25 Noemvrie 1909). In plină maturitate, ilustrul autor, aflînd despre retragerea, impusă de Minister, a lui Maiorescu dela catedră, scrie, susținîndu-i dreptul de a rămînea: „Superioara sa inteligență, senină și sigură, are puterea ei din anii bărbăției; cu nimic n'a scăzut energia și varietatea unuia din cele mai minunate glasuri de orator; stăpînirea tuturor mijloacelor unei tehnice de o desăvîrșită delicatețǎ și de o absolută armonie a rămas perfectă. Pînă și farmecul înfățișării acestui om extraordinar e și astăzi acelaș, biruitor și față de dușmanii săi, mulți și neîmpăcați: mersul hotărît, prestanța minunată, sănătatea feței, din care luminează de supt sprincenele dese ochi mari, a căror lumină n'a căpătat măcar blîndețea iertătoare a bătrîneții". In continuare, se afirmă că în mediul universitar de atunci era nevoie de un om care să înfrîneze cu prezența sa pornirile nestăpînite ale noilor profesori: „Acest om, a cărui creștere superioară, princiară, a cărui înnăscută demnitate ținea departe vulgaritatea obraznică a patimilor desgolite, era d. Maiorescu". Și, în sfîrșit: „Va rămînea pe urma acestui mare învățător care se duce un sentiment de adînc-mulțămitoare amintire la studenți, dacă mîne ei nu vor face greșeala de a crede că lecțiile d-lui Maiorescu erau doar o frasă care se poate înlocui cu altă frasă și un gest în locul căruia se poate primi un alt gest; va rămînea între alții o mai mare lipsă de jenă în jocul patimelor și intereselor, și o glorie care se va recunoaște, cînd ea va fi căpătat, mulțămită și colegilor rămași, perspectiva trebuitoare".

Cititorii noștri, odată cu noi, pot fi deci mulțumiți: ei au acum impresia că din corul de slavă pentru Titu Maiorescu, glasul d-lui Prof. N. Iorga nu lipsește.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂȚII

ROMANUL UNEI DESVOLTĂRI SPIRITUALE

Rezumarea unui roman este o operație pe cît de utilă, pe atît de neplăcută. Comprimarea aceasta într'o pilulă de cîteva rînduri a unei substanțe de viață și de talent cuprinsă în cîteva sute de pagini este penibilă și nedreaptă. Relatarea subiectului în fraze de cod civil, reci, concise, plate, desfigurează frumusețea operei. Acolo unde autorul, cu tact, discreție și poezie, a descris împlinirea unei iubiri, rezumatorul expune în stil de proces-verbal că „el o are după multe insistențe" sau că „ea însfîrșit cedează" sau altceva la fel. Rămîne povestirea mai pe îndelete a subiectului, procedeu care amintește de exercițiile școlare: „Spune acum cu vorbele dumitale!". Dar și aici copia în raccourci este o denaturare.

Totuși, rezumatul, cînd e vorba de romane, este folositor cititorului care vrea să se informeze pentru a putea alege. Dar cîte romane sînt interesante numai prin subiect? Cred că valoarea a nouă zecimi din producția epică mondială din ultimele trei sute de ani, dela *Don Quijote* la *Der Zauberberg*, nu stă atîta în ceiace este povestit cît în felul cum se povestește. Cu alte cuvinte, cred că nu imitarea exactă a vieții face esența romanului ci interpretarea vieții de către romancier. Asta însă, mă grăbesc să spun, nu trebue să însemne că romancierul face bine atunci cînd nesocotește faptele, întîmplările, acțiunea. Și dacă un roman în care nu se petrece mare lucru nu dă loc decît unui rezumat sărac în fapte precise, asta nu are nicio însemnătate în ce privește valoarea lui. Ba poate chiar, cu cît un roman este mai greu de comprimat în hap rezumativ cu atît el este mai valoros (cel puțin în ce privește conținutul lui sufletesc, deloc neglijabil și care poate foarte bine — vezi Balzac — să existe în acelaș timp cu un belșug de fapte).

Gilles *) al lui Drieu La Rochelle este ceiace Germanii numesc un Bildungsroman, un roman al unei desvoltări spirituale. Specia aceasta de roman numără exemplare ilustre și în bună parte astăzi necitite și necitibile ca *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. Este specia de roman cea mai refractară rezumatului în sensul strict al cuvîntului. Aceasta nu atît din cauza fineței de țesut a conținutului cît din cauza sărăciei în ce privește faptele, întîmplările, acțiunea. In acest soi de romane acțiunea este săracă în sine; ea nu capătă valoare decît prin răsfrîngerea în sufletul eroului și prin transfigurarea ei cu prilejul acestei resfrîngeri; descripțiile sînt deobicei plate, fără culoare; perso-

*) Gallimard, éd.

najele secundare sînt şterse; eroul este în general lipsit de cea mai mică putere de-a ieşi din el, de-a concepe obiectiv lumea exterioară.

Acesta este, de altfel, mai mult Bildungsroman-ul de tip german, realizat în *Wilhelm Meister*, în *Heinrich von Ofterdingen* al lui Novalis (acesta salvat dela platitudine prin aura lui de vis şi de misticism şi prin *îndemnul la poezie* dacă nu prin poezia efectiv exprimată); mai tîrziu cu mai mult pitoresc în *Der grüne Heinrich* al lui Gottfried Keller.

L'éducation sentimentale este tipul francez şi poate tipul universal perfect al romanului unei evoluţii spirituale, făcut deopotrivă din analiză sufletească şi din zugrăvirea lumii exterioare.

Gilles vrea să fie pe lîngă istoria desvoltării spirituale a unui om şi o evocare a societăţii franceze dintre cele două ultime războaie, dintre 1918 şi 1938. Cu toate acestea, materialul personal, desigur că în bună parte autobiografic, copleşeşte materialul documentar. Lumea exterioară este evocată aproape exclusiv prin răsfrîngerile ei în sufletul lui Gilles Gambier.

Acesta trece printr'un şir de experienţe. Experienţe erotice, sentimentale, sociale, politice, literare. In prima parte, îl vedem tînăr permisionar sosind de pe front într'o zi dela începutul anului 1917. Orfan, Gilles a crescut îngrijit de tutorele lui, Normand original şi ciudat, om de treabă în fond, care, după o viaţă de călătorii aventuroase, s'a retras în căsuţa lui din Normandia unde se ocupă cu istoria religiilor. Războiul l-a surprins pe Gilles Gambier pe cînd era student. Tinereţea lui a fost curmată brusc de realitatea cumplită a frontului. Situaţia aceasta a fost, în ultimii douăzeci de ani, descrisă de sute de ori, deobicei cu amărăciune. Drieu la Rochelle evită, prin temperament desigur mai mult decît din premeditare artistică, clişeul de atîtea ori reprodus. Gilles Gambier, deşi se întoarce de pe front cu un braţ aproape anchilozat din cauza unei răni prost tratate, nu debarcă în Paris cu suflet tragic şi gînduri amare. Firea lui îl îndeamnă şi experienţa frontului l-a obligat să trăiască în prezent:

„Insfîrşit nu mai făcu decît să privească, să dorească. Toată lumea aceasta, despreţuită timp îndelungat, îi părea ciudată. Ar fi putut să urască pe bărbaţi, dar el nu se uita decît la femei, pe care le adora. Era o seară domoală. Dacă ar fi privit cerul, aşa cum făcea pe front şi cum uita să facă acum în oraşul mare care apleacă toate simţurile omului spre cîteva fetişuri, ar fi văzut un cer minunat. Cer parizian, fără stele. Era o seară blîndă, uşor brăzdată de frig. Femeile îşi întredeschideau blănurile. Il priveau. Lucrătoare şi femei de stradă. Femeile de stradă îl ispiteau mai mult decît lucrătoarele, însă el voia să se joace cu dorinţa lui, scrîşnind din dinţi. Toată lumea părea că merge spre un scop. De asemeni şi el avea un scop a cărui formă îi era încă necunoscută. Mai curînd sau mai tîrziu, forma aceasta avea să se desvăluie".

Desvăluirea acestui scop, sau mai exact căutarea unui scop în viaţă, va continua pînă la sfîrşitul cărţii. Cu obiceiul lui de-a trăi în prezent, Gilles va evita mereu o definire a scopului vieţii lui.

Deocamdată, după uvertura unei nopţi de exces alcoolic şi de satisfacere sexuală, Gilles, fără un ban (tutorele lui e într'o călătorie de propagandă în Canada), se duce să vadă pe părinţii a doi camarazi morţi pe front. Cunoaşte pe sora lor, Myriam Falkenberg. Tatăl ei e un bogat om de afaceri. Mama ei a murit, de supărare, după moartea fraţilor ei. Intre Gilles şi Myriam se leagă o prietenie ciudată, transformată la ea în curînd în dragoste. Lucid, Gilles nu-şi ascunde că, deşi Myriam, studentă la ştiinţe, e drăguţă şi deşteaptă, ceiace îl atrage spre ea este în primul rînd averea ei. Intrat într'un spital pentru a-şi vindeca braţul, el nu se sfieşte să accepte dela Myriam, şi

nu cu titlu de împrumut, sume importante, cugetînd cu cinism prin reflexia autorului:

„Apariţia banului în anumite existenţe poate fi un miracol ca şi acela al iubirii: el agită puternic imaginaţia şi sensibilitatea, cel puţin în primul moment".

Tonul acesta de sinceritate va continua dealungul întregii cărţi. El dă un aer de candoare materialismului cinic şi de naturaleţă celor mai ruşinoase sentimente. Autorul a evitat cu grijă orice ipocrizie, fără a face în acelaşi timp etalaj de cinism. Dealtfel, spre sfîrşitul războiului trecut, aceasta era starea de spirit a multor tineri care, după ce la o vîrstă crudă văzuseră de sute de ori moartea cu ochii, nu mai aveau niciun respect pentru frumoasele sentimente ipocrite ale înaintaşilor şi nu se gîndeau decît să cîştige timpul pierdut, lacomi de prezent şi de satisfacţii imediate, pentrucă cuceriseră o experienţă cumplită.

Bancherul Falkenberg se sinucide. Gilles Gambier, prin protecţia procurată de Myriam, nu se mai întoarce pe front şi capătă un post la ministerul afacerilor străine. Prietenia amoroasă cu Myriam îi lasă timp destul ca să aibă multe aventuri cu rezultat precis, plătind femeile din banii daţi de Myriam. In sfîrşit, se căsătoreşte cu aceasta. Decepţie fizică. In ultimul an al războiului, reia serviciul pe front ca interpret pe lîngă o divizie americană. In Belfort, este cuprins de o puternică dragoste sensuală pentru o femeie mai în vîrstă decît el. Odată cu sfîrşitul războiului ia sfîrşit şi experienţa erotică a lui Gilles.

In partea a doua intitulată *L'Elysée* (prima poartă numele de *La permission*), îl vedem pe Gilles după război, căsătorit mereu cu Myriam, trăind separat de ea dar din banii ei. Lumea în care se învîrte el e formată din tipuri foarte variate: politicieni, literaţi cu idealuri sociale, poeţi de avant-gardă. Toată această parte este debunăseamă copiată după realitate. Cineva care a cunoscut bine lumea literară şi politică pariziană dintre 1920 şi 1930, ar putea desigur să pună un nume real dedesubtul fiecăreia dintre aceste figuri. Acela căruia cheia îi lipseşte nu va izbuti să vadă clar decît cîteva dintre ele, fiindcă nu toate sînt suficient de vii. Mai exact: autorul le descrie cu amănunţime şi le caracterizează cu pătrundere, dar nu le mişcă destul de viol, nu le face să trăiască destul. Cu alte cuvinte avem în faţă un material de memorii uşor romanţate şi numai ici şi colo cîte un adevărat episod de roman. Autorul n'a ajuns (poate n'a vrut) să dea pretutindeni formă artistică materialului său de fapte. Lectura, din cauza aceasta, este adeseori obositoare, şi este obositoare fără rezultat spiritual, pentrucă figurile, cum am mai spus, nu se întipăresc suficient în minte, acţiunile lor nu ne prind, vorbele lor nu ne conving. Şi totuşi, realitatea lor o simţim. Numai forma în care este dată nu ne mulţumeşte întotdeauna.

Personagiile care trăesc mai mult sînt membrii grupului *Révolte*, grup de literaţi cu veleităţi politice de stînga, în care nu ne este greu să distingem grupul surrealist, sau o parte din acest grup amestecată cu părţi din grupul puţin mai vechi al dadaiştilor. Dar identificarea exactă nu ne interesează. E destul să recunoaştem în grupul *Révolte* o bună parte din tineretul dela 1920, anarhizat de război, visînd descompunerea unei societăţi vechi şi slăbite. Unul din corifeii grupului, Cyrille Galant, spune lui Gilles:

„Noi urmărim sistematic un anumit plan de demoralizare generală".

Mulţi erau tinerii care la acea epocă declarau cu candoare acelaşi lucru prin cafenelele din Montparnasse şi din Cartierul latin.

Gilles Gambier, deși prieten cu ei, păstrează o atitudine prudentă față de acești exaltați:

„Gilles, pentru a-și satisface curiozitatea față de isprăvile grupului *Révolte* și în măsura în care groaza lui de lumea modernă i le înfățișa drept niște manifestări suicidare ale acestei lumi, își ascundea sub masca humorului desgustul pe care ele i-l inspirau".

Carentan, tutorele lui Gilles și care îl vizitează pe acesta la Paris, îi spune:

„...Cît despre prietenii tăi, ei sînt mărunți, mărunți de tot. Ei sînt față de romantici ceiace sînt radicalii față de Jacobini. Asta spune tot. Nu sînt decît moneda măruntă a vechiului 89. Multe talente, dar coaie deloc. Caël [șeful grupului] e un Robespierre fără cea mai mică ghilotină, fără nici cel mai mic briceag... Epoca ta mi se pare destul de plată".

Intr'adevăr toate isprăvile acestui grup sînt penibile și ridicule. Pe lîngă asta, fără să-și dea seama, acești tineri sînt unealta cîtorva politicieni din opoziție, cărora ei le servesc de turmă electorală. In fond, toată revolta lor nu izbutește să producă decît un singur fapt: sinuciderea lui Paul Morel, fiul președintelui Republicei, care sucombă sub povara unei eredități bolnave, agravată de anarhismul tovarășilor.

Odată cu această experiență politico-literară (producția poetică a grupului nu e mai sus decît politica lui), Gilles realizează și una sentimentală în iubirea lui față de Americana Dora, care îl desamăgește.

Desgustat, pleacă în Normandie la Carentan, a cărui înțelepciune nu-l liniștește:

„Toată înțelepciunea aceasta oricît de sigură, și de evidentă ar fi fost pentru Gilles, i se părea că nu poate fi întrebuințată. Peste cîte secole ar mai putea servi din nou? In care nou ev mediu? Ce puteau să facă aceste maxime sfinte împotriva cinematografelor și a cafenelelor, a caselor de toleranță, a ziarelor, a burselor, a partidelor și a căzărmilor? „Niciodată, se gîndea Gilles, niciodată, niciodată seva nu va mai străbate prin acest popor al Franței cu arterele uscate. Ce poate face Carentan contra lui Caël, nebun de debilitate, întors la bîlbîiala infantilă și făcînd din această bîlbîială ultima lege a spiritului? Sau contra uscăciunii bizantine a lui Galant?".

Și iată o nouă etapă a evoluției lui Gilles. El care „nu luase partea nimănui", trăind într'un indiferentism egoist, din indolență mai mult decît din convingere, își reface viața. Divorțează de Myriam, ceea ce înseamnă că rămîne sărac, se colează cu o femeie de stradă întîlnită în Alger, suflet onest și simplu care îl iubește cu naivitate și trăinicie, scoate o revistă pe care o intitulează tragic *Apocalipsul*, și după moartea femeiei, ia parte la războiul din Spania, de partea albilor. Epilogul relatează aspecte din acest război, la Barcelona, în Ibiza, scrise într'un stil de mare reportaj, viguros, sobru, colorat, care face din acest capitol partea cea mai bună a cărții, din punct de vedere al realizării artistice.

Evoluția spirituală a lui Gilles Gambier are ea o semnificație mai generală? Pentru Franța de astăzi s'ar părea că da. Evenimentele din ultimele luni și atitudinea Franței în cursul acestor evenimente au dovedit că sînt juste aceste rînduri din cartea lui Drieu La Rochelle, scrise înainte de Septemvrie 1939:

„Gilles știa ce ar face pentru Franța dacă ar izbucni războiul. In ultimul moment el și-ar părăsi acțiunea lui universală și s'ar întoarce ca să lupte".

Și Gilles își continuă astfel gîndul:

„Dar, după război, în toată Europa ar renaște viața adevărată, plină de jocuri, de cîntece și de rugăciuni. Pretutindeni, îngrozitoarea veche civilizație mercantilă, meschină și flecară, grotesc de abstractă, ar crăpa însfîrșit. Marele Crist viril, care se înalță pe portalurile catedralelor, și-ar recîștiga împărăția și dictatorii i s'ar închina".

Gilles, soldatul adolescent din 1918 nu se gîndia decît la femei și la parale, dornic să cîștige timpul pierdut și să guste cît mai adînc viața. Gilles, soldatul de patruzeci de ani de astăzi visează prefaceri și purificări imense pe baza unei religii într'adevăr umane, restaurată și ea pe ruinele vechii lumi. Dar au fost și în 1918 soldați de patruzeci de ani care au visat purificări și prefaceri și care s'au străduit să le realizeze, pe alte baze tot atît de promițătoare, și care n'au putut să împiedice ceiace s'a întîmplat în Septemvrie 1939. Cine poate spune că purificările visate de un Gilles Gambier vor fi mai realizabile?

Și mai ales, cine știe ce gîndesc, ce vor gîndi mîine, peste un an, peste trei, într'un nou 1918, soldații adolescenți de astăzi?

In spațiile albe, destul de rari și nu prea lungi lăsate în carte de cenzura franceză, nu se găsia, foarte probabil, un răspuns la aceste chestiuni.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

EXPRESII MILITARE ȘI CIVILE

Am fost și eu concentrat, ca toată lumea. Spun aceasta, nu pentru a mă face interesant, ci pentru a justifica, în oarecare măsură, prezentul articol. Am avut ocazia, în timpul cît am fost sub arme, să fac unele observații privitoare pe de o parte la graiul militar, iar pe de altă parte la graiul rustic al regiunii unde am stat. Știu că nu se destăinuește, în principiu, unde e „zona"; dar pentru a situa observațiile mele, trebue totuși o oarecare precizare. Sper că nu comit nici o indiscreție dacă notez că mi-am făcut concentrarea într'o regiune din apropierea Bucureștilor.

Prima parte a acestei cronici va fi deci consacrată limbajului cazon, iar a doua celui civil din regiunea București. Bine înțeles, o distincție absolută nu se poate face, deoarece unii soldați erau originari din regiunea numită, așa încît am putea nota expresii civile auzite de la soldați. Voi deosebi însă cele două părți ale cronicei nu după informatorii de la care am cules notele, ci după sfera de noțiuni căreia aparțin ele.

Prima chestiune de care vreau să mă ocup privește un termen militar care desigur n'a fost creat la noi, ci a fost împrumutat pe de-antregul din apus. Anume e vorba de *carele amfibii*, adică de carele de luptă care pot circula și pe uscat și pe apă. Expresia conține o metaforă îndrăzneață: după cum unele viețuitoare, care pot trăi și pe uscat și pe apă, sînt numite *amfibii*, tot așa vehiculele care se pot transporta pe ambele elemente au fost numite *amfibii*. Numai că *amfibiu* cuprinde cuvîntul grecesc *bios* „viață", deci este foarte potrivit pentru animale, dar nu e de loc potrivit pentru obiecte. Carele de luptă nu trăesc nici pe uscat nici pe apă. Bine înțeles, nu mă aștept ca termenul să fie înlocuit, mai ales dacă este, cum cred, împrumutat din franțuzește.

Cazanele în care se gătește mîncarea, se fierbe ceaiul, apa pentru baie etc., sînt numite de soldați (și uneori și de ofițeri) *marmide*. Originea e clară: francezul *marmite*. Dar de unde a apărut *d*? Avem, ce e drept, cuvinte romînești terminate în *-idă* (*omidă, firidă*, etc.), care la rigoare ar fi putut influența terminația lui *marmită*, dar avem mult mai multe cuvinte terminate în *-ită*, care ar fi trebuit să se opună la această influență. Să nu ne servim de exemplele participii (*momită* etc.), căci acestea sînt simțite ca adjective și deci puteau fi diferențiate de un substantiv ca *marmită*; dar avem și substantive,

și chiar unele întrebuințate în armată, ca *dinamită, ședită*, care ar fi trebuit să reacționeze.

Ca mijloc de apărare contra carelor de luptă se întrebuințează *abatizele* (copaci răsturnați), cuvînt care reproduce vizibil pe francezul *abatis*. Și iarăși trebue să ne întrebăm: cum e construită terminația romînească a acestui cuvînt? Normal ar fi fost să se zică *abatiuri* (*croquis* a devenit *crochiu* și în general cuvintele franțuzești terminate în vocală accentuată au intrat în romînește în categoria terminată cu *-u* la singular: *turneu, landou* etc.). De ce atunci *abatiză*? De sigur s'a văzut, în mod greșit, în *-iză* o terminație „franțuzească". Am arătat altădată că acei care au creat forma trivială *dameză* au fost convinși că întrebuințează o expresie franțuzească. În *-ză* se termină azi, greșit, multe cuvinte franțuzești în *-sse*, de exemplu *vitesză* (în loc de *viteză*) etc., și aceasta pentru motive pe care le-am discutat altă dată. La adjective și la substantivele care au feminin trebue să mai ținem seamă și de altă posibilitate: influența femininului. *Marquis* a devenit *marchiz*, probabil sub influența femininului *marchiză*, normal adaptat din *marquise*. În limba noastră mai veche se zicea și *jaluz* (din fr. *jaloux*) pentru „gelos", din cauza femininului francez *jalouse*. În sfîrșit, acum cîțiva ani a apărut la noi și grotescul *pechinoaz* pentru francezul *pékinois*, altmintrelea perfect transpus prin *pechinez*.

Tot contra carelor de luptă se întrebuințează și *rambleurile* (mormane de pămînt cu ajutorul cărora se înalță un teren). Am auzit pronunțîndu-se însă *rampleu*. Singura explicație pe care o întrevăd este că ofițerii care au introdus termenul au făcut asociația cu francezul *remplir* „a umplea". În realitate termenul francez este *remblai*.

În sfîrșit, o observație generală, care se putea prevedea și din cele spuse mai sus. Nu există astăzi nici o categorie socială care să introducă atîtea neologisme ca armata. Am discutat în mai multe rînduri problema neologismelor, și cred că cititorii cunosc poziția mea în această chestiune. Nu sînt din principiu contra neologismelor, după cum nu sînt nici pentru orice neologism și în orice împrejurare. Ținînd seamă însă că la noi există o violentă și nedreaptă campanie de presă contra neologismelor, am fost silit, de cîte ori am scris în această chestiune, să combat mania antineologistică și numai rare ori mi s'a întîmplat să blamez o formațiune nouă. Mărturisesc însă că am rămas surprins de furia cu care se revarsă cuvintele franțuzești în limbajul tehnic militar. Soldații originari de la țară sînt obligați să facă sforțări desperate ca să învețe termeni ca: *tijă, grilă, vizor, biped* și multe altele pe care nici orășenii intelectuali nu le întrebuințează în graiul lor obișnuit. Și ca să fiu sincer, trebue să mai adaug că în general aceste cuvinte se învață corect. Cu excepția a cîte unui soldat mai înapoiat care pronunță ici și colo cîte un cuvînt greșit, n'am găsit de semnalat în această privință decît cele două-trei amănunte discutate mai sus.

*
* *

Trecînd acum la partea doua a prezentei cronici, adică la graiul țăranilor din apropierea Bucureștilor, mă voi ocupa întîi de pronunțare și vocabular, apoi de morfologie. Am auzit în mai multe rînduri cuvîntul *duciumal* pentru *decimal*. Aceasta îmi aduce aminte de mai multe puncte obscure ale etimologiei romînești: *bucium* este socotit ca derivînd din latinul *bucina*, dar vocalismul nu a fost pînă acuma explicat în chip mulțumitor; *Bucefal* (în grecește *Boukephalos* „cap de bou") a devenit în popor *Duciupal, Deciupal*; pentru *cerceveа* se mai

spune şi *ciurciuvea*, *giurgiuvea* şi altele. Explicaţia este desigur influenţa lui *c*, în silabele neaccentuate. In opoziţie cu această schimbare, notez că *a trage chiulul* se pronunţă *a trage chilul*.

Am mai auzit acum cîtva timp, de la un copil din Sibiu, forma *radu* în loc de *radio*. Acuma am auzit-o în mai multe rînduri, şi de la adulţi. Nu m'am putut lămuri dacă o spuneau în glumă sau serios. In orice caz, cuvîntul *radio* are nevoie de o adaptare, deoarece aşa cum se găseşte nu i se poate face nici pluralul, nici forma articulată: *radiouri*, *radioul* este imposibil.

Sobele de metal sînt numite *gódin*, cu accentul pe *o* (am auzit această pronunţare şi în Bucureşti, de la un intelectual). E uşor de înţeles de ce, dacă ne amintim că numele societăţii este scris cu litere de metal pe sobe: altfel, cînd numele se cunoaşte numai din pronunţare, în general oamenii inculţi pronunţă pe *in* franţuzeşte ca *en*, de exemplu în *goblen (gobelin)*.

Am întîlnit în regiunea amintită verbul *a zgorni* (de care m'am mai ocupat în altă parte), cu înţelesul de „a goni": bărbatul, beat, adusese acasă lăutari, iar femeia voia să-i *zgornească*. Nu e locul aici să mai discut originea cuvîntului, ci am vrut numai să-i semnalez prezenţa în apropierea Bucureştilor. M'a surprins expresia *grămaz: o grămaz de bani*, pe care dicţionarele noastre n'o cunosc. Desigur această formă se explică prin influenţa pluralului, *grămezi*, poate şi prin disimilare: în pronunţarea rapidă *grămad' de bani* s'a evitat în felul acesta repetarea consoanei.

In sfîrşit, cuvîntul *plointe: a fost timpul plointe*, adică „ploios". Acest cuvînt, care reproduce un participiu latinesc, era cunoscut şi până acuma, dar numai pentru Oltenia. L-am auzit de la o bătrînă născută şi crescută în sat, de unde trag concluzia că *plointe* a existat şi în împrejurimile Bucureştilor. De altfel se vor găsi mai jos şi alte potriviri cu graiul din Oltenia.

In ce priveşte morfologia: am auzit în mai multe rînduri participiul *fost* pronunţat cu *ă* la urmă: *am fostă*, fenomen cunoscut din alte părţi (studiat şi explicat de d. Al. Rosetti), dar neatestat pînă acuma în regiunea de care ne ocupăm. Verbul *a vedea* este în mod constant trecut la conjugarea a III-a. Se zice astfel: *dacă ne-am vede odată în vară; noi védem* şi aşa mai departe. Din Oltenia cunosc pe *a prevede* (chiar şi la infinitiv: *prevédere*), dar *a vede* nu auzisem încă. Conjugarea a II-a şi a III-a sînt ambele de mult moarte, adică nu se mai formează verbe noi de aceste conjugări; un semn al slăbiciunii lor este şi faptul că verbele de la o conjugare sînt adesea trecute la alta (*a făcea* în loc de *a face* etc.): categoriile acestea nu sînt solid ancorate în mintea vorbitorilor. Tot de Oltenia ne aminteşte întrebuinţarea frecventă a perfectului simplu; pe care noi l-am părăsit total în limba vorbită. Pînă acum credeam că Oltenii sînt singurii care-l mai întrebuinţează altfel decît în scris.

O particularitate care caracteriza altă dată graiul mahalalelor Bucureştene (astăzi aproape total dispărută) şi care se regăseşte în satele înconjurătoare este terminaţia *-ără* la pluralul participiului. In satul unde am stat eu această terminaţie se aude adesea: *ei a venitără, noi am fostără* etc. N'am auzit-o însă niciodată la prezent (în Bucureşti mai apar pe ici pe colo *ei se duceră* etc.). După cum se ştie aceste forme au fost ridiculizate de Caragiale. Explicaţia lor este încercarea de a deosebi pluralul de singular: de oarece se zice *el făcu* şi *ei făcură*, s'a schimbat *ei rămase* în *rămaseră* (formă întrebuinţată azi şi în limba literară), pentru a se deosebi de singularul *el rămase*, apoi, la prezent: *el cîntă* şi *ei cîntă*, transformat în *ei cîntără*.

Notez pentru a încheia două expresii pitoreşti. Cînd iepurele lasă urme fictive, ca să înşele pe vînător şi să-l facă să se îndrepte într'o direcţie falsă, se zice că *face minciuni*. Evident nu se putea întrebuinţa *a spune minciuni;* dar cuvîntul *minciuni*, scos din contextul lui obişnuit, sună curios.

Pădurea este poreclită *cojocul Ţiganului*. Cine a umblat iarna pe cîmp, ştie că pădurea ţine oarecare adăpost. Ea serveşte deci de cojoc pentru Ţigan, care n'are altă apărătoare.

AL. GRAUR

CRONICA PEDAGOGICĂ

PEDAGOGIA ROMÎNEASCA ÎN ANUL 1939

1. Anul care a trecut, ca toţi anii de altfel, nu are nici el limite precise şi evidente, înlăuntrul cărora să se fi petrecut evenimente care să-i fie numai lui caracteristice. Nici pe plan de fapte, nici din punct de vedere ideologic. Căci curentele de idei, mai mult poate decît faptele, îşi au un ritm al lor, care nu poate fi ţărmurit în graniţele înguste ale unui an. Rare ori mişcarea ideilor ia un ritm mai viol, mai precipitat. In regulă generală ea evoluează pe întinderi de timp, ce închid între limitele lor o epocă.

Aceste observaţii sunt valabile pentru viaţa spirituală în general, deci şi pentru evoluţia ideilor pedagogice.

Este adevărat că există între pedagogi — şi a existat şi în trecut — şi o altă poziţie. Pedagogia speculativă, filosofică, de altă dată, construia sisteme de educaţie, scoase din analiza ideilor generale despre lume. Pe lîngă aceasta, spirite pozitiviste, ca Durkheim de pildă, au încercat să deosebească o ştiinţă a educaţiei, cu principii oarecum stabile, de o practică a educaţiei. Au mai fost şi sunt de asemenea pedagogi care au vorbit şi vorbesc de o pedagogie obiectivă, spre deosebire de una normativă, tehnică.

Chiar dacă admitem însă un număr de principii cu caracter quasi-etern şi în pedagogie, nimănui nu-i va scăpa strînsa legătură ce există între evoluţia pedagogiei şi evoluţia societăţii. Atitudinea cea mai obiectivă ne va duce tocmai la concluzia că „obiectul" fiind schimbător, schimbătoare sunt, cel puţin în parte, şi gîndurile de dirijare a prefacerilor.

Viaţa spirituală a unei societăţi se scurge întocmai ca un rîu între malurile sale. De o parte o ţărmureşte nevoia de continuă prefacere, dictată mai ales de noui situaţii de natură economică; de altă parte o zăgăzueşte nevoia de ordine dictată de simţul ei de conservare în forme cunoscute. Oamenii se schimbă mai des la suprafaţa acestei vieţi, întocmai ca valurile sau undele la suprafaţa rîului. Albia însă se schimbă mai greu.

Tot aşa anul pedagogic 1939 nu se va deosebi total de predecesorul său, după cum el va fi continuat, cu siguranţă în cel actual. Caracteristic el va avea ceeace este caracteristic epocii în care trăim. Iar datoria noastră de cronicari este să însemnăm evenimentele mai importante—publicaţiile mai ales—care au apărut, încadrate într'una sau alta din tendinţele vremii în care trăim. E şi un prilej de lămurire a acestor tendinţe, precum şi de meditare asupra drumului lor în viitor.

2. Una din problemele pe care şi le pune epoca noastră — şi nu de azi — cu o insistenţă din ce în ce mai mare, este aceea a „tineretului" în genere.

S'ar părea curios că se poate pune o astfel de problemă, ca o preocupare deosebită de problemele şcolii. Dar faptul e fapt. Şcoala, cu principiile ei clasice de predominare a educaţiei intelectuale, n'a putut satisface toate exigenţele vieţii contemporane. Ea a isbutit cel mult să facă învăţămîntul mai educativ, dar a neglijat sau a lăsat pe plan secundar alte laturi ale fiinţei omeneşti. Aici trebue căutat succesul diverselor formaţiuni de tineret extra-şcolar, care în ultimele trei decenii s'au tot întins şi precizat pînă au ajuns instituţii de Stat. Mişcarea a pornit aproape în glumă dela diversele organizaţii de tineret mai mult sau mai puţin politic (cercetaşi, socoli, şoimi la noi, tineret legat de anumite partide politice), pentru a ajunge la puternice organizaţii cu caracter instituţional, legate de Stat, ca de pildă: Ballila, Hitlerjugend, Komsomol, etc.

Organizaţia similară dela noi, ajunsă tocmai la acest ultim stadiu de evoluţie (încadrarea ei completă în viaţa Statului nostru actual), este *Străjeria*. Caracterul ei etatist stă înscris în însăşi deviza străjerului: „credinţă şi muncă, pentru ţară şi Rege". Ctitorul străjeriei, M. Sa Regele, a numit-o „o mişcare de regenerare naţională", iar comandantul Străjii Ţării, d-l Teofil Sidorovici, o defineşte ca „o atitudine de viaţă nouă", tinzînd la formarea unui om întreg aşa cum e el cerut de Statul cel nou, atît din punct de vedere naţional, cît şi din punct de vedere moral, social şi fizic. „Străjerii, spune d-l Comand. Sidorovici, sunt şi vor fi crainicii Constituţiei de azi". („Brazda Nouă", 1939, pag. 17).

Conducătorii străjeriei au căutat să arate întotdeauna că această instituţie nu trebue confundată cu nici o altă instituţie similară, din alte ţări. Ea nu este — cum spune undeva d-l D. V. Toni, unul din misionarii mişcării — „pusă în serviciul unui om sau unei idei politice şi nu este dominată de orgoliul de rasă, cum lucrurile se petrec în alte ţări. Ea este — aceasta e concluzia — legată de Statul romîn actual, de planurile sale de viitor şi de Cel ce încarnează aceste aspiraţii ale sale, Regele.

Doctrina străjeriei se găseşte în lucrările conducătorilor săi, apărute în anii trecuţi, — în special în articolele şi îndrumările date prin buletinul Străjii Ţării. In anul 1939 au apărut puţine lucrări cu caracter doctrinar, privind problemele străjereşti. Din cele puţine, cîte au văzut lumina tiparului, sunt în special de menţionat: „Brazdă Nouă", de d-l Cdt. Teofil Sidorovici, „Pe drumul reînoirii", de d-l dr. Ştefan Şoimescu, „Străjeria în raport cu realitatea naţională şi cu idealurile sale", de d-l Prof. Gh. Comicescu, şi „Hristos în Straje", de Pr. C. Paschia. Titlurile acestor lucrări spun prin ele înseşi şi conţinutul lor ideologic.

Dar dacă lucrările cu preocupări doctrinare străjereşti sunt puţine, în cursul anului trecut, în schimb sunt numeroase cele de îndrumare practică şi de tehnică străjerească. Buletinul Străjii, ca şi celelalte publicaţii străjereşti (De straje, Straja Moldovei, Primăvara, ş. a.), au dat o mare desvoltare acestei laturi de activitate străjerească. Cel mai harnic dintre comandanţii străjeri, în această privinţă, a fost d-l Aurel Goia, căruia i se datoresc un număr important de cărţi şi broşuri de tehnică străjeră. O lucrare, a cărei apariţie poate fi socotită ca un simbol al maturităţii mişcării, este „Carnetul Străjerului", datorit d-lui Comandant Teofil Sidorovici, în colaborare cu d-l Aurel Goia. Această lucrare poate fi comparată cu toate lucrările de acelaşi fel, devenite lucrări de bază în mişcările de tineret din străinătate: o lucrare completă, scrisă într'un stil sobru, utilă oricărui comandant străjer.

3. O altă problemă, de astă dată mai puțin generală, mai restrînsă la țara noastră și la țările asemănătoare nouă, este aceea a satului.

Satul romînesc nu este de astăzi în lumina preocupărilor ideologice. De cînd poporul romîn a luat contact cu civilizația apuseană, au fost minți atente, care să observe nepotrivirea dintre haina ce i se croia în apus și realitatea noastră socială, a cărei urzeală de temelie o formează satul. Maiorescu, sărbătorit și oarecum reabilitat anul acesta, a fost unul dintre cei ce au atras atenția păturii noastre culte asupra acestui lucru.

N'au lipsit nici oameni practici, care să încerce o potrivire între „formă și fond" prin ridicarea culturală a satelor. Cel mai strălucit dintre ei a fost Spiru Haret.

După războiul de întregire, problema a intrat într'un făgaș nou. Prin străduințele școalei sociologice dela București, ale Institutului Social și prin munca echipelor monografice conduse de d-l Prof. D. Gusti, ea a căpătat un aspect științific, iar Statul, mai întîiu prin Fundația Culturală Regală „Principele Carol", apoi prin legea Serviciului Social, a încercat și încearcă să îndrumeze mișcarea țărănească sau filo-țărănească, pe drumuri ce pot fi ajutate și supravegheate de Stat. Ridicarea culturală a satelor, după această concepție, are la bază următoarele idei: specificitatea și organicitatea culturii poporului, dreptul firesc la cultură al maselor populare, întemeierea activității culturale pe cunoașterea științifică a nevoilor poporului și formarea conducătorilor satului, din elita lui.

Trei instituții au luat naștere treptat la noi, pentru aplicarea acestor principii: Căminul Cultural, echipele de tineri și Școlile țărănești sub diversele lor numiri (școli țărănești, cursuri țărănești, școli superioare țărănești, universități țărănești sau universități populare. Ele au activat — unele mai îndelungat timp, altele mai puțin — iar în jurul lor s'a scris destul, încît astăzi se poate spune că suntem în fața unei întregi literaturi a problemei, poate chiar a unei noui pedagogii (dacă termenul nu e impropriu), potrivită nevoilor educative ale maselor populare și sătești, atît tineri, cît și bătrîni.

In cursul anului 1939 această literatură s'a îmbogățit cu încă un număr de lucrări, privind acest domeniu de educație a poporului. Cea dintîiu care trebue pomenită este lucrarea d-lui Prof. D. Gusti „Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii". In această lucrare d-l Prof. Gusti desvoltă tocmai cele cinci idei arătate mai sus, accentuînd mai ales pe faptul că orice acțiune culturală la sate trebue să pornească dela cunoașterea satului, după metoda monografiei sociologice, pentru ca munca să fie încununată de succes și să meargă pe linia nevoilor reale ale acestuia.

Celelalte lucrări apărute în legătură cu activitatea culturală la sate pot fi grupate în două: unele ocupîndu-se mai cu seamă cu așa numita metodă a echipelor, altele cu ceeace unul dintre conducătorii mișcării, d-l Apostol Culea, a numit metoda școală.

Intre cele dintîi pot fi citate: „Țară nouă", de d-l Octavian Neamțu, „Cîteva lămuriri despre serviciul social pentru tineretul universitar din țară", de d-l H. H. Stahl, și „Micul îndrumător al echipelor", — oficial. O echipă culturală e formată dintr'un număr mai mare sau mai mic de tineri studenți și studente, luați din ramuri cît mai deosebite de studiu, la care se adaogă tehnicieni: medici, agronomi, medici veterinari, ingineri, etc. O echipă este o colectivitate în care se întîlnesc toate competențele necesare unei complete munci culturale și-și făurește prin viața laolaltă un suflet comun, care dă un sens spiritual și un avînt întregei activități. In plus metoda echipelor găsește o întrebuințare folositoare tineretului — folositoare și lor și satelor.

De obiceiu, mergînd la țară, echipele lucrează în cadrul Căminelor Culturale locale. Este o condiție esențială aceasta. Echipele care n'au înțeles acest imperativ, căutînd să-și subordoneze ele pe localnici, n'au închegat în sat atmosferă și viață culturală care să rămînă.

Lucrări care să se ocupe mai ales de școalele necesare satului tînăr și adult, apărute în cursul anului trecut, avem: „Școala Unitară a Satului", de d-l Ap. D. Culea, și „Indrumătorul Școalelor Țărănești", de d-l Gh. T. Dumitrescu.

Școala sătească sau țărănească nu e o metodă opusă metodei echipelor, ci pot merge paralel. Ea poate fi socotită însă și ca o metodă deosebită, cu specificul și procedeele sale anume.

Echipa este comparabilă într'un fel catedrelor ambulante, practicate în unele țări; școala are un caracter de mai multă permanență. Echipele au și un scop indirect: legarea tineretului de problema satului romînesc, de creșterea lui în acest crez. Școala vrea să fie o instituție care să polarizeze în jurul ei viața culturală sătească a unei regiuni, promovînd-o, prin ceeace însăși această regiune crede nimerit și bun pentru ea [1]).

După suspendarea legii serviciului social, școlile țărănești alături de Căminele Culturale, au rămas ele numai, deocamdată să continue opera începută de Fundația Principele Carol și celelalte instituții similare (în primul rînd Astra, din Transilvania). Mișcarea în favoarea unei noui lupte culturale, ca pe vremea lui Haret, dar potrivită vremii de azi s'ar părea că a stagnat puțin. Dar sămînța e aruncată și ea nu așteaptă de cît timpul prielnic.

Mai notăm, pentru orientarea celor ce se interesează de activitatea culturală la sate: „Satul, sătenii și Serviciul Social" de Al. Lascarov-Moldovanu, „Fii satului" de pr. Gr. Popescu, „Monografia unui sat" de H. H. Stahl, precum și lucrările de tehnică a culturii publicate de Astra. Intre reviste sunt de consultat: „Sociologie Romînească", ocupîndu-se mai ales de latura științifică, aceea de cunoaștere a problemei, „Căminul Cultural", buletin de tehnică a muncii culturale (ca și „Transilvania" editată de soc. Astra, în Ardeal) Albina. Toate aceste reviste au apărut în cursul anului 1939, cu numeroase studii și îndrumări, oferind un bogat material de cercetat oricui s'ar preocupa de problema culturii sătești și a metodelor de educație în legătură cu satul tînăr și adult.

4. Și acum să venim la problemele obișnuite de educație, la cele ce se pun în mod obișnuit în legătură cu școala și învățămîntul și care preocupă în mod curent pe toți cei ce aspiră la numele de pedagog sau om de școală. Aci cîmpul de acțiune este mult mai întins, de aceea și lucrările apărute în acest domeniu, pînă în pragul anului 1940, sunt mult mai numeroase. Un cronicar nici n'ar putea să le înșire, de cît pe cele mai de seamă sau pe cele care pun chestiuni mai deosebite.

Lupta care se dă astăzi în pedagogia romînească — și se dă de mai mulți ani —, este se pare, între o direcție mai pronunțat idealistă și una mai realistă. Prima se menține ca metodă, mai mult la speculații de natură filosofică, avînd puțină încredere în datele psihologiei științifice și ale sociologiei; cealaltă îndrăsnește mai mult să se avînte pe cărările necunoscutului, fie chiar și numai pentru o fărîmă de adevăr nou.

In fruntea direcției idealiste stă venerabilul profesor de pedagogie dela Univrsitatea din București, d-l G. G. Antonescu, a cărui

[1]) A se vedea în această privință și lucrarea noastră „Școala superioară țărănească'', apărută în 1938.

lucrare de căpetenie „Istoria pedagogiei. Doctrinele fundamentale" s'a tipărit în anul 1939 în a II-a ediţie.

Ne vine greu să judecăm lucrarea unui om care a dominat şi domină încă mişcarea noastră pedagogică, cînd avem de făcut rezerve. De obiceiu oamenii noştri de şcoală, pentru a căpăta o notă bună şi calificativul de pedagogi din partea maestrului, se apropie de lucrările sale cu miere multă în vîrful condeiului şi cu potop de citate din opera sa, pentru a-i dovedi că nu se abat din cuvîntul său.

Toţi aceia care n'o fac, se tem că nu vor căpăta titlul de competenţe sau autorităţi în materie. Zeii sunt uneori sau ar putea fi vindicativi fiindcă se simt nemuritori.

Noi vom căuta să mergem însă pe alt drum, pe care-l socotim mai cinstit şi mai onorabil pentru un maestru. Vom constata şi cu apariţia acestei ediţii, din opera sa fundamentală, că d-l G. G. Antonescu scrie clar, aşa cum şi dela catedră, vorbeşte minunat de clar, că exprimă idei bine conturate şi convingeri din care nu-l zdruncină, cum spune d-sa, nici o modă, ori cît de ispititoare ar fi ea.

Cînd port în suflet numai amintiri frumoase despre eminentul meu dascăl, frumos ar fi să-i aduc ca prinos şi adeziunea mea întreagă la crezul său pedagogic. Acesta ne este însă regretul.

Idealismul în orice domeniu de activitate omenească, deci şi în pedagogie; în forma cultivată de cei ce se numesc pe ei înşişi astfel, încolţeşte şi se desvoltă în sufletele celor cari reprezintă o categorie socială ce nu mai are nimic imediat de revendicat: oameni interesaţi ca lumea să fie dezinteresată. Aspiraţiile lor sboară spre zări azurii unde se pot cultiva personalităţi perfecte, detaşate de contingenţe, setoase numai de ideal şi echilibru. Este o concepţie mai mult frumoasă (vrem să spunem estetică) a educaţiei, pe care, cu toată bunăvoinţa cheltuită în anii mai tineri nu ne-am putut-o apropia. Probabil că sunt alte ecouri ce răsună în sufletul nostru, al celor ce socotim că pedagogia trebue să calce pe pămînt. Dar pentru asta cred că nimeni nu trebue condamnat, mai ales cînd preocuparea sa e serioasă şi gîndul său sincer.

Intr'un fel şi realistul e idealist pentru că şi acesta crede în scînteea divină ce mînă pe om spre bine, frumos şi adevăr, — dar el crede că fiecare îşi colorează aspiraţiile sale etice, estetice şi intelectuale după atmosfera şi condiţiile lui de viaţă. A impune tuturor oamenilor, de ori unde, de orice condiţie socială, acelaş ideal de viaţă, i se pare acestuia un non sens.

Poziţia ideologică a d-lui Profesor Antonescu a făcut însă şcoală. Cei din jurul său cu multă grije abordează probleme noui de educaţie şi învăţămînt, controlîndu-şi la tot pasul spusele lor cu acelea ale maestrului.

Nu vrem să spunem prin aceasta că d-l Prof. Antonescu nu are şi adepţi sinceri şi devotaţi. Unul dintre aceştia este d-l V. Nicolau, cu care împreună a dat tiparului două volume de antologie pedagogică, din care unul a apărut chiar în cursul anului de care ne ocupăm. Altul este d-l Iosif Gabrea unul dintre cele mai harnice condee ale scrisului pedagogic. D-sa n'a lăsat nici anul 1939 să treacă fără a da la lumină o lucrare: „Invăţătorul în concepţia actuală a Statului Romîn". In acelaş timp d-na Maria I. Gabrea a dat o lucrare cu un subiect asemănător: „Profesor şi Vocaţie".

Problema educatorului este una dintre cele mai importante, atunci cînd problema însăşi a educaţiei trece printr'o criză. Un nou ideal educativ presupune un nou învăţător sau un nou profesor. Chestiunea se pune deopotrivă pentru pedagogia realismului social, ca şi pentru cea individualistă şi idealistă, deşi nu în acelaş fel.

Această problemă este tratată şi de d-l Ştefan Bîrsănescu, profesor la universitatea din Iaşi, în lucrarea „Invăţătorul romîn contem-

poran şi destinul neamului". Pentru d-sa învăţătorul trebue să fie deopotrivă slujitorul „perfecţiunii individuale" dar şi „un slujitor al idealului de perfecţiune şi cultură al comunităţii etnice".

Şi mai social deci mai realist priveşte problema d-l I. Sulea-Firu. In lucrarea sa „Personalitatea profesorului romîn", apărută tot în cursul anului 1939. D-sa spune: „Profesorul, ca orice educator nu e creatorul, nici al omului ca individ, nici ca societate, nici ca naţiune. Individul, societatea, naţiunea, au puterile lor proprii de fiinţare şi de propăşire; atîta doar că această fiinţare sau propăşire poate fi ajutată, împiedecată, ori denaturată de anumite împrejurări. Şi cea mai însemnată din aceste împrejurări este existenţa şi intervenţia educatorilor în viaţa lor".

Fără a socoti pe d-l Bîrsănescu sau Sulea-Firu ca incadraţi în aceeaş şcoală a idealismului pedagogic despre care am vorbit mai sus, este cazul totuşi să observăm că, pînă acum cel puţin, pregătirea învăţătorului cel nou sau a noului profesor a fost mai ales în preocuparea idealismului pedagogic. Pentru această concepţie educatorul este în primul rînd incarnarea însăşi a idealului,— a unui anumit ideal de viaţă. Pentru realismul pedagogic educatorul este din contra un profesionist priceput şi... om.

5. Realismul pedagogic, cu nuanţă socială îşi are şi el un drum al lui, la noi, care a părăsit simpla discuţie academică, pentru a trece la planuri de lucru, dacă nu chiar la înfăptuiri, cum îi stă mai bine.

Nu este uşor, de sigur să etichetezi pe cineva, hotărît, cu epitetul de realist sau idealist în pedagogie, mai ales în timpul vieţii, cînd se presupune că împrejurările sau el însuşi ar contribui la o evoluţie sau chiar deviaţie a sa. Pe lîngă aceasta sunt şi personalităţi care, pentru un motiv sau altul se refuză unei catalogări. Aşa e de pildă, după părerea noastră, pînă acum, d-l Ştefan Bîrsănescu. D-sa ni se relevă din ce a scris pînă acum, mai degrabă ca un savant, care vrea şi din pedagogie să facă o ştiinţă căreea să nu-i scape nici un adevăr ce s'a spus sau se poate spune despre „fpatul sau fenomenul educativ".

Tot aşa de greu e să catalogăm pe d-nii D. Teodosiu şi Radu Petre, care preocupaţi de practica pedagogică în primul rînd, socotesc ca ideal pedagogic pe cel dat (cel din programele şcolare) sau adaptabil acestor programe. In anul 1939, d-l Petre Radu a publicat în a doua ediţie, „Problema interesului şi problema centrelor de interes",— o împletire a pedagogiei decroly-ene cu şcoala intelectualistă herbartiană. In practica sa de profesor d-l Radu Petre este unul dintre cei ce a introdus aproape pe neobservate, cu un talent care-i aparţine, o mulţime de procedee noui în cadrul programelor şi metodelor clasice.

D-l Teodosiu a scris şi publicat anul trecut „Pedagogia inimii". Este o caldă pledoarie pentru elev, împotriva spiritului tiranic pe care l-a cultivat şcoala autoritară.

In direcţia realismului propriu zis pedagogia romînească poate înscri pe d-nii: Simion Mehedinţi, C. Rădulescu-Motru, I. C. Petrescu, Apostol Culea ş. a. Noi înşi-ne subscrim tot pentru aceasta. Nu toţi, negreşit, au aceeaş concepţie sau acelaş sistem căruia au aderat. Realismul oferă cîmp mult mai vast, pentru sisteme şi atitudini, ca realitatea însăşi. Astfel d-l Simion Mehedinţi reprezintă o concepţie mai conservatoare decît d-l Rădulescu-Motru, iar acesta mai conservatoare decît d-nii I. C. Petrescu şi Apostol Culea.

In cursul anului 1939, realismul pedagogic este reprezentat în publicistică prin a treia ediţie a lucrării d-lui Simion Mehedinţi, „Poporul", prin cîteva articole ale d-lui C. Rădulescu-Motru, autorul „Vocaţiei", una dintre cele mai profunde lucrări pedagogice romîneşti, prin articole şi prefeţe scrise de d-l I. C. Petrescu şi prin „Şcoala unitară a Satului" a d-lui Apostol Culea.

D-l I. C. Petrescu a anunțat de asemenea apariția în curînd a lucrării sale „Funcția Socială a liceului romînesc".

In ce ne privește, am făcut de asemenea să apară în ediții noui, tot în cursul anului 1939, lucrările noastre „Probleme noui, în pedagogia contimporană" și „Din problemele localismului educativ".

Ceea ce este comun tuturor acelora care susțin ideea unei educații conforme mediului social sînt două principii mai ales: adaptarea la mediu și practicismul. Cu toată rezistența fățișe sau ocolită pe care aceste principii le întîmpină, ele-și fac totuși loc treptat-treptat în conștiința romînească. Este realitatea vieții noastre sociale, care ne determină să ne întoarcem spre ea și să-i satisfacem exigențele. Nu înseamnă a te cobori, făcînd acest lucru, ci tocmai contrariul: înseamnă a te ridica pînă la simțămîntul de adîncă încredere în forțele spirituale din omul, luat ca ființă socială, încadrat unui rost obștesc; înseamnă a-l înțelege și a înțelege mai ales necesitatea eliberării forțelor ce rezidă în el și care, în orice strat social ar fi, tot spre soare caută. Pentru a-i da însă putința ridicării din el, trebue să-l orientezi bine în viața lui, să-l înarmezi pentru existență și să-i dai răgazul necesar, pentru a se frînge și asupra lui însuși.

6. Realismul pedagogic a pătruns și în practica și legiuirile școlare. D-l Profesor Petre Andrei, Ministru Educației Naționale, prin pregătirea și credințele sale sociologice nici nu putea să aibă altă atitudine. In lucrarea sa de „Sociologie Generală" găsim aceste cuvinte despre idealul educației: „Idealul educației nu trebue să pornească din considerațiile subiective ale pedagogilor. Un astfel de ideal ar fi o entitate metafizică, fără nici o putere de imboldire la acțiune. Ci el trebue să corespundă idealului, spre care observăm că aspiră societatea, în necontenita ei devenire. Acest ideal este personalitatea morală maximă".

Anul 1939 a dat învățămîntului romînesc două legi de temelie ale lui: legea învățămîntului primar și legea învățămîntului secundar. Cu punerea în aplicarea acestora două legi s'a rupt cu o tradiție dăunătoare, care făcuse din învățămîntul primar doar o anticameră a învățămîntului secundar. Cele două ramuri de învățămînt își au acum rosturile lor. Dacă primele patru clase trebue să țină încă seama de pregătirea pentru selecția în vederea cursului secundar, clasele cursului primar superior își au o structură numai a lor.

Patru idei stau la baza legii învățămîntului practic. Cea dintîi este aceea a unei educații în legătură cu obștea. „Școala primară nouă nu se va mai baza pe vechea concepție individualistă, ci va accentua mereu ideea de integrare a individului în comunitate și de subordonare față de ea".

A doua idee de bază este practicismul. Orientarea practică a școlii primare, spune expunerea de motive a legii, trebue să îmbrățișeze deopotrivă practica în ateliere ca și scoaterea în relief a aspectului practic al cunoștințelor.

In sfîrșit legea prevede o programă minimală, dar și una suplimentară de adaptare la mediu, precum și metoda integrală în predarea cunoștințelor și deprinderilor, mai conformă și cu programa și cu sufletul copilului.

Realismul pedagogic care caracterizează noulle legiuiri și directive date de Ministerul Educației Naționale azi, se mai învederează și prin alte măsuri luate în cursul anului 1939. Una dintre aceste măsuri este reorganizarea cercurilor culturale, în spiritul timpului nostru, organizarea cooperației școlare, pentru educația cooperatistă a viitorilor învățători și a viitorilor cetățeni, fii ai satelor, experiențe școlare în sensul ideilor înscrise în lege ș. a.

In toate înfăptuirile sale, mai ales în cele care privesc învățămîntul primar, d-l Prof. Petre Andrei a fost secundat cu multă pricepere de d-l D. V. Țoni, subsecretarul de Stat dela acelaș minister. Amîndoi adînc cunoscători ai școlii noastre, amîndoi animatori de frunte, au putut da școlii această nouă orientare, conformă vremii, cu toate greutățile enorme pe care evenimentele li le-au pus în cale.

Căci anul 1939 a dat după toate celelalte greutăți și pe acea a nesiguranței și îngrijorării, pe care le-au adus cu ea starea de războiu în care se găsesc o bună parte dintre țările Europei.

In țările beligerante, starea de războiu a pus probleme speciale și școlii și mișcării pedagogice, toate instituțiile trebuiau să se adapteze acestei stări. Se observă astfel în aceste țări o literatură pedagogică preocupată mai ales de problemele la ordinea zilei: reeducarea lucrătorilor rămași fără lucru, în urma închiderii uzinelor cu producție de pace, cursuri prin radio și intensificarea cursurilor prin corespondență, revizuirea modului cum se face educația morală și națională, potrivit poziției pe care se află fiecare stat, etc.

La noi starea de războiu se resimte mai puțin și numai indirect. Dacă însă războiul se va prelungi, chiar dacă noi nu vom fi siliți să părăsim atitudinea de neutralitate, desigur că lucrurile se vor schimba. Așa cum economia o adaptăm nouei stări de lucru, fatal se vor îndrepta și preocupările școlare și pedagogice în această direcție.

Incă o dovadă că nu omul stă deasupra vremilor, ci bietul om sub vremi,—așa cum a grăit cronicarul. Pedagogia nu creiază nimic din nimic, ci doar servește. Ar vrea să servească îngerul păcii, dar dacă va fi nevoită, va servi și pe cruntul zeu al războiului.

STANCIU STOIAN

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

REABILITAREA DOCTORATULUI

Intre faptele care au contribuit la carenţa vieţii noastre universitare, uneori aproape desfigurînd-o, alteori împiedecînd-o dela exerciţiul academic al drepturilor *ei*, trebue să notăm şi pe acesta: *devalorizarea progresivă a doctoratului*.

Problema ridicată de acest fapt are înfăţişeri multiple, putînd să determine, în fiecare din acestea, consecinţi demne de luat în seamă. De aceea, socotim că această problemă merită, din partea tuturor acelora care într'un fel sau altul se interesează de mersul vieţii noastre universitare şi al vieţii noastre culturale în general, o clipă de examinare obiectivă.

*
* *

Pornim dela stări de fapt. De cîtăva vreme încoace, doctoratul pare a nu mai reprezenta vechea lui demnitate. Din zi în zi mai mult, imaginea lui academică dispare, pentru a fi înlocuită cu alta, care nu îi seamănă deloc. Astfel, observăm că Universităţile au început să acorde acest titlu cu din ce în ce mai multă uşurinţă. Observăm, de asemeni, că însăşi procedura lui a fost simplificată. Cel mult, aceasta şi-a mai însuşit unele condiţii de ordin administrativ sau fiscal, cum ar fi scoateri de acte, dovezi cu certificate emise de biuroul populaţiei sau cu piese dela serviciul cazierelor juridice, etc. Insă, în ce priveşte procedura aceea specifică, legată de tradiţia scolastică a marilor probe universitare, lucrurile s'au simplificat mult, aproape pînă la a lua doar chipul unor formalităţi oarecare.

Pe alocuri — vorbim în special de fapte care ţineau de inflaţia şcolară de acum cîtva timp şi care din fericire astăzi încep să se atenueze sau chiar să dispară — unde aşa numitele „cursuri de doctorat" erau în primul rînd pretexte pentru întemeeri de catedre noui, uşurinţa notată mai sus, în ce priveşte administrarea examenelor de doctorat, devenise un fapt aproape încetăţenit, statuat.

In mod paralel, problema a mai primit unele agravări, prin diferite măsuri în practica noastră socială obişnuită. Astfel, la un moment dat, diferite instituţiuni, de Stat sau particulare, au început să facă deosebiri de titlu şi de tratament, între funcţionarii lor doctori şi cei numai licenţiaţi. Deosebire, în sine, fără niciun rost. Sau, cel mult cu un rost artificial, legat mai de grabă de vanităţi şi de presumţii decorative, decît de calificări şi competenţe sociale propriu zise. Aşa se explică faptul că proporţia doctoratelor a crescut necontenit, cu toate

că în acest timp viaţa intelectuală în genere n'a progresat ci, după cum ştim, s'a afundat într'o criză tot mai mare.

Lucrurile au ameninţat să meargă chiar mai departe. Ne amintim că acum cîţiva ani se prevăzuse, într'o lege a avocaţilor, condiţia necesară şi generală a doctoratului, pentru înscrierea în barouri a oricărui nou avocat. In aparenţă, această dispoziţie invoca justificări dintre cele mai legitime: nevoia unei mai mari şi mai temeinice pregătiri profesionale, nevoia de înălţare, în corpul avocăţesc, a prestigiului lui spiritual şi social, etc. In fond, lucrurile nu erau chiar aşa. Cei care impuseseră o asemenea măsură porneau de fapt dela o socoteală materială, măruntă şi meschină, aproape periculos de meschină. Anume: îşi închipuiau că în modul acesta, prin înmulţirea şi îngreunarea anilor de studiu, vor putea să pună stavilă valurilor de cereri noui pentru înscrierea în barouri, valuri dealtminteri atît de fireşti, într'o epocă de oarecare desechilibru social, cum era aceea la care ne referim. De aci, inadvertenţe ca aceasta: tînărului avocat, care, să zicem, urma să-şi înceapă cariera pledînd în mici speţe locale sau redactînd acte obişnuite de notariat, de pildă la Hîrlău sau la Babadag, i se cerea nici mai mult nici mai puţin decît *doctoratul*, deci cel mai înalt titlu academic din cîte existau în organizarea noastră universitară. Legiuitorii şi teoreticienii sociali ai unei asemenea măsuri — care astăzi, după scurgerea unui oarecare timp, nu ne mai par chiar „teoreticieni", ci mai de grabă nişte oameni egoişti preocupaţi să-şi asigure cît mai temeinic micile lor privilegii — nu vedeau şi nu înţelegeau ridicolul acestui fapt. Cel mult l-au înţeles mai tîrziu, sub acţiunea realităţilor şi sub ironia crudă dar reparatoare a bunului simţ, învingător pînă în cele din urmă. Ceea ce îi determina pe toţi aceştia, în elaborarea punctului lor de vedere, era un singur obiectiv: să găsească *o barieră socială* care să le ocrotească interesele, s'o găsească şi s'o impună cu orice preţ, chiar cu sfidarea celor mai legitime norme sau aşezări ale lucrurilor. Cum era şi firesc, această măsură a căzut la vreme, adică înainte de a se fi trecut la punerea ei în aplicare. Insă, din nefericire, odată cu ea n'a căzut şi spiritul sau greşala dela care se pornise. După cum vom vedea în desvoltările următoare, acest spirit a rămas totuşi în picioare, a continuat să subziste şi, într'o formă sau alta, a continuat să domine, fie unele dintre condiţiile vieţii noastre universitare, fie o parte din normele generale ale vieţii noastre sociale.

In rîndul faptelor care au contribuit la această depreciere a doctoratului, de sigur, sunt de notat multe elemente. Etiologia acestui proces nu este o etiologie simplă, ci una complexă şi pe alocuri chiar dificilă.

Uşurînd examenele de doctorat, pînă la a le aduce la nivelul unor probe obişnuite, poate ne-am lăsat conduşi, în bună parte, de modelul unor procedări din afară. Dacă este aşa, socotim că o asemenea influenţare nu a fost şi nu poate fi legitimă; mai precis, socotim că ea nu se potriveşte cu condiţiile dela noi, cu finalităţile reale ale vieţii noastre universitare şi cu interesele noastre romîneşti de ordin general cultural. Ţările care au uşurat mult regimul doctoratului lor universitar, şi pe care noi ne-am socotit oarecum îndreptăţiţi să le imităm, au făcut-o din motive care le priveşte exclusiv. Adică, fie din motive politice, legate de interesele lor totalitare, fie chiar din motive spirituale, însă în strictă conformitate cu ideologiile lor revoluţionare, cu nouile lor priviri asupra fenomenului culturii. Deci, şi într'un caz şi într'altul, au făcut-o din motive care, să admitem, chiar dacă nu ne-ar părea propriu zis dăunătoare, să fim însă siguri, nici de folos nu ne-ar putea fi. Cultura noastră se află încă la începutul ei. Ca atare interesele ei adevărate nu pot să stea, în niciun caz, în slăbirea sau nivelarea instituţiunilor noastre pregătitoare de adevărate personalităţi cărturăreşti, ci dimpotrivă, tocmai în păstrarea şi întărirea dîrză a acestora.

Fenomenul pe care vrem să-l desluşim aici se încadrează într'un anumit sistem de nivelări morale la care am asistat, în mod perseverent, în anii dela războiu încoace. Acest sistem a fost patronat de către o anumită categorie de oameni, în special oameni politici, care au pus politica mai presus de orice, care au crezut că au dreptul să-i subordoneze toate celelalte resorturi ale vieţii naţionale şi care s'au socotit pe ei înşişi, pentru motivul că întîmplător deţineau o actualitate socială sau alta, investiţi cu calitatea de-a transforma dictatorial totul, de-a dispune de dreptul oricăror reformări. Fără îndoială, tuturor acestora, carenţa vieţii noastre universitare le-a convenit. Chiar dacă n'au urmărit-o expres, este însă clar că nu s'au preocupat s'o împiedece. Prin criza vieţii universitare, şi prin deprecierea treptată a formelor ei tradiţionale, se reducea o anumită distanţă supărătoare, între aceia care ar fi putut deveni pe drept o elită intelectuală a societăţii şi toţi aceia care, fără a deţine îndreptăţiri superioare, erau însă conducătorii de fapt sau mentorii politici ai societăţii. Reducerea acestei distanţe am resimţit-o, cu toţii, în nenumărate chipuri. Manifestările ei au constituit, în forme diferite, semnul frecvent şi îngrijorător al atîtor crize şi nedreptăţiri sufleteşti de care am fost siliţi să ne împiedecăm şi să suferim în ultimii ani.

*
* *

Tendinţa despre care vorbim şi-a găsit aproape o consacrare în reforma din Noemvrie 1938 a învăţămîntului superior. In această lege, doctoratul a căpătat o semnificaţie ciudată; în orice caz, o semnificaţie nefirească, greu de înţeles şi greu de acceptat.

Cu privire la recrutarea conferenţiarilor universitari, treaptă necesară pentru ocuparea de catedre propriu zise, articolul 6 din susnumita lege prevede următoarele:

La concursul de conferenţiar se vor prezenta asistenţii definitivi, şefii de lucrări şi lectorii definitivi de specialitate, după trei ani de funcţionare efectivă, precum şi doctorii sau inginerii de specialitatea respectivă, cu vechime de cel puţin cinci ani dela luarea titlului şi avînd lucrări de specialitate altele decît acelea care au servit la dobîndirea titlului.

Pe marginea acestui articol, este necesar să facem cîteva însemnări critice.

Nu ştim ce anume considerente au putut să ducă la o asemenea măsură, măsură care a venit în contradicţie nu numai cu un principiu sau altul, ci cu o întreagă tradiţie universitară, atît la noi în ţară cît şi aiurea. Bănuim că ea nu a fost inspirată de un punct de vedere general, ci de un caz sau altul, poate de vreun interes personal care nu mai voia să aştepte, şi care în felul acesta, printr'o măsură prohibitivă faţă de mulţi alţii, îşi deschidea drum spre soluţionări sigure. Legea din Noemvrie 1938, care în multe privinţe a putut să pună la punct vechi stări de lucruri din viaţa noastră universitară ce lăsau de dorit, în alte privinţe însă a păcătuit, poate fără voia ei, prin unele presumţii prea materiale şi deci nepotrivite cu natura şi stilul complex al realităţii universitare. Urmărind să aibă caracterul autoritar al unor chemări la ordine, şi fiind înfăptuită sub presiunea unui moment psihologic dominat de o încordare politică, această lege n'a pătruns îndeajuns în caracteristicile şi adîncimile propriu zise ale faptelor, n'a creeat în jurul ei o viziune pătrunzătoare a consecinţelor mai îndepărtate şi, în general, n'a judecat materia faptelor tratate pe toate feţele ei integrante. De aceste fapte, explicabile pentru moment dar defectoase îndată după o cît de slabă învechire a lor, regimul creeat doctoratului prin această reformă s'a resimţit îndeosebi.

Intr'adevăr, să examinăm, în mod obiectiv, conţinutul şi consecinţele articolului în chestiune!

Am văzut că se cere o trecere de cinci ani dela obţinerea titlului de doctor, pentru ca un candidat să aibă dreptul de a se prezenta la un concurs de conferinţă. Ce decurge de aici? In primul rînd, decurge o categorică demonetizare a doctoratului. El nu mai apare ca un examen de plină maturitate ştiinţifică şi academică, ci doar ca un examen obişnuit, marcînd o simplă etapă, ca toate celelalte, în îndeplinirea curentă a studiilor universitare. De acum înainte, doctoratul nu va mai fi o preocupare îndepărtată, spre care studentul să aspire ca înspre o încununare unică a primelor lui realizări ştiinţifice originale, ci va fi doar un examen de serie, ca toate celelalte pe care le-a trecut înaintea lui. Urmînd spiritul legii, rezultă că studenţii vor trebui să se preocupe, de acum înainte, de a-şi trece cît mai curînd doctoratul, la nevoe de a şi-l trece fiecum, aşa încît să-şi asigure cît mai de vreme perioada de carantină „ştiinţifică" a celor cinci ani.

Legea merge chiar mai departe. Dintre lucrările ce se cer candidatului, drept condiţii prealabile ale prezentării lui la examenul de conferinţă, lucrarea de doctorat este exclusă. Deci, nu această lucrare în sine trebue luată în considerare, ci doar *titlul* care a putut să fie obţinut pe baza ei. Indirect această măsură înseamnă: că, de acum înainte, lucrarea de doctorat va putea fi doar o lucrare oarecare, atît cît să poată satisface exigenţele unei formalităţi; că adevăratele străduinţe cărturăreşti ale studentului nu vor mai trebui depuse pentru întocmirea tezei propriu zise de doctorat, ci cel mult pentru lucrările ce-i vor urma; în sfîrşit, că sensul lucrării de doctorat nu mai este acela de a cristaliza o cotribuţie ştiinţifică originală, putînd să creeze titularului ei un drept spiritual dealungul întregei lui cariere intelectuale, ci doar acela de a împlini formalitatea necesară a unei etape scolastice.

Să judecăm, o clipă, o eventualitate de tipul celei ce urmează:

Presupunem cazul a doi muncitori intelectuali. Unul face o teză de doctorat, în accepţiunea clasică a cuvîntului. Işi alege un subiect greu, care implică muncă aspră şi îndelungă, care cere ani de bibliotecă sau de laborator, care trebue tratat cu răbdarea responsabilă a unei mentalităţi intelectuale deplin formate şi care, în general, presupune cugetul exegetic al adevăratului muncitor ştiinţific. Celălalt, însă, procedează mai simplu şi mai expeditiv. Işi fixează o temă comună, improvizează o bibliografie impresionantă, dar pe care n'a studiat-o, evită cu abilitate toate momentele dificile ale problemei, îşi întocmeşte în grabă lucrarea, îi dă un lustru de circumstanţă care să salveze unele aparenţe ştiinţifice şi, în felul acesta, după un an-doi dela luarea licenţei, îşi trece doctoratul, ba încă şi cu elogii pentru „precocitatea" dovedită.

Dintre aceştia doi, legea în fiinţă sprijină pe cel din urmă. Acestuia, îi dă dintr'odată toate avantagiile şi priorităţile sociale, în ce priveşte ajungerea lui eventuală la cariera academică. Iată de ce: Primul, după ani grei şi îndelungi de muncă, îşi va obţine doctoratul, pe baza unei lucrări bune sau poate chiar remarcabile. Din nefericire, prioritatea la obţinerea unei catedre eventual vacante va aparţine celui de-al doilea, pentru că acesta a putut îndeplini, cu mult înaintea lui, condiţia celor cinci ani. Nu numai atît! Lucrarea celui dintîi, oricîtă valoare ştiinţifică ar reprezenta, va trece însă ca şi nevăzută, pentru că legea opreşte luarea ei în considerare. In schimb, orice broşurică a celuilalt, fie ea cît de minoră, chiar mai minoră decît lucrarea doctoratului trecut în fugă, va avea însă mai mult preţ şi va putea atîrna mai hotăritor în cumpăna hotăririlor legale. Astfel, legea în fiinţă, printr'unul dintre articolele ei care alcătueşte am putea spune cheia de boltă a recrutării univrsitare, nu cere lucrărilor o valoare a lor intrinsecă şi nu cere oamenilor respectivi condiţiile spirituale ale adevăratelor personalităţi cărturăreşti ci cere doar termene materiale şi îndepliniri curente de formalităţi.

Vedem, deci, că ne aflăm în faţa unor situaţiuni bizare şi paradoxale. Şi, oarecum, în faţa unor situaţiuni dureroase, putînd să ne lase impresia unor adevărate îngrădiri aduse moralei academice. Se pare că, în chipul cum este concepută, legea în chestiune acordă prime de încurajare celor grăbiţi, celor care fărîmă cu voe linia severă a unor demne instituţii tradiţionale, celor care procedează în viaţă cu repezeli neofitice, celor care trec cu uşurinţă peste condiţiile spiritului critic şi, în general, celor care au respectul muncii ştiinţifice doar într'o măsură relativă. In schimb, aceeaşi lege nedreptăţeşte social şi închide calea multor intelectuali adevăraţi, în special acelora care ştiu că în domeniile culturii nu se poate munci decît cu răbdare şi cu încetineala solemnă a demnităţii exegetice.

* * *

Cu privire la regimul de astăzi al doctoratului, adică cu privire la tendinţa lui de vulgarizare, există o opinie, nu curentă, dar în orice caz destul de insistentă. Ea îşi face drum nu numai într'o anumită concepţie publică, ci chiar şi în lumea universitară. Punctul de vedere al acestei opinii sună, în genere, astfel:

„Noi suntem o ţară nouă. Ca atare, instituţiile, procedeurile, ritmul nostru în general de acţiune socială şi culturală trebue să fie ca pentru o ţară nouă. Severităţile, de tipul acelora care în alte ţări au o eminenţă consacrată pentru că slujesc acolo cultul unor valori definitiv instaurate, la noi ar suna distonant, ca o pretenţie inutilă, ca o presumţie pe care n'am avea cu ce s'o umplem, ca o aspiraţie deocamdată artificială, pentru că nu am parcurs încă etapele care să ne dea dreptul de-a o integra organic. Problemele care se pun cu precădere societăţii noastre sunt probleme de mişcare, de mijlocire energică a unei evoluţii pe care o avem încă de parcurs şi deci de promovare, în vederea ei, a tuturor formelor şi instituţiilor care treptat-treptat i-ar putea veni în ajutor.

„Aceste condiţii, aşa cum se potrivesc tuturor ramurilor noastre de acţiune naţională, trebuesc ţinute în seamă şi în desfăşurarea vieţii noastre universitare. O viaţă universitară cu forme grave, aşa cum o preconizăm în criticile pe care le aducem stărilor de fapt dela noi, ar fi posibilă numai în măsura în care ne-am putea sprijini pe o mare tradiţie academică. Din nefericire, această mare tradiţie n'o avem încă; şi nici n'o vom putea avea curînd, pentru că ne stau în potrivă, printre altele, şi aceste vremuri turburi care ne apasă, vremuri care de sigur vor continua să existe cine ştie cîtă vreme încă.

„De aceea, singura soluţie care ne stă la îndemînă, şi în definitiv singura care ar putea să pară de bun simţ, este aceea de a ne potrivi condiţiilor noastre locale, de-a ne mulţumi cu nivelul de mijloc pe care îl putem da, de a pretinde instituţiunilor noastre universitare, nu proporţii ideale sau proporţii ca acelea pe care le-au atins în marile ţări de cultură ale lumii, ci doar proporţiile care pot sta în puterea lor obişnuită.

„Deocamdată, să ne mulţumim doar cu atîta: să întreţinem ideea acestor instituţiuni, să încurajem pe toţi care vor să se îndrepte spre ele, să creem înainte de orice atmosferă de mişcare, chiar dacă aceasta ar lăsa de dorit şi ar putea să pară pe alocuri artificială sub raportul exegezei ştiinţifice".

Impotriva unei asemenea opinii găsim că este necesar să ridicăm o seamă de proteste. Iată-le:

Recunoaştem, acestui punct de vedere, o mare parte de justeţe. El reprezintă un anumit pragmatism social şi naţional, pe care n'am avea

dreptul nici să-l îndepărtăm, şi nici să-l dispreţuim. Insă, toate acestea cu o măsură şi anume cu măsura aceea care să nu ducă lucrurile la înghesuirea lor pe un singur plan, ci să le deschidă perspective în toate direcţiile lor necesare, caracteristice.

Pentru finalităţi ca acelea caracterizate mai sus, socotim că poate fi de ajuns o primă treaptă universitară: *licenţa*. Nu vedem pentru ce ele ar merge mai departe, cuprinzînd şi ultima treaptă universitară, *doctoratul*.

In genere, universitatea are de îndeplinit două funcţiuni care, deşi puternic legate de ele, îşi păstrează fiecare autonomia ei aparte. Prima funcţiune: aceea de a pregăti categoriile de profesionişti intelectuali, de care o societate modernă are nevoe pentru a constitui pătura ei conducătoare şi pentru a realiza diferitele ei oficii de civilizaţie. Cea de-a doua funcţiune: aceea de a pregăti pe viitorii mari muncitori intelectuali ai societăţii, adică pe aceia care să-şi ia răspunderea creaţiei ştiinţifice şi a învăţămîntului superior.

In interesul superior al societăţii, şi al tuturor care muncesc responsabil în cuprinsul ei, este necesar ca aceste două funcţiuni să fie înţelese lămurit, să li se acorde regimuri distincte şi să fie respectate ca două realităţi categoriale ale progresului social.

In acest scop, calea firească de urmat, şi de fapt care a fost urmată pînă acum, ar trebui să fie aceasta: *Licenţa*, ca prim titlu universitar, să fie acordată celor din prima categorie; adică tuturor acelora care vor voi să se îndrepte către o profesiune intelectuală, care dovedesc în vederea acesteia o seamă de aptitudini convenabile, care, în sfîrşit, ca oameni şi ca viitori profesionişti într'o direcţie sau alta vor avea nevoe de orizonturile unor prime iniţieri universitare. In schimb, *doctoratul* să revină, pe cît posibil, celor din categoria cealaltă. Cu alte cuvinte, înlăturîndu-se atîtea dintre contigenţele şi răsturnările suferite în ultimele două decenii de către viaţa universitară, să se revină la vechea erarhie a acestor titluri şi la echilibrul senin de viaţă academică pe care ştiau să-l întreţină.

In accepţiunea lui tradiţională, doctoratul este un examen strict academic. Nimic mai nepotrivit decît să-l demonetizăm fără motiv, să facem din el un instrument de serie al unor finalităţi anonime, să lăsăm oamenii să-l considere ca pe un preţ pretenţios al orgoliilor lor. De asemeni, nimic mai nepotrivit decît să facem din doctorat o condiţiune pentru pătrunderea în funcţiuni de diferite categorii sau pentru obţinerea de trepte erarhice în cuprinsul acestora. Un inspector general financiar nu va fi cu nimic mai priceput avînd, să zicem, un doctorat în ştiinţele economice sau juridice. Un director sau un avocat şef la Banca Naţională de asemeni. Un chimist la arsenalele armatei, cu simplă licenţă, poate fi mai priceput şi mai util decît mulţi alţii la un loc, fiecare în parte cu doctorate pretenţioase. Şi aşa mai departe, această constatare poate fi valabilă în orice fel de întreprindere, în care valoarea individuală şi randamentele muncii personale n'ar trebui măsurate cu elemente formale, ci cu puterea de muncă a fiecăruia, cu gradul de experienţă pe care şi l-a însuşit şi cu dorinţa lui de a face treabă, de a se simţi util colectivităţii. In aceste întreprinderi, titlurile pompoase nu numai că n'ar avea nicio întrebuinţare, dar ar putea chiar să dăuneze, dacă nu prin altceva, măcar prin chipul cum i-ar putea mîna pe atîţia pe panta unor presumţii sterile şi exclusive.

Inainte de orice, doctoratul trebue să fie o probă de maturitate ştiinţifică, în înţelesul cel mai sever al cuvîntului. Normal ar fi ca acest titlu să fie acordat doar acelora care au ajuns la stăpînirea precisă a unei discipline ştiinţifice, care pot cristaliza în cuprinsul acesteia o contribuţie originală, care stăpînesc cu precizie o metodă de cercetare şi care îşi fac din ştiinţă un piedestal puternic al vieţii lor.

Doctoratul ar trebui să dea, acelora care l-au obținut, nu atît sentimentul că au dobîndit un nou titlu pentru luptele și întrecerile lor sociale, ci conștiința că au fost promovați în categoria aleasă a acelora care își iau răspunderea muncii și creației științifice.

Admitem că suntem, sub raportul vieții universitare, o țară încă nouă, că nu dispunem încă de-o mare tradiție academică. Admitem, de asemeni, că din această cauză, universitatea romînească a trebuit și trebue încă să facă unele concesii socialului și politicului. Insă, socotim că nu este drept, și nici necesar, să facă toate concesiile. Universitatea poate, și are chiar această datorie, de a-și rezerva unele instituții, în mod strict pentru finalitățile ei specifice. Intre acestea, trebue să numărăm și instituția doctoratului. Altminteri riscăm să facem din întreaga universitate un simplu oficiu social, s'o împiedecăm de-a mai forma un spirit cărturăresc sau personalități ieșite din comun. Mulți sau puțini, indiferent cîți s'ar îndrepta către doctorat, este însă necesar ca prestigiul acestei probe să fie întreg și să nu mai fie cuprins, în niciun fel, în plasa vreunui compromis. Este necesar ca toți cîți îl năzuesc să facă aceasta, nu cu cuget ușor, așa cum ar face o mie de alte lucruri în viața lor, ci cu un cuget sever, aproape solemn, conștient că este vorba de o dobîndire grea, pentru care trebue muncă, răbdare, sacrificii și, la nevoe, chiar suferințe.

Nu cîștigăm nimic, absolut nimic, din a ne demonetiza instituțiile, din a le pune pe toate pe același plan și din a le trata așa ca să fie pe placul și pe uzul comun. Dimpotrivă, procedînd astfel, pierdem mult, cît nici nu ne dăm seama de mult. Pierdem în primul rînd, sentimentul formelor și valorilor de sus. Iar odată cu pierderea acestui sentiment, ne desobișnuim de încordarea acțiunilor exegetice și de tensiunea aspră dar lămuritoare pe care ne-o poate întreține în cugete sensul moral al acestor încordări.

In Franța, patria clasică a tradiției universitare și academice, doctoratul este, în cele mai multe cazuri, nu un început oarecare, ci o adevărată încununare științifică. Teza de doctorat a lui Bergson, *Essai sur les données immédiates de la conscience*, marchează o dată principală, nu numai în gîndirea filosofului, ci în însăși istoria gîndirii franceze. Teza lui Fauconnet, *La Responsabilité*, este una dintre cele mai mari lucrări de filosofie care s'au scris în ultimele decenii și, totdeodată, una dintre lucrările cele mai reprezentative ale spiritului științific sorbonard. Există lucrări de doctorat care rezumă o viață întreagă de cercetări, lucrări care pot fi astfel contribuții de seamă la știința și cultura epocii. Noi înșine, cu puțina tradiție universitară pe care o avem, încă ne putem mîndri cu unele lucrări de doctorat care, oricum, în știința și în străduințele noastre cărturărești de aici, au spus mult și ne-au îndreptățit să năzuim și mai mult.

Insuși faptul că nu avem o mare tradiție universitară, ca să folosim argumentul celor de opinia cărora ne deosebim, însuși acest fapt, poate fi luat, în realitate, ca un argument tot în sprijinul tezei noastre. Tocmai de aceea, pentrucă nu avem încă o asemenea tradiție, suntem obligați să ne-o creem. Ori, este cert că, prin însăși natura ei, o asemenea tradiție nu s'ar putea întocmi prin concesiuni și prin simplificări conformiste, ci dimpotrivă, prin disciplinări și continuități severe. Pe calea pe care oarecum ne aflăm în prezent, caracterizată prin tendința marcată de a face tot felul de nivelări, nu numai că ne închidem drumul înspre o evoluție ascendentă, dar rînd pe rînd îndepărtăm din modesta noastră tradiție universitară, chiar și relieful realizărilor pe care le-am adunat pînă acum.

*
* *

Reabilitarea doctoratului, adică repunerea lui în demnitatea academică ce i se cuvine, ne pare, pentru sistemul nostru universitar și pentru viața noastră culturală în genere o necesitate indiscutabilă. Iată în mod schematic, ce ne îndeamnă să gîndim astfel:

Este util să încercuim o anumită goană superficială după titluri, goană la care asistăm din ce în ce mai frecvent și care amenință să devină o adevărată psihoză a nouilor noastre generații studioase. Această goană, în care suntem dispuși să considerăm adeseori doar un simplu fenomen trecător, este totuși un fenomen negativ cu multiple repercusiuni morale și sociale. Acest fenomen are darul de-a artificializa multe dintre realitățile cu care venim în contact. Anume: el poate creea mentalități presumțioase, poate alimenta tendința atitor infatuări obositoare, poate să ducă indirect la coborîrea în calitate a muncii intelectuale, poate să reducă ideea scrisului și a elaborării științifice la nivelul unor simple activități obișnuite, poate să diformeze oarecum criteriile adevăratelor erarhii culturale, poate mîna demnitatea spirituală înspre un regim minor de aservire unor finalități streine și interesate și, pe deasupra tuturor acestora, poate să ducă la o atmosferă de necunoaștere și de neînțelegere vicioasă față de realitățile primordiale ale vieții științifice.

De asemeni, este necesar să împiedecăm, prin toate mijloacele care ne stau la îndemînă ca viața intelectuală să alunece mai departe pe panta de deprecieri și nivelări spre care au împins-o insistent o parte dintre oamenii și criteriile epocei în care trăim. Se știe, viața intelectuală nu se poate realiza prin improvizări, prin jocuri trecătoare sau prin protecția unor moravuri lipsite de exegeză. Este vorba, în aceasta nu numai de o condiție oarecare, ci de o lege în toată puterea cuvîntului. Demnitatea intelectuală se poate deschide oricui cu deopotrivă înțelegere și generozitate, însă cu condiția ca toți acei care bat la porțile ei să știe s'o respecte și să știe să-și ia dela început toate răspunderile muncii cărturărești. Poate că nu există greșală mai mare, mai plină de consecinți nedrepte, decît aceea de a fărîma autonomia clasică a vieții cărturărești, cu scopul de a face din sfărîmăturile ei prilejuri de victorie ale contingențelor sau ale diferitelor aspirații minore.

Dar, cel mai de seamă dintre motivele care ne face să ne gîndim la o revalorizare a doctoratului, și care ne îndeamnă să vedem în această revalorizare un adevărat imperativ cultural, este nevoia de a ști că viața noastră universitară se îndreaptă, pe deasupra tuturor adversităților curente, spre realizarea dreaptă a misiunii ei. Să nu ne gîndim numai la contingentele mari de profesioniști intelectuali pe care are datoria de a-i forma, ci și la opera de creație științifică pe care este cea dintîiu indicată s'o promoveze. Astăzi, în concepția și în condițiile vieții contemporane, creația științifică reprezintă o necesitate de neîndepărtat. Aceasta nu mai trebue privită ca o formă de deasupra, ca un lux social, ca expresia unor dotări izolate! Dimpotrivă! Să încercăm să vedem, în ea, ceea ce este în realitate: o parte din alcătuirea esențială a vieții moderne, o condiție pentru echilibrul intim al acesteia, un aspect necesar din contenența istorică și psihologică pe care popoarele au datoria să și-o dea și, în fine, o măsură obiectivă în înțelegerea finalităților pe care acestea trebue să le reprezinte. Atîta timp cît universitățile nu vor înțelege acest comandament, adică atîta timp cît direct sau indirect vor gira improvizări sau orgolii neofitice, ele nu se vor afla în situațiunea de a da Națiunii, Științei și Adevărului ceea ce li se cere, ceea ce se așteaptă dela ele.

Să revenim, deci, la soluții limpezi, firești și demne. Doctoratul, să nu mai fie un titlu de serie, bun pentru numiri, pentru înaintări în

slujbă, pentru orgolii sau pentru parveniri sociale, ci să fie un titlu înalt, unic, destinat doar acelora care se dovedesc adevărați muncitori intelectuali, acelora care în viață vor lua calea tăcută a științei, a laboratorului, a bibliotecii, a cercetării desinteresate.

* * *

Se vorbește despre o iminentă modificare a legii învățămîntului superior. Ideea de bază a ultimelor noastre legiuiri școlare, idee insistent mărturisită și apărată, a fost aceasta: *selectarea valorilor, crearea de elite intelectuale*. Așa fiind, supunem forurilor în drept sugestia unei drepte și hotărîte reabilitări a doctoratului universitar, cu credința că această sugestie se află pe aceeași linie de judecată, că pornește dela considerarea acelorași nevoi ale culturii noastre naționale.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA MUZICALĂ

„SALOME", LA OPERA ROMÎNĂ

Wilde, obișnuea să spună despre „Salome" că este o oglindă în care fiecare își găsește imaginea propriei lui naturi: „The artist art; the dull, dullness; the vulgar, vulgarity". Cam același lucru se poate spune și despre partițiunea lui Strauss: iubitorul de muzică va găsi muzică, pedantul, pedantism, nedumiritul nedumirire.

In cariera lui Strauss, „Salome" este începutul unei epoci în care el va cultiva cu predilecție opera, după ce exploatase până la epuizare, poemul simfonic. Seria triumfătoare a poemelor începînd cu „Don Juan" și sfîrșind cu „Simfonia domestică", sugerează într'adevăr, prin succesiunea subiectelor alese, concluzia că Strauss a spus tot ce-a avut de spus prin mijlocirea poemului simfonic. „Simfonia domestică", urmînd unei alte „Ich-symphonie", lichidează parcă ultimele rămășițe de interes pentru această formă muzicală; și într'adevăr, de abea prin 1915 el mai revine odată cu vastul peisagiu a Simfoniei Alpilor. Restul producției lui este de-atunci în întregime consacrat operei și într'o măsură mult mai mică, lied-ului.

Imprejurarea că „Salome" a fost compusă îndată după seria poemelor simfonice nu a rămas fără urmări în realizarea acestei partițiuni în care rolul orchestrei este covîrșitor și acaparant. In estetica lui dramatică Strauss este un continuator a lui Wagner; ca și pentru marele lui predecesor, drama este esențialul. A transpune muzical fiecare progresie, fiecare nuanță a acțiunii dramatice, este ideea dominantă și directoare în concepția lui despre operă. Stăpîn al unei virtuozități neîntrecute în folosirea materialului muzical și orchestral, nici o dificultate de transpunere nu a fost ocolită de Strauss în compunerea Salome-ei, ci dimpotrivă, căutate parcă.

Astfel, exceptînd cîteva replici suprimate a unor personagii secundare, textul lucrării nu este obișnuitul libret de operă ci chiar acel al dramei lui Wilde. Depășind cu virtuozitatea lui cadrul, relativ liber și cu mod al poemului simfonic, Strauss își impune parcă, pentru plăcerea de a le învinge, dificultățile nenumărate pe care le ridică în calea compozitorului un text care a fost scris pentru a fi rostit și nu cîntat.

Pentru a realiza echivalența muzicală maestrul german utilizează sistemul wagnerian al temelor conducătoare, sistem pe care îl amplifică întîi prin numărul acestor teme, dar mai ales prin modificările și alterările neîncetate la care sînt expuse, prin asociația lor, prin circulația lor densă în orchestră. De această concepție a operei, de bogăția deseori excesivă a polifoniei orchestrale se resimt și părțile vocale care nu arareori par a fi tratate ca instrumente ale orchestrii,

dar se resimte mai ales claritatea expunerii. Este puțin probabil ca o singură sau două audiții a Salome-ei să îngădue ascultătorului neprofesionist al muzicii a fi pe deplin luminat și să poată urmări fără un istovitor efort de atenție, sutele de sugestii, aluzii, evocări care mișună mai în fiecare măsură a partițiunii.

Procedeul temelor conducătoare este desvoltat pînă la limitele inteligibilului; cel mai neînsemnat detaliu în orchestră este derivat dintr'un motiv sau fragment de temă, cu o justificare logică fără îndoială, impusă de text dar mai ales de tirania sistemului și de inventivitatea neînfrînată a compozitorului.

Multiplicitatea temelor și motivelor care se suprapun sau se asociază după necesitățile textului, variațiile și alterările ritmice sau armonice în care este prelucrat materialul prim al temelor, dau întregei opere o unitate organică indiscutabilă; și cu toate că nimic nu este lăsat la întîmplare, totul avînd un sens și o semnificație spirituală, ordonată parcă numai de o inteligență rece și lucidă, sînt totuși pagini în Salome, în care avîntul, cultura, impetuozitatea răzbat cu toate aparențele spontaneității și ale inspirației elementare. Dar dacă aceste erupții se produc fără sacrificiul „sistemului", acesta este bucuros uitat de ascultător.

Materialul melodic și ritmic întrebuințat în comentarul simfonic al dramei este numeros; treizeci și două de teme și motive servesc la caracterizarea personagiilor și a situațiilor: formule melodice scurte, cele mai multe din ele simple desene ritmice care prin ele însăși nu pot evoca o imagine cu atît mai puțin sugera o idee. Dar prin asociația care se stabilește între text și muzică aceste simple formule capătă funcțiunea de elemente articulate ale unui limbaj infinit de expresiv și de bogat în nuanțe. Prin alterațiile la care sînt supuse, prin vestmîntul felurit pe care îl capătă emigrînd printre instrumentele orchestrei, aceste motive urmăresc ca o umbră fiecare cuvînt, fiecare detaliu al textului. Din creșterea, din desvolarea acestor elemente rezultă o complexitate organică care cere între altele și o foarte atentă examinare a partițiunii. Lucrul se complică și din împrejurarea că această operă e în primul rînd simfonică, gîndită și realizată în varietatea și complexitatea timbrelor unei orchestre moderne. Reducerea la pian nu poate da decît o idee generală și deseori inexactă, confuză atunci cînd diferitele teme și motive se împletesc în singura sonoritate a pianului. In execuțiunea simfonică însă, planurile se stabilesc dela sine, așa cum le-a gîndit compozitorul, prin diferențele de volum și de sonorități. Totuși polifonia instrumentală este în „Salome" extrem de bogată și de multe ori chiar excesivă. Mare virtuoz al orchestrației în care a creat atîtea efecte noui, utilizînd cu neîntrecută abilitate varietatea și contrastele timbrelor, Strauss menține mai tot timpul în orchestră independența vocilor; deaceea se și cere din partea ascultătorului nu numai o mare atenție dar și un anumit nivel de cultură muzicală și deprinderea de a percepe în desfășurarea lor simultană mai multe desene melodice și ritmice. Din acest punct de vedere și cu toate îndrăznelile care au făcut atîta vîlvă în timpul lor, Strauss rămîne credincios tradiției marilor simfoniști germani; s'a putut spune chiar că orchestra lui se apropie mai mult de a lui Bach decît de aceea wagneriană, dacă se consideră bine înțeles polifonia vocilor, mobilitatea lor neîntreruptă care țese fondul pe care se detașează limpede cîntul principal.

Credincios tradiției este iarăși Strauss în osatura armonică a lucrurilor lui ca și în inspirația net diatonică a ideilor melodice; ceea ce nu-l face însă a-și interzice cele mai anarhice disonanțe între două solide repere armonice. La polifonia instrumentală se adaugă apoi bogăția ritmurilor care se suprapun fără încetare într'o continuă va-

riație, dela un capăt la celălalt al partiturii. Toată această exuberanță de materie muzicală covîrșește și îneacă ascultătorul neprevenit și neantrenat în audiția simultană. Față de această formidabilă desfășurare de forțe mai mult decît suficiente pentru a fixa toate disponibilitățile de atenție și de percepție al ascultătorului, se poate întreba ce mai rămîne de făcut vocilor decît să rostească simultan cu desfășurarea ei, programul dramei simfonice pe care o execută orchestra.

Ceea ce este sigur e că, exceptînd fragmentele în care Salome sau Iokanaan au de cîntat unele fraze melodice și „cantabile", muzica acestei opere nu este vocală în înțelesul curent al cuvîntului. Deseori vocile nu au de cîntat decît fraze fără o linie melodică bine determinată, cu intervale incomode, greu de reținut. Dar de cînd s'a dovedit că „Tristan și Isolde" poate fi cîntat, niciun scrupul nu mai reține vre-un compozitor dela satisfacția minoră de a scrie „greu".

Un rol important, muzical și dramatic, este acordat în „Salome" intermediilor simfonice. Dansul celor șapte văluri de pildă e departe de a fi un simplu divertisment coreografic; el este un adevărat poem simfonic care rezumă și sintetizează personajul complex și contradictoriu al Salomeei; construit din desenele ritmice și melodice cele mai caracteristice ale partiturii, el capătă prin amploarea desvoltărilor, proporțiile și semnificația unui act esențial al dramei. Sentimentele violente și contradictorii care frămîntă sufletul Salomeei, dragostea ei pentru Iokanaan, setea ei de răzbunare se împletesc și se suprapun în echivalențele lor muzicale cu o rară putere de sugestie; totul încadrat în ritmul dansului. Se'nțelege că acesta în asemenea condiții, încetează de a mai fi un divertisment și că „culoarea locală" nu mai constitue un obiectiv muzical de prim ordin. Acei care s'ar aștepta din partea marelui colorist care este Strauss la o evocare somptuoasă a Orientului se vor înșela în judecarea acestui episod; Orientul este indicat prin cîteva pete de culoare orchestrală și cîteva desene ritmice care fixează oarecum cadrul. Conținutul însă, este progresiunea unei acțiuni dramatice sub aparența muzicală și coregrafică înșelătoare a dansului. Există de pildă în cursul acestuia un moment în care o parte a orchestrei cîntă tema dragostei, iar bașii pe aceea a decapitării; corelativul coregrafic nu e ușor de realizat. El nu poate fi nici o oarecare șerpuire lascivă a trupului, de tipul convenit oriental, după cum nu poate fi nici o mimare explicativă a dorințelor și intențiilor Salomeei. Intre aceste două extreme artista trebue să îmbine mișcarea grațioasă cu gestul expresiv just, totul sincronizat cu desfășurarea schimbătoare a temelor caracteristice în orchestră. Dacă această sincronizare nu se produce, muzica și coregrafia numai conlucrează ci se concurează, atenția spectatorului optează după pregătire sau preferință, pentru dansatoare sau pentru orchestră.

E drept că și atunci cînd există o fuziune deplină între muzică și dans, ascultătorul este totuși îndreptățit pe alocuri să neglijeze puțin orchestra și să se consacre mai cu osebire dansului: de pildă atunci cînd după melopea orientală orchestra începe să intoneze pe corzile generoase ale viorilor și ai violoncelilor o melodie de „Valse triste", sau iarăși atunci cînd dansul se accelerează subit pe un motiv caracteristic al Salomeei. Motivul acesta (așa numit al „seducțiunii") poate fi luat ca un exemplu tipic de virtuozitatea uluitoare cu care știe Strauss să utilizeze materialul tematic. Scurt și inexpusiv prin el însuși (oricine, cu puțin noroc, l'ar putea nimeri fluerînd la întîmplare), motivul acesta este unul din fermenții cei mai activi ai partiturii.

Capricios de pildă cînd Salome apare în scenă, ispititor și insinuant cînd încearcă să seducă profetul, vulgar (din nefericire) în cuprinsul dansului, dureros și tînguitor cînd cu setea răzbunării stinsă în sînge, Salome realizează iremediabila ei nenorocire, morbid, de-

ment, cind într'o ultimă tresărire de dragoste și de cruzime ea sărută buzele lui Jokanaan, în fine greu și brutal atunci cînd ostașii ucid cu scuturile palidul și grațiosul monstru.

Un alt exemplu de întrebuințare intensivă a unui motiv îl constitue tema principală a Salomeei, expusă fără nici o altă pregătire chiar din prima măsură. Tema aceasta, cea mai importantă din partitură, este supusă la nenumărate transformări și alterații ritmice, circulă aproape tot timpul în orchestră și se adaptează cu o miraculoasă supleță la toată diversitatea dialogului.

Dansul este cel mai important episod simfonic din „Salome", dar nu e singurul. Chiar la începutul actului, cînd Salome induplecă pe Naraboth, orchestra execută o măreață pagină simfonică construită pe temele lui Jokanaan și ale Salomeei. De asemeni, în intervalul care urmează scenei seducțiunii pînă la intrarea în scenă a lui Herod orchestra exprimă cu o irezistibilă putere dramatică, toată furtuna care devastează sufletul Salomeei.

Dragostea ei disprețuită, mîndria umilită, setea de răsbunare, gîndul crimei care încolțește în mintea ei, totul este spus de orchestră cu o preciziune care surprinde și cucerește ascultătorul. Ingeniozitatea, spiritul inventiv și suverana stăpînire a tuturor posibilităților pe care le oferă orchestra modernă, îl duc pe Strauss uneori foarte sus și nu arareori cam departe.

Insistența, mania s'ar putea spune, a realismului pictural cu orice preț și în orice clipă stînjenește de multe ori libera curgere a substanței muzicale și cîteodată o înlocuește chiar. Alteori abondența și polifonia excesivă încarcă pînă la confuziune unele pagini care nu pot fi deslușite la audiția lor decît cu partitura în mînă: quintetul evreilor de pildă.

Toate aceste excese, consecințe directe ale „sistemului" împins prea departe și a unei virtuozități abuzive sînt însă răscumpărate de frumusețea, de căldura generoasă a multor pagini în care muzica triumfă și repune în locul ei subordonat perfecțiunea meșteșugului.

*

* *

Opera Romînă a înscris cu reprezentarea „Salome"-ei" unul din succesele ei cele mai frumoase și mai deplin meritate. Din punct de vedere al realizării acestui spectacol (care a fost momentul muzical cel mai interesant al stagiunii actuale), personajul cu mult cel mai important este fără îndoială șeful de orchestră; lui deci se cuvin întîi laudele. D. G. Georgescu, interpret european al muzicii lui Strauss, a reușit să facă orchestra operei stăpînă a nenumăratelor dificultăți tehnice ale partiturii, pe care apoi a dirijat-o cu o însuflețire, cu o căldură și în acelaș timp cu o grijă pentru detaliul expresiv, care au satisfăcut profund. Tot d-sale trebue să fim recunoscători pentru fericita alegere a Salomeei în persoana d-nei Franca Somigli. Rolul acesta covîrșitor de greu și care nu îngădue nici cea mai ușoară imperfecție, a fost cîntat, jucat și dansat de d-a Somigli cu o strălucire care va trăi mult timp în amintirea acelora care au văzut-o și au ascultat-o.

Artiștii Operei Romîne d-na Davideanu (Herodias), d. V. Lupescu (Jokanaan), Apostolescu (Herod), au adus o prețioasă contribuție la reușita spectacolului.

R. GEORGESCU

CRONICA PLASTICĂ

BUNESCU, LUCIAN GRIGORESCU, ARNOLD, G. ZLOTESCU, HÖFLICH, VÎNĂTORU

Din numeroasele expoziții ce s'au ținut luna aceasta am reținut numai cîteva. Sînt cele care însemnează o etapă importantă în cariera unui artist, unele fiindcă învederează că el a ajuns la maturitate, după o perioadă de nedumerire și de încercări variate; altele pentru că permit să ne aruncăm ochii asupra unei întregi evoluții. Din ultima categorie face desigur parte cea a lui Marius Bunescu și poate cele ale lui Lucian Grigorescu și Arnold. Din prima, cele ale lui Vînătoru, Zlotescu și Höflich.

Bunescu, prin viața retrasă ce a dus pînă acuma, prin firea sa serioasă și domoală, prin felul chiar al artei sale, a făcut să se vorbească totdauna puțin de dînsul. Împrejurările l-au ferit de acea reclamă zgomotoasă, de acel „tapaj", de care n'au scăpat nici chiar unii din artiștii noștri buni, care însă iubeau coteriile, apreciau discuțiile de cafenea și găseau mai ușor să critice pe unul și pe altul și să se pună singuri în lumină, decît să se impună prin operile lor. Anul trecut ne-a venit însă vestea că Bunescu a primit premiul național, adică cea mai înaltă recompensă ce se poate acorda, la noi, unui pictor, de către chiar camarazii lui. Pentru cine-i cunoștea opera, pentru cine mai ales își dase osteneala s'o examineze, cu toate că expozițiile sale aveau loc în chiar atelierul său, adică în condiții defavorabile,, alegerea nu constituia o surpriză. In genul pe care și-l alesese, care nu comporta poate prea multă varietate de teme, Bunescu era un maestru. Nici una din calitățile meșteșugarului, în sensul nobil al cuvîntului, cel pe care francezul îl pune în expresia de „bon ouvrier", nu-i era streină. Iar pictura este, incontestabil, întîiu și întîiu, un meșteșug. Era tuturor cunoscută dragostea cu care el construia acele colțuri din natură, văzute din atelierul său, mai mult poate decît cele pe care le aducea din călătorie—Bunescu, s'ar zice, are nevoie nu numai să se familiarizeze, ci să trăiască în intimitatea motivelor ce alege, pînă să se pătrundă de ele—și naturile moarte, printre care se găseau cîteva din cele mai ingenios și mai desăvîrșit pictate, din ultimii ani, chiar comparate cu cele ale lui Petrașcu și Pallady. Contrare de ceea ce s'ar întîmpla cu un altul, revenind asupra unei picturi, el mai totdauna o ameliora; cu fiecare urmă de pensulă mulțumirea lui creștea, căci fiecare urmă de pensulă însemna un progres față de aspectul anterior al tabloului. Piersici, mere, raci, gutui, fructe exotice, lîngă o sticlă sau un ustensil modest de bucătărie sau de sufragerie, legume de tot soiul,

deveneau sub pensula sa admirabile opere de artă, făcute să rivalizeze, prin înfățișarea lor, cu cele mai nobile subiecte.

Evident, am învățat și noi multe dela ceilalți maeștri contemporani. Nu ne mai întoarcem capul dela nicio lucrare, sub pretext că tema dela care pornește ar fi vulgară și lipsită de interes. Cezanne și cei care au venit după el ne-au arătat—dacă ar mai fi fost nevoie—că două mere pe o farfurie sînt un motiv capabil să-ți exalteze imaginația și să facă tot atîta plăcere ca cele mai cunoscute scene din mitologie, mai ales așa cum le înțelegeau academiile. Dar, în acelaș timp, s'a răspîndit și prejudecata că numai ce iese de odată din mîna unui artist, pictura alla prima, cea în care apar deformații de tot soiul și se pun fel de fel de intenții, numai aceia e „modernă". Intre aceste două puncte de vedere, destul de greu de conciliat, cei care se simțeau atrași de Bunescu rămîneau totuși nehotărîți.

Expoziția de acum ne-a făcut demonstrația decisivă. In sala cea mică a fundației Dalles, adică într'un cadru și sub o lumină potrivită, pînzele lui Bunescu apăreau cu toate solidele și incontestabilele lor calități. Impresia ce multe din ele lăsau asupra noastră, mai ales naturile moarte, nu se poate ușor uita. Nu le lipsea nimic: bine compuse, bine desinate, ele erau mai ales pictate cu o înțelegere a tuturor resurselor acestei arte dificile, care este în realitate pictura, cu toate subterfugiile ei chiar. Nu numai că suportau un examen amănunțit, dar convingeau cu atît mai mult, cu cît erau mai îndelung privite.

Bunescu poate fi mulțumit de rezultatul obținut. El a fost în stare nu numai să confirme buna părere a prietenilor, dar chiar să dezarmeze pe cei care au venit să-l vadă, cu alte sentimente decît cele amicale. Merele verzi, obiectele din oficiu, cîteva alte naturi moarte, cîteva peisagii, ar fi putut suporta, în orice muzeu de artă modernă, orice vecinătate, oricît de periculoasă.

Lucian Grigorescu se află azi în plină maturitate, pe o linie găsită după multe și interesante rătăciri. A început ca un pictor pentru care realitatea prezinta linii dure și contururi tăioase, în compoziții în care fiecare obiect țintea să ne convingă despre existența sa prin volume simplificate, dar de un relief aproape agresiv. Pe atunci gama sa preferită avea o înfățișare surdă, se baza mai ales pe brun și pe gri. Cubiștii erau la modă, pentru care compatriotul nostru arăta oarecare interes. Pictura sa lua deci o formă de omagiu, față de o mișcare, cu multe merite. A urmat însă o altă fază, în care Grigorescu părea că vrea să ardă ce adorase, și să adore ce arsese. Ca prin farmec, dela compozițiile de un relief aproape obositor, a trecut la altele, în care tot ce era linie și contur părea că se dizolvase într'un fel de vapori de culoare, de cele mai plăcute tonuri. Din cînd, în cînd, prin ceața de foc bengal se vedeau ca prin vis formele, naturi moarte și peisagii, și ceea ce se vedea din ele amintea destul de mult de gama, une ori de compozițiile lui Steriadi.

Grigorescu se căuta și nu se găsise încă. In faza aceasta l'am apucat mai acum cîțiva ani, în expoziția dela Universul. In expozițiile următoare îl simțeam luptînd cu el însuși, încercînd să se desprindă din atmosfera ceva cam înăbușitoare în care-și imagina mai toate compozițiile. In guașe, în care fatal trebuia ca obiectele să fie mai net delimitate, îl ghiceam solicitat de relieful lucrurilor, de nevoia de a ne lăsa despre ele o imagină mai aproape de natură. In acelaș timp culoarea sa devenea mai consistentă, felul său de a picta mai viril, mai sigur, mai nuanțat. Tehnică, viziune, rafinament al ochiului, toate acestea mergeau împreună. Rezultatul se vede în expoziția de acum.

Ca în mai orice expoziție de pictor, întîlnim de sigur lucrări inegale, unele foarte bune, cele în care se poate citi situația de azi a artei lui Grigorescu, altele care aparțin mai de grabă trecutului, perioadei de experiență. Le vom lăsa de o parte pe acestea, ca și pe cele mai

Marius Bunescu: Portret

Marius Bunescu: Natură moartă

M. W. Arnold: *Marinari bretoni*

Zlotescu: Iarnă în București

Alexandru Basarab : Auto portret

multe dintre guaşe, cu o singură excepţie cea în care a reprezentat squarul Viviani. Ne vom opri mai ales la trei sau patru bucăţi, complete, definitive, în care se simte în mod elocvent maturitatea unui frumos talent: Pinii din colecţia Zambaccian. Natura moartă cu statua albă şi opregul roşu, Stîncile la Cassis (versiunea mai mică, nu cea mare), natura moartă în care se vede cutia de lac negru, Notre Dame. Ultima, minunat pictată, cu rafinamente de pastă ale cuiva cu un ochiu foarte sensibil, este însă ciudat desinată. Zidirea masivă îţi dă impresia că se va frînge în două. Celelalte mă satisfac mai deplin. In ele găsim reunite calităţi pe care rare ori le întîlnim împreună: forţă, supleţă, delicateţă, o materie generoasă şi savant compusă, libertate în tratare, siguranţă în desen.

Este totdauna îndrăzneţ să faci prognosticuri. Cred însă, mai ales dacă Grigorescu va fi mai sever cu el însuşi şi nu va mai prezenta unele lucrări, care n'au altă menire decît să facă număr în expoziţie, că a ajuns la o fază în care toate însuşirile sale se pot pune în evidenţă. Cu ele d-sa va obţine cu siguranţă unul din posturile de comandă ale picturii noastre de acum.

Arnold ne solicita atenţia prin două feluri de lucrări: unele în uleiu, altele în acuarelă. Cu toată dorinţa ce aş avea să contrazic pe cei care văd într'însul, mai ales în expoziţia de acum, în primul rînd un acuarelist, este evident că ei au dreptate. Arnold este un pictor inteligent, care simte ce poate şi în ce direcţie trebuie să meargă. Arta îl pasionează, îl stăpîneşte, cu puterea cu care ea stăpîneşte pe cei care au ceva de spus. Cu inteligenţă, el ajunge să-şi creeze o tehnică şi în pictura în uleiu, mai ales acum, după ce a cunoscut atîtea şi atîtea expoziţii apusane, prin oraşele pe care le-a vizitat. Uleiul nu este însă elementul său. El, pictorul celor mai transparente şi mai fragede acuarele, are ceva opac şi greoiu, cînd pictează. Coloritul său este interesant; viziunea sa originală, cu inovaţii care-i sînt proprii, cu rafinament de paletă, dar nu în aceste pînze ne place să vedem pe adevăratul Arnold.

Ne întoarcem însă privirea spre cellalt perete, acolo unde sînt expuse acuarelele, şi vedem dintr'odată diferenţa. O siguranţă uimitoare în desen, un fel în acelaş timp exact şi liber de a sugera o vedere, cu tot ce-i necesar, cu tot ce aminteşte calitatea luminei, ora zilei, umiditatea ori uscăciunea aerului, game de culori, pînă în cele mai delicate nuanţe. Unele sînt vesele ca o grădină în luna Mai; altele par monocrome, dar cu atît mai minunate, căci nicăeri ca în acestea nu se vede raportul exact între valori. Arnold ne obişnuise din expoziţiile anterioare cu aceste acuarele, fără îndoială printre cele mai frumoase ce s'au executat la noi. Niciodată însă această impresie n'a fost mai clară şi mai puternică ca în expoziţia actuală.

Alexandru Basarab este cunoscut mai ales prin gravurile sale în lemn. Pictura sa este ceea ce ne aşteptam să fie dela un artist obicinuit să stilizeze, să rînduiască o compoziţie în vederea distribuţiei petelor de umbră şi de lumină. Coloritul său, de sigur, nu e indiferent, dar cele mai bune lucrări sînt cele în care a încercat să fixeze geometria unei compoziţii de mari proporţii, sau portretul său, în care îşi face un suflet de primitiv.

Höflich, Zlotescu şi Vînătoru, cîte trei, ne dau cea mai irezistibilă impresie de tinereţe, fiecare conform cu temperamentul său. Höflich, în peisaje şi în naturi moarte este exuberant, abea stăpînit, cu un colorit, tot aşa de viu şi de strălucitor ca un buchet final de focuri de artificii. El ştie însă compune, şi sub aparenţele neglijenţei şi a neprevăzutului, ştie desina. Altfel n'ar fi ajuns să graveze în linoleum cu rînduiala cu care a făcut-o, chiar în expoziţia de acum.

Multă vreme s'a ţinut departe de manifestările de artă. Nu l-am mai văzut de cîţiva ani nici chiar în saloanele oficiale. Viaţa este nespus de grea, mai ales pentru cei tineri, ale căror opere nu pătrund

decît rar în colecţiile adevăraţilor amatori. Cine strînge tablouri doreşte să aibă certitudinea că ceea ce cumpără nu se va deprecia. Şi ce certitudine poate oferi un tînăr, care este la începutul carierei, decît sinceritatea unei vocaţii, care poate unora părea înşelătoare? L'am văzut pe Höflich, i-am văzut pe ceilalţi doi, pentru care am o stimă deosebită, luptînd greu cu inevitabila sărăcie; nu i-am văzut pe nici unul descurajaţi. Iar rezultatul este această pictură a lor, veselă, optimistă, care a încetat de a fi o simplă promisie, a devenit o realitate.

Despre Zlotescu, despre Vînătoru, pot scrie acelaş lucru. Am cunoscut de primul desene ieşite ca din nimic, cum era acea Haltă de cavalerie, acum la Muzeul Toma Stelian, şi cum sunt cîteva şi în expoziţia de acum. Prin calitatea desenului se remarcă şi tablourile sale, frumosul portret, operă de maturitate, ce contează în cariera unui artist, naturile moarte, florile, cu ecouri dela Odilon Redon şi Luchian, poate cei mai interesanţi pictori de flori din epoca noastră. In fiecare pînză se vede străduinţa artistului, nevoia de a se reînoi, de a-şi pune probleme, la care nu se gîndise pînă atunci. Ceea ce este îmbucurător în expoziţia sa de acum nu este numai ceea ce a realizat, ci şi ceea ce a căutat, toate acele „dedesupturi", aşa de rodnice în cariera unui artist.

Vînătorul, ca şi ceilalţi doi, se învederează un colorist. Din trecutul imediat ne-au rămas dela dînsul amintirile unor compoziţii îndrăzneţe, pe care le reuşise peste aşteptările chiar ale celor mai încrezători în talentul său. De data aceasta nu ne-a adus nimic de acest fel. Il simţim preocupat de problema culorei şi a tuşei, încercînd şi el drumul, care a purtat noroc lui Ţuculescu. Mai potolit decît acesta, Vînătoru ajunge la rezultate puţin deosebite. Ce este important însă este că amîndoi sînt roşi şi neliniştiţi de acelaş vierme. Naturi moarte, peizagii, scene de interior, din fiecare categorie se găsesc în panourile lui Vînătoru lucruri remarcabile.

Cum spuneam cu o altă ocazie, părăsim plini de speranţă expoziţia acestor trei tineri. Pe ei îi vedem şi pe cîţiva alţi, destul de puţin numeroşi, chezăşia viitorului şcoalei noastre de pictură, atunci cînd nu vor mai fi în viaţă nici corifeii de astăzi, nici cei de mîine.

GH. OPRESCU

MISCELLANEA

† *N. TONITZA*

Lunga agonie a lui Tonitza s'a terminat. Acest om mândru, orgolios chiar, iritabil, a suferit în trupul său, a suferit încă mai mult în spiritul său, care-i rămăsese întreg şi tăios, din pricina umilinţei la care-l redusese boala, grozava boală ce de ani de zile pusese stăpînire pe dînsul. Cu fiecare zi ce trecea ea-l încovoia mai mult spre mormînt, îi reducea mijloacele sale fizice. Acum a închis ochii şi cu el a dispărut unul din cei mai buni şi mai inteligenţi dintre pictorii noştri. Cine vrea să-şi dea seama de ce am pierdut, să nu se gîndească la ultimele expoziţii, cînd artistul nu mai era ce fusese, ci la cele de acum zece, cincisprezece ani. Un colorit de foc, plin de îndrăzneală şi de fantazie, ca cel mai direct şi mai autentic urmaş al lui Luchian. Ca şi la marele înaintaş, în tablourile sale era totd'auna un miez umanitarist, dacă era vorba de persoane; o sensaţie vie, un sens complet al formei, al frăgezimei, al materiei din natură, care s'ar fi sfărîmat răcoroasă şi fragilă sub degete, dacă era o floare. Mai ales flori a pictat şi a ştiut să-şi facă un loc preţuit alături de Luchian, îndrăznind mai mult decît acesta pe linia coloritului, dînd o şi mai mare văpaie armoniilor sale de tonuri. Figurile, ţinute în aceleaşi game, erau totd'auna simple, cu ceva duios în înfăţişare, concepute însă decorativ, ca nişte mari compoziţii murale. Peisagiile, alese oricum, fără prea multe preocupări de punere în cadru, şi poate tocmai prin aceea mai interesante, se salvau prin aceiaşi măestrie a coloritului, mergînd dela acordurile cele mai sonore, pînă la cele mai delicate.

Tonitza a fost şi un remarcabil pictor de nuduri, nu al celor eroice, destinate sălilor din clădirile publice, sub formă de alegorii, ci al celor de mici dimensiuni, înviorate cu puţină culoare, elegante, tinere, de proporţie desăvîrşită, cu ceva felin în atitudini, cu ceva pervers în figură. Executîndu-le, de cele mai multe ori fără model, el urmărea parcă o viziune interioară, ne încredinţa ceva din preferinţele sale cele mai intime. Prin ele, mai mult decît prin picturi, el a păstrat pînă la sfîrşit contactul cu un public care ajunsese să-l preţuiască la dreapta sa valoare

GH. OPRESCU

DIN ANTOLOGIA SCRISULUI ROMIN

Există o limbă romînească literară de după războiu.

Ea nu samănă cu nimic. Nici cu proza marilor scriitori (Caragiale, Sadoveanu, Brătescu-Voineşti, etc.), nici cu limba vorbită în societatea reală. Este un fel de păsărească incomprehensibilă.

Vreți exemple?

„O neliniște ascunsă îl zgîndări încet, cu fereală". Sau:

„Mare-i fu bucuria cînd, după o secetă de vreo zece ani, nevastă-sa purcese din nou grea" .Sau:

„Se instăpîni un răstimp de tăcere".

Vă rog să credeți că citatele sînt autentice, și-s luate din romanele recente ale celor mai pretențioși stiliști ai noștri. Ceea ce izbește în noua estetică a limbii este un amor pasionat pentru cuvinte neaoșe, cu parfum de cronici. Chiar cînd avem un barbarism, el este spălat de rușine prin prezența unui *prinse a, purcese să, zori către*, etc... De pildă, un autor vrea să spună că eroul devenise deodată „aferat". Atunci el scrie, pur și simplu: „purcese să se afereze". Pentru nimic în lume un scriitor modern n'ar spune „umbla de colo pînă colo prin casă", ci „pribegea prin odăi"; nu va spune „ertare", care e banal, ci „ertăciune", care e mai cronicăresc; nu va scrie „merge rău", ci va spune, frumos: „că tare mai șchiopătează"; nu va spune: „mă gîndesc să mă duc și eu acolo"; ci „mi-i în gînd să bat și eu locurile acelea"; nu va spune: „locuia într'o pensiune de familie", ci „hălăduia într'o pensiune". Intr'un roman unde eroul era pradă unei nervoze, procesul freudian e descris așa: „tendințele activaseră mocnit". Sau lucruri încă și mai simple. Romancierul modern romîn nu va spune ca toată lumea:

— Vrei să pleci?

— Da, răspunse el.

Ci, frumos:

— Vrei să..., etc.?

— Intocmai, încuviință el.

„Neaoșismul" — iată cum aș îndrăzni să numesc această primă particularitate a scrisului literar romînesc de după războiu.

Ar mai fi o a doua, și anume gustul pentru expresia de scandal, pentru cuvîntul tare, chiar pornografic, dar răscumpărat imediat cu cîte o vorbă parcă ruptă din Neculce. Nu voiu face citații spre a ilustra această preferință a scriitorilor noștri moderni pentru vocabularul genito-urinar. Este și inutil — căci toată lumea a observat-o și n'am nevoe să o probez cu fapte — și apoi mai îmi este și greață.

Ar fi interesant să ne întrebăm:, sociologicește, care sînt cauzele acestei estetici nouă? Iată impresiile mele în această privință.

Există în România — adică în principal în București — cîteva ziare care și-au luat nobila sarcină de a lupta pe tărîmul limbii și literaturii împotriva prozei tipărite de „presa jidănească". Și iată-ne, de cîțiva ani, îmbogățiți cu jurnale scrise foarte literar, înspăimîntător de literar. Articolul de fond, subsolul, șase-șaptele, carnetul, reportagiile, mijlocul — totul e scris cu o permanentă și încăpățînată preocupare de stil.

Patriotismul acesta linguistic e realizat prin două mijloace. Pornografie și expresii neoașe. Scatologie și stil de hrisoave. Ambele trucuri sînt bune pentru a dovedi că nu ești jidan. Căci jidanul n'are curaj să înjure ca un pamfletar cu Mihai Viteazul. Cît despre expresiile à la Miron Costin, ele încă și mai bine indică originea daco-romană a publicistului.

Estetica aceasta a prins și a făcut adepți. Intr'adevăr o frază care este un coktail de scatologie, de insulte oborene și de cuvinte arhaice, nu poate să nu izbească atenția. E ca o împușcătură care te silește să te întorci. De aci succesul nouilor metode. Succes mai ales pe lîngă tineret. Căci este caracteristic, la începători, gustul pentru expresia aleasă, pentru expresia rară, pentru cuvîntul izbitor prin el însuși. Cînd n'ai ce spune, te căznești să găsești tot cuvinte de efect. Or, atît termenii genito-urinari, cît și cei cronicărești au o

eficacitate în sine, indiferent de sensul general al frazei. O estetică cu mijloace ieftine și la îndemîna tuturora. De aci succesul ei pe lîngă neofiți.

In schimb, estetica scrisului matur e alta. Se poate rezuma prin cuvîntul: *simplitate*. E — dacă vreți exemple — maniera lui Gide, a lui Barrès, a lui Iakobsen, a lui Thomas Mann, a lui Siegrid Unset, etc., etc., Vorbele întrebuințate sînt vorbe curente, cuvinte de toate zilele, tocite și banale, cărora însă o potrivire perfectă cu ideia semnificată, precum și aranjarea lor armonioasă înlăuntrul frazei le dă o strălucire nouă. O strălucire ce-i drept, discretă, dar de un gust cu atît mai sigur.

Cetiți nuvelele lui Caragiale sau Maupassant. Parcă nici nu s'ar fi gîndit vreodată acești scriitori să facă stil. Oamenii poveștii, cît și povestitorii ei înșiși, vorbesc acolo exact ca toată lumea. Nici poezie, nici filozofie; nici cuvinte-revolver, nici „neaoșisme" cronicărești, nici violențe de limbaj, nici eftine îndrăzneli de epitet. Simplitate și banalitate. In schimb, o proprietate de termeni așa de completă, încît avem impresiunea că nici un cuvînt nu poate fi înlocuit cu vreun altul, și că nu vorbim, ci oarecum gîndim direct.

Proprietate și naturalețǎ. Iată adevăratele calități ale limbii. Puritatea e aproape un defect.

Amorul pentru purism stilistic îi face pe recenții noștrii scriitori să fugă de neologism, și în deosebi de franțuzism. Și este aci, în chestia franțuzismelor, o foarte gravă problemă de limbă romînă.

Orideciteori avem nevoe de un cuvînt care nu e în romînește (și cazul e din păcate foarte frequent) — recurgem la cuvîntul francez, căruia doar îi romînizăm puțin terminația. Putem face oare altfel? Putem compune „pumnisme" și spune „de perete frecător" sau „aprinzibil"? Franțuzismul întrebuințat la nevoe este o veche și respectabilă tradiție curat romînească. Așa s'au împămîntenit iute și complet cuvinte ca „modă", „miniatură", „mister", etc. Așa se explică de ce Ibrăileanu, profesor romîn de literatură romînă dela o Facultate romînă scrie cuvîntul „rancună" (*rancună* e o sinteză de *pică* și de *răfuială*). Poate face altfel? Să renunțăm la sens? Asta e adevăratul lucru care nu e permis. Să punem o vorbă cu sens doar apropiat? Dar asta e marea crimă, în materie de stil. Imi amintesc că am fost violent atacat pentrucă întrebuințasem cuvînul „detresă". Dar n'am avut încotro. Detresa cuprinde: tristeță, desnădejde, și mai ales o dezordine a gîndurilor, o debandadă a tuturor ideilor care fug încolo și încoace, o imposibilitate de a te concentra (spre deosebire de desnădejde, care poate fi foarte concentrată uneori chiar apropiindu-se de ideia fixă). Iată o mulțime de nuanțe care ne obligă să scriem cuvîntul „detresă" dacă avem nevoe de sensul cuprins de el.

Firește, orice franțuzism nu e utilizabil. Trebue ca el să aibă *oarecare circulație* în conversațiile curente ale oamenilor. Altminteri sună prost. Intrebarea e totdeauna aceasta: Cutare neologism este el pronunțat des acasă, pe stradă, în tren, la cafenea, la birou, etc.? Dacă da — și dacă sensul lui ne trebue — nu putem ezita de a-l scrie și în literatură.

Uneori se întîmplă lucruri ciudate. Iată de pildă cuvîntul „filează" (filează lampa). Sînt mii de oameni care au spus „filează lampa". De aceea putem scrie fără teamă aceste două vorbe astfel împărechiate. In schimb sîntem izbiți ca de ceva foarte caraghios de următoarele cuvinte (pe care le găsim într'un roman recent):

„Pe comodă odihnea o lampă de petrol (bineînțeles: odihnea, e mai frumos). O aprinse. *Ea filă*. O stinse".

„Ea filă". Așa-i că nu merge? De ce? E foarte simplu. Nici unul din oamenii care se ocupă cu filatul lămpilor nu vorbește la perfectul

simplu, şi niciodată filatul lămpii n'a fost exprimat la un timp aşa de distins literar. Criteriul, aci, ca şi în cazul „detresei", este dacă oamenii întrebuinţează — chiar vinovat — expresia respectivă. Căci orice cuvînt nou începe, odată, prin a fi un barbarism academiceşte nepermis.

Franţuzismul e indispensabil limbii noastre. El îi dă *proprietate* în toate cazurile (aşa de numeroase), de lipsă a unei nuanţe de sens. El îi dă *naturaleţă*, ferind-o de artificialitatea neaoşismului sau de aceea, tot aşa de insuportabilă, a perifrazei.

Iacă de pildă Caragiale. Inchipuiţi-vă că ar descrie un salon, sau un local. La un moment dat intră un domn tînăr şi chel. Cum credeţi că va spune Caragiale? „Calviţie precoce", sau „chelie timpurie"?

Dar puterea de pătrundere a franţuzismului e aşa de mare încît uneori, chiar cînd avem un sinonim perfect, şi cînd puterea de evocare a celor două cuvinte e riguros egală, chiar şi atunci se întîmplă ca un neologism să se încetăţenească în limbă. Iată de pildă cuvintele „grimasă" şi „strîmbătură". Scriitori de mîna întîia (de exemplu Paul Zarifopol) zic „grimasă". O limbă are nevoe de sinonime. In franţuzeşte există chiar dicţionare de sinonime. Ele-s foarte utile, căci ajută scriitorului să nu se repete (scuzaţi franţuzismul).

Am insistat puţin asupra acestor chestiuni, pentrucă limba romînească, subt teroarea patrioţilor, tinde să ajungă un jargon de o lamentabilă bufonerie, şi pentrucă, naturaleţa şi proprietatea fiind sacrficate în folosul purităţii, începem a scrie fraze pe care pur şi simplu nu le mai înţelegem. De exxemplu găsesc într'un roman recent:

„Gara se ivi departe, ca o mogîldeaţă pitită pe brînci, cu spinarea învăpăiată de soare".

Aşa-i că instinctiv cetitorul caută un dicţionar, sau în cel mai bun caz silabiseşte fiecare cuvînt ca într'o versiune latină?

Cuvîntul are socoteala lui. El e un fel de conspiraţie între cetitor şi scriitor. Indiferent dacă e pur sau nu, el trebue — nu să izbească — dar să sugereze instantaneu ceea ce vrea să spună. Cuvintele „tari" ale domnilor scriitori patrioţi romîni nu *sugerează*, ci doar *izbesc*. Sînt violente şi sărace. Cît despre neaoşisme, cînd se adună cinci-şase la un loc, atunci — ca în exemplul de adineaori — cetitorul, în primul moment, nu mai pricepe nimic, dar absolut nimic.

DIN AMINTIRILE UNUI BARBAT DE CONDIŢIE

D-l I. Gr. Perieţeanu este unul din cei mai de seamă avocaţi ai ţării noastre. Talentul său juridic, elocvenţa în procesele penale, corectitudinea vieţii sale private şi publice i-au atras stima unanimă. Are vîrsta de 55 de ani şi a fost ministru de justiţie. Un singur cusur are d-l Perieţeanu. Cusurul se numeşte Jean Naum. Mai precis: admiraţia pe care d. Naum o are faţă de d-sa şi pe care se simte dator să o exprime în scris. Intr'un număr recent al unui mare cotidian bucureştean d. Naum publică un foileton despre d. Perieţeanu, subt titlul: „Biografii romanţate". Să vedeţi ce înseamnă pentru d. Naum biografie romanţată. Cităm:

„Il văd în Palatul de justiţie. Potrivit de stat, mlădios şi investmîntat dela gheată la cravată fără cusur. Elegant şi leneş îşi poartă făptura prin împestriţata şi înfrigurata lume care aşteaptă, aşteaptă grijuliu şi înfiorată de ani întregi, Dreptatea.

Ovalul perfect al feţii rase şi albe e crestat de gura-i cu buzele într'adins făcute pentru săvîrşirea păcatului".

In definitiv are dreptate d. Naum. Interesant la un ministru de justiţie este dacă gura acestuia promite sau nu sărutări pătimaşe. Intre jurişti (d. Naum este avocat şi a fost consilier juridic la Ministerul afacerilor străine cu rang de ministru plenipotenţiar!), zic, între jurişti, felul cum un bărbat ştie să sărute este problema care primează. Problemă asupra căreia d. Naum revine. Cităm:

„Pledează, e în consilii şi e ministru? Ei da. Rele necesare, cari dau lenei lui de bohem sentimental putinţa de a avea luxul necesar ochilor, ori excitarea parfumului tainic, care iese dintre *sînii albi şi rotunzi, din braţele tari şi frumos arcate ale corpului alb şi plinuţ în care — nebun — să-şi poată îngropa gura pătimaşă, pe cînd creerul să urzească din albastrul mărilor şi roşul portocaliu al soarelui, stanţe şi romanţe*".

Suntem convinşi că d. Perieţeanu, cînd vrea să facă versuri procedează ca toată lumea: ia un condei, o foaie de hîrtie, apoi se gîndeşte, scrie, şterge, scrie iară etc., etc... Metoda de lucru atribuită d-sale de d. Naum, şi care consistă din a „urzi cu creerul stanţe şi romanţe" în timp ce „între sînii albi şi rotunzi şi în corpul alb şi plinuţ" autorul „îşi îngroapă — nebun — gura pătimaşă" — este inventată de geniul literar al d-lui Naum. De altfel, în principiu, o asemenea atitudine acrobatică ni se pare neverosimilă, mai ales la vîrsta de 55 de ani. Trebue să fie foarte greu să compui „stanţe şi romanţe", exact în momentul cînd ai gura plină cu mamèle „albe şi rotunde".

Tot d-l Naum zice:

„Sub sprîncenele frumos încondeiate, ochii galeşi, deseori vii, au aerul că privesc la svîrcolirea lui *rex animalium*".

Să ne înţelegem. Cînd facem portretul cuiva şi spunem că are ochi trişti înseamnă că în mod obişnuit ochii săi sunt trişti, că adică cel mai adesea ei sunt trişti. Ei ar putea fi, *uneori* şi altfel. Din fraza d-lui Naum rezultă însă că ochii d-lui Perieţeanu sunt *deseori* galeşi şi *deseori* vii. Ceeace-i un curios fel de a întrebuinţa acest adverb care de milenii a avut mereu un cu totul alt şi foarte precis înţeles.

Dar însfîrşit, aceasta nu are mare importanţă. Dovedeşte doar că d-l Naum nu ştie ce înseamnă cuvîntul *„des"*. Ceeace ni se pare însă mai grav este chestiunea cu *rex animalium*. Ce vrea să zică *un om care are aerul că priveşte svîrcolirile lui rex animalium?* Cine e rex animalium către care priveşte d-l Perieţeanu? Unde se află? Incotro merg privirile acelea deseori galeşe şi deseori vioaie? Şi cum oare se szvîrcoleşte rex animalium?

De fapt toată discuţia e pur teoretică, deoarece zişii ochi doar „au aerul" că privesc la svîrcolirea etc...

„In realitate — adaogă autorul — ei (ochii) şi cei ai minţii sunt departe, pe alte meleaguri, înfipţi în înhorbotarea unui cîntec, ori privesc satanic cum pe catifeaua de culoarea vişinei coapte se zmălţueşte forma albă şi felină a trupului dătător de fiori şi divine inspiraţii. *Femme, je n'aime que ta chair, je n'adore que ton corps*".

„Om al voluptăţii *frumoase*, al armoniei *desăvîrşite* şi al excitării cerebrale, Perieţeanu e omul frumos, elegant şi fin.

„Omul acesta pledează, se identifică chestiei, vibrează, se supără, sprîncenile se îmbină, sîngele năvăleşte în obraji. Replica e aspră, ironia taie, dinţii năzuesc la gîtul adversarului. S'ar părea că Perieţeanu e viforos şi numai unghii.

„E vesel, rîde, spune o anecdotă? O intrigă politică îl amărăşte, un „amic" îl lucrează? Ii e inima cătrănită şi gata de harţă? Perieţeanu dă impresia sufletului năcăjit şi gata de revoltă".

Din ultimul pasagiu reiese limpede că atunci cînd d-l Periețeanu e vesel, rîde sau spune o anecdotă, d-sa dă impresia sufletului năcăjit și gata de revoltă...

Sau:

„Impotrivirea, bănuiala unei concurențe? Periețeanu e iar. Ochii îi scapără, ființa-i freamătă, vorba e năvalnică, verbul înflorit, viu și colorat, iar creerul — în *spazmul lui* — iscodește, punctează, alege umbre și fâșii de lumină, simte aprig parfumul florilor în melancolia amurgului ce-și prăfuește cel din urmă mănunchi de raze pe întinsul nesfîrșit al mărilor?".

Ceeace înseamnă că atunci cînd d. Periețeanu are bănuiala unei concurențe, d-sa simte parfumul florilor pe întinsul nesfîrșit al mărilor.

Incă odată, toate aceste curioase reacțiuni nu credem că aparțin d-lui Periețeanu ci personal înaripatului său portretist.

Care partretist continuă:

„Periețeanu e avocat, om de afaceri, ori politician? Nu. Ho'ărît nu. Dacă s'ar fi născut bogat, n'ar fi fost nici avocat nici om politic. El ar fi fost ceeace este: un marchiz din vremea lui Ludovic al XIV-lea, risipind cu nepăsarea unui rajah, perle și brilian'e".

Așa dar, întrebare:

Periețeanu e avocat, om de afaceri, ori politician?

Răspuns:

Nu! Categoric nu.

Intrebare: te duci la gară sau rămîi acasă?

Răspuns: Da!

Intrebare: fiica d-tră e brună sau blondă?

Răspuns: Nu! Categoric nu.

Pe de altă parte

Un om, care dispune de o mare avuție, poate renunța la politică și afaceri, pentru a deveni marchiz al lui Ludovic al XIV-lea. Cui trebue să plătești pentru a parveni la această demnita'e, nu ni se spune. In schimb suntem precis informați asupra modului cum sunt îmbrăcați marchizii lui Ludovic al XIV-lea:

„E „femeia" inteligen'ă și un bob *„canaille"*? Procesul e pledat cu foc. Ființa lui cochetă și elegantă trepidează, ochii și-au pierdut indiferența, sîngele aburește ușor fața albă. Mai tînăr ca totdeauna, a pus *pe cap chivăra cu panașul și acordînd ghitara,* înfrigurat atinge coarda".

Așa dar, uniforma la marchizi este: coif și mandolină.

Dar poate că asta e numai costumul de mare ținu'ă pentru cazul special cînd un marchiz are a se prezenta în fața femeilor „inteligente și un bob canaille"?

In tot cazul, și oricare ar fi uniforma de marchiz, ghitara constitue, un instrument indispensabil pentru redactarea volumelor de versuri. Căci:

Marchizul natinge coarda; din răzlețe no'e se închează duios melodia. Din ea un cîntec și din el versul. Femeia l-a excitat, creerul a vibrat și din trepidări născut-a poezia".

Ați înțeles processus-ul psihologic al creațiunii literare.

După ce ne informează asupra conținutului acestor poezii („Periețeanu e poet... al plopilor și al divinului femenin"), d. Naum face și o apreciere de ansamblu:

„Periețeanu lasă ca sentimentul profund să iasă din însuși conținutul poeziei" (și adică, de unde dracu ar putea să iasă dacă nu de acolo?).

„Dar... zice d. Naum, în penumbra unei arcade s'a ivit felinul boiu al Femeei, ori un prieten îl ia de o parte ca să-i citească o strofă. Periețanu a uitat procesul, adversarul și toate fulgerile și trăsnetele. Ele au plecat pe apa Lethei împreună cu toată nimicnicia omenescului trist și murdar. Poezia îl robește și, înșfăcînd viguros coama lui Pegas, vijelios pleacă în lumea Olimpului, lăsînd în urmă-i Popeștii și Ioneștii cu ale lor intrigării politice, ori toanele tristei cucoane legate la ochi și cu cumpăna în mînă.

„E o „femee"? Ochii strălucesc, sfredelesc, desbracă. Nervii sunt întinși. Ființa lui înfiorată tremură, nările palpită, rîsul e plin de tinerețe, pătimaș. Femeea rezistă? dorința îl frămîntă, îl arde. Creerul zvîcnește. Capitulează ușor? Ori cît de plină de vrajă ar fi, ea nu-l mai interese că. O toană și.... uitarea repede se așterne.

„Rima lui nu e rima obișnuită și banală. Versul său are cadențe neobișnuite, iar plasticul e desăvîrșit.

„Avocatură, consilii, ministeriate, toate acestea slujesc ca poetul să găsească acele subtile și nobile inspirații cari fac din el poetul inaccesibil marelui vulg și grozavei mediocrități, pretențioasă și proastă. Ele îi dau putința călătoriilor spre țările cu rodii și chiparoși, cu munți pe care altădată lumea dăltuia și sfințea în marmura templelor poetica viața a zeilor, ducînd cu el pe'ntinsul crestelor Aleanul și Dorul, Descătușarea și Avîntul. Pentru el o clipă de frumos cîntărește mai mult decît ori ce. E prinț al poeziei adevărate *culte* și *elegante.*

„Biroul lui e însuși el, însuși sufletul său cizelat și sensibil. Nici odată vorba: spune-mi cu cine trăești ca să-ți spun cine ești, nu mi s'a părut mai adevărată. Spune-mi *cum* și *unde* trăești, ca să știu cine ești. In biroul — templu, bibliotecile sunt pînă'n tavan, împodobite cu cărți scumpe și rare. Tablouri de mare preț, statui, covoare și o nesfîrșită *gamă de bibelouri,* care toate sunt adunate de-a-lungul anilor, fiecare avînd în el o fărîmă din sufletul poetului al acestui veșnic amorez al naturei, al acelei naturi despre care Ruskin spunea că ea e singura onestă, frumoasă și credincioasă".

Reținem doar chestiunea cu „gama de bibelouri". Gamă înseamnă (la propriu și la figurat) o succesiune de elemente asemănătoare și diferite ca dimensiuni, așezate în ordine progresivă sau regresivă, crescîndă sau descrescîndă. O „gamă de bibelouri" nu poate fi decît unul din aceste două lucruri: ori bibelouri așezate orizontal, începînd cu un bibelou mai mic și urmat apoi de altele din ce în ce mai mari —, sau bibelouri, de volum variabil, așezate pe etajere suprapuse în înălțime.

N'am vizitat locuința d-lui Periețeanu, dar avem iarăși impresia că nu-i așa cum spune d-l Naum și că acesta din urmă s'a lăsat încă odată răpus de geniul — dublul geniu cu care d-sa interpretează atît realitățile cît și cuvintele din dicționar.

Dar avem remușcări că tot întrerupem pe d-l Naum cu observațiile noastre așa de „terre-à-terre". Să-i dăm definitiv cuvîntul:

„Versul lui e cizelat ca o bijuterie veche și zămislit din erudiție și muzică. E versul nobil și armonic, plin de acea cadență proprie lui, care — citit încet — mai mult murmurat, aduce vie icoana descrisă, iar inimii dulcea melancolie a frumosului.

„In cerc restrîns, micuț de tot, la lumina îndulcită de albastru într'un salon capitonat cu covoare de Ispahan și Siraz, tablouri și statui, în aer mireazma tuberozelor și după ce-ai ascultat o Sonată de a lui Beethowen o Nocturnă de Chopin sau un L'ed de Schumann, încet, ca o rugăciune, trebuesc citite versuri pentru a fi adînc simțite și înțelese. Poet aristocrat. Periețeanu are versul sonor și muzical prin excelență.

„Senin și melancolic el glăsuește de toamna care va să vie.

„Inchid ochii. E amurg de Mai. La poalele dealului ce-și oglin-

deşte ființa în verzile unde ale lacului, s'a oprit Cavalerul. In penele coifului adie uşoara boare vîntului. La coapsă, greu, atîrnă sabia, iar în aurul pintenilor strălucesc cele din urmă raze. E linişte. Printre ramuri, păsările cîntă dorul, iar în iarbă greerii (adică păsările, stînd în iarbă cîntă greerii. Greerii sunt tema de predilecţie a cîntecelor compuse de păsări. In coama calului alb tremură cordelele. La cingătoarea cavalerului stă o mănuşă de femee, iar la oblînc ghitara. In zare, pe celălalt mal al lacului, printre ramuri, străjueşte castelul. Se'nnoptează. Din satul răzleţit lătrat de cîine, iar fumul vineţiu pluteşte lin spre cer.

Cavalerul a pornit încet. Clopotele bisericei melancolic sună Vecernia. Cucernic, de sub cutele gulerului de dantelă, scoate iconiţa, se descoperă şi şopteşte: AVE MARIA GRATIA TUI. O sărută uşor. E darul ei, darul care alungă primejdia şi ocroteşte iubirea.

Aşa dar, după d. Naum, un cavaler îşi exprimă amorul sărutînd iconiţe şi făcînd greşeli de sintaxă latină. Mai departe:

„S'a înoptat. In turnul Nordic s'a aprins o luminiţă. Grăbit şi fericit, descalecă. Leagă calul de un bătrîn arţar şi luînd ghitara, el îşi spune dorul şi fiorul în picurul înăbuşit al corzilor:

O, apari, apari Bianca
Te iubesc nespus de mult...

„Lin coboară scara de mătase. Cîntul a încetat. Febril, cavalerul fixează capătul scării de tulpina pomului. In iarbă ţîrîe greerul, iar sus, — în pervazul ferestrei cu zăbrele şi aurul lunii — apare Ea.

In aer ecoul unei strofe adie lin:

O, fericit e omul, înaripat de-un vis.
(BAUDELAIRE. Unei trecătoare. Trad. de I. Gr. P.)

. . . .

„Sfîrşitul ţigaretei, care a ars pînă la capăt, mă trezeşte. Sub vraja visului trăit, luminiţa din turn cu cea a lămpii se confundă. Il văd pe marchizul cu ovalul perfect al feţii albe şi rase (d. Naum are talentul de a vedea cu ovalul), oval crestat de gura cubuzele într'adins făcute pentru săvîrşirea păcatului, cu peruca albă şi buclată, cu sprincenile frumos încondeiate, cu ochii vii şi plini de aprigă dorinţă. Marchizule poet, care n'ai trăit vremile cînd:

De din vale de Rovine
Grăim Doamnă, către tine,
Nu din gură, ci din carte
Că ne eşti aşa departe...?"

Ceea ce, în materie de hodoronc tronc, este tot ce s'a putut scrie mai frumos.

*
* *

De altfel d-l Naum nu este un client de azi al acestei rubrici. Revista noastră a avut plăcerea, acum şapte ani, a se ocupa de un volum al d-sale, care purta idealistul titlu: „Cu aripile întinse" precum şi cochetul subtitlu: „Creionări din estompate vremi". Incă din prefaţă,

autorul ne spunea că a „scris aceste creionări spre a arăta tinereţii de azi că Albastrul există totuşi, şi că el e o simplă chestie de concepţie, educaţie şi voinţă" (p. 3). Să-l urmărim.

Mai întîi, chestiunile de concepţie.

Iată concepţia d-lui Naum asupra Filozofiei:

„Filozofie... minută de linişte pe care Eul tău ţi-o lasă spre a sfredeli chinuitoarea problemă în a fi — şi pentru ce a fi — sau în a nu fi. Dar pune problema în orice faţă a filozofiei, cu toate suprafeţele şi laturile ei, pentru tine ca individ, finalul e tot una. Ca speţă? Da, i-o consolare, dacă paralizezi speţa în ansamblul Cozmului (!); dar dacă „Cozmul" închegat e în eul tău, în ultimă analiză, tot tu rămîi" (p. 173).

Vreţi o frumoasă paralelă între femeea de azi şi cea de ieri?

„Azi, în regulă generală, o femee se cucereşte prin senzualitatea dansurilor, cu bani şi cu... pervertirea simţurilor. Pe vremea mea, Femeea reprezenta Graţia, Frumosul şi Melodia" (p. 189).

Iată şi un lapidar portret moral al lui Beethoven:

„Beethoven face parte din acei oameni-protei cărora li se datoreşte divina filozofie a îndurărei şi indulgenţei pentru vorbe şi gesturi care s'au putut descătuşa de amestecul omenescului firei şi pentru care orizontul se închega în dantelări de poezie şi romantism" (p. 36).

Autorul are şi păreri în domeniul artelor frumoase. Astfel:

„Dacă ar fi să aleg între o pînză de a lui Sassoferato, Michel Angelo, Barbieri, Murillo, Reni, Rafaelle, Corregio şi alţii, eu prefer Madonele lui Dolci, sau pe Dick în Naşterea lui Iisus (numele de foxterier Dick desemnează probabil pe Van Dick). De ce? Chestie de gust, de prizmă personală, de tot complexul psihologic. Le găsesc mai fine, armonizînd mai bine cu concepţia romantică a fecioarei. Madonele lui Sassoferatto prea-s grase, a lui Durer au figura ascuţită şi bolnavă, în cea a lui Holbein Cristos prea samănă a un broscoi oare care; cele ale lui Murillo sunt prea senzuale; în schimb cea a lui Tizian din Dresda e admirabilă ca desen dar prea palidă ca suflet, pe cînd cea a lui Botticelli din Luvru e inversul lui Tizian: Cristul lui aşa de gras, de par'c'ar fi umflat cu ţeava, e prea grotesc alături de mama sa". (p. 157).

După cum vedem, d. Jean Naum are un fel foarte personal de a-şi exprima cugetările. Ne permitem a mai cita cîteva:

La Roma „aurul, bronzul, pictura, sculptura şi cupolele cu operile şi sarcofagiile Papilor, toată această profuziune de culori şi lumină fărîma în tine tot ce-i pămîntesc". (p. 154).

Sau, despre Polonia:

„O! Polonie, cu pămîntul şi măruntaele tale pline de bogăţie, cu fabrici multe şi variate industrii, cu nesfîrşiţi codri şi ţărmuri scăldate în valurile gris ale Balticei, cu poezia şi cînturile tale, o! Polonie, înţelege-te cu Germania...". (p. 24).

Şi, fiindcă veni vorba de Polonia, amintim că:

„In genere femeile din elita polonă sunt cele mai frumoase din Europa, în felul lor" (p. 21).

Sau, despre Belgia:

„Odată mai mult mi-a fost dat să admir munca pricepută a Belgianului care a ştiut să îmbine liniile de drum de fer cu canalurile pentru ca pămîntul îngrăşat, udat şi plivit să aducă omului le bien être". (p. 78).

Reamintim definiţia culorii albastre, deja citată:

„Albastrul e o simplă chestie de concepţie, educaţie şi voinţă". Am dat cîteva specimene de „concepţie". Să trecem la educaţie. Un

bărbat de condiţie se cunoaşte în primul rînd după manierele lui cu damele. Cităm:

„O ultimă privire asupra bălanei mele persoane, o cută la cravată, mîna dusă uşor în păr, şi... gata, spre înfruntarea ochilor doriţi..." „Ah! afurisita şi adorabila de femee! E drept că nici eu nu am rămas aşa cu gura căscată, că i-am şi tras un compliment... O privire lungă pe sub gene şi un „ah" închise tachinarea ei". (p. 20—21).

Deosebit de delicat este episodul cu Fraülein Agatha care iubea pe autor în tăcere:

„Fraülein Agatha, care se aşezase lîngă mine, amărîtă mai era şi ofta. Şi aşa de adînc şi fără cruţare mă săgeta cu privirea, încît milă mi-a fost, şi creştin duios cum sînt, am luat-o încetişor fără a fi observaţi de cineva şi într'o rarişte de brazi am prins-o de talie, am sărutat-o frăţeşte, nu cum ar fi dorit ea, şi i-am mărturisit că-s... că-s logodit. Sărmana, i-a tras un ropot de plîns, şi m'a sărutat cu atîta foc şi apăsat (!), de mai-mai să mă înăbuşe. Dar ce să-i faci? Am lăsat-o ca să-şi facă cheful (!) şi încet, delicat (!), ne-am întors cu mare frică să nu fim observaţi de cineva şi mai ales de Frau von M., taman acum la plecare". (p. 58).

Altă dată, la Ostenda, autorul era indignat de capriciile unei americance care „n'avea un pic de suflet într'însa: în ea... flirt, flirt şi numai flirt". Intr'o seară la cazino a surprins-o „sărutîndu-se în plin şi încleştată de un tînăr holandez al cărui tată făcea un întins comerţ de mezelării în Ostenda". Şi atunci, iată răzbunarea acestui gentilom care e d. Naum: „a doua zi de dimineaţă pe plajă, şi taman cînd roiul de curtezani era în păr, am întrebat-o: — A propos, Miss, o păsărică indiscretă mi-a şoptit aseară la bal că mare slăbiciune ai pentru jambonul olandez, şi pentru a-ţi fi pe plac, uite, ţi-am adus puţin. Şi, cu o mutră naivă, i-am întins într'o hîrtie cu reclama cîrnăţarului în chestie, un pacheţel cu şuncă, pe cînd ceilalţi care înţeleseseră ironia şi aluzia izbucniră în rîs". (p. 136—137).

Dar d. Naum ştie să şarmeze damele nu numai cu tachinăria, dar şi cu cultura. D-sa ne explică procedeul:

„Vizitam zilnic muzeele, expoziţiile, saloanele, colţurile pitoreşti şi mai ales împrejurimile. Cum ştiam din ajun unde urma să mergem a doua zi, citeam de cu noapte toate monografiile, căutînd să reţin cît mai mult. Mulţumită acestei gimnasticl, mi s'a desvoltat bine memoria. Graţie acestei documentări ad hoc puteam trece în faţa acestor dame drept un mare cunoscător, evident în anumite chestii" (p. 189).

Dar d. Naum a mai avut şi în alte rînduri ocazia să-şi exercite cultura sa faţă de — cum zce d-sa — „dame". Iată faptele.

Autorul era prietin intim cu d-l Istrate Micescu „pe atunci, cum spune d-sa, om plin de poezie şi elan, astăzi coleg cu vază şi fost ghimpele familiei Brătianu".

Mă găseam, scrie autorul, la o cafenea cu o superbă rusoaică. Micescu, din gelozie, „a scos carnetul din buzunar, şi *Stande pede* (!) a aranjat versurile de mai jos. Doamna le-a citit, a roşit şi... mi le-a dăruit mie. Iată-le, mai puţin ultima rimă:

Pour le bouquet de la petite blonde
Le tirant d'embarras, Micesco, né malin
Conseilla à Naum les branches de sapin.
Mais Dieu, pressantissant dans sa misericorde
Que le coeur de Naum d'un autre amour déborde
Changea le sexe de l'arbre le rendant féminine
Pour prévenir la Petite qu'il s'agit de sa...

„La aşa blestemăţie — scrie atunci d. Naum — nu mă aşteptam şi am rămas o secundă încurcat foc. Asmuţit şi piqué sur le vif [1]) la rîndul meu i-am tras şi eu o strofă pe care n'o mai am, că nici-odată nu iau copii de pe ce scriu ca să le păstrez, dar îmi reamintesc perfidia: spuneam că Dumnezeu a fost darnic cu el dîndu-i o limbă aşa de ascuţită încît ea, cînd el e în pană, poate să-i facă multe şi varii servicii".

Dar tot prieten a rămas cu d-l Micescu, despre care spune că „stăpînind pe clasici şi dotat de (!) o puternică memorie, el făcea versuri iar dacă în faţă i se nimerea o femee urîţică ori frumoasă, asta nu avea prea multă importanţă, atunci fratele Micescu robit gîndului şi excitat de... sex, vorbea în poezie".

Odată se găseau amîndoi în barcă pe lacul Genevei, cu care ocazie d. Naum a compus aceste versuri superbe:

„Avec Micesco aux rames et le soleil au dos
Nous nous acheminos dans la douceur des flots.
En haut, les cimes rocheuses perdues dans le brouillard
Et dans la bouche mignione des bonnes pastilles Suchard.

(Guriţa cea „mignionne"-ă este probabil aceeaşi cu care odinioară Fraülein Agatha îşi „făcuse cheful").

Însfîrşit, ultima, nu însă şi cea mai puţin însemnată armă cu care d-l Naum seduce damele, este spada. Acest gentilom pentru un da sau un nu e gata să încrucişeze ferul. Astfel:

„Prima dată m'am bătut cu Karl pentru că nu m'a desluşit cum am vrut eu în chestia cu Wundt (Wundt e nu mai puţin decît marele filozof german). Am fost tăiat în frunte. A doua oară m'am bătut cu un polonez care în îngîmfarea lui i-a scăpat vorba că noi Romînii am fost toată viaţa (!) noastră robii Turcilor. El m'a rănit la braţ, iar eu i-am tăiat sfîrcul urechii stîngi, făcîndu-l să umble toată viaţa lui cu plete. Altădată am ieşit pe teren pentru că la un restaurant un coleg a fost groiser cu o nenorocită (!) care stătea la o masă în faţa celei ale noastre" (p. 207).

Dar volumul de amintiri ale acestui bărbat de condiţie mai este interesant şi prin curozităţile observate în cursul numeroaselor sale călătorii. Astfel aflăm că pe valea Rinului se obişnueşte, în restaurante, să se consume flori pe cale internă. D-l Naum ne spune limpede: „Repede, m'am cufundat în studiul menu-ului, cu floricelele şi păsărelele lui" (p. 43).

De asemeni, aflăm că în Italia există o boală ciudată, şi anume faringita provocată de abuzul de artă: „Ne dureau gîturile privind la pînze şi statui" (p. 155). Apoi, tot dela d-sa aflăm cum cineva dintr'o simplă înjurătură, poate muri avocat: „Bietul C., Dumnezeu să-l ierte, violent cum era îi şi trase o înjurătură lui N. care după cum am auzit a murit avocat la Ploeşti" (p. 71).

Tot d-l Naum ne relatează o curioasă observaţie de psihologie notată de părintele său într'o scrisoare:

„Noi suntem bine, doar Melu (fratele meu care e ofiţer activ de cavalerie şi trecut în vînătorii de munte ş'a pierdut piciorul în lupta cu Bavarezii pe Cireşoaia) e cam supărat" (p. 32). Curioasă reacţiune!

1) „Piqué sur le vif'' este o frumoasă sinteză de „piqué au vif'' şi „pris sur le vif'', sinteză în genul cavântului „hermelină'' $\left(\frac{\text{hermină + zibelină}}{2}\right)$ sau în genul expresiei: „cei aproape nouă'' $= \frac{\text{aproape de noi + apropiaţi nouă}}{2} = 8$ şi ¾ (*Mayetrei*, de Mircea Eliad).

In ordinea curiozităților exotice remarcate de d-l Naum mai cităm cîteva. Astfel, în Elveția există următorul procedeu original de ecleraj pentru sălile de restaurante:

„Iată-ne, scrie d-l Naum, în ținuta de rigoare în sala restaurantului, luminat a giorno cu chelnărițele îmbrăcate în negru cu șorțurile albe..." (p. 121).

In sfîrșit, aflăm că există în Germania un sistem de bărci portative ce se pot băga în haină:

„Trecut-am Rinul cu luntrea și cu cățelul în buzunar, ținînd pe **Frau von M. de braț...**" (p. 52).

Dar terminăm. Terminăm cu aceste splendide versuri tot ale d-lui Naum (p. 200):

Visam din raza lunei ce tremură pe lac
Să-ți împletesc veșmîntul stropit cu flori de mac.
Iar din petale albe de flori de trandafir
Iți făuream cu tronul și dintr'un crin, potir.

pentru că eu am avut totdeauna slăbiciune pentru versurile în *ac* și în *ir.*

NICANOR & Co.

RECENZII

MIRCEA E. HEROVANU: O călătorie în Univers, București. Ed. Casei Școalelor, 350 pag.

In vremurile turburi de azi, cu aprigă luptă pentru existență și reînviere de primare instincte, cît sunt de rari acei ce-și mai ridică ochii înspre cerul înstelat... Și cît de idealist și visător trebue să fie acel care își face un crez din studiul cerului și nu se mulțumește să păstreze numai pentru sine, toate cunoștințele și înfiorările pe care le dă tîlcuirea bolții cerești...

„Călătoria în Univers" a d-lui Mircea Herovanu este operă de visător și idealist convins că „fără magica perspectivă a nemărginirii „spiritul uman ar fi rămas închis în cadrul unei existențe meschine „și sterpe" și că „acel care a pornit să călătorească pe drumurile științei a făcut-o nu numai din dorința unei evaziuni sau răspunzînd „unei chemări înstelate, ci și din acea nobilă dorință de a cunoaște „care stă la baza progresului, și care, prin aceasta tocmai, nu trebue „să cunoască nicio piedică.

Cartea cuprinde, puse la punct cu noulle cercetări și amplificate, conferințele pe care autorul le-a ținut în anii 1930, 1931, 1932 la microfonul Societății de Radiodifuziune. In cele 8 capitole e expus tot cîmpul problemelor privitoare la tainicile destine ale Universului și ale omului ca fărîmă vie din el.

Pornind cu noi la drum pe aripa razei de lumină ne avîntă pe înstelate căi, dincolo de marginile Universului nostru galactic spre întinderea nesfîrșită, printre misterioasele nebuloase, *(Cap. I, Cerul și Stelele),* pentru a ne readuce pe pămînt și să dezbată chinuitoarele întrebări pe care din toate timpurile omul și le-a pus cu privire la *„Originea și scopul vieții pe Pămînt"* (Cap. II). In *„Navigația interplanetară",* ivită din „dorința evadării omului „din cadrele înguste pe care i le-a pus Natura, unul din cele mai fecunde imbolduri ale activității umane în cucerirea Necunoscutului", ne sunt arătate perspectivele pe care le are realizarea străvechei legende a lui Dedal și Icar.

Pluralitatea lumilor locuite, atît de hotărît afirmată de Lucrețiu: „Nu, nu,... elementele materiei trebue să fi născut pretutindeni alte ființe, alte mări, alte pămînturi" *(De venim nature,* Cartea II-a, vers. 1.051 și urm.), evoluția spetelor, problemele transformismului, eredității, a originei vieții, soluțiile pe care chimia biologică le-ar putea da în creația vieții, problema transportului germenilor vieții prin spațiile interplanetare, iată numai cîteva din aspectele numeroase ale capitolului *„Viața în Univers".* Ele sunt metodic expuse, limpede, cu con-

crete exemplificări și elementară dialectică spre a face ușor accesibil celui neinițiat rezultatele mai mult sau mai puțin definitive ale științei actuale.

Mai bine de o jumătate din volum este însă închinată temei, pare-se preferată de autor, a evoluției Universului, în capitolele: *„Stelele și evoluția lor"*, *„Evoluția Universului"* și *„In fața Necunoscutului"*. Astăzi însă „aproape niciunul din fenomenele cosmice nu se poate explica și înțelege fără ajutorul acelora care se petrec la scara atomică: infinitul mic este deținătorul secretelor infinitului mare, iar fizica stelelor nu e decît desvoltarea și extinderea în spațiu a legilor stabilite pentru atom". De aceea, atît în Cap. III *„Vîrsta Pămîntului și a corpurilor cerești"*, cît și în Cap. IV *„Structura materiei"*, cititorul este dintru început familiarizat cu concepțiile mai vechi asupra alcătuirii materiei așa cum a fost ea dezvăluită de fenomenele radioactivității.

După un îndelung „popas în oaza relativității de care o călătorie în Univers nu poate fi lipsită", pregătirea este făcută pentru înțelegerea cercetărilor mai noui ale soților Joliot de transformare a energiei în materie și ale ultimelor vederi ale lui *Schrödinger*, *de Broglie*, asupra electronului, neutronului, protonului, particule elementare azi cunoscute.

Datele mecanicei quantice, ale mecanicei ondulatorii, undele de probabilitate, precum și multe altele din concepțiile introduse de către cercetătorii de mai sus sunt însă greu de explicat cititorului în limba și imaginile obișnuite. De aceea, în ultimile capitole, autorul se vede adesea silit, atunci cînd vrea să fie mai bine înțeles, să recurgă la exemplele imaginate de Jeans și alții. Căci, față de noua evoluție a științei lumei fizice, „datoria omului de știință este de a scrie ecvațiile fundamentale ale fenomenelor fără a mai căuta să deslușească în ele altceva decît un mod simbolic de a înfățișa lumea fizică; astfel cercetarea științifică se îndepărtează tot mai mult de viața cotidiană, de preocupările și cerințele profanului devenind tot mai puțin accesibilă lui. Pentru a deveni populară, pentru a face ca și cei mai puțin pregătiți să-i guste frumusețea și binefacerile, știința va trebui să recurgă la procedee explicative și practice. Ea nu va putea fi însă, în situația aceasta, decît o slabă și palidă imagine a adevărurilor pe care le stăpînește".

Totuși autorul izbutește în mod măestrit să ne dea o imagine destul de fidelă a stării actuale a științei lumii fizice, în măsura în care aceasta este cu putință fără întrebuințarea formulelor matematice.

Capitolele finale sunt astfel dintre puținele pagini reușite în care s'a încercat la noi popularizarea nouilor vederi ale lui *Schrödinger*, *de Broglie*, *Heisenberg*, etc., alături de acelea mai vechi ale teoriei relativității, cu privire la natura luminii, a materiei, a spațiului și timpului.

Imboldit din adolescență spre cunoașterea și popularizarea astronomiei prin pătrunderea operelor și pildei lui Flamarion și ale lui Victor Anestin, „Flamarion-ul Romîniei", d-l Mircea Herovanu a fost apoi înrîurit de operele de popularizare ale lui Nordmann, Moreux, Jeans, grefate pe pregătirea de specialitate. De ne e îngăduită apoi căutarea de influențe și filiațiuni găsim întreaga carte animată de idealism și visare, de suflet cald pentru adevăr și dreptate al autorului „Orașului amintirilor".

Scrisă astfel cu însuflețită convingere cartea sfîrșește cu această mărturisire de credință: „în ceea ce am ajuns să cunoaștem se găsesc lucruri atît de minunate și de prețioase încît nimic n'ar putea dezminți încrederea și entuziasmul nostru în viitorul științei, nici chiar

pesimismul de care ne simțim uneori pătrunși și pe care nu trebue să-l privim decît ca pe un factor de prudență și de echilibru".

Cu multă îndreptățire putem însă recomanda tuturor celor doritori de a cunoaște frumusețile științei să urmărească pe d-l Mircea Herovanu în această atît de entuziast și cu talent scrisă „Călătorie în Univers".

M. HUNIAN

GEORGE DRUMUR: Suflete în azur, poeme. București, Bucovina, 1940, 136 pagini, cu cinci desene de Mac Constantinescu.

O vorbă de mult bun simț și intensă circulație pretinde să ridice poeților dreptul de a judeca producțiile lirice ale altora: „cei mai proști critici de poezie sunt poeții", se zice.

Dacă afirmația are partea ei de adevăr, în măsura în care se referă la imposibilitatea poeților de a gusta alt gen de poezie decît — firește — acela pe care l-au adoptat, ea ni se pare în bună parte neîndreptățită; nimeni mai mult decît acei care se află în laboratorul însăși al creației lirice, nu-și poate da seama mai bine de valoarea ei.

Cine a încercat vre-odată incantația blestemată a expresiei poetice exercitate pe însăși fondul său afectiv, nu poate rămîne nesimțitor descoperind valori analoge la ceilalți, după cum la fel de greu îi este să nu reacționeze pedepsitor, oridecîteori i se vor revela în versurile străine, aspecte nesatisfăcătoare, rezultate din imposibilitatea de a turna în forme universal transmisibile, viziuni de viață unice, originale, fluide, sau dimpotrivă, lipsa ori insuficiența fondului sufletesc menit să umple cu timbrul său specific, cutiile de rezonanță ale vorbelor amenințate să rămînă deșarte.

D-l George Drumur ne prilejuiește amîndouă atitudinile. Și pentru noi, odată cu ale sale

„orele singuratice cresc încet
ca în păduri rădăcinile".

și pentru noi

„... în ceasurile de vedenii suie
peste spaima morții rugăciuni..."

Regăsirea în unele rare versuri ale arboroseanului poet, dacă probează existența unui lirism care să frizeze umanitatea din fiecare, are și desavantajul de a ne înverșuna, atunci cînd ni se pare a descoperi în cartea aceasta, semnele unui discredit pe care, conștient sau nu (mai mult nu: ar fi prea greu s'o credem), d-l Drumur îl aruncă indirect deasupra lirismului, și-așa îndestul de periclitat, pentru judecata *omului mediu*. In conștiința acestuia lirismul e sau joc de vorbe goale, sau desprinderea fără efort, din realitatea brută, a acelora dintre fragmentele ei care *sunt* lirice, tot așa cum *sunt* verzi, *sunt* grele, *sunt* acre și așa mai departe. Departe de a apărea ca rezultatul unei elaborări dureroase, pentru concepția aceasta naiv-realistă poezia e în obiecte, nu în receptarea lor. Credință care ia poetului orice prețuire, munca lui reducîndu-se la aceea a unei lentile pasive de aparat fotografic.

Poezia prin obiect, e una din erorile conștiinței estetice a secolului nostru. Așteptînd dela bunăvoința temei, ca pe o mană cerească, efectul liric, poeții au renunțat să-l producă.

Versurile lor, fără să caute a vrăji realități iluzorii pe care să le investească dîrz cu virtuți de adevărată realitate, s'au mulțumit

să indice verbal, nominal, obiectele dela care (sau dela îmbinarea cărora), să obţină cititorul sau auditorul, emoţia căutată.

Domnul George Drumur suferă de meteahna aceasta. Pentru Domnia sa, o lume de voevozi, păduri, pajeri, steme, cetăţi, porţi ruginite şi stînci cu muşchiu, e o lume poetică prin sine. La inventarierea ei nominală nu adaugă nimic, de multe ori. Decorul acesta de teatru, recuzita de carton colorat şi poleială, n'are totuşi rost în teatru decît ca decor. Dece să i se dea aici rolul de protagonist?

Dar acestea sunt valabile numai pentru o parte a poeziei sale. In rest, d-l Drumur, se arată turmentat de subiecte mari: Dumnezeu, moartea, dragostea...

Numai că, funcţia pe care o împlinesc poemele acestea nu e nici de cunoaştere, nici de rugăciune, nici de explozie orgiastică: e funcţia obişnuită a basmului popular; oferirea unei lumi rămuroase şi umede, în care să intre poate cîte niţel din simţul religios, din simţul moral, din curiozitatea înţelegerii, dar în care, mai ales, să se lase imaginaţiei rolul copilăresc de a aduce sufletului, aerul tare al unui mediu ideal, necesar unui metabolism convenabil.

In ciuda stilului uneori biblic,

„Bucură-te pădure,..."
„Bucură-te plugarule,..."
„Bucură-te mamă...", etc.,

versul, care uzează de altfel de multe ticuri rutinare, care fac desagreabilă lectura, nu e decît

„solie trupului înscris în basmele *din stuh".*

(Vămile luminate).

Nevoia de poezie e la d-l Drumur analogă cu atitudinea copiilor imaginativi şi dispuşi să creeze mit din orice:

„Am trecut timid, neîndemînatic
prin pădurile de răsărit ale copilăriei;
visurile mi le-am ascuns sub înserarea din ferigi
căci le credeam brazi în miniatură,
pe care Dumnezeu i-a oprit să crească
pentru bucuria copiilor în rugăciune".

(Copilărie).

Iar dacă expresia oscilează între Blaga, cum se vede mai sus, şi Arghezi, cum se poate vedea din exemplul de mai jos:

Şi vuetul vieţii să sfinţească
închiderea în sculuri şi pădure
ca din nămolul veşted, slut, *să crească*
iar azur şi alte înfruntări sd'ndure",

apoi sensibilitatea nu e cert nici a unuia nici a altuia, fără să mai vorbim de altceva decît de apropieri atitudinale, indiferent de calitate.

Domnul Drumur a pus în cartea sa şi lucruri bine potrivite ca expresie, şi lucruri mari ca simţire. Atita doar, că niciodată nu coincid la d-sa elanurile temerare sufleteşti cu expresiile fericite.

Domnul Drumur păcătueşte, atunci cînd nu e mediocru, neisbutind să exprime ce simte însemnat, sau neisbutind să simtă cînd redă frumos.

DUMITRU OLARIU: *Crîngurile cerului. Poezii.* Colecţia Litoral, Constanţa, 1939, 722 p., cu gravuri de C. Grosu.

Cartea destul de elegant apărută, cu atît mai mult cu cît e editată în provincie, ar fi meritat poate o poezie la fel de „curăţică".

Domnul Dumitru Olariu era mai-mai să i-o poată oferi, dacă d-sa „n'ar fi avut o memorie mult prea tenace, care să-i servească de-a-gata, oridecîte ori a încercat să însemne cîteva cuvinte, versurile citite cîndva, ale poeţilor cunoscuţi. Ceeace e însă mai desolant decît atita, e că deşi poesiile acestea îşi au origina în perioada — enormă sub raportul evoluţiei poetice a cuiva — dintre 1929 şi 1939, nu izbutim de fel să vedem care versuri sunt dela începutul şi care dela sfîrşitul carierei sale politice de pînă azi, (fiindcă nu sperăm că s'a sfîrşit).

Iată pe Eminescu:

„Cum adorm cu gene grele
Apele clipind în vad,
Peste ramuri despletite
Razele de lună cad",

(Balada plopului).

predecesor al lui Arghezi:

„In versul meu de cremene şi-amnar.
Mă simt lîngă strămoşii răspicaţi
Coborîtori cu primii împăraţi
Din pisc în zugrăveală de altar".

(Transhumanţă).

alături de Ion Barbu:

„Ermetizate raze 'n diamant
De cast îngheţ sticlese foşnind sonor
Ca frunzele intacte de acant
In geologic strat, nemuritor"

(Dimineaţa auxină)

Iată şi pe obsedatul dela Bacovia:

„Iubito, vom muri şi noi de sete
Sfîrşitul e aproape ca un ţărm.
Dă-mi gura, dă-mi uitarea fără ţărm
Iubito, să murim aşa de sete".

(Arşiţi).

Pînă şi Otilia Cazimir e prezentă:

„Cîte puţin cutează primăvara
Un liliac, de-o parte, timpuriu
S'a ruşinat de graba lui în gara
Cu nume tătăresc, — în care scriu"

(Moment).

Şi-aşa mai departe: Topîrceanu, („Pînă-au găsit arama toamnei la iveală"). Nichifor Crainic, Davidescu, Camil Baltazar, etc. etc. etc.

N'am scrie despre volumul acesta dacă el ar fi un caz izolat în literatura provinciei noastre literare care nu se confundă întotdeauna cu provincia geografic înțeleasă. Dar luăm cartea d-lui Olariu, — care de altfel posedă multă uşurință de versificație, (probabil ceeace-i face nenorocirea) şi care s'ar potrivi perfect cu genul parodiei,—luăm cartea sa drept simbol al veleităților neîndreptățite, a căror dispariție ne-ar scuti de spectacolul acestui „bric-à-brac" poetic.

Un public care citeşte versuri numai ca să afle şabloane noui pentru nevoile-i bovariste de a scrie el însuşi, nu e un public în stare să înțeleagă dincolo de tehnica verbală, rezonanța specifică a poeților imitați.

Şi cum nu ne stă în putere să educăm o atît de numeroasă categorie de cititori-papagali, ne rămîne constatarea tincturată de regret, a faptelor aşa cum, din nefericire, se întîmplă.

Şi invitația către îndrăgostiții de poezie, să alunge din împăcarea lor, iluzia grosolană că poeții îndeplinesc, în unele cazuri un rol mai înalt decît al „şlager-elor".

GELLU NAUM, Vasco de Gama, cu un desen de Jack Herold, Bucureşti, „Rotativa", 1940.

Un efect şi mai deprimant, deşi dacă n'am ține la prestigiul poeziei am putea fi ispitiți să dăm curs liber risului, îl are placheta (a treia în seria operelor autorului, după „Drumețul incendiar" şi „Libertatea de a dormi pe o punte", menționate în cuprinsul ei, — opere pe care avem regretul de a nu le cunoaşte) d-lui Gellu Naum-Vasco de Gama.

Dacă filonul jucăuş al poeziei a izbucnit adesea ca un izvor, încărcat cu rugină, cînd cu nisip, cînd cu mîl, bravînd simțul logic al judecății comune; dacă ne-am deprins să credem că în poezie iraționalul e la el acasă, nu ne putem obişnui totuşi cu ideea ca sacrificiile acestea să rămînă nerecompensate, de vre-o altă valoare, oricare ar fi ea.

E greu să se spună însă în cazul acestei plachete cărei valori sacrificăm sensul logic? Pentru descoperirea cărei perspective suntem siliți a umbla cu capul în jos, şi de ce nu suntem cel puțin consecvenți în nebunia asta, abandonînd-o capricios, fără justificare.

Domnul Naum confundă inspirația cu delirul inconsecvent, fragmentat şi irelevant al nebunilor. Suprarealismului nu i se poate imputa placheta aceasta. „Vasco de Gama" depăşeşşte dicteul hipnotic transcrierea semi-trează. E evident supărător din pricina aceasta, efortul pe care-l face autorul de a-şi tulbura conştiința. Încercarea de a realiza voit, rațional, iraționalizarea gîndirii, e o prefăcătorie ignobilă.

Se pot urmări la fel, tendințele nefaste de a împlini *lucid*, ceeace psihanaliza descoperise că se produce inconştient în actul creației: sublimarea sexualității de pildă.

Rezultatul e dintre cele mai respingătoare, ținînd de genul hibrid al naivității voite, al inconştienței regizate, al analizei continui acolo unde alții au descoperit tropisme larvare.

Falsitatea atitudinii, unită cu lipsa totală de simț al expresiei şi limbii, fac din „Vasco de Gama" un monstru de inautenticitate şi.... (de ce n'am spune-o)... imbecilitate, placate pe o doză imensă de neruşinare, care face cu neputință un citat.

I. FRUNZETTI

MUZEUL TOMA STELIAN: Catalog (Pictură, sculptură şi desen). Bucureşti, Imprimeria Națională, 1939, 164 p. + 96 planşe.

E, desigur neobişnuit pentru o revistă a cărei preocupare nu e în primul rînd arta, să recenzeze catalogul unui muzeu de artă. Însă dacă faptul acesta nu-şi poate găsi uşor tradiție în publicistica romînească, nu înseamnează că el n'are justificări.

Prima şi cea mai de seamă, e că acest volum frumos alcătuit şi tipărit cu grijă, e departe de a constitui doar un proces-verbal uscat, de starea picturii, sculpturii şi desenului, aşa cum sunt ele reprezentate în registrele de inventar ale muzeului. Dimpotrivă. Volumul acesta respectabil e *o carte*, în toată accepția cuvîntului. O biografie am zice, în care nu ni se înfățişează viața unei personalități, ci viața unei instituții, e adevărat, dar care nu e nicidecum lipsită de interes pentru înțelegerea stadiului nostru cultural.

Pentrucă, în istoria culturii contează, pe lîngă individualitățile puternice, *inițiativele* eficiente. Şi un muzeu poate fi, după cum vom verifica îndată, titularul unei asemenea calități. Nimic mai de preț, într'adevăr, pentru împlinirea dublei acțiuni culturale, (de stimulare a creației şi de desăvîrşire a ei, pe de-o-parte,—de pregătire a publicului, prin educarea gustului şi îmbogățirea cunoştințelor despre artă, pe de alta), decît un Muzeu, uşor accesibil publicului, bine înzestrat şi cu pricepere condus.

Muzeul Toma Stelian ajunge în al 13-lea an al vieții sale, să însemneze ceea ce intenția fondatorului său exprima în testament: *un muzeu.*

Instalat în 1926 în fastuoasa locuință încă neterminată la moartea regretatului jurisconsult, se punea pentru conducătorii muzeului problema ca el să funcționeze, conform legii speciale şi regulamentului ei, — deşi colecțiile fiecărei secțiuni din cele prevăzute se aflau deabia în stare de posibilitate.

Propriu zis, muzeul există abia din 1931 cînd direcția lui a fost încredințată actualului Profesor de Istoria Artei dela Universitatea din Bucureşti, d-l George Oprescu.

Despre felul cum domnia sa a ştiut să-l conducă ne putem da seama întîi din faptul că din 1931 pînă astăzi, colecțiile muzeului s'au înmulțit, după cum afirmă prefața catalogului, în toate domeniile, în proporție de cam treizeci de ori.

Şi, ceea ce e mai important, majoritatea operelor au intrat în stăpînirea muzeului prin legatele şi donațiile colecționarilor de artă dela noi, cărora activitatea administrației le inspirase destulă încredere ca să-l socotească demn de a păstra cu folos, ceea ce dragostea particularului adunase.

Însă ceeace înscrie Muzeul în lista instituțiilor cărora le datorăm recunoştință, e şirul expozițiilor de artă străină, (Franceză, Italiană, Germană, Daneză etc. etc.), pe care Directorul Muzeului, continuîndu-şi oarecum practic, punctul de vedere teoretic care-l alipise pe vremuri Institutului de Cooperație Intelectuală a Societății Națiunilor le-a organizat în fiecare an, cu excepția celui trecut, cînd contactul cu autoritățile de care depind în străinătate artele, s'a făcut mai dificil din pricina evenimentelor.

Încercarea de a înfățişa astfel publicului nostru, nu întotdeauna în stare să-şi permită călătorii dincolo de hotare, produsele artistice ale celorlalte popoare, luîndu-se ca principiu de selecție evoluția unei teme de-alungul secolelor, (Portretul francez în desen şi gravură), sau o anumită tehnică, (Gravura germană) sau încă, o epocă repre-

zentativă (Arta italiană contemporană), poate prezenta, în rezultatele ei, interes atît pentru specialiștii care nu totdeauna au avut prilejul să contemple strînse laolaltă operele respective, cît și pentru marele public, căruia lectura mai puțin distractivă decît vizionarea directă a lucrărilor de specialitate, îi e nefamiliară.

Insă caracterul constant al Muzeului e acela de a însemna o colecție rațională—atît ca prezentare istorică a picturii, cît și ca distribuire a pînzelor după importanța lor—din care vizitatorul să învețe a cunoaște pictura romînească, dacă nu și sculptura.

Intr'adevăr, din 609 opere catalogate, 458 sunt semnate de artiști romîni sau lucrînd pe teritoriul romînesc. Dacă adăugăm la acest număr deloc neglijabil de picturi și desene, cîteva zeci de sculpturi romînești, ne putem da seama cît de bine reprezentată e tînăra noastră școală artistică în Muzeul Toma Stelian singurul de altfel ale cărui colecții sunt în majoritate constituite din opere băștinașe. Pentru clasarea lor, Directorul Muzeului schițează în introducerea intitulată „Un secol de pictură romînească", coordonatele în raport cu care cititorul catalogului să poată stabili poziția artiștilor întîlniți. De altfel, îl ajută în străduința aceasta, scurtele dar substanțialele indicații biografice de sub fiecare dintre numele rînduite alfabetic, de-o-potrivă cu amănuntele privitoare la fiecare operă în parte. Reușind să le dea un loc în ansamblu pentru amatori,—ca și să le facă ușor de recunoscut individualizîndu-le prin detaliile tehnice și bibliografia fiecăreia, pentru cunoscători, catalogul muzeului adaugă la aceasta prețioasele reproduceri fotografice, în număr de aproape o sută, a căror prezentare, alături de îngrijirea tipografică a textului, fac din catalogul acesta un semen al publicațiilor occidentale, de acest gen, întru nimic mai prejos decît ele, în ochii specialiștilor.

Insă valoarea lui sporește pentru noi, de îndată ce ne dăm seama că poate fi tot atît de bine o foarte plăcută carte, utilă chiar acelora ce nu cunosc Muzeul Toma Stelian.

F.

G. OPRESCU: Probleme romînești de artă țărănească. Memoriile secțiunii literare a Academiei Romîne, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940, 16 p. + 9 planșe.

Autorul volumelor despre arta țăranului romîn publicate în englezește și franțuzește, iubitor și colecționar el însuși de artă populară, încearcă în broșura ce redă comunicarea sa din Iunie trecut la Academia Romînă, răspuns la două din problemele mai speciale pe care materialul studiat i le pune, în legătură cu originea anumitor motive frecvente în broderia noastră populară cu toate că nu necunoscute altor neamuri, încă de mult timp.

Conștient de dificultatea unor concluzii cu pretenție de necesitate absolută, chiar pentru un cunoscător de informația domniei-sale, d-l Profesor G. Oprescu nu utilizează, (cu toată justețea ipotezelor confirmate de data aceasta de fapte), decît cu infinită prudență, metoda inferențelor logice, atît de primejdioasă în slujba unui cercetător mai puțin pătruns de sensul metodic al îndoielii, decît d-sa.

Intr'adevăr, fie că stabilește apropieri între punctul, modelul și așezarea cusăturilor de pe cămășile copte, și cele ale cămășilor noastre naționale, fie că urmărește în felonul odăjdiilor din catedrala dela Toledo, ori în ștofele numite „Gösser ornat" dela Viena ori Londra, aflate în muzeele respective,—ornamente de felul acelora întîlnite pe cepsele ori căițele bănățencelor noastre, fie că însfîrșit, stabilește identitatea de tehnică a broderiilor hațegane „pe muchia cutelor" cu cele din unele portrete ale Renașterii, d-l Prof. Oprescu aservește intuiția personală, documentării istorice bogate și adînci, pentru a nu extrage decît cu rezerve metodice, concluzii în legătură doar cu acele manifestări de artă populară, din categoria cărora făceau parte obiectele cercetate.

E aceasta o utilă lecție de disciplină și prudență, pentru emfaza caracteristică mai ales tinerilor care anunță sgomotos descoperirea cotidiană și entuziastă, a vreunei Americi arhicunoscute.

F.

ȘTEFAN CHICOȘ: Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab și Nicolae Mavrogheni, București, 1939.

Autorul cercetează amănunțit și metodic cîteva aspecte ale vieții noastre militare în trecut, referindu-se în special la sistemul de aprovizionare cu îmbrăcăminte, hrană și muniții, în legătură cu organizarea oștilor și cu caracteristicile strategiei romînești. A ales într'adevăr momentele cele mai interesante din istoria Munteniei: epoca în care domnii romîni își formau oastea numai prin ridicarea locuitorilor, care-și aduceau cu ei proviziile necesare campaniei; epoca mercenarilor întreținuți din tezaurul domnului, care se poate acum gîndi și la atac, nu numai la apărare; epoca apariției armatei permanente, cu organizarea unei aprovizionări permanente și sistematice. Ne face astfel să înțelegem avantagiile și inconvenientele diferitelor metode de organizare a aprovizionării romînești: necesitatea războaielor scurte și a loviturilor date prin surprindere în vremea oștilor țărănești temporare; lipsa de siguranță în credința mercenarilor, cheltuielile mari pentru a-i mulțumi și nemulțumirea provocată de contribuțiile de răsboiu din epoca luptelor ofensive, care culminează cu domnia lui Mihai Viteazul și sfîrșește cu domnia lui Matei Basarab; desvoltarea întrebuințării convoaielor, măsurile de reglementare a exportului de alimente și produse agricole, crearea depozitelor și mijloacelor permanente de aprovizionare modernă, înbinate cu excesele de contribuții cerute de suzeranii otomani în vremea lui Mavrogheni. Lucrarea denotă o adîncă cunoaștere a diferitelor aspecte ale aprovizionării militare în trecut și astăzi la popoarele străine și la noi, o exactitate științifică și o metodă de interpretare, care o așează între cele mai importante contribuții asupra istoriei militare romînești.

C. ANDREESCU

STERIE DIAMANDI: Oameni și aspecte din istoria aromînilor. Cugetarea, București, 1940.

Cu filiația într'o familie preocupată de studiile istorice, autorul „Galeriei Dictatorilor" își propune să arate „că încă dela începuturile culturii romînești" se afirmă categoric „comunitatea de limbă a macedonenilor cu restul neamului romînesc" amintind cronica lui Miron Costin și a stolnicului Cantacuzino și făcînd o excursie în istorie și literatură, ca să urmărească dealungul anilor conștiința clară a existenței elementului romîn din dreapta Dunării", (p. 12). Aromînilor refu-

giați în Austro-Ungaria le revine însă, preconizează autorul, meritul de a fi dovedit origina lor și legăturile cu Marea Vlahie.

Pentru ajungerea acestui scop se înfățișează începuturile culturale aromîne, cu școala din Tîrnova (Macedonia) precum și cu Institutul dela Sf. Apostoli (un De Propaganda Fide laic), cu comitetul Macedo-Romîn dela 1866, impunîndu-și cuvîntul în dramaticele împrejurări în cari guvernul romîn obține, la 1905, dela guvernul turc Iradelele, pentru a pune comunele aromînești pe picior de egalitate cu comunitățile grecești. Se aduc mărturie citate din Thumen, Weigand și alții, care vorbesc de asemănarea celor două mari dialecte ale limbii noastre, juxtapunînd probe folclorice (cap. Literatura populară aromînă" cuprinzînd cîntecele vitejilor lui Dailiani, cîntecele înstrăinării „di xeane" erotice-pastorale „di vreare", cîntecele de glorie și durere ale Vlahiei Mici)" de un lirism uneori vehement alteori subtil ca la pg. 60 unde se metaforizează astfel apropierea a doi tineri îndrăgostiți: „Ulciorul împarte cele două așternute,—Gardul desparte cele două ogrăzi;—De sus a căzut focul—și arse gardul dela mijloc.—Se amestecară cele două ogrăzi.—Se amestecară cele două așternute"... In sfîrșit, se transcrie numele victimelor masacrelor „foarte pioase și copioasele, ortodoxele și grecești asasinate" cum spune isvorul GRECESC, după care autorul, pentru perfecta obiectivitate, relatează.

Alte capitole sunt consacrate respectiv „Literaturii aromîne" unde sunt pomeniți George Murnu, N. Tuliu, Bațaria, Marcu Beza, Z. Arala, I. Foti, L. Boga și Costa Belimace, autorul cîntecului „Părintească Dimîndare", (Nu înțelegem însă sectarismul autorului cărții pe care o recenzăm, evident în afirmația dela pg. 81 „fiind păcat" că George Murnu, M. Beza și alții „au părăsit limba dialectică și scriu în cea cultă" în loc ca, să fi lucrat exclusiv pe acest tărîm"); cap. „Contribuția Macedoniei la viața poporului romîn" ne amintește familiile de cărturar cu blazon a baronului Șaguna, Mocioni, Crojdu; ne amintește numele psihologului N. Vaschide, al esteticianului Pius Servien (Coculescu); al doctorilor Gerota, Ghiulamila, Danielopol, Topa, al oamenilor de stat Ferechide, Ghermani al academicianului Capidan, al juriștilor Djuvara, Nastora, al pictorilor Loghi Aman; cap. „Contribuția Aromînilor în literatura neo-greacă" amintește pe doctorul Curții dela Tepelin, Coletti, pe „everghetul" Averof, pe istoricul Spiru Lambron pe poeții Riga Fereos pe Cristalis, Valaoritis, Falacosta (cu Traduceri din operele lor).

„Figurile reprezentative" ne înfățișează cea mai bună și mai completă monografie a lui Șaguna (cu figura de legendă a mamei sale), personalitatea care întrunește plenar neastîmpărul, energia și abilitatea aromînă; monografia doctorului Coletti „fără de care nu se poate scrie istoria Greciei moderne", acesta găsindu-și în d. Sterie Diamandi, după fiul ay, Paceli, Cohica, pe adevăratul său biograf. (Dece însă inadvertența că cea dela pg. 229 unde se vorbește despre discursurile în limba greacă, pieselor antologice ale doctorului — fondre d'éloquence" citează autorul—pentru ca la pg. 235 acelaș Coletti să „nu stăpînească îndeajuns limba greacă"?).

„Epoca armatorilor" aduce în lumină pe Horia-Cloșca-Crișan ai Macedoniei, frații Caciandoni; „Epoca Renașterii pe „precursorii" Mihail Boiazi, poliglotul, autor al cunoscutei gramatici și al Evangheliei în dialect, pe D. Cazacovici, fost aghiotant al lui Alex. Ghica și pe „înfăptuitorii" D. Atanasescu arhimandritul Averchie, autoritarul Ap. Mărgărit, încheindu-se cu neliniștitul, subtilul Andrei Bagav, Primus inter Suos", odihnind neîmpăcat la „Flămînda, omul în care viața ardea la o prea înaltă temperatură ca să se poată menține.

BORIS DEȘLIU

Les grandes figures, publiées sous la diréction de Sébastien Charléty. Larousse, 1939.

Discuția teoretică asupra rolului istoric jucat de personalitățile politice sau culturale de mare factură nu va putea niciodată înlătura interesul cu care urmărim viața și operele acestora. Poziția doctrinală a celor ce neagă înrâurirea marilor figuri în devenirea istoriei nu va putea anula interesul cu care se urmăresc marile opere literare și artistice, invențiile hotărîtoare în evoluția civilizației sau viața întemeietorilor de așezăminte sociale. O bună parte din preocupările omului cultivat sunt reținute de această urmărire în amănunțimea lor a vieții interioare a marilor creatori și a operelor lor. Dar aceasta nu poate conduce în niciun caz la identificarea evoluției istorice a umanității cu operele și viața acestor creatori. Inmănunchierea într'o singură lucrare a numelor proeminente ale istoriei și culturii umane este din capul locului sortită scepticismului și nedumeririi. In afara dificultăților de alegere și a spiritului în care aceste portrete vor fi prezentate, inițiatorul unei atari întreprinderi va avea de înlăturat prevenirea omului cultivat, care vede dela început într'o atare lucrare o carte de simplă vulgarizare. Dar toate aceste obiecții cad, în momentul cînd cititorul trece în revistă numele colaboratorilor prezentei cărți, printre care întîlnește pe Louis Lavelle, Léon Brunschwicg, Jérôme Carcopino, Fortunat Strowski, Ch. Bouglé, Henri Focillon sau Henri Lichtengerger. Numele cele mai autorizate a vieții universitare și culturale franceze s'au asociat subt conducerea d-lui Sébastien Charléty, rectorul onorar al Universității din Paris, într'o colaborare care chezășuește în acelaș timp caracterul științific al lucrării și calitatea literară a textului. Colaboratorii și-au ales, fiecare, studiul personalităților cu care prezentau mai multe afinități și operei cărora se consacraseră ani îndelungi. Paginile de față apar deci ca sinteza substanțială a unor studii amănunțite. Fiecare portret, conturat incisiv, desvălue o viață și o operă, dar în aceiaș vreme reînvie o epocă o bucată iconografie, numeroase autografe, reproduceri, planșe și desene, ilustrează un text precis și sobru.

I. B.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii în sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., în corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotărîri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lîngă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cît 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decît socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat.

1940 — ANUL XXXII

Nr. 4 — APRILIE

Viața Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

DIRECTORI: M. RALEA ȘI GH. OPRESCU

REDACTOR-ȘEF: D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACȚIA ȘI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTII
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și GH. OPRESCU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXII
APRILIE 1940

C 25.999

DESPRE ÎMPĂRĂŢIA PERSIEI ŞI KIRA-IMPĂRAT; DESPRE FILOSOFI ŞI SFETNICI; DESPRE COCONUL ÎMPĂRĂTESC ŞI DASCĂLUL SINDIPA [1]

Iubite cetitorule, află că aici vorbim despre o întîmplare a împăratului persian Kira şi mai ales a fiului său Ferid.

Inălţimea sa împărătească voind să supuie morţii pe fiul său prea iubit, filosofii sfetnici-împărăteşti s'au înfăţişat înaintea sa cu dovezi şi pilde iscusite, înlăturînd acea faptă cumplită.

Se va vedea că o muiere a fost pricina năpăstuirii lui Ferid, după cum multe din cumpetele lumii şi durerile omenirii s'au iscat şi se iscă tot din pricina amăgirilor dulci ale fiicelor Evei.

Să ştii că Kira împăratul persian a stăpînit în vremea veche, înainte de a fi răsărit la Vetleem lumina cea nouă a credinţii. După cît au arătat învăţaţii de odinioară Ctesia, Herodot, Dionisie, Diodor şi Tarie Fenai, cea mai mare împărăţie, după a faraonilor egipteni, a împăraţilor persieni a fost; însă în curgerea vremii inimile războinicilor se moleşesc de bunătăţile dobînzilor şi împăraţii trec dela sabie şi sînge la desmierdările păcii; aşa încît împărăţia Persienilor a slăbit cu timpul şi s'a împuţinat strîmtîndu-şi hotarele; dar huzurul vieţii şi ascuţişul minţii au sporit. La împărăţia lui Kira şi la curţile cele din nou clădite dela Babahan se arătau mai mult blînde obraze filosofeşti în loc de chipuri aspre ale căpitanilor cuceritori. Aceştia dormeau în jurul împăraţilor biruinţii, în mormintele cele mari, la Pasargada, unde avea tihnă veşnică Kir cel mare şi la Persepolis, unde a pus marele Alexandru Macedoneanul cenuşa lui Darie.

Kira împărat se desfăta de toate bunătăţile pămîntului. La curtea sa cea nouă veneau toate darurile satrapiilor încărcate pe cămile şi catîri, dela marea Caspiei şi dela malul Tigrului şi dela golful persic, şi dela Şiraz unde, precum cunoşti, se află Valea-Trandafirilor şi se stoarce vinul cel mai bun din lume. Mai cu seamă din

[1] Din *„Divanul Persian"*.

acest vin dulce îi plăcea lui Kira împărat să-i toarne paharnicul în cupa sa de aur.

S'a întîmplat ca slujitorii împărăţiei să aducă împăratului lor, încă fiind el tînăr, o prea frumoasă fecioară de subt munţii cei mari ai Caucaziei. Aşa s'a aprins împăratul de dragoste pentru dînsa, încît n'a mai vrut să cunoască altă femeie şi s'a însoţit cu ea înaintea lui Dumnezeu, dorind fiu. După cîţiva ani, văzînd că nu mai vine feciorul aşteptat, care să rămîie moştenitor al împărăţiei, măria-sa a chemat pe filosofii săi de taină şi s'a sfătuit cu ei ce să facă.

— O sfetnicii mei prea înţelepţi, a zis Kira-împărat, iată mi-am luat soţie, decît care alta nu se află mai frumoasă. Prea scumpă este inimii mele şi în dragostea ei am schimbat scaunul împărăţiei mele, clădind curţile acestea nouă dela Babahan. Cei mai slăviţi meşteri le-au împodobit şi le-au zugrăvit. Dumnezeu a binecuvîntat cu de toate pe Domnia mea şi nimic nu ne lipseşte din bunătăţile acestei vieţi. Bogăţiile împăraţilor persieni n'au scăzut; ci, după datină, păstrăm comoara dela părintele nostru Sasan neştirbită în iatacul nostru: cinci mii de talanţi în cămările de sus ale căpătăiului şi trei mii de talanţi în cămările de către picioarele crivatului nostru; şi pe divanul nostru de hodină se află via cu frunze de aur şi struguri de mărgăritare. Avem în şapte sipete ferecate rubinuri, smaragde şi olmazuri cît nu cunosc la un loc toţi ceilalţi Domni ai pămîntului. Am toate şi n'am nimic, căci din dragostea mea cu împărăteasa n'a ieşit încă fecior. Ce să fac, o filosofilor, şi cum să înduplec pe Domnul Dumnezeu ca să am roadă?

Atunci şi-au amestecat filosofii bărbile şi s'au sfătuit, neînţelegîndu-se între ei; după care s'a ridicat Nuşrevan, cel mai greu şi mai mare dintre toţi sfetnicii filosofi, şi a grăit astfel:

— O împărate Domn al Domnilor lumii, se cuvine să porunceşti rugăciuni în toate templele împărăţiei şi să jertfeşti atîţia tauri bălţaţi la fiecare altar cîţi ani binecuvîntaţi numeri luminăţia ta pînă acum.

La aceste vorbe, Aban, filosoful cel firav, carele postea şase zile din săptămînă, a zîmbit subţire.

— Dece zîmbeşte fratele meu? a întrebat filosoful cel mare.

— Zîmbesc, a răspuns Aban filosof, căci jertfele şi rugăciunile au fost poruncite şi s'au săvîrşit în toată împărăţia, aşa să fii domnia-ta sănătos.

— La toate templele?

— Precum spui, şi precum doresc ca soarele împărătesc să te lumineze totdeauna.

— Şi s'au adus jertfele în anumit număr?

— Întocmai. Măria-sa împăratul, stăpîn al tidvelor omenirii, le-a poruncit în trei rînduri.

Împăratul Kira a încuviinţat:

— Aşa este, o filosoafe Nuşrevan. Domnia-ta te trudeai cu rînduielile şi cărţile dăbilarilor Împărăţiei; iar Aban, fiind preot al Dumnezeului nostru Mitra, a poruncit din partea noastră rugăciunile şi jertfele în taină. De asemenea celelalte femei ale curţii noastre au cercat şi s'au silit să ne deie nouă fecior. Însă pînă acuma nici din partea asta nu ni s'a arătat bucurie.

Aban filosof s'a închinat iar şi a zis:

— Prea puternice împărate, nu mai rămîne decît o cercare. Se află subt munte în pustie, la un templu ascuns în peşteră, un preot bătrîn dela Egipet, care slujeşte Dumnezeului Osiris. Îl chiamă Amun-Sisi şi anii lui au trecut suta, totuşi mintea i-i luminată ca şi unui bărbat în putere. Se duce din cînd în cînd la dînsul un prieten al meu egiptean, filosof şi cetitor de stele, cu numele Sindipa, care a căutat sălaş şi pace întru această împărăţie. Vorbind cu prietinul meu Sindipa despre suferinţa împăratului, am înţeles că s'ar putea face întrebare sfinţitului Amun-Sisi şi numai la el măria-sa ar putea găsi tămăduire.

— Bine, a poruncit împăratul; să se facă întrebarea.

După cele hotărîte, Aban filosof a căutat pe Sindipa egipteanul şi amîndoi au călătorit în pustie subt muntele Demavend cel mare, care din cînd în cînd se cutremură ameninţînd temeliile pămîntului. Acolo au aflat lîngă un izvor şi la o colibă pe Amun-Sisi, cu stupii săi de albine. După ce i-au spus ei tot, bătrînul a pus felurite întrebări şi a făcut felurite ispitiri despre împărat şi după aceea a zis:

— Să vie înălţimea-sa împăratul la mine. Căci se cuvine să vie pătimaşul la vraciul său; picioarele pătimaşului sînt mai tari decît ale vraciului, şi pătimaşul mai are catîri şi cămile şi se poate mişca mai repede. Iar dacă nu vine cu repeziciune, atuncea suferinţa sa întîrzie şi nu mai poate afla leac.

Deci împăratul s'a sculat şi a poruncit din nou. Şi s'a dus în pustie la vraciul cel bătrîn. Ajungînd la templu, cu puţini curteni şi cu sfetnicul său Aban, bătrînul l-a primit şi l-a închinat Dumnezeului Osiris. După aceea l-a pus să ajuneze nouă zile şi l-a cercetat în toate mădulările lui, ascultîndu-l şi cu urechea înlăuntrul trupului, care nu s'a mai auzit asta de cînd lumea. Iar într'a zecea zi, dimineaţa, l-a vîrît gol în apa pîrăului. Şi scoţîndu-l, l-a dus într'o chilie din peşteră. Acolo l-a cusut într'o piele crudă de tigru, proaspăt adusă de vînătorul împărătesc, şi i-a dat fum din nişte doftorii pe care numai el le ştia. Şi astfel l-a ţinut alte nouă zile, dîndu-i hrană numai cîte puţintel lapte, şi afumîndu-l cîte un ceas de trei ori în fiecare zi.

După asta l-a mai ţinut alte nouă zile, alegîndu-i pentru mîncare numai buruieni şi miere şi supunîndu-l în templu cu îndelungate rugăciuni. Apoi l-a binecuvîntat să aibă prunc şi l-a lăsat să se ducă.

Astfel, la nouă luni după această lucrare a vraciului, Miramir împărăteasa a născut prunc. Aflîndu-se atuncea la palat și Aban filosof, numaidecît a însemnat ceasul nașterii lui Ferid și a trimis pe loc călăreț cu carte la foișorul din afara cetății, unde aștepta Sindipa. Iar cetitorul de stele a scris pe tabla sa al doilea ceas din ziua a șaisprezecea a lunei Mesori și a văzut că steaua Sothis era înălțată pe cerul răsăritului. Și a cetit în zodie ursita feciorului de împărat, găsind bună cumpănă a vieții lui; numaicît n'a putut ceti în întregime, venind nour și furtună în acea noapte, în al patrulea ceas al nopții.

Nașterea fericită a pruncului s'a întîmplat în al optsprezecelea an al Domniei lui Kira Impărat. Și a fost mare veselie la Curte, cu danțuri, cîntece și ospețe. Și împăratul a poruncit să se zidească palat nou feciorului său, cu stîlpi de porfiră și podoabe în chip de cap de taur și cu pereți de cărămizi smălțuite. Și în acel palat a strîns darurile țărilor sale, rodin pentru împărăteasă și pentru prunc. Au venit daruri și dela India, și din Țara Harapilor, și din Hamagaș, unde ard focuri vii pe coastele munților. Dela elefanți la nestemate, toate darurile au fost aduse. Insă Miramir împărăteasa nu s'a putut bucura de nimic. După ce și-a dat rodul pîntecelui său, a căzut în arșiță și suferință și nu târzie-vreme s'a petrecut din această viață.

Mare mîhnire a avut Kira-împărat pentru pierderea iubitei sale împărătițe. Și suspinînd se tînguia către sfetnicii săi filosofi, că pînă la amurgul vieții sale nu va mai lua soție și nu va mai cunoaște femeie. Iar filosofii săi îl mîngîiau că cel puțin a dobîndit cocon din sîngele său, urmaș la împărăție.

Deci după ce a suspinat o vreme împăratul, cu fruntea plecată, a ridicat ochii și s'a uitat iarăși la lume. Bucuros fiind de frumuseța pruncului său, chema pe curteni la ospețe și închina vin de Șiraz în cupa sa cea mare de aur. Și ca un împărat ce se afla, a poruncit să i se aducă soție. Iar slujitorii săi i-au adus și, nealegînd nici pe una din cele șapte aduse, le-a ținut pe toate. Așa că la vremea întîmplării noastre să știi, cetitorule, că Kira-împărat avea șapte muieri.

* * *

Ajunsese coconul împărătesc fecioraș frumos la chip și deprinsese dela oștenii curții călăria și armele, precum și vînătoarea cu cîni și șoimi. Fiind fără mamă, se uitau mai ales femeile cu mare dulceață la el; și cîte odată îl duceau slujitorii în cămările din lăuntru ale palatului, ca să audă cîntece și să vadă danțuri.

A hotărît în acest timp împăratul să împodobească pe coconul său prea iubit cu toată știința filosofească. Deci a poftit la sine pe filosoful său cel mare Nușrevan și i-a poruncit să ia pe fecior și să-l

învețe toate cîte sînt de învățat, ca să nu-i rămîie nicio învățătură neștiută și nicio taină nepătrunsă.

A stat fiul împăratului la Nușrevan înțeleptul trei ani și a învățat multe lucruri, între altele cum se alcătuesc cele mai grase și dulci plăcinte și care sînt cele mai alese vinuri; cît se cade să doarmă bărbatul după prînz și la cîte ceasuri după răsăritul soarelui să se scoale înțeleptul. A mai învățat că înțeleptul împărătesc trebue să se uite supărat cînd iese în norod și să fie prea vesel cu prietinii la ospețele sale. A mai aflat că toate sînt deșertăciune, mai ales filosofia, și că stăpînitorii se cuvine să treacă peste toate cu inimă ușoară. Astfel că, după trei ani de zile, cînd a chemat împăratul pe fiul său și a pus pe ceilalți șase sfetnici de l-au ispitit, s'a văzut că pricepe multe dintr'ale vieții, dar știință filosofească are prea puțină. Căci filosofilor li-i dat să știe toate pildele și să răzbească toate tainele, iar coconul său prea iubit știa prea puțin.

A hotărît Kira împărat:

— Dacă fiul meu nu știe nici măcar cea dintăiu taină filosofească, dacă a fost întăiu oul, ori a fost mai întăiu găina, înseamnă că sfetnicul nostru Nușrevan e mai mult înțelept și mai puțin filosof; poate strînge birurile împărăției, dar nu poate învăța știința lumii pe fiul meu. Deci trebue să-i caut lui Ferid un dascăl mai harnic și mai priceput în ceeace doresc eu.

A chemat împăratul pe filosofii săi și le-a cerut sfat.

— Cine ar putea oare să dea fiului meu prea iubit toată știința cîtă a fost și este pe lumea asta? Mulțămit mă aflu cu slujbele înțeleptului nostru sfetnic Nușrevan, dar am băgat de samă că fiul meu s'a întors la noi neîmplinit întru știința filosofească. Am înțeles că sfetnicul nostru Nușrevan crede mai mult în înțelegerea firească și în arătările adevărate ale vieții, decît în iscodirile logicei și parabolei; dar noi poftim și acestea din urmă pentru măria-sa Ferid. Cine i le poate da fără întîrziere?

Inteleptul Nușrevan a zîmbit închinîndu-se adînc în fața stăpînului său; ceilalți filosofi au tăcut, înțelegînd la împărat o firească nerăbdare.

Impăratul s'a întors către Aban:

— Domnia-ta ce zici, filosoafe Aban?

— Inălțate Domn al Domnilor lumii, a răspuns Aban; slabă este puterea noastră, fragedă și necunoscută mintea coconului împărătesc. Grijile noastre ca sfetnici multe sînt, cît nu dormim nici ziua nici noaptea și abia le putem birui. Dacă, poate, unii din noi dorm noaptea și adaogă somn și ziua, apoi alții, care postesc și n'au somn, țin cumpăna. Cînd oare să mai găsim noi vreme, între atîtea strădanii, să săvîrșim o faptă atît de anevoioasă? Deși sîntem ajunși la vîrsta căruntețel, nu dorim să ne scurtăm anii, nici să înfruntăm nemulțămirea stăpînului nostru. S'ar cuveni ca asemenea lucrare gingașă s'o săvîrșească un înțelept care n'are asupra sa și grijile cele

aspre ale împărăției. Unul este acel prea-învățat și luminăția-ta îl știi. Sindipa n'are alte griji decît ale filosofiei sale. Să vie aici la poalele slăvitei Măriri, să arate dacă nu s'ar prinde el să dea învățătura cea deplină măriei sale Ferid.

Impăratul a poruncit să vie înțeleptul Sindipa.

Cînd l-au văzut curtenii pe Sindipa filosoful, unii din ei s'au mirat, căci era uscat și întunecat la chip și straiele lui albe de in n'aveau podoabe.

— Cum s'ar putea, murmurau unii, ca un filosof așa de sărac îmbrăcat să fie dascălul coconului împărătesc? Ce știe el, cînd noi îl putem cumpăra cu un singur inel dela degetul nostru cel mic?

Sindipa a ascultat porunca împărătească și s'a închinat.

L-a întrebat Kira Impărat:

— Te bizuești să faci asemenea lucrare, o filosoafe?

— Mă bizuiesc, înălțate.

— Poți învăța pe fiul meu toată învățătura?

— Pot, stăpîne.

— In cel mai scurt timp?

— In șase luni, mărite Doamne.

— Cum se poate? a strigat împăratul; să faci tu în șase luni, ce n'au putut săvîrși alții în treizeci și șase?

— Fac, măria-ta, a răspuns dascălul, căci coconul luminăției-tale în trei ani și-a adaos, pe lîngă vîrstă, înțelegere.

— Il cunoști? De unde-i știi mintea lui și buna lui voință la învățătură?

— Il cunosc, stăpîne, căci l-am văzut la vînat în dumbrăvile unde trăiesc eu. Pe chipul lui am cetit semnele dumnezeești ale cunoașterii. Pe lîngă asta, măria-ta, eu am cercetat stelele la nașterea pruncului și ce am văzut în zodia sa mi-a dat încredințare că va fi spre cea mai mare bucurie a Impăratului nostru.

— Bine, a răspuns Impăratul, vorbele tale îmi plac, dascăle. Ce zic sfetnicii mei filosofi?

Șase sfetnici n'au zis nimica; s'au închinat către măria-sa. Nușrevan filosof a surîs:

— Slăvite Stăpîne, a zis el, plăcută e făgăduința dascălului; ar trebui poate să-i îngăduim vreme mai îndelungată.

Impăratul s'a răsucit spre dascăl.

— O împărate, a răspuns Sindipa, cuvîntul meu rămîne neschimbat. Dacă în șase luni măria-sa Ferid nu va ști tot ce se cuvine să știe, ca să fii mulțămit luminăția-ta, atunci primesc să stea acest cap unde-mi stau acuma picioarele.

Nușrevan filosof atunci a zis cu blîndeță:

— Dascăle, bine este să nu se joace gătejele cu focul.

Sindipa s'a închinat spre împărat, apoi spre sfetnic. A răspuns:

— La vorba blîndă iese chiar șarpele din pămînt, o prea înțelepte. Săptămîna mea n'are șapte sărbători, ca săptămîna leneșului. Cui nu știe juca, odaia i se pare strîmtă.

— O dascăle, a zîmbit iar Nușrevan sfetnicul, ziua s'o lauzi după ce a înserat. Poți vorbi oricît de miere, că nu ți se îndulcește limba.

— Mă plec cu umilință, a adaos Sindipa, și vă rog să așteptați să stea peste șase luni aici ori doi filosofi, ori niciunul. Și mă rog, prea puternice stăpîne, să îngădui ca fiul prea iubit al împărăției să nu doarmă pe saltea de puf și mîncarea lui să fie ca a unui sărman supus al Impărăției tale. In șase luni, am vreme; pot săpa fîntîna cu acul și pot spune ca broasca țestoasă: Agale și înainte!

— Stăpîne, a zîmbit iar Nușrevan filosof; trimite copilul la pomul cu roade, dar fii și tu pe-aproape.

— Bine, bine, s'a veselit împăratul. Să lăsăm proverbele, ca să nu întîrziem învățătura copilului. Să vie măria-sa Ferid, să-l îmbrățișez și să-l dau dascălului său. Iar de se va întoarce ucenicul meșter, răsplăti-vom pe dascăl împărătește.

Astfel a luat Sindipa pe coconul împărătesc și l-a supus rînduielii sale, dîndu-i învățătură filosofească.

MIHAIL SADOVEANU

AVENTURA

Noaptea se umflă, pornesc cu luna
Să te văd aeve, cum nici n'ai să știi.
Imi aud vocea chemînd într'una
Cum cîntă 'n noapte lăute pustii.

Galantă, îmi treci și senină, prin vis,
Un fulg de lună pe mări de atlaz
Și adînc, în suflet, un poem mi-ai scris
Cu flori de lumină rupte din extaz.

Și cum te zăresc departe, un far,
Imi place să 'ntîrzii cu visul ciudat,
Ce parcă mă cheamă cu lumini ce par
Că se sting cu 'ncetul și apar ne'ncetat.

Trage, cîrmace, luntrea la mal
Se 'mbarcă sufletu-mi, vrea să plece
Spre-acele lumini și ține și-un ban
Și-ai grijă, rogu-te, să nu se înnece.

JOC PERVERS

Alcovul doarme leneș tîrziu după amiază,
Prin storuri se strecoară o trîmbă de lumină,
De mult îmbrățișate pe-o canapea visează
Două păpuși fardate, un Pierrot și o Colombină.

Tăcut, ascult cum cîntă tăcerile și cum
Foșniri discrete de rochie mă fură,
Mă cheamă lîngă tine și 'ncepem jocu-acum,
Mă mîngîi tu pe păr, eu te sărut pe gură.

Trupul tău undue cu grații de felină,
S'ascunde printre perne ce stau de priveghere,
Incolăciri viclene mîngîie coapsa fină,
Un rîs nebun strivește tăcerea prin unghere...

Cum ne privim adînc și tainic strînși de-o plasă
Aud cum cîntă 'n mine o muzică divină
Și iară din unghere tăcerea 'ncet se lasă,
Timid strînge amurgul o trîmbă de lumină.

. . . .

Azi, nu mai pot pricepe ce joc pervers te 'ndeamnă
De mă alungi cu mîinile şi mă mîngîi apoi,
Cu buzele mă minţi, cînd ochii tăi mă cheamă,
Iar sufletu-mi se strînge cu umbre dulci şi moi.

Pe faţa mea 'ntristată şi suptă joc grimase,
Iar umbrele 'ndoelii pălesc buze fierbinţi,
Cum stăm, nu mai foşneşte nici rochia de mătase,
Tăcerea greu apasă şi ne privim cuminţi.

Doar gîndul alb mă poartă spre serile din August,
Şi rîsul tău trezeşte un plîns de violină...
I-aş da tot lui Mefisto, mai mult chiar decît Faust,
Să mai visăm odată, fardată Colombină.

ILIE MELINTE

TITU MAIORESCU ESTETICIAN ŞI CRITIC LITERAR[1])

Disciplina Esteticii şi a Criticii literare la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti se asociază omagiului pe care ţara îl adresează memoriei lui Titu Maiorescu, cu prilejul împlinirii unui veac dela naşterea lui, cu atît mai multe motive cu cît formula şi programul ei n'ar fi fost posibile fără exemplul pe care omul sărbătorit astăzi l-a stabilit cu atîta strălucire şi cu un răsunet atît de îndelung. Estetica şi critica literară stau desigur într'un multiplu şi temeinic raport, de oarece principiile uneia nu-şi găsesc deplina justificare decît în aplicaţiile celeilalte, după cum judecăţile particulare ale acesteia din urmă îşi află întreaga lor validitate în fundamentul general pe care cea dintîi i-l pune la dispoziţie. Despre legătura esteticii cu critica s'ar putea repeta fără multă exagerare afirmaţia făcută de Im. Kant, cu privire la raportul general dintre idee şi intuiţie: estetica fără critică este vidă, critica fără estetică este oarbă. Atunci cînd estetica nu se sprijină pe experienţa directă a artei şi pe aprecierea ei, ea nu ne poate da mai mult decît nişte simple cadre formale, al căror interes este cu totul limitat. Aunci cînd judecăţile criticei nu coboară pînă la temelia principiilor estetice, afirmaţiile ei rămîn şovăitoare, gustul ei rătăceşte. Dar deşi împrejurările acestea par atît de limpezi şi cu toate că norma pe care ele o degajează pare a fi atît de constrîngătoare, puţine sunt exemplele de cercetători în care personalitatea esteticianului şi a criticului să fi găsit putinţa unei coadaptări armonioase. Marii esteticieni germani ai veacului al XIX-lea, un Schelling, un Schopenhauer, un Hegel, deşi erau buni cunoscători ai artei, n'au prelungit nici odată cercetarea lor pînă la aprecierea produselor artistice particulare şi contimporane, ceeace alcătueşte oficiul propriu zis al criticei. Ei se ocupă în genere de valori artistice clasate, fără să claseze ei înşişi valori necunoscute sau rău cunoscute pînă atunci. Tot astfel, marii critici ai veacului al XIX-lea, un Sainte-

[1]) Prelegere ţinută la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti, cu prilejul centenarului lui Titu Maiorescu.

Beuve, un Lemaître, un Anatole France, s'au întrebat rare ori care este cadrul principial al judecăților lor. Structura lor pecumpănitor filologică, dar mai cu seamă istorică, îi îndrumează către studierea faptului particular și nu către cercetarea chipului în care acesta se înrădăcinează în legile generale ale creației și sensibilității estetice. H. Taine este o excepție care confirmă regula aproape generală în secolul al XIX-lea. Spre deosebire deci de cazul comun, Titu Maiorescu a fost, cu toate intermitențele sale în ambele domenii, estetician și critic literar, filosof al artei și judecător al ei, om de principii și de aplicații, o întrunire de funcțiuni și de atribuții destul de rară în vremea lui. Maiorescu a stabilit astfel, la începuturile mișcării noastre științifice, exemplul asocierii organice dintre estetică și critică literară, un exemplu cu înrîurirea lui probabilă asupra legiuitorului care a destinat una din catedrele Facultății de Filosofie și Litere acestor discipline înfrățite. Vorbind din acest loc despre Titu Maiorescu o facem, așa dar, din casa lui și de pe pozițiile care îi erau mai naturale.

Cît de mult se simțea Maiorescu însuși estetician și critic literar ne-o spune faptul că, în majoritatea cazurilor în care a luat condeiul în mînă, a făcut-o în aceste calități ale lui. Profesorul de istoria filosofiei n'a lăsat nici o urmă scrisă a activității lui. Logicianul a lăsat un excelent manual, pe care dela data primei lui apariții n'a mai avut răgazul să-l pună la punct. Oratorul parlamentar și-a însoțit discursurile, la publicarea lor, printr'o expunere istorică asupra vieții politice a Romîniei contimporane. Dar cea mai intinsă activitate literară a lui Maiorescu, în intervalul de 42 ani, dela studiul asupra Poeziei romîne în 1867, pînă la ultimele sale rapoarte academice din 1909, este consacrată acelor teme de estetică și critică literară, care ocupă și partea cea mai desvoltată din „Criticele'' sale. Ba chiar, cînd Maiorescu măsoară de pe culmea vieții, în 1902, progresele pe care le-a făcut viața publică a Romîniei în genere și activitatea parlamentară în special, scutite de-aci înainte de retorismul haotic al trecutului, el nu poate să nu recunoască rolul pe care îl va fi jucat, spre acest mulțumitor efect, exercițiul criticii literare. „. . . Incetul cu încetul, scrie Maiorescu, a venit experiența unei vieți mai amplificate și mai complicate, și a venit în cele mai felurite chipuri . . . apoi a crescut suma oamenilor culți ieșiți din universități și din ce în ce mai deprinși cu sistematizarea și consecvența ideilor; în sfîrșit va fi contribuit pentru o mică parte și critica literară, la început ea însăși criticată, dar cu vremea cucerindu-și terenul''. (Critice, III, pg. 206). Critica literară, amintită de Maiorescu, este desigur propria lui critică literară, adică acea parte a activității sale despre al cărei succes, omul, altfel atît de discret și de măsurat, nu disprețuia să se exprime cu nuanța unei vădite mulțumiri. A vorbi astfel despre estetica și, mai cu seamă, despre critica literară a lui Maiorescu, înseamnă a ne ocupa despre ipostaza multiplei lui activități de care el însuși legase rolul lui cel mai temeinic.

Am încercat într'un articol publicat încă de-acum șaisprezece ani să apreciez ideile estetice ale lui Maiorescu, așa cum ele apar din studiul său dela 1867 și în raport cu rezultatele mai noui ale științei noastre [1]). Opera unui cercetător se cuvine însă a fi judecat nu numai în lumina datelor mai noui ale științei, dar și în lumina propriului său timp, din punctul de vedere al științei contimporane cercetătorului. Este ceeace am dori să întreprindem acum, în continuarea încercării mai vechi.

In articolul amintit făceam observația că fundamentul esteticii maioresciene în 1867 este pur hegelian. Definiția maioresciană, potrivit căreia „frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă'' este adaptarea renumitei formule a lui Hegel: *das sinnliche Scheinen der Idee*. Cîțiva ani mai tîrziu aveam prilejul să oferim și dovada istorică a acestei filiații, publicînd în memoriul „Influența lui Hegel în cultura română'', 1933, conferința de estetică hegeliană pe care Maiorescu o pronunțase la Berlin în 1861, în cercul societății hegeliene de filosofie, retipărită apoi în organul societății, „Der Gedanke''. După publicarea acestui document, rămas multă vreme îngropat în paginile revistei berlineze și aproape necunoscut, inițierea hegeliană a tinereții lui Maiorescu devenea un fapt incontestabil, oricîtă neîncredere ar fi arătat el mai tîrziu față de sistemul filosofic al lui Hegel, prăbușit definitiv între timp.

Ceea ce nu făceam în articolul amintit, deși lucrul ar fi putut prezenta oarecare interes în legătură cu stabilirea izvoarelor maioresciene, era rectificarea unei vechi și destul de răspîndite păreri. Mulți dintre cei cari au scris despre Maiorescu au făcut afirmația că inspiratoarea ideilor estetice ale lui Maiorescu este renumita Estetică a lui Fr. Th. Vischer, apărută în trei volume dela 1846 pînă la 1857. Atît de mult s'a răspîndit această afirmație în cît o vedem reapărînd și în considerațiile unui istoric, altfel atît de informat, cum a fost G. Bogdan Duică, cu ocazia discursului său de recepție la Academia Romînă, rostit în ședința dela 25 Mai 1921. Dar nici aici nici în alte părți nu ni se dau apropieri de texte destul de concludente, pentru a putea vedea în derivarea primei estetice a lui Maiorescu din estetica lui Vischer, altceva decît o părere tradițională, dar a cărei justificare mai apropiată rămînea încă de făcut. La originea acestei păreri stă afirmația lui Aron Densușianu în articolul „Critica unei Critice'', apărut încă din 1868 în revista „Federațiunea'' și reprodus mai tîrziu în volumul „Cercetări literare'', tipărit la Iași în 1887. Articolul lui Aron Densușianu era un răspuns la

[1]) Studiul este republicat în volumul *Arta și Frumosul. Din problemele constituției și relației lor*, 1931.

amintitul studiu al lui Maiorescu, publicat cu un an mai de vreme în „Convorbiri literare" şi apoi în broşură separată. Negaţiunile lui Maiorescu iritaseră adînc pe Densuşianu. Acesta îi prepară deci o execuţie capitală, care nu se sfieşte a pronunţa împotriva tînărului autor învinuirea cea mai gravă: plagiatul. Cuvîntul apare de mai multe ori în textul lui Densuşianu şi el trebue respins ca o simplă violenţă sub pana unui polemist excesiv. Plagiatul este delictul literar cel mai uşor de dovedit. Alăturarea unor texte identice sau conţinînd puţine şi neesenţiale deosebiri poate da loc la o concluzie neîndoelnică. In lunga ieşire polemică a lui Aron Densuşianu metoda aceasta nu era aplicată, desigur pentrucă nu era cazul de a o aplica şi concluzia infamantă nu se formează cituşi de puţin în spiritul cititorului onest.

Dar dacă nu era plagiat, adică însuşirea unor idei în forma lor originală, existau cel puţin reminiscenţe sau simple înrîuriri? Parcurgînd cu atenţie consideraţiile lui Densuşianu şi textele vischeriene pe care le citează, întîmpinăm cîteva apropieri posibile, pe care însă nu le putem primi înainte de a ne întreba dacă ideile indicate drept model sunt bunul exclusiv al lui Vischer sau dacă ele nu sunt mai de grabă un bun general al epocei sau chiar unul mai vechi. „D-l Maiorescu, scrie Densuşianu, după ce zice cu tot dreptul, că limba nu este material, ci numai un *vehicul* prin care ideia concepută de poet se exprimă şi se comunică cu altul, care raţionament dînsul dimpreună cu celelalte l-a decopiat din sus numitul estetic german, dar fără să ne spună, vine apoi şi zice că materialul poetului sau mai bine al poeziei se cuprinde numai în conştiinţa noastră şi se compune din imaginile reproduse, ce ni le deşteaptă auzirea cuvintelor *poetice*". (Cercetări literare, pg. 63). Ideia aceasta se găseşte desigur în Vischer (Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen, § 836, 2 Aufl. 1923, vol. VI, pg. 6), dar nu numai în el. Ceeace este propriu lui Fr. Th. Vischer este termenul de *vehicul* aplicat cuvîntului. Cuvîntul, spune Vischer, nu lucrează în poezie ca sunet muzical, ci ca simplu vehicul al imaginelor fanteziei. Pentru a acuza apropierea posibilă dintre Maiorescu şi Vischer, Densuşianu afirmă că şi pentru cel dintîi dintre aceştia cuvîntul este *vehicul*. Termenul acesta nu se găseşte însă în Maiorescu. In locul lui, Maiorescu întrebuinţează expresia: *organ* sau *mijloc de comunicare*, adică tocmai acea expresie pe care o foloseşte Hegel, adevărata sorginte a teoriei pe care Densuşianu n'o cunoaşte decît din discipolul acestuia. In poezie „spiritul, scrie Hegel, îşi devine sie însuşi obiectiv pe propriul său teren, făcînd din elementul verbal numai un mijloc ... de comunicare ... (Mitteilung). (Vorlesungen über Aestetik, 1835—1838, vol. III, pg. 227 şi *passim*) [1]. Mult mai tîrziu, cînd d-l Mihail Dragomirescu afirmă că în poezie cuvîntul lucrează şi prin valoarea lui muzicală, el apără cu drept cuvînt această teorie atît împotriva lui Vischer cît şi împotriva lui Hegel, îndrumătorul celui dintîiu. (La Science de la littérature, vol. II, 1928, pg. 149). Cum s'ar putea susţine deci că în acest punct Maiorescu apare ca un estetician vischerian cînd nu Vischer este creatorul teoriei în discuţie? Nu este mai drept a spune că Maiorescu îl urmează pe Hagel, care după cum îl inspirase pe Vischer, îl putuse determina şi pe el însuşi, mai ales că izvorul hegelian nu-i fusese închis tînărului discipol romîn în anii săi de studii la Berlin? Chiar dacă Maiorescu a putut reîntîlni teoria despre care vorbim la Fr. Th. Vischer, nu aci trebue să fixăm locul şi momentul în care el şi-o apropie, de oarece este sigur că informaţia sa era mai vastă şi urca mai departe în timp.

A doua influenţă. „Mai incolo, scrie Densuşianu, d-l critic extrage două capitole lungi din estetica lui Vischer (III, § 850 şi 851) şi anume unde zice că, de oarece cuvintele în limbă cu timpul îşi pierd fondul lor material şi devin tot mai abstracte, stereotipe sau tocite, poetul totdeauna să se silească a scrie cu cuvinte care sunt mai plastice, mai vii. Nu-mi pot resista să nu reproduc unele locuri relative la această materie din *Estetica* lui Vischer, plagiate în tăcerea mormîntului de d-l critic" (op. cit., pg. 65). Şi criticul criticului reproduce în adevăr pasagiile din Vischer, dar fără a ne convinge de altceva decît că rare ori o afirmaţie a fost făcută cu mai multă uşurătate. Este adevărat că Maiorescu afirmă că în decursul evoluţiei limbii cuvintele pierd conţinutul lor material sau sensibil, devenind din ce în ce mai abstracte, şi că este deci menirea poetului să le învieze prin întrebuinţarea figurilor poetice sau să aleagă acei termeni „care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate". Este adevărat că această idee apare şi la Vischer şi apare mai clar tocmai în unele pasagii pe care — nu se ştie bine de ce — Densuşianu nu le citează. „Să ne gîndim, scrie Vischer, că limba la originea ei nu avea nici o denumire nesensibilă, că rînd pe rînd cuvintele au trebuit să-şi transforme semnificaţia lor sensibilă intr'una intelectuală (geistig), faţă de al căror înţeles metaforic am devenit cu toţii închişi (stumpf)... Intensitatea şi iuţeala cu care cuvintele se uzează impun necontenit puterea productivă a poeziei". (Aesthetik etc., § 850, vol VI, pg. 71). Dar oare această idee apare numai la Vischer? Aş putea aminti

[1]) Iată şi un alt pasagiu din Hegel în care *cuvîntul* este prezentat ca un semn de *comunicare*: „Der Geist zieht deshalb seinen Inhalt aus dem Tone als solchen heraus, und gibt sich durch Worte kund, die zwar das Element des Klanges nicht ganz verlassen, aber zum bloss äusseren *Zeichen der Mitteilung* herabsinken" (*Vorlesungen über Aesthetik*, III, pg 26).

o serie întreagă de esteticieni cari, în epoca idealismului estetic, o introduc în operele lor. Iată pe unul din ei, pe M. Carriere care în Estetica sa, publicată în prima ediție la 1859, observă, fără a avea nevoia să citeze pe cineva: „Rădăcina sensibilă a cuvintelor, simbolismul lor, eflorescența legată de ele, a devenit adeseori de nerecunoscut în întrebuințarea vieții zilnice, transformîndu-se prea mult în semne conceptuale, tocindu-se prea mult.... Limba a devenit prin aceasta abstractă și prozaică și poetul primește misiunea să redeștepte intuitivitatea originară a limbii și, împreună cu simbolismul cuvintelor, să facă din nou sensibilă imaginea lor tonală". (Aesthetik. Die Idee des Schönen und ihre Verwirklichung im Leben und in der Kunst, 3. Aufl. 1885, vol. II, pg. 513—514). Atît de generală este ideia anulării progresive a caracterului sensibil al limbii și al întregii gîndiri, încît nici H. Taine, filosoful francez care trecuse prin școala idealismului hegelian, nu simte nevoia de a aminti pe cineva, atunci cînd o exprimă în „Philosophie de l'Art", scrierea sa din 1865: „Caracterul propriu al culturii înaintate, scrie Taine, este de a șterge din ce în ce mai mult imaginele în profitul ideilor. Sub efortul neîncetat al educației, al conversației, al reflexiunii și al științei, viziunea primitivă se deformează, se descompune și se risipește pentru a face loc unor idei vide, unor cuvinte bine clasate, unui soiu de algebră. Mersul curent al spiritului este de aci înainte raționamentul pur. Dacă revine la imagini, n'o poate face decît cu sforțare, printr'o tresărire bolnăvicioasă și violentă, printr'un fel de halucinație desordonată și primejdioasă ... Pronunțați, de pildă, cuvîntul *arbore* în fața unui modern; el va ști că nu e vorba nici de un cîine nici de o oaie, nici de o mobilă; el va situa semnul acesta într'un compartiment distinct și etichetat al minții sale; aceasta înseamnă pentru noi a înțelege ... etc.". (La Peinture en Italie, în Philosophie de l'Art, vol. I, pg. 151—152). O mărturie provenind din cercuri filologice vine să se asocieze acestora. Este aceea a lui W. Wackernagel, autorul uneia din cele mai renumite lucrări de poetică (Poetik, Rhetorik und Stilistik, op. post. 1873, 2. Aufl. 1888), provenită din prelegeri ținute încă din 1836. Wackernagel discută care sunt termenii vrednici a fi folosiți de poezie. El tăgăduește acest drept cuvintelor uzuale și prea mult întrebuințate, care „tocindu-și efigia, printr'o circulație continuă, nu ne mai fac conștienți de originea lor sensibilă și imaginativă și nu mai dispun de acea expresie și impresie sensibilă, necesare stilului poetic" (op. cit., pg. 489). Dar dacă astfel de opinii erau la mijlocul veacului trecut atît de generale, de ce să le atribuim, atunci cînd le aflăm în paginele lui Maiorescu, influenții lui Vischer? Astfel de idei nu erau proprii lui Vischer; ele aparțineau de fapt idealismului estetic, din isvorul

căruia Maiorescu s'a alimentat împreună cu atîți contimporani ai săi. Prin astfel de idei, estetica lui Maiorescu nu este vischeriană, ci idealistă. Nimic din ce este absolut propriu lui Vischer nu trece la Maiorescu. Dacă totuși Maiorescu îl va fi citit pe Vischer, cum lucrul este foarte posibil, el n'a împrumutat din esteticianul german decît ideile cu totul generale, bunurile comune ale epocii.

Pe lîngă aceste idei, aplicațiile lui Maiorescu în genere sunt originale. Totuși cîteva exemple apar deopotrivă la Vischer și la Maiorescu. Scrie Maiorescu: „Cînd zic „simt durere", cuvintele sunt numai prozaice, fiindcă-mi dau o noțiune intelectuală, dar nu mă silesc a o întrupa; cînd zic „durerea mă cuprinde", locuțiunea a devenit mai poetică, fiindcă verbul este mai expresiv sau, cum se zice, mai pitoresc. „Durerea mă pătrunde, durerea mă săgeată", etc. sunt alte variațiuni corespunzătoare trebuinței de sensibilitate în cugetarea aceluiași lucru. Și astfel vedem poeții preferind cuvintelor abstracte pe cele ce exprimă o gîndire mai individuală și calități mai palpabile". (Critice, I, pg. 9—10). Exemplul cu expresia durerii apare și la Vischer. Mai este apoi exemplul din Sofocle și unul din Shakespeare (Machbeth) care apar în ambele texte. Dar cîteva exemple comune pe care le-a adus reminiscența și care alcătuesc de fapt bunuri de întinsă circulație ale literaturii sunt oare suficiente pentru a colora estetica lui Maiorescu cu nuanțe vischeriene? Răspunsul nu poate fi decît negativ, cîtă vreme fondul lucrurilor nu ne dă altă indicație.

Judecată, așa dar, în cadrul timpului său, estetica lui Maiorescu prima lui estetică, este o construcție idealistă, atît prin concepția ei generală asupra frumosului, cît și prin funcțiunea specială pe care o recunoaște poeziei. Poezia ca artă a reprezentărilor fanteziei este, în adevăr, un concept idealist. Poezia ca artă a cuvîntului este un concept mai nou, pe care a impus-o esteticii mișcarea simbolismului francez. Deosebirea dintre una și alta, adică dintre ceeace teoreticienii germani actuali numesc „Dichtkunst", spre deosebire de „Wortkunst", provine din natura deosebită a valorilor relevate rînd pe rînd în conglomeratul poetic. Noțiunea poeziei ca artă a imaginilor, „Dichtkunst", pune mai viu în lumină elementele ei vizuale. Noțiunea poeziei ca artă a cuvîntului, „Wortkunst", accentuiază mai puternic elementele ei muzicale. Fiecare din aceste noțiuni corespunde unei alte experiențe poetice și se leagă cu cîte o altă sistematizare a domeniului estetic. După toate afinitățile remarcate mai sus, nu încape îndoială că noțiunea maioresciană a poeziei aparține stadiului teoretic și experienței idealiste a poeziei, anterioară muzicalizării ei și concepțiilor teoretice corespunzătoare.

Dar caracterizînd estetica și poetica lui Maiorescu drept construcții idealiste, n'am obținut o situare completă a gîndito-

rului romîn printre curentele vremii sale. Căci idealismul estetic a avut în veacul al XIX-lea o istorie: s'a degajat la început din mişcarea romantismului german, s'a diversificat în idealismul abstract al lui Schelling şi Schopenhauer şi în idealismul concret al lui Hegel, a luptat împotriva formalismului herbatien cu Vischer, s'a popularizat cu Cariere şi, înainte de a dispărea, şi-a slăbit poziţiile, acceptînd elemente psihologiste. Prima estetică şi poetică a lui Maiorescu aparţin acestei ultime faze a idealismului estetic, de nuanţă hegeliană. Căci, dacă frumosul este pentru el, ca pentru toţi esteticienii idealişti, manifestarea în materie sensibilă a ideii, ideia însăşi nu mai înseamnă pentru el decît conţinutul sentimental al conştiinţei. „Ideia sau obiectul exprimat prin poezie, scrie Maiorescu, este totdeauna un simţimînt sau o pasiune, şi niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se ţine de tărîmul ştiinţific, fie în teorie fie în aplicare practică. Prin urmare iubirea, ura, tristeţea, bucuria, desperarea, mînia, etc., sunt obiecte poetice....". (Critice, I, pag. 27). Cu aceasta suntem însă departe de ceeace făgăduia formula iniţială a lui Maiorescu. *Ideia* manifestată în materie sensibilă nu este ideia hegeliană, logosul universal, conţinutul spiritual al lumii. *Ideia* pentru Maiorescu este numai conţinutul limitat al conştiinţei umane, în latura ei afectivă. Poezia nu mai are, pentru gînditorul nostru, o semnificaţie metafizică, ci o simplă semnificaţie psihologică. Ea nu ne prilejueşte conştiinţa în forme sensibile a absolutului, ci cel mult cunoştinţa pasiunilor care agită sufletul omenesc. Dar cu acestea nu ieşim din faza idealismului estetic, ci ne apropiem numai de poziţiile lui finale. Din idealism, teoria maioresciană păstrează încă afirmarea conţinutului ca un element esenţial al artei. Impreună cu esteticienii idealismului expirant, Maiorescu interpretează însă acest conţinut într'un sens exclusiv psihologic. Ceeace se poate adăuga este că, judecat în cadrul curentelor europene, Maiorescu este unul dintre cei dintîi care a crezut necesară îndrumarea idealismului hegelian către psihologism. Fr. Th. Vischer, în „Estetica" sa dela 1846—1857, este încă metafizician. Abia în scrierile sale de bătrîneţe, apărute după articolul lui Maiorescu, evoluează Vischer însuşi către psihologism. Aproape însă în acelaşi timp cu autorul romîn, publică I. H. von Kirchmann lucrarea sa „Aesthetik auf realisticher Grundlage", 1868, în care vechiul conţinut ideal al artei, despre care vorbise Hegel şi toţi idealiştii, devine un simplu conţinut sentimental. Intr'o istorie generală a doctrinelor de estetică numele lui Maiorescu ar trebui amintit alături de acel al lui Kirchmann. Aceasta însă numai în ce priveşte prima contribuţie a lui Maiorescu, căci după aproape douăzeci de ani, figura lui de estetician dobîndeşte trăsături noui.

In articolul său din 1885, despre Comediile lui Caragiale, învinuirea de imoralitate adusă autorului „Scrisorii Pierdute", este respinsă cu motive schopenhauriene. O adevărată operă de artă, afirmă Maiorescu, nu poate fi decît morală, de oarece înălţarea în lumea ficţiunilor ideale, făcîndu-ne să ne uităm pe noi înşine, cu interesele noastre limitate şi egoiste, atacă rădăcina însăşi a oricărui rău pe lume. „Ficţiunile ideale ale artei, ne va lămuri Maiorescu însuşi în articolul de răspuns la obiecţiunile lui Gherea, sunt aşa numitele „idei platonice", foarte clar reproduse cu acel caracter al lor în Estetica lui Schopenhauer" (Contraziceri?, 1894, în Critice, III, pg. 87). Maiorescu avusese de altfel grijă să reproducă în „Convorbiri literare" şi în „Romînia liberă" din 1885, pasagiile din „Lumea ca voinţă şi reprezentare" a lui Schopenhauer, care întemeiau apărarea lui Caragiale de învinuirea imoralităţii. Desvoltînd conceptul schopenhauerian ajunge Maiorescu la interesanta concluzie potrivit căreia nu numai că arta este prin esenţa ei morală, dar că imoralitatea s'ar introduce în cuprinsul ei abia prin preocuparea de a moraliza, o preocupare care ne-ar întoarce în „sfera zilnică a egoismului, unde atunci — cu toată învăţătura de pe scenă — interesele ordinare cîştigă preponderenţă" (op. cit., III, pg. 52). Nu încape nici o indoială: Contemplaţia estetică înfăţişată drept un factor al culturii morale este un motiv tipic al filosofiei lui Schopenhauer, care vedea în artă un prim moment, înainte de milă şi de asceză, în lucrarea de eliberare a sufletului din constrîngerile voinţei de a trăi.

Schopenhauerian este Maiorescu şi atunci cînd lămureşte mai de aproape, împotriva lui Gherea, în ce constă impersonalitatea poetului, un caracter care se asociază de altfel firesc cu personalitatea lui în forma exprimării artistice. „Poetul adevărat, scrie Maiorescu, este impersonal în perceperea lumii, întrucît în actul perceperii obiectului trebue să se uite pe sine şi să-şi concentreze toată privirea în obiect, prin aceasta numai obiectul încetează acum de a fi individual mărginit şi devine tip, se înfăţişează *sub specie aeternitatis*, cum zice Spinoza, este o „idee platonică" (Contrazicerii? op. cit. III, pg. 89—90). Curăţată în cea mai mare parte de terminologia originală, părerea aceasta reproduce pe aceea a lui Schopenhauer, pentru care în actul contemplaţiei estetice, spiritul nu mai cunoaşte lumea în forma timpului şi a spaţiului, la care îl obligă tendinţa voinţei de a se orienta după interesele ei, străbătînd din contră la cunoştinţa modelelor generale şi permanente ale lucrurilor, „ideile platonice".

In sfîrşit, schopenhauerian rămîne Maiorescu şi în portretul pe care i-l face lui Eminescu. Am arătat într'un articol publicat cu un deceniu şi jumătate în urmă cum, întocmai ca şi Caragiale sau Slavici, Maiorescu schiţează despre Eminescu un portret tipic, făcut

din trăsături generale, printre care datele particulare ale vieţii şi caracterului său ocupă un loc cu totul redus[1]). „Ceeace caracterizează mai întîiu de toate personalitatea lui Eminescu, scrie Maiorescu, este o aşa de covîrşitoare inteligenţă, ajutată de o memorie, căreia nimic din cele ce-şi întipărise vreodată nu-i mai scăpa (nici chiar în epoca alienaţiei declarate), în cît lumea în care trăia el după firea lui şi fără nicio silă, era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce şi le însuşise şi le avea pururea la îndemînă. In aceiaşi proporţie tot ce era caz individual, întîmplare externă, convenţie socială, avere sau neavere, rang sau nivelare obştească, şi chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană, îi erau indiferente'' (Eminescu şi Poeziile lui, 1889, în Critice, III, pg. 113—4). In personalitatea lui Eminescu, Maiorescu relevă aşa dar tocmai acele însuşiri acordate cu caracterizările filosofiei lui Schopenhauer, care vedea în geniu un caz de preponderenţă hotărîtă a facultăţilor de cunoaştere asupra voinţei. In portretul moral al lui Eminescu, Maiorescu recunoaşte prin transparenţă calităţile geniului schopenhauerian. Fără teoria geniului în Estetica lui Schopenhauer, este probabil că judecăţile lui Maiorescu asupra firii lui Eminescu n'ar fi luat aceiaşi formă.

Apreciată în raport cu mişcarea de idei a timpului său, contribuţia estetică a lui Maiorescu ne apare idealist-hegeliană în epoca dintre 1860 şi 1870 şi idealist-schopenhaueriană, în răstimpul dela 1880 la 1890. Substituţia produsă în înrîuririle care au lucrat asupra propriei sale cugetări, se explică prin faptul că în intervalul dintre cele două epoci ruina filozofiei lui Hegel n'a încetat să se consume, în timp ce steaua lui Schopenhauer nu contenea să se înalţe. In desvoltarea cugetării sale, Maiorescu a urmat astfel curentul timpului, deşi trecînd dela Hegel la Schopenhauer el oscila între două puncte de vedere destul de opuse. Căci, după cum a arătat Ed. von Hartmann, în a sa *Die deutsche Aesthetik seit Kant,* 1886, Hegel este reprezentantul unui idealism concret, pentru care frumosul este întruparea ideii în materie sensibilă, în timp ce Schopenhauer este purtătorul de cuvînt al unui idealism abstract, pentru care frumuseţea este reprezentarea ideii pure, a ideii platonice. Acolo unde hegelianul recunoaşte sinteza ideii cu realitatea sensibilă, schopenhauerianul vede modelele tipice şi permanente ale lucrurilor, curăţate de toate adaosurile impure ale experienţii concrete. Ieşind de sub influenţa lui Hegel şi trecînd sub aceia a lui Schopenhauer, Maiorescu parcurge distanţa care separă idealismul concret de cel abstract, fără ca nevoia sa de sistematizare să fi fost destul de mare pentru a încerca să introducă o unitate între aceste puncte de vedere deosebite. Dar după cum, preluînd unele motive

[1]) *Personalitatea lui Eminescu*, în vol. *Fragmente moderne*, 1925, pag. 113 urm.

ale idealismului hegelian, Maiorescu le dă o coloratură psihologistă, tot astfel atunci cînd cugetarea sa desvoltă teme schopenhaueriene, psihologismul său latent nu uită să intervie. Iată-l, de pildă, în articolul despre „Comediile d-lui Caragiale'', stabilind un principiu: „Aşa dar, scrie el, arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice, fie comice, între simţirile şi acţiunile omeneşti cu atîta obiectivitate curată încît pe de o parte să ne poată emoţiona prin o ficţiune a realităţii, iar pe de alta să ne înalţe într'o lume impersonală'' (op. cit., III, pg. 52). Răsunetele schopenhaueriene ale acestui pasagiu sunt incontestabile. Totuşi, cînd Maiorescu vorbeşte despre *emoţia* pe care ne-o provoacă ficţiunea realităţii, el întrebuinţează un limbaj psihologic care nu este al lui Schopenhauer. Pentru acesta, contemplaţia estetică este un act de cunoaştere, nu un prilej de emoţii. Estetica lui Schopenhauer era o dependenţă a epistemologiei, în timp ce după gîndul mai tainic al lui Maiorescu cred că ea ar fi trebuit să se transforme într'un capitol al psihologiei. Lucrul s'a petrecut de altfel chiar în timpul ultimei epoci de activitate profesorală şi scriitoricească a lui Maiorescu, fără ca prefacerile vremii să-l fi influenţat într'un fel oarecare. Nici scrierile şi, după cît se pare, nici lecţiile lui nu înregistrau ecoul bogatei mişcări ştiinţifice care, îndată după 1890, transformau ideile noastre asupra sentimentului estetic, asupra creaţiei artistice, asupra fenomenului stilurilor şi atîtea alte probleme care alcătuesc variata ţesătură a esteticii contimporane

*
* *

Alături de estetician, stă criticul literar. Mulţi dintre acei care au scris despre Maiorescu, au recunoscut în el mai mult un critic al culturii decît al literaturii. Şi, fără îndoială, apropiindu-se de fenomenul literar, Maiorescu o făcea, mai ales în primele lui studii, cu interesul pe care îl merită literatura ca o parte importantă a culturii unui popor. Defectele pe care el le combate în producţia literară provin din neajunsurile culturale ale timpului. Cenzura lui literară face parte dintr'un plan general de ridicare a nivelului cultural. Nu este cazul de a insista aci asupra succesului lui Maiorescu în această direcţie. Ori ce cunoscător al istoriei noastre culturale ştie bine că dela data apariţiei primelor studii ale lui Maiorescu începe o epocă nouă. Critica lui incisivă şi ironică desarmează o mulţime de forme ale veleităţii ştiinţifice, literare şi oratorice. O mulţime din megalografii ştiinţifici, din retorii şi limbuţii parlamentari, din poeţii superficiali şi lipsiţi de formă n'au mai îndrăsnit să vorbească, să scrie şi să publice de teama ridicolului. Maiorescu a atras rîsul sănătos de partea lui. La popoa-

rele latine, scriitorii care au știut să-și asocieze humorul public, au avut totdeauna dreptate până la urmă. Ironia maioresciană, care este altceva decît sarcasmul lui Heliade, a ciștigat o victorie strălucită, mai întîi în cîteva conștiințe mai luminate, apoi în conștiințele tuturor. Această fină armă, făcută din oțelul cel mai elastic, lupta pentru o cauză nobilă și gravă, pentru impunerea sincerității, a competenței, a exactității și măsurii, a adevărului în fond și a demnității în formă. O undă de aticism pătrunde odată cu Maiorescu în cultura noastră modernă care, trezindu-se la viață sub zodia romantică, cucerește abia cu el rădăcinile ei clasice. Rolul binefăcător al lui Maiorescu în îndrumarea culturii noastre nu poate fi nici decum exagerat. Dar rolul lui de critic literar?

Este adevărat că articolele de critică literară, adică acele consacrate fenomenului literar individual, nu sunt prea numeroase. Dar producția lui Maiorescu nu este abudentă pe nici unul din tărîmurile pe care s'a exercitat. Omul acesta nu iubea nici una din formele excesului, nici aceea a poligrafiei. Convingerea lui adîncă era că un cuvînt cumpătat spus la timpul lui prețuește mai mult decît o furtună de vorbe rostite în orice împrejurare. Maiorescu nu are apoi nici acea conștiință mai nouă a profesionistului literar, a insului trăind la masa lui de scris și producînd cu regularitatea și statornicia oricărui meșteșugar. Formula lui aristocratică de viață îi impune să slujească literatura, fără să i se robească. Instinctele lui îl conduc către slujba conducerii, nu către aceia a comentarului permanent și subordonat. Din această pricină, puținele articole de critică literară ale lui Maiorescu sunt mari date ale literaturii noastre. Articolul despre Eminescu subliniază cu energie importanța epocală a poetului și schițează pentru o generație întreagă liniile generale ale interpretării eminesciene. Articolul despre Caragiale impune definitiv pe acest scriitor. Din generația următoare, el știe să recunoască numai decît metalul nobil în opera unui Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, I. Al. Brătescu-Voinești. Astfel, dacă oficiul cel mai de seamă al criticei literare este acela de a recunoaște și impune valori noui, nimeni nu l-a împlinit mai bine decît Titu Maiorescu. Căci în serviciul acestui scop, el avea toate însușirile care desemnează pe criticul literar, gustul înnăscut și rafinat în frecventarea marilor modele, alături de independența și curajul judecăților. Gustul lui Maiorescu nu l-a înșelat mai nici odată. Sub semnătura lui nu aflăm mai nici o părere pe care el însuși ar fi trebuit s'o retragă mai apoi. Căci dacă, de pildă, în articolul despre „Direcția Nouă'', 1872, el numește alături de Vasile Alecsandri și alături de tînărul de 22 ani Mihail Eminescu, a cărui însemnătate el o resimte din acest prim moment, pe unii scriitori secundari cum sunt Matilda Cugler sau Theodor Șerbănescu, el o face cu deplină conștiință că meritele acestora sunt relative cu mediul literar al epocii: „Plăcerea noastră, scrie Maiorescu, și poate nu e exagerat să zicem: un fel de recunoștință pentru producerile literale ale d-rei Matilda Cugler, și ale d-lui Șerbănescu, va fi cu atît mai ușor de explicat, cu cît ne vom aminti mai mult mijlocul literar, în care le aflăm'' (op. cit. I, pg. 169). Nuanța nu trebue să scape nimănui. Criticul acordă acestora o simplă mențiune. Recunoașterile totale nu le-a oferit decît scriitorilor cărora nu ar fi trebuit să le retragă nici odată. Și aceste recunoașteri le-a proclamat nu numai cu intuiția gustului său singur, dar și cu independența și curajul caracterului său. Articolul despre Comediile lui Caragiale a fost publicat curînd după fluerarea piesei „D'ale Carnavalului'' în sala Teatrului Național și într'un moment în care o parte a presei zilnice se îndîrjea împotriva autorului ei. Cînd gustul public începe să se despartă de Vasile Alecsandri și cînd tinerii scriitori Barbu Delavrancea și Alexandru Vlăhuță cred că au nevoe să-l scadă pe Alecsandri pentru a sprijini reputația în creștere a lui Eminescu, Maiorescu intervine pentru a restabili criteriile: „In Alecsandri, scrie el, vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, cîtă s'a putut într'o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de azi... A *lui* liră multicordă a răsunat la orice adiere ce s'a putut deștepta din mișcarea poporului nostru în mijlocia lui. In ce stă valoarea unică a lui Alecsandri? In această *totalitate* a acțiunii sale literare'' (op. cit. III, pg. 68—9). Curajul și independența lui Maiorescu se afirmă la ocazie chiar împotriva sa însuși. Astfel, criticul care afirmase că sentimentul patriotic nu poate deveni materie de artă, din pricina caracterului său practic-politic, revine asupra acestei generalizări, cînd patriotismul i se prezintă în formă adevărată și adîncă, în poeziile lui Octavian Goga.

Ar fi o interesantă cercetare de făcut în legătură cu natura judecăților pe care le formulează Maiorescu în articolele de critică literară. Gânditorul pentru care frumusețea artistică este manifestarea unei idei în materie sensibilă, va urmări atât cuprinsul creațiilor literare cât și forma exprimării lor. Dar cum substanța de idei și sentimente a poeziei nu există decît în forma sensibilă care le exprimă și nu prețuește decît în măsura în care aceasta din urmă o manifestă cu adevărat, criticul înclină spre părerea că forma literară trebue să fie obiectul caracteristic al investigației sale. Articolele de critică ale lui Maiorescu acordă astfel o atenție precumpănitoare elementelor de formă ale creației literare. In articolul despre Eminescu, el surprinde tot ce trece în forma poetului din limba și literatura populară, care au fost totdeauna în concepția criticului fundamentul oricărei creații culte. Observații asupra rimei eminesciene, asupra chipului în care aceasta folosește cuvîntul familiar și prozaic, numele propriu sau cuvintele însoțite de forma prescurtată a pronumelui, tot ceeace va indica mai tîrziu ca un succes al „măestriei limbistice'', completează această primă analiză a for-

mei eminesciene. Mai bogate sunt observațiile de aceeași natură în raportul academic asupra poeziilor lui Octavian Goga, în care sunt relevate expresia măsurată, asonanțele alternînd cu „biruitoarea împerechere'' a rimelor neașteptate, spontaneitatea naivă a formei în contrast cu „paradigmele clasicismului strein'' și cu a lor tradiție de regule înțepenite. O interesantă remarcă asupra superiorității ritmului romînesc, care dispunînd de o accentuare mai variată a cuvintelor, se caracterizează prin mai multă libertate, este strecurată printre toate acestea. In fine, în paginele consacrate d-lui M. Sadoveanu, criticul laudă „intuiția exactă'' a povestitorului, „adaptarea formelor de exprimare la feluritele împrejurări'', sobrietatea stilului, cuvîntul capabil să trezească imaginea plastică, onomatopeia anumitor notații, firescul vorbirii, justa gradare a nuanțelor în întrebuințarea unui vocabular cînd familiar, cînd dialectal. Dar mai presus de toate, el laudă caracterul reprezentativ al prozei sadoveniste, darul ei de a înfățișa societatea noastră pe diferitele ei trepte, un merit pe care îl impunea esteticei implicite a criticului, presiunea naturalismului contimporan.

Ce putem spune la sfîrșitul acestor considerații asupra lui Maiorescu ca estetician și critic literar? Ce putem spune din acest loc a cărui situație caracteristică se datorește fără îndoială precedentului și exemplului său? Maiorescu este creatorul esteticei filosofice în cultura noastră. Prin gustul și prin virtuțile caracterului său, el a devenit pilda invariabilă a oricărei activități critice. Desigur, în cursul timpului, estetica n'a putut rămîne așa cum ne-a prezentat-o el în cîteva studii de mare răsunet. Peste simpla generalizare filosofică, ea a simțit nevoia să-și sporească legăturile cu alte științe morale conexe, să introducă metode noui, să extindă baza ei de fapte și experiențe artistice, să se țină mai strîns în contact cu tot ce-i poate aduce progresul cercetării în alte culturi. Critica literară a resimțit nevoia să devină mai activă, mai militantă, poate ceva mai deschisă formelor noui de expresie. Exigențele mai recente n'au alterat însă cu nimic puritatea și înălțimea modelului venerabil al disciplinelor noastre. Ele n'au produs pe nimeni care să-l egaleze în echilibrul gîndului teoretic cu aplicarea lui practică. Poate că în cursul timpului s'au ivit capete mai bogate în idei și talente critice mai pline de hărnicie. Nimeni n'a purces însă la opera de judecare a literaturii cu o înălțime mai mare de vederi și, de pe înaltele foișoare ale principiilor sale, nimeni n'a privit cu mai multă stăruință către fenomenul literar. Astfel, cînd în configurația actuală a culturii noastre întîmpinăm de atîtea ori pe teoreticianul abstract figurînd alături de empiristul criticei, nu putem să nu salutăm în echilibrul realizat de Maiorescu nu numai modelul neîntrecut, dar și ținta permanentă a năzuințelor noastre.

TUDOR VIANU

FENOMEN CERESC

N'a știut nimeni din cetate,
Ce s'a petrecut peste lacuri, afară,
In după amiaza asta de vară,
Cam pe la ceasul șase jumătate.

S'a întins de-odată o eclipsă a vieții,
O tăcere ca o premergătoare a dimineții,
In care se'ngropau și pas și răsuflare,
Și ciripit și-a frunzei clătinare.

Trecea tăcutul crainic al veștilor sfîntului ceas.
Și valul suit pe creastă-a rămas.

Apoi porniră șoaptele, ștafete,
Văzduhul de-o divină spaimă'nfiorînd;
Văzutelor și nevăzutelor, ducînd
Solie grabnică, fără pecete.

Și s'a cutremurat a zărilor zidire,
De porunca fără de grăire.
După ale necunoscutului perdele,
Maeștri adunați de zor,
Prins-au a împlînta grele drapele.
Pe'nalte colonade de decor.

Din valea zării, 'n plesnete de bice,
Urcau cu vuiet turmele voinice
A norilor cu largi grumazuri;
Ii aşteptau, înfipţi pe picioare,
Zidari cu braţe de talazuri,
Arhitecţii sistemelor solare
Şi electricieni, meşteri în scăpărări de-amnare.

Stînci de cremeni pentru temelii,
Fringeau grele roţile carelor,
Aduse în goana armăsarilor,
Cu răsuflete de vijelii.

In piroane de foc băteau ciocanele crunt,
Ţişneau castele violete
Cu turnuri şi cu giruete,
In mijlocul pădurilor bătute de vînt.

Grădinari în albastru vestmînt,
Limpezeau ochiuri de lacuri, măestre,
In cari curgeau treptele stropite de flori,
A înghirlandatelor palate de nori.

De-odată soarele 'nflori covoare roşii la ferestre,
Şi ca pe-un lung şi luminos pridvor,
Printre cetăţile cereşti
Pînă în geana zării pămînteşti,
Desfăşură o jerbă de raze, covor.

Atunci a devenit totul atît de violet,
Că te-aşteptai să pornească încet
O ploaie de cristale de-ametist,
Ca din bagheta unui scamator artist.

Apele lacurilor s'au lăsat la fund
Cu frunţile închinate pe prund,
Copacii şi-au aplecat coroanele,
Fulgerele şi-au aprins lampioanele,
Armatele arhanghelilor îşi bubuie tobele 'ntr'una...

O clipă, şi 'ncă una, şi 'ncă una...

Apoi covorul de lumină s'a stins,
Torţele frînte nu s'au mai aprins,
Fortăreţele şi palatele
S'au răsturnat unele peste altele,
Albastrele iazurile
Şi-au rupt zăgazurile,
Ametistele s'au prefăcut în scrum,
Peste lume s'a lăsat o umbră de fum...

Azi, peste lacurile de lîngă cetate,
A trecut Dumnezeu pe la ceasul şase jumătate.
Pe cărările cerului împotmolite,
Se mai pot vedea decorurile prăbuşite.

NOAPTE DE VARA

Zine în rochii destrămate, de puf,
Scutură sita de aur, lună,
De curge mălaiul pe case, prin pomi și prin stuf,
Și peste palatele balaurilor din fîntînă.

Ingeri neastîmpărați,
De sfinți bărboși,
Și somnoroși,
Adesea și pe-ascuns urechiați,
Iși vîră degetele prin pînza albastră de fai,
De curge prin găuri lumina din rai,
In mări și 'n băltoace,
Ca din, mîncate de cari, boloboace.

Alții și-au luat săniuțele de sub pază,
Și așezîndu-le pe cîte o rază
De luceafăr, sau din steaua năierului,
Vin de-a dura tocmai din dealul cerului.

Unul s'a opintit într'o ciupercă,
Sub care, în pădurea de iarbă,
Stătea cocoțat pe-o balercă
Un omuleț cu nas roșu și cu barbă;
Și care era atîta de beat,
Că nici n'a băgat de seamă cine l-a răsturnat.

Un iepure a zărit lîngă scorbură doi ochi de cărbune
Și spune grăbit o rugăciune;
Și măcar că s'a topit de mult mogîldeața,
Tot îi mai tremură de frică musteața.

Pe lac, broaștele au spart luna
Și se ceartă că nu le-ajung bucățelele;
Pe cînd în jurul lacului dănțuiesc ielele,
Afară de una,
Care stă pe mal și plînge că i s'au rupt mărgelele.

Un faun furișat din orchestra de naiuri,
S'a apropiat tiptil, cu gîndul aprins, să o fure;
Și-a fugit cu ea peste plaiuri
Pînă într'un desiș de pădure,
Unde, pe sub frunze umbroase,
Lucesc, luminările, ochii veverițelor curioase.

Luna își comandase în grădinile ei, de cu zi,
O cunună de trandafiri „Maréchal Ney",
Pentru o tăinuită aniversare;
Și cînd s'a întunecat, a aruncat-o în mare,
Pentru un marinar din Turkestan,
Cu rîsul ca o sărbătoare,
Care s'a înnecat acum un an.

Un tînăr ce și-a așteptat iubita într'un parc de tei,
A plîns, și-apoi a compus un sonet.
Atunci luna a zîmbit dintr'o geană,
Și-a rugat pe un înger să-i împrumute o pană,
Ca să înscrie în condica ei,
Incă un poet.

ANA LUCA

PRELUDIILE DIPLOMATICE ALE RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE *)

TRATATIVELE CU „ANTANTA"

Neutralitatea Romîniei nu împiedeca desfăşurarea războiului diplomatic care se ducea activ pe ambele fronturi. Cele două constelaţii în luptă aveau ca unul din cele mai însemnate ţeluri cîştigarea cooperaţiei militare a Romîniei, iar pînă atunci, cel puţin asigurarea unei neutralităţi binevoitoare din partea ei, adică putinţa de a trage cel mai mare profit din aşezarea ei geografică şi din folosirea bogatelor ei resurse economice. Războiul diplomatic, dus pe teritoriul Romîniei, cu centrele de luptă în cancelariile ministerelor de externe, ale ambasadelor şi legaţiunilor, înregistra lupte tot atît de aspre cu episoade numeroase, cu alternative de isbînzi şi înfrîngeri, ca şi războiul armatelor. Am văzut în capitolul precedent **) împrejurările şi etapele tratativelor diplomatice cu Puterile centrale şi pentru ce ofensivele acestora, cînd brutale, cînd insinuante, au dus la un eşec complect.

Paralel cu acţiunea diplomatică a Puterilor centrale, se desfăşura, cu o egală tărie, acţiunea Antantei. Premisele acesteia erau mai complicate. In timp ce din partea Puterilor centrale chestiunea se punea ca Romînia să-şi păstreze locul în alianţa încheiată pe vremuri şi să-şi împlinească obligaţiile, Antanta cerea o deslipire de vechile aliate şi o orientare nouă. Acţiunea Antantei avea însă avantajul de a se putea sprijini pe sentimentul public, care era de partea ţelurilor ei. Rolul diplomaţiei era de a pune în valoare acest sentiment în slujba unei acţiuni de colaborare militară susceptibilă de succes care să ducă la realisarea idealului naţional al poporului romîn: întregirea ţării cu provinciile supuse dominaţiei streine.

*) Din: Istoria războiului pentru întregirea Romîniei. Ediţia III-a, în curs de pregătire.

**) Preludiile, etc.: Tratativele cu Puterile centrale.

Din partea Antantei, rolul de frunte în tratativele cu Romînia l-a avut Rusia. Din cauza situaţiei sale geografice, împărăţia ţaristă era cea mai directă interesată la colaborarea militară a Romîniei. Acţiunea rusească era secundată de aproape de Franţa. Intre cele două acţiuni diplomatice era o visibilă deosebire de metodă. Tratativele cu Rusia erau menite dela început să meargă greu, din cauza neîncrederii pe care o inspira Romîniei puternica şi ambiţioasa sa vecină. Reminiscenţe istorice foarte apropiate obligau Romînia la o prudenţă deosebită. Se adăoga la aceasta, nervositatea, impulsivitatea, adesea brutalitatea cu care era condusă politica externă a Rusiei de conducătorul ei, ministrul rus al afacerilor streine Sazonov. Era un om de un temperament viu, cu imaginaţie bogată dar nestatornică, care neliniştea oarecum pe colegii săi prin bruscheţa hotărîrilor şi prin uşurinţa improvisărilor sale, contrastînd cu prudenţa metoadelor vechii diplomaţii ***). Faţă de această politică, brutală prin metoda ei, purtînd viţiul originar al neîncrederii, era natural ca privirile Romîniei să se întoarcă mai cu preferinţă spre Franţa, a cărei acţiune era mai umană, mai înţelegătoare a mentalităţii şi intereselor poporului al cărui concurs se solicita şi a cărei soartă se juca, mai dibace şi mai mlădioasă. Oricum, Rusia avea rolul principal în acţiune, cuvîntul hotărîtor în discuţiune, iar representantul ei, Sazonov, animatorul diplomatic al Antantei, era indicat să fie omul iniţiativelor, pe care, după temperamentul său, le concepea îndrăzneţe şi repezi. Rolul Franţei nu putea fi decît al intermediarului care intervine spre a concilia punctele de vedere ale părţilor şi a aduce în discuţie sugestiuni inspirate de bun simţ şi de simpatie pentru Romînia, cu un calm care însă nu era lipsit de energie.

Ţările balcanice, prin posiţia lor geografică, trebuiau să fie teatrul primelor manevre ale dinamicului ministru rus. Chiar din primele zile ale războiului, Sazonov intervenea la Sofia în chip cominatoriu, somînd Bulgaria să păstreze neutralitatea şi să nu întreprindă nimic împotriva Serbiei. Pe de altă parte, Serbia era solicitată să facă sacrificiul de a cumpăra neutralitatea nesigurului ei vecin cu preţul cîtorva concesiuni teritoriale în Macedonia.

Cea mai energică acţiune diplomatică se desfăşura însă în Romînia. Sazonov îşi propusese să continue faţă de Romînia, în această oră supremă, acţiunea de apropiere începută în decursul războiului balcanic şi pecetluită la Constanţa. Prima mişcare fusese încercarea de a asocia Romînia la opera de potolire a conflictului austro-sîrb, prin intervenţia guvernului romîn la Viena, la 24 Iulie, după înmînarea ultimatului austriac la Belgrad. Nereuşind această abilă — şi, pe cît se pare, sinceră încercare — ministrul rus însărcină pe ministrul plenipotenţiar rus la Bucureşti, Poklewski, să

sondeze pe Brătianu dacă România se socotea liberă şi care ar fi atitudinea ei în caz cînd ar isbucni conflagraţia de temut. Făcînd alusie la posibilităţile viitoare, Sazonov arăta că soarta Serbiei, acuzată de iredentism, va ameninţa mîine şi pe România sau ea va fi nevoită să renunţe la realisarea idealului său naţional. Răspunsul lui Brătianu a fost foarte prudent: România aşteaptă desfăşurarea evenimentelor şi e decisă să apere tratatul dela Bucureşti [5]) [6]).

La 28 Iulie, Austroungaria declară războiu Serbiei. Războiul general nu mai putea fi evitat, date fiind angajamentele hotărîte luate de Rusia faţă de Serbia; de altfel, Austro-ungaria luase măsuri militare la graniţa dinspre Rusia.

Rusia începu să-şi caute aliaţi. Rupînd cu tradiţia după care „căile diplomaţiei sunt lente", Sazonov adoptase în diplomaţia sa metoda ofensivelor fulgerătoare. Chiar în ziua de 29 Iulie el însărcinează pe Poklewski să întrebe categoric pe Brătianu asupra posiţiei Romîniei, lăsîndu-l să întrevadă „posibilităţi de profit pentru România, dacă se alătură cu noi împotriva Austriei" [6]). Această idee e precisată a doua zi, 30 Iulie, prin instrucţiile: „veţi putea declara definitiv lui Brătianu că suntem gata a lua în consideraţie anexarea Transilvaniei la România". Sazonov e încurajat în această iniţiativă de sugestiunile venite dela Paris prin Isvolsky, care-l zoreşte a făgădui Romîniei Transilvania, spre a o împiedeca de a merge cu aliata sa oficială, Austroungaria [11]).

Situaţia Romîniei nu e uşoară. Legată cu Puterile centrale printr'o convenţie care e în vigoare, ameninţată în coastă de Bulgaria care stă în aşteptare, nu-i este cu putinţă să asculte glasul inimii şi să-şi plece urechea la ademenirile puternicului vecin, spre a executa o subită şi radicală schimbare la faţă a politicii sale.

Dar Sazonov e nerăbdător; el trece peste cîteva zile la iniţiative formale, în care caută să angajeze şi puterile aliate, Anglia şi Franţa, în vederea unei presiuni comune asupra Romîniei. El le cere să intervină „fără a pierde vremea", prin representanţii lor la Bucureşti, ca să facă guvernului romîn declaraţie de adesiune la o convenţie a Rusiei cu România, pregătită de dînsul şi să se declare solidare cu acţiunea lui, considerîndu-se în războiu cu orice Stat ar ataca România [4]) (aluzie la Bulgaria). Ministrul rus presintă lui Diamandy, representantul Romîniei la Petrograd, proiectul acestei convenţii, al cărei cel mai important punct era că: „Rusia se angajează să nu înceteze războiul împotriva Austroungariei mai înainte ca ţările din monarhia austroungară, locuite de o populaţie romînească, să fi fost reunite la coroana Romîniei" [5]).

Aşa cum era formulată propunerea rusească, ea era şi neprecisă şi intempestivă. Ea nu precisa de loc care erau teritoriile pe care le oferea cu atîta grabă, nici nu ţinea socoteală dacă pregătirea de războiu a Romîniei din acel timp era capabilă să suporte

riscurile unui războiu, nici de celelalte ponderabile şi imponderabile ale schimbării bruşte pe care o reclama. Sazonov grăbi pe Diamandy să plece personal la Bucureşti spre a supune lui Brătianu planul convenţiei.

Miniştrii Antantei au impresia că Sazonov merge prea repede. Preşedintele republicii franceze nu se poate reţine de a vedea în chipul grăbit şi brutal al propunerilor ruseşti un fel de ameninţare care ar putea să indispună România „un procedeu displăcut şi semeţ, jignitor faţă de o ţară care întreţine în acest moment cu Rusia relaţii bune şi care a avut cu noi totdeauna relaţii excelente". De altfel, această metodă de a vinde blana ursului din pădure, face preşedintelui impresia de ceva „aventuros şi pueril" [23]). Doumergue, ministrul de externe al Franţei, intervine la Petersburg cu observaţia că lucrurile nu trebuesc bruscate, deoarece în România sunt diferite curente iar ţara are anumite angajamente [6]). Ministrul Franţei la Bucureşti, Blondel, e îngrijorat ca nu cumva amorul propriu al Regelui Carol I să fie ofensat. Faţă de situaţia încă nelămurită din Balcani, trebue procedat cu prudenţă, spre a evita greşeli de tactică. Intretimp, consiliul de coroană dela Sinaia hotărîse expectativa armată, astfel încît Brătianu nu putu să dea ministrului rus Poklewski la 10 August decît un răspuns cordial, dar măsurat şi prudent: „în fasa actuală a conflictului care divide Europa, guvernul romîn trebue să-şi mărginească sforţările sale la păstrarea neutralităţii, aşa cum s'a decis de Consiliul de coroană şi la menţinerea echilibrului balcanic [1]).

După înapoierea ministrului romîn Diamandy la Petersburg, încep a se lega tratative metodice, la care iau parte şi representanţii guvernelor francez şi englez, cărora li se cere să fie chezaşi a angajamentelor ruse. Vechea indispoziţie şi neîncredere faţă de Rusia este încă trează în spiritele Romînilor. Deocamdată, această chezăşie stă numai în asigurările lui Poklewski, ceea ce este puţin. Paralel cu chestiunea transilvană se pun stăruitor în discuţie chestiunile balcanice: menţinerea integrală a tratatului dela Bucureşti împotriva Bulgarilor şi o alianţă balcanică îndreptată împotriva Turciei, a cărei atitudine de cochetărie cu Puterile centrale deschide perspective pesimiste pentru Antantă.

Evenimentele de pe teatrul de războiu influenţează asupra guvernului romîn, care nu se poate decide să facă pasul grav ce i se propune. Operaţiile militare pe frontul principal al războiului se anunţă favorabile Germanilor. Francezii pierd bătăliile dela frontiere şi Germanii pronunţă marea lor mişcare de întoarcere a frontului francez prin Belgia. Presiunea diplomatică austro-germană, ajutată de exploatarea dibace a victoriilor de pe fronturi, este foarte puternică; ea are în persoana Regelui Carol I un sprijin

de mîna întîia. Blondel sugerează guvernului său ideea ca Rusia să ofere Romîniei județele din sudul Basarabiei, pentru ca veleitățile Suveranului să fie confirmate prin forța sentimentului public [23]). Guvernul romîn se menține în atitudinea sa precautǎ.

Chestiuni mai mărunte se împletesc cu marile probleme politice și militare. Necesități imediate trebuesc satisfăcute cu ajutorul Romîniei. Așezată la răspîntia căilor prin care cele două tabere se pot aproviziona și-și pot ajuta aliații, dispunînd ea însăși de bogății mari, indispensabile țărilor beligerante pentru ca să poată duce războiul, Romînia e solicitată și dintr'o parte și din cealaltă, la atitudini binevoitoare; acestea riscă însă să fie considerate de partea adversă ca inamicale. O mulțime de dificultăți și de situații delicate, provocatoare de conflicte, nasc pentru dînsa din această cauză. Guvernul romîn caută să le ocolească prin atitudini neutrale și printr'o cumpănă cît mai echilibrată între cele două partide. O mare iritare a produs atît în cercurile antantofile din țară, cît și în cancelariile Antantei, trecerea prin teritoriul romîn la trei săptămîni după declararea războiului a unui tren militar, transportînd în Turcia peste 500 de marinari și technicieni germani, în civil, cu ofițerii lor. Pe de altă parte, s'a lăsat liber transitul materialului de războiu din Rusia spre Serbia și s'au făcut chiar cele mai mari înlesniri directe Sîrbilor, vînzîndu-li-se material de echipament.

Marșul fulgerător al Germanilor asupra Parisului mărește prudența guvernului romîn. Tratativele începute cu Rusia stagnează. Preocupările Antantei se îndreaptă acum mai mult spre Italia, Suedia, Balcani, Japonia.

In obscuritatea ce domnea pînă acum pe cîmpurile de luptă, se face deodată lumină. Se produc cele două mari evenimente, hotărîtoare pentru prima perioadă a războiului: victoria franceză de pe Marna și victoria rusă dela Lemberg. Este prima criză din timpul neutralității romîne: *„momentul dela Lemberg"*. Unii oameni politici romîni cred că acest moment este priincios pentru ieșirea din neutralitate și intrarea în acțiune alături de Antantă [24]).

Incurajat de conjunctura favorabilă, Sazonov reia manevra sa diplomatică față de țările balcanice. Sir E. Grey, ministrul de externe britanic, este indispus de demersurile „grăbite și desordonate ale colegului său rus și înclină pentru o federație a Romîniei, Bulgariei și Greciei, în scopul unei neutralități comune; i se pare că Venizelos ar fi cel mai indicat să ia această inițiativă [25]). Ideea nu are însă succes. Ba, dimpotrivă, Bulgaria încheie la 6 Septemvrie un tratat secret cu Austria, prin care cele două țări se obligă reciproc la „o politică amicală și la un sprijin mutual în caz de agresiune".

Ministrul rus își fixează privirile spre București. La insistențele lui Poklevski, Brătianu răspunde: „Dacă guvernul rus insistă ca să aibă astăzi un răspuns, prin *da* ori *nu*, acest răspuns ar fi *nu*".

Stăruințele lui Sazonov sunt din ce în ce mai presante; succesele armatelor ruse le dau un sprijin real. „Armata rusă — telegrafiază Sazonov lui Poklevski — a ocupat jumătate din Bucovina, făcînd primul pas spre liberarea acestei provincii de sub jugul austriac. Guvenul imperial invită Romînia să i se asocieze pentru a împlini restul, ocupînd de partea lui sudul Bucovinei și Transilvania; puterile Antantei garantează Ronînia împotriva unui atac bulgar dela Sud".

Propunerea Rusiei este ademenitoare; situația militară la hotarele Romîniei îi da un sprijin serios. Guvernul romîn nu se poate decide însă la un pas atît de hotărîtor. Experiența trecutului îndeamnă la situații clare și la garanții sigure. Pe lîngă aceasta, pregătirea militară a Romîniei abia e la început; ea nu poate oferi încă posibilitatea unei resistențe în caz de atac al unor forțe serioase dușmane. Se mai prevedea apoi opunerea categorică a Regelui Carol, cu totul stăpînit de mirajul puterii germane. Credincios politicii de expectativă hotărîtă de Consiliul de Coroană, Regele Carol dăduse chiar un răspuns șovăelnic, dar negativ, propunerilor personale ce i se făcuse de cei doi împărați, ai Germaniei și Austriei. Pentru miniștrii Antantei la București era ușor de înțeles că simpatiile opiniei publice sunt hotărît îndreptate spre țările lor dar o hotărîre în acest sens este paralisată de teama sa veche inspirată de politica Rusiei. Aceasta ar fi putut, cu un singur gest, să provoace elanul iresistibil al Romîniei: era repararea nedreptății dela 1878, înapoerea Basarabiei. Dar Rusia se încăpățîna a nu înțelege această elementară stare psihologică insistînd a făgădui ceea ce nu era în putința ei de a da, adică din teritoriile stăpînite de dușmanul, încă destul de tare pentru a le apăra. Această lipsă de inteligență politică a fost cauza pierderii celui dintîiu moment favorabil, în care Antanta ar fi putut folosi superioritatea sa asupra dușmanului.

Totuș conjunctura era prea favorabilă spre a nu fi folosită, dacă nu pentru o acțiune hotărîtoare în present, dar pentru avantajele ce puteau fi asigurate în viitor. De aceea Brătianu se decise să ia o hotărîre foarte importantă prin faptul că ea dădea o indicație lămurită asupra direcției în care se va face intrarea Romîniei în acțiune. La 18 Septemvrie/1 Octomvrie, Romînia încheie cu Rusia o convenție secretă, negociată la Petrograd între Sazonov și Diamandy, prin care Romînia se obliga să păstreze față de Rusia o neutralitate binevoitoare. Rusia se angaja să se opună la orice atingere a *statuquo*-ului teritorial al Romîniei în frontierele ei actuale și să recunoască acesteia dreptul de a-și anexa regiunile din Austroungaria locuite de Romînia; pentru Bucovina, principiul naționalităților va servi de bază la delimitarea teritoriilor între Rusia și Romînia. Aceasta va putea ocupa teritoriile menționate, cînd va

socoti că e momentul priincios; pînă atunci convenția va fi ținută secretă și Rusia se obligă a face să fie aprobată și de Anglia și Franța.

Este caracteristic mobilul spiritual care a îndemnat pe Sazonov la acest pas hotărîtor. El primise prin Iswolsky, ambasadorul Rusiei la Paris, informația că Austria ar fi propus Romîniei, dacă aceasta declară războiu Rusiei, autonomia Transilvaniei. Ministrul rus telegrafiază representantului său la București să verifice această știre și dacă este exactă să comunice Romînilor că: „noi, nu le dăm numai autonomie, dar le propunem chiar anexarea Transilvaniei'' [*]).

Incheierea acestei convenții secrete — Anglia și Franța au aflat-o mai tîrziu — era un mare succes pentru Romînia. Pentru întiia oară se recunoșteau drepturile ei la provinciile romîne de sub stăpînirea austroungară, și aceasta nu ca preț al unei cooperări militare, ci al simplei neutralități. Hotărîrea avea deci înalta valoare morală a afirmării unui principiu de drept. Romînia mai păstra privilegiul dreptului de a-și alege ea singură momentul intrării sale în războiu; pentru politica interioară, tratatul dădea lui Brătianu avantagii considerabile în relațiile sale cu filo-antantiștii. Istoria diplomatică a marelui războiu, recunoscînd succesul Romîniei, îl consideră din punct de vedere tactic ca „o mare bătălie pierdută de Ruși, cu consecințe funeste'' [**]), imputabilă defectelor autorului ei, Sazonov, deoarece ea asigura Romîniei în mod anticipat, fără ca ea să fie obligată să iasă din neutralitate, posesiunea teritoriilor pe care le revendica; urmarea nu putea fi decît întîrzierea intrării în războiu a Romîniei [*]).

De fapt criticele îndreptate împotriva lui Sazonov din cauza încheierii convenției, nu erau întru totul întemeiate. Fără a tăgădui că marele succes era al lui Brătianu, convenția cuprindea însă și serioase avantagii pentru Rusia. In primul rînd ea îndepărta posibilitatea unui atac al Romîniei, ca aliată a Puterilor centrale, împotriva Rusiei; flancul stîng al armatelor ruse era deci în siguranță. Ea mai asigura linia de legătură cu Serbia aliată, indispensabilă aprovizionării ei și, în sfîrșit, constituia preludiul categoric al unei viitoare alianțe, îndreptate împotriva Austroungariei, indicînd cu preciziune sensul orientării politicei de războiu a Romîniei.

Ca urmare a convenției rusu-romîne, guvernul romîn a dat Marelui Stat Major ordinul de a pregăti planul acțiunii răzoinice a Romîniei după următoarele directive strategice: ofensiva împotriva Austroungariei în Transilvania, în legătură cu aripa stîngă a armatelor rusești și o defensivă la Sud, față de Bulgaria. Guvernul a închis granița pentru transporturile germane spre Sud și a refuzat să mai permită transitul armamentului prin teritoriul nostru. Toate intervențiile, rugămințele și amenințările germane au rămas fără efect.

Activitatea diplomatică a Rusiei a continuat în lunile de toamnă spre a decide Romînia să intre în campanie ca să dea ajutor Serbiei foarte strîmtorate, și mai ales pentru constituirea blocului balcanic cu Grecia și Bulgaria, cu misiunea de a veni în ajutorul Serbiei și a ataca Turcia. In vederea acestei alianțe, se făceau sugestiuni de a se ceda Bulgariei teritoriile jinduite de aceasta. Problema nu era însă pusă la punct și inspira vii repulsiuni. Aliații din Occident nu erau dispuși să se asocieze la inițiativa Rusiei, iar țările balcanice nu erau dispuse la astfel de concesiuni către Bulgaria, care își urma politica ei și devenise aliata Puterilor centrale. De altfel, Serbia, printr'o sforțare eroică, respinsese singură invazia austroungară și chestiunea ajutorului de dat Sîrbilor nu mai era de actualitate palpitantă.

In iarna anului 1914—1915 războiul intrase într'o perioadă de stagnație pe fronturile principale. Frontul franco-german se imobilizase în tranșeele de pe Aisne, iar cel ruso-austriac în Carpații Galițieni. Infrîngerile rusești pe acest front nu erau o încurajare pentru Romînia.

Goana după alianțe continua. Blondel, ministrul Franței la București, raportează la Paris că Brătianu condiționează intrarea Romîniei în războiu contra Austroungariei de garanția pe care i-ar

---

*) Unul din documentele cuprinse în „Arhivele secrete ale împăratului Nicolae II'' [18]), date publicității, aruncă o lumină interesantă în culisele diplomatice ale acestor tratative. Consilierul Legației ruse din București, Arseniev, adresîndu-se Marelui Duce Nicolae și ministrului Sazonov, acuză pe șeful său, ministrul plenipotențiar Poklewski-Koziel, că trădează interesele Rusiei prin faptul că n'a executat în litera lor instrucțiile primite dela Sazonov, ci, de conivență cu Brătianu, a manevrat așa în cît Romînia să obțină asigurarea Transilvaniei și a Bucovinei numai în schimbul neutralității. Proba principală a acestei aserțiuni ar fi fost că oferta făcută de Rusia Romîniei la 3/16 Septemvrie, ca aceasta să ocupe Bucovina — invadată de armata rusească — și Transilvania, a fost comunicată de Poklewski confidențial numai lui Brătianu, cînd ea ar fi trebuit s'ajungă la urechile publicului, fie chiar pe calea unei indiscrețiuni premeditate. In acest caz, opinia publică, instruită de bunele intenții ale Rusiei, ar fi exercitat o presiune puternică asupra lui Brătianu în sensul interesului comun ruso-romîn, adică pentru intrarea în războiu. Poklewski, temîndu-se de complicații interne, care ar fi putut provoca o schimbare de regim — poate și mai mult — sau ar fi împins Romînia în brațele Austro-Germanilor, a preferat o metodă mai suplă și mai prudentă; ea a fost împărtășită și de Sazonov.

Arseniew a încercat să facă o presiune prin publicitate, servindu-se de indiscrețiile comandorului Vesselkin, aghiotantul Țarului, aflat în Romînia spre a conduce acțiunea de aprovizionare a Serbiei.

Acelaș personaj a adus lucrurile chiar la cunoștința personală a Țarului însuși. Țarul, impresionat, a cerut lui Sazonov destituirea lui Poklewski; în acelaș sens a intervenit și Marele Duce Nicolae. Totuș, sprijinul și lămuririle lui Sazonov au salvat pe Poklewski. In schimb, Arseniew a fost mutat de la postul său și numit vice-guvernator al Basarabiei.

da-o cele trei puteri aliate împotriva unei agresiuni bulgare, și de aprovizionarea armatei. Președintele consiliului de miniștri al Romîniei era sigur că există un acord secret între Austria și Bulgaria; proba era că Bulgaria a „cumpărat" dela Austria o flotă pe Dunăre, care face transporturi de muniții din Austria în Bulgaria și de alimente în sens invers[34]). O mare confuzie domnea printre conducătorii politicei și militari ai Antantei asupra necesității și oportunității intervenției puterilor balcanice, precum și a metodelor de întrebuințat spre a le atrage. Sazonov continuă „să inventeze în fie care dimineață o idee nouă, pe care s'a părăsească seara"[35]), făcînd tot felul de combinații de schimbări sau de retrocedări de teritoriu, prin care să ajungă la reconstituirea mult doritului „bloc balcanic". Cu multă răbdare și chibzuială, Delcassé, ministrul de externe al Franței, căuta să-și calmeze colegul, arătîndu-i lipsa de simț practic care-i inspira planurile și jignirile pe care le producea. „Noi dăm impresia că alergăm cu o grabă ridiculă după micile puteri care, pentru moment, nu vor să cadă în brațele noastre și ne răspund prin cochetării". Marele duce Nicolae, generalisimul rus, califică energia cu care miniștrii Antantei la București ne cereau intervenția, drept o „nebunie furioasă"[36]). Anglia, mai calculată și mai ponderată, considera intrarea Romîniei la această epocă nefolositoare; la rîndul ei, ea califica insistențele ce se puneau din unele părți ca „o nebunie și imoralitate; însemna a se cere un sacrificiu imens din partea poporului romîn, care nu putea să ajute realmente pe Aliați, ci doar să pricinuiască un rău incalculabil cauzei lor"[37]).

Ochii conducătorilor politici și militari francezi și englezi începură a privi chestia alianțelor din Sud-Estul european sub un alt aspect. Generalul Franchet d'Espérey, care cîștigase o mare autoritate prin participarea sa efectivă la victoria dela Marna, propuse o acțiune în Peninsula Balcanică, pornind dela Salonic prin Serbia, spre Budapesta și Viena[38]). Ideea ademenea mai ales prin latura ei politică: atragerea Greciei, Romîniei, poate și a Bulgariei. Tratativele cu Anglia și Rusia, pentru a furnisa contingente de ajutor, mergea greu. In Anglia, ce e dreptul, ideea isvorîse și în mintea lui Lloyd George, care a prezentat-o guvernului într'un memoriu cu data de 1 Ianuarie 1915[39]). El pleca dela constatarea că pe frontul de Vest s'a ajuns la *pat* (partidă nulă), că nu se poate obține acolo niciun succes dela atacuri frontale împotriva pozițiilor foarte tari ale dușmanului și că trebue căutat alt punct vulnerabil al Puterilor centrale. Aceasta nu putea fi decît atacul Austroungariei pe la Sud. Baza operației va fi Salonicul, iar atacul se va da de o armată franco-engleză, unită cu Romînii, Grecii și Sîrbii. Idei asemănătoare se ventilau în Anglia de Kitchener și French; în Franța de Galliéni. Observatori englezi ca istoricul Trevelyan și generalul Paget, trimiși în țările din Balcani, spre a-și da seama de împrejurările locale, confirmau eficacitatea acestui plan. Sugestiunile acestor oameni se loviră însă ca de o stîncă de rezistența lui Joffre, generalisimul francez, adversar hotărît al „orientaliștilor"; el atribuia aceste planuri ambiției lui Galliéni de a obține un înalt comandament. „Niciun om de pe frontul francez!", declară net Joffre, convins al ideei spargerii frontului german din Vest.

Mai mult succes avu inițiativa ministrului marinei Churchill de a începe o mare acțiune în Orient, nu însă împotriva Austriei prin calea Vardarului și prin Serbia, ci pentru a forța strîmtorile și a deschide drumul la Constantinopol. Aci era cheia întregii situații balcanice. Forțarea strîmtorilor însemna legătura directă cu Rusia, putința de a o aproviziona cu muniții a căror lipsă începea să se simtă; apoi mai însemna intimidarea Bulgariei, iar Romînia și Grecia hotărîte la colaborare. Concepția lui Churchill fu adoptată. Ofensiva dela Dardanele și Galipoli începu la 19 Februarie 1915. Insuficient pregătită, nebucurîndu-se de aprobarea și concursul hotărît chiar al fruntașilor șefi militari englezi și francezi, campania a sfîrșit cu un eșec total, al Antantei în Sud-Estul Europei.

La pregătirea expediției, Rusia, doritoare a fi printre puterile care urmau să intre ca triumfătoare în Constantinopol, făcu planul debarcării unui corp expediționar la Varna și Burgas. Era și mijlocul de a intimida pe Bugari. Se credea că politicianii bulgari rusofili vor sprijini această acțiune ce putea fi condusă de generalul bulgaro-rus Radco Dimitrieff[40]). Necesități tactice și tehnice făcură Statul-Major rus să vază cît era de riscată această operație; de aceea se căzu de acord că e mai avantajos să aibă Constanța ca bază de operații. Se ceru pentru aceasta consimțimîntul Romîniei. Brătianu însă îl refuză categoric, deoarece la această epocă Romînia nu era pregătită să înfrunte războiul mondial. Ideea de a debarca la Burgas se lovise și de refuzul categoric al lui Sir Grey, care nu admitea violarea neutralității bulgare, chiar dacă însuși Radoslawoff ar fi fost dispus să închidă ochii[41]).

Atacarea Dardanelelor de Aliați a agravat însă problema transitului de muniții din Germania spre Turcia. Consumația enormă de muniții necesitată de apărarea Dardanelelor sporea trebuința și urgența transportului pe singura cale prin care Germania putea să-și aprovizioneze aliata, adică prin teritoriul romîn. Dacă Romînia nu lăsa să treacă munițiile, Turcia nu putea să reziste la Dardanele. Germania acuza Romînia că nu respecta neutralitatea binevoitoare la care se angajase. De aceea, ea a cerut Romîniei să lase să treacă 200 de vagoane pentru Turcia și, în schimb, va lăsa și ea să treacă 100 de vagoane pentru noi; va închide ochii și la transportul munițiilor rusești spre Serbia. Aceste intervenții erau însoțite și de amenințarea că dacă Dardanelele cad din lipsă de muniții, Romînia își va cîștiga dușmănia Germaniei.

Dar Brătianu nu se poate decide la un fapt atît de grav, cu toate beneficiile ce i se înfăţişau drept compensaţie. El era legat de Rusia prin convenţia secretă dela 1 Octomvrie, pe care nu era nici cinstit, nici în interesul comun s'o calce. Autorizarea trecerii muniţiilor ar fi indispus grav pe Aliaţi şi i-ar fi determinat cu siguranţă să oprească transportul muniţiilor franceze şi italiene, în valoare de 50 de milioane, care erau pe mare în drum spre ţară. Politiceşte, Brătianu considera cu plăcere cucerirea Dardanelelor de către aliaţi, preferind ca Europa să sosească la strîmtori înaintea Rusiei [15]). Sir Arthur Paget, în trecere prin Bucureşti, dăduse asigurări în privinţa aceasta. Mareşalul Von der Goltz, întors din Constantinopol, confirmă starea disperată a apărării turceşti din cauza lipsei muniţiilor *). Dacă Romînia stăruie în refuzul său, va trebui deschisă altă cale şi aceasta nu poate fi decît Serbia. Atacarea Serbiei va fi deci urmarea neapărată a refuzului Romîniei de a lăsa liberă aprovizionarea Turciei.

Pînă atunci, Germania încearcă să treacă spre Turcia, cel puţin mărfuri de volum mai mic, în special muniţii de artilerie, motoare de aeroplane, piese de armament.

In Martie 1915 situaţia Ruşilor devenise neliniştitoare. In sectorul de Nord al frontului lor, Ruşii suferiseră marea înfrîngere dela Lacurile Mazuriene. In sectorul de Sud, armatele ruseşti risipeau în chip nefolositor şi nebunesc vieţile soldaţilor în luptele sîngeroase pentru cucerirea defileurilor din Carpaţii Galiţieni. Uzura efectivelor şi a materialelor era enormă. Rezolvarea problemelor strategice impuse Rusiei era ameninţată de nereuşită.

---

*) Morgenthau, fostul ambasador al Statelor-Unite la Constantinopol, declară în memoriile sale [17] bis), că protestele Angliei şi Franţei împotriva Romîniei că ar călca neutralitatea, lăsînd să treacă spre Turcia trenurile germane cu material de răsboi, erau complet neîntemeiate. „Nu încape cea mai mică îndoială că guvernul din Bucureşti a fost perfect onest". La 18 Martie seara, după marele atac al flotei franco-engleze, respins de artileria forturilor de la Dardanele, fortul *Hamidie*, cel mai puternic de pe ţărmul asiatic, nu mai avea decît 17 obuze perforante, iar *Kilid-ul-Bahr*, principalul uvragiu de pe ţărmul european, mai avea exact 10 obuze. Dacă flota anglo-franceză ar fi reluat atacul a doua zi, 19 Martie, rezistenţa n'ar mai fi putut ţine decît cîteva ceasuri — după cum asigura generalul Mertens, şeful serviciului tehnic al strîmtorii. Trupele primiseră ordine să tragă pînă la ultimul obuz şi apoi să părăsească forturile. In realitate, chiar în seara de 18, flota aliată ridică asediul şi se îndreptă spre Sud (pg. 200 ş. u.).

Aceste mărturisiri au fost confirmate mai tîrziu de către una din personalităţile turceşti cele mai autorizate. Izzet-Paşa, vorbind despre retragerea Englezilor de la Galipoli, a declarat: „dacă Aliaţii ar fi stat douăzeci şi patru de ore mai mult, Turcii trebuiau să părăsească lupta şi să se retragă, căci nu mai aveau de loc muniţii" [9]).

In aceste împrejurări, marele duce Nicolae se văzu obligat a face pe lîngă guvernul francez un demers oficial, care era un adevărat strigăt de alarmă: „Am datoria să vă declar că cooperaţiunea imediată a Italiei şi a Romîniei este de o necesitate imperioasă — declară marele duce la 16 Martie ambasadorului francez Paléologue. Fără cooperarea *imediată* a Italiei şi a României, războiul se va prelungi încă multe luni cu riscuri teribile" [11]).

Strategia poruncea politicii. Subt influenţa situaţiei militare, acţiunea diplomatică se însufleţi. Misiunea ei era de a aduce Italia şi Romînia în tabăra Aliaţilor.

Dela începutul războiului, deodată cu tratativele cu Romînia, Sazonov începuse tratative cu Italia, după aceeaşi metodă repezită, care îi atrăsese observaţia Parisului, recomandîndu-i procedeuri mai discrete şi oferte mai prudente. Situaţia Italiei era foarte asemănătoare cu a Romîniei: amîndouă fuseseră aliate cu imperiile centrale şi se lepădaseră de această alianţă spre a-şi putea îndeplini idealurile lor naţionale tocmai împotriva unuia din foştii lor aliaţi. Similitudinea raporturilor şi idealurilor lor dădea Antantei nădejdea că se va putea ajunge la o alianţă cu amîndouă; de fapt cele două ţări s'au apropiat în chip natural una de alta spre a se susţine în acţiunea lor.

Acest contact strîns a ajuns la rezultatul practic că, la 23 Septemvrie 1914, ele au încheiat o convenţie prin care se îndatorau să nu iasă din neutralitate fără să-şi dea una alteia un preaviz de opt zile, iar pînă atunci să se ţină în curent cu proiectele lor reciproce.

La această epocă, vederile *Consultei* italiene îmbrăţişau perspective mult mai vaste. In prevederea reducerii Austroungariei şi ruperii echilibrului politic actual în favoarea slavismului — accesul Serbiei la Adriatica, crearea ducatelor Croaţiei şi Boemiei — marchizul Carlotti, ministrul Italiei la Petrograd, împărtăşia lui Diamandy proiectul unei uniuni balcanice cu Turcia, Grecia şi Albania, cu predominarea latină a Italiei şi Romîniei [5]). Dar Italia, urmărind în acelaş timp şi alte revendicări în basinul occidental al Mediteranei, lăsă în părăsire combinaţiile cu Romînia şi Balcanii.

Paralel cu tratativele începute cu Antanta, Italia trata şi cu Puterile centrale. In cursul acestor tratative, atitudinea ei faţă de Romînia oscila după fluctuaţiile atitudinei Austriei faţă de ea însăşi. In Ianuarie 1915, Austria devine ameninţătoare faţă de Romînia. Brătianu propuse Italiei să întărească tratatul din 23 Septemvrie, transformîndu-l într'un pact de asistenţă militară mutuală. Dar Consulta răspunse că Italia nu vede oportunitatea strîngerii relaţiilor italo-romîne şi nu poate promite sprijinul său militar. Brătianu se văzu nevoit să replice că, în acest cas, Romînia nu va mai putea să facă din relaţiile sale cu Italia, pivotul politicei sale externe, aşa cum avusese intenţiunea. Impresionat de această atitudine, guvernul italian făcu demersuri la Viena spre a protesta împotriva concentrării

de trupe autroungare la Carpaţi şi în acelaş timp comunică guvernului romîn că e gata să încheie o nouă convenţie în vederea unei acţiuni solidare a Romîniei cu Italia împotriva unei agresiuni din partea unei terţe puteri. Şi de fapt, noul acord se încheie în secret la 6 Februarie 1915; Italia întrebă în acelaş timp Romînia dacă ar fi dispusă la o acţiune militară împotriva Austroungariei către sfîrşitul lunei Aprilie; în vederea acestei acţiuni, este de dorit un aranjament cu Bulgaria. Cu tot răspunsul favorabil al Romîniei, Italia n'a mai dat semne de viaţă timp de aproape trei luni [5]).

Pricina acestei atitudini era că Italia intrase în fondul unor tratative pe care le ducea în strict secret cu Anglia, ca mandatară a Antantei, şi ajunse să facă să i se admită revendicările. La intervenţia lui Brătianu dela 19 Aprilie, prin care solicită Italia să nu încheie pactul fără participarea Romîniei, Italia se mărgini să notifice Romîniei la 28 Aprilie că a şi încheiat alianţa formală cu Antanta. Drept consolaţie, Romînia era înştiinţată că Italia a împărtăşit aliaţilor săi interesul cu care priveşte colaborarea romînă, şi că nu va neglija nimic spre a asigura satisfacţia revendicărilor Romîniei, pe care o sfătueşte să-i urmeze pilda [5]).

Acordul dela Londra, dela 26 Aprilie 1915, a fost acceptat fără reserve de Franţa. Rusia, care vedea în acest acord desavantajarea Serbiei în favoarea Italiei, l-a primit cu greutate şi proteste, la care contribuia şi desamăgirea că data intrării în acţiune a Italiei fusese fixată prea tîrziu, ca să-şi poată face efectul asupra ofensivei Mackensen, deslănţuită împotriva Rusiei. Pe baza acestui acord, Italia a declarat răsboiu Autroungariei la 23 Maiu 1915, iar Romînia a rămas isolată în neutralitatea ei.

Despărţirea Italiei de Romînia în timpul tratativelor cu Antanta şi intrarea ei isolată în război avusese ca efect slăbirea aportului de forţe pe care l-ar fi putut aduce Antantei o contribuţie sincronică italo-romînă. Evident că altul ar fi fost efectul dacă ambele ţări intrau deodată, atît în ce priveşte lovitura militară dată Puterilor centrale, cît şi asupra atitudinei ţărilor neutrale din Balcani, Bulgaria şi Grecia, care şovăiau. Ceea ce nu se putuse obţine printr'o acţiune comună, trebuia să se obţină separat. Italia intrase în acţiune. Era rîndul Romîniei.

De aceea, odată problema intrării Italiei soluţionată fericit, privirile diplomaţiei antantiste se reîntoarseră asupra Romîniei. Atragerea acestei ţări în tabăra Antantei era noua ei misiune. Evenimentele de pe fronturile de luptă făceau această acţiune şi importantă şi urgentă.

Cu toată începerea ofensivei victorioase a lui Mackensen pe frontul de Est împotriva Rusiei, Antanta socotea totuş situaţia sa ca favorabilă. Debarcarea anglo-franceză la Dardanele şi mai ales intervenţia italiană dădeau Antantei un avantaj considerabil şi puneau în special Austria într'o situaţie foarte grea. Antanta se găsea

într'un moment decisiv în desfăşurarea răsboiului [22]). Dacă, pe lîngă Italia, s'ar fi adăogat Serbia şi Romînia, Austria n'ar fi putut resista împătritului asalt, în care două popoare aduceau în lupte armate proaspete. Atît era de gravă criza prin care trecea Austria, încît comandamentul austroungar lua măsuri să evacueze Triestul şi să retragă frontul pe Sava. Conrad înştiinţa pe Tisza că-i va fi imposibil să ducă răsboiul pe patru fronturi, iar acesta întrezăreşte catastrofa: Sîrbi, Romîni, Italieni, înaintînd în marşuri forţate pînă în inima monarhiei, ocupînd cea mai mare parte a Ungariei şi ţările alpine [23]). Ministrul maghiar nu ezită să se gîndească la pace, ca la singura salvare: „trebue să oferim Antantei printr'un intermediar convenabil, cum ar fi regele Spaniei sau al Danemarcei, încheierea unei păci care ar fi foarte favorabilă pentru Antanta, dar ar preserva Puterile centrale de înfrîngerea completă" [24]).

Condiţia indispensabilă a reuşitei era însă ca Antanta să poată reuni toate forţele ce-i stau la dispoziţie în chip real ori virtual şi, în acelaş timp, să poată obţine o coordonare a sforţărilor sale. Din nenorocire, Antanta n'a reuşit să realizeze acest program. Conducătorii politici ai Antantei nu şi-au dat seama de iminenţa victoriei, aşa precum Puterile centrale îşi dădeau seama de iminenţa desastrului.

Se ceru Serbiei, considerată ca odihnită după marile bătălii din toamnă, să înceapă o ofensivă în direcţia Laibach (Lubljana), conjugîndu-şi operaţiile cu Italia. Serbia refusă, pretextînd oboseala armatei, decimată de boale. Causa reală era indispoziţia pricinuită de pactul încheiat de Antantă cu Italia la Londra, în dispoziţiile căruia se bănuia că interesele sîrbeşti fuseseră sacrificate.

Rămînea Romînia. Intrarea în arenă a 600.000 de baionete romîneşti, la o lună după intrarea unui milion de Italieni, era privită de puterile Antantei ca o lovitură decisivă aplicată Autroungariei. Grandioasele manifestaţii de simpatie făcute de Romîni generalului Pau la trecerea lui prin Romînia, erau dovada netăgăduită a sensului în care era orientată opinia publică romînă. Trebuia însă ca o alianţă formală să se încheie pe baza unor condiţii de colaborare politice şi militare precise. Diamandy, ministrul ţării la Petrograd, primi însărcinarea de a comunica guvernului rus modalităţile acestei colaborări, condiţionată de acceptarea revendicărilor naţionale ale Romîniei. Din nenorocire, diplomaţia rusă se conducea de calcule politice care nu concordau cu necesităţile conducerii militare. Cu chipul acesta reîncepu seria nesfîrşită a negocierilor din 1915 care n'au dus la alt resultat de cît că au zădărnicit încheierea alianţei şi a făcut să se piardă al doilea moment favorabil al războiului european.

La 3 şi 12 Mai, Diamandy presintă ministrului rus al afacerilor streine harta revendicărilor teritoriale reclamate de Romînia: ea cuprindea Banatul şi Bucovina întregi, iar, între ele, o linie ce înce-

pea pe Tisa la gura Mureșului, mergînd pe la Vest de Bichiș-Ciaba și pe la Est de Debrețin pînă la vărsarea Someșului în Tisa.

Dar Sazonov crede că momentul în care Romînia își expune condițiile, a doua zi după intrarea Italiei în acțiune, pune Rusia într'o situație avantajoasă. De aceea, la intrarea lui Diamandy în cabinetul său, ministrul rus îl întîmpină cu gluma plină de înțeles: „Acum, fiindcă Italia a intrat, tariful Romîniei a scăzut!'' [5]). Și'n-tr'adevăr, Sazonov obiectează că pretențiile Romîniei ar fi exagerate. Luînd atitudine de protectoare a intereselor popoarelor slave, Rusia nu poate abandona Romîniei nici pe Rușii din Bucovina, nici pe Sîrbii din Banat; apropiindu-se prea mult de Belgrad, Romînia „ar putea deveni o primejdie tot atît de mare ca cea austriacă''. In aceiaș timp, ministrul rus roagă pe aliații săi din Occident să intervină ca „să modereze apetiturile Romîniei, pe care nimic nu le poate justifica''. Marele duce Nicolae intervine la rîndul său împotriva „exigențelor excesive și inacceptabile ale Romîniei''; el crede că, dacă Rusia rămîne fermă, „Romînia va fi obligată prin puterea evenimentelor să se alipească de noi și să se mulțumească cu ce-i vom da noi'' [6]).

O lungă și penibilă discuție începu între cancelariile aliate — chemate în ajutor de Sazonov — și Romînia, relativ la delimitarea teritoriilor. Brătianu lămurește prin Blondel motivele intransigenții sale în chestia frontierelor. Nu pentru cîțiva kilometri mai mult, dar pentru că granițele corespund aspirațiilor naturale permanente ale Romîniei și mai ales, din trebuința de a împiedeca prin stabilirea unor granițe naturale — precum Dunărea față de Sîrbi în Banat și Prutul față de Ruși în Bucovina, — conflicte de naționalități asemănătoare acelora ce turbură Macedonia de cîțiva ani. Aceasta nu se poate obține decît cu delimitări sigure [22]).

In decursul tratativelor începea să se lămurească proporțiile victoriei austrogermane pe frontul de Est. Frontul rus la Gorlice era sfărîmat complet, iar armatele austrogermane înaintau victorios, împingînd armatele ruse înspre Nistru. Din toate părțile se depun stăruințe spre a îndupleca Rusia să fie mai conciliantă cu Romînia. „Situația militară a Rusiei e critică. Concursul Romîniei a devenit acum o necesitate pentru Ruși. Este de neînțeles ca tocmai ei să facă să cadă negocierile [23]). Tittoni, ministrul Italiei la Paris, doritor a ajuta intrarea Romîniei odată cu Italia, sugerează lui Poincaré și Delcassé nu numai împingerea limitei de nord a Bucovinei romînești pînă la Prut, dar chiar cedarea de către Ruși a unei părți din Basarabia. Poincaré socotește că ar fi foarte delicat și riscat a ridica această chestie, ori cît ar fi ea de dreaptă; nu s'ar ajunge la alt resultat de cît a indispune inutil Rusia [23]). Delcassé vrea să menajeze pe colegul său Sazonov care ar fi „foarte deprimat'' și amenință cu demisia; pe de altă parte, Brătianu, la rîndul său, declară că mai degrabă părăsește puterea decît să cedeze ceva din cererile formulate.

Anglia, care pînă atunci observase o rezervă prudentă, interveni în discuțiuni în favoarea Romîniei. La Petrograd, ministrul britanic Buchanan, comunicînd Țarului hotărîrea guvernului său de a ceda Constantinopolul Rusiei, îi împărtășia convingerea că această mare concesiune va îndemna Rusia spre o atitudine mai conciliantă și îi punea între altele și condiția „de a face tot posibilul ca să înlesnească participarea Romîniei și Bulgariei împotriva Turciei și a Puterilor centrale [3]). La București, atașatul militar englez Thompson încuraja guvernul romîn să nu cedeze în chestiunea Banatului „deoarece e sigur că Rușii vor primi toate cererile noastre teritoriale, dreptatea fiind de partea noastră'' [12]).

Revendicările teritoriale formulate de Brătianu pe cale diplomatică erau susținute prin intervenția personală a Reginei Maria. Folosind legăturile ei de rudenie apropiată cu regele Angliei și cu țarul Nicolae, cărora le era vară primară, Regina Maria le trimise scrisori inspirate de dragostea pentru țara sa adoptivă, care erau pledoarii călduroase în favoarea drepturilor teritoriale ale Romîniei [14]). Regelui George al Marei Britanii, Regina Maria îi trimisese o primă scrisoare prin generalul Arthur Paget, care trecuse prin Romînia și Bulgaria cu o misiune politică, cam în aceiaș timp cu generalul francez Pau. Pledînd chestia garanțiilor impuse de o alianță cu Rusia, Regina scria: „Știm ceva despre felul de a se purta al Rusiei și nu dorim să ne asvîrlim în imensele ei brațe fără o garanție mai serioasă decît bunăvoința ei de o clipă''. Intr'o a doua scrisoare, din 9 Mai, redactată subt inspirația directă a lui Brătianu, Regina Maria insistă asupra controversei provocate de revendicarea Banatului și a Bucovinei, analizînd și respingînd obiecțiunile și temerile exprimate de Sîrbi și Ruși. Aceiaș temă e tratată, cu aceleași argumente — bine înțeles fără aluziile la Rusia — în scrisoarea adresată vărului „Nicky'' — țarul Nicolae — trimisă prin marea ducesă Vladimir. Răspunsul țarului, pe lîngă gluma asupra profundelor cunoștințe de geografie și a talentului de avocat al verișoarei sale, pe lîngă calificativul de „enorme'' ale revendicărilor romînești, cuprindea și comunicarea că a dat instrucțiuni lui Sazonov să arate mai puțină intrasigență în tratativele cu Romînia.

Influența de care se bucura Regina Maria pe lîngă soțul ei, Regele Ferdinand, era bine cunoscută; ea nu putea să nu fie ținută în seamă și de Puterile centrale. Czernin, ministrul Austroungariei, încercă să atragă pe Regină de partea țării sale. Punînd în joc toate talentele sale de om de lume și de politician, alternînd lingușirea cu amenințarea, făcînd să-i fluture pe dinaintea ochilor ispita de a fi „cea mai mare figură din istoria Romîniei'' ca și teama de răspunderea pentru perzania pe veci a țării sale, șiretul ministru ceru Reginei să-și întrebuințeze toată influența spre a determina Romînia să intre în războiu alături de Puterile centrale, în favoarea cărora s'ar fi aplecat decisiv cumpăna biruinței. Regina Maria i-a răspuns însă cu aceeaș hotărîre că ar muri de durere dacă Romînia ar intra

în războiu împotriva Angliei, că împărtăşeşte marele vis al Romîniei, care nu se va putea realisa decît cu ajutorul Antantei, căci crede în vechia zicătoare că „a Angliei e întotdeauna ultima bătălie". Şi mai puţin succes a avut ministrul Germaniei, von dem Busche, o fire mai puţin abilă, lipsit de mijloacele de seducţiune ale colegului său austriac [16]).

Cu toată gravitatea situaţiei sale militare, Rusia nu ceda decît pas cu pas din atitudinea sa intransigentă şi numai subt efectul moral al progreselor înfrîngerilor sale. Acestea făceau însă din ce în ce mai problematică eficacitatea unei cooperări militare ruso-romîne în timp util. La sfîrşitul lunei Mai, Ruşii erau aruncaţi cu totul din Carpaţii Galiţiei şi Bucovinei. Căderea Przemislului provocă o adîncă depresiune morală în Rusia, cu resfrîngere în Romînia. Invasiunea romînă în Transilvania devenise o operaţie riscată.

Abia acum—la 19 Mai—Sazonov, călcîndu-şi pe inimă, răspunde lui Delcassé prin ambasadorul Paléologue — trimiţînd în acelaş timp instrucţiunile corespunzătoare lui Poklewsky, că în chestia Banatului cedează Romîniei colţul de Nord-Vest al Torontalului, dar păstrează Bucovina de Nord împreună cu Cernăuţii pentru Rusia, oferind Romîniei numai sudul Bucovinei pînă la Siret; el mai pune şi condiţia ca Romînia să intre în războiu imediat, cel mai tîrziu pînă într'o săptămînă. Chiar această concesie, Sazonov o subordonează unui artificiu de procedură, cerînd ca ea să-i fie solicitată de Brătianu [6]).

Brătianu înţelegea motivele ce împingeau pe Sazonov la atîta grabă, dar nu era dispus să accepte în chip uşuratec riscurile acestor propuneri, pe care le socotea insuficiente, neprecise şi inoportune. De aceea el răspunse menţinîndu-şi revendicările; pentru a înlesni atitudinea concesivă a Rusiei, sugeră o soluţie ingenioasă; oferea să restitue Bulgariei cele două judeţe ale Cadrilaterului dobrogean anexate Romîniei în 1913, ceea ce ar fi îngăduit Bulgariei să facă Serbiei concesiuni în zona litigioasă din Macedonia. In ce priveşte intrarea în războiu, ea se putea face în termen de cel mai tîrziu două luni după semnarea unei convenţii politice şi a uneia militare între puterile Antantei şi Romînia, stabilind condiţiile cooperării lor şi asigurarea trimiterii muniţiilor de care Romînia are absolută nevoe; termenul de intrare în acţiune ar putea fi fixat mai precis la peste cinci săptămîni [6]).

Pe cînd cancelariile diplomaţiei antantiste îşi pierdeau vremea în discuţiuni de amănunte, ofensiva austroungară mergea mai repede şi făcea progrese extraordinare. Infrîngerea rusă căpăta proporţii de desastru. Numărul prisonierilor ruşi căzuţi în mîinile duşmanului se cifra cu sutele de mii. Puternicile cetăţi ruseşti începeau să cadă una după alta; frontul de luptă era împins dincolo de Varşovia şi Bug. Puterea militară a Rusiei era adînc sdruncinată;

moralul naţiunii începea să se resimtă şi puterile occidentale se întrebau cu îngrijorare dacă Rusia va mai fi în stare să joace cu eficacitate rolul său de aliată în Orient [21]).

Subt impresia acestei stări de spirit, puterile Antantei devin nerăbdătoare; presiunile ce se exercită asupra guvernului rus încep să capete impresia de alarmă. La 20 Iunie, şeful marelui Stat major rus, Ianuşkievici, telegrafiază Marelui Cartier cerîndu-i ca „în vederea situaţiei militare să nu refuze propunerile lui Brătianu". El se mulţumeşte cu intrarea Romîniei chiar după cinci săptămîni şi cere să se accepte toate condiţiile politice şi militare puse de Romînia „afară de tunuri, puşti şi muniţii, de care ducem şi noi lipsă [6])". Diplomaţia apuseană începe şi ea să se emoţioneze. Isvolski, ministrul rus la Paris, raportează lui Sazonov că opinia publică din Franţa este enervată de tocmelile Rusiei cînd e vorba de cîştigat o alianţă atît de preţioasă ca a Romîniei. „In astfel de împrejurări, consideraţiile militare trebue să treacă pe primul plan şi concursul Romîniei trebue să fie cumpărat cu ori ce preţ [6])". Pentru a înlesni soluţia Banatului, la care Brătianu nu renunţă, Delcassé şi Asquith propun o soluţie nouă, adică compensarea Serbiei prin încorporarea Croaţiei [22]). Soluţia nu-i place lui Sonnino, doritor să menajeze Ungaria în vederea unei păci separate; totuşi ea este adoptată. In chipul acesta se aruncă prima piatră la edificiul unităţii iugoslave, ca o urmare a atitudinei intransigente a lui Brătianu în chestia Banatului.

Constrîns astfel să cedeze Romînilor, Sazonov n'o face totuşi decît pe jumătate. Abia în cursul lunei Iulie el declară că e gata să dea în Bucovina şi Cernăuţii pînă la Prut, dar în Banat, chestia Torontalului să rămînă în suspensie pînă la tratativele păcii. Dar peste cîteva zile se răsgîndeşte, revine asupra primei mişcări şi cere lui Poklevski să pretindă lui Brătianu în prealabil garanţie scrisă că va porni la războiu în interval de cinci săptămîni. Miniştrii de externe ai Franţei şi Angliei găsesc nelalocul ei cererea unei astfel de garanţii prealabile, care miroase a ultimatum şi va ofensa cu drept cuvînt pe Brătianu; de altfel, acesta răspunde că un astfel de angajament de cooperare militară n'ar putea fi luat decît prin convenţie specială încheiată de Statele-majoare respective. Şi de fapt, Brătianu cere generalului Averescu să-i redacteze proiectul unei convenţii militare între Romînia şi Rusia [1]).

O lună de discuţii şi tărăgăneli îi trebuisera lui Sazonov ca să dea lui Brătianu acest răspuns la propunerile precise pe care acesta i le făcuse la 23 Iunie. Se cîştigase doar principiul intervenţiei, fără ca problema însăşi a modalităţilor ei să facă vreun progres însemnat. Ba chiar, victimă a temperamentului său agitat şi schimbător, dominat de neîncredere şi aversiunea sa contra Romîniei, ministrul rus dărîma cu o mînă ce apucase a se clădi cu cealaltă. Abia la cîteva zile după răspunsul aşa de insuficient şi inabil dat Romîniei, ca şi cum s'ar fi speriat de pasul făcut, Sazonov se grăbeşte să

declare colegilor săi de la Paris și Londra (31 Iulie) că a făcut concesiuni Romîniei „à contre-coeur", gîndindu-se numai la interesul expediției din Dardanele și cu regretul de a fi acordat Romîniei „realisarea integrală a aspirațiilor ei, lăsîndu-i totuși libertatea de a rămîne inactivă" [22]). Noi instrucții orale, fără text scris, autoriză pe Poklewski să schițeze termenii unei convenții militare; un delegat al statului major rus i se va pune la dispoziție ca expert technic.

Era prea tîrziu. Războiul luase o întorsătură gravă pentru Antantă. Pe fronturile francez și italian acțiunea era în stagnație. Alianța Bulgariei cu Puterile centrale era consolidată. Metodele diplomației ruse, tărăgăneala pusă de Sazonov la recunoașterea revendicărilor naționale ale Romîniei împiedecaseră intrarea noastră în acțiune la momentul pe care marele duce Nicolae îl indicase ca priincios. Acum, acest moment trecuse de mult. Condițiile strategice erau cu totul schimbate. Retragerea Rușilor spre Est descoperea aripa noastră dreaptă; ei n'ar fi fost în stare să ia o ofensivă pe Nistru cu aripa lor stîngă, indispensabilă pentru acoperirea flancului romîn. Superioritatea tactică a Austro-germanilor era astfel în cît ei ar fi putut să cadă cu toată puterea asupra Romîniei, fără ca Rusia să poată să intervină. Apoi, din causa înfrîngerilor și a continuelor retrageri, circulația trenurilor pe teritoriul rus era desorganisată într'așa fel, în cît făcea cu neputință aducerea din Franța la noi a materialului de războiu și munițiilor ce comandasem acolo și fără de care nu puteam face războiul. Rusia însăși trecea printr'o criză foarte gravă a efectivelor, armamentului și munițiilor. In consiliul de războiu al comandanților de armate ruse ținut la Kholm în Iunie, marele duce Nicolae înfățișase țarului starea tragică a armatei. O jumătate de milion de oameni erau necesari pentru a complecta efectivele. Pentru ei nu existau însă puști: „în deposite nu mai erau de cît 40.000 și trebuiau 1.000.000. Ajunsese să lipsească puști chiar pentru soldații de pe fronturile de luptă. Efectivele de complectare erau mai prejos de orice critică: „oameni greoi, necioplitți, cari din lipsa armelor nici nu știau să tragă". Lipseau ofițerii și materialul de războiu, totul fusese uzat. Deficitul munițiilor de artilerie era enorm; mai ales pe frontul de Sud-Est nu existau nici 40% din cantitatea necesară [4]). O iritație și nemulțumire surdă, prevestitoare de revoluție, sguduia țara [21]). Desordini grave isbucniseră, mai ales la Moscova.

In astfel de condiții, intervenția noastră nu putea fi de nici un folos pentru aliați și expunea țara la un desastru sigur. Chiar înainte de căderea Varșoviei, țarul Rusiei fusese nevoit să recunoască situația și să declare ambasadorului englez Buchanan că „ar fi o greșală să se împingă guvernul din București să intre în războiu cîtă vreme armata rusă nu va fi în stare să reia ofensiva [3])"

Guvernele Antantei nu pot să nege evidența. A face presiuni asupra lui Brătianu ca să sigileze îndelungatele tratative printr'o convenție formală, cuprinzînd obligația de a intra la o dată precisă în răsboiu, în condiții ce însemnau o sinucidere a Romîniei, ar fi fost un act de nebunie, fără alt resultat de cît să silească pe conducătorul politicei romîne la demisie. De aceea, guvernele Antantei, inclusiv Sazonov, cad de acord că intrarea în acțiune a Romîniei nu mai e oportună; printr'o fină ironie, un istoric al tratativelor diplomatice subliniază faptul că acordul puterilor Antantei spre a accepta inacțiunea Romîniei s'a realisat instantaneu, atunci cînd cel pentru a stabili condițiile concursului ei întîmpinase atîtea dificultăți [22]). La 13 August, Puterile Antantei au înmânat lui Brătianu această notă, redactată de sir Grey: „Puterile aliate, luînd în considerație argumentele arătate de d. Brătianu, sunt gata să amîne semnătura acordului politic cu Romînia pînă la epoca în care guvernul romîn va fi în măsură să intre în acțiune [22])". Ei se mulțumesc, pentru moment, cu încredințarea că Romînia va împiedeca transitul pe teritoriul său a materialului de războiu dela Puterile centrale spre Turcia. Brătianu răspunse la 22 August, constatînd acordul său principial și confirmarea angajamentului.

In acest chip au luat sfîrșit, printr'un eșec complect, tratativele din 1915, începute cu patru luni mai înainte. La lumina aruncată de publicarea documentelor diplomatice, resultă în chip lămurit că întreaga răspundere a acestui eșec cade asupra guvernului rus care, nevroind a recunoaște dreptatea revendicărilor romînești și încăpățînîndu-se a refusa cele două colțuri din Bucovina și Banat, a preferat să învenineze și să tărăgăneze tratativele. Resultatul a fost pierderea întregului teritoriu galițian și polonez, pierderea unui aliat și pregătirea unui nou dezastru, cel din Serbia.

Unul din marii generali ruși [4]), recunoaște însuși greșalele de psihologie ale Rusiei, care făcea să cadă toate proectele întemeiate pe atragerea și colaborarea statelor balcanice, în special a Romîniei: „Marele stat slav spera să vie de hac Austroungariei cu singurele sale mijloace; pe de altă parte considera pe Balcanici ca pe niște „copii teribili", cari trebuiau ținuți sub tutelă. Nu-i plăcea ca Antanta să se amestece. Nu căuta să-și ascundă simpatia pentru Bulgari și neîncrederea față de Romînia". Rusia a contribuit mult ca problema războiului mondial în Balcani să nu capete o soluție satisfăcătoare.

Eșecul tratativelor din 1915 cu Romînia, datorit exclusiv întîrzierilor tratativelor diplomatice, în comparație cu repeziciunea cu care se urmau evenimentele pe cîmpul de luptă, îndreptățește pe cronicarul diplomatic să aplice Antantei imputarea ce se adresa altădată Austriei, de a fi „totdeauna în întîrziere cu un an, cu o idee, cu o armată" [22]).

*

*   *

Infrîngerea Rusiei răsturnase complect situația. Cu îngrijorare priveau acum conducătorii politicei romîni la norii ce se grămădeau de jur împrejur. Niciodată, dela începutul războiului situația nu fusese atît de favorabilă pentru Austroungaria. Rusia, principalul adversar, era paralizată pentru multă vreme. Romînia era izolată și intimidată. Bulgaria întindea mîna Puterilor centrale.

Era natural ca, profitînd de situație, privirile marilor comandamente ale Puterilor centrale să se întoarcă înspre sud-est, unde vechi socoteli, ținute în suspensie, așteptau să fie răfuite. Poziția militară a puterilor centrale era asemănătoare aceleia a unei fortărețe asediate, care suferă de blocul dușman. Acesta trebuia spart în singurul sector unde era mai ușor: spre Balcani, Turcia și Asia. Falkenhayn, șeful Marelui Stat-Major german, se decisese să dea lovitura în Balcani. Trebuia cu orice preț să se deschidă drumul de legătură cu Turcia, spre a putea procura aliatei, materialul de războiu de care avea absolută nevoe. Acest drum era închis de Serbia și de Romînia.

La marele cartier german începu să se discute care din aceste două țări trebuia atacată. La începutul lunii Septemvrie 1915 situația Romîniei devenise primejduită. Austroungaria închise granițele spre Romînia ca să mascheze concentrările de trupe ce făcea în vederea noului plan de campanie. Czernin explica la București că aceasta era necesar spre a împiedeca indiscrețiile ce se făceau dela București la Paris și Petrograd; de altfel mișcările de trupe ar fi îndreptate împotriva Rusiei, iar nu a Romîniei.

Guvernul romîn se văzu nevoit să răspundă cu contramăsuri. Frontiera muntoasă pe unde puteam fi atacați trebuia pusă în stare de apărare. Elementele militare care trebuiau să alcătuiască *trupele de acoperire*, desemnate prin planul de operații, au primit ordinele de chemare, au fost constituite în unități și au început să fie transportate pe graniță. Pe măsură ce ocupau locurile lor în munți, ele procedau la construirea întăririlor și drumurilor militare. Politicienii germanofili din țară se agită pe chestia concentrărilor romîne la granița autroungară; ei văd aci sămînță de conflicte. Se pot ivi incidente între trupele de pe graniță și cele de dincolo, ceea ce ar putea precipita conflictul cu Austroungaria. Czernin a comunicat că a obținut dela Viena retragerea trupelor și redeschiderea graniței, invitînd guvernul romîn să procedeze la fel. Brătianu răspunse că trupele romîne nu vor putea fi retrase înainte de cincisprezece zile; de fapt ele au fost ținute pe loc pînă la declararea războiului. Incercarea de intimidare nu reușise; dimpotrivă, ea oferise Romîniei pretextul de a-și întări granița.

In cele din urmă, Austro-Germanii se deciseră să atace Serbia, deoarece se găsi că era primejdios a creia un dușman nou, cîtă vreme cel existent nu era încă doborît.

In noua campanie împotriva Serbiei, alianța Bulgariei era un element indispensabil. Din cauza situației sale geografice, în inima peninsulei balcanice, Bulgaria nu încetase a fi solicitată de ambele partide. Puterile Antantei remiseră propunerile lor de alianță în vara anului 1915; prețul ei era cedarea către Bulgari a teritoriilor atribuite țărilor vecine prin tratatul dela București din 1913 și anume: Cavala dela Greci, Macedonia dela Sîrbi, Cadrilaterul dobrogean dela Romîni. Aceste propuneri aveau marele defect de a fi făcute într'un moment foarte puțin priincios, cînd balanța războiului era aplecată de partea Puterilor centrale. Ele n'au avut alt rezultat decît să indispună popoarele cărora li se cereau aceste sacrificii, fără să atragă pe Bulgari, cari duceau tratative secrete cu cealaltă tabără. La 6 Septemvrie Regele Ferdinand al Bulgariei și Radoslavoff semnau convenția de alianță cu Puterile centrale; primul obiectiv al acțiunii militare prevăzut de convenție era atacarea Serbiei pe la spate, în timp ce armata austro-germană a lui Mackensen o ataca pe frontul dunărean. Prinsă în cleștele dușmanilor săi din două părți, Serbia fu îngenunchiată.

Puterile Antantei au invitat din nou Romînia să intre în războiu în ajutorul Serbiei. Modalitatea era formarea unei ligi între Grecia și Romînia, spre a amenința Bulgaria cu atacul din două direcțiuni.

Guvernul romîn a răspuns că momentul este cu totul nepriincios pentru o intervenție militară. Situația generală pe fronturile de luptă poruncește cea mai mare prudență. Din cauza poziției favorabile a Austro-Germanilor pe frontul de răsărit, a complectei paralizări a Rușilor, Romînia riscă să fie atacată și sdrobită, cu atît mai mult, cu cît drumul Centralilor spre Constantinopol e mai scurt prin Romînia, decît prin Serbia. Romînia nu s'ar putea decide la acest pas greu decît dacă aliații ar trimite pentru susținerea acțiunii de ajutorare a Serbiei o armată de 400.000 de oameni în peninsula balcanică. Fără de aceasta, acțiunea Romînă ar fi o aventură primejdioasă pentru țară și nefolositoare pentru cauza generală.

De partea lor, Grecii nu puteau nici ei să intervină, cu toate că exista un tratat special cu Serbia, prevăzînd intervenția unuia din aliați în caz de atac împotriva celuilalt, și cu toată dorința lui Venizelos de a o face. Pricina de căpetenie era ostilitatea regelui Constantin, germanofil declarat. Pretextul invocat de rege spre a contesta existența unui *casus foederis* era găsit în interpretarea strictă a trei articole din Convenția greco-sîrbă; după primul, tratatul privea cazul unui războiu balcanic, iar nu al unuia general; apoi Grecia s'a angajat să ajute Serbia împotriva unui adversar, iar nu a patru; însfîrșit că Sîrbii trebuiau să dea o armată de 150.000 de oameni, iar Grecii 80.000; trebuind să facă față atacului masiv dinspre nord, Sîrbii nu puteau să execute literal această ultimă obligație. Față de aceste arguții ale lui Constantin, Venizelos găsi o soluție ingenioasă. Ceea ce nu puteau să facă Sîrbii, să facă Aliații. In locul Sîrbilor, Antanta să furnizeze ea acest ajutor, trimițînd la Salonic un important corp expediționar [31]). Soluția avea avantajul că îndeplinea și condiția pusă de Brătianu pentru intervenția

romînă. Franța și Anglia răspunseră că primesc propunerea și trimit corpul expediționar.

Negocierile pentru realizarea acestui plan merg însă greu. Sazonov trece prin schimbări bruște de sentimente: dela o bulgarofilie excesivă, la procedee cominatorii, izolate de ale colegilor săi. Rusia a organizat o demonstrație sgomotoasă, deplasînd un număr de trupe în Basarabia de sud. La București, știrea ajunge umflată ca proporții. Se colportează cum că s'ar fi făcînd exerciții de aruncarea de poduri peste Dunăre și că Țarul însuși a trecut trupele în revistă la Reni. Miniștrii Puterilor Centrale se emoționează și protestează pe lîngă Brătianu. A lăsa liberă trecerea Rușilor, înseamnează a transporta războiul pe teritoriul Romîniei. Guvernul romîn face o declarație hotărîtă că nu permite trecerea Rușilor prin țară, neavînd un tratat de alianță cu ei; nu este dispus nici măcar a le face o opunere *„pro forma"*. Incidentul nu se desvoltă. Rusia dă îndărăt explicînd că a fost doar „o inspecție a trupelor pentru împărțirea de decorații soldaților ce au luat parte la lupte", iar trupele au fost retrimise pe frontul bucovinean, de unde fuseseră luate. De altfel, și fără de aceasta, era evident că demonstrația rusă era un simplu *bluff;* armata rusă, desorganizată de înfrîngere, lipsită de puști și de muniții, nu era în stare să întreprindă nici o acțiune războinică serioasă.

Incă o dată, Isvolski depeșează dela Paris lui Sazonov că opinia publică e excitată împotriva Rusiei, atribuindu-i răspunderea încurcăturilor din Balcani, pricinuită de intransigența acesteia față de Romîni și parțialitatea față de Bulgari. Ambasadorul rus previne pe Sazonov că opinia publică din Franța cere demiterea lui Delcassé și Paléologue și repunerea în discuție a avantajelor acordate Rusiei în chestia strîmtorilor. Rusia trebue să caute a atrage Romînia, cedîndu-i o parte din Basarabia [4]).

In acelaș timp, lucrurile luaseră o întorsătură rea și în Grecia. Căderea lui Venizelos dela putere slăbise încrederea în cooperarea militară a acestei țări. Succesorul său, Zaimis, făcuse cunoscut la Niș refuzul Greciei de a-și ține obligațiunile. Scurtă vreme după acea, regele Constantin aruncă definitiv masca, înlocui pe Zaimis prin Skuludis, ceea ce însemna luarea unei atitudini net germanofile, și înștiința pe ministrul Franței la Atena că guvernul grec va desarma și interna orice trupă franceză, engleză ori sîrbă, ce va călca pe teren elin. Numai amenințarea cu forța reuși și liniștească, pentru cîtva timp, ostilitatea Greciei lui Constantin.

Expediția dela Salonic, organizată în astfel de condițiuni, a fost și insuficientă ca putere militară, și a venit și prea tîrziu, pentru ca să fie de vreun folos real. Romînia a trebuit să asiste, și cu inima strînsă, la sugrumarea Serbiei vecine.

Eșecul încercării de a atrage Romînia în războiu produse mare agitație în Franța. El se impută în primul rînd îndărătniciei

rusești, căreia Franța a lăsat să se subordoneze propria sa influență și acțiune. Se dorește o intensificare a acțiunii directe a Franței în Romînia. Se fac propuneri ca Blondel, ministrul Franței la București, să fie înlocuit printr'o personalitate de mîna întîia, ca Barthou ori Leygues; aceștia nu pot primi din motive de ordin personal. Delcassé, ministrul de externe al Franței, e făcut vinovat de eșecul din Balcani, unde manifestase prea multă încredere în Bulgari. Demisia lui Declassè provoacă o lungă criză ministerială. Noul minister se contsitue subt președinția lui Briand; acesta va da mai multă importanță frontului balcanic [23]). Briand oferă postul de ministru al Franței la București lui André Tardieu, pe care îl chiamă depe front; dar în fața atitudinii ostile a extremei-stinge parlamentare, trebue să renunțe la această numire [27]). Tardieu va aduce mai tîrziu, la conferința păcii, mari servicii cauzei romînești. Se vorbește de asemeni a se trimite o misiune militară la București, subt conducerea generalului Mondésir, fără sgomot mare, și mascată subt aparențele unor tratative economice și comerciale [23]).

Toate aceste combinații se isbesc de ostilitatea crescîndă a Puterilor Centrale. Situația militară a acestora este astăzi precumpănitoare și ele înțeleg a o folosi, făcînd Romînia să o simtă.

Iritația Puterilor Centrale împotriva Romîniei mergea crescînd. Din punctul de vedere al intereselor lor, ea era și explicabilă. Neutralitatea romînă, binevoitoare pentru Rusia, îngăduia acesteia să-și lase granița Prutului descoperită și să întrebuințeze aiurea toate forțele. Dimpotrivă, Austroungaria și Bulgaria trebuiau să-și țină la frontieră trupe, care ar fi putut să-și aibă o întrebuințare mai eficace într'o acțiune decisivă, dacă ar fi fost duse pe alte fronturi. Pe lîngă aceasta, Romînia, închisă la Dardanele, avînd ca vecină la răsărit pe Rusia, care n'avea nevoe de produsele noastre, refuza totuși să vînză ceva Puterilor Centrale, deși avea în magazie recolta a doi ani, condamnîndu-se singură la o ruină economică. In urma înfrîngerii ruse și a catastrofei sîrbe, Romînia era însă încolțită. Puterile Centrale, în luptă cu nevoile aprovizionării, erau dispuse să întrebuințeze amenințarea forței lor armate, pentru a obține ușurarea situației lor economice. Pentru liniștirea lucrurilor, guvernul romîn se văzu nevoit să cedeze puțin pasul și, cu știința țărilor Antantei, încheie cu Puterile Centrale un contract de furnituri de cereale. S'a evitat astfel atacul dușman, într'un moment cînd nu am fi putut fi ajutați de nimeni.

Pentru a nu da acordului economic cu Austro-Germania un caracter ostil Antantei, încheiarăm un acord asemănător și cu Anglia. Această țară cumpără cantități enorme de grîu, fără să le poată transporta, ci numai spre a le imobiliza în magazii și a împiedeca să fie cumpărate și transportate în țările dușmane. Astfel,

războiul european se mutase, în forme economice, pe teritoriul român *).

Incheierea contractului britanic a indispus foarte mult pe Austro-Germani şi a iritat pe Kaiser. Ei văd în această măsură o încercare a Romîniei de a sabota propriul lor contact. Von dem Bussche prezintă guvernului romîn o notă a guvernului său, în care se imputa României că prin această vânzare ea susţine pe adversarii Puterilor Centrale; contractul britanic va fi considerat ca o ruptură a neutralităţii şi va provoca măsuri corespunzătoare [15]). Regelui îi comunică Bussche că Germania nu mai are încredere în Brătianu şi că nu-i va mai face nici o comunicare. O schimbare de guvern pare indispensabilă; cercurile filogermane cred în iminenţa unui guvern Marghiloman. Răspunsul Regelui Ferdinand, transmis cancelarului Bethman Hollweg, arată că schimbarea guvernului ar fi o aventură primejdioasă, dată fiind quasi-unanimitatea parlamentului şi a opiniei publice. Va fi păstrată neutralitatea care a fost atât de utilă Germaniei în momente grele. Regele îşi exprimă temerea ca nu cumva politica germană să fie influenţată de Budapesta şi Sofia. Bethman-Hollweg a trebuit să se mulţumească cu această declaraţie de neutralitate, de şi are impresia că ea este deghizată şi că Romînia a încetat să ajute Antanta în planul ei de înfometare a Germaniei. Cancelarul german asigură că nu trebue să se creadă în niciun caz că politica germană ar primi influenţe dela Budapesta şi Sofia.

Din partea guvernului francez ne vin sfaturi de a resista, evitînd totuşi complicaţiuni cu Germania, pînă în trei luni, cînd se va produce ofensiva generală a Antantei; altmintreli s'ar putea întîmpla să fim atacaţi şi striviţi, ceea ce ar dăuna şi Antantei, care contează pe Romînia ca pe o rezervă ce trebue să intervină la momentul oportun [24]).

Recomandaţiile acestea erau foarte la locul lor. Căci în mintea conducătorilor Puterilor Centrale încolţise serios planul de a ataca Romînia. Imprejurările militare erau socotite ca foarte favorabile. In Decemvrie 1915 şi Ianuarie 1916, în urma ocupării Serbiei, trupele armatei Mackensen deveniseră disponibile. Ele fură reţinute în Banat, în vederea loviturii proectate împotriva Romîniei. La cartierul german dela Pless se redactă, în înţelegere cu generalismul bulgar Jekoff, un ultimatum, care trebuia adresat Romîniei [8]). Conducătorii militari pretindeau că, în vederea operaţiilor viitoare, Germania nu poate să aibă, în flancul ei, o armată nesigură, poate vrăşmaşă.

*) Contractul german Offenheim-Melchior prevedea cumpărarea a 50.000 de vagoane de cereale. „Biroul britanic'' s'a obligat să cumpere din recolta din ţară grîu pentru o sumă de 10.000.000 lire st., sau 262.000.000 lei. De fapt, a cumpărat 42.000 vagoane grîu pentru suma de 5.300.000 L. st. In urma contractului britanic, Austroungaria a mai propus un contract suplimentar de 100.000 de vagoane, dar Brătianu l'a condiţionat de liberul transit al mărfurilor ce vin din Elveţia — afară de muniţii, ceea ce Austria n'a primit, spre a nu înlesni comerţul Franţei şi Italiei.

Diferite consideraţiuni împiedecară înfăptuirea acestei ameninţări. Unele de natură economică: aprovizionarea cu petrol şi cereale din Romînia satisfăcea nevoi urgente ale Germaniei şi Turciei, care ar fi fost greu lovite prin întreruperea cauzată de războiu. Altele de ordin militar: Germanii nu erau siguri de capacitatea de luptă a trupelor bulgare, iar pe de altă parte doreau să dea o lovitură puternică pe frontul francez, pentru care aveau nevoe de toate forţele disponibile.

Totuşi, curentul care cerea în Germania atacarea Romîniei era susţinut şi în unele cercuri politice. Atotputernicul ministru Hellferich vroia cu orice chip „clarificarea'' situaţiei balcanice prin constrîngerea Romîniei: „numai cînd vom ţine strîns pe *donna Roumania* cu braţul de talie, se va decide să joace cu noi [9]). Influenţa lui Falkenhayn, şeful statului major al armatei germane, fu însă precumpănitoare: se hotărî marea ofensivă dela Verdun şi se renunţă la planul atacării Romîniei.

Anul 1916 se deschidea subt perspective mai bune. Puterile Antantei îşi dăduseră seama de neajunsurile lipsei de directive unitare şi de coordonare ale sforţărilor lor. Conferinţa interaliată ţinută la sediul cartierului general francez, Chantilly, în Decemvrie 1915, întocmise planul unei ofensive concordante, dată deodată de toţi aliaţii. E drept că Germanii, atacînd Verdunul, o luaseră înaintea Aliaţilor; ceea ce însă n'a împiedecat ca ofensivele de pe Somme şi Brussilow să se deslănţuiască aproape la timpul hotărît. Conferinţa refuză însă să admită proectul elaborat de Alexeiew *), al unei ofensive în direcţia Budapesta, cu un atac rus prin Galiţia şi unul francoanglo-italian prin Serbia. De altfel, aliaţii nu prea aveau deplină încredere în relatările ruseşti **). Stimulaţi de aliaţi, Ruşii se puseră pe lucru pentru a-şi ameliora transporturile imensului material de războiu furnisat de aliaţi şi a folosi marile lor disponibilităţi în material uman. Misiunea specială franceză trimisă la Petrograd subt direcţia lui Doumer şi a generalului Pau, nu putu să nu constate sforţarea militară rusă, dar şi indiciile crescînde ale unei oboseli şi indiferenţe ce copleşeau tot mai mult spiritele ruseşti.

*) O importantă schimbare se petrecuse în înaltul comandament rus. Marele Duce Nicolae, generalissimul armatelor ruseşti, fusese ridicat dela comanda sa şi trimis în Caucas. Comanda nominală a armatelor ruseşti fusese luată de Ţarul Nicolae, având ca şef al Marelui Stat Major pe generalul Alexeiew; acesta va conduce, de fapt, operaţiile. Alexeiew, îmbolnăvindu-se în toamna anului 1916, a fost cîtva timp înlocuit de generalul Gurko.

**) Un incident penibil petrecut în cursul conferinţei dela Chantilly arată ce preţ se putea pune pe informaţiile oficiale ruse. Pe cînd delegatul rus, generalul Gilinski, pretindea că efectivele ruse de pe frontul de luptă ating cifra de 2.700.000 oameni, Joffre făcu dovada oficială că nu erau decât 1.360.000 de oameni, dintre cari 160.000 fără puşti!

Erau semne serioase că se apropie şi pentru Romînia evenimente hotărîtoare. Interesele celor două partide în luptă, din ce în ce mai arzătoare, strîngeau tot mai de aproape Romînia cu cercul lor de foc. Criza contractelor de cereale din timpul iernei amenințase la un moment dat să scoată forțat Romînia din neutralitate. Joffre dădu instrucțiile corespunzătoare generalului Sarrail, intervenind în acelaşi timp prin Pau pe lîngă marele cartier rus să constitue înapoia aripei stînge ruseşti o rezervă solidă care, la nevoie să poată susține Romînia. Aplanarea diferendului germano-romîn şi atacul asupra Verdunului lăsară pe planul al doilea chestia intervenției romîne care, totuşi, era privită ca indispensabilă. La 25 Februarie, Alexeïev declarase generalului Pau: „Dacă Romînia s'ar decide să dea concurs adversarilor noştri, aceasta ar însemna moartea oricărei ofensive ruseşti" [12]).

Primăvara se iviră muguri noi. In Martie, Filipescu vizitase frontul rus dela Cernăuți pînă la Pripet, fusese primit prietenos de țar la Mohilev, avusese întrevederi la Petrograd cu conducătorii politicei şi ai armatei ruseşti. Peste tot i se înfățişase mirajul puterii ruseşti renăscute din dezastrul anului precedent, i se zugrăvise împrejurările în culorile cele mai trandafirii şi i se puneau întrebări nerăbdătoare asupra datei intrării noastre.

In decursul lungilor tratative din 1915, guvernul romîn ajunsese să-şi exprime cu claritate punctul său de vedere. Hotărîrea sa era limpede şi irevocabilă în ce priveşte sensul intrării: Romînia nu va participa la războiu decît alături de țările Antantei, luptînd laolaltă cu ele pentru triumful comun care va aduce realizarea idealului său național. Tot aşa de hotărît însă, guvernul romîn condiționase această intrare de realizarea unui program de acțiune, care să asigure cooperării sale militare o cît mai deplină punere în valoare a forțelor sale, atît spre folosul cauzei generale, cît şi pentru al său propriu. De aceea, Brătianu refuza să ia supremul angajament fără garanțiile politice şi militare, pe care le socotea indispensabile. Experiența dureroasă a propriei noastre țări în 1878, cea cu totul recentă a Serbiei în cursul războiului actual, obligau pe bărbatul de stat romîn la o mare prudență. Mai ales că el era tocmai fiul lui Ioan Brătianu, care experimentase metodele ruseşti în 1877—78.

Condițiile cooperării fuseseră definitiv fixate şi comunicate miniştrilor Antantei la 4 Noemvrie 1915

Romînia era lipsită de muniții. La această dată ea nu dispunea decît de un stoc de 1.500 de lovituri de fiecare tun; față de marea consumație cerută de războiul mondial, această provizie nu ajungea decît pentru 15 zile. De aceea, prima condiție, pentru a face războiul posibil, era să i se furniseze pe calea Arhangelsk armamentul şi munițiile cumpărate de ea din țările aliate, precum şi organizarea unui serviciu regulat de aprovizionări, prin teritoriul rusesc.

In al doilea rînd, venea chestiunea planului strategic al operațiunilor romîne. Ele erau în strînsă legătură cu țelurile noastre de războiu. Acestea erau peste Carpați. Pentru a le atinge, nu trebuia să avem la Dunăre preocupări care să rețină acolo forțele indispensabile în Ardeal. Pentru a da acțiunii romînă toată eficacitatea cuvenită, trebuia ca intrarea în acțiune să se facă în acelaşi timp cu o ofensivă generală pe toate fronturile şi una specială împotriva Bulgariei. Acest stat trebuia să fie făcut inofensiv printr'o acțiune militară pornită în acelaşi timp pe frontul dela Salonic de o armată franco-engleză, în putere de circa 500.000 de oameni, şi la frontiera dobrogeană de o armată rusă în putere de 200.000 de oameni. Se punea o deosebită greutate pe această din urmă operațiune, care pe lîngă scopul militar, avea şi unul politic: a face definitivă, ireparabilă, ruptura între Aliați — în special Ruşi — şi între Bulgari, şi a curma astfel echivocul care rezulta din neînțeleasa politică de menajamente a Ruşilor față de Bulgari.

Condițiile militare erau întregite de cele politice. Romînia cerea, în caz de isbîndă, îndeplinirea integrală a revendicărilor sale naționale peste Carpați: alipirea Transilvaniei propriu zise, Banatului şi Bucovinei întregi şi a părților romîneşti din Crişana şi Maramureş. Iar ca garanție că Romînia nu va mai fi nesocotită şi maltratată ca la Congresul din Berlin, ea va fi reprezentată la masa verde a Conferinței de pace cu drepturi egale cu celelalte popoare aliate.

Aci era punctul nevralgic al relațiilor noastre cu Rusia. Spre a avea siguranța dinspre vecinul imediat şi aliatul nesigur, Brătianu cerea ca obligațiile luate de Rusia să aibă girul celorlalte puteri aliate, „a acelor state care au respectul istoric al semnăturii lor şi care, chiar războiul mondial îl deslănțuiseră pentrucă voiau, odată pentru totdeauna, şi cu jertfele pe care le comportă, să împiedece ca de aci înainte tratatele între state să fie sdrențe de hîrtie sau hrisoave fără drepturi" [3]). Ca o semnificativă dovadă de neîncredere față de Rusia, chiar în convenția din 1914, se introdusese garanția statuquoului teritorial al Romîniei în frontierele ei actuale, împotriva unei eventuale încălcări din partea aliatului suspect, iar Rusia se obliga să facă să se ratifice de Cabinetele din Paris şi Londra angajamentele luate.

Dar marii şefi militari ruşi ne priveau acum cu alți ochi. Situația generală suferise schimbări. Criza trecuse. Rusia scăpase — cu grave pierdere de sînge şi teren — din cleştele marei ofensive austro-germane, şi se repusese pe picioare. Serbia fusese îngenunchiată. Bulgaria era în lagărul duşman. Guvernul rus simula acum indiferență în privința tratatelor cu Romînia, revenind la vechile temeri față de țara vecină, a cărei politică nu se armoniza totdeauna cu a sa şi ale cărei revendicări le socotea disproporționate cu ajutorul militar pe care era în stare să-l dea. Statul major rus, subt impulsiunea lui Alexeïew, uitînd ardoarea cu care solicitase în vara anului trecut concursul Romîniei, făcea acum socoteala că intrarea Romîniei ar complica situația militară, impunînd aliatei sale celei mai apropiate supravegherea şi apărarea unui supliment de 750 de km. de frun-

tarie. Cercurile militare ruse declarau făţiş că ar fi mai de folos pentru Rusia o prelungire a neutralităţii romîne, decît intrarea ei în războiu ca aliată.

E interesant de precizat că Sazonov în memoriile sale[62]), scrise mult timp după încheierea războiului şi subt influenţa rezultatelor sale, pretinde că a împărtăşit totdeauna părerea că Romînia, din cauza insuficientei sale pregătiri militare, era mai de folos ca neutră, decît ca aliată. In realitate, din conţinutul telegramelor trimise chiar dela începutul războiului, se poate vedea tocmai contrariul; ministrul rus cerea pe un ton cominatoriu şi cu mari promisiuni intrarea Romîniei în războiu ca aliată. Convenţia din Octomvrie 1914, prin care se promitea Transilvania şi Bucovina în schimbul neutralităţii binevoitoare, este un episod tactic, făcut subt îndemnul lui Poklewski, spre a para supralicitaţia austro-germană.

In ipoteza unei cooperări militare cu Romînia, generalul Alexeïev declara că, din cauza dificultăţilor de transport pe căile ferate, nu-i este cu putinţă să trimită forţe ruseşti la Dunăre. Răsturnînd situaţiile politice şi militare, şeful statului major rus se declara dispus să *susţină* eventual Romînia, trimiţînd o armată rusă de 10 divizii (100.000 de oameni) în Bucovina, spre a ameninţa flancul drept austro-german, într'o ofensivă generală rusă pe frontul de Est[21]) El reducea rolul armatei romîne la o operaţie de poliţie: paza frontierei danubiene împotriva unui eventual atac bulgar şi acoperirea fruntariei spre Transilvania. Cu alte cuvinte, Romînia, privită de Rusia ca o mică putere vasală[12]), trebuia să se mărginească a rămîne în defensivă pe toate fruntariile, spre a uşura armatelor ruse atacul general împotriva Austro-germanilor. Romînia se vedea exclusă dela acţiunea militară pentru liberarea fraţilor. Rezultatul acestei împărţiri ciudate de roluri ar fi fost ca, în caz de succes, armatele victorioase să dispună materialmente de teritoriile ocupate, iar ţara, ale cărei armate au păstrat rolul defensiv, să se mulţumească cu ceea ce generozitatea celor dintîi va binevoi să-i acorde. Pe scurt, am fi fost puşi, atît din punct de vedere politic, cît şi militar, subt dependenţa complectă a Rusiei[19]).

In aceste împrejurări se desfăşură formidabilul atac german împotriva Verdunului. Subt avalanşa de fer şi foc, Franţa se clătina, însă resistă cu eroism. Era însă necesar ca alte acţiuni militare pe alte fronturi să producă diversiuni, care să uşureze situaţia gravă dela Verdun. O ofensivă rusă, dată la aripa de Nord a frontului, în regiunea lacului Naroci, cu toate pierderile mari de oameni, a trebuit oprită peste două săptămîni, epuizată.

La 2 Martie 1916, preşedintele republicei franceze telegrafiă direct ţarului. Era semnalul noilor tratative, ale anului 1916. Poincaré se silea să demonstreze importanţa capitală pe care o presenta pentru aliaţi intrarea Romîniei în acţiune, şi ruga pe ţar să întrebuinţeze toată autoritatea lui pentru ca planurile cooperaţiunii militare ruso-romîne să se stabilească după dorinţa Romînilor, adică

astfel ca „acţiunea militară principală a Romîniei să se îndrepteze înspre regiunile ce i-au fost rezervate prin acordurile diplomatice; acolo, acţiunea îi va fi înflăcărată de rolul ei liberator pe un teatru de operaţii unde va întîlni pe fraţii de aceiaşi rasă"[21]).

Ţarul se mulţumi să răspundă în termeni vagi, punîndu-se chezaş bunelor intenţii ale guvernului rus şi făcînd aluzii asupra vinei guvernului romîn de a întîrzia hotărîrea. Aceleaşi explicaţii superficiale le da ambasadorul Paléologue lui Filipescu, aflat în vizită la Petrograd; cu tot temperamentul său năvalnic şi ostilitatea împotriva lui Brătianu, pe care nu o tăinueşte, omul politic romîn nu şovăe să declare ambasadorului că aprobă cu totul politica prudentă a lui Brătianu[21]).

Lucrînd în acelaşi sens, Joffre ceru lui Briand să intensifice acţiunea diplomatică pe lîngă guvernul rus, pentru ca acesta să facă dovada unui spirit real de conciliaţie. Pentru a începe cu un gest semnificativ, generalisimul francez reuşi să convingă guvernul său ca să expedieze muniţiile comandate de Romînia în Franţa, spre a fi deocamdată depozitate în localităţi din Rusia meridională, cită vreme Romînia nu se va fi hotărît[12]). Inlocuind pe generalul Pau prin Janin ca delegat pe lîngă Stawka, Joffre îi dădea în instrucţiunile relative la ofensiva rusească ce era în pregătire, şi sugestia relativă la zona cea mai avantajoasă din punct de vedere al interesului strategic comun: generalul Janin trebuia să atragă discret atenţia Ruşilor asupra interesului de a cîştiga încrederea Romînilor printr'o ofensivă în vecinătatea teritoriului lor[12]).

Tratativele asupra cooperării militare ruso-romîne au intrat într'o perioadă activă prin sosirea în Bucureşti a colonelului rus Tatarinow, însărcinat cu misiunea de a stabili condiţiile prealabile ale acestei cooperări. Dar discuţiunile au reluat caracterul de tărăgăneală. De unde, anul trecut, dificultatea principală fusese resistenţa guvernului rus de a recunoaşte în întregime revendicările noastre teritoriale în Banat şi Bucovina, anul acesta dificultatea vine mai ales dela neînţelegerea asupra misiunii şi importanţei ajutorului rus la graniţa dobrogeană şi din cauza transportului de arme şi muniţii.

Cunoaştem importanţa strategică şi politică pe care o atribuia Brătianu unei acţiuni ruseşti în stil mare împotriva Bulgarilor, la graniţa dobrogeană[2]). Tocmai de acest lucru se fereau Ruşii, cari manifestau o deosebită repulsiune la ideea de a ataca pe Bulgari. Vechiul spirit panslavist era încă viu în sufletul rus. Sazonov era filo-bulgar declarat, iar principalul şef al opoziţiei, istoricul Miljukov, era preşedintele ligii panslave şi prieten credincios al Bulgariei. Aceasta era considerată ca un frate mai mic rebel, care trebue certat, dar nu lovit. Rusia căuta tot felul de tertipuri ca să scape de obligaţia de a ataca pe Bulgari şi a lua asupră-şi apărarea graniţei de Sud a Romîniei.

Bulgarofilia rusească, influenţînd în acelaşi sens cu părerea preconcepută a lui Alexeïev, cum că adesiunea romînă n'ar fi de o trebuinţă reală pentru Antantă, ci dimpotirvă ar aduce acesteia complicaţii politice şi militare, erau cauzele paraliziei tratativelor. Cînd în a doua jumătate a lunii Aprilie, colonelul Tatarinov, întors la Petrograd din Bucureşti, lămuri comandamentul rus asupra condiţiei indispensabile a acţiunei ruseşti la frontiera dobrogeană şi la Sud de Dunăre, spre a neutraliza pe Bulgari prin ocuparea regiunei Rusciuc-Varna şi a apăra capitala Romîniei, conducătorii ruşi izbucniră în protestări indignate şi furioase. „Brătianu îşi demască jocul, exclamă Sazonov; această pretenţie excesivă este numai un pretext spre a se sustrage dela încheierea convenţiei". Intr'o scrisoare adresată lui Joffre, Alexeïev comentează cu răutate teza romînă, spre a ajunge la concluzia sa obişnuită: chiar dacă le-am accepta această condiţie care ar deplasa centrul de gravitate al operaţiilor noastre spre Sud şi la extremitatea aripei noastre stîngi, Romînii ar născoci cu siguranţă după obiceiul lor, o nouă pretenţie, ca să cîştige timp pînă în momentul cînd ar fi siguri să-şi ajungă ţelul fără sforţare. Trebue să facem pe Romîni să înţeleagă că adeziunea Romîniei nu este o nevoie neapărată pentru puterile aliate. Romînia poate conta pentru viitor pe o compensaţie măsurată exact după sforţările ce va desfăşura şi după faptele sale militare" [21]). Această brutală eşire a generalisimului rus împotriva Romîniei pregătea de fapt intenţia de a rupe tratativele şi a muta zona ofensivă rusă la graniţa Romîniei mai în spre Nord [12]).

Joffre face sforţări să împiedece ruptura şi intervine cu soluţii conciliatoare, adresînd fiecărei părţi sfaturile sale. Pentru liniştirea Ruşilor, Joffre scrie lui Paléologue: „gîndesc la fel cu el (Alexeïev), că ar fi bine să comunicăm Romîniei că concursul ei, oricît îl dorim, nu ne este indispensabil şi că această ţară, dacă vrea să obţină mai tîrziu compensaţiile pe care le doreşte, trebue să se hotărască să dea armatelor aliate concursul efectiv al armatei sale în forma pe care i-l cerem noi" [21]). Pe Romîni îi asigură că rolul lor este de a ataca în Bucovina şi Transilvania în legătură cu aripa stîngă rusă, pe cînd frontiera de Sud va fi garantată de o ofensivă simultană a armatei dela Salonic şi a unei armate ruse din Dobrogea. Pe generalul Alexeïev încearcă să-l convingă că o înţelegere între Rusia şi Romînia rămîne posibilă dacă Rusia ar consimţi, în combinaţie cu armata dela Salonic, să atace pe Bulgari, *chiar cu efective restrînse* [12]) Aceşti termeni indicau destul de lămurit intenţia de *bluff* cu care generalisimul francez dorea să obţină încetarea resistenţei romîne.

Chestia transporturilor constituia de asemeni o dificultate serioasă. Dela ocuparea teritoriului Serbiei, rămăsesem cu totul izolaţi de Europa occidentală. Abia în Mai 1916, aliaţii au admis ca transporturile pentru Romînia să se facă prin Vladiwostok, portul siberian de pe ţărmul Oceanului Pacific. Aceasta însemna ca armata noastră să fie despărţită de principalul ei port de aprovizionare, Marsilia, prin distanţa fantastică de 25.000 km, adică cu mai mult de jumătate din lungimea meridianului pămîntesc [19]). Cu mari greutăţi şi numai în urma intervenţiilor stăruitoare ale lui Joffre ni s'a admis să facem transporturi şi prin Arhangelsk şi abia la 1 August 1916, unul din cele trei vapoare romîne ce navigau în marea liberă, a putut sosi la Arhangelsk.

Din fericire, conducătorii politici ai Franţei vedeau lucrurile cu mai multă claritate şi nu împărtăşau pretenţia rusească de a ne arunca orbeşte în vîltoare. La 5 Mai sosi la Petrograd o misiune franceză alcătuită din miniştrii Viviani şi Albert Thomas, cu scopul de a pune la punct cîteva chestiuni importante de colaborare militară interaliată. Intre acestea, era şi „a insista pe lîngă Sazonov pentru ca statul major rus să se arate mai înţelegător faţă de Romînia" [21]). Intervenţiile lui Viviani n'au avut însă prea mare răsunet, Sazonov mărginindu-se să declare că n'are încredere în Brătianu, adăugînd încă temerea ca nu cumva intrarea în războiu a Romîniei de partea Antantei să provoace intrarea Suediei de partea Puterilor Centrale [21, 23]). Tratativele intraseră din nou într'o fază de lîncezeală.

Intre timpuri, situaţia pe fronturile de luptă se îmbunătăţise simţitor pentru Antantă. Planul ofensivei concordante dela Chantilly putea să fie pus în aplicare.

Pe frontul occidental, marea bătălie dela Verdun părea că a trecut peste criza ei acută; ofensiva germană se domolise. Francezii şi Englezii începuseră, la rîndul lor, puternica ofensivă de pe Somme care măcina zi cu zi considerabile forţe germane. Pe frontul rusesc, marea ofensivă Brussilov, dată cu o extraordinară risipă de vieţi omeneşti, obţinea succese foarte importante, împingînd înapoi frontul austro-german şi făcînd sute de mii de prizonieri. Bucovina era din nou în mîinile Ruşilor. La Mamorniţa, în toiul luptei, un detaşament rusesc intrase pe teritoriul Romîniei; el se retrase la somaţia guvernului nostru. Deşi călcarea neutralităţii şi a teritoriului romîn era flagrantă, opinia publică nu se emoţionă, ba chiar primi ştirea cu oarecare simpatie. Chestiunea cooperării militare ruso-romîne era coaptă!

Subt influenţa ofensivei lui Brussilov, Austroungarii trebuiră să renunţe la ofensiva lui Conrad dela Arsiero şi Asiago, care începuse să devină primejdioasă pentru Italieni; numeroase unităţi austroungare şi artileria grea fură transportate din nou pe frontul rus. Italienii au putut să reia atacurile pe Isonzo. La Salonic, în sfîrşit, un nou front de luptă începe să se organizeze şi să se consolideze; acţiuni importante împotriva Bulgarilor erau în perspectivă. Superioritatea Antantei părea evidentă pe toate fronturile; iniţia-

tiva trecuse peste tot în mîna ei. Puterile Centrale, strînse într'un cerc de foc, erau reduse la defensivă.

Ivirea Ruşilor la Prut şi în Bucovina avu efectul scînteiei ce trebuia să aprindă din nou focul tratativelor care mocnea de vreo lună. Sazonov, chinuit de neîncrederea sa în Brătianu şi de repulsiunea faţă de programul atît de lămurit şi de hotărît al revendicărilor romîneşti, nu era omul care să dea pinteni convorbirilor. Cel mult dacă baronul Schilling, gerantul ministerului de externe rus, dădea, cam cu gura pe jumătate, asigurări în privinţa transportului urgent al muniţiilor [22]).

In mijlocul acestor evenimente se petrecu o întorsătură neaşteptată a tratativelor. Iniţiativa lor e luată de Francezi. Iar tonul notelor diplomatice devine cominatoriu. Romînia e *somată* să intre în războiu.

La 16 Iunie, Briand chemă pe ministrul Romîniei, Lahovary, şi-i declară că „ora Romîniei a sosit''. Romînia nu va mai putea prelungi neutralitatea, fără să renunţe la împlinirea idealului ei naţional. Va interveni personal ca Rusia să satisfacă cererile Romîniei. Primul ministru francez crede că cunoaşte mai bine ca oricine sentimentele Romîniei, de aceia, încrezător în reuşita chestiunei ale cărei fire le-a luat în mînă, el se grăbeşte să şi anunţe în Consiliul de miniştri dela 22 Iunie că „intervenţia Romîniei este iminentă'' [23]). Executîndu-şi programul, Briand intervine la ministerul de externe rus, exprimîndu-i subt forma cea mai stăruitoare dorinţa guvernului francez ca Rusia să primească toate condiţiunile puse de guvernul romîn. Ca dovada prealabilă a bunei sale voinţe, guvernul rus să predea celui romîn materialul de războiu depozitat la Arhangelsk şi Vladiwostok. Rezultatul a fost răspunsul în doi peri semnat de baronul Schilling şi arătat mai sus.

Cîteva zile mai tîrziu, prin mijlocirea lui Blondel, Briand trimitea lui Brătianu o notă a cărei formă diplomatică nu mai ascundea energia fondului. Interpretînd ofensiva franceză de pe Somme ca realizarea uneia din condiţiile puse de Brătianu, a unei ofensive generale a Aliaţilor, nota preciza: ...„Intervenţia Romînilor, ca să aibă o valoare, trebue să fie imediată. Atacarea viguroasă a armatelor austriace, decimate şi în retragere, este o sarcină relativ uşoară pentru Romîni şi extrem de folositoare pentru Aliaţi. Această intervenţie ar sfîrşi să demoralizeze pe un adversar dezechilibrat şi ar permite Rusiei să concentreze toate forţele ei împotriva Germaniei, dînd ofensivei sale maximum de eficacitate. Romînia ar lua astfel loc în coaliţie într'un moment psihologic şi ar asigura în chip legitim în ochii tuturora satisfacţia largă a aspiraţiilor sale naţionale. Ceasul de faţă e solemn. Puterile occidentale n'au încetat de a avea încredere în d. Brătianu şi în poporul romîn. Dacă Romînia nu profită de ocazia prezentă, ea nu va mai avea putinţa să devină un popor mare prin reunirea tuturor fiilor săi'' [21]). Generalul Joffre se

asociază la demersuri, făcînd o intervenţie analoagă prin ataşatul militar francez dela Bucureşti, sprijinind acţiunea colonelului rus Tatarinov.

Demersul lui Blondel era — în împrejurările în care avea loc, de o importanţă capitală; el depăşia tot ce se făcuse pînă atunci. Brătianu ceru cîteva zile de gîndire. La 4 Iulie răspunsul primului ministru al Romîniei fu comunicat miniştrilor Franţei şi Rusiei [4]). In conştiinţa situaţiei ţării şi a răspunderilor sale, Brătianu face cunoscut cum că el crede că momentul intervenţiei romîne a sunat. Romînia e gata să intre în acţiune. De altfel, el împărtăşeşte indirect şi ministrului austro-ungar Czernin părerea sa: „deastădată toată lumea începe să creadă că sfîrşitul războiului se apropie'' [17]). Dar Brătianu declară încă odată neted că acţiunea Romîniei rămîne subordonată împlinirii celor patru condiţii care trebue să-i asigure izbînda: regularitatea predării muniţiilor, continuarea ofensivei generale aliate, a acţiunii ruse pe frontul galiţian, garantarea împotriva atacului bulgar [4]). Răspunsul lui Briand, dela 7 Iulie, este afirmativ asupra tuturor punctelor; el precizează că primul convoi de muniţii *a plecat dela Arhangelsk la 5 Iulie* şi că celelalte vor urma cu regularitate; el insistă ca intervenţia romînă să se facă imediat, altfel Romînia ar risca să i se retragă avantajele făgăduite. Cam în acelaşi timp însă, Joffre comunica statului major romîn prin ataşatul său militar că „primul convoi de muniţiuni *va sosi la Arhangelsk* către 1 Iulie [12]). Astfel de contrazniceri nu erau de natură să întărească încrederea Romîniei. De fapt abia la 1 August, unul din cele trei vapoare romîneşti ce navigau în apele libere şi subt protecţiunea Antantei, *Bucureşti*, a sosit la Arhangelsk [10]).

Erau între cabinetele din Petrograd şi din ţările occidentale ale Antantei, divergenţe nu numai de ton, dar şi de fond. Demersurile ruse dădeau impresia unor concesiuni făcute cu călcare peste inimă. Un reviriment important se produse însă în primele zile ale lunii Iulie. Rusia încetă cu atitudinea sa de reavoinţă şi luă o iniţiativă activă. Ea propuse puterilor aliate două lucruri: realizarea unui acord pentru ca presiunea asupra Romîniei să se facă în chip colectiv şi energic, fixîndu-se Romîniei o dată precisă de intrare în războiu; Rusia să aibă delegaţia de a centraliza la Petrograd direcţia negocierilor [22]).

Această schimbare de atitudine se făcuse subt presiunea conducătorilor militari, tocmai a celor ce pînă acum afectase o slabă apreciere a concursului romîn. La 1 Iulie, generalul Alexeïev trimitea ataşatului său militar la Bucureşti, Tatarinov, o telegramă — comunicată în copie lui Joffre — prin care cerea grabnica intervenţie romînă. Enumerînd împrejurările favorabile ale momentului — aşa cum le vedea el — şi adăugind angajamentul său de a face să se transporte „de pe acum, fără întîrziere'', materialul armatei romîne „în cazul unei hotărîri irevocabile a Romîniei'', generalul rus sfîrşia

cu o ameninţare foarte transparentă: „Intrarea în acţiune a Romîniei, în momentul acesta, va avea o valoare corespunzătoare în desfăşurarea comună a sforţărilor puterilor aliate, ceea ce nu va fi cazul cînd hotărîrea sa va fi amînată pentru o epocă nedefinită. Situaţia porunceşte Romînilor de a se alătura nouă *acum, ori nici odată*" [10]).

Răspunsul guvernului romîn arăta — cum era natural — că consideraţiile stategice ale generalului Alexeïev nu rezolvau nici regularitatea transporturilor de material, nici trimiterea corpului expediţionar de 200.000 Ruşi la frontiera dobrogeană, lucruri indispensabile pentru hotărîrea Romîniei. La aceasta, Alexeïev replică prin Tatarinov la 8 Iulie, repetînd demonstraţiile sale în privinţa slăbiciunii Austriacilor şi a sleirii rezervelor puterilor centrale. Telegrama cuprinde rîndurile semnificative: „...demonstraţi-le (Romînilor) că tocmai acum situaţia militară este cea mai favorabilă unei intrări în acţiune a Romînilor. Dacă ei vor să aştepte o slăbiciune şi mai mare a Austriacilor, nu vom mai avea nevoe de o cooperare romînă, nici chiar nu va mai fi vreo raţiune de a permite Romînilor să facă o intrare triumfală pe teritoriul austriac" [10]).

Nevoit să cedeze presiunilor repetate şi categorice ale ambasadorului francez, guvernul rus dă ordine pentru începerea transporturilor de materiale de războiu dela Arhangelsk spre graniţa romînă. Cît priveşte însă apărarea graniţei sud-dobrogene, generalisimul rus afirmă că ea poate fi făcută de singuri Romînii, întrebuinţînd acolo o parte din forţele lor proprii; „de sigur, la nevoie, am putea să ne sforţăm să trimitem în Dobrogea *una sau două divizii* (20.000 oameni)" [10]).

Demersurile insistente ale generalisimului rus au avut darul să convingă la o intervenţie energică şi pe generalisimul Joffr. Din însărcinarea lui, ataşatul militar francez la Bucureşti, Pichon, a înmânat guvernului romîn la 6 Iulie o notă care, după ce parafrazează consideraţiile strategice ale generalului Alexeïev, sfîrşeşte cu fraza: „Generalul comandant al armatelor franceze mă însărcinează să exprim generalului Iliescu, că el împărtăşeşte în întregime modul de a vedea al înaltului comandament rus şi crede că Romînia trebue să se decidă *acum, ori nici odată*". Ataşaţii militari ai Angliei şi Italiei, Thompson şi Ferigo, înmînează Ministerului de Războiu romîn din partea guvernelor respective adrese cu acelaşi cuprins, sfîrşind cu aceiaşi gravă injoncţiune. Acordul între puterile Antantei era realizat!

Atît prin forma întrebuinţată, cît şi prin cuprins, invitaţia avea caracterul unui ultimatum. Eram puşi în alternativa: ori intrăm imediat în războiu fără garanţiile cerute, ori — în caz contrariu — ni se refuză colaborarea în viitor şi ni se retrag toate făgăduielile şi toate angajamentele luate pînă acum în privinţa revendicărilor noastre naţionale.

Care era pricina acestei schimbări subite în atitudinea Rusiei şi a intervenţiei ei stăruitoare pentru urgenta noastră intrare în acţiune?

Desfăşurarea ulterioară a evenimentelor a arătat că situaţia Antantei — şi în special a Rusiei — nu era la acea epocă atît de trandafirie cum îi plăcea lui Alexeïev s'o descrie. Ofensiva Brussilov, cu toate aparenţele ei strălucite dela început, nu a corespuns aşteptărilor optimiste ce se puseseră în ea. Concepută ca o acţiune de descărcare a frontului francez, prins în acţiunea violentă dela Verdun, data începerii ei a fost anticipată spre a uşura frontul italian, rău sdruncinat la Arsiero şi Asiago. Din această cauză, ea a fost deslănţuită prematur, în Mai, în loc să înceapă la 1 Iulie, odată cu ofensiva de pe Somme, cum fusese proiectată. Ea s'a dat numai în sectorul austroungar al frontului — urmărind în deosebi impresionarea Romîniei — şi fără pregătire completă. Succesul a fost neaşteptat; abia s'au pus trupele ruseşti în mişcare, după o pregătire de artilerie nu prea distrugătoare, şi armatele austriace, reduse pe acest front la trupe de a doua mînă — unităţile de elită şi toată artileria grea fiind trimise pe frontul din Trentino — au început să se predea în masă. In faţa primejdiei, Germanii săriră în ajutor; Hindenburg luă comanda întregului front de Est. Ofensiva rusească s'a oprit din lipsă de rezerve în faţa Kowel-ului, puternic apărat de Germani. Ruşii încearcă să aducă ajutoare dela aripa nordică a frontului, dar şi Germanii cărau trupe din acelaşi sector, iar Austroungarii de pe frontul italian. Avîntul rusesc scădea zi cu zi. Agonia ofensivei Brussilov era evidentă. Sălbateca luptă dusă cu necruţătoare jertfe de oameni şi material era paralizată; oamenii şi caii obosiţi; artileria uzată; muniţiile pe sfîrşite; comunicaţiile dinapoia frontului se făceau cu greutate. Gelozia comandanţilor ruşi de pe celelalte sectoare îngreuiau acţiunea lui Brussilov. Armatele de Nord şi West au rămas pe loc deşi erau foarte puternice, trimiţînd numai cîteva unităţi, încît Brussilov a fost lăsat aproape singur. Succesul său tactic n'a putut fi transformat într'unul strategic. Epuizată cu totul, ofensiva lui Brussilov a luat sfîrşit, după declaraţia însuşi a generalului, la 12 August st. n. [10]) Ceea ce a mai urmat nu au fost operaţiuni în stil mare, ci sforţări locale, făcute pe frontul galiţian şi bucovinean cu scopul de a ne impresiona pe noi, pînă ce se potoliră şi acestea.

In timp ce, din partea Ruşilor, ofensiva Brussilov slăbea, frontul austroungar încăput pe mîini energice, creştea în putere atît prin numărul diviziilor aduse de pe alte fronturi, cît şi prin intercalarea de unităţi germane printre cele austriace. In partea de Sud a frontului, se alcătuia sub comanda arhiducelui moştenitor Carol, un puternic grup de armate care, nu numai că reuşise să stăvilească puhoiul rusesc, dar manifesta veleităţi ofensive.

Comandamentul rus simțea primejdia. La Petrograd, dispoziția sufletească era apăsătoare. Opinia publică, deziluzionată de stagnarea marei ofensive, ale cărei strălucite începuturi ațîțaseră prea mult speranțele, în luptă cu tot felul de greutăți politice și economice, începea să se clatine în credința ei. Războiul apăsa din ce în ce mai greu; în aer se simțea adierea fatală a revoluției ce se apropia. Rusia avea nevoe de un puternic derivativ. Trebuia să se producă un eveniment militar important, care să întărească linia de apărare a imperiului și să contribue la ridicarea moralului zdruncinat. Ca un astfel de eveniment era considerată intrarea Romîniei în războiu. Prin vecinătatea ei imediată, prin puterea jumătății de milion de soldați proaspeți pe care ea îi aducea în luptă, flancul stîng al armatei Brussilov, rămas în aer din cauza înaintării prea adînci în Bucovina și amenințat de ofensiva iminentă a arhiducelui Carol, ar fi fost acoperit; frontul rus s'ar fi consolidat.

Punctul de vedere rusesc era în acord complet cu strategia generală a Antantei. Succesele de pe Somme nu influențau frontul rusesc. Franța însăși era strîmtorată. Ofensiva dela Verdun nu slăbea de loc. Franța pierduse pînă la aceea epocă 310.000 de oameni în jurul Verdunului și se simțea la capătul sforțărilor. Căderea cetății se aștepta într'un viitor apropiat.

Intrarea în scenă a unui factor nou nu venea deci numai în ajutorul Rusiei, dar producea modificări în desfășurarea generală a operațiilor de pe fronturile europene, influențînd situația militară a tuturor aliaților în favoarea lor. Strategii Antantei prețuiau în special influența asupra frontului balcanic unde intervenția romînă trebuia să contribue puternic la decisiva războiului, jucînd rolul de Desaix la Marengo [20]).

Iată motivele pentru care Rusia își schimbase părerile asupra necesității intervenției Romîniei și, la instigația ei, demersurile aliaților la București au luat un caracter cominatoriu *).

Către jumătatea lunii Iulie 1916 situația tratativelor nu făcuse niciun pas decisiv înainte. Greutățile ce se puneau în cale la semnarea acordurilor dintre Romînia și Aliați rămîneau aceleași: pretenția Rusiei ca Romînia să intre imediat; rezervele lui Brătianu, de a subordona fixarea datei acceptării condițiilor politice și militare, pe care le exprimase cu atîta claritate. Se mai adăugaseră cîteva de ordin secundar: opunerea guvernului din Londra ca diviziile engleze să ia parte la operațiile armatei dela Salonic împotriva Bulgarilor; impresia Aliaților ca Romînia, în dorința de a-și menaja vecinul din Sud, nu vrea să declare formal războiu Bulgariei.

*) Sazonov a recunoscut mai tîrziu că Alexeiev, împins de Aliați, ei înșiși influențați de opinia publică care se arăta nervoasă, s'a văzut constrîns să pretindă Romîniei înaintarea armatelor sale în Austria, în cursul lunii August 1916, subt amenințarea, în caz de refuz, a retragerii avantajelor acordate. A fost o greșală. Căci „noi nu eram în stare să ajutăm trupele romîne și să le facem să iasă teafere din învălmășeală" [28]).

Este rolul Franței, să netezească asperitățile și să caute a înoda firele. Intrebuințîndu-și toată autoritatea pe lîngă Englezi, Joffre obține la 13 Iulie un mic succes: comitetul de războiu britanic îi face comunicarea că s'au dat ordinele pentru ca diviziile engleze dela Salonic să fie echipate în vederea operațiilor în zona muntoasă.

In același timp însă Sazonov, ca răspuns la preciziunile lui Brătianu, răspunde pe un ton iritat că Romînia să fixeze data precisă și cît mai urgentă a intrării sale, să declare războiu și Bulgariei și să nu mai exprime nici o nouă (!) pretenție teritorială [12]). Briand, în înțelegere cu Joffre, încearcă să calmeze nervozitatea colegului său cu o declarație curioasă și ușuratecă: „Esențialul este să pornim pe Romîni. Vom vedea ce va fi mai pe urmă" [12]).

Pentru a pune capăt nesfîrșitelor tratative orale, se găsi cu cale că e momentul de a așterne pe hîrtie principiile convenției. Statul major rus pregăti proectul acestei convenții pe care o prezintă lui Brătianu la 17 Iulie; ea prevedea obligația Romîniei de a intra în războiu cel mai tîrziu la 7 August [30]). Dar convenția era prea sumară și neglija două puncte esențiale: aprovizionarea armatei romîne de către aliați și acțiunea armatei dela Salonic împotriva Bulgarilor. De aceea Brătianu, inspirat de vechea sa neîncredere în Ruși, ceru ca convenția să fie mai completă și ea să se încheie cu toți aliații; tratativele în vederea acestei convenții să aibă loc la Paris. Colonelul Rudeanu, atașatul militar romîn la Paris, însărcinat în special cu furniturile de muniții, fu delegat cu negocierile în vederea cărora i se trimiseră instrucțiuni.

Se ajunse într'adevăr la încheierea unei convenții militare, denumită „Convenția Rudeanu", iscălită la Chantilly, la 23 Iulie, *ad referendum* de Gilinski din partea Rușilor și de Rudeanu din partea Romîniei. Colonelul Rudeanu depășise însă instrucțiunile lui Brătianu, introducînd în convenție obligația unei acțiuni principale romîne în Dobrogea, executată cu un efectiv de 150.000 de oameni la 7 August st. n., pe cînd, în realitate, conducătorii politici și militari ai Romîniei doreau ca acțiunea militară principală să se îndrepteze peste Carpați, lăsînd pe Bulgari mai ales pe seama Rușilor. De aceea, Brătianu nu a ratificat convenția Rudeanu și propuse a se muta tratativele la București, combinînd dispozițiile convenției cu Aliații cu acelea ale convenției ruse, pregătite de Tatarinov; în ultimă analisă, trebuia găsită formula care să concilieze aceste două redacțiuni cu condițiile de ordin politic la a căror formulare precisă ținea neapărat Brătianu. De aceea, el propuse un contra-proect nou (Memorandul dela 27 Iulie). Impotriva acestui text ridică obiecțiuni statul-major rus, susținut de Ministerul de Externe rus.

In cursul acestor tratative, Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, a cărui poziție era deciva timp zdruncinată, fu înlocuit prin

Sturmer. Continuarea discuțiilor cu Romînia a fost încredințată subsecretarului de Stat Neratov.

Discuțiunile se fac în același timp la București, Mohilev, Paris și Chantilly. Deși sunt pricinuite mai mult de chestiuni de amănunt, ele sunt grele și obositoare. Neînțelegeri, suspiciuni, amenințări cu ruperea tratativelor, ori cu demisiuni din înaltele lor posturi ale conducătorilor și împuterniciților lor, întîrziară cu încă cîteva săptămîni soluțiunea. Precauțiile pe care Brătianu se credea obligat să le ia, întîmpinau din partea Rusiei rea voință ori refuz. Astfel, în chestia introducerii în tratat a garantării integrității actuale a teritoriului Romîniei din partea aliatului rus — reminiscență veșnic vie a evenimentelor din 1878, — în chestia interdicției de a ridica fortificații în fața Belgradului, în chestia oportunității de a declara războiu Bulgariei, a țifrei contingentului rus la frontiera dobrogeană, a dreptului Romîniei de a lua parte la tratativele de pace pe picior de egalitate cu aliații, a legitimității dispoziției înserise în conceptul rus ca Romînia să nu aibă drept de cît la teritoriile pe care le va fi ocupat prin propriile ei arme, asupra legăturii de stabilit între datele iscălirii tratatelor, începerea ofensivei dela Salonic și intrarea Romîniei în acțiune, asupra reservelor înscrise de Aliați în privința concesiunilor teritoriale față de Romînia pe care ei declarau a le îndeplini „întrucît resultatele generale ale războiului vor permite...'', etc. [32]).

Cercurile din Paris sunt enervate de prelungirea tratativelor. Isvolsky raportează la Petrograd că nu numai lumea politică, dar și „opinia publică mijlocie'', critică intransigența rusă [6]). Briand e în căutarea unui succes politic, care să-i consolideze situația parlamentară. Cu consimțimîntul guvernului său, Joffre — decis „s'o taie scurt'' — telegrafiază la 8 August, atît marelui Cartier rus, cît și la București, cerînd Romîniei, în numele Aliaților, să se decidă în termen de patru zile. Dacă se iscălește convenția în acest termen, armata din Orient va lua ofensiva la trei zile după iscălitură, precedînd cu zece zile intrarea Romîniei; în chipul acesta, Romînia va ataca Austroungaria, cel mai tîrziu la 13 zile după iscălire [12]).

Era însă evident că greutățile veneau dinspre Rusia; aceasta era partea care trebuia să accepte condițiile. De astă dată, împrejurări politice interne din Rusia, contribuiră a frînge rezistența rusă. Sturmer, noul ministru de externe, este în căutarea unui succes de debut. Momentul psihologic trebue folosit. La 5 August, Poincaré, scrie direct țarului. El îi arată că ofensiva de pe Somme, deși se desfășoară în bune condiții, totuși n'a putut ajunge la astfel de resultate încît să dispenseze pe Antantă de necesitatea unui nou aliat; intervenția romînă ar avea resultatul să rupă, în favoarea Antantei, echilibrul de forțe stabilit, numai dacă ea se va face imediat, astfel ca acțiunea peste Carpați să se desfășoare mai înainte ca zăpada să îngreuieze operațiile.

Mai mult de cît aceste exhortațiuni, Rusia se lăsă convinsă de Franța, prin încheierea unui *acord secret*, la 11 August. Cele două puteri se angajau ca, în spatele Romîniei, să se înțeleagă prealabil între ele asupra decisiunilor de luat la conferința păcii, în chestiunile neplăcute Rusiei, precum admiterea Romîniei cu titlu egal cu al celorlalte puteri, întinderea teritoriilor revendicate de Romînia, împărțirea Banatului între Romîni și Sîrbi, și alte măsuri care de fapt anulau angajamentele înscrise în tratate [30]). Aceste angajamente, precum și alte „abilități diplomatice'', ieșite din inteligența bogată în resurse și subtilități a lui Briand, avură efect hotărîtor asupra conducătorilor Rusiei.

La 13 August, Sturmer înștiințează pe Aliați că primește condițiile puse de Romînia, și în consecință a dat ordin ambasadorului rus la București să iscălească convenția politică și cea militară, în ultima redacțiune propusă de Brătianu. Primul ministru rus strecoară și negustoreasca constatare că „enormele sacrificii și concesiuni'' făcute de Rusia, merită a fi apreciate în justa lor valoare de către Aliați și e sigur că dacă, mai tîrziu, va fi nevoe de discutat anumite obligații, care în textul convenției nu sunt destul de clare, guvernele aliate nu vor refuza să susțină punctul de vedere al Rusiei [6]).

La 17 August s. n., reprezentanții celor patru puteri aliate au iscălit, în casa lui Vintilă Brătianu, tratatele, prin care Romînia se obliga ca, cel mai tîrziu la 15/28 August, să declare războiu și să atace Austroungaria, în schimbul garantării de către Antantă a teritoriului ei actual și al alipirii provinciilor romîne stăpînite de Austria, până la linia de frontieră minuțios stabilită.

Astfel s'a încheiat o lungă și laborioasă campanie diplomatică, al cărei ultim termen trebuia să fie luarea unei hotărîri de o gravitate fără seamăn, de către o țară mică, obligată a cîntări cu deosebită prudență toate perspectivele și toate riscurile. Răspunderea, meritul, ori vina lungilor negociațiuni și a hotărîrii finale, incumbă în întregime conducătorului politic al țării, Brătianu. Puternic susținut de opinia publică a țării, dîrz în apărarea intereselor țării sale, neînduplecat în convingerile sale, el era stînjenit în luarea unei hotărîri de jocul de basculă al evenimentelor, ce se desfășurau pe terenurile de luptă ale războiului, de greutățile tratativelor cu puterea cea mai apropiată de Romînia, și de dorința de a da intrării Romîniei maximum de efect militar și politic. Istoria diplomatică a războiului european, ori care ar fi punctul de vedere din care istoricul judecă evenimentele, e unanimă să recunoască adevărul, că Romînia a fost condusă în decursul tratativelor de un om de Stat care unea un patriotism adînc, cu o înaltă inteligență și cu o extraordinară abilitate diplomatică.

Iscălind tratatele prin care arunca țara sa în marea vîltoare, Brătianu însuș era conștient de răspunderile pe care și le asumase și convins că poate aștepta cu liniște desfășurarea evenimentelor pe care le pregătise cu atîta prudență și măestrie. Totuși, îndoeli tor-

turau uneori sufletul bărbatului de Stat. La cîteva zile după semnarea tratatului, întorcîndu-se noaptea de la Buftea în automobil, Brătianu făcu lui Duca confidența acestei îndoeli. Reamintind istoria lui Cesar Borgia, „care n'a fost un simplu aventurier și depravat, ci un mare cap politic, adevărat precursor al unității italiene'', Brătianu își exprimă credința că planurile grandioase ale lui Borgia au căzut, de oare ce el nu putuse să prevadă că tatăl său, Papa Alexandru VI, va muri, pe cînd el, Cesar, nu va fi în Roma''. „Și eu cred că m'am gîndit la toate, că am prevăzut totul, că n'am lăsat nimic la voia întîmplării. Caut mereu, să văd ce mi-a putut scăpa. Nu găsesc. Dar știu eu? Poate că mă înșel, poate că totuș am uitat să prevăd ceva. Hotărît, amintirea lui Cesar Borgia mă urmărește'' [7]).

Viitorul s'a însărcinat, vai, să arate punctele slabe care scăpaseră sagacității marelui și abilului om politic. Ele n'au putut împiedeca isbînda finală, dar a presărat cu mari suferințe drumul care au condus spre ea.

CONSTANTIN KIRIȚESCU

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. AVERESCU AL., mareșal, *Notițe zilnice din războiu.* (Neutralitatea). Buc. 1937.
2. BRĂTIANU I. I. C., *Discurs rostit în ședința Camerei din 16—17 Dec. 1919.* Mon. Of. 1919.
3. BUCHANAN, SIR GEORGE, *Mémoires*, Paris, 1925.
4. DANILOV YOURI, *La Russie dans la guerre mondiale*, Paris, 1927.
5. DIAMANDY C. I., *La grande guerre vue du versant oriental*, Revue des Deux Mondes, 15.XII.1927; 1.I.1928; 15.II.1929; 15.XI.1930.
6. *Documents diplomatiques secrets russes*, 1914—1917, Paris, 1928.
7. DUCA I. G., *Portrete și amintiri*, Buc. 1932.
8. FALKENHAYN, *Die oberste Heeresleitung 1914—1916*, Berlin, 1920.
9. HELFFERICH, *Der Weltkrieg*, I—III, Berlin, 1919.
10. ILIESCU M., gen., *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, Buc. 1924.
11. ISWOLSKY: *Im Weltkriege*, Ed. Fr. Stieve, Berlin, 1925.
12. JOFFRE, maréchal, *Mémoires*, I—II, Paris, 1932.
13. LARCHER M. comm., *La grande guerre dans les Balkans*, Paris, 1929.
14. LLOYD GEORGE, *Mémoires de guerre*, Paris, 1934.
15. MARGHILOMAN AL., *Note politice*, 1897—1924, I—V, Buc. 1927.
16. MARIA, REGINA ROMANIEI, *Povestea vieții mele*, vol. III, Buc.
17. MINISTÈRE I. ET R. DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES, *Documents diplomatiques etc.* (Cartea Roșie austro-ungară). Vienne, 1916.

17 bis. MORGENTHAU, ambassadeur des États-Unis à Constantinople, *Mémoires*, Paris, 1919.

18. NICOLAS II, empereur, *Archives secrètes*, Paris, 1928.
19. NIESSEL, général, *Mémoires du Général Broussilow*, Revue des Deux Mondes, 15 Mai; 15 Juin 1929.
20. OEHMICHEN, *Doctrine de guerre des coalitions*, Paris, 1927.

21. PALÉOLOGUE M., *La Russie des Tsars pendant la grande guerre*, I—III, Paris.
22. PINGAUD A., *Histoire diplomatique de la France pendant la grande guerre*, I—II, Paris.
23. POINCARÉ R., *Au service de la France; Neuf ans de souvenirs*, I—X, Paris, 1926—1934.
24. POLYZU-MICȘUNEȘTI N., *Nicolae Filipescu*, Insemnări, 1914—1916, Buc. 1937.
25. SALANDRA A., *Souvenirs de 1914—1915*, Paris, 1932.
26. SAZONOV, *Les années fatales*, Paris 1927.
27. TARDIEU A., *Préface* du volume: La Roumanie dans la guerre mondiale par M. C. Kiritzesco, Paris 1934.
28. THOMPSON C. B., Brigadier general, *Old Europe's suicide*, Manchester, 1920.
29. TISZA, *Lettres de guerre* 1914—1916, Paris 1931.
30. *Un livre noir*, Diplomatie d'avant guerre et de guerre, I—III, Paris 1922—1931.
31. VERAX, *Quelques maîtres du Destin: M. Venizelos*, Revue des Deux-Mondes, 1.II.1929.

SUB CER

Ne-am întîlnit privirea în seara-aceea grea.
Grădina era o mișcare, mișcarea toată de fier.
Vijelii răsunau împrejur, luna suia,
Iar flacăra plopilor încremenise sub cer.

In susur nescăzut, năucită înălțare!
Zarea — orizont solitar, ca doina în munți.
Plopii — rugăciune cu lumînări
Și noi — vîlvătae pe mări.

Ochii rîdeau năborît și cărunt
Ca împărăția apelor cu dihănii pe fund.
Ochii — retină din fire și sare,
Scot lumea pe dos, cu sclipiri și tumult.

— Ascultați nisipul frunzelor, oseminte omenești.
Văzduh ruginit liniar tăiat în apus,
Cine ești tu? Cu timpul nevăzut ne logodești.

— Văzduhul e mort și timpul e mort și viața nebună.
Se despletește părul ca șerpii pe jos, în furtună.
Ești creangă sau cîntec înfrînt,
Ți-s mînile vînt.

Dar luna suia în noaptea de fier
Și flacăra plopilor încremenise sub cer.

F I O R

Adulmec oglinzile aburitei dimineți
Și pașii de lup gîfîind pe cîmpul cu frunze.
Ce aplecat orizont! Să fie acord? Să fie ceață?
Parcă te văd și parcă te-aud și de-odată tresar.

Marșul piticilor sfîșiind mătăsurile apei
Și-acest paradis împăinjenit prin vechi melodii
Își culcă visarea pe arcușul brumat. Așteaptă să vii
În lămîi și auroră să vii și să rîzi.

Pe crengile roșii de Preludiul Bucuriei
Să rîzi și să fluturi fantezia părului.
Vor pleca pescarii dunăreni și copiii Lerului
Să ne aducă balada unei scoici fermecate.

... Îți veghează liniștea goelanzii depărtărilor?
Un lac boreal mîngîie obrajii
Și-ți leagă sandala? Prin simfonia lianelor,
N'ai rătăcit cu piroga de mărgean?

A P U S

Un corn de brumă, fruntea, prin ploaia mînilor
Se 'ntreabă turburată: ne cheamă iarăşi zarea?
Tu o mîngîi necunten şi'n stepă n'auzi svonul
Şi-mi pare că amurgul a poposit pe mîni.

Ard lumii! Călătorii fiorului din ţărnă,
Au pregătit cetatea. Apleacă-te prin vînturi
Şi vino. Se aude tot mai aproape Omul.
Scrîşniri, eternitate. Eternitate, flăcări.

Tot mai sonor apusul de febra vieţii noi
Îngenunchiat pe şipot şi-atîtea oseminte,
Fîlfîitor viole ucişilor pe lespezi,
Ei cei mai singuri pentru Preludiul Bucuriei.

Vrei mînile s'apropii de ceaţa zilei? Vino.
Vrei apelor din flaut văi muzicale? Vino.
Norodului incendii şi cîntec şi maree
Oglinzi înfricoşa-vor prin meşterii de fier.

Î N S E R A R E

A strigat cineva? Da, flueră tata în vie.
Vedenii se pleacă pe mal? Da, sălciile sure.
Eşti aici, vîntule? Da, anii cu freamăt de pădure.
Acesta e timpul? E o fereastră, e o culoare, e o melodie.

Umblă mai încet. Şi cu mînile acoperă faţa.
Pridvorul e singur. Seara e singură. Pe ape
Despletite şi singure, tremură ceaţa.
Cerul e trist. Tăcerea, aproape.

Cade oboseala peste rugina florilor
Şi-atîta sfîşiere sonoră pe pămînt.
Ai auzit? Îndelungă, trecerea orelor,
În tovărăşia umbrelor, fără cuvînt.

GEORGE MENIUC

ECONOMIA NAȚIONALĂ ȘI ECONOMIA DE RĂZBOIU

I

O adevărată avalanșă de articole, broșuri și conferințe stărue în ultimul timp cu privire la doctrina economiei de răsboiu. Economiști, tehnicieni și intelectuali din ramuri cu totul disparate, au întreprins o ofensivă de popularizare a acestei economii. Intocmai cum imediat după războiul din 1914—1918, opinia publică era martoră a unei aprinse discuțiuni privitoare la teoria monetară, discuție care, în ceea ce ne interesează, nu au avut niciun rezultat pozitiv, tot astfel în clipa de față, fiecare se crede dator a ne lămuri asupra binefacerilor acceptării economiei de răsboiu. Lozinca veche, a romînului născut poet, pare să se fi schimbat încăodată, fiecare romîn devenind peste noapte economist. Numai că pucția celor mai multe din lămuririle teoretice puse la îndemîna noastră, este aceea a unui diletantism feroce și a unei superficialități grotesce. Foarte puțini din acești economiști improvizați își dau seama cu adevărat de ceea ce preconizează. Mulți nu stăpînesc nici chiar legile de bază ale economiei naționale, iar improvizațiile de care se servesc nu fac decît să creeze nedumeriri și idei greșite în mințile cititorilor.

Noțiunea economiei de răsboiu, importată de aiurea, poate desigur să aibă foloasele și cusururile ei. In orice caz, doctrinarii streini care au enunțat-o, au fost, în ceea ce îi privește, de bună credință. Ei au creeat o doctrină adaptată la situația și nevoile teritoriului lor, teritoriu aflat într'o adîncă prefacere politico-socială. Pentru nevoile lor, pentru uzul lor, au încercat să închege o organizație nouă. Că această organizație este întemeiată pe anumite premise cu a căror valabilitate nu ne putem împăca toți, aceasta e o altă chestiune. Pentru ei, pentru țara de origine, a nouei doctrine, premisele contestate de noi, în lumina crezului lor politic, sunt valabile. Cît privește celelalte țări, cu o situație diferită, cu premise politico-sociale deosebite de ale celei dintîi, adoptarea teoriei economiei de răsboiu este, înainte de toate, o chestiune de examinare cri-

tică și de așteptare. Eflorescența bruscă a publicațiilor avînd ca subiect economia de războiu, ni se pare și prematură și greșită. Și nu ne putem explica nici graba nelegitimă, nici rîvna înfrigurată și nici mai cu seamă confuzia regretabilă ce stăruesc în acest elucidări doctrinare. Cu atît mai puțin, cu cît, în dorința de a împămînteni și la noi doctrina streină, s'a mers pînă acolo, încît s'a negat însuși dreptul de existență al economiei naționale propriu-zise. S'a preconizat sfîrșitul definitiv al metodelor economice azi în vigoare, al metodelor ce stau la temelia organizării noastre economice și sociale. Și s'a încercat impunerea noilor metode organizatorii care stau la baza doctrinei de aiurea. Fără a se cerceta în amănunt motivele adoptării acestei doctrine în țările unde ea este aplicată și mai cu seamă fără a se vedea dacă țara noastră îndeplinește condițiile cerute sau, pentru a fi mai preciși, dacă ea se găsește în situația de a trebui să renunțe la vechea organizare economică pentru a primi o teorie a cărei experiență practică se desfășură abia acum pe un teritoriu limitat.

In fond, teoria economiei de răsboiu așteaptă abia să fie confirmată de evenimente. Și chiar dacă succesiunea evenimentelor și înfățișarea lor ar confirma-o, încă nu se poate vorbi de o generalizare a aplicării ei. Căci nu este de ajuns o singură experiență, privind un singur caz anumit, pentru întronarea unei noui științe. Niciodată știința nu s'a rezumat la rezultatul unei experiențe unice. Mai ales cînd e vorba, cum este cazul acum, de un spațiu economic cu totul caracteristic din punctul de vedere al impedimentelor sale, de un spațiu economic desprins prin forța împrejurărilor de complexul economic internațional și într'o stare de inferioritate indiscutabilă. Orice învățăminte s'ar trage din aplicarea teoriei economice de răsboiu la acest spațiu „inferior" ele nu vor putea fi aplicate decît la alte spații similare și nicidecum la teritorii economice emancipate de inferioritatea spațiului experimetal de mai sus. Vedem prin urbare că judecata cea mai elementară ne oprește dela generalizarea principiilor economiei de răsboiu și deci dela proclamarea unei științe pretutindeni valabilă a unei noui organizațiuni economice, menită să înlocuiască știința economiei naționale de astăzi. Economia de răsboiu poate rămîne ca un fenomen disparat, ca o încercare de întocmire a unei planificări special hărăzite răsboiului, pe un teritoriu special limitat. Ea nu este o știință. Este cel mult o metodă. Și toți epigonii zeloși de a ne familiariza cu principiile de bază ale acestei metode de a privi economia, trec cu vederea rostul mărginit al ei și țelurile pe care ea le urmărește. După cum trec cu vederea că aceea „Wehrwirtschaft" sau „economie de apărare" pe care ei au denumit-o — mai mult sau mai puțin legitim — „economie de răsboiu", este produsul specific al gîndirii economice, a unei doctrine politice noui, care întru ajungerea țelurilor sale politice, nu

a pregetat să se emancipeze de tot ce stă în calea desvoltării sale. Chiar dacă nu avea ceva precis să pună în loc.

Dacă prin urmare „economia de războiu" este produsul unei concepţii noui *politice*, aplicată într'o ţară streină, în care sunt anumite condiţii de existenţă şi anumite condiţii de schimb, ne întrebăm cu ce legitimează adepţii romîni ai acestei teorii transplantarea ei la noi, într'o ambianţă şi politică şi economică alta decît în ţara de provenienţă?

Căci, orice s'ar spune, popularizarea ideii de „Wehrwirtschaft" nu a început decît odată cu întărirea doctrinei politice naţional-socialiste şi cu tendinţa de inovare cu orice preţ, a acestei doctrine. Agresivitatea manifestată faţă de religie, de organizaţia socială, de vechile idealuri, era fatal să se manifeste şi pe tărîm economic. Aici erau poziţii vechi de rezistenţă care trebuiau cucerite cu orice preţ. Aşa zisul liberalism economic din ţara respectivă, care de mult nu mai era de fapt un liberalism în adevărata accepţiune a cuvîntului, trebuia dărîmat. Capitalismul trebuia îngenunchiat şi transformat în funcţie socială, pus în concordanţă cu principiile socializante ale doctrinei naţional-socialiste. In fond diavolul nu era nici pe departe atît de negru, căci înainte chiar de venirea regimului naţional-socialist la putere, intervenţionismul de Stat atenuase liniile prea pronunţate ale capitalismului, — Sombart scria încă din 1930 despre „Sfîrşitul capitalismului" — astfel încît, pentru desăvîrşirea operei de „decapitalizare" nu era absolut necesară a accentuare a agresivităţii.

II

Nu e nevoe să căutăm origini îndepărtate acestei „Wehrwirtschaft". Nu suntem de părerea d-lui Madgearu, care vorbea despre mercantilism ca precursor al ideii „economiei de apărare". Desigur că mercantilismul, prin accentuarea ideii de Stat subordona industria şi în genere orice activitate socială, nevoii întăririi puterii de Stat. Dar între concepţia mercantilistă şi cea naţional-socialistă este o deosebire esenţială. Mercantilismul se bizuia într'un fel sau altul pe ideia creeării bogăţiei. Deşi căuta să excludă introducerea de mărfuri streine, el tindea totuşi spre o cît mai intensivă desfacere a produselor naţionale în streinătate, astfel încît Statul să se bucure de aurul şi argintul intrate în ţară. In „Wehrwirtschaft" care, e drept, are afinităţi în ceea ce priveşte agresivitatea cu mercantilismul, numai e vorba de un expert intensiv. Concepţia economiei de răboiu se rezumă la un spaţiu economic închis din pricina împrejurărilor. E o concepţie de *Stat asediat; o concepţie de mizerie*. Organizarea întreagă a acestei economii de războiu astfel cum ne-o înfăţişează doctrinarii streini se resimte de acest fapt. Ceea ce ei urmăresc în tratatele lor este găsirea celor mai potrivite mijloace care, în spaţiul închis în care activează, şi cu mijloacele restrînse

de care dispun, să menţină intact mecanismul economic „naţional", subordonîndu-l cu desăvîrşire ţelurile de războiu. Cum spaţiul economic al lor este quasi asediat, economia de războiu, ţinînd seama de acest lucru, trebue să fie o economie de rezistenţă, de producţie maximă şi de raţionare minimă, de selecţie a producţiei şi de raţionalizare a mijloacelor de producţie în sensul unei utilizări optime a materiei prime, şi, în tot cazul, de integrare a tuturor forţelor în slujba războiului.

Dacă acesta este rostul economiei de războiu, ne întrebăm, cu drept cuvînt, pentru care motiv agitaţia neobişnuită ce se desfăşură în ultimul timp în publicistica noastră pe acest tărîm? Ne întrebăm care este sensul lămuririlor propagandistice, lămuriri ce ni se dau la orice pas de „neoeconomiştii" noştri? Ce se urmăreşte prin tălmăcirea doctrinei streine a economiei de războiu? Nu cumva doresc epigonii economiei dela noi o răsturnare a alcătuirii noastre economiile în scopul instaurării sistemului *hibrid* al aşa numitei economii de războiu? Şi nu este oare o crimă, încurajarea fără discernămînt a acestei amatorism primejdios? Desigur noţiunea economiei de războiu nu are încă destulă priză în rîndurile populaţiei. Dar, dacă ţinem seamă de faptul că numai un cerc extrem de restrîns de oameni influenţează asupra însăşi principiilor de bază ale organizaţiunii noastre economice, cu atît mai vîrtos trebue, încă dintru început, alungată orice încercare de preamărire şi recomandare a unei doctrine încă neexperimentată.

III

Cu toate greutăţile economice pe care şi noi, ca şi atîtea alte ţări le-am avut după încheerea păcii din 1918, nu vedem care ar fi folosul unei răsturnări a ordinei economice existente, sprijinită în punctele ei principale pe vechiul liberalism şi pe teoria libertăţii schimbului internaţional. Bineînţeles, cu amendările aproape generale introduse de intervenţionismul din ce în ce crescînd al Statelor. Mai ales că încă nu avem nicio altă ordine economică încercată care să poată înlocui cu succes ordinea veche. Şi mai ales că în locul ordinei vechi, care, pe lîngă greutăţile ce ne-a dat în ultimii ani — greutăţi nu atît izvorîte din însăşi această ordine, cît mai cu seamă din dezechilibrul pricinuit de războiul din 1914—18 şi de crizele puternice ulterioare — ne-a dat şi satisfacţii superioare, se preconizează o aşezare de mizerie. O organizaţie cu un standard de viaţă redus. O doctrină răzimată pe principiul renunţării la satisfacerea oricărei nevoi superioare, considerată ca fiind în contrazicere cu ideea spontană a apărării exclusive a Statului. O doctrină care, prin instituirea unui antrenament constant al foamei, prin obişnuinţa unei reduceri din ce în ce mai puternice a raţiei de alimentare duce la creearea de campioni ai flămînzirii, de fiinţe care, asemenea animalelor sălbatece în circurile din anti-

chitate, dupăce erau ținute mai mult timp lipsite de hrană, erau aruncate apoi în arenă pentru a se lupta mai cu îndîrjire și a sfîșia cu mai multă sălbăticie, jertfele sortite morții.

Când, în cadrul economiei internaționale se fac sforțări de reorganizare a schimburilor, de ordonare a producției, respectându-se doctrina economică a progresului și a bogăției, nu putem înțelege cum oamenii cu pretenții de cultură economică vor să renunțe la toate posibilitățile acestei doctrine, pentru a îmbrățișa doctrina foamei, deslipindu-se de țările bogate și alăturîndu-se unor spații economice asediate. Dece să se urmărească și la noi crearea unei solidarități a mizeriei, cînd avem posibilitatea să trăim într'o solidaritate a belșugului?

Ce înseamnă, la dreptul vorbind, economia de războiu? Sau, mai bine zis, este legitimă, în lumina principiilor economice noțiunea de „economie de răsboiu''?

Ințelesul prim al cuvîntului „economie'' este de „orînduială casnică'', de gospodărie a căminului propriu, noțiune care, mai târziu, prin instaurarea economiei de schimb, s'a întins cuprinzînd și elementul „schimb''. S'a ajuns astfel la noțiunea de gospodărie a mijloacelor de trai, prin raționala desfășurare a acțiunilor individuale de schimb. Noțiune care, încă din clipa nașterii ei, închide în sine principiul rentabilității, așa zisul „principiu economic''. Nimeni nu schimba un snop de grîu cu o cană de lapte, dacă nu avea mai mare nevoe de ceeace primea decît de ceeace avea.. De aici, dela noțiunea de „folos'' și pînă la noțiunea de „rentabilitate'' nu este decît un pas. Ori, „economia'' ca știință, se întemeiază tocmai pe acest principiu al „rentabilității''. Nu există o economie a binefacerii, după cum nu există o economie a jertfei. Și niciunul dintre pionierii științei economice nu a înlăturat „rentabilitaea'' dela temelia acestei științe. Ar fi de prisos să facem citațiuni în această privință, toate părerile cuprinzînd într'o formă sau alta principiul rentabilității. Nu ne putem abține însă de a da aci definiția lui Heinrich Dietzel, unul dintre cei mai subtili teoreticiani germani și colaborator al lui Adolf Wagner, definiție care ni se pare deosebit de nimerită. După el, economia este „știința motivului economic, ca unul din momentele cauzale ale acțiunii economice''.

Prin urmare, condiția primordială „a științii economiei'', este cercetarea motivului „economic'', a motivului de „folos'', de „rentabilitate''. Este deci un motiv în prim rînd pașnic, un motiv de colaborare și de orînduială liniștită a gospodăriilor. In niciun caz nu intră, în considerațiunile ei, agresiunea.

IV

„Economia de răsboiu'' este însă o știință prin excelență a organizării pentru agresiune sau pentru apărarea împotriva agresiunii. Toate premisele ei converg în această direcțiune. Ea este o știință aplicabilă unui Stat cu căile de comunicație în mare parte blocate, fie prin faptul că i s'au tăiat cu desăvârșire liniile de schimb pe apă, fie că nu are posibilități suficiente pentru a înlocui liniile maritime desființate prin schimbul pe uscat. Este deci o știință a rezistenței în fața asediului. Dar, „motivul economic'', principiul „rentabilității'' care stă la baza conceptului „economic'' nu mai se găsește nicăirea în conceptul „economiei de răsboiu'. Termenul „economie de răsboiu'' este deci nelegitim, e un termen hibrid, neadecuat adevărului stări de lucruri. El nu are ce căuta în terminologia științifică. Ințelegem „planificare'', dirijare'', „organizare de răsboiu'', dar nu găsim nici-o legitimitate expresiei „economie de răsboiu'. Bineînțeles, dacă ne referim la tendințele permanente ale împletiturii organice dintre State și nu la devierea din această împletire organică a uneia sau alteia dintre țările de pe glob, făcînd din agresivitate și din organizația permanentă a agresiunii, baza primordială a vieții de Stat.

Pentru această „planificare'' sau „dirijare'' nu este nevoe de o constantă agitație propagandistică și de o alarmare permanentă a opiniei publice „Planificarea'' și „dirijarea'' pot fi foarte normal desăvârșite înlăuntrul economiei naționale, așa cum o concepem și noi. A unei economii naționale, în care principiul generator de propășire și de libertate a schimburilor comerciale, care e „rentabilitatea'', continuă să joace. In care bunăcredința sta la temelia schimburilor. Și în care agresiunea este ab imitio condamnată.

Planificarea nu este decît un termen nou al unei acțiuni mai vechi. Este doar accentuarea sistematizării posibilităților de dirijare a economiei naționale de către Stat. Dar în cele mai vechi tratate financiare, la capitolele închinate științei bugetului, se vorbește de cheltuieli prevăzute pentru o serie de ani, în scopul desăvîrșirii unor anumite opere de înzestrare, a căror executare este socotită în timp și care trebue asigurată, ca fiind în folosul economiei naționale. Ce este oare această eșalonare a mijloacelor financiare pentru executarea unor lungi lucrări de utilitate publică decît o „planificare''? Căci, „planificarea'' nu este numai planul tehnic repartizat în timp. Planul acesta este numai latura secundară a chestiunii. Latura principală a fost în totdeauna și a rămas și astăzi, asigurarea mijloacelor financiare trebuincioase desăvîrșirii lucrărilor. Fără aceste mijloace financiare, planul nu rămîne decît un deziderat.

Propagandiștii ideii de „economie de răsboiu'' sunt de altă părere. După ei, nu e de ajuns ca Statul să „planifice'', adică să urmărească, în cadrul vechii economii naționale, executarea unor anumite lucrări sau pregătirea unor condiții optime de producție

într'o anumită eventualitate. Ideea de planificare și de dirijare li se pare insuficientă. Ceeace ei pretind, este răsturnarea deplină a condițiilor actuale de producție și consum și înlocuirea lor cu alte condiții, ancorate într'o organizație nouă. O organizație deosebită cu totul de vechea organizație economică, în vigoare nu numai la noi, ci și în aproape toate celelalte țări din lume. O organizație pe care teoreticienii unui Stat întotdeauna inovator în materie și știință economică, dar astăzi copleșit de împrejurări grele de aprovizionare, o pun la îndemînă prin scrierile lor, destinate nu atît streinătății cît mai cu seamă propriei lor țări.

Iată greșala de căpetenie a neoeconomiștilor în căutare de platforme ispititoare. Este identificarea cu o concepție ad-hoc care, pornind dela premise greșite, ajunge la concluzii în afară de cele consolidate de știință. „Baza teoretică a acestei concepții, este negarea completă a științei economice, așa cum a fost înțeleasă pînă acum", spune foarte bine d-l profesor G. Tașcă.

V.

S'a vorbit despre o aplicare comună a economiei de răsboiu în Germania și în Italia și despre identitatea de vederi a acestor două țări, în ceeace privește deplina răspundere a stării de lucruri instaurată de economia clasică și de înlocuirea ei printr'o organizațiune preconizată de noua doctrină.

Este adevărat că d-l Mussolini, în discursul d-sale din 18 Noemvrie 1939, spune următoarele: „In momentul de față, oricine, însăși cea mai obtuză inteligență, poate constata că distincția între economia de războiu și economia de pace, este pur și simplu absurdă. Nu există o economie de timp de pace și alta de timp de războiu. Nu există decît o economie de răsboiu, pentru că istoricește, numărul anilor de războiu, dovedește că starea de răsboiu armat este starea normală a popoarelor și chiar în așa zișii ani de pace se practică un fel de răsboiu pregătitor la rîndul lui al unui răsboiu armat". Dar să ne fie îngăduit a ne exprima îndoiala cu privință la tonul convingător al acestor afirmațiuni. Corporatismul mussolinian este departe de a-și încărca teoretia cu elemente agresive împrumutate de aiurea. Trebue să ținem seama de faptul că discursul d-lui Mussolini a fost ținut puțin timp după isbucnirea răsboiului actual și că Ducele, în urmărirea liniei politice de dinainte trasată, nu putea să desavueze o teorie economică a unui Stat amic, mai cu seamă că, în împrejurările acelea de plin răsboiu, teoria își avea îndreptățirea ei. Mai de grabă trebue să susținem însă că între concepția d-lui Mussolini și concepția germană cu privire la organizarea economiei de apărare sunt deosebiri esențiale.

In adevăr, concepția italiană nu se îndepărtează de ceace ea numește „economia programatică" și care, în fond, e aproape sinonimă cu planificarea. In această privință sunt caracteristice precizările celui mai de seamă teoretician italian al economiei corporatiste, Ugo Spirito, care scrie: „L'economica corporativa è veramente *nazionale* e perciò veramente e imprescindibilmente *internazionale*. Essa ha compreso che un termine non può essere valido senza fondersi e potenziarsi nella sintesi con l'altro, Al. liberismo e al protezionismo, ha contrapposta percio la collaborazione tra i paesi e ha iniziato una politica di accordi e di scambi bilanciati, preludio evidente di una pui organico *economia programmatica internazionale*. E assurdo e folle pensare oggi—con lo sviluppo assunto dalla vita economica internationale, con i perfezionamenti tecnici della produzione, con l'unità di fatto del mercato mondiale, con l'interdipendenza dei fenomeni economici pici disparati è pici lontani nello spazio e nel tempo—che si possa comunque instaurare un'economia nazionale autarchica e indipendente, nel senso materialistico di questi termini. *Anche se si potesse, tale fine si otterebbe a costo di un impoverimento enorme del sistema economico e con la rinunzia a tutti i motivi di perfezionnamento e di arcichimento che derivano dela complessità dei rapporti internazionali*". (L'economia programmatica 1933).

Aceasta este adevărata concepție italiană corporatistă în materie de economie națională. Este economia programatică, nedesprinsă de cadrul ei internațional. Este organizarea, cu intervenționismul puternic al Statului a unei economii, care însă nu renunță la motivele de perfecționare și îmbogățire ce derivă din raporturile internaționale. Căci o asemenea renunțare ar pricinui o „sărăcire imensă" a sistemului economic.

Afirmațiunile d-lui Mussolini sunt poate rezultatul unei schimbări de opinii trecătoare. Ducele este prea străbătut de idealism pentru ca să creadă cu convingere în permanentizarea economiei de războiu, întorcîndu-se la interpretarea crudă a „luptei pentru existență" darviniană, pe care progresul anilor de pace și înflorire o înlăturase treptat. Deși d-l Mussolini este cel mai de seamă luptător european în domeniul autarkiei, credem totuși că nu se îndepărtează de liniile arătate de Ugo Spirito ci, urmărind o cît mai posibilă îndestulare a Italiei prin propriile ei mijloace, nu nesocotește bunurile și perfecționările pe care le aduce schimbul intens internațional.

De altfel, însăși experiența practică ne arată că Italia nu a mers atît de departe în aplicarea principiilor teoriei economiei de răsboiu, precum a făcut Germania. S'au luat desigur, măsuri organizatorii foarte întinse, s'au preconizat instituții care să-și înceapă activitatea în timp de războiu, dar nu s'au răsturnat însăși temeliile econo-

miei naţionale. Ceea ce dovedeşte că Italia nu se depărtează dela concepţia că economia de războiu este un fenomen tranzitoriu, care nu poate înlocui economia naţională cu principiile ei bine definite, decît în anumite împrejurări.

VI.

Dimpotrivă, Wehrwirtschaft în concepţia germană este o apariţie definitivă. Este cristalizarea pe tărîm economic a concepţiei politice a naţional-socialismului. Este răsturnarea din temelii a economiei naţionale, astfel cum a fost clădită de teoreticienii clasicismului economic şi înlocuirea ei printr'o economie de asediu.

Căci premisa dela care pornesc toţi teoreticienii naţional-socialişti ai nouii doctrine este permanentizarea stării de răsboiu şi apoi necesitatea de a avea aprovizionarea trebuincioasă, dat fiind că spaţiul economic naţional-socialist este în imposibilitate de a corespunde, fără o organizare specială acestei aprovizionări. Blocada mărilor exercitîndu-se împotriva coastelor Statului naţional-socialist, şi presiunea economico-financiară a inamicilor naţional-socialismului apăsînd asupra statelor neutre şi silindu-le a nu sta în mod nemărginit la dispoziţia aprovizionării acestuia, e nevoie de o reorganizare în afara cadrului de schimb. O revenire la gospodăria izolată, o încercare de autarkie, fără a avea la dispoziţie toate mijloacele de care dispune o autarkie. Cu alte cuvinte, o politică permanentă de sacrificiu pentru populaţia internă, de economie şi de stocare a materiilor prime, de reducere a alimentaţiei, în special pentru populaţia civilă, de intervenţie energică în libera formaţiune a straturilor mare şi reglementare a ei, în afară de ţinile rentabilităţii private.

Nu încape îndoială că şi, sub alte regimuri se exercită intervenţionismul de Stat în sensul accentuării interesului naţional şi al estompării interesului pur privat reprezintat prin rentabilitate. Totuşi nicăirea presiunea asupra producţiei rezimată pe rentabilitate nu e atît de puternică precum e în doctrina economică naţional-socialistă, întru cît e sinonimă cu „economia de războiu''. In această privinţă nu suntem pe deplin de acord cu d-l prof. Taşcă. Domnia-sa, vorbind despre etapele desvoltării economiei naţionale, spunea în conferinţa amintită că „Naţiunea nu urmăreşte rentabilitaea, ci productivitatea''.

Credem că d-sa a făptuit o greşală de exprimare. Desigur că naţiunea trebue să tindă spre o cît mai mare difuzare a productivităţii, aceasta reprezintă cu adevărat bogăţia. Dar pe de altă parte, naţiunea este alcătuită dintr'un conglomerat de indivizi a căror bună stare este de interes capital. Ori, *în cadrul economiei internaţionale*, rentabilitatea este de cea mai mare însemnătate pentru îmbogăţirea naţiunii. Un schimb de produse oricît de intens ar fi el, însă desfăşurat în condiţiuni dezavantajoase, nerentabile, departe de a îmbogăţi o naţiune, o sărăceşte. Prin urmare rentabilitatea trebue să persiste neapărat într'o economie de schimb. Cu totul altul e cazul economiei de războiu, astfel cum este ea concepută de către naţional-socialism. Intr'o asemenea economie, rentabilitatea nu mai e absolut necesară, toată producţia fiind subordonată necesităţilor *militare* ale Statului, care pot foarte bine concepe nu numai lipsa oricărei rentabilităţi dar chiar o producţie de sacrificiu, războiul fiind prin definiţie — pentru moment — o operaţie deficitară.

Dacă însă d-l prof. Taşcă se gândea la această economie, atunci afirmaţia d-sale e justă.

Iată deci deosebirea esenţială între economia italiană „programatică'' şi economia de războiu astfel cum este preconizată de teoreticienii naţional-socialismului. Concepţia italiană este încă o concepţie pacifică, pe când cea naţional-socialistă închide în ea noţiunea războiului integral şi totalitar, cu întregul său caracter agresiv.

Să nu uităm apoi că între conceptul italian şi cel german al economiei naţionale (sub concept german înţelegem doctrina astfel cum e desvoltată de către naţional-socialism) mai este o deosebire capitală. Doctrina italiană a economiei nu a îmbrăţişat până acum caracterul universalismului. Ea s'a limitat la tărîmul pe care a acţionat şi economia clasică, mărginindu-şi speculaţiunile teoretice la fenomenele economice propriu-zise şi lămurind numai complexul de acte referitoare la împletirea organică a orînduirii economice. Doctrina naţional-socialistă în materie economică nu mai are comun cu economia naţională decît că, *printre altele*, se preocupă şi de latura gospodărească a vieţii Statului naţional-socialist. Căci ea a căpătat un caracter universal, cuprinzând nu numai studiul fenomenelor economice, dar şi elucidarea unor probleme, care nu au figurat niciodată până acum în repertoriul economiei pure. Ştiinţele economice au devenit în concepţia naţional-socialistă un acoperiş pentru o diversitate de discipline al căror rost era în trecut de domeniul filozofiei, technicei sau biologiei. Sub aripa ştiinţelor economice naţional-socialiste, se pot aduna astăzi, la nevoe, aproape totalitatea celorlalte ramuri ştiinţifice. Dela ţăranul limitat de odinioară, s'a ajuns la o lărgire peste măsură a disciplinei ştiinţifice şi, ceeace este mai rău, la o negare absolută a economiei naţionale, astfel cum ne-au lăsat-o doctrinarii din trecut şi cum înţeleg să o conceapă, cu mai mult sau mai puţine variaţii de interpretare, aproape toate celelalte State de pe glob, cu un regim mai mult sau mai puţin libertar, inclusiv Italia.

VII

De sigur, nici ţările cu o veche tradiţie liberalistă în materie economică, nu au rămas anchilozate în vechile tipare preconizate de clasici. Nici Anglia, nici Statele-Unite, nici Franţa, nu au înţepenit

în formele perimate ale unui „laisez faire" eșit din modă din pricina împrejurărilor. Numai că, în afară de măsurile intervenționiste mai mult sau mai puțin pronunțate, ele au continuat să creadă în valabilitatea legilor economice și în necesitatea împlinirii economiilor naționale în scopul lărgirii câmpului de activitate a națiunilor. Și, cu toate că s'au găsit în fața unei concepții economice național-socialiste de reorganizare totală, punînd la temelia acestei reorganizări intenția agresivă economico-militară, ele nu au renunțat la vechea concepție a economiei naționale. Bine înțeles că au luat măsuri de complectare economică pentru anumite împrejurări, bine înțeles că au studiat eventualitățile necesității unei adaptări a orînduirii economice la o posibilă stare de războiu. Dar această nouă orînduire a fost studiată ca *excepție* și nu ca *regulă permanentă*, Statele amintite socotind mai departe, că idealul civilizației merge spre o cît mai intimă interpretare economică a complexelor politice și nu spre o izolare distrugătoare de bunuri ideale și materiale.

In lumina acestei concepții, măsurile studiate au caracterul de măsuri transitorii, aplicabile atunci când necesitatea le cere și menite să dispară de îndată ce este posibilă revenirea la schimbul internațional, prin încetarea ostilităților. De aceea și lipsa unei literaturi teoretice atît de bogate, cum întîlnim înlăuntrul spațiului național-socialist. De aceea poate și unele greutăți de adaptare mai mari, la Statele liberaliste, greutăți inerente efortului de organizare ce trebue desfășurat, pe cînd în spațiul național-socialist efortul a fost făcut într'un timp mai îndelungat, noua orînduire fiind, la isbucnirea războiului, de mult terminată.

Ținînd seama de aceste detalii, putem cu drept cuvînt accentua asupra caracterului pacific al concepției economiei de apărare în țările vechiului liberalism. Căci pregătirea economică pentru războiu nu răstoarnă aci toate principiile cunoscute ale economiei naționale și în niciun caz nu ia un caracter imediat militar. Statele acestea nu au, în lumina pregătirii lor economice, o intenție permanentă agresivă, nu au țeluri expansioniste, războinice, mărginindu-se a enunța o doctrină de apărare a ceeace au, de apărare a unui standard de viață ridicată și a unor bunuri ideale, pe care doctrina permanentă a economiei de războiu, le prețuiește prea puțin.

Oricum ar fi însă, suntem de părere că „economia de războiu" nu poate fi decît privilegiul Statelor mari. In niciun caz, Statele mici nu o pot adopta. Căci, pe lîngă imposibilitatea de a găsi mijloacele trebuincioase unei organizări în stil mare a economiei — în afară de schimbul internațional — sacrificiile ar fi cu desăvîrșire inutile.

Nu trebue să uităm că trăim într'o epocă de expansiune a popoarelor mari, care utilizează calea războiului pentru a-și completa spațiul vital pe care îl socotesc necesar desvoltării lor naționale. Războiul modern, cu risipa imensă de munițiuni, cu caracterul său technic prin excelență, tinde să devină din ce în ce mai mult rezervatul Statelor mari. Țările mici, cu tot eroismul lor, nu vor putea să se mențină, decît coalizîndu-se, alcătuind federațiuni, atît timp cît lucrul acesta mai este posibil. Ciocnirile între Statele mici, vor deveni în viitor mai rare, cîștigul eventual al unuia fiind trecător, căci mai curînd sau mai tîrziu, pofta de lărgire a spațiului economic vital a vreunui vecin mare și puternic ar înghiți și acest cîștig iluzoriu. O rezistență împotriva unui asemenea vecin nu ar fi cu putință decît dacă îndărătul acestei rezistențe s'ar găsi forța mai mare a unei federații sau a unor puterinici aliați, în stare să dea un ajutor imediat. Altfel, orice acțiune de eroism s'ar termina, în timp, fără folos. Zădarnică ar fi în aceste condițiuni organizarea unei economii de războiu în sensul național-socialist. Pe lîngă că ea ar cere sacrificarea bunei stări pe un lung șir de ani — dat fiind caracterul ei permanent — dar ea s'ar arăta ca inutilă, după primele săptămîni, sau după primele luni de rezistență. Căci oricît material de războiu s'ar fi înmagazinat în acest timp, e normal ca el să se cheltuiască repede, iar prepararea noilor cantități, oricît de organizată ar fi economia Statului celui mic, nu ar putea să țină pas cu mijloacele incomparabile mai mari ale Statelor puternice și întinse. Desigur că situația se schimbă atunci cînd, după cum am spus, avem de a face cu o federație a mai multor State. Și, mai curînd sau mai tîrziu, această federalizare a Statelor mici va trebui să se înfăptuiască, dacă voesc să se mențină în lume. Atunci, problema adoptării doctrinei economiei de războiu se va putea pune. Dar și atunci, ne îndoim că ea ar putea fi pusă în sensul național-socialist, dat fiindcă o asemenea federalizare departe de a fi agresivă, ar avea un caracter pur defensiv și nu ar fi în căutare de „spații vitale" pe care să se stabilească primatul absolut al unei rase.

VIII.

Iată de ce ni se pare nechibzuită părerea acelora care, dintr'un motiv de simplă imitare a celor ce se fac aiurea, preconizează adoptarea și de către țara noastră a doctrinei economiei de războiu, în sensul în care aceasta este aplicată astăzi în Germania. Un tînăr conferențiar al Academiei de Comerț, a dat chiar alarma cerînd „schimbarea așezării geografice a industriei din România". După d-sa, „localizarea și concentrarea industriei în cele două ținuturi (Bucegi și Timiș), rațională din punct de vedere al rentabilității private, prezintă grave neajunsuri pentru interesele naționale". Și mai departe, în ceea ce privește mijlocul financiar pentru realizaraa raționalizării industriale, în alte țări, s'a utilizat fie sprijinul direct sau împrumuturile din partea Statului, fie că s'a practicat acordarea unor importante comenzi și finanțarea lor anticipată, excluzîndu-se de pe lista furnisorilor acele întreprinderi care nu se conformau

cerinţelor strategice. Şi d-l conferenţiar termină, cerînd să nu se lase problema revizuirii localizării industriale pe seama improvizaţiilor momentului, tocmai atunci cînd, prin mobilizarea generală se deregleazâ multe instituţiuni, organe şi funcţiuni''.

Rîndurile de mai sus, ale tînărului conferenţiar, au la temelia lor o ignorare a principiilor de politică industrială şi a elementelor determinate în stabilirea vetrelor industriale,, a „standorturilor'', cum le numeşte cel mai de seamă teoretician în această materie, Alfred Weber. Zădarnic se preconizează aşezarea industriilor după considerente strategice. Lucrul acesta nu e cu putinţă decît cu o industrie de Stat sau cu o industrie hibridă, neviabilă decît prin acordarea de subvenţii sub orice formă. Numai în aceste cazuri, industriile îşi vor aşeza vetrele în alte locuri decît le impune teoria „ubicuităţilor'', adică a elementelor, determinate pentru rentabilitatea activităţii lor. Căci, oricît s'ar pretinde contrariul, rentabilitatea a fost şi va rămîne impulsul cel mai de seamă în aşezarea geografică a unei industrii. Mărginirea acestei rentabilităţi prin diverse măsuri intervenţioniste din partea Statului, nu este decît un „accident''. Insăşi etatizarea urmăreşte de cele mai multe ori, o „rentabilitate''. Pentrucă, o lipsă de rentabilitate ar însemna un sacrificiu permanent al contribuabilului, deci o sărăcie a lui. Şi Statul nu tinde spre permanetizarea sacrificiilor cetăţenilor săi, decît în caz de forţă majoră, adică în cazuri „temporare''. Dar o organizaţie permanentă nu se face deobiceiu pentru simple evenimente cu caracter temporar.

Organizaţia noastră de războiu nu poate fi aceeaşi ca a unui Stat mare, în căutare de spaţiu vital de expansiune, prin mijlocul declarat al războiului permanent. Ea nu trebue să fie decît o pregătire minuţioasă a rezistenţii prin adaptarea eventuală a ceea ce avem la necesităţile răsboiului. Noi trebue să continuăm a rămîne integraţi în sfera de civilizaţie a culturii europene, tinzînd nu la o reducere a standardului de viaţă, ci dimpotrivă la o mai îmbelşugată împărtăşire a poporului nostru cu bunuri civilizatorii, în speranţa că pacea viitoare va pune temelia unui regim nou, răzimat pe mai multă dreptate şi pe înlăturarea agresiunii

LAZĂR ILIESCU

SCHIMBĂRI STRUCTURALE ÎN INDUSTRIA BRITANICĂ ÎN PERIOADA DINTRE RĂZBOIUL DIN 1914 ŞI CEL DIN 1939

Marea Britanie a fost mult timp considerată cea mai bine consolidată citadelă a concurenţei.

Neîncrederea în monopoluri era o tradiţie de cînd acestea duseseră la nefericitele abuzuri politice din sec. XVI şi din începutul sec. XVII.

In sec. XVIII desvoltarea rapidă a comerţului englez şi începuturile revoluţiei industriale au întărit credinţa generală în avantajul concurenţei. Pe la sfîrşitul acestui veac Adam Smith şi-a publicat lucrarea „Wealth of Nations''. In a doua decadă a sec. XIX au apărut lucrările lui Ricardo.

In anii următori au fost desfinţate toate restricţiile importante asupra concurenţei. Aceasta a fost perioada cînd Anglia era „uzina lumei'' şi cînd economiştii englezi au fost convinşi că dacă s'ar lăsa mînaţi de un înţeles larg al intereselor lor personale, nenumărate întreprinderi particulare concurînd liber între ele pe pieţi interne şi străine ar crea o nouă eră de prosperitate mondială. Totuş, n'a trecut mult timp şi îndoiala asupra adevărurilor acestora a început să se simtă din nou. In vremuri de criză o concurenţă intensă cauză o scădere vertiginoasă a preţurilor şi aduse ruina multor firme. Atunci a început să se observe o tendinţă spre trust. In momentul acela pentru prima oară principiul de „laissez faire''— guvernul n'avea dreptul să se amestece în afaceri — a intrat în conflict cu principiul concurenţei. Aceasta din urmă n'a putut fi garantată decît prin călcarea de către guvern a principiului de „laissez-faire''. Cînd conflictul acesta a devenit aparent, opinia generală a timpului favoriza crescînd principiul de mai sus, în defavoarea concurenţei. Chiar din 1853 o hotărîre juridică a fost dată prin care reclamantul trebuia să dovedească că o restricţie asupra comerţului era contrarie interesului public. In prealabil se pre-

supunea că orice restringere a concurenței era ipso facto nedorită pînă cînd s'ar fi probat contrariu.

Industriile germane și americane au început să înflorească foarte repede, și în curînd amenințară serior supremația engleză.

Eminenți economiști, ca Ashley, au prevenit publicul de noui grave pericole,. iar la 1890 s'au format mai multe trusturi cuprinzînd și întreprinderi faimoase ca Levers și Coates.

In prima decadă a sec. XX comerțul englez a reînflorit și în 1914 liberul schimb și concurența păreau încă odată justificate. Răsboiul însă a adus o însemnată intervenție din partea guvernului și a dat un nou avînt tendinței de organizare industrială. Comitetul pentru trusturi numit de guvern, în 1920, spre a cerceta acest fenomen a constatat modificări considerabile în structura industriei engleze.

* * *

După răsboiul mondial industria engleză a cunoscut o nouă serie de probleme foarte grele. Țări, care fuseseră neutre în timpul răsboiului, neputînd să importe aceleași cantități de bunuri din Anglia — datorită dislocărei comerțului mondial — găsiseră alte pieți. Unele începuseră chiar să-și creeze industrii proprii. Invențiile tehnice din timpul răsboiului (ex. nitrogenul obținut din aer) înlocuiseră materiile prime, (salpetru de Chili) și reduseseră puterea de cumpărare a țărilor producătoare de materii prime, și în consecință cererea lor pentru produse industriale engleze.

Mai importante erau însă schimbările radicale care s'au produs în lumea întreagă. Faptul că standardul de viață creștea în Europa și America însemna că oamenii nu se mulțumeau numai cu lucrurile strict necesare ale vieței, ci cheltuiau surplusul venitului lor pe obiecte de lux. Cererea pentru produsele celor mai de seamă industrii engleze (bumbac, fier și oțel, cărbuni, lînă) nu s'a extins, ba chiar a scăzut. In ceea ce privește cărbunii, scăderea a fost intensificată din cauză că alte țări întrebuințau alte combustibile. Efectul acestor noi factori a adus o puternică criză în acele industrii, pe care tocmai se bizuise în trecut prosperitatea Angliei.

Intre 1913 și 1928 exportul cărbunilor din Anglia măsurat în tone se micșorase cu 33%, iar exportul fierului și oțelului cu 14%. Șomajul în aceste industrii atinse proporții fără precedent. Intr'un timp, în construcția vapoarelor, 37 % dintre lucrători erau șomeuri. Anumite „zone speciale" (partea de Sud din Wales, zona Tyne, Clyde și părți din Lancashire) au avut de suferit mai ales. Aproximativ un sfert de milion de lucrători iscusiți rămăseseră aproape permanent șomeuri. In același timp se ridicară noui industrii, care cîștigau importanță în aceeași măsură în care o pierdeau cele vechi.

In timp ce numărul lucrătorilor scădea în industriile carbonifere cu 14%, în industriile de fier și oțel cu 10% și în construcțiile de vapoare cu 24%, acel întrebuințat la fabricarea motoarelor se ridică cu 28%, și în industria electrică cu 38%. De altfel distribuirea industriilor pe regiuni a fost mult modificată. Nordul Angliei și centrele industriale din Scoția și Wales au fost părăsite din ce în ce mai mult. Noui antreprenori doreau să evite zonele unde sindicatele muncitorești aveau de mult organizații puternice și unde servicii sociale bine alcătuite cereau taxe municipale ridicate. Noui fabrici se ridicau în districtele centrale (Midlands) și mai ales în Sud și în zona londoneză. Un alt fenomen de mare importanță a fost expansiunea comerțului de detaliu, al cărui număr de lucrători crescuse între 1923 și 1934 dela 1.254.000 la 2.005.000.

* * *

In această perioadă tradiționalele împotriviri ale industriașilor de a colabora unii cu alții au scăzut în mod rapid. Deoarece ei se înțeleseseră pentru scopuri specifice — ca negocieri cu lucrătorii, sau influențarea legilor — au început să găsească mai natural să se înțeleagă și pentru scopuri de afaceri. De altfel mai multe industrii au început să resimtă povara capacității de producție neîntrebuințată, a cărei existență împiedeca o reîntoarcere a prosperității la toate întreprinderile. In timp ce se discutau în presă greutățile industriei, părerea că unitatea de producție erea prea mică pentru o activitate eficace, a fost acceptată din ce în ce mai mult. In industria cărbunelui, un caz extrem, numai 69 din 1.500 de mine existente au avut o producție egală cu producția obișnuită a unei firme din industria americană a cărbunelui. Se punea în evidență economiile făcute în producția pe scară mare. Mai apoi nouile industrii create în sudul Angliei n'au avut niciodată tradiționalul respect pentru concurență care exista în regiunile industriale mai vechi. Firmele făcînd parte din această industrie au tins să colaboreze dela început. In sfîrșit, taxele vamale impuse în 1932 au însemnat sfîrșitul unui secol de liber schimb și au contribuit în mare parte la crearea trusturilor.

* * *

Formele actuale ale organizărei industriale în Anglia prezintă o varitetate considerabilă. In unele cazuri guvernul a intervenit ca să încurajeze colaborarea dintre întreprinderi. Tragica experiență a industriei cărbunelui a forțat guvernul să se ocupe de această chestiune prin legea din 1930. Aceasta a autorizat crearea unui sistem elaborat de consilii centrale și pe districte spre a regula prețurile și producția. Pentru a încuraja reorganizarea radicală a industriei, o comisiune specială a fost creată cu dreptul de a obliga două sau mai multe întreprinderi să fuzioneze. Acest sistem s'a extins prin legea din 1938, care a naționalizat rentele primite de proprietarii de regiuni carbonifere și a luat alte măsuri pentru reducerea capacității de producție neîntrebuințată. La fier și oțel, cu toate

că și înainte se creaseră prin fuziune cîteva întreprinderi uriașe, o mai înțelegătoare reorganizare a întregei industrii n'a fost începută decît după impunerea, în 1932, a unei taxe vamale de 33⅓% pe mai multe produse de fier și de oțel. Taxa a fost acordată numai cu această condiție. In 1934 s'a înființat o federație care să includă întreaga industrie și să supravegheze un număr de asociații mai mici, create în același timp pentru fiecare secție importantă a industriei, și al căror scop este de a controla prețurile și producțiile și de a elimina capacitatea de producție neîntrebuințată. Guvernul a intervenit în favoarea unei strînse colaborări a producătorilor, în ceea ce privește agricultura, bumbacul, fierul și produsele chimice. Colaborarea dintre industriași începută prin inițiativa particulară este de mai multe feluri: un exemplu este acțiunea comună pentru a înlătura capacitatea neîntrebuințată. Industria construcției vapoarelor care fusese grav lovită în această privință dela războiul mondial încoace a creat în 1930 „The National Shipbuilders' Security, Ltd.'', o organizație al cărei scop era de a dobîndi și desființa șantierele care erau de prisos. Cheltuelile trebuiau plătite printr'o contribuție obligatorie pe toate comenzile viitoare. Rezultatul a fost o reducere de 25% pe totalul capacității productive a industriei. Un exemplu similar ni-l dă industria morăritului, care a creeat o organizație cu titlul „Purchase Finance Company Ltd'', spre a cumpăra morile neproducătoare și care se finanțează printr'o contribuție obligatorie.

Un al doilea tip de colaborare este trustul propriu zis în care cea mai mare parte dintr'o industrie este ținută sub un singur control financiar. Un exemplu bine cunoscut este Levers, care printr'un complicat sistem de proprietate directă sau indirectă, controlează cea mai mare parte a industriei săpunului și domină o asociație a fixărei prețurilor, care cuprinde toate celelalte firme importante ale industriei. Un altul este Coates care are aproape monopolul pe piață al firului de bumbac. Mai importantă ca toate acestea este „Imperial Chemical Industries'', creată în 1926 prin fuzionarea celor două uriașe întreprinderi „United Alcali Company'' și „Brunner Mond and Company'', care proveneau ele însăși dintr'o serie de fuzionări încurajate de guvern, înainte și în timpul războiului mondial.

O altă formă de colaborare, centralizarea desfacerilor este mai rară în Anglia decît pe Continent. Un exemplu ni-l dă industria cărbunilor, unde în regiunile carbonifere din Lothia (Sudul Scoției) s'a alcătuit un comitet comun de vînzare. Acest sistem a fost aplicat de atunci și în alte regiuni. In agricultură organul central de desfacere al hameiului a atribuit fiecărui producător o cotă bazată pe recolta obișnuită din 1928 pînă la 1932 și a vîndut toate recoltele, apoi a distribuit venitul primit pe baza cotelor.

Existau apoi diferite forme de colaborare, care nu se pot clasifica atît de bine, în următoarele ramuri ale industriei: mașini, motoare și accesorii de biciclete, aparate electrice, metale neferoase și sticla.

Aproape singura industrie în Anglia unde mai există o concurență destul de mare este acea a bumbacului. In acest caz extrema specializare a creat un număr de unități de producție mică și independente. Industria a suferit mai ales din cauza concurenței țărilor străine, care plăteau salarii mici și din cauză că antreprenorii, care au înființat uzine în timp de prosperitate, întrebuințau metode financiare nesănătoase.

De curînd s'a făcut un oarecare progres în reducerea capacității neîntrebuințate prin crearea unei organizații cu titlul „Spindles Board'', care întrebuința ca metodă contribuția obligatorie și a fost încurajată de guvern. Totuși, tradițiile concurenței sunt prea puternice ca să permită o reorganizare mai largă a industriei bumbacului.

*
* *

Sunt încă greu de judecat rezultatele acestor transformări a industriei britanice începută încă la sfîrșitul veacului trecut, însă mult accelerată de cînd s'au pus impuneri pe taxele de import (1932). Controlul prețurilor n'a fost încă bazat pe principii prea clare. Costul producției de exemplu, este greu de definit. De obiceiu s'a luat un factor empiric, ca „preț de bază'', fondat pe obișnuitele realizări din ultimii ani ale fiecărei firme, sau dintr'un calcul asupra prețului pe care publicul vrea să-l plătească. Este incontestabil că pînă la un punct s'a obținut stabilizarea prețului, de exemplu, șinele de oțel au arătat o remarcabilă stabilizare a prețurilor din 1932. Alte mărfuri cum sunt cărbunii, pentru care cererea variază după sezon, sau fabricatele din tinichea, al căror preț depinde de acel al tinichelei, au fost obiectul unor variații, ca și înainte, controlul fiind incapabil de a se opune forțelor economice fundamentale.

Controlul producției a fost de o natură cam nesistematică. In industria cărbunelui consiliul central este însărcinat prin lege să determine dinainte un maximum de cantitate de cărbuni ce ar putea fi extrasă și vîndută. Organele generale de desfacere ale cartofilor și hameiului împart producția fiecăruia pe baza cotelor, după cum am mai spus. Cei din urmă s'au bucurat de împrejurări excepțional de favorabile. Cei dinainte n'au avut prea mult succes. Industria bumbacului a decis să organizeze un timp de muncă redus, numai cu gîndul de a micșora producția. Puține industrii au încercat să adapteze științificește producția la cerere. Un exemplu este întreprinderea chimică I. C. I., care conduce cu grijă cercetările despre condițiile cererei și lucrează în consecință.

Efectele pe care le-a avut colaborarea dintre întreprinderi industriale asupra eficacităței economiei naționale sunt greu de evaluat. Bine cunoscutele economii la producția pe scară mare sunt rar obținute de asociațiile mai puțin strîns legate, de oarece colaborarea acestora se mărginește la înlăturarea concurenței. Micile firme rămîn independente și nu există studiu științific comun al problemelor comune. Economiile la distribuție se pot totuși obține. De ex., aso-

ciaţia care guvernează industria becurilor electrice asigură o repartizare a pieţilor locale care reduce la minimum costurile de transport. Marile trusturi sunt fără îndoială în stare să realizeze economii, nu numai la distribuţie dar şi la producţie. Cel mai bun exemplu este I. C. I., care a obţinut rezultate tehnice remarcabile. Pe de altă parte multe din aceste trusturi, care în majoritate s'au înfiinţat în vremuri prospere, suferă de un grav defect, supra-capitalizarea, datorită supra-estimaţiei propriilor lor resurse de către firmele industriale care au fuzionat. Asociaţiile mai puţin strîns legate suferă de o slăbiciune asemănătoare, fiindcă firmele cele mai puţin folositoare sunt apărate. Este sigur că concurenţa cu toate efectele ei lamentabile care o însoţesc, joacă un rol folositor întru cît înlătură pe cele mai incapabile. Efectul colaborărei, dacă ea e executată cu singurul scop de a distruge concurenţa, fără ca să fie însoţită de o reorganizare compleetă, tinde să păstreze condiţiile în care firmele care au cele mai mari cheltueli vor putea supravieţui; mai mult chiar: orice sistem de cote fondate pe realizările din trecut tinde să favorizeze vechile unităţi în detrimentul firmelor în evoluţie.

*
* *

Acestea sunt unele dintre problemele create de recenta desvoltare a industriei britanice. Nu se poate spune că această desvoltare a fost plănuită dinainte. Problemele au fost tratate, aşa cum veneau, prin metode empirice, cu diferite grade de succes. Investirea în ultimii trei ani ai unei proporţii crescînde a resurselor productive ale Ţărei în legătură cu armamentul, iar mai tîrziu isbucnirea celui de al doilea răsboiu german, a creat noui probleme a căror evoluţie este acum imposibil de prezis.

Greutăţi enorme ne stau înainte. Insă poporul britanic a arătat adesea în istoria lui atîta ingeniozitate şi astfel de capacităţi inventive, încît a putut trece prin cele mai mari primejdii.

HUGH SETON-WATSON

CRONICA LITERARĂ

CHIPURILE LUI CARAGIALE

Cunoaştem azi amîndouă felurile de a prezenta pe Caragiale ca om: felul literar şi felul documentar. Prezentarea literară ni s'a făcut într'o serie întreagă de vieţi romanţate şi romane, datorite d-lor C. Stere, E. Lovinescu, Cezar Petrescu, Emanoil Bucuţa şi Victor Ion Popa; prezentarea documentară, o avem de puţin timp dela d. Şerban Cioculescu. Nici romancierii numiţi, se înţelege, n'au lucrat în pură imaginaţie. De cele mai multe ori, imagina cu care rămînem despre Caragiale, după citirea unor scrieri ca *Ciubăreştii* (din ciclul *In preajma revoluţiei*), *Mite*, *Carmen Saeculare* (din trilogia eminesciană), *Capra neagră* şi *Maistoraşul Aurel* (*Ucenicul lui Dumnezeu*, vol. III), rezultă din numeroase coincidenţe între modurile de a-l vedea ale autorilor acestor scrieri, ceea ce înseamnează că ea nu e lipsită de sprijinul obiectiv ale aceloraşi documente. Caragiale ne apare din toate ca tip urban pitoresc, realist pînă la cinism, volubil pînă la incontinenţa verbală, actor comic pînă la bufonerie şi histrionism, în oricare ipostază însă înzestrat cu inteligenţa cea mai mobilă. Feluritele înfăţişări, pe care le primeşte omul în naraţiunile literare amintite, fiind reductibile la o impresie unică şi la aceleaşi documente, nu e nevoe, pentru a le cunoaşte, să întîrziem cu fiecare în parte. Vom reţine din ele pe aceea care ni se pare nouă că le conţine pe toate celelalte şi anume evocarea din *Carmen Saeculare* de d. Cezar Petrescu; vom reţine însă şi pe aceea din *Maistoraşul Aurel* de d. Victor Ion Popa. Căci, dacă în prima găsim mai toate aspectele personalităţii omeneşti, surprinse şi fixate parţial în celelalte scrieri, fuzionate numai de d. Cezar Petrescu într'un tip omenesc viu şi complex, în cea de a doua descoperim un adaus de personalitate oarecum original, ca să nu-i zicem ciudat. Dăm acolo peste un Caragiale, nu sentimental, cum îi plăcea marelui scriitor să spună despre sine cîteodată, dar misticreligios în sensul strict al cuvîntului.

D. Cezar Petrescu, în biografia amplu romanţată a lui Eminescu (*Luceafărul*, *Nirvana*, *Carmen Saeculare*), cum era şi firesc, evocă pe Caragiale în două împrejurări: odată, în adolescenţă cînd, după propriile-i amintiri, cunoaşte pe Eminescu la Giurgiu, iar altădată spre sfîrşitul scurtei vieţi lucide a marelui poet, adică în plină tinereţe, cînd amîndoi îşi cîştigau existenţa în Bucureşti. Firea directă, realistă şi critică, pînă la un punct chiar antipoetică, dar volubilă şi histrionică, a lui Caragiale, ni se înfăţişează dela prima lui întîlnire cu Eminescu:

„A întins mîna ceremonios.

„— Mă recomand Mihail Eminescu.

„Străinul nu-l slăbi din privirea pătrunzătoare, nici cînd s'a ridicat de pe divan, rostindu-și numele cu o neasemuit mai puțină ceremonie:

„— Ion Luca Caragiale.

„— Rudă cu domnul Iorgu Caragiale ? întrebase surprins.

„— Rudă cu Iorgu, cu Costachi, cu toți Caragialii trecuți, prezenți și viitori... răspunse tînărul rizînd cu o prietenoasă inveselire. Neam de măscărici. Adică de mascarale".

După un moment, Caragiale, care aflase despre interesantul tînăr că scrie versuri, îi cere să-i citească ceva, ceea ce poetul nu refuză:

„Caragiale a ascultat cu privirea micșorată printre gene, apoi la sfîrșit, a înălțat o singură sprinceană într'un surîs de abia simțită ironie:

„— Admirabil! Dar dedicația?.... Cui e dedicată?... Cine-i marmura?"

„— De unde știi dumneata că e dedicată cuiva?

„— Mi-a suflat mie un aghiuță la ureche.

„— E dedicată unei femei... O femeie fără nume... „Ei". Uite, chiar e și scris: „Ei".

„— Ei. adică unei actrițe... Pot pune rămășag.

„Mihai Eminescu a încuviințat plecind privirea în caet. Intr'adevăr nimic nu scăpa acestor ochi iscoditori. Noul prieten i-a pus mîna pe umăr: „— Fiindcă e așa cum am ghicit eu, lasă-mă să-ți dau o povață... Știi, numai fiindcă sunt neam de măscărici. Am crescut și trăesc între actori și actrițe... Artista dumitale nu-i marmură. Nu poate să fie marmură... Nu se prea găsesc marmure în breasla aceasta. Se numesc altfel... Nu te-apropia de ele. Iubește altceva... Lac să fie că broaște destule... E plin orașul de femei care ar fi încîntate să primească o dedicație dela un june poet. Și te asigur eu, care n'ar rămîne de marmură... Cum ai făcut că dintr'o mie, din zece mii, să-ți cadă cu tronc tocmai una din ălea pe care le vezi în fiecare seară, de-aproape, dela cușcă?

„— Și ce-are de-aface asta?... Sentimentele...

„— Fugi cu sentimentele, că nu-i vorba despre ele... Sîntem doar la vîrsta cînd ni se șade să fim sentimentali... Ce naiba? Incă nici nu ne-a căzut bine cașul dela gură... Acum e chita noastră, nu cînd om ajunge niște hodorogi...

„— Atunci?

„— Atunci, nu despre sentimente e vorba. La cine te-au dus sentimentele, aci e toată catastrofa!... O artistă?... Dar scumpe amice, le ai sub ochi și ziua și seara... Cum de-ți păru vr'una de marmură?... Să te întreb altceva. Ai văzut vreodată licurici de-aproape?

„— Fără îndoială... a răspuns Mihai, cu gîndul la atîția licurici din pădurile dela Ipotești și dela Baisa.

„— I-ai văzut de-aproape, noaptea, bine înțeles?

„— Firește.

„— Dar ziua?

„— Știu eu?... ziua.... ziua cine se uită după licurici?...

„— Aci e tot clenciul, scumpe prietene. Ziua licuriciul e un viermișor urît și negricios, să nu-l strivești sub talpă de mizerabil ce e. De aia poate nici nu se arată la vedere... Dar noaptea, ce mai sclipește și ce mai iese la iveală să-l vadă toată lumea felinărașul din coadă!... Cam așa e povestea și cu artistele. Iți iau ochii noaptea, de le crezi stele... ziua, de-aproape vermișorul cel urît și negricios de care-ți ferești talpa... Crede-mă pe cuvîntul meu de băiat născut și crescut printre măscărici... Acum noapte bună scumpul meu rege asirian!". (*Luceafărul*, pag. 405—407).

A doua oară poetul și dramaturgul se intîlnesc în București ca ziariști. Eminescu lucra la *Timpul*, Caragiale — la *Națiunea Romînă*. Se aflau într'o cafenea-berărie. Caragiale vorbia despre ziarul său și al lui Damé, ca despre o foaie foarte expeditivă „fără bătae de cap. Fără articole de-o poștă, idei și principii. Telegrame, telegrame și iar telegrame.

„Eminescu zimbea:

„— Ori cum, nu-mi pare că e idealul pentru un ziar.

„— Cine-ți vorbește de ideal? Uită-te în jurul tău, aci, în cafenea... Au mintea de oameni care nu mai pot de dragul idealului? Uită-te pe fereastră, la monșerii și mașerele de pe Podul Mogoșoaei... Pătimesc de lungoarea idealului?... Nu prea bar... Pentru acest onorat public se tipărește o gazetă. Aceștia sunt cititorii. Le servești ce-ți cer...

„— Adică te cobori tu la dînșii, în loc să-i ridici?

„— Bravos! Carevasăzică să fac scripete din condei, ca să ridic prostia omenească la înțelegerea nobilelor doctrine? Nu, Puiule! Publicul vrea gogoși. Ii dăm gogoși... Nu țin să-mi pierd cititorii, trimițîndu-i la spital, bolnavi de meningită.

„— Atunci ne deosebim în păreri.

„Caragiale s'a lăsat pe spatele scaunului, bătînd toba cu degetele în masa de marmură și izbucnind în rîs:

„— Ești teribil!... Păi dacă nu ne-am deosebi în păreri, n'am mai avea niciun haz și n'ar mai fi discuție. Aceasta caut și eu, desdedimineață, cum ies din casă... Umblu ca Diogene cu luminarea să dau peste un om care nu se lovește în păreri cu mine... De altfel, cînd se întîmplă să nu-l găsesc, schimb eu de păreri, și tot nu pierd vremea.

„— Cam cinic.

„— Nu cam... Ci foarte. Cinic de tot, dragă Eminescule". (*Carmen Saeculare*, pag. 258—259).

In cursul aceleiași convorbiri, Caragiale cu aceiași volubilitate, batjocorește pe conservatorii care nu plătesc cum trebue pe cei care le susțin interesele de clasă luîndu-i „drept ageamii"; face teoria cum se alcătuește o gazetă cu minciuni, cum se fabrică telegramele despre războiul ruso-romîno-turc, cum în sfîrșit, cititorii trebuesc păcăliți pentru a-i mulțumi. La obiecția de necinste profesională, pe care o ridică poetul, Caragiale se deslănțue într'o lungă replică satirică, privind necinstea mediului în care-și exercită profesiunea de ziarist.

Altă dată se intîlnesc la cafeneaua Labes. *Națiunea Romînă* pierise:

„— Ai venit prea tîrziu, frățiculo, Eminescule dragă. Pînă acum te-au forfecat la masa de-alături geniile lui Macedonski....

„— Ce-ți pasă?

„Lui Caragiale îi păsa...

„— Se vede că s'au trezit desdedimineață amicii, anume pentru isprava aceasta... Dar le-am turnat și eu una, știi, după tactica și strategia pe care am învățat-o cu Damé la răposata Națiune Romînă!... Pac! în unul. Pac! în altul. Flancul sting mișcare de învăluire... S'au cărat toți nenișorii și a rămas pe poziție numai marele gheneralisim".

Incontinența verbală, după ce termină cu Macedonski, care este atacat ca improvizator, i se îndreaptă contra lui Vasile Alecsandri „cu goarna lui: Tariraaa! Atențiune!... Plevna! Grivița numărul unu! Grivița numărul doi! Opanez! Smîrdan! Vidin! Păziți că dau drumul strofelor!..." (*Carmen Saeculare*, pag. 382—387).

Dintre intîlnirile lor, una singură mai este semnificativă în ceea ce privește modul cum îl vede d. Cezar Petrescu pe Caragiale. Este aceea dintr'o cîrciumă dela Băneasa. Au stat împreună pînă dimineața, în tovărășia altora. Caragiale a început să joace în fața acestora după o scripcă scîrțîită: „—Așa mă! Trage-i mă! Uite-așa! Uite-așa-uite-așa!".

Lăptăresele și țăranii care merg spre oraș, se opresc auzind dinăuntru: „Tot pe loc, pe loc, pe loc!".

„— Al dracului, dom'le!. ăsta-i actor! se aude un glas... Nu-l bat nici flăcăii din sat, dăla noi, dupe Olt!...

„Comediantul e măgulit de admirația poporului. Ea îi dă puteri însutite... Il încurajează să încerce și figuri îndrăznețe de cazacioc,

suvenire ale războiului pentru neatîrnare. Intru aceasta a scos o batistă leoarcă de vin și de sudoare, pe care o flutură în jurul unei tovarășe nevăzute de dans. Dansează pe rînd: pentru ea și pentru el. E îndrăzneț și rugător, avîntat și desnădăjduit; cuprinde femeia de aier cu brațul rotunjit și o strînge la piept rotindu-i fustele nevăzute, o svîrle și o ia; tupilat la pămînt împroașcă nori de praf din călciile demonice; s'a deșirat ca un vîrtej în stepele Donului cu iarba sfîrlogită de secetă și iar bate mărunt cu talpa în creștet un vrăjmaș doborît: Uite-așa! Uite-așa!

„— Al dracului, comediantul, mă!

„S'a oprit. Scurt. Fără pricină. Privește rotund o lume pe care n'o recunoaște".

Toate aceste atitudini, cîte răsar din citatele de mai sus, chiar dacă un Caragiale jucînd căzăceasca în fața lăptăreselor Bucureștior este caricatural peste măsură, ni se par în cele din urmă reductibile la un document sau altul. Unde însă d. Cezar Petrescu, vrînd să dea adîncime personajului, pune pe Caragiale să încredințeze lui Eminescu caracterul de „veselie a disperării" din momentele lui de histrionism, literatura în acest caz rămîne fără nici o posibilitate de acoperire documentară. Dar se va recunoaște că altfel, mai oriunde apare în cadrul vieții romanțate a lui Eminescu, firea dramaturgului a fost bine intuită și evocată esențial. Deaceea *Carmen Saeculare* este desigur singura operă literară în care figura lui Caragiale primește lumina din mai multe părți, vădindu-și trăsăturile cele mai caracteristice.

Pentru modul original de a vedea pe dramaturg, mod exterior oricărui document psihologic, și deci arbitrar, pur imaginativ, am spus că reținem și paginile respective din *Maistorașul Aurel* de d. Victor Ion Popa. Suntem la Blaj, în 1911, cînd se țin acolo marile serbări ale *Astrei*, cu care prilej Vlaicu face o demonstrație de sbor:

„A venit și Caragiale, cu tot stolul de scriitori după dînsul. Dar, spre deosebire de ceilalți, el n'a întrebat nimic. O jumătate de ceas a stat proptit de un stîlp al șandramalei, privind, ca în gol, libelula uriașă, care întindea spre cer aripi de pînză și gît de oțel.

„— Nu vrei s'o vezi mai de aproape, nene Iancule!", întreabă Petre Liciul.

„— O văd" a răspuns scriitorul.

„— ...să-ți dea Vlaicu explicații...".

„Dar Caragiale a scuturat din cap:

„— Asta trece dincolo de explicații...".

„Intr'un tîrziu, se deslipește de stîlpul de lîngă care ședea. Cei de față îi lasă cărarea spre aeroplan, iar Vlaicu, îndemnat de semnele cîtorva, se îndreaptă gata să dea lămuriri.

„Bătrînul se uită lung la scaunul pilotului din nacelă. Parcă ar fi în cumpănă. Arată cu capul:

„— Imi dai voe să mă sui și eu"?

„Vlaicu pare că nu înțelege, așa cum dealtminteri nimeni nu înțelege. Face totuși:

„— Poftește!".

„In liniștea care s'a prăvălit deodată fără să priceapă careva de ce. Caragiale își face cruce, apoi încalecă bordul carlingei, intră în ea, se așează tăcut pe scaunul mic. Și-a adunat brațele petrecîndu-le pe mijloc, a rezemat capul de stîlpișorul care-i la spate, iar ochii i-a închis.

„Fața i s'a întins și e transfigurat. Ai zice că visează...

„Dar ce mai poate visa bătrînul acesta de șaizeci de ani, în născocirea cea cu jumătate de veac mai tînără ca dînsul?

„E mișcător.

„Tăcerea de adineauri a ajuns acum asemenea încremenire, de auzi pînă și lunecarea adierii de vînt pe creasta acoperișului...

„— Spune să mă împingă vreo cîțiva pași înainte" zice Caragiale. Și iarăși închide ochii, să soarbă, cu toată ființa, închipuitul sbor de patru metri.

„Cînd l-au adus la loc, deschide ochii, se dă jos din carlingă și scoate pălăria din cap.

„Apoi își face cruce și sărută lemnul rece, ca pe scoarța unei evenghelii....

. . . .

„Pînă la Ciura acasă, unde erau poftiți, n'a mai spus un cuvînt. Nici el, nici alții...".

Cînd Vlaicu dispare în văzduh cu pasărea lui, Caragiale „abia mai suflă":

„Buzele i-s albe ca de friguri sub mustața sură, ochii clipesc năclăiți de lacrimi după ochelari. Ingaimă repezit, fără nicio stăpînire:

„— Maica ta Cristoase. Apără-l Prea Curato și păzește-l! Maica Domnului, nu-l lăsa. Măi băieți, rugați-vă lui Dumnezeu, măi. Minunea lui Dumnezeu. Rugați-vă măi..." (vol. III, pag. 170, 171 și 175). Nimic de zis. Un Caragiale, la șaizeci de ani, poate în cele din urmă să și facă și să și spună, cîte ne arată d. Victor Ion Popa, că a făcut și a spus în acea împrejurare. Dar, referite la psihologia lui generală și caracteristică, asemenea cuvinte, gesturi și atitudini sunt, se înțelege, frumoase, adică pilduitoare, cum se și cuvine într'o carte destinată poporului, nu sunt însă și semnificative, fiind străine de portretul sufletesc al marelui om. Așa încît, d. Victor Ion Popa îi compune un chip cu mult prea literar și aceasta îi este originalitatea pentru care l-am menționat deosebit de ceilalți confrați ai d-sale.

Chipului literar al lui Caragiale, i s'a alăturat de curînd chipul documentar, prin silința d-lui Șerban Cioculescu, dela care avem azi *Viața lui I. L. Caragiale*, o operă grea de muncă, de noi descoperiri documentare și de numeroase restabiliri ale adevărului biografic. Criticul a cedat pasul arhivistului și putem spune că nu și-l-a reluat decît în capitolul final *(Creion)*, în care, deși arhivistul dispare, ni se schițează foarte în grabă obrazul aceluia, care trebuia să apară luminat de toate documentele cercetate cu atîta aprindere. Dealtfel autorul acestui serios studiu biografic ne înștiințează dela început, în *Prefața* cărții, că nu o concepție sau o viziune biografică va propune, ci o serie de documente comentate: un Caragiale documentar. Și ceea ce a intenționat, a înfăptuit pe deplin. Schița de portret, așa dar, cu care totuși și-a încheiat studiul, e o atențiune pentru cititor, o politețe, la care autorul nefiind obligat, cu atît mai recunoscători îi pot fi cititorii. De aceea, vom reproduce și noi, din acest *Creion* al d-lui Cioculescu, începutul:

„Dator cu o privire sintetică, cercetătorul este îndemnat să aleagă din diversitatea trăsăturilor, pe aceea, fundamenală generatoare a reacțiunilor morale. Unii contemporani au fost minunați de „impresionabilitatea" neobișnuită a lui Caragiale, în care au văzut chezășia temperamentului de artist și cheia variabilității în atitudini, comportări și îndeletniciri. Această impresonabilitate nu vibrează însă în atingere cu formele plastice, cu universul deschis simțurilor. Ea este de ordin pur intelectiv. Calitatea dominantă a lui Caragiale este inteligența. Cultivată, s'ar fi orientat către o disciplină intelectuală de specialitate. Alți contemporani s'au lăsat impresionați de „cultura vastă", adunată de scriitorul autodidact. Prin puterea apreciabilă de asimilare și prin specularea abilă a ideilor sau cunoștințelor însușite, actorul neîntrebuințat și-a putut juca rolul de om de cultură generală. Inteligența lui Caragiale se găsea însă pe tărîmul propriu, în intuirea oamenilor, cu discrepanțe între aparență și esență. Afilierea literară la *Junimea* și desăvîrșirea operei, în spiritul junimist, chiar după emanciparea

bruscă, se lămurește psihologic prin afinitatea intelectivă cu principiile ei conducătoare. N'a fost o adesiune teoretică, ci orientarea firească a unei inteligențe concrete. Caragiale a văzut ca un junimist, nu a gîndit ca un junimist. Materializîndu-și viziunea în oameni caricați, a atacat „prostia", noțiune vagă, cu sensul inadecvării între pretenție și realitate. Inteligențele abstracte ca Maiorescu și Eminescu, urmăresc efectele în cauzalitatea lor, pe care o denunță dialectic. Prin ereditate și formație, Caragiale este un observator direct și un auditiv, care sintetizează prin gest și vorbire, structura tipic socială a personajelor. Inainte de a redacta, e urmărit de cuvinte și gesturi caracteristice, mimate și rostite de dînsul cu un dar neîntrecut al imitației. Cîte unii caută să-i reducă rolul de artist la copierea realității nemijlocite. Aci intervine însă rolul hotărîtor al inteligenței creatoare: spiritul autocritic discerne și cerne elementele semnificative, eliminînd neesențialul".

Inteligența, așa dar, cu formele ei de asimilare, de criticism social și de creație, i se pare d-lui Cioculescu, că ar evoca mai din plin pe Caragiale. Gîndindu-se, după cum s'a putut vedea din citatul făcut, atît la firea omului, cît și la operă, d-sa leagă în aceeași pagină pe om și scriitor, cîteodată chiar în aceeași frază: „Crud pînă la neomenie, slobod pînă la ingratitudine, nerușinat pînă la cinism, scriitorul ridică respectul formal la treapta unui adevărat cult religios, macernat". Și poate că nimic nu-l cuprinde pe Caragiale întreg decît, dacă nu chiar această alternanță în termenii ei, în orice caz acest fel de a-i alterna trăsăturile caracterologice omenești cu cele caracterologice literare. Căci altfel, luînd în seamă numai documentele, cîte prezintă d-l Cioculescu în lucrarea sa, am ajunge la o imagine a lui Caragiale de monstru moral. In adevăr, relațiile cu Maiorescu ni-l arată nu numai ca pe un „ingrat", cum atît de cordial îl cruță autorul *Vieții lui I. L. Caragiale*, dar ca unul care în ingratitudine a scoborît pînă la treapta care are numele ei și i se zice, ni se pare, infamie. Cînd pe acela, care, în 1879, îl sfătuește și îl ajută practic în conflictul cu directorul Teatrului Național pe chestiunea *Nopții furtunoase;* — care, în același an, îl poartă, pe cheltuială proprie, la Viena, arătîndu-i pentru întîia dată teatre, muzee și biserici; — care, în același an, îi dă un banchet la T.-Severin, pentru a răspunde dușmanilor săi în chip limpede; — care, în 1880, îi trimetea, de ziua numelui, sticle de șampanie și felicitări;— care, în 1881, îl numește revizor școlar peste mai multe județe; — care, în 1884, face să se citească *Scrisoarea pierdută* la Palat, ceea ce îi aduce prezența Reginei la premieră; — care, în 1886, îi dă acea acoperire faimoasă *Comediile d-lui I. L. Caragiale*, în urma insuccesului cu *D'ale Carnavalului;* — care, în 1888, orice s'ar zice, îl numește, după oarecare șovăeli, care pînă la urmă s'au dovedit foarte prudente și îndreptățite, dar oricum îl numește el director al Teatrului Național; — care, cu toate că se simte vag indicat ca responsabil de mizeria lui Eminescu într'un articol din 1889, îi dă totuși, în 1890, o scrisoare de intervenție către un potentat al zilei, căruia îl recomandă drept „una din cele mai strălucite inteligențe, care există în țara aceasta"; — cînd pe acela care, înr'un lung șir de ani, i-a fost sfătuitor, prieten, protector și binefăcător, îl acuză de a trage profituri materiale cu editarea poeziilor lui Eminescu și, ținînd o conferință *Prostie și Inteligență*, ilustrează prostia cu chiar înțelegătorul și apărătorul operei lui, aceasta nu se cheamă numai ingratitudine, de sigur. Să mai amintim, dintre documentele folosite de d. Cioculescu, pe cele privitoare la Veronica Micle, adică la prietena notorie a nefericitului său prieten, documente din care reiese o rară lipsă de scrupul și impudoare, față de Eminescu, care, numai cu doi ani înainte, în 1879, îl luase colaborator la ziarul *Timpul*? Dar grava incorectitudine față de coerezi în procesul de moștenire al Momoloaei *(v. op. cit.*, pag. 174—176), pe care autorul biografiei lui de azi se „abține" de a o califica? Dar lepădarea și de mamă și de tată (Caragiale neavînd o stare civilă limpede), pentru a cîștiga dreptul la o altă moștenire neînsemnată, chiar în timp ce dela Momoloaia îi revenea lunar minimum 500 fr. *(v. op. cit.*, pag. 181—183)? E în adevăr o atmosferă irespirabilă în documentele biografiei lui Caragiale. La ce figură de monstru incredibil s'ar ajunge, dacă i s'ar face portretul numai documentar?

Acestor izvoare biografice, (se poate zice, fiindcă sunt și izvoare mocirloase), n'ar mai trebui să li se aduge decît oarecare extrase din cuvîntările lui politice (publicate tot de d. Cioculescu și comentate în *Revista Fundațiilor Regale*, 1939, Nr. 10), cuvîntări care sunt acum triste spectacole de trivial în atitudine, de vulgar în expresie, de incoerență în gîndire, pentru a vedea în el însuși prototipul acelei lumi de imorali, inculți și inapți de a putea gîndi politicește, care forfotesc în comediile sale. Dacă am avea impresia că Farfuridi, Cațavencu și toți tovarășii lor au fost batjocoriți în *Scrisoarea pierdută*, am spune că aceste „cuvîntări politice" sunt răzbunarea lor: „Da, da, își concurează el eroii la Călărași în 1908, să știe liberalii că vremea nu stă pe loc, că vremea are un singur scop, o singură țintă: prefacerea lumii, prefacerea lumii spre bine; că această țară, nestînd pe loc, are să ceară din ce în ce mai multe prefaceri pentru binele poporului acestuia, și va veni un moment cînd prefacerea va fi de o gravitate așa de mare încît va fi peste putință să aibă îndrăzneala, măcar, un partid să se gîndească să rezolve fără să se fi înțeles pe deplin cu partidul celălalt *(aplauze prelungite)*".

Dar Caragiale, nu și-a batjocorit eroii. El îi iubea. In opera lui nu există amărăciune și nici desgust; e numai veselie, am zice, chiar plăcere de a trăi între semeni. Cea mai adîncă observație critică, ce s'a făcut înainte de a se cunoaște acest total de documnte, e aceea a d-lui M. Ralea, *(Valori*, 1934), care a înregistrat caracterul „idilic" al personagiilor lui Caragiale. Peste incorectitudinea, imoralitatea și insuficiența lor mintală, spectacol care ar trebui să fie deprimant și obsesiv, trecem ușor, amuzați și uitînd, fiindcă simpatia ca și fraternă, cu care le înconjoară autorul lor, le absolvă de cum ni se arată, aproape anticipativ, de toate monstruozitățile.

Incît, fără îndoială, dacă chipul lui Caragiale, tratat exclusiv literar, riscă să devină cîteodată ușor neverosimil, chipul numai documentar e totdeauna de o mare cruzime față de naivitatea, care s'a născut în noi din admirația pentru operă. Și această naivitate, de a nu-l vedea, omenește, chiar în totul asemănător eroilor săi, e poate preferabilă sadismului biografic.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

CONSIDERAŢII ASUPRA PREMIULUI NOBEL

Premiul Nobel pentru literatură nu se acordă întotdeauna numai pentru merite literare. Marele premiu suedez, de importanţă internaţională, fondat în 1901, răsplăteşte perfecţiunea literară dar încununează în acelaş timp, după dorinţa fondatorului său, meritele morale ale unei activităţi literare. Scriitorul care năzueşte spre acest premiu nu trebue numai să realizeze în opera lui o frumuseţe literară ci şi una morală, să urmărească în această operă exprimarea şi atingerea „unor idealuri şi a unor scopuri înalte".

Care anume sînt aceste idealuri şi aceste scopuri nu este greu de bănuit. Unul din cele cinci premii internaţionale instituite de Alfred Nobel este consacrat păcii, adică acelora care şi-au cîştigat merite „pe terenul înfrăţirii popoarelor şi al desfiinţării armatelor". Inventatorul dinamitei a vrut astfel ca averea lui imensă dobîndită de pe urma fabricării de explozibile să răsplătească după moartea lui pe sprijinitorii păcii. E de presupus că idealurile şi scopurile înalte pe care trebue să le exprime un scriitor pentru ca să poată năzui la premiul înfiinţat de el sînt de aceiaş natură adică privesc ridicarea morală a omului.

Fără îndoială, asta e foarte vast şi destul de vag şi de-aceia însărcinarea de-a distribui acest premiu, însărcinare pe care o are Academia suedeză, nu este uşoară. Aşa dar nu trebue să mire faptul că dela 1901 pînă astăzi această instituţie a nimerit de multe ori just dar a şi greşit de cîteva ori fie acordînd premiul Nobel unor scriitori de mediocră valoare literară şi fără merite morale, fie răsplătind literaţi cu talent remarcabil dar lipsiţi de „idealuri şi scopuri înalte", fie în sfîrşit oferind premiul numai pe baza acestor idealuri dar fără considerarea valorii literare.

Iată cîteva exemple. Kipling, laureatul premiului Nobel în 1907, este desigur un povestitor de talent; proslăvitor al imperialismului englez în India, el este cu totul impermeabil faţă de sufletul indian, păstrează faţă de acesta o îngîmfare protectoare şi după cum foarte bine s'a spus, vede India aproape exclusiv prin ochii soldatului colonial englez, adică într'un chip foarte limitat. Nu se poate vorbi aici de idealuri de înfrăţire omenească. Pe lîngă aceasta trebue notat că felul de-a povesti al lui Kipling este destul de greu de gustat pentru un străin. Răspîndirea lui dincolo de graniţele culturii anglo-saxone s'a făcut tocmai în urma faptului că a căpătat premiul Nobel. Kipling corespunde sufletului englez, exprimă aspecte ale firii engleze şi chiar tocmai aspectele cele mai engleze ale acestei firi. El nu exprimă decît într'o foarte mică măsură sufletul omenesc în general, spre deosebire de compatriotul său Dickens, bunăoară. Şi cum cred că una din condiţiile admisibi-

lităţii la premiul Nobel ar trebui să fie şi exprimarea sufletului omului în general, fiindcă ar corespunde perfect spiritului în care premiul a fost fondat, atunci desigur că alegerea din 1907 poate fi criticabilă. Este drept că în 1913, ca o compensare voită sau nu, India este răsplătită prin încununarea lui Rabindranath Tagore, dar aceasta nu schimbă deloc chestiunea.

Unele aprecieri de odinioară ale juriului premiului Nobel, ni se par astăzi exagerate. Aceasta însă este în firea lucrurilor. Sînt anumite chestiuni de valorificare literară în care numai timpul poate decide. Cine putea şti în 1901 că Sully-Prudhomme, premiatul din acel an, avea să ajungă unul dintre cei mai neciliţi poeţi ai lumii? De asemeni din Paul Heyse cel premiat, în 1910, fecund nuvelist pe gustul marelui public dintre 1890 şi 1914, timpul n'a ales prea mare lucru. Asta dovedeşte doar că juriul premiului s'a lăsat în chip firesc influenţat de succes şi de gloria contemporană. Este o înclinare la care suntem supuşi cu toţii, atunci mai ales cînd succesul este justificat de un talent adevărat. Numai timpul poate hotărî adîncimea operei, care mai întotdeauna este ignorată de contemporani, frapaţi îndeosebi de întinderea, de strălucirea, de elocvenţa ei.

Premierea în 1926 a scriitoarei italiene Grazia Deledda intră în aceiaş categorie de exagerări. Mai de neînţeles este acordarea premiului Nobel în 1934 lui Pirandello. Perioada de mare succes european al lui Pirandello a fost prin 1920—1925. In acei ani s'a înfiripat chiar o modă Pirandello, care, ca orice modă, a dispărut după un timp scurt. Gloria lui Pirandello n'a depăşit niciodată un cerc strîmt de intelectuali. Piesele lui, care au deseori aerul unor şarade (dealtfel puţin complicate cînd le cercetezi cu oarecare atenţie), nu exprimă decît conflicte bazate pe neadaptarea la realitate, pe nepotrivirea dintre ficţiune şi adevăr, dintre personalitate şi viaţă şi nu reprezintă decît nişte cazuri ciudate, fără răsunet adînc şi general uman. Felul cum el vede oamenii este unilateral şi limitat, arta lui este interesantă desigur, dar aşa cum este interesantă o experienţă cu cobai. Hotărît că asemenea literatură nu intră în spiritul premiului Nobel. Şi chiar succesul, care poate scuza multe, părăsise opera lui Pirandello în momentul cînd a fost încununată.

Rostul consideraţiilor de faţă nu este să compare laureaţii mediocri ai premiului Nobel cu sriitorii valoroşi care n'au căpătat acest premiu ci să releveze unele imprudenţe ale juriului şi unele modificări pe care le-a adus timpul în preţuirea cîtorva opere. Totuş, în cazul lui Ivan Bunin, premiat în 1933, trebue spus că acest nuvelist corect n'are nici pe departe puterea epică a unui Mereşcovski, sau întinderea sufletească şi vlaga creatoare de viaţă a unui Gorki. Dar, cum am mai spus, perfecţiunea literară nu este singurul criteriu de acordare a premiului Nobel. Totuş, cei doi scriitori numiţi nu duc lipsă nici de „idealuri şi scopuri înalte".

Pentru aprecierea Suedezilor Verner von Heidenstamm şi Erik Axel Karlfeldt, premiaţi primul în 1916 şi al doilea în 1931, este greu să se facă o preţuire de cineva care nu cunoaşte limba în care ei au scris, fiindcă amîndoi sînt în primul rînd poeţi, pare-se mari în literatura ţării lor, dar tocmai din cauza asta insuficient redaţi într'o traducere în proză sau într'o transpunere în versuri, dacă aceasta nu este făcută de un mare poet. Baudelaire sau Ştefan George sau Rilke traduşi în proză nu oferă altceva decît date informative asupra vieţii lor sufleteşti, fără cîntecul lor specific, singurul care îi izolează şi îi ridică. Personalitatea poetului stă în bună parte în tonul lui personal, unic, cu neputinţă de transpus într'o traducere în proză, rareori potrivit din nou în versurile altei limbi. Acelaş lucru se poate spune şi despre William Butler Yeats poetul irlandez premiat în 1923.

Karl Gjellerup şi Erik Pontoppiddan, Danezii premiaţi în 1917, romancieri naturalişti cu tendinţe (mai alese cel de al doilea) de critică

socială, au umplut onorabil unul din anii, secetoşi în ce priveşte literatura, ai războiului. (In 1914 şi în 1918, premiul n'a' fost acordat, iar în 1915 a fost oferit lui Romain Rolland).

O hotărîtă greşală de apreciere s'a săvîrşit cu răsplătirea scriitorilor spanioli José Echegaray şi Jacinto Benavente, primul premiat în 1904, împreună cu Mistral şi al doilea în 1922. Premierea celui dintîi este socotită de un om de gust ca Jean Cassou, în *Panorama dela littérature espagnole contemporaine*, 1931, drept „una din cele mai mari erori comise în numele lui Nobel". Fără îndoială că acest inginer, autor al cîtorva piese bine făcute, nu merita răsplata marelui premiu. Ceea ce e mai ciudat este că greşala din 1904 a fost repetată în 1922, prin premierea lui Benavente, autor de piese spirituale şi bine construite. După Rusia, desigur că Spania lui Blasco-Ibanez şi a lui Unamuno a fost cea mai năpăstuită de juriul premiului Nobel.

S'ar putea cineva întreba dacă premierea în 1937, a lui Roger Martin du Gard, romancier meticulos, de tradiţie flaubertiană, corect, sobru, limitat şi perfect, nu va fi privită peste vreo douăzeci de ani aşa cum privim acum premierea lui Sully-Prudhomme, Paul Heyse sau Rudyard Kipling.

In opera scriitoarei americane Pearl Buck, premiată în 1938, a fost desigur încununat pe lîngă o activitate literară, zelul fratern cu care această fiică de misionar pătrunde, pricepe şi exprimă, sufletul ţăranului chinez. Valoarea morală, aici, a atîrnat mai greu decît valoarea literară.

Premiarea Finlandezului Frans Eemil Sillanpää în 1939, în timpul războiului ruso-finlandez, a avut şi ea un înţeles care nu are nimic aface cu literatura. Premiul a exprimat aici simpatia juriului — şi a unei considerabile părţi din opinia publică a lumii — faţă de un popor. Faptul acesta dovedeşte încă odată că premiul Nobel cum am mai spus, nu răsplăteşte numai valoarea literară. Aceasta, la scriitorul finlandez, nu pare să fie prea considerabilă. Din ceiace cunosc (romanul tradus în franceză sub titlul *Sainte Misère)* nu pot trage altă concluzie decît că Sillanpää n'are deloc darul povestirii şi că stilul lui este cenuşiu şi sec. Povestea vieţii lui Juha Toivola, este scrisă într'un ton de biografie documentată, fără nicio preocupare artistică. (Vina nu poate fi a traducerii, care e făcută de J. L. Perret specialist în literatură finlandeză şi traducător al *Kalevalei*. Şi nici nu e vorba de poezie, mai greu de tradus). Lipsa aceasta de poleială artistică face ca lectura să fie ostenitoare. Incolo, povestea acestui nenorocit este cumplit de tristă în simplitatea ei. Este aici o realitate brută, abia prelucrată, şi care impresionează adînc, dar nu ca literatură ci ca istorie. Avem aici, exprimată într'un personaj reprezentativ, istoria ţăranului finlandez, a proletarului agricol finlandez, între 1860 şi 1919. Document interesant, fără îndoială, dar cu un merit literar minimal. In orice caz, numai din cetirea acestei cărţi nu se pot scoate încheeri definitive nici despre opera întreagă a lui Sillanpää, nici mai ales despre toată literatura finlandeză. Am cetit din *Kalevala* epopeia naţională fineză, fragmente plicticoase desigur ca orice epopeie, dar pline de culoare şi plăcute cînd sînt luate în doze mici şi rare. (Niciun om cultivat şi cu gust literar şi care nu e nici pedant, nici ipocrit, nici farsor, nu va pretinde că gustă cu sinceritate *Edda*, *Kalevala*, *Niebelungenlied* şi — nu te revolta, hypocrite lecteur! — *Iliada* sau *Eneida* sau altă epopeie, afară, poate de *Odiseia* şi încă nu în întregime. Dar aceasta e o chestiune care merită consideraţii mai lungi şi nu o simplă paranteză). Ca să mă'ntorc la literatura finlandeză, mi-aduc aminte de nişte nuvele de Pietari Päivärinta, scrise tot aşa de cenuşiu. S'ar putea ca lipsa de culoare să fie unul din aspectele mai des întîlnite (nu numai decît generale) ale prozei literare finlandeze. Dar lucrul trebue negreşit cercetat prin lecturi mai vaste din această proză, deşi necunoaşterea limbii este o piedică serioasă în căpătarea de informaţii precise în această privinţă. O pagină melodioasă din Sadoveanu, care în original este încărcată de poezie şi de culoare prin felul cum vorbele sînt alese şi aşezate în frază, poate să pară ştearsă într'o traducere care e numai corectă.

Din cei 38 laureaţi ai premiului Nobel pînă la 1939, cel puţin jumătate sînt astăzi clasaţi cu cîteva trepte mai jos decît au fost clasaţi în momentul premierii. Timpul nu degradează ci pune pe fiecare la locul care i se cuvine. Unii din ei, ca Anatole France, vor mai fi probabil reclasaţi mai tîrziu. Gustul nostru de astăzi vede încă cu satisfacţie că printre laureaţii premiului Nobel sînt scriitori ca Gerhart Hauptmann (1912), Thomas Mann (1929), Knut Hamsun (1920), chiar Björnson (1903) (cu părerea de rău că n'a fost şi Ibsen), Sienkiewicz (1905) (pentru cîtă vreme încă?), Maeterlinck (1911), Romain Rolland (1915), Carducci (1906), Sigrid Undset (1928), Galsworthy (1932) (cu părere de rău din cauza absenţei lui Wells şi aplicînd lui Shaw, premiat şi el în 1925, considerente analoage celor expuse cu privire la Kipling şi la graniţele culturii anglo-saxone). In lista premiaţilor figurează Mommsen, Eucken şi Bergson, un istoric şi doi filosofi, toţi trei cu temeinice calităţi literare. Ar fi aici o tradiţie de reluat pentru anii în care scriitorii propriu zişi ar lipsi sau n'ar fi la înălţimea condiţiilor şi importanţei premiului. S'ar evita astfel greşelile făcute cu Benavente şi cu Bunin.

Necunoscînd din Eugene O'Neill decît *Straniul interludiu*, piesă care este de fapt un roman tăiat în scene şi în acte, lucrare interesantă şi obositoare în chip zadarnic fiindcă aceleaşi lucruri se puteau exprima, şi chiar cu mai multă adîncime, în formă narativă — n'aş putea să spun dacă premiul Nobel care i s'a acordat în 1936, a răsplătit într'adevăr un mare scriitor. Se pare, după cît afirmă cei informaţi, că opera lui O'Neill, bogată, variată, adînc umană, ciudată, ar îndreptăţi alegerea făcută.

America a fost, dealtfel, favorizată în ultimii ani. Afară de Pearl Buck şi O'Neill, deja numiţi, Sinclair Lewis a luat şi el premiul în 1930, cred că pe bună dreptate, fiind un talent epico-satiric, puternic şi interesant.

Cum gust destul de puţin literatura Selmei Lagerlöf, premiată în 1909, mă voi feri de a face vreo consideraţie asupra ei, de frică să nu exprim păreri prea subiective, poate nedrepte, şi mă voi mulţumi să constat enorma ei răspîndire în lume cît şi indiscutabilul fond moral, sănătos, al unei opere ireproşabile ca stil şi ca valoare sufletească.

Mărturisesc că nu cunosc despre Carl Spitteler, Elveţianul premiat în 1919, autor al vastelor poeme *Prometheus und Epimetheus* şi *Olympischer Frühling* decît ceea ce spun istoricii literari adică nu prea mare lucru şi asta pentrucă — din fericire — poezia nu poate fi rezumată. Probabil o antipatie veche faţă de epopeie a contribuit la această necunoaştere. Ar fi de scris odată o încercare asupra poemului lung şi a desavantajelor lui, atît pentru poet cît şi pentru cititor. Desigur însă că asemenea consideraţii nu s'ar putea începe înainte de-a citi pe Spitteler, considerat ca restauratorul modern al poemului epic.

Epopeie în proză este lungul roman în patru tomuri *Ţăranii*, cea mai cunoscută dintre operele lui Wladyslaw Reymont, Polonezul premiat în 1924. Este o creaţiune impresionantă prin întindere mai mult poate decît prin conţinut, o masivă lucrare scrisă în limbă populară şi greu de tradus, ceiace face ca traducerile ei, chiar cele făcute într'o limbă limpede şi muzicală cum e franceza, să prezinte la lectură asperităţi care străpezesc atenţia, mai ales că ceiace se întîmplă în roman nu depăşeşte cotidianul iar stilul (în descripţii, bunăoară) nu iese din comun.

Condiţia esenţială pentru acordarea unui premiu ca acela instituit de Nobel este durabilitatea probabilă a operei. Prescripţiile fondatorului nu exclud, ba chiar cer respectarea acestei condiţii. „Inaltele idealuri" trec dincolo de graniţa actualităţii şi perfecţiunea literară e

din toate timpurile. Tot ce e manieră, copie meticuloasă a actualităţii, discuţie a evenimentelor contemporane, este menit să se învechească. Succesul prea răsunător este de asemenea, în această privinţă, suspect. La fel şi ciudăţenia subtilă, experienţele îndrăzneţe, adîncirile penibile. Dela un astfel de premiu sînt excluşi deopotrivă Mallarmé şi Edgar Wallace, Paul Valéry şi Clément Vautel. Dar este posibilă o discernare atît de sigură? Numai perspectiva în timp poate da un punct de vedere mai stabil. Dar atunci ar însemna ca un premiu ca premiul Nobel să se acorde numai morţilor. O mică parte de nesiguranţă va exista în orice apreciere pe care o face asupra valorii literare a unui scriitor un contemporan al acestuia.

Un lucru e sigur. Faptul că a luat premiul Nobel nu e destul ca să scape dela uitare pe un scriitor mediocru şi să-i asigure fie popularitatea, fie numai stima cîtorva cititori, aceiaşi ca număr şi mereu alţii dealungul anilor, — ceiace, poate mai mult decît popularitatea supusă prin firea ei variaţiilor, constituie unica glorie apreciabilă şi dovada certă a valorii literare.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

LIMBĂ ŞI SOCIETATE

Din totdeauna fiecare grup social s'a crezut superior din toate punctele de vedere tuturor celorlalte. Lucrul acesta se oglindeşte în anecdotele populare, în care totdeauna ridicol este străinul, indiferent de ce origine ar fi. Se mai oglindeşte şi în numele pe care le au diferite defecte. Un exemplu caracteristic este verbul care înseamnă „a trăncăni, a flecări" în franceză şi în spaniolă. In franţuzeşte, se zice *hâbler*, cuvînt de origine spaniolă, care în spanioleşte înseamnă pur şi simplu „a vorbi" (originea lui e latinul *fabulari*, care n'are nimic peiorativ), prin urmare Francezii au înţeles acest verb ca „a vorbi aşa cum vorbesc Spaniolii", adică „a spune prostii". In spanioleşte, în schimb, „a trăncăni" se spune *parlar*, şi acest cuvînt reproduce pe franţuzescul *parler* „a vorbi" (din latinul *parabolare*, termen religios şi deci considerat ca distins). Pentru Spanioli, „a vorbi ca Francezii", însemna deci „a îndruga vrute şi nevrute". Alt exemplu: „sifilisul" se numeşte în latineşte *morbo francese* („boală franţuzească"), iar în franţuzeşte *mal d'Italie* („boală italienească").

Dar nu de acest fel de frecături, internaţionale, va fi vorba în acest articol, ci de acelea care au loc chiar în interiorul aceleeaşi ţări între diferitele categorii de locuitori. Vom vedea cum interesele politice au făcut de multe ori să se arunce oprobriul asupra unui cuvînt nevinovat, sau chiar au izbutit să-l facă să dispară în întrebuinţarea sa normală.

In antichitatea greco-romană, regele reprezenta în general sistemul de guvernare democratică, în opoziţie cu cel aristocratic reprezentat de republică. Atît la Greci cît şi la Romani, republica însemna stăpînirea întregului stat de un mic număr de familii, care exploatau tot restul populaţiei. Din potrivă, regele, adus la putere de voinţa majorităţii, guverna aproape totdeauna cu consimţămîntul tacit sau exprimat al mulţimii şi în folosul acesteia. Dar, la Greci în special, regimul monarhic nu era stabil, nobilii reuşeau foarte adesea să-şi impună dominaţia, mai totdeauna cu concursul străinătăţii, pînă ce populaţia se răscula şi alegea din nou un rege. Cuvîntul *tyrannos*, care însemna în greceşte „rege", avea o semnificaţie bună, de vreme ce poporul ţinea la regi (de exemplu *Oedip rege* se zice „Oidipous tyrannos", fără nici o nuanţă rea); dar aristocraţii, pe care guvernarea monarhică îi supăra, au izbutit curînd să dea o coloratură urîtă înţelesului acestui cuvînt, aşa încît s'a ajuns la valoarea actuală a acestui cuvînt: „om rău, om care ţine să-şi impună voinţa în contra tuturor". La fel în latineşte, după ce nobilii au izbutit să răstoarne regalitatea şi să întemeieze o republică aristocratică, au creat o atmosferă atît de urîtă în jurul cuvîntului *rex* „rege", încît poporul roman nici nu mai voia să audă de

regalitate, deși aceasta i-ar fi fost favorabilă. Iar cînd, în a doua jumătate a secolului întîi înainte de Christos, s'a instituit din nou monarhia, șefii noului regim au avut grijă să nu se intituleze regi, ci întîi *princeps* „fruntaș", apoi *imperator* „comandant", deși poziția lor nu se deosebea prin nimic de aceea a unui rege.

Pe de altă parte aristocrații au ținut să se deosebească de gloată prin numele pe care și-l acordau. In grecește își ziceau *aristoi*, adică „cei mai buni"; în latinește, cuvîntul corespunzător este *optimates*, derivat dela *optimus* „cel mai bun"; iar latinescul *nobilis* provine dela verbul *nosco* „a cunoaște" și înseamnă mai întîi „demn de a fi cunoscut", apoi „celebru, ilustru". Altă evoluție care trădează aceeași mentalitate este cea pe care o găsim la ungurescul *nemeș* „nobil": acesta este un derivat dela *nem* „neam", căci în concepția magnaților numai ei se trag dintr'un neam, în opoziție cu vulgul. Aceeași mentalitate este trădată de expresiile *a fi de familie (bună)* și *de rasă*, create în apus dar adoptate și la noi. Aristocrații sînt de familie, de rasă, de neam bun, iar ceilalți nu contează. Există și o evoluție semantică inversă, care duce în definitiv la același rezultat: cuvîntul care înseamnă „nobil" ajunge la înțelesul de „distins, mărinimos, elegant, etc." Bunăoară cuvîntul german *Adel* „nobilime" (de unde și *Edel* „nobil") a pornit dela înțelesul primitiv de „avere, posesiune", apoi ajunge la acela de „nobil, cu mari calități sufletești". Cuvîntul nostru *boier*, de origine slavă, înseamnă întîi „moșier", apoi „nobil", iar astăzi și „persoană distinsă, care știe cum să se poarte".

In schimb, pentru masă, există mai ales termeni de dispreț. In latinește, *plebs* înseamnă la început „popor", apoi „gloată de rînd, oameni care nu știu să se poarte". Nu se știe care este originea lui *vulgus*, dar se vede înțelesul la care a ajuns. Tot ce privește vulgul este vulgar adică „rău, fără valoare". In franceza medievală *vilain* înseamnă „țăran" (dela latinul *villanus*, derivat din *villa* „casă de țară"), apoi trece la înțelesul pe care-l are și azi: „om de rînd, demn de a fi disprețuit, urît". La ceva rău, urît, fără valoare, se mai zice și *peuple*, adică „popor". In germană, cuvîntul *schlecht*, care însemna la început „drept, simplu, de rînd" a ajuns să aibă astăzi înțelesul de „rău", în opoziție cu nobilii, care nu sînt simpli. Cuvîntul nostru *prost* este de origine slavă și însemna la început „curat, simplu", apoi a trecut la înțelesul de „țăran", iar apoi la acela de „neștiutor, incapabil". Tot așa și *țăran* este adesea folosit pentru „neghiob, grosolan", în opoziție cu orășenii, care se consideră pe ei înșiși nobili. De asemenea cuvîntul *gloată*, de origine slavă, înseamnă la origine „mulțime", apoi „mulțime de rînd, de disprețuit", iar în sîrbește ajunge la înțelesul de „sărăcime", apoi „bălării", „murdărie". *Mojic*, de origine rusească, înseamnă în realitate „țăran", și derivă dela un cuvînt care nu însemna decît „om". Intr'adevăr, *om* a rămas pînă astăzi la țară opusul lui *boier*, așa cum e și *mojic*. Astăzi pentru noi *mojic* nu mai înseamnă decît „needucat, care nu știe să se poarte în societate".

O evoluție oarecum diferită, dar cu același rezultat este aceea a cuvintelor franțuzești *canaille* și *racaille*. Primul este derivat dela latinul *canis* „cîine" și însemna la început „haită de cîini"; apoi a devenit sinonim cu „gloată, mulțime", și se întrebuința (și astăzi mai e cunoscut în oarecare măsură) cu înțelesul de „oameni din popor". Cel de al doilea, de origine obscură, însemna întîi „murdărie", apoi „adunătură de vagabonzi" și însfîrșit „popor", în opoziție cu nobilimea.

Atitudinea disprețuitoare a aristocrației față de mulțime se mai vede și din evoluția de înțeles a cuvintelor care înseamnă „sărac". Latinescul *miserabilis* însemna „demn de compătimire" (derivat dela *miser* „nenorocit") și acest înțeles s'a păstrat în limbile moderne; dar alăturea de el a apărut acela de „ticălos", prin urmare tocmai „om care nu merită milă"; și acest înțeles este astăzi mult mai răspîndit decît cel vechi. Francezul *méchant* „rău" însemna la origine „nenorocit" (din *mescheant* „care cade rău"). Exact în acelaș fel s'au petrecut lucrurile cu germanul *elend*: înțelesul lui primitiv este „nenorocit" (derivat dela *eli-lenti* „exilat", din *eli* „alt" și *lenti* „țară"), iar cel nou este „ticălos". *Mișel* al nostru, care înseamnă și el „păcătos, ticălos", provine din diminutivul latin *misellus* „nenorocit". Chiar *ticălos*, a cărui origine este necunoscută, însemna în vechea romînească „nenorocit". O evoluție oarecum similară este a lui *mîrșav*: întîi „slab", apoi „nenorocit" și însfîrșit „imoral".

Atitudinea oamenilor liberi față de sclavi se vede clar din expresii ca *suflet de sclav* cu înțelesul de „josnic, murdar"; *servil* „slugarnic", provine din latinul *servilis* „de sclav". Și *slugarnic* al nostru poate fi apropiat.

Nici nobilimea n'a scăpat cu totul de termenii peiorativi, căci burghezia, ajunsă la putere în secolul al XIX-lea, a colorat în rău mai mulți termeni care denumeau pe foștii stăpînitori. In primul rînd cuvîntul *feudal* a ajuns să însemne ceva „medieval", nedrept sau asupritor; apoi *hobereau*, numele franțuzesc al nobililor de țară, a primit înțelesul de „arogant, obraznic", cam așa cum s'a întîmplat și cu germanul *Junker* (la origine „fiu de nobil"). In general se spune cuiva care face mofturi sau pretenții exagerate, că *face pe baronul, pe contele*, etc., dar procesul nu este în totul similar cu cele prezentate mai sus.

Se pune acuma întrebarea: categoriile oprimate nu creează și ele, la rîndul lor, termeni de batjocură pentru asupritorii lor? Nu putem găsi de exemplu cuvinte care să însemne întîi „nobil", apoi „ticălos"? Lucrul acesta nu este cu desăvîrșire imposibil. In oarecare măsură chiar faptele semnalate în alineatul precedent s'ar putea insera aici. In orice caz, dacă acest proces există, el este extrem de rar. S'ar putea cita cuvîntul nostru *șleahtă*, care în poloneză înseamnă „nobilime", iar în romînește „adunătură de ticăloși"; dar exemplul nu este în totul concludent, căci el reflectă în primul rînd conflictul internațional dintre conducătorii principatelor noastre și ai Poloniei feudale. Am putea deci mai curînd să-l inserăm în aceeași categorie cu *habi r* și *parlar* de care a fost vorba la început. Am putea să ne gîndim la evoluția de înțeles a lui *burghez*: în germană *Bürger* a rămas pînă azi un cuvînt fără nici o umbră peiorativă, („cetățean"), în franțuzește însă, în anumite medii, *bourgeois* a ajuns să însemne „egoist, strîmt la minte, antiartistic". Nu se poate totuși spune că expresia a devenit pe de-antregul peiorativă. In rusește, ce e drept, *burjui* a devenit un termen de ocară, dar aceasta se explică prin înlăturarea burgheziei dela putere.

Vedem prin urmare că există un adevărat monopol al colorării înțelesului cuvintelor. Mulțimea creează și ea, desigur, termeni de ocară pentru pătura suprapusă, dar n'are posibilitatea să-i difuzeze, să-i generalizeze. Mentalitatea care se reflectează în schimbările de limbă este întotdeauna și peste tot aceea a stăpînitorilor.

AL. GRAUR

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

UN NOU ISVOR DE ENERGIE

Una dintre problemele cele mai importante puse de desvoltarea industriei, este problema isvoarelor de energie. Isvoarele folosite aproape exclusiv astăzi în industrie sunt cărbunii, petrolul şi căderile de apă. Cel din urmă singur are însuşirea de a nu putea fi secătuit niciodată; celelalte două însă reprezintă numai un capital mărginit, care printr'o exploatare intensă va fi secătuit într'un timp nu prea îndepărtat. Evaluările făcue arată că nici generaţia noastră, nici cea viitoare nu vor fi lovite de această secătuire, dar că totuşi problema găsirii unor noi isvoare de energie trebueşte luată în cercetare amănunţită. Soluţiile propuse până azi, ca folosirea directă a căldurii solare, apoi cea a deosebirii de temperatură dintre suprafaţa şi fundul mărilor, precum şi captarea energiei fluxului şi refluxului, nu s'au arătat încă destul de practice pentru a putea face de pe acum o concurenţă serioasă cărbunilor şi petrolului. Cât despre „noul isvor de energie" despre care vrem să vorbim, studiul său nu a ieşit încă din faza cercetărilor de laborator, aşa că cititorul nu are să se teamă, că aplicarea lui va da în curînd naştere la probleme economice şi politice, care să complice şi mai mult situaţia actuală. Credem însă că aceste cercetări merită să fie cunoscute şi în afara cercului restrîns al specialiştilor, întîi pentru motivul că aplicarea practică a rezultatelor lor ar pune la dispoziţia industriei rezerve de energie incomparabil mai mari decît toate cele cunoscute pînă azi şi în al doilea rînd, pentrucă facem o cronică ştiinţifică şi nu una economică, iar interesul pur ştiinţific al cercetărilor despre care vom vorbi, este pentru noi cel puţin tot atît de important ca şi interesul practic.

Pentru ca cititorul să-şi dea seama în ce constă din punct de vedere ştiinţific, deosebirea dintre noul isvor de energie şi cele vechi, îl rugăm să-şi amintească de imaginea pe care o dă fizica despre structura atomului: un atom este conceput ca un soi de sistem planetar în miniatură, compus dintr'un nucleu central, purtînd o sarcină electrică pozitivă, în jurul căruia gravitează electronii cu sarcină negativă care compensează sarcina nucleului astfel încît atomul în întregime să apară neutru. Massa electronilor este mult mai mică decît massa nucleului, aşa că se poate spune că în acesta e concentrată practic toată massa atomului. Electronii tuturor substanţelor din natură sunt identici între ei, elementele nedeosebindu-se între ele decît prin numărul electronilor din atomul respectiv şi prin natura nucleului. Dacă aşezăm elementele în ordinea sarcinei electrice crescătoare, obţinem sistemul periodic al elementelor, introdus de mult în chimie de Mendeleiev. Luînd drept unitate de sarcină electrică sarcina electronului, sarcinile nucleilor variază dela 1 pentru hidrogen pînă la 92

pentru uran; massa creşte odată cu sarcina, dar nu după o lege simplă, aşa că în amănuntele ei nu vom intra.

Odată aceste lucruri amintite, putem spune că isvoarele de energie folosite azi sunt în legătură numai cu electronii care înconjoară nucleul. In adevăr, nu numai arderile, dar toate fenomenele chimice lasă neatins nucleul atomic; ele trebuesc considerate numai ca nişte modificări ale sistemului de electroni exteriori. Arderea cărbunelui e o combinare a lui cu oxigenul din aer pentru a da bioxid de carbon; dar nucleul atomului de carbon se regăseşte neatins în molecula de bioxid de carbon. Permanenţa aceasta a nucleilor atomici în cursul fenomenelor chimice e o consecinţă a legii de permanenţă a elementelor, care deosebeşte chimia actuală de alchimie.

Isvorul nou de energie e însă în strînsă legătură cu nucleul atomic. Primele informaţii privitoare la proprietăţile nucleului pe care le-au căpătat cercetătorii, au fost cele date de fenomenele de radioactivitate şi încă dela aceste prime cercetări s'a constatat că nucleul conţine rezerve de energie neasemuit mai mari decît cele ce se pot îngrămădi în sistemul planetar electronic. Evaluări foarte precise ale acestor rezerve se pot face destul de uşor prin simpla măsurare a massei nucleului, căci conform teoriei relativităţii, energia şi massa sunt proporţionale. Bineînţeles că aproape odată cu noile descoperiri s'a născut şi ideia de a folosi energia sîmburelui atomic. O singură greutate mare stătea în calea realizării practice a acestei idei; pentru a putea pune în libertate energia nucleului, este nevoe ca el să sufere o transformare; o astfel de transformare suferă substanţele radioactive, dar pe de o parte ele sunt foarte puţin răspîndite în natură, iar pe de alta fizicienii nu puteau interveni de loc în procesul radioactivităţii, nu puteau nici să-l grăbească, nici să-l întîrzie, nu puteau deci să-l adapteze nevoilor. E drept că s'au construit nişte aparate care aveau ca isvor de energie o cantitate de substanţă radioactivă, dar ele trebuesc considerate ca nişte simple jucării.

Problema intră într'o nouă fază abia prin anul 1918, cînd încercările de intervenţie ale fizicienilor în procesele nucleare încep să dea rezultate pozitive. Pînă prin anul 1930, aceste încercări sunt încă destul de timide şi numai puţine laboratoare se ocupă cu problemele fizicii nucleare, dar în ultimii zece ani cunoştinţele noastre în acest domeniu au înaintat într'o cadenţă ameţitoare. Nu e locul să fac aici o expunere amănunţită a rezultatelor obţinute pînă azi. E deajuns să spun care e metoda cu care se fac azi în mod curent transformări ale nucleilor atomici: substanţa care conţine nucleii pe care vrem să-i transformăm e bombardată cu un fascicol de proectile care sunt, fie tot nişte nuclei atomici, însă ai elementelor celor mai uşoare, cum sunt cele două varietăţi de hidrogen şi heliul (numele tehnice ale acestor nuclei, sunt respectivi proton, deuteron şi particulă α), fie nişte particule avînd aceeaşi massă ca nucleul de hidrogen, însă neutre din punct de vedere electric, pentru care motiv sunt numite neutroni. Nu se bombardează cu particule mai grele din motive tehnice asupra cărora nu vom insista. Nucleul bombardat suferă o transformare care deobicei e de tipul următor: proectilul e capturat de către nucleu şi în locul lui e emisă o nouă particulă uşoară, sau, transpus la scara simţurilor noastre, lovim o clădire cu un bolovan şi îi smulgem o cărămidă. Studiul transformării nucleare nu e complet dacă nu ştim ce rămîne din vechiul nucleu după bombardare. Acest studiu e însă în general foarte greu, deoarece cantităţile de substanţă nouă obţinute sunt extrem de mici, aşa că nu sunt accesibile unei analize chimice directe. Metoda de studiu e atunci următoarea: se adaugă preparatului bombardat o cantitate ponderabilă dintr'un corp identic sau chimiceşte înrudit cu acel pe care îl bănuim că s'a format în urma bombardării, şi precipităm dintr'o soluţie, pe cale chimică obişnuită, acest corp adăugat. Dacă bănuiala noastră este justificată, prin pre-

cipitare va fi tirîtă și substanța produsă prin bombardare și o vom putea detecta în precipitat prin radioactivitatea sa. Această metodă, deși duce în general la rezultate bune, a dat naștere în cazul produselor de transformare ale uraniului bombardat cu neutroni la niște greutăți care n'au fost lămurite decît în cursul anului trecut. In adevăr, între aceste produse se obținea și unul care era precipitat împreună cu bariul. Cum în toate experiențele de transformări nucleare făcute pînă atunci substanța formată avea o greutate atomică vecină cu greutatea atomică a substanței inițiale, deoarece fragmentele smulse prin bombardare erau fragmente ușoare, s'a admis că substanța formată prin bombardarea uraniului era radiul, căci acesta e singurul corp cu proprietăți chimice asemănătoare cu ale bariului și care are o greutate atomică apropiată de a uraniului.

Anumite motive făceau totuși ca această concluzie să nu apară ca absolut sigură. Cercetătorii care o formulaseră au încercat atunci s'o întărească prin cercetări și mai amănunțite și rezultatul a fost că pînă la sfîrșit s'a descoperit că substanța formată nu era radiu, dar nici greutate atomică vecină cu a uraniului nu avea, ci era pur și simplu bariu. Noutatea acestui rezultat constă în aceea că întîlnim pentru prima oară un proces în care nucleul se rupe în bucăți de massă mare. Bombardînd clădirea reușim acum nu numai să-i smulgem o cărămidă, ci o crăpăm în două frînturi aproape egale. Acest proces de despicare a nucleului de uran în bucăți, avînd masse aproape egale se face cu o degajare de energie enormă, neasemuit mai mare decît ceea ce se constatase în toate celelalte procese nucleare. Pentru cei familiarizați cu unitatea de energie întrebuințată în fizica atomică, electron-voltul, vom spune că energia e de 180 milioane de electroni-volți de fiecare nucleu de uran despicat. Dar fenomenul mai prezintă o trăsătură demnă de reținut; în urma despicării se mai rup și cîțiva neutroni care pot la rîndul lor să lovească nucleii de uran vecini și să-i despice. E deajuns deci ca fenomenul să fie pornit într'un punct al unui bloc de uran pentru ca el să se propage singur în toată massa. Grație acestui fapt ne putem gîndi la aplicarea practică a noilor descoperiri. Gândiți-vă ce-ar fi dacă ar trebui să stricăm cîte un chibrit pentru fiecare miligram de păcură care arde într'un calorifer! Incălzirea cu păcură e practică tocmai fiindcă odată arderea începută, căldura degajată servește între altele și la aprinderea păcurii ce vine dela rezervor. Transformările nucleare produse pînă la descoperirea despicării uraniului pot fi comparate cu o ardere în care am avea nevoe de un chibrit pentru fiecare cantitate nouă de combustibil. In adevăr, energia degajată deși destul de mare, nu putea fi folosită la pornirea unor noi transformări; nu putea fi vorba de întrebuințarea practică a acestor procese ca isvor de energie. Astăzi însă putem spune că nimic principial nu pare să se mai opună acestei întrebuințări. Cînd va începe să funcționeze prima uzină cu energie nucleară nu știu. Poate vor trece tot atîția ani cîți au trecut dela descoperirea inducției de către Faraday și pînă la construirea primului dinam. Poate chiar că niciodată noul isvor de energie să nu poată înlocui pe cele vechi. Interesul științific al despicării uraniului rămîne însă întreg, căci el reprezintă o nouă îmbogățire a cunoștințelor noastre despre acest edificiu atît de complicat care e nucleul atomic și despre structura căruia poate vom vorbi într'o cronică viitoare.

ȘERBAN ȚIȚEICA

CRONICA PEDAGOGICĂ

EDUCAȚIA FIZICĂ ÎN NOUA PROGRAMĂ A ȘCOLII PRIMARE

1. In programa veche a școlii primare scopul educației fizice era limitat: „gimnastica, spuneau instrucțiunile oficiale, are de scop: *a)* Să desvolte armonic corpul elevului, făcându-l tare și ager în mișcări; *b)* Să trezească atenția, spiritul de ordine, de ascultare, de executare punctuală și imediată, recreindu-l în acelaș timp de oboseala pricinuită de ocupațiile intelectuale". Un loc nu tocmai precis și totodată modest.

Locul modest ocupat de educația fizică în ansamblul activității educative se mai vedea și după faptul că ea împreună cu muzica, desenul și caligrafia erau strânse la un loc și aruncate la finele broșurii ce conținea programa analitică, socotindu-le ceea ce au fost multă vreme socotite: dexterități fără mare importanță.

In noua programă din 1938—1939 materia de învățămînt și educație este grupată după importanța ei pentru educația integrală a copilului. Activitatea școlară se exercită pe patru laturi: pentru educația sănătății, a minții (științifică și literară), artistică și moral-religioasă. Pentru fiecare se are în vedere atît partea de teorie, cît și cea practică.

Educația fizică face parte din grupa „educația sănătății și are și ea două laturi: una teoretică (de cunoștințe sanitare: anatomie și igienă) și alta practică, de deprinderi sanitare din care face parte și educația fizică propriu-zisă. Cităm:

„Educația sănătății trebue să ocupe pe viitor un loc mai mare în preocupările școlii — și un loc al său. Cele două laturi ale ei, teoretică și practică, trebuesc avute în vedere în mod deosebit, în toate clasele cursului primar și în tot timpul. Va fi o activitate în care străduința de a cunoaște cu aceea de a obișnui și întări sistematic corpul nostru în sănătate să se întrețeasă.

Intre măsurile necesare pentru întărirea corpului stă ceea ce s'a obișnuit să se numească gimnastica, iar acum mai de curînd educația fizică. Aceasta a avut în școala noastră sau un rol neînsemnat, sau rău înțeles. Acolo unde s'a făcut, a domnit o concepție nesănătoasă, care dădea întîietate spectaculosului și performanțelor quasi-profesionaliste.

Concepția aceasta este menită să dispară. Gimnastica trebue integrată definitiv în educația armonică a sănătății. La o hrană substanțială și bine pregătită, la o viață în care curățenia, munca, odihna și întreaga activitate a omului sunt purtate după preceptele igienei, gimnastica și sportul în genere vor veni să completeze cu mișcări adec-

vate, în ritm de voioşie şi elan, educaţia sănătăţii poporului nostru" (Programa analitică 1938, p. 52).

De acest punct de vedere nu se depărtează nici programul de educaţie fizică al Străjii Ţării. In ansamblul lui acesta caută să dea educaţiei fizice şi o valoare deosebită naţională şi chiar morală, în vederea pregătirii tineretului pentru înaltul scop patriotic ce stă la temelia acestei instituţii. Educaţia fizică dată în şcoli de Straja Ţării îşi păstrează totuşi pînă la 18 ani un caracter tot general. Numai după această vîrstă tineretului i se dă şi o pregătire mai specială în vederea formării lui pentru apărarea naţională. Dela 18 ani tineretul intră însă în cadrele altei instituţii: Pregătirea Premilitară.

Cu toată importanţa ce se dă astăzi educaţiei fizice şi cu toată concepţia nouă ce stă la baza ei, opinia publică, în special a păturii conducătoare, nu este formată pentru a da educaţiei fizice o altă însemnătate. Suntem departe de ideea certificatelor de educaţie fizică pe care să le ceară chiar insituţiunile particulare candidaţilor la diverse locuri, aşa cum se cere în alte ţări.

In ce priveşte trecerea dela un grad de învăţămînt la un altul, la examene şi concursuri nu se cere deasemenea nicio probă alta în acest sens, afară de aceea de a fi sănătos, lucru pe care-l constată încă medicul nu profesorul de educaţie fizică.

Educaţia fizică în şcoala primară se găseşte, acum, am putea spune, în stadiul prim al unei schimbări de concepţie, fără a se fi putut trece complet şi la organizare. Pentru aceasta nici nu există inspectorii speciali de educaţie fizică. Partea de educaţie fizică pe care, tot prin membrii corpului didactic, o dirijează în şcoli, de acord cu Ministerul Educaţiei Naţionale, Straja Ţării este controlată de comandanţii respectivi de legiuni judeţene, de ţinuturi şi de falangi, cari, deşi nu sunt special pregătiţi în şcoli anume de educaţia fizică, au o pregătire oarecare, şi în acest sens.

2. In şcoalele noastre de copii mici (grădini de copii) educaţia fizică ocupă un loc important dela primirea copilului în şcoală. Ceva mai mult, programa dă pentru ei o schiţă de plan cu mişcări şi exerciţii fizice chiar şi pentru eventualitatea că unele şcoli de acest fel ar primi elevi şi sub vîrsta de 5 ani, vîrsta obişnuită de înscriere în şcolile de copii mici.

In şcoala primară educaţia fizică îşi menţine acelaş loc de deosebită atenţie, dată întăririi corpului prin mişcări, cu deosebirea numai că între 7—14 ani (vîrsta şcolii primare) o bună parte din sarcină este acum dată instituţiei de educaţie patriotică a tineretului „Straja Ţării". Pînă la înfiinţarea acestei instituţii (în anul 1934) toată educaţia fizică a tineretului era doar în sarcina şcolii, care avea pentru aceasta în orar un număr de 4 şedinţe a cîte ½ oră săptămînal, pentru primele 4 clase şi o oră săptămînal pentru ultimele 3 clase. Acum exerciţiile fizice ocupă un loc mult mai mare.

Peste vîrsta de 14 ani, învăţămîntul popular în Romînia n'a avut pînă la legea din 27 Mai 1939, un aşezămînt şcolar regulat. In legea actuală la art. 4, se arată că „Ministerul, de acord cu Serviciul Social şi în colaborare cu dînsul, va putea înfiinţa cursuri speciale pentru absolvenţii de şcoală primară sau pentru populaţia sătească de ambele sexe, între 14—18 ani, în vederea desvoltării spiritului practico-gospodăresc a celor cari le urmează". Programa acestor cursuri nu este încă alcătuită definitiv. Acolo unde ele au funcţionat, cu denumirea în general de cursuri complementare, au avut şi o programă de educaţie fizică, executată în cadrul „Străjii Ţării".

— Orarul şcolii primare se prezintă cu o inovaţie acum, faţă de orariile precedente anului 1938. In locul unor ore sau jumătăţi de oră, aşezate uneori întîmplător, — ceea ce făcea şi imposibilă întrebuinţarea lor — s'a prevăzut acum pentru primele clase în fiecare dimineată (de cinci ori pe săptămînă), cîte o jumătate de oră, înscrisă în orar cu

denumirea de „deprinderi igienice, sport şi gimnastică". Două din aceste jumătăţi de oră insoţesc ceremonialul ridicării pavilionului străjeresc. In ultimele trei clase, unde lucrări practice de atelier şi grădină sunt mai numeroase, jumătatea de oră destinată „deprinderilor igienice, sportului şi gimnasticei" este tot dimineaţa, dar numai de trei ori pe săptămînă.

Trebue să menţionăm însă faptul că, în afară de acest timp dat educaţiei fizice de orarul şcolar propriu-zis, mai este unul dat în cadrul străjeresc. O zi pe săptămînă — anul trecut Joi, începînd de anul acesta Sîmbătă — elevii execută numai programul Străjii Ţării, în care întărirea tineretului şcolar prin sport, dansuri naţionale, excursii şi exerciţii de educaţie fizică, ocupă un loc foarte însemnat.

Straja Ţării este astăzi o instituţie autonomă de educaţie fizică, morală şi naţională a tineretului în vîrstă de 7 pînă la 18 ani pentru băieţi şi dela 7 la 25 ani pentru fete, în care ţara vede şi un preţios colaborator al şcolii pentru opera sa educativă. Intre 18—21 ani băieţii fac parte din instituţia „Pregătirea Premilitară" cu scopuri mai speciale, după cum o arată şi numele. Straja Ţării dă din contră o educaţie mai generală cu accent deosebit pe educaţia patriotică, dar cu partea însemnată dată sănătăţii trupeşti a tineretului. In această privinţă ea este asemănătoare cu instituţii similare din străinătate: cercetăşia, Ballila, etc., avînd totuşi ceva specific romînesc de păstrătoare a bunelor tradiţii ale ţării. De aci în parte şi denumirea de „strajă",— adică păzitoare.

— In general toţi copiii sunt obligaţi să ia parte la programul de educaţie fizică. Nici în lege şi nici în programele sau orariile noastre nu se prevede ceva deosebit pentru elevii care cer să fie dispensaţi de ei. In practică însă elevii slabi sau cu defecte fizice nu sunt puşi decît la exerciţii uşoare, ceea ce este posibil cu actuala programă analitică, destul de suplă în această privinţă.

3. Dacă se va cerceta în amănunte programa educaţiei fizice în şcoala primară se poate observa că fiecare clasă are în programul său exerciţii de mers, gimnastică uşoară, ritmică, jocuri şi dansuri, sport, — aproape în egală măsură. Se lasă libertatea învăţătorului ca, după împrejurări de moment să poată face din program ceea ce i se pare mai potrivit.

In schimb învăţătorului nu numai că i se recomandă, dar el este obligat să ţină seama de împrejurările locale şi regionale. Se recomandă chiar ca o şcoală sau poate chiar o regiune întreagă să-şi aleagă un sport preferat, care să servească drept pretext de reuniuni pentru întreaga regiune.

Se va da preferinţă sporturilor locale, culese şi aranjate de specialişti. Procedîndu-se astfel, se răspunde cu siguranţă şi unei nevoi organice — căci jocurile şi sporturile populare locale sunt complexe de mişcări selecţionate de viaţă, după trebuinţele ei şi putinţele mediului, — dar se dă şi satisfacţii şi unei tradiţii de cultură regională, în care şi sportul popular este un element preţios. (Programa analitică, pag. 53).

Programa propriu-zisă nu arată deosebire dela o regiune la alta, ci dă doar indicaţii, ca învăţătorii să ţină seama de aceste deosebiri. După lege, această aşa zisă programă suplimentară este în sarcina consiliilor şcolare regionale sau de ţinut. Tot în sarcina acestora stă să alcătuească programa deosebită şi pentru sat şi oraş, ţinînd, negreşit, seama de programa minimală.

4. Metoda de întrebuinţat în predarea gimnasticei şi, în general, în activitatea de educaţie fizică este cea învăţată de învăţători în şcoala normală, unde metodica gimnasticei ocupă şi ea un loc, alături de obiectele de învăţămînt. Cîteva instrucţiuni metodice sunt date deasemenea şi în broşura care conţine programa analitică.

In schimb Straja Țării a dat astfel de instrucțiuni obligatorii și amănunțite. Toți comandanții străjeri trebue să le aibă și să se conformeze lor. Aceste instrucțiuni sunt similare cu cele se dau în alte țări șefilor de formațiuni cercetășești, cu deosebirea numai că ele sunt alcătuite pentru scopul mai național, pe care-l urmărește această instituție pentru tineretul romîn.

Ca un mijloc de stimulare între școli, pentru promovarea educației fizice, există de multă vreme, fără a fi oficial recomandat, obiceiul ca școlile primare să se adune și ele pentru a se supune la probe de întrecere: alergări, sporturi, dansuri naționale. Mai ales pentru acestea din urmă s'a depus mai multă stăruință și uneori s'au trimis și îndemnuri oficiale în acest sens. Se înțelege că lucrul acesta se face pe o scară mult mai redusă decît în învățămîntul de grad secundar.

Anul trecut cu ocazia lucrărilor de sfîrșit de an, s'au dat instrucțiuni către toate școlile primare să facă reuniuni pe plăși cu care ocazie între multe școli au fost și întreceri sportive, pe echipe, potrivit legii și programei. Din statistica făcută cu această ocazie s'a constatat că în țară sunt acum 2.043 echipe de sport școlar, pentru școala primară. Un început promițător!

Cu străinătatea pînă acum nu s'a făcut ceva organizat în acest sens. Totuși, prin Straja Țării, elevii au avut chiar și anul acesta prilejul să se întîlnească în străinătate cu elevii și tinerii altor țări, cu care ocazie între ei au avut loc și competiții de acest soiu, fără pompă însă și fără pretenții de profesionism.

Este de altfel în programul de lucru și în intenția, atît a organelor școlare cît și a Străjii Țării de a pune frîu tendinței, pe care o manifestă o parte din tineretul nostru, de a se deda sportului uneori cu patimă de profesioniști. Intre altele, pentru a se stăvili acest rău există și prevederea legală din legea Străjii Țării, că nu poate lua naștere niciun club sportiv de tineri sau vîrstnici, fără aprobarea și în cadrul acestei instituții. Atît Straja Țării cît și autoritățile școlare veghează apoi îndeaproape la menținerea gustului de sport în limitele unei educații fizice raționale.

5. Important pentru educația fizică este locul unde ea se face. Pentru practicarea ei programele oficiale vorbesc de: sală de gimnastică, terenul de sport și plajă; iar în programul de igienă, legat de cel al educației fizice, se vorbește despre baie sau duș.

In privința sălii de gimnastică programele nu dau amănunte asupra dimensiunilor pe care acestea trebue să le aibă. De altfel nu toate, chiar foarte puține școli primare le au. Cele mai multe se servesc la nevoe tot de sălile de clasă, în care fac, la nevoe, pe vreme rea, exerciții mai ușoare, sau pe care le amenajează ad-hoc. In orice caz, atît pentru sala specială, cît și pentru sala de clasă amenajată se recomandă cea mai strictă curățenie. „Altfel — spun instrucțiile — cîștigul e mai mic decît paguba pentru sănătate". (Programă, p. 54). Este încă mult de făcut în această privință la noi.

Teren obișnuit pentru educație fizică și sport al fiecărei școli primare este curtea școlii. Instrucțiunile Ministerului recomandă ca, în vederea acestui scop, curtea să fie prevăzută cu cît mai multe aparate, mai ales din cele permanente: capră de sărit, bîrnă, frînghii de urcat, etc. Unele școli și-au amenajat foarte bine curtea școlară cu teren pentru educația fizică, altele mai puțin și cele mai multe trebue s'o facă în viitor, — mai ales la țară. Este de altfel o situație care știm că nu e numai în țara noastră.

Plaja, despre care programele speciale spun că trebue să se bucure de o atenție specială, este deocamdată un deziderat. Sunt totuși orașe care, prin primăriile lor sau prin alte autorități și-au creiat cămine la mare, unde-și au și plaja lor și unde elevii sunt duși cu miile în fiecare vară. Alte școli se bucură de asemenea asistență pentru munte sau localități balneare de diferite feluri.

Tot autoritățile comunale sunt acelea care se îngrijesc de cele mai multe ori și de crearea de băi sau dușuri pentru școale, lucru ce ia pe zi ce trece o desvoltare tot mai mare, în primul rînd la orașe, dar pe alocurea și la țară. Uneori contribue la aceasta și inițiativa particulară.

In fruntea tuturor stă orașul București, capitala țării unde, unele școli sunt prevăzute cu aproape tot ce le e necesar penru o activitate fructuoasă în domeniul educației fizice.

— In strînsă legătură cu educația fizică este, am văzut, supravegherea medicală.

Supravegherea medicală a școalelor se face în învățămîntul primar la noi prin medicii școlari și medicii de circumscripții medicale. Medici școlari speciali avem numai în cîteva orașe. In restul țării, îngrijirea medicală și supravegherea igienii școlare cade în sarcina medicilor de circumscripții medicale, cam cîte unul de plasă și cam 400 în toată țara. Atît unii cît și alții nu s'au preocupat în mod special pînă acum de problemele de educație fizică. Grija lor se rezumă la depistarea boalelor speciale, diagnosticare și, după putințe, vindecarea celorlalte boli.

In ultimul timp, dela Ministerul Sănătății pornesc însă îndrumări și pentru o activitate mai completă a acestor medici, dar suntem încă departe de ceea ce ar trebui să fie.

De asemenea, asigurarea contra accidentelor cauzate de sport nu este încă organizată sub nici o formă în școala noastră. Nu este organizată nici pentru școala secundară, unde activitatea sportivă este mai riscantă. Dacă pînă acum nu s'a făcut nimic în acest sens, aceasta se datorește poate credinței că sportul ce se practică în școlile primare nu prea duce la accidente și mai ales la accidente de natură gravă. Lucrul nu este întotdeauna adevărat și cere să fie cercetat cu atenție.

6. Educația fizică în școala primară romînească este dată de către învățători și învățătoare. Nu există un corp didactic specializat în acest sens. Situația este aceeași pentru școalele primare de oraș, ca și pentru cele rurale. Unele comitete școlare (instituții de ajutoare a școlilor din punct de vedere material) au angajat uneori maeștri de educație fizică, cu pregătire specială, dar aceștia n'au făcut parte din corpul didactic al școlii și, de multe ori, n'au fost angajați decît temporar.

In general, la școlile de băieți, educația fizică se predă de învățători bărbați; la cele de fete, de femei. Totuși, la școlile mixte și uneori și la școlile de băieți, se întîmplă și contrariul. Sistemul de învățămînt cerînd un învățător la o clasă, dacă la o clasă mixtă (cu băieți și fete) se află un învățător acesta predă și fetelor, și tot așa, dacă e o învățătoare, predă și băieților. Se mai întîmplă ca apoi ca la o clasă de băieți să fie o învățătoare și atunci ea este obligată să predea acestora și educația fizică. Credem că chestiunea se va studia pentru a se găsi o soluție mai bună, cel puțin pentru cursul primar superior.

In privința pregătirii învățătorilor este astăzi un drum. Intre învățători sunt astăzi unii cari au făcut școala de comandanți sau comandante străjere. Aceștia, pe lîngă pregătirea tehnică străjerească au și o pregătire mai deosebită pentru educația fizică. Astăzi cea mai mare parte din școlile din țară au cel puțin cîte un comandant sau comandantă străjeră, care au conducerea din punct de vedere străjeresc și deci și pentru educația fizică din programul Străjii Țării.

Pentru prepararea comandantelor și comandanților străjeri, Straja Țării are trei centre de inițiere: unul pentru comandante, la Predeal, județul Prahova și două pentru comandanți (la Breaza, jud. Prahova și la Sf. Gheorghe, județul Treiscaune). Aci învățătorii duc timp de trei săptămîni viața de tabără, ascultă cursuri și sunt supuși regimului de ordine străjerească. Cursurile acestea sunt completate apoi cu chemări destul de dese și consfătuiri pentru perfecționare, iar vara cu

tabere de viaţă şi exerciţii în aer liber, menită să formeze şi să întărească trupul şi sufletul comandanţilor străjeri, în contact direct cu natura.

Pe această cale suntem siguri că vom izbuti să aducem şcolii şi programei de educaţie fizică la noi, un corp didactic mult mai pregătit decît în multe alte ţări.

7. Şi suntem încă la început după cum am arătat. Straja Ţării n'are fiinţă decît din anul 1934 (anul acesta şi-a serbat cei cinci ani de existenţă), iar programa cea nouă şi legea care institue un nou punct de vedere în pregătirea educaţiei fizice datează de abia din anul şcolar ce a expirat: 1938—1939.

Este de observat de asemenea, din cele mai sus, că şcoala primară romînească n'a adaptat în mod deosebit niciunul din sistemele de educaţie fizică, pentru care se duce lupta în apus, dar are ceva din fiecare. Găsim în programele ei şi ceva din sistemul suedez şi din cel sportiv englez, dar şi din sistemul naturalist francez. Punctul de vedere ce-i este propriu şi care este nou în noile sale programe este integrarea educaţiei fizice în activitatea şcolară de educaţie a sănătăţii. Atît spectaculosul cît şi mai ales profesionismul sunt înlăturate şi chiar combătute. Spectaculosul în educaţia fizică dată de şcoala primară este admis numai în măsura în care el foloseşte promovării spiritului de grup şi elanului.

STANCIU STOIAN

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

PROBLEMA RECRUTĂRII UNIVERSITARE

Una dintre cele mai grele şi dintre cele mai de seamă probleme ale vieţii universitare constă în fixarea normelor şi modalităţilor de ocupare a catedrelor vacante. Faptul este firesc şi necesar. In domeniul activităţii universitare, succesiunea la catedră este un proces complex, care nu priveşte numai o chestiune sau alta de ordin administrativ, ci se referă la un întreg sistem de forme, de atitudini şi de continuităţi spirituale. Cu alte cuvinte, este un fapt aşa de important, încît în el se poate oglindi nu numai o regularitate socială oarecare, ci însuşi conţinutul spiritual al vieţii universitare respective.

Aşa se explică, oarecum, pentru ce dintre toate sistemele preconizate şi încercate pînă acum, niciunul n'a dat rezultate definitive, rezultate care să facă din problema aceasta a ocupării vacanţelor universitare o chestiune limpede, încadrată într'un statut precis, organic. Pentru o mai bună lămurire, să examinăm situaţiunea în parte a fiecăreia dintre soluţiunile existente.

Chemarea la catedră este, dintre toate procedeele posibile, cel mai academic, cel mai compatibil cu prestigiul şi cu psihologia specifică a marelui muncitor intelectual. Ea presupune o seamă de lucruri logice, necesare, cît se poate de drepte sub raport psihologic şi social. Anume: presupune omagierea unei personalităţi şi a unei activităţi cărturăreşti ieşite din comun; presupune funcţionarea în sînul societăţii a unei conştiinţe cărturăreşti, care îşi găseşte criterii de alegere în propriile ei convingeri, fără să mai aibă nevoe a recurge la convenţionalismul diferitelor probe din afară; în sfîrşit, mai presupune o anumită procedură, nobilă în felul ei şi creatoare de adevărate răspunderi morale, întrucît acordă individului o situaţie academică sub forma unei anticipări solemne şi desinteresate din partea societăţii.

Insă, pe deasupra acestor legitimări de ordin formal, soluţia *chemării* are în ea multe şi aproape ireconciliabile neajunsuri de fapt. Ca linie generală, *chemarea* trebue să fie o acţiune oarecum liberă, o problemă de atitudine. Ori, se ştie cît este de greu ca, în asemenea cazuri, să se păstreze o cumpănă dreaptă, o cumpănă în care să atîrne numai argumentele unice dela caz la caz, nu şi formula de serie a precedentelor create. In privinţa aceasta, viaţa noastră universitară păstrează încă multe amintiri vii, recoltate pe marginea aplicării faimosului articol 81. Este de ajuns un început de compromis, într'o direcţie mai apropiată sau mai depărtată a vieţii sociale, pentru ca prin jocul repercusiunilor paralele soluţia delicată a *chemării* să fie convertită într'un instrument politic obişnuit, la îndemîna unor finalităţi mai mult sau mai puţin ortodoxe. Soluţia *chemării* poate reprezenta integrităţi indiscutabile numai în cadrul unei vieţi universitare de mare tradiţie.

Adică, în cadrul unei vieţi universitare în care ar exista o perfectă autonomie a sensului cărturăresc, în care ar funcţiona o conştiinţă liberă de constringerile sau de contingenţele actualităţii sociale şi, în genere, în care n'ar mai pătrunde niciunul dintre aspectele factice ale întrecerilor personale sau ale orgoliilor nesatisfăcute.

Concursul este soluţia către care se îndreaptă cele mai multe convergenţe şi adeziuni.

Această soluţie prezintă avantagii multiple; am putea spune, prezintă avantagiile care pot să dea imaginea curentă a luptelor, a drepturilor şi a recunoaşterilor sociale obişnuite. Concursul este o formă loială, întrucît invită la concurenţă pe toţi cîţi se cred îndreptăţiţi la aceasta. Este logic, deoarece modalitatea lui se întemeiază pe recunoaşterea publică a meritelor în materie. Este în sfîrşit perfect social, pentru că toate problemele şi controversele lui vin în faţa unui arbitraj constituit, forma cea mai comună şi cea mai necesară pentru tot ce priveşte rezolvările de felul acesta ale societăţii.

Insă, şi în cazul de faţă, desavantagiile nu lipsesc. Acestea, in deosebire de cele menţionate mai sus, sunt de un ordin mai mult psihologic decît social. Indepărtăm, dela început, obiecţiunea că s'ar putea ţine concursuri cu parţialitate, cu voinţa premeditată a unui rezultat sau altul. Chiar cînd s'ar întîmpla asemenea cazuri, ele ar rămîne însă cu totul izolate şi, oricum, cu putinţa oricînd deschisă de a fi supuse revizuirilor fireşti. Principial, asemenea cazuri sunt excluse. Concursul se dă public, se dă în faţa unei comisii, se dă cu participarea atentă a unei anumite părţi din opinia publică, deci cu suficiente condiţiuni pentru o desemnare obiectivă, sau în orice caz pentru o desemnare acceptabilă. Problema, în cazul de faţă, se pune altfel. Repetăm, complicaţiile sau dificultăţile care se ivesc aici sunt în special de ordin psihologic. Chestiunea delicată stă în faptul că proba concursului nu poate fi impusă întotdeauna, cu aceeaşi uşurinţă. Adeseori, cei care se prezintă mai uşor la concursuri, cu un suflet mai liber de anumite apăsări contrariante, nu sunt propriu zis cei mai bine pregătiţi sub raport ştiinţific, ci dimpotrivă tocmai ceilalţi, cei care au mai puţin mentalitatea unor autonomii intime, dar în schimb au mai desvoltat simţul adaptărilor sociale. In fond, viaţa omului de muncă ştiinţifică, de cercetare pură şi îndelungată cu preţul atîtor renunţări şi abnegaţii pe care le ştim, este ea însăşi un concurs, poate cel mai real şi cel mai aspru din cîte există. Nu este un paradox că, adeseori, tocmai oamenii aceştia deprinşi cu probele grele ale vieţii sunt de fapt cei mai stîngaci şi cei mai neavizaţi pentru probele ei mai uşoare, mai convenţionale. Ideea concursului se potriveşte, cu adevărat, unei singure epoci din viaţa omului. Anume: epocii de formaţie, de căutare a insului asupra lui însuşi, sau mai bine zis epocii de început, atunci cînd în febra marilor aşteptări de viaţă el îşi poate organiza o contenenţă intimă din fiecare constrîngere din afară, din fiecare condiţiune a conformismului social în care este cuprins şi din fiecare acceptare personală a evenimentelor inerente. Pentru toţi ceilalţi, şi în special pentru aceia care au atins o maturitate de gîndire şi de creaţie intelectuală, concursul pare a fi o soluţie nepotrivită. Pe unii dintre aceştia, îi poate împinge înspre o suferinţă personală, cu consecinţi intime adînci, aproape nedrepte; pe alţii, îi poate împinge chiar mai departe, uneori chiar pînă spre drama sufletească a unor renunţări.

Legea învăţămîntului nostru universitar instituită în Noemvrie 1938 a adus, în ce priveşte ocuparea catedrelor vacante, o inovaţie: *transferarea*. Această măsură a fost primită în chip diferit. Unii au salutat-o cu entuziasm, alţii au privit-o cu indiferenţă şi, de sigur, alţii au primit-o cu scepticism. Această gamă de atitudini este probabil firească. *Transferarea*, atît în sine ca procedeu formal cît şi prin filiaţiile ei în mulţimea stărilor de fapt, nu este şi nu poate fi o problemă uşoară, încadrabilă în regularităţi funcţionale curente. Dimpotrivă, este mai de grabă o soluţie dificilă, răscruce semnificativă a unui neaşteptat lanţ de complicaţii.

Ideea de transferare constitue, în primul rînd, o oarecare abatere dela principiul autonomiei universitare. Prin natura ei, transferarea trebue să cadă în sarcina puterii executive. Oricîte recomandări prealabile ar exista din partea comisiilor universitare instituite special în acest scop, nu rămîne mai puţin evident că, fie prin alcătuirea acestor comisii, fie prin latitudinea puterii executive de a nu da curs avizelor lor, hotărîrea propriu zisă a transferării n'ar mai putea avea înfăţişarea unui act deplin, autonom, al universităţii.

Chestiunea devine extrem de delicată atunci cînd este vorba de întocmirea comisiunilor care să avizeze asupra cererilor existente. Tendinţa generală a cererilor de transferare este dela periferie la centru; adică dela universităţile din provincie la cea din Capitală. Numărul celor care să nu dorească transferarea în Capitală este minim. Faptul acesta, pentru motivul că n'a fost îndeajuns de prevăzut de către legiuitorul inovaţiei în chestiune, poate provoca o serie de anomalii. Iată, de pildă, una: Se poate întîmpla, cu ocazia unei vacanţe la universitatea din Capitală, ca această catedră să fie cerută prin transferare de către toţi titularii catedrelor similare dela universităţile de provincie. In cazul acesta, cum s'ar mai putea alcătui comisiunea de specialişti care să-şi dea un aviz ştiinţific asupra candidaţilor? Prin forţa lucrurilor, ar rămîne să fie practicată soluţia imediat următoare: comisie din titulari de specialităţi înrudite. O astfel de soluţie are însă vicii structurale. In primul rînd, este cert că ea nu mai reprezintă o garanţie ştiinţifică îndeajuns de susţinută, aşa încît opinia ei să poată cuprinde o încadrare strictă a meritelor şi a erarhiilor lor în joc. Şi oricum, sună puţin ciudat un fapt ca acesta: să fie promovat un specialist, nu de către un for perfect autorizat în materie, ci de către unul cu autorizări doar presumtive.

Principiul transferării, cel puţin în ce priveşte viaţa şi tradiţia propriu zis universitară, are şi o altă lacună. Anume: prin simetrismul lui prea administrativ, el nu se poate încadra îndeajuns într'o anumită atmosferă de sensuri şi de continuităţi spirituale, care trebue să existe şi care oarecum chiar trebue să definească o activitate universitară. Este necesar ca fiecare universitate să-şi aibă stilul, atmosfera, viaţa ei caracteristică. Creaţia ştiinţifică, pentru a fi la largul ei şi pentru a dispune de sentimentul unei autonomii interioare, are nevoe de o seamă de libertăţi, libertăţi care de fapt nu ar avea ca scop o scădere a tensiunii ei de griji şi de răspunderi, ci în special o limitare naturală a constrîngerilor de ordin convenţional care i-ar putea veni din afară. Peisagiul vieţii universitare devine interesant tocmai prin variaţia rezultată din aceste libertăţi spirituale. Nimic mai interesant, mai în nota adevăratei vieţi academice decît să urmărim cum într'o universitate se desvoltă în chip deosebit o anumită disciplină, cum într'o altă universitate se desvoltă alta şi, în general, cum în jurul acestor diferenţieri se pot forma curente de idei şi concepţii de şcoală, fiecare dintre acestea reprezentînd de fapt adevăratele iniţiative şi etape în formarea unei spiritualităţi naţionale. Principiul transferării are astfel cusurul că nu se poate apropia de aceste tendinţe şi că nu le poate în niciun fel cuprinde în planul ei de organizare. Transferarea este la ea acasă în învăţămîntul secundar, pentrucă aici există şcoli tip, în care un simetrism ca acela pe care îl implică alcătueşte o dispoziţie necesară în osatura acestor şcoli. In ce priveşte însă învăţămîntul superior, lucurile au o înfăţişare mai delicată. Aici, adeseori, regularităţile de tip simetric pot dăuna în adînc, adică în regiunea nevăzută în care se plămădesc personalismele cu adevărat creatoare şi

cu adevărat reprezentative de cultură, aceasta chiar cînd în aparență faptele ar putea să pară bine și temeinic ordonate.

*

* *

Trecerea în revistă a procedeelor de mai sus, cu indicarea schematică a avantagiilor și desavantagiilor fiecăruia, n'a fost făcută cu un gînd rechizitorial și nici măcar cu unul criticist. Chestiunea pe care vrem s'o scoatem în evidență este alta. Dintru început, ne putem da seama cît de grea și de delicată este problema recrutării universitare. In acest domeniu, procedeul legal, oricît de scrupulos ar fi conceput, de oricîte condițiuni ar fi garantat și oricît de meticulos ar fi pus în aplicare, el rămîne totuși cu unele lipsuri și oscilări aproape imposibil de acoperit. *Chemarea*, *concursul*, *transferarea*, toate acestea, fiecare în parte sau toate la un loc, reprezintă maximum de organizare și de prevedere de care este în stare legea. Reprezintă, cu alte cuvinte, tot ce se poate înțelege prin anticipare rațională în ce privește mecanismul social al ocupării și al succesiunii la catedrele universitare. Vedem însă că numai atît nu poate fi de-ajuns. Problema de care ne ocupăm este de așa natură, încît în rezolvarea ei trebue să implicăm nu numai criteriile unei regularități administrative ci și pe acelea ale atmosferei și ale intimității spirituale inerente vieții universitare. Faptul astfel considerat, într'adevăr, este greu, este parcă minat într'un domeniu certat cu disciplina metodică a organizării, însă este totuși real și posibil, pentru că numai într'o asemenea formă ar avea rațiune de a exista.

Cauzele care întrețin carența analizată a normelor de recrutare universitară, repetăm, nu stau în formula în sine a acestor norme, ci în faptul că ele nu au suficient reazem într'o bază corespunzătoare de realități sufletești și spirituale. Intre acestea din urmă, privind bine înțeles tot viața și atmosfera universitară, vom judeca cazul reprezentativ al uneia din ele. Iată, în linii schematice, despre ce este vorba.

Un fapt care îngreunează îndeosebi problema succesiunilor universitare este lipsa de elevi și de colaboratori statornici în jurul multora dintre catedrele în chestiune. Cauza aceasta este reală și serioasă. Ea ne pune în fața unor adevăruri care pot constitui cheia multora dintre situațiunile ce ne preocupă. Vorbind despre *elevi*, bine înțeles, nu ne gîndim la categoria studenților obișnuiți, aceia care trec cît trec prin sălile de curs și de seminar pînă cînd ajung să obțină toate examenele diplomei, ci ne gîndim la categoria celor care se leagă adînc de activitatea științifică a unei catedre sau alta, pentru ca în felul acesta să-și desăvîrșească o vocație personală, să-și pună la punct o pregătire de specialitate și astfel să-i continue cu perseverență rezultatele.

Fără îndoială, problema nu se pune în felul acesta pentru absolut toate catedrele. Există catedre care, atît prin disciplina pe care o reprezintă, cît și prin finalitatea lor socială, ies de sub această condiție. In special, acesta este cazul catedrelor cu caracter practic, acelea la care titularii lor pot fi recrutați dintre fruntașii diferitelor activități sociale și al căror rost imediat este de a da îndrumări și calificări profesionale. Catedrele la care punctul de vedere de mai sus se aplică intens sunt catedrele de discipline umanistice, catedrele de știință teoretică și catedrele care printre altele trebue să formeze simțul de metodă și de cercetare științifică. Reprezentanții acestor catedre nu mai pot fi recrutați din afară, din sfera diferitelor activități profesionale. In cazul de față este vorba de oameni cu o mentalitate anumită: o mentalitate de bibliotecă, de laborator, o mentalitate formată în spiritul cercetării pure, o mentalitate obtuză oarecum din punctul de vedere al vieții și al contingențelor sociale, dar în schimb perfect învecinată cu

rigorismul exegezei epistemologice. Acești oameni nu se pot forma oricum; evoluția lor nu poate fi lăsată la voia întîmplărilor de un chip sau altul ale vieții. Aici este vorba de condițiuni precise, unice, aproape exclusive. Oamenii din categoria aceasta trebue să se formeze îndelung, într'o atmosferă corespunzătoare, în cercul de viață spirituală întreținut de o catedră sau alta, în tovărășia spirituală a unor mentori de care să se lege, în care să creadă, cu ale căror preocupări și răspunderi științifice să ajungă să se contopească.

Faptul că existența acestei categorii de elevi pare tot mai sporadică, în așa fel încît alegoria aceea a torței care să treacă din mînă în mînă să pară din ce în ce mai mult doar ca o reminiscență romantică, constitue un aspect de criză, al vieții spirituale în general, al vieții universitare în special. El ar putea fi atribuit unei duble proveniențe: una de ordin general, ținînd de împrejurările curente ale vieții contemporane, alta de un ordin mai special, ținînd de condițiuni și împrejurări subiective ale unor factori în cauză.

Elementele putînd să caracterizeze prima proveniență ar fi acestea: o depreciere continuă a vieții intelectuale, depreciere care împuținează mereu numărul celor devotați cu adevărat științei, cercetărilor ei pure și asprimilor ei exegetice; un anumit joc al intitietăților de ordin politic și social, intitietăți decernate ușor, fără circumspecție și fără respectul susținut al erarhiilor valabile, așa încît în lumina lor poziția și perspectivele de viață ale muncitorilor științifici să devină din ce în ce mai șterse, mai anonime; în sfârșit, o anumită trăsătură spirituală a contemporaneității, dominată de modernism decadent, de refuz al formelor clasice, de fluctuanță ideologică și de întrecere a numeroase orgolii revoluționare, sub puterea cărora cultul răbdării și al onestității intelectuale a fost pe alocuri aproape înfrînt și risipit.

In ce privește cealaltă proveniență, lucrurile au înfățișeri diferite, însă la fel de reale. Există oameni, unii care nu știu, alții care nu pot și, cei mai mulți care nu vor să facă elevi. Problema este delicată și, de sigur, în intimitățile ei adînci, fără explicație. Epoca în care trăim produce, destul de frecvent, oameni care nu se simt îndemnați să practice decît un singur cult: pe acela al eului și al valoarei proprii. Retrași într'o asemenea atitudine, ei ajung să piardă înțelesul oamenilor și al vieții din jur, precum și al obligațiilor lor specifice față de colectivitatea în care trăesc. Este vorba, în toate acestea, de înțelesul acelei obligații intime pe care într'un fel sau altul o avem cu toții dar care ia proporții deosebit de semnificative la cei din vîrful piramidei sociale, de a pregăti lucrurile nu numai pentru o clipă sau alta, pentru o condiție sau alta, ci pentru durata lor obiectivă, continuă și impersonală.

Indiferent că balanța explicării noastre atîrnă mai mult de partea celei dintîiu sau celei din urmă dintre aceste două proveniențe, fapt este că urmarea înregistrată înscrie în cuprinsul vieții universitare o dificultate dintre cele mai adînci și mai pline de consecințe.

Problema succesiunii la catedrele universitare este grea, printre altele, pentrucă lipsește categoria unor asemenea elevi. Din cauza aceasta se resimt chiar și procedeele legale în ființă. Nesprijinindu-se pe un sistem de continuități spirituale organice, prevederile legilor rămîn oarecum streine de rostul lor legitim, fie plutind abstract în simpla lor realitate formală, fie prinzîndu-se în lanțul material al unor diferite concesiuni sau constrîngeri sociale.

„Elevii", în sensul în care am încercat să-i definim mai sus, nu reprezintă numai un deziderat pedagogic, ci reprezintă o condițiune pentru însăși buna funcționare a vieții universitare. Nu ne-am putea da seama de importanța lor, decît gîndindu-ne, prin metoda reducerilor

la absurd, la ceea ce ar putea să ducă, atît în viața intimă a universităților cît și în mersul general al vieții spirituale dintr'o societate, lipsa lor desăvîrșită.

*
* *

Problema schițată aici, repetăm, este delicată și grea. Considerîndu-le în litera lor strictă, desvoltările de mai sus ar putea să ne facă oarecum sceptici. Adică, ne-ar putea duce ori la credința că problema în sine a recrutării universitare este fără eșire, ori că sistemele pe care le-am practicat pînă acum au fost cu toatele insuficiente și defectoase. Fără îndoială, un asemenea scepticism trebuește respins. Sau cel mult ar putea fi admis doar în mod provizoriu, ca o ipoteză de lucru, în străduința noastră de a defini lucrurile și de a le da soluția cea mai convenabilă.

Socotim că adevărul principal ce se poate desprinde din tot ce am discutat mai sus este acesta: o anumită neputință structurală a normelor legale, oricare ar fi ele, în ce privește putința lor de a cuprinde și de a rezolva în întregime problema în chestiune. In problema recrutării universitare stă în germene întreaga funcționare a mecanismului academic și deci o bună parte din opera de creație științifică a unei națiuni. De aceea, prin natura lucrurilor, ea va cuprinde complexitatea a însăși realităților pe care le reprezintă. Legea este o normă rigidă, simetrică și uniformă, în timp ce viața universitară este o răscruce de sensuri variate, fiecare cu unicitatea, cu semnificația și cu cuprinsul lui de valori specifice. Judecînd lucrurile în felul acesta, nu înseamnă că vrem să tăgăduim rostul și necesitatea, în cazul de față, a organizărilor legale. Vrem însă să arătăm că valoarea lor nu trebuește privită în mod exclusiv. Există domenii, într'adevăr, în care legea ar putea acoperi toată întinderea lor, nu numai în ce privește organizarea materială a elementelor respective, ci și în ce privește funcționalitatea lor intimă, esențială. Insă, în cazul care ne interesează aici, legea nu ar putea aduce decît strict disciplinarea formală a realităților în joc. Numai legile, în ele înșile, n'ar putea să rezolve niciodată laturile de fond ale unei probleme de creație și de organizare spirituală cum este aceea a recrutării universitare.

Soluția reală, organică, a acestei probleme stă, propriu zis, în condițiuni de ordin spiritual, dintre acelea care trebue să figureze în concepțiile de viață și în mulțimea de tensiuni intime ale unei societăți. Recrutarea universitară depinde, mai mult decît de norme sau organizări administrative, de fapte ca acestea: de atmosfera de cumințenie și de onestitate intelectuală a societății, de felul cum aceasta știe să prețuiască și să promoveze devotamentul cărturăresc, de sistemul disocierilor necesare ce trebuesc făcute între sensul cultural și contingența politică, de chipul cum universitățile ar înțelege să-și îndeplinească față de națiune obligațiile lor de creație științifică valabilă, de felul cum aceasta ar stărui în a-și forma o tradiție spirituală autonomă și, în sfîrșit, de devotamentul personal al acelora care, renunțînd oarecum la cultul propriu, vor fi cu atît mai mult slujitorii unei misiuni obiective și eterne.

Existînd o bază de asemenea condițiuni spirituale, normele legale n'ar mai pluti în formalism administrativ, ci ar deveni instrumente cu adevărat ordonatoare ale realității în chestiune.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ECONOMICĂ

ECONOMIA RĂSBOIULUI ȘI ECONOMIA PĂCII

Neutrii sunt în centrul problemei răsboiului, dar mai cu seamă în centrul soluției de pace. Iată pentru ce:

Răsboiul mondial din 1914—1918 a costat, socotindu-se numai cheltuielile de răsboiu ale puterilor beligerante, 210 miliarde, 935 milioane dolari aur. Pagubele de răsboiu ale puterilor Antantei, fără Rusia, au fost evaluate la 10 miliarde, 600 milioane dolari aur. Deci, prețul material al răsboiului, — cheltueli și numai o parte din pagube,— se ridică la 221 miliarde, 500 milioane dolari aur. In lei actuali, socotit a 200 lei dolarul, revine 44.300 miliarde lei. Nu intră și prețul vieților omenești pierdute sau mutilate. Dacă venitul național al Romîniei anual îl considerăm, în mijlociu, la 200 miliarde lei, cheltuelile și pagubele de răsboiu, așa cum le-am indicat, au consumat un venit egal cu al populațiunii noastre de 20 milioane locuitori pe 220 ani. Nu este nici un motiv, deși nu avem la îndemînă elementele de apreciere asupra cheltuelilor de astăzi și nici posibilitatea unei evaluări, căci cifrele sunt încă ce domeniul probabilului, să contăm pe o eftinire a răsboiului actual. In Aprilie 1939 Sir *John Simon* a prezentat Camerei Comunelor un buget de 1.322.000.000 £, în care apărarea națională era cuprinsă cu 630.000.000 £. In Iulie bugetul apărării naționale se sporește la 730.000.000 £, iar la 27 Septemvrie 1939, Ministrul de Finanțe al Marei Britanii, în fața comitetului financiar al Camerei Comunelor face un expozeu, cerînd sporirea bugetului la două miliarde lire sterline, evident că toată majorarea pentru apărarea națională.

In ultimele luni ale răsboiului trecut cheltuiala mijlocie zilnică se ridica pentru Anglia la 33,5 mil. dolari aur, pentru Franța la 21 mil., Germania 34,5 mil. dol., Austria 20 mil. dol., Italia 10,5 mil. dol., Rusia 47 mil. dol. Numai pentru marile puteri, pe fiece zi, un total de 166,5 milioane dolari (33 miliarde lei).

In momentul cînd răsboiul va porni cu toată puterea cheltuelile vor depăși cu mult mai mult decît probabil pe cele din trecut. Mașinile și utilajul de răsboiu sunt cu mult mai complicate și perfecționate, ca atare și costul este mai mare. Un avion modern costă mai mult decît zece ori prețul celui din 1914. Un vas de răsboi, de acelaș tonaj, costă de două pînă la trei ori mai mult. Mijloacele de distrugere sunt incomparabil mai mari decît cele din 1914. Teatrul de răsboiu nu se limitează la zona de bătae a tunului. Teatrul de răsboiu se desfășoară pe mii de kilometri pe toată suprafața țărilor beligerante. Cîteodată, ca din întîmplare, și pe spațiile neutrilor.

Dacă este așa, un răsboiu greu purtat cu toată intensitatea, fără menajamente, cu toată forța armelor de distrugere, nu mai este o afa-

cere. Mai mult decît o afacere proastă: un dezastru. Poate în acest considerent rezidă ezitarea celor șase luni de răsboiu vegetativ de pînă acum.

Răsboiul însă, cu sau fără orori, cu pace din înfrîngere sau pace din compromis, nu rezolvă nimic.

Mașinăria germană cu toate anexele ei totalitare, este pusă de mult în mișcare, pusă însă pentru producția de răsboiu. Ea înghite toată cantitatea de muncă omenească de care dispune țara.

Mașinăria franco-engleză din metropole, dominioane, colonii, posesiuni, țări sub mandate, întregul *commonwealth*, din țările și continentele neutre legate prin afinități, dar mai cu seamă prin interese, este în plină desfășurare. Cu toate acestea pînă astăzi Vulcan nu a adunat toate brațele de muncă disponibile. Șomajul în Anglia numără încă peste un milion de oameni. Să presupunem că mîine, după deslănțuirea măcelului, producția va fi și mai mare și numărul brațelor dipsonibile va scădea pînă la desființare. Se adaugă la acest echilibru și forțele nimicite de răsboiul necruțător. Totul inutil. Departe de a fi o soluție. Problema devine tot mai grea. Pe deoparte o mașină pregătind un uriaș utilaj pentru distrugere, pe de altă parte o omenire sărăcită în mijloacele ei materiale și pustiită în resorturile ei sufletești.

Cu cît înghite mai mult, cu cît mașinăria cu suflet și cea mecanică se perfecționează, cu cît în îmbinarea lor se stimulează reciproc, cu atît soluția de mîine devine mai imposibilă. Teoria „golului" nu se verifică. Cel puțin într'atît cît nu distingem între consum și distrugere. Consumul și distrugerea nu sunt tot una. Consumul este, în orice caz poate fi, factor activ, de creație. El este resortul producțiunii. Distrugerea este un factor negativ. Ea sugrumă producția, atacînd-o cu însuși elementul ei determinant, factorul om.

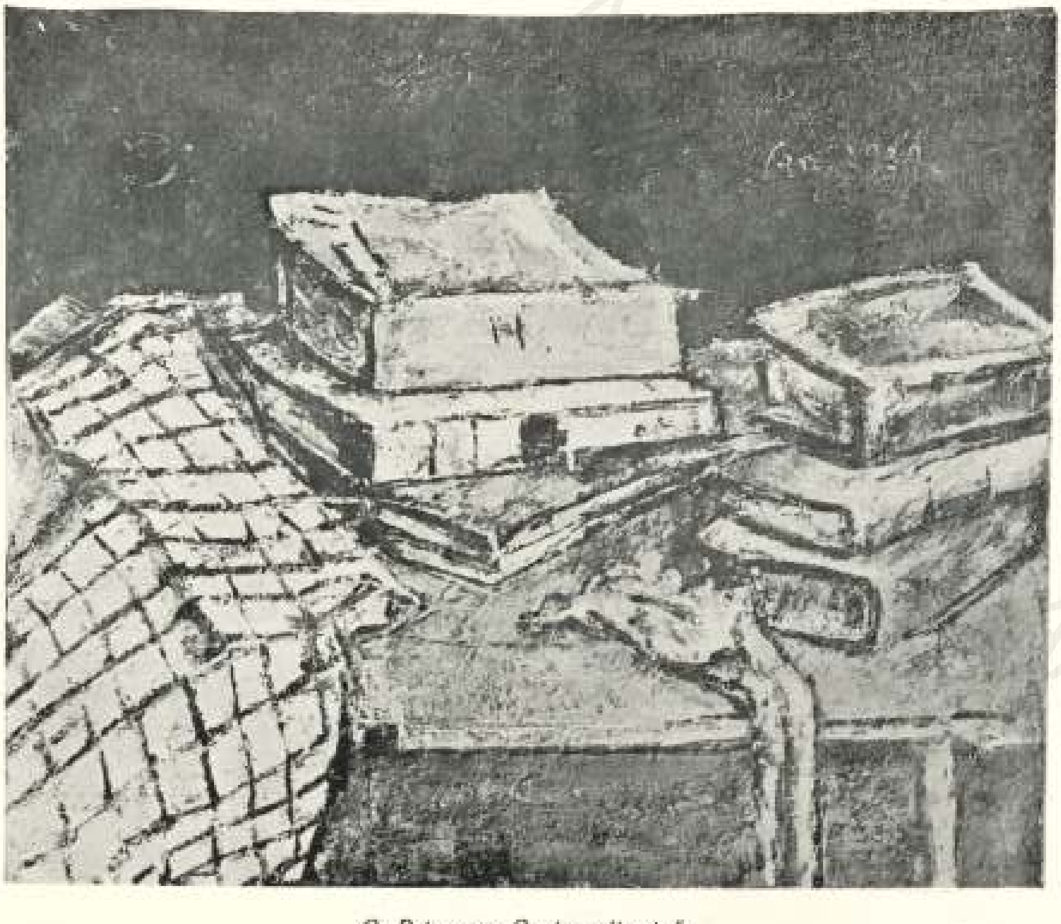
Dacă pacea va veni prin sleirea forțelor în luptă, prin o puternică reacțiune de jos, nu ne putem imagina care va fi configurația structurală a societății. Totul este de admis, totul cu putință. Cert, va fi cu totul altceva, decît ce am cunoscut pînă azi.

Dacă pacea se va încheia prin compromis, pe plan economic, compromisul, în împrejurările date, nu mai rezolvă ci agravează. Oricît de redus ar fi răsboiul de astăzi, și oricît și-ar limita efectele lui în timp și în spațiu, pierderi grele vor apăsa deopotrivă asupra populațiunii beligeranților ca și a neutrilor. Asupra întregei omeniri. Tabloul economic al lumii nu va fi altul decît cel al sfîrșitului răsboiului trecut. Ba încă, păstrînd proporțiile și mai dezolant: Puterea de cumpărare a masselor simțitor scăzută, producțiunea îndreptată spre răsboiu, cu enorme stocuri acumulate, fără întrebuințare; materiile prime scumpe; prețul serviciilor ridicat; desechilibru în toate compartimentele; șomajul va fi în creștere într'o măsură neobișnuită; producția va căuta o eșire în adaptarea ei la cerere; stocurile vor crește. Cercul vicios va funcționa din plin.

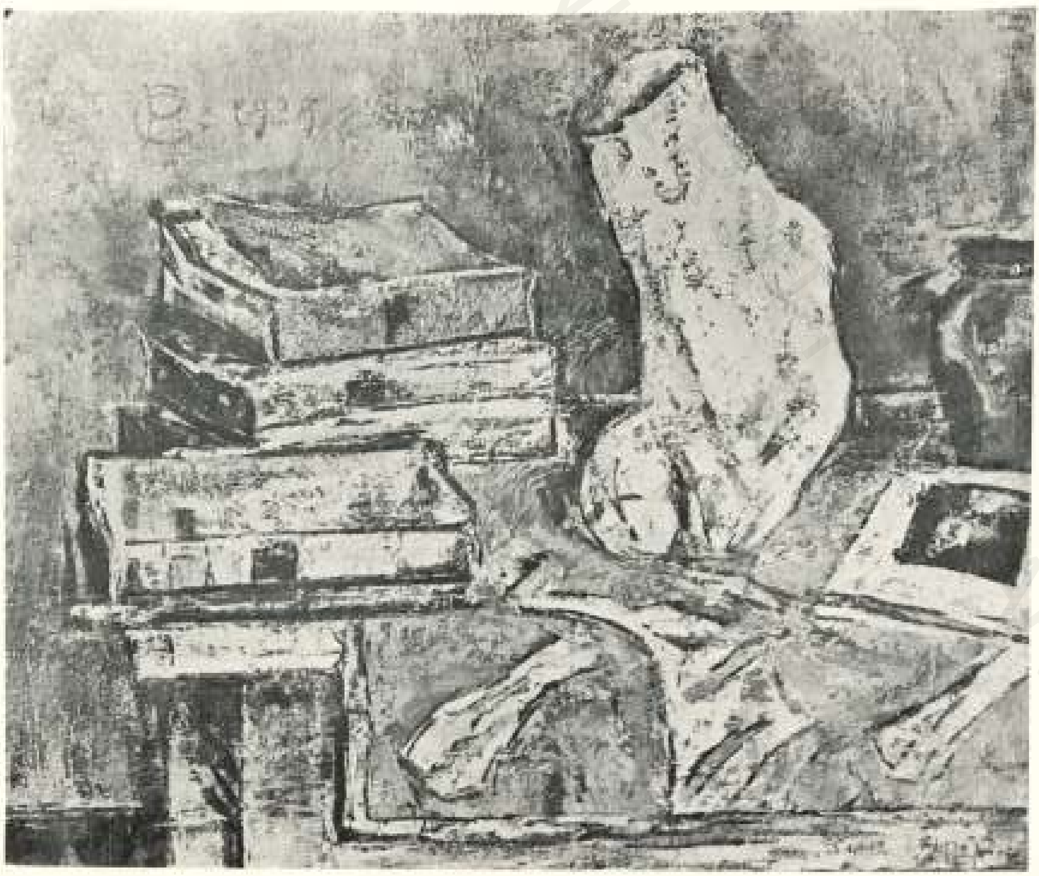
Intre standardul de viață al populațiunilor agrare din lumea civilizată și cel al populațiunilor industriale, este un mare decalaj. Puterea de cumpărare a acestor populațiuni agrare este foarte scăzută. Deaceea și producția lor, de cele mai multe ori excesivă, este inferioară cantitativ și calitativ. Populațiile acestea au însă o mare putere de adaptare. Nivelul lor cultural, economic, social înlesnește rezolvarea problemei prin aplicarea unei soluțiuni de sporire a puterii de cumpărare pe bazele unui program de colaborare mondială. Statele acestor populațiuni sunt neutre. Neutrii sunt deci soluția păcii. Cu toată greutatea și sacrificiile care apasă din poziția lor de espectativă de astăzi, cu toate cheltuelile ce au a și le impune, ele vor fi totuș mîine gata să angreneze într'un dispozitiv economic, cu atît mai mult cînd acest dispozitiv economic va funcționa și în profitul lor. Uriașa mașină mecanică a țărilor capitaliste industrializate, are putința unui larg debușeu

G. Petrașcu: Căldarea de aramă

G. Petrașcu: Cartea albastră

G. Petrașcu. Natură statică

G. Petraşcu: Flori

D. Ghiață: Peisaj de iarnă

D. Ghiaţă : Portret

Ciucurencu : Figură în interior

în populaţiunile agricole, din Estul Europei ca şi în toate aceleaşi populaţiuni din restul lumii.

Să ne oprim numai asupra poziţiilor dela noi. Venitul mijlociu al populaţiunii agricole de 16 milioane locuitori nu se ridică la mai mult de 40 lei pe zi pentru o familie cu 4—5 membri. Schimbul se face în condiţiuni cu totul desavantajoase între agricol şi industrial. In ultimul timp decalajul preţurilor este în agravare pentru agricol. Faţă de 1929, populaţiunea rurală trebue să dea în schimbul aceleiaşi cantităţi de bunuri industriale, o cantitate de două ori mai mare în producţia sa. Agricolul işi consumă din fond. In Europa industrială raportul este cu totul altul. Europa industrială cumpără produsele agricole indigene scump şi, în raport cu ele, vinde cele industriale ieftin. Ea poate să menţină acest schimb şi să-l extindă. Atunci cînd îl va extinde la alte populaţiuni, peste graniţele ţării, îşi va asigura un debuşeu din ce în ce mai mare. In felul acesta capacitatea de cumpărare a maselor agrare din Europa semi-capitalistă va creşte de 3—4 ori. Populaţia statelor din Europa semi-capitaliste se ridică la 122.000.000 suflete. Prin analogie cu noi, dacă 80% este agricolă şi dacă creşterea veniturilor care sunt aproximativ aceleaşi, s'ar ridica dela 40 lei pe zi la 160 lei puterea de cumpărare a acestei mase ar creşte anual cu 1.051 miliarde lei. Aceasta înseamnă, numai pentru această populaţiune, o creştere a volumului comerţului industrial cu 25%. Dacă am integra la populaţiunea Europei şi populaţiunea agricolă a Rusiei europene şi în definitiv populaţiunea agricolă din restul continentelor, acolo unde această populaţiune se găseşte într'un stadiu mai înaintat, creşterea ar fi cu mult mai îmbunătăţită. O asemenea creştere înseamnă sporirea reciprocă a producţiunii şi creşterea corespunzătoare a volumului schimburilor. Factorii vor lucra pentru sporirea producţiunii, cu toate consecinţele ce decurg şi nu pentru diminuarea ei.

Soluţiunea păcii stă dar în populaţiunile neutre, într'o activitate economică nu pe bază de exploatare, ci pe bază de colaborare. Care sunt limitele acestor două formule? Unde sfîrşeşte exploatarea şi unde începe colaborarea? Iată ce este foarte greu de definit. Stringenţa vieţii economice le construeşte în formă şi în fond. Forma şi fondul societăţii de astăzi pe bazele şi cu morala ei?

I. I. TATOS

CRONICA PLASTICĂ

Perioadele fericite din viaţa oamenilor sînt obişnuit însemnate cu o piatră albă, în timp ce nenorocirile se însemnă cu o piatră neagră. Cu piatră albă merită însemnată şi luna aceasta, în care am fost chemaţi să ne bucurăm de una din cele mai cuprinzătoare şi mai strălucite manifestări de artă romînească, cea a lui Petraşcu.

Sîntem un neam de oameni relativ precoci, o ştie ori şi cine, la care maturitatea, perioada de intensă activitate rodnică, vine repede şi ţine puţin. Nu vorbesc despre politică, nici de alte domenii similare, în care se întîlnesc în roluri importante oameni trecuţi de şaizeci şi chiar de şaptezeci de ani. Acolo „examenul" nu se face decît rare ori, aşa încît reputaţiile, bazate pe iluzii şi une ori pe publicitate, se menţin multă vreme. Mă gîndesc la literatură şi la artă. Cine le-a studiat mai de aproape, mai ales în trecut, a avut regretul să vadă că ce era mai bun în opera cuiva dela noi fusese scris ori executat către treizeci şi cinci ori patruzeci de ani, şi că această parte a producţiei fusese curînd urmată de lucrări mediocre, aproape lipsite de semnificaţie. Mai aproape de timpul nostru, situaţia s'a mai schimbat în bine, dar cazul unui Iorga, al unui Ştefan Popescu ori Pallady sînt cu totul excepţionale. Alături de ei, la loc de cinste, trebueşte pus şi Petraşcu, uimitor prin energia, prin puterea sa de muncă, mai tînăr şi mai verde ca ori cînd.

Se găseşte exact la vîrsta la care Grigorescu îşi terminase cariera. Şi acesta fusese un muncitor şi un pasionat de pictură, talentat şi sincer multă vreme, curios de ce se încerca de cei tineri, în Apus. Însă, în ultimii ani, de pe la 1895 înainte, adică cam din vremea în care trecuse de cincizeci şi cinci de ani, producţia sa fusese inegală, cu sclipiri rare, care aminteau trecutul, mai des însă cu opere de un nivel scăzut, comparate cu cele bune de altă dată. Mediul, viaţa, îşi produseseră efectul lor amorţitor. La Petraşcu, şi el un solidar, ca şi Grigorescu, şi el o natură mai puţin expansivă şi mai de grabă rezervată, nici lumea exterioară, nici vîrsta n'au putut măcina nimic. El stă în faţa noastră, cu ultima sa producţie, care este şi cea mai „realizată", gata să se măsoare cu oricine, sigur pe sine, conştient de însemnătatea pînzelor, cu care a îmbogăţit arta noastră.

Pentru nimeni, ca pentru un pictor, bătrîneţea nu apare ca un episod dureros de trist, primejdios chiar, cea mai teribilă dintre mizeriile inevitabile ale existenţei noastre. Un poet, un dramaturg, pot scrie cu un văz redus, cu o mînă tremurătoare, dacă observaţia, inteligenţa şi fantazia le-au rămas încă vii. Pictorul nu mai are nici siguranţa şi preciziunea gestului, nici ascuţitul ochiului şi puterea lui de a analiza nuanţele. Dacă continuă încă să vadă de departe, cristalinul nu se mai acomodează pentru ceea ce este apropiat şi pictorul e nevoit să recurgă la ochelari, cu toate dezavantagiele lor. De aici nece

sitatea unei reeducări a simţurilor, totdeauna penibilă, a unei schimbări a tehnicei, pentru a se acomoda cu infirmităţile prezentului. Vîrsta, cu efectele ei umilitoare, trecut-a oare peste Petraşcu? După expoziţia de acum, poate cea mai importantă pe care o cunoaştem din cariera lui, răspunsul este hotărît negativ. Ea nu se compune, ce e drept, numai din opere ieşite în ultimii ani, dela 1937 încoace. Cam un sfert din lucrările prezentate, fără să contăm desenurile, sînt picturi anterioare, unele chiar de acum aproximativ trei zeci de ani. Sînt jaloanele care înseamnă drumul pe care l'a parcurs artistul. Ce este cu totul spre cinstea lui, şi ce îndreptăţeşte cred toate elogiile, este că oricît ar fi de interesante şi de reuşite lucrările din trecut, cele din urmă le întrec cu mult. In ele se observă toate calităţile anterioare şi cîteva altele, dintr cele mai rare, dintre cele care merg cu adevărat la inimă: o luminozitate, un calm, ceva pătrunzător şi cald, ca într'o frumoasă seară de toamnă. Seară de toamnă, aurie, fină, cu pulberi delicate plutind în aer, iată ce evocă în noi ultimele pînze ale lui Petraşcu.

Nu se poate spune că şi-a schimbat temele; le-a adîncit numai, le-a făcut mai pure, le-a dat o semnificare poetică, pe care nici o dată n'o atinsese, în aşa înalt grad, pînă acum. Interioare, în care orice lucru îţi vorbeşte de un trai tihnit şi patriarhal, goale, rămase aşa de cînd lumea parcă, în care soarele se joacă ici şi colo, cu acea degradare a luminei, pe care n'o găsim decît în tablourile unor Olandezi şi a unor Flamanzi (Braekelaer), ori în care un model, uitat de pictor, şi-a luat o poziţie mai comodă şi mai puţin obositoare şi aşteaptă; naturi moarte, în care fructul, cartea, vasul de aramă şi floarea sînt figuranţii principali; cîteva peizagii, nu lucrate la faţa locului, ci aranjate, mîngîiate, construite încetul cu încetul, după vreo notă, mai adesea din memorie, în liniştea atelierului; figuri, dintre cele ale unor persoane iubite, pe care pictorul le cunoaşte bine şi cărora puţin le pasă dacă ele n'au fost decît pretexte pentru combinaţii cromatice, pentru opere în care natura, şi deci asemănarea, nu-i decît în parte respectată. Tabloul, pentru un adevărat pictor, adică pentru un mînuitor de paste de consistenţe deosebite, puse în anume feluri şi constînd din anume nuanţe, are viaţa lui, care n'are nimic a face cu „viaţa" biologică, cu asemănarea fotografică, chiar cu corectitudinea unui desen. Pe cine este făcut să guste „pictura", nu-l interesează nimic altceva decît calitatea tonurilor, felul în care sînt aşternute, adică dimensiunea, direcţia, forma şi caracterul „tuşelor", aspectul şi gradul de luminozitate şi transparenţă al materiei de care s'a servit artistul. Tot restul este inutil, poate chiar vătămător une ori, cu atît mai mult cu cît în genere, nu e obţinut decît cu sacrificarea uneia sau alteia din însuşirile mai sus enunţate.

Mergînd pe aceiaşi cale, Petraşcu şi-a îmbunătăţit producţia, a ajuns să dea la tot ce face maximul de eficacitate. A introdus, mai întîiu, lumina, a făcut-o să joace pretutindeni, să se oprească clară, pe tot ce o poate reţine, să alunece uşoară pe obiectele mate, dar totuşi suficientă pentru ca întreaga operă să apară ca scăldată de raze aurii. Aceasta în interioare, chiar în multe naturi moarte. Aici a clarificat tonurile, le-a făcut să radieze, fără a schimba cu nimic consistenţa materiei, natura ei preţioasă, transparenţa ei. Cele mai multe, se simte aceasta, au fost lucrate pe o preparaţie deschisă, un gri aproape alb, care apare pe alocuri. Peste el s'au zdrobit cu cuţitul, în strate inegal de groase, direct, aşa încît se cunosc vinele rezultate din amestecurile chiar pe pînză, culori aşa cum au ieşit din tub, au fost triturate, cu o îndrăzneală care îţi pare temerară atunci cînd priveşti tabloul de aproape (cel mai elocvent exemplu sînt Anemonele din col. Zambaccian), dar care este aşa de cu prudenţă condusă, încît, imediat ce te-ai depărtat, fie care obiect îşi capătă forma, fizionomia, coloritul. Cîtă practică presupune o astfel de tehnică şi ce surprinză-

toare memorie a experiențelor trecute, vă las să judecați. Este tocmai execuția lui Monticelli, chiar superioară, cred, aceleia, prin faptul că marele pictor marsiliez, tîrît de pasiunea sa pentru elementul sensual al picturei, pentru suprafața ei și căldura tonurilor, neglijase din ce în ce realitatea, pînă ce tablourile sale ajung niște simple pretexte de încîntare a ochiului, în care cu greu se mai poate distinge și ghici subiectul. Petrașcu și-a dat seama de primejdia unei astfel de concepții. Romîn, el a rămas credincios lui Luchian, cu care acum, după atîția ani de practică, după toate omagiile aduse în trecut lui Grigorescu, își descoperă surprinzătoare afinități.

Peizagiile sînt partea operei lui Petrașcu în care acesta își propune să se apropie mai mult de natură. Une ori, în bucăți de mici dimensiuni, alte ori în altele, de proporții mijlocii, el evocă o anume viziune italiană, o vedere dela noi, un colț din curtea caselor sale din Tîrgoviște, printr'o operație lentă, de răbdare, ca pe o frumoasă broderie. In aceste cazuri zidurile, cerul, tufișurile verzi de copaci, se comportă între ele cu atîta potrivire, încît armonia coloritului, compoziția, atmosfera, totul este încîntător. N'aș vrea să citez ca exemplu decît biserica de pe deal, dela Florența, profilîndu-se, de un gris subtil, pe cerul albastru, ori marea După ploaie, de o atît de exactă notație.

Petrașcu poate privi cu mîndrie în urma sa, după o asemenea expoziție. Se găsește, fără îndoială, la momentul culminant al vieții sale de artist. Chiar dacă, în viitor, n'ar face decît să se mențină pe această culme, el va fi încă în stare să ne dea numeroase pînze, pe care orice muzeu ar fi mîndru să le stăpînească.

Spre sfîrșitul lunei trecute D. Ghiață a organizat expoziția sa la Oficiul Național de Turism. Ea venea după ce ne încheiasem cronica, de aceia voi spune cîteva cuvinte astăzi. Prezenta un interes deosebit, căci lua aspectul unei noi etape în evoluția acestui interesant artist, unul din interpreții cei mai sinceri și mai pregătiți ai vieței de țară, din comunele noastre. Capabil să treacă dincolo de pitoresc, el este preocupat să înțeleagă acele aglomerări de oameni, să prindă formele lor, să fixeze gesturile și atitudinele, care așa de ușor pot lua un aspect fals idilic, sau mizerabil umanitar, cînd sînt văzute de un pictor dela oraș. Noutatea de acum a artei lui Ghiață consistă tocmai în faptul că scenele în care apăreau bîlciuri sau mari mulțimi de oameni, erau pictate în maniera cea mai proprie să le evoace și să ne facă să le simțim. Pornind dela tehnica acuarelei, pe care totuși Ghiață n'a practicat-o, dar ale cărui avantagii le cunoaște, el a imaginat un fel de a picta în care albul preparației joacă un rol esențial, apărînd foarte adesea printre pete largi, simple, care sînt menite să evoace zecile de țărani și țărance, în forfoteala lor, în spațiul restrîns al unui tîrg. Nu e vorba să fixeze mișcările repezi, în timpul cărora conturul trupului și silueta se schimbă în continuu, ci un fel de agitație pe loc, de multiple gesturi scurte, ca cele dintr'un furnicar. Ghiață a reușit minunat să-și adapteze maniera la astfel de subiecte.

A doua notă nouă, tot atît de semnificativă în ultima expoziție, era locul pe care figura umană, bustul, conceput ca un studiu sau chiar ca un portret, îl ocupa de data aceasta. Ghiață, puternic colorist, s'a ferit totdeauna de acele subiecte în care nu se putea dispensa de un desen precis și sigur. De data aceasta a luat, cum se zice, taurul de coarne și a atacat forma cea mai grea a desenului, portretul. Și în acest domeniu, ajutat de darul său de a fi expresiv prin culoare și de cunoștința adîncă a gesturilor și fizionomiilor țărănești, lume în mijlocul căreia a trăit atîția ani, a izbutit să ne dea lucrări din cele mai promițătoare.

Expoziții interesante au fost în luna Martie, și cele ale lui Ciucurencu și Adam Bălțatu. Primul este cunoscut publicului ca unul din cei mai îndrăzneți coloriști. Pictor al timpului nostru, pasionat de formule noi, bazate în mare parte pe experiențe ce au avut loc în

Franța, Ciucurencu a atras dela prima sa expoziție atenția amatorilor.

Primele sale opere îți dau impresia de a fi fost făcute sub imperiul unei porniri irezistibile, unei nevoi de a încerca potriviri de tonuri cît mai strălucitoare și cît mai neprevăzute. Fără să știe ce este frica, el se lăsa oarecum tîrît de un impuls mai puternic decît toate rezervele ce ar fi venit cuiva din amintire, din educația profesională. Era ca un primitiv, care descoperind el cel dintîiu jocul fermecător al tonurilor, se simte posedat de magia lor și devine ca o jucărie a acestor forțe necunoscute. De aici aerul de improvizație fericită al pînzelor din acea vreme, dar și insuficiențile vroite sau întîmplătoare de desen, chiar de punere în pagină.

Fără să fi încetat de a fi dominat de patima coloritului, el și-a dat cu timpul seama de lipsa de un substrat solid al tablourilor sale. S'a pus pe lucru, și-a strunit întrucîtva avînturile, a devenit mai conștient de ce vrea, și, mai ales, a introdus desenul în compoziții. Astăzi o operă de Ciucurencu nu mai este numai o combinație de pete originale de culoare, într'o oarecare ordine dispuse, ci tablouri. Au un subiect, care se citește. Obiectele au o formă, un volum, sînt înconjurate de aer, cum se cuvine, pe lîngă că fiecare din ele a primit dela artist cele mai clare, mai luminoase, mai încîntătoare culori. Expoziția de acum constitue de sigur o etapă importantă în viața artistului.

Bălțatu, și el dispus să considere o pictură sub același unghiu, fără să aducă nimic prea deosebit față de trecut, a avut o frumoasă expoziție, onestă, serioasă. El este mult mai puțin spontan și explosiv ca Ciucurencu, de sigur. Aceasta se vede mai ales în obiectele de natură moartă, în care excelează, și care reclamă o observație precisă, o manieră lent constructivă, cum era cea întrebuințată de artist în Armele vechi, în Fazani sau în Vînat. Greutatea, în astfel de subiecte, este să nu te pierzi în detaliile mărunte și inutile, redînd totuși zecile de reflexe, dela un ton la altul, nuanțele schimbătoare ce iau metalele, puful penelor, cu luciul lor auriu, forma așa de nesigură, dar totuși perceptibilă a fiecărui fulg în parte.

Mai sigure ca desen, mai realizate, mai reușite chiar, erau guașele, cele mai multe vederi din orașe. In ele personalitatea lui Bălțatu devenea și mai evidentă. Printr'o bizarerie a gustului cumpărătorilor, ele au atras totuși mai puțin atenția de cît uleiurile.

GH. OPRESCU

RECENZII

G. I. BRATIANU: Bismarck und Ion C. Brătianu.

In seria romînească a conferințelor ținute în seminarul de limbi romanice al universității din Berlin, d-l profesor Ernst Gamillscheg, sub îngrijirea căruia se țin aceste conferințe, publică o broșură cu conferințele d-lor George I. Brătianu, Ion Pillat și D. Caracostea. (Vom Leben und Wirken der Romanen, II, Rumänische Reihe, Heft 13—15, Jena und Leipzig, Verlag von Wilhelm Gronau, 1939). Această broșură a ajuns în posesia noastră prin mijlocirea Serviciului D. A. B. (Deutsch-Ausländischer Buchtausch), căruia îi mulțumim pe această cale.

D-l profesor George Brătianu, nu se ocupă în cadrul conferinței d-sale de ansamblul relațiilor dintre cancelarul de fer al Germaniei wilhelmine și omul de stat care a prezidat actul independenței romînești. D-sa se rezumă la două momente principale din viața Statului Romîn și anume la Congresul dela Berlin din 1878 și la adeziunea Romîniei la tratatul de alianță austro-germano-italian din 1882, tratat cunoscut în istorie sub numele de Tripla-Alianță.

Personalitatea lui Ion C. Brătianu, este zugrăvită în lumina atmosferei generale a timpului, ținîndu-se seamă de deosebirile de caracter dintre Brătianu și Bismarck. Cel dintîi, crescut în cultura liberală a Parisului, avînd legături cu societatea Carbonarilor, cu idei revoluționare, era cu totul străin de concepția politică tradițional conservatoare a lui Bismarck, ca și de ideologia culturii parisiene dintre 1870 și 1890. Cu toate acestea, deși simpatiile sale culturale au continuat să se miște pe aceeași linie, interesele Statului Romîn l-au dus la acea alăturare politico-militară a Romîniei de grupul puterilor centrale, care avea să hotărască politica noastră externă pînă la 1914.

Conferențiarul, examinînd activitatea diplomatică pregătitoare a congresului din Berlin, stărue asupra viziunii limpezi a lui Ion C. Brătianu, care, în ciuda încurajărilor la rezistență din partea cancelariei vieneze, se încrede mai mult în cuvîntul lui Bismarck, mai crud, mai aspru — pentrucă ne cerea în interesul păcii europene, sacrificiul Basarabiei, cu promisiunea unor compensări în altă parte — decît în promisiunile interesate ale lui Andrassy, care nu vedea decît jocul Austriei împotriva Rusiei, folosindu-se de oricine în acest joc.

De aci încolo, Ion C. Brătianu, convins că înlăuntrul convenției de alianță austro-germane, Bismarck este stăpînul situației, păstrează un contact mai strîns cu acesta și i se adresează cu încredere în mai multe rînduri, oridecîteori Romînia avea dificultăți cu vecinul austro-ungar, sau avea aprehennsiuni în ceea ce privește Rusia. Interesantă ne apare convorbirea pe care o are la Gastein Ion C. Brătianu cu cancelarul de fier în toamna anului 1883, cu privire la adeziunea

Romîniei la Tripla-Alianță. Brătianu a pomenit încă de atunci — faptele sunt consemnate în memoriile lui Bismarck — de eventuale pretențiuni ale Italiei în ceea ce privește Corsica, Nizza și Savoia și poate chiar și Trientul. Convins de faptul că puterile centrale reprezentau — atunci — în politica internațională, „principiul stabilității și păstrării", Brătianu a lucrat din toate puterile pentru o apropiere a țării sale de aceste puteri, prin tratatul de alianță dela 1883, fără a primejdui interesele Romîniei sau idealurile sale viitoare.

Dar conferința d-lui George Brătianu este interesantă și prin aceea că ne dovedește cum în tot timpul guvernării cancelarului de fier, politica țării sale față de noi, nu a fost niciodată prea binevoitoare. In niciun prilej, țara noastră nu a fost socotită mai mult decît un pion secundar pe scîndura de șah a puterilor centrale. Cancelarul Bismarck a fost și înainte și după încheierea Triplei Alianțe un conservator tradiționalist, un junker prusac, partizan al unei politici de neagresiune față de Rusia. La masa congresului din Berlin dela 1878, Bismarck a tratat cu destulă brutalitate pe delegații romîni, cu scuza că „împărtășește în ceea ce privește chestiunea teritorială, opinia ministrului Rusiei, dar că are în vedere mai puțin interesele Rusiei, cît mai ales pacea durabilă a Europei". Au trebuit intervențiile mai mult sau mai puțin energice ale trimișilor Angliei, Lordul Salisbury și Lordul Beaconsfield, pentru ca plenipotențiarii romîni să poată prezenta doleanțele Romîniei. In chestiunea libertății pe Dunăre — căci după cum spunea Lord Beaconsfield, problema basarabeană este de fapt problema libertății pe Dunăre — Bismarck a fost, fără rezervă, de partea Rusiei.

Mai tîrziu, chiar cînd s'a discutat alăturarea Romîniei de puterile centrale, în 1883, cancelarul Bismarck, aștepta tratativele dela Viena, nu atît pentru faptul că aducea Romînia în orbita austro-germană, cît mai ales pentrucă mai spera încă într'o înțelegere cu Rusia, „căci o înțelegere cu Rusia este, pentru păstrarea păcii, mult mai însemnată decît o înțelegere cu Romînia".

La toate încercările lui Brătianu de a insera în convențiile cu puterile centrale clauze favorabile Romîniei, el s'a lovit de opoziția fățișă, chiar intrasigentă, a prințului Bismarck. Acesta spune prințului Reuss: „Pentru Romînia e de sigur o mare ispită să găsească o posibilitate juridică pentru „pofte revendicatorii romînești", pînă la Nistru, sau cooperarea a circa două milioane de soldați austro-germani. Și, în altă ocazie, Bismarck spune despre Ion Brătianu la 1883: „Am avut impresia că el (Brătianu), se gîndește mai degrabă la o alianță ofensivă și defensivă cu participare la beneficii, decît numai la o simplă asigurare pașnică, defensivă". Pentru Bismarck, chiar în clipa aceea, ideea înțelegerii cu Rusia, era predominantă. „I-am răspuns de aceea (lui Brătianu), că atît pentru Austria, cît și pentru noi, un răsboiu cu Rusia, fie chiar un răsboiu victorios, trebue să rămînă *întotdeauna* (sublinierea recensentului), o eventualitate, pe care ar trebui să o evităm, pe cît ne stă în putință și pe care, prin lărgirea ligii noastre de pace, nu voim să-l provocăm, ci să-l împiedecăm".

Materialul acesta documentar, destul de cunoscut de altfel, ni-a fost din nou adus la cunoștință de către d-l George Brătianu, prin conferința d-sale. In împrejurările de astăzi, el ne poate fi de un indiscutabil folos, mai ales dacă, în perspectiva istoriei, cercetăm paralelismul situațiilor și permanența liniilor generale de politică externă. In lumina acestor documente, personalitatea lui Ion C. Brătianu ne apare — cel puțin nouă — altfel decît conferențiarului. Nouă ni se pare că, în ceea ce privește politica externă, Ion Brătianu, a fost nu un om care a stăpînit, ci unul care s'a jertfit împrejurărilor nepriincioase. De sigur că, înfeodînd Romînia puterilor centrale, a dat politicei externe a țării sale o stabilitate de trei decenii. Dar înfeodarea

aceasta nu a pornit dintr'un crez superior al lui Brătianu, nu dintr'o intuiţie genială a politicei externe europene, ci mai mult silit de împrejurări. Foloase directe politice nu a avut prea multe. Impiedecări însă, incontestabil că a avut destule. Dacă în aceste trei decenii România a crescut în prestigiu şi în putere, nu alianţa dela 1883, ci conjunctura generală europeană, favorabilă păcii şi desvoltării economice a fost cauza principală. Dacă în acel răstimp s'ar fi întîmplat o conflagraţie europeană, nu credem că beneficiile pe care le-am fi recoltat ar fi fost însemnate. Credem dimpotrivă că s'ar fi repetat spectacolul dela congresul din Berlin din 1878, cînd plenipotenţiarii romîni telegrafiau la Bucureşti: „Drepturile Statelor mici sunt în primejdie de a fi jertfite sau amînate pentru alte vremuri".

LAZĂR ILIESCU

ION PILLAT: Rassengeist und voelkische Tradition in der neuen rumaenischen Dichtung. Colecţia „Vom Leben und Wirken der Romanen" Jena und Leipzig, Verlag von Wilhelm Gronau.

In seminarul de limbi romanice dela Berlin, d-l Ion Pillat, laureat al premiului naţional romîn de poezie şi-a desvoltat, mai de mult, conferinţa d-sale cu titlul de mai sus, pe care d-l prof. Ernst Gamillscheg, ni-o pune la dispoziţie.

D-l Pillat arată caracterul specific al poeziei romîneşti, în funcţie de „insularitatea" elementului romanic în oceanul slav din răsăritul Europei. Romînul este, după afirmaţia d-sale, „carpatic, dar în acelaşi timp şi mediteranean, graţie cerului sudic al ţării sale şi influenţelor ancestrale ilirice şi elene, anterioare cuceririi romane". Conferenţiarul romîn legitimează interesul pe care îl are pentru studiul limbii şi literaturii romîne prin faptul că „romînul este singurul urmaş, păstrător şi continuator al sîngelui bizantin, al inteligenţii şi culturii bizantine (ostroemisch)". Folclorul romînesc, poezia populară romînă, păstrează urmele unui păgînism altoit pe învăţătura traco-elenică a lui Zamolxe şi cu adînci ramificaţii în ortodoxismul bisericii romîne. „Acest ortodoxism este leagănul poeziei romîneşti". Colindele sunt expresia învăţăturii ortodoxe despre pogorîrea pe pămînt şi umanizarea Mîntuitorului. Pe lîngă ortodoxism, mai trebue adăugat caracterul pastoral şi agricol al poporului romîn, care au determinat poezia populară. D-l Pillat, citează în această privinţă „Mioriţa", una din variantele poeziei „Mai am un singur dor", de Eminescu şi „Cîntecul munţilor" de Nichifor Crainic, pentru a arăta înrudirea poeziei vechi populare cu poezia din a doua jumătate a veacului 19 şi cu poezia romînă contemporană. De aci concluzia că „pînă mai eri, satul a fost singura realitate etnică şi cel mai însemnat centru al tendinţelor superioare de cultură poporană romînă". O rafinare a poeziei romîneşti a lipsit din tradiţia noastră, deoarece noi n'am avut niciun ev mediu dar nicio renaştere. Am fost deci lipsiţi de trubaduri şi cîntecul satului a predominat sub anonimatul său etnic. Iar desvoltarea modernă a liricii romîne nu este decît „reluarea în mai mare şi mai adînc a lumii de idei poetice a cîntecului popular". Din această contopire organică a poeziei populare cu caracterul etnic romînesc se explică nereuşita încercărilor „constructorilor linguisticii de azi, care ar dori să creeze o limbă nouă poetică, valabilă pe plan internaţional" şi care nu au creat decît un jargon lipsit de răsunet. In continuarea ideilor d-sale, d-l Pillat ajunge la concluzia că cele mai curate opere poetice romîneşti sunt cele cu caracter pur liric şi cu substrat popular, acele în care pulsează sîngele şi firea romînească. In ilustrarea acestei afirmaţiuni, d-l Pillat, binevoeşte să citeze o poezie a d-lui Voiculescu şi două poezii proprii. Spre deosebire de poezia germană, care e un dialog între Dumnezeu şi Om, de cea franceză, care e o considerare tragică a individului între semenii săi, poezia romînă este „cîntecul de salvă al încadrării omului în Natură". O viaţă pastorală veche de mii de ani, a fost în stare să împace în poezie omul şi Natura (vezi Mioriţa).

Poezia romînă este deci naţională. Nu în sens repulsiv, ci în sens asimilator. Chiar lirica modernă, cu toate că s'a urbanizat de cîteva decenii, mai păstrează încă mirosul reavăn al gliei ţărăneşti şi atmosfera patriarhală a satului. Niciun poet romîn nu a încercat să se depărteze dela acest imperativ. Acolo unde s'au făcut asemenea încercări, deopildă unde s'au introdus elemente urbane şi meşteşugăreşti în poezie, cum a fost cazul la Arghezi, rezultatele nu merită să fie amintite. „Ce e mai bun în literatură şi artă, datorăm satului şi tot dela sat aşteptăm cîntecul viitorului nostru, care să desprindă din sufletul popular, valorile necunoscute, ridicîndu-le pe plan european".

Menţionăm frumoasele traduceri din limba romînă ale d-lui Fritz Thunn.

LAZĂR ILIESCU

ALEXANDRU MACEDONSKI: Opere. II. Teatru. Ediţie criticiă cu un studiu introductiv, note variante, de *Tudor Vianu*. Edit. pentru literatură şi artă „Regele Carol II, 1939.

După cum se ştie, d. Tudor Vianu lucrează la o foarte cuprinzătoare ediţie critică a operelor lui Macedonski. Cititorii noştri îşi mai amintesc poate că d-sa a proectat această ediţie în patru mari volume: 1. Poezia lirică; 2. Teatrul; 3. Proza beletristică şi 4. Critica şi eseul. Pînă acum au apărut primele două volume.

Despre întiiul, suntem în măsură să afirmăm că, prin felul cum a fost compus precum şi prin luminoasele studii introductive, a determinat o revizuire a opiniei generale despre poezia lui Macedonski, făcînd să sporească stima cu care fusese privită mai înainte chiar de cunoscători şi să se lărgească cercul admiratorilor. Putem de asemenea afirma că pe baza studiilor d-lui Vianu, ce întovărăşeau acel volum, consacrat poeziei lirice, istoria literară va trebui în viitor să acorde un loc mai important poetului, care a ajuns de mai multe ori pînă la adevărate culmi lirice, fiind în acelaşi timp singura tradiţie romînească a modernismului nostru.

Azi ne aflăm în faţa celui de al doilea volum din ediţia d-lui Vianu. Noul volum cuprinde activitatea dramatică a lui Macedonski, căreia editorul i-a rezervat un volum întreg „văzînd stăruinţa preocupării acordate de poet acestui gen literar". Sunt tipărite în el toate încercările poetului de acest fel. Criteriul antologic adoptat de editor pentru poezii a fost părăsit în noua ocazie, pentru a se lăsa loc aceluia de „opere complete". Lucrările tipărite astfel, fără a se lua în seamă valoarea lor dramatică, se numesc: *Iadeş, Unchiaşul Sărăcie, Romeo şi Julieta, Cuza-Vodă, Saul, Moartea lui Dante, Le Fou?, Gemenii, 24 Decemvrie* şi *Fragment din Medea*.

După cum se vede din înşirarea titlurilor, este şi o piesă scrisă în franţuzeşte, ceeace aminteşte şi în acest volum, bilingvismul literar al lui Macedonski, precum şi încercările lui de a cuceri în Europa o notorietate, pe care ţara lui i-o refuza. De altfel, pe drept cuvînt, putem să punem *Le Fou?* în fruntea producţiei sale teatrale, deoarece această

piesă reprezintă, între toate celelalte, după opinia noastră, nivelul dramatic cel mai înalt atins de autor. Dramatismul materiei din *Le Fou?* cît și meșteșugul scenic arată că puțin mai trebuia pentru ca piesa să însemneze o adevărată reușită. In ce constă interesul pe care îl stîrnește această lucrare? Să lăsăm pe eminentul critic-editor să ne vorbească:

„Cele patru rapide acte ale comediei reprezintă o parte din cariera bancherului (personajul principal, Dorval, este un bancher *n. r.*), care, prin creșterea de necrezut a capitalurilor sale, speră să dăruiască Franței egemonia cucerită pînă acum numai de Napoleon. Atmosfera generală este a marelui capital internațional, cu nenumăratele-i drame decise în biurourile unor calculatori abstracți. O speculație fericită, în care cad victime nu știu cîte instituții bancare de peste Ocean, este pentru acest Napoleon al finanței, Austerlitzul. Dar o nouă speculație, orientată împotriva unor adversari puternici, amenință să devină Waterlooul. Atunci intervine suspiciunea omului mărunt și timorat, reprezentat prin soția și fiul eroului, figuri dubioase de parveniți, zugrăviți poate cu trăsături prea apăsate ale penelului. Se pune deci la cale interzicerea bancherului, spre revolta plină de desgust a celor doui prieteni ai lui Dorval, medicul Tréfond și scriitorul Jeantet, cari fuseseră cîștigați pînă la urmă de ceea ce era geniu netăgăduit în amicul lor. Comisarul venit să opereze arestarea se izbește de împotrivirea acestora și a întregului personal devotat al casei, strînși în jurul aceluia care, după o oscilație primejdioasă, cîștigase totuși întreprinderea lui luptă.

„Este sigur că Macedonski a dorit un succes răsunător cu piesa lui. Unele din neajunsurile piesei se introduc pe această poartă. Scriind într'o limbă plină de mișcare, cu multe elemente de cuget parizian, poetul nu disprețuește niciunul din mijloacele care pot lucra puternic asupra spectatorilor sau care pot provoca însăși reacțiunea lor scandalizată. De cîteva ori dialogul se revarsă peste cadrul fictiv al scenei. Persoanele se adresează direct publicului sau își permit aluzii transparente, menite să provoace replice sgomotoase într'o sală de spectatori atît de vioi ca acei ai Parisului. Expresiile tari nu lipsesc nici ele. Un grăunte de histrionism este prezent printre intențiile acestei lucrări, remarcabilă de altfel prin îndrăzneala și pătrunderea ei ca și prin vioiciunea ritmului ei dramatic".

A doua operă dramatică originală este tragedia biblică *Saul*. Fiind scrisă însă în colaborare cu Cincinat Pavelescu, deși d. Vianu reduce la mai nimic rolul colaboratorului, socotim că lucrarea nu poate fi luată în considerație ca și cum i-ar aparține lui Macedonski exclusiv. Și chiar așa, *Saul* e lipsită de simplitatea tragediilor antice, este atît de stufoasă, încît acesta îi este neajunsul fundamental, care o întunecă, făcînd-o neglijabilă. Infîrșit, cea de a treia este *Moartea lui Dante*, operă postumă ca și *Le Fou?*, cu deosebirea numai că din ea, după cum arată d. Vianu la „note", „un scurt fragment a apărut în *Universul literar* din 20 Noemvrie 1921, sub titlul: *Dante văzînd pe iubita sa*". La ce poate fi redusă invenția din această lucrare? Cu vorbele criticului-editor, „Dante este un simbol. Marele poet florentin, pribeag și bolnav, nu poate muri, pentru că n'a scris încă ultimele șase tertete ale poeziei sale. Era o veche idee a lui Macedonski că nu moare decît cine consimte să moară, pentru că toate temele vieții lui sunt istovite. Viața este prin urmare misiune. Și misiunea lui Dante îi prelungește viața pînă în clipa în care versurile finale ale *Divinei Comedii* sunt smulse delirului său". Incît, *Moartea lui Dante* cuprinde o idee lirică, foarte ingenioasă ca invenție, dar fără posibilități dramatice.

In rest, avem de a face cu localizări, adaptări și traduceri, (*Iadeș!*, *Unchiașul Sărăcie*, *Romeo și Julieta*, *3 Decemvrie* și *Fragment din*

Medea). Reținem măestria cu care e mînuită limba noastră în *Unchiașul Sărăcie*:

PAVEL

Ia dă'ntr'o parte gluma și spune-ne, surată,
Că spre apus, e bolta de tot întunecată;
Nu e mijloc, pe-aicea, prin sat, să ne faci rost
Ca să aflăm la noapte și noi vreun adăpost,
Că n'avem chioară'n pungă și suntem și streini.

ȚARANCA

De merge astfel treaba, p'aci printre vecini,
Zău nu cunosc pe nimeni, cu voia dumitale,
Un biet crîmpei de ață să-l dea fără parale!
Ar fi, nu este vorba, un suflet de moșneag,
Ce pe la noi se află vremuri lungi pribeag...
Un drept om cu 'ndurare, Moș Popa chiar îl știe
Dar vezi că lumea-i zice: Unchiașul Sărăcie!
E îmbrăcat în zdrențe ca și un cerșetor...
L-au pomenit bătrînii, — bătrîn, — că-i vrăjitor
Zic unii, iar moș Sandu, zicea, anțărț, că soartea
Nu are să-și mai schimbe că i-a murit chiar moartea,
Cu toate astea bine el a făcut la mulți,
De n'o fi la guri rele să crezi și să asculți...
Povață înțeleaptă a dat la multe fete
Și n'a lăsat flăcăi ca să le dea pe bete!
Pe mulți din trîndăvie îndată i-a sculat,
A'nbogățit prin muncă pe cîți l-au ascultat...
Acum, de vă e poftă, la el pot a vă duce:
Săracii dau din pîine la mai săraci să'mbuce
Și dacă n'au sub vatră vr'o bîlbîre de foc
Pot lesne călătorii să afle cîteun loc.

Expresii ca „a nu avea chioară în pungă", „anțărț", „a da fetele pe bete", „bîlbîre de foc", etc., dovedesc o posesiune în adevăr admirabilă a limbii noastre, la părintele modernismului romînesc. De altfel însuși Macedonski declarase, în rîndurile cu care întovărășise publicarea piesei în *Literatorul* (1881, II, 3—4, indicația d-lui Vianu), că nu vroise să facă altceva: „Ținta ce am urmărit a fost limba".

Se înțelege că nu putem ocoli întrebarea de sfîrșit: Există un teatru macedonskian? Răspunsul afirmativ, după cele ce am văzut, ar însemna multă ușurință din partea celui care l-ar da. Cu toate acestea, cunoașterea încercărilor scenice, a tuturor, fără deosebire de valoarea teatrală, după cum le-a tipărit d. Tudor Vianu, luminează încă odată interesantul portret psihologic, pe care criticul editor l-a făcut acestui poet; și, de n'ar fi decît *Introducerea și Notele* d-lui Vianu pline de măsură critică și sugestii variate, și volumul cuprinzînd activitatea dramatică a lui Macedonski tot ni s'ar justifica în toată masivitatea lui.

I. E. TOROUȚIU: Studii și Documente Literare, vol. VI, „Junimea", Institutul de arte grafice „Bucovina", 1939.

„*Un nou popas*, scrie d. I. E. Torouțiu în prefață, facem cu acest al VI-lea volum din colecția „*Studiilor și Documentelor Literare*", volum care se deschide încă tot pentru perioada „Junimii". Reținem cu bucurie rîndurile citate aci, deoarece cuprinsul volumului în ceeace

privește autobiografia d-lui N. Petrașcu, document subiectiv, introdus arbitrar într'un corp de adevărate documente, face pe cititor să creadă pînă la un punct că directorul *Literaturei și artei romîne*, ar fi reprezentat în mișcarea culturii noastre o altă direcție decît aceea a lui Maiorescu. Incît găsim că, foarte nimerit, autorul colecției atrage atenția din capul locului asupra limitelor perioadei junimiste care înglobează și mișcarea dela *Literatură și artă romînă*. Același lucru se desprinde și din întinsa *Introducere* a d-lui Torouțiu, în care rolul lui Titu Maiorescu este arătat în adevărata lui lumină și este ferit de clevetirile unuia și altuia, cîți au găsit cu cale să-l micșoreze după moarte.

Dar cu atît mai mult ne întrebăm atunci, pentru ce d. Torouțiu a mai publicat acea autobiografie a d-lui Petrașcu, care oricît de interesantă ar fi în sine ca povestire plăcută ce este, contrazice împărțirea generală a materialului documentar. Căci d. Petrașcu afirmă că *Literatură și artă romînă* a însemnat altceva decît *Convorbiri literare* ceeace revine la a spune că după direcția culturală Maiorescu a existat o direcție Petrașcu. Nu mai stăm acum să arătăm cît subiectivism conține o asemenea afirmație, mulțumindu-ne cu afirmațiile d-lui Torouțiu, din *Prefață* și din *Introducere*, după care ne aflăm încă în perioada junimismului. In legătură tot cu d. Petrașcu și anume cu arhiva d-sale, care ocupă cea mai mare parte a acestui volum, suntem de asemenea nelămuriți încă întro privință. Se tipăresc anumite chitanțe ale lui Eminescu, din care se vede că marele poet a primit dela d. Petrașcu, de cîteva ori, oarecare sume de bani. Mă rog, faptul de a se fi luat chitanță înseamnează că banii erau strînși de pe la diverși prieteni, cărora urma să li se dea seama și atunci de ce se tipăresc aceste chitanțe ca și cum banii au fost dați numai de unul singur? Au fost în adevăr bani personali, pe care d. Petrașcu i-a dat cu generozitate și recunoștință, adică maiorescian, poetului? Dacă este așa, gestul trebuia să oblige la pudoare, la discreție absolută, la acea tăinuire care lui Maiorescu i-a adus atîtea necazuri pînă ce, abia după moartea lui, totul reieșind din documentele publicate de alții, s'a putut vedea că marele critic a fost singurul ajutor, de toate felurile, al poetului. Și cu aceasta, să trecem la documentele propriu zise. Iată, în oarecare legătură cu chestiunea de mai sus, două fragmente din scrisorile lui Maiorescu către sora sa Emilia Humpel din Iași: „Dragă Emilie, pentru Eminescu se găsesc momentan în păstrarea mea 1.140 franci. (Regina a dat 500, încă înainte de a-i fi vorbit, deoarece este în Sinaia). Se va mai ține aici o conferință, cu intrare, în folosul lui. Cred că cel mai potrivit să vorbească ar fi Alecsandri. De îndată ce s'o înapoia din Sinaia, voi stărui pe lîngă dînsul. Cînd voiu avea 2.000 franci, ne vom putea gîndi la transportarea lui la Viena". (Scrisoarea datată *București, 4/16 Octomvrie 1883*) și: „Ieri a fost împreună cu Mite la regina, care s'a arătat plină de atențiune față de el (față de Eminescu *n. r.*). Ce folos că regina aproape n'are nici o putere, să obțină ceva de la Stat. Am vorbit cu ministrul Cultelor, care în curînd (în vr'o zece zile, probabil) va emite un decret de numire a lui Eminescu, numai de formă, ca bibliotecar al Universității Iași, cu un salar efectiv de 285 franci lunar. Postul de bibliotecar îl ocupă acum profesorul Carajani — un burghez borțos și ca atare împrietenit cu Aurelian. De bună voe nu va ceda. Te rog comunică tuturor cunoscuților că eu am aranjat cu ministrul în următorul mod: el, Carajani, își dă demisia numai de formă, Eminescu este numit de asemeni, numai de formă, nu-și ia slujba în primire sau se prezintă numai din cînd în cînd, fiind în concediu. Așa că de fapt tot Carajani rămîne bibliotecar și continuă să-și încaseze salariul. Salariul lui Eminescu de 285 franci lunar îl plătim noi... Trebue să adaug aci că chestiunea bănească (a îngrijirii poetului *n. r.*) n'are, firește, nicio importanță. Hotărîți întîi acolo suma lunară pentru întreținerea lui, comunicați-mi cît puteți

aduna în Iași și în tot cazul rog să se rezerve partea mai mare pentru București. Eu voiu trimete regulat partea fixată de voi. Se întîmplă ceva neprevăzut și este nevoe de bani, telegrafiați-mi și imediat mă voiu conforma.. Și-acum, la revedere. Incep abia mîine să răsuflu. Alaltăeri am avut una dintre cele mai furtunoase ședințe la Cameră și o încordată sesiune la Academie. Cînd l-oi ști pe Eminescu plecat, ajuns cu bine și așezat în Iași, atunci abia îmi voiu permite să mă gîndesc la ale mele. Tare ar vrea el să aibă un pat călduț într'o cameră a lui, se înțelege alături de cea a unui prieten, care să-i îngrijească cel puțin de mîncare". (Scrisoare datată *București, Vinerea mare seara, 1884*).

De o însemnătate egală sunt și scrisorile lui Duiliu Zamfirescu. Se știe din corespondența cu Titu Maiorescu, publicată de d. Em. Bucuța, că Duiliu Zamfirescu a fost poate cel mai remarcabil talent epistolar, pe lîngă ceeace reprezintă în epică și lirică, din întreaga noastră literatură. Același om ne apare și din scrisorile publicate în acest volum. Sunt adevărate pagini antologice, a căror lectură desfată neîntrerupt. Numai tonul este altul, camaraderesc (scrisorile sunt adresate d-lui N. Petrașcu) față de acela pe care i-l impunea Maiorescu.

Iată: „După cum vezi, eu mă gîndesc la Castellamare de vre-o 10 zile, și mîine sau poimîine mă duc la Sorento, pentru alte 4 ori 3 zile. Aici se află toată societatea napolitană, duci și prinți din toată lumea. E un caraghioslîc complect. — Dar noroc că natura e iertătoare, iar frumusețea ei blîndă și înnaltă ca luna. E un farmec nespus să te preumbli seara pe terasa hotelului Margherita, între două fete aprinse de joc, una blondă, plină, cu fruntea deschisă și fără moțuri, — alta brună, a dracului, cu buzele întinse spre sărutare, — pe cînd în față, drept în față, focul Vezuviului colcăie a primejdie, — iar din dos, de peste munți, răsare luna... Și se aude glasul unui banal conducător de Cotillon, Marchizul Brancacciò, prost ca un picior, care'și chiamă căprițele la ramuri verzi; iar ele rămîn pe corhană, colea cu bădia, și urmăm a ne spune versuri de-ale unuia sau de-ale altuia, dar mai cu seamă de-ale lui Carducci, căci cea blondă, fiica Contelui Codronchi, prefectul de Napoli, e prietenă personală cu poetul. Și pe cînd eu pui cîte un accent anapoda, ele mă îndreaptă și rîd, iar cînd ele o dau prin dialectul napolitan, vine rîndul meu să le rîd, — și ia așa, mai cu una mai cu alta, se duce noaptea. A doua zi, la băi la Pozzano, treaba se încurcă rău de tot. Majoritatea înnoată ca toporul. Și apoi unde ne'nșirăm în coada unei luntre, prinși de cîte o frînghiuță, patru ori cinci hoidăi, cu tot atîtea codane și fuori!... Luntrașul ese la larg, iar noi în apă, ca scrumbiele, ne vîrîm unul într'altul; și cum e marea șugubață, apoi mai încaleci pe d-na baroană, ori prinzi de d-na contesă de fundul nădragilor. Cîteodată, li se udă părul și ca să-și așeze codițele la loc, au nevoe de amîndouă mîinile. Atunci o iei toată în brață, pe cînd cu mîna stîngă te ții de funie, și noroc că treaba se petrece în mare, căci altfel...." (Scrisoare datată Castellamare di Stabia, 17 August 1889.

Așa încît, fără a mai menționa celelalte documente din restul volumului, toate avînd valoarea lor de îndată ce provin de la mai toți oamenii noștri de cultură din ultima parte a perioadei junimiste, neprețuita arhivă, publicată de d. I. E. Torouțiu, constitue o mare bogăție de isvoare pentru cercetători.

V. S.

DR. IOAN ST. PETRE: Nicolae Costin — Viața și Opera. București, Tiparul Românesc, f. a.

Dacă în istoriografia și istoria literară romînească întîlnim într'una numeroase erori și confuzii, explicația nu poate fi decît faptul că

s'a păşit prea devreme la alcătuiri de sinteze, fără ca mai întîi să se fi elaborat monografii speciale asupra principalelor faze şi personalităţi din trecutul nostru istoric, social, cultural, etc.

Monografiile au darul ca, printr'o amănunţită studiere a unui subiect, să lămurească fragmentar faptele, iar din concluziile lor să reiasă adevărata lumină asupra întregului.

Munca ce se depune în alcătuirea monografiilor este din cele mai ingrate, căci lipsa de bibliografii speciale îngreuiază foarte mult strîngerea informaţiilor referitoare la subiectul ales.

De aceea, lucrările de acest gen trebuesc privite în funcţie de aceste dificultăţi, fără însă ca aceste consideraţiuni să prejudicieze asupra preţuirii finale a operei, care trebue să se bizue doar pe valoarea ei reală.

Acesta este cazul şi cu monografia: „Viaţa şi opera lui Nicolae Costin", cel dintîi studiu închinat personalităţii şi activităţii cronicarului moldovean.

Autorul ei, Ioan Şt. Petre, a strîns în paginile cărţii sale, numeroase date — unele inedite chiar — asupra vieţii cronicarului, informîndu-ne totodată asupra cuprinsului tuturor manuscriptelor lui Nicolae Costin.

Munca autorului se cuvine a fi subliniată, dar în acelaş timp trebue precizat că lucrarea sa cuprinde numeroase lacune, atît ca metodă cît şi ca informaţie, şi asupra acestora ne vom opri, pentru ca la o eventuală nouă ediţie, ele să nu se mai repete.

Ioan Şt. Petre şi-a împărţit lucrarea în patru capitole: I. Biografia şi istoriografia moldovenească pînă la Nicolae Costin; II. Letopiseţul dela zidirea lumii; III. Alte lucrări ale lui N. Costin; şi IV. Omul şi cronicarul.

În legătură cu această distribuire a materiei avem de observat că cel de al patrulea capitol ar fi trebuit să urmeze imediat după primul, cu care alcătueşte un tot. Cît despre titlul dat primului capitol, observăm că nu este vorba de o prezentare a stadiului biografiei şi istoriografiei moldoveneşti, pînă la N. Costin, cum rezultă din titlu, ci de biografia lui N. Costin şi istoriografia moldovenească pînă la ivirea acestuia.

Pentru cine ar vroi să controleze afirmaţiile făcute de Ioan Şt. Petre, munca ar fi din cele mai dificile, deoarece autorul monografiei lui N. Costin, de cele mai multe ori face trimiteri de felul acestora: *Neculce. Letopiseţe publicate de M. Kogălniceanu* p. 230, ori *Letopiseţele* au trei volume şi două ediţii, deci pentru a afla trimiterea dela pagina 230 e nevoe de răsfoit şase volume; sau *Docum. LXII 87*, *Academia Romînă semnalat de N. Iorga în Ist. lit. romîn.* În care din numeroasele istorii ale literaturii romîne, în ce ediţie şi volum, a semnalat N. Iorga acel document?

Dar, I. Şt. Petre nu face nici o distincţie între autor şi editor, atunci cînd citează. De pildă: *V. A. Ureche: Miron Costin* II, sau *V. A. Ureche o. c.;* ori, *Neculce: Letop. III.* Pentru cine nu este familiarizat cu izvoarele istorice văzînd aceste trimiteri va crede că *V. A. Urechia (nu Ureche)* a scris două volume despre Miron Costin, ori în realitate este vorba de opera lui M. Costin editată de V. A. Urechia, tot astfel şi cu trimiterea: *Neculce: Letop. III*, care se referă la cel de al treilea volum din Letopiseţele editate de M. Kogălniceanu, în care se află tipărită cronica lui Neculce.

Uneori însă I. Şt. Petre dă citate fără a indica locul de unde le-a luat, cum este cazul la paginile 13, 15, etc.

De asemenea el face confuzie între două reviste, foarte cunoscute, cînd citează: *Arhiva, revistă pentru Istorie, Arheologie şi Filologie 1885. Buc. Anul III. vol. V.* Ori se ştie că *Arhiva* a apărut la Iaşi în anul 1889, deci nu se putea ca anul III, să fie din 1885, iar titlul acestui periodic

este: *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare.* I. Şt. Petre, a luat primul cuvînt din titlul acestei reviste, fondată de A. D. Xenopol, şi l-a ataşat periodicului scos la Bucureşti de Gr. Tocilescu: *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, făcînd din două reviste distincte, una singură.

Dar, şi la însuşirea bibliografiei consultate, I. Şt. Petre comite numeroase greşeli neadmisibile. Astfel citează sub Nr. 69, 70, 71: *Teodor Codrescu: Uricariu;* iar sub Nr. 72, 73 *Uricaru* fără nici o altă indicaţie, ca şi cum ar fi vorba de lucrări diferite. Cît priveşte ordinea pe care trebue s'o ocupe în lista bibliografică, fiecarea autor, nu putem spune decît că ea nu există, deoarece I. Şt. Petre îl aşează pe *I. Bianu* între *Ghibănescu* şi *Giurescu; Gh. Constantinescu-Rîmniceanu*, între *Predescu* şi *Revista Istorică; Th. Codrescu*, între *Ureche* şi *Uricani*, etc., etc.

Erori ca cele amintite mai sus, abundă în lucrarea lui I. Şt. Petre, nu este însă locul aici să le înşirăm pe toate, deaceia vom încheia cu alte cîteva observaţiuni.

Capitolul II din partea I a lucrării, în care autorul încearcă să facă o sinteză a istoriografiei moldoveneşti pînă la N. Costin, şi în care sunt enunţate părerile diferiţilor istorici, e lipsit cu totul de indicarea locului unde aceştia şi-au enunţat aceste păreri. Acest capitol este redactat nu cum pretinde un studiu, ci ca un aricol de gazetă.

La pagina 268, Ioan Şt. Petre, vrînd să demonstreze că N. Costin, este un istoric, scrie: „Prin faptul că înşiră în ordine cronologică — din diferiţi autori părerile istoricilor, şi chiar adesea le discută — spunîndu-şi uneori părerea sa personală, trebue să-l vedem ca un istoric şi nu ca un simplu compilator". Ni se pare că I. Şt. Petre, nu cunoaşte noţiunea cuvîntului compilator, cînd face asemenea afirmaţii, deaceia îi venim în ajutor, dîndu-i o definiţie curentă a acestui cuvînt: compilator este acela care alcătueşte o lucrare prin împrumutare de pasagii din operele altora.

Dar, I. Şt. Petre face şi greşeli de transcriere, atunci cînd citează fragmente din opera lui Nicolae Costin. Un exemplu: La pagina 239, transcrie: *„Intr'acest vremi sînt şi Răcheştii*, cînd textul corect este *„Intr'aceste vremi sînt Sireneştii"* (cp. M. Kogălniceanu: Letopiseţe I. Miron Costin, p. 304, rînd 10 şi C. Grecescu: Mărturiile Comisului Istoc, p. 4 r. 4—5).

În sfîrşit, pentru a încheia, vom cita doar un singur exemplu, din multele pe care le-am putea aduce, asupra stilului în care autorul monografiei despre N. Costin, şi-a scris lucrarea: „In a doua jumătate a secolului XVII, în *Moldova*, Miron Costin, studiind la şcolile din *Polonia*, s'a entuziasmat de originea nobilă a neamului său (p. 9).

Concluzia ce se desprinde dintr'o atentă cercetare a lucrării lui Ioan Şt. Petre este că ea trebue privită cu multe rezerve în ceeace priveşte prezentarea materialului inedit, ca şi filiaţia manuscriptelor lui N. Costin, unde de asemenea sunt unele observaţiuni de făcut.

AL. IORDAN

ŞERBAN CIOCULESCU: *Viaţa lui I. L. Caragiale*. Edit. Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", 1940.

În ultima vreme, biografia romanţată constitue mai mult decît o vogă, o obsesie. Cel mai popular scriitor şi cea mai lucidă minte a veacului trecut îşi caută încă pana de mare talent care să-i evoce chipul. O caută încă, deoarece abia după studiul solid documentar şi poziţia înalt dialectică cu care emeritul cercetător, d-l Şerban Cioculescu, vine să umple un gol resimţit în istoria literaturii romîne moderne, abia

deacum, va putea fi vorba de o justă romanțare a vieții lui Ion Luca Caragiale.

Considerînd diversitatea aspectelor vieții eroului său, autorul nu se sfiește să-l alăture celuilalt original al biografiei universale, intemnițatului Oscar Wilde. Sarcina restabilirii adevărului asupra datelor vieții marelui nostru clasic n'a fost dintre cele mai ușoare. Prejudecata instaurată a unei boeme de artist a fost cea dintîi fantezie acreditată ce se cerea înlăturată. Apoi șirul nesfîrșit al plăsmuirilor vinovate (ca acele ale lui Octav Minar) sau, pur și simplu, explicate de ignoranța comentatorilor; și, în cele din urmă, verificarea nenumăratelor ghidușii puse în seama farseurului inteligent ci zeflemistului coroziv, care fusese Caragiale. Nota specifică a existenței scriitorului și gazetarului era ocolită în complexul de anecdotic facil speculabil, dramatizînd inutil o năzuință perpetuă spre cea mai „berlineză" burghezie, fie ea chiar a celui mai temut pamfletar și a celui mai temperamental scriitor. Așa a fost încercarea apologetică a d-lor B. Iordan și Lucian Predescu: *Caragiale, tragicul destin al unui mare scriitor*, care plasează, cu naive mijloace de exegeză, existența „marelui scriitor", în anodinul obișnuit „XIX-ème siècle", al vieții de cafenea. O bibliografie migăloasă, de erudit, și extrem de ingenios utilizată, garantează reușita deplină a volumului masiv documentat pe care ni-l prezintă anul acesta distinsul literat, după o foarte îngrijită editare a Operelor aceluiaș epocal minuitor de condei.

Cartea începe cu o prezintare cronologică a faptelor legate de existența omului său: „1812. Luca, fiul lui Ștefan și al Mariei, se naște la Constantinopol. In Septemvrie, Domnitorul Ioan Caragea, plecind cu Firman, îl ia, probabil pe Ștefan, în suita sa, ca *bucătar*"... Iată, deci, pe bunicul „arnăut" despre care Caragiale va aduce vorba de cîte ori va găsi clipa prielnică, fie explicîndu-și, la o întrunire politică, groaza de a fi „trimis la bucătărie" de șefii partidului conservator, fie domolind pasiunea heraldică a fiului său natural, Matei, romancierul de mai tîrziu al „Crailor dela Curtea Veche". Apoi, autorul, cu o obiectivitate de științe exacte, parcurge an de an aspectele multiple ale vieții și activității lui Caragiale, ferindu-se cu subtilitate dela orice considerație asupra valorii scrisului lui Ion Luca. Autodidactul Caragiale, după cinci clase gimnaziale (primele patru la Ploești, a cincia, liceală, la București), se complace după ani, în mitul celor „patru clase primare", pe care și l-a creat în jurul lui. Absolvent al clasei de declamație a unchiului său Costache Caragially, copist, sufler, girant responsabil, corector, gazetar-coleg cu Eminescu la „Timpul", probabil chemat de acesta — traducător emerit, revizor școlar, moștenitorul Momuloaei, director al Teatrului Național, berar și sărbătorit al națiunii, Caragiale străbate viața cu luciditate și spirit, pozînd în sentimental sau, cu preferință, în „cinicul", după circumstanță. Cu Ardelnii, atitudinea lui Caragiale este surprinzător de nouă și, probabil, de sinceră și explicația acestei afinități nu poate fi decît *cinstea* fără egal a iredentiștilor naționaliști de dincolo de munți, care a impresionat adînc pe omul „machiaverlîcurilor" din Vechiul Regat.

De o deosebită importanță istoric-literară, ni s'a părut capitolul intitulat „Prietenii", unde cu măiestrită pană, d-l Șerban Cioculescu, într'o închegată descripție și interpretare a momentului ni-l prezintă pe Caragiale ca „cel mai sociabil scriitor al vremii".

Capitolul final, „Creion", într'o sinteză de o aleasă ținută critică, încununează portretul sufletesc al scriitorului, legîndu-l temperamental de spiritul *latin*, plin de contradicții, al intelectualului romîn, și spulberînd odată pentru totdeauna acuzările gratuite ale unei anumite critici, despre „ultimul fanariot", depe umerii celui care trebue să *rămînă* nedespărțitul trinității geniului romînesc: Eminescu, Creangă, Caragiale.

MIHNEA GHEORGHIU

ZAHARIA STANCU: *Pomul roșu*. Ed. „Azi".

Ceeace-i dificil la un poet în plină desfășurare — și e cazul d-lui Zaharia Stancu — e să încerci să-i definești, după manifestările de pînă acum, structura artei sale lirice, și mai ales să-l integrezi într'un cadru, care prin necesitatea evoluției, îl va depăși, dacă nu-l va fi și depășit.

E dela sine înțeles că există unele date ale sensibilității cari nu se modifică, și ne face să presupunem în ce direcție va evolua un poet, căci ceeace ne rămîne necunoscut sunt posibilitățile sale de rafinament și intensitate artistică. Dar și sensibilitatea poate fi de-o natură mai complexă, deși să nu-și fi găsit încă expresia decît într'o singură latură a ei. Poeți cari cîntă pe o coardă unică nu sunt rari. Amintim de d-l Philippide și Camil Baltazar, ale căror nume ne vin acum sub peniță, poezia unuia gravitînd în jurul unor motive de ordin cosmic, cu toată spaima și înfiorarea ce-o provoacă infinitul, iar a celuilalt hrănindu-se din sentimentul unei iubiri purificate, angelice, fără substanță.

D-l Zaharia Stancu ar părea că face parte din aceeași categorie de poeți monocrozi, cel puțin după volumele de versuri publicate, și în cari numai un sentiment are rezonanță; afirmînd însă un asemenea lucru ar fi să trecem poate ușor peste unele elemente ale sensibilității sale, cari nu și-au găsit încă o formă de cristalizare de-o egală intensitate.

Dar asta nu înseamnă că aceste elemente nu există și că ele nu-și vor căpăta o formulare mai energică, atunci cînd poetul își va fi lichidat experiență lirică, oferită pe rînd în *Poeme Simple*, *Albe*, *Clopotul de aur* și acum în urmă *Pomul roșu*.

Dacă din punct de vedere al meșteșugului, prin ceeace conține finețe în cizelare, imagine, sugestie, se desprinde clar o linie evolutivă, filonul de inspirație care străbate toate volumele se trage din aceiaș mediu cîmpenesc. Și totuși departe de-a avea o trăsătură de uniformitate, poeziile d-sale sunt ca niște variate motive de broderie, țesute nu cu fir de mătase, ci de metal pe conturul unui desen ascuns. Deaceea pentru a înțelege poezia d-lui Stancu nu-i suficient să te oprești asupra acestor, broderii, cari oricît de prețioase ar fi, nu sunt decît detalii decorative, întregite și armonizate ca pietrele de diferite culori și nuanțe într'un singur mozaic. Cu toate că a frecventat un mediu literar care sub o altă înfățișare continuă tradiția sămănătoristă, el nu i-a lăsat o amprentă profundă, cum ar fi fost de așteptat la un tînăr poet, care în epoca sa de formație e mai maleabil și supus influenței.

In „Poeme simple" se simte această influență, deși trebue de remarcat din capul locului, că și aci sunt destule indicii cari ne arată că d-l Zaharia Stancu în afară că posedă un timbru personal, nici nu se încadrează într'o ideologie, devenită manifestă în poezie. Astfel nici îngerii decorativi, nici satul pitoresc, cu o precisă configurație geografică nu au populat multă vreme poezia d-sale, în care dealtfel aducea o prospețime de emoție simplă și gravă. Fără să i se nege acestei poezii filiațiunile cu Francis Jammes, poetul catolic pătruns de sensurile înalte și religioase ale vieții rustice, în care Dumnezeu e prezent în fiecare lucru, ea se deosebește printr'un ferm caracter de păginism. Contactul cu Dumnezeirea se face în mod elementar și instinctiv ca la un om în care sunt vii sensurile naturii, fără umbră de spiritualitate. Naturismul lui Francis Jammes vine însă dintr'o revelație mistică, dintr'o înțelegere a simbolurilor, pe care el le intuiește în existența naturii.

In poezia d-lui Stancu natura e trăită în instinctele ei larvare, în ceeace conține obscur, și elementar, deși, e drept, toate aceste instincte apar subtilizate în catrenele luminoase din Clopotul de aur. Arderea procesului liric elimină impuritățile, păstrînd doar o vibrație, o stare prinsă în plasa unor versuri delicate și fragede ca în *Te știu lacomă:*

Te știu lacomă și-ți dau în dar
Să-ți faci salbi și centuri aurul lunii
Argintul mărilor pentru brățări,
Albastru amurgului pentru petunii

Te știu lacomă și-ți dau în dar
Puful norilor să dormi pe el,
Pledul zorilor, să te-acopere,
Soarele, să-ți fie inel

Dar aceste stări au uneori o vibrație, care stăruie și după dispariția imaginelor reprezentate, fie că ele sunt determinate de un peisagiu fie de un sentiment. *Nici-o părere de rău* (pag. 62).

Nici-o părere de rău nu-mi cutremură carnea,
Nici-o spaimă nu-mi sparge oasele,
Dar o furtună năpraznică mă clatină
Ca pe-o pădure vînjoasă.

Nimeni, nimeni nu-mi smulge unghiile,
Nimeni, nimeni nu-mi sfîșie pielea,
Dar o sabie nevăzută mă străbate
Ca o luntre apele lacului

Sau *Mai Pastoral.*

Mi-e teamă să te strig, ca'ntîia oară
Văzduhul e sonor ca o vioară
Zarea, dac'aș putea să o ating
S'ar rupe ca o pînză de paing.
Șesul de smalț aleargă, se sfărâmă
De codrul cu cocleală de aramă.
Drumul e puf, pămîntul clocot viu.
Hulubii joacă'n soarele-argintiu,
Munții pe zări se clatină ca norii
Slăvile limpezi despletesc cocorii
Și măgurile s'au săltat pe brînci.

Am reprodus aceste două poezii nu pentru a evidenția contrastul dintre ele, care există în atitudinea sufletească, ci fiindcă avem impresia că a vedea în d. Zaharia Stancu doar un liniștit poet bucolic, cîntînd în pasteluri sau catrene grațioase holdele, lacul, livezile — artă de miniaturist în care fără îndoială a lucrat piese din cele mai frumoase — este oarecum exagerat. Forma poeziilor sale reduse în cîteva versuri își are originea nu numai în scrupulozitatea artistică, ci și în voința de-a concentra la maximum o stare emoțională. Naturalismul acesta minor, în care poetul comunică și e familiar cu toate lucrurile înconjurătoare, nu-i o trăsătură esențială a d-lui Zaharia Stancu. Natura la d-sa nu e domestică, fără nici un mister, ci dimpotrivă ea ascunde latențe ale instinctului, pe care poetul le presimte și se teme de ele.

Nicăeri această teamă față de natura animalică și instinctivă nu e mai plastic exprimată ca în *„Dorm urși singuratici”:*

In șolduri puține, puține
Dorm urși singuratici și gravi,
Dorm pantere bălțate și crude,
Dorm vulpi viclene cu coade stufoase.

In șoldurile tale, sub pielea prea albă,
Dorm bivoli de apă, greoi
Cu coarnele 'ntoarse greoi
Și'n somn, cînd se întorc, mă cutremur.

Căci natura la poetul „Pomului roșu” se confundă cu însăși femeia, care e principiul viu a tot ce conține în germene bun și rău, și-a cărei chemare o simte prin fiece fibră. Toate simțurile, auzul, văzul, mirosul se exaltă, capătă facultăți mai ascuțite, mai pătrunzătoare, descoperind asociații nebănuite. Astfel i se pare că, *în despletirea amurgului, în nori văd părul iubitei, numai părul iubitei,* ca e *fiară flămîndă scrâșnind după pradă* sau *Pădurea vrăjită, rîu înghețat,* sau îi provoacă senzaii pur auditive. *Mîinile cîntau ca pădurile, șoldurile nechezau ca stepele.*

Trăirea acestor senzații e nemijlocită, primitivă, acută, obsedantă prin repetiția anumitor cuvinte: *„Poate vorbești cu genunchii”.*

Poate vorbești cu creștetul,
Poate vorbești cu călcîiele,
Cu șoldurile poate vorbești,
Ori poate cu genunchii.

Gura ta aprinsă, aprinsă
Rîde mereu, dinții rîd mereu,
Poate chiui cu unghiile,
Poate plîngi numai cu coapsele.

Această condensare, această repetiție a cuvintelor care ar putea să pară o limitare a mijloacelor imagistice și o lipsă de respirație, nu e altceva decît expresia unei arte, pe care am numi-o, *a sugestiei auditive.* Prin repetarea unui leit-motiv, care devine obsesiv, realizează nu numai o halucinație a simțurilor, ci produce și o incantație isvorîtă din jocul secret al cuvintelor. Delirul colectiv la primitivi e provocat de repetarea ritmică a unor cuvinte cu înțeles magic. Ritmul contribuie la sensul magic al formulelor, mărind treptat elanul instinctual din om pentruca odată ajuns la paroxism să treacă într'o stare de rătăcire extatică. Ceva din acest joc primitiv și magic e și în arta poetică a d-lui Zaharia Stancu. Temperament puternic, dar conținut, d-sa s'a supus asprei condiții a poeziei sale, care compusă dintr'o singură strofă sau două, are totuși densitate și lumină, căci ceeace este remarcabil la poetul „Pomului roșu” e putința de-a constrînge o emoție tare, o pasiune și s'o toarne în fragilul tipar de ceară albă al versurilor.

Deaceea poate poeziile d-sale sociale nu au dinamismul și forța ce caracterizează o asemenea poezie, deși e traducătorul admirabilului Esenin, în care a dovedit o vigoare și o noutate de expresie crudă și plastică cu totul neobișnuită în literatura romînească.

Dacă în opera d-sale această energie e conținută, cu toate că elanul liric al d-lui Zaharia Stancu are posibilități de desfășurare pe undă mai lungă — cum ne-o dovedesc poemele scrise după apariția volumului și pe care le cunoaștem din manuscris, unele din ele fiind pu-

blicate în „Viața romînească" — e fiindcă a urmărit să epuizeze o experiență poetică, în care a adus valențele personale ale unui talent împlinit, și pe care din această clipă a și depășit-o.

IERONIM ȘERBU

SAINTE-BEUVE: Pagini de critică, alese și traduse de d-l Pompiliu Constantinescu. Ed. Fundațiilor Regale.

In jurul criticii mai stăruie la noi confuzii, care dacă nu ar exista în conștiința unor oameni de gust și printre scriitori, n'ar mai fi necesar să deschidem o discuție, pe care aceste „Pagini de critică", ale celui mai mare critic, o fac din nouă actuală.

Dealtfel, se pare, că și intenția d-lui Pompiliu Constantinescu, era ca antologia sa să iște o discuție, bucurîndu-se dacă ar „avea darul să încingă spadele în jurul celui tradus".

Că și în Franța, au fost posibile interpretări felurite asupra personalității lui Sainte-Beuve, și adesea s'a lăudat psihologul sau moralistul în dauna criticului, care incontestabil a avut scăderi, este explicabil. Dar ceea ce trebue să reținem noi, și asta ca un îndreptar de judecată, e că niciun moment prestigiul criticii nu a suferit. Cu alte cuvinte disciplina rămînea intangibilă dincolo de omeneștile erori ale celui chemat s'o exercite.

Cum nu avem de gînd să vorbim despre o disciplină infailibilă a criticii, ne oprim aici pentru a ne întoarce la Sainte-Beuve, căruia în ciuda gravelor sale erori, nu i s'a contestat totuși că reprezintă pentru critică ceea ce reprezintă Hugo pentru poezie și Balzac pentru roman (T. Thibaudet), cu alte cuvinte, enorm. Ceea ce nu i s'a iertat, e că a trecut cu vederea sau a dat prea puțină importanță unor scriitori destinați să înfrunte timpul, înregistrînd în schimb elogios pe alții care aveau să cadă în obscuritate. Pentrucă a preferat pe Nicole lui Racine, pe Béranger lui Victor Hugo, pentrucă l-a privit de sus pe Stendhal și Balzac, considerîndu-l pe cel de al doilea un „fabricant de romane", fiindcă în întreaga lui operă nu-l citează decît o singură dată pe Gérard de Nerval, iar de Baudelaire a refuzat să scrie un articol. Și atunci, firesc, se naște întrebarea: prin ce e un mare critic Sainte-Beuve. Care este funcția, criticii? Desigur că denigratorii criticii socotesc că aceste două întrebări ne pun într'o încurcătură din care cu greu vom isbuti să ieșim. Ar fi poate așa, dacă ne-am însuși concepția naivă a mediului nostru literar — subliniem al „nostru", întru cît în Franța problema criticului Sainte-Beuve și a criticii însăși e pe deplin lămurită — închipuindu-ne că rolul criticii este să profetizeze talentele noi. Un critic poate descoperi un talent nou, cum poate să nu-l bage în seamă, fie dintr'o lipsă de afinitate structurală, fie că nu intră în concepția sa asupra artei.

Critica nu hotărăște în niciun fel soarta unei opere, ci o explică, o interpretează. Cu Sainte-Beuve, chestiunea e puțin mai complicată. El nu numai că explica, dar în același timp făcea din critică „o invenție și o creație continuă". Analizele sale asupra unui scriitor, chiar atunci cînd era nedrept, sunt modele de finețe psihologică, remarcabile prin evidențierea trăsăturii specifice a operei cercetate. Sainte-Beuve, merge întotdeauna în inima lucrurilor și la aceasta îl ajută o sensibilitate excepțională, „natura", critică cum spune singur, care se definește printr'o pasivitate spirituală, așa dar care poate recepționa un alt spirit, îl poate pătrunde și înțelege.

„In critica mea, încerc să-mi adaptez sufletul la sufletul altora, mă detașez de mine; îmbrățișez, caut să intru în pielea lor și să fiu la fel cu ei".

Din această pricină, cum observă d. Pompiliu Constantinescu, toată critica lui Sainte-Beuve se îndreaptă spre portret, care necesită această „adaptare", și unde ni se descoperă și neprețuitele sale calități de moralist și psiholog. Dar pentrucă în această recenzie vorbim de critic, e bine să reținem că niciun moment, în toate portretele sale, Sainte-Beuve nu încetează să aibe o atitudine, care nu este nici a moralistului și nici a psihologului, ci a criticului. Cînd spunem o *atitudine*, nu o legăm de un anume principiu dogmatic, pe care dealtfel Sainte-Beuve nu l'a avut, — ea e pentru noi o noțiune care în cazul de față, implică doar controlul lucid, examenul obiectiv. Și cu toată netezimea de judecată, fie că era negativă sau pozitivă, tonul marelui critic n'a fost niciodată pedant, supărător prin superioritate, distant și rece. El i-a fost impus de condițiile portretului, care cere oarecare detașare, un ton de intimitate și simpatie, uneori punctată de ironie, atunci cînd criticul e împotriva operii despre care vorbește. Desigur că neînțelegerea pe care a avut-o Sainte-Beuve pentru marile spirite ale timpului său, vine din această neputință de-a se „adapta" la unele „suflete". Reacțiile sale au origini mult mai complexe. In activitatea sa, Sainte-Beuve, a cunoscut trei refulări: poetul, romancierul și moralistul. „El suferea de-a nu fi decît un delegat al publicului pe lîngă maeștri, de-a nu se simți maestru și creator", cum spune Thibaudet. El nu putea să uite că nu e un creator, că poeziile și proza sa nu s'au bucurat de succes. Ca orice om a avut slăbiciuni. Era ipocrit, invidios, menajînd pe autorii obscuri, și tratînd cu indiferență pe scriitori ca Stendhal, Balzac, Alfred de Vigny, închizîndu-i în cîte o formulă sumară și disprețuitoare. Dar niciodată nu a abdicat dela ceea ce poate pretențios se numește „conștiința critică". Sainte-Beuve „s'a înșelat adesea ori, dar nu a căutat deloc să înșele". Așa dar el a putut să greșească în judecata lui, dar subiectivismul nu l-a dus pînă acolo încît să caute să tragă pe sfoară pe lectori, și mai ales, pe sine însuși.

Rezervele față de scriitorii pomeniți mai sus, după cum am arătat, veneau din această inadaptabilitate la „sufletele" acestora, și *„Tragicul pentru Sainte-Beuve, pentru acest moralist, acest analist, acest mare clasic, a fost acela de-a fi trăit printre naturi de scriitori care personificau imposibilitățile sale"*. Această definiție a lui Thibaudet, care se potrivește admirabil la Sainte-Beuve și explică în mod clar de ce nu a acceptat pe anumiți artiști, poate fi aplicată — și nu ca o scuză, ci ca o realitate — criticii în genere. Actul critic fiind unul de adaptabilitate, e necesară o înțelegere de structură. Deficiențele criticului sunt ale structurii sale organice. Oricît de mobil, de cultivat, de larg ar fi spiritul lui, nu acceptă decît ceea ce are o afinitate cu această structură.

Sainte-Beuve a refuzat ceea ce depășea limitele sale de înțelegere estetică. Dar aceasta nu-l împiedecă să fie totuși un mare critic.

D. Pompiliu Constantinescu a făcut bine că a insistat numai asupra laturei critice a lui Sainte-Beuve, căci lectura lui va confirma unele adevăruri ignorate asupra rostului și funcției criticii.

IERONIM ȘERBU

PROFESOR Dr. D. CARACOSTEA: Die Ausdruckswerte der rumänischen Sprache, Jena und Leipzig, 1939, 21 pag., (în broșura citată la recenziile precedente).

Autorul, care se declară de profesiune istoric literar și critic, și nu lingvist, se miră dela început că limbile nu sînt studiate destul din punctul de vedere estetic. Fiind de profesiune lingvist, mărturisesc că

nu mă mir de loc de acest lucru. Limba este un instrument cu scop practic: comunicarea gîndurilor pentru a se înlesni înțelegerea între oameni. Că mai ușor convingi pe cineva cînd ideile tale îmbracă o formă estetică, este adevărat, cel puțin în unele cazuri. Cînd vrei să obții votul unui coleg, aspectul exterior al cuvîntării pe care i-o ții poate conta; dar cînd te-ai rătăcit și ceri informații asupra drumului dela primul venit, ceea ce te interesează în primul rînd este faptul material, iar dacă interlocutorul vorbește urît, aceasta rămîne pe planul al doilea. Nu vreau să tăgăduesc prin aceasta că studiile de stilistică au valoarea lor, ci vreau numai să precizez că ele nu pot constitui decît o preocupare secundară a lingvistului.

E adevărat că lingviștii s'au ocupat pînă acum foarte puțin de latura estetică a limbii. Explicația este următoarea: lingvistica este, sau cel puțin are pretenția că este o știință; prin urmare se ocupă de fenomene precise, cu metode constante și controlabile, încercînd să prezinte adevărurile descoperite sub forma de reguli consecvente. In ce privește însă estetica limbii, astfel de metode nu s'au descoperit încă pînă azi, ci studiile se fac mai totdeauna cu mijloace impresioniste. Iată exemple din broșura de față.

„Sunetele înăbușite învăluesc pe auditor în atmosfera pămîntului, iar sunetul limpede *a* îl conduce în nemărginirea mării: *pămîntu'n lung și marea'n larg*. (p. 6). „Prin aceste rime terminate în *i* scurt, poeții noștri au posibilitatea să împrumute oricărei simțiri o trăsătură spre nesfîrșit. Conformația sunetului penultim al rimei și structura diferită a celorlalte rime care nu se termină în *i* lărgesc cercul valorilor expresive pentru aproape orice dispoziție de spirit. Rămîne de văzut dacă această valoare expresivă lingvistică este în acord cu conformația teritoriului romînesc, care pare a conduce ochiul spre nesfîrșit". (p. 9).

Cred că aceste două exemple sînt suficiente. Nu vreau să spun că acest fel de studii sînt lipsite de interes, ba din potrivă; dar este clar că alt cercetător ar putea simți în alt chip frumusețea versurilor lui Eminescu și le-ar putea interpreta, tot cu atîta dreptate, altfel. Demonstrația nu are în nici un caz caracterul riguros al unei expuneri științifice, care nu poate fi înlăturată cu nici un preț.

Trăsăturile specifice ale limbii romîne care-i conferă un caracter unic în Europa, sînt după d-l Caracostea următoarele patru: accentul de intensitate, mulțimea diftongilor, sunetele *ă* și *î* în silabă accentuată, și în sfîrșit, cea mai importantă trăsătură, prezența lui *i* scurt. Desigur un lingvist ar fi mult mai puțin categoric în astfel de afirmații. Limba galeză, de exemplu (vorbită în Wales), are și accent de intensitate, și mulți diftongi, și *î* accentuat, și totuși nu pare cîtuși de puțin asemănătoare cu romîna. Mai mult decît atîta: rusa întrunește toate cele patru caracteristici pomenite, și totuși este foarte deosebită de limba noastră.

In privința diftongilor: limba romînă are 21, dintre care nu mai puțin de șapte au ca al doilea element *i*, ne spune autorul. Cifra citată este cu totul contestabilă: dacă se numără toți diftongii, ei sînt mai mulți; dacă socotim numai pe cei care au valoare fonologică, sînt infinit mai puțini. Dar aceasta nu are mare importanță. Mai interesant este să examinăm afirmația privitoare la diftongii terminați în *i*. Nu izbutesc să văd nimic caracteristic în mulțimea diftongilor terminați în *i*, căci în toate limbile al doilea element al diftongilor este în mod normal *i* sau *u* (să notăm că în romînește avem tot șapte diftongi terminați și în *u*). De exemplu, în franceză, dacă nu ne lăsăm păcăliți de ortografia etimologică, constatăm că sînt tot șapte diftongi terminați în *i*: *ai* (*travail*) *ei* (*vermeil*), *ii* (*bequille*), *oi* (*Hanoi*), *ui* (*fripouille*) *öi* (*recueil*), *üi* (*suie*). Limba ungară, care are mult mai multe vocale decît a noastră, cunoaște 13 diftongi terminați în *i*: *ai* (*baj* „suferință"),

ái (*báj* „farmec), *ei* (*hely* „loc"), *éi* (*héj* „coajă"), *ii* (*mily* „ce fel"), *íj* (*díj* „preț"), *oi* (*boly* „furnicar"), *öi* (*gömböly* „sferă)", *öi* (*böjt* „post"), *ui* (*bujdosó* „emigrant"), *úi* (*bújtó* „provocator"), *üi* (*süly* „scorbut"), *üi* (*gyüjtő* „colecționar").

In general, ideea pe care d. Caracostea și-o face despre *i* scurt este exagerată. E adevărat că acest sunet a produs unele schimbări în natura sunetelor înconjurătoare, dar nu numai în romînește, ci în cele mai multe limbi europene. Căci e falsă ideea că *i* scurt este o caracteristică a limbii romîne, după cum e greșit să i se dea numele de vocală. Părerea scriitorilor nu interesează deloc în această privință, căci ei nu fac decît să reproducă, fără să-și dea seama, ideile pe care le-au primit de-a gata în școală, idei bazate pe scris, nu pe pronunțare. In realitate, ceea ce se numește *i* scurt reprezintă mai multe sunete: o muiere a consoanei precedente (ca în *grași*), un *i* scurt (ca în *venii*) sau chiar nimic (pronunțarea nesupravegheată a lui *mulți*). De remarcat că toate aceste sunete apar și în alte limbi. Dar d. Caracostea socotește că *i* silabic el însuși este o caracteristică a limbii noastre, căci citează din Eminescu cuvîntul *cînturilor*, unde *i* produce un efect specific. Din această cauză, ar fi preferat Eminescu pe *cînt* lui *cîntec*, nu pentru că cele două cuvinte au înțelesuri deosebite.

In fine, o chestiune de terminologie. Autorul lansează un nou termen tehnic, *estem*, pe care-l definește în două locuri: „Mijloacele de exprimare ale limbii cu posibilitățile expresive care le aparțin" (p. 5) și „acele virtualități expresive ale limbii curente la care nu se alege între mai multe posibilități de exprimare" (p. 16). Mărturisesc că nu înțeleg prea bine. Judecind după modelul care a servit la formarea acestui termen, trebue să credem că estemul este cea mai mică unitate de expresie artistică, așa cum fonemul este cea mai mică unitate fonologică, iar morfemul cea mai mică unitate morfologică. Dar unitatea de expresie artistică ar rămînea să fie definită, după criterii pe care nu le pot prevedea. Afară de aceasta, un termen tehnic e preferabil să nu aibă decît un singur înțeles și să fie format în mod corect după tiparul obișnuit al limbii. Acesta este cazul pentru *fonem*: din verbul grec *phoneo* derivă corect *fonema*, după cum din *poieo* s'au ajuns la *poiema* sau din *kineo* la *kinema*. *Aisthema* există și el în grecește, și are înțelesul de „senzație". Evident nu asta poate însemna *estemul*, deci nu putem porni dela cuvîntul grecesc; dar dacă pornim din romînește, care e baza lui? *est* nu înseamnă nimic. Cel mult aș înțelege să se zică *estetem*, deși formația aceasta ar fi și ea surprinzătoare.

Pentru a rezuma, criticii literari vor fi poate de acord cu teoriile estetice ale d-lui Caracostea, dar mă îndoiesc că lingviștii îi vor urma metoda.

AL. GRAUR

BULETINUL MUZEULUI MILITAR NAȚIONAL. Nr. 5-6. Anul III. 1939—1940. București. Imprimeria Națională, 1940.

Conducerea Muzeului Militar Național, ne-a obișnuit să vedem în *Buletinul* ce editează, una din cele mai serioase publicații periodice, prin cuprinsul articolelor sale, prezentate în condițiuni tehnice superioare.

Cu numărul de față, se face un pas înainte, materialul istoric și documentar fiind de o excepțională însemnătate, exceptînd un singur articol, de care ne vom ocupa la sfîrșitul acestei recenzii.

Noul număr al Buletinului se deschide cu un foarte reușit portret istoric al Regelui Carol I, datorit generalului Grigore Constandache.

Autorul înfățișează austeritatea atmosferei în care a fost educat

și s'a format primul rege al Rominiei, pentru ca apoi, într'o formă plastică și documentată să înfățișeze greutățile pe care tînărul Domnitor le-a înfruntat și învins, pentru a înfăptui marile realizări: independența, regatul, lărgirea hotarelor și progresul pe tărîmurile vieții sociale, politice, culturale, economice, militare, etc.

Pe bună dreptate, observă generalul Constandache: „Pentru Regele Carol I nu poate fi vorba de slavă, slăvirea Sa este însăși slăvirea pe care o arată faptele mari, *neîntrecut de mari*, în care se încadrează așa de strălucit și opera și sufletul.

Profesorul Const. Moisil, în articolul „Reprezentarea simbolică a victoriilor militare pe monetele antice", prezintă incrustrarea în medalii a bătăliilor dela: Maraton, Himera, cele ale lui Alexandru-cel-Mare, victoria lui Agathocles, lupta dela Salamina, cea dela Ipsus, succesele lui Heron al II-lea, ale lui Antigon Gonatas și Filip al V-lea.

Interesante contribuții aduc generalul Al. Anastasiu și col. Alex. Culici, primul în legătură cu concepția politică și militară a lui Mihai Viteazul, cel de al doilea referitor la tactica de luptă a lui Basarab I.

Prof. Const. C. Giurescu, demonstrează, bizuindu-se pe izvoare, drepturile Romînilor asupra Dobrogei.

Principesa Martha Bibescu, dă prețioase indicații asupra obiectelor istorice aflătoare în Castelul Mogoșoaia, iar generalul Emil Cosmuță, asupra Cetății Bran.

Deosebit de însemnate, informațiile Lt.-col. C. Franc, privind începuturile Marelui Stat-Major al Armatei Romîne și ale Dr. Anton Velcu, în legătură cu cele dintîi înjghebări ale armatei naționale, a compunerii efectivelor și cadrelor ofițerești din Moldova și Muntenia.

Valoroase, datele publicate de Col. I. G. Popescu, despre steagul păstrat la Biserica Neagră din Brașov, cel din Muzeul dela Stockholm și Valtrapul lui Mihai Viteazul.

Mențiuni onorabile se cuvin și celorlalte contribuții aduse de Alma Borelli, general Marcel Olteanu, Maria Golescu, Mariella Seulescu, Victor Ion Popa, Ion Clinciu, Gh. Potra, N. I. Anghelescu, Maior Ioan Dumitru, C. Secășeanu, Andrei Potocki, Natalia Marinescu și C. Ionașcu.

O singură notă discordantă: articolul *Itinerar muzeografic*, semnat de Ion Sergiu Cosmescu.

La prima vedere, acest articol face impresia unei depline stăpîniri a subiectului, ba am putea adăuga, chiar a unei erudiții. Realitatea este însă cu totul alta: *Itinerar muzeografic*, este o pastișare a articolului *Le rôle social des Musées*, publicat în revista *Mouseion*, vol. XII (1930) și al cărui autor este Jean Capart.

In *Itinerar muzeografic*, I. S. Cosmescu, reproduce fără a specifica izvorul, pasagii din articolul lui Capart, ori, neînțelegînd uneori ideile muzeografului belgian, falsifică sau mutilează sensul lor.

Ar fi cazul să reproducem, pe două coloane, aproape întreg articolul semnat de I. S. Cosmescu și cele al lui Jean Capart, pentru a arăta cît și-a însușit primul din opera savantului belgian. Spațiul însă nu ne îngădue să facem aceasta, deaceea ne vom mărgini să cităm doar cîteva exemple:

Jean Capart: l. c. p. 219.	*I. S. Cosmescu*, p. 143.
„Les Américains qui discutent du problème des musées citent volontiers une maxime admise partout comme axiome aux Etats-Unis, „un musée est aussi utile à une colectivité qu'une église et une bibliothèque"!	„In America se obișnuește a se spune că un Muzeu este tot atît de util pentru colectivitate, ca și o biserică sau o bibliotecă. Acest dicton are acolo o valoare axiomatică, iar însemnătatea ce i se acordă este ușor vizibilă în marele număr de muzee existente în Statele-Unite"!

La pag. 145, Cosmescu, scrie: Acum cîtva timp în urmă, G. W. Stewens, directorul Muzeului de Artă din Toledo, U. S. A., care este un important focar al activității educative a muzeelor americane, a lansat un apel către public, din care poate nu ar fi fără interes, să extragem acest pasaj: „O societate nu este bogată decît în măsura în care înțelege utilizarea bogățiilor sale, iar un oraș mare nu este decît o închisoare dacă nu are nimic prevăzut pentru recreație... Spitalele sunt foarte utile, ele dau sănătate celor bolnavi. Muzeele de artă fac mai mult: ele fac mai buni pe cei sănătoși...". După ce termină citatul, I. S. Cosmescu, citează ca izvor de informație pe *J. Lammer: La conception et l'organisation modernes des Musées d'Art et d'Histoire, Mouseion, Nr. 12*, 1930, p. 243.

Adevărul însă este cu totul altul. Jean Capart, în articolul amintit, la pagina 273, scrie: „Il me semble que je puis en terminant, adopter sans réserve les termes d'un appel caractéristique lancé au public, il y a quelques années, par George W. Stewens, directeur du Musée d'Art de Tolède, le foyer le plus ardent des services éducatifs des musées:.... Une société n'est riche que dans la mesure où elle comprend l'emploi des richesses... Un grand centre industriel n'est qu'une prison si rien n'y est prévu pour les heures de loisir... Les hopitaux sont forts utiles: ils rendent la santé aux malades. Les musées d'art font davantage; ils rendent meilleurs les bien portants"

După cum ușor se poate vedea din pasagiul citat, apelul lui Stewens se află reprodus în articolul lui Jean Capart, și anume la pagina 237, iar nu 243, cum afirmă Cosmescu; cît despre Lammer, acesta nu are nimic comun cu acest apel.

Dar, și cu aceasta încheiem observațiile noastre, lăsînd ca cei ce vor să documenteze mai precis, să compare în întregime articolul lui Capart din *Mouseion*, cu cel al lui I. S. Cosmescu din *Buletinul Muzeului Militar Național*, toate trimiterile pe care își bizue Cosmescu articolul amintit, sunt luate din articolul lui Jean Capart.

Așa stînd lucrurile, ne abținem dela orice alt comentariu, socotind că faptele sunt destul de concludente.

Aducînd comitetului Buletinului cele mai neprecupețite elogii, pentru modul occidental de a prezenta această publicație, subliniem bogăția reproducerilor fotografice, ireproșabil executate.

AL. IORDAN

REVISTA REVISTELOR

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE, Anul IV, 1 Martie 1940, Nr. 3.

De la un timp, *Revista Fundațiilor Regale* și-a regrupat sumarul fiecărui număr în felul cunoscutei *Nouvelle Revue Française*. Partea beletristică, eseistică, filozofică, științifică, etc., constitue primul despărțămînt al sumarului; urmează partea de „comentarii critice'', cînd nu există niciun document literar sau de alt ordin care să fie publicat și comentat (în caz că există, documentul se tipărește înaintea „comentariilor critice'', separat); vin apoi *cronicile* (de fapt recenzii și varia); *revista revistelor*, și *Note*.

Numărul pe luna Ianuarie aduce colaborarea la prima parte a sumarului, a d-lor T. Arghezi, N. Davidescu și N. Caranica, cu versuri; aceea a d-lor G. Brăescu, Mircea Eliade și a d-nei Ioana Postelnicu, cu proză epică; a d-lor Tudor Vianu și Al. Mironescu cu eseuri. Reținem versurile d-lui Arghezi parafrazate după Lafontaine, *Corbul și Vulpea*, ca „stihuri de abecedar'':

Cumătrul corb ținea'n plisc o bucată
De cașcaval furată.
Cumătra vulpe, trasă de miros,
Vorbi cu el, de sub copac, de jos.
— „Măria Ta, îi zice, să trăești!
Că tare mîndru și frumos mai ești,
De-i fi la ghiers cum te arăți la pene,
E lămurit, cu ochi și cu sprincene,
Nu vreau să mint, dar nici nu vreau să neg,
Că ești minunea codrului întreg''.

El măgulit de-această cuvîntare,
Voi să dovedească ce-i în stare.
Deschide pliscul, cașcavalul cade.
Vulpea i-l ia și-i ține, cum se cade,
O altă cuvîntare: „Domnul meu,
O să te'nvăț acum ceva și eu.
Lingușitorii se înfruptă dela cei
Ce cască gura la ce-or spune ei''.

„Lecția mea face cîte parale
Te ține cașcavalul dumitale''.

Despre proza narativă notăm că d. G. Brăescu continuă romanul său *„Margot*, d. Mircea Eliade publică prima parte dintr'o nuvelă fantastico-polițistă, numită *Tărîmul nevăzut*, iar d-na Ioana Postelnicu semnează o nuveletă delicată, *Eroarea*.

Cum numărul acesta nu are niciun document de publicat, urmează *Comentariile critice*, care sunt închinate în întregime centenarului nașterii lui Titu Maiorescu: d. G. Călinescu scrie despre *Titu Maiorescu, polemist*, d. Pompiliu Constantinescu despre *Titu Maiorescu față de noi*, d. Mihail Sebastian despre *Titu Maiorescu și „Jurnalul'' său*, d. Vladimir Streinu despre *Maiorescu și rolul criticei* și d. Șerban Cioculescu despre *Titu Maiorescu și Eminescu*. E de remarcat că niciunul dintre semnatarii acestor comentarii comemorative n'a luat tonul apologetic ocazional, pe care împrejurarea l-ar fi impus poate altora.

Cronicile încep cu regretabila expunere diletantică *Ion Pillat, poetul mării noastre* de d. I. Gr. Periețeanu, pentru ca imediat să fim recompensați de articolul, care este mai mult decît o cronică, *Poeții suprarealiști* de d. A. Roland de Reneville, deși nu suntem de acord cu concluziile, pe care le transcriem aci: „Dacă realizările suprarealismului ne dezamăgesc adesea față de scopul pe care și-au propus să-l atingă, ele nu comportă totuși mai puține elemente de îndrăzneală și de noutate, care se imprimă în literatura timpului nostru. De altă parte, nu se poate tăgădui construcției teoretice a suprarealismului o veritabilă măreție. Ea exprimă mersul unei conștiințe care caută să se exteriorizeze prin oameni ce se știu departe de a fi distrus toate rezistențele ridicate în fața mișcării lor. (Fraza aceasta sau e rău tradusă sau nu înțelegem noi ce vrea să exprime, n. r.). Ei au găsit de pe acum scopurile veritabile ale Poeziei și ne somează să recucerim totalitatea spiritului nostru. Dacă nu ne oferă încă instrumente perfecte, să recunoaștem cel puțin că ei singuri au încercat să ni-le ofere''. Curios! Criticul francez crede că suprarealiștii au avut scopuri pe care ei înșiși le-au combătut în manifestele lor. Dar, să trecem. *Cronicile* acestui număr se completează cu *Pagini din carnetul unui memorialist* de d. E. Lovinescu, cu *Un itinerariu al poeziei franceze* de d. Ion Biberi, cu *O reminiscență a „cinegeticelor lui Cupion'' în pictura bisericească!* de d-na Maria Golescu, cu *Artă și idee* de d. Argintescu-Amza și *Cronica muzicală* de d. Virgil Ghiorghiu. *Revista revistelor* (străine și romînești) și *Notele* sunt rubricile destinate a fi cele mai de actualitate.

CONVORBIRI LITERARE, Anul LXXIII, Nr. 1, Ianuarie, 1940.

Vechea revistă, intrată de curînd sub direcția d-lui I. E. Torouțiu, își deschide numărul întîi pe anul acesta cu următoarea *Invitație*: „La 28 Februarie stil nou 1940 se împlinesc 100 de ani dela nașterea lui Titu Maiorescu Logician și estetician, întemeetor al criticei romînești și îndrumător al scrisului nostru, din a doua jumătate a secolului trecut, spre clasicismul disciplinat în fond și formă, Maiorescu a trasat „Convorbirilor literare'' drumul pe care au mers și vor continua să meargă, în spiritul tradiției care îngădue orice nouă înveștmîntare a artei și poeziei. eternă aceeași. Sincer iubitor și ajutător al scriitorilor în lupta cu greutățile vieții, aceștia, la rîndul lor, i-au răspuns cu aceeași iubire, cu respect și recunoștință, rostindu-i numele dela această tribună ca și în istoria literaturii, culturii și politicii romînești. Cu prilejul centenarului nașterii sale, revista „Convorbiri Literare'', care se călăuzește și astăzi după spiritul său (aceasta nu o mai cred cititorii dar... în fine... n. r.) crede că-și va îndeplini o elementară datorie de a-i închina un volum comemorativ și roagă pe toți oamenii de litere, scriitori, poeți, cugetători, care simt îndemnul sufletesc de a-și exprima cuvîntul de prețuire a uneia dintre multiplele înfățișări ale personalității lui Titu Maiorescu, să ne trimită contribuția pînă la sfîrșitul lunei Martie''. Frumos gest, nimic de zis. Revista care a oglindit personalitatea lui Maiorescu, la vremea ei, trebuia să pornească o inițiativă de acest fel. Că vine mai tîrziu, n'are nicio importanță. Numai că „invitația'', această dorință de mobilizare a tuturor oamenilor de cultură de azi, ni se pare oarecum în contra gustului maiorescian, care n'avea prea multe legături, ca să nu zicem niciuna, cu piața publică. Dar însfîrșit, să așteptăm volumul comemorativ și atunci poate că ne vom explica mai pe larg. Căci apelul lansat e, ca să zicem așa, foarte sugestiv.

Cuprinsul numărului este următorul: *Centenarul lui Theodor Şerbănescu* („C. L.''), *Horia* (G. Murnu), *Balada tîlharului în ştreang* (Radu Gyr), *Cărţi poştale* (D. Iov), *Fîntînă sunt...* (George Voevidca), *Petrecere cu lăută* (Gh. Tuleş), *Tinereţe, Cîntec, Haiducească* (Teodor Al. Munteanu), *„Infinitul'' lui Leopardi* (Alexandru Marcu), *Corespondenţe, Viaţa dinainte, Remuşcare postumă* (Baudelaire—trad. de Şerban Bascovici), *Flori albe de nuferi* (Andrei Ady — trad. de A. P. Teodor), *Dem. Herzen* (Octavian Goga — trad. de Konrad Rihter), *Isprăvile şi moartea lui Ion Ostăşul* (Virginia Dariu), *Rătăcind îndelung* (Aurel Chirescu), *Moartea şoimului* (Teodor Scarlat) *Incrustare* (G. St. Cazacu), *Ianuarie* (Ştefan Stănescu), *Schiţă de baladă* (Teofil Lianu), *Plecare* (Horia Niţulescu), *Lîngă arbori* (Ovid Caledoniu), *Lumina cea mare* (Ion Şingariu), *Insemnări* (Teohari Antonescu), *Palatul fermecat* (M. Beniuc), *Cu nimicuri...* (V. Hondrilă), *Cîntec nou* (Ileana Busuioceanu), *Cînd m'oiu întoarce* (Elvira Zamfirescu), *Elegie* (Lucian Dumitrescu), *Flori pe mîini* (Bogdan Istru), *Theodor Şerbănescu* (I. E. Torouţiu), *Cărţi şi Revistz.* Revista e frumos tipărită, pe hîrtie de bună calitate.

Am putea termina aci această mică dare de seamă asupra publicaţiei. Dar cum să nu remarcăm tonul disproporţionat, nesusţinut prin nimic, şi confuziile posibile din articolul d-lui Torouţiu despre modestul Theodor Şerbănescu? Ascultaţi: „Om cu vastă cultură, cunoscător al limbilor franceză, italiană şi germană — în franceză şi italiană a compus şi cîteva poezii, din franceză a tradus „Noaptea din *(sic!)* Octomvrie'' a lui Alfred de Musset, din limba germană multe dintre cele mai populare cîntece şi romanţe ale lui Heine, cu care se înrudeşte în lirism, şi împărtăşeşte fericirea de a-şi vedea, ca şi Heine, numeroasele texte senine şi armonioase, alese de confraţii artişti compozitori muzicali ai timpului pentru melodiile lor, Cavadia, colonelul George Scheletti şi alţii — iscusit mînuitor al versului, Romîn cu robustă sănătate morală, conştient de drepturile naţiunii sale, Theodor Şerbănescu încă de pe băncile şcoalei freamătă în poezia Danubiu:

> Unire, strigă-odată aceste surioare
> De-un sînge, de-o mamă, de-aceleaşi suferinţi;
> Unire! Numai într'însa putem avea scăpare
> In ea găsi-vom numai puteri şi biruinţi!

Nobile sentimente, dar proastă strofă şi, mai ales, nesuferit articol de critică literară!

In ultimul moment ne-a sosit şi numărul pe Februarie. E tot atît de frumos tipărit şi variat în cuprins ca numărul recensat.

FAMILIA, revistă lunară de cultură, Seria III, Anul VII, Nr. 1—2, Ianuarie-Februarie, 1940.

Cu colaborări strînse jumătate dela Bucureşti, jumătate de mai aproape, *Familia*, după cum se ştie, apare la Oradea. E o revistă voluminoasă, de loc „familiară'', căreia, ca să-şi îndeplinească rolul ei acolo pe graniţă, îi lipseşte o anumită directivă mai adaptată nevoilor locale. Am spus că această publicaţie e prea bună pentru regiunea, de ale cărei interese naţionale ar trebui să ţină seamă mai mult. Şi, mai ales, după părerea noastră, ar trebui să nu mai umble aşa de mult după colaborările literare dela Bucureşti. Nu numai, pentrucă e rostul ei să creeze din viaţa de acolo o rezistenţă sufletească locală, dar şi pentrucă, necunoscînd adevăratele valori culturale ale Capitalei, se întîmplă să cează sau să primească fără să cearā, dar în orice caz — să publice autori fără niciun ecou între noi, cum este unul Arşavir Acterian, care semnează în numărul de faţă *Elogiul războiului*. Mă rog, se străduieşte lumea întreagă, chiar beligeranţii care, după cum s'a putut observa, nu prea se înghesuesc la atacuri deşi sunt beligeranţi să oprească războiul început şi d. Acterian, bucureşteanul dela Oradea, însă îşi înalţă glasul contra: d-sa se opune. Cui? Lumii întregi! Pentrucă, vezi d-ta cititorule, d. Arşavir ăsta vrea ca omenirea să se „mîntuiască'' prin suferinţa pe

care i-o provoacă războiul. Numai ascultă-l puţin: „Deşi mi se face părul măciucă, zice d. Ahterian, la gîndul că într'un eventual războiu aş redeveni militar, cugetînd pe îndelete am ajuns totuşi să cred că un războiu ar fi un admirabil prilej de mîntuire. Şovăelnici, leneşi, sfîşiaţi de tentaţii, incapabili de adevărate eroisme chiar cînd părem şi ne închipuim eroici, sentimentali şi grijulii de pielea noastră şi a celor dimprejur, nu vom putea cunoaşte în timp de pace — în mod obişnuit — decît un simulacru de suferinţă care ne va turbura în deşert. Numai printr'o deslănţuire de forţe, materia începe să se desagrege şi să se spiritualizeze''. Ai înţeles, cititorule, pentru ce este urgent să intrăm şi noi în războiu? Ca să ne spiritualizăm, să ne mîntuim, nepricoputule! O, dacă ar fi înţeles şi conducerea *Familiei* de ce nu trebue să se adreseze bucureştenilor de toată mîna pentru colaborare!

MUNCA ŞI VOE BUNĂ, revistă culturală bilunară. Anul II, Nr. 6, 15 Martie 1940.

In materie de periodice, ca şi, de la un timp, în materie general-muncitorească, muncitorii noştri au avut un frumos noroc: ei au cea mai frumoasă revistă de cultură generală din cîte apar şi chiar din cîte au apărut vreodată la noi. Sub direcţia d-lui Mihail Sadoveanu şi redacţia d-lui Octav Livezeanu, *Muncă şi Voe bună* întruneşte excepţionale condiţii tehnice şi materialul de cultură generală cel mai variat. Este o adevărată recreaţie să răsfoeşti această revistă. Numărul care ne dă prilejul să atragem deosebita atenţie a cititorilor noştri asupra acestei publicaţii are următorul sumar: *Insomniile* de Dr. Dem. Paulian, *Despre educaţie* de Stanciu Stoian, *Problema petrolului* de C. N. Dacu, *Dreptul la cultură* de Lotar Rădăceanu, *Grigore Alexandrescu* de N. Cristinoiu, *Legea „Muncă şi Voe Bună''* de St. Cîrstoiu, *Munca la popoarele antice* de Const. Gheorghe, *Insemnările lui Titu Maiorescu* de Mihail Sebastian, *Pescuitorii de perle* de Ştefan Tita, *Gutenberg* de ing. L. Floriu, *O visită la cantonul Nr. 153* de Geo Bogza, *Marii călători ai pămîntului* de N. Papatanasiu, *Cutremurele* de Mitia Aluniş, *Finlanda* de Vera ordăchescu, *Intr'o ceasornicărie* de Stoian Gh. Tudor, *Cum se face zahărul* de S. Podaru şi încă alte nouă pagini instructive în diferite direcţii. Nu e nevoie să fii numai decît „muncitor'' ca să răsfoeşti cu mare satisfacţie această revistă; intelectualul cel mai calificat găseşte totdeauna în ea cîteva pagini care să-l intereseze chiar pe el.

Pentru cititorii noştri, reţinem deocamdată aceste rînduri semnate de d. Stanciu Stoian: „Prin educaţie conducem spre armonică desvoltare posibilităţile fireşti din individ, dar educaţia nu este completă, dacă nu cultivă şi spiritul fiecăruia om, în armonie cu spiritul obiectiv, în veşnică prefacere al societăţii. Astfel înţelesul primitiv al cuvîntului „educaţie'' este astăzi depăşit şi adîncit. El înseamnă creştere, formare, chiar hrănire, nu numai în sens individualist şi biologic, ci şi în sens social şi spiritual''.

CURENTUL LITERAR, Anul I. Seria II, Nr. 50, 51, 52 şi 53, Martie şi Aprilie 1940.

Atragem luarea aminte a cititorilor noştri asupra acestei reviste săptămînale, care, în ultimul timp, şi-a ridicat nivelul în mod simţitor. E o publicaţie curată atît ca înfăţişare cît şi ca material literar, care merită să fie menţionată între celelalte publicaţii săptămînale. Cu deosebire unde se vede că este condeiul d-lui Dragoş Vrînceanu, cititorul este dispus să-şi acorde toată atenţia. E chiar de regretat că acest nume absorbit de ziaristică nu apare mai des în publicistica noastră literară.

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii în sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., în corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lingă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cit 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii. Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decit socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat.

1940 — ANUL XXXII Nr. 5 — MAI

Viaţa Romînească

REVISTA DE LITERATURĂ, ŞTIINŢA ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI GH. OPRESCU
REDACTOR-ŞEF: D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREȘTI. I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și GH. OPRESCU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXII
MAI 1940

MUZICA VORBELOR LA MIHAIL EMINESCU

In patru scurte versuri:

„Şi unde ajunge nu-i hotar
Nici ochi spre a cunoaşte
Şi vremea 'ncearcă în zadar
Din goluri a se naşte"

Eminescu a condensat întreaga teorie kantiană a timpului şi a rezumat cea mai abstractă şi mai încîlcită carte din lume, „Critica raţiunii pure".

Apoi, în strofa următoare, el face aceeaşi operaţie cu opera altui filozof, cu principiul newtonian al gravităţii universale, al vidului care atrage spre massele de materie:

„Nu e nimic, şi totuşi e
O sete care-l soarbe"

Poeziile lui Eminescu au mai totdeauna ceva *livresc,* livresc nu în sensul că-s pedante, ci în sensul că foarte adesea sunt inspirate din lecturile recente ale poetului.

Eminescu iubea cărţile cu o ardoare aproape religioasă. Ele aveau pentru dânsul un caracter de lucru sacru. Credea în ele ca un fidel devot. Şi asta nu fiindcă era un semidoct speriat de cultură, ci pentru că simţea că o carte—de orice fel: filozofică, literară, istorică, ştiinţifică — este mai înainte de toate un imens antrepozit de vise. Pentru Eminescu, marea minune a vieţii era visul. D-l Călinescu a spus-o cu curaj: Eminescu n'a fost nici prea deştept, nici prea instruit. Insuşirea lui fundamentală era o enormă putere de a visa. Eminescu era, într'o oarecare măsură, un semidoct. Lecturile lui erau incoherente, şi cultura sa prezenta incredibile găuri.

Pe unul din manuscrisele dela Academie, se poate citi, ca o notă „aide-mémoire", o descripţie sumară şi naivă a busolii, cu menţiu-

nea că va utiliza toate acestea într'o viitoare poezie. Acest om care cetise metafizică abstruză şi descifrase documente cirilice, afla, la bătrîneţe, care e mecanismul uni aparat curent ca busola. Dar în fond puţin îi păsa lui Eminescu de busolă şi de marinari. Toate aceste realităţi el le privea numai ca isvor de poezie posibilă, ca un rezervor de visuri.

M'am gîndit adesea că ceeace deosebeşte mai ales pe Eminescu de un alt mare poet romîn, de Tudor Arghezi, este că versurile acestuia din urmă nu au nimic livresc. Arghezi este, în cel mai deplin înţeles al cuvîntului, un poet „popular". Şi dînsul e un om cultivat, care a cetit multe cărţi. Dar niciodată nu i-ar veni prin gînd să pună, în versurile lui, ceva luat din vre-o carte oarecare. Arghezi se inspiră direct din realitate, şi *numai* din realitatea romînească, prezentă şi trecută.

Spune el însuşi cum sforţările de muncă zilnică ale străbunicilor lui s'au „sublimat" la dînsul într'o irezistibilă nevoie de a scrie versuri

„... şi din îndemnuri pentru vite
eu am ivit cuvinte potrivite".

Este curios cum Eminescu, chiar cînd adoptă dinadins forma populară (ca în Doină, La mijloc de codru des, Codrule codruţule, etc.), dă impresia că, vrăjit de literatura populară, o *redă* pe aceasta în poeziile sale. Literatura populară este doar *subiectul* poemului. Eminescu nu *face* literatură populară, ci scrie *despre*. Este tot intelectualul, care exprimă în versuri atmosfera lecturilor sale precedente.

Din potrivă, Arghezi, chiar în poeziile lui cele mai simboliste, este poet popular. Intre versul lui şi realitatea romînească nu se interpune nici-o lectură, nici-o contingenţă de civilizaţie universală. Arghezi e, în această privinţă, mult mai *romîn* decît Eminescu. Ibrăileanu spusese odată că Eminescu nu este localizabil geograficeşte, ci e un poet *general „arian"*.

*
* *

Eminescu nu cetise poeziile lui Baudelaire. O putem afirma în toată liniştea. Avem o mulţime de dovezi. Mai întîi, pe vremea lui Eminescu, nimeni nu cunoştea pe Baudelaire în România. Apoi, pentru Eminescu, singura lirică valabilă era cea germană. Afară de asta, Eminescu, tocmai pentru că avea adoraţie pentru cărţi şi-şi trăgea mare parte din inspiraţia sa din lecturile lui diverse, simţia nevoia să vorbească prietenilor despre toate cărţile cetite. Este deci inadmisibil ca, după ce ar fi cunoscut poemele lui Baudelaire, să

nu fi vorbit, entuziasmat, despre ele. „Les Fleurs du Mal" nu-s o carte care se uită sau se citeşte cu indiferenţă. Mai ales la un om cu sensibilitatea intelectuală a lui Eminescu.

Pe de altă parte este tot atît de puţin probabil ca Baudelaire să fi cetit pe Eminescu.

Amintim toate acestea pentru a putea semnala o foarte curioasă întîmplare. Am în faţa mea două poezii. Una de Eminescu, alta de Baudelaire, şi care sunt, în modul cel mai extraordinar, identice.

Toată lumea îşi aminteşte prima strofă din „Floare albastră".

Iar te-ai cufundat în stele
Şi în nori, şi'n ceruri 'nalte
De nu m'ai uita încalte,
Sufletul vieţii mele.

Este interesant ritmul gîndirii în această frază. Autorul începe cu un repros; în versul al doilea prelungeşte dojana cu alte două de acelaş sens; pe urmă, îşi întoarce gîndul într'o direcţie oarecum opusă; în loc să-şi certe iubita, îi face un fel de rugăminte; o rugăminte pe jumătate supărată; autorul nu ştie nici el dacă să fie autoritar şi necăjit, sau supus şi rugător; ezită, şi muzica foarte specială a versului redă mişcarea aceasta şovăitoare a gîndului, cu schimbări de ton, cu rezerve, reveniri. Apoi, la al patrulea vers al strofei, poetul se opreşte brusc. A părăsit tonul explicativ sau interogativ, şi se adresează direct iubitei:

Sufletul vieţii mele!

Cel mai direct fel de a te adresa cuiva este a nu-i spune nimic, ci numai a-i spune pe nume. Şi încă, chemarea pe nume are diferenţe de grad. Cînd zic: „Mario!" însamnă sau că o chem pe Maria să vină, sau o oprese pe Maria să mai vorbească, etc., etc... Dar există — şi asta e specific îndrăgostiţilor — un mod vocativ fără absolut niciun conţinut, sau dacă preferaţi cu un conţinut cît se poate de vag.

Cînd Eminescu exclamă:

„Sufletul vieţii mele" (care este numele de dragoste al unei fiinţe omeneşti), avem tocmai o asemenea adresare directă, patetică şi fără conţinut special.

La un moment dat, Baudelaire se afla într'o situaţie sentimentală identică. Se gîndea la o femee, pe care, tot aşa, o iubea cu o mulţime de rezerve, regrete şi reproşuri. La fel cu Eminescu, el începe, în primele trei versuri, prin a găsi iubitei cusururi diverse. Tonul e puţin iritat şi explicativ. Iar la ultimul vers al strofei, îşi schimbă, şi el, brusc atitudinea, pentru a se adresa direct celei care îi ocupa mintea. Tot aşa ca şi Eminescu, el o chiamă pur şi simplu pe nume. Pe numele ei de dragoste, pe numele pentru care oficierul stării civile este însuşi îndrăgostitul. Eminescu spusese: „Sufletul

vieții mele''. Baudelaire zice: „Sorcière aux yeux alléchants''. Fenomenul este riguros identic. Dar iată întreaga strofă (poemul se chiamă „Chanson d'après-midi''):

Quoique tes sourcils méchants
Te donnent un air étrange,
Qui n'est pas celui d'un ange,
Sorcière aux yeux alléchants!

Identitatea dintre cele două bucăți este uimitoare. Acelaş conținut pasional: întîi rezerve, reproşuri, răutăți, întoarceri şi răsucire a gîndului, apoi, brusc, atac direct, prin chemare pe nume. Aceeaşi lungime de vers: şapte silabe, aceleaşi accente ritmice, aceleaşi cezuri, căzînd în exact aceleaşi locuri. Aceeaşi compoziție a strofei: patru versuri, trei discursive, descriptive şi explicative, iar al patrulea exploziv şi vocativ. Insfîrşit acelaş loc al strofei în poem: în ambele cazuri, este vorba de prima strofă a poemului, adică de faza de *demaraj a gîndului*, faza urnirii, a pornirii din loc.

Incercați a ceti, imediat unul după altul, textul francez şi cel romînesc, aşezînd atenția pe muzicalitatea generală a versurilor: veți avea impresia că auziți de două ori unul şi acelaş lucru.

Toate aceste similitudini şi coincidențe sunt aproape de ajuns ca să ne ispitească a crede că şi în materie de inspirație poetică există determinism, că şi aici „aceleaşi cauze produc aceleaşi efecte'', că atunci cînd poetul se găseşte într'o anumită situație pasională *alege* anumite sonorități metrice şi nu altele, că adică există afinități determinate între cutare stare sufletească şi cutare formă ritmică, şi că această chimie a sentimentului cunoaşte legi şi constante.

De altfel, este în general foarte regretabil că nu avem aproape de loc studii speciale asupra raportului de cauză şi efect dintre conținutul inspirației poetice şi forma metrică, formă ca să zicem aşa muzicală a versului. In afară de banalitățile şcolare explicate în manualele de versificație greco-latină, lucrările asupra versului omit această problemă. Chiar în opera celebră a lui Beaumont, se vorbeşte mai mult despre rimă decît despre sunet ca expresie a gîndului. Poate singura încercare de acest soiu a făcut-o G. Ibrăileanu, cînd a căutat a separa poeziile lui Eminescu după cum ele au fost scrise în iambi sau în trohei, legînd aceasta de starea sentimentală a poetului, de biografia lui, etc...

Fenomenul merită să fie studiat mai în amănunt. Sunt sigur că se poate pătrunde ceva din misterul acestei corespondențe dintre gîndirea poetică şi muzica literară.

Opera lui Eminescu este un material de experiență deosebit de fecund. Puțini poeți au fost atît de exigenți în căutarea potrivirii perfecte dintre mersul gîndului şi sunetul pe care trebue să-l facă

vorbele ce au de exprimat acest gînd. Tot G. Ibrăileanu, vorbind de Satira III-a, spunea că, după pasajul scrisorii:

„De din vale, din Rovine, etc...

care samănă cu un solo subțire de violină, gîndul ia amploarea colectivă a orchestrei, cu mulțime de instrumente, cu alămuri, cu tobe:

De-aşa vremi ne'nvredniciră cronicarii şi rapsozii
Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii şi irozii

exprimînd, prin această schimbare de sonoritate, trecerea dela muzica intimă a confidenții personale la vocea publică şi polemică a justițiarului, a celui ce vorbeşte în numele Istoriei, în numele Popoarelor şi veacurilor.

Vă aduceți aminte de acea „Odă în metru antic'', care începe cu:

„Nu credeam să 'nvăț a muri vreodată''

şi sfîrşeşte cu:

„Ca să pot muri liniştit, pe mine
Mie redă-mă''.

Eminescu fusese — cum zic manualele şcolare — un poet „pesimist''. Moartea era unul din gîndurile sale preferate. Ideea morții se găseşte aproape în toate poemele lui. In unele din ele, ca „Despărțire'', deşi ideea fundamentală este aceea a separației, a pierderii femeii iubite, încet-încet, din tristețe în tristețe, din aducere aminte în aducere aminte, poetul alunecă tot mereu spre gîndul morții; şi odată ajuns aici, ideea morții nu mai poate pleca. Ultima treime a bucății este o splendidă şi sinistră închipuire a morții fizice.

In alte poeme, ca „Mai am un singur dor'' ideea morții este permanentă, dar redusă, restrînsă la un aspect special, la una singură din conduitele morții (şi care e departe de a fi cea mai importantă), la conduita testamentului.

Există însă o bucată unde nu numai că se vorbeşte *despre* moarte, dar unde nu se vorbeşte *decît de asta*, unde moartea e tema fundamentală, „subiectul'', şi unde nu-i vorba de cutare aspect al morții, ci de moarte în genere, de moarte pur şi simplu. Este acea odă în metru antic de care am pomenit mai sus, singura poezie a lui Eminescu scrisă în metru antic.

Și aci găsim perfecta corespondență dintre forma muzicală a poemului și conținutul lui moral. Pentru a exprima ideea morții, idee curioasă întru toate, căci are într'însa patetic și răceală, solemnitate și disperare, este nevoe de sonorități metrice totodată aspre și vibrante, de versuri care să curgă cu o majestuoasă monotonie, cu acea regularitate gravă și seacă, teribilă și nepăsătoare a pendulului de orologiu. Era nevoe de un ritm poetic care să samene cu zgomotul uniform al mașinii de măsurat timpul. Era nevoe de metrul antic.

Orice alt tempo ar fi fost nepotrivit. Și Eminescu și-a dat instinctiv seama de asta. Singura lui poezie unde subiectul este moartea e totodată singura lui poezie scrisă în metru antic. O dovadă mai mult că Eminescu a avut sentimentul acestei corespondențe este în faptul că forma, forma materială a versurilor, el o socoate atît de importantă aici încît o face să figureze în însuși titlul bucății. Poemul se numește „Odă *în metru antic*".

Insfîrșit, încă o dovadă că Eminescu simțea această secretă afinitate dintre ideea morții și scandarea de metronom este că, atunci cînd în cursul unui poem (unde se vorbește de tot soiul de lucruri), gîndul se așază mai insistent pe ideea morții, — deodată versul își pierde elasticitatea, pentru a înțepeni, mîndru și rece, într'o cadență fixă. Vă amintiți de ultimele cuvinte ale Satirei întîi:

„Căci pe toți ce'n astă lume sunt supuși puterii sorții
Deopotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții".

Este foarte rar, foarte extraordinar ca două lungi versuri ca acestea să fie absolut identice, identice pînă în cele mai subtile detalii ritmice. In ambele, cadența este aceasta:

— — / —   — — / —   — — /   — — — / —

Faptul că în interiorul versului fiecare măsură e diferită de celelalte dă și mai mare putere acestei monotonii rezultate din repetarea întocmai a exact aceleiași varietăți, a aceluiaș aranjament în diversitate.

Identitatea este un lucru isbitor mai ales cînd ea se altoește pe diversitate, cînd adică o mare bogăție de detalii se reproduce aidoma, ca număr și ordine de succesiune.

Iată de ce ultimele două versuri ale Scrisorii I cad ca plumbul pe imaginația cetitorului, care nu le mai uită niciodată. Căci ele au cîntat muzica morții, muzică ce va impresiona în totdeauna cel mai tare mințile noastre.

*
* *

Critica literară aplicată la versuri conține ceva fals. Am avut mereu sentimentul că acest gen de critică calcă mereu alături. Lăsînd la o parte cazul (care e, vai, cel mai frequent) cînd critică literară este doar un șir de incoherențe incontrolabile și pretins-sprijinite pe citații (de cele mai multe ori fără nici-o legătură cu afirmația domnului critic) —; păstrînd numai cazurile cînd critica literară purtînd asupra unei opere poetice are valoare critică, avem sau o analiză generală a sufletului poetului, sau o analiză filozofică a ideilor morale cuprinse în operă, sau simple afirmații asupra frumuseții armonice a versurilor. Dar niciodată, sau aproape niciodată nu se pomenește de problema centrală a genului poetic, problemă în jurul căreia gravitează toate celelalte. Este problema corespondenței dintre muzică și conținut pasional, dintre acea muzică specială a cuvintelor și valoarea semnificativă a noțiunilor exprimate de acele cuvinte. Nu s'a zis oare că poezia tinde să fie arta unde fiecare cuvînt trebue să producă efectul lui estetic? Este arta cuvintelor prin excelență, a vrajei pe care vorba o exercită ca atare, prin dublul său efect de sonoritate fizică și rezonanță morală în regiunea visului, a închipuirii noastre. Aceasta e problema adevărată de care trebue să se ocupe critica literară oridecîte ori studiază opera unui poet. Celelalte probleme, secundare toate față de cea dintîi, răsar dela sine odată ce prima a fost pusă. Iată exemplul cu Eminescu. A fost deajuns să privim versurile sale — oricare din ele — subt acest unghiu al corespondenței dintre sunet și imagine, pentru ca toate celelalte probleme (de biografie, de temperament, etc...) să răsară mai clare, grupate organic în jurul chestiunii centrale.

D. I. SUCHIANU

UNDE-I MAMA?

Jan, fratele meu Jan,
Unde-i mama?
Era'n patu-acesta mic
Cât o masă, —
Patu'n care ne-am jucat
Când eram copii, acasă.

Am plecat doar împreună
Ale noastre umbre mari
Peste trupul ars de boală
Ca s'o întrebăm ce-o doare.
Şi acuma, unde-i oare?...

Inpetrise'n ea tăcerea,
Ca înghețul
Gândul fără de cuvînt; —
Vorba noastră n'ajungea
Până'n malul lumei ei,
Risipită ca de-un vînt.

S'a uitat la noi atentă,
Parcă am fi fost departe
Parcă-am fi rămas în urmă,
Parcă i-am eşit în cale
Pentru 'ntîia oară
Şi-o împiedecăm să moară.

Din pridvorul veşniciei
Sta cu fața înspre noi
Şi era departe, foarte,
Şi nedumerită, tare:
Că trăeşte sau că moare?
N'am putut să ştiu;
Nici odată n'am să ştiu.

Şi-am rămas ca doui străini
Pe un țărm cu ceață groasă.
Ea mereu s'a 'ndepărtat,
Mereu, —
Parcă-aşa, plutind pe-o apă
Limpezită ca un cer
Lîngă care am rămas
Nemişcați şi tu, şi eu...

Ce departe şi ce 'ncet s'a dus
Cum privea la noi, mirat
Şi 'ntrebător, —
Ca un copil ce-atunci întîi vedea
Doi oameni printr-un nor,
Pe care nu-i mai cunoştea...

Mai tîrziu, în asfințit
Unul care'a 'nebunit
A luat lopata 'n mînă
Şi i-a pus în ochi țărînă.

DEMOSTENE BOTEZ

REMUŞCĂRILE DE ORTOGRAFIE ALE UNUI ROMANCIER

Domnului J. Byck

N'aş putea spune îndeajuns cu ce nelinişte am dat „bun de tipar'' ultimei mele cărţi.

Pînă ce n'ai scris aceste trei cuvinte, cartea este încă a ta. Mai ai timp să revii, să îndrepţi, să repari. Nimic irevocabil nu s'a întîmplat. Dar cînd ai scris aceste ultime trei cuvinte, lucrurile îţi scapă definitiv din mînă. Nu mai eşti stăpînul scrisului tău, care din acel moment devine un „obiect''.

Toate îndoielile, toate temerile, toate scrupulele sunt de acolo mai departe ineficace, tîrzii, de prisos.

Cartea va rămînea definitiv aşa cum se află: cu greşelile ei de tipar, cu greşelile ei de ortografie şi, desigur, cu păcatele ei mai adînci, mai grave, de stil, de expresie, de viaţă.

Cititorul nu va cunoaşte niciodată sentimentul de ireparabil care se ascunde în aceste cuvinte de despărţire: „bun de tipar''.

Nu vreau să vorbesc aici despre remuşcările literare pe care mi le dă apariţia cărţii mele. Este în definitiv o chestiune care mă priveşte exclusiv. In literatură bunele intenţii nu servesc la mare lucru, iar remuşcările nu scuză nici ele nimic.

Cred însă că pot vorbi cu mai multă libertate despre alte lucruri, ce nu cad cu totul în răspunderea mea. Bunăoară despre greşelile de ortografie. Pe cele de tipar le las deoparte. Am ajuns de mult la convingerea că sunt inevitabile şi m'am învăţat să le primesc cu resemnare, ba chiar, uneori, cu anumită curiozitate amuzată. Personal, am o aptitudine specială de a remarca erorile de tipar, cu o întîrziere de patru-cinci ani.

Mă uit rar prin cărţile mele mai vechi, dar de cîte ori mi se întîmplă totuşi să le deschid, găsesc neapărat o nouă recoltă de greşeli de tipar, pe care pînă atunci nu le-am văzut.

Sunt texte pe care, la timpul lor, le-am citit în corecturi de cîte cinci ori , fără să observ totuş atunci erori, care azi mi se par sări-toare în ochi. (Cred că este în acest fapt nu numai anumită oboseală fizică a ochilor, care încep să parcurgă mecanic fraze prea bine cunoscute, dar şi un fel de silă de lucrurile pe care le-ai scris şi pe care eşti grăbit să le arunci, să le uiţi...).

Şi pe urmă, ceea ce ne obişnueşte cu greşelile de tipar şi ne face să le primim cu oarecare scepticism, este jurnalismul. Cine şi-a văzut ani de-a-rîndul, zi de zi, scrisul mutilat în ziare şi reviste, pierde suferinţa din primele timpuri ale debutului, cînd o greşală de tipar i se părea o catastrofă.

Mărturisesc că mai puţin resemnat, mai puţin nepăsător sunt cu greşelile de ortografie. Multă vreme în această materie autoritatea supremă a fost pentru mine d. Arghir, profesorul meu de gramatică din cursul inferior de liceu, dela care am învăţat cîteva reguli sacre. D. Arghir le aplica fără milă, cu intoleranţă, cu rigiditate, impasibil la frumuseţea textelor, dar intransigent în privinţa punctuaţiei.

„*J'ai toujours honoré ceux qui défendent la grammaire, ou la logique*, spune undeva Marcel Proust. *On se rend compte cinquante ans après qu'ils ont conjuré de grands périls*''.

Intransigenţa gramaticală, chiar cînd merge pînă la manie, pînă la idee fixă, mi s'a părut totdeauna mai mult înduioşătoare decît stupidă. Sunt departe de a fi un „purist'', dar tocmai de aceea îmi dau seama că libertatea prea mare a literaţilor, trebue să-şi găsească o compensaţie, dacă nu un corectiv, în asprimea belferilor.

Cu regulile pe care le învăţasem dela d. Arghir, m'am crezut ani de-a-rîndul în deplină securitate. Ortografia romînă era pentru profesorul meu o disciplină exactă. Acest sentiment de siguranţă l-am pierdut însă în ziua în care am aflat că una din cele mai solide reguli ale sale era greşită .

Imperfectul verbelor de conjugarea patra—ne spunea d. Arghir—se scrie cu *i*, nu cu *e*: *iubiam, fugiam, simţiam, citiam*...

Aşa eram de sigur de acest adevăr, încît nu numai că ani de zile am scris imperfectul verbelor de a patra cu *i*, dar eram gata să port cele mai îndîrjite lupte polemice pentru apărarea lui.

Cînd am pierdut acest *i*, întreg sistemul ortografic al d-lui Arghir s'a năruit. Mă simt de atunci pierdut, fără busolă în pădurea ortografiei romîne.

Nu există din nefericire o instanţă supremă, care să emită în această materie judecăţi sigure, valabile pentru toată lumea. Fiecare scrie cum îi vine. Arbitrarul cel mai dezordonat domneşte în scrisul nostru.

Reformele ortografice decretate de Academie se ştie cu ce violenţă au fost contestate de specialişti. De altfel academicienii înşişi

nesocotesc decretele instituției lor. Lăsînd deoparte micile manii pitorești ale unuia sau altuia, de care ne-ar fi greu să rîdem tocmai aici, în paginile Vieții Romînești, care a făcut din înlocuirea lui „*â*" cu „*î*" mai mult decît un nărav, o tradiție, lăsînd deoparte aceste ciudățenii individuale, care au cel puțin meritul de a exprima o intenție, o atitudine sau măcar o încăpățînare, dezordinea noastră ortografică vine mai ales din neglijență și din lene.

Ar trebui să ne decidem a nu avea în chestiuni de ortografie idei personale.

Ar trebui să primim cu supunere regulile comune, așa cum primim ordonanțele municipale de circulație. Justa ortografie mi se pare că este și ea o îndatorire cetățenească.

Dar există oare o „justă ortografie"?

Niciodată decît acum, în timp ce făceam corecturile cărții mele, răspunsul nu mi s'a părut mai greu. Fără să am ambiția de a găsi soluții teoretic fundate, aș fi vrut ca cel puțin dela caz la caz, să mă pot fixa la scrierea justă a cuvintelor. La fiecare rînd, mi se părea că întîlnesc dificultăți și îndoeli. Cele care pot fi tranșate printr'o soluție de principiu, sunt cele mai simple. Bunăoară, odată pentru totdeauna am hotărît că ortografia noastră fiind fonetică, vom scrie cu *z* și nu cu *s* cuvintele care cuprind acest sonet: zbor, zbatere, zgomot, dezbrăcat, dezordine, gleznă...

E adevărat că uneori vechea deprindere a lui *s* ne trage înapoi și învinge prin inerție. Nu știu ce spirit concesiv, nu știu ce lipsă naturală de fanatism ortografic m'a făcut să las în textul tipărit cînd *glesnă*, cînd *gleznă*. Adevărul e că răspînditul *s* triumfă peste tot, în presă și în literatură [1]). Dacă aș dori ca romanul meu să aibe o nouă ediție, ar fi, între altele, și pentru dorința de a pune de acord cîteva scrieri diferite ale aceluiaș cuvînt.

Mă resemnez cu greu să dublez consoanele în anumite cuvinte: înnecat, înnorat... Nici nu cred că fonetic această dublă consoană indică o pronunțare exactă și de altă parte am impresia că este o prețiozitate ortografică. Dar de vreme ce m'am hotărît să nu am opinii personale, ci să mă supun în totul legii, m'am supus.

Cînd te apleci cu oarecare atenție asupra unui text și vrei să-l verifici vorbă cu vorbă, ezitările sunt nenumărate.

Cum trebue scris: *coloare* sau *culoare? nour* sau *nor* [2])? *greșeală* sau *greșală? Decemvrie* sau *Decembrie? străin* sau *strein? suferă* sau *sufere?*

---

[1]) Pînă și d. Mihail Sadoveanu — care rămîne pentru noi, în aceste chestiuni, autoritatea ultimă — lasă să apară în ediția definitivă a Operelor sale — ediție ce urmărește în primul rînd „unitatea ortografică" — *desnădăjduit, deslănțuit, ovăs* etc.

[2]) Sadoveanu scrie „nour", fără să știm dacă este în limbajul său un provincialism sau o recomandare generală de pronunție.

Ce este mai plictisitor este că uneori nici una din cele două forme propuse nu este categoric greșită, lucru care nu ne obligă totuș mai puțin să optăm pentru una singură, căci nu e posibil să rămînem mereu în îndoială, în indiferență.

După cum se vede, în exemplele de mai sus, nu e vorba numai de ortografie, ci de însăși rostirea cuvîntului.

Mai puțin grave, dar la fel de dese sunt diferențele strict ortografice: *nicio* și *nici o*, *niciun* și *nici un*, *deadreptul* și *d-a-dreptul*, *dealungul* și *de-a-lungul*.

In cei mai buni scriitori ai noștri (și în primul rînd în Sadoveanu) găsim ambele forme, iar mult mai des pe cele greșite. De altfel e atît de greu să știi unde anume este greșala. Dacă ar fi după mine, eu aș scrie *deadreptul, dealungul* într'un singur cuvînt, dar oamenii de specialitate pe care i-am consultat, m'au asigurat că forma cealaltă este mai corectă, fără ca totuși în privința aceasta să existe un criteriu sigur, un argument hotărîtor.

Poate că asemenea incertitudini nu pot fi rezolvate decît prin consens general. In orice caz, nu e de admis ca să scriem fiecare după bunul nostru plac.

Nu totdeauna mi-a fost ușor să mă supun avizului competent, pe care îl primeam. De exemplu mi se părea greu, supărător, ba chiar strident să scriu cuvîntul *skior*. Eu pronunțam *skieur* și nu văd cu ce altă ortografie putem indica sunetul franțuzesc *eu*. Am lăsat deci cu toată îndîrjirea *skieur* la prima corectură, l-am păstrat la a doua corectură, dar în cele din urmă, cînd a fost să dau bunul de tipar și cînd am văzut că nici unul din linguiștii pe care îi consultam (poate cu o disproporțională insistență) nu voia să mă aprobe cînd și d. Al. Rosetti și d. Al. Graur și d. J. Byck excludeau în mod absolut întrebuințarea lui „*eu*", am abandonat poziția și am corectat peste tot, scriind *skior* în loc de *skieur* și *șofer* în loc de *șofeur*.

Păcatul acestei ortografii forțat localizată este că atrage după sine și schimbări de pronunțare, nu totdeauna firească. (Băgați de seamă că în ultimii ani nu se mai spune *peisagiu, personagiu, miragiu*, ci *peisaj, personaj, miraj*, ceea ce este desigur mai just, dar arată în același timp forța de sugestie a unei ortografii schimbate). Dacă „skior" mi se pare la urma urmelor posibil (deși are păcatul că nu se poate utiliza la feminin, fiindcă nimeni nu va zice „skioară"), în schimb *șofer, dizer* este hotărît oribil.

Ortografia neologismelor ar trebui în principiu să fie simplă: scriem un cuvînt în forma lui de origine atunci cînd el încă nu e intrat în uzul comun și îl scriem dimpotrivă romînește, atunci cînd întrebuințarea lui e curentă. Nimeni nu va scrie *vischi* în loc de *whisky* sau *odicolon* în loc de *eau-de cologne*, dar deasemeni nimeni nu se va simți obligat să scrie *chomeur* sau *marron*.

Oricît pare de simplă şi de limpede această regulă, plină de bun simţ, aplicarea ei nu e mai puţin incomodă uneori.

Unul din cuvintele cele mai întrebuinţate în ultima mea carte şi care mi-a dat mai multe remuşcări a fost *ruksac*.

Erau două soluţii ortografice la fel de legitime. Să-l scriu romîneşte pur şi simplu *ruczac* (căci e un termen nu numai de neînlocuit, dar de multă vreme intrat în limbajul nostru) sau să-l scriu în forma lui originară: *rucksack*. N'am avut destul curaj nici pentru o soluţie, nici pentru cealaltă. *Ruczac* mi se părea o ortografie prea îndrăzneaţă, prea simplificatoare; în schimb *rucksack*, cu dublul *ck* era prea complicat, iar la genitiv deadreptul imposibil.

Şi atunci — mi-e ruşine să mărturisesc — am ales o formă bastardă, tranzacţională, cu totul arbitrară, cu totul greşită, scriind *ruksac* — scriere pe care de atunci o visez şi noaptea, în visele mele de ortografie.

MIHAIL SEBASTIAN

O PREJUDECATĂ A FILOZOFILOR

Un raţionament tip al filozofilor ce s'au ocupat de teoria cunoaşterii e următorul:

Percepţiile nu sunt întru nimic supuse voinţii. Spre pildă, dacă mă aflu într'un loc anumit şi dacă ochii îmi sunt îndreptaţi într'o direcţie anumită, nu pot vedea orice vreau, ci doar un anumit aspect (al lucrurilor ce mă înconjoară). Dimpotrivă, imaginaţia, fantazia nu depind decît de voinţa mea: pot să-mi închipui un centaur, un peisaj japonez sau ori şi ce poftesc, singur capriciul meu decide. Acesta ar fi motivul (sau unul din motive) care determină inteligenţa să admită realitatea lumii materiale. Instinctiv şi inconştient omul argumentează astfel: dacă ceia ce văd, aud etc. nu e determinat de voinţa mea, trebue să fie determinat de alt ceva, şi acel ceva e „realitatea materială". De altfel, pretind filozofii, această argumentare inconştientă e îndreptăţită; ea e nu numai unul din izvoarele credinţii instinctive în realitatea lumii materiale, dar şi una din dovezile acestei realităţi.

Au judecat aşa foarte mulţi filozofi; ca exemplu vom cita doi din ei. „Constrîngerea ce ne-o impun senzaţiile noastre, ne arată că conştiinţa e limitată printr'o realitate care nu se confundă cu ea". (Alois Riehl: Der philosophische Kritizismus. 1925, vol. II, p. 94). — „Ce impresionează subiectul în timpul percepţiei? Dacă agenţii impresiunii ar fi interiori subiectului, acesta ar putea să-şi provoace percepţia pe care ar dori-o. Dar percepţia nu posedă o astfel de putere absolută, şi tocmai prin aceasta se deosebeşte de libera fantazie. E evident că percepţia e legată de ceva pe care nu-l stăpîneşte". (Nicolai Hartmann: Grundzüge der Metaphysik der Erkenntnis. 1921. p. 107).

Pretind că avem aface aci cu o prejudecată filozofică, şi că între percepţie şi imaginaţie nu există nici o opoziţie din punctul de vedere al supunerii sau al libertăţii faţă de voinţă, ci un paralelism aproape perfect.

Vreau să văd, din faţă şi dela trei metri distanţă, felinarul acela, care acum se află la o mare depărtare de mine; vreau deci să am o anumită „imagine perceptivă". Pentru asta trebue să merg

pînă la un loc potrivit și să-mi îndrept ochii spre felinar; trebue deci să fac o sforțare de un anumit fel, o sforțare care constă în mișcare, să-i zicem o sforțare „cinestezică". Sforțarea poate fi mai mare (dacă, spre pildă, sunt silit să trec, pentru a ajunge la țintă, peste niște grămezi de pietre) sau mai mică (dacă drumul mi-e liber); să fac sau să nu fac această sforțare depinde de voința mea, dar după ce am făcut-o voi avea, vrînd nevrînd, o anumită percepție și nu alta. — Vreau să-mi amintesc mutra unui cunoscut pe care nu l-am mai văzut de mult; vreau deci să am o imagine interioară, după cum adineaori urmăream o imagine perceptivă. Pentru aceasta va trebui să-mi dau osteneală concentrîndu-mi gîndurile asupra acelei persoane, asupra anumitor împrejurări cînd am văzut-o mai bine, toate întovărășite de o sforțare caracteristică, să-i zicem sforțare „imaginativă" (această sforțare este, bine înțeles, specifică, deci deosebită de oricare altă sforțare imaginativă, de pildă de acea ce mi-ar aduce în minte altă mutră). Sforțarea depinde de voința mea, dar după ce am făcut-o voi avea, vrînd nevrînd, o anumită imagine interioară și nu alta. — Iată, așa dar, un perfect paralelism între percepție și imaginație.

De sigur, atît timp cît nu mișc nici trupul nici direcția privirii, am o percepție unică și în acelaș timp pot face să se perinde în fantazie imaginele cele mai diverse. Dar asta dovedește numai că sforțările imaginative sunt eficace doar în domeniul imaginației, nu în cel al percepției. Și bine înțeles, pot face și experiența inversă: mențin o aceiași imagine în minte și umblu; astfel voi avea o imagine interioară unică paralel cu o multiplicitate de percepții.

Ca să mențin o percepție vizuală, deci, ca să țin privirea imobilă, trebue să fac un efort care în scurt timp devine foarte penibil și nu mai poate fi prelungit; sunt silit în curînd să dau libertate ochilor să se plimbe de colo, colo, cum le e obiceiul, și deci libertate percepțiilor să se perinde neîncetat. Exact la fel cu imaginea interioară: printr'un efort *sui generis* pot să o mențin scurt timp neschimbată; dar lucrul e tot mai greu, în curînd trebui să-i „dau drumul" și imaginile se perindă iar în voie. Cu deosebirea că știi aproximativ ce ai să vezi dacă dai frîu liber ochilor (căci cunoști lucrurile din odaie) și nu știi ce imagini are să-ți trimită fantazia. Cu alte cuvinte, cunoști mai bine legile percepției decît pe ale imaginației, și anume pentru că sforțările cinestezice sunt legate de mișcări (după cum le arată numele), iar pe acestea mintea le poate reprezenta, descompune, recompune după voie. Tot de aceia poți să descrii ce trebue să faci ca să ai o anume imagine perceptivă (spre pildă „faci trei pași înainte, apoi doi la stînga" etc.) și nu poți descri sforțarea necesară pentru a realiza o imagine „internă".

Ca să am o aceiași percepție vizuală a unui obiect, trebue să fac uneori *o* sforțare cinestezică, alte ori *alta*: dacă mă aflu în apropierea obiectului sunt necesari pași puțini, dacă sunt departe, pași mulți, direcția poate varia de asemenea etc. La fel cu imaginile interioare: ca să imaginez acelaș peizaj, spre pildă, îmi ajunge uneori o clipă, alte ori îmi trebue o sforțare grea de cîteva minute; alte ori în fine lucrul mi-e cu desăvîrșire imposibil, după cum e imposibil cîte o dată, din pricina unor obstacole materiale, să ajungi în locul de unde ai avea vederea dorită. Iarăși cu deosebirea de adineaori: de obicei știu dinainte dacă îmi va fi posibil să am o percepție vizuală, știu de asemenea dacă, pentru a o avea îmi va trebui o sforțare prelungă (adică dacă va trebui să merg mult) etc.; dimpotrivă, cînd e vorba de o imagine interioară, nu știu dinainte nimic din toate acestea. Se dovedește iarăși că cunosc mai bine legile percepției decît pe ale imaginației. Dar deosebirea nu e esențială, și e trecătoare, poate.

Adesea nu e nevoie de nici un fel de sforțare ca să-mi imaginez ceva: mă gîndesc de pildă la un prieten și, în aceiași clipă, fără să vreau, mi se înfățișează imaginea lui. Cu percepțiile lucrul se petrece la fel: abea m'am gîndit la călimara de pe masă, și privirea mi s'a și îndreptat spre ea, „de la sine", fără urmă de sforțare sau măcar de intenție. Dimpotrivă, ar fi trebuit să fac o sforțare ca să *împiedic* ochii să caute călimara, după cum, în exemplul de adineaori, mi-ar fi trebuit o sforțare ca să împiedic imaginea prietenului să mi se înfățișeze.

Ni se va spune, de sigur: „prin sforțări cinestezice potrivite pot să văd, din diverse puncte, tot ce se află în odaia asta, cel mult tot ce se află pe lume, adică un număr relativ restrîns de aspecte; dimpotrivă, cînd e vorba de imagini interioare, pot să-mi imaginez *orice*. In acest sens percepția e limitată de ceva independent de voința mea, pe cînd imaginația e liberă". Dar și acest raționament e înșelător. Să vedem într'adevăr ce relație e, din acest nou punct de vedere, între percepție și imaginație. Foarte multe priveliști îmi pot fi date fie de percepție, fie de imaginație. Un pătrat, un cal, un om, un scaun pot fi tot atît de bine văzute sau închipuite. Dar multe alte priveliști nu pot fi cu nici un preț închipuite ci numai văzute. Să presupunem că vreau să *văd* un poligon cu 127 de laturi; va trebui să desenez pe o suprafață mare, de pildă pe un perete, un astfel de poligon, și apoi să-l privesc. Ori cîtă fantazie vizuală ar avea însă cineva, îi va fi imposibil să-și închipue un poligon cu 127 de laturi; va imagina cel mult o figură cu foarte multe laturi, fără să știe dacă sunt exact 127 la număr. Tot astfel poți vedea, dar nu imagina, o suprafață împestrițată cu 50 de culori diferite. In general nu poți imagina nici un lucru prea detaliat. Pe de altă parte, multe alte aspecte le poți doar imagina dar nu vedea: peisagii fantastice, animale fabuloase vii etc. In rezumat, majoritatea aspectelor le pot și vedea și imagina, sunt altele care nu pot fi decît văzute, altele doar imaginate. Astfel paralelismul dintre percepție și imaginație se menține neștirbit.

*
* *

Am spus că teoria pe care o combatem e curentă între cei ce s'au ocupat de teoria cunoaşterii; dar nu e numai atît. Fără să fie cunoscută de marele public, ea e totuşi un loc comun *en puissance*: are falsa evidenţă caracteristică atîtor locuri comune. Faptul e uşor de verificat. Spune-i cuiva: „nu depinde de voinţa ta să vezi ori ce vrei, dar de imaginat, poţi imagina ce pofteşti"; afirmaţia are să-i pară incontestabilă. Ba mai mult chiar: impresia de „evidenţă" pe care ţi-o dă afirmaţia nu încetează nici după ce ţi-ai dat seama că e falsă.

Această evidenţă înşelătoare se explică prin faptul că suntem convinşi de realitatea lumii materiale. In subconştient se petrece următorul raţionament: „ceia ce percep sunt obiectele reale din jurul meu, *ele* îmi impun imaginile perceptive, şi nu voinţa mea; dimpotrivă imaginile interioare nu corespund unei realităţi, deci singură voinţa mea le determină; aşa dar percepţiile sunt independente, imaginile interioare dependente de voinţa mea".

După cum vedem, departe de a dovedi realitatea lumii materiale, prejudecata de care ne ocupăm izvorăşte pe nesimţite din credinţa în acea realitate.

*
* *

Am constatat un paralelism aproape perfect între imaginea perceptivă şi cea interioară: fiecare din ele are nevoie pentru a se produce, de o sforţare specifică; realizarea uneia ca şi a celeilalte e une ori uşoară, alte ori grea, alte ori imposibilă. Aşa dar între percepţie şi imaginaţie nu e o deosebire esenţială în ce priveşte dependenţa faţă de voinţă. Dar dacă *această* deosebire nu există, trebue să existe altă deosebire esenţială, care să explice convingerea naturală omului, că percepţiilor le corespunde o realitate materială, imaginilor interioare nu. Care e acea deosebire, şi cum explică ea deosebirea de interpretare între cele două feluri de imagini?

O doctrină filozofică scapă de această problemă: *Intuitivismul*. „Intuitiviştii" spun: „percepţia e un contact direct cu lumea materială; convingerea despre existenţa obiectului pe care îl văd nu se bazează pe un raţionament, conştient sau inconştient, actual sau virtual, ci pe o intuiţie imediată. In timpul percepţiei ţi-e dat obiectul însuşi, nu o imagine a lui. Cînd eşti trist, simţi tristeţea direct, nu ajungi la concluzia că eşti trist pe baza vre-unor premise; tot atît de nemijlocit cum percepi tristeţea, percepi existenţa obiectului pe care îl vezi". — Avantagiul acestei teorii e evident: după ea deosebirea între percepţie şi imaginaţie consistă chiar în faptul că prin percepţie şi *numai* prin ea iei contact cu obiectele materiale. Astfel problema de adineaori e rezolvată înainte de a fi pusă, sau, mai exact, e evitată.

Din nenorocire această teorie nu se poate susţine. Dacă obiectul ţi-ar fi dat în chip nemijlocit, ar trebui să nu te poţi înşela nici o dată asupra lui (aşa cum nu te poţi înşela despre ce simţi în clipa de faţă) şi, după cum ştim, acelaş obiect ne pare cînd mai mic (după depărtare), cînd de o culoare, cînd de alta (după lumină) etc. Dar pot să mă înşel chiar în ce priveşte *existenţa* obiectului. Astfel, fără să mai invocăm visurile şi halucinaţiile, să analizăm pe scurt cazul imaginei din oglindă. Comparînd un obiect cu copia lui din oglindă, simţul comun spune: obiectul există, imaginea nu. Intuitivistul ar putea răspunde: tot simţul comun admite alte ori că imaginea *există* în felul ei, căci nu-ţi pare absurd cînd auzi spunîndu-se: ca *să existe* o imagine, obiectul trebue aşezat în faţa oglinzii. Să admitem această interpretare, să admitem deci că şi imaginea din oglindă există în felul ei. Dar chiar intuitivistul cel mai ortodox recunoaşte că imaginea există *alt fel* decît obiectul. Am avea aşa dar o „existenţă de obiect" şi o „existenţă de imagine". Dacă aşi lua cunoştinţă nemijlocit de aceste existenţe (în timpul percepţiei obiectului sau a imaginii) ar trebui să fie imposibilă confuzia între ele, după cum e imposibil să crezi că te simţi vesel cînd te simţi trist, sau că ai senzaţia roşu cînd de fapt ai senzaţia verde; ori, după cum ştim cu toţii, dacă oglinda însăşi nu e vizibilă, nu poţi să-ţi dai seama, numai cu văzul, dacă vezi un obiect sau o imagine.

*
* *

Intuitivismul pe care l'am criticat acum ar putea fi numit „gnoseologic"; el se poate restrînge la pretenţii mai modeste: la intuitivismul „psihologic". Acesta grăieşte astfel: „o imagine perceptivă are anumite însuşiri; să admitem că „văd o minge": asta înseamnă că am o imagine roşie, mică, sferică etc.; printre aceste însuşiri, alături de ele şi egal îndreptăţită cu ele, e aceia de a se prezenta ca existînd, deci însuşirea „existenţială". Nu importă aci dacă obiectul corespunzînd percepţiei există cu adevărat; principalul e că însuşirea existenţială a imaginei perceptive e la fel „imediată" şi inerentă imaginei ca şi forma, mărimea şi coloarea ei. Astfel că nu are sens să zici că imaginea *semnifică* sau *afirmă* existenţa, ci trebue să zici că existenţialitatea e o însuşire a imaginei perceptive, însuşire care o deosebeşte de imaginile interioare. La fel fără sens ar fi să zici că mărimea şi forma imaginii „afirmă" coloarea ei".

Acesta e intuitivismul psihologic. Trebue să spunem că într'o privinţă suntem de acord cu el: afirmaţia „acest obiect există" nu e trăită psihic, nu e „conştientă". Credem că spiritul nostru interpretează imaginea ca afirmînd existenţa obiectului, dar afirmaţia e implicită, nu explicită. Existenţa obiectului se prezintă ca *cuprinsă*

în percepţie, de parcă am percepe-o cu ochii. Dar tot aşa cînd aud, de pildă, propoziţia „mi-e sete", interpretarea sunetelor pe care le aud (şi care reprezintă fraza întru cît e fenomen sonor) nu e conştientă, nu gîndesc „aceste sunete au cutare înţeles", ci înţeleg dintr'o dată; înţelesul e, oare cum, *cuprins* în sunete, de parcă aşi înţelege cu auzul, nu cu mintea. Şi totuşi nu se poate nega că sunetele „mi-e sete" *afirmă* o anumită stare a celui ce vorbeşte; dimpotrivă, nu s'ar putea spune că unele însuşiri ale acestor sunete afirmă alte însuşiri: de pildă că, dacă „mi-e sete" e zis cu voce tare şi ascuţită, tăria sunetelor „afirmă" ascuţimea lor. Tot aşa pot spune că imaginea perceptivă sensibilă *afirmă* existenţa obiectului, fără ca o relaţie „afirmativă" asemănătoare să aibă loc între însuşirile sensibile ale imaginei.

Intuitivismul psihologic mai are o faţă care nu îi e esenţială dar care merită considerată de o parte: el afirmă că imaginea posedă însuşirea existenţială de la început, îndată ce apare, chiar la copilul de curînd născut, aşa cum ea posedă de la început coloarea, şi că nu a cîştigat această însuşire mulţumită experienţei. Teoria ne pare puţin probabilă, dar chiar dacă ar fi adevărată, lucrul nu ar contrazice părerea noastră. Intr'adevăr să presupunem că, peste sute de mii de ani, evoluţia biologică ar realiza un neam de oameni, sau mai bine de supra-oameni, la cari graiul să fie înăscut. Atunci un copil de curînd născut căruia i-ar fi sete ar spune „mi-e sete", fără a fi învăţat să vorbească (din exces de naţionalism presupunem că limba înăscută va fi cea romînească); asta nu ne împiedică să zicem că aceste sunete, că aceste vorbe, *afirmă* starea de sete la cel ce vorbeşte. Deci, nu originea legăturii între semn şi lucrul semnificat importă, cînd e să hotărîm dacă avem aface cu o afirmaţie, sau nu, ci *alt ceva*. Ca să precizăm acest alt ceva să luăm încă un exemplu. Se pare că chiar copiii de curînd născuţi se sperie de gesturi sau strigăte ameninţătoare. Asta nu dovedeşte numai decît că copilul *a înţeles* gestul sau strigătul, deci că ele *afirmă* pentru el un pericol: poate gestul sau strigătul i se prezintă ca „spăimîntătoare", ca „grozave", aşa cum o mîncare i se prezintă ca gustoasă. Gustul bun e una din însuşirile mîncării; copilul nu *înţelege* mîncarea ca afirmînd gustul bun, ci o percepe ca gustoasă; tot aşa, el percepe poate strigătul ca spăimîntător, nu e înspăimîntat pentru că înţelege semnificaţia ameninţătoare a strigătului. Ce trebue, aşa dar, să se adaoge, ce trebue să se schimbe, ca să aibă loc cu adevărat *înţelegerea unei afirmaţii?* Inţelegi o afirmaţie (în sensul larg dat aci acestui cuvînt) atunci cînd o percepţie te lasă convins de un fapt care e alt ceva decît percepţia însăşi. Dacă *percepi* doar un strigăt spăimîntător, ştii numai că auzi nişte sunete avînd cutare însuşiri, între cari aceia de a fi spăimîntător; astfel cunoaşterea nu depăşeşte sfera percepţiei însăşi; n-ai *înţeles* deci strigătul. Dacă însă el îţi dă convingerea că un pericol te ameninţă, l'ai interpretat, fie şi inconştient, i-ai înţeles afirmaţia; căci una e strigătul,

alta e pericolul. La fel putem spune: una e imaginea, alta e existenţa obiectului; dacă în urma percepţiei rămîi convins de o existenţă obiectivă, înseamnă că prima „afirmă" pe cea de a doua.

Privesc cîteva clipe tocul din faţa mea, apoi îmi întorc ochii de la el. Intuitivismul spune: „ai avut intuiţia directă a existenţii tocului, apoi n'ai mai avut-o". Totuşi convingerea mea instinctivă a existenţii tocului nu e cu nimic mai slabă acum, de cînd nu-l mai văd; nu sunt cît de puţin tentat să cred că acum el nu mai există. De ce? Pentru că aşa zisa intuiţie directă e de fapt o interpretare, mai precis, e înţelegerea unei afirmaţii. Tot aşa cînd aud pe cineva spunîndu-mi „mă doare capul", rămîn convins că durerea acelui om nu ţine numai cît timp i-am auzit afirmaţia, ci şi după aceia. Dimpotrivă, cînd e vorba de o intuiţie directă, cînd spre pildă simt *eu* durerea mea, această durere încetează în clipa cînd nu o mai simt, ea nu „există" decît atît cît o simt.

E o problemă adevărată (nu o pseudo-problemă) cum reuşeşte copilul să înţeleagă ţipătul ca semn de pericol, chiar dacă înţelegerea e primitivă şi deci dacă nu e datorită experienţii; la fel, e o problemă de ce interpretăm imaginile perceptive ca afirmînd existenţe. Dar explicaţia prin independenţa percepţiei faţă de voinţă e o iluzie, după cum am arătat la început.

*
* *

Aşa dar suntem siliţi să renunţăm la intuitivism şi să revenim la întrebarea de adineaori: ce însuşire esenţială posedă imaginea perceptivă spre deosebire de cea interioară, încît să fim determinaţi a considera numai pe cea dintîi ca corespunzînd unei realităţi materiale?

Credem că sunt două astfel de deosebiri esenţiale. Mai întîi tigrul imaginar nu poate să te sfîşie, nici hrana imaginară să te hrănească; cu alte cuvinte, percepţiile au importanţă practică, imaginile interioare nu. A doua deosebire e mult mai importantă. Considerînd poziţia ocupată de trupul unui semen al meu, nu pot şti ce anume îşi imaginează el, dar ştiu ce percepe; căci experienţa mi-a arătat că la poziţii egale ale trupurilor corespund percepţii egale. Percepţiile sunt deci, într'un anumit sens, comune oamenilor, şi formează un fel de punte de la o conştiinţă la alta.

Cum anume însuşirile acestea hotărăsc spiritul omenesc să admită realitatea materială, aceasta e o problemă pe care am tratat-o în scrieri anterioare şi ea trece de marginele acestui articol.

IOAN D. GHEREA

DIN RAINER MARIA RILKE

AMURG ÎN SKANIA

Parcul e sus. Ca dintr'un foişor
din umbra lui acuma mă cobor
şi ies în şes şi în amurg şi'n vînt,
acelaş vînt pe care-l simt şi norii,
apele limpezi şi aripa morii
ce'n zarea cerului se învîrteşte.
Acuma sînt şi eu un lucru 'n mîna lui,
din toate-aceste ceruri cel mai mărunt. — Priveşte:

Acesta-i oare-un singur cer?
O limpede, albastră nesfîrşire,
pe care-aleargă nouri străvezii,
şi 'ngrămădiri de alb din cînd în cînd,
şi'n zare tonu-acela gri, subţire,
pe fondul roz al serii ondulînd,
şi peste toate, calma strălucire
a soarelui care apune...

Stranie alcătuire
în sine zbuciumată şi sprijinită 'n sine,
cu aripi uriaşe şi chipuri şi cortine
şi munţi în faţa celor dintîi stele,
şi-o poartă 'n depărtări adînci, pe unde
doar păsările dacă pot pătrunde...

O, TU IUBITĂ

O, tu iubită
dinainte pierdută, niciodată 'ntîlnită,
eu nu mai ştiu care cîntec ţi-e drag.
Nu mai încerc, cînd viitorul vine,
să te găsesc. Toate marile
imagini din mine, priveliştea văzută în zare,
tîrguri şi turnuri şi poduri şi ne-
bănuite cotituri de drumuri
şi vlaga acelor tărîmuri
cutreerate pe vremuri de zei:
toate în mine se 'nalţă
spre slava ta, tu pierdută mereu.

O, tu eşti grădinile
pe care le-am privit cu-atîta
nădejde. O fereastră s'a deschis
în casa de ţară: — şi tu, gînditoare,
aproape c'ai intrat după mine. Am găsit
uliţe pe care tocmai trecuseşi,
şi uneori oglinzile vitrinelor
erau încă'ameţite de tine şi răsfrîngeau speriate
chipul meu, brusc apărut. Cine ştie
dacă n'a răsunat cîntecu-aceleaşi păsări
prin fiecare dintre noi, aseară?

AL. PHILIPPIDE

COLECŢIA DE MANUSCRIPTE M. GASTER DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÎNE[1])

Istoricul aducerii colecţiei Gaster dela Londra la Biblioteca Academiei Romîne?

Este o chestiune foarte simplă şi pentru luminarea ei vorbesc documentele singure.

Ideea de a cîştiga pentru Biblioteca Academiei Romîne manuscriptele Gaster, a încolţit întîi în sufletul mare al bibliotecarului de atunci, Ion Bianu, prin anul 1928 şi dorinţa a devenit realitate în luna Februarie, anul 1936, fiind conservator al Bibliotecii d-l general Radu Rosetti şi preşedinte al Academiei d-l prof. Ion Lapedatu.

Stăruinţe ca să convingă pe Gaster a le ceda Academiei Romîne a făcut d-l N. D. Ciotori, membru de onoare al Academiei Romîne, domiciliat la Londra.

Gaster, hotărît să cedeze manuscriptele lui Academiei Romîne, a primit suma de 3.500 (trei mii cinci sute) lire sterline, sumă care a fost procurată Academiei de d-l N. Titulescu, ministru de externe pe acea vreme. Astfel, Academia Romînă intră în stăpînirea celui mai frumos dar ce s'a făcut în ultimul timp Bibliotecii ei.

Colecţia se compune din 206 manuscripte, cele mai multe dintre ele fiind manuscripte miscelanee, încît fiecare manuscript cuprinde mai multe texte de un conţinut foarte variat. Sunt legate şi broşate toate, cele mai multe în legăturile vremii, bine păstrate. Există două cataloage alcătuite de Gaster şi scrise la maşină: unul, într'un registru, descrie sumar manuscriptele număr cu număr şi arată conţinutul lor; al doilea, pe fişe, este un catalog alfabetic pe materii. Academia Romînă a respectat dorinţa lui Gaster şi a lăsat ca manuscriptele lui să formeze un grup distinct de celelalte manuscripte, cu numele de „Colecţia Gaster".

[1]) Asupra acestor manuscrise am mai publicat un foileton în ziarul *Curentul*, 10 Iulie 1938.

Înainte de a analiza cuprinsul acestor manuscripte şi însemnătatea lor pentru literatura romînească, dar, mai ales, pentru a vedea frămîntările sufleteşti ale celui ce se despărţea de comoara lui nepreţuită de mărgăritare alese, voiu reproduce o scrisoare a lui Gaster către d-l N. D. Ciotori[2]), plină de căldură şi mărturisiri surprinzătoare:

193, Maida Vale, London, W. 9.

9 Februarie, 1936.

Stimate Domnule Ciotori,

Acum, după ce ai luat în primire colecţia mea de manuscripte romîneşti, ţin de a mea datorie de a-ţi mulţumi pentru toate ce ai făcut ca această colecţie să devie acum proprietatea Academiei Romîne.

Dumneata ştii că dorinţa mea a fost întotdeauna ca această colecţie de manuscripte să se întoarcă la obîrşie, şi Academia, centrul culturii romîneşti, este locul cel mai binecuvîntat pentru ocrotirea şi îngrijirea acestor manuscripte.

Mă bucură că acest dor al meu a fost îndeplinit mai ales prin mijlocirea d-tale, şi că peste puţin, toţi acei cari iubesc vechea literatură romînească vor fi în stare să se folosească de această comoară, în care se oglindeşte spiritul poporului romîn din veacurile trecute. Pentru unii, această literatură va apare primitivă, dar pentru cei ştiutori, este o literatură care reuneşte prezentul cu trecutul şi ne arată drumul pe care spiritul omenesc a păşit din neam în neam şi din veac în veac.

D-ta ştii de asemenea că pe lîngă satisfacţia ce o am, ştiind că aceste manuscripte s'au întors în ţară, nu m'am despărţit de dînsele decît cu inima îndurerată. Ştii că am fost ispitit în multe rînduri, atît de aci, cît şi din America, ca să le predau altora, însă am refuzat. Pentru mine aceste manuscripte reprezintă mai mult decît numai cuprinsul lor. Ele au fost tovarăşii mei de pribegie! In cursul acestor cincizeci de ani în care au stat cu mine aci, erau pentru mine un izvor de alintare sufletească; le-am citit şi răscitit şi de cîte ori le citeam sau mi se citeau, spuneam prietenului meu: Acum suntem acasă.

Bine că s'au întors acum acasă, decît să rămînă în străinătate. Asta îmi este mîngîierea. Ştiu de asemena că acolo vor fi, pe de o parte, îngrijite cu aceeaşi dragoste cu care le-am îngrijit eu aici, pe de altă parte, după cum ne-am înţeles, ele vor rămîne nedespărţite, vor forma un bloc şi vor rămîne în veci „Colecţia Gaster".

[2]) Originalul este în Biblioteca Academiei Romîne.

Mulţi se vor folosi de această colecţie. Ea conţine aproape 750 de texte, din care cele mai multe încă nu au fost publicate pînă acum. Vezi, dar, ce cîmp întins şi rodnic este la dispoziţia celor care ar vrea să se folosească de dînsa. Ştiu că o generaţie nouă se naşte în ţară, că vremurile frămîntărilor vor trece şi va veni iar o vreme de muncă serioasă şi adîncită. Voiu fi fericit să ştiu că şi colecţia mea le va fi de ajutor spre binele ţării şi spre propăşirea ştiinţei romîneşti.

Incă odată, te rog, să primeşti mulţumirile mele cele mai călduroase pentru munca prietenească ce ai desfăşurat şi tot ce ai făcut cu atîta dragoste şi însufleţire, atît pentru ţară, cît şi pentru mine şi te rog, de asemenea, ca mai ales să predai Academiei Romîne, al cărei membru onorific am cinstea să fiu, mulţumirile mele pentru bunăvoinţa cu care a primit propunerea D-tale de a deveni proprietara acestor ms. şi ajutorul ce ţi l-a dat pentru împlinirea acestei misiuni.

Cu toată stima,
M. Gaster

Şi acum, fără să mai facem comentarii asupra acestei însufleţite scrisori, să trecem mai departe, arătînd cuprinsul manuscriptelor şi importanţa lor pentru studiul literaturii romîneşti, mai ales în epoca veche.

Colecţia este de o rară bogăţie, întrucît, departe de a cuprinde manuscrise obişnuite, de cele mai multe ori copii după cărţi bisericeşti tipărite, ea cuprinde *manuscrise selecţionate de texte poporane*, care-şi port origina în literaturile îndepărtate ale vechiului Orient, în literatura bizantină, din care, apoi s'au tradus în limba romînească, uneori direct, alteori prin intermediul limbii slavone.

Manuscrisele nu sunt, fireşte, traducerile originale, ci cópii din secolii al XVIII-lea şi al XIX-lea, ceea ce nu le scade însă prea mult din valoare. Sunt şi unele mai vechi, dela sfîrşitul secolului al XVII-lea.

Pentru textele poporane interesează deopotrivă cu vechimea lor, răspîndirea temelor, gradul în care au plăcut cititorilor, adausele fiecărui copist în parte, circulaţia lor pe întinsul ţărilor noastre, gustul artistic şi al simetriei vădit în ornamentaţii şi în felul scrisului, fapte care se pot cunoaşte în destul din studiul manuscriselor, chiar cînd sunt cópii.

Dr. M. Gaster s'a făcut cunoscut în lumea ştiinţifică prin studiul cărţilor poporane, care au circulat şi în literatura veche romînească. Pentru acest temei, nu ne mirăm că majoritatea manuscriselor o formează texte din domeniul acesta al literaturii romîne vechi:

1. *Textele poporane:* Alexandria, Legendele Troadei, Esopia, Erotocritul, Evanghelii apocrife (ms. 172, evanghelia lui Nicodim), Archirie şi Anadan, Fiziologul, Pilde filosofeşti, Varlaam şi Ioasaf, Iliodor, Sindipa Filosoful, Mîntuirea păcătoşilor şi altele multe. Intre acestea un loc de seamă ocupă manuscrisele mai puţin cunoscute, cu *poveşti orientale:* Albuchesim din Bagdad (ms. din anul 1779), Chalim şi Ibraim (anul 1779), Moamet şi Schinder (anul 1833), — cele de *medicină populară:* descîntece şi reţete de „doftorii", — sau manuscrise cu *literatură de prevestire*, cum de pildă: zodiace, trepetnice, planete, etc.

2. Nu lipsesc însă nici manuscrisele cu *conţinut istoric:* hrisoave dintre anii 1700—1860, documente vechi româneşti, secolii XVI—XIX (108 bucăţi), Condica Cavafilor (anul 1802), stihuri istorice (Pentru tăierea boerilor Manolache Bogdan şi Ion Cuza, Stihuri pentru Grigore Ghica Vodă), Jalba Vrîncenilor, Condica moşiei Brăiloiu, Cronica lui Nifon, cronografe (din anul 1758 şi altul din 1792) — pentru a nu lungi mai mult lista acestor preţioase manuscrise.

3. *Manuscrisele religioase.* Cele mai multe dintre ms. lui Gaster sunt *povestiri hagiografice* (vieţi de sfinţi) independente, sau extrase din paterice. Vieţile Sf. Cosma, Sf. Dimitrie Basarabov, Sf. Ecaterina, Sf. Eustatie Plachida, a Sf. Vasile-cel-Nou, texte apocaliptice, Patericul scris de Cosma din anul 1692. Copia cirilică a unui fragment din Evangheliarul lui Radu din Mănicești, scrisă la 1574 (originalul e la Londra) şi altele.

4. *Manuscrisele de lexicografie* sunt puţine la număr, ele sunt totuşi importante, arătînd nevoia învăţării limbilor străine la noi, mai ales cea grecească şi nemţească, cum de ex.: Catastif grecesc cu note romîneşti (anul 1803), Dialoguri germane-greco-romîne (anul 1816), Gramatici (ms. 122), Gramatica limbii latine, exerciţii în 2 volume, din anul 1844 de Cesarius Constandinescu. Dicţionar grec-romîn-bulgar (1840), germano-romîn şi romîno-german, asupra căruia catalogul, alcătuit de dr. M. Gaster, atrage atenţia în mod deosebit (ms. 168).

5. *Manuscrisele cu traduceri* sunt numeroase şi ele vor contribui mult la luminarea problemelor despre influenţa franceză în literatura romînească, la începutul secolului al XIX-lea. Colecţia Gaster are, complete, traducerile lui Alecu Beldiman din limba franceză: *Sapor*, tragedie din 1820 (ms. 192), *Alexie sau căsuţa din Codru*, *Istoria lui Raimon şi a Marianei* (ms. 165 din 1828). Alte traduceri, cunoscute şi necunoscute, sunt de Daniel Skavinski, *Democrit* (ms. 115 din 1825), Oxisterie (Oxenstiern) în ms. nr. 137, din 1803, Amorvenu şi Zalanda, istoria lui Aţidalis şi a Zelidiei, Intîmplările lui Latarilă Torma, în traducerea lui Scarlat Barbu Timpeanul [a]) şi altele multe.

[a]) Alex. Marcu, *Contribuţie la soarta romanului picaresc în literatura romînească* — în *Fraţilor Alexandru şi Ion Lăpedatu*, Buc. 1936, p. 445—451, s'a ocupat de această traducere păstrată în ms. Acad. Rom. nr. 4380, în care este numai o parte a romanului (volumul I). Manuscrisul Gaster nr. 21 com-

6. *Manuscrisele de muzică bisericească.* Acestea nu prezintă mare însemnătate, fiind de dată mai nouă și cópii după cîntările tipărite ale lui Macarie Ieromonahul: Theoreticon 1832, Gramatica muzicei, Antologhion cu cîntări (1820).

Afară de aceste grupe care înglobează manuscrise mai multe, se găsesc și altele de un *conținut foarte variat:* Abecedare, Aritmetici, Trigonometrii, Geometrii, tratate de geografie, Istorii generale (manuale manuscrise), istorie naturală, Mica chirurgie (ms. 156 din 1849), Patologie chirurgicală de Andrei Anastasiade, Retorică, canoane din pravile (ms. 174 din anul 1783).

Această colecție de manuscrise a fost utilizată de însuși M. Gaster, care, pentru domeniul romînesc, n'avea la Londra alt material documentar decît propria-i colecție. Unele au fost rezumate și studiate sumar, altele, în monografii și sinteze, de Gaster însuși și anume: în *Chrestomatie romînă*, 2 volume, 1891, publică fragmente dintr'unele manuscrise. In opera de sinteză *Literatură populară romînă*, 1883, rezumă și studiază sumar textele poporane în legăturile lor cu redacțiile care au circulat în literaturile popoarelor învecinate. Lucrarea *Geschichte der rumänischen Litteratur*, în Gröber's, *Grundriss der romanischen Philologie*, II Band, 3 Abteilung (1901), p. 262—428, cuprinde și ea multe mențiuni despre textele acestor manuscrise. *Studies and texts*, 3 vol., Londra, 1925—1928, au mici monografii de literatură comparată, în care însă literatura romînească ocupă un loc mai restrîns. Un studiu în legătură cu aceste manuscrise a publicat d-l prof. N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura romînească*, vol. I, 1929 și mai ales vol. II din 1939; aceste studii sunt deosebit de prețioase, pentrucă, pe de o parte, d-sa pune la curent cu bibliografia mai nouă studiile lui Gaster din 1883, de foarte multe ori corectîndu-le în sensul descoperirilor mai noi, iar pe de altă parte — prețios pentru Biblioteca Academiei Romîne — pune de acord manuscrisele Gaster cu cele ale Academiei Romîne, stabilind tipuri de manuscripte pentru fiecare legendă în parte.

Colecția fostă a lui M. Gaster și acum a Academiei Romîne are însă și rarități bibliografice, unele necunoscute, iar altele cunoscute în prea puține redacții. Vom da numai cîteva exemple: Iordache Mălinescu, Tractaturile dintre Rusia și Turcia privitoare la Țara-Romînească 1829; Istoria Muntelui și a Mînăstirei Sinai; Istoria Rosilor (adică a Rușilor) din anul 1725, sau *Inceperea vechiului neam slovenesc și denumirea lui*, operă urmată de o *Inștiențare*

pletează această lipsă, întrucît el cuprinde sfîrșitul romanului (volumul II), tot în traducerea lui B. Scarlat Timpeanul, cu aceeași scrisoare, în aceeași legătură, în aceeași stare de „bun pentru tipar", ceea ce se vede și din pecetea censurii (în tuș roșu: *Censura statului)*, cași în ms. Acad. Rom. nr. 4380.

pentru moartea marelui Petru imperatorului a toată Rosiia, cópii din anul 1757. Această lucrare o consideră Gaster ca operă romînească, atribuind-o lui Nicolae Costin [4]); în ultimul timp s'a dovedit că e numai o traducere din limba rusă [5]). *Invățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie*, din anul 1726 și altul din 1817; opera *Intrebări și răspunsuri despre ursită*, comandată de stolnicul Const. Cantacuzino lui Ioan Cariofil și tradusă din grecește în romînește de Popa Floru, dascăl slovenesc, din anul 1788; *Viața lui Nifon* de Gavril Protul, anul 1726 — (alt manuscris din anul 1817); 2 ode închinate lui Barbu Știrbei, despre caracterul și depărtarea lui (1835); D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ms. cu note explicative, poate originalul care s'a dat la tipar în 1825; Eufrosin Poteca, *Autobiografie* 1851; *Floarea Darurilor*, ms. slavo-romîn, anul 1702; Beldiman, *Jurnalul mergerii boierilor la Țarigrad* (autograf). Amintesc și opera lui G. Lazăr: *Gramatică romînească*, 1821 care a fost dăruită de Gaster Academiei Romîne, încă din anul 1924.

In sfîrșit, subliniem și o ultimă însemnătate ce au aceste manuscrise: Dr. M. Gaster, în *Literatura populară*, p. 579, cît și în cele 2 volume din *Chrestomatie*, citează 16 manuscrise de literatură populară, împrumutate dela cunoscutul bibliofil care a fost M. Eminescu [6]). Amănuntele și descrierile bibliografice publicate de Gaster în volumele mai sus amintite mi-au îngăduit să observ că o bună parte dintre manuscrisele împrumutate n'au mai fost restituite lui Eminescu (probabil din cauza atitor nenorociri din viața lui Eminescu, în anii următori lui 1883) și ele îmbogățesc astăzi colecția de manuscrise a Academiei Romîne. Astfel sunt: Cugetările lui Oxenstiern, romanul religios Varlaam și Ioasaf, Iliodor, Viața Sf. Vasile, Venirea a doua și Antichr'st; Amartolon sotiria, cu Minunile Maicii Domnului, într'o redacție din anul 1692; un hronograf din anul 1757.

Această expunere dă numai o înfățișare scurtă și generală asupra cuprinsului și valorii colecției. Studii migăloase comparative

[4]) In cataloagele mai sus amintite: „N. Costin, *Istoria Roșilor*" (sic).

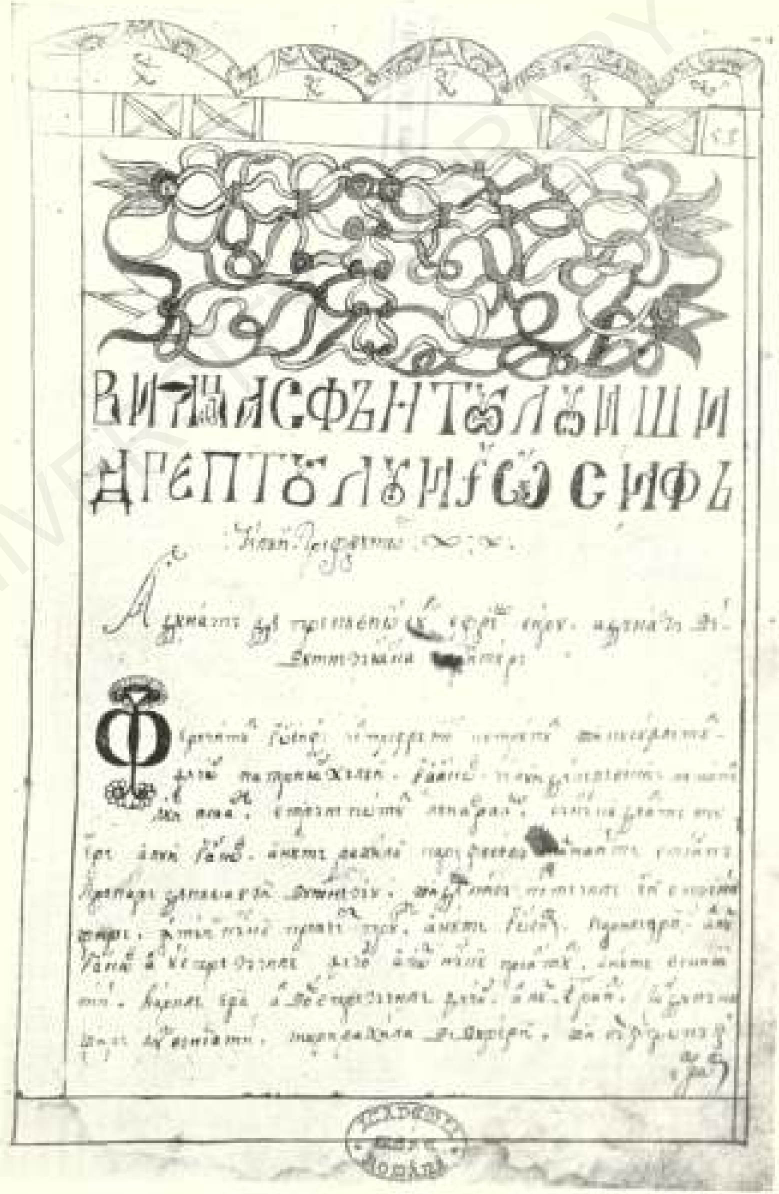
[5]) P. P. Panaitescu, *Rusia, Polonia și Renașterea națională a Romînilor*, curs ținut în anul școlar 1933—1934, București 1934 (Facultatea de Litere și Filosofie din București, p. 155—165.

[6]) M. Gaster, *Literatură populară*, Buc. 1883: nr. 9, *Amartolon sotiria* (Mîntuirea păcătoșilor și Minunile Maicii Domnului), din anul 1692; nr. 21, *Hronograf*, an. 1757; nr. 40, *Viața Sf. Vasile*, secolul al XIX-lea; nr. 41, *Liturghie*, secolul al XIX-lea; nr. 47, *Istoria Arețuzei*, an. 1812; nr. 50, ms miscelaneus, an. 1814; nr. 51, *Iliodor*, secolul al XIX-lea; nr. 52, *Judecata de apoi*, an. 1815.

M. Gaster, *Crestomatie*, vol. I: p. 129, *Varlaam și Ioasaf*, an. 1814; p. 194, *Evanghelie*, circa 1650—1675; p. 295, *Amartolon sotiria*, an. 1692 (citat și la p. 299, 301, 304). Volumul II: p. 70, *Hronograf*, an. 1760; p. 88, *Iliodor*, an. 1813; p. 178, *Erotocrit*, an. 1800; p. 195, *Zăbava fandasiei*, an. 1802 și p. 216, *Judecata lui Antihrist*, an. 1815.

asupra manuscriselor însăşi pot duce la rezultate surprinzătoare, mai ales în ce priveşte locul ce ocupă ţările romîneşti în Orient, din punctul de vedere al circulaţiei temelor folklorice. Biblioteca vestită a savantului, care, dela 1877 şi pînă azi, n'a încetat să se ocupe de literatura populară, în ţară, cît şi după părăsirea ţării, este acum în stăpînirea Academiei Romîne, care îngrijeşte ca tezaurele preţioase de limbă şi literatură romînească să nu se depărteze de ţara care le-a dat strălucirea existenţei lor, căci, vă întreb, unde ar fi adus mai multe roade citirea acestor manuscrise: în America, dornică odată să le cumpere, sau la ele acasă?

DAN SIMONESCU

Ms. Gaster nr. 11, f. 54 r. (*Viaţa sfîntului Iosif celui pre frumos*)

Ms. Gaster nr. 7, f. 98 r. *(Vedenia lui Gligore asupra înfricoşatului judeţ)*

Ms. Gaster nr. 64, f. 5 r. *(Pilde filosofeşti)*

Ms. Gaster nr. 64, f. 4 v. *(Pilde filosofeşti)*

FONETICA PRACTICĂ CA MIJLOC DE EDUCAȚIE

Fonetica, sau știința pronunțării, se poate spune că și-a văzut începuturile cu primii filosofi și gramatici greci, cari cei dintîi au cercetat fenomenele fizice ale graiului și au încercat să dea studiului limbei o bază fiziologică. Mișcarea fonetică modernă, totuși, a început de abea la sfîrșitul secolului trecut, afară de activitatea cîtorva oameni excepționali cari prin perspicacitatea și geniul lor au bătătorit drumul pentru lucrările prezentei generațiuni.

S'ar putea spune cu drept cuvînt că fonetica astăzi este o știință exactă, dar nu în acelaș sens ca matematica de pildă, nici chiar ca acustica, care se ocupă cu legile naturii; — filologii au obiceiul să vorbească despre „legile transformării sunetelor", dar aceste legi se pot referi numai la fenomene constatate în desvoltarea istorică a limbilor, și privesc modificările succesive pe care anumite sunete le-*au suferit*, nu pe care *au trebuit absolut* să le sufere, nici pe care *vor trebui* să le sufere în viitor. De sigur, nu este nici un inconvenient în a întrebuința cuvîntul „lege" pentru a descrie aceste fenomene, cu condiție să-ți dai seama că nu este vorba de ceva absolut, inevitabil, sau de o supunere la o lege naturală oarecare. Avînd în vedere că omul este o făptură complexă și că manifestările lui sunt în mare parte stăpînite de voință, dar și dictate de mediul ambiant, e natural ca *graiul* lui, care este unul din mijloacele cele mai directe și mai minunate pe care le are la îndemînă pentru a-și exprima reacțiunile față de tot ce-l înconjoară, să fie supuse unor influențe așa de diferite și de complicate, încît să desfidă ori și ce analiză. Cine studiază sunetele vorbirei poate găsi eventual indicații folositoare la fiziologi, sociologi, psihologi, fizicianі și filologi, putînd și el, la rîndul său, să le dea ajutor; — dar fonetica rămîne totuși un studiu independent.

Fonetica este astăzi o știință destul de exactă în sensul că ea are o bază de cunoștințe precise (care sunt mereu îmbogățite) privind sunetele vorbirii, felul cum sunt produse și cum sunt combinate pentru a forma limbi.

Multe lucrări importante, bazate pe cunoştinţe fonetice, au putut lua naştere în zilele noastre în foarte diferite sfere de activitate. Una din cele mai de seamă contribuţii din ultimii ani este aplicarea foneticei la predarea limbilor străine.

Sunetele limbei materne sunt dobîndite în prima copilărie, în mod inconştient, prin imitaţie, şi în curînd se fixează aşa de tare prin obicei, încît ele devin un impediment puternic în contra dobîndirei de sunete străine acestei limbi, oricare ar fi ea. Faptul că procesul dobîndirei sunetelor în limba maternă este *inconştient* explică pentru ce oamenii în general au numai o noţiune foarte slabă de natura sunetelor pe cari le întrebuinţează, de locul unde ele se formează, de felul articulărei lor, şi de legătura lor unele cu altele; nu s'au gîndit niciodată la asemenea lucruri, — nu au avut niciodată *nevoie* să o facă, deci nu le-a trecut prin minte să o facă.

Cînd, mai tîrziu, la şcoală sau în ţări străine, oamenii caută să înveţe alte limbi, ei se încred de obicei în facultatea lor de *a imita*, crezînd că aceasta le va fi de ajuns pentru a-şi atinge scopul. Acei cu urechea mai bună reuşesc relativ mai bine decît ceilalţi, dar am întîlnit toţi, fără îndoială, oameni care pronunţă o limbă străină îngrozitor de rău, cu toate că au trăit ani de zile chiar în ţara unde se vorbeşte acea limbă. Oamenii înţeleg din ce în ce mai mult că, în ce ne priveşte pe aproape toţi, pronunţarea limbilor străine, lăsată în voia ei, nu va fi niciodată justă, ci trebue să fie predată în mod sistematic, ca şi celelalte obiecte ale limbei: gramatica, sintaxa, etc.

Experienţa ne arată că o cunoştinţă a fiziologiei organelor graiului şi a felului cum sunetele unei limbi sunt formate, ajută în mod concret pe cine studiază acea limbă să compare sunetele limbei străine unele cu altele şi cu cele ale limbei sale proprii, şi că această cunoştinţă, practic aplicată, îl va aduce în stare de a dobîndi asupra mecanismului graiului controlul de care va avea nevoie pentru producerea corectă a sunetelor străine.

O cunoştinţă solidă a teoriei sunetelor graiului este indispensabilă foneticianului modern practicant, a cărui activitate zilnică va fi mai ales să predea sunetele unei anumite limbi celor care vorbesc din copilărie o altă limbă, şi să-i înveţe tot ce priveşte întrebuinţarea justă a aceloraş sunete, combinate în cuvinte şi fraze, pentru ca elevii să poată folosi în mod mai satisfăcător limba nouă ca un mijloc de comunicare a ideilor. Profesorul are nevoie de aceste cunoştinţe pentru a putea înţelege şi analiza dificultăţile elevilor săi şi pentru a fi în stare de a îndrepta în chip potrivit orice greşeli de pronunţare.

Dar aceasta nu ajunge. El trebue să aibă încă urechea precisă, bine exercitată spre a distinge diferenţele între sunete care au o asemănare acustică între ele fără să fie identice, şi a analiza instantaneu toate greşelile de pronunţare pe care le fac elevii. Nu-i serveşte de sigur la nimic să cunoască metoda de a corecta o anu-

mită greşeală, dacă el nu-şi poate da seamă în acelaş timp că *acea* greşeală *a fost făcută* în realitate, şi nici nu poate spune elevului cînd el scoate în adevărat un sunet de o calitate acustică potrivită. Numai o antrenare sistematică în ascultarea sunetelor poate obicinui urechea cu acest fel de operaţii. Ar trebui chiar că acel care învaţă pe altul o limbă străină să fie antrenat ca să dea elevilor săi, la rîndul lor, posibilitatea practică de a recunoaşte toate sunetele limbei pe care o învaţă, de a le deosebi unele de altele, şi a nu confunda, prin lipsa lor de antrenament, sunete din limba străină cu acelea ale limbei lor care seamănă întru cîtva cu ele.

Foneticianului practic sau profesorului calificat de pronunţare i se cere încă mai mult: să fie în stare să formeze şi să producă o mare varietate de sunete ale vorbirei, aşa cum se întîlnesc în principalele limbi din lume; el trebue să fi dobîndit un asemenea control asupra organelor graiului, încît să poată pronunţa corect toate sunetele importante ale vorbirei: nu trebue să existe pentru el nici o singură dificultate de pronunţare. Ceva mai mult: elevii îşi vor înţelege şi mai bine greşelile dacă profesorul nu se va mărgini numai să le dea exemple de pronunţare justă, dar şi dacă va putea să le imite cu precizie pronunţarea *greşită*.

Un alt domeniu în care metodele fonetice ar putea fi întrebuinţate cu folos este cel al învăţării copiilor mici să citească. Să înveţi să citeşti va fi totdeauna o problemă grea pentru un copil, care este chemat pentru prima dată să primească şi să se servească de convenţia că anume semne şi simboale — negrul pe alb al unei pagini tipărite —, reprezintă şi trebue să fie interpretate ca sunete şi silabe, cuvinte şi propoziţii. Dificultatea iniţială este infinit mai mare pentru copil cînd el aparţine uneia din acele limbi în care nu există o legătură consistentă între pronunţare şi ortografia convenţională. Unele limbi — ca de pildă cea romînească — se scriu în aşa mod în cît literile convenţionale reprezintă sunetele ce compun cuvintele într'un grad înalt de exactitate şi de potriveală; ortografia unor astfel de limbi se poate numi „fonetică", într'un grad mai mare sau mai mic. Alte ortografii, ca cea a limbilor engleză şi franceză, de pildă, sunt mult mai puţin „fonetice" decît cea romînească: sunetele acestor limbi nu sunt de loc regulat simbolizate în scriere. Unul şi acelaş sunet va fi reprezentat în mai multe feluri şi, invers, anume litere sau combinaţii de litere adesea trebue să servească pentru sunete cu totul diferite.

Ortografiarea unei limbi este adesea un izvor de dificultăţi considerabile pentru străinul care vrea s'o înveţe. Mai înainte ca răspîndirea tiparului să fixeze scrierea cuvintelor în cele mai multe din principalele limbi din lume, oricine scria cum îi plăcea şi aceasta nu avea nicio importanţă. Astăzi, o greşeală în ortografia unui cuvînt este obicinuit considerată ca un semn sigur de lipsă de educaţie la cel care a comis-o. Acei care au adoptat prin învăţătură anumite convenţii în ortografiarea propriei lor limbi sunt încurcaţi cînd

trebue să adopte alte convenţii, dacă studiază o altă limbă. In cazul cînd ei cunosc mai bine limbagiul scris sau cînd au început cu acesta, pronunţarea lor va suferi; din contră, dacă şi-au asimilat mai întîi limbagiul vorbit, ortografia o vor învăţa mai greu. Aceasta, de sigur, priveşte mai ales limbile cu ortografii „nefonetice".

De sigur nu este acum locul să discutăm chestia reformării ori simplificării ortografiei acestor limbi; în prezent, ortografia trebue să fie asimilată în forma ei actuală, şi multe ceasuri de exerciţiu trebue să-i fie acordate, şi de copilul care învaţă să scrie şi să citească limba sa maternă, şi de cel care învaţă o altă limbă decît cea maternă.

S'a constatat de mai multă vreme că fonetica poate fi de ajutor străinului care se luptă cu această dificultate. O bună pronunţare se obţine mai uşor atunci cînd se dă atenţie *sunetelor* unei limbi. O „transcriere fonetică" este de folos în acest caz, fiind că ea ne dă informaţia necesară cu privire la sunetele care sunt de întrebuinţat, şi ordinea în care se succed, în timp ce ortografiile convenţionale ale multor limbi importante nu ne dau această informaţie. Experienţa ne-a arătat că uşurinţa în întrebuinţarea transcrierei fonetice nu împiedică pe cineva să devie un bun practicant al ortografiei convenţionale; din contră, cei care au studiat o limbă după metodele fonetice învaţă ortografia în general mai bine decît cei care sunt încurcaţi din pricină că au trebuit să atace două probleme separate în acelaş timp, şi anume problema sunetelor de întrebuinţat în limba vorbită, şi cea a ortografiei cuvintelor scrise. Este un principiu de pedagogie sănătoasă să nu încerci să învingi deodată decît o singură dificultate, unde se poate proceda astfel, simplificînd în acest mod problema învăţărei, şi evitînd confuziile, cu consecinţa lor inevitabilă: descurajarea.

Trebue să observăm aici că întrebuinţarea unei transcrieri fonetice nu asigură în ea însăşi o pronunţare corectă. Este tot atît de posibil să pronunţi prost sunetele indviduale cînd citeşti o transcriere fonetică, ca şi cînd citeşti un text scris cu ortografia convenţională. O transcriere nu va învăţa niciodată pe un elev ca să producă un sunet nou sau dificil; ea poate numai să-i arate spre *ce* sunete *să tindă* într'un cuvînt sau într'o frază, şi aceasta el n'o poate deprinde în chip satisfăcător în niciun alt mod. Este bine înţeles însă că sunetele individuale trebue mai întîi învăţate din gura unuia care vorbeşte limba sa maternă sau, şi mai bine, dela un profesor cu experienţă fonetică.

Acum să ne întoarcem la copilul care învaţă pentru prima oară să citească. Acesta, bine înţeles, e considerat că e în stare să emită corect toate sunetele limbei sale materne, mai înainte de a învăţa să citească şi să scrie. Probabil că el a învăţat după ureche corecta succesie a tuturor sunetelor în toate cuvintele pe care deja le cunoaşte. Un oarecare număr de încercări experimentale au fost făcute în şcoli şi aiurea ca să înveţi pe copiii mici să citească în limba lor

după o transcriere fonetică. Rezultatele au fost foarte încurajătoare; copiii învaţă să „citească" într'un foarte scurt timp. Cînd ei fac puţin mai tîrziu trecerea la ortografia tradiţională, greutăţile sunt considerabil micşorate, aşa încît ei ajung, într'o perioadă de timp dată, la un studiu mai înaintat decît acei copii care învaţă să citească după metodele uzuale. Mai mult încă, ei au dobîndit elementele cunoştinţelor fonetice, care vor fi foarte folositoare pentru ei cînd îşi vor îndrepta atenţia mai tîrziu spre limbile străine. Multe mai sunt de făcut în acest domeniu; importanţa acestei activităţi din punctul de vedere al educaţiei poate fi enormă, din pricină că există în ea posibilitatea să se ajungă la rezultate mai sănătoase în mai scurt timp, şi la coordonarea pe o bază nouă a studiului limbilor străine cu cel al limbei materne.

Valoarea cunoştinţelor fonetice este de asemenea evidentă atunci cînd se tratează diversele anormalităţi ale graiului. Dacă foneticianul poate preda sunetele unei limbi străine acelora care au o altă limbă maternă, el poate cu atît mai mult să predea limba maternă acelora care nu sunt în stare să o pronunţe corect, fie din cauza desvoltărei întîrziate, a turburării lor psihologice, a neatenţiei părinţilor în prima copilărie, etc.: el mai poate învăţa pe surzii din naştere să vorbească. Pelticii, gîngavii şi cei care în general articulează defectuos, pot fi corectaţi de profesorul fonetician, care astfel poate ajuta pe de o parte pe dascălul din şcoală şi pe de altă parte pe medic. Să sperăm că în viitor un număr din ce în ce mai mare de profesori vor dori să dobîndească ştiinţa necesară pentru a putea trata asemenea imperfecţiuni ale graiului care se vor ivi în timpul activităţii lor zilnice.

Cunoştinţa foneticei va fi în special de mare folos pentru a învăţa să vorbească corect pe acei ce vor fi fost operaţi cu succes de malformaţia din naştere „cerul gurei crăpat". Aci asistenţa foneticianului vine imediat după ce cuţitul chirurgului îşi va fi făcut datoria: ea va ajuta pe pacient să culeagă roadele practice ale intervenţiei chirurgicale.

Ştiinţa foneticei nu ar trebui privită ca o *ţintă în sine*, dar ca un *mijloc* pentru a ajuta pe oameni să pronunţe bine limbile străine, şi să vorbească chiar limba lor într'un mod acceptabil pentru compatrioţii lor şi pentru cei de alte naţionalităţi. Văzut în această lumină, scopul său este cu desăvîrşire *practic*: el va înlesni legăturile prieteneşti între popoare şi va fi astfel o contribuţie vădită la fericirea omenirii.

PETER MAC CARTHY

LÎNGĂ ZORILE ULTIME

Tremurăm amîndoi; ne apasă
Tîmplele, inima, o pulbere deasă,
Ne apasă, ne gîtuie, ne sugrumă
Şi-o ciutură în noi se apleacă
Ne adună, ne seacă,
O neagră pulbere ne sugrumă.

Tremurăm, tremurăm amîndoi,
Singuri pe'ntregul pămînt
Ca două sălcii în vînt
Tremurăm, tremurăm amîndoi.

Amîndoi tremurăm şi nu ştim
Ce ne-a aprins, ce ne înghiaţă,
Cine ne'nvăluie'n pînze de ceaţă,
Cine ne-a purtat luntrea prin soare,
Tremurăm, tremurăm şi nu ştim
Dacă mîine-o să fim
Flăcări înalte, fîlfîitoare,
Sau numai sticloase năluci.

Tremurăm amîndoi încleştaţi,
Palizi, năuci,
Tremurăm amîndoi asudaţi.

Dacă-am putea să ne-ascundem în lună
Ca într'o adîncă văgăună,
Să ne ascundem în lună
Cu sîmburul vieţii în noi...
Tremurăm amîndoi,
Amîndoi tremurăm şi nu ştim
De ce îngheţăm şi ne sgribulim.

Poate luceafărul ne pîndeşte
Cu spada lui tăioasă, hoţeşte.
Zorile ultime, zorile noi
Işi zornăie zalele reci lîngă noi,
Le zornăie să le'mbrăcăm.

Amîndoi tremurăm, tremurăm,
Străvezii, asudaţi,
Ameţiţi, străvezii, încleştaţi.

VÎRTEJ DE FLĂCĂRI

Departe sau pe undeva pe-aici, pe-aproape,
Mii şi mii de picioare, mii şi mii de umeri, mii şi mii de sini,
Mii şi mii de pleoape, mii şi mii de bătăi de pleoape,
Mii şi mii de picioare
Trandafirii, bronzate, ispititoare,
Mii şi mii de coapse, mii şi mii de mîini seducătoare.

Mii şi mii de glesne, mii şi mii de genunchi, mii şi mii de pulpe
Prinse'n vîrtej de flăcări sălbatic
La porţile cărnii bat furtunatic,
La porţile sîngelui bat furtunatic,
Mii şi mii de glesne, mii şi mii de genunchi, mii şi mii de pulpe.

Mii şi mii de umeri cer sărutări fierbinţi,
Ca buzele soarelui fierbinţi,
Mii şi mii de sărutări fierbinţi.

Mii şi mii de pîntece goale se cer muşcate
De botul turtit şi umed al taurului,
Mii şi mii de pîntece înfierbîntate,
Oacheşe, palide sau aurii
Ca faţa aurului,
Palide, oacheşe, aurii.

Mii şi mii de coapse se vor
Frămîntate ca pîinea, ca pîinea zdrobite,
Mii şi mii de talii rotunde ca un ulcior
Pînă la fund se vor sorbite, băute,
Mii şi mii de talii subţiri ca nişte lăute.

Mii şi mii de călcîie, mii şi mii de tălpi, mii şi mii de glesne aleargă
De mii şi mii de bice bătute,
Împinse de mii şi mii de suliţi nevăzute,
Mii şi mii de tălpi desculţe aleargă
Prin pulbere, prin ghimpi, prin iarbă,
Departe, prin iarbă,
Ori în pantofi de mătase mici
Pe undeva pe-aproape, pe aici,
Mii şi mii de glesne aleargă
În marea noapte a sîngelui să ardă,
În marea noapte a cărnii să se afunde, să fiarbă.

Departe sau pe undeva pe-aproape, pe aici,
Mii şi mii de inimi ameţite, înebunite, ţipă şi gem, gem şi suspină
Şi-aşteaptă păcatul să vină
Cu svîrcoliri cumplite, dibuind hoţeşte să vină,
Cu somn chinuit, scrîşnit, să vină
Cu pieptur ile noduroase ale zimbrilor,
Cu pîntecele lungi, calde, vioaie ale lupilor,
Apoi cu zumzetul dulce şi adormitor şi lung al stupilor.

Departe sau pe undeva, pe-aici, pe-aproape'nfricoşaţi
Mii şi mii de grumazi se cer îndoiţi, frînţi, împovăraţi,
De plumbul topit al sîngelui împovăraţi,
De arama topită a cărnii împovăraţi,
Mii şi mii de obraji se cer mîngîiaţi,
Mii şi mii de obraji proaspeţi ca piersica,
Negri, roşii, bălani şi brumaţi
Ca strugurii toamnei,
Mii şi mii de obraji se cer frămîntaţi
De mîini necruţătoare, păroase,
Mii şi mii de obraji sbuciumaţi,
Mii şi mii de bărbii rotunde, pufoase.

Mii şi mii de sîni bîntuiţi de furtună
Aşteaptă o gură roşie, de urs, ca o lună,
Să-i zdrobească, să-i smulgă, să-i rupă,
Să-i mîngîie şi să-i adoarmă după.

Cu unghiile aprinse
Mii și mii de brațe întinse
Așteaptă trup vînjos să le'ncovoaie.
Mii și mii de piepturi în jar
Așteaptă vijelie, fulgere, ploaie,
Mii și mii de pîntece în jar.

Mii și mii de pleoape
Neliniștite, încordate, înspăimîntate,
De așteptare'nspăimîntate,
Departe sau pe-aici, pe undeva, pe-aproape
Bat mii și mii de pleoape,
Departe sau pe-aici, pe undeva, pe-aproape,
Bat mii și mii de tîmple, mii și mii de pleoape.

Mii și mii de genunchi în sbucium,
Mii și mii de genunchi planturoși
Ca pădurile ecuatorului,
Mii și mii de genunchi limpezi, mătăsoși,
Odihnitori, răcoroși
Ca zăpezile veșnice ale nordului
Departe, sau pe undeva pe-aici, pe-aproape,
Mii și mii de genunchi în sbucium,
Mii și mii de umeri, mii și mii de coapse,
Mii și mii de șolduri în sbucium.

Singure în noaptea de flăcări a cărnii,
Singure în noaptea de flăcări a sîngelui
Se macină mîini și coapse, picioare și guri,
Singure, în noaptea de flăcări a poftei,
Mii și mii de urechi se apleacă sub uși
Să audă, să audă, să audă venind
Pași de lupi, pași de tauri, pași de urși
Alergând, gîfîind, alergînd
Prin noaptea de flăcării a sîngelui,
Prin noaptea de flăcări a cărnii.

Mii și mii de pîntece se frămîntă
Singure, tot mai singure,
In odăi singure, în parcuri singure, tot mai singure
Mii și mii de degete se frămîntă.

In miezul lumii, în miezul pămîntului
Apele se'mpreună și cîntă.
Sub soare, sub lună,
Ierburile, crengile, viespile se'mpreună.

Departe sau pe undeva, pe-aici, pe-aproape,
Mii și mii de genunchi, mii și mii de șolduri, mii și mii de pleoape,
In noaptea de flăcări a cărnii înebunite,
In noaptea de flăcări a sîngelui înebunit,
In noaptea de flăcări a poftei fără'nceput și fără sfîrșit
Mii și mii de brațe, mii și mii de obraji, mii și mii de picioare,
Așteaptă mii și mii de'mbrățișări mistuitoare,
Cu buzele soarelui mistuitoare,
Mii și mii de sărutări mistuitoare.

ZAHARIA STANCU

TINEREȚEA LUI BENJAMIN CONSTANT

Cînd se vorbește despre Revoluția Franceză, se înțelege prin această tragică perioadă a istoriei mai mult un fenomen politic și social decît un fenomen moral.

In acei ani tulburi, se înfăptuește o adevărată nivelare; cîrmuitorii iau proporțiile unor protagoniști inumani; massa oamenilor tinde către o uniformitate nedeslușită care o înghite. Nimeni, dela ultima și pînă la cea mai înaltă treaptă a scării sociale, nu-și mai aparține; nimeni nu mai are însușiri proprii; virtuțile și viciile parcă nu mai sunt cu adevărat ale lor.

D-l André Monglond, profesor la Universitatea din Grenoble, a cercetat [1]) însemnările manuscrise ale unui membru puțin cunoscut din Covennțiune, un oarecare Piqué; jurnalul poartă un titlu cam învechit „L'hermite des Pyrénées". D-l Monglond speră să pătrundă prin mijlocirea acestui manuscris în intimitatea tainică a acestui „convențional", și să ajungă astfel a-și făuri o idee mai complexă „sur le tendances intellectuelles et religieuses ou moralles de la Convention, et comme une moyenne en regard des phénomènes tératologiques que sont les illustres".

In realitate acest jurnal este cît se poate de mediocru. Provincial, autorul sosește la Paris, așa cum sosise Chactas la curtea lui Ludovic al XIV-lea.

„Etranger à cette débandade d'esprit, dans une insouciance stupide, je figurais un sauvage au milieu des belles et des beaux esprits".

Fire ștearsă, se complace chiar în neînsemnătatea lui:

„Il m'a toujours manqué l'ambition et l'hypocrisie. Le désir de conserver ma tête m'a retenu. Sa chute, à quoi aurait-elle servi?".

Sub Napoleon, fostul convențional, în vîrstă de aproape cincizeci de ani, să gîndește să devină funcționar și acceptă un post în contenciosul loteriei.

[1]) A. Monglond: Vies Préromantiques".

Nu se poate firește, judeca mediile unui timp după un singur personaj; totuși, acest anonimat, această disolvare într'o comunitate amorfă, ce caracterizează pe „convențional" Piqué, pare a fi caracteristica epocii, a unei mari masse de oameni.

Intre cei ce joacă primele roluri și care vor fi striviți sub mașina revoluționară, și turma oarecum confuză a celorlalți, mai este oare loc (după cum întreabă Curiace pe Horace), „pour quelque chose d'humain?".

Cazul lui Benjamin Constant, caz cu totul excepțional, va aduce tocmai izbînda omenescului în toată plinătatea lui.

El va fi acela care va vesti, la capătul unei căi grele dealtfel, măreția omului ca om, a omului, privit în vieața sa proprie, iar nu numai în viața sa colectivă. Prin el, putem cerceta drama acestei generații ce ajunge vîrstnică la începutul Revoluției.

Benjamin Constant s'a născut la 1767 ca și Saint-Just (exact două luni mai tîrziu), și împlinește 22 de ani la 1789.

La această dată, Chateaubriand, are 21 de ani; părăsind landele bretone, cu sufletul dornic de aventură pleacă în America pînă cînd se va putea înrola în armata Principilor. Manuscrisul lui Atala pe care-l poartă în raniță îl va feri de un glonte la sediul dela Thioville; pildă simbolică: acest manuscris ce-i salvează viața îl și desparte de ea. Și Chateaubriand va rămîne veșnic singur în geniul său, în trufia lui. Minunat făuritor de decoruri, se va complace în a ne împărtăși încîntările lui, și pregătește pentru mai bine de un veac desfătarea frazei moderne. Săturat din belșug de imagini frumoase și formule aproape magice, nu-i mai este însă dat acestui rustic și mîndru boer să coboare pînă în adîncul sufletului omenesc.

Sénancour, la 1789, este ceva mai tînăr; are 19 ani. Incepe un roman „Aldomen" [1]) ce va fi publicat doi ani mai tîrziu. Nu este încă „Oberman", operă închinată forțelor distrugătoare ale vieții, dar este deja o închinare către neființă. Cu bună dreptate va putea scrie în „Rêveries":

„De bonne heure j'ai demandé aux hommes quelles lois il fallait suivre, quelle félicité on pouvait attendre au milieu d'eux et à quelle perfection les avaient conduits quarante siècles de travaux. Ce qu'ils répondirent me parut étrange; ne sachant que penser de tout le mouvement qu'ils se donnent j'aimerais mieux livrer mes jours au silence et achever, dans une retraite ignorée, la songe incompréhensible".

In „Aldomen" mai întîlnim încă o tinerețe ce făurește un oarecare stoicism, o brumă de încredere; dezamăgirea însă nu este departe. Intocmai ca maestrul său, J. J. Rousseau, Sénancour își petrece zile și nopți întregi în visări, lăsînd să-i alunece luntrea în voia ușoarelor unde ale lacului.

[1]) A. Monglond: Vies Préromantiques".

„Ce mouvement égal et tranquille convient aux rêveries solitaires; du fond de mon bateau je n'aperçois que la voûte céleste; mon imagination me place au sein du vaste Océan; j'aime cette illusion qui quelquefois devient très forte; mécontent de mon sort, mécontent de moi, je me transporte dans un autre ordre de choses; et, dans ces moments où je suis heureux des chimères que j'y crée à loisir, j'écarte avec soin la raison qui combattrait peut-être ce qu'elles ont de spécieux, et la réflexion qui en nierait l'existence, et qui, me rendant à moi, à la terre que j'habite, aux hommes qui la peuplent, me convaincrait presque que le bien n'est qu'un rêve"...

„Binele nu este decît un vis", se poate oare la 20 de ani să faci o constatare mai tragică, pripită ce e drept, dar care poate opri pentru totdeauna unele firi pasive pe căile înăbuşitoare ale nihilismului". El simte deja în sufletul lui acel „vide intolérable" al lui Obermann. Intre timp, părăsind adevăratele bunuri ce nu a putut să întrezărească şi ce se ascund, pentru cei care ştiu să le descopere, în adîncul sufletului omenesc, se mîngîe privind frumuseţea pămîntului: vîrfurile Alpilor, lacurile ce scinteiază în lumina lunii cîntecul unei femei tolănite într'o barcă, tot ceeace Saint-Preux a resimţit odată pentru întotdeauna în plimbarea lui cu Julie.

Să cercetăm acum figura unuia din acei care au fost prinşi de chiar vîrtejul mişcării revoluţionare. Saint-Just, contemporanul lui Benjamin Constant (cu două luni diferenţă). Patima lui porneşte desnădejdea, dispreţul de om ca atare. Saint-Just a rămas celebru prin acele formule strălucitoare ce în anumite clipe sviencesc ca nişte flăcări; în ce lumină rece străfulgeră acest strigăt adânc:

„Je méprise la poussière qui me compose et qui vous parle; on pourra la persécuter et faire mourir cette poussière! Mais je défie qu'on m'arache cette vie indépendante que je me suis donné dans les siècles et dans les cieux"....

„Dispreţuesc colbul din care mă alcătuesc", şi, în ura lui pentru acest colb ce-l face asemănător tuturor oamenilor, acest tânăr cu frumoase plete, cu privirea albastră scânteietoare, fiinţa aceasta seducătoare şi temută va respira cu îmbătare ceea ce Maurice Barres numeşte „le simoun des révolutions". Inainte de a împlini vîrsta de 25 ani, va zvârli sub ghilotină femei tinere, fermecătoare, întruchipînd astfel arhanghelul, întunecatul arhanghel al Teroarei.

Benjamin Constant s'a născut la Lausanne într'un mediu foarte ocrotit. Numeroase călătorii în străinătate (la Bruxelles, la Universitatea din Oxford, la Universitatea din Erlangen, în Bavaria, la Universitatea din Edimbourg, la curtea din Brunswick), au deschis însă foarte de timpuriu personalitatea lui curentelor europene cele mai contradictorii.

La 1789, în momentul căsătoriei lui cu Wilhelmina Luiza von Cramm, prima lui soţie, Constant este cu desăvîrşire omul generaţiei lui; ceeace clocoteşte în sufletul unui Châteaubriand, unui Sénancour, unui Saint-Just, sunt propriile lui simţiri.

Inainte de toate un *pesimism* adînc.

Copilăria lui căreia i-a lipsit dragostea unei mame, educaţia lui extraordinară încredinţată unor dascăli adeseaori foarte puţin demni de încredere (primul îl znopea în bătăi şi-l copleşea pe urmă cu dezmierdări pentru a-i cumpăra tăcerea), mai ales o nervozitate firească, o constituţie puţin obişnuită ce împletise laolaltă o sensibilitate extrem de vie şi o inteligenţă ascuţită, totul la plecare este de natură a îndrepta pe Benjamin Constant către pesimism. Pe de altă parte, la 1787, se întîmplă ceva hotărîtor pentru pregătirea lui intelectuală şi morală: Constant face cunoştinţa Doamnei de Charrière olandeză de origină, născută Belle de Zuylen. Doamna de Charrière avea 47 de ani şi se bucura de situaţia acelor femei despre care vorbeşte Stendhal, femei de o oarecare vîrstă, care s'au dezbărat de orice rezervă şi de orice prejudecăţi, şi care „ont eu des amants". La 20 de ani Benjamin Constant crede că a făcut înconjurul tuturor ideilor şi că a spulberat orice iluzie. Doamna de Charrière era pentru el prima femee de un spirit superior ce cunoscuse pînă atunci şi „celle qui en avait le plus qu'il ait jamais rencontrée".

„Doamna de Charrière", scrie Constant, „avait une manière si originale et si animée de considérer la vie, un tel mépris pour les préjugés, tant de force dans ses pensées, et une supériorité si vigoureuse et si dédaigneuse sur le commun des hommes, que dans ma disposition, à vingt ans, bizarre et dédaigneux que j'étais aussi, sa conversation m'était une jouissance jusqu'alors inconnue".

Adînc mişcat, îşi aminteşte nopţile şi zilele petrecute în nesfîrşite convorbiri, sorbind ceai şi discutînd despre tot şi toate cu înflăcărare şi nesaţiu.

Ani, dearîndul, toate gîndurile lui se vor îndrepta către locuinţa Doamnei de Charrière, către iatacul ei; în Aprilie 1788:

„Je vous aime", îi scrie Constant, „autant que jamais homme a aimé et vous a aimée. Je voudrais vous voir dans votre lit rouge, me tendant la main. Je voudrais m'être retourné une fois de plus pour vous voir une fois de plus en partant".

Femeia aceasta care îşi strecoară amarele dezamăgiri sentimentale prin sita unei inteligenţe sfredelitoare, şi care în viaţa ei amoroasă aproape că adoptase metodele marchizei de Merteuil din romanul lui Laclos „Liaisons dangereuses", nu putea să facă decît mult rău tînărului ce venea să-i ceară ocrotire. L'a copt prea repede, sporindu-i neîncrederea în oameni, neîncrederea în viaţă.

La 4 Iunie 1790, Constant scrie:

„Je sens plus que jamais le néant de tout, combien tout promet et rien ne tient, combien nos forces sont au-dessous de notre destination, et combien cette disproportion doit nous rendre malheureux".

Cunoscuse la Haga un oarecare cavaler de Revel care profesa, înaintea lui Nietzsche, cel mai desăvîrşit nietzscheism. Acest domn susţinea că Dumnezeu murise înainte de a-şi termina zidirea; că stăpînise proiectele cele mai frumoase şi mijloacele cele mai mărețe, slujindu-se de o parte din ele „comme on élève des échafaudages pour bâtir", şi că murise în mijlocul operei sale. Astfel, omul fusese zidit pentru un scop ce nu mai există.

„... nous sommes", spune Constant, „comme des montres où il n'y aurait point de cadran, et dont les rouages doués d'intelligence, tourneraient jusqu'à ce qu'ils fussent usés, sans savoir pourquoi et se disant toujours: puisque je tourne, j'ai donc un but".

Sainte-Beuve a putut cu drept cuvînt să apropie această scrisoare de anumite trăsături ale lui Voltaire; aceste comparaţii mecanice asemue omul maşinei cele mai exacte; nici o nădejde, nicăeri; iar accentul necredinţei este poate mai îndărătnic chiar ca la Voltaire.

O scrisoare din acelaşi an (Brunswick, 24 Decembrie 1790) poate rivaliza cu paginile cele mai dureros de întunecate din „Candide" sau din „Essai sur les moeurs":

„Je ne comprends ni le but, ni l'architecte, ni le peintre, ni les figures de cette lanterne magique dont j'ai l'honneur de faire partie. Le comprendrai-je mieux quand j'aurai disparu de dessus la sphère étroite et obscure dans laquelle il plaît à je ne sais quel invisible pouvoir de me faire danser bon gré mal gré ?"

Şi adaugă că a citit Memoriile lui Noailles, în care a văzut că 24 milioane de oameni au muncit din răsputeri pentru a pune în fruntea a nu ştiu cîţi semeni de ai lor o fiinţă asemănătoare lor. Işi dă seama că nici unul din aceste milioane de oameni, nici fiinţa aşezată în fruntea celorlalte milioane de oameni, şi nici aceştia, nu au fost mai fericiţi de a fi izbutit în întreprinderea lor. Constată că Ludovic al XIV-lea a murit urît, umilit, ruinat; că Filip al V-lea a murit melancolic şi aproape nebun; că nici supuşii lor nu au avut un sfîrşit mai bun. Inchee dînd exemplul lui Thomson, autorul „Anotimpurilor", care îşi petrecea deseori zile întregi în pat, răspunzând celor ce-l întrebau de ce nu se scoală: „Nu văd nici un motiv să mă scol".

„Ni moi non plus", adaogă Constant, „je ne vois de motif pour rien dans ce monde et je n'ai de goût pour rien".

A căzut într'adevăr pînă în fundul acelei prăpastii întunecoase în care omul, ca un fluture de noapte, fîlfie din aripi, izbindu-se de un zid peste care nu poate sări şi pe care nici nu-l vede.

Nevoe de viaţă;paradox surprinzător —, găsim în Benjamin Constant, din prima lui adolescenţă atît de precoce, alături de acest puternic pesimism, nevoia de viaţă cea mai aprigă. Mărturiile le culegem din scrisorile drăgălaşe, pline de farmec tinereşe, ce scrie între zece şi doisprezece ani bunicei sale, Doamnei de Chandieu; ni se înfăţişează ca un copil harnic, făcîndu-şi temele latine, repetînd

cîteva bucăţi la pian, citind pe Omer şi istoria romană, traducînd pe Pliniu, Seneca şi Cicero. Dar chiar în mijlocul studiilor pe care le urmează dealtfel cu multă sîrguinţă, nu peirde niciodată contactul cu viaţa. Bunăoară această scrisoare din 24 Decemvrie 1777 (Constant avea pe atunci 10 ani) adresată bunicei lui:

„... faisons un arrangement, ma chère grand-maman, prenez un peu de ma santé, et donnez-moi en échange dix de vos années. Je gagnerais a ce troc; j'aurais plus de raison, et ayant appris le latin et le grec et tout ce qu'il faut savoir, je vivrais avec vous et vous m'enseigneriez des choses plus essentielles, car que m'importe ce que les aciens ont pensé, je ne dois pas vivre avec eux. Aussi je crois que je les planterai là dès que je serai en âge de vivre avec les vivants. Je vois quelquefois ici une jeune Anglaise de mon âge que je préfère a Cicéron, Séneque, etc... Elle m'apprend Ovide qu'elle n'a jamais lu et dont elle n'a jamais ouï parler, mais je le trouve entierement dans ses yeux. J'ai fait pour elle un petit roman dont je vous envoie les premieres pages; s'il vous plaît, vous aurez le reste".

Mai mult decît Montaigne chiar, tînărul Constant socoteşte cunoştinţa vieţii mai presus de slova scrisă; tot bunicei lui, care trebue să fi fost o bătrînică foarte plăcută, se spovedeşte astfel: în loc de a-şi îngreuna memoria cu texte literare sau cu noţiuni de istorie, îşi va îmbogăţi sufletul cu tot ceeace surprinde însuşi sufletul bunicei lui, socotind că acest fel de cunoştinţe depăşesc pe acelea ce fac obiectul studiilor lui.

Viaţa ce clocoteşte în el nu este numai o viaţă fizică; după ce ne dă veşti bune despre sănătatea lui, adaogă că dacă nu ar fi vorba decît de sănătate, viaţa nu ar fi demnă de a fi trăită.

La obîrşie, toată fiinţa lăuntrică a lui Constant zvîcneşte, ca subjugată unei adevărate trepidaţii. Temperament extrem de nervos pesimismul este ritmul lui natural. Cu multă modestie, numeşte el însuşi acest avînt nechibzuinţă, zăpăceală; şi ar dori ca cineva să-i poată împiedica sîngele de a circula cu atîta repeziciune, să-i poată comunica o mişcare mai cadenţată; tot băeţelul grăeşte astfel:

„.... j'ai essayé si la musique pouvait faire cet effet, je joue des adagio, des largo, qui endormiraient trente cardinaux; les premieres mesures vont bien, mais je ne sais, par quelle magie ces airs si lents finisent toujours par devenir des prestissimo. Il en est de même de la danse, le menuet se termine toujours par quelques gambades. Je crois, ma chère grand-mère, que ce mal est incurable et qu'il résistera à la raison même; je devrais en avoir quelque étincelle, car j'ai douze ans et quelques jours, cependant je ne m'aperçois pas de son empire; si son aurore est si faible, que sera-t-élle a 25 ans?

Cu precocitatea lui uimitoare, nepoţelul adaogă că ese în lume de două ori pe săptămînă; are un costum frumos şi o săbiuţă, pălăria o ţine sub braţ, o mînă pe piept, cealaltă proptită în şold, se ţine drept şi îşi dă toată osteneala să pară un băiat mare. Vede, aude, şi

închee: „Je n'envie pas les plaisirs du grand monde; ils ont tous l'air de ne pas s'aimer beaucoup''. Deci o minunată mobilitate; Constant va fi cuprins de frigurile patimilor ce-l frămîntă şi-l subjugă cu desăvîrşire. Foarte adeseori ar vrea să obţină numai decît ceeace doreşte; se află atunci în acea stare despre care a spus, cu o formulă viguroasă: „La contrariété me rend fou''.

Acestor trăsături de caracter se mai adaogă două altele tot atît de caracteristice.

Mai întîiu, fireşte, o dorinţă fierbinte de independenţă, o nerăbdare a tuturor legăturilor ce-l împrejmuesc, o groază de a-şi făuri altele. Acestea sunt însăşi cuvintele de care se serveşte Adolphe cînd va întîlni pe Ellénore, adăogînd: „Je ne me trouvais a mon aise que seul''.

Apoi generozitatea: într'o însemnare manuscrisă ce s'a păstrat, Constant spune că a fost din tinereţe duşmanul oricărei nedreptăţi, şi că, în mijlocul tovarăşilor lui, lua cu plăcere partea celui mai slab împotriva celui mai tare. Tatăl lui încearcă să îndrumeze această generozitate, dîndu-i lecţii de egoism practic: „Dans tout ce que vous faites'', îi spune el, „il y a du bon et du mauvais; du bon parce que cela vous donne une réputation de générosité qui peut vous être utile; du mauvais, par ce que vous vous poussez gratuitement dans de méchantes affaires''. Pe atunci, nu era vorba decît de fleacuri: de a sări în ajutorul unui tovarăş care furase mere, sau care fusese surprins de profesor spărgînd nişte geamuri. Dar tatăl lui Constant merge şi mai departe, şi sfîrşeşte prin a da feciorului sfaturi cu totul ciudate: „Si toutes les fois que vous apercevez deux hommes contre un, vous prenez la défense de celui-ci, vous vous en trouverez mal, je vous en préviens''.

Experienţa mult prea uscăţivă a tatălui nu izbuteşte însă să îngrădească generozitatea fiului. Entuziasmul este poate înşelător; atît mai rău, sau mai curînd atît mai bine; dar entuziasm trebue să fie. Inzestrat de inteligenţa lui cu o admirabilă ironie, Constant respinge dispreţul, şi trimite „au diable'' „la glorie d'être supérieur'' celor ce se lasă duşi în voia sentimentului. In Mai 1794, Constant scrie:

„Je suis fatigué de mon propre persiflage. J'aime mieux la folie que cette funeste sagesse, et quand ce ne serait que par égoïsme et par calcul, je veux cesser d'être calculateur et égoïste...''.

BENJAMIN CONSTANT ŞI REVOLUŢIA

Pe de o parte nihilsm izvorît dintr'un profund pesimism, pe de altă parte înflăcărare de viaţă şi nevoe de dreptate, toate aceste trăsături caracteristice lui Benjamin Constant sunt comune tuturor tinerilor din generaţia lui; şi el este gata să îmbrăţişeze cauza

Revoluţiei. De pe timpul cînd se afla încă la Universitatea din Edimbourg, răsturnase deja cu mintea Bastilia. Deşi are o sensibilitate de aristrocrat, primele lui reacţii politice sunt ale unui vasal: prima lui reacţie, şi care a rămas foarte puternică, este o ură de familie împotriva aristocraţiei bearneze ce asuprea provincia lui natală. A doua, este o revoltă destul de vie împotriva curţii din Brunswick unde tatăl lui îi obţinuse un post de gentilom al camerei alteţei sale ducele, şi unde era privit ca un servitor. Constant îmbrăţişă deci cu bucurie mare o mişcare de libertate. Una din primele lui declaraţii de principii datează din luna Decembrie 1790; declară că nu vede pretutindeni decît mişelie şi deslănţuiri de patimi, dar că-i sunt mai plăcute mişeliile şi deslănţuirile ce dărîmă castelele şi răstoarnă toate prostiile:

„Le genre humain'', spune el, „est né sot et mené par des fripons, c'est la regle; mais entre fripons et fripons, je donne ma voix aux Mirabeaux et aux Barnaves plutôt qu'aux Sartines et aux Breteuils''

Se pronunţă pentru egalitatea civilă şi libertatea politică.

Curînd însă forma despotică către care se îndreaptă Revoluţia îi pricinueşte îngrijorări. Procesul lui Ludovic al XVI-lea îi dă primele dezamăgiri; execuţia regelui îl face să renege Revoluţia. Pentru ca principiile să fie respectate trebue oare să se verse sînge, să se deştepte noi suferinţe? In faţa execuţiilor în serie, resimte o desnădejde adîncă; începe să vorbească despre „nelegiuirile'' Revoluţiei. Visează distrugerea „Convenţiunei'', intronarea unei republici paşnice. Doamnei de Charrière îi scrie la 12 Octombrie 1793:

„Si alors de nouveaux Marat, Robespierre, etc., viennent la troubler et qu'ils ne soient, pas aussitôt écrasés qu'apparus, j'abandonne l'humanité, et j'abjure le nom d'homme''.

Se ridică împotriva unui timp pentru care „Virtuţile'' sunt socotite drept „crimă'', iar „omenirea'' drept „conspiraţie''. Ar vrea să înceapă o lucrare politică: „Mais comment voulez-vous qu'on travaille dans le sang et au milieu des cadavres?''.

Dar pe de altă parte este de ajuns să se regăsească la Brunswick în contact cu mediul emigraţilor şi cu fanatismul lor îndîrjit contra revoluţionar (mediu în care este privit ca un jacobin nepocăit) pentru ca toate gîndurile lui să se îndrepte iarăşi către spiritul jacobin, încercînd de a înţelege mai bine fatalitatea revoluţiei. Intr'un dialog, început dar neterminat, între Ludovic al XVI-lea, Brisset şi Marat, Brisset ar fi arătat lui Ludovic al XVI-lea, greşelile ce în mod fatal au creiat Revoluţiei calea-i însîngerată. In speranţa de a vedea restabilită pacea internaţională, Constant se întoarce către Montagnarzi şi Robespierre; deplînge înfrîngerile Convenţiunii, spargerea liniilor dela Eissembourg, cucerirea oraşelor Maubeuge şi Perpignan. Simpatia lui pentru Franţa nu a fost niciodată mai fierbinte; vorbeşte acum cu un sînge rece extraordinar despre necesitatea tiraniei într'o

republică tînără; iată în ce termeni scrie Doamnei de Charrière, după Thermidor, la 9 Septembrie 1794:

„Vous vous êtes trompée si vous avez cru que je doutais de la possibilité de la république sans un tyran à la Robespierre, et par conséquent avec la liberté. J'ai cru la compression, dans ce moment de crise, absolument nécessaire; je la crois telle encore. Mais je pense qu'il viendra un temps et que ce temps n'est pas, éloigné ou il n'y aura plus besoin de cette compression et ou la république ne sera que la liberté".

Constant își însușește o comparație foarte dibace și surprinzătoare: se privește ca pe un om care, nevoit de a trece pe un drum desfundat și obosit de a auzi pe tovarășii lui de călătorie protestând împotriva bolnavilor, a noroiului, a gropilor și a zdruncinăturilor, își astupă urechile și își ațintește privirea pe turlele satului sau ale orașului unde vrea să ajungă.

Dacă rezumăm tendințele politice ale lui Benjamian Constant la această epocă, ne aflăm în prezența unei veșnice mișcări de „du-te-vino"; rînd pe rînd constituțional, girondin, montagnard.... Intr'un moment de tulburare, a rezumat admirabil tot ce gîndea despre Republică: „Il me semble que le *sens commun* est bien visiblement contre tout autre systéme; mais *l'expérience* est si terriblement contre celui-ci"......

Experiența, căci dincolo de principii sunt toți acei în care principiile izbesc, și aceștia sunt făcuți din carne și din sînge.

Prin acestă atitudine, Constant se desparte cu totul de oamenii Revoluției; pentru el, omul, ca om, omul în fața colectivității, nu încetează de a exista. Chiar atunci cînd dădea dovadă de pesimismul cel mai pronunțat, a făcut întotdeauna deosebire între *specie*, pentru conservarea căreia totul pare cît se poate de bine organizat, și *individ*, pentru fericirea căruia lucrurile i se par departe de a fi puse la punct. Vorbește corespondentei lui de furtuni deslănțuite în care nu ar fi pierit decît un singur vapor și cîțiva marinari; pentru el însă, acest vapor și acești marinari au tot atîta dreptate să se plîngă cît și întreaga națiune dacă ar fi avut aceeași soartă. Desigur că lucrurile ar putea merge astfel; dar „comme l'espèce est un être abstrait et les individus des êtres sensibles", Constant adaogă că ar prefera „tout autre arrangement que celui-ci".

Constant rezolvă problema răului în favoarea individualismului absolut, întocmai ca Oscar Wilde care socotește că lacrimile unui copil care plînge într'o grădiniță din Londra pentru o greșală de care nu este vinovat sunt destul de grele pentru a desfigura cu totul creațiunea. Constant ne-a lăsat un fragment ciudat din anul 1791: presupune o mamă cu un singur copil care s'ar fi adăpostit sub un acoperiș, sub care o altă mamă cu șase vlăstari caută și ea un adăpost. Dacă aceste două mame împreună cu cei șapte copilași se pot adăposti cu toții în același timp, desigur că problema se rezolvă lesne. Dar dacă am presupune că, din lipsă de spațiu, sau pentru oricare alt motiv, el, ca simplu spectator, ar fi nevoit să aleagă între aceste două familii, va respinge el oare mama unui copil unic pentru a salva mama celor șase copii? La această întrebare, el răspunde răspicat: *nu*.

„et cela par la raison dont nous sommes convenus vous et moi, par la raison que le froid souffert par deux este aussi douloureux que le froid suffert par sept ou par cent, car le nombre n'y fait rien.... Bref, je *laisserai* les sept avoir froid plutot que de *faire* que deux aient froid et loin de me sentir dans l'obligation, à peine me creirai-je en droit de faire autrement".

Pentru el numărul nu reprezintă un element hotărîtor. Intre suferința celor șapte de care nu este răspunzător, și suferința celor doi de care ar fi cu siguranță vinovat, el nu șovăe o clipă: nu va pricinui suferința celor doi.

EVOLUȚIA LUI BENJAMIN CONSTANT, CU ÎNCEPERE DELA 1794

La întrebarea „voința de dreptate este ea oare neapărat revoluționară?", Benjamin Constant ar fi răspuns: nu.

Am văzut punctul de unde pleacă Constant; dela acest punct au pornit, paralel cu el, toți oamenii generației revoluționare; însă Constant nu i-a întovărășit pînă la capăt. O mare schimbare se va face în el; în spiritul lui se va desăvîrși trecerea dela secolul al XVIII-lea la secolul al XIX-lea; ateismul volterian de care dau dovadă scrisorile adresat eDoamnei de Charrière va dispărea și va fi înlocuit cu primele cercetări în vederea unui studiu asupra Religiei. Ce-l despărțea oare pe Constant de generația lui? Ce purta el oare în ființa lui care să-i îngăduiască să trăiască astfel, la cele două extremități ale vieții, pe planuri cu desăvîrșire opuse?

Ca să putem răspunde la aceste întrebări, trebue să-l cercetăm pe Constant în momentul închegării maturității, adică între 25 și 35 de ani. In Septembrie 1794, soarta îi pregătește o altă întîlnire, și ea hotărîtoare pentru destinul lui moral, în ziua cînd pe șoseaua ce duce dela Coppet la Mézery, pe cînd își mîna calul privind apele lacului, ajunse din urmă trăsura Doamnei de Stael, cu rugămintea să-i îngăduie de a continua drumul alături de ea. Este vorba de acel Constant care se pregătește să-și scrie jurnalul intim, și să trăiască romanul lui „Adolphe" înainte de a-l scrie. Cuprins de un entuziasm fără margini, nu șovăe să-l încredințeze nici chiar Doamnei de Charrière:

„C'est la seconde femme que j'aie trouvé qui m'aurait pu tenir lieu de tout l'univers, qui aurait pu être un monde à elle seule pour

moi... Vous savez qui à été la première... Enfin c'est un Etre à part un Etre supérieur tel qu'il s'en présente peut-être un par siècle''.

Dorința lui se va împlini chiar prea bine; căci timp de șaisprezece ani cît a ținut legătura lor, Doamna de Stael va deveni pentru Constant cel mai mistuitor și mai tiranic univers. Mulți dintre biografii lui au zîmbit de acest ciudat îndrăgostit ce tremura în fața deslănțuirilor metresei sale și care va putea spune mai tîrziu că învățase să doarmă „dans une barque battue des vagues'' Acești biografi nu au văzut însă toată noblețea sufletească ce se ascundea sub o slăbiciune aparentă. Să reținem măreția simplă a acestei spovedanii făcute mătușei lui, contesa de Nassau: „Un lien auquel je tiens par *devoir*, ou si vous voulez par *faiblesse*''... Și mai departe:

„Je vous dirai que j'ai reçu de nouvelles et si grandes marques de devouement de la personne à laquelle j'ai cru un moment plus avantageux pour elle et pour moi de paraitre moins attaché (este vorba de apriga, dar uneiori foarte duioasă, Germaine), que je ne peurrais, sans la plus vive ingratitude et sans me préparer des regrets tres amers, penser à faire quoi que ce soit qui lui soit pénible''.

Ce găsim la acest Constant al maturității? Un examen mai serios [1]), ne va arăta că acest om cu totul răpit de năzuințele timpului său, reprezintă totuși o excepțiune.

Și înainte de toate o mare sinceritate. Paul Bourget spunea de Benjamin Constant că a fost sincer „de cette haute sincérité qu'il faut distinguer en l'appelant la grande, vis-à-vis non seulement des autres mais de lui-même''.

Sinceritate, virtute ce a fost cu desăvîrșire monopolizată de lumea noastră modernă, pe care contimporanii noștri, din partidele cele mai opuse, și-o însușesc, și care, pentru mulți, apare ca o virtute suficientă. Este evident că sinceritatea lui Constant nu este această formă inferioară a sincerității ce constă în a fi întotdeauna și prea lesne de acord cu tine însuți, sinceritate ce devine justificarea mult prea ușoară a instinctelor noastre; această formă destul de elementară a sincerității este dealtfel cea mai răspîndită. Sinceritatea lui Constant aparține unei alte clase, este cu adevărat sinceritatea ce merită să fie numită înaltă, aceea ce constă mai ales în a gîndi „împotriva sa'', fără niciun fel de complezență. Sinceritatea ce are drept urmare severitatea față de tine însuți. Benjamin Constant nu se cercetează decît astfel, cu severitate.

Paul Valéry ne amintește că o consonanță „parfois fait un mythe, que de grands dieux naquirent d'un calembour, qui est une espèce d'adultère'', și se întreabă dacă cumva numele fabulistului La Fontaine nu a împletit oare, în copilăria noastră, figura închi-

[1]) Acest examen, nimeni nu l-a făcut cu mai mult scrupul și pătrundere ca Charles Du Bos, în cartea lui: „Benjamin Constant'', ce va apare decum împrejurările vor îngădui.

puită a unui poet cu nu știu ce sens îndoelnic de răcoare și adîncime, un oarecare „charme emprunté des eaux''. Deoarece chiar Valéry ne îngădue asemenea jocuri de cuvinte, am putea deslega din însuși numele lui Constant unele trăsături caracteristice; astfel în „Constant'' întîlnim „*constance*'', statornicie; dar mai întîlnim și altă rezonanță, mai bogată, mai nervoasă, asupra căreia ne vom opri: în „*Constant*'' găsim „*constat*'', constatare. Constant este în adevăratul înțeles al cuvîntului omul constatărilor; înregistrează cu regularitatea neîndurată a sismografului diversele mișcări ale vieții interioare. In realitate însă sismograful lui nu operează cu aceeași rigoare în toate direcțiile: față de semenii lui, mai ales față de aceea despre care Constant spune, în „Adolphe'', că era examinată'' avec intérêt et curiosité comme un bel orage'', față de toți ceilalți, sismograful înregistrează cu exactitatea cea mai desăvîrșită; față de el însă (și aci aparatul de înregistrare a lui Constant funcționează invers decît majoritatea aparatelor celorlalți oameni), sismograful operează cît se poate de exact în privința defectelor, și cît se poate de inexact în privința calităților; astfel încît, în „Adolphe'', ne obligă a lua partea Ellénorei împotriva lui.

De unde vine această deosebire de analiză ce se desăvîrșește într'o mai mare severitate față de persoana lui? O vară a lui Constant, Rosalie de Constant, femee extrem de deșteaptă care a înțeles admirabil pe vărul ei (cu atît mai mult cu cît a avut întotdeauna pentru el slăbiciune sentimentală), l-a caracterizat astfel. „Une sensibilité accrue par la réflexion qui chez d'autres la diminue''.

Suferințele pe care le pricinuește sau le resimte Constant, îl transpun într'o stare de adîncă cugetare, ce-i îngădue să se ridice deasupra lui, să se purifice de tot ceeace este prea individual în el, și să-și îndrepte privirea către soarta comună a umanității.

Atunci cînd la un om cugetul are darul de a spori, iar nu de a slăbi sensibilitatea, sentimentul răspunderii, împreună cu sentimentul vinovăției iau o desvoltare cu totul neobișnuită. Aceste două sentimente, Constant le resimte în deosebi de adînc; ființa lui este sortită să se simtă întotdeauna vinovată.

Să nu uităm declarația lui în „Réponse à la lettre à l'éditeur'' publicată la sfîrșitul lui „Adolphe'':

„La grande question dans la vie, c'est la douleur que l'on cause, et la métaphysique la plus ingénieuse ne justifie pas l'homme qui a déchiré le coeur qui l'aimait''.

De cîte ori Constant cugetă asupra unei întîmplări dureroase (greutățile materiale sau morale ale tatălui său, prima lui căsătorie neizbutită cu Minna von Cramm) închee spunînd: „Sans doute tout cela est de ma faute''.

Să luăm un fapt semnificativ. In Aprilie 1811, Constant și Doamna de Staël se află la Geneva, în preajma despărțirei; din

lipsă de mîngieri spirituale. Doamna de Staël, în căutarea altor consolații, se asvîrlise în brațele unui tînăr ofițer de cavalerie, Eugène de Rocca, frumos, romanesc, rănit în războiul din Spania, și care ar fi cucerit-o în plină poezie dacă ar fi fost mai deștept. Doamna de Staël spunea despre frumosul Rocca, cu o nerușinare liniștită și, prin aceasta, dezarmantă: „La parole n'est pas son langage". In timpul unei cine la care lua parte Constant, Germaine și tînărul ei adorator, se iscă o ceartă între cei doi rivali, ceartă datorită grosolăniei lui Rocca; se pronunțase chiar cuvîntul de duel, și Constant, luîndu-și dispozițiunile în cazul în care ar fi putut fi omorît, scrie următoarele rînduri:

„Je pardonne à Madame de Staël l'événement dont elle aura été la cause et je ne la tiens pas responsable pour les fureurs d'un jeune feu. Je la prie de même de me pardonner si, en certaines occasions, je lui ai causé du chagrin. Je n'examine pas si j'ai eu tort ou raison; lui avoir fait de la peine suffit pour m'en faire ressentir des remords".

Constant trece astfel peste cele două categorii: „a avea dreptate" și „a nu avea dreptate"; pentru el durerea are întotdeauna dreptate. Biografii lui vor putea să-și bată joc de Constant și de acest duel neizbutit. Nu ne rămîne decît să le amintim strigătul energic pe care Alceste îl pronunța deunăzi în fața noastră: „Tant pis pour qui rirait"!

Religia durerii, iată ce desparte cu desăvîrșire pe Constant de toată generația Revoluției, nu numai de acei care au trecut la acțiune, de acei care, pentru a relua comparația lui Constant, își astupau urechile pentru a nu auzi țipetele celorlalți și a-și atinge țelul călătoriei, — clopotnița satului, — dar chiar de acei care, ca Châteaubriand și al său René, și-au purtat dezamăgirile prin hătișuri, în șueratul vîntului, făcînd dintr'o durere închipuită, sau cel puțin exagerată, prilej de frumoase plîngeri decorative.

La Constant, religia durerii este aceea a durerii adevărate. Toți cei care vor să facă istorie, care vor să servească drept loc de trecere pentru destinul oamenilor, trebue să se despoaie de orice element omenesc (pînă și de starea lor civilă, zice-se) și să se transforme încetul cu încetul în abstracțiuni pure. Cel mai mic contact cu omenescul este pentru el o piedică ce le zădărnicește activitatea.

Benjamin Constant are o admirabilă inteligență a istoriei, și totuși, cu toate rolurile ce a jucat sub diferite guverne, a rămas alături de istorie. Unii i-ar putea imputa că nu a desăvîrșit tot ceea ce întrezărise în domeniul acțiunei politice.

Le-am putea aminti că această abținere nu se datorește unei lipse de curaj, mai ales de curaj trupesc; la întoarcerea lui Napoleon în Martie 1813, Constant avea toate motivele de a se teme; totuși jurnalul său intim înregistrează foarte simplu:

„Ma vie est en danger. S'il faut périr, périssons bien...". Și mai departe: „Si l'on me prend, peu importe! C'est le moment de me souvenir que la vie est ennuyeuse"!

Nu, șovăelile lui Benjamin Constant, inacțiunea lui în fața istoriei „de făcut" nu se pot explica decît într'un singur fel: nu a uitat niciodată că istoria se face cu oameni; și într'o declarație verișoarei lui Rosalie de Constant (declarație ce ași dori să depun în sufletul cititorilor mei) Constant a pecetluit ceea ce pentru el era o regulă esențială:

„Tout ce que je respecte sur la terre est la douleur et je veux mourir sans avoir à me reprocher de l'avoir bravée".

JEAN MOUTON

BIRUINŢA

A dat drumul unui suspin desprins tocmai din coşul pieptului ca un bolovan, costiş, din piscuri sterpe de munte.

De ce i s'or fi întins drumurile soartei aşa, ca nişte praştii?

Mai scăpă un oftat tot atît de pietros ca cel dintâiu.

Ce ursitoare i-a năvădit pînza vieţii peste hotarele astea pustii?

Singurătatea nu mai este de mult vorbă goală, de poveste. O trăieşti din plin, înfiorător. Aşa cum ai trăi un vis urît. Poate dacă ar fi într'adevăr singur, nu ar simţi gîndurile grele de tristeţe ca nişte cuie ruginite înfipte în el. Dar singurătatea în tovărăşia unui om care nu mai poate mişca, nu poate vorbi, nici gîndi, cu toate că trăeşte, respiră, mănîncă, este tot atît de înspăimîntătoare ca şi pustiul, ca şi moartea. Şi chipul fratelui Grancea, supt şi tot aşa de galben ca şi lumînarea la sfîrşit de liturghie, îl face şi mai neputincios de cum e, mai singur. Brrr!.... întinderea pustie şi albă!.... Cum să nu i se pară că într'adevăr nu mai trăeşte nici el, nici Grancea!... Poate trăeşte numai o părere asemănătoare cu ei, cu chipurile lor, aşa, ca o stafie.

Din pragul colibei încovoiată ca o vrăjitoare sub nămeţii de cînd vremea, prizonierul Serafim Bunea străpunge cu ochi duşmani, întinsul albastru, pe alocuri îngheţat, al lacului. Buir-Nor-ul acesta are ape cu suflet: se sbuciumă omeneşte şi-şi schimbă culoarea ca şerpii. Ieri a fost galben — ca o ură neîmpăcată. Acum e albastru. Senin, ca toate lacurile, ca toate apele întinse. Au fost roşii cîteodată valurile astea sbuciumate de vînturile coborîte năprasnic din Gobi sau alunecate pe prăvălişurile uscate ale Iablonoilor. Roşii ca sîngele şi neliniştitoare. Poate o fi, schimbarea asta de culoare, numai o vedenie de minte slabă şi obosită. Oricum, pentru această minte, apele au fost roşii. Mîine se poate să fie verzi. Sau chiar negre. Apă vie se află şi aevea, nu numai în basme.

Fata cu ochi de migdale şi pielea ofilită ca o frunză la căderea toamnei — Lukiewa pe ruseşte — i-a spus cu tîle în vorbă:

— Cînd lacul îşi poartă mînia, nu o pot ţine în frîu nici paznicii soarelui. Atunci neapărat trebue să i se dea trup de om. Dimineaţa oamenii se spală şi se închină fricoşi: cine va mai fi murit? In altă zi îl duc acolo pe cel mort...

Cu mîna întinsă subţire şi lung, ca un blestem de care nimeni nu se poate feri, Lukiewa i-a arătat pontonul de bîrne groase şi negre de timp, înfipt ca un pumnal uriaş în pieptul apelor albastre. Serafim Bunea a furişat privirea temătoare spre tovarăşul bolnav şi s'a cutremurat:

— De ce aruncaţi voi morţii în lac?

Ochii de migdale l-au privit naiv, miraţi peste măsură:

— Pentrucă în fundul apelor este casa morţilor. Cine nu ştie lucrul acesta?

Casa morţilor!... In fundul lacului!...

Toate încăpeau în înţelegerea prizonierului, numai cu un asemenea gînd nu se va putea împăca el niciodată. A încercat să-l lămurească părintele Bucicow. Vorba stricată şi grea a popii nu l-a luminat mare lucru. Mongolul acesta cu nume rusesc şi rost oficial aci la porţile din răsărit ale lumei, nu-l putea lămuri decît în zarea strîmtă a obiceiurilor din partea locului. Prizonierul şi-a închipuit acest lucru şi n'a pus preţ pe sfaturile lui. Şi nici ideile puţin curioase, puţin drăceşti, ale pădurarului Kimpun nu au putut să-l lumineze mai bine.

Odată, cînd Kimpun a venit cu cei doi yaki ai lui să-i adape, l-a pîndit, i-a ieşit în cale aşa ca din întîmplare şi l-a luat pe departe. Atunci, pentru întîia oară, s'a convins că umflăturile dela picioarele lui Grancea îi îmbrîncesc fratele spre groapă... Spre groapă, nu spre fundul lacului. Kimpun i-a cerut tutun. Şi-a umplut obraznic pipa lucrată prost de el şi apoi a fost bucuros să stea de vorbă cu prizonierul.

— Voi credeţi c'o să ajungeţi cîndva în apus... Dar nu... Aşa a crezut şi Alexei Buwin. A, dar tu nu ştii cine era Alexei Buwin. Avea ochii ca ai tăi, întunecaţi şi părul lins pe spate şi pielea albă, bolnavă şi vorbea ca din evanghelia voastră. Era un exilat. Zicea Serghei Limanow, şeful pazei, că Alexei e nihilist. Nu prea ştiu ce-i aia, dar dacă Serghei Limanow zicea aşa, aşa trebuia să fie. Alexei fusese şi'n minele de plumb dela Omsk, dar l-au adus aici că era bolnav de oftică. Şi apoi, le era frică paznicilor să nu-l răpească tovarăşii. Că, bag seama, avea tovarăşi netemători şi mulţi. A murit aici. Şi pe el tot acolo l-au ponosit...

Cu nodurile degetelor murdare, a arătat şi el — ca şi Lukiewa, spre podeţul blestemat. Ce fior l-a scuturat din adîncuri pe Serafim Bunea? Din colibă veneau rare, ca nişte lovituri de pietre, gemetele fratelui Grancea.

Pădurarul s'a aşezat pe un bolovan. Cu ochii tulburi, privea peste ape, peste nemărginirea albastră închistată în albul omătului siberian. In răstimpuri prindea cu mîna dreaptă pipa, îndesa mahorca încet cu mîna stîngă şi scuipa murdar printre dinţii de cal.

— Şi eu am fost acolo spre apus. Am lucrat o vreme la nişte pescari pe Baikal. Dar n'am stat mult la ei. Meseria asta era aspră

şi murdară. Dar mie îmi plăcea să hoinăresc, — ştii ca omul tînăr... După ce mi-am cheltuit toată agoniseala la Ircutsk, cu rusoaice frumoase şi băuturi tari, mi-am luat calea înainte, tot spre apus. Am trecut printre colibele Tobolskului repede. Siberienii aceia erau săraci şi duşmănoşi. Loc pentru un străin nu se afla uşor acolo. Şi aşa am ajuns la Astrachan.

Spre răsărit am fost pînă la mare, la Wladiwostok.

Cînd am ajuns la linia de fier, m'am minunat grozav de năsdrăvăniile ruşilor şi mi-am zis: hei, Kimpun, tu crezi, că ceva mai grozav ca pădurile tale de jnepi şi tufari nu se află; dar tu eşti un om prost şi lumea nu-i doar cît o pădure de a ta. Cînd am ajuns la mare şi am văzut vapoare cît satul, nu m'am mai mirat de nimic. Puteam să plec peste ocean, în lumea cealaltă, cu un vapor, ca hamal. Dar m'am întors înapoi cu trenul. Am mers în huruitul roţilor, zile întregi. Gîndeam că debunăseamă undeva se va sfîrşi linia asta. Zilele se făceau tot mai triste. Copeici nu aveam şi nici de mîncare. Că mîncarea se ia pe copeici. Şi nici de plată la tren nu mai puteam să mă ţin. Călătoream numai noaptea, mai pe acoperişuri, mai pe sub vagoane, dormeam pe apucate, mîncam cum se'ntîmpla, cîteodată furam, de multe ori cerşeam. Hei, viaţă grea!... Odată mi-am zis iar: parcă mai bine era între tufarii tăi, Kimpun. Dar de întors, nu mi-a trecut prin gînd. Intr'un sat, lîngă apa Uralului, am isprăvit banii. Ca să nu crăp, m'am băgat slugă la un kulak. Ii plăcea tare rachiul. Il bea ca pe apă şi pisa sticla în dinţi. După ce se îmbăta cu rachiu, intra în staul şi bătea boii pînă le dădea sîngele. Ieşea din staul şi omora un dulău dintr'o lovitură de par — şi ar fi omorît şi oameni, dar oamenii fugeau din cale-i — apoi se închidea în casă. Pînă tîrziu îi auziam glasul cum se ruga răguşit Preacuratei. Nu ştiu dacă se spăla pe mîini de sîngele cîinelui ucis.

Am stat la el mult... trei sau cinci ani. Nu mai ţin minte... Avea o femeie albă şi rotundă la chip ca zîna zorilor: pe ea o ţin minte parc'aş fi văzut-o ieri. Şi femeia avea ochii cum e ceru'n zile bune — mai albaştri ca ai tăi. Şi mai mari. De aceea cînd îi priveam ochii, îmi aduceam aminte de Buir-Nor şi de cătunul ăsta înfipt în malul apelor. Şi mi se aprindeau obrajii ca la fecioare, Serafim Bunea.

Pădurarul s'a oprit o vreme. A plecat capul într'o parte, s'a uitat în fundul lulelei, a strîns un ochiu şi a oftat:

— De femeie... îmi pare rău că am plecat de acolo. Incolo, de nimic. Nici chiar de bani. Ba, dacă socotesc bine, ar fi să mă bucure tăria cu care m'am hotărît să mă întorc în zăpezile tundrei şi în pădurile mele. Ţpşt!....

A scuipat iar într'o parte şi a mai cercetat odată foarte mirat fundul lulelei. Apoi iar a oftat:

— Mai îmi dai o lulea de tabac, Serafim Bunea?

Prizonierul i-a dat, că era bucuros de vorbă şi pădurarul şi-a umplut îndesat pipa. Apoi a scuipat printre dinţii prinşi de putrezeala gingiilor, mai negru ca până atunci.

— Bunea... Ce nume! Nu e nici ca al nostru, dar nici cu al ruşilor nu seamănă. Parcă ziceai că nu eşti rus...

— Nu. Is romîn.

— Romîn...

— Da. Din Ardeal.

— Romîn din Ardeal zici. Poate... O fi aşa, cum suntem noi aici: mongoli, manciuri, kirghizi, tunguşi şi chinezi sadea. Dar peste voi sunt ruşii ca pe aici?

— Nu. Peste noi sunt ungurii...

— Ungurii?... Nu sunt tot un fel de ruşi?

— Tot...

— Da, da... Peste noi toţi galbenii sunt ruşii albi. Dar tu nu eşti galben... De ce zici dară că şi peste voi sunt mai mari ruşii aceia?... cum le zice...

— Ungurii...

— Da ungurii... Ei nu-s tot albi?

— Ba sunt. Dar seamănă mult şi cu voi. Au şi firea voastră. Şi obiceiurile ca ale voastre... Şi la şcoală ne spunea dascălul că-s veniţi de prin părţile astea...

— Atunci, la voi sunt mai mari galbenii... Lume întoarsă, Serafim Bunea!...

Pădurarul Kimpun a privit cerul nelămurit. Poate căuta acolo, sus, deslegarea nedumeririlor lui. Apoi a tras pătimaş din lulea.

— Asta-i obiceiu prins la Astrachan. L-am luat dela nişte negustori de blănuri veniţi din sud. Şi am rămas cu el. Cu el oiu muri.

Iar a cercetat cerul şi scrumul din fundul pipei.

Din colibă gemetele lui Grancea nu se mai auzeau. Va fi dormind, şi-a zis prizonierul.

— Tovarăşul tău e tot bolnav Serafim Bunea?

— Tot...

— Va muri aci. Il duci colo şi-i dai drumul după ce-i citeşte popa. Bîltăbie!... Şi gata. Se întîlneşte cu Alexei Buwin... Apoi serios: — Să-i legi o piatră galbenă de brîu. Huma e mai grea decît cremenea de sub coasta Honkiului. Apoi iar, glumind: — Vezi, să nu mori şi tu pe-aici, Serafim Bunea...

Vorbea despre moarte ca şi cînd s'ar fi ospătat. S'a sculat leneş:

— S'au adăpat bine yakii. Să vezi că va fi să vie furtuna... să vezi numai...

Prizonierul l-a privit cu multă teamă în ochi. El a continuat proorocirea:

— Da. Cînd yakii îşi umplu guşile cu apă de stă să le crape, să ştii că nu mai ies multă vreme din staul. Le e frică de soare şi de furtună, cum ni-i nouă oamenilor de foc. Şi ăsta e semn: ori va fi

secetă, ori vine furtuna din munţi. Ei vămuesc vremea. Secetă nu poate să fie acum: nu-i vremea ei. Este vremea furtunii Serafim Bunea. Se zice că întîiele valuri de vînt cer stîrv de om.

A tras cu ochiul spre ruina de trup a fratelui Grancea:

— Scapi odată de el... Nu vezi c'a început să miroasă!... a rînjit crud, cu dinţi ascuţiţi, de fiară.

In zare piscurile Honkiului şi peste ele, căciulile de nea ale Iablonoilor, se profilează reci şi triste. Inspre sud, pustiul Gobilor rînjeşte crud. Ca şi pădurarul.

Soldatul a păşit abătut înspre colibă, pentrucă şi pădurarul s'a sculat să-şi îndrepte vitele spre sat. Pe drum mai veneau şi alţi oameni, cu alţi yaki, la adăpat. Călcau alene, nepăsători. Prizonierul îi priveşte înfricoşat. Toţi sunt aşa. Ii mîna soarta cu acelaşi îndemn prin viaţă. Ironim s'a aplecat să ridice o piatră venită în potecă cine ştie de unde. Din colibă s'au pornit iar gemetele fratelui Grancea. Tot mai chinuitoare sunt gemetele fratelui Grancea.

A vrut să intre. O durere mare i-a întors gîndul şi trupul. Ii este milă de vaetele bolnavului. Dar, mai mult, îi este groază. S'a oprit o vreme. Nu ştia ce să facă. Apoi şi-a amintit că azi nu a fost la postul de pază să-şi ia hrana. Nu-i era foame, dar a pornit într'acolo.

„Intîiele valuri de vînt cer stîrv de om...“ Vorbele pădurarului i s'au înfipt în creer şi-l dor aproape trupeşte.

*
* *

Prizonierul Serafim Bunea moţăe pe laviţa închegată fără meşteşug din patru pari şi doi lăturoi necioppliţi. Aruncă, din vreme în vreme, cîte un ciot de jnep în flacăra galbenă şi leneşă. In spatele vetrei, la căldura cea mai bună, întins pe un pat soldăţesc de fier, Vasile Grancea doarme şi suflă greu. A ajuns schelet şi, cînd este treaz, horcăe nestăpînit şi greţos. Abia de mai vorbeşte. Azi l-a întrebat cu limba împleticită, dacă are vreo veste de acasă. Parcă ar fi casa la o poştă de cale, sau două... Se vede bine că i-a slăbit şi mintea, nu numai trupul. Cum să aibă, Doamne, veste de acasă!? Aici, chiar vremuri bune de ar fi şi tot n'ar putea să ajungă carte din Ardeal. Dar acum, că-i bătae? Cînd îi vine în gînd Ardealul, Serafim Bunea îşi aminteşte de casă într'o firească legătură. Şi pe suflet i se coboară un greu mare, ca o pîclă. Ce-o mai fi făcînd Ana? Dar bătrînul? Il lăsase bolnav de supărare, cînd a plecat în bătae:

— Cine ştie pe unde te-o duce viforul!...

Parcă a fost solomonar, aşa i-a desferecat norii vieţii...

La începutul războiului a stat o săptămînă încheiată, plouat şi nemîncat, sub zidurile Belgradului. Se apărau sîrbii ca tigrii. Se svîrleau înaintea puştii ca şi cînd ar fi eşit din ţevi cocoloşi de hîrtie, nu plumbi încărcaţi cu moarte. De acolo i-au dus să se bată în Tirol. Urcau munţii ca ciutele. Şi cădeau ca potîrnichile, că italienii trăgeau de sus în jos. Şi la Padova... ce prăpăd a fost!... A venit

apoi vestea că rusul ia împărăţia dinspre răsărit, la Liov şi Preşmilău. Patru zile i-au dus roţile unui vagon de boi într'acolo. Ca şi alte sute de roţi, pe alţi fraţi de pe întinsul împărăţiei. Cîte luni de războiu trecuseră? Cam şaptesprezece... Şi cum or fi scăpat din măcelul de atunci? Tunurile au început odată cu zorile. La atac au pornit la răsăritul soarelui. Luceau baionetele ca frunţile de sfinţi în biserică şi zarea era de sînge. Veneau ruşii ca dintr'un isvor nesecat. Cine se uita la ei cum cad? Dealuri de oameni... Cei mai mulţi fugeau îngroziţi. Poate, cine ştie, nu-i destul doar arma la luptă. Şi ruşii luptau numai cu arma. Suflet? Cît afli la un mort. Şi arma fără suflet nu face un ban....

Din tot iadul de atunci, stîrvul i-a ieşit întreg. Din toate întîmplările, soarta l-a legat cu funii nevăzute de fratele Grancea. Nu i-au despărţit nici focul, nici duşmanii, nici pribegia. Au căzut prizonieri amîndoi. Teferi, dar prinşi în bătae.

Apoi au început drumul cel fără de capăt. Nici nu mai ştie cîtă cale au bătut din capul acela de Rusie pînă în capul cestălalt. La Kiew, Grancea s'a îmbolnăvit întîia dată. Ruşii au vrut să-l vîre într'un spital. Poate era mai bine: nu mai ajungea zilele de acum. Dar nu a vrut să-l lase pe el, pe fratele Serafim, singur. S'a tîrît cum a putut.

Cu cît s'au înfundat în nesfîrşitul stepei, cu atît au simţit mai dureros cum se rup toate punţile cu depărtările de acasă. Şi cu cît simţămîntul acesta a crescut, cu atît mai vii icoanele din timpuri bune au răsărit în amintire, le-au înfierbîntat creerii, le-au răscolit nervii, de gîndeau într'o vreme că se vor slăbi de minte. Apoi s'au obişnuit şi cu gîndurile. Fratele Grancea a fost totdeauna mai neliniştit mai doritor de casă.

— Ştii, odată era să mă ducă Mureşul... Ţi-aduci aminte? Tu m'ai scăpat...

— .....

— Scapă-mă frate Ironime şi acum. Du-mă de aici, să nu mai văd albeaţa asta ca moartea. Nu vezi şi tu? Cît cuprinde zarea, albul omătului: case de omăt, copaci de omăt, cîmpii de omăt, oameni de omăt... Toate, toate-s de omăt.

Case, copaci, oameni... nu sunt în zare, de omăt, pentru orice ochiu de om. Ochii aprinşi de friguri ai fratelui Grancea, văd şi aceste minuni.

De-aşi mai ajunge odată să mă odihnesc în crîngurile Mureşului...

De ar mai ajunge...... Ehe....

— Cum ne-om vedea acasă, mă'nsor. Iau pe oricine. Eu n'am iubit dela inimă, nicio mîndră. Dragostele mele au fost deslînate, bătute de toate vînturile. Că eu nu sunt om hotărît. Să ştii că mă'nsor cu care zici tu. Voi mă cununaţi.

Ironim se uită mirat la scînteile din ochii fratelui Grancea. Ii ard obrajii şi gîndurile.

— Ce te uiţi aşa! Tu, cu Ana, mă cununaţi.

— Da, da...

In mintea fratelui Grancea, aprinsă de boală şi închipuire, toate sunt cu putinţă prin el. Şi el se simte aşa de mic, aşa de fără de putere. De cînd bolnavului au prins să-i sticlească ochii, au început să-i moară în închipuire toate nădejdiile.

Şi, întîmplă-se orice, fratele Grancea trebue să moară oriunde, numai aici nu. Locul acesta cuprins de atîta linişte şi nemărginire, îl cutremură. Pontonul morţilor, meşter închegat şi înfipt avan în puterea apei ia, peste albul tundrei şi albastrul lacului, întruparea însăşi a morţii. A morţii fratelui Grancea. Să-l rînduiască pe drumul de apoi ca pe un păgîn... Să-l ţipe, cu un pietroiu de brîu, în fundul nebănuit al apelor... Să se facă una cu mîlul întunecimelor de jos... El, fratele Grancea.. Dar Murăşul? Dar copilăria lor? Dar Ardealul? Dar gîndurile de întoarcere? Şi cu barbarii aceştia nu este chip de înţelegere... Zic că-s creştini. Au popă care slujeşte lui Iisus. Au şi cruce pe biserică şi plîng cînd diecii citesc pe nas din cărţile pătimirii dumnezeeşti... Şi îşi aruncă morţii în fundul lacului acestuia!... Unde este scriptura care le dă voie să facă un aşa de neiertat păcat?

Inima lui Serafim Bunea a început să se înmoaie. Mai întîiu s'a făcut ca o cocă, apoi un cleiu fierbinte, ca un sirop lipicios Simte cum îi curge inima prin trup, ca un şipot. Se strecoară printre bolovanii gîndurilor, afară din el, peste omături şi ape, ca să afle pas de trecere spre faptă,. In el rămîn munţi uscaţi şi prăpăstioşi. Printre munţi, şuerături viforoase, gemete. Serafim se luptă cu greul din el, cu neputinţa asta mare. Unde este ieşirea? Fratele Grancea nu se poate să moară decît numai creştineşte. Altfel, nu. Negarea i se arată uriaşe, dreaptă, stăpînă. Pentru el este unicul adevăr. Şi adevărul acesta este simplu ca lumina zilei, ca foamea. In Ardeal şi în toate părţile lumii colindate de el, lutul în lut se întoarce Aşa zice şi în cărţile sfinte. Aici e ca nicăeri. Progadea lor este fundul lacului. Cărţile părintelui Bucicow spun altfel.

Serafim Bunea vede un regiment de chipuri măslinii mîniate pe el:

— Legea noastră nu poate fi călcată de veneticí...

I-a spus vorba asta şi Lukiewa. Şi Lukieva este o fată bună, ca o floare crescută între spini. I-a întărit-o şi pădurarul Kimpun care nu pune preţ pe „ce-o fi după moarte''. Azi cînd popa a venit să-l spovedească pe bolnav, l-a lămurit şi el. Degeaba l-a rugat pe popă, să-l învoiască pentru o groapă în omăt. Să aşeze acolo creştineşte stîrvul fratelui care va muri debunăseamă.

— Nu se poate. Oamenii aceştia sunt sălbateci... Să nu batjocoreşti pămîntul cu stîrv de om.

— Parcă omul nu-i tot pămînt, a încercat el, cu nădejde.

— O fi, Serafim Bunea; dar dacă încerci să faci lucrul ăsta şi te află ei, te ciopîrţesc şi te dau corbilor.

Preotul s'a arătat ameninţător, apoi îngrijorat de nestrămutata lui hotărîre:

— Tot îl îngrop părinte.

— Bine fiule; dar să ştii că nu am nicio putere.

S'a gîndit apoi că, pînă la urmă, prizonierul se va potoli. S'a închinat cu cruci repezi în barbă şi a plecat.

Acum şi el gîndeşte ca popa. Cine ştie, vrerea lui Dumnezeu e mare, chiar aci la capătul pămîntului.

Dar gîndurile cele bune s'au svîrcolit în el ca pe jar.

*
* *

Lukiewa căreia oamenii îi spun Ly ca s'o alinte, a venit azi din nou la ei. De cîte ori răsare în pervazul uşei, întunericul încăperii se umple cu o caldă lumină şi mirosul ei tineresc şi sănătos întăreşte ca o minune făptura pierdută a fratelui Grancea. Il mîngîie liniştită, cu mîini galbene, unduite domol, cu degete lungi şi subţiri ca acele. Nu îi este silă de slăbănogeala trupului bolnav, nici nu se sfieşte să-i ridice capul, cu braţe pline şi sigure şi să-i potrivească perna sub grumazul lung ca de cocor. Pe Serafim Bunea îl bucură mult prietenia Lyei. Mai ales decînd fratele Grancea mai are între gardul coastelor un pumn de viaţă, ea este singura făptură care îi înţelege gîndurile. Dar şi ea a dat neputincioasă din mîini cînd, mai prin semne, mai prin vorbe, a aflat ce durere îl arde.

— E mare păcat ce vrei să faci Serafim Bunea. E mare păcat... Vorba asta o spune şi Ly. Prizonierul se lasă, înfrînt, pe lăturoii laviţei. Şi Ly gîndeşte ca ceilalţi. Vorba fetei l-a descurajat mult. Dar el nu poate pricepe cum o fi păcat pentru el?! Pentru ei, cei de aici, poate... pentru obiceiurile lor.... Dar ce are fratele Grancea, sau el Serafim cu obiceiurile lor? Ei sunt de alt sînge, de alt neam, de altă culoare... In gîndul acesta, ostaşul află puterea să nu-şi prăvălească toată nădejdea în omăt.

Fata îi înţelege sbuciumul. Neputinţa este însă mai mare decît tot aurul sufletului ei bun.

Pe patul soldăţesc, de fier, fratele Grancea geme părăsit de puteri, stins. Ochii de migdală ai Lukiewei îi măsoară parcă sufletul. Şi sufletul se împuţinează înfiorător în trupul firav; îi iese din oase bucăţi, bucăţi, cu fiecare răsuflare. Dela o vreme Lukiewa are în ochi o pîlpîire de gînd nouă, năstruşnică. Se apropie cu taină şi frică de Serafim.

— La Khabarowsk, dincolo de Buir-Nor, lîngă apele mari şi cenuşii ale fluviului Usurilor, am auzit că oamenii se îngroapă. Aşa, cum zici tu. Ironim Bunea. Da, da....

Lui Ironim sufletul i s'a întors în trup ca un sfredel: *Biruința! Biruința acolo poate fi!* Dar imediat sfredelul s'a sucit dureros:

— Dar cum să-l duc pînă acolo?

— Cum?

Cum? Cum? Cum? Se întreabă neputincioși, cercetează cu ochii înfometați ținuturile albe. Khabarowsk este departe. Prizonierul îl bănuește undeva, dincolo de zare: un oraș mare ca un cimitir, împădurit de cruci. A, un cimitir cu un loc de liniștită odihnă pentru fratele Grancea!.... Ce mare biruință ar fi pentru el, pentru frăția lor! Dar....

— Numai pînă la apa Usurilor e cale de zece zile. Zece zile de mers prin tundră, în zăpezi, fără drumuri, fără oameni.... Și apele vor fi umflate acolo. Au dat căldurile primăverii... De acolo calea-i mai bună, că se apropie satele manciuriene și dincolo de sate, este cetatea cea mare, lîngă marea fără de hotar.

Ly știe toate aceste piedici și le împărtășește cu inima frîntă, prizonierului.

— Greu. Tare greu. Serafim Bunea.

*
* *

Odată cu zorile, Serghei Limanow a pornit în inspecție.

Serghei este șeful patrulei de pază și are chipul de bou trăit bine. Miroase totdeauna a rachiu, iar lîngă iataganul gros și greu, poartă un gîrbaciu de piele împletită. Toți prizonierii se tem de el, mai ales cînd calcă rar, cutremurat și întoarce doi ochi roșii sub pleoape aproape lipsite de gene.

Ironim Bunea l-a zărit de departe pe șeful pazei. Vine legănat, ca un porc gras, printre nămeți și tufele de jnepi. După el calcă un cazac cu arma la subsuoară, ca o măciucă. Abia li se văd capetele din cojoacele groase de lamă. Cînd i-a ochit, prizonierul s'a furișat în colibă și a început o grabnică ordonare a interiorului. Pe masa de lîngă ușă, a uitat aseară o gamelă murdară. O vîră sub laviță și își amintește că pe șeful pazei îl supără grozav cînd găsește foc prea mult în vatră. De aceea potrivește flacăra și ascunde sub patul lui Grancea cioturile de jnep aduse de Ly. Acum toate par a fi în ordine. Oarecum neliniștit, ostașul continue să spele rufele lui Grancea, treabă începută încă de dimineață.

Serghei Limanow a trîntit cu sgomot ușa și își scutură omătul botforilor în mijlocul colibei, murdar și stăpîn.

— De ce nu-ți cureți, leneșule, poteca bine?

Zăpada este adusă de aiurea, dar Ironim trebue să tacă. A lăsat spălatul rufelor și stă drepți cu capul puțin plecat, temător. Știe că șeful patrulei trebue să-i facă observații, să-i afle vină. De aceea tace. Numai de n'ar scoate gîrbaciul dela brîu... Dar veșnica nemulțumire de pe chipul lui Limanow, nu are dece să isbucnească.

Toate sunt împotriva ei. Pînă și fratele Grancea nu mai horcăe așa de supărător, cu toate că de două zile nu-l mai cunoaște nici pe el, pe Serafim. Serghei trage scurt pătura de pe bolnav. Oasele se reliefează obscene, sub rufăria veche.

— Tot n'a murit tovarășul tău?

— Nu. N'a murit.

Ironim Bunea, îngînă vorbele vinovat, parcă el ar fi țintuit pîlpîirea de viață în pieptul de-o palmă al bolnavului. Se uită pe sub genele plecate în jos, la obrajii sănătoși ai rusului. Se gîndește că pînă acum, de șase luni de cînd îi are în pază, Serghei Limanow pe el nu l-a bătut niciodată. Il văzuse însă cum chinuia pe alți prizonieri, mai ales la muncă, în mină. Lui Serafim i se pare cu rusul are față de el un fel de respect cînd îl privește, chiar un fel de teamă. Se gîndește apoi că el, Serafim, nu are nimic, în făptura lui puțină, care să clatine cumpătul mai ales a unui om ca Serghei. Poate, cumva sinceritatea ochilor lui rotunji sau gura totdeauna aplecată către colțul buzelor a obidă și oboseală, sau poate părul prea cărunt la tîmple, sau altceva din el, îl potolește pe Serghei. Căci un lucru rămîne bun: lui nu i-a aflat rusul niciodată pricină mare ca să-l lovească. Teamă de el nu-i poate fi. Nici milă. Și nici drag. Sau, cine știe!.... Se întîmplă de multe ori... Vezi un om pentru întiia oară și dela ochirea aceea dintîiu prinzi sau dragoste de el, sau ură. Serafim Bunea își închipuie că pe șeful pazei l-o fi prins o asemenea slăbiciune. Gîndul acesta îl face să fie mai liber în mișcări, mai comunicativ. Și-i dă curaj de vorbă. Ce-ar fi dacă ar spune lui Serghei că fratele Grancea tot trebue să moară.... Azi, mîine,,, să-i spună... Dar el nu vede că-i de pe acuma mort? Cu atît mai bine.... O să-l roage frumos.... Și el o să-i dea voe ca după prohodire, să-l pună într'o groapă, aici, undeva lîngă colibă; sau mai departe, spre lac. Și-i va pune și o cruce creștinească la cap.....

Lui Serafim fața i s'a înseninat deabinelea. Își vede toate gîndurile împlinite. Serghei Limanov se va înduioșa și-i va da învoire. Pe el îl ocrotește oarecum. O să-i vorbese rusului de cei îndepărtați, de nevastă și de copii. Poate și el are nevastă și copii undeva, pe întinsul Rusiei... Acum chipul roșu și văduvit de gene al rusului îi pare nespus de bun. Seamănă cu un chip ocrotitor de frate mai mare. Lui Serafim îi rîde sufletul. Dar un nod de sfiiciune tot îi stă în gît... Șeful patrulei de pază îi pare un om prea mare, așa, ca un grof în Ardeal, ca un solgbirău. Mai bine să-l lase în plata Domnului... Gîndul apropiatei morți a fratelui Grancea îl străpunge din adînc, dureros. Prin deschizătura largă a ușii vede pontonul morților. Și i se pare că apele albastre ale lacului au năvălit în colibă și l-au sorbit spre fundurile întunecate pe bolnav. Le bănuește adîncimea. Nu, nu...

— Domnule... domnule șef...

Glasul i-a scăpat fără vrere, cutremurat.

Ochii roşii s'au rostogolit năprasnic sub pleoapele văduvite de gene. Serghei Limanow se întoarce întreg spre cel ce l-a chemat. Il măsoară stăpîn. Cum de îndrăzneşte un prizonier să vorbească neîntrebat! Se miră cu o sprînceană ridicată stufos, batjocoritor. Cu mîna pipăie gîrbaciul dela brîu. Dar o curiozitate firească l-a reţinut.

— Ce vrei?

Serafim Bunea nu ştie cum să înceapă mai respectos. Vorbeşte greu ruseşte şi s'a pierdut de tot:

— Mă iertaţi domnule... Tovarăşul meu moare şi eu... să vedeţi... la noi morţii se pun în pămînt... la noi, în Ardeal.... Aici... nu... Şi eu, eu Domnule... eu vreau... vreau să-l pun în pămînt pe el... pe fratele Grancea... El moare... Nu acolo în apa peştilor... a şerpilor... Domnule...

Un plesnet scurt i-a tăiat vorba. Cnutul rusului i-a înconjurat de două ori capul cu zeci de cercuri grele. A simţit o năvală de sînge în obraz. A strîns pumnii ca să rabde. Apoi, buimăcit, şi-a acoperit capul cu braţele. Loviturile au prins să curgă cu nemiluita, peste cap, peste piept, peste mîini.

Le-a ţinut piept puţin de tot. Repede s'a prăbuşit muşuroiu într'un colţ, cu carnea înmuiată. După altă ploaie de lovituri, nu a mai simţit nimic: nici durere, nici neplăcere. Doar o amorţeală a pus stăpînire pe trupul nimicit.

S'a trezit tîrziu cu o hotărîre mare. Ii alunecă în sînge ca argintul viu. Se urcă pînă'n creştet şi apoi cade pe jghiaburile trupului pînă în tălpi. Ii face bine frămîntarea asta. După bătaia îndurată este ca un balsam. Să împartă balsamul cu fratele Grancea. Se îndreaptă spre el. Mai mult se tîrăşte, decît merge. Pipăie fruntea bolnavului. Fruntea a început să se răcească. Ii caută inima prin grătarul coastelor. Inima a adormit....

Curios...

Moartea asta aşteptată dar negîndită pentru clipa de acum, nu-l cutremură pe prizonierul Serafim Bunea. Marea hotărîre care-i scaldă trupul într'o bae de sănătate şi nădejdie, potoleşte spasmele durerii. Da, îl va duce de aici pe fratele mort. De-ar fi să dărîme munţi şi să sece apele şi tot îl va duce. *Trebue să birue, trebue să birue, trebue să birue... trebue.....*

Dumnezeu să-i dea sănătate lui Ly....

*
* *

Ly i-a spus:

— Mergi cale de zece zile. Ţii tot spre soare-răsare. Să ai pe dreapta munţii şi în spate deşertul. Nu-s sate în cale dar vei găsi în cîte un loc colibe de păstori cu turme de lame sau cu cirezi de yaki. Sunt neprimitori, aproape sălbateci. De aceea să nu le ceri ajutor.

Mai bine să te gîndeşti la Dumnezeul tău şi să te rogi Soarelui. Mai mult sprijin afli acolo...

La despărţire Ly a făcut o plecăciune mare şi s'a dus să nu-i mai vadă niciodată.

Serafim Bunea merge încă destul de viguros, cu leşul fratelui Grancea în spate. L-a învelit într'un lepedeu murdar. Leşul stă ţeapăn pe umăr şi deciteori fugarul pune pasul, se îndoaie ca o scîndură prea subţire. Omătul este aspru. Pe alocuri îl ţine deasupra. Potecă nu se află, că nu are cine să o facă prin pustiurile astea de cînd lumea.

Au trecut trei nopţi şi două zile. Acuma începe ziua cea de a treia. Zorile au aruncat praf roz peste întinderile albe...

Vine apoi noaptea, apoi ziua a patra...

Noaptea a cincea, ziua a cincea...

Noaptea şasea, ziua şasea...

A început să simtă oboseala. Il pătrunde ca un glonţ de armă... Ba o simte prea bine. Ar dormi chiar un pic. Şi ar mînca ceva. Dar nu se lasă. Numără clipele cu fiecare pas trecut. Soarele se urcă dela răsărit, stă o vreme în slavă, şi se uită mirat la omul rătăcit în asemenea pustietăţi şi la povara lui, apoi porneşte devale, spre apus. Aşa a fost şi ieri şi alaltăieri... Aşa va fi şi mîine. Gîndul că va trece şi ziua de azi îi dă puteri de uriaş. A întîlnit în cale două, sau trei colibe de păstori, dar le-a ocolit ca să nu-l ispitească de povara ce duce cu el. Ce le-ar fi putut răspunde?

Incă un pas, încă o clipă.... Alt pas... altă clipă. Ce întindere albă!... Şi obositoare... Altă clipă... alt pas... Dacă ar lăsa povara în omăt? Să răsufle un pic... Pasul... Clipa... Pasul... Cli... Pe aici nu-s fiare... Sunt numai reni sălbateci. Şi renii fug ca cerbii... Să adaste, că l-a prins o mare oboseală.

S'a aplecat şi şi-a pus binişor povara unde zăpada se arată mai trainică. Apoi s'a aşezat alături. Incet, parcă i-ar fi fost teamă să nu-l trezească din somn pe fratele Grancea.

Dinspre munţi se ridică nori albi şi grei. Ii este frică de norii albi, căci vestesc furtuna. Da, vine viforul debunăseamă. Gîndul acesta îl îngrozeşte. Dă să se ridice, dar nu mai are putere. Incheieturile nu-l mai ajută. Sunt ca putrede.

Acum nu-i este atît de viaţa lui: nu şi-a preţuit-o prea tare niciodată, cît de biruinţa întrezărită dar neajunsă, nefolosită. Şi de chipul muribund al fratelui Grancea:

— Să nu mă laşi frate...

— Nu. Nu te las.

— Să mă pui în pămînt, cum îi datina...

— Bine, bine. Dar te-i înzdrăveni...

Fratele Grancea l-a privit, atunci pierdut, cu ochi mustrători. Il certa pentru speranţa fără rost pe care încerca să i-o procure în candela sufletului aproape stinsă.

— Eu nu mă înzdrăvenesc pînă-i lumea.

— Taci...

Lui Serafim îi vuiau urechile şi i se muiau picioarele cînd auzea pe bolnav vorbind astfel. Cum, dar, ar putea acum să treacă peste dorinţa fratelui Grancea, peste propriu-i gînd? Cum să-şi fi lăsat tovarăşul prăvălit în fundul Buir-Norului?

A pornit la drum în puterea nopţii, cu un regiment de gînduri bune. Cînd a trecut pe lîngă pontonul morţilor, regimentul era de gînduri negre. L-au ţinut să nu cadă, gîndul morţii şi împlinirea datoriei ce-şi luase asupră. S'a avîntat în negurile nopţii cu puteri adunate pentru un drum prea greu. După o vreme, nu a mai văzut nici cătunul, nici pontonul, nici lacul, cu toate că i se părea că locurile acelea, de care se dorea cît mai departe, se ţin de el ca duhurile rele. De aceea cu cît s'a afundat în întinderile albei cîmpii, cu atît ţelul îndepărtat i s'a părut mai frumos.

— Acolo nu sunt creştini, dar oamenii îşi îngroapă morţii...

Aşa i-a spus Ly.

Cînd va ajunge acolo, va fi cea mai mare bucurie a vieţii lui, va fi biruinţa dorită. Cînd va ajunge.... A, dacă nu ar fi oboseala asta! Moleşeala asta care îl ţinteşte locului! Il ţinteşte parcă pe veci... O simte cum vine de undeva, din vîltorile acelea albicioase cu nori plini cu omăt şi, poate cu moarte. Cînd au crescut aşa de grei norii isvoriţi din piscurile Iablonoilor? Şi ce vînt pustiu îi înmoaie carnea, avîntul?... Şi mirosul de pucioasă e puternic acum... Se aude şi huetul de basm al vijeliei.

Furtuna a venit deodată. Din plină linişte zăpezile au prins să se războiască nebuneşte cu înalturile înceţoşate. Il plesnesc peste faţă cu mii de limbi de foc. Simte cum pojghiţele de ghiaţă i se lipesc de obraz şi se topesc în şiroaie scurse spre barbă ca lacrimile. Dela o vreme pojghiţele nu s'au mai topit; au biruit căldura trupului. Doar lacrimile îi mai sunt calde în jurul ochilor. Serafim Bunea bănueşte ce poate însemna asta. Inainte nu mai vede la cinci paşi. Valurile de omăt aleargă uriaşe peste întinsuri, şuerînd, văitîndu-se dureros, omeneşte. Un val a venit atît de puternic, încît el a trebuit să se îngrămădească de tot mic, sub mantaua veche deprins în războiu.

Cu cît îl cuprind valurile morţii, cu atît gîndurile lui Serafim Bunea se fac mai înţelese: i se limpezeşte mintea şi sufletul i se spală de toate întunecimile. Gîndurile îl îndeamnă la drum. Furtuna? Ce furtună?... Dar a îndurat el atîtea furtuni în viaţă... Şi pe asta de acum să n'o birue?... Nu se poate... Este atît de sigur de biruinţă, cîntecul ei îi înmoaie auzul dulce, fericit, încît siguranţa îi dă tăria să se scoale drept. In vîrtejurile de pulbere albă şi rece, pare un uriaş din basme. Prinde cu tărie lutul fratelui Grancea şi dă să pornească. A făcut un pas. S'a înglodat pînă în şolduri în spulberul de nea. Talazurile albe îl împing vînjos înainte. Mai face un pas, dar cade învins de o mînă potrivnică, mare cît Dumnezeu. Dă să se scoale. Geme. Se înfurie. Se zbate. Răcneşte...

Nu mai e chip... Se grămădeşte ca un cîine uitat în ploaie şi trage ocrotitor sub el, trupul fratelui mort. In lumina ochilor înebuniţi de spaimă, au prins să joace imagini din altă lume... Uite, uite casa de pe Murăş... la marginea satului. O vede bine de pe coasta dimpotrivă a apei. E vremea secerei. Ce zi călduroasă. Il înăbuşe atîta căldură... Lărgeşte, moleşit, gulerul cămăşii... Aşa, parcă s'a mai răcorit... Mîine e Duminecă. Tu Ană, să mă gaţi fain pentru biserică... Tiglăzueşti cămeşoiul cel de julj... Ana îl ascultă supusă... Zile bune şi liniştite... O să-l cunune ca mîine pe fratele Grancea. Va fi un ospăţ straşnic. ...El, nănaş... Un fin ca Vasile Grancea nu-i din drum... Se bucură în gînd şi surîde voios. Dacă nu l-ar îneca într'una căldura asta! Hei, ce-i mult, nu-i bun... Şi cît mai are de secerat!... Holda se întinde de aur înaintea ochilor cîtă-i zarea. Parcă îl cuprinde o teamă în faţa nemărginirii aurii. Şi iată! A rămas singur....

— Ană, Ană... Tu, Ană... Ană...

Unde s'o fi topit Ana?!

A, căldura asta nebunească... Nu mai poate....

Valurile de omăt îl acoperă pe nesimţite cu straturi de linişti albe. Pe el îl îngrozeşte secerişul acesta atît de bogat... Dacă ar fi fratele Grancea să-l ajute, nu i-ar fi teamă de nimic în lume... Şi iată altă minune... de bunăseamă se călătoreşte în ţara minunilor.... In locul femeii lui, a răsărit fratele de cruce... Inalt. Slab. Galben. Ca o arătare frumoasă. Il sperie stafia asta... Nu, e fratele Grancea nu-i fratele Vasile.... Dă să fugă, să nu-l mai vadă. Se poticneşte nătîng. Cade. O întunecime îi prindea mintea. Şi în trup i se coboară dulcea amorţeală a unei dorite odihne.

Adoarme sub pologul întinderilor albe, ca un copil bătut de maică-sa pentru o faptă necugetată.

....

Peste tundre, furtuna va fi bîntuit zile, săptămîni. Cînd se va fi potolit, cîmpul nesfîrşit va fi fost neted şi alb, neînchipuit de neted şi alb. Sub ce omăt siberian odihneşte de veci trupul fără gînduri al prizonierului Serafim Bunea alături de lutul fratelui scăpat din mormîntul apelor unui albastru şi rece lac asiatic!

N. LADMISS ANDREESCU

TORȚE STINSE

Primăvara'mi sună'n piept, trandafirie
Şi mă clatină, de soare beat, sonor şi gol,
Cu lemnoasă resonanță de cutie,
Care aue'n ghiocul ei. Ca apa 'n ghiol,

Negru, sîngele, iezit în chiaguri surde,
Bolboteşte şi'ncleştează 'n uda-i ghiară,
Ca o caracatiță vîscoasă şi avară,
Caldă inima cu frăgezimi absurde.

Mîinile-mi le port în jos, căzute,
Albe torțe, stinse, răsturnate.
Alba nuntă şi inelele-s pierdute
Şi cununile 'n țărînă sfişiate.

Dintre scamele de oboseală ce mă leagă,
Doar privirea cu oglinzi brumate,
Veşted, mai aruncă'n ziua vagă
Un surîs blajin, de bunătate...

S O M N

Sufletu-mi se trage, ca o apă,
Mai adînc în sine, iezer mut,
Peste care toamna a căzut,
Grea şi ostenită, ca o pleoapă.

Supt în somnul meu de cloroform,
Ca 'ntr'o mare moartă mă cufund
Intr'un gol haotic şi profund, —
Somnul meu de mlaştină să-mi dorm.

T I N E R E Ț E

Tinerețea ta luminoasă nu știe
Să țină la piept, dureros și avid,
Clipa repede.
Tinerețea ta nu filtrează, subtilă,
Lumina amurgului ce mi-a rămas,
Cînd mi-s buzele arse
De patimă.

M'aplec cu căruntele tîmple pe mîna ta albă
Și plîng fără lacrimi, încet și pierdut
Și te rog să asculți, lîngă mine pierită,
Incleștată și tristă,
Cum sfirie vremea ce trece...
Dar tinerețea ta fără grijă, sprințară,
Bate mingea cu anii mei ultimi.

Al inimii mele hulub îl vei pierde din palme,
Curînd, către zarea de fum.

In ceasul acela, despletită și gravă,
Vei ști să 'nțelegi, în sughițuri de plîns,
Prea tîrziu,
Prețul scump și subtil al pierdutelor vremuri.

GEORGE DUMITRESCU

FILOSOFIA ROMÎNEASCĂ

E o datorie oarecum de bună cuviință față de cititor de a-l avertiza dela întîiele cuvinte ce nu trebue să aștepte dela titlul de mai sus. Nu e o privire „sintetică'', gen panoramă, asupra roadelor unei gîndiri, pe care, firește, o dorim cît mai strălucită. Miniatura istorică e de folos numai celui ce ține să aibă la îndemână o sumară cunoștință despre un domeniu, care încă n'a primit consfințirea manualului didactic. De asemenea bilanțul scheletic al unei străduințe spirituale atrage doar pe cei ce vor să fie ocrotiți și în ordinea ideală de formalismul contabilității.

Gîndul nostru e altul. Infățișăm o cercetare de structură și deci o analiză a condițiilor spirituale, în care se contopesc într'un întreg de armonii, într'o totalitate de sine stătătoare, aceste două componente culturale: *filosofia*, care e un fenomen ce se repetă, se transmite și deci se universalizează, și *romînismul*, care e un fenomen unic, netransmisibil și perfect individualizat. Problema sună așa: cum universalul prinde rădăcini și dobîndește suflet într'un cuprins individual, cu însușiri nereductibile și fără pereche în restul lucrurilor?

Ne întîmpină aci, într'un caz precis, cea mai temeinică tovărășie de noțiuni, înfiripată pentru a prinde în plasa ei logică svîrcolirile lumii: individualul și universalul. Greșala care apasă greu asupra tuturor meditațiilor, depănate de filosofia europeană dela începuturile ei pînă azi, în ce privește raporturile dintre individual și universal, este credința întărită mai ales de filosofia lui Hegel că aceste două idei sunt contradictorii și ca atare se exclud. Faptele probează că dimpotrivă ele se cheamă, că una are nevoie de cealaltă, pe scurt, că ele sunt complimentare și ca atare n'au caracter dialectic.

Ținem să accentuăm că și atunci, cînd nu se vorbește pe față de contradicția dintre individual și universal, străvechea greșală stărue în credința că universalul trăește izolat, fie într'o lume superioară (platonismul), fie mai prozaic în mintea noastră. Așa că, în cele din urmă, realitatea sensibilă, lumea percepției, e prezentată ca fiind alcătuită numai din fenomene individuale, fie că această alcă-

tuire e socotită ca o inferioritate, cum credea gîndirea antică, medievală şi chiar cea nouă, fie că dimpotrivă ea e decretată o superioritate, cum susţin unii filosofi contimporani, care ţin cu orice preţ să reabiliteze individualul, unicul, calitatea inefabilă, nuanţa incomparabilă.

Dacă luăm în serios pretenţiile puţintel nihiliste ale individualiştilor, avem dreptul să ne întrebăm îngrijoraţi: cum se face că noi avem şi idei „generale", fiindcă nu încape îndoială că avem şi cunoştinţe universale? Ce altceva sunt conceptele nu numai din ştiinţă, dar şi din morală, religie şi chiar artă? Le fabrică oare spiritul nostru? Atunci cu ce îndreptăţire le aplicăm la o realitate strict individuală, pe care în acest chip nu facem decît s'o schilodim? Singura scăpare pare a fi platonismul, reconstituit după cerinţele criticei mai nouă, de un curent filosofic contimporan, de origine germană: *fenomenologia*. Universalul — spune acest curent — are existenţă în sine, nu e simplă noţiune în noi, şi cum nu e loc pentru el în lumea experienţei sensibile, alcătuită numai din fapte individuale, trebue să-l aşezăm într'o lume independentă şi chiar să descoperim o cunoştinţă potrivită universalului: intuiţia de esenţă. Numai că lumea universalului nu e în fenomenologie, ca la Platon, o lume de ordin metafizic, ci o lume *ideală*, o simplă „valabilitate".

Reforma filosofică, aşteptată de vremea noastră şi impusă de analiza neprevenită a faptelor, aşează pe acelaş plan individualul şi universalul, recunoaşte dar intima lor solidaritate. Universalul sau Ideea nu există de sine stătător, într'o lume superioară reală sau ideală, ci în alcătuirea cea mai adîncă a individualului. Ideea nu are fiinţă, dacă nu e susţinută de individual, şi invers individualul este o fantomă, dacă nu primeşte consistenţă dela Idee, dela esenţă, deci dela factorul universal.

Intorcîndu-ne la chestia noastră specială ni se impune luminoasă încheierea că filosofia nu pluteşte în aer, ci trăeşte prin individualităţi naţionale şi prin gînditorii ce se diferenţiază înlăuntrul aceleeaşi naţii; dar nu mai puţin o naţie sau un ins fără o concepţie de lume şi viaţă, chiar rudimentară şi informă, se aşează dincolo de cultură. Filosofia e cunoaşterea universalului şi veşnicului ce susţin individualul şi efemerul; iar omul nu vieţueşte ca dobitoacele în fragmentar şi prezent, ci are nostalgia totalităţii, a perspectivelor ce se lărgesc treptat, a conexiunilor tot mai cuprinzătoare. Conştiinţa universalului prezent în faptele singulare este specificul filosofic, iar gradele tăriei ei ierarhizează cultural neamuri şi oameni.

Cercetarea noastră după aceste premise, susţinute şi în alte prilejuri, are de înfruntat situaţii încă mai concrete. Problematica unei filosofii romîneşti desvălue aspecte culturale, în care se desfăşoară drama noastră spirituală. Soarta romînismului are frumuseţea tragică a problemelor aparent insolubile pe planul logic al explicaţiei sociologice.

Inţelesul cel dintîiu al destinului romînesc e sbuciumul între cele două dimensiuni ale culturii în deobşte: orientul şi occidentul. Constatarea e trivială, dar cu tîlcuri inedite. Orientul are farmecul barbariei, al imobilităţii în aşezăminte şi al nestatorniciei morale în suflete, pe scurt, are farmecul opoziţiilor ce nu se vor înlătura, poate fiindcă nici nu sunt recunoscute ca atare. Sufletul oriental îngădue cu voluptate să stea laolaltă idei şi sentimente disparate, uneori de neîmpăcat. Contradicţia e pentru sufletul occidental o suferinţă, în schimb unitatea, coerenţa şi curăţenia interioară alcătuesc idealul formativ al noii lumi. Din voinţa unităţii şi coerenţei au ţîşnit în occident reformismul şi perspectiva progresistă; din voinţa de a tolera şi a gusta contradicţiile a decurs bizantinismul formalist şi primirea tradiţiei în ceea ce aceasta are înţepenit. Laturea dinamică a tradiţiei, rolul ei ponderator în mijlocul prefacerilor, rare ori a avut prilejul manifestării, tocmai pentru motivul arătat mai sus: năzuinţele cele mai diferite convieţuiau pe planul unui etern prezent, care era în realitate un etern trecut văduvit de viitor. Bizantinismul poate exclama: „urăsc viitorul, fiindcă el e moartea mea!".

Specificul romînismului, spre deosebire bunăoară de acela rusesc, e buna dispoziţie sau receptivitatea faţă de cultura occidentală, oridecîte ori aceasta a putut pătrunde pînă în părţile noastre. Nu descoperim nicio reacţie duşmănoasă contra influenţei occidentale ca în panslavismul rusesc. Reacţii antioccidentale s'au ivit la noi, printre contimporani, tot sub înrîurirea gînditorilor ruşi desrădăcinaţi de o revoluţie pe care ei o doreau, însă într'un spirit religios şi antieuropean. S'a înfiripat astfel un rusism de imitaţie, străin de cultura romînească şi de interesele noastre politice primordiale.

In schimb, în a doua jumătate a secolului al 19-lea, a fost puternic aşa numitul *criticism* de obîrşie occidentală, îndreptat împotriva superficialităţii şi neseriozităţii, cu care au fost îmbrăţişate mai mult formele decît valorile materiale ale culturii apusene. Aşa dar în numele acestei culturi se critica sădirea ei la noi. Criticismul, pe care l-a studiat Ibrăileanu, după ce acela împlinise primul său ciclu, s'a mulţumit să releve mai mult scăderile „imitaţiei".

Aci descoperim tragicul romînismului: oridecîte ori s'a deschis primitor occidentului, romînismul a alunecat din nou în deprinderi orientale, prin urmare, a îngăduit să convieţuiască fără sinteză elementele vechi cu bunurile noui. Confuzia a sporit, iar împrumuturile au căpătat aspecte de caricatură. Toate etichetele occidentale (democraţie, filosofie, cultură, progres, organizaţie, etc.), erau golite de substanţa lor. Sonoritatea, puţin umflată, a cuvintelor era aceeaşi, însă înţelesul lor suferise o adîncă pervertire.

Comandamentul culturii noastre în clipele de faţă e o nouă atitudine faţă de cultura occidentală, atitudine ce dictează o mare tensiune naţională, o seriozitate unită cu o fecundă nelinişte spirituală, capabilă să închege într'o sinteză durabilă complexul de elemente

băștinașe cu sporurile moderne. *Incepe dar un nou ciclu de criticism: explicația nu numai cu formele, dar și cu fondul culturii occidentale* — și nu pentru a-l expulsa definitiv, ci pentru a face din el un motiv de creație, de dîrză afirmație națională.

Romînismul e dar în formație, iar filosofia e chemată să contribue mai mult decît pînă acum la așezarea nouii culturi romînești. Cu acest scop înaintea noastră se cade să statornicim în cît mai desăvîrșită claritate funcția filosofiei în cadrul spiritualității apusene.

Spiritualitatea apuseană nu e pentru noi un bloc indivizibil ce trebue primit sau respins ca atare. De altminteri, chiar privit în sine occidentul nu se înfățișează ca o strictă unitate și nu are pentru noi o omogeneitate fără greș pe toată întinderea lui. Nimic nu ne constrînge bunăoară să ne pronunțăm pentru sau contra protestantismului sau catolicismului. Confesiunile creștine au renunțat în Europa la ambiții misionare, așa dar, la imperialismul crezurilor.

Destinul romînismului e definitiv legat de ortodoxie. In această privință sunt cu desăvîrșire anacronice sau uhronice reflecții de soiul acesta: cum ar fi fost cursul istoriei și culturii noastre, dacă am fi îmbrățișat catolicismul sau protestantismul în una din varietățile acestuia. In istorie nu există prevederi de cît pe termen scurt și în situații ce atîrnă și de voința noastră. Nefiind cu putință prevederi, părerile de rău sunt nelalocul lor. Că ortodoxia a adus servicii cauzei noastre e un adevăr analitic, e o tautologie. Fiindcă suntem și trăim, cu toată vrăjmășia împrejurărilor, nu se poate ca ortodoxia să nu ne fi ocrotit în niciun fel. In afară de folosul de a ne fi păstrat, fără a nesocoti, de sigur, primejdia de a fi fost înghițiți de slavonism, care deținea monopolul ortodoxiei, recunoaștem acesteia și un folos pozitiv: ne-a făurit o disponibilitate neobișnuită în capacitatea de a judeca cu nepărtinire valorile de cultură ale occidentului.

Ortodoxia a înlesnit romînismului o atitudine autonomă față de spiritualitatea apuseană. De sigur, ortodoxia n'a contribuit efectiv la înfăptuirea culturii occidentale — nu ne interesează aci, din ce motive — însă tocmai de aceea ortodoxia dispune de o mai mare libertate în judecarea rezultatelor culese de acea cultură. Această libertate e în clipele de față mai trebuincioasă ca oricînd, nu numai nouă dar și occidentului. Cultura Apusului se află azi în greu impas. In criza Europei noi nu suntem atît de angrenați ca popoarele care au reprezentat creator spiritul european. Drept urmare, noi ne aflăm în buna situație de a face o senină discriminare între ceea ce e viabil și ceea ce e mort în cultura europeană, cu deosebire în sfera filosofică.

E locul și momentul a releva în ce constă disponibilitatea pe care ne-a făurit-o interior ortodoxia. Două sunt trăsăturile, aparent antagoniste dar în realitate altoite pe aceeași tulpină, ale disponibilității: tendința spre universal sau ecumenic, sădită în „ortodoxie'', voința de a absorbi toate elementele spirituale de încercată

vitalitate, și tot deodată îndărătnicia de a rămînea noi înșine, de a ne împotrivi înstrăinării, de a nu pierde încrederea în puterile proprii. Universalul, ecumenicul, nu e o capcană în care ne jertfim libertatea și chiar ființa. Sufletul rusesc n'a respectat plămada dintr'un început a ortodoxiei; echilibrul componentelor a fost rupt. Rusismul s'a îndreptat cu egocentrică voluptate spre ființa proprie și în consecință a făcut din ortodoxie un monopol național, iar din „regenerarea omenirii'' un închipuit mesianism. Rezultatul a fost pentru conștiința rusă o renunțare la sine, o catastrofală pierdere de rezistență în fața experimentării marxiste, care reprezintă doctrina cea mai unilaterală și mesianismul cel mai simplist al occidentului.

După ce am cîntărit posibilitățile religiei, trecem la știință și tehnica ei. Acestea sunt primite fără nicio împotrivire și se fac jertfe — nu spun, toate jertfele posibile — pentru întreținerea și propășirea lor. De altminteri, știința și tehnicismul sunt azi egal de respectate în democrație și dictaturi, deci, în numele nației ca și al proletariatului. Veleitățile tolstoiene de întoarcere la epoca premașinistă sunt pretutindeni înnăbușite. Nu greșim spunînd că în mijlocul prăbușirilor și destrămărilor vremii știința modernă a rămas aproape neatinsă.

O singură rezervă trebue făcută, însă tot în favoarea științei. In țările apusene, cu atît mai vîrtos în celelalte țări, nu s'a înțeles în toată adîncimea ei revoluția spirituală a nouii științe. Se cultivă cam peste tot o știință specială și chiar o ramură a unei științe sau alta, dar în deobște scapă spiritul științific, care presupune o inedită atitudine filosofică. Avem atîtea pilde elocinte de savanți, care în afară de știința lor cu orizonturi fatal mărginite gîndesc în conflict strigător cu spiritul științific ce, cum spuneam, este în realitate un spirit filosofic. Pricina acestei discordanțe stă în faptul că noua spiritualitate, inaugurată de știința modernă, nu și-a aflat încă expresia într'o filosofie, care să-și asigure *autonomia*, față de științele speciale, tocmai fiindcă se inspiră din duhul lor universal, nu din rezultate, mereu supuse revizuirii și falselor tălmăciri.

Secretul biruinței, care a încununat știința realului cu înfăptuiri tehnice, stă într'o tărie de ordin teoretic. Pe aceasta o putem rezuma astfel: în timp ce știința veche și deci și filosofia veche, stăruitoare în multe privințe pînă azi, pleca dela antagonismul dintre lucrurile particulare și ideile generale, fiecare alcătuind o lume aparte, noua știință desvălue unitatea intimă, desăvîrșita întrepătrundere între concret și abstract, care încetează de a se mai situa pe planuri incomparabile și necoordonabile.

In ce privește *arta* apuseană și putința ei de transplantare, dezbaterea a fost vie, dar lipsită de coerență și ca atare neconcludentă. In literatură s'a opus curentului xenofil deziderátul ca inspirația să țină seama de poezia populară și să integreze ritmul vieții rustice;

în schimb pentru celelalte arte, autohtonismul oferea puţine elemente prielnice unei creaţii romîneşti, din care să dispară orice infiltraţie străină. Se poate spune că arta occidentală întîmpină o împotrivire tot mai slabă, fiindcă ea a încetat de a mai fi, cum dorim şi în filosofie, un model de copiat, ci a devenit un model de depăşit, un îndemn de creaţie, un pretext de exprimare „personală".

Dintre toate transpunerile occidentale, aşezămintele politice şi sociale au suferit focul cel mai intens al criticii, nu atît din pricina scăderilor inerente lor, cum au susţinut unii exponenţi ai ideologiei panslaviste, ci din pricina nepregătirii noastre de a da unor „forme" străine un „conţinut" corespunzător, o substanţă potrivită.

Cînd s'au înfiripat la noi în a doua jumătate a secolului 19-lea condiţii mai prielnice unei mişcări filosofice temeinice, filosofia occidentală suferea adînci prefaceri. De pe fruntea ei începe a scăpăta nimbul de ştiinţă, pe care ea l-a avut ca un drept de sine înţeles în antichitate, în evul mediu şi chiar în timpurile noui pînă în pragul secolului al 19-lea. Pierderea caracterului ştiinţific şi a siguranţei apodictice a avut drept urmare în filosofie frîngerea acesteia nu numai după neamuri, dar şi după curente şi şcoli mărunte. Totuş se cade să recunoaştem că pînă azi filosofia apuseană n'a fost lipsită întru totul de conştiinţa că în cadrul ei stăpînesc caracterele comune asupra celor ce particularizează.

Ce atitudine am luat noi faţă de nestatornicia şi caracterul problematic din filosofia veacului trecut? Mare era ispita atitudinii eclectice. Eclectismul nu se defineşte, cum se crede de obiceiu, prin voinţa de a împăca, de a face să convieţuiască, idei opuse. Armonizarea sistematică e scopul oricărei filosofii; ci se defineşte prin mijloacele de care ea se foloseşte pentru a atinge acel scop. Mijloacele sunt mai prejos de scop, şi de aceea rezultatele eclectismului sunt pe cît de şterse pe atît de şubrede. Sunt mai prejos de scop, fiindcă ele converg în intenţia tiranică de a alege din doctrinele contrarii elementele comune sau concordante, nesocotindu-se faptul că niciun element nu poate fi desfăcut din întregul în care el a luat fiinţă.

O a doua atitudine cu putinţă era să se dea preferinţă înlăuntrul cugetării europene doctrinelor ce păreau mai fundate, acelora ce ofereau cele mai mari garanţii de exactitate. Această atitudine, ce mi se pare cea mai răspîndită la noi, explică înclinarea pentru următoarele formule de gîndire: *a)* filosofia lui Kant — e azi discutabil că ideea kantiană a slujit totdeauna cauza unei filosofii exacte; *b)* materialismul unit cu empirismul şi cu un pozitivism trunchiat; *c)* sistemul lui Herbart, care a exercitat, cu deosebire prin pedagogie, o înrîurire mult mai adîncă decît se pare; *d)* un vag evoluţionism inspirat fie de H. Spencer, fie de W. Wundt.

Actualitatea stă sub semnul neizbînzii celor mai multe din încercările de a imprima filosofiei „mersul sigur al ştiinţei". Fenomenul acesta de descurajare şi de destrămare se învederează în curentul *iraţionalist*, care ne sileşte să ispăşim greşelile săvîrşite de filosofia modernă. Două sunt cu deosebire greşelile acestei filosofii: 1) n'a ştiut să scoată toate consecinţele fericite cuprinse în revoluţia ştiinţifică nouă, revoluţie ce urmăreşte treptata eliminare a adausurilor umane din imaginea obiectivă a existenţei, ci a turnat vin nou în burduf uri vechi; 2) n'a făcut trebuitoarea operă critică de a desvălui fără cruţare dece filosofia de pînă acum nu ne mai poate mulţumi şi nu mai e în stare a servi. Cele două greşeli se înlănţue; a doua pregăteşte pe cea dintîi.

Cum ne rezervăm discutarea şi întemeierea într'un alt studiu a enunţărilor din urmă, ne mărginim aci a caracteriza criza iraţionalistă a filosofiei apusene. Pentru a masca mai bine caracterul său de cugetare în disoluţie iraţionalismul şi-a întocmit drept alibi o anumită tălmăcire a naturii şi scopurilor avute de filosofie îndeobşte. S'a înjghebat *ad-hoc* o definiţie „comodă" a filosofiei, definiţie ce scuză dela început toate capriciile. Iată ce se spune: filosofia a săvîrşit greşala de a se vrea pe sine ştiinţifică sau exactă. Deşartă pretenţie. Prin însăşi fiinţa ei, filosofia nu e şi nu poate fi ştiinţifică, pentru motivul că ea nu exprimă obiectivitatea desumanizată, ci o atitudine individuală în faţa lumii, a Existării şi a Nimicului. Filosofia e o mărturisire personală, o autobiografie ontologică, o romanţare a universului. Nu interesează aci lipsa de noimă a unei asemenea „teorii", care e tot aşa de naiv afirmativă ca şi filosofia „exactă", cu deosebirea că afirmă ştiinţific caracterul neştiinţific al filosofiei. Interesează altceva: cum s'a ajuns la această criză cu răsunet nejustificat de adînc în cultura noastră? Vom da la iveală aci o singură cauză, cea mai izbitoare: „raportul de coerenţă dintre om şi realitate", după expresia psihologului şi filosofului german *E. Jaensch*, a fost tulburat de disproporţia crescîndă, în alcătuirea unei filosofii mai trainice, între metodă, care prin definiţie e subordonată scopului, şi doctrină. Se pregătea un instrument, care nu putea fi folosit, fiindcă era socotit scop în sine. Se ascuţea un cuţit, nu de dragul tăiatului, ci de dragul ascuţitului. Se admira desăvîrşirea unui arc, din care nu pornea nicio săgeată spre o ţintă înaltă.

Ţinta filosofiei a fost şi a rămas desvăluirea *existării*, întocmirea unei *ontologii* exacte—se explică astfel renaşterea ontologiei în cugetarea contimporană. Din nefericire ne pîndeşte o primejdie şi mai mare: să nesocotim cu desăvîrşire metoda, procedeele critice de asigurare a enunţului valabil. Nu se tămăduieşte excesul metodologic prin desfiinţarea oricărei metode, a oricărei garanţii critice, prin îngăduirea indolentă sau prin încurajarea inconştientă a iureşului individualist şi anarhizant. Scăderea pricinuită de nesocotirea metodei sau de introducerea unor procedee care se impun prin contagiune sau sugestie verbală, nu prin puterea lor de convingere, apare lă-

murit în așa numita „filosofie existențială", în cadrul căreia triumfă un subiectivism ce are curajul aproape cinic, în orice caz sofist, de a-și spune pe nume: omul e măsura existării; în om „se constitue", ia ființă, lumea sau transcendentul, așa dar, tot ce pare a fi *altul* decît omul. Omul are în fața sa totdeodată porunca de a fi el însuș, construind feeria lumii, și destinul nimicniciei sau morții sale. Urmînd această cale, care se înfundă în narcisism, pierdem prilejul de a fecunda pe plan filosofic cea mai mare cucerire a spiritului științific nou: în străduința noastră teoretică hotărăște, nu atît *de unde* purcedem, ci *unde* mergem, nu atît subiectul-mijloc cît obiectul-scop. Puterea de creație a rominismului își va revărsa binefacerile, nu prin tulburarea valorilor sau prin sarbăda copiere a curentelor de aiurea ce întrețin confuzia, ci prin energică și lucidă ierarhizare a bunurilor de tot felul, prin luminare pînă în adîncuri a rătăcirilor care pot fi foarte vechi ca și foarte noui.

Primejdia ontologiei, numite *existențiale,* fiindcă ia ca bază de operație omul-prototip, viața la înaltă tensiune, pe scurt, „existența" (în sensul lui Kierkegaard), e cu deosebire serioasă în cultura noastră. Motivul primejdiei ne desvălue complexul cel mai adînc și obștesc al conștiinței romînești. Cultura romînească s'a întocmit istoricește sub semnul *nesiguranței,* care e o stare ambivalentă, e o dispoziție cu două fețe: *dorul* și *teama,* e așa dar o convietuire de aspirație spre un viitor nebulos în făgăduelile sale și de fugă desnădăjduită din fața primejdiilor ascunse în ziua de mîine.

Nesiguranța vieții, cunoscută de altminteri creștinismului ca universală condiție umană—*insecuritas humana*—pricinuește de asemenea două reacții extreme: sau primim cu voioșie, ba chiar cu entuziasm necugetat, *riscul,* aventura, sau încremenim într'o ieratică atitudine de apărare quietistă, de resemnare definitivă și totală. Dacă cea din urmă pare că a pus stăpînire pe istoria noastră, în afară de rare clipe de încleștare — discontinuitatea e un alt blestem al trecutului nostru — cea dintîi reacție ne e îngăduită azi — se înțelege în ordinea intelectuală, singura ce ne privește aci — numai dacă nu renunțăm la procedeele critice, numai dacă nu uităm metoda ce întărește terenul cucerit. Intr'o vreme de voită nesocotire a metodei, exaltarea riscului „existențial" trebue să dea de gîndit oricărei conștiințe, în care nu s'a stins simțul răspunderii teoretice și nu s'a demonetizat probitatea spirituală.

MIRCEA FLORIAN

DESPRE DELACROIX, POETUL CULORII

Din ceas, dedus adîncul acestei calme creste
Intrată prin oglindă în mîntuit azur,
Tăind pe înecarea cirezilor agreste
In grupurile apei, un joc secund, mai pur.

ION BARBU

In răsfrîngere *secundă,* deci recreată virtual, arta apare în procesul de transfigurare ideală a lumii, singular depărtată de motivul ei material. Reducînd, ne-a plăcut să vedem în generalul mit al „oglinzii", de data aceasta, o recreare a formei prin *culoare,* care, deopotrivă o revelație a desordinei (folosind termenul lui Marcel Raymond), și participînd la acel „danse follâtre des formes", se dovedește a fi, odată cu o desfacere de rigori, un gen de *joc,* de o dificilă și mai ales de o savantă libertate. Orientarea aceasta este paralelă cu o dirijare a poesiei romantice spre sensul *jocului* parnasian, cînd cuvîntul începe a fi iubit pentru valoarea însăși a lui, dincolo de subiect. Și gustul acesta și-l prețuește Delacroix, pictînd cu aceiași mînă înghirlandată, vastele teme eroice și soba de fontă din colțul atelierului său, precum odinioară meșterul Rubens.

Cele două concepții despre pictură, al căror conflict a făcut înconjurul revistelor de artă și a dat de lucru caricaturiștilor din prima jumătate a veacului trecut și despre care s'a putut spune că „s'opposèrent en s'opposant", au avut cauze mai adînci decît s'ar crede. Focillon, căutînd să explice motivele succesului neoclasicismului, găsește că „la réaction classique est un essai de conscience collective, une tentative de l'Europe pour penser en commun". Deci, o perioadă generală de echilibru al simțirii, al formelor; o perioadă de „gris", cum ar spune Delacroix, o perioadă „qui n'a pas de couleur"...

In Romantismul deslănțuit de cel care, dus de pasiune și destin, își purtase visul peste popoare, „le poëte Napoléon", Hugo, Berlioz

şi Delacroix îşi împrumută armele pentru victoria finală a eliberării, aşa cum, dincolo de Pirinei, drama libertăţii se desfăşura la Puerta del Sol. E veacul în care poeţii vor fi pictori, iar meşteşugul culorii, muzică. „Frumosul conţine totdeauna straniul" ; şi complexitatea marelui colorist pare a întări dictonul noptatecului poet al „Corbului", căci Delacroix a fost un furios şi un solitar. Nu stăruesc asupra faimosului duel între campionul desenului, pe care din pricina preferinţelor sale Préault îl numeşte „un chinois egaré dans Athènes", între Ingres şi Delacroix. Destul că, pentru Ingres, „culoarea e ceva mult prea sensual ca să-i acorde într'un tablou valoarea pe care o acorda desenului, partea lui intelectuală", deşi însuşi Rubens sacrificase în Sirenele din Galeria dei Medici, stilul şi convenienţa, forţei de expresie a culorii.

De astă-dată, în Franţa post şi ante-revoluţionară, artişti de pretutindeni sosiră, nu la chemarea mecenaţilor castelani, ca odinioară Messer Leonardo, ci atraşi de nevoia de a respira singurul aer favorabil artei, aerul tare al libertăţii. Aceştia avură un rol însemnat în desvoltarea artistică a Franţei. Strălucitorul colorist Richard *Parkes Bonington*, al cărui exemplu nu fu inutil lui Delacroix, trecînd Canalul la vîrsta de 18 ani, găsi în Franţa atmosfera prielnică înfloririi talentului său precoce prea timpuriu oprită de moarte. Belgianul Gustav de *Wappers* îşi învaţă contimporanii uzul lacului de aluminiu. Ca să-şi potolească setea de a cuprinde toate tainele artei sale, Delacroix profită de izvoarele noi care ţişneau de pretutindeni, alcătuindu-şi acel individualism exuberant, torenţial, coborînd în cascade şi distrugînd toate obstacolele ridicate în cale ca să se risipească apoi în mii de şuvoaie. Opera lui Delacroix este un poem multiform, liric şi dramatic, al pasiunilor violente, al febrei, pretutindeni controlate de o lucidă conştiinţă a artistului.

Dar sensul tragic al pînzei este cel interior. Iubirea pentru frumuseţea intrinsecă, perfecţiunea simfonică semi-revelată îi oferă acel „ennui parfait, qui n'a d'autre substance que la vie même et d'autre cause que la clairvoyance du vivant"...

Viaţa interioară a formelor este o realitate. Artistul nu vede în el abstracţiunile modelului, ci tonuri, o tuşă, o combinaţie fericită; în spiritul său mîna lucrează. Definiţia baconiană *homo additus naturae* devine aici vagă şi incompletă. Intre cei doi termeni, intervine conceptul formei sub unghiul căreia artistul gîndeşte şi simte natura: Rembrandt, la lumina incertă a lanternelor, Turner o vede decuplată refractată, mobilă, la Delacroix, „pîlpîe ca pînzele alcoolului în ceaţă"... Departe de a înnăbuşi imaginea, ideea contribue să o producă, stabilind între lucruri raporturi nouă, care dau loc unor aspecte neaşteptate chiar pentru ochi: ce qu'il y a de plus réel en moi, ce sont les illusions que je crée avec ma peinture" (D., Journal).

Prezenţa modelului îi jenează adesea elanul. Ii preferă viziuni din Dante, Byron, scene din Shakespeare sau colorate pagini din Michelet. Totuşi, în ciudăţenia lui, universul lui Delacroix este coherent.

Meşteşugarul Delacroix se ocupă de tonuri, ştiinţific; el ştie să găsească procedeul de a sublinia neştiut, o atitudine, cu un contrast de culori abil alăturate. Tablourile lui sunt opere de tapiserie optică.

Tuşa, a cărei direcţie nu este indiferentă, foloseşte, atunci cînd se aşează dealungul formelor, la pronunţarea conturelor: „moyen d'être clair à distance" (D., Journal, p. 417). El îşi mai dă seama că în natură culorile se influenţează reciproc prin reflecţie (Ingres făcuse abstracţie de acest fenomen). In mod similar, umbra şi lumina sunt numai virtual delimitate, prima nefiind o pată neutră ci reprezentînd o nuanţă rezultată din reflexia schimbătoare a tonului vecin luminat. De aceea, pentru transparenţa colorată a umbrelor, vom întîlni la el, sau tonuri complimentare, sau nuanţe care se combină după legi optice, cu tonurile locale.

Ruskin face, în *Elements of Drawing*, apologia degradaţiei culorilor: „degradaţia este pentru culori ceeace curba este pentru linii". Delacroix îi preferă însă, tonul pur şi diviziunea tentelor, principii aproape realizate instinctiv de Veronese, Vermeer de Delft, Chardin, şi a căror forţă strălucitoare şi germinativă, a demonstrat-o Constable în peisajele sale.

Işi constitue un cadru cromatic, în care culorile sunt dispuse după opoziţia lor şi reunite prin tonurile intermediare. Tonuri exagerate, „des glacis" (adică pete de culoare străvezie peste alta aspră, pentru efect), în lungi haşuri distincte, făcînd să vibreze pictura pe retină, dealungul unei viguroase claviaturi de ecouri colorate, dela abis la culmi. Atîtea şi atîtea experienţe, pe care îşi vor ridica poezia de raze întreţăsute Monet, Manet şi Renoir.

Dar Delacroix este şi el un „poëte maudit" ; şi această calitate este săgetătoarea viziune a unei pasiuni lunatice şi violente, năzuitoare la o haotică eliberare în lumină, apropiată.

Nu iubeşte armoniile simple, vesele, clare; ceva îl îndeamnă spre neliniştit: contraste subtile, combinaţii stranii. Blondele sale carnaţii feminine sunt palide, ca înecate intro' ceaţă lăptoasă, cu penumbre avînd transparenţa turbure a perlei marine. Uneori ţişneşte scăpărarea unui ton ascuţit metalic; alteori, culorile se neutralizează, înglodate, murdărite de un măiastru amestec de desacorduri, „Cette heureuse saleté", cum însuşi o numeşte, este produsul unei imense munci de laborator, deşi afirmă cu sfidare: „je n'aime pas la peinture raisonnable".

Impresia aceasta am avut-o, personal, în faţa pînzelor lui Petraşcu.

Sub lumina Sudului, retrezirea geniului mediteranian şi a amintirilor eroice eline, se întovărăşeşte cu o alegreţă la care totul ia parte.

Le double, care a crucificat existența artistului (pe deoparte cultura așezată și solid clasică, pe de alta temperamentul „hanté, la fiévreuse énergie suvie d'abattement maladif") dispare în Maroc. Voiajul acesta ce-l desparte de cotidian, îl împrumută pentru o mai lungă durată umanității episodice interioare.

In atmosfera pînzelor africane, ghicești haremurile somnolente, sau, scînteind, ochii fiarelor deșertului.

Atunci cînd nu sunt vînători, sau *fantasias*, întrecerile africane, vestigii ale medievalelor „tournois", sub burnusul aprins al cerului, marocan, oamenii apar indolenți, imobili și tăcuți, ducînd fatalismul antic și implacabilul spirit nomad, sub chipul contractat și pîrlit de soare, al arabului.

S'a vorbit de un „équilibre coloré", în sensul optic al cuvîntului cu tendința spre mult discutatul „gris naturel". In realitate, la Delacroix nu poate fi vorba decît de un veritabil „équilibre esthétique". Nu toate culorile sunt convenabile unei teme. Cînd Delacroix întreprindea o compoziție cromatică, el preciza prietenilor săi, dela cea dintîi trăsătură de pensulă, variațiile care îi vor fi permise. Adesea artiștii se lasă sugestionați de așa zisa „teinte dominante" (ex., albastrul într'un peisaj marin); asta însemnează „qu'ils ont *mal vu*". Nu este acesta cazul fugei lucide a artistului nostru.

Pictura lui decorativă, mai liniștită, deși ne oferă amintiri din lirismul confuz al unui Turner, alături de vagul eterat al lui Copley Fielding, ne permite să urmărim geometric personajele reprezintate. Ne găsim, nu rareori, surprinși de anumite incorectitudini, de greșeli (uneori elementare) de desen: monotonia formelor, pliurile nesigure ale vestmintelor largi, care drapează fără să contureze mișcarea, gîtul exagerat al cailor, articulații indecise, contursiuni absurde (figuri văzute din profil cu umerii văzuți din spate); însă toate acestea devin invizibile sub verva scînteietoare a culorii. Ingres însuși ne oferă bizarerii: brațe prea subțiri și țepene, șolduri anormale, sau manierisme ușoare.

Dar ce însemnează cuvîntul desen în aceste suprafețe vii, pe care le răscolește drama concepției artistului. Ca și în sculptură, conturul vine dela sine: nu se începe cu el.

Cantitativ, a desenat mai mult decît Ingres: în creion, peniță, acuarelă și pastel; a făcut adesea reproduceri după dagherotipurile lui Ziégler. Desenul lui Delacroix este convulsiv, febril, linia e doar un mit: „...pour lui il est des lignes qui sont des monstres: la droite, la serpentine et surtout deux parallèles" (Hourtiq); impresia este aceea a unei continue vibrări. Formele n'au ceva rigid care să le delimiteze în spațiu, ci se mișcă și mișcîndu-se, artistul e nevoit să le caute conturul, nu cu o simplă trăsătură, ci prin dibuiri de linii suprapuse sau paralele, care fără să se confunde, se completează. Dă astfel impresia vieții adevărate. Simțim spațiul înlăuntrul căruia se

agită conturul viu; haina cu care îl îmbracă artistul este o plasă străvezie din care nu poate evada și care îl redă perfect.

Ca și culoarea, desenul este un „joc": un „giocco" este întreaga pictură a lui Delacroix. Varietate de subiect, ardoare în joc, o ușurință în ornament, care nu desmint forța conceptuală, o imaginație ariostescă, de gobelin, de vas istoric. Ocaziuni eroice, pline de emfază, ceruri răsăritene, umile lucruri, sunt pretexte sub care artistul pur se deslănțuie stăruind cu mai multă voluptate asupra metaforelor sale: dela albastrul Bosforului, la roșul asiatic care germinează tabloul, „come sangue di una sensuala ferita"...

Romanticul culorii, Delacroix, n'a avut elevi; pictura lui a fost să rămînă capriciul genial al unui pasionat visător.

MIHNEA GHEORGHIU

CRONICA LITERARĂ

MIHAIL SADOVEANU: OPERE, VOLUMUL I, 1904—1917.

Anul acesta în care ne aflăm, deși adinc turburat în rosturile lui culturale de panica războiului, ne-a surprins totuși cu două evenimente de vremuri liniștite: *Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II"*, a început tipărirea operelor lui Mihail Eminescu și Mihail Sadoveanu.

Nu știm dacă editura și-a pornit inițiativa cu un gînd anume; dar pentru noi împerecherea, în cadrul aceleeași hotăriri și al aceluiași an, a numelor lui Mihail Eminescu și Mihail Sadoveanu, nefiind numai o simplă întîmplare, ne dă și o semnificație critică: ei sunt, unul în versuri și altul în proză, cei mai cuprinzători poeți ai literaturii noastre. Retipărirea lor în același timp este așa dar și o temeinică judecată, pe care critica literară, dacă nu ea a formulat-o întîi, și-o însușește cu însuflețire, simțindu-se oricînd la largul ei să susțină echivalența celor două retipăriri. Căci Eminescu și Sadoveanu sunt laturile cele mai lungi ale tradiției noastre literare.

Dar pînă să ajungem la evidența acestei semnificații, pe care numai retipărirea paralelă și integrală o va înlesni, aceea ce se face acum cu opera d-lui Mihail Sadoveanu, devenise cu totul necesar și chiar indispensabil pentru cunoașterea cea dintîi a marelui scriitor. Nu doar că operele sale, publicate în decurs de patruzeci de ani ar fi dispărut cu desăvîrșire din circulație și generațiile mai noui ar fi fost lipsite de o importantă cîtime de frumusețe eternă, prin care ne recomandăm ca neam în fața lui Dumnezeu, (cu toate că și dispariția tipăriturilor vechi, e în parte adevărată), și nici că opinia critică n'ar fi stabilită în chip just asupra excepționalei producții.

Totuși, în ceea ce privește critica, cine ar putea spune că într'un singur moment de reflexiune poate cuprinde azi întreaga operă a d-lui Sadoveanu? Am citit fiecare părți mai mult sau mai puțin însemnate din marea sa operă, și nici acestea deodată, ci în timp, carte cu carte, pe fiecare la sorocul ei editorial și la una din vîrstele vieții noastre; legăturile dintre ele, vinele care le leagă în ascuns și le unifică, nutrindu-le cu același singe, s'au stabilit pe baza mai mult a memoriei celui care le-a citit astfel.

Vom avea în sfîrșit, prilejul, în puțini ani, să cunoaștem printr'o lectură neîntreruptă cea mai întinsă operă literară românească și abia atunci vom fi în stăpînirea imaginei veridice a scriitorului, iar coincidența retipăririi cu Eminescu, ne va putea umple spiritul de semnificația ei critică, despre care am pomenit mai sus.

Pînă atunci, să înregistrăm începutul reeditării. D-na Profira Sadoveanu, sub a cărei îngrijire apare ediția, ne înștiințează într'un *Cuvînt înainte:*

„Urmînd desvoltarea firească a scriitorului, opera poate fi împărțită în trei grupe mari. Prima grupă ar cuprinde lucrările de tinerețe, apărute între anii 1904—1917, a doua grupă opera de tranziție și consolidare dintre anii 1918—1928 și-a treia, lucrările de maturitate dela 1929 încoace. Deocamdată putem vesti că prima serie, *Opere de tinerețe*, va fi concentrată în opt volume de 500—600 pagini fiecare; ele vor apărea în curs de patru ani, cîte două anual".

Editoarea ne dă în continuare ideea după care, alături de autor, a înțeles să întocmească ediția și să îngrijească retipărirea:

„Criteriul după care s'a orînduit acest ciclu de scrieri e înainte de toate cel artistic, ce vrea să înfățișeze lectorului un tot unitar, punînd la un loc lucrări înrudite prin aceeași idee animatoare și prin același climat sufletesc. S'a păstrat firește, pe cît posibil, ordinea cronologică; prea multă strictețĕ, în această privință, ar fi dat loc la volume în care materialul ar fi fost adunat ca din întîmplare și — apoi — cronologia precisă rămâne să fie opera criticilor care, cîndva, se vor aplica asupra aceloraşi bucoavne. Simțul ansamblului l-a făcut pe autor să grupeze, spre exemplu, acest prim volum sub semnul eroico-romantic. *Șoimii*, *Povestiri și Vremuri de bejenie*, isvorăsc din același substrat sufletesc și din aceeași fermentație artistică, ce a stăruit în primii ani de ucenicie literară. In aceeași epocă a scris și altfel de bucăți, cu alte preocupări și alt substrat sentimental; e mai bine să le despărțim, pe acestea de celelalte, ca să le gustăm mai intens, sporite și întărite în ce au ele specific. Multe din nuvelele ce vor intra în volumul al doilea, spre exemplu, au fost scrise cam la aceeași vreme, ori chiar înainte de „Șoimii", ori de „Povestiri". Scriitorul singur recunoaște că n'ar mai putea descurca datele la care a scris aceste dintîi bucăți ale celor opt ani de „incubație artistică" — cum putea spune — cam de la 1897 pînă la 1905. Și de aceea, gruparea după un criteriu artistic e bine venită, căci altfel ar fi un drum anevoios, printr'un mărăciniș greu de descurcat", afirmă d-na Profira Sadoveanu.

Ce se poate zice despre acest criteriu de retipărire, care este, după cum s'a văzut, atît al editoarei, cît și al autorului? Nimic, se înțelege; nimic de pe acum, cîtă vreme nu putem avea la îndemînă impresia totală, pe care opera împărțită astfel o va lăsa asupra noastră și după care, neavînd-o deocamdată, nu putem aprecia criteriul însuși.

Vorbind pe deasupra, evident că lucrul este admirabil: gruparea scrierilor după atmosferă, teme și „substrat", duce la volume, deși colectanee, totuși omogene, ceeace ne va face, cum se exprimă editoarea, „să le gustăm mai intens". Nici vorbă. Decît că, dacă fiecare volum, compus astfel, cîștigă în particular, nu este tot atît de sigur cîștigul retipăririi integrale, care numai prin respectarea cronologiei stricte e în stare, credem noi, să limpezească procesul complex al devenirilor marelui scriitor. Și cum a cunoaște o operă, orice operă, fie a celui mai steril autor, fie a unuia de generozitatea d-lui Mihail Sadoveanu, înseamnează pentru noi în cele din urmă a cunoaște pe scriitor, a-i cunoaște individualitatea, din care anticipările tinereții asupra maturității, limita în timp a unor anumite preocupări, germinația altora și raporturile genetice dintre ele fac o importantă parte, am zice că sacrificarea cronologiei pentru un criteriu artistic, adică pentru un artificiu, împiedică tocmai ceea ce trebue să urmărească în principal reeditarea unui mare scriitor.

Am spus însă că în abstract criteriul artistic al omogenității este admirabil; să recunoaștem că și dacă ni se pare întrucîtva contestabil, înseamnează a vorbi tot pe deasupra. Numai ediția întreagă ne va lămuri deplin asupra rezultatului, pe care nu avem îndreptățirea materială să-l discutăm de pe acum.

De aceea, pînă la momentul potrivit, vom părăsi chestiunea; o vom părăsi cu atît mai mult, cu cît, în ceea ce privește acest prim volum, d-na Profira Sadoveanu, deși sortise ca atîta lucru: „cronologia precisă", să rămîie a fi opera bieților critici, dă însăși prețioase indicații cronologice. Astfel:

„Incepînd din 1897, data cînd a scris „Dușman..." și „Luna", toți anii care urmează, pînă în 1904, cînd publică cele dintîi patru volume, sînt bogați în prefaceri și desvoltare. E acea epocă de formație de care spune autorul că-i „incubația", boalei lui de scriitor. Acuma iau ființă toate bucătile din „Povestiri", „Șoimii", „Dureri înăbușite", și „Crîșma lui Moș-Precu". In 1902 face armata și îndată după aceea scrie o parte din „Amintirile căprarului Gheorghiță"; „Vremuri de bejenie" e redactată abia în 1905. In 1901, publică la „Revista Modernă", între altele, „Ion Ursu", „Frații Potcoavă", „Ruini". In 1903, la „Semănătorul": „Necunoscutul" și alte bucăți. Vine la București și e cooptat în redacția acestei reviste. In 1904, adună tot ce avea scris și publică „Povestiri", „Șoimii", „Dureri înăbușite" și „Crîșma lui Moș-Precu", la „Minerva", — din Iulie pînă în Decemvrie. In 1905, apare și „Vremuri de bejenie", tot la „Minerva". Acesta ar fi, pe scurt, încheie d-na Profira Sadoveanu, istoricul epocii din care desprindem cele trei volume ce alcătuesc tomul de față".

Și indicații de cronologie chiar amănunțită urmează încă despre fiecare bucată în parte a tomului apărut; obținute fie direct dela autor, fie dela familia autorului, aceste indicări sunt deosebit de prețioase, reducînd puținul sortit ca menire a criticilor viitori, la și mai puțin.

Dealtfel, dacă luăm în seamă, pe lîngă acest adaos cronologic, interpretarea critică din *Cuvînt înainte*, adică notarea haiducismului și contemplativității naturiste, a organizării frazei sadoveniene după legea ritmurilor libere, precum și observația privind numeroasele nuanțe filologice, pe care scriitorul le folosește magistral, dacă adăugăm la toate aceste foarte subtile observări critice, cuvintele d-lui Sadoveanu însuși în cele cîteva pagini cu care își deschide personal ediția, cuvinte referitoare la intenția d-sale ca prin această ediție „ultimă" să scutească „cerneală, hîrtie și timp, cîndva, oamenilor care, neavînd ce face, compară, comentează și restabilesc", totul ne apare ca o preafericită complicitate de familie împotriva încercărilor criticei viitoare.

Cum ne simțim cît de cît, că facem parte din această tagmă, căreia, deși „neavînd ce face", i se cruță totuși „timpul", tagmă supusă la atîtea rigori, atît de d-na Profira Sadoveanu, cît și chiar de idolul nostru comun d. Mihail Sadoveanu, am fi avut noi înșine mișcarea de a observa mai atent vreo trăsătură a marelui scriitor, dar editoarea a mers în mai toate direcțiile, îngăduindu-ne abia în „cronologia precisă", am fi „comentat" pe ici, pe colo, am fi „comparat" și „restabilit", dacă d. Sadoveanu însuși nu ne-ar fi înghețat deabinelea cu ironia sa blîndă.

Căci dacă poate am mai fi înțeles să trecem peste opera de cronologizare exactă, ce ni se asignează în *Cuvînt înainte*, ca una care va deveni în adevăr necesară la sfîrșitul ediției întregi; dacă am fi mai adîncit unele observări numai enunțate în același *Cuvînt...*, cum ar fi fost cazul în special cu aceea privitoare la limba lui Sadoveanu, ale cărei isvoare cronicărești, crengiste și populare, atestate în forme foarte întrebuințate, dimpreună cu aria ei teritorială, dau ideea justă despre erudiția filologică a marelui scriitor, — peste interzicerea autorului însuși parcă n'am înțelege să trecem.

Cînd critica romînească în întregimea ei, cu excepția unui disident poporanist — d. H. Sanielevici, a obținut, admirînd mereu pe scriitor, acest rezultat savuros de a-l fi asuprit cu admirația, este firesc

lucru din partea noastră să ne simțim cuprinși de nu știu ce sfială, complicată cu zădărnicia îndeletnicirii critice.

Să afirmăm și să dovedim, pe cît este cu putință a se dovedi în materie literară, că nuvelele d-lui Sadoveanu din prima tinerețe, cum este *Năluca*, scrisă în 1903, au trecut cu bine „puntea generațiilor", ajungînd pînă la noi cei de azi cu aceeași prospețime? Să stăruim asupra ficțiunii deopotrivă de ingenioasă și poetică, din *Moarta*, scrisă în 1900 și totuși pătrunzătoare încă în 1940? Să arătăm farmecul tragic din acel patriarhal *Cîntec de dragoste*, puternic și azi, deși scris în 1901? Ar însemna ca și noi să comentăm, să comentăm, să comentăm!

Ce-am mai putea face încă? Să ne exprimăm convingerea că *Șoimii*, mare poem vitejesc, cuprinde pagini de suflu, am zice, unic în descrierea cîmpurilor moldovenești și a stepei ucrainiene, dacă n'ar exista și Gogol, cu ale cărui scene din viața cazacilor e direct înrudit? Făcînd atenți pe cititori că lectura *Răzbunării lui Nour*, sau a lui *Ivanciu Leul*, sau a *Vremurilor de bejenie*, e un mijloc sigur de a trăi în 1940, răsturnînd timpurile, vîrsta baladică a neamului nostru, să asemănăm aceste încîntătoare poeme istorice numai cu cîteva din acelea în versuri ale unui Taras Șevcenco? Ar însemna să comparăm, să comparăm!

Și fie admirînd, comentînd sau comparînd, ne-am lovi de ironia, neînduplecată în blîndețea ei, cu care marele scriitor ne-a înghețat.

Totuși, cititorule de azi, dacă este cu putință ca autorul să nu audă ce vorbim noi doi, deoarece cu nimenea altul nu mă simt obligat să convorbesc despre literatură, și dacă se poate ca nici să nu afle el nimic, prin indiscreția ta, care cred că ar fi tot atît de vinovată ca și admirația mea, tu, cititor de azi, adică cititor nițel plictisit de politismul psihologic al prozatorilor vremii tale, care umblă cu un ochi de lanternă prin subteranele ființelor omenești, în nenumărate pagini, după cîte o intenție înăbușită mai nainte de a se fi mișcat în obscuritatea ei, ia acest întîi volum din *Operele* retipărite ale d-lui Mihail Sadoveanu și citește-l sau recitește-l.

Te vei simți ieșit din beciuri umede, la lumina soarelui, vei crește ascuns contemplînd spectacolul epic al virtuților strămoșești, te vei lăsa în jos pe rădăcina ființei tale pînă la nenumăratele ei guri istorice, vei rătăci în vînturile de demult și pe cîmpurile care înverzeau și păleau sub patriarhat, într'o natură sălbatică și ocrotitoare, te vei uimi însfîrșit de puterea unui scriitor care de tînăr a fost mare scriitor, încercînd regretul pentru geniul lui că i-a fost dat să se exprime într'o limbă fără circulație europeană, mărginitoare, dacă nu vei obseva din timp că aceeași limbă, care îl mărginește în destinul de scriitor, îl și înalță pînă unde oamenii de alt grai nu vor putea ști niciodată, limba aceasta constituindu-i poate însuși geniul.

Dar, încă odată, discreție absolută! Dacă vei vrea neapărat să-ți împărtășești cuiva entuziasmul, după lectură, îți stau bucuros la dispoziție.

VLADIMIR STREINU

LITERATURA STRĂINĂTĂŢII

SCHIMBUL LITERAR INTERNAŢIONAL

După o zicală veche, mult citată şi puţin înţeleasă, orice traducere ar fi trădătoare. Partizanii acestei afirmaţii pretind cu alte cuvinte că este imposibilă comunicarea dintr'o literatură în alta, literaturile fiind după părerea lor înconjurate cu ziduri mai cumplite decît zidurile chinezeşti, şi arătîndu-şi duşmănos spatele unele altora.

Dacă am privi astfel chestiunea traducerilor şi a fidelităţii lor, am risca să aducem judecăţi absolute într'un domeniu relativ, în continuă frămîntare şi schimbare şi unde valorile nu sunt exprimabile prin cifre şi nici nu se pot măsura cu măsurătorile raţiunii.

Orice comunicare de ordin sufletesc este o aproximaţie şi poate da loc la mai multe interpretări.

O traducere este şi ea o aproximaţie. O perfectă reproducere prin traducere este cu neputinţă. Exactitatea, cînd e vorba de traducere, are un anumit sens şi tot astfel şi fidelitatea.

Suprapunerea perfectă între cuvintele a două limbi nu există decît în ce priveşte lucrurile concrete. Dar cînd e vorba de abstracţii, de sentimente, de gînduri, de sensaţii, ceiace interesează nu mai este identitatea vorbelor ci a sensurilor şi atunci în chip necesar fidelitatea de vocabular face loc fidelităţii de sens.

Aproape orice traducere aşa zis literală este greoaie, searbădă, ilizibilă. Cel mai rău serviciu care se poate face unei limbi şi unei literaturi este executarea traducerilor de acest fel. Se ştie că o literatură, la începuturile ei, creşte şi se desvoltă alimentîndu-se mai ales din traduceri. Demulteori chiar, unele din operele de bază ale unei literaturi sînt tocmai traduceri. Ce-ar fi fost dacă acestea ar fi fost făcute după reţeta exactităţii de vocabular? Noroc că marii meşterii care le-au făcut nu s'au gîndit să aplice această reţetă absurdă şi au creat din nou opera originală în limba lor. Aşa a făcut Amyot în Franţa cu *Vieţile paralele* ale lui Plutarc, aşa a făcut Luther cu Biblia. Ei au încorporat limbii lor operele străine şi le-au creat pe acestea din nou, le-au reprodus în limba lor, în aşa fel încît astăzi limba literară a ţării lor se sprijină pe traducerile lor găsindu-şi în ele un izvor de permanentă împrospătare.

O literatură nu poate trăi singură, hrănindu-se numai din ea însăş. Literaturile încă dela începutul lor — şi mai ales la începutul lor — se desvoltă într'o strînsă dependenţă reciprocă. Inriuririle, infiltraţiile, influenţele de tot felul, în ce priveşte forma, spiritul motivele, împrospătează mereu fondul naţional al unei literaturi. Aş spune chiar că o literatură este cu atît mai viguroasă şi mai durabilă cu cît asimilează mai multe influente. Numai o literatură puternică şi bogată primeşte influenţele cu simpatie, pentrucă nu se teme că acestea

o vor copleşi şi îi vor răpi originalitatea (adevăr care este încă şi mai valabil cînd este vorba de un singur scriitor).

Valoarea unei literaturi se măsoară în bună parte prin capacitatea ei de răspîndire dincolo de graniţele poporului care i-a dat naştere. Cu cît este mai comunicabilă străinătăţii cu atît ea este mai general umană şi deci mai durabilă. O literatură cu o circulaţie strict naţională are toate şansele să nu se ridice prea mult, ca valoare spirituală deasupra nivelului folkloristic.

Iată de ce proba traducerii este foarte importantă (bine înţeles că nu e singura şi nu e întotdeauna aplicabilă) cînd este vorba să se determine valoarea unei opere literare.

Dela această probă trebue eliminată tocmai o literatură care este cea mai traductibilă dintre toate: literatura distractivă superficială (pe care n'o dispreţuesc de loc, convins cum sînt că orice literatură trebue să fie şi distractivă şi că poate fi distractivă chiar cînd este adîncă; această literatură superficială cînd e bine scrisă îşi îndeplineşte cu onorabilitate scopul ei). Aşa dar dela proba traducerii vom înlătura toată literatura de sală de aşteptare, de tren şi de tramvai, vastă încrîngătură în care intră deopotrivă Vicki Baum, biografiile romanţate, Agatha Christie şi Edgar Wallace şi în general orice roman poliţist. Nu trebue să se confunde această literatură internaţională cu valorile literare internaţionale şi să se amestece în aceiaş oală. *Oameni în hotel* şi *Doamna Bovary* sub cuvînt că şi Vicki Baum şi Flaubert au intrat în circulaţia literară a omenirii întregi. Literatura internaţională este deobicei legată de actualitate, de moda zilei, de gustul trecător al clipei, de evenimentele unei epoci scurte. De aici enorma ei producţie, mereu înoită în detaliu odată cu schimbările modei, cu trecerea vremii. Este o literatură de pe o zi pe alta, în care arta literară, este redusă la minimum. Ea corespunde, fără îndoială, unei nevoi de distracţii sau de destindere, poate chiar de minimală emoţie, nevoie vastă şi variată în manifestările ei, ca omenirea însăşi.

Astfel de literatură nu are niciun motiv să sufere proba traducerii, deoarece ea este fabricată tocmai în vederea nevoiei generale de distracţie şi este destinată dela început traficului literar, internaţional. Valoarea ei este hotărîtă de calitatea nevoii pe care o satisface şi de intensitatea emoţiei pe care o dă, emoţie care deobicei nu se prelungeşte dincolo de ultima pagină a cărţii.

Pentru ca să reziste cu succes la proba traducerii şi să devie astfel valoare literară internaţională, o operă literară trebue să exprime adîncul fond, omenesc general. Aceasta se întîmplă foarte des cu opere literare care poartă pecetea unui temperament naţional oarecare. Ce poate fi mai englez decît atmosfera, tonul, mediul, stilul, firea profundă a romanelor lui Dickens? Şi totuş cît de adînc omeneşti — omeneşti pur şi simplu — sunt şi David Copperfield şi Oliver Twist şi chiar caricaturalul domn Pickwick! Exemplele se pot înmulţi.

Insă, bine înţeles, nu trebue să alunecăm pe panta atrăgătoare a generalizării şi să spunem că cu cît o literatură este mai naţională cu atît e mai general omenească. Această afirmaţie devine chiar cu desăvîrşire greşită atunci cînd e vorba de poezie. Germanul Hölderlin, Englezul Shelley, Francezul Vigny, Romînul Eminescu stau alături pe un firmament poetic supranaţional unde orice ideie de specific etnic devine zadarnică.

Schimbul literar internaţional nu este stimulat de înmulţirea mijloacelor de transport şi de uşurarea comunicaţiilor materiale. Apropierea sufletească dintre popoare n'are în general nicio legătură cu apropierea materială dintre ele. Consumarea de literatură străină în cantitate mare nu înseamnă şi asimilarea ei. Schimbul literar internaţional a fost mai puternic tocmai în evul mediu cînd apropierea materială era redusă la minimum. Alt fapt important: schimbul literar a fost mai viu în evul mediu, adică tocmai în perioada de formare a

literaturilor naționale și a contribuit chiar într'o mare măsură la formarea acestor literaturi. Autarkia literară este imposibilă. O literatură se desvoltă pe bază autohtonă dar trăește în bună parte din influențe și din schimb.

Nivelul literaturii universale este cu atît mai scăzut cu cît schimbul literar internațional este mai slab, adică cu cît valorile literare naționale se transpun mai greu într'o limbă străină. Astăzi în Europa ne aflăm într'o perioadă de scădere a nivelului literar internațional. Aceasta se datorește desigur în mare măsură faptului că în două țări care stăteau altădată în fruntea mișcării literare universale, țări ale căror producții literare erau adînc și general omenești, adică transmisibile — există acum un regim de literatură dirijată, regim sub care scrisul literar este obligat să slujească interese și scopuri străine de firea și de menirea lui. Mai sever pare-se în Rusia decît în Germania, acest regim de literatură subordonată (uneori chiar compusă din ordin) are drept rezultat principal și imediat degenerarea ba chiar stînjenirea artei literare. Preocuparea de frumos, jocul imaginației, adîncirea sufletească, sînt înlocuite cu pledoaria socială sau politică, însfîrșit cu o teză impusă și inevitabilă.

La acest fenomen caracteristic vremii noastre trebue adăugit și altul tot atît de important și anume lipsa unor poeți al căror glas să treacă dincolo de granițele națiunii lor adică poeți de valoare supranațională cum erau Hugo, d'Annunzio, Rilke, altădată.

Literatura Europei contemporane se menține la un nivel încă onorabil datorită, între altele, romanului englez în plină înflorire și continuă înoire de procedee (celace dă uneori impresia de căutare chinuită), apoi datorită avantgardei literare franceze (unde experiența suprarealistă are valoare desigur mai mult prin teoriile ei decît prin realizări) și datorită bine înțeles unor scriitori ca Jules Romains, Thomas Mann, André Gide (acesta prin ideile lui literare mai mult decît prin producția lui) și încă alți cîțiva, nu prea mulți.

Trebue notat însă imediat că, dintre aceștia, cei mai mulți aparțin de pe acum trecutului. Războiul a împins și mai mult în trecut literatura de ieri.

Împrejurările actuale vor provoca foarte probabil o scădere a schimbului literar internațional. Intrăm într'o perioadă de stagnare impusă de circumstanțe exterioare. Să ne mulțumim să constatăm că uitarea pedeoparte și nevoia de necunoscut și de noutate pe de altăparte împiedică saturația literară. Iar din faptul că, în chip accidental și temporar, schimbul literar internațional este încetinit și producția valorilor literare supranaționale este mai domoală, nu trebue să se tragă concluzii pesimiste. Cîndva, în viitor, literatura europeană va ieși împrospătată din adîncuri.

AL. PHILIPPIDE

CRONICA LINGVISTICĂ

LIMBI ARTIFICIALE

Am publicat acum doi ani, în Revista Fundațiilor Regale, un articol intitulat „Limbi artificiale și internaționale". Arătam acolo credința mea că nici una dintre numeroasele limbi artificiale care s'au construit pînă azi (esperanto etc.), nu va izbuti să se impună și că limba în care se vor înțelege toți oamenii, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, va fi o limbă rezultată din simplificarea extremă a sistemelor flexionare actuale și din contopirea vocabularelor principalelor limbi de cultură, aceasta însă pe cale de evoluție și nu prin intervenția unui autor de sisteme. De pe acuma se poate observa că mai toate invențiile, instituțiile, organizațiile noi poartă același nume în mai toate țările; de exemplu *radio*, *fascism*, *soviet*, *cultură* sînt cuvinte care au curs peste tot. Desigur că această tendință va merge întărindu-se, ceea ce se poate prevedea chiar numai pe baza ameliorării necontenite a mijloacelor de comunicație dintre regiunile cele mai depărtate una de alta.

Un articol apărut nu de mult modifică întrucîtva datele problemei. Este vorba de o scriere postumă a prințului N. Trubetzkoy, decedat, după cum am mai arătat, la Viena, în urma ocupării orașului. Cercul lingvistic din Praga, într'un volum de omagiere a memoriei creatorului fonologiei, a publicat și două articole inedite găsite printre hîrtiile regretatului Trubetzkoy. Dintre aceste două articole, unul poartă titlul: *Cum trebue să fie sistemul fonetic al unei limbi internaționale artificiale?* Deoarece acest articol este foarte important și aduce lumini noi asupra problemei discutate, cred că e util să-l rezum aici.

Creatorii de limbi artificiale se muncesc numai să dea un sistem simplu, dar nu se gîndesc de loc să ușureze pronunțarea pentru diferitele popoare care vor avea să întrebuințeze aceste limbi. Există, într'adevăr, sunete europene pe care un Chinez, un Japonez, un Negru sudanez nu le poate pronunța cu nici un preț. Și tocmai aceste popoare au mai mare nevoie de o limbă internațională, căci Europenii, de bine de rău, se descurcă și fără ea. Vor trebui prin urmare evitate toate acele sunete inadaptabile la sistemul oriental sau african. Dar și reciproca e adevărată: popoarele exotice au și ele, la rîndul lor, elemente de diferențiere a cuvintelor pe care noi Europenii nu ni le putem asimila; și acestea vor trebui deci înlăturate.

Pornind de la aceste considerente, Trubetzkoy, care pentru a-și elabora sistemul fonologic a trebuit să se familiarizeze cu inventarul de sunete al tuturor limbilor importante, trece în revistă diferitele sunete pentru a stabili care dintre ele vor putea fi admise în viitoa-

rea limbă artificială cu caracter într'adevăr internațional. Și iată la ce concluzii ajunge.

Dintre vocale, numai *a*, *e*, *i*, *o*, *u* pot fi admise, căci, cu deosebiri de pronunțare neesențiale, ele sînt cunoscute peste tot. Se va renunța deci și la vocalele de tipul *ă* și *î* al nostru, pe care numai unele limbi le posedă, și la diferența între vocalele lungi și scurte sau deschise și închise, diferențe care pe alocurea au o mare importanță (același cuvînt pronunțat cu *e* deschis, de exemplu, are alt înțeles decît cu *e* închis, sau cu *e* lung, alt înțeles decît cu *e* scurt), dar care în alte părți (de exemplu la noi), sînt cu totul necunoscute.

Apoi, dintre consoane, se vor putea primi așa numitele oclusive *p*, *t*, *k*, dar nu și *b*, *d*, *g*, sau viceversa. Intr'adevăr, nu există nici o limbă însemnată, care să nu aibă sau una sau cealaltă dintre serii. Dar există multe, și destul de importante, care au numai una din cele două serii, sau care, în orice caz, nu pot face diferența între ele. Ca să citez numai două exemple dintre multe, voi pomeni greaca modernă și daneza. Dacă nu se va întrebuința decît seria surdă, *p*, *t*, *k*, cei care nu o cunosc decît pe cea sonoră, *b*, *d*, *g*, vor putea-o întrebuința pe aceasta fără să împiedice înțelegerea, deoarece nu va fi nici o diferențiere de înțeles: de exemplu unul va pronunța *tata*, altul *dada*, dar de înțeles va înțelege toată lumea la fel, deoarece nu vor exista cuvinte al căror înțeles să difere după cum sînt pronunțate cu *t* sau cu *d*. Bine înțeles, nu va putea fi nici vorbă de consoane aspirate (*th* etc.), care nu se găsesc decît la unele popoare (noi, de exemplu, nu le avem).

S'ar mai păstra *n* și *m*, dar nu și celelalte feluri de nazale; bunăoară *n* muiat din franțuzescul *ignorant* ar trebui înlăturat. Multe popoare nu cunosc pe *f* și pe *h* (de exemplu, pentru *h*, Francezii, Italienii și alții), de asemenea nici pe *ș*. Singura spirantă care ar putea fi primită ar fi deci *s*. Apoi am mai reține pe *v*, pe care unii l-ar putea pronunța și ca pe *w* englezesc.

Insfîrșit, în privința lichidelor (*l*, *r*): sînt limbi, și încă vorbite de popoare foarte numeroase, care nu cunosc decît pe una dintre ele, de exemplu chineza numai pe *l*, iar japoneza numai pe *r*. Ar urma prin urmare că numai una dintre ele poate fi adoptată. Un cuvînt ca *rar*, ar fi deci pronunțat de Chinezi *lal*, dar aceasta nu ar avea nici un inconvenient, deoarece nu ar exista cuvinte între care distincția să se facă pe baza opoziției dintre *r* și *l*.

In felul acesta ajungem la conluzia că o limbă cu adevărat internațională ar trebui să aibă numai sunetele *a*, *e*, *i*, *o* *u* (cinci vocale) și *p*, *t*, *k*, *m*, *n*, *v*, *s*, *l* (opt consoane). Bine înțeles din combinația acestora între ele s'ar putea crea mult mai puține cuvinte decît are oricare limbă națională actuală. Dar totuși, întrebuințînd toate combinațiile imaginabile, s'ar ajunge încă la un număr destul de mare de cuvinte. Dar aici intervine altă chestiune: nu toate combinațiile sînt posibile. Lăsăm la o parte faptul, înțeles de la sine, că nu se pot tolera combinații de consoane fără vocale, dar nici măcar toate combinațiile de vocală plus vocală, sau de consoană plus consoană nu sînt general utilizabile. De exemplu, procedînd așa cum am făcut mai sus pentru sunetele izolate, ajungem la concluzia că dintre diftongi nu sînt utilizabili decît *ai* și *au*, iar vocale care să urmeze una după alta fără să facă parte din aceeași silabă, iarăși numai puține (numai grupurile următoare: *oa*, *oe*, *ao*, *ae*, *eo*, *ea*).

In felul acesta, numărul combinațiilor posibile se restrînge în mod considerabil. Dar se va restrînge și mai mult cînd ne vom interesa de posibilitățile de combinație ale consoanelor între ele și cu vocalele. S'ar părea că orice consoană poate fi vecină cu orice vocală, dar nu e adevărat. Japonezii, bunăoară, nu pot pronunța cu nici un preț grupurile *tu* și *ti*, pe cînd Chinezii nu au pe *ki*. Cît privește grupurile de consoane, aici chestiunea se simplifică de tot: importante grupe de limbi nu cunosc o combinație de două consoane, afară de grupul format de o nazală plus altă consoană. Singurele grupe de două consoane care ar putea fi primite sînt deci *mp*, *nt*, *nk*, *ns*, *mv* și *nl*; de grupuri de trei consoane nici vorbă nu poate fi. Și încă nu e totul, mai există și alte restricții. Trebue să ținem seamă de locul pe care-l pot ocupa sunetele sau grupurile de sunete în cuvînt. Astfel există limbi care nu pot începe un cuvînt cu *r* sau *l*, deși în interiorul cuvintelor admit aceste sunete. Nu mai e nevoe să spunem că grupurile de consoane nu ar putea fi întrebuințate la începutul cuvintelor.

De asemenea există limbi care nu admit cuvintele terminate în consoane, sau care nu admit decît unele consoane finale (în finlandeză, de exemplu nu există la sfîrșitul cuvintelor decît *n*, *t* și *s*).

Introduc o digresiune, pentru a lămuri un punct esențial. Ar putea cineva să întrebe: cum fac față nevoilor limbile atît de sărace ca acelea de care a fost vorba în rîndurile de mai sus? Cum izbutesc să denumească toate noțiunile de care au nevoie cu un material sonor atît de redus? La aceasta sînt mai multe răspunsuri. Mai întîi unele din limbile luate în considerație de Trubetzkoy n'au încă, astăzi, nevoie de prea multe cuvinte, deoarece popoarele care le vorbesc se găsesc într'o stare de civilizație înapoiată și se pot dispensa de numeroși termeni abstracți și tehnici. Al doilea, fiecare din limbile pomenite ignorează numai unul, două sau trei sunete din cele pe care le-am discutat și nici una din ele nu este atît de săracă precum ar trebui să fie limba internațională care ar ține seamă de posibilitățile tuturor popoarelor. Insfîrșit, cele mai multe limbi au la dispoziție și alte soiuri de materiale decît sunetele propriu zise, anume, accentul, tonurile, cantitatea vocalelor și altele, care permit să se ajungă la o diferențiere de înțeles a cuvintelor compuse din sunete identice. De exemplu, (fapte citate de Trubetzkoy), cuvîntul *fan* în dialectul chinez de la Canton înseamnă „a împărți", dacă e pronunțat cu *a* pe o notă de sus și cu *n* pe o notă mijlocie; înseamnă „a dormi", dacă și *n* e pronunțat tot pe o notă înaltă; înseamnă „a arde" dacă *a* e pronunțat pe o notă mijlocie iar *n* pe una joasă etc., (există nouă „tonuri"). Se înțelege de la sine că asemenea mijloace bizare nu pot fi introduse într'o limbă de care să se servească Europenii.

Trubetzkoy a avut răbdarea să calculeze numărul exact al cuvintelor de o silabă și de două silabe care s'ar putea forma în condițiile descrise de el, și a ajuns la următoarele cifre: cuvinte monosilabice, 110; bisilabice, 10.542. Nu încape nici o îndoială că acest număr ar fi cu mult prea mic pentru a exprima nevoile unei populații moderne, mai ales dacă ne gîndim că ar trebui să includem în acest număr și formele de plural, deosebite de cele ale singularului, și formele speciale pentru persoane, timpuri, genuri etc. E destul să amintesc că conjugarea unui singur verb romînesc ar ocupa vreo cincizeci din aceste cuvinte monosilabice sau bisilabice, prin urmare vreo două sute de verbe ar epuiza resursele limbii internaționale.

Ar rămînea deci o singură posibilitate: cuvinte lungi (asupra legăturii între cuvintele lungi și numărul fonemelor unei limbi voi reveni probabil în numărul viitor al acestei reviste). Aici însă, altă dificultate: cuvintele lungi sînt mai greu de învățat decît cele scurte; în plus, multe limbi orientale nu cunosc decît cuvintele monosilabice, și ar fi o greutate de neînvins să se deprindă cu cuvinte de trei și mai multe silabe.

Concluzia pe care sîntem siliți să o tragem din aceste cercetări ale prințului Trubetzkoy este că o limbă artificială bine făcută este imposibilă, și că cele existente, care nu țin seamă de considerentele arătate, nu au nici o șansă de a se impune pe tot pămîntul.

Se pune însă acum întrebarea: aceleaşi considerente nu se ridică oare în potriva teoriei mele privitoare la unificarea marilor limbi de cultură şi la răspîndirea lor în toată lumea? Chinezul care nu poate pronunţa pe *r* în limba artificială îl va putea el oare pronunţa în limba anglo-franco-germano-rusă care va proveni din ştergerea diferenţelor morfologice şi din unificarea vocabularului limbilor europene? Evident, situaţia nu este aceeaşi. O limbă artificială se impune dintr'o dată unei comunităţi deprinse cu anumit tip de vorbire, căreia îi cere să adopte fără nici o pregătire prealabilă un tip cu totul diferit, creat în laborator. Unificarea limbilor de civilizaţie se va face, din potrivă, treptat, ţinînd seamă de toate dificultăţile şi, cu un cuvînt, pe cale naturală. Japonezii şi Chinezii introduc de pe acum în limbile lor cuvinte europene, rezolvînd cu mijloace ad hoc fiecare dificultate de care se izbesc. Va veni un timp cînd, împrumuturile reciproce fiind foarte numeroase, fiecare popor va ajunge să înţeleagă cu mare uşurinţă limba celorlalte; chiar şi sunetele din limbi străine se pot introduce cu timpul, după adoptarea a nenumărate elemente de vocabular. Am arătat astfel, cu altă ocazie, că limba romînă începe să adopte sunete franţuzeşti ca *ü*, *ö*, *n* muiat, pe care multă vreme le-a redat prin *i*, *u* sau *iu*, *e*, *o* sau *io* şi *n* sau *ni*. Peste o sută de ani, poate şi Chinezii vor introduce pe *r*. Dar atunci nu va mai fi nevoie de limbi artificiale, căci unificarea limbilor naturale va fi foarte aproape de a se înfăptui, fără intervenţia conştientă a specialiştilor.

AL. GRAUR

CRONICA IDEILOR

O MONOGRAFIE ASUPRA LUI PASCAL

Actualitatea unui scriitor, măsurată de corespondenţa dintre gîndirea sau nuanţa lui de sensibilitate şi epoca noastră nu alcătueşte desigur un criteriu absolut de apreciere şi situare literară. Revenirea în conştiinţa unei epoci a unei opere uitate, poate fi explicată prin reactualizarea unor teme de gîndire mai vechi, impunîndu-se deodată vieţii contemporane cu mai multă putere. Există în evoluţia gîndirii şi sensibilităţii un fel de flux şi reflux neîntrerupt, de mode cu durată variabilă; actualitatea unui scriitor de care ne despart cîteva secole, nu reprezintă deci în mod obligatoriu o dovadă de vitalitate a acestuia; faptul poate fi produs prin mobilitatea preocupărilor momentului şi prin reîmprospătarea vechilor teme de gîndire cu care opera acestuia prezintă afinităţi.

Trebue să ne grăbim să observăm că nu acesta e cazul lui Blaise Pascal. Nu este aci vorba de o actualitate trecătoare, de răsunet de moment al operei sale în conştiinţa contemporană. Semnificaţia operei pascaliene şi ascuţimea dramei sale de conştiinţă sunt mult mai adînci, mai esenţiale. Pascal nu întîlneşte o latură a sensibilităţii noastre, rezultat firesc şi specific al epocii în care trăim. Opera lui nu are un răsunet în anumite nuanţe de simţire, afirmîndu-se în răstimpuri în evoluţia culturii, pentru a fi înlocuită mai apoi. Blaise Pascal se situiază dela început în centrul vieţii şi gîndirii omeneşti, îmbrăţişează problemele eterne ale gîndirii, cuprinde şi caută să soluţioneze întrebarea asupra destinului şi condiţiei umane, asupra locului ocupat de om în univers. Nu numai prin fiorul grav de turburare şi spaimă cu care înţelege să se apropie de aceste întrebări, va rămîne Pascal în istoria gîndirii, ci şi prin siguranţa cu care s'a diriguit dela început către temele esenţiale ale vieţii omeneşti. Pentru aceste motive, Pascal nu e numai actual, răspunzînd nevoilor sufleteşti ale contemporanilor; el este *permanent*, în sensul cel mai înalt al cuvîntului. El răspunde nevoilor omeneşti de totdeauna, dincolo de vicisitudini, de mode şi de perindări de doctrine. Sbaterea lui neliniştită, gravitatea lui înfiorată, adîncimea suferinţei cu care-şi trăia gîndirea, dădeau geniului său pătrunzător şi dialectic o nouă dimensiune, înfăptuind zbuciumul unui om *integral*, luptînd cu toate resursele fiinţei sale, raţiune şi sensibilitate inteligenţă şi instinct, pentru obţinerea unui răspuns care să-i liniştească desnădejdiile sale metafizice. Simţim, citindu-l sau urmărindu-i evoluţia sufletească, măsura în care gîndirea lui exprima desăvîrşit o întreagă structură de viaţă, încoronînd-o; înţelegem că pentru acest om gîndul şi speculaţia nu au fost simple exerciţii dialectice, destinate a satisface nevoi de vanitate, ci

au fost nevoi vitale, exigențe obligatorii a unui întreg complex de viață. Cercetarea la Pascal nu e odihnă, exercițiu recreativ și nici chiar mijloc de potențare intelectuală. Cercetarea e suferință, e durere, e participare a întregii vieți la drama cunoașterii. Pascal nu acceptă decît pe oamenii *„qui cherchent en gémissant"*. El a făcut din gîndire o funcție esențială a vieții, în sensul că nevoia sa de înțelegere apărea ca o prelungire necesară a tuturor puterilor sale de viață. Pascal este negația oricărei gîndiri confortabile și convenționale; opera sa este mărturia unei suferinți devastatoare, a unui chin metafizic.

In cercetarea lui înfrigurată nu a lăsat la o parte nici unul din mijloacele de cunoaștere. Nevoia cunoașterii i-a absorbit întreaga ființă spirituală. Geometru și fizician, el a urmărit cu precizia omului de știință raționamentul riguros și experimentarea atentă. Raționamentul lui Pascal are desvoltarea demonstrației matematice, îmbracă forma unei înlănțuiri fără hiatusuri. Ascuțimea lui dialectică, incisivitatea lui polemică, vădite în *Les Provinciales*, derivă din această disciplină intelectuală, care i-a îngăduit adîncirea fenomenelor naturale și explicarea producerii lor. Dar Pascal a cunoscut și marginile acestui instrument de cunoaștere. Nu i-a acordat o valoare absolută; mai mult, i-a arătat imperfecția și nesiguranțele. Claritatea, ordinea, strictețea judecății nu i-au înăbușit neliniștea și nu i-au îndestulat nevoia de cunoaștere. Raționalismul nu suprimă pentru el drama cunoașterii. Ințelegerea rațională nu poate cuprinde esența lumii. Alături de cunoașterea prin rațiune, Pascal proclamă eficiența cunoașterii „prin inimă". Numai „prin inimă", stărue Pascal în lucrarea sa *De l'esprit géometrique*, putem ajunge la cunoașterea primelor principii. Poziție fixată cu multă claritate de către d-l M. Uță, în lucrarea sa ultimă, consacrată gînditorului dela Port-Royal: „Pascal atacă certitudinea matematică și o proclamă relativă și insuficientă. Pornind pe o cale inversă celei carteziene, ajunge la concluzia că certitudinea supremă nu face parte din ordinea cunoașterii, ci din cea morală, cu alte cuvinte, că nu e o însușire a cunoașterii, ci *o stare a sufletului*" [1]).

Rațiunea nu poate conduce la certitudinea ultimă reclamată de spiritul lui Pascal, hipnotizat de absolut. Filosofia nu poate conduce la acest liman; ea poate în schimb dovedi ineficiența rațiunii, pregătind astfel calea credinței. Spre deosebire de rațiune, care tinde să desvălue mecanismul universului, credința conduce pe om către dobîndirea ordinei morale. Poziția omului în univers nu se poate reduce la o înțelegere logică a lumii; omul înțelege că în lume există o ordine morală; strădania sa de căpetenie va fi deci statornicirea poziției sale morale față de univers. Eforturile sale în aceste două direcții vor ajunge la rezultate deosebite: „...cînd mintea lucrează cu infinitul logic, adaugă d-l M. Uță, are sentimentul de neant, de vid fără margini, de tăcere veșnică. Simte că aleargă după o himeră. Căci acest infinit e mut, e lipsit de semnificație, de conținut moral nu spune nimic referitor la rostul umanității în mijlocul universului. De aci decurge spaima ce cuprinde sufletul cînd îl contemplă. Subt presiunea acestei spaime sufletul se întoarce din calea cunoașterii logice și pornește pe aceea a cunoașterii morale. E momentul unde încetează misiunea rațiunii și începe aceea a credinței" (p. 266—267). Aspirația profund umană de cuprindere a ordinei morale, la care rațiunea nu va putea niciodată ajunge, limitează eficacitatea rațiunii și în același timp pregătește primirea certitudinilor oferite de credință. Rațiunea, minată de contradicții interioare, face loc credinței, mijloc de cunoaștere direct, imediat, „prin inimă". Această din urmă cu-

[1]) *Mihai Uță: Pascal*. București. Edit. Casei Școalelor, 1939, p. 207.

noaștere, spontană și vie, este superioară cunoașterii prin rațiune. „Inima ar fi supusă la rătăciri frecvente și grave dacă adevărurile ce posedă și motivele de care ascultă, ar fi scoase din ea sau dobîndite prin forțele ei, însă și unele și altele sunt sădite aci de Dumnezeu. Cunoștința prin inimă e un act de credință și credința e un dar al lui Dumnezeu" (p. 271). Dar dacă credința e superioară rațiunii prin adevărurile pe care le revelează, între aceste două mijloace de cunoaștere nu există contradicție, ci completare. Pascal a fixat dealminteri în nenumărate rînduri poziția sa față de rațiune, căreia îi atribue o semnificație reală, dar cirumscrisă. El notează în *Pensées:* „Deux excès: exclure la raison, n'admettre que la raison". Inima impune conștiinței adevăruri pe care rațiunea nu le poate cuprinde. Prin corespondența iubirii, inima se ridică la Dumnezeu: „C'est le coeur qui sent Dieu, et non la raison. Voilà ce que c'est la foi. Dieu sensible au coeur, non à la raison".

Blaise Pascal este astfel condus la statornicirea unui alt centru de gravitate al ființei umane, în afara rațiunii. Afirmația este hotărîtoare. Ea ne introduce în însuși sîmburele gîndirii pascaliene. Pascal dă noțiunii de „inimă", sensul ei biblic. D-l M. Uță, înțelege să stăruiască asupra acestui punct central al gîndirii lui Pascal: „Prin inimă, (Pascal) înțelege regiunea cea mai adîncă, mai originală, mai stabilă și irațională a făpturii noastre spirituale. După el, în această regiune, plină de sensuri și nuanțe, nu se află numai rădăcinile vieții morale, ci și principiile cunoștinței. Rațiunea discerne, determină, simplifică, ordonează și întemeiază, însă se oprește la cîteva principii pe care le folosește fără să le poată demonstra. Inima le prinde printr'un act direct și le pune la dispoziția rațiunii. Deci, în inimă, alături de izvoarele vieții morale, se află și rădăcinile gîndirii raționale. E deci izvor de activitate intelectuală și încă cel mai profund.

Astfel, inima, așezată la rădăcina rațiunii e instinctul intelectual care constitue temelia și călăuza întregii vieți spirituale" (p. 273).

Pascal ajunge prin ordinea credinței la adevărurile pe care Dumnezeu le dăduse omului înainte de săvîrșirea păcatului originar; dar păcatul, natura coruptă a omului, îi interzice comunicarea directă cu Dumnezeirea. Ii rămîne însă sufletului uman amintirea adevărului prim, izvor de bucurie și împăcare sufletească și în același timp indicație de drum pentru izbăvire. Pascal înțelege atunci semnificația venirii lui Isus pe pămînt; Isus avea să restabilească legătura dintre om și Dumnezeu, Dumnezeul biblic. ...„Dieu d'Abraham, Dieu d'Isaac, Dieu de Jacob. Non des philosophes et des savants". Pascal ajunge astfel la certitudine, bucurie și împăcare religioasă, după cum consemnează febril în al său *Memorial:* „...certitude joye certitude sentiment"... El ajunge la Dumnezeu prin renunțare și uitare a lumii: ...„oubly du monde et de Tout hormis *Dieu*"... Renonciation totale et douce, soumission totale à Jesus-Crist et à mon directeur"...

Pascal nu ajunge la acest liman numai prin meditație, ci printr'o hotărîtoare iluminare mistică. Prima sa conversiune (1646), nu avusese un caracter absorbant, total; ea îi fluturase conștiința, interesînd numai inteligența. Dar în noaptea de 23 Noemvrie 1654, în urma predicei lui Antoine de Siglin, Pascal a trăit răscolirea interioară ce deschide dintr'o dată ființei perspectivele nemărginirii, statornicindu-i o nouă lărgime extazului. Notările fugare nu pot fixa pe hîrtie decît un echivalent fizic: lumina, focul: ...„Depuis environ dix heures et demi du soir jusques environ minuit et demi FEU"...

Gîndirea lui Pascal izvorăște din această experiență crucială, din aceste revelări brusce. In evoluția lui interioară el a trecut rînd pe rînd dela cercetarea experimentală, prin scepticism, suferință și desnădejde, la o certitudine, impunîndu-se întregei sale făpturi, ca rodul unei puternice iluminări. Intreaga sa gîndire poartă urma acestor

experienţe la care a participat cu toată fiinţa. „Filozofia" lui Pascal nu e deci o formulare a unui sistem de gîndire a cărei închegare treptată s'a urmărit prin înlănţuiri de silogisme; ea e expresia unei necurmate desbateri de conştiinţă, ceea ce îi dă un accent de adevăr şi patetic. Această gîndire nu a fost însă rezultatul exclusiv al unei deveniri interioare, realizată prin iluminări subtile sau crize lăuntrice violente, a căror producere era în afara voinţei şi diriguirii conştiente. Pascal a ajuns aci deopotrivă prin luptă neîncetată, împotriva propriilor sale înclinări, împotriva orgoliului sau, dorinţei de glorie. Anume amănunte biografice ne desvălue laturi morale împotriva cărora Pascal a înţeles să lupte. Vedem în această strădanie către perfecţiune, aspiraţia permanentă către un ideal moral şi mărturia unei lupte lăuntrice desnădăjduite. In Pascal nu deosebim numai o suferinţă predestinată prin complexiune morbidă şi mizerii corporale, ci, mai cu seamă, sbaterea unei conştiinţe pentru dobîndirea unor valori morale. A ajuns aci prin durere şi umilinţă. O umilinţă profund creştină: „Humiliez-vous, raison impuissante; taisez-vous, nature imbécile, et entendez de votre maître votre condition véritable que vous ignorez. ECOUTEZ DIEU!

Pascal a fost pregătit să înţeleagă mai clar decît oricine semnificaţia condiţiei umane. El a ştiut să îmbrăţişeze destinul omenesc dela perspectiva infinitului. Fragmentul *Disproportion de l'homme* din *Pensées*, pune cu toată amploarea şi îndrăsneala poziţia omului în univers. Intrebarea se pune direct: „Qu'est-ce qu'un homme dans l'infini?"... „Qu'est-ce que l'homme dans la nature?". Şi răspunsul îi fixează în acelaşi timp omului măreţia şi micimea, dar mai ales adîncimea tainei universale în marginea căreia va fi condamnat să rătăcească mereu: „Un néant à l'égard de l'infini, un tout à l'égard du néant, un milieu entre rien et tout. Infiniment éloigné de comprendre les extrêmes, la fin des choses et leur principe sont pour lui invinciblement cachés dans un secret impénétrable, également incapable de voir le néant d'où il est sorti et l'infini où il est englouti". Este condiţia omului, care'l face „nedestoinic de a şti cu siguranţă sau de a ignora în mod absolut".

Se formulează astfel poziţia omului în lume, se defineşte puterea, dar şi slăbiciunea raţiunii, se arată drumul către deslegarea misterului moral. Omul faţă de natură, faţă de Dumnezeu, faţă de el însuşi. Reculegere plină de gravitate, căutare desnădăjduită a unei certitudini şi mai ales înfiorare în faţa infinitului: „le silence éternel de ces espaces infinis m'effraie". Inţelegere larg deschisă misterului: tainei universului şi tainei reprezentate de om, acest „monstru de neînţeles".

Soluţia religioasă era singura ce se putea impune acestei înţelegeri desnădăjduite în căutare de absolut, acestei firi lucide, obişnuite să ajungă deodată în miezul explicaţiilor omeneşti, pentru a le denunţa fragilitatea şi netemeinicia. Pascal îndreaptă împotriva raţiunii cea mai necruţătoare critică, precizîndu-i limitele; se ridică apoi la condiţia omenească, contradictorie şi chinuită, dar nu lipsită în acelaşi timp de măreţie şi frumuseţe. Omul, în concepţia lui Pascal: „judecător al tuturor lucrurilor şi vierme imbecil; deţinător al adevărului şi supus totuşi nesiguranţei şi greşelii; glorie şi lepădătură a universului. Cine va desface această împletire"? Aceste sfîşietoare contradicţii şi nelinişti ale cunoaşterii, nu-şi vor putea găsi împăcare decît în certitudinile credinţei.

*

* *

O monografie consacrată unei atari personalităţi complexe, străbătute de atîtea nelinişti şi crize interioare, şi a cărei devenire spirituală presupune desbateri de conştiinţă hotărîtoare, nu se poate limita nici la expunerea istorică a evenimentelor exterioare de viaţă şi nici a doctrinei formulate în operă. O monografie asupra lui Pascal impune o refacere a procesului sufletesc al scriitorului, a avatarurilor sale spirituale; acest rezultat nu se poate obţine decît printr'o împletire strînsă a vieţii şi gîndirii scriitorului. Biograful va trebui să evoce evoluţia psihologică a lui Pascal, să o reconstitue şi să o raporteze permanent la expresia acestei frămîntări neîncetate. Se poate presupune deci tactul şi ascuţimea înţelegerii pe care o reclamă din partea cercetătorului actual o asemenea lucrare. D-l M. Uţă, cunoscut prin lucrările sale anterioare, a reuşit să urmărească viaţa interioară şi gîndirea lui Pascal, cu pătrunderea şi conştiinţa cercetătorului deprins cu atari probleme. El a reuşit să prezinte fizionomia interioară a lui Pascal în toată frămîntarea ei tragică şi a redat gîndirea filozofului dela Port-Royal cu exactitatea cercetătorului deprins să-şi culeagă informaţia la izvoarele de prima mînă. Monografia pe care o consacră lui Pascal îmbogăţeşte literatura filosofică romînească cu un studiu pătrunzător şi adîncit.

ION BIBERI

CRONICA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI

PROBLEMA COMUNITĂŢILOR DE MUNCĂ ÎN ŞCOALA SECUNDARĂ

Prin noua lege a învăţămîntului secundar, intrată în vigoare chiar din cursul anului şcolar în fiinţă, s'a introdus obligativitatea comunităţilor de muncă. Articolul din lege care decretează această obligativitate are cuprinsul următor:

In fiecare clasă se vor înfiinţa comunităţi de muncă, ţinîndu-se seama de aptitudinile şi inclinaţiunile speciale ale elevilor. Aceste comunităţi de muncă vor coincide cu cuiburile străjereşti şi elevii se vor grupa chiar în bănci, în clasă, pe cît posibil pe cuiburi.

Comunităţile de muncă diferite se vor manifesta în adunări de elevi, fixate de profesorul diriginte, la anumite epoci. In aceste şedinţe va avea loc producţia diferitelor comunităţi sub preşedinţia unui profesor.

Manifestările comunităţilor de muncă se vor face în cadrul străjeresc. (Legea înv. sec. din 1939, art. 32, al. 3, 4 şi 5).

Instituirea obligatorie a comunităţilor de muncă în programele noastre de şcoală constitue o importantă măsură pedagogică. Ea reprezintă punerea în aplicare a unor vechi deziderate pedagogice, asupra cărora s'au făcut anticipări numeroase, de către diferiţi factori implicaţi în mersul şi răspunderile vieţii şcolare. N'au lipsit, chiar în ţara noastră, în legătură cu această inovaţie, şi unele opinii extremiste: aceiea care au susţinut că ideea comunităţilor de muncă este o idee crucială, menită nu numai să corecteze dar chiar să revoluţioneze structura programelor noastre de şcoală. Bine înţeles, pe lîngă aceste opinii trecem fără a le da prea multă importanţă, aşa cum de altminteri trebue să trecem pe lîngă toate faptele care ar vrea să coboare în viaţa şcoalei spiritul exagerat al vreunui revoluţionarism sau altul. Fapt este că ideea comunităţilor de muncă pluteşte de multă vreme în aer, că pentru mulţi constitue o mare promisiune şi, în fine, că atmosfera pare în totul pregătită pentru a se trece la experimentarea ei.

Totuşi problema nu este simplă. Mai bine zis: nu este deloc simplă. Teoretic, într'adevăr, ea poate încăpea în cîteva scheme. Practic, însă, vom vedea ulterior ce serie bogată de dificultăţi este în stare să ridice. Dificultăţi de toate categoriile: unele privind ideea în sine a inovaţiei în discuţie, altele, în special, privind organizarea şi aplicarea ei.

In paginile ce urmează vom încerca să privim această problemă în chip metodic, scoţînd în evidenţă toate feţele interesînd semnificaţia, organizarea şi înfăptuirea ei.

*
* *

Cu toate că s'a vorbit atîta despre ea, ideea comunităţilor de muncă nu este încă îndeajuns de definită. Ne lipsesc deocamdată rezultatele unor experimentări certe, aşa încît să ştim precis ce reprezintă şi ce trebue să cerem dela ea. Discuţiunile şi aprecierile pe care le auzim în jurul ei sunt mai de grabă aşteptări sau anticipări binevoitoare decît certitudini propriu zise. Bănuim, cu toţii, că în ea tresaltă o noutate vie, legată probabil de problemele vieţii şi simţirii contemporane. Insă, n'am putea spune că avem, încă de pe acum, o imagine suficient de fermă a acestei noutăţi. Constatarea aceasta este importantă. Oricum, în măsura în care ne desvălue o situaţie, ne previne faţă de ea, ne face atenţi asupra unei dificultăţi neaşteptate şi ne deprinde dela început cu sentimentul unei răspunderi de neocolit. Adevărul este acesta: problema pedagogică a comunităţilor de muncă pluteşte principial în aer, este de multă vreme în posibilităţile virtuale ale şcoalei, însă n'a fost şi nu este încă creeată. De aici, misiunea şi răspunderea noastră: trebue, deci, s'o creem noi, acum.

Ce trebue să înţelegem oare prin comunităţi de muncă? Răspunsul nu este uşor; în orice caz, să nu ne aşteptăm să-l avem dintr'odată. Principial, comunităţile de muncă ar fi o seamă de lucrări înfăptuite de către grupuri organice de elevi. Bine înţeles, lucrări nu cu teme improvizate sau alese la întîmplare, ci cu teme fixate sistematic, aşa încît să corespundă cu gradul de intelectualitate al grupurilor respective şi să se poată integra lămuritor în ansamblul de activităţi al muncii lor şcolare.

Ca să căpătăm un înţeles mai apropiat al acestor comunităţi de muncă, este necesar să ne dăm seama de rostul lor general. Rostul acesta nu are o singură faţă, ci mai multe. Fiecare cu semnificaţia şi necesitatea ei. Adică, fiecare meritînd să ne reţină atenţia o clipă, în care timp să-i fixăm caracterele şi semnificaţiile ei specifice.

Este vorba, mai întîiu, de corectarea unui spirit prea personalist, în care munca obişnuită de clasă este ameninţată adeseori să alunece. Acesteia, i s'ar putea obiecta că în cuprinsul ei elevul învaţă prea numai cu el singur şi prea numai pentru el însuşi. De aici, o serie întreagă de consecinţe, privind nu numai psihologia lui personală, dar şi comportările lui sociale: ajunge să-şi formeze o mentalitate egoistă, începe să vadă rodul muncii lui doar ca un apanagiu propriu, face din trecerea lui prin şcoală un prilej pus în slujba vanităţilor lui exclusive şi, în general, tinde să capete perspectiva sufletească a unui egocentrism adeseori rătăcitor şi nedrept.

Şi acesta, se pretinde, este cazul oarecum fericit; este cazul elevilor buni, receptivi, ieşiţi din comun, aceia care îşi pot însuşi încă din şcoală un stil sufletesc şi un început definit de personalitate. Problema este nemăsurat mai grea pentru ceilalţi elevi, adică pentru aceia care alcătuesc massa celor inerţi sau mediocri. Pentru mulţi din aceştia, ritmul unui învăţămînt individualist — aşa cum în medie este învăţămîntul strict de clasă — este o formă care îi poate depăşi. Sau, mai bine zis, este o formă în care nu isbutesc să se încadreze cu folos, cu participări care să se sincronizeze precis în mersul general al evoluţiei lor intelectuale. Oricum, sensul individualist este pentru mulţi un sens dificil. El cere iniţiative, răspunderi şi maturităţi ale eului pro-

priu, pe care foarte mulți nu le pot da încă de pe băncile școalei, adică încă din adolescența lor. De aceea, poziția acestora în clasă poate să pară adeseori înlănțuită într'un cerc vicios. Sau, dacă nu chiar într'un cerc vicios, în orice caz, în anumite complexuri de inferioritate, din cauza cărora ei ar putea ajunge să nu mai aibă față de școală decît adeziuni sporadice și artificiale.

Plecînd dela asemenea constatări, comunitățile de muncă ar avea de adus în munca de școală, în primul rînd, o așa zisă „desindividualizare" a ritmului și a formei de activitate intelectuală. O „desindividualizare" care, bine înțeles, n'ar avea rolul să îndepărteze baza personalistă a muncii de învățămînt, ci numai să corecteze tendințele ei de exagerare sau de exclusivism.

Comunitățile de muncă ar avea, printre principalele lor obiective de înfăptuit, pe acela de a forma în cugetul elevilor, încă din perioada lor de copilărie, așa numitul *simț social*. Adică: simțul de-a se înțelege pe ei înșiși ca făcînd parte dintr'o societate căreia îi datoresc înțelegere, respect și jertfă; simțul de-a lega fiecare act al lor de o condiție a colectivității din care fac parte; simțul de-a interpreta lucrurile nu numai prin prisma pornirilor lor subiective, ci prin aceea a societății în care trăesc; în sfîrșit, simțul acela potrivit căruia societatea să le apară nu numai ca o realitate din afară și constrîngătoare, ci ca o condiție structurală a oricărui fapt de atitudine și de creație omenească. Adevărul este că, împotriva atîtor aparențe, acest simț social nu este o formă perfect înăscută în niciunul dintre noi. Ceea ce este înăscut în noi este doar o sociabilitate îndepărtată, mai mult o virtualitate decît un fapt sufletesc propriu zis. Simțul social, în adevăratul înțeles al cuvîntului, trebuește pregătit cu grije, îndelung, folosindu-se pentru aceasta toate mijloacele autorizate ale educației și ale instrucției. In rîndul acestora, de sigur, comunitățile de muncă, organizate în așa fel încît din clasele primare și pînă la universitate să reprezinte o scară continuă și evolutivă, vor putea fi de un folos adînc și unic.

Ideea reprezentată de comunitățile de muncă pare a avea, în atmosfera timpurilor de față, o resonanță și o necesitate deosebită. Vremurile pe care le trăim sunt vremuri de încordare și de mari răspunderi colective. Intr'un chip sau altul, toate acțiunile omului contemporan se înglobează în aspre și mari necesități colective. Pentru ca individul să știe să le înțeleagă ca atare, și ca să-și poată lua răspunderea lor în nota exactă a realității, este nevoe, din partea lui, nu numai de o adaptare circumstanțială, ci și de o spiritualitate corespunzătoare, în care să fie dinainte bine și lămuritor orientat.

Utilitatea comunităților de muncă, incontestabil, este pe deasupra oricărei discuțiuni. Judecînd faptul de aproape, ne-am putea da seama că în realitate ideea lor nu este o idee nouă, că propriu zis nici nu este o „idee", ci mai de grabă este o condiție structurală din mecanismul oricărei activități sociale. La drept vorbind, însăși clasa obișnuită, așa cum este organizată și cum funcționează dela începuturile ei, ce este altceva decît tot o comunitate de muncă? Din moment ce ea reunește 30—40 elevi la un loc, în așa fel încît aceștia să poată creea o activitate, un ritm de muncă, o spiritualitate și o atmosferă de grup, nimic nu ne poate opri de-a o considera drept o comunitate de muncă, după toate regulile clasice ale faptului. Bine înțeles, nu trebue să împingem lucrurile pînă aici. In acest caz, sub aparența că am discuta logic și că am analiza faptele pînă în adîncul lor, n'am face în realitate decît să ne afundăm într'o casuistică rătăcitoare și fără ieșire. De aceea, e bine ca dela început să punem lucrurile la punct și să nu le împrumutăm decît proporții reale, pragmatice. Astfel, introducînd în munca noastră școlară ideea comunităților de muncă, este necesar să nu avem sentimentul vreunei revoluționări sau alta. Și nici să fluturăm faptul ca o mare descoperire, sau ca o nouă victorie a pedagogiei. In realitate, ideea

aceasta există de mult, există în însuși conceptul de școală și de activitate socială. Inovația asupra căreia discutăm constă în faptul că astăzi i se dă acestei idei o subliniere în plus și, în consecință, că ne invită pe toți de a găsi o seamă de metode noui, mai elastice și mai variate decît cele întrebuințate pînă acum, pentru a o realiza mai viu, într'o formă care să facă din școală o punte mai elocventă și mai dinamică înspre viața practică și cea socială.

In concluzie, ne dăm seama că dificultățile de ordin ideologic în legătură cu comunitățile de muncă sunt cunoscute și, am putea spune, fără importanță. In schimb, vom vedea că cele de ordin practic vor fi mai mari și pe alocuri mai greu de împăcat. De aceea, *aceasta din urmă* este direcția în care va trebui să insistăm mai mult, cu grije și cu atenție sporită.

* * *

Preocupîndu-ne de organizarea comunităților de muncă în școala secundară, o primă chestiune de netezit este aceea a unităților în cadrul cărora ar urma să se aplice și să se desfășoare programul acestor comunități.

Articolul din lege citat la începutul acestei cronici aduce o precizare principială: *cuibul străjeresc*. Socotim că este cazul să ridicăm cîteva obiecțiuni.

Eficacitatea cuibului străjeresc, compus după cum știm din șase elevi, este limitată. Cei doi-trei ani de practică susținută ai sistemului, în toate școalele secundare, au evidențiat aceasta cu prisosință. Formula cuibului este valabilă pentru activitățile cu caracter strict practic sau pentru acelea cu totul dinafara clasei. Cuibul poate fi folosit cu deplin succes la exercițiile de educație fizică, la orele de lucru manual, la organizarea diferitelor excursii și, în special, în desfășurarea vieții de tabără. De asemeni, poate fi folosit tot cu atîta folos pentru diferite activități privind disciplina și gospodărirea materială a clasei, cum ar fi: păstrarea curățeniei, paza pupitrelor, aerisirea clasei, procurarea cretei, etc. Nu vedem însă o utilitate asemănătoare a cuibului și în ce privește cealaltă activitate a clasei: cea intelectuală propriu zisă. Formula intimă a acestei activități este mult mai complicată și mai adîncă decît ar putea-o cuprinde schematismul gregar al cuibului. Prin natura ei, munca intelectuală este o muncă subiectivă și proteică. Adeseori, căutînd s'o constrîgem în organizări rigide sau s'o aducem la nivelul comun al unui grup, s'ar putea s'o împiedecăm din mersul ei firesc și să-i paralizăm tocmai nervul ei cel mai caracteristic. Munca în clasă a elevului, privită în intimitatea ei psihologică, se țese pe implicări personale, pe jocul unor asimilări proprii și, în sfîrșit, pe o scară de valori care țin de subiectivitatea strictă a elevului. Să nu uităm că această muncă trebue să pună în valoare și să facă apel la posibilitățile sufletești ținînd de talentul, de înclinările, de sensibilitatea, de tipul specific de inteligență și de gradul de voință al elevilor. Ori, ce legătură organică ar putea exista oare între aceste toate posibilități personale și formula mecanic-convențională a cuibului?

In dispoziția legală de a se da comunităților de muncă o organizare pe cuiburi vedem o mare și ireductibilă dificultate. Pe cuiburi nu s'ar putea face decît lucrări limitate, cu teme simple, cu contururi predominant materiale. Adică, lucrări care ar stărui doar la suprafață, avînd înfățișarea mai mult a unor exerciții de dexteritate, decît aceea a unor activități esențiale, cu susțineri mai adînci în puterea de simțire
și de înțelegere a elevilor. Organizînd această muncă exclusiv pe cui-
buri, ar însemna că nu urmărim, în legătură cu ideea comunităților de
muncă, decît o realizare limitată. Am putea spune, realizarea aceea

care să nu desfășoare toate virtualitățile spirituale ale acestei idei, ci care să fie doar un prilej de manifestări decorative și materiale. Ori, avem credința că altul este spiritul legii în chestiune, a ideei pedagogice pe care se reazemă și, de asemeni, alta intenția legiuitorului.

Socotim necesar să însemnăm aici încă o dificultate a cuibului. Rareori cuiburile fixate ca atare ar putea fi „cuiburi" cu adevărat. De cele mai multe ori, membrii lor își rămîn streini unii față de alții. Intr'o clasă de 40 elevi, de exemplu, vor trebui să existe șapte cuiburi. Este oare posibil, socotind media aproximativă a aderențelor sufletești între oameni, ca fiecare dintre acestea să reprezinte o constelație psihică vie, reală, capabilă de solidarități și de atitudini unitare? Este necesar să privim lucrurile în față și să le judecăm cu cea mai strictă obiectivitate. Din cele șapte cuiburi în chestiune abia dacă unul ar putea să reprezinte, cu adevărat, o unitate organică. De cele mai multe ori nici atît. Restul cuiburilor, prin forța lucrurilor, vor fi organizate arbitrar: după catalog, după diferite împrejurări materiale, după impresii sporadice ale comandantului de centurie sau după indicațiile fără nicio valoare în sine ale elevilor. Una este cuibul în cadrul unui campament trecător în care predomină organizările de ordin material și altceva este cuibul din cadrul clasei, în care sunt în joc activități și permanente sufletești incomparabil mai adînci și mai variate. Să nu uităm, de asemeni, anumite condițiuni psihologice ale celor în cauză. Copiii din primele clase de liceu sunt prea copii pentru ca să înțeleagă semnificația psihică pe care am dori-o noi cuibului. Nevoile lor sufletești, atîtea cîte le au în această epocă, se îndreaptă cu preferință înspre cîmpuri deschise, în care să-și împace setea lor caracteristică de noutăți, de imagini variate, de cunoașteri care să le împlinească treptat-treptat mersul lor spre o contenență proprie. Ceilalți, elevii mai mari, sunt prinși în lanțul de procese ale adolescenței sau ale trecerii lor spre prima epocă de maturitate. Știm cu toții cît de adînci, de misterioase, aproape de neînțeles, de personale și de dureros-personale pot fi adeseori aceste procese. Este aproape peste putințele noastre de a le cuprinde pe toate în formule generale. Nu trebue să ne mirăm dacă, într'o asemenea epocă, vom vedea pe tinerii noștri căutînd ori singurătatea, ori dimpotrivă experiența cîtor mai mulți oameni. Este tot așa de firesc să-i vedem legîndu-se de anumiți oameni, avînd sentimentul că numai aceștia le pot împlini toate trebuințele lor sufletești, ori dimpotrivă să-i vedem în căutare febrilă de cîți mai mulți oameni, mereu și mereu alții. In toate aceste cazuri, formula simetrică a cuibului rămîne în umbră, neexpresivă și aproape neputincioasă. Ea presupune doar o seamă de fixități, de cele mai multe ori neputînd fi stabilite decît în mod arbitrar, în vreme ce nevoile sufletului tineresc aleargă proteic pe făgașuri vii, în căutare de sensuri aproape contrariant de subtile și de variate.

Vedem deci că în viața intimă a clasei cuibul poate fi în multe privințe o răscruce de îndoeli. De aceea, socotim că nu este potrivit să condiționăm de el întreaga organizare a comunităților de muncă. Bine înțeles, să rămînă în cadrul cuiburilor comunitățile posibile, acelea care li se pot potrivi. Dar, în acelaș timp, să căutăm pentru această idee și alte baze. De sigur, ea implică și unele spații mai mari, și unele perspective mai cuprinzătoare. Nimic n'ar trebui să ne oprească deci de a le căuta, de a le înțelege pe toate, de a ne gîndi cum s'ar putea ca aceste prespective să fie puse în valoare.

Impresia noastră statornică este că unitatea cea mai potrivită pentru realizarea comunităților de muncă rămîne tot *clasa*. In primul rînd, pentru motivul că aceasta face parte din viața tradițională a școalei. Și nu o tradiție oarecare, cu fond liric sau conformist, ci o tradiție cuprinzînd cristalizările definitive ale unei experiențe seculare. Clasa se potrivește cu o mulțime întreagă de fapte structurale: cu realitatea evolutivă a lucrurilor, cu etapele de formare sufletească ale in-

divizilor, cu organizarea erarhică a activităților omenești, etc. Prin natura ei, clasa este un centru de viață: în sinul ei se poate forma un public, o opinie, o spiritualitate, un ritm de acțiune, un sistem de criterii, o solidaritate. Intr'un cuvînt, tot ce ar putea să definească o unitate de viață conștientă. Intr'o clasă poate înflori tot peisagiul omenesc caracteristic unei asemenea unități. Putem întîlni în ea, de pildă: personalități reprezentative, publicul care să le aprecieze ca atare sau care să facă rezerve asupra lor, grupuri de adeziuni sufletești sau grupuri pe specializări de activitate, grupuri active și altele inerte, grupuri cu tendinți tradiționaliste sau grupuri cu tendinți inovatoare, etc. Cu alte cuvinte, putem găsi în această varietate de aspecte omenești tot ce ar putea constitui cu succes un cadru potrivit al comunităților de muncă. Pentru că, am văzut, rolul acestora este să creeze o atmosferă socială, să coboare în clasă ceva din condițiile dinamice ale vieții și să formeze treptat-treptat conștiința de sine a unei colectivități. De aceea, în vreme ce cuibul nu ar putea fi decît o subdiviziune aproape materială, dimpotrivă, clasa ar oferi condițiuni complete, reprezentînd o unitate de viață fermă, cuprinzătoare și expresivă.

Vom vedea, din desvoltările care urmează, că alegînd clasa ca unitate de bază a comunităților de muncă, vom avea putința să încadrăm și toate subdiviziunile ei posibile, precum și să aruncăm punți înspre unități școlare mai mari, cum ar fi grupuri de clase sau cum ar fi însăși totalitatea școalei ca atare.

*
* *

Alegînd clasa ca bază de acțiune în acest sens, ar urma ca desfășurarea comunităților de muncă să se facă pe materii de învățămînt. Intr'un fel sau altul, fiecare materie de învățămînt poate furniza material și îndrumări pentru înfăptuirea de comunități de muncă. Adică, material și îndrumări care să constitue o prelungire firească a muncii de învățămînt, însă avînd un caracter mai practic, desfășurîndu-se într'un cadru mai liber decît acela al clasei propriu zise și interesînd la înfăptuirea lor, în mod solidar, pe toți sau pe cît mai mulți membri ai grupului școlar.

Iată, într'o înfățișare schematică, cum am vedea întocmirea pe materii a comunităților de muncă:

Religie: organizarea de colecte, fie în bani, fie în materiale, cu destinații precise, nu întîmplătoare; opere de asistență socială organizate și continui: întreținerea unui copil și îngrijirea de cele trebuitoare instrucției și educației lui, ajutorarea lunară a unei familii sărace, contribuirea la întreținerea unei cantine și supravegherea bunei ei funcționări, etc.; întocmirea de coruri bisericești, fie pentru capela școalei, fie pentru bisericile sărace de cartier; organizarea de șezători cu caracter religios; ședințe de interpretare a formelor de simțire și înțelegere religioasă la poporul nostru romînesc; vizitarea metodică a muzeelor religioase sau a colecțiilor interesînd viața religioasă, în diferitele muzee existente.

Limba romînă: organizarea și administrarea bibliotecei generale a școalei; organizarea și administrarea bibliotecilor de clasă; comemorarea scriitorilor sau a evenimentelor culturale de seamă interesînd istoria și viața spirituală a neamului nostru; șezători cu caracter artistico-literar, nu atît pentru exhibiționismul beletristic obișnuit, ci pentru a da elevilor prilejuri de-a-și încerca forțele și de-a-și înfrînge timiditățile lor obișnuite în fața publicului; activitate de critică sau de istorie literară în cadrul societății de lectură a școalei; redactarea unei reviste școlărești; pelerinagii la mormintele scriitorilor sau la diferite locuri interesînd viața și opera lor; sărbătorirea „zilei cărții" în școală

sau în fiecare clasă; alcătuirea unui muzeu al limbii şi literaturii romîne, cuprinzînd sub formă de panouri, de grafice şi de expoziţii propriu zise material ilustrativ sau documentar al vieţii şi evoluţiei noastre literare; concursuri pe clase pentru cele mai bune lucrări sau compoziţii, folosindu-se pentru aceasta aprecierile clasei.

Limbile clasice, latina şi elina: şezători cu caracter clasic, în care să se reconstitue scene din viaţa antică sau în care să se interpreteze scene sau chiar acte întregi din autorii vechi; concursuri pentru cea mai bună traducere a unui text dat; vizitarea metodică a muzeelor sau a colecţiilor de specialitate; şedinţe de proecţiuni asupra lumii vechi, cu interpretări şi discuţiuni; şedinţe de comentare a operelor literare în care a fost înfăţişată lumea antică; şedinţe speciale în care să se sublinieze legăturile noastre spirituale cu lumea veche.

Limbile moderne: franceza, germana, engleza şi italiana: comemorări privind personalităţi sau evenimente de seamă ale acestor culturi; şezători de lectură sau de teatru cu teme privind aceste literaturi; şedinţe de comentare critică a unei cărţi nou apărute sau a unei cărţi care a marcat o apariţie epocală; organizarea de muzee, în genul aceluia preconizat pentru limba şi literatura romînească; şedinţe de stabilire a legăturilor romîneşti cu toate aceste culturi; disertaţii urmate de discuţii în limba respectivă.

Istoria: catalogarea sistematică a pieselor de învăţămînt al istoriei din colecţiile şcoalei; organizarea în şcoală a unui muzeu sau săli de istorie; elaborarea, cu roluri distribuite cîtor mai mulţi elevi, a unui istoric al şcoalei respective; elaborări de istoricuri asemănătoare pentru oraşul respectiv şi pentru diferite instituţii sau monumente ale lui caracteristice; şedinţe de proecţiuni cu comentarii; şedinţe de descifrări de manuscrise sau de texte vechi; vizitarea metodică şi urmată de referate a muzeelor sau a colecţiilor de specialitate; excursii şi pelerinagii la locurile interesînd istoria noastră naţională; disertaţii cu teme istorice şi urmate de discuţii; concursuri asupra unor teme date; concursuri pentru colecţii de fotografii asupra locurilor şi monumentelor istorice; participare la eventuale săpături arheologice.

Geografia: excursii cu teme şi referate; ridicări topografice; adunare de piese pentru colecţii etnografice; şedinţe de comunicări şi de proecţiuni cu caracter geografic; colecţii de fotografii; concursuri pentru cea mai bună lucrare asupra unei unităţi geografice; lucrări geografice în plastilină; exerciţii de folosirea busolei şi de orientare în natură; exerciţii de citirea hărţilor.

Filosofie: folosirea elevilor în lucrările laboratorului de psihologie; elaborări monografice asupra diferitelor unităţi sociale: o instituţie, un cartier, un sat, etc.; şedinţe de comunicări filosofice urmate de discuţiuni; interpretări de texte în comun.

Instrucţie civică şi economie politică: elaborarea regulamentelor de auto-guvernare a claselor şi executarea lor; vizitarea metodică şi eventual practică de lucru în diferite instituţiuni de interes obştesc; întemeierea şi administrarea unei cooperative a şcoalei.

Ştiinţele naturale: organizarea de excursii metodice; colecţionare de elemente pentru muzeul de ştiinţe naturale al şcoalei; exerciţii de împăiare; concursuri de fotografii; concursuri de erbare şi de insectare; concursuri de descrierea ştiinţifică a unui fapt din natură; vizitarea ştiinţifică a muzeelor de specialitate; catalogarea sistematică a pieselor din colecţiile şcoalei.

Ştiinţele fizico-chimice: şedinţe de muncă în laborator cu teme distribuite; vizite şi muncă practică în diferite întreprinderi industriale; confecţionare de instrumente simple pentru laborator; şedinţe de istoria acestor ştiinţe şi de înfăţişare a vieţii marilor oameni de ştiinţă.

Higienă: exerciţii de apărare pasivă; pansamente şi prim-ajutor medical; practică uşoară în spitale sau în dispensarii; lucrări de propagandă sanitară.

Matematici: măsurători de terenuri; concursuri matematice; redactarea unei reviste matematice; şedinţe cu teme privind istoria matematicilor şi viaţa marilor matematicieni; şedinţe privind teme de legătură a matematicilor cu celelalte ştiinţe şi cu disciplina filosofică în general.

Desen şi Caligrafie: efectuarea în comun a pancartelor şi a firmelor de care are nevoe şcoala; expoziţii cu lucrările elevilor; concursuri cu teme date sau teme libere; inventariul amănunţit al pieselor artistice din colecţiile şcoalei; vizitarea cu discuţii critice a principalelor expoziţii; vizitarea sub forma unor şedinţe de studiu a muzeelor de artă; şedinţe cu teme privind evoluţia artelor şi viaţa marilor artişti; şedinţe speciale destinate vieţii artistice a poporului romînesc.

Muzică: coruri; serbări; şedinţe cu caracter interpretativ de istorie şi de critică muzicală; culegeri muzicale; concursuri de compoziţie sau de notaţie muzicală; organizare de orchestre pe şcoală şi chiar pe clase, atît cu instrumente clasice cît şi cu instrumente mai uşor de învăţat (muzicuţe, saxofoane, cimpoaie, etc.); organizarea unei fanfare a şcoalei.

Educaţia fizică: ansambluri; concursuri; cross-uri; organizări de serbări; excursii; formaţii.

Despre celelalte materii care au mai rămas neindicate, *lucru manual* la băeţi şi *gospodărie* şi *lucru de mînă* la fete, nu mai e nevoe să facem menţiuni speciale, pentru că prin însuşi obiectul pe care îl reprezintă, cele mai multe din activităţile lor se realizează în comun.

*
* *

Pe marginea tabloului schiţat mai sus este necesar să facem cîteva observaţiuni.

Temele pe care le-am indicat în dreptul fiecărei materii, bine înţeles, nu sunt singurele care există şi care ar fi aplicabile. Numărul acestora poate fi mult mai mare; şi nu este exclus ca tocmai multe dintre temele neindicate aici să fie de fapt mai aplicabile şi mai posibile decît celelalte. Făcînd înşirarea de mai sus, n'am urmărit să epuizăm o serie existentă, ci să arătăm că principial comunităţile de muncă ar putea fi organizate peste tot, în cuprinsul fiecărei materii de învăţămînt.

De asemeni, parcurgînd lista în chestiune, ne putem da seama că multe dintre temele indicate în ea nu sunt noui, că într'un fel sau altul ele au făcut întotdeauna parte din activitatea şcolară şi că au fost urmărite de aproape, pe toate laturile lor de manifestare, chiar atunci cînd nimeni nu se gîndea să le dea numele de „comunităţi de muncă". Ele au fost practicate, pur şi simplu, pentru că rezultau din contextul firesc al activităţii şcolare, pentru că apăreau ca prelungiri sau completări ale acesteia şi pentru că, sub aparenţa ei rigidă şi conservatoare, şcoala a avut întotdeauna nenumărate şi continui putinţi de reînoire intimă. Ceea ce ar urma să se realizeze de acuma înainte, prin instituirea obligatorie a comunităţilor de muncă, va fi propriu zis o organizare a lor mai sistematică şi mai susţinută. Adică, o organizare de tipul acelora capabile să creeze o atmosferă continuă şi să stabilească o măsură nouă în ritmul de viaţă al şcoalei.

Dificultăţile ce se vor ivi odată cu încercarea de realizare integrală a unui asemenea program sunt multe şi mari. In primul rînd, trebue să socotim dificultatea extrem de delicată a corpului didactic chemat să iniţieze şi să conducă desfăşurarea acestor comunităţi de

muncă. Principial, înfăptuirea unei asemenea comunități de muncă este mai grea și mai încercuită de condiții decît o lecție de clasă obișnuită. O lecție de clasă, în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu cere numai decît talent sau prospețimi spirituale din partea profesorului — trebue să recunoaștem că aceste calități sunt rare și că nu pot exista în proporția catedrelor și orelor de curs de care avem nevoe — ci ea se poate sprijini în primul rînd pe conștiinciozitatea metodică a profesorului. In medie, orele de clasă pot fi încadrate într'un sistem conformist care, să zicem, chiar dacă prezintă scăderi mari sub raportul valoarei și scînteerei lui spirituale, prin practica lui onestă și perseverentă ajunge însă să capete echilibrul și prețul unei atitudini eficiente. Așa încît, chiar în cazul nefericit cînd personalitățile cărturărești ale școalei secundare ar fi rare, totuși încă s'ar putea găsi, sau s'ar putea forma în sînul ei, o medie de profesori care să susțină în mod convenabil sarcina cotidiană a orelor de curs. Cu comunitățile de muncă nu este însă acelaș lucru. In cadrul acestora, profesorul are de susținut o sarcină nemăsurat mai fină, mai elastică, mai condiționată de complexitatea și mobilitatea stărilor sufletești. De pildă: în cadrul acestora, el trebue să fie prezent, fără a-și impune însă prezența în chip material și fără a stingheri cu ea ceva din spontaneitatea activității colective a elevilor; trebue să continue a avea întreaga lui autoritate profesorală, fără a mai putea însă uza de mijloacele constringătoare pe care i le dă în mod obișnuit catedra; trebue să aibă în permanență răspunderea inițiativei și a desfășurării operațiilor, fără însă ca elevii să simtă aceasta și astfel elanul lor să sufere. Nu numai atît! Există și alte condițiuni, fiecare cu semnificația și necesitatea ei. In cadrul comunității de muncă, pentru a se putea imprima acesteia un ritm vioiu și energetic, profesorul conducător trebue să fie el însuși un entuziast, un om încă proaspăt sufletește și cu putința de-a mai trăi încă printre elevii lui emoția unei așteptări. Trebue să știe să se coboare printre elevi, fără a da faptului înfățișarea unei apropieri de ei cu urmări burlești dar și fără a mai păstra întreagă obișnuita lui gravitate profesorală. Trebue să aibă, oricum, o imaginație mai vie, mai fertilă și mai legată de faptele curgătoare ale vieții, decît aceea care i se cere obișnuit în clasă. Trebue să fie o *autoritate*, chiar cînd nu mai poartă fățiș insignele ei. Trebue să știe să dirijeze o muncă liberă, adică o muncă ale cărei sensuri nu s'ar mai rezema pe regulamente sau pe codificări tradiționale, ci trebue să rezulte viu, constructiv, din sinteza faptelor cunoscute cu acelea care curg necontenit pe albia ineditului și a actualității. Și știm, cu toții, că dacă munca regulamentară își are statutul ei garantat, statut pe care i-l pot onora chiar și oamenii cu posibilități mediocre, în schimb munca liberă cere acuități de spirit pe care numai oamenii ieșiți din comun, cu un bun simț deosebit și cu adevărat dotați intelectualicește le-ar putea realiza lămuritor și cu folos.

In zugrăvirea acestor condițiuni speciale n'am exagerat și n'am idealizat lucrurile. Constatarea lor nu trebue să ne lase deloc indiferenți. Adevărul — adevărul de fapt, omenesc, social, psihologic, adevărul ca să zicem așa aproape ireductibil — este că profesorii care să poată întruni în mod real aceste condițiuni sunt puțini. Sunt puțini, prin forța lucrurilor: prin forța unor necesități care nu stau în putința nimănui de a le îndrepta dintr'odată. Cariera profesorală, în special cea în învățămîntul secundar, uzează repede. In medie, înspre această carieră se îndreaptă cei mai entuziaști, cei mai visători, cei mai pătrunși de noblețea sensurilor umanitare. Insă, condițiile de toate ordinile ale acestei cariere—sociale, psihologice, intelectuale, materiale—sunt aspre și obositoare. Doar foarte puțini ajung să-și termine cariera cu entuziasmul — bine înțeles corectat de anii care au curs și de experiența adunată — cu care au început. Nu trebue să învinovățim pe nimeni. Așa sunt lucrurile, nu numai aici dar peste tot, pentru că pe semne așa

este dat în soarta și în condițiile de ființare intimă ale acestei cariere. Profesoratul are, în mod fatal, soarta faptelor de mijloc. Adică, a faptelor sortite să rămînă de multe ori anonime, să poarte pe umerii lor răspunderi dintre cele mai grele, să nu primească decît rar recunoașterile ce i se cuvin dar în schimb să nu fie cruțate chiar de rechizitoriile pe care nu le-ar merita și, în general, să se afle la răscrucea condițiilor care creează adeseori iremediabil și prematur rutina. Dar să precizăm! Chiar cînd s'a ivit această rutină, profesorul nu încetează de a fi un slujitor social cinstit și folositor. Este drept, începînd dela această dată, el pierde oarecum contactul cu realitățile în mișcare ale vieții din jurul lui, rămînînd un ins prezent sufletește numai în cadrul clasei lui, pe catedră, cu ajutorul simetriilor de program și cu practica pedagogică a ritualului lor uniform.

Oricîtă bunăvoință vor avea, față de inovația în chestiune, mulți dintre acești profesori nu vor putea da comunităților de muncă conținutul și ritmul lor adevărat. Le va fi greu, aproape imposibil sufletește, să se încadreze în problematica și în ritmul acestora. S'au format în alt spirit. Anii de catedră pe care i-au parcurs pînă acum i-au prins într'o matcă sufletească în prezent prea statornicită, așa încît, de-acum înainte, orice încercare a lor de a-și schimba această mentalitate n'ar mai putea fi urmată decît de rezultate mediocre sau artificiale. De aceea, paralel cu instituirea obligatorie a comunităților de muncă vor trebui instituite și o serie de modificări corespunzătoare, privind opera de formare spirituală și pedagogică a viitorilor profesori. Comunitățile de muncă reprezintă, de fapt, nu numai o inovație sau o transformare parțială de programe, ci și o nouă orientare spirituală, imprimată întregului proces psihologic și social al învățămîntului nostru public.

O altă dificultate, aproape tot atît de însemnată a problemei noastre, privește tehnica de organizare materială a comunităților de muncă. Am văzut, în cuprinsul tabloului de mai sus, că aceste comunități de muncă sunt multe și variate. Unele dintre ele sunt lucrări care pot fi făcute într'o oră; altele, dimpotrivă, cer luni întregi. Unele cer muncă numai la școală, în cadrul unității școlare propriu zise; altele cer muncă acasă, și adeseori o muncă personală de cercetări și de atmosferizări spirituale, care n'ar putea fi încadrată cu totul în condițiuni impuse, prea dirijate. Posibilitățile de înfăptuire ale acestor comunități nu sunt peste tot aceleași. Există școli — poate că acesta este cazul celor mai multe — cărora le lipsesc o seamă întreagă de utilări materiale: săli de proecție, colecții, laboratorii, săli de educație fizică și de muzică, etc. Multe școli funcționează în localități inexpresive, fără un muzeu, fără un monument istoric, fără o fabrică, în sfîrșit, fără nimic care să legitimeze un interes și o activitate a elevilor și în afară de zidurile propriu zise ale școalei. De asemeni, nu trebue să uităm că personalul didactic al multor școli este încadrat cu profesori suplinitori, acei funcționari necăjiți, care sunt schimbați dela an la an și care trebue să peregrineze astfel din oraș în oraș și din școală în școală. Prin forța lucrurilor, mulți din aceștia nu parvin să cunoască localitatea unde funcționează, să-i prindă caracterele și semnificațiile ei, tot așa cum nu parvin să se lege sufletește de școală și de vreuna din generațiile de elevi care le trec prin mînă. In mod fatal, ideea comunităților de muncă, idee care presupune apropieri de viață socială și chiar de viața etnică înconjurătoare, nu va putea să aibă, în mulți dintre acești profesori suplinitori ambulanți, slujitori ai ei îndeajuns de avizați și de statornici. Tot așa, ne gîndim la capitolul excursiilor. Acesta ocupă, în tabloul comunităților de muncă, unul din locurile cele mai importante. Din nefericire, excursiile implică cheltuieli și de aceea ele alcătuesc un lux pe care imensa majoritate a școalelor și a copiilor noștri nu și-l pot îngădui.

Se mai pot ivi dificultăți de organizare ca acestea: cum se vor programa comunitățile de muncă? care trebue să fie numărul lor? la care materii ar fi obligatorii și la care nu? care ar fi limita de obligație a profesorului în această materie? cum se va face serierea lor, așa încît să nu se îngrămădească prea multe odată, să nu împiedece cealaltă activitate a școalei sau a claselor și în același timp să dea putință tuturor profesorilor școalei să colaboreze? etc., etc..

Dificultățile de felul acestora ne sperie mai puțin. Principial, activitatea comunităților de muncă trebue să fie în cadrul școalei o activitate liberă, sau în orice caz mai liberă decît activitatea cu program fix de clasă. Tocmai în aceasta constă oarecum inovația și mai ales necesitatea pedagogică a acestei măsuri. Dificultățile despre care este vorba sunt inerente oricărei activități libere. Par mari, văzute de deasupra, la distanță. Pe măsură însă ce ne vom apropia de ele, bine înteles cu gîndul de a stărui asupra lor și de a le rezolva, vom vedea că sunt totuși posibile, că se pot reduce la forme aplicabile.

Vedem soluția lor în chipul următor. Faptul dela care trebue să plecăm este acesta: comunitățile de muncă nu vor putea fi programate după orar ca materiile de studiu, ci după posibilitățile de lucru ale fiecărei clase în parte. Organizatorul și conducătorul lor permanent va trebui să fie dirigintele clasei. Acesta va lua înțelegere cu fiecare din profesorii clasei pe care o conduce, va stabili împreună cu ei temele de executat, va fixa și va alege timpul necesar pentru executarea fiecărei teme stabilite și, de comun acord cu ceilalți, va îngriji ca activitățile respective să nu se îngheșuiască, să nu prezinte discontinuități dăunătoare sau să nu se întîlnească mai multe deodată. Cu alte cuvinte, dirigintele ar urma să fie pe de-a'ntregul respunzător, și de fixarea programului de comunități de muncă la clasa lui și de desfășurarea lui ordonată. Dealtminteri, noua lege a învățămîntului secundar vine cu totul în sprijinul acestei păreri, prin faptul că ea lărgește autoritatea și prerogativele dirigintelui, fixîndu-i totodată și o îndemnizație în plus, echivalentă cu o treime din salariul lui de profesor.

Se pot stabili, aproximativ, și unele principii. De pildă: în fiecare clasă să se organizeze comunități de muncă, în cadrul tuturor materiilor de studiu respective; să fie obligați absolut toți profesorii să participe la realizarea acestor comunități de muncă; numărul comunităților de muncă la fiecare materie să fie în raport cu munca și durata pe care o implică fiecare în parte.

In sfîrșit, o ultimă chestiune pe care mai socotim necesar s'o menționăm, este cea privitoare la ziua cînd vor trebui aplicate în școală comunitățile de muncă. Legea rezolvă faptul, întrucît prevede că ele vor trebui înfăptuite în cadrul străjeresc. Această dispozițiune a legii ne pare desăvîrșit justă. Prin aplicarea organizată a comunităților de muncă, așa încît acestea să reprezinte o continuare firească a operei de învățămînt și să fie înfăptuită de către profesori, fiecare în domeniul de activitate pentru care s'a pregătit și în care este apt, ziua destinată educației străjerești va căpăta un conținut ferm, va eși din lanțul vicios al diferitelor încercări șovăelnice de pînă acum și va căpăta un caracter perfect adecvat doctrinei ei de militantism național și social.

Mai mult decît o zi pe săptămînă, de sigur, ar fi exagerat să se acorde comunităților de muncă. Pe cît posibil, este necesar să se păstreze neatins statutul actual al muncii de clasă. Pentru că oricîte inovații s'ar introduce în școală, și oricare ar fi condițiile de viață ale unei epoci sau alta, baza de învățămînt rămîne tot aceea care se realizează în clasă, în ritmul ei în aparență rigid și conformist, dar în fond ordonat, perseverent și creator. Cele mai mari însușiri ale indivizilor și ale colectivităților, acelea care le deschid acestora drumul înspre maturitatea și echilibrul intim al personalităților cu adevărat creatoare, nu sunt însușirile de imaginație și nici acelea de inițiative spontane sau îndrăsnețe, ci însușirile de voință atentă, de perseverență metodică și de respect tăcut al formelor și valorilor clasice. Toate acestea găsesc un climat potrivit în atmosfera vieții de clasă. Munca de clasă, într'adevăr, are inconveniente numeroase, inconveniente mai ales pentru timpurile noastre, în care cugetele parcă împrumută și ele ceva din instabilitatea formelor de viață contemporane, dar tot pe atîta are și măreții ireductibile, unice. Pe de o parte, recunoaștem, munca de clasă este uniformă, are uneori culoarea cerului plumburiu, constringe unele inițiative și aspirații la libertate, pare încercuită de greutăți care brăzdează chiar în sufletele nevinovate ale copiilor urmele unor contrarietăți premature, dar pe de altă parte, trebue să admitem că monotonia muncii de clasă are marea demnitate a exegezei, a așteptării perseverente, a înțelepciunii care construește lucrurile prin integrări treptate, a asprimilor care fac valoarea metodei și a sensului cărturăresc. Ne-am îngădui o comparație. Munca de clasă seamănă cu picătura încărcată cu calcar disolvat, neînsemnată ca aparență și care se prelinge aproape anonim pe după vreo crăpătură de peșteră, dar care pentru că se prelinge astfel, secundă de secundă, aceasta zeci de ani sau secole în șir, ajunge să întocmească uriașe și impresionate stalactite și stalagmite. Este drept că munca de clasă are nevoie de completări lăturalnice, de fapte de cadru care schimbîndu-se să facă legătura dintre ea și formele de viață în curs ale societății. Insă, în orice caz, ideea acestei munci nu ar putea fi dislocată din poziția ei de universală eminență spirituală și etică, fără a lovi astfel în însăși categoria învățămîntului cărturăresc și a rostului lui în lume.

*

* *

Iată, în mod rezumativ, ceea ce am socotit necesar să punem în discuțiune, în legătură cu instituirea obligatorie a comunităților de muncă în școala secundară.

In general, școala romînească primește această inovație cu interes, cu simpatie și cu încredere. Profesorimea secundară știe că instituirea comunităților de muncă va însemna pentru ea un plus de obligații și de răspunderi. Este însă un plus de muncă pe care nu se gîndește să-l precupețească, ci dimpotrivă să-l realizeze cu generozitate. De multe ori, ea însăși a cerut acest plus de muncă, fie în mod direct atunci cînd ea a caracterizat cea dintîiu o seamă de tendințî prea individualiste ale școalei de astăzi, fie în mod indirect, oridecîteori a formulat rezerve față de mulțimea unor experiențe pedagogice streine pe alocuri de spiritul clasic al învățămîntului.

Poate că este cazul să amintim, și cu această ocazie, de o anumită greșală în care opinia noastră publică a stăruit de repetate ori, în ce privește atitudinile ei față de școală și de corpul didactic în general. Anume: a pus pe seama profesorimii o atitudine de indiferență și chiar de ostilitate față de orice nevoe de premenire a învățămîntului, fie în sistemele, fie în metodele lui. In realitate, față de toate aceste nevoi, profesorimea n'a fost nici indiferentă și, cu atît mai mult, nici ostilă. Obiecțiunile pe care le-a ridicat în diferite împrejurări au făcut parte din conștiința ei profesională, din modul elementar cum a înțeles să-și facă datoria. De fapt, prin aceste obiecții ea a înțeles să apere patrimoniul tradițional al școalei, să imprime fiecărei experiențe încercate o conștiință critică, să intelectualizeze orice proces în legătură cu școala și, în general, s'o ferească de pericolul conformist de-a admite dintr'odată toate preconizările actualității.

De aceea, pornind la realizarea nouei reforme a comunităţilor de muncă, este necesar să tragem unele învăţăminte din experienţele negative ale trecutului. Să evităm orice fel de scontări sonore, orice fel de consacrări prin anticipaţie, orice fel de comentarii ditirambice. Reformele organice sunt acelea care se înfăptuesc în tăcere, nu prin belşug de semne exterioare sau prin luxurii programatice, ci prin colaborarea perseverentă a faptelor de adîncime, capabile să se susţină în primul rînd prin ele însile, prin adevărul lor imanent.

Deasemeni, să nu ne închipuim că această reformă se va putea împlini dintr'odată, într'un semestru şcolar sau chiar într'un an întreg. Grăbind lucrurile astfel, peste ritmul lor necesar, s'ar putea să le împingem în mod fatal către un sistem de improvizări artificiale şi periculoase.

In general, trebue să ştim că vom avea, într'un viitor oarecare, cu atît mai mare dreptul de-a ne revendica o parte din meritele acestei reuşite, cu cît vom fi procedat mai demn, mai responsabil, mai sobru, într'un cuvînt, mai în nota faptelor durabile de cultură şi nu în nota fastului trecător al faptelor decorative.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

MICROSCOPUL ELECTRONIC

Se pot da multe exemple de felul cum ştiinţa şi tehnica se influenţează reciproc, dar nu cred să fie vreunul mai instructiv decît exemplul microscopului. In adevăr, progresele tehnice în construirea unor aparate din ce în ce mai perfecţionate nu ar fi fost posibile fără cercetări teoretice, privitoare la optica sistemelor centrale; dar de pe urma acestor progrese tehnice ştiinţa a tras folos la rîndul ei, căci a putut să cuprindă în domeniul ei obiecte şi fiinţe din ce în ce mai mici. Ca să ne dăm seama ce a însemnat această creştere a „spaţiului vital" pentru ştiinţă e deajuns să observăm că aproape întreaga biologie şi medicină modernă sunt o consecinţă a perfecţionării microscopului.

Totuşi, microscopul aşa cum îl cunoaştem astăzi nu mulţumeşte încă pe cercetători. Fizico-chimistul care se ocupă cu soluţiunile coloidale sau biologistul care studiază virusurile filtrante sau bacteriofagii, cer aparate mai puternice şi mai luminoase, căci obiectele de care se ocupă ei nu pot fi văzute, nici cu cele mai bune microscopuri construite pînă acum. Dar opticianul ştie că în curînd nu va mai putea satisface aceste cereri, căci însăşi natura luminii impune o limită progresului microscopului.

Iată în ce constă această limitaţie: ca să vedem cum funcţionează un microscop, construim razele care pleacă dintr'un punct al obiectului, urmărim refracţiile pe care le suferă la trecerea prin lentilele aparatului şi apoi vedem unde se întîlnsc din nou la ieşirea din aparat. Acest punct de intersecţie se numeşte imaginea obiectului, şi rostul aparatului este tocmai de a produce imaginea, adică de a concentra din nou într'un acelaşi punct toate razele ieşite dintr'un punct al obiectului. Să nu se creadă că focalizarea, cum se numeşte în termeni tehnici această proprietate a microscopului, e uşor de realizat. Numai fascicolele luminoase compuse din raze care fac un unghi mic, cu axa aparatului sunt concentrate din nou într'un singur punct de către cele mai simple sisteme optice, şi chiar atunci lucrul se întîmplă numai dacă fascicolul e monocromatic. Razele de lumină de altă culoare sau cele mai puternic înclinate faţă de axa aparatului nu mai trec în general prin punctul de intersecţie al primului fascicol. Toate progresele tehnice realizate în construcţia microscopului constau tocmai în înlăturarea acestor „aberaţii" geometrice şi cromatice. Dar mai există o aberaţie care nu poate fi îndepărtată în nici un fel. Ea se datoreşte faptului că lumina este în realitate o propagare de unde şi că razele luminoase cu care lucrează optica geometrică nu reprezintă decît o aproximaţie. Dacă ţinem seamă de proprietăţile ondulatorii

ale luminii, atunci chiar cel mai perfect aparat optic nu poate realiza o imagine punctuală a unui obiect luminos; datorită fenomenelor de difracţie imaginea constă totdeauna dintr'o pată centrală înconjurată de inele luminoase despărţite prin inele întunecoase. Două puncte ale obiectului nu apar distincte decît dacă petele corespunzătoare ale imaginii sunt distincte, şi nu e de nici un folos să creştem puterea de mărire a microscopului, căci în acelaşi timp cresc şi dimensiunile petelor. Se întîmplă aici un lucru asemănător cu cel care se întîmplă la mărirea fotografiilor: dacă am fotografiat dela o oarecare distanţă cu un obiectiv mai grosolan un copac, degeaba am încerca să mărim fotografia ca să putem număra frunzele, căci la orice mărire coroana copacului tot ca o pată va apare. Un calcul mai amănunţit arată că puterea de rezoluţie, adică distanţa cea mai mică la care se pot afla două puncte ale obiectului, astfel încît imaginile lor să apară distincte, este, chiar la microscopul ideal, de ordinul de mărime al lungimii de undă a luminii care produce imaginea. Dacă ţinem seamă acum de faptul că radiaţiile luminoase vizibile au lungimi de undă cuprinse aproximativ între 8.10^{-5} cm. pentru roşu şi 4.10^{-5} pentru violet, constatăm că limita dincolo de care microscopul actual nu poate trece, este această lungime de 4.10^{-5} cm.

Am spus însă că această limită e prea restrînsă pentru a satisface nevoile cercetătorilor, şi încă de mult s'au căutat metode care să permită studiul unor obiecte de dimensiuni mai mici decît lungimea de undă a luminii violete. O soluţie a fost dată prin ultramicroscopie, dar această soluţie este numai parţială, căci la ultramicroscop se poate constata prezenţa unei particule de dimensiuni mai mici decît lungimea de undă, dar nu se poate spune nimic cu privire la structura unei astfel de particule. In adevăr, întreaga particulă apare în imagine ca o singură pată de difracţie în care nu se poate distinge altă structură decît aceea a inelelor de difracţie.

Singura metodă posibilă pentru studiul structurii obiectelor este de a le forma imaginea cu ajutorul unei radiaţii de lungime de undă mai mică decît dimensiunile obiectului. Iată motivul pentru care a început să se răspîndească din ce în ce mai mult microscopul cu lumină ultravioletă. Faptul că razele ultraviolete nu sunt vizibile nu e prea supărător, căci putem, fie să le facem indirect vizibile, formînd imaginea pe un ecran fluorescent care absoarbe radiaţia ultravioletă, emiţînd apoi o radiaţie de lungime de undă mai mare, vizibilă, fie folosind placa fotografică pentru prinderea imaginii. Progresul realizat astfel e destul de simţitor, dar totuşi nici pe această cale nu se poate merge prea departe, căci şi această metodă ajunge curînd la limitaţii de natură principială, peste care nu se poate trece. Dacă am dori să folosim în microscop radiaţii de lungimi de undă din ce în ce mai mici, adică să trecem dela ultraviolet la razele X şi apoi la razele Y, ne ciocnim curînd de faptul că nu mai există nici un material din care să putem construi lentile care să focalizeze aceste raze. Razele de lungimi de undă foarte mici, nu mai sunt refractate: în loc să căpătăm o imagine a obiectului, căpătăm cel mult o imagine de difracţie a atomilor materialului prin care trec.

Situaţia s'a schimbat complet acum cîţiva ani, cînd a început să fie luată în serios ideea de a renunţa la razele luminoase pentru formarea imaginii obiectelor şi a le înlocui cu raze electronice. Intre cele două feluri de raze există, cel puţin din punct de vedere geometric, asemănări foarte mari. Faptul că traectoria unui electron neinfluenţat de nici o forţă, este o linie dreaptă, exact ca şi o rază de lumină, e o consecinţă directă a principiului inerţiei. Dacă din contră supunem un electron unui cîmp de forţe electrice sau magnetice, traectoria e încovoiată şi putem obţine fenomene asemănătoare cu refracţia luminii. Asemănarea este şi mai mare dacă luăm drept termen de comparaţie nu refracţia pe suprafaţa de separare a două medii

omogene, cu indice de refracţie diferit, ci de exemplu refracţia unei raze solare în atmosferă. Aici indicele variază continuu, iar raza luminoasă nu e o linie frîntă, ci o curbă, cît se poate de asemănătoare cu traectoria unui electron. Legile după care se face încovoerea au în amîndouă cazurile o formulare matematică aproape identică: în cazul luminii raza luminoasă realizează minimul drumului optic (principiul lui Fermat), în cazul electronic, traectoria realizează minimul acţiunii (principiul minimei acţiuni). In cazul cînd electronul e supus unui cîmp electrostatic, analogia merge atît de departe încît se poate vorbi de indicele de refracţie al cîmpului, care e proporţional în fiecare punct cu iuteala pe care o are în acel punct un electron de energie dată. Mai rămînea să se constate că se pot realiza cîmpuri care să aibă proprietăţi de focalizare asemănătoare cu ale lentilelor, adică astfel încît să reunească din nou într'un singur punct toate traectoriile electronice pornite dintr'un alt punct. Oricine cunoaşte mecanica electronilor poate vedea uşor cum chiar un simplu cîmp magnetic omogen are asemenea proprietăţi, cel puţin pentru traectoriile nu prea înclinate pe direcţia cîmpului. Odată aceste constatări făcute, cercetările privitoare la focalizarea razelor electronice au început să se înmulţească şi s'a ajuns la constituirea unei adevărate optici electronice, care, folosind toată experienţa adunată de optica propriu zisă, a făcut progrese extrem de iuţi. S'a ajuns foarte repede la construirea unor adevărate lentile electrice şi magnetice, care întrec lentilele optice, deoarece se pot realiza uşor distanţe focale foarte mici, de ordinul cîtorva milimetri. Dar toată lumea, sau cel puţin cei care poartă ochelari, ştie că puterea unei lentile e cu atît mai mare cu cît distanţa focală e mai mică: numărul de dioptrii nu e altceva decît inversul distanţei focale.

Intrebarea care se pune acum este dacă nu avem şi aici limitaţii asemănătoare cu cele din optica propriu zisă. In adevăr, în conformitate cu mecanica ondulatorie trebue să admitem că şi electronii dau naştere la fenomene de difracţie şi prin urmare imaginea unui punct este tot o mică pată. Dacă ţinem seamă de următoarea relaţie, care leagă lungimea de undă λ a electronilor de potenţialul accelerator V exprimat în volţi,

$$\lambda = \frac{12}{\sqrt{V}} - 10^{-8}\text{cm.}$$

putem constata uşor că unui potenţial de aproximativ 50.000 volţi, îi corespund electroni cu o lungime de undă de ordinul cîtorva sutimi de Angström (1 Angström = 10^{-8} cm.), adică de 100.000 de ori mai mici decît lungimile de undă ale luminii vizibile. Iar cum astfel de potenţiale pot fi realizate azi foarte uşor, iată deci puterea de separare a microscopului întrecută de 100.000 ori.

Cealaltă piedică a microscopului luminos nu există, deoarece nu realizăm focalizarea prin trecerea electronilor printr'un mediu material; din contră, în optica electronică se cere să lucrăm într'un vid cît mai bun.

Să nu se creadă însă, odată aceste constatări făcute, că realizarea microscopului electronic a fost o jucărie. Tot felul de greutăţi tehnice au fost întîmpinate; cele mai de seamă sunt poate acelea care privesc menţinerea absolut constantă a potenţialului accelerator şi a cîmpurilor magnetice şi electrice din lentile. Dacă aceste mărimi nu sunt perfect constante, aceasta atrage după sine o variaţie a distanţei focale şi deci nu ar fi cu putinţă o punere la punct desăvîrşită a imaginei. Totuşi aceste greutăţi au fost învinse şi astăzi există un număr de microscopuri electronice în funcţiune. Şi la aceste aparate, ca şi la micros-

copul de ultraviolet, punerea la punct se face cu ajutorul unui ecran fluorescent, iar imaginea definitivă e obţinută pe placa fotografică.

Deşi realizarea acestui „supramicroscop", cum a fost numit microscopul electronic, e de dată foarte recentă, totuşi el a şi început să-şi arate posibilităţile. Aparatele astăzi în funcţiune, dau în mod curent imagini de 20.000 pînă la 30.000 de ori mai mari decît obiectul şi în mod excepţional se poate ajunge la o mărire de 100.000. Interesant este faptul că imaginea dă direct distribuţia masselor în obiectul studiat, căci în optica electronică, spre deosebire de optica luminii, imaginea e datorită slăbirii prin difuzie a curentului incident de electroni, iar această difuzie depinde de massa corpului difuzant. Bineînţeles că obiectul trebue să fie depus în filme extrem de subţiri pentru ca electronii să-l poată traversa. Aceasta constitue o greutate tehnică destul de mare în folosirea microscopului electronic; deasemenea trebuesc luate precauţiuni speciale pentru ca obiectul să nu fie distrus de curentul electronic. Totuşi fotografiile publicate pînă acum arată progresul enorm pe care îl reprezintă microscopul electronic, faţă de înaintaşul său: s'au obţinut imagini aşa de mari ale unor bacterii, aşa că acum li se poate studia şi structura lor internă; deasemenea s'au obţinut imagini a unor virusuri, ceeace deschide cercetării biologice şi medicale, un cîmp de cercetări extrem de important; ba chiar putem semnala ca record obţinerea „portretului" unor macromolecule organice. Nu este deci o îndrăsneală prea mare să proorocim că de pe urma microscopului electronic ştiinţa va trage tot atîtea foloase, cîte a tras de pe urma microscopului optic.

ŞERBAN ŢIŢEICA

CRONICA PLASTICĂ

Luna Aprilie, ca în toţi anii, a fost cea în care s'au ţinut expoziţiile mari, colective, din capitala noastră: Salonul şi Tinerimea Artistică. Tot acum a avut loc şi manifestarea anuală a Grupului Nostru, ce reuneşte cîteva dintre numele mai cunoscute de pictori şi de sculptori din generaţia mijlocie.

Salonul avea un local al său, e adevărat, destul de impropriu. El fusese construit de artişti, după fel de fel de demersuri şi cu multe greutăţi. Acest local rămînea gol o mare parte a anului. Profitînd de această împrejurare una sau alta dintre organizaţiile tinereşti au cerut să le fie împrumutat, ceea ce Ministerul Artelor a admis. Dar cum felul în care el fusese conceput pentru expoziţiile de artă nu convenea celorlalte expoziţii, s'a procedat la anume transformări. Şi, din transformare, în transformare, aşa cum este acum, el se prezintă şi mai nepotrivit pentru nevoile Salonului, de cum fusese în trecut. Spaţiul de care dispuneau artiştii, măsurat cu sgîrcenie, a devenit şi mai îngust. Oamenii s'au plîns, s'a vorbit în Parlament, Ştefan Popescu, senatorul pictorilor, a arătat situaţia tristă pe care o are arta la noi, Ministrul actual s'a alarmat şi, în sfîrşit, o mişcare s'a produs în lumea noastră artistică. Toţi şi-au dat seama, că ceva trebue întreprins. Cu bună voinţă, mai ales că terenul pentru construit nu lipsea (cel pe care regretatul Simu îl lăsase Statului), s'a găsit şi soluţia, pe care profesorul Nistor a anunţat-o, în discursul de deschidere al Salonului. Dacă împrejurările nu se vor înrăutăţi, vom avea, peste un an, doi, localul de expoziţie, occidental, pe care toţi îl dorim, iar trecerea pe la Minister a istoricului bucovinean, va însemna începutul unei ere noi în evoluţia artelor romîneşti.

Dar, aceasta este viitorul: Zukunftsmusik. Să vorbim puţin de prezent. Salonul de anul acesta este unul din cele mai bune din ultimii ani. El cuprinde operile a cel puţin două sute de pictori şi de sculptori, cam două de fiecare, aşa încît a ajuns să numere trei sute şaptezeci şi trei de bucăţi. Valoarea lor este inegală, de sigur, şi lucrările mediocre n'au dispărut cu totul. Dacă localul ar fi mai spaţios, şi dacă, în loc de maximum două pînze sau două statui de fiecare expozant, ar fi fost îngăduit celor buni să aducă mai multe, cele mai slabe ar fi trecut mai neobservate. Totuşi, lucrările cu totul inferioare au dispărut de vre-o doi ani, iar nivelul Salonului s'a ridicat, în aceeaşi măsură. Iar dacă ţinem seama şi de faptul că, după o absenţă de mai mulţi ani, membrii Asociaţiei Arta, adică cei mai renumiţi dintre pictorii noştri mai în vîrstă, împreună cu Bunescu, au ţinut să trimită măcar cîte o lucrare, din spirit de solidaritate cu cei mai tineri şi ca o politeţă la adresa Salonului, vom înţelege dece anul acesta avem mai multe motive să fim satisfăcuţi, decât în trecut.

La loc de onoare au fost expuse cîteva din lucrările acelora dintre pictorii, care au plecat dintre noi în cursul anului trecut: N. Tonitza, Theodorescu Sion, P. Iorgulescu Yor și Const. Pantelimon.

Despre moartea primilor trei au vorbit ziarele și revistele; cel din urmă, un debutant, a dispărut așa cum trăise, discret și neștiut de nimeni. Moartea lui Tonitza a lăsat un mare gol în pictura noastră, mai ales că el era departe de a-și fi spus ultimul cuvînt, ca și Iorgulescu, de altminteri. Sion, mai norocos în privința aceasta, a fost surprins în plină activitate. Producția sa din ultimii ani nu era inferioară celei din anii precedenți. Tonitza, bolnav de multă, de foarte multă vreme, încetase de a fi ceea ce fusese. Deosebirea dintre opera lui mai de demult și cea din ultimul timp se poate distinge chiar din lucrările cu care este reprezentat la Salon. Pantelimon, un vizionar, muncit de gîndul de a da ceva nou și ne mai întîlnit la noi, a expus de cîteva ori niște pînze mari, tumultoase, obscure, în care imaginele nesigure pluteau într'o ceață violent colorată. Pentru el, poate pentru un prieten sau doi, el își lăsa să-i cadă masca și picta vederi de orașe și peizagii, cum sunt cele dela Salonul de anul acesta, proaspete, cu o măestrie impresionantă pentru un artist așa de tînăr, denotînd o înțelegere, o maturitate, o personalitate, cum rare ori se întîlnesc, la începutul unei cariere, cuprinzînd în germene cele mai excepționale daruri. Acesta este adevăratul său debut, trist, dureros de trist debut. Nu mă sfiesc să spun că moartea lui înseamnă pentru arta noastră o pierdere poate tot atît de mare ca cea a lui Tonitza și a lui Sion. Este ideea cu care aș vrea să rămînă ori care cititor al acestei cronici.

Ar fi inutil cred să reiau cele spuse în cronica mea din Universul și să vorbesc în șir de pictorii care s'au distins la Salon. In momentul în care va apare revista, expoziția va fi închisă, iar părerile mele nu se vor putea judeca decît cu amintirea. Cîteva lucrări ale celor mai tineri, adică tocmai ale celor supuși evoluției, trebuesc reținute. Angheluță, și Peisagiul său de iarnă, în lumina indecisă a unei zile întunecoase, cînd cerul este greu, aerul umed, și ceva parcă ne apasă sufletul; Arnold, și Natura moartă cu peștele, compoziție serioasă și de mari proporții, în care erau atîtea detalii savuros pictate; Elena Birman Bera, cu interiorul cald, într'o gamă în care brunul și roșul creau un ecleraj de foc pe jumătate stins; Ciupe, cu Pălăria galbenă, operă delicată și completă, lucrare ce va conta în cariera autorului ei, în care anume procedee impresioniste de lumină au fost reluate într'un spirit din vremea noastră; Lena Constante, cu Natura moartă, îndrăzneață și decorativă ca un desen de Bakst; Gamburd, și Țăranii, operă serioasă și conștientă, în care se simte o idee și posibilități suficiente spre a o realiza; Lucian Grigorescu, și vederile sale din Balcic, așa de deosebite de ceea ce întîlnim de obiceiu, pornind dela acelaș motiv, delicate de culoare și rafinate, comparabile numai cu cele produse de Dărăscu, inspirate din aceiași localitate; Sorin Ionescu, timid și gingaș, cu natura sa feminină; Iordache și Pădurea sa viguroasă și nuanțată, ca un studiu de Andreescu; poate încă Labin și Maxy, ciudata Bunavestire a d-nei Filionescu, totuși atît de personală, deși amintind de spiritul Barocului; Vînătoru și Natura moartă, suculentă și decorativă; Velisaratu și Peisagiul bucureștean, o viziune luminoasă, original compusă.

Sculpturile, mai numeroase ca de obiceiu, sînt destul de inegale. Multe nume noi, multe portrete, multe studii de nud. Portretul, pentru care orice sculptor se crede în de ajuns de dotat, este unul din genurile cele mai dificile. Nu e de mirare că se întîlnesc așa de puține bune în expozițiile dela noi. Un artist îmi povestea odată ceea ce auzise dela un alt artist, căruia i se spusese că Despiau supune modelele sale la purgatoriul a cîte șaizeci, șaptezeci, și chiar o sută de ședințe de cîte două, trei ore fiecare, mai înainte de a declara sfîrșit un bust. Compatriotul nostru, cu o expresie de milă pentru neputința francezului, se oferea să ajungă la acelaș rezultat în cîteva ceasuri. De ce să ne mai mirăm atunci că Despiau izbutește să ne minuneze prin calitatea, portretelor sale, în vreme ce la noi, mai toți autorii de busturi și capete rămîn așa de la suprafață. Totuși, Jiga, Milița Pătrașcu, Themeli, chiar Călinescu și Celine Emilian, Vasiliu Falti, Rubletzky, fără să mai vorbesc de Medrea, autorul monumentului lui Coșbuc, unii insistînd asupra detaliilor individuale, alții stilizînd și accentuînd anume amănunte într'o direcție determinată, au prezentat portrete foarte onorabile.

Nudul, cea de a doua temă mai des tratată suferе de aceiași lipsă de studiu și de pătrundere, de aceiași tendință a confunda ceea ce francezul numește „joli", cu ceea ce este cu adevărat echilibrat, armonios, simțit. Un loc aparte îl ocupă Nudul iscălit de Jalea, artistul care știe și care poate. Impresionante încă prin vigoarea lor figurile pe care Medrea le-a conceput pentru decorația pavilionului nostru la New-York, și care, nefiind traduse într'un material durabil, dat fiind moravurile dela noi, le vom vedea în curînd rupte și sparte în bucăți, cum sunt operile lui Volbudea dela Ateneu, pe care am avut ocazia să le examinez mai de aproape în ultimul timp. Interesante și cele două nuduri de Boris Caragea, care, după o perioadă de reculegere, și-a luat din nou avînt.

Intr'un alt domeniu ceea ce m'a impresionat mai mult, ca o promisiune de nobile și patetice realizări viitoare, a fost grupul Niobei lui Popovici. Tînărul artist mi se pare unul dintre sculptorii dela noi cel mai capabil să gîndească o figură „plastic", să o vadă înfiptă în pămînt, parcă ieșită de acolo, solidă de unde am privi-o și în acelaș timp capabilă să ne emoționeze prin liniile ei, prin echilibrul volumelor, prin expresivitatea gestului și a trăsăturilor feței, chiar a cutelor draperiei ce o învălue.

Tinerimea artistică, venerabila societate al cărui nume este legat așa de strîns de originele artei noastre moderne, a intrat într'al patruzecilea an al existenței sale. Dintre cei treisprezece membri fundatori, patru nu mai sînt în viață. Iar dintre ceilalți cîțiva au încetat de a mai produce, și deci de a mai expune. Alții cîțiva, deși rămași în sinul societății, s'au mai depărtat de ea. Astfel pe Ștefan Popescu, nu l'am mai văzut de mult figurînd în catalog, și nici pe Petrașcu, în ultimii ani. Aceasta înseamnă că cei mai iluștri printre membrii fundatori azi aparțin altor preocupări.

Kimon Loghi, președintele actual, a înțeles nevoia unei transfuziuni de sînge proaspăt și a făcut mult pentru ca Tinerimea să-și reia în mișcarea artistică locul pe care-l ocupase în trecut. El a stăruit să se facă apel la unul sau la altul dintre pictorii și sculptorii mai tineri și să li se rezerve cîteva panouri în sălile Dalles. Toți cîți iubesc arta se vor felicita de această măsură. Așa Angheluță, Ghiață, Iosif, Lucasievici, Manciulescu, Moscu (Alexandru și Adina), Phoebus, Vasile Popescu, Vînătoru și alții, printre pictori; Arnold, Juca, Pillat, Rodica Maniu, printre cei care gravează sau se servesc de acuarelă; Caragea, Călinescu, Baraschi, Celine Emilian, Irimescu, Onofrei, Milița Pătrașcu, Vasiliu și alții cîtiva, printre sculptori, sînt azi reprezentați la expoziția Tinerimei și aduc o notă a timpului nostru care fără ei ar lipsi.

Această dispersare a activității artiștilor, care sînt obligați să fie prezenți în acelaș timp în mai multe expoziții, la Salon, la grupul Nostru și la Tinerimea, nu este fără primejdii. Ei sînt astfel ca un trup rupt în bucăți pe care, ca să-l putem judeca în întregime, sîntem nevoiți să-l refacem. Operile lui Mac Constantinescu, de pildă, din sălile Dalles, se completează cu cele dela Ateneu; cele ale lui Angheluță, tot dela Dalles, cu cele dela Salon și dela grupul Nostru, și așa mai departe. Criticii sînt astfel nevoiți să facă continuu apel la memorie, ceea ce nu e cel mai bun sistem pentru a judeca arta.

Grupul Nostru concentrează în sinul său o parte din pictura și din sculptura generației mijlocii. Sînt acolo cîțiva artiști dintre cei mai

dotaţi, pe care ne bucurăm totdeauna să-i revedem. Cum prezintă temperamente foarte deosebite, operile lor constitue o destul de interesantă „panoramă" a producţiei celor între 35 şi 45 de ani. Operile lor, în genere—şi anul acesta este la fel cu cele precedente—nu oferă surprize, cu o singură excepţie: Ştefan Constantinescu ca autor de mozaicuri. Un Sfîntul Petru, pe fond de aur, constitue opera de debut în acest nou şi greu domeniu. Un bun mozaic este poate şi mai greu de realizat decît o bună pictură. El trebue să aibă caracter monumental, să se armonizeze adică cu zidul, căruia este destinat, şi, de se poate, să nu-l spargă, adică să ne lase impresia că el se continuă îndărătul figurei sau scenei reprezentate. El trebue apoi să vorbească de departe, să fie desinat în aşa fel, ca orice este detaliu accesoriu să dispară, accentuîndu-se, din contră, cele esenţiale. Culoarea nu trebue să se piardă în nuanţe intermediare; ea trebue să fie francă şi viguroasă şi, de se poate, să facă cît mai puţin uz de culorile smălţuite, cu excepţia, bineînţeles a fondului: aur, albastru sau verde.

Mozaicul lui Ştefan Constantinescu răspunde tutulor acestor cerinţe, cu excepţia poate a coloritului, care este menţinut într'o gamă roşiatică — culoarea marmorei — şi modulat în jurul ei. Rare ori o primă încercare mi-a dat mai hotărît impresia reuşitei complete. Sînt sigur că pe această cale artistul va întîlni mari succese.

GH. OPRESCU

CRONICA ITALIANĂ

ÎN JURUL PROBLEMEI PIRANDELLO

Se întîmplă cu Luigi Pirandello — scriitorul a cărui apariţie a contribuit nu puţin să clatine opiniile despre ceea ce cuprinde şi ceea ce nu cuprinde spiritul italian, — un fapt cu atît mai curios, cu cît provine din dorinţa general vizibilă a criticilor de totdeauna, de a reduce extraordinarul la ordinar, la normal, prin categorii estetice: Pirandello rezistă încadrărilor. Obiceiul e ca etichetarea unui scriitor să se producă pînă cel mai tîrziu la moartea sa. Fenomenul literar Pirandello rămîne în afara compartimentărilor criticei, cu toate că Pirandello-omul a încetat să-şi ridă de critici încă de cînd a încetat să mai ridă de orice, afară doar dacă reacţia aceasta pe care psihologii o socot socială, n'ar fi permisă în societatea spiritelor de dincolo de viaţă.

Insuşi spectatorul lipsit de orice preocupări în legătură cu teoretizarea asupra artei, care s'a nimerit într'o sală de teatru cînd Pirandello ţine afişul, va mărturisi la sfîrşit, cu nedumerirea hipnotizaţilor brusc readuşi la conştiinţa de sine, că aventura subiectivă la care-l obligă piesa e dintre cele mai ciudate, odată ce rîsul se împleteşte atît de paradoxal cu teroarea unei opresiuni perpetue, în timp ce iluzia cea mai captivantă se vădeşte analizei, căptuşită cu o luciditate sfîşietoare.

Teatrul lui Pirandello, departe de a aparţine uneia sau alteia dintre speciile genului dramatic, depăşeşte însăşi definiţia teatrului, tot aşa cum epica lui Pirandello, nu numai că nu admite încadrarea între romane, ori nuvele, ori schiţe, dar lasă îndoială pînă şi asupra chestiunii dacă e sau nu literatură, părînd a se alipi mai curînd categoriei operelor de reflecţie, decît celor de sensibilitate.

Să fie cumvà, împrejurarea aceasta, rezultat al aceleeaşi cauze care-l ducea să-şi întemeieze conflictul multora dintre piesele sale pe dualismul „viaţă-formă", critica rămînînd să joace aici, faţă de literatură, acelaşi rol pe care literatura îl juca faţă de viaţă, în procesul de creaţie, aşa cum Pirandello l-a intuit şi demascat?

Dacă e aşa, consecvenţa poate într'adevăr impresiona.

Şi nu încercăm, (de altfel nu e nici rostul cronicei acesteia să o facă), nicio siluire a normei tacite ce se desprinde din scrisul acestui duşman al normelor dar şi al a-normalului. Alta e intenţia noastră aici, în aceste cîteva pagini care n'ar îngădui nici argumentarea necesară unei atît de dificile probleme. Tentativa noastră, conştientă de contradicţia ce implică, întru cît dacă e critică, va nesocoti odată mai mult aversiunea celui de care vorbim, pentru forme, utilizându-le; iar dacă se dispensează de ele, nu va izbuti să prezinte nimic concludent,

menţinîndu-se in vîntul primejdios al „literaturizărilor" — preţioase uneori ca făuriri, neinteresante însă sub raportul conţinutului. (Antiteză pe care Pirandello n'a rămas fără să o fi văzut şi formulat într'unul din studiile sale intitulat „Arte e scienza": „...*orice operă de ştiinţă*, scrie el, *e ştiinţă şi artă, dupăcum orice operă de artă, e artă şi ştiinţă*"), e cu mult mai modestă.

Problema ce abordăm e aceea a atitudinii lui Pirandello în faţa vieţii. Cel care a putut fi socotit la fel de bine umorist şi tragic, n'a fost de sigur nici una nici alta, cel puţin în sensul pe care comentatorii săi îl atribuiau acestor termeni, ireductibili prin definiţie. Nimic într'adevăr în atitudinea mucalită şi şoltică a celui ce-şi aplică necontenit atenţia la a distinge în faptele care pretind calificative ca „mari", „sublime", „eroice", viciul de optică minuscul ce le-a făcut să apară ca atare, nimic din înverşunarea aceasta a intelectului incisiv, distrugător de iluzii prin simpla analiză lucidă a obiectului, în avîntul eroic, în sacrificiul dorit şi căutat al individului măreţ şi orgolios, ce luptă pre-ştiindu-şi soarta, cu o întreagă ordine universală, de dragul unui principiu moral. Tragicul comportă, aşa cum dela Aristotel încoace teoreticienii s'au obişnuit să-l înţeleagă, o măreţie a vinei tragice, constînd într'un conflict cu destinul, în care eroul temerar să-şi afle, fatal, căderea. Şi numai amendînd concepţia aceasta — pînă în cele din urmă voluntaristă şi pragmatică — a tragicului, ar putea Pirandello obţine titlul acesta, pe care de altfel nu-l doreşte, el numindu-se singur „umorist". Numai că, chipul său de a înţelege umorismul nu e cel obişnuit, permiţînd în ultimă analiză, apropiere de tragic; mai precis, de un anumit tragic: acel care scapă definiţiei cu catharsis milă şi teroare, a lui Aristotel.

Consideraţiile dela care pornim sunt cele cuprinse într'o serie de şase studii, unele prezentate de Pirandello drept lecţiuni ţinute la „Istituto Superiore di Magistero" din Roma, altele publicate în diverse reviste, încă prin 1908, dar aproape necunoscute pînă cînd, acum cîteva luni, *editura Mondadori* din Milano, prin grija lăudabilă a lui *Manlio Lo Vecchio Musti*, le-a strîns, împreună cu altele, într'un elegant volum, intitulat „Saggi", primul din seria operelor complete ale lui Pirandello. Cum se întîmplă adesea cînd un artist teoretizează despre artă, avînd în faţă nu numai o anumită concepţie de ceea ce aceasta trebue să fie, dar chiar realizările estetice proprii, autorul acestor „Saggi", cu toate că referindu-se încontinuu la teoreticieni străini de arta sa, de timpul său uneori, şi de limba sa cele mai adesea, nu face, altceva totuşi decît o serie de confesiuni, fie asupra celor ce crede despre opera sa, fie asupra sa însuşi.

Dialectica din „L'Umorismo", întrebuinţează frequent termenul „dolore".

Poate părea curios ca un umorist să vorbească atît de asiduu despre durere. Despre umorişti avem tot atît de false idei ca şi despre tragici: e ceea ce crede Pirandello indignîndu-se împotriva înglobării printre primii, a unor povestitori de anecdote hazlii, — dar fără alt scop decît provocarea rîsului, — ca Marc Twain. Se crede că umorism înseamnă ceea ce un estetician ca Jean-Paul Richter, numeşte comic clasic: satira vulgară, farsă grosolană, deridere a viţiilor şi defectelor, fără nici o compătimire sau milă, opunîndu-se comicului romantic, născut din compararea micii lumi limitate cu idea infinită, generator de rîs filosofic, plin de toleranţă, de simpatie îngăduitoare, rîs învecinat cu durerea. De deosebirea dintre aceste două feluri de a solicita reacţia hilară, ne putem da seama apelând la exemplul literar al unei „novella" dintr'ale lui Boccaccio, în comparaţie cu vestitele *Reisebilder* ale lui Heine, ori cu *Sentimental Journey* a lui Sterne.

In studiul „Un critico fantastico", publicat în acelaşi volum, Pirandello face apel la deosebirea — deloc alta în fond decît cea a lui Richter — între *umorul clasic şi umorul modern*, pe care un umorist ca Alberto Cantoni o exprimă în forma dialogată a unei nuvele critice.

Neînţelegerea internă dintre raţiune şi sentiment, suferinţa de a nu putea fi ingenuu ca oamenii clasicismului antic, i se pare lui Priandello a fi la baza umorului lui Cantoni. Neputinţa de a deosebi „laturile dureroase ale veseliei de laturile risibile ale durerii omeneşti", continuul amestic al raţiunii în treburile sentimentului, sau invers, iată ce socoteşte Pirandello a fi izvor de literatură umoristă cel puţin pentru ascuţitul scriitor de care vorbeşte.

Insă dacă îi e uşor să stabilească origina caracterului umoristic al literaturii altora, nu tot aşa de simplu pare proiectul atunci cînd opera asupra căreia are de discutat, nu mai e opera altuia.

Poate intervine aici dificultatea de a alege din mulţimea sentimentelor care-şi cereau expresie atunci cînd munca de elaborare era în toiu, exact pe acelea care au făcut să rezulte umorul. Dar poate — şi e mai probabil că acesta e motivul, — literatura pirandelliană nu se pretează aşa de repede la discriminări critice de felul acestora.

De altfel rolul criticei de a reflecta asupra creaţiei, ulterior închegării ei în formă expresivă, pare îndeplinit la Pirandello, tocmai de ceea ce ia, pentru spectator, aspect de pointă umoristică: amestecul necontenit al reflecţiei lucide în actul concepţiunii poetice, în întreprinderea organizării imaginelor; dedublarea scriitorului aservit sentimentului generator al operei, care *se vede* la un moment dat pe sine. Reflecţiunea inclusă în germenele simţirii, pune imaginile şi ideile *în contrast* între ele. Spinul reflecţiei se manifestă ca activitate intrinsecă, şi nu ca materie componentă a operei de artă. Procesul creaţiei e la Pirandello „creare e sentirsi creare", tot aşa cum procesul vieţii era „vivere e sentirsi vivere" pentru fiinţa umană.

Imaginile aşadar, asociate prin asemănare ori continguitate, se prezintă după interventia lucidităţii incisive, în contrast. Lumea iluzorie pe cale de organizare e ameninţată a fi compromisă, procesul de creaţie, a fi suspendat — afară doar — şi aici intervine condiţia primordială a existenţei umorului — dacă nu va prefera să prezinte, odată cu ficţiunea creată, şi mecanismul creaţiei ei, odată cu iluzia adică, trucul care o prilejueşte; cu alte cuvinte distrugerea iluziei ca iluzie cu pretenţie să se substitue realităţii, şi constituirea ei ca unul din elementele componente ale unei realităţi duale.

Nu e greu să vedem în procesul astfel prezentat într'un „rallenti" cinematografic, structura unei piese ca „şase personagii în căutarea unui autor", în care cele 6 fiinţe descumpănite de viaţă şi căutînd un principiu regulator în artă, se oferă directorului de teatru, spre a li se fixa, într'o piesă, vieţile ameninţate să se risipească. Surprinderea lor nu are margini cînd se recunosc în actori, caricaturizaţi, schematizaţi, anulaţi ca viaţă, supuşi formei. Apariţia „rolurilor" pe scenă, odată cu aceea a modelelor lor vii, provoacă în privitor sentimentul acesta al contrastului ireductibil, care nu e, cu tot rîsul ce-l întîmpină, scutit de consecinţele de ordin subiectiv, ca teroarea în faţa acestei antinomii care cere ori sacrificiul vieţii în ceea ce are mai viu: *neprevăzutul*, ori pulverizarea ei, ca rezultat al acceptării acestui neprevăzut, ce exclude orice normă regulatoare.

Ficţiunea voită, iluzia conştient alimentată pare să fie tema unei drame ca *Henric IV*, al cărei personagiu principal, exclus din viaţă printr'o nebunie vindecată după 20 de ani, dîndu-şi seama de imposibilitatea de a şterge urmele timpului, ca şi de neputinţa de a se reintegra în viaţa reală al cărei curs necontenit nu permite întoarceri, acceptă resemnat existenţa de a doua mînă pe care i-o oferă nălucirea plăpîndă ce-şi întreţine dureros, contrapunctînd-o cu luciditatea perfectă a autoflagelanţilor mintali.

Problema ar fi interesantă — şi atîta tot — dacă ea s'ar restrînge la „cazuri". Devine însă acută atunci cînd pintenul ei îmboldeşte con-

știința fiecăruia dintre noi, cu insinuarea perfidă că, de fapt, acesta ar fi procesul existenței noastre, nevoită a-și nega desamăgirile de fiece clipă, sub raportul *cunoașterii* — insuficientă și inadecuată — sub raportul *înțelegerii*, (incomunicabilitatea indivizilor închiși fiecare în lumea de reprezentări pe care și-au creat-o, și pe care n'o pot împărtăși din lipsa unei experiențe trăite *identic* de ceilalți, a fost bine pusă în lumină în articolul despre Pirandello din volumul Studi sul Teatro Contemporaneo, de Adriano Tilgher, — Roma 1923), sub raportul *libertății* (ineluttabilità delle Forme, după cum formulează același critic, dînd exemplu pe Mattia Pascal, eroul unei insurecții pirandelliene împotriva determinismului social).

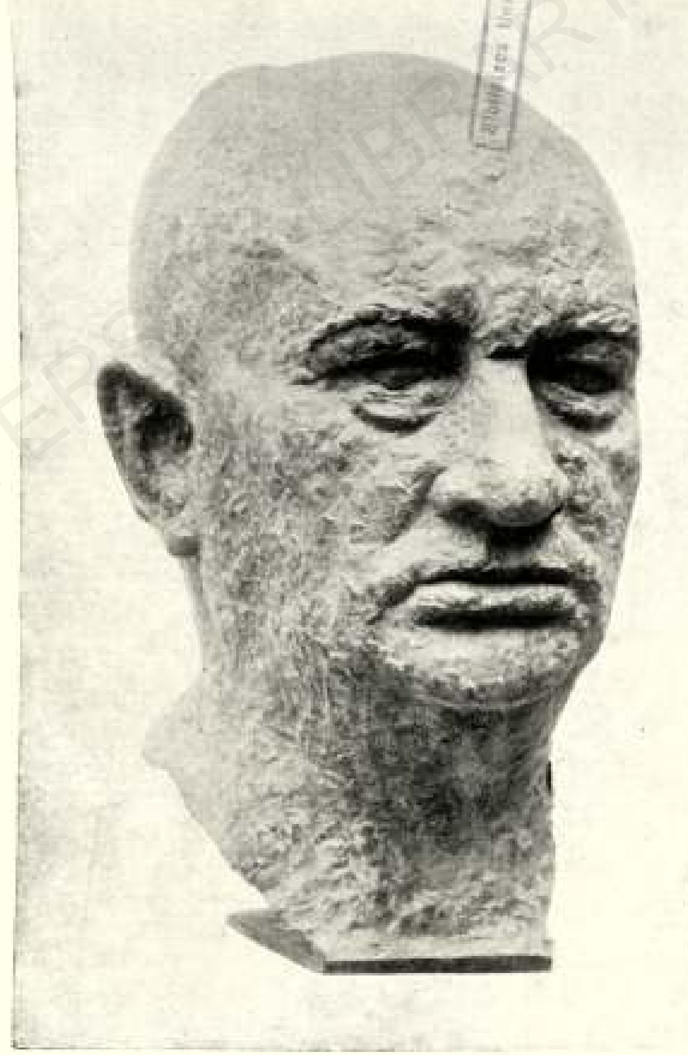
Negarea evidenței și înlocuirea ei printr'o construcție mai convenabilă, nu se poate efectua cu rezultate absolute. Rămîne undeva, nu de tot înnăbușit, geniul răuvoitor al lucidității care demască falsul. Reflecția care întrerupe creația. Nevoia însă de a menține existența în calitatea ei de existență, dictează eliminarea inoportunului oaspe. Lupta continuă între ficțiunea care trebue să se mențină, pentru ca viața să nu se nărue copleșită de neliniști, pe-de-o-parte, și luciditatea distrugătoare de iluzie pe de alta, e ceea ce — ajutați de aplicarea la realizările sale — trebue să înțelegem din cele ce Pirandello ne spune despre umorism.

„Nella sua anormalità, non può esser che *amaramente comica* (sublinierea e a noastră), la condizione d'un uomo che si trova ad essere.... a un tempo violino e contrabasso; d'un uomo cui un pensiero non può nascere che subito non gliene nasca un altro opposto, contrario; a cui per una ragione ch'egli abbia di dir *sì*, subito un'altra e due e tre non ne sorgano che lo costringono a dir no; e tra il sì e il no lo tengan sospeso, perplesso, per tutta la vita...". (Saggi, p. 151).

Cu neputință să nu ne întrebăm dacă specia aceasta amară a comicului mai e sau nu comică. Dacă nu cumva perspectivele metafizice pe care le deschide umorismul astfel înțeles, apelul continuu la conștiința unei condiții omenești fatale, se întîmplă să țină tocmai de ceea ce e opus comicului, de tragic [1]). Faptul că reacția spectatorului e rîsul, nu trebue să ne înșele. Că personagiul însăși rîde nu semnifică iarăși nimic în sensul acesta. Și „omul cu masca" al lui Marlowe rîde, și rîsul lui nu e luat deloc drept comic. Psihologia mai nouă a dovedit că rîsul poate fi și altceva decît rezultatul unei euforii organice, ori reflexul fiziologic al unei aprehensiuni cu tonalitate plăcută.

Dacă numai reacția hilară, antagonistă față de o încordare fizică ce-și cere numaidecît destinderea, ar fi cucerirea psihologiei, și încă ar fi mult pentru punctul nostru de vedere. Există un rîs al tristeții resemnate, un rîs al nefericirii; Pagliaccio e un personaj viu și nici un preocupat de literatură nu-l ignoră. Insă rîsul lui Pirandello — ca și cel al lui Bernard Shaw de altfel — are o semnificație mai adîncă decît atîta. Tristețea e un sentiment cu rădăcini în sensoriu; excitanți neconvenabili provoacă senzații dureroase. Reprezentări nefavorabile individului scad tonusul vital, prilejuesc un metabolism imperfect. Rîsul, dacă-i urmează, nu provine din conștiința nici unui contrast. In desbinarea interioară a individului pirandellian — pentrucă erou nu-i putem spune, lipsindu-i complet măreția — există zarea dureroasă a unui antagonism implacabil între elemente care ar trebui să colaboreze pentru ființarea insului. Poziția omului sfîșiat de mișcarea contrară a propriilor sale mădulare spirituale, dacă se poate spune, nu e numai tristă: e tragică. Ea suggerează neînduplecarea unei fatalități imanente, care, chiar dacă nu e atît de general simțită ca destinul oamenilor vechimei, nu e mai puțin fatalitate.

[1]) De aceeaș părere e și — printre alții — Pietro Mignosi: „Il segreto di Pirandello", La Tradizione, 1935.

Corneliu Themeli: Nea Marcu

M. W. Arnold: Natură moartă

Titi Murnu-Filionescu: Blagoviştenie

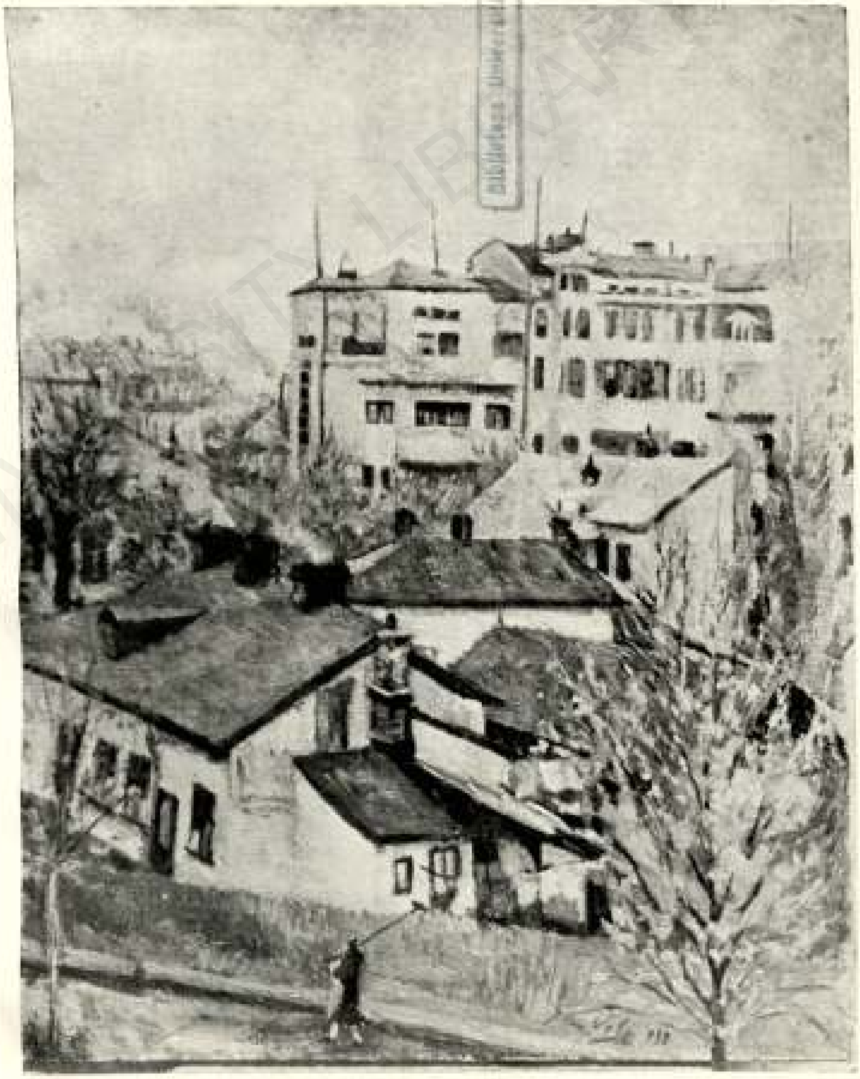

Ion Jalea: Nud

Constantin Pantelimon: Ajaccio, Corsica

Vasile Velisaratu: Peisagiu din Bucureşti

Max Gamburd: Țărani

Dacă sentimentul acestei fatalităţi se traduce în alte cazuri, la Dostoievski sau chiar la fremătătorul Papini, prin desperarea pumnilor strînşi şi a blasfemiei aruncate spre ceruri, prin desperarea nihilistă uneori, resemnarea la care e supus omul pirandellian, *ascet* (Signora Ponza din „cosi è se vi pare", ori Don Cosimo Laurentano din „I vecchi e i giovani"), ori *cinic* (Lamberto Laudisi nu e decît unul din cazurile aşa de frecvente), traduce desolarea conştiinţei aceleeaşi fatalităţi, îndreptăţindu-ne astfel să socotim, într'un sens însă cum am arătat sumar, cu totul altul decît cel scholastic, aristotelic, producţiile de care ne-am ocupat, *tragice*.

Ceea ce nu înseamnă totuşi că avem pretenţia de a fi tranşat problema Pirandello.

Tragic e acest mare lucid, atîta cît tragici suntem toţi oamenii secolului. Funciar, categoria aceasta e implicată de oricare alta. A descoperi cărei categorii estetice aparţine umorismul lui Pirandello — în interiorul lucidităţii tragice moderne (şi aici numai, e poate de preţ intervenţia noastră, dacă e), — iată sarcina criticei, în cazul în care socoate că mai poate fi de folos în problema încă deschisă, „Pirandello".

ION FRUNZETTI

RECENZII

ION BIBERI: Bruegel, ciudatul. București, colecția „Universul Literar", 1940.

In privința stabilirii valorilor artistice, ne-am învățat să credem necontrolat în judecata definitivă a criticului suprem, timpul, și să ne închipuim că este deajuns să treacă numai cițiva ani dela moartea unui artist pentru ca posteritatea să-l poată prețui obiectiv și să-l așeze la locul meritat. Uităm cîtor nedreptăți din acest domeniu le-au trebuit sute de ani pentru a fi reparate și uităm că nedreptățiții au fost artiști pe care noi îi considerăm printre cei dintîi; că pe Greco aproape l'a descoperit Barrès; că pe la'nceputul secolului nostru, de abia, s'a putut contura fizionomia artistică a lui Vermeer din Delft; că lui Georges Dumesnil dela Tour i se uitase pînă și numele. Si desigur că mai sunt încă judecăți de revizuit și valori de scos la lumină și poate că unele vor rămîne totdeauna necunoscute.

Bruegel nu este, firește, dintre cei cu care critica posterității a fost mai nedreaptă. Numele lui n'a fost niciodată uitat și i s'a acordat neîntrerupt o oarecare importanță, ca unuia care într'o epocă în care pictorii n'aveau ochi decît pentru ceeace venea din Italia, rămăsese atașat solului și vieții flamande, și în contrast cu pictura searbădă a italienizanților, dăduse opere în care Flandra se recunoștea și prin care tradiția ei, cu rădăcini în viața evului mediu, se continuă, pînă în momentul în care Rubens reușește sinteza între cele două curente contrarii. I se mai recunoștea lui Bruegel și meritul de a fi înveselit pe contimporanii săi, pentrucă totdeauna latura caricaturală, comică, sau aparent comică, din tablourile sale a fost cea mai apreciată.

In orice caz, însă, eram departe de prețuirea pe care i-o acordăm astăzi, cînd mulți îl privesc ca pe una din cele mai mari figuri din istoria picturii, mai importantă chiar decît a acelui Messia al artei flamande care a fost Rubens.

Bruegel este, în ultima vreme, beneficiarul unei mode — pentrucă și în materie de apreciere artistică avem de-aface, uneori, cu mode — după mai mult de trei veacuri, în care n'a fost decît „Bruegel le drôle". In timp de cițiva ani i s'au consacrat mai multe studii importante și s'au publicat albume admirabil ilustrate în culori.

Dar ca întotdeauna cînd mai multe priviri sunt ațintite asupra aceluiași subiect, nu toate părerile coincid. De cîțiva ani, cînd marile calități de pictor ale lui Bruegel fuseseră recunoscute și se scriseseră despre el cîteva cărți însemnate, unii dintre istoricii de artă au început să-l privească sub un alt aspect. Mai ales în cartea lui *K. Tolnay*, (*„Pierre Bruegel l'Ancien", Bruxelles, Nouvelle Société d'Editions, 1935, 2 volume)*, ne este prezentat un Bruegel care prin orizontul său larg

și o mare înțelegere a lumii și a oamenilor, depășește fenomenul propriu zis pictural și în operele căruia se răsfrînge o puternică viziune personală. S'a vorbit despre un fel de filosofie a lui Bruegel și s'a pronunțat și cuvîntul umanism.

Aceste păreri, la alți bruegelieni, nu mai puțin frecvenți, au stîrnit indignare și protest. Artistul a fost apărat contra celor care voiau să adaoge marilor sale merite de pictor demnitatea unei puternice spiritualități. Istorici de artă, între care *Paul Colin* (într'o carte apărută un an după acea a lui Tolnay), încearcă să reducă problema Bruegel la o problemă pur picturală, considerînd cu ironie pe „anumiții alchimiști", cărora opera unor artiști le servește de prilej de retorică și care găsesc într'un tablou orice în afară de pictură. Credem că la mijloc nu e decît o neînțelegere de cuvinte. Desigur că nimeni nu va putea considera pe Bruegel, drept filosof, dar nici un cercetător atent și de bună credință al operelor sale, nu va putea nega că cele mai multe dintre ele stau mărturie neliniștilor artistului, curiozității sale pentru toate misterele cosmice care frămîntă și depășesc pe om și că din ele toate ne apare clar o viziune a condiției umane așa cum „Pierre le drôle" o înțelesese. Nu credem că este o insultă pentru un pictor să se vadă în el, dincolo de meșteșugarul neîntrecut în mînuirea penelului, un spirit iscoditor și o sensibilitate în care găsesc resonanță puternică toate marile probleme ale lumii acesteia.

Această imagină înobilată a lui Bruegel își face loc, prin cartea d-lui *Biberi* și în literatura romînă, spre cinstea ei. La multiplele aspecte ale eseisticii autorului acestei *Bruegel ciudatul* se adaogă acum și acela de amator pasionat de pictură și comentator al fenomenelor plastice. Cartea aceasta e scrisă cu dragoste. Autorul a fost urmărit ani de-a rîndul de subiectul său, după cum însuși ne-o mărturisește, și a cunoscut, ca și mulți alții, puternica atracție a acestei fascinante figuri.

Firește, d-l Biberi nu încearcă să aducă date noui pentru cunoașterea vieții și operii artistului, dar ne înfățișează, cu frumoase calități de expresie, complexa lui personalitate. Ni se desvăluie, cu căldură, toate laturile acestei personalități și singurul lucru pe care'l putem reproșa cărții este că, pentru a fi fost scrisă în mai multe etape, compoziția sa nu este destul de clară și de multe ori ne izbim de reveniri obositoare asupra aceleiași teme. La sfîrșitul lecturii se desprinde aceeași imagine a unui Bruegel *„care a știut să se ridice peste propria sa dramă, îmbrățișînd larg întreaga condiție a ființei umane"*.

Vom încheia citînd cîteva fraze în care întreagă „filosofia" lui Bruegel este exprimată într'un mod convingător, poate și pentru adversarii apriorici, ai acestui punct de vedere. *„Tablourile lui, fie că înfățișează un colț de peisaj, niște jocuri de copii sau o imensă și strivitoare alegorie, deschid totdeauna perspective întinse, situiază crîmpeiul de viață pe care îl reprezintă într'un cadru cosmic, cu prelungiri către infinit, cu ferestre largi, către zări"*.

„Omul nu mai apare legat de un colț de lume, într'o atitudine oarecare, fără legătură cu sensul obscur și adînc al destinului său, ci se inserează în lanțul ireversibil al vremii, în mijlocul unei zări de lume disproporționată în raport cu el, într'o lumină ce pare revelatorie pentru semnificația lui de ins rătăcit în cosmos".

M. NĂDEJDE

ARISTIDE BLANK: „La rhapsodie des Dieux".

Legendele lui Omer au fost uneori prilej de noui inspirații. Mitologia greacă a renăscut și ea de multe ori în creații moderne. Jules Lemaître a știut acum cîteva decenii să dea o savoare și un înțeles plin de artă acestor legende de altă dată. Fantezia d-lui Blank, sce-

nariu de cinema și operă dramatică în acelaşi timp, reia legenda rătăcirei și întoarcerei lui Ulisse.

S'ar părea că „adevărul istoric" al legendei ar împiedeca inițiativa și originalitatea oricărui scriitor care ar voi să o reia și să o prelucreze. D-l Blank demonstrează că această prejudecată e falsă. Spiritul creator poate stiliza și da viață nouă oricărei legende fixe. Un amănunt de psihologie, o anumită atitudine față de eroi sau chiar față de legenda în sine, poate da haină nouă și umple de interes zvonul istoric al unei peripeții legendare. Atunci, cunoașterea eroilor și a temei de bază adaogă numai o atmosferă de familiaritate; parcă ar fi vorba de tipuri pe care le-ai cunoscut și ai vroi să știi cu interes ce-au mai fost în stare să facă; parcă totul s'ar petrece în niște locuri care, cu toată vastitatea și impreciziunea lor, ar părea cunoscute de demult, precum locurile copilăriei și ale primelor visuri.

In fantezia sa, d-l Blank, fără să altereze substratul legendei și reminiscențeie ei eroice, utilizează mijloace artistice moderne, prin mijlocul cărora dă un interes viu legendei și o încadrează în psihologia de azi pe care o trăim și deci o înțelegem și o apreciem mai mult.

Un vis al lui Ulisse, este concretizat. Un personaj care e „Visul" îl conduce pe erou în lumea umbrelor, cu care prilej se trec în revistă eroii atitor legende care constituesc din copilăria noastră lumea de basm din copilăria omenirei: Centaurii, Caron, Stixul, Cerberul, Prometeu, Sisif, Danaidele, la un loc cu Sofocle, Shakespeare, Goethe, Beethoven, Voltaire..., într'o confraternitate pe care numai lumea umbrelor o poate realiza.

Tabloul cu noul amor dintre Penelopa și Ulisse, dă acestei fantezii cheia artistică; Penelopa transfigurată pentru a putea urma de nerecunoscut pe fiul ei Telemac urmărit de pretendenți, se întîlnește cu Ulisse, fără ca nici unul din ei să știe cine-i celălalt și se îndrăgostesc unul de altul. Regăsirea lor de mai tîrziu, în cămin, nu devine o realitate sufletească decît în clipa în care se regăsesc în ei, pe cei doi necunoscuți îndrăgostiți din apropiere de Pilas.

Prin aceasta, regăsirea Penelopei și a lui Ulisse nu-și menține caracterul de monotonie burgheză și conjugală, căci fidelitatea lor capătă viață, paradoxal dar adevărat, tocmai prin seva ei de infidelitate.

Scrisă cu o pondere și o sobrietate adecuată genului, fantezia d-lui Blank are și reale însușiri de stil. O nuanță de clasicism pur, dă culoarea cuvenită atmosferei în care se desfășoară fantezia. De multe ori o fină ironie dă „zeilor" și împrejurărilor legendare un caracter voit grotesc, care amuză și dă cărții un parfum și o savoare de superioară delectare.

DEM. BOTEZ

ALEXANDRU MARCU: Ugo Foscolo, București 1940.

Activitatea amplă și roditoare a d-lui Prof. Alexandru Marcu, în domeniul cercetării literaturii și culturii italiene, însemnează un popas înconjurat de meritatul succes, cu *Ugo Foscolo*, cartea sa cea mai recentă, în care pasionatul italienist și emeritul cercetător ne prezintă pe „cel mai îndrăgostit de frumusețea atică, din poeții lumii moderne". Scopul apariției acestui studiu, ne lămurește d-sa, se datorește constatării că numele lui Ugo Foscolo este cu totul necunoscut printre noi, iar o asemenea necunoaștere îndepărtează principial posibilitatea de inițiere în acel complex fenomen literar, care este Neo-Clasicismul italic".

Metoda de prezentare a poetului (încadrat în epoca sa și în rețeaua de influențe a literaturilor romantice ale nordului, engleză, germană), face din studiul de față un reușit eseu de literatură comparată și o documentată monografie literară.

Acel pe care opera lui îl plasează printre primii poeți moderni ai Italiei, arzătorul romantic și cîntărețul pasionat al însoritei Zante, fusese văzut petrecîndu-și cu exclusivitate viața, în mijlocul numeroaselor intrigi amoroase. Temperamentul de două ori sudic (tatăl, venețian; mama, greacă), dovedi mai tîrziu nevoia de acțiune entusiastă pentru cauza generoasă a libertății. Ofițer în armata lui Bonaparte, Pavia cunoscut în 1809 pe profesorul de elocință Niccolo Ugo Foscolo. Din pricina invidiilor se refugiază la Florența; apoi în Anglia, din pricina opresiunii austriace, unde pășește în ultima călătorie.

Activitatea poetică a lui Foscolo a cunoscut culmi lirice de vibrări, în ode și sente. Romanul sentimental, patriotic *Le ultime lettere di Jacopo Artis*, reia tema lui Werther, adăogînd nostalgia patriei pierdute. Anul 1807, văzu apariția poemului celor 295 de endecasilabi, *Dei Sepolcri*, în care preromantismul italian își recunoaște mentalitatea. Cîțiva ani mai tîrziu, convins că Patria îi cere brațul soldatului, poetui nu va sfîrși niciodată poemul frumuseții eterne, *Le Grazie*. Autor dramatic (tragediile: *Tieste*, *Ajace* și *Ricciarda*), și îndrumător literar (studii despre Dante, Petrarca, Boccacio), Ugo Foscolo reușește să rămînă un scriitor de tranziție, clasic ca formă și romantic ca inspirație, și în acelaș timp „unul dintre cei mai inspirați purtători de cuvînt ai Iluziei, în lumea Poeziei".

Scrisă cu o mînă de maestru al verbului și prezentată într'o distinsă ținută grafică, *Ugo Foscolo* este cartea amatorului de artă și a cercetătorului în țara literelor.

MIHNEA GHEORGHIU

MIRON CONSTANTINESCU: Cauzele răscoalei lui Horia, încercare de sociologie istorică. Biblioteca Economică, 21. București, 1940, 49 pagini.

Broșura d-lui Miron Constantinescu, tratează, un subiect despre care se poate spune fără exagerare că e de o actualitate arzătoare: cauzele pentru care Horia și iobagii lui s'au răsculat împotriva feudalilor maghiari. Pentru a ne face să înțelegem această răscoală, d. M. Constantinescu, este obligat să facă o lungă expunere asupra evoluției sociale și politice a Transilvaniei, din timpurile cele mai vechi și pînă în secolul al XVIII-lea. D-sa analizează condițiile strategice ale ținutului unde a avut loc răscoala, apoi condițiile sociale ale Transilvaniei în general, și arată cum afară de baronii unguri și de clerul mare, țăranii transilvăneni mai erau exploatați și asupriți și de Romînii desnaționalizați trecuți la maghiarism. De partea iobagilor nu erau decît meșteșugarii, și, în unele cazuri, clerul dela țară.

Răscoale în Transilvania au fost numeroase. Ceea ce distinge răscoala lui Horia de celelalte este faptul că de astă dată e vorba de o mișcare într'o țară în care comerțul și industria sînt în plină dezvoltare, iar eliberarea de sub jug a țăranilor este în perfect acord cu progresul economic. Totuși, mișcarea eșuează, din cauză că burghezia comercială, sperînd să cadă la înțelegere cu feudalii, n'a sprijinit-o, iar țăranii singuri nu puteau s'o ducă la capăt. Va mai fi nevoie și de alte mișcări ale ei, pentru ca țărănimea ardeleană să scuture însfîrșit jugul feudalismului.

Demonstrația d-lui Miron Constantinescu, este bine închegată și izbutește să convingă în totul pe cititor. Este foarte îmbucurătoare opera aceasta maură a unui tînăr, care nu mai poate fi numit începătoor.

IORGU IORDAN: Sufixe romînești de origine recentă (neologisme). Extras din *Buletinul Institutului de Filologie Romînă*, Iași, vol. VI.

Buletinul anual pe care-l scoate d. prof. Iorgu Iordan, cu concursul elevilor săi este anul acesta în întîrziere. Avem însă sub ochi un extras după primul articol, datorat directorului publicației, care a putut fi tipărit mai înainte. E vorba de o importantă contribuție, atît in ce privește cantitatea (59 de pagini), cît și calitatea, la studiul sufixelor romînești și al introducerii de termeni culturali în general. Se știe că d. Iordan are mînă fericită la alegerea subiectelor: întotdeauna articolele d-sale interesează prin mai multe laturi al lor și sînt accesibile și publicului instruit dar nespecialist.

Spun aceste lucruri dela început, ca să marchez că e vorba și de astă dată de o lucrare din cele mai importante și că, lucru înțeles dela sine, concluziile autorului sînt în general juste, totdeauna noi și interesante. Dar cum nu voi putea face un inventar al rezultatelor obținute, căci ar trebui în cazul acesta să trec în revistă fiecare sufix pe rînd, voi fi silit, în mod fatal, să vorbesc mai mult de punctele unde mi se pare că ar fi de adăugat ceva (corecturi nu prea cred să se poată aduce), și n'aș vrea ca cititorul să rămînă cu impresia că această dare de seamă este negativă.

Autorul, discutînd sufixul *-adă* (în cuvinte ca *arcadă)*, socotește că în unele cazuri el ar putea fi simțit ca sufix în romînește, deși cuvintele care-l conțin sînt împrumutate. (p. 4). Pot confirma această părere, căci am auzit în București, cuvinte ca *zmeuradă*, *caisadă*, care sînt formațiuni romînești. Ca exemplu de element de origine germană format cu acest sufix se poate cita *ruladă*, nume de prăjitură.

In legătură cu sufixul *-ant* (p. 5), ar fi trecut desigur tratate și adjectivele ca *palpitant*, *marcant*, etc.

In legătură cu sufixul *-ard* (p. 9), cred că trebuia pomenit și *cumulard*, care se găsește și la Eminescu.

Alături de *protopopiat*, discutat la p. 11, se poate pune și *mareșaliat*, pe care l-am văzut de mai multe ori în ziare. Este clar că *mareșaliat* a fost făcut după *secretariat*.

Este foarte adevărat că întotdeauna la baza unui substantiv în *-ație* este un verb: *administrație* e derivat de la *administra* etc. (p. 12). Dar în graiul necorect al unor ziariști se poate întîmpla și contrariul: am citit odată într'un hebdomadar verbul *a legisla*, care este evident făcut după substantivul *legislație*, căci verbul normal este *a legifera*.

Iarăși este foarte adevărat că nu se zice *-epurare*, *operare* ci *epurație*, *operație* (p. 13). Dar atunci cînd substantivul, pentru motive explicabile în limba latină, se termină în *-siune*, nu în *-țiune*, oamenii simpli îl găsesc mai greu și le vine mult mai ușor să recurgă la infinitivul lung. De exemplu în ultimul timp s'a vorbit mult de *aderare*, și aproape de loc de *adeziune*.

La interesantele note ale d-lui Iordan privitoare la sufixul dublu *-ie* și *-iune* (p. 16), aș mai adăuga exemplul triplu *pensie*, *pensiune*, *pension* în revista „Tribuna Școalei" am întîlnit de curînd forma *religiune*, deși acest cuvînt n'are, în mod normal, decît forma scurtă; ca exemple de cuvinte numai cu forma lungă se mai pot cita *versiune*, *diversiune*.

Fripturism, după cîte știu, nu a fost creat de d-l Iorga, (p. 22), ci de parlamentarii ardeleni. D-l Iorga a vorbit numai de *mirosul fripturii*, iar Ardelenii au format de aici derivatele *fripturist* și *fripturism*. N'am impresia că acest derivat ar fi putut fi format și în vechiul regat.

La formarea sufixului *-ament*, din cuvinte ca *armament*, *echipament*, trebue să fi contribuit și limba rusă (mulți termeni cu acest sufix sînt militari, și Rușii au avut o influență serioasă asupra graiului nostru militar). Alături de dubletul *viriment* și *virament*, pe care-l citează d-l Iordan, se mai poate aminti și *apartament*, *departament*, alături de *compartiment*.

D-l Iordan (p. 28), găsește curioasă afirmația pe care am făcut-o anul trecut în această revistă, anume că sufixul *-abil* nu formează cuvinte romînești. Spuneam anume că atunci cînd vrem să facem un cuvînt în *-abil*, nu ne adresăm la rădăcinile romînești, ci la cele franțuzești sau latinești corespunzătoare. Astfel nu spunem *spălabil*, ci *lavabil*, nu *mîncabil*, ci *manjabil* etc. D-l Iordan citează totuși cîteva exemple ca *înduioșabil*, care infirmă teoria mea. Trebue deci să atenuez afirmația pe care am făcut-o: încep să apară, pe ici pe colo, formațiuni romînești în *-abil;* dar în general ele sînt produsul imaginației unui „fantezist", după propria caracterizare a d-lui Iordan. Chiar zilele trecute am auzit cuvîntul *intenabil*, nu *neținibil*.

La sufixul *-ic* (p. 30), trebue adăugată și sursa germană. Există într'adevăr cuvinte romînești terminate în *-ic* care transpun cuvinte nemțești în *-isch*. De exemplu *romanic* (în franțuzește se spune *roman);* d-l S. Pușcariu scrie *sclavic* pentru germanul *sklavisch*, expresie pe care noi nu o putem reda prin nimic, deoarece n'avem model în limbile romanice.

Nu cred că varianța cu *-er* în *patriculer*, *școler*, în loc de *-ar*, se datorește unei influențe a formelor romînești cu *-er* (ca *oier)* (p. 31), ci mi se pare mult mai probabil că avem aici o pronunțare franțuzească: *milioner*, *fonționer* etc. reproduc forma franceză vorbită, în tocmai ca *santimetru*, etc.

La cuvintele în *-ieră* formate în romînește (p. 37), mai pot adăuga pe *burtieră*, care circulă în cercurile croitorești. Nu pretind că e frumos, dar specialistelor le place.

Sufixul *-ină* cu care se formează numele femeii derivat din al bărbatului (ca *Rosettina* dela *Rosetti*, p. 43), nu are nimic comun cu *-ină* din *motorină;* am auzit adesea în București nume ca *Teodorina*, *Cerchezina* etc., dar accentul este totdeauna pe radical, nu pe sufix; acesta este de origine slavă.

Ca verb în *-fia* (p. 51), se mai poate cita *lichefia*.

Mi se pare foarte interesantă constatarea, pe care o făcusem și eu, că sufixul *-mente* n'a prins la noi decît sub forma *-almente* (p. 56): *realmente*, *totalmente*, *actualmente*, etc., se întrebuințează, pe cînd *francamente*, *eminamente* etc., au dispărut, deși în franțuzește formele fără *-al-* sînt cel puțin tot atît de întrebuințate ca și cele cu *-al-*. De remarcat că în romînește adjectivele în *-al* se întrebuințează rar, ca adverbe, pe cînd celelalte se întrebuințează în mod normal ca adverbe, fără nici un sufix: *a vorbi franc*, etc.

Cu privire la dubletul *-aj* și *-agiu*, (p. 57), e de observat că prima formă este mai mult scrisă decît vorbită. Sub influența ortografiei franceze, se scrie pe firme *stelage*, *sergiuri*, *rugiuri* de buze, etc., deși toată lumea pronunță cu *j*. Vezi și *curagios* etc. Există și cuvinte care se pronunță numai cu *g*, de exemplu *stagiu*. Ar mai fi trebuit amintită și varianta *-egiu: arpegiu*, *solfegiu*, *cortegiu* etc., evident de origine italiană.

Insfîrșit, expresia *afist* cu înțelesul de „ofițer de administrație" (p. 59), vine foarte probabil de la prescurtarea *a-ție*, întrebuințată adesea în armată (se prescurtează pînă și numele de familie: *C-tinescu* pentru *Constantinescu)*.

Cititorilor pe care i-au interesat aceste cîteva observații le recomand să citească broșura d-lui Iordan, unde vor găsi mai amplu material pentru a-și satisface curiozitatea.

AL. GRAUR

COCA FARAGO: Vulturul Albastru, Cugetarea 1940, 160 pag, in 8°.

Printre operele recomandate de Societatea scriitorilor romîni, editurilor, spre tipărire, se găseşte anul acesta volumul de nuvele al d-nei Coca Farago, a cărei carte de debut: „Sunt fata lui Ion Gheorghe Antim", lasă să se vadă destul de transparent structura de nuvelistă a scriitoarei. Genul acesta care cunoaşte de cîtăva vreme o reviriscenţă dintre cele mai îmbucurătoare pentru o literatură ale cărei condiţii climatologice nu-i permit decît respiraţiile scurte, fusese abordat pe vremea vogei romanului, din tabăra realistă a literaturii şi numai incidental, prezentînd mai mult caracterul de fragment, decît echilibrul şi unitatea, cerute unei închegări literare autonome. Dacă succesele de librărie din anii trecuţi erau — pe lîngă traducerile din literatura engleză şi americană — încă ale „romanelor", mai mult sau mai puţin propriu denumite astfel, cititorul cu exigenţe mai greu reductibile la cantitativ n'a rămas desigur fără să observe cu plăcută surprindere, apariţia încercărilor de a acorda nuvelei romîneşti explorarea unui domeniu de care fusese ţinută pînă atunci departe. „Intîmplările din irealitatea imediată" ale regretatului M. Blecher, par să fi făcut începutul. Domeniul subiectiv al clar-obscurului conştiinţei în toate treptele sale de luminozitate, era ceea ce interesa de data aceasta în naraţiune, acţiunea altădată singură atotstăpînitoare în genul epic — fiind redusă adesea la intenţie sau iluzie. Lumea onirică, fantastică şi densă, în care indivizii circulă ca bulele de aer într'o masă viscoasă — goluri al căror spaţiu e continuu rîvnit de masa omogenă a mediului fizic — e lumea acestui epic suprarealist.

O etapă ne pare că a marcat Emil Botta, în nuvela noastră, instaurînd în locul fantasticului opresiv şi hipnotic al celuilalt, — desagregarea vrăjitorească aproape, a personalităţii, în haosul unei realităţi organistice, de-opotrivă cu delirurile ori cu muzica.

Provenit din abolirea voinţelor, asemeni acţiunii coşmarelor în care obsesia imposibilităţii de a te opune forţelor nevăzute şi răuvoitoare, devine pînă la sfîrşit tortură, sentimentul straniu resimţit la citirea nuvelelor lui Blecher se transformă în cazul lui Botta, în elanul îndrăcit, de sabat, cu care e solicitată afectivitatea noastră să participe la vîrtejul demoniac al unui Bocksberg cosmic în stare să fărîmiţeze pînă la anulare, unitatea eului.

Pe aceeaşi linie, a poziţiei faţă de realism, dar cu totul contrară celor doi — Coca Farago nu utilizează nici decorul de teatru poesc, nici trucurile expresionismului — literatura din „Vulturul Albastru" e, poate fără precedent la noi, în nuvelă, o literatură (prin esenţă, prin procedee stilistice şi prin răsunetul receptiv), *simbolistă*. Fără să ne prilejuiască descoperirea viziunii globale de viaţă a autoarei, aşa cum se întîmplă în epica celor doi mai sus pomeniţi, scrisul d-nei Farago, ne dă certe şi preţioase indicii despre felul *cum* simte d-sa viaţa, parţial, clipă cu clipă.

Dela început trebue să recunoaştem „Vulturului albastru", calitatea de a fi o carte de *atmosferă*, calitate prin excelenţă simbolistă. Localizări vagi sau deloc, personagii volatile, trăind printr'un singur amănunt: un zîmbet, un gest, o privire. In cartea d-nei Farago se încrucişează nu destine omeneşti, ci atribute omeneşti, nu voinţe, ci veleităţi imponderabile, nu manifestări, ci semnificaţii. Portretele personagiilor nu sunt niciodată portrete fizice ori psihologice. Sunt simple notări subiective în legătură cu senzaţiile prilejuite de prezenţa personagiului: cum e auzit, cum e văzut fugar, sesizat într'o clipă în care reveria întreruptă spontan permite înturnarea spre alţii. Efortul de a reconstitui un personagiu nu se vede. Nici nu i se simte de altfel

nevoia. El trăieşte prin amănuntul surprins, care are din această cauză un rol în viaţa celuilalt, o biografie.

Unchiul Ştefan, avea ochi verzi, Run zîmbea, Criv era palidă. Atît. O schimbare în viaţa personagiului se traduce printr'o schimbare în amănuntul care-l simbolizează: „Privirea ei care, mai demult, nu ştia să tresară, ...îndreptîndu-se către ceva ori spre cineva, *se frîngea dela mijloc*, — cum se frîng, singure, iarna, crengile pomilor uscaţi. De cîteva săptămîni această privire nu mai *lovea*, ci părea că *se loveşte* şi se rupe...". (p. 73 — „stradă"). Procedeul acesta simplu e cu atît mai dificil cu cît mijloacele de expresie ale scriitoarei nu-s la fel de simple: senzaţiile se întrepătrund întotdeauna, dela simţ la simţ, într'un soiu de confuzie, care e, în ultimă analiză, tot una cu „corespondenţele" beaudelairiene: „*am ascultat ivirea* Lunei. Apoi am ridicat pleoapele şi am *îmbrăţişat-o cu vederea*, — (de aceea numesc întîia-i apropiere de mine „început de melodie")... (p. 81). Sau „...o linişte peste care aş fi bănuit *coborîrea unui strigăt* de spaimă ori *sborul unei linişti mai adînci*". Idemnitatea funciară a senzaţiilor, ca provenind dela aceeaşi substanţă inefabilă e ceea ce presupune procedeul corespondenţelor simboliste. Intuiţia aceasta nu se desparte de aceea pe care bergsonismul susţine că ne-o incită *durata*, esenţa realităţii. Un pasaj din „Scrisoare fără dată" (p. 125), e edificator:

„Crede, Maria, sunt clipe în care auzul e văzut, văzul auz şi amîndouă: gust amar sau acru. Buimăcirea simţurilor rezultă dintr'o anumită neînţelegere a ceeace eşti perfect în stare să înţelegi şi acel ceva nu vine dinlăuntru tău ori dinafară, ci *de peste tot, ca plutirea timpului*". De prisos să adăugăm că modul acesta vag de a resimţi durata *nu* e tot una cu a fragmenta precis, calendaristic, timpul. De altfel ne-o confirmă în „*Epilog*", un fragment din pag. 141, fragmentul final:

„O dimineaţă. Şi alta .Şi încă una. Şi seri, cîte dimineţi. Săptămîni... (Ani?) — locuri de lumină şi întuneric. Nu le mai număr".

Lumea în care trăim cu fîlfîirile de aripi ale „Vulturului albastru" e stranie şi abstruză şi mustind de sensuri revelate treptat, ca o Cabală. O anumită latură senzaţională, de hrubă cu mistere nu-i lipseşte: „Şi am plecat, uitînd să închid uşile, ca şi cum mă izgonea cineva care, după ce voiu fi plecat, avea să le închidă, pentru ca, la întoarcere să lupt în van să le deschid". (p. 122). La urma urmei, lumea aceasta e lumea cea mai propice *poeziei*. Şi nu văd dece nuvelele d-nei Farago s'ar ruşina să fie poeme, odată ce nu denumirea, ci calitatea lor interesează. Cine poate scrie: „Avea mîini gînditoare ca plantele desprinse de pămînt", nu e, de bună seamă, de mirare că întrebuinţează în proză, metoda muzicală a leit-motivului verbal. („Acolo erau aripile vieţii ei", de pildă, atît de des repetat în prima nuvelă). Numai că, redactînd aşa din necesitate internă, ne încredinţează încă odată de structura sa simbolistă (procedeul e utilizat aproape exclusiv de simbolişti; numai ei caută muzicalitatea cu orice preţ, şi sugestia, fie chiar a monotoniei revenirii aceleiaşi impresii).

Nu putem şti dacă bucurîndu-ne de calităţile poetice ale acestei proze care te absoarbe ca visul treaz ori ca golul verticalelor prăpăstios căscate brusc sub ochi, suntem pe linia contemplatorului ce simte just. Simbolismul de altfel e preţios tocmai prin libertatea interpretării lăsată oricui îl caută.

Ceea ce ne interesează e că, în tradiţia lui Blecher — care dăruise nuvelei fantasticul avoluntarismului obsedant, construindu-i intriga din *lipsa acţiunii* (deci a voinţei), nu din acţiuni ca în nuvela epică propriu zisă; — în tradiţia lui Botta, care extinde prin exaltarea imaginaţiei, acţiunea umană dincolo de graniţele posibilului, în ireal şi absurd, făcînd din ins demiurgul iluziv al realităţii, (în fond al realităţii subiective), — d-na Coca Farago — tînără şi ea — introduce în nuvelă (cel puţin în cea romînească) nărăvul pe care-l gua-

tăm şi apreciem, al autonomiei sentimentelor desprinse de personagii. Dacă *epica* aceasta fără erori e *lirică*, puţin ne priveşte: literatura Cocăi Farago nu e, din pricina imixtunei genurilor, mai puţin încantaţie.

ION FRUNZETTI

GRIGORE IONESCU. *Curtea de Argeş*. Istoria oraşului prin monumentele lui. Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II". Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1940, 197 pag. +55 figuri+8 scheme.

Lucrări cu caracter monografic, care să se impună prin seriozitatea şi preciziunea informaţiilor istorice, cît şi printr'o deosebită valoare a aprecierilor artistice, s'au scris relativ puţine pînă acum.

Istoria unor oraşe, ca Tîrgoviştea, Cîmpulungul, Curtea-de-Argeş, Suceava, Iaşii, ce au avut timp de mai multe veacuri o covîrşitoare importanţă politică şi desvoltare artistică neîntreruptă, nu poate fi urmărită decît prin consultarea amănunţită şi îndelungată a tratatelor generale, cu un conţinut strict istoric, sau al acelor de specialitate, în care însă monumentele, de cele mai multe ori, sunt analizate parţial. Cu atît mai puţin notele de călătorii publicate de vr'un literat iubitor al trecutului, pot servi ca mijloc de informaţie turistului doritor să cunoască adevărul istoric şi să se poată încrede într'o judecată cît mai obiectivă.

D-l Arhitect Gr. Ionescu, cunoscutul autor al Istoriei Arhitecturii romîneşti şi al Ghidului istoric şi artistic al Bucureştilor, — publicaţii ce s'au bucurat de un deosebit succes — ne dă azi din nou contribuţia cunoştinţelor sale, reconstituind viaţa istorică şi desvoltarea artistică a unuia dintre cele mai importante centre romîneşti din trecut.

Cu studiul „Curtea de Argeş prin monumentele lui", se începe seria unor lucrări monografice, concepute într'un spirit nou. Lucrarea D-lui Gr. Ionescu, nu este propriu zis un ghid, din categoria acelora în care vizita oraşului este repartizată pe itinerarii. D-sa nu urmăreşte să îndemne călătorul să parcurgă şi să vadă cît mai mult, în timpul cel mai scurt. Autorul şi-a propus să ne dea în această lucrare ceva mult mai serios, un îndreptar care să nu intereseze numai pe turişti, ci pe toţi acei iubitori ai trecutului nostru artistic, care vor fi bucuroşi să găsească monumentele analizate pe baza întregului material istoric şi artistic, cunoscut pînă acum.

Fără a consacra un capitol special desvoltării oraşului şi importanţei lui, ceea ce nu ar fi fost de loc lipsit de interes, autorul îşi începe direct studiul său prin prezentarea monumentelor celor mai interesante — Curtea Domnească, Biserica Sfîntul Nicolae Domnesc, Biserica Sîn Nicoară, Biserica Olari, Biserica fostei Mînăstiri a Argeşului — pe care le însoţeşte de explicaţii tehnice ample şi precise. Dacă în prezentarea monumentelor, studiul asupra bisericii Olari, nu ar fi intervenit să întrerupă ordinea cronologică, (dat fiindcă biserica, ca structură — după cum afirmă autorul — se înrudeşte mai mult cu acele construcţii moldoveneşti, din vremea lui Ştefan-cel-Mare, iar ca dată „nu trece dincolo de ultimul sfert al veacului al XVII-lea"), s'ar fi putut urmări, în mod firesc, evoluţia arhitecturii munteneşti între sec. XIV—XVI-lea, cu aplicaţie practică asupra monumentelor celor mai semnificative pentru această epocă. In restul lucrării, autorul îşi întinde cercetările spre celelalte edificii religioase din oraş, interesante şi atrăgătoare prin înfăţişarea şi decorul lor pitoresc (Sfinţii Voevozi, Sfinţii îngeri, Adormirea Maicii Domnului, Biserica Brad-Botoşani), cît şi asupra celor din împrejurimi (Biserica din Valea Danului, Cetatea Poenari).

Cu seriozitatea-i obişnuită, problemele cele mai variate şi mai însemnate, în legătură cu datarea edificiilor şi cu identificarea ctitorilor, sunt luate în discuţie şi comentate de autor. In reconstituirea datelor istorice, se adresează isvoarelor de prim ordin, căutînd întotdeauna să pună de acord datele oferite de inscripţii şi publicaţii cu produsul observaţiunilor sale, directe şi al analizelor făcute la faţa locului, asupra structurii monumentelor. Cum era şi de aşteptat, cele mai preţioase sunt rezultatele cercetărilor arhitectonice, asupra cărora părerile de specialist ale D-lui Arh. Gr. Ionescu, înfăţişează ultimul stadiu al studiilor noastre arheologice din acest domeniu.

In ceea ce priveşte celelalte arte, autorul acordă un deosebit interes picturei, insistînd mai ales asupra aspectului ei iconografic, lăsînd însă de o parte — nu ştiu pentru ce motive — artele minore.

Lucrarea este completată printr'un capitol cu inscripţiile mai importante ce se găsesc săpate pe pisanii şi cu numeroase planuri şi fotografii ce redau diferitele aspecte ale arhitecturii, sculpturii şi picturii.

Interesul crescînd ce se acordă dela o vreme publicaţiilor pentru turişti, ne lasă să credem că şi celelalte oraşe cu importante şi numeroase mărturii din trecut, nu vor întîrzia să formeze subiectul unor monografii a căror apariţie se aşteaptă ca o necesitate de prim ordin.

TEODORA VOINESCU

I. PETROVICI: *Le centenaire d'Alfred Fouillée*. Extrait de la „Revue de Méthaphysique et de Morale", Paris, Armand Colin, 1939, 18 p.

Sunt cărţi al căror miez nu depăşeşte importanţa unui articol, după cum sunt articole a căror importanţă egalează cărţi. Un articol scris pentru o comemorare, fie ea şi a unui filosof, este de obiceiu un articol condamnat dela început la un ton convenţional, de panegiric. Cazul cunoaşte o răspîndire care ne ia dela început dreptul de a ne aştepta la altceva, atunci cînd ne aflăm în faţa unui articol din categoria de care pomeneam. Ne e cu atît mai plăcută surpriza, descoperind în studiul d-lui I. Petrovici, scris pentru centenarul lui Alfred Fouillée o expunere întru nimic mai prejos decît acelea care au contribuit la faima actuală a respectatului profesor academician. Profilul spiritual al filosofului francez comemorat creşte din frazele de o rară eleganţă literară, ale d-lui Petrovici, cu o preciziune, cu o distincţie care se datoreşte tot atît forţei evocatoare a autorului, cît contrapunctării continui a procedeului expozitiv adoptat de domnia-sa, cu analiza critică. Dacă în fiecare frază a d-lui Petrovici se trădează omul de litere şi retorul, în totalitatea sa studiul nu poate să nu ne confirme încă odată vocaţia de istoric al filosofiei, pe care filosoful moldovean nu şi-o poate ascunde.

Intr'adevăr, poate la nici un alt profesionist al filosofiei, de la noi, nu e mai evident caracterul de experienţă al ideilor, valoarea lor pentru viaţa spirituală a celui ce le gîndeşte, sensul lor trăit. Puţini sunt istoricii unei discipline pe care nu-i preocupă atît înşirarea chronologică a materialului, cît *biografia ideii* — dacă e vorba de filosofie — *formei* dacă arta e domeniul asupra căruia se teoretizează.

D-l Ion Petrovici e dintre aceștia. Perspectivele largi în filosofia epocii post-pozitiviste din care face parte Fouillée, se complectează în expunerea d-sale prin analogii cu gînditori din toate perioadele, din toate școlile:

„Comme philosophe *volontairiste*, Fouillée aurait pu invoquer comme devanciers, d'une part, Schopenhauer, d'autre part, Maine de Biran. Comme *évolutioniste*, il n'a pas été certainement soustrait à l'influence de Spencer. Mais c'est avec la philosophie de Leibniz que celle de Fouillée présente les plus grandes similitudes"...

Poziția *neospiritualismului* determinist al lui Fouillée e precizată prin raportarea la Wilhelm Wundt, la Charles Renouvier, Felix Ravaisson, Jules Lachelier, Boutroux și Bergson. (Pe aceste din urmă l-au anticipat unele aperçu-uri geniale ale discipolului lui Fouillée-fiul său adoptiv Jean-Marie Guyau).

Prezentată cu o claritate și cu o putere de sinteză unice, doctrina larg expusă in atîtea volume de teoreticianul *ideilor-forțe*, ocupă la d-l Petrovici, fără să fi fost sacrificat nimic din ceeace e esențial pentru cuprinderea deloc facilă a întregii concepții, doar cîteva pagini, de o densitate ce găsește totuși mijlocul să se acorde cu limpezimea.

Drama gînditorului căruia moștenirea pozitivistă îi încredințase buna păstrare a explicației deterministe, mecaniciste, a universului, începe din neputința sa de a renunța la seducătoarea teorie desuetă a liberului arbitru. Tendința sa de conciliațiune îl îndeamnă la soluția puțin paradoxală ca enunț, a neospiritualismului determinist. „Spirit" înseamnă „libertate"; si „libertate determinată" e un non-sens. Sinteza între extreme e operată la Fouillé prin intermediul ideei de libertate, care asigură libertatea în cadrul însuși al determinismului. Devenită idee-forță, ideea de a putea alege între acțiunile posibile crește pe măsură ce aspirațiile ne sunt satisfăcute, „à l'idée du déterminisme et sans sortir de ses limites". Ilusivismul concepției lui Fouillée oricît ar izvorî dintr'o ireductibilă discrepanță între postulatele pozitiviste și tendința idealistă a filosofului, capătă o însemnătate cosmică atunci cînd problema nouă care i se pune, este împăcarea naturalismului, cu idealismul. Credința că ideile noastre generoase, idealurile din subiective cum se nasc, devin odată concepute, obiective, înscriindu-se în lanțul condiționărilor acțiunilor noastre, este nu numai de natură să reabiliteze omul redus de pozitivism la conștiința demoralizantă că e „un mod de existență al albuminei", ci chiar pe Dumnezeu, odată ce forța de auto-realizare a ideei care-l concepe, îi poate oferi existență odată, cîndva. Părerea optimistă că esența realității e de natură spirituală, că mecanismul fizic e un instrument al finalității psihice, leagă filosofia lui Fouillée de momentul opus, în ritmul evoluției ideilor, tactului pozitivist: de spiritualismul filosofiei franceze actuale — cu toate că un iraționalism ca acel bergsonian e cu totul neplăcut minții disciplinate la școala lui Comte, a lui Fouillée.

Incercînd să facă oarecare dreptate acestui prea curînd uitat gînditor francez, d-l Petrovici, se întreabă despre cauzele lipsei sale de priză la public. Critica gîndirii sale, alături de critica oricărei doctrine care ar aspira la popularitate, completează cu originalitate studiul. Formulele așa de fericite găsite de d-l Petrovici pentru a exprima pregnant și succint o idee străină, fac în tot parcursul lucrării, deliciul cititorului. Iată o probă: „Nous pourrions dire, en nous servant d'une expression juridique humaine, que la finalité *règne*, tandis que le mécanisme *gouverne*".

Să fie pînă într'atîta verificabilă dependența strictă dintre soliditatea gîndirii și claritatea expresiei? Boileau a fost deci, enunțînd aceasta, mult mai adînc decît îl socotim de obiceiu...

ION FRUNZETTI

ALEXANDRINA ENACHESCU-CANTEMIR: Portul popular rominesc. I. Porturi din deosebite ținuturi romînești. Craiova, Scrisul Romînesc, 1939. 12 pag. + 140 planșe.

Orice efort închinat mai bunei cunoașteri a artei noastre populare ne bucură întotdeauna. Apariția lucrării de față, întocmită din îndemnul M. S. Regelui și sub îngrijirea d-lui Prof. Gusti, și publicată în condiții strălucite, ne satisface în deosebi. Este prima oară cînd portul nostru popular formează obiectul exclusiv al unei publicații importante și nu-i greu de înțeles, cît de mare este golul pe care aceasta îl umple.

Firește, într'un teren puțin cercetat, nu se poate spune, dela prima dată, ultimul cuvînt. Lipsesc lucrările cu un caracter mai modest, care să privească în amănunt subiectul, facilitînd opera de sinteză. Lipsesc, cu alte cuvinte, monografiile pe regiuni, în care costumul popular din diferitele părți ale țării, în care el s'a păstrat mai frumos și mai nealterat, să fie cercetat cu minuțiozitate, sub toate aspectele. Autoarea lucrării de față, cunoscînd dificultățile ce-i stau în cale, și-a circumscris cu înțelepciune, misiunea, limitîndu-se a ne prezenta un repertoriu, foarte bogat, adunat cu grije de adevăr, clasat cu pricepere și însoțit doar de o notă introductivă. Acest prim volum, năzuește să arate care este aspectul general al portului țărănesc — am spune compoziția sa — pe regiuni. In cel următor se vor înfățișa detaliile costumelor și tehnica lor.

Pentru reproduceri se întrebuințează litografia în culori, după desene făcute de eleve ale autoarei. Am fi preferat fotografia în culori, cu atît mai mult, cu cît, în ultima vreme, tehnica ei a atins și la noi în țară, gradul de perfecțiune la care se ajunsese în Apus. Ori cît, fotografia înșeală mai puțin decît desenul, mai ales cînd acesta nu e totdeauna dibaci. Sperăm că din planșele celui de-al doilea volum, cel puțin o parte vor fi fotografii, prezentîndu-ne astfel, într'un mod mai puțin pretențios poate, dar mai aproape de aspectul real, ceea ce mai rămîne de prezentat. Ar fi bine, de asemenea, ca acest volum să fie însoțit și de o tablă de ilustrații, în care să se descrie și să se comenteze, dacă se poate, subiectul planșei, așa cum se face în lucrări similare din străinătate.

Așteptăm nerăbdători publicația completă și suntem siguri că această bogăție de material, pusă la dispoziția cercetătorilor noștri de specialitate, nu va întîrzia să dea roade.

M. NĂDEJDE

Arhim. ATHANASIE DINCĂ: Sfintul Teodor Studitul. Viața, activitatea și operele sale. București, Tip. Carpați, 1940; 99 p. și 1 hartă.

Cercetările teologice s'au îmbogățit de curînd cu o nouă lucrare meritorie, avînd ca subiect prezentarea vieții, activității și operelor marelui luptător al creștinismului, Teodor Studitul.

Cartea aceasta, al cărei autor este Arhimandritul Athanasie Dincă, ne poartă, concomitent cu descrierea vieții lui Teodor Studitul, prin întreaga frămîntare, provocată creștinismului în veacurile VIII și IX, de către iconoclaști, care reușiseră să-și asigure sprijinitori, atît printre împărații bizantini, cît și în rîndurile înaltelor fețe bisericești.

In această epocă de grea răspîntie pentru Biserica de răsărit s'a ivit Teodor Studitul, neînfricatul luptător al lui Hristos, cutezînd să înfrunte pe cei mari, să le desvălue greşelile, să le înfiereze şi în acelaşi timp să propăvăduiască prin viu grai, ori prin scris, dreapta credinţă.

Intr'o limbă aleasă, plină de parfumul arhaismului, Arhimandritul Athanasie Dincă, ne poartă prin timp şi spaţiu, făcînd să se perinde pe dinaintea ochilor noştri oameni şi locuri, desprinzînd din mijlocul lor pe aprigul şi dîrzul soldat al Mîntuitorului, Teodor Studitul, care prin însuşirile sale alese şi prin tăria credinţei, a reuşit să facă din ctitoria dregătorului Studius, acel focar al creştinismului care a fost mînăstirea Studion, din capitala Bizanţului.

De aici, din mijlocul ucenicilor săi, ca şi din cele trei surghiunuri ale sale, a răspîndit Teodor Studitul lumina adevărului şi sfaturile pentru păstrarea regulilor călugăreşti, pînă în ceasul său din urmă, cînd simţindu-şi sfîrşitul apropiat „cu mîini tremurătoare îşi scrie diata, ca să rămîie călugărilor în veac călăuză de credinţă tare şi neclintită şi piatra cea din capul unghiului pentru sfintele orînduieli monahiceşti".

Viaţa şi faptele lui Teodor Studitul, în prezentarea Arhim. Athanasie Dincă, scrisă pe înţelesul tuturor, fără să fie un studiu erudit, ni-l dovedeşte pe autor familiarizat cu cercetările ştiinţifice şi mai ales cu acel simţ al discernerii materialului documentar.

In liniştea chiliei sale dela mînăstirea Căldăruşani, al cărei egumen este, Arhimandritul Athanasie Dincă şi-a ordonat însemnările culese din cercetările în biblioteci, cînd ca monah şi-a îndreptat gîndul către închegarea în slove alese a vieţii acelui frate întru cin, marele Teodor Studitul.

Cu pregătirea pe care ne-o arată lucrarea aceasta, putem nădăjdui din partea autorului vieţii şi faptelor lui Teodor Studitul, noui cercetări, în care să întîlnim îmbinată frumuseţea stilului cu aparatura ştiinţifică proprie studiilor.

Bogatei liste bibliografice, cuprinzînd operele lui Teodor Studitul şi cărţile cu referinţe asupra vieţii şi activităţii sfîntului, îi adăogăm: *Kanon către prea sfînta Născătoare de Dumnezeu, alcătuită de sfîntul Theodor Studitul. Din orînduirea Inalt Prea Sfinţitului Arhiepiscop al Sucevei şi Mitropolit al Moldovei, Cavaleriu a multor ordine D. D. Veniamin Kostachi. Acum întiia oară tipărit.* In tipografia Sfintei Mitropolii, Iaşii, 1838, 26 p.

O a doua ediţie a apărut, tot la Iaşi, la 1 Ianuarie 1842, broşura avînd 13 pagini. Ambele au ca traducător pe *„mult păcătosul Gheorghie"*.

Ca încheere subliniem în mod deosebit, reuşita descriere fizică şi psihologică a lui Teodor Studitul, închegată de Arhim. Athanasie Dincă, pe baza iconografiei şi a amănuntelor culese din mărturiile contimporane.

Pentru ilustrarea acestei afirmaţii, cităm:

„Rîvnitor, pînă la jertfa de sine, în păstrarea credinţei şi păstrător cu scumpătate al predaniilor, al bunelor obiceiuri şi al părinteştilor datini.

Indrăzneala firii se împletea la el cu o adîncă cunoaştere şi cumpănire a lucrului, cu temeinica ştiinţă a învăţăturilor profane şi cu neîncetată cercetare a Sfintei Scripturi, a scrierilor Părinţilor şi a haghiografiei...

Inimă caldă şi duioasă, ca o cămară a dragostei, cînd mîngîia sau cînd vorbea dela suflet la suflet".

Cînd Arhim. Athanasie Dincă se închee cu o hartă a locurilor unde şi-a trăit viaţa de luptă şi surghiun Sfîntul Teodor Studitul.

AL. IORDAN

ECATERINA ŞT. PISCUPESCU: *Literatura slavă din Principatele Romîne în veacul al XV-lea.* Bucureşti, Tip. Cărţilor Bisericeşti, 1939, 135 pag. + 9 pl.

Iată o carte despre care am fi fost bucuroşi să scrim cuvinte de laudă căci în ea se tratează un subiect care-şi aşteaptă de mult deslegarea definitivă; fondul ei însă ne determină să facem contrariul.

Din capul locului trebue să afirmăm că autoarea se dovedeşte cu totul nepregătită pentru tratarea unui subiect ca cel pe care l-a ales, atît din punct de vedere metodologic, cît şi informativ.

Cartea d-nei E. Piscupescu, cuprinde două părţi: în prima (pp. 1—49), se face o privire retrospectivă asupra relaţiilor istorice şi culturale romîno-sud-slave, pînă la sfîrşitul veacului al XV-lea, iar în cea de a doua se dă o listă a manuscriptelor slave, din această epocă, aflate la Academia Romînă.

Să analizăm pe scurt aportul autoarei, în acest îndoit domeniu.

Problema relaţiilor romîno-sud slave a făcut obiectul a numeroase studii, aparţinînd atît cercetătorilor romîni, cît şi străini, multe dintre ele constituind lucrări de bază pentru orice nouă investigaţie, dar pe care d-na E. Piscupescu se dovedeşte a nu le fi cercetat.

In elaborarea lucrării sale, autoarea s'a bizuit doar pe cîteva studii învechite ale unor cercetători ruşi, pe care le-a utilizat la maximum şi a unor păreri, deasemenea ieşite din uz datorite cîtorva autori romîni.

Nimic aproape din ceea ce au produs istoricii, istoricii literari şi filologii zilelor noastre, nu este amintit în cartea d-nei E. Piscupescu, fapt care-i situează lucrarea în rîndul acelora apărute cu mai bine de patru decenii în urmă.

Cît priveşte metoda de lucru a autoarei, nu putem spune decît că e de aceeaşi calitate ca şi materialul informativ.

Din noianul de exemple ce s'ar putea aduce în sprijinul celor afirmate, vom spicui doar cîteva, spaţiul nepermiţîndu-ne o desvoltare mai largă.

La pagina 8, d-na E. Piscupescu, afirmă: *„Romînii sunt pomeniţi pentru prima dată în Moldova la anul 1150, într'o cronică rusească"*, fără a da nici o indicaţie despre ce cronică e vorba, şi anume de cronica lui Nestor, apărută şi în traducere romînească, în colecţia de *Izvoare*, editată de G. Popa-Lisseanu.

Ca o axiomă, autoarea afirmă la pagina 9: *„Poporul şi limba romînă s'au format din contopirea elementelor daco-trace cu cel roman — fără amestecul factorului slav — pe teritoriul Olteniei, Banatului şi sud-vestul Transilvaniei"*.

Intrebăm pe autoare: Poporul romîn s'a format doar pe acest teritoriu, iar limba vorbită de Romînii din afara acestor hotare stabilite de d-sa, cum a luat fiinţă?

Vorbind de şcoala domnească înfiinţată la Suceava, în anul 1402, şi amintind că unii cercetători i-au redus valoarea educativă, d-na E. Piscupescu, inaugurează un sistem nou de indicaţie bibliografică, şi anume: *A. Xenopol: Istoria Romînilor, vol. III, pp. 663—667; şi alţii.* (p. 33).

Ne oprim aici cu exemplele „metodologice" ale autoarei, deşi am avea încă multe de spus şi trecem la arătarea lipsei de informaţii documentare, privind relaţiile istorico-culturale dintre Romîni şi Slavii sud-dunăreni.

Pentru primul capitol în care este vorba de: 1) *Conlocuirea Romînilor cu Slavii Bulgari; introducerea limbii slave în Principatele Romîne. 2) Infiinţarea mînăstirilor şi începuturile literaturii slave în*

Țara Romînească și Moldova, d-na Piscupesc[illegible] face nici o mențiune de lucrări indispensabile ca: *Ion Bogdar* [illegible]*ultura veche romînă, Buc. 1898; idem: Romînii și Bulgarii*, Buc. 1895; *idem: Dela cine și cînd au împrumutat Romînii alfabetul chirilic?* Buc. 1900; *idem: Originea voevodatului la Romîni*, Buc. 1902; *B. P. Hașdeu: Limba slavică la Romîni, pînă la anul 1400*, în *Traian*, 1869—1870, *Columna lui Traian*, 1882; și *Cuvente*, vol. II; *Ilie Bărbulescu: Istoria literaturii și gramatica limbii bulgare vechi*, Iași, 1930; *idem: Romînii față de Sîrbi și Bulgari*, Buc. 1905; *idem: Fonetica alfabetului civic în textele romîne...* Buc. 1904. *G. Muranu: Din Nichita Acomiatos Honiatul...*, Buc. 1906; *idem: Istoria Romînilor din Pind. Vlahia Mare 980—1259;* Buc. 1913 *V. Pîrvan: Începuturile vieții romane la gurile Dunării*. Buc. 1923; *Anton Velcu: Contribuții la studiul creștinismului*. Buc. f. a.; *C. Brătescu: Numele vechi ale Dobrogei...* Buc. 1919; *C. C. Giurescu: Despre Vlahia Asaneștilor*, Buc. 1931; *N. Drăganu: Romînii în veacurile IX—XIV...*, Buc. 1933; *idem: Vechimea și răspîndirea Romînilor...* Vălenii de Munte, 1934; *G. I. Brătianu: Recherches sur Vicina et Cetatea-Albă*, Buc. 1935; *Th. Capidan: Elementul slav în dialectul romîn*. Buc. 1925; *idem: Romanitatea balcanică*, Buc. 1936; *N. Iorga: Istoria literaturii religioase a Romînilor pînă la 1688*. Buc. 1904; *N. Dobrescu: Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintîi mînăstiri din țară*, Buc. 1906; etc. etc. Ca să nu mai amintim și de nenumăratele monografii speciale.

Cît privește cel de al doilea capitol care tratează despre *cultura Slavilor de sud pînă la căderea lor sub Turci, despre activitatea lui Nicodim în Muntenia și a lui Țamblac în Moldova, și scrierea și înlocuirea manuscriselor slavo-romîne*, golurile sunt tot atît de numeroase.

Dintru început trebue să evidențiem că d-na E. Piscupescu nu utilizează nici un autor sîrb sau bulgar, și slavă Domnului că ambele popoare au destui cercetători pentru aceste probleme; cît despre Romîni, care îi erau mai accesibili, nu pomenește nimic de studiile: *Ion Bogdan: Diploma bîrlădeană...* Buc. 1889; *idem: Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*. Leipzig, 1891; *idem: Evangheliile dela Homor și Voroneț...* Buc. 1907; *idem: Letopisețul lui Azarie, Buc. 1909; idem Album paléographique...* Buc. Paris, 1926; *idem: Cronica lui Manases*, Buc. 1922; *P. P. Panaitescu: Diploma bîrlădeană...* Buc. 1932; *idem: La lit. slavo-roumaine...* Praga, 1931; *Ilie Bărbulescu, Curente literare la Romîni, în perioada slavonismului cultural*, Buc. 1928; *I. G. Sbiera: Contribuții pentru o istorie socială... a Romînilor dela originea lor încoace, pînă în Iulie 1504*. Cernăuți, 1906; Nici o amintire a fundamentalelor studii despre dialectele romînești, ale d-lor: S. Pușcariu, Th. Capidan, Tache Papahagi etc., ori a cercetărilor lingvistice ale d-lor: Al. Rosetti, Petrovici, Gr. Nandriș, Al. Procopovici, ori a eruditilor Ov. Densușianu și Al. Philippide, precum și lucrării noastre *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud*, în care autoarea ar fi putut găsi o bogată bibliografie asupra subiectului ce și-a ales.

Și acum, cîteva cuvinte despre partea a doua a cărții d-nei E. Piscupescu, cea referitoare la manuscrintele slave din Biblioteca Academiei Romîne.

Pentru această parte a lucrării se impunea ca autoarea să cunoască cel puțin indicațiile date de Al. Philippide în *Introducere în istoria limbei și literaturei romîne*, Iași, 1888, în care se găsește, la pp. 33—37, o listă a manuscriptelor cunoscute pînă la apariția acestei cărți. Dar d-na Piscupescu, se dovedește și aici tot atît de puțin informată, ca și în prima parte a lucrării sale.

Cît privește *Evanghelierul* din sec. XIII aflat la Sofia, și de care amintește la pagina 20, îl putea găsi descrierea în lucrarea lui B. Canev, despre manuscriptele din Biblioteca Națională din Sofia.

Un alt fapt ca[illegible] cere precizat este că, manuscripele slave din Biblioteca Academiei [illegible]omîne, pînă la Nr. 325, sunt descrise de A. I. Iacimirskij, în al său catalog al manuscriptelor slave, și rusești din bibliotecile romînești, catalog pe care d-na E. Piscupescu îl utilizează, fără a-l menționa întotdeauna, cum vom dovedi cu următorul exemplu: La pagina 115, descriind manuscriptul Nr. 132, autoarea afirmă că pe coperta primă a manuscriptului și anume în interiorul acestei coperte, există o notă a episcopului Pahomie al Romanului, notă ce nu se mai poate ceti, fiind acoperită de o etichetă a Academiei Romîne. Cu toate acestea autoarea reproduce acea notă. Cum a reușit totuși s'o descifreze nu o spune, de aceea ne luăm noi sarcina să arătăm adevărul. *Primo:* nici o etichetă nu acoperă nota episcopului Pahomie, deci, ea poate fi cetită de oricine. *Secundo:* d-na E. Piscupescu n'a descifrat nota de pe manuscript, ci s'a mulțumit s'o transcrie din catalogul citat al lui Iacimirskij, unde la pagina 695, se reproduce nota următoare: *O mila ta doa[m]ne mare e[ste] minunată cartja acia[s]ta plina di toa[te] de învățăturile svin[te] Pahomie epi[s]cop.*

Că d-na E. Piscupescu a transcris nota din Iacimirskij o dovedește faptul că în textul original nu găsim decît două prescurtări, lectura exactă a notei fiind: *O mila ta do[am]ne marja este minunatja carte este aciasta plină este de toate învățăturile svinte. Pahomie epi[s]cop.*

Dar, și aceasta e mai grav, nu toate manuscriptele atribuite de d-na E. Piscupescu, aparținînd secolului al XV, sunt din acest veac, o parte din ele fiind posterioare.

Nu este locul să insistăm aici, asupra acestui punct, deaceea vom închea cu o ultimă observație.

Cartea d-nei E. Piscupescu, se termină cu o listă bibliografică a lucrărilor pe care, ar vrea să spună, că le-a consultat.

Neamintirea lor la capitolele respective, nu poate duce decît la concluzia că și-a însușit din ele păreri și concluzii, fără a preciza faptul, sau că n'a consultat lucrările și înșirarea lor are de scop doar crearea impresiei de familiarizare cu subiectul.

Pe baza unei atente cercetări a lucrării d-nei E. Piscupescu, putem afirma că autoarea nu numai că nu aduce nici o contribuție, ci, dimpotrivă, are darul să creeze confuzii, chiar și asupra unor probleme deja lămurite, cum este cazul cu Gr. Țamblac.

AL. IORDAN

Bulletin linguistique, publié par A. Rosetti. Vol. VII, 1939, 195 pagini.

Apărut cu o ușoară întîrziere (în Februarie 1940), acest nou volum al importantei publicații conduse de d-l prof. Al. Rosetti, se prezintă cu un sumar mai bogat și mai variat decît toate cele de pînă acuma. Din în ce mai mult, *Buletinul* se impune în ochii străinătății ca publicația reprezentativă a lingvisticii romînești, și toți specialiștii străini care se ocupă de limba romînă îi adresează contribuțiile lor. Astfel volumul al VII-lea aduce articole de d-nii: Leo Spitzer (German emigrat), profesor la universitatea din Baltimore, U. S. A.; Alf Lombard, profesor la universitatea din Lund, Suedia; Harry A. Rositzke, de la universitatea din Rochester, U. S. A.; Eugen Seidel, German, actualmente în România.

D-l Alf Lombard, care a vizitat acum cîțiva ani țara noastră, a studiat cu acel prilej pronunțarea limbii romîne și a publicat o importantă lucrare, foarte dezvoltată, cu acest subiect. D-sa cunoaște foarte bine limba romînă, și a putut de astă dată să dea un studiu asupra

unei probleme de mare însemnătate, care cere înțelegerea profundă a structurii limbii: *Viitorul romînesc de tipul* o să cînt.

D-l Eugen Seidel, membru al Cercului lingvistic din Praga și părtaș la elaborarea metodei noi de lucru create de această grupare, studiază *valoarea timpurilor trecutului în romînește;* deși relativ numai de puțin timp în țară, d-sa a reușit să-și însușească atît de bine limba romînă, încît a putut prinde și explica nuanțele întrebuințării timpurilor, subiect foarte puțin studiat de specialiștii romîni.

D-l Harry Rositzke a studiat în laboratorul fonetic al universității din Hamburg pronunțarea a trei Romîni, și s'a oprit la chestiunea *duratei vocalelor accentuate*. D-sa a descoperit că anumite consoane romînești au proprietatea de a lungi vocalele precedente, ceea ce rezultă clar din măsurătorile pe care le publică.

In sfîrșit, d-l Leo Spitzer, colaborator asiduu al Buletinului și vechi cercetător al domeniului romînesc, se ocupă și de astă dată de o problemă de sintaxă și stilistică: întorsătura *Vine el tata*, asupra căreia aduce noi precizări, în legătură cu paralele din alte limbi.

Colaboratorii din țară ai Buletinului aduc și ei contribuții prețioase la cunoașterea limbii romîne.

D-l Iorgu Iordan, bine cunoscutul specialist de la universitatea din Iași, ridică o problemă de cea mai mare importanță pentru cunoașterea sintaxei și a stilisticei romînești, cum și pentru caracterizarea limbii literare actuale: *Intrebuințarea dativului*. D-l Iordan arată, cu o bogăție de informație uimitoare, cum scriitorii de azi introduc din ce în ce mai mult dativul în locul unui caz cu prepoziție. Demonstrația d-sale în această privință este perfectă, și cazul pare cu atît mai curios cu cît limba populară tinde din potrivă la eliminarea cazurilor în folosul prepozițiilor.

D. Const. Racoviță ne dă o importantă contribuție la cercetarea raporturilor dintre limbă și societate (acesta este singurul articol care nu se referă special la limba romînă): d-sa arată printr'o documentare admirabilă, cum cuvîntul „muncă" este pus peste tot în relație cu ideia de „suferință", în pătura asuprită a societății, iar în cea asupritoare, e pus în legătură cu ideia de „cîștig". Pentru a reproduce numai două exemple în legătură cu limba romînă: *muncă* însemna la origine „tortură", iar *lucru*, „cîștig". Teoria este demonstrată în chip elegant și convingător.

D-l Al. Rosetti are mai multe articole, și note, unul cu caracter general, *Asupra definiției fonemului*, altele mai speciale: *Asupra cauzelor diftongării spontane*, o serie de „Slavo-romanica": *Diftongarea lui e inițial în romînește*, *Tratamentul diftongilor cu lichidă trecuți din slava meridională în romînă*, și în sfîrșit o notă despre *Tratamentul grupurilor* ct, cs *în romînă*. Ca deobicei, toate aceste articole sînt perfect documentate și concluziile lor sînt convingătoare.

D-l J. Byck își continuă seria de cercetări asupra sintaxei și stilisticei romîne. De astă dată tratează construcțiile următoare: *Acordul verbului cu obiectul;* Ca acela *în funcție de calificativ; Dativul în funcție de locativ*. *Cu tot* (cu înțelesul de „cu" repetat). Subiectele tratate de d-l Byck sînt totdeauna interesante, iar concluziile la care se oprește d-sa, originale și cu perspective largi.

D-l Al. Graur atinge următoarele probleme: *Contribuție la studiul numelor de persoană în romînește: Numele în* -oiu (provin din femininele în *-oaia*), *Numele în* -u (romînizarea numelor bulgărești), *Numele în* -ulescu; *Note de etimologie romînă; Alternanța vocalică și desinența; Alternanța vocalică provocată de derivare;* ia și ea- *fonologic identici? Refaceri etimologice datorite evoluției semantice;* vre-o *în funcție negativă; Pronumele personal în funcție verbală; Calcul și etimologia populară; Note asupra bilingvismului; Asupra rotacismului; Asupra cîtorva forme de plural;* A mînca la pîine.

Urmează necrologul regretatului Drăganu, scris de d-l Al. Rosetti, și două recenzii, prima de d-l Al. Graur, a doua de d-l Al. Rosetti.

Simpla înșiruire a sumarului arată ce diversitate de materii se găsește tratată în acest volum: nici o ramură a studiilor lingvistice nu a fost neglijată și în toate s'au adus concluzii interesante și importante.

M. VALKHOFF: Roemenen buiten hun grenzen, (Romîni în afara granițelor lor), extras din *Revista Societății regale olandeze de Geografie*, 1940, p. 248—259.

Autorul, specialist în limbile romanice, profesor la Universitatea din Amsterdam și excelent cunoscător al limbii romîne, s'a ocupat altă dată de problema Transilvaniei și a Dobrogei. De data aceasta, constatînd că se vorbește mult de minoritățile ungară, germană, sîrbă, ucraineană, bulgară din Romînia, dar foarte puțin de minoritățile romînești din alte țări, prezintă un studiu asupra acestei probleme. După ce amintește de cercetările făcute asupra limbii Romînilor de peste granițe de d-l Sever Pop, autorul *Atlasului lingvistic al Romîniei*, d-sa tratează pe scurt chestiunea Macedo-Romînilor, a Megleno-Romînilor și a Istro-Romînilor, arătînd numărul lor și perspectivele de a se menține pe care le au, apoi discută mai amănunțit situația Romînilor din Republica Moldovenească.

Este vorba mai întîi de originea acestor Romîni, colonizați peste Nistru în secolul al XVII-lea și de vicisitudinile istoriei lor pînă în 1924, cînd s'a înființat actuala republică autonomă. Apoi ni se arată amănunțit condițiile de viață de acolo, colectivizarea agriculturii, industrializarea țării și dezvoltarea producției de tot felul (broșura conține și două hărți, dintre care una economică). Aflăm astfel că principalele surse de venituri ale Republicei sînt podgoriile și cuptoarele de var: se produce un vin de masă foarte căutat (40 la sută din toate podgoriile Uniunii Sovietice se găsesc în Republica Moldovenească), iar varul care se fabrică acolo (38.2 la sută din toată producția sovietică), se întrebuințează în toată Uniunea.

In ce privește limba întrebuințată, aflăm că la început s'a încercat, sub imboldul unui oarecare L. A. Madan, crearea unei limbi literare pe baza dialectului local și în opoziție cu limba romînă literară. Era vorba de o încercare „hiperpuristă" cum o numește d-l Valkhoff, adică se urmărea nu numai eliminarea neologismelor recente, ci chiar și a celor admise de limba noastră. De exemplu în loc de *termometru*, Madan zicea *călduro-măsurător*, ceea ce ne aduce aminte de latiniștii noștri din secolul trecut, iar în loc de *accent*, *loghitură*, adică forma regională a cuvîntului *lovitură*. Această reformă a eșuat însă. Astăzi limba oficială a regiunii este limba romînă literară, cu pronunțarea locală, și cu un mic număr de termeni administrativi și politici de origine rusă pe care noi nu-i avem.

AL. GRAUR

1940 — ANUL XXXII — Nr. 6 — IUNIE

Viaţa Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINŢĂ ŞI IDEOLOGIE
DIRECTORI: M. RALEA ŞI GH. OPRESCU
REDACTOR-ŞEF: D. I. SUCHIANU

SUMARUL:

REDACŢIA ŞI PUBLICITATEA: STRADA AL. LAHOVARI Nr. 16

ADMINISTRAȚIA:
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
BULEVARDUL ELISABETA, 29
BUCUREŞTI. I
TELEFON 5-1820

Giranți responsabili: M. RALEA și GH. OPRESCU

Viața Romînească

REVISTĂ DE LITERATURĂ, ŞTIINȚĂ ŞI IDEOLOGIE

Inscrisă în registrul de publicațiuni periodice la Tribunalul Ilfov, No. 382/938

ANUL XXXII
IUNIE 1940

TRANSCRIERI PENTRU ABECEDAR
(LA FONTAINE)

CALUL ŞI MĂGĂRUŞUL

Un măgăruş se'ntoarce dela moară,
Şi, deşelat de multa lui povară,
Se opinteşte greu la o căruţă
Cu sacii de mălai şi de tăriţă.
Alături de gingaşul animal
Păşeşte sprinten şi un cal.
Şi, amîndoi, mergînd au povestit,
Unul fudul şi celălalt smerit,
Pînă ce bietul măgăruş
S'a poticnit într'un alunecuş,
Căzînd subt roţi în aşa fel
Că s'a surpat căruţa peste el.

El s'a uitat la cal şi, rugător,
Ceru să-i dea o mînă de-ajutor.
„Calule, ruga e cuviincioasă"
Ofta rănitul. „Ţie nu-ţi prea pasă
„Dacă mi-ai lua niţel din greutate,
„Lăsîndu-mi mie numai jumătate.
„Sarcina ta-i din cale-afară
„De ne'nsemnată şi uşoară.
„De nu m'ajuţi, să ştii că mor,
„Nemai putînd mişca nici un picior".

Dar calul chibzuia pe îndelete
Și măgărușul sufletul și-l dete.

Stăpînul lor, de bună seamă,
Ia calul de căpăstru și-l înhamă,
Croit cu biciul, usturat pe șale.
Acum, pe lîngă sarcinile sale,
Căruță răsturnată și povară,
Calul de-asupra sacilor mai cară,
Lucru ce nici n'ar fi crezut,
Și leșul fratelui căzut.

AGONIA LEULUI

Iată leul. Însfîrșit,
Și lui ceasul i-a venit.
E bolnav și, fără vlagă,
Zace de o lună 'ntreagă.

Dar văzindu-l stins de boală,
Slugile lui se răscoală,
Tari acum, de-a'ndoasele
Și 'ndrăsnind fricoasele.
Și jivina cea mai slabă,
Ba din coadă, ba din labă,
Vrea s'arate o ispravă.
Calu-i trage o potcoavă.
Boul dă cu cornul. Rup
Din grumaz colții de lup.
Și nici miței nu-i e greu
Să se dea acum la leu.

El, cu sufletul la gură,
Agonia și-o îndură
Și, jignit, și-aduce-aminte
Slava lui de mainainte,
Cînd cu ceru'n pieptul frunții
Tremurau de el și munții.

Nu se vaetă măcar.
Dar sosind şi un măgar,
„E prea mult“, gemu Cezarul,
„Să dea'n mine şi măgarul!
„Vreau să mor, scăpare nu-i,
„Mor de două ori mai bine,
„Insă de copita lui
„Mă'nspăimînt şi mi-e ruşine“.

TUDOR ARGHEZI

LITERATURA ŞI CUNOAŞTEREA OMULUI

In mişcarea mai nouă a ideilor pedagogice, s'a formulat de cîteva ori părerea că studiul literaturilor moderne poate înlocui pe acel al literaturilor vechi, în opera de cunoaştere şi perfecţionare a omului. Ceea ce au fost literatura Greciei şi a Romei pentru cultura umanistică a Renaşterii, nu pot oare deveni literaturile naţionale ale Europei pentru un tineret care învaţă din ce în ce mai greu greceşte şi latineşte? Oare marii poeţi tragici şi comici din perioada clasică, moraliştii de-atunci sau romancierii şi esseiştii de mai tîrziu, nu pot oare înainta opera de adîncire a omului şi de perfecţionare a umanităţii în fiecare din noi? Alături de umanismul clasic nu există de fapt un umanism modern? Nu voim nicidecum a intra în detaliul acestei desbateri. S'ar putea întîmpla ca rezultatul ei să fie tocmai accentuarea solidarităţii adînci dintre literaturile vechi şi moderne. Căci a te concentra cu exclusivitate asupra literaturii moderne înseamnă a te lipsi de fundamentul ei în timp. Pot oare atunci cele două mari perioade ale literaturii europene să fie izolate una de alta? Desbaterea de care amintim a avut totuşi meritul de a arăta că gîndul umanist nu este absent din sectorul literaturilor noui. Ba chiar, acestui gînd i se datoreşte apariţia literaturilor europene în epoca modernă. Eclipsa lui într'un anumit moment a însemnat o criză. Să însemnăm în această privinţă cîteva gînduri apărute criticei şi istoriografiei mai noui a spiritului.

Cît de mult cunoaşterea omului este o notă distinctivă a literaturilor moderne, chiar faţă de acele ale Antichităţii, ne putem convinge citind în analizele pe care Aristoteles le consacră tragediei (Poetica, VI) că acţiunea, subiectul este un element mai important decît pictura caracterelor. Poetica lui Aristoteles a fost autoritatea tutelară la începutul literaturilor moderne. Puţin cunoscută şi, multă vreme, considerată ca un simplu fragment fără mare însemnătate, abia Renaşterea îi acordă locul pe care l-a deţinut de-atunci. In veacul al XVI-lea, un medic umanist întreprinde încercarea de a prelucra şi întregi doctrina poetică a lui Aristoteles. Este vorba de padovanul

Iulius Caesar Scaliger (1484—1558), care prin cele șeapte cărți ale „Poeticei“ sale oferă literaturii din epoca următoare Renașterii canonul ei indiscutabil. Deși rămas aristotelician în liniile largi ale construcției sale, I. C. Scaliger își îngădue unele libertăți față de modelul antic și, în chip foarte caracteristic, una din acestea se referă tocmai la importanța relativă a subiectului și a caracterelor în tragedie. Pentru Scaliger caracterele, și nu acțiunea, alcătuesc elementul de căpetenie al tragediei. Căci lipsite de caracter și de afecte, acțiunile ar deveni întîmplătoare, adică și-ar pierde, cum am spune noi, întreaga lor semnificație. Această înlocuire a vechiului punct de vedere aristotelic alcătuește un accent cu totul modern în opera lui Scaliger. Din această transformare a vechilor idei pornește drumul pe care va păși teatrul spaniol și elisabetan, împreună cu întregul clasicism francez.

După cum observă W. Dilthey, adîncul cunoscător al mișcărilor spirituale în Renaștere, „Poetica“ lui Scaliger și ideile pe care ea le adaugă vechiului fond aristotelic, nu sunt o apariție singulară în epoca sa. Opera umanistului padovan trebue înțeleasă ca un moment al antropologiei Renașterii, adică al acelei noui științe a omului, pătrunsă de puncte de vedere normative. A cunoaște pe om în realitatea lui morală, mai bine decît isbutise știința medievală, și a obține din această cunoaștere regulele conduitei de viață, este gîndul care circulă prin operele unui Vives sau Cardanus, Telesio și Montaigne. Scaliger adaptează conceptul literaturii acestui program al antropologiei Renașterii. In felul acesta ajunge Scaliger să modifice încă într'un punct esențial reprezentările mai vechi ale aristotelismului. Căci, pentru Aristoteles, scopul poeziei era delectarea prin imitație, în timp ce pentru Scaliger el devine împreună cu aceasta, cunoașterea omului în vederea instruirii lui morale. Noul principiu este stabilit de Scaliger încă din prima pagină a „Poeticei“ sale, unde se afirmă în contradicție vădită cu Aristoteles [1]: „Hanc autem Poesim appellarunt, propter ea quod non solum redderet vocibus res ipsas quae essent, verumtiam quae non essent, quasi essent, et quo modo esse vel possent vel deberent, repraesentaret. Quamombrem tota in imitatione sita fuit. Hic enim finis este medius ad illum ultimum, qui est docendi cum delectatione. Nanque Poeta entiam docet, non solum delectat, ut quidam abitrabantur“ (I, 1). Scopul tragediei putea fi apoi fixat prin aplicarea acestei idei generale. Tragedia ne instruește prin prezentarea chipului în care afectele determină acțiunile omenești. Cunoașterea bunelor afecte ne va face a le urma;

[1]) Julii Caesaris Scaligeri, *Poetices libri*, Genevae 1560. Opera devenită rară, în prima ei ediție, se găsește în Biblioteca Academiei Române, într'un exemplar fără foaia de titlu, care a aparținut Arhimandritului Chrysant Notara, după cum o dovedește iscălitura autografă, însoțită de data 1728, așezate la finele *Prefeței*. Dintr'o însemnare scrisă în același loc, aflăm că exemplarul a fost dăruit Academiei Grecești din București. De aci, el a trecut în posesia Colegiului Sf. Sava, care îi aplică stampila sa și o transmite colecțiilor de azi.

a celor rele ne va constrînge să le evitam: „Docet affectus poeta per actiones: ut bonos amplectamur atque imitemur ad agendum; malos aspernemur ob abstinendum. Est igitur actio docendi modus; affectus, quem docemur ad agendum. Quare erit actio quasi exemplar, aut instrumentum in fabula: affectus vero finis“. (*op. cit.* VII, III, pg. 348.

Astfel de definiții n'ar fi devenit posibile sub pana lui Scaliger, dacă el insuși n'ar fi stabilit mai înainte, împotriva lui Cardanus, a cărui scriere *De subtilitate* (1550) o atacase într'o lucrare cu caracter polemic, că treptele faptei sunt rînd pe rînd: însușirile de caracter (mores), din care se desprind affectele (affectus), cărora le urmează actele interioare (actus interiores), întregite în cele din urmă de acțiunea exterioară. Acțiunea externă este deci o consecință îndepărtată, precedată de dispoziții și afecte, care putînd fi influențate prin reprezentările poeților, conferă operelor acestora caracterul lor instructiv și moralizator. W. Dilthey a arătat, în aceiași cercetare care stabilește afinitățile gîndirii lui Scaliger cu întreaga antropologie a Renașterii, influența desprinsă din teoriile padovanului asupra tragediei în perioada barocului și a clasicismului. Prin doctrina scaligeriană a afectelor și a raportului lor cu acțiunea, se precizează legătura „dintre această *Poetică*, a cărei înrîurire a fost nemăsurată, și tragedia epocii următoare, care își găsește punctul ei central în descrierea nexului ce conduce dela dispozițiile de caracter, prin afecte, la acțiuni și în larga prezentare a întregei vieți afective“ [1]). Ceea ce Dilthey ar fi putut să aduge este că din învățătura lui Scaliger n'a trecut în creația tragică a clasicismului numai preocuparea psihologică, dar și aceia moralizatoare. Cînd, de pildă, Corneille, într'o renumită profesiune de credință, ne arată că în tragedie „succesul fericit al virtuții, în ciuda obstacolelor și primejdiilor, ne îndeamnă s'o îmbrățișăm, în timp ce succesul funest al crimei sau injustiției este capabil să ne mărească oroarea firească pentru acesta“ [2]), el reia de fapt un motiv al poeticei scaligeriene.

Cu timpul finalitatea pedagogic-moralizatoare, trecută din „Poetica“ lui Scaliger în tragedia modernă, a pălit pentru a nu mai lăsa vie decît intenția psihologic-estetică. O. Walzel, care a reluat unele din ideile lui Dilthey într'o cercetare consacrată lui Scaliger, a indicat procesul acesta de psihologizare a literaturilor moderne. Drama psihologică în contrast cu drama de acțiune are la Shakespeare, la Corneille și Racine, un incontestabil caracter moralizator. A fost rolul clasicilor și romanticilor germani, susține Walzel, să libereze drama de intenția ei moralizatoare, pentru a nu reține decît pe aceea

[1]) W. Dilthey, *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation*, 3 Aufl. 1923, pag. 433.

[2]) Corneille, *Discours sur le poème dramatique*, în *Théâtre*, vol. I, Garnier, pag. XXV. Ecouri din *Poetica* lui Scaliger, în legătură cu raportul dintre subiect și caractere, vd. și la pag. XXII urm.

de cunoaştere [3]). In tot cazul, îndată ce componenta antropologică pătrunde în literatură, ia fiinţă umanismul modern şi se menţine atîta vreme cît se perpetuează vechiul gînd emanat din „Poetica" lui Scaliger. S'ar putea scrie o întreagă istorie a literaturii moderne cu preocuparea de a arăta cum s'a desvoltat cunoaşterea omului în ele, ce regiuni noui ale sufletului omenesc au fost cucerite treptat prin operele poeţilor şi ce imagini noui ale omului au fost pe rînd impuse prin acestea. Desigur, nu putem nici măcar schiţa în aceste pagini planul îndrăzneţ al unei astfel de întreprinderi, care ar stabili unitatea vastei desvoltări procedînd dela drama elisabetană şi dela clasicii francezi, prin oratorii religioşi şi moralişti, până la romancierii veacului al XIX-lea. Toţi marii scriitori europeni dela Renaştere încoace au fost antropologi adînci: Cervantes şi Shakespeare, Racine şi Molière, Bossuet şi Pascal, Diderot, Goethe, Stendhal şi Balzac, Manzoni, Dickens şi Thackeray, Tolstoi şi Dostoewschi. Prin operele tuturor acestora şi a atîtora alţii, icoana omului devine din ce în ce mai bogată şi mai profundă. Prin ele, ştiinţa noastră despre om s'a îmbogăţit necontenit şi nu odată încîntarea pe care ne-o transmit scrierile lor, provine din caracterul lor revelator, din străfundurile morale pe care ele le descoperă spiritului curios şi investigator al lectorului modern.

Desvoltarea umanismului nou a fost în bună parte întreruptă de romantism. Romancierii germani sunt mai mult metafizicieni decît psihologi. In ce priveşte romantismul francez, aptitudinea psihologică atît de pronunţată a poporului menţine oarecum interesul antropologic în literatură, mai cu seamă în meditaţia lirică şi filosofică a poeţilor, unde se află încă o mină preţioasă de intuiţii asupra omului şi a pasiunilor lui. Dar romanul şi drama romantică scad mult, din punctul de vedere care ne interesează aci, sub nivelul producţiei clasice. Psihologia eroilor romantici devine adeseori convenţională. Creaţiuni cum sunt „Ruy-Blas" sau „Hernani" valorează mai mult prin splendoarea manifestării lor verbale, decît prin adevărul uman al caracterului lor. Intuiţiile poeţilor se menţin acum în suprafaţa pitorească a omului, studiat mai de grabă în moravurile lui externe, în caracterul său de epocă, uneori numai în costumul şi limbajul său, în ceea ce s'a numit cu un singur cuvînt „culoarea locală". Opere specific romantice, cum sunt „Capitaine Fracasse" sau „Mademoiselle Maupin" ale lui Gautier, sunt încercări de restituţie pitorescă, în care intuiţia omului rămîne destul de primitivă şi sumară. Interesant este de observat că, intr'un studiu asupra desvoltării ideii de om în romanul francez, criticul René Lalou nu poate cita, ca o etapă semnificativă din producţia epică a primelor decenii ale veacului al XIX-lea, în afară de „Volupté" a lui Sainte-Beuve,

[3]) O. Walzel, *Aristotelisches und Plotinisches bei Iulius Caesar Scaliger und Giordano Bruno*, 1916, în vol. *Vom Geistesleben alter und neuer Zeit*, 1922, pag. 70 urm.

care este din 1834, decît opere dela începutul secolului, aparţinînd prin toate rădăcinele lor secolului anterior. Căci „René" (1804) al lui Chateaubriand, dar mai cu seamă „Obermann" (1804) al lui Senancour şi „Adolphe" (1807) al lui Benjamin Constant sunt de fapt ieşite din spiritul ideologiei, adică al analizei filosofice a omului, aşa cum a fost practicată în secolul al XVIII-lea. Senancour, scrie Lalou, „a primit puternica pecete a veacului XVIII-lea: el crede în bunătatea naturală, scrie în stilul ideologilor, redactează un indice de „esseuri", răspîndite în romanul său. Senancour a primit deasemeni moştenirea clasică, după cum o atestă epigraful lui Pythagora pe frontonul lui *Obermann:* „Studiază pe Om, nu pe oameni" [1]). B. Constant aparţine deasemeni, prin toată formaţia sa, moralismului clasic. Observator lucid şi nemilos, complăcîndu-se în lucrarea de dedublare a analizei, el aminteşte mai de grabă pe moraliştii şi ideologii anteriori, decît pe romanticii care trebuiau să-i urmeze. Cît despre Stendhal, care, împreună cu Balzac, menţine conceptul literaturii ca studiu al omului, în mijlocul şi împotriva romantismului pitoresc şi convenţional, s'a spus destul cît datoreşte el ideologilor, pentru a mai fi nevoie să insistăm.

In curentele literare mai noui s'a putut observa o nouă scădere a interesului antropologic, odată cu creşterea aceluia pentru factorul estetic-formal al creaţiei. Filosoful spaniol Ortega y Gasset a putut vorbi chiar de o adevărată „desumanizare a artei moderne", a tuturor artelor, nu numai a literaturii [2]). Astfel, în artele plastice, eliminarea formelor reale şi organice, în avantajul celor închipuite şi abstracte, tendinţa spre ornamentica pură este un prim aspect al aceste desumanizări. In muzică, noul curent se manifestă prin îndepărtarea emoţiei personale, din care se alimenta întreaga creaţie dela Beethoven la Wagner, pentru a nu mai reţine decît jocul pur formal al motivelor muzicale. „Incepînd cu Debussy, muzica a început a putea fi auzită în indiferenţă senină, fără exaltare şi lacrimi". Promovarea interesului dela subiectiv la obiectiv, desumanizarea artei, este un proces care poate fi urmărit şi în literatură. Mîntuitorul, spune Gasset, a fost în acest domeniu Mallarmé. Odată cu Mallarmé poezia încetează de a mi fi un organ de manifestare a emoţiilor poetului, a visărilor sau ideilor lui. Nevoia separării dintre domenii, o anumită preocupare de puritate intelectuală cere despărţirea vieţii de poezie, care devine o îmbogăţire a vieţii, dar ceva deosebit de ea, „un continent imaginar ". Mallarmé ar fi acela care a redat teremenului de „autor", înţelesul originar: *auctor* era pentru latini numele generalului cuceritor, al acelui care adăuga patriei

[1]) R. Lalou, *L'Idée de l'homme dans le roman psychologique français*, în vol. *Défense de l'homme*, 1926, pag. 180.

[2]) José Ortega y Gasset, *Die Vetreibung des Menschen aus der Kunst*, 1925, în vol. *Die Aufgabe unserer Zeit*, tr. germ. f. a.. Pentru cele ce urmează vd. de acelaşi, *Musicalia*, în *Essais espagnols*, tr. fr. f. a.

provinciii noui. „Vocea pură și fără de nume, substratul acustic al versului, este vocea poetului, desfăcută cu totul de omul care o întrebuințează".

Să adăugăm îndată că tendința descrisă se mărginește de fapt la domeniul poeziei lirice, unde ultimele decenii au impus formula „poeziei pure". In noua mișcare a romanului european, antropologia literară a cunoscut dimpotrivă o nouă vigoare. Prin opera unui Thomas Mann, a unui Proust și Gide, pentru a nu cita decît nume dintre cele mai reprezentative, legăturile artei literare cu vechiul gînd umanistic, ivit în zilele Renașterii, s'au refăcut puternic. Prin opere cum sunt „Der Zauberberg", „A la recherche du temps perdu" sau „Les faux monnayeurs", cunoașterea omului în caracterul său complex, ascuns și contradictoriu, a făcut progrese pe care abia dacă le bănuiau marii moraliști ai trecutului. Umanismul modern nu se găsește astfel la sfîrșitul programului său. Impulsiunea primită în Renaștere este încă vie și cunoașterea omului rămîne o aspirație întrețesută adînc cu felul omului modern de a înțelege literatura.

TUDOR VIANU

ÎNMORMÎNTĂRI

Atunci, înmormîntările treceau pe străzile orașului, asemeni unor extraordinare alaiuri domnești ...

In orașul acela doar înmormîntările erau fastuoase.

Altminteri, el era o îngrămădire de case și prăvălii din care nu se putea desprinde nicio frumusețe. Un trist, un urît oraș. Iar oamenii, atît cît trăiau, își vedeau numai de treburile lor stricte și nu-și complicau existența cu niciuna din acele preocupări blestemate, care în alte părți ale pămîntului, s'au ivit, torturînd omenirea și punîndu-i uneori pe frunte nimbul nebuniei, al suferinței sau al revoluțiilor. Astfel de rătăciri, chiar în forma platonică a visării sau a nostalgiilor, n'au încercat niciodată, nici inima, nici mintea oamenilor din orașul acela. De altfel, nu era niciun lucru în lume, față de care ei să fie visători sau nostalgici. Intotdeauna bine socotiți, ei erau impermeabili față de orice întrebare sau afirmație care ar fi putut să-i smulgă, chiar pentru o singură clipă, din lumea lor precisă de doi plus doi fac patru, și să-i poarte pe tărîmurile blestemate unde totul se tulbură și socotelile nu se mai potrivesc.

Un singur eveniment reușea totuși să-i descumpănească pe acești oameni: moartea. Intrînd în împărăția-i necunoscută și spăimîntătoare, ei se lăsau deodată impresionați de toate misterele lumii, și nemai ținînd socoteală de nimic, se tulburau și deveneau desnădăjduiți, cutremurați, iar uneori patetici. Atunci, înmormîntările treceau pe străzile orașului, asemeni unor extraordinare alaiuri domnești.

Erau cele mai mărețe spectacole ce se oferiseră vreodată, spre contemplare, locuitorilor săi uimiți de atîta splendoare. Inalte, și ondulîndu-se pe arcurile lor suple, dricurile negre și grele, pline de ornamentații masive, înaintau solemn, înconjurate de o profuziune de pamblici, de flori, de colivi și de lumînări. Zeci de mașini cu motoarele în surdină, avansînd prudent ca pe marginea unei prăpăstii, zeci de trăsuri și absolut toate cupeurile orașului, colaborau la măreția și nesfîrșirea acestor cortegii. Urmărite de sute de oameni, salutate cu gesturi largi de cei care le întîlneau, ele se îndreptau spre

țința finală a cimitirelor, sub dangătul obsedant al clopotelor și în acordurile grave ale marșurilor funebre, asemeni unor somptuoase și desnădăjduite caravane ale deșertăciunilor lumești.

De ce orașul acela era atît de urît, niciunul dintre locuitorii lui nu se întrebase vreodată. Era un oraș clădit de negustori, pentru nevoile lor, și după viziunea lor asupra lumii. Cînd mai tîrziu, au dărîmat barăcile de lemn care se aflau pline de hălci de carne, de zarzavaturi, de femei și de verze putrede, în centru, în fața primăriei, și-au făcut acolo o piață pe care au vrut să ridice o statue... statuia aceasta numită a libertății, reprezentată printr'o femeie ce ținea o mînă ridicată în sus, părea mai degrabă a unei prostituate, care încetînd o clipă gesturile obscene, ia în bătaie de joc, o atitudine solemnă. Femeile din bordeluri au uneori astfel de fantezii și probabil că sculptorul se inspirase dintr'o asemenea întîmplare. Fără să fi vrut, statuia lui reprezenta realul simbol al libertății. Pentru că pe atunci, în orașul acela, și în alte multe orașe, totul era parodie.

Dar nu se născuse încă dintre negustorii lui niciun om care să gîndească asupra acestui lucru; asupra orașului cît e de urît, și asupra oamenilor lui, cît de mică le e viața. Iar dintre ei, cei care mergeau uneori în alte orașe, nu vedeau nimic din frumusețea sau măreția lor, și se întorceau acasă numai cu amintirea unor cîrciumi moderne, și a unor bordeluri perfecționate. Erau singurele lucruri pe care le cunoșteau din restul lumii și doar la acestea se gîndeau, dorindu-le, în orele de visare, și pentru orașul lor, în gradul de civilizație la care ajunseseră în alte părți.

Totuși, nu era un oraș mizerabil orașul acela. O, dacă ar fi fost un oraș mizerabil, ar fi avut cel puțin o față: aceia atît de expresivă a mizeriei. Dar nu avea nicio față, nicio expresie. Nu era nici măcar cenușiu, cum sunt unele triste orașe. Era doar o îngrămădire de case anoste, cu atît mai anoste cu cît erau mai mari. Niște pete de moloz pe fața pămîntului. Cînd unele din ele aveau o grădină de flori în față, acestea erau fără îndoială unele din cele mai lipsite de gust lucruri din cîte au fost vreodată pe lume.

Și era un oraș mare, iar casele lui, asemeni unor dureri de pîntece cărora nu li s'a găsit leacul, se întindeau multă vreme, în toate părțile, pe o mulțime de intestine, din ce în ce mai înguste, mai întortochiate, și în cele din urmă, purulente. Mahalalele erau o cloacă.

Dar viața cea multă, pulsul adevărat al orașului, mîndria lui de cetate comercială, se afla pe străzile din centru, sau pe acelea din jurul oboarelor. In unele zile ale săptămînii, de toată lumea știute, suprafețe vaste, în mijlocul sau la marginea orașului, erau acoperite de herghelii de cai, de cirezi de boi, de sute de care încărcate cu fîn, cu porumb, cu fasole sau cu lemne. Cum veneau, sau cum se scurgeau mereu spre bariere, în șiruri nesfîrșite, întreg orașul părea un obor. El era de altfel, și în sutele lui de cîrciumi, de dimineață pînă seara se trafica, și se beau aldămașuri. Doi oameni grași, îmbrăcați

în haine grosolane și cu cisme grele în picioare, după ce stăteau mult de vorbă și se măsurau cu priviri viclene, își dădeau deodată unul altuia mîna, cu degete scurte și încărcate cu inele de aur. Ca o urmare firească a acestui gest, autocamioane pline cu porci se îndreptau în viteză spre abator, vagoane de grîu erau trase de locomotive din dreptul magaziilor și înșirate unul după altul formau trenuri lungi care erau pornite în lumea largă, sau sate întregi începeau să se scoale cu noaptea în cap, și ascuțindu-și topoarele se îndreptau spre cîte o pădure pe care o abăteau la pămînt. In depărtare, coșurile înalte ale rafinăriilor se înălțau spre cer, simbol al unor afaceri și mai mari încă.

Oamenii care puneau în mișcare această uriașe mașinărie a comerțului și a industriei, evitau pe cît posibil să-și scrie numele în josul unei hîrtii. Era o operație pe care o învățaseră abia spre sfîrșitul vieții lor, și pe care nu puteau să o împlinească decît cu multă anevoință. De altfel, cițiva dintre ei nu puteau nici atît, și spre stupefacția cîte unui judecător tînăr, își girau averea de milioane cu ajutorul amprentelor digitiale, cerute de lege.

Pe vremea aceia orașul nu cunoștea decît aritmetica. Cifrele se adunau deasupra lui asemeni unor nori aduși de vînt, din care cădeau picături peste toți oamenii. Fața și mîinile lor erau acoperite de cifre ca de niște stropi grei. Unii dintre acești oameni, cei mai înzestrați dintre locuitorii orașului, erau plini de cifre ca de icre. In măruntaiele lor, aceste semne negre se înmulțeau între ele, organic, dînd apoi naștere, cînd deveneau realități terestre, la grămezi mari de butoaie de brînză, sau la stive uriașe de lemne. Cifra acestora se înmulțea în măruntaiele altui om cu cifra unor turme de oi sau a unor vagoane cu grîu, și din această împreunare totul creștea încăodată: turmele de oi, butoaiele cu brînză sau stivele uriașe de lemne. Orașul întreg părea o vastă și monstruoasă tablă de înmulțire.

Tot ce era în el se înmulțea cu altceva de alături și creștea, sau da naștere altor lucruri. In fiecare zi degetele dela mîna stîngă a oamenilor se înmulțeau cu cele dela mîna dreaptă, iar ei întorși seara acasă vărsau din chimir de trei ori atîtea icre cu cît plecaseră dimineața în obor. Sergenții de stradă cînd ridicau degetul la chipiu în fața cuiva sau a unei case, însemna că înmulțesc două cifre, iar alți oameni cînd clipeau odată din ochi, însemna că au tras o linie sigură sub mai multe cifre și că încep să le adune. Fiecare vorbă, fiecare gest al oamenilor din orașul acela făcea să se scrie pe o uriașe tablă nevăzută cifre după cifre, și ele se adunau și se înmulțeau ca peștii mărilor.

Oamenii cînd treceau pe stradă și se încrucișau, înmulțeau între ele două cifre, oricît de mici. Casele cum stăteau una în fața alteia, își înmulțeau parcă suprafețele, și valoarea lor creștea odată cu aceea a întregului oraș.

Totul se aduna şi se înmulţea în oraşul acela. Preoţii cînd ridicau mîna în sus să binecuvinteze, păreau că fac asupra mulţimei semnul înmulţirii. Pînă şi cele mai umile lucruri se înmulţeau între ele, în mod neaşteptat, cu aceleaşi fructoase rezultate pentru oamenii oraşului. Stîlpii de telegraf se înmulţeau cu pietrele caldarîmului, plămînii bolnavilor din spitale cu caii dela căruţele de gunoiu, picăturile de apă stropite vara pe străzi cu numărul copiilor vaccinaţi, orice gest, orice întîmplare ar fi avut loc, se înmulţea cu alt gest sau cu altă întîmplare, şi cifra totală care reprezenta valoarea întregului oraş creştea în fiecare secundă.

Din această cifră uriaşă fiecare căuta să smulgă cît mai mult pentru sine. Cînd doi oameni şedeau de vorbă sau se încrucişau pe stradă, e drept că ei făceau să se înmulţească între ele două cifre, oricît de mici. Dar de multe ori rezultatul acestei înmulţiri însemna o scădere pentru un al treilea, şi atunci acesta îşi lua toate măsurile de precauţiune, să nu fie jefuit. Erau împrejurări cînd cifrele nu se mai puteau înmulţi într'un loc fără ca rezultatul lor să nu scadă din altă parte; şi atunci marea bătălie începea. Dacă unul din importatorii oraşului se scula la şase şi pornea la gară să fie de faţă la sosirea primilor hamali, un altul începea să se scoale la cinci, iar alţii dela patru sau trei, şi pînă la sosirea hamalilor descărcau ei înşişi vagoanele, numai să le ia celorlalţi înainte, cu cîteva lopeţi măcar. Niciunul din aceştia nu avea o avere mai mică de cinci sau de zece milioane. Proprietari de turme, ei asistau la mulgerea fiecărei oi, şi dacă li se părea că ugerul nu le-a fost bine stors, puneau singuri mîna, dojenind ciobanii şi arătîndu-le cum să strîngă ţîţa pentru a scoate şi ultimele zece grame de lapte. Marii negustori de lemne, opreau trăsura în stradă, se dedeau jos şi culegeau din praful drumului o surcică pe care o duceau acasă să o adauge la uriaşele stive din curte. Aşa erau oamenii din oraşul acela, şi în felul acesta îşi duceau viaţa. Singura deosebire dintre generaţiile de dinainte şi acelea de după războiu, e că acestea din urmă adoptaseră casa de bani, pe cînd bătrînii îşi mai ţineau încă milioanele în saltele, dacă erau în hîrtie; în oale de pămînt, dacă erau galbeni de aur.

Niciunul dintre aceşti bătrîni şi faimoşi negustori nu se putea plînge că Dumnezeu ar fi făcut să sară din ei o aşchie ce s'ar fi dus prea departe de trunchi. Toate progeniturile acestor motani şi-au dovedit marea lor preferinţă pentru şoareci. Singele lor, care nu s'a făcut niciodată altceva, n'a fost vărsat de niciunul din ei pentru vreuna din cauzele nobile care frămîntaseră între timp omenirea, şi pentru care, în alte locuri ale pămîntului, atîtea piepturi se lăsaseră străpunse de gloanţe sau măcinate de tuberculoză. Niciun revoltat şi niciun visător nu şi-a ridicat fruntea din ţărîna, de nimic transfigurată, a acestui trist oraş. Oamenii lui ştiau numai să cîntărească. Baloturi de lînă, cutii cu untură, butoaie de vin, lumea era pentru ei o nesfîrşită înşirare de mărfuri pe care le vînturau între oraşe şi între oameni.

Şi apoi, nu erau nici ceea ce în lumea lor avea mare trecere şi se chema: oameni cinstiţi. Mărfurile lor, cînd erau destinate sărăcimii, brînza avea viermi, vinurile erau cumplit falşificate, iar ghetele aveau tălpi de mucava şi nu ţineau decît pînă la prima ploaie. Inşelau la cîntar. Văduvei cu cinci copii, venită în miezul iernei după o sută de kilograme de lemne, marele angrosist nu stătea o singură clipă pe gînduri să-i fure zece kilograme. In felul acesta, îşi făcuseră ei faimoasele averi. Dintre copiii lor, cei care au mers în oraşe mai mari şi străine, unde în vremea aceea mulţimile defilau pe străzi, impresionante, cîntînd cîntece ce păreau ale viitorului, niciunul n'a avut revelaţia, generozitatea sau nebunia, să li se alăture cu sufletul, şi întors acasă să ridice un deget de profet, ameninţînd şi înfierînd infamiile oraşului. Toţi au revenit cu un zîmbet echivoc, care în scurtă vreme avea să se transforme, continuind rînjetul, uneori de hienă, al părinţilor.

Groaznicul oraş îşi trăia în felul acesta vieaţa, nemilos şi hîd, nestrăbătut de niciun fior, neîncercat de nicio generozitate, după chipul şi asemănarea oamenilor care îl clădiseră.

Şi iată că uneori moartea se abătea deodată asupra acestor oameni. Atunci deabia ei vedeau că în lume mai sunt şi altfel de lucruri decît baloturi de lînă şi stive de lemne. Pentru cîteva ore cel puţin, banii strînşi atîta amar de vreme în saltele, căpătau o nouă şi îngrozitoare semnificaţie: aceea a inutilităţii lor în astfel de împrejurări. Astfel loviţi, ei se întrebau pentru prima oară asupra rostului vieţii, şi plini de desnădejde constatau că toată sbaterea lor a fost zadarnică. Moartea milionarilor era ca un trăsnet năpraznic care sfărîma o întreagă şi orgolioasă lume ce se credea durată pentru veşnicie. După ce digurile erau rupte în felul acesta, apele negre ale unei mări interioare, ignorată pînă atunci, începeau să tălăzuiască în ei, rar de tot, toată amărăciunea şi desnădejdea cuvintelor biblice: deşertăciune a deşertăciunilor...

In aceste ore de reculegere şi disperare, se luau hotărîrile acelor grandioase înmormîntări, menite parcă să răscumpere, într'un singur spectacol fastuos, toată meschinăria vieţii lor de pînă atunci. Oamenii îşi aduceau aminte că au lăsat marii artişti, în trecere prin oraşul lor, să cînte în faţa unor săli goale, şi ei care nu ascultaseră toată viaţa decît muzica ţiganilor, angajau muzicile militare pentru a le cînta cele mai grave şi mai simfonice marşuri funebre. Pentru înmormîntare, totul se ridica dintr'odată pe cele mai înalte trepte ale esteticii, pe care nicio întîmplare a vieţii nu-i urcase niciodată. Ei şi aduceau aminte că au străbătut satele, căutînd piei de viţel, în căruţe mizerabile, şi atunci îşi tocmeau pentru drumul din urmă cele mai scumpe şi mai luxoase dintre acele trăsuri împărăteşti care erau dricurile. Ei îşi aduceau aminte că au fost mici la suflet şi răi, sgîrciţi cu toată lumea şi cu ei înşişi, că au umblat îmbrăcaţi grosolan, murdari, cu cisme grele în picioare, şi atunci încercau

să răscumpere toată această micime a lor prin fastul fără seamăn
al înmormîntării.

Atunci, înmormîntările treceau pe străzile oraşului, asemeni
unor extraordinare alaiuri domneşti.

Din primul ceas al morţii, străzile pe care avusese loc un astfel
de eveniment erau cuprinse de o agitaţie şi un forfot continuu, ce
le făcea să semene cu sediul unui mare cartier general, în preziua
unei bătălii decisive. Acum era ultimul moment cînd oamenii mai
puteau să arate cine sunt.

Deodată, oameni începeau să alerge în toate părţile, strigînd
unii la alţii şi făcîndu-şi semne disperate.

Deodată, clopotele bisericilor începeau să sune şi vaerul lor
neaşteptat părea că anunţă cea mai mare nenorocire abătută vreodată
asupra lumii.

Deodată, trăsuri începeau să sosească din toate părţile, pline
de femei palide şi înspăimîntate.

Deodată, soseau alţi oameni care aduceau tot felul de obiecte
ciudate, şi cu gesturi calme începeau să îmbrace porţile cu draperii
negre, transformîndu-le în uriaşe sperietori.

Nimic nu era mai bine organizat în oraşul acela decît înmor-
mîntările. Ca din pămînt răsăreau o mulţime de personaje, fiecare
îndeplinindu-şi treaba lui, sîrguincios şi grav, sigur că joacă un
rol important, în misterioasa maşinărie a morţii şi a înmormîntării.

Venea întîi un popă, urmat ca un secretar de dascălul care
ducea sub braţ veştmintele aurite. El avea aerul că vine să deschidă
celui plecat porţile veşniciei. Ferestrele dela camera mortului erau
deschise, şi începea să se audă glasul preotului invocînd cerul, ieşind
odată cu mirosul de tămîie şi cu fumul luminărilor. Apoi, după
un consult grăbit al familiei în care erau luate cele mai importante
hotărîri, începeau să vină, cu figuri de circumstanţă, care nu as-
cundeau totuşi satisfacţia de a fi fost chemaţi, asemeni unor experţi,
la acest eveniment important de pe teritoriul unei parohii străine,
un preot, şi încă unul şi apoi un al treilea, pentru ca în ziua înmor-
mîntării numărul lor să crească încă. Intrînd, ei arătau faţă de titu-
larul parohiei o deferenţă de ambasadori care îşi prezintă scrisorile
de acreditare, ceea ce impresiona rudele şi le făcea să spere, că
sub protecţia atîtor puteri spirituale reunite, sufletul celui dispărut
va avea cea mai bună soartă posibilă.

După ce îşi terminau slujba, preoţii începînd să vorbească
despre cel mort, îl numeau în mod solemn: *Răposatul*. Ei aveau un
fel anumit de a arcui gura cînd pronunţau acest cuvînt: Răposatul,
sau uneori: Repausatul. Curînd mortul devenea Răposatul, toată
lumea începea să-i spună astfel, şi ar fi fost o impietate să i se
spună pe numele purtat pînă atunci. Acest nume dispărea cu totul.
Acoperit de noul titlu, ca de acela de Ministru, căruia nici intimii
nu-i mai spun altfel, Repausatul plutea spre lumea veşniciei, sub
privirile respectuoase ale celor cărora în viaţă nu li se spusese
decît pe numele lor. Dar ei aspirau, şi erau siguri că o să se spună

şi despre ei odată, cu vocea plină de respect: Răposatul. Era puţin caşicum s'ar fi spus: Excelenţa Sa.

Spre deosebire de încăperile din faţă, solemne, în care se afla Excelenţa Sa Repausatul, şi puţin stranii din pricina oglinzilor mari acoperite cu cearceafuri, în fundul curţii avea loc, în acelaşi timp, un masacru aproape. Mobilizate, slugile adunaseră anevoie toate orătăniile de prin curte, şi acum sub cuţitele lor lungi, zeci de capete cădeau fără milă. Bătînd din aripi, spasmodic, şi ridicîndu-se uneori în picioare pentru a face cîţiva paşi beţi, fără cap, găinile mureau în ţărînă, după ce prin gîtul lor ridicat spre cer, ca un deget oribil, jupuit de piele, aruncaseră minute întregi, ca un reproş adus lumii, lungi ţîşnituri de sînge nevinovat. După o oră sau două, în care timp cuţitele fuseseră reascuţite de cîteva ori, un morman de curci, de raţe, de găini şi de gişte, se afla în fundul curţii lîngă grămezile de lemne. Destinate meselor şi pomenilor ce aveau să înceapă, zeci sau chiar o sută de asemenea fiinţe, cărora uneori li se adăugau viţei, capre sau porci, plătiseră cu viaţa, în mod neaşteptat, moartea stăpînului lor de pînă atunci. Sufletele lor îl urmau probabil la mică distanţă, făcîndu-i pe lumea cealaltă o interesantă şi personală suită.

In orice caz, acest morman de trupuri neînsufleţite, putea reaminti cu succes, fantasticele înmormîntări de altădată, cînd regii işi luau cu ei în mormînt soţia, caii şi servitorii. In ultima lor clipă, oamenii acelui oraş puteau avea satisfacţia barbară, că nu gustă singuri catastrofa morţii, şi că tîrăsc cu ei în neant, o parte din sufletele peste care fuseseră stăpîni în viaţă.

Cu totul deosebite de acestea de aici, însîngerate, şi asemenea deosebiri au fost întotdeauna în viaţa acestor oameni, între spatele şi faţa vieţii lor, erau pregătirile ce se făcuseră între timp la stradă, tot mai pline de eleganţă şi de măreţie. Dintr'o trăsură nesfîrşit de lungă, o întreagă seră exotică fusese coborîtă. Mici butoaie pline cu pămînt din care se ridicau trunchiurile unor plante cu frunze late, fuseseră aşezate pe tot drumul pe care avea să-l parcurgă sicriul şi dădeau casei o înfăţişare de reşedinţă seniorială. Moartea devenea din ce în ce un eveniment mai luxos şi mai plin de solemnitate.

Intr'un loc anume destinat şi mai proeminent, de forma unui blazon, de pe draperiile negre dela porţi, un om cu mîini abile fixase iniţialele Răposatului. Literele strălucitoare, de culoarea aurului, mari şi pline de înflorituri, impresionau, aproape cît o coroană regală, şi împrumutau mortului din casă o nobleţe şi un prestigiu princiar, pe care nimeni n'ar fi îndrăznit să-l conteste, nici în gînd măcar. De această mică abilitate au profitat toţi negustorii oraşului acela, impresionînd lumea şi trecînd în moarte, cu faptele lor urîte şi cu obrazurile puhave, uitate; acoperite de mari draperii negre şi de iniţiale aurite, rămînînd astfel doar amintirea unor fiinţe ce păreau a fi fost de nobilă origină.

Dar cosciugul care era adus în cele din urmă, nu semăna el, prin înflorituri, prin poleială şi prin masivitate, cu un tron regesc? Trupurile repausaţilor, caşicum pînă în ajun nu s'ar fi frecat de tejghele şi n'ar fi mirosit a argăseală, erau aşezate în interiorul căptuşit şi moale al acestor cutii luxoase şi foarte scumpe.

Cosciugele în care erau înmormîntaţi oamenii din oraşul acela! Adevărate tezaure de artă, şi singurele asemenea tezaure în partea aceea a ţării. Din tot felul de lemne scumpe, cu grije lucrate, şi trainic, de meşteri pricepuţi, vestiţi pentru îndemînarea şi arta lor. Capacele erau sculptate şi înflorite copios, ca o adoptare a stilului bizantin la cosciuge. Poleite cu argint şi cu aur, ele sugerau, mai mult decît ar fi putut-o face orice alt obiect, ideia unei bogăţii ce îşi dă seama de puterea şi prestigiul ei în lume.

Dar ele, mai cuprindeau în acelaşi timp şi mistere. Cumpărătorilor, îngrijaţi de soarta de după moarte a celor dispăruţi; meşterii, descriindu-le calitatea şi avantajele construcţiilor lor, deveneau deodată gravi şi ciocănindu-le, urmăreau cu un deget în sus, multă vreme, sunetul emis de scînduri, avînd aerul că ar spune: Ascultaţi, acesta e adevăratul ecou al lumii de dincolo, spre care vreţi să vă îndreptaţi răposatul.

Dedesubtul acestor instrumente de abordat eternitatea, ei aşezau patru picioare, a căror scurtime nu-i împiedeca să le dea din strung o formă cît mai elegantă, îmbinînd sfera şi cu elipsa, figuri geometrice care concentrau sub cosciugul dispăruţilor imaginea astrelor şi al drumului parcurs de ele în spaţiu. Desigur că autorii acestor cosciuge, tot măsurîndu-le şi verificîndu-le minuţios, aveau iluzia unor calcule astrologice, şi ei credeau probabil că înmulţind centimetrii lungimii cu ai înălţimii, ar fi rezultat o cifră fatidică, a cărei rădăcină pătrată putea să explice, ea singură, ciclurile de viaţă, şi sfîrşitul, în concordanţă cu astrele, al celui ce avea să fie înmormîntat înăuntru; aşa cum marile întîmplări de pe faţa pămîntului sunt înscrise în dimensiunile adunate, împărţite sau ridicate de cub, ale piramidelor. Sucombînd, aceşti faraoni ai unor mărunte imperii, îşi ofereau luxul unei încăperi în care se reflectau parcă misterele de nepătruns ale lumii, pînă atunci nebăgate în seamă. Iar ca o împreunare a spaţiului şi a neantului, cu fiinţa lor trecută şi actuală, deasupra acestor moderne piramide, străluceau iniţialele lor de aur, ca un sigiliu personal pe întunecimea şi vastitatea morţii.

Cînd cosciugele erau coborîte şi duse în casă, un murmur de admiraţie trecea prin mulţimea de săraci adunaţi pentru pomană în faţa porţii. Dar marele murmur, uriaş şi confuz, părînd că provine dela întreg oraşul, nu avea să fie auzit decît în ziua înmormîntării. In acea zi, pregătirile pentru călătoria din urmă, atingeau apogeul somptuozităţii. Atunci, înmormîntările treceau pe străzile oraşului, asemeni unor extraordinare alaiuri domneşti.

In trei zile, întreaga lume fusese vestită. Clopotele bisericilor nu conteniseră să bată, lung, jalnic, ca la un ireparabil sfîrşit de lume.

Fotografia răposatului, aşa cum fusese cu douăzeci de ani în urmă, singura pe care o avea, cu guler înalt şi scrobit, şi cu sfîrcul mustăţilor răsucit pînă sub lumina ochilor, apăruse în cel mai romînesc ziar al ţării, deasupra anunţului mortuar. In veci nemîngîiaţi, uneori; alteori: sdrobiţi de durere, dar cîteodată şi ambele formule fuzionate: In veci nemîngîiaţi şi sdrobiţi de durere, Zenobia, soţie, Costel, Nicu şi Marioara copii, Doctor Titi Mihăilescu ginere, Iancu T. Iordănescu, mare viticultor, frate; Mihai Grigore şi Săftica unchi şi mătuşe, locotenent Tudorel Iordănescu nepot, precum şi familiile protopop Niculescu, Al. Grigoriu Sănătosu, Take Vasilescu (Ţară Lungă) etc. etc., anunţă tuturor cunoscuţilor (sau tuturor celor care l-au cunoscut şi iubit) încetarea din viaţă a scumpului lor Mihai T. Iordănescu (Mişu) mare proprietar şi angrosist de vinuri, decorat cu Coroana Romîniei în gradul de cavaler şi cu Meritul Comercial clasa I-a.

Cam în felul acesta erau scrise anunţurile mortuare care graţie celui mai romînesc ziar vesteau ţării şi uneori şi peste hotare, moartea oamenilor din oraşul acela. Uneori putea să lipsească o decoraţie, cîteodată amîndouă, dar întotdeauna sub numele repausatului era adăugat: mare proprietar, mare comerciant sau mare angrosist. Pentru cuvîntul angrosist mai ales, se părea că ei au o predilecţie deosebită. Era termenul care exprima cel mai bine orgoliul oamenilor din acel oraş de afaceri intense. Ideal în tinereţe, apoi treapta socială cea mai înaltă, necontestată şi dominantă, asemeni gradului de general în ierarhia militară. Angrosist. Şi evident: mare angrosist. Structura, osatura, temelia oraşului era formată din faimoşii lui angrosişti, de vinuri, de lemne, de brînză, de vite şi de cereale.

In istoria oraşului, niciun alt eveniment nu reuşise să se înscrie vreodată, mai important sau mai plin de fast, decît trecerea pe străzile lui a cortegiilor care purtau spre cimitire ultimele rămăşiţe lumeşti ale acestor celebri angrosişti. E drept că odată pe an erau parăzile de Zece Mai, cînd armata defila pe străzi şi toată lumea venea să o vadă. Singură această apropiere şi ar fi suficientă să ne dea o idee despre caracterul unic, excepţional, al înmormîntărilor. Totuşi, înmormîntările le întreceau prin fast şi somptuozitate, şi nimic din ceea ce lăsase Dumnezeu sau imaginaseră oamenii, nu putuse veni să se aşeze deasupra lor, umbrindu-le cît de puţin imensul prestigiu.

Inmormîntările erau marile festivaluri ale oraşului. Cele mai înalte culmi ale lui, dincolo de care nimic altceva nu năzuise vreodată să se urce. Nici monumentele, nici edificiile publice nu le puteau întrece în măreţie. Ele treceau pe străzile oraşului, asemeni unor extraordinare alaiuri domneşti.

Un om mergea în fruntea cortegiului, ţinînd cît putea de sus, ca pe un drapel al suveranului ce venea în urmă, un stindard arhaic şi ciudat, în faţa căruia toată lumea era cuprinsă de straniul sentiment al morţii. Pe străzile astfel încremenite, cortegiul înainta. Ceea

ce dela început surprindea, era marea încetineală cu care el se deplasa. Inmormîntarea părea că înaintează în mişcări lente şi descompuse, surprinzătoare şi stranii, asemeni întîmplărilor filmate *au ralenti*. Cu mult înainte de născocirea acestui procedeu cinematografic, înmormîntările din oraşul acesta oferiseră spectacolul ciudat al unei masse de oameni înaintînd ca sub puterea unei hipnoze: punînd un timp de patru ori mare decît era normal, pentru împlinirea unei mişcări. Pînă să se ridice de pe caldarîm piciorul ezita o clipă, apoi el punea o clipă întreagă să se urce în aer, încă una să coboare, şi la fel ezita înainte de a se aşeza pe piatră. Intr'un minut, mîinile se bălăbăneau pe lîngă corp de cinci sau şase ori. Cu acest mers descompus înaintau ciocliì, caii care trăgeau dricul şi marele număr de oameni care îl urmau. Tulburător şi straniu în ansamblu, el devenea grotesc în detalii: oamenii care se forţau să meargă într'un fel neobişnuit, ezitînd, clătinîndu-se, cu picioarele suspendate multă vreme în aer sau cîte o clipă înţepeniţi locului, asemeni unor automate stricate.

Nimeni nu ştia de unde venise acest ritm, dar el era prima condiţie a unei înmormîntări onorabile, şi cu cît isbutea să fie mai încetinit, cu atît înmormîntarea devenea mai spectaculoasă şi mai impresionantă. Cronometrorii funebri arătau că o oră sau chiar o oră şi un sfert pentru un kilometru, e timpul ideal al unei înmormîntări de clasa întîi. Pentrucă înmormîntările erau şi ele pe clase, deşi această împărţire devenise inutilă, fiindcă orice compromisuri ar fi admis oamenii din oraşul acela cît trăiau, dar a fi înmormîntaţi astfel decît cu clasa întîi, ar fi fost o ruşine şi o dezonoare pînă la care nici o familie nu s'ar fi putut coborî.

Astfel că timpul prevăzut de cronometrorii funebri, era întotdeauna ajuns, şi de multe ori depăşit. Cei doi, trei kilometri pînă la cimitir, erau străbătuţi în cîte o întreagă după amiază. Incepute pe la ora două, înmormîntările se sfîrşeau odată cu apusul soarelui. Dar primul element al măreţiei lor era tocmai această încetineală, lenta somptuozitate cu care treceau prin vacarmul comercial al oraşului. Printre camioanele care goneau pline cu mărfuri, înmormîntările veneau ca o mare lecţie de încetineală şi zădărnicie. Ele treceau pe străzile oraşului, asemeni unor extraordinare şi stranii alaiuri domneşti.

In urma omului care flutura drapelul morţii deschizînd cortegiul, un altul ducea o cruce în spinare, cu numele mortului pe ea, reamintind imaginea îndepărtată a drumului pe Golgota. Apoi, imediat după el, în uniforma lor solemnă şi spăimîntătoare, doi ciocli păşeau foarte gravi, ducînd între ei o imensă tavă cu colivă. In mîinile libere ei ţineau cîte o lumînare aprinsă. Erau înmormîntări şi mai luxoase încă, la care aceste lumînări se aflau în nişte felinare arhaice, pline de ornamentaţii şi cu o coadă lungă, cum purtau pe vremuri heralzii, iar în vremurile noastre, gondolierii, la urma ciudatelor lor bărci. De altfel întreaga înmormîntare avea ceva de uriaşe gondolă, frecîndu-se de pereţii unor strîmte canale; dar mai ales ciocliì care o conduceau, păreau nişte stranii gondolieri.

Costumele lor de ambasadori ai morţii, şi de trimişi plenipotenţiari ai neantului, erau în acelaşi timp solemne, macabre şi groteşti. S'a întrebat cineva vreodată care a fost origina şi evoluţia istorică a costumelor funerare? Pentrucă fără îndoială, nu dintru început oamenii s'au înmormîntat aşa cum se înmormîntau în oraşul acela, într'un fel atît de complicat şi fastuos, încît ei singuri l-au botezat pompă funebră. Erau în adevăr pline de pompă înmormîntările din oraşul acela, iar organizatorii lor cu drept cuvînt îşi spuneau: antreprenori de pompe funebre. Teatre nu se aflau, şi niciun fel de veleitate de artă în oraşul acela, doar magazinele de pompe funebre se înrudeau puţin şi cu teatrul şi cu circul: aveau o întreagă recuzită, fel de fel de costume pentru oameni şi pentru cai, un regisor care punea la punct toate detaliile, iar marile înmormîntări aduceau în ele emoţia şi febrilitatea unor premiere.

Invăţaţi cum să să nu se uite la copiii care rămîneau cu ochii holbaţi la ei, cum să nu se lase impresionaţi de gropi, păstrînd tot timpul o înfăţişare solemnă, ciocliì înaintau cu tava de colivă prin mijlocul străzii. Ei erau, ca şi întreaga înmormîntare, impresionanţi, fantastici şi groteşti în acelaşi timp. De departe, culoarea neagră, de corbi, în care erau îmbrăcaţi din cap pînă în picioare, înspăimînta. Mai de aproape, erau atît de ciudaţi cum mergeau pe jos, prin noroi sau prin praf, cînd capul lor acoperit cu bicornuri de generali napoleonieni ar fi presupus un piept acoperit de decoraţii, un cal spumegînd sub ei şi armate care să-i asculte.

Pe lîngă această imagine, ei apăreau dimpotrivă, foarte pleoştiţi. Din pricina hainei lungi, spinarea părea că li se termină tocmai la genunchi, făcîndu-i să semene cu nişte ogari ridicaţi în două picioare. Şi mai de aproape, li se vedeau detaliile de periferie ale figurii: nas înroşit de băutură şi ochi tulburi din pricina ultimelor duşci de ţuică. De altfel, dela această apropiere, ca şi cum ar fi fost pusă la microscop, întreaga înmormîntare nu rezista şi degenera în grotesc şi caricatură.

Dar dela depărtarea convenabilă de unde era văzută de obiceiu, ea îşi putea păstra toată impresionanta-i solemnitate. In cupeuri strălucitoare, preoţii îmbrăcaţi în odăjdii, mergeau înaintea dricului, bine aşezaţi pe canapele, şi imaginea lor trezea în acelaşi timp ideia confortului şi aceea a unei misiuni importante, de care ei păreau cu prisosinţă conştienţi.

In urma acestor cupeuri, molipsite parcă de gravitatea solemnă a celor transportaţi, încît roţile li se învîrteau rar de tot, şi uneori se opreau cîte o clipă, părînd că şi ele meditează, începeau caii care trăgeau dricul. Ei începeau aici, dar nu se terminau decît cu mult în urmă, acolo unde, la o mare depărtare, se afla dricul. Distanţa aceasta era umplută cu cai, pînă la pămînt îmbrăcaţi în stranii veştminte negre.

Nimeni nu știa, deasemeni, de ce trebuiau atît de mulți cai la o înmormîntare. Dar cu cît erau mai mulți cu atît era mai bine, și înmormîntarea putea socoti că a atins în felul acesta țelurile superioare cărora îi era menită.

Așezată în fața dricului, ca tromba neagră, imensă și mobilă a unui monstru, masa de cai înainta ondulîndu-se deasupra pavajului. Niciun cal nu putea fi identificat ca ființă vie și lucrul acesta producea una din cele mai stranii impresii. Caii păreau ei cei dintîi a fi morți, niște fantome venite de pe lumea cealaltă. Imbrăcămintea lor de stafii, le ascundea ochii și toată ființa, scufundîndu-i într'o lume neagră, subpămînteană. Cioclii care îi duceau de căpestre, păreau că au pus la treabă unele duhuri patrupede ale celeilalte lumi.

Dar ceea ce era cu adevărat extraordinar în înmormîntare, centrul de gravitate al întregei ei somptuozități, era dricul. De unde putuse veni în mintea oamenilor ideia unei atât de grozave trăsuri? A o descrie începînd de sus, înseamnă a porni dintr'un punct foarte înalt, depășind de multe ori monumentele. Acolo, sus de tot, se afla un înger sculptat în lemn, din trupul căruia dricul începea să ia ființă, răspîndindu-se sub el, pe distanțe tot mai mari, ca razele de lumină sub o stea. Dar liniile acestea care formau acoperișul, nu erau totuși lăsate să se depărteze prea mult: alți patru îngeri ornamentați, în cele patru colțuri, le prindeau și le trimeteau drept în jos, spre pămînt. Ciudățenia, și poate grotescul acestor îngeri sta în coloarea neagră, de smoală pe care o avea fața lor și aripile. Această coloare de smoală era a întregului dric pînă în cele mai mici detalii.

Liniile pornite în jos, din stinghii ornamentate, formau spațiul rezervat mortului. El era despărțit de restul lumii prin geamuri impresionant de mari, cum au vitrinele marilor magazine. Dar, e inutil de adăugat, niciunul din magazinele orașului acela nu avea vitrine atît de mari ca dricurile în care erau înmormîntați oamenii lui. Ele erau cele mai scumpe vitrine ale orașului, și în timp ce înmormîntările treceau pe străzi, oamenii puteau zări în voie, prin ferestrele imense, conținutul dricului: cosciugul plin de ornamentații și inițialele strălucitoare. In muzee, se văd uneori lucruri prețioase păstrate în felul acesta, sub sticlă. Sentimentul trezit de aceste spectacole deosebite, nu era prea schimbat dela un caz la altul: acela al unei valori ce trebue bine păzită. Miraculoasele vitrine ale dricului făceau cadavrele să lase o impresie de bijuterii.

Dar ceea ce ținea cel mai mult de somptuos în compoziția dricului, erau arcurile sale. E drept că acestea aveau o asemănare și o ascendență istorică: acelea ale trăsurilor împărătești. Dar parcă tot le întreceau în suplețe, în lungime și eleganță. Deasupra lor, construcția monumentală a dricului se balansa ușor, ca o corabie măreață, abia clătinată de valuri. Numai rareori, la gropi prea adânci, își pierdea echilibrul și amenința că se nărue, asemeni unei case. Atunci, cioclul de pe capră care căuta să-l scoată din acest impas, părea un acrobat care execută figuri primejdioase la trapez. Atît de înalt era dricul.

Pe acest dric, pe toate părțile lui, de jos dela roate și pînă la îngerii de pe acoperiș, se înșirau coroanele de flori. Foarte rar acestea erau din flori naturale. Oamenii din orașul acela, chiar descumpăniți de moarte, continuau să nu le înțeleagă rostul și să le disprețuiască. In schimb, ce minunată industrie aveau la îndemînă pentru asemenea ocazii! Că erau grotești, nu avea importanță; iar că erau mai scumpe, cu atît mai bine. Ar fi fost un act de impietate din partea rudelor aducerea unor flori simple, naturale. Mortul merita cheltuiala unor coroane artificiale, menite să nu se usuce niciodată.

Confecționate din hîrtii colorate, muiate în ceară, garoafele, trandafirii și crizantemele, aveau aerul fix și macabru pe care îl au figurile din panopticum. Ele scoteau un foșnet strident, și oarecum metalic, ce părea însăși scrîșnetul din dinți al morții. Coloarea lor artificială trecea dela urîțenie la grotesc, și la hidoșenie. Și astfel, chiar în preferința lor pentru florile înmormîntărilor, oamenii din orașul acela își desvăluiau încăodată sufletul.

De aceste coroane atîrnau, late, pamblicele cu celebra formulă: Regrete Eterne. Cuvîntul acesta avea o teribilă rezonanță, părînd în acelaș timp o poliță trasă asupra viitorului: E-ter-ne. Și în timp ce urmăreau dricul și reciteau inscripția, oamenii orașului acela, își puteau închipui că eternitatea se aplică și în cazul de față: cu privire la mort și la ei, cei care veneau vii, în urma dricului.

Imediat în urma acestor oameni venea muzica militară. Patruzeci, cincizeci, șaizeci de soldați, suflînd după notele ținute în mînă, în clarinete, trompete și fligoarne. Acordurile joase și profunde ale marșurilor funebre, păreau însăși vocea lui Dumnezeu care se făcea cunoscută oamenilor cu prilejul acestor patetice înmormîntări. Cînd mai răsunaseră între zidurile orașului acela o muzică atît de tulburătoare, de grea și de divină!

Oamenii care treceau pe străzi depărtate după treburile lor se opreau în loc; zarzavagii care își strigau marfa, amuțeau, căruțele își încetineau hodorogitul pe pietre; și peste toată această tăcere se revărsau acordurile metalice ale marșurilor funebre. Intreg orașul asculta încremenit, străbătut de același fior dela un capăt la altul. Era singurul fior pe care îl încercase în viața lui orașul acela.

Dar cel puțin acesta era adînc și din el se desfăceau alți fiori mai mici, subțiri și reci, ca niște țurțuri de ghiață. Oamenii se simțeau deodată furnicați în inimă, străpunși cu tot felul de ace, unele reci, altele fierbinți, și toată ființa lor era întoarsă pe dos. Notele grave, profunde, ale marșurilor funebre, veneau prin aer ca niște bastoane moi de cauciuc, și îi loveau în urechi, și de acolo mai departe, undeva unde îi durea cel mai tare. Ei ascultau atrași de această muzică atît de ciudată, pentru prima oară îmbolnăviți de spaimă. Ferestrele se deschideau pe toate străzile, și în pervazul lor apăreau fete sau femei care începeau să asculte, pînă ce deodată

îngălbeneau, fugind speriate dela geam, şi poate că acolo, înăuntru, leşinau pe canapele. Erau astfel de după amiezi cînd marşurile funebre ale muzicei militare terorizau şi înspăimîntau oraşul. Pînă şi în cîrciumi, beţivii care ţineau chefurile de trei zile, se opreau din băut şi ascultau cu figuri grave această impresionantă vibraţie a oraşului. Apoi isbucneau deodată în hohote de plîns.

Iar acolo în depărtare, înmormîntările îşi continuau drumul asemeni unor extraordinare alaiuri domneşti.

După muzica militară începeau cupeurile, după cupeuri automobilele şi după acestea trăsurile, toate înaintînd în ritmul descompus, au ralenti, al întregei înmormîntări. In ele se aflau femei, îmbrăcate ca şi cioclii, ca şi caii, din cap pînă în picioare în negru, cu rochii, cu mănuşi, cu pălării, cu pantofi, cu ciorapi şi cu cămăşi negre. Ele leşinau de multeori, poate şi de jale, dar poate şi că îşi simţeau trupul vîrît în acest groaznic costum, la fel cu al cioclilor şi al cailor care trăgeau dricul. Dar aşa cerea ceremonialul marilor înmormîntări.

După două ore de mers, înmormîntările acestea, sosind pe străzile desfundate ale mahalalelor, între casele mici şi pipernicite, apăreau şi mai extraordinare, deadreptul fantastice. Femei murdare, cu burta umflată de un al noulea sau al zecilea copil, şi cu ceilalţi, născuţii, goi sau în sdrenţe, în jurul lor, le priveau dela porţi, cu gura căscată şi cu ochii puţin albiţi de spaimă. Erau în adevăr, nişte spectacole dincolo de orice închipuire.

Vreme îndelungată cortegiile se scurgeau spre cimitir, decolorate puţin numai de praful care se aşezase peste ele sau de noroiul care le împroşcase. Dar ele continuau să-şi păstreze aceeaşi somptuozitate dela început. Şi asemeni unor extraordinare alaiuri domneşti, înaintau.

Un om mergea în frunte cu steagul. Doi ciocli duceau imensa tavă cu colivă. Lumînările ardeau. In cupeuri, preoţii şedeau solemni. Nenumărate fantome de cai trăgeau dricul. Şi dricul se legăna uşor ca o corabie abia clătinată de valuri. Vrafuri de flori artificiale îl acopereau. Prin geamurile lui se vedea totuşi întreg cosciugul plin de ornamentaţii. Zeci de cupeuri, de trăsuri şi de maşini veneau în urmă. Muzica militară aşeza în aer lespezi sonore. La răspîntii corul cînta impreisonant: Veşnica lui pomenire. Un alt murmur, confuz, uriaş, ca foşnetul unui ocean: Dumnezeu să-l ierte, rostit deodată de sute de oameni. Iar în acest timp clopotele bisericilor băteau mereu, peste tot oraşul, dangătul lor de sfîrşit de lume.

Astfel treceau, cîte o după amiază întreagă, înmormîntările oamenilor din oraşul acela. Asemeni unor extraordinare alaiuri domneşti, fantastice, solemne, pline de fast şi de o grotească măreţie.

Ele au fost spectacolele care cel mai mult mi-au îngrozit copilăria.

GEO BOGZA

CĂRARE DE SECERĂ

Imparte, Doamne, a secerilor trudă
Şi mana zilelor de mîine,
— Incă crudă, —
Cu mila Ta să'nceapă.

O, Doamne-Domn,
Spun oamenii că morţii sunt pămînt,
Ninsoare, somn,
Umflate spice în amiază
Ce grele'n boabe, se aşează
Cu vîrfurile către glie, —

Imparte, Doamne, în cărare timpurie
A morţilor iubiri de-odinioară,
Din mana zilelor de vară!

R. HAN

PAGINI DIN ISTORIA POLITICĂ A RĂZBOIULUI DE ÎNTREGIRE

PRELUDIILE DIPLOMATICE ALE RĂZBOIULUI

II.

TRATATIVELE CU PUTERILE CENTRALE *)

Răsboiul diplomatic, care a precedat şi însoţit operaţiile militare, avea ca prim şi cel mai important obiectiv: cîştigarea de aliaţi noi. Ambele constelaţii în luptă rivalisau în această concurenţă, întrebuinţînd toate resursele puterilor lor morale şi materiale, promisiuni şi ameninţări. Un istoric englez **) califică cu asprime această goană după aliaţi ca „o luptă fără demnitate, nici scrupule". Italia, Suedia, Turcia, Bulgaria, Grecia, România erau invitate la tovărăşie, trecîndu-li-se pe dinaintea ochilor perspective ademenitoare de cîştiguri teritoriale. Printre ele, România era una din cele mai curtenite, deoarece aşezarea ei geografică, puterea ei militară şi ascendentul căpătat în urma războiului balcanic dădeau participării ei la războiu o mare pondere. De aceea, în tot timpul neutralităţii, capitala României a fost o arenă diplomatică în care agenţii puterilor europene se luau la întrecere pentru cîştigarea marelui premiu al cooperării României cu partida pentru care lucrau.

Puterile centrale aveau asupra Antantei privilegiul existenţei unui tratat, care impunea României obligaţia cooperării militare în cazurile determinate de textul lui. Era vorba deci ca România să fie convinsă că este cazul să-şi îndeplinească acele obligaţii.

*) A se vedea capitolul: Tratativele cu Antanta. Viaţa Românească XXXII, Nr. 4, Aprilie 1940 şi în broşură.

**) Seton Watson. A, History of the Roumanians, Cambridge, 1934.

Războiul nu fusese încă declarat în mod formal, cancelariile marilor puteri schimbau încă între ele note cominatorii şi cei doi veri şi prieteni „Willy" şi „Niky" îşi trimiteau telegrame cordiale în formă, pline de proteste de amiciţie şi de apeluri, dar în fond cuprinzînd ameninţări. In acelaş timp, cei doi împăraţi ai monarhiilor centrale, Frantz-Iosif şi Wilhelm II, într'o explicabilă mişcare de precauţie, se grăbeau să-şi asigure prietenia şi colaborarea credinciosului aliat dintre Carpaţi şi Dunăre.

„Vechea ta prietenie şi legăturile noastre de alianţă sunt pentru mine garanţia că tu vei avea înţelegerea sinceră a hotărîrilor pe care le-am luat în această gravă clipă a destinului" scria Frantz-Iosif regelui Carol. Iar peste cîteva zile, Wilhelm II, mai insinuant şi mai precis, îi telegrafia: „Am încrederea că tu vei fi credincios ca Rege şi ca Hohenzollern prietenilor tăi şi că vei îndeplini fără şovăială datoriile tale de Aliat".

Corespondenţa din aceste zile înfrigurate. pune în faţa zoriţilor împăraţi şi a miniştrilor lor, pe un rege Carol suferind, îngrijorat, prudent, temător, care nu se poate angaja aşa cum îi cer monarhii aliaţi. Principala lui preocupare e Bulgaria. El se consideră girantul tratatului dela Bucureşti. Faţă de un războiu localizat la Serbia, poate rămîne neutru. Dar faţă de unul cu Rusia, ce ar putea trimite decît două corpuri de armată? Şi aceasta ar fi un act riscat, fără de folos. Restul îi trebue spre a ţine în şah Bulgaria. Şi apoi situaţia din Ardeal nu-i înlesneşte o hotărîre de cooperare cu Puterile centrale.

Dar îndemnurile pornite dela şefii militari ai Austroungariei, cea mai direct interesată şi ameninţată dintre cele două puteri, erau deosebit de insistente. „Cu orice preţ trebue să aducem România de partea noastră" cere felmareşalul Conrad von Hoetzendorff, şeful statului major al armatei austroungare, ministrului de externe Berchtold. „Atitudinea României este hotărîtoare pentru operaţiunile împotriva Rusiei", declară Conrad împăratului Frantz-Iosif.

Germania, luînd conducerea războiului pe care-l declarase, nu înţelegea să-şi piardă timpul. Iniţiativa trecea la factorii politici activi. Chiar a doua zi după isbucnirea conflagraţiei, la 2 August, cancelarul Bethmann-Hollweg aminteşte României obligaţiile ce o leagă de Tripla Alianţă şi îi cere imediata mobilizare împotriva Rusiei şi atacarea acestui imperiu. Pentru a o linişti dinspre Sud, o asigură că Germania are alianţă cu Turcia şi că deci nu are să se teamă de un atac din partea Bulgariei. Ca stimulent, România este ispitită cu perspectiva alipirii Basarabiei. In acelaş timp, Zimmermann, subsecretarul de Stat la externe, primind pe Filipescu, în drum spre Bucureşti, îi vorbi nu numai de Basarabia dar chiar de Odessa. Supralicitînd, în urma sugestiunii ministrului german de externe von Jagow şi a feldmareşalului von Conrad, guvernul

austroungar, prin Czernin, mai adaogă şi promisiunea ţinutului Negotin din Serbia.

Pe de altă parte, reprezentanţii Puterilor centrale la Bucureşti nu pot să ascundă guvernelor lor starea spiritelor din România, care nu este de loc favorabilă acestei politici. Ministrul Germaniei relatează că în Romînia opinia publică este foarte antiaustriacă şi că Brătianu i-a comunicat că este absolut necesar ca din partea Ungariei să se facă concesiuni Romînilor din Ardeal. Că, deoarece Austroungaria a declarat războiu Serbiei fără să fi consultat Romînia, ar fi nevoie de timp pentru a linişti şi a pregăti opinia publică. Brătianu previne însă pe interlocutorul său că Rusia a grămădit trupe în Basarabia şi că deci ar fi preferabil ca Rusia să fie lăsată să ne atace, pentru a provoca o schimbare în opinia publică de aci.

Aceste declaraţii abile ale lui Brătianu provoacă din partea Germaniei întrebarea dacă o comunicare formală a Bulgariei — cu care Germania este în tratative cu perspective bune — că renunţă la Dobrogea, cîtă vreme Romînia merge cu Tripla-Alianţă, ar fi oare suficientă pentru ca Romînia să pornească împotriva Rusiei?

Regele Carol I declară că este gata să ia măsuri de mobilizare a armatei, trebue însă să ţină cont de opinia guvernului şi a publicului, care au fost surprinse de evenimente. Trebue timp ca să pregătească opinia publică şi armata pentru un pas atît de greu.

Răspunsul definitiv a fost dat de Consiliul de Coroană dela 3 August. Notele către miniştrii Puterilor centrale au fost redactate în aceiaş seară şi le-au fost înmînate a doua zi. Raportul baronului Waldthausen către guvernul din Berlin cuprindea aserţiunea neconformă cu realitatea că majoritatea membrilor Consiliului de Coroană ar fi fost pentru alianţa cu Rusia şi că numai ameninţarea de abdicare a regelui Carol a făcut să se hotărască doar neutralitatea, fără mobilizare. Contele Czernin îşi dă seama de adevărata stare de spirit din Romînia şi avertizează guvernul său că alipirea Romîniei la Puterile centrale nu se va putea obţine decît în ceasul cînd acestea ar obţine succese pe cîmpul de luptă.

Campania Austroungariei împotriva Serbiei aduce un element nou de complicaţie. Austriacii au transportat mase mari de trupe înspre frontul rusesc şi au lăsat pe frontul sîrb forţe mai puţin numeroase; Serbia a folosit prilejul, a luat ofensiva şi a provocat Austriei înfrîngeri serioase. Austria se vede silită să gîndească la ajutorul Bulgariei. Ce va face în acest caz Romînia, principală comanditară a tratatului dela Bucureşti? La 23 August, Czernin înştiinţează pe regele Carol şi pe Brătianu că Bulgaria e gata să meargă împotriva Serbiei şi predă Regelui o scrisoare a împăratului Frantz-Iosif prin care acesta îl roagă să ia înţelegere cu Bulgaria. Aceiaş rugăminte i-o adresează şi regele Bulgariei, iar, peste cîteva zile, Waldthausen îi comunică acelaş lucru din partea împăratului Wilhelm. Regele Carol răspunde că singurul lucru ce poate garanta e neutralitatea. Brătianu complectează că tot ce ar putea face în ajutorul Austroungariei este să dea o declaraţie cum că Romînia nu are intenţia să atace Bulgaria, în cazul cînd aceasta ar ataca Serbia. In felul acesta, Austroungaria ar avea libere cîteva corpuri de armată mai mult, împotriva Rusiei.

Rezerva în care se ţine Brătianu, apărat de decizia neutralităţii luată de Consiliul de coroană, enervează Austroungaria. Infrîngerea dela Lemberg întunecă orizontul perspectivelor austro-germane. Czernin constată că „indispoziţia împotriva noastră creşte şi în aceiaş măsură agitaţia pentru cooperarea cu Rusia. Regele Carol a rămas singura frînă care mai împiedecă alunecarea pe pantă''. Intervenţia romînă este acum privită ca indispensabilă pentru sprijinirea aripei drepte a frontului austroungar. „Cheia reuşitei în războiul contra Rusiei, este în mîna Romîniei'' scrie la 16 Septembrie împăratul Wilhelm împăratului Frantz-Iosif. Şi presiunile militarilor asupra împăratului şi a guvernului austroungar se îndesesc. Arhiducele Frederic, generalissimul armatei austroungare, face apel la împăratul său ca să facă „grelele sacrificii cerute de Romînia''. Impărtăşind printr'o scrisoare regelui Carol I vestea străpungerii liniilor austriace de către Ruşi la Lemberg, împăratul Wilhelm îi demonstrează primejdia revărsării puhoiului rusesc peste Europa şi Balcani, sugerîndu-i ideea că Romînia ar putea juca acum rolul cel mare pe care l-a jucat la Plevna. Regele a răspuns că pentru aceasta are nevoie de timp spre a pregăti opinia publică, surexcitată din cauza tuturor nedibăciilor Austriei şi de dorinţa ei mărturisită de a anula pacea dela Bucureşti. Slăbiciunea militară dovedită de Austroungaria îi îngreuiază şi mai mult situaţia; numai o victorie strălucită ar putea înlesni o schimbare de orientare, dar ea nu se poate întrevedea.

Austroungaria trebue să-şi dea în sfîrşit seama că jocul trebue schimbat. A făgădui dintr'al altuia, a agita spectrul primejdiei panslaviste şi a se bizui pe sentimentele germanofile ale regelui Carol I, se dovedise a fi o politică neeficace. In faţa pericolului ameninţător, trebuiau alte mijloace. De altfel, manifestările opiniei publice din Romînia, cât şi declaraţiile conducătorilor politici, începeau să arate lămurit intenţiunile Romînilor. Nu peste Prut, ci peste Carpaţi se îndreptau în primul rînd privirile şi inimile lor. Austria pricepu că în această parte trebue să gîndească a face concesiuni. Cu atît mai mult, cu cît inaintarea Ruşilor în Bucovina începea să dea chestiunii provinciilor romîne, supuse Austroungariei, o actualitate din cele mai stringente.

Ştiri senzaţionale încep să circule pe seama intenţiei Ruşilor faţă de Romîni. Profitînd de conjunctura favorabilă, Sazonov vrea să dea o lovitură măiastră: să ofere Romînilor Bucovina, cucerită de Ruşi. Regele Carol s'ar fi găsit în acest caz, într'o situaţie foarte

grea, neputînd să refuze oferta. Abdicarea regelui Carol ar fi avut ca urmare acceptarea ofertei de către succesorul său. Marghiloman crede că trebue folosit acest prilej spre a obține cîștiguri importante: el sugerează lui Waldburg, însărcinatul de afaceri al Germaniei la București, că singura paradă posibilă ar fi ca Ungaria să acorde Transilvaniei un statut politic în sensul unei autonomii provinciale, iar Austria să consimtă la o rectificare de graniță la Sudul Bucovinei, astfel ca orașul Suceava, vechea capitală a Moldovei, să fie cedată Romîniei. Waldburg se plînge de încăpățînarea bătrînului Frantz-Iosif; el va raporta împăratului său, propunînd ca acesta, printr'o depeșă, să deschidă ochii lui Frantz-Iosif. Și'n adevăr, împăratul Wilhelm anunță pe regele Carol că a însărcinat pe von dem Bussche, noul ministru german la București, în trecerea sa spre capitala Romîniei să se oprească la Viena și Budapesta, pentru a aduce de acolo propuneri în privința Transilvaniei și Bucovinei. Pe de altă parte, se atribue Romîniei intenția să ocupe militărește Transilvania — în care nu se găsesc decît foarte slabe forțe militare *) incapabile de o rezistență serioasă — spre a preveni o eventuală ocupație rusească a acestei provincii romînești.

Cercurile conducătoare ale politicei și armatelor austro-germane se emoționează. Romînia nu trebue lăsată să fie cîștigată de Rusia. Cercurile din Viena comunică neoficial că Austria e gata să cedeze Romîniei ținutul Sucevei. Mai greu este cu chestia transilvană, căci despre nevoia concesiunilor de aci trebue convins Tisza. Din toate părțile, primul ministru ungur e asaltat: Jagow, ministrul de externe al Germaniei, Hindenburg și arhiducele Frederic, generalissimii armatelor germane și austroungare de pe frontul răsăritean, Marele Cartier german, îi cer imperios să satisfacă pe Romîni. Pe scena tratativelor dintre Puterile centrale și Romînia apare cu rol prim Tisza.

Cea mai mare greutate pentru înțelegerea cu Romînii, o constituia opoziția îndărătnică a primului ministru al Ungariei, contele Ștefan Tisza, la orice concesiune de făcut Romîniei în chestia Transilvaniei. Tisza era o figură proeminentă a țării sale, bucurîndu-se, prin situația privilegiată în monarhia austroungară a țării pe care o conducea, de o mare influență, la care se adăoga și prestigiul personalității sale.

*) In Transilvania se găsea, ce e drept, armata generalului Pflanzer-Baltin, formată din 25 batalioane — trupe de marș și milițieni — 3 escadroane și 5 baterii. Era o trupă mobilă, la dispoziția Marelui Cartier, cu misiunea de a preintâmpina încercările ce s'ar face de dușmani de a forța trecătorile Carpaților. De fapt, a fost întrebuințată în luptele din Carpații Bucovinei și Maramureșului. Cererea lui Tisza, ca această armată să rămână ca o garnizoană stabilă a Transilvaniei, pentru acoperirea împotriva Romînilor, a fost refuzată categoric de Conrad, pentru considerații operative.

Descendent al unei familii de boernași unguri, fiu al fostului ministru Coloman Tisza care a guvernat Ungaria timp de patrusprezece ani, primind odată cu calvinismul familiei și o educație de gentilom maghiar, el moștenise dela tatăl său legătura solidă cu dualismul austroungar și credința adîncă în ideea de stat maghiar. Această credință avea valoarea unei revelații mistice; în slujba ei, bărbatul de stat maghiar și-a pus toată energia sa neînduplecată, tot fanatismul său și o intransigență care nu se încovoia la nici o transacție, care nu ceda cu o iotă în fața adevărurilor celor mai evidente *). Această încăpățînată concepție șovină l-a făcut dușmanul feroce al naționalităților din statul ungar, pe care le trata cu orgoliu, cu ostilitate rece și disprețuitoare. Convins că cea mai mare primejdie pentru ideea unității statului maghiar vine dela Romîni, cea mai importantă dintre minoritățile naționale din Ungaria — sporită încă prin vecinătatea Regatului romîn — Tisza își făcuse din slăbirea națiunii romîne, atît dinăuntrul hotarelor Ungariei cît și din Regat, punctul cardinal al politicii sale. Incercările sale de apropiere erau nesincere în intenții și ridicole ca realizări practice; o apropiere reală era în contradicție cu crezul său politic. Conjunctura creată de războiul european, perspectivele și temerile inspirate de el, au ațîțat dușmănia lui Tisza pentru Romîni și l'au îndemnat să se instaleze în primul plan al acțiunii diplomatice a Puterilor centrale, căutînd s'o influențeze în sensul vederilor sale, opunîndu-se categoric la orice concesiune față de Romîni. Scrisorile sale politice, publicate după moartea sa tragică, subt forma unei opere naționale maghiare, sunt inspirate în cea mai mare parte de preocuparea romînă; ele ilustrează îndărătnicia acestui om de stat, călăuzit de un patriotism arzător, dar orb, care a fost în cea mai mare parte pricina prăbușirii patriei sale.

Intervențiile și presiunile care se fac asupra primului ministru ungur, se lovesc ca de o stîncă. El sfătuește pe ministrul de externe al Austroungariei, Berchtold, să nu ia prea în tragic pe Tschirschky, ambasadorul german, care intervenea energic în numele Germaniei în favoarea concesiunilor de acordat Romînilor: „Nimeni mai mult ca mine nu poate aprecia valoarea alianței germane. Dar Germania are tot atîta nevoe de concursul nostru, cît noi de ajutorul lor. Amenințări între noi, sunt ridicule; intimidarea nu prinde''.

*) Czernin face un portret pitoresc prietenului și colaboratorului său Tisza: „Marile figuri aruncă umbre mari. Și Tisza era mare și ca cioplit în lemnul din care au fost tăiați eroii antici, acei eroi cari înțelegeau să lupte și să moară. Deseori i-am reproșat că el, prin nefericitul său patriotism de Pustă, ne va băga pe toți în mormînt. El nu putea fi schimbat; era rigid și inflexibil ca nimeni altul și cea mai mare greșală a lui a fost că a rămas toată viața înțepenit în această meschină politică de clopotniță.. Tisza mi-a mărturisit odată rîzînd că cineva i-a spus că cea mai mare greșală a fost că a venit pe lume ca ungur. Găsesc foarte potrivită această caracterizare. Ca om, era de o valoare excepțională; ea a fost însă stricată de toate păcatele ereditare maghiare ale felului său de a gândi, de toate prejudecățile și greșalele cugetării maghiarocentrice''.

Ireductibilul şovin maghiar nu înţelege să ştirbească nimic din sacrosancta idee a statului unitar naţional maghiar. Şi apoi, concesiuni făcute Romîniei, în această situaţie gravă, ar fi semn de slăbiciune. La urma urmelor, el ar admite cedarea Sucevei, căci s'ar face pe contul Austriei. Cît despre Transilvania, Tisza răspunde cu memorii peste memorii, în care reeditează vechile şi cunoscutele idei maghiare asupra lipsei de temei a pretenţiunilor romîne şi a inexistenţei unei „chestiuni transilvane". Faţă de svonurile ce circulau despre necesitatea unei ocupări militare a Transilvaniei de către Romîni, spre a o apăra împotriva unui eventual atac al Ruşilor, Tisza, deşi conştient de greutatea apărării militare a acestei provincii în care — după propria sa declaraţie — n'ar exista ca forţă defensivă decît 3.000 jandarmi unguri, scrie lui Czernin: „Te rog să afirmi categoric cu orice prilej de acest fel că noi nu vom abandona nici o bucată din pămîntul nostru şi că nu vom tolera nici o ocupare de teritoriu. Cît timp voiu avea voce la capitol, toţi cei ce vor încerca să pătrundă la noi, vor fi primiţi cu împuşcături". Tisza nu dă crezămînt „intrigei ruseşti" cu cedarea Bucovinei către Romîni şi nici perspectivei unei abdicări pe această chestie a regelui Carol I, care e „un patron şiret". Cea mai eficace replică împotriva acestei manevre, este trimiterea de ajutoare germane pentru întărirea frontului galiţian, sdruncinat de înfrîngerea dela Lemberg. Pe de altă parte, cîştigarea Bulgariei şi a Turciei şi aruncarea lor în spatele Romîniei ar fi cea mai bună manevră care ar putea paraliza Romînia.

Totuş, Tisza vrea să se arate conciliant. El declară că e gata să facă şi concesiunile pe care le crede în stare să mulţumească pe Romîni, fără să atingă interesele vitale maghiare. In consecinţă, reia tratativele întrerupte cu un an mai înainte. Dar fruntaşii partidului naţional din Transilvania declară lui Tisza că ei nu pot ceda nimic din cererile formulate anul trecut şi nici nu se pot face intermediarii contelui maghiar pe lîngă guvernul romîn. Incercarea e făcută atunci cu o delegaţie de Romîni aşa zişi „moderaţi": Teodor Mihaly şi episcopul Hoszu. Delegaţii ardeleni vin la Sinaia şi iau contact cu Regele, cu Brătianu şi cu ceilalţi fruntaşi politici. Ei povestesc durerile şi nădejdile Romînilor. Dela moartea arhiducelui, Romînii nu mai au pe nimeni pe lîngă împărat. Ideea unui Statut, care să garanteze o sinceră autonomie a Ardealului, nu le-ar displăcea, chiar dacă — cum li se sugerează de unii politiciani — li s'ar da cu garanţia Germaniei. In orice caz, nimic care să primejduiască Romînia. „Noi suntem învăţaţi cu suferinţa, dar Romînia să nu fie ştirbită, căci ea ne este sprijinul". Noi nu putem sta la tocmeală cu Ungurii. Poporul ardelenesc aşteaptă cu încredere venirea armatei romîne; dacă nu vin Romînii, nădejdea se va îndrepta spre Ruşi, pe cari poporul romîn îi consideră „tot de o lege".

Noul ministru al Germaniei la Bucureşti, von dem Bussche, aduce lui Brătianu propunerile lui Tisza, care cere să trateze chestia con-

cesiunilor de făcut Romînilor cu un om de încredere al Regelui şi al lui Brătianu. Acesta nu vrea însă să se angajeze în discuţii cu Ungurii şi lasă ca Tisza să ducă tratative directe cu fruntaşii recunoscuţi ai Romînilor din Ungaria. Tisza n'ar primi să trateze cu Maniu decît dacă acesta are instrucţiuni dela Brătianu. De altfel, Brătianu povăţueşte pe Ardeleni să ceară atît de mult, încît să nu li se poată acorda.

Mihaly şi Hoszu iau contact cu Tisza. Şovinul maghiar e „îngîmfat şi drămuitor". La ieşirea din audienţă, Hoszu declară colegului său: „nu este nimic de făcut; sabia mai poate ceva".

Tisza schimbă din nou partenerii tratativelor. Trecînd dispreţuitor peste şefii politici de ambele nuanţe, crede abil să se adreseze păstorilor sufleteşti ai naţiunii romîne. Pe aceştia îi consideră mai docili, fiind mai legaţi de puterea statului şi deci se vor putea preta mai uşor la simulacrul unor concesiuni măsurate cu linguriţa. Intr'o scrisoare adresată bătrînului mitropolit Meţianu, primul ministru ungur se arată „mişcat de splendidul spectacol al frăţiei de sînge dintre Maghiari şi Romîni" dovedită pe cîmpul bătăliei, şi de vitejia *„fraţilor noştri Romîni"* (sic!). El simte că astăzi poate merge mai departe şi deci se hotărăşte, din propria şi generoasa sa iniţiativă, să lărgească concesiunile făcute Romînilor, pe care aceştia le găsiseră cu un an mai nainte cu totul neîndestulătoare. Bine înţeles ca aceste „lărgiri" nu trebuiau să primejduiască „punctele de vedere maghiare". In fapt, aceste concesiuni erau lipsite şi de importanţă şi de sinceritate; ele erau exprimate în termeni foarte vagi, precum: „ar putea fi luată în vedere o reformă a legii şcolare care să considere dorinţele *concetăţenilor noştri nemaghiari*, referitoare la şcoalele confesionale", şi alte lucruri tot atît de puţin precise. Intr'un memoriu adresat guvernului german, Tisza e mai explicit: el vrea să acorde Romînilor modificarea legii Apponyi, spre a le garanta dreptul de a învăţa religia lor în limba romînă în orice şcoală, iar cititul şi scrisul în cele două dintîi clase primare. In cazul cînd Romînii s'ar decide să intre în războiu alături de puterile centrale, s'ar putea vorbi şi de modificarea legii electorale.

Romînii n'au căzut în această cursă naivă. Bătrînul mitropolit şi ceilalţi episcopi s'au mărginit a da răspunsuri politicoase. Acest schimb de scrisori s'a publicat mult mai tîrziu, deoarece Tisza, care da faptului o nemăsurată importanţă, era în aşteptarea unui mare succes militar, care să ia demersului său orice impresie de slăbiciune. Adevărata representanţă politică a poporului romîn de peste munţi, partidul naţional, s'a abţinut dela orice comentarii, iar în regat, procedarea a produs o mare indignare. Fruntaşii romîni declarau: „Ungurii nu pot concepe nimic care să nu fie îndreptat împotriva Romîniei. Mîntuirea Austriei n'ar putea veni decît de la Germania, căci dinspre noi, nici un soldat nu s'a dus la războiu decît cu nădejdea de a fi bătuţi". De altfel Tisza însuş s'a oprit

pe loc, speriat de îndrăsneţul (!) pas ce făcuse şi nu i-a dat nici o urmare, sau măcar o clarificare publică.

Noi presiuni se fac pe lîngă guvernul ungar prin contele Wedel, care a fost în Bucureşti ca să represinte pe Wilhelm II la înmormîntarea regelui Carol, cu care prilej fusese instruit de representantul Germaniei la Bucureşti de necesitatea „de a se face ceva pentru Transilvania". După sugestiunile lui Aurel Popovici, subsecretarul de stat al Germaniei Zimmermann intervine şi el, vorbind despre autonomia Transilvaniei şi de crearea unui minister pentru Romîni în guvernul ungar. Tisza răspunde brutal: Aurel Popovici e un personaj fără importanţă; unul dintre intriganţii strecuraţi în anturajul dela Belvedere *); propunerile lui sunt absurde; nici o concesiune nu se mai poate face în Transilvania pe lîngă cele promise. Tisza protestează împotriva ingerinţelor guvernului german în afacerile interne ungare şi în special împotriva ministrului Germaniei la Bucureşti, von dem Bussche, care, prin critica publică ce ar fi făcînd atitudinei Ungariei şi prin imprudenţa cu care ar vorbi despre autonomia Transilvaniei, ar mări resistenţa şi pretenţiile Romîniei.

Ca să aibă aerul că totuş, nu a refusat să ţie seamă de îndemnurile Germaniei, Tisza anunţă pe Berchtold despre apropiata publicare a corespondenţei cu mitropolitul Meţianu asupra „reformelor şcolare", despre intenţia sa de a acorda o oarecare amnistie care ar permite Romînilor expatriaţi întoarcerea în ţară şi dreptul de a arbora „subt anumite condiţii" culorile transilvano-romîne. Ministrul preşedinte lămureşte însă că aceste concesiuni au în vedere numai o apropiere de Romînii din Ungaria. Cît despre Romînia, ea nu va fi înduplecată prin aceste măsuri să treacă de partea puterilor centrale. Singurul argument peremptoriu rămîne tot puterea militară şi pentru aceasta, concursul efectiv al armatei germane este indispensabil.

Enervat de îndărătnicia lui Tisza, pe care o socoteşte catastrofală pentru interesele germane, Hindenburg, comandantul trupelor germane de pe frontul de Est, se hotărăşte să intre direct în acţiune şi, printr'o telegramă adresată la 13 Noembrie arhiducelui Frederic, comandantul suprem al armatelor austroungare, îl roagă „să intervină de urgenţă pe lîngă guvernul ungar ca să acorde Romînilor reformele şi favorurile pe care aceştia le reclamă. Va fi necesar, pe lîngă aceasta, ca monarhia să promită Romîniei anumite teritorii cucerite dela Ruşi. Cu aceste condiţii, concursul Romîniei ni se pare cu putinţă".

Faţă de forma gravă pe care o luau intervenţiile germane, Tisza se hotărăşte să meargă personal la Cartierul general german ca să lumineze cercurile conducătoare ale politicei şi armatei germane asupra situaţiei „exacte" a uneia din chestiunile cele mai importante, aceea a Romînilor din Ungaria, şi să protesteze împotriva presiunilor ce se exercită din partea acelor cercuri. El revine cu afirmaţia împăratului Wilhelm, că împărtăşeşte punctul său de vedere. Cercurile conducătoare germane s'ar fi convins că „numai o presiune puternică, diplomatică şi militară, ar putea împiedeca Romînia să ne atace... de aceea, vom încerca, prin mijlocirea Turciei, să hotărîm Bulgaria să intre în acţiune". Paralisarea Romîniei prin Bulgaria era ideea favorită a lui Tisza, pe care nu înceta de a o propovădui, încă dinainte de isbucnirea răsboiului.

*) Adică din jurul răposatului arhiduce Franz-Ferdinand.

Cu o asemenea mentalitate, orice apropiere maghiaro-romînă era exclusă. Totuş, cu toată orbirea sa, Tisza mai făcu un ultim apel pe lîngă preşedintele comitetului naţional, pe la începutul anului 1915, spre a obţine o declaraţiune publică, care să însufleţească poporul romîn la luptă. Ea a fost refusată.

Perioada încercărilor maghiare de apropiere se încheiase. Cele două naţiuni rămîneau în două tabere deosebite. Sugestiunile şi presiunile germane se loviseră de totala lipsă de înţelegere a conducătorilor maghiari, atît pentru situaţie, cît şi pentru sufletul romînesc. Nu cu intimidări, nici cu trufie, nici cu concesiuni ridicule se puteau cumpăra sufletele unei naţiuni, atîta vreme asuprită, în momentul cînd, în bubuitul tunului, se sdruncinau temeliile tuturor vechilor şi nedreptelor întocmiri.

Primul acces al febrei intervenţioniste a Puterilor centrale, trecuse de punctul ei culminant. Temperatura era în scădere. Moartea regelui Carol I fusese primul calmant; era o lovitură simţitoare pentru Puterile centrale care vedeau în persoana veneratului monarh un simpatizant al ţărilor şi politicei lor. Noul rege, Ferdinand I, lămurise categoric pe Czernin că Romînia n'ar putea face războiu împotriva sentimentului naţional, iar în personalitatea puternică a Reginei Maria, nu era greu de ghicit o adversară de temut. Îndărătnicia ministrului ungar Tisza dăduse încercărilor de apropiere lovitura de graţie. Desfăşurarea evenimentelor obliga acum Romînia la o deosebită prudenţă. Romînia intră într'o perioadă de observaţie, căutînd a-şi spori pregătirile militare. Jocul diplomatic al celor două constelaţii în luptă se mutase în sectorul italian; Roma devenii centrul unei activităţi foarte intensive; Romînia rămase pe planul al doilea.

Tratativele cu Italia aveau multă asemănare cu cele romîne. Similitudinea situaţiilor politice ale celor două ţări faţă de Austroungaria le apropiase şi le sugerase ideea unei strînse colaborări, care însă n'a putut fi menţinută pînă la sfîrşit *). Tisza bănueşte jocul şi e foarte atent. El sugerează aceeaşi rezistenţă: nici un petec de

*) A se vedea: Preludiile etc. Tratativele cu Antanta. V. R. Aprilie 1940, Br. pag. 15.

teritoriu nu trebue cedat Italiei. Altminteri, aceasta ar fi considerată ca o slăbiciune și ar încuraja România. Ori care ar fi evenimentele ce-i solicită atenția în altă parte, Tisza are totdeauna un ochiu asupra Romîniei și judecă evenimentele din punct de vedere al răsfrîngerii asupra atitudinei acesteia. Cu toată intransigența sa implacabilă față de Romîni, nu părăsește micile încercări: către sfîrșitul lui Mai sugerează lui Czernin ideea ca, prin mijlocirea lui Morțun, considerat ca germanofil, să pună din nou chestia cedării Bucovinei de Sud către Romîni, in schimbul intrării în războiu, dar protestează cu indignare în contra unei idei ce se pusese în circulație, a cedării regiunii Caransebeș—Hațeg—Făgăraș, considerată ca partea cea mai romînească a Ardealului și Banatului. Tisza argumentează că această cedare ar însemna pierderea Porților de Fier, ceea ce ar ruina poziția de mare putere a Austroungariei în Europa sudorientală. De altfel, această idee nu e împărtășită nici de Romîni, de oarece s'ar slăbi importanța numerică a Romînilor rămași în Ardeal, cari ar putea fi ușor desnaționalizați. Pentru a avea în mînă conducerea politicei externe a Austroungariei, Tisza cere împăratului Frantz-Iosif demiterea lui Berchtold, pe care îl consideră insuficient pentru împrejurările actuale. In postul vacant el impune pe Buriàn, omul său, după ce el însuși refuză locul, socotindu-se mai necesar la guvernarea Ungariei.

Intrarea Italiei în războiu împotriva vechilor ei aliați e o lovitură grea pentru centrali. Insuși omul tare, Tisza, își pierde un moment cumpătul. El privește cu groază perspectiva intrării Romîniei în acțiune și are viziunea sinistră a marșului concentric al armatelor italiene, sîrbe și romîne spre Budapesta **). Germania își păstrează mai bine sîngele rece. Ea a început marea ofensivă Mackensen împotriva Rusiei și repurtase succese. Totuș, Germania continuă să prețuiască ajutorul eventual al Romîniei și de aceea se decide să ia hotărît în mîna ei inițiativa tratativelor. Acestea continuaseră într'un tempo mai încetenit și după sabotarea de către Tisza a celor dela sfîrșitul lui 1914. Jagow, ministrul de externe al Germaniei, dăduse asigurări la 17 Februarie 1915 că Germania va garanta Romîniei, la conferința păcii, Basarabia dinainte de 1812. Chiar Buriàn, noul ministru de externe al Austroungariei, crezuse necesar să dea o declarație asemănătoare. Nici un cuvînt însă despre Bucovina sau Transilvania. S'a atras atenția reprezentanților Puterilor centrale că această atitudine foarte comodă în care persistă oamenii lor de Stat, de a fi darnici dintr'al altuia și sgîrciți cu ce e al lor, face o impresie deplorabilă în Romînia. Ea nu ajută cu nimic la apropierea dorită. Ministrul Romîniei la Berlin, Beldiman, raportează că, în conversații foarte intime cu conducătorii politicei germane, s'a reluat posibilitatea rectificării fruntariei Bucovinei, la Suceava. Dis-

**) Vezi nota de mai sus.

poziția Centraliștilor e foarte ostilă lui Brătianu, care ar primi să fie influențat de o opinie publică prelucrată de Franco-Ruși, și mai ales împotriva lui Costinescu, care e acuzat nu numai de simpatie pentru Antantă, dar și de inspirator al unei politice economice dușmănoase Puterilor centrale.

Reînsuflețirea tratativelor germane cu Românii s'a făcut în Iunie 1915 pe două căi. Pe de o parte, prin fruntașii naționaliști ardeleni Aurel Popovici și A. Vaida-Voevod. Urmărind ideea lor, a soluționării chestiei transilvane prin Germania, Popovici și Vaida merg la Berlin și iau contact cu cancelarul Bethmann-Holweg, cu subsecretarul de Stat Zimmermann și cu ministrul român Beldiman, cărora le expun cu precizie revendicările Românilor din Ungaria. Acțiunea fruntașilor ardeleni nu s'a putut desvolta, de oarece ei au fost informați dela București că orice s'ar fi oferit din partea Germaniei, România nu-și va schimba neutralitatea. Singurul teren pe care se putea duce tratative, cu nădejde de succes, erau cele cu Românii ardeleni; existau presumții serioase că ele vor avea răsunet în atitudinea guvernului din regatul romîn. De aceea, tratativele au fost reluate, de astădată din inițiativă direct germană.

Din însărcinarea Kaiserului și a guvernului german, un important om politic din Germania, Erzberger, șeful partidului catolic german, pe care guvernul său îl întrebuința dese ori în misiuni de propagandă *), a venit la Viena și Budapesta în Iunie 1915, spre a da impuls acțiunii de apropiere de Romînia. Au urmat tratative laborioase, la care au participat Bethmann-Holweg, Jagow, Buriàn și Tisza. Spre a cunoaște exact punctul de vedere al Romînilor, Erzberger a luat contact cu căpeteniile spirituale și politice ale Romînilor ardeleni. Cele mai importante tratative au fost cele duse la Viena, unde contactul s'a stabilit prin mijlocirea deputaților creștini-sociali din Viena, succesorii politicei lui Lueger, atît de simpatic cauzei romînești. In palatul prințului Liechtenstein din Viena, delegații partidului național romîn, Aurel Popovici, Maniu și Goldiș au expus lui Erzberger programul revendicărilor romîne, resumat în trei puncte: *a)* Autonomia deplină a Transilvaniei, cu dietă și guvernator propriu, și cu un representant în guvernul central dela Budapesta, după modelul Croației; *b)* Romînii ardeleni nu se angajează să facă propagandă în favoarea puterilor centrale, vor convocà însă o adunare națională pentru ratificarea acestui acord; *c)* Acordul să fie adus la cunoștința popoarelor monarhiei printr'un manifest al împăratului Frantz-Iosef, contrasemnat de Tisza și garantat de Kaiserul Wilhelm, printr'un act formal.

*) Erzberger avusese și o misiune importantă la Roma, la care îl indicaseră relațiile sale cu lumea catolică din Italia. In 1918 a fost șeful delegației germane care a tratat și încheiat armistițiul dintre Germania și Antantă. Atacat cu înverșunare de naționaliștii germani pentru această „trădare de patrie'', el a fost asasinat în 1921.

In spiritul fruntașilor ardeleni, soluția autonomiei politice a Transilvaniei nu eră decît o etapă intermediară către realizarea idealului politic romîn; ea ar fi asigurat Romînilor ardeleni posibilitatea desvoltării lor politice, culturale și economice, ar fi cruțat regatului Romîniei armata și i-ar fi ușurat consolidarea, pentru ca mai tîrziu, Transilvania autonomă să decidă prin parlamentul său provincial alipirea la țara mumă *).

In susținerea cererilor Romînilor, Erzberger a cerut și obținut ajutorul comandanților supremi ai armatelor aliate, Falkenhayn și Conrad von Hoetzendorff, cari au arătat hotărît că ei nu pot garantă reușita războiului decît în cazul cînd cel puțin neutralitatea — dacă nu colaborarea — Romîniei, vor fi asigurate. Factorul hotărîtor era însă Tisza, iar acesta dădu lui Erzberger lămuririle obișnuite: totul este în cea mai bună regulă; Romînii din Ungaria stau mai bine decît cei din Romînia subt raportul cultural; nici o țară nu duce o politică atît de dreaptă față de naționalități, ca Ungaria; există numai cîțiva agitatori cari vor să turbure lucrurile; nu e admisibil să se ducă nici un fel de tratative cu Romînia asupra drepturilor de acordat Romînilor din Ardeal.

Printr'un memoriu, Erzberger resumează discuțiile avute și propune lui Tisza următorul program de concesiuni: autonomia școlară, întrebuințarea limbii romîne în fața autorităților locale, modificarea legii electorale astfel încît Romînii să aibă cel puțin 30 de deputați în parlamentul ungar. Era o deosebire enormă între programul romîn și sugestiunile germane. Totuș, Tisza e indignat la auzul acestor propuneri. De unde, la începutul tratativelor, cînd Erzberger se mărginea să asculte, germanul îi făcea impresia de a fi „un om inteligent și care pricepe bine chestiunile'', acum îi răspunde pe un ton iritat că a rămas surprins de „acest odios amestec de cîteva fire de adevăr într'o țesătură de invenții''. Respingînd categoric intervenția, care ar avea efecte morale desastroase, el cere Germanilor „să lase în pace nenorocita chestie a concesiunilor de făcut Romînilor de către Unguri''. Furios pe Erzberger, Tisza nu-i mai pomenește numele decît însoțit de epitete injurioase și atacuri la adresa „clicei Bülow-Erzberger''.

Tisza merge la cartierul general austro-ungar, unde-și susține față de mareșalul von Conrad ideile sale, apoi, la 17 Iunie, merge la Berlin spre a pleda aceiași cauză față de împăratul Wilhelm și de conducătorii politici și militari ai Germaniei. Aci i se comunică directivele politicei germane față de Romînia: „cu toate că victoriile Centralilor în Galiția au făcut să mai scază importanța Romîniei, totuș, deoarece soarta Dardanelelor atîrnă de posibilitățile de aprovizionare ale Turciei, este un interes vital pentru Puterile centrale să cîștige Romînia pentru o neutralitate binevoitoare, adică să obțină libera trecere a munițiilor spre Turcia. In acest scop, Germanii oferă

*) Comunicări V. Goldiș, direct și prin I. Lupaș.

Romîniei un împrumut în condiții ieftine, iar Austroungaria să-i cedeze cele trei județe din Sudul Bucovinei, acordînd și oarecare concesiuni Romînilor din Ungaria''. Tisza se declară de acord cu concesiunile venite din partea Germaniei și Austriei, totuș sugerează ideea ca ele să fie date contra cooperării militare, iar nu contra unei simple neutralități. In ce privește concesiunile de acordat Romînilor, reîncepe vechiul cîntec. Un ministru romîn în guvernul din Budapesta ar fi un *non-sens;* o universitate romînă ar fi o *absurditate*. El enumeră concesiile ce ar fi dispus să admită. Sunt vechile mărunțișuri cuprinse în scrisoarea adresată astă toamnă mitropolitului Mețianu, la care mai adaogă cîteva de aceeași valoare. Chiar și acestea ar urma să fie acordate în împrejurări care le-ar lua orice importanță practică. In zadar, Falkenhayn, șeful marelui stat major german, încearcă să convingă pe Tisza de trebuința de a face Romînilor concesiuni serioase; „el predică unui surd'', notează cu necaz generalul Cramon, atașatul german pe lîngă marele cartier austro-ungar.

Propunerile germane se comunică discret guvernului romîn prin reprezentanții Puterilor centrale la București. Czernin, conformîndu-se instrucțiunilor primite dela Tisza, este foarte circumspect și prudent, ferindu-se de cea mai mică preciziune. El schimbă jocul și încearcă să ispitească pe Brătianu să formuleze el „prețul colaborării''. Dar Brătianu, care se găsește în toiul tratativelor cu Antanta, îi opune o circumspecție egală și refuză să se angajeze pe calea ce-i deschide Czernin. Bussche, urmînd sugestiunile germane, ar vrea să meargă mai departe; el nu se dă înapoi nici dela ideea autonomiei Transilvaniei, pe care și-o închipue subt forma principatului atîrnător de Viena înainte de anul 1867.

In sfîrșit, Czernin, enervat de rezerva strict constituțională în care se ține Regele, care-i declară că „numai națiunea prin organele ei legale are dreptul să pronunțe eșirea din neutralitate'', se vede nevoit să iasă din impas. Călcîndu-și pe inimă, el prezintă la 29 Iunie lui Brătianu, verbal, oferta Bucovinei romînești și a concesiilor formulate de Tisza, în schimbul cooperării romîne, fixindu-i un termen de o lună pentru acceptare, după care, oferta va fi retrasă. Czernin e enervat de faptul că Brătianu nu dă ofertei sale importanța pe care ministrul austro-ungar o sconta. In adevăr, Brătianu nu se grăbește nici să accepte, nici să formuleze contrapropuneri; mai ales, Brătianu se ferește să intre în tratative asupra Transilvaniei. Iritat, Czernin se întoarce spre Marghiloman, dar acesta n'are calitate oficială ca să trateze, ba chiar îi reproșază amical că „vine cu mîna goală''. Ministrul austro-ungar insistă ca Marghiloman să se întîlnească cu Tisza la Brașov, asigurîndu-l că va întîmpina din partea primului ministru ungar mult mai multă încredere și bunăvoință decît Brătianu, va obține promisiuni mai mari și, poate, aceasta îi va deschide drumul spre guvern. „Marghiloman face pe misitul lui Czernin'' comentează ironic Filipescu, care a prins mișcarea. In cele

din urmă, Czernin se resemnează să constate că termenul său de o lună a expirat și că, prin urmare, își retrage oferta care nu-i fusese luată în seamă.

Acelaș refuz categoric fu opus de Brătianu și în privința trecerii munițiilor spre Turcia. Germania se văzu nevoită să recurgă la tot felul de expediente spre a trece prin teritoriul romîn cel puțin mărfuri ce volum mai mic, ca piese de armament, muniții de artilerie, ascunse prin cele mai ingenioase dispozitive, spre a scăpa de vigilența autorităților vamale și feroviare din Romînia. Cu atît mai mult, Brătianu refuză să-și ia vre-un angajament în privința neutralității binevoitoare și cooperării militare. Drepturile și aspirațiile Romîniei mergeau mult mai departe și conducătorul țării nu le putea vinde, ca biblicul Essau, pentru un blid de linte.

Se încearcă atunci manevra unei schimbări de guvern. Puterile centrale renunță la încercarea de a trata cu Brătianu, pe care-l socotesc cîștigat definitiv de cealaltă parte. Czernin vrea să trateze cu Marghiloman ca un *homo regius* sau ca viitor președinte al Consiliului. Chiar cu Maiorescu s'ar putea ajunge mai ușor la înțelegere. Condiția prealabilă a succesului ar fi însă ca propunerile noi să fie mai avantajoase decît cele ce pe acum; în primul rînd, concesiuni substanțiale din partea Ungariei. Refuzul categoric al lui Tisza descurajează pe Czernin: „nu-i nimic de făcut cu încăpățînarea maghiară".

Căderea tratativelor provoacă o serie de supărări și încriminări. Bethmann-Hollweg reproșează ministrului german la București că a avut neplăcerea să dea dreptate lui Tisza, care-l prevenise că guvernul romîn nu va intra cu nici un chip în războiu. El amenință Romînia cu realizarea unei Bulgarii mari. In termeni violenți, Tisza aruncă vina zădărnicirii tratativelor pe Germani, care au procedat cu o lipsă totală de abilitate, prezentîndu-se ca protectori ai Romînilor. „Germanii sunt de o stupiditate de necrezut — scrie Tisza —, căci n'au înțeles cît fac de rău propriilor lor interese, nesusținînd Ungaria din toate puterile lor". Pentru a compensa pierderea Romînilor, Tisza a făgăduit că printr'o nouă recrutare făcută în Ungaria cu cea mai mare străşnicie, va întări frontul carpatic al puterilor centrale, fără să fie nevoie de concursul Romîniei.

Tratativele politice au luat cu aceasta sfîrșit; ele au trecut pe planul economic. Aprovizionarea cu grîul romînesc a deslănțuit o nouă luptă între cele două tabere rivale, care a dus la situația încordată din toamna anului 1915 *).

Evenimentele din iarna 1915—16 lăsaseră pe planul al doilea Romînia. Subjugarea Serbiei deschisese drumul direct spre Bulgaria și Turcia. Rusia părea paralizată în urma marei sale înfrîngeri din 1915. Romînia încheiase convenția grîului cu puterile centrale și

*) A se vedea: Preludiile etc. Tratativele cu Antanta. Viața Romînească, Aprilie 1940, I. Br., pag. 32.

deci, nu mai era nici de temut, nici de cultivat. Preocuparea principală a Puterilor centrale se întorsese spre Vest, unde se pregătea marea bătălie dela Verdun. Orientul european intrase într'o perioadă de calm și de așteptare. Un eveniment reactualiză chestiunea romînă.

In Februarie 1916, Erzberger, înapoindu-se dintr'o misiune la Constantinopol și Sofia, se opri cîteva zile în București, spre a pipăi din nou pulsul țării. Impresia pe care a cules-o era că Romînia nu va merge niciodată cu Puterile Centrale din proprie voință, ci numai dacă va fi silită de situația militară europeană. Intr'o lungă audiență el se strădui să convingă pe regele Ferdinand de interesul comun ce leagă Romînia de Puterile Centrale. Regele a ripostat că vina este a Berlinului și a Vienei, care nu au arătat niciodată înțelegere pentru chestia romînească din Ungaria; răposatul rege Carol I s'a plîns în nenumărate rînduri de aceasta. După relatările lui Erzberger, regele i-ar fi declarat că Romînia nu pretinde cesiuni teritoriale în Transilvania și că ar fi mulțumită dacă Romînii din Ungaria ar avea o situație asemănătoare cu a Cehilor în Austria. Erzberger a făcut aluzie la străduințele Berlinului și ale sale personale în Iunie 1915, dar Brătianu n'a dat nicio atenție. Regele i-a răspuns că nu poate schimba ministerul, care reprezintă sentimentul țării; din aceste cuvinte misionarul german a tras concluzia că o schimbare de guvern este exclusă, deși lăudărosul Radeff, ministrul Bulgariei, îl asigura că *el* va asvîrli dela putere pe Brătianu, din cauza insuccesului politicei sale externe. Erzberger nu ezită să propună Germaniei să exercite o presiune mai puternică asupra Romîniei ca s'o silească să rămînă definitiv în neutralitate, garantînd această atitudine cu ceva sigur, ca de pildă ocuparea și utilizarea rețelei de căi ferate din Romînia de către Germania, atît de necesare în vederea ofensivei spre Salonic și a celei proiectate spre Kiew. In legătură cu această din urmă operație, Erzberger face aluzie și la eventualitatea ocupării Basarabiei de armatele austro-germane, urmată de cedarea ei către Romînia. El a plecat cu convingerea că nu se poate conta cîtuși de puțin pe Romînia; Brătianu este convins că războiul contra Austro-Ungariei comportă mai puține riscuri decît împotriva Rusiei, și că prevederile pentru viitor sunt în deplin acord cu necesitățile prezentului, indicînd preferința revendicării Transilvaniei față de Basarabia. De aceea, Erzberger își consideră misiunea sa ca nereușită. Atragerea, sau cel puțin imobilizarea Romîniei, va depinde numai de intimidarea ei prin forța germană, combinată cu amenințarea bulgară.

Insuccesul atacului german asupra Verdunului și începutul ofensivei Brussilow prilejuesc un nou contact al Puterilor centrale cu politicianii germanofili din țară. In timp ce Brătianu tratează pe picior solid cu Antanta, Marghiloman, în mod naiv, încearcă să lege noi tratative cu Czernin și cu Bussche. Aceștia, cari mirosiseră ceva, se lasă greu. Evident, împrejurările nu erau de loc favorabile unei

reluări de contact, mai ales cu un personaj care n'avea nici calitatea de a duce tratative, nici puterea de a impune hotăriri. Ar fi fost a se compromite in chip inutil. Czernin, după ce a consultat pe Burian, a declarat lui Marghiloman că ofertele vechi asupra Bucovinei sunt definitiv retrase. Cum s'ar putea sacrifica populaţiuni leale care s'au luptat atît de bine? Nu se poate avea în vedere decît Basarabia şi un tratat care să oblige Puterile centrale s'o apere, dacă va fi atacată de Ruşi în viitor; acestea nu se pot însă acorda decît unei Romînii aliate. Bussche mai adaogă că Germania nu vrea să ne mai sprijine. A făcut-o odată; cancelarul s'a dus pentru asta la Viena, dar nu va mai începe. Cu totul altceva ar fi dacă s'ar putea realiza unirea partidelor şi a personalităţilor germanofile: Carp, Marghiloman, Maiorescu, Stere, spre a forma un guvern amic al Puterilor centrale. Dar Bussche convine că din cauza animozităţii dintre Carp şi Maiorescu şi a ambiţiei acestuia din urmă de a deveni şeful guvernului, lucrul nu e posibil. Marghiloman, la rîndul lui, îi arată că aceasta ar însemna ieşirea imediată din neutralitate, ceea ce este tot atît de imposibil.

Aceleaşi răspunsuri evasive le dă Czernin lui Procopiu, trimis de Brătianu ca să-l sondeze asupra posibilităţii unor concesiuni teritoriale în schimbul neutralităţii; în realitate era un *bluff* menit să mascheze tratativele pe care şeful guvernului le ducea cu Antanta. De altfel, ministrul austro-ungar simţise că partida e pierdută pentru Puterile centrale, că tratative sunt în curs între Brătianu şi Antantă şi că ele au ajuns într'o fază foarte înaintată, astfel încît orice încercări din partea sa de a le schimba cursul sunt zadarnice. Speranţa într'un reviriment n'ar putea veni — crede el — decît dela o supralicitare de promisiuni. Aceasta nu e însă cu putinţă, deoarece Ungurii îşi păstrează cu fermitate atitudinea; ei privesc cu ochi răi orice tratative cu Romînia şi se opun categoric la orice importantă concesiune politică ori teritorială. Singura manevră încă cu putinţă este să provoace amînarea cît mai îndepărtată a desnodămîntului fatal, salvînd neutralitatea Romîniei, întrebuinţînd pentru aceasta ameninţările, în speranţa că o întoarcere fericită a evenimentelor pe fronturile de luptă să facă Romînia mai accesibilă. Declaraţia de războiu a Romîniei a înşelat prevederile Puterilor centrale numai asupra datei, nu şi asupra sensului hotăririi Romîniei. La 25 August, Czernin raportase că, pentru moment, nu era motiv de nelinişte.

Tisza era satisfăcut de această fază negativă. Urmărindu-şi politica de ameninţări, singura pe care o credea eficace, a rupt tratativele cu Romînii şi, ca să-i îngrozească, a înscenat un proces monstru. Cu ajutorul unui agent provocator, în serviciul poliţiei secrete ungare, care se dădea drept un ofiţer romîn din Regat, venit în Ardeal pentru propagandă romînă, el a încurcat un număr de 17 intelectuali romîni din Braşov şi împrejurimi într'un proces de spionaj. După o lungă prevenţie, în care timp Romînii au fost torturaţi, legaţi în lanţuri, purtaţi prin toate părţile, i-a judecat într'un proces care a ţinut trei luni. Nouă inşi au fost condamnaţi la moarte, restul la închisoare. Cîţiva au murit în temniţă, iar ceilalţi au fost liberaţi, după trei ani de suferinţe, abia după sfîrşitul războiului.

*
* *

Lunga perioadă a neutralităţii Romîniei a fost pentru imperiile centrale un şir de decepţii cu privire la atitudinea acesteia faţă de conflictul războinic. Fără a se înşela asupra sentimentului popular, conducătorii Puterilor centrale credeau totuşi că mulţumită abilităţii diplomaţiei lor, a promisiunilor ademenitoare şi a forţei lor impresionante, vor reuşi să menţină Romînia cel puţin într'o neutralitate binevoitoare, dacă nu s'o cîştige ca aliată. Conştienţi că nodul problemei îl constitue chestiunea Romînilor din Ardeal, aci şi-au concentrat sforţările principale. Însă, din cauza atitudinei intransigente a lui Tisza, planurile de împăcare a Ungurilor cu Romînii ardeleni nu s'au putut realiza. De altfel, în tot timpul celor doi ani ai neutralităţii, tratativele s'au mărginit la încercările Ungurilor şi Germanilor de a cîştiga prin promisiuni pe şefii ardeleni şi pe fruntaşii opoziţiei germanofile din Romînia. Guvernul regatului romîn, responsabil de politica Statului, n'a participat de loc la tratative, sau doar atîta cît era obligat de convenienţele diplomatice, fără a se lăsa tîrît în fondul discuţiunilor. Înţelesul acestei atitudini nu putea să scape partenerilor; ea a provocat atît rezistenţa dîrză a lui Tisza, cît şi repulsiunea lui Czernin de a face propuneri precise. Tratativele cu Puterile centrale s'au mărginit aşa dar la promisiuni verbale, la lăsări de a se înţelege şi la sugestiuni din partea lui Marghiloman. Şi nici nu se putea altfel. Divergenţele erau prea adînci, iar sacrificiile ce s'ar fi cerut, fie dintr'o parte, fie din cealaltă, erau din cele ce nu se puteau consimţi de bună voie. De partea Romînilor, ele ar fi fost în contrazicere cu misiunea istorică a naţiunii romîne şi cu postulatul vremii, aşa cum le înţelegeau imensa majoritate a poporului şi şefii, în mîna cărora se găseau frînele ţării în acest moment hotăritor al istoriei Romînilor *).

CONST. KIRIŢESCU

*) REFERINŢE BIBLIOGRAFICE. *Paul Lindenberg*, König Karl von Rumänien, II, Berlin. — *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik*, Wien, 8 v., 1930. — *Ministère I. et R. des Aff. Etr.*, Documents diplomatiques etc. (Cartea Roşie a—u.), Vienne 1916. — *Tisza, Lettres de guerre*, 1914—1916, Paris 1931. — *Bethmann-Hollweg*, Betrachtungen zum Weltkriege, Berlin, 1922. — *Conrad*, Feldmarschall, Aus meiner Dienstzeit, Wien IV. — *Burián Stef., Graf*, Drei Jahre. Aus der Zeit meiner Amstführung im Kriege, Berlin, 1923. — *Erzberger*, Erlebnisse im Weltkrieg, Berlin 1920. — *Kautsky*, Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch, V. I., Charlottemburg. — *Czernin, Im Weltkriege*, Berlin 1919. — *Cramon*, Unser oesterreich-ungarisches Bundesgenosse im Weltkriege, Berlin, 1920. — *Diamandy C. I.*, La grande guerre vue du versant oriental. Revues des D—M. 1927. — *Marghiloman Al.*, Note politice, v. I. Buc. — *Polyzu-Micşuneşti*, Nicolae Filipescu, însemnări, Buc., 1937.

VORBE ȘI GÎNDURI

Pertractările cu tine însu-ți nu alcătuiesc, în totdeauna, un caz de conștiință.

*

Dacă aș fi evreu, m'ar supăra cel ce mi-ar spune că este filosemit. Fiincă și această atitudine înseamnă o izolare.

*

Solicitînd unui atotputernic o numire, mă întrebam dacă fiind eu în locul său, l-aș putea numi undeva.

*

Cîtă vreme vom disprețui pe gangster, în loc să-l socotim o expresie — poate un apogeu — al societății contemporane, nu ne vom înțelege veacul și nu-l vom putea domina.

*

E încruntat, deci e profund.

*

Dacă ne-am preocupa, fiecare, de imaginea pe care o vom lăsa posterității, lumea ar fi mai bună, mai frumoasă, mai înaltă.

*

Rima e surîsul versului. Cea mai tragică tiradă cîștigă în intensitate dacă e înflorită cu un surîs.

*

Ca un codru, firește, dar tot din frunză cîntă.

*

Convinge-te că nimic nu începe cu dumneata și nu te va mai chinui demonul răspunderilor în fața istoriei.

*

Cazul de conștiință care se rezolvă cu acceptarea onorurilor n'a fost, atîta, caz de conștiință, cît nesiguranță.

*

Mi-e absolut indiferentă opinia celor ce au o opinie proastă despre mine.

*

Dacă trădezi numai, odată, vei fi stigmatizat pentru vecie. Trebue să trădezi mereu, ca să se învețe lumea cu dumneata și să te lase în pace.

*

Are absolută nevoie de sfatul meu, altminteri n'ar putea face cu atîta plăcere, contrariul.

*

Se plîng toți, dar nu protestează nimeni.

*

— Draga mea, am făcut pentru tine tot ce-am putut. Mai descurcă-te și singură!

Așa spun, la fiecare premieră, pieselor mele.

*

Dacă vrei să nu-ți pierzi prietenii, nu-i pune la 'ncercare.

*

Te întreabă „ce mai e nou", ca să te prindă cu o nerozie și să-ți spună el, cu superioritate, ce mai este într'adevăr nou.

*

Popoarele tinere au tot dreptul să supună pe cele bătrîne.
Dacă, însă, acestea nu se lasă biruite, înseamnă că bătrînețea lor e numai aparentă, după cum tot numai aparentă este și tinerețea celorlalte.

*

Fidelitatea în alianțe, eroismul și alte sentimentalisme, sunt obligatorii pentru țările mici. Marile națiuni au lucruri mai serioase de făcut.

*

Napoleon a fost mare și pentru că nu-și schimba prea des valeții.

*

Zeului Marte îi plac peisagiile inedite. Mai acum doi ani s'a plimbat prin Spania. Acum face croaziere la Nord.

*

Soluționezi toate cu mare grabă. N'ai impresia că în felul acesta lichidezi viața însăși?

*

Nu mă pot încadra în regimuri de autoritate. Cel mult le-aș putea prezida.

*

Abandonarea poetului în propriul său temperament duce la platitudine sau la abstracțiune.
Arta e puterea de rezistență împotriva personalității. Stilul stratosferic, întunecat (în stratosferă e întuneric) al unora nu este atîta profunzime și elevațiune, cît o formă, poate mai gravă, a facilității.

*

Impresia e sinteză. Ea nu denotă superficialitate ci un conglomerat de verificări pe care subconștientul le înregistrează și le coordonează vertiginos.
Un fulger luminînd prăpăstii.

VICTOR EFTIMIU

ARCHITECTUL

Zămislitor de spații vii în care
Subjug văzduhul și 'ntre stîlpi îl leg,
Cît cotropesc azur pe-atît mai tare
Cu piatra și pămîntul mă'nțeleg.

In golul pur pun limite și'ncheg
Volumul sacru, sîmbur de altare
Și bizui soclul veacului întreg
Pe-un joc de nesfîrșire și hotare — :

Nu-i pui de munte, soră de colină
Ci cuget svelt de umbră și lumină.
Sub ochii vremii răi și pînditori

Un adăpost la tot ce-avem mai trainic,
Copii și zei. Pe visul nostru tainic
Tavanul, cer domestic fără nori.

V. VOICULESCU

DIN LEGĂTURILE CULTURALE
ROMÎNO-BULGARE

G. S. RAKOVSKJ ȘI LITERATURA ROMÎNĂ

Pe cît de numeroase, vechi și adînci sunt legăturile între Principatele noastre și Peninsula Balcanică [1]), pe atît de izolate și sporadice sunt studiile care se întreprind în această direcție.

Ca Romîni, trebuie să ne preocupe, în primul rînd cunoașterea și lămurirea cît mai exactă a trecutului nostru și, acest trecut, nicăeri mai bine ca în sud-estul Europei nu poate fi studiat.

Din cercetările temeinice și metodice ce s'ar intreprinde in acele locuri, se va putea afla nu numai influența exercitată de Greci și Slavi asupra desvoltării limbii, așezămintelor și culturii romînești, dar și rolul important jucat în atîtea împrejurări de voevozii romîni în evenimentele din Balcani, precum tot prin aceste cercetări pot fi lămurite atîtea din punctele nebuloase al istoriei naționale, din timpul atotputerniciei otomane [2]).

Cu alt prilej, ocupîndu-mă de necesitatea întemeerii la București a unui institut care să aibă ca obiectiv studierea, atît a raporturilor noastre cu popoarele din Peninsula Balcanică cît și de soarta Romînilor din acele locuri, scriam: *Crearea unui institut de cercetare* a problemelor privind pe Romînii de peste hotare, *care să cuprindă pe oamenii de știință în a căror preocupare această problemă ocupă un loc important, are pe lîngă avantajul unei activități unitare și metodice și pe acela al conservării graiului, dialectului și cunoașterii temeinice, a tot ceiace reprezintă viața romînească, dincolo de granițele actuale* [3]).

[1]) I. Bogdan: *Romînii și Bulgarii*, Buc. 1895; idem: *Insemnătatea studiilor slave pentru Romîni*, Buc. 1894; idem: *Istoriografia romînă...* Buc. 1905; Ilie Bărbulescu: *Romînii față de Sîrbi și Bulgari...* Buc. 1905; idem: *Curente literare la Romîni în perioada slavonismului cultural*, Buc. 1928; N. Iorga: *Sîrbii, Bulgarii și Romînii în Peninsula Balcanică...* Buc. 1915; Al. Iordan: *Les relations culturelles entre les roumains et les Slaves du Sud. Traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, Buc. 1938; idem: *Contribuțiuni lingvistice la bibliografia veche romînească*, Buc. 1938.

[2]) Al. Iordan: *Les relations culturelles...* pp. 1—17; idem: *Patriotismul romînesc în literatura străină*, Mișcarea, Buc. Nr. 1305 din 27 Iulie 1935; idem: *Din folklorul turcesc*, idem, Nr. 1004 din 6 Iunie 1934; Gh. I. Brătianu: *Din legăturile noastre cu Turcii*, Mișcarea, din 24 Mai 1934.

Ca o completare a celor preconizate atunci, adaug că sfera de acțiune a unui asemenea institut ar trebui extinsă și asupra problemelor interesind legăturile seculare ale Romînilor cu Peninsula Balcanică.

Acest institut ar trebui să îmbrățișeze toate domeniile de activitate culturală: istoria, literatura veche și modernă, istoria bisericii, folklorul, filologia, etc., fiecare dintre aceste ramuri de activitate avîndu-și reprezentanții săi autorizați, care să imprime directivele de cercetare în fiecare disciplină.

In chipul acesta se va ajunge la descifrarea multor puncte de întrebare ce persistă de atîta vreme și să putem preciza nu numai influența exercitată de alte popoare asup a noastră ci și contribuțiunile romînești la renașterea și evoluția istorică și culturală a popoarelor din sud-estul Europei.

Dacă prima consecință a legăturilor popoarelor balcanice cu noi — influența exercitată de ele asupra noastră — a făcut obiectul cercetărilor unora dintre învățații noștri, începînd cu B. P. Hașdeu, cea de a doua latură a problemei — aportul romînesc în diferite domenii de activitate — a fost aproape cu totul neglijată, exceptînd filologia și istoria unde sunt de amintit contribuțiuni prețioase.

Spun că s'a lucrat puțin, căci cele cîteva încercări ce s'au făcut în domeniul istoriei bisericești [4]), a literaturii [5]), artei [6]) și

[3]) Al. Iordan: *Arhivele dela Constantinopol*, Mișcarea, Nr. 1548 din 7 Octomvrie 1933; cfr. și G. I. Brătianu: *Pentru un institut romînesc de cercetări istorice la Constantinopol*, Revista Istorică Romînă, vol. III, fasc. II—III, pp. 217—223; C. C. Giurescu: *Institutul balcanic de cercetări istorice. Statutele sale*, Rev. Ist. Rom., vol. II, fasc. IV, p. 444; Victor Papacostea: *Balcania*, Libertatea, din 20 Iunie 1936; Al. Procopovici: *Problema Romînilor de dincolo de hotare*, Buc. 1937.

[4]) Cfr. bibliografia în Al. Iordan: *Les relations*.. pp. 1—17.

[5]) *Idem, ibidem;* și I. Dumitrescu-Frasin: *Contribuții romînești la ridicarea altor popoare*, Constanța, 1935; El. Eftimiu: *Aleco Constantinov*, Preocupări literare, II, Nr. 5—6, pp. 216—221; Petre Florescu: *Elemente romînești în limbile slave*, Timocul, V, Nr. 1—4, pp. 18—19; D. N. Mincev: *Ivan Vazov în Romînia*, Dobrogea Jună, Constanța, 23 Mai 1936; idem: *Scriitorii bulgari în Romînia*, Gazeta Cărților, Buc., VI, Nr. 17—18; idem: *Poeții Văcărești și Gh.*

folklorului [7]), nu reprezintă decît o infimă parte din ceea ce se poate realiza pe acest tărîm.

In cele ce urmează, voi arăta în ce măsură a influențat literatura romînească modernă, începuturile literaturii bulgare contemporane. Imi voi îndrepta, deocamdată, atenția asupra influențelor suferite de părintele literaturii bulgare moderne, Gheorghe S. Rakovskj, din partea unora dintre scriitorii romîni din prima jumătate a veacului trecut. Cu alt prilej, voi continua asemenea analize asupra unor alți scriitori bulgari, Dobri Vojnikov, Ivan Vazov, etc.

Inainte de aceasta însă, cred că nu e lipsit de interes a arăta, pe scurt, ce a însemnat Romînia pentru renașterea culturală a Bulgariei.

După chiar afirmația unui cercetător bulgar [8]), Romînia a fost centrul de plămădire și răspîndire a tuturor mișcărilor care au pregătit nu numai independența Bulgariei, ci și întemeierea culturii sale moderne.

Orașe, ca: București, Ploești, Bolgrad, Giurgiu și Brăila, reprezintă pentru începuturile renașterii Bulgarilor, focare de redeșteptare la o nouă viață națională și culturală. In aceste centre romînești, au luat ființă cele mai multe dintre organizațiile revoluționare, care au pregătit diferite incursiuni pe teritoriul bulgar împotriva Turcilor, organizațiuni care s'au bucurat nu numai de sprijinul moral al unora dintre oamenii politici romîni, ci și de un larg concurs material [9]).

In Principate și-au găsit azil atîția dintre refugiații fruntași ai mișcării de redeșteptare a Bulgariei, și în orașele amintite au funcționat școli și societăți culturale și patriotice, dintre care cea dela

---

Peșacov, idem, VII, Nr. 17—18; idem: *Romînia și renașterea bulgară*, Constanța, 1936; idem: *Bulgarii din Basarabia de Sud*. Buc., 1938.

[6]) G. Balș: *O vizită la cîteva biserici din Serbia*. Buc., 1911, cfr. bibliografia scrierilor lui G. Balș în: Al. Iordan: *G. Balș*, Mișcarea 1934, Nr. 1.083.

[7]) Al. Iordan: *Les relations...;* idem: *Folklor balcanic*, Macedonia, VI, Nr. 1; N. Cartojan: *Cărțile populare în literatura romînească*, I—II, Buc., 1929—1938. P. Caraman: *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Romîni și Slavi. Contribuțiuni la studiul mitologiei creștine din Orientul Europei*. Iași, 1931; D. Caracostea: *Lenore: O problemă de literatură comparată și folklor*. Buc., 1929; Ivan Šišmanov: Песеньта за мъртвия брать. Сборникъ за Народно Умотворение Наукъ и Книжнина, Sofia, 1896 și 1898.

[8]) N. Načov: Новобългарската книга и печатното дѣло у насъ, 1806 до 1877 год. Sofia, 1921, pp.: 17, 34, 35, 61.

[9]) P. Constantinescu: *Rolul Romîniei în epoca de regenerare a Bulgariei*. Iași, 1919.

Brăila, Българско Книжовно Дружество [10]), înființată în anul 1869, s'a transformat după independență, în Academia Bulgară, iar organul ei de publicitate, Периодическо Списание [11]) a slujit multă vreme ca oficios al Academiei.

Zeci de ziare politice și reviste de toată natura, s'au tipărit la București, Brăila, Giurgiu și Bolgrad [12]), după cum tot în aceste orașe au văzut lumina tiparului, peste cinci sute de cărți, privind toate domeniile intelectuale, începînd cu acel *Kiriakodrom* ce deschide șirul cărților epocei moderne, eșit din teascurile tipografiei dela Rîmnic, în anul 1806.

Sub influența scriitorilor romîni s'au desvoltat numeroși scriitori bulgari, în a căror operă nu este greu să identificăm, fie motive, fie reminiscențe din versurile poeților noștri.

Din rîndul acestor scriitori bulgari, înfățișăm aici pe Gheorghe S. Rakovskj, pentrucă el este acela cu care se deschid paginile literaturii bulgare moderne.

Rakovskj a putut face cunoștință cu literatura romînească încă din August 1841, cînd se refugiase dela Constantinopol la Brăila. In acest oraș, unde exista o puternică colonie bulgară, Gheorghe Rakovskj a stat pînă în Iulie 1842, ascuns sub pseudonimul Gheorghe Machedon, funcționînd ca învățător la școala bulgară [13]).

Trimis sub escortă, de către consulul grec din această localitate, la Constantinopol, Rakovskj se reîntoarce în Muntenia, prin anul 1854, cînd se stabilește mai întîi în comuna Stănoaia din județul Ilfov, unde un văr al său, Nicola Balkanskj, avea arendată o moșie, iar mai tîrziu vine la București [14]).

In capitala Munteniei, Rakovskj leagă repede numeroase prietenii cu fruntașii vieții noastre politice, printre care amintim pe Ion

---

[10]) Al. Iordan: *Din începuturile Academiei Bulgare*. Conv. Lit., LXVII (1934), pp. 559—60.

[11]) Периодическо Списание на Българското Книжовно Дружество. Brăila, 1870—1874 și 1876. In 1882, reapare la Sofia.

[12]) D. Mišev: Възраждане чрезъ печатата — България 1000 години. Sofia pp: 601—663; A. Teodorov: Български книгописъ за 100 години. Sofia, 1909; B. M. Andreev: Българскиятъ печать презъ възраждането... Sofia, 1932; Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu: *Publicațiile periodice romînești*... Buc., 1913; D. N. Mincev: *Presa bulgară în Romînia pînă la 1877—78*, Constanța, 1934; N. Načov: *op. cit.*; Valentin Chelaru: *Noi contribuții la relațiile romîno-bulgare în sec. XIX. Relațiile culturale*. Arhiva, Iași, 1935, Nr. 1—2, pp. 33—47.

[13]) M. Arnaudov: Г. С. Раковски. Български писатели. Том. II, pp: 10—11.

[14]) *Idem, idem*, p. 19.

Brătianu, C. A. Rosetti, B. P. Hașdeu, etc., cu acesta din urmă întemeind chiar ziarul bulgaro-romîn Бядущность-*Viitorul* [15]).

In sprijinul afirmației că Rakovskj a fost influențat de literatura romînească, se poate invoca și următorul fragment din mărturisirile sale, scrise în 1857, din care reese că el, abia cu un an înainte începuse să fie preocupat de literatură: Почнахъ да раздухвамъ отдавно остатніѧ въ мнѣ искрѫ словесности за да и азъ въ Мѫдрачинъ храмъ едиѫ малкѫ свѣщуцѫ запалѧ; азъ знаіѫ че мой приносъ народу нашему е весма малакъ нъ расположеніе приносящаго е велико; сія есть жертва приносіема любовъ народнѫ жарко разпалена [16]), mirîndu-se în același timp că s'a apucat de asemenea îndeletniciri [17]).

Menționez că, cea dintîi operă literară a lui G. S. Rakovskj a fost tipărită în Septembrie 1856 [18]).

O succintă analiză a operei poetice a acestui scriitor, ne desvălue o pronunțată influență a literaturii romînești contimporane, în deosebi a lui D. Bolintineanu, V. Cîrlova și I. Eliade-Rădulescu. De asemenea se resimte, în lirica lui Rakovskj, atmosfera Văcăreștilor, a lui Sihleanu, Crețeanu, etc., într'un cuvînt a erotismului ce stă, într'o mare măsură, la baza începuturilor poetice romînești.

Cum cea mai elocventă dovadă a afirmațiunilor o constituesc exemplele, vom reproduce cîteva fragmente din versurile lui Rakovskj, pentru ca alăturîndu-le fragmente din operele poeților romîni, să reiasă temeinicia afirmației ce facem.

Dorința arzătoare de redeșteptare a poporului bulgar la o viață nouă, descătușată de lanțurile sclaviei, din care G. S. Rakovskj își făcuse un crez, freamătă mai cu deosebire în două poezii: Позивъ къмъ родолюбци Българи за освобожденія Българія (Chemare către robiții Bulgari, pentru eliberarea Bulgariei) și Постѫпъ (маршъ)

[15]) P. Constantinescu: *op. cit.*; St. Romanskj: Заговорътъ на Г. С. Раковски (Георги Македонъ) въ Браила, прѣзъ 1842 година. Сборникъ Бълг. Акад. Наукъ. Кн. XIV, Sofia, 1921; *M. Arnaudov*, op. cit., pp. 16—31; N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 61.

[16]) M. Arnaudov: *op. cit.*, p. 35: „Am început să reaprind scînteia literaturii ce de multă vreme zăcea ascunsă în sufletul meu, ca să pot și eu să aprind o mică luminiță la hramulInțelepciunii; eu știu că la noi, poporului puțin îi pasă de literatură, însă eu sunt decis să contribui la desvoltarea ei, într'o largă măsură; aceasta va reprezenta o jertfă adusă de dragostea mea înflăcărată, poporului meu''.

[17]) M. Arnaudov: *op. cit.*, p. 35 „азъ кой нѣ сьмъ роденъ за то! (eu care nu sunt născut pentru așa ceva).

[18]) Предвестникътъ, vezi M. Arnaudov, *op. cit.*, p. 36.

Българскы (Acțiunea (marș) bulgară [19]), amîndouă însă, nu sunt străine de fondul și chiar forma în care au redat idei similare, poeții romîni D. Bolintineanu și V. Cîrlova.

Iată concepția lui Rakovskj despre viața în robie, plămădită în *Chemare către robiții Bulgari, pentru eliberarea Bulgariei* [20]):

Ce e viața noastră în această robie?
Nu este oare întotdeauna o greutate apăsătoare?
Cînd am gustat binele vieții
In amară nedespărțită subjugare păgînă.

Mai bine e moartea timpurie
In locul vieții de lungă robie
In chinul turcesc neomenos
Nu avem folos din bogăția noastră.

Poporul ce-și dorește dreptatea sa
Scumpa și prea iubita libertate
Trebue să rînduiască cu arma, s'o dobîndească
Cu mare și scumpă jertfă [21]).

[19]) Iv. P. Adžemov: Записки отъ живота на Георги Стойковъ Раковски... Св. III-и. Ruse, 1895, pp. 27—28.

[20]) Iv. P. Adžemov: *op. cit.*: Позивъ къмъ родолюбци Българи за освобожденія Българія.

[21]) Що е животъ нашъ въ сие робство?
Нѣсть ли всегдашна тяжка тягота?
Кашя имамы милѫ добротѫ,
Въ люто поганско всегдашно бѣдство.

По добро е смърть мало-минутна
Нежели дългы рабскы животъ
Въ мѫкѫ Османскѫ безчеловѣчнѫ
Ползѫ нѣмамы отъ нашъ имотъ!

Народъ кой своя правда желае
Милѫ свободѫ и прѣлюбезнѫ
Трѣба съ урѫжіе да я добие
Съ жьртва голѣмѫ и скѫпоцѣннѫ!

Iar cînd ceasul cel mult așteptat de întreaga suflare bulgară — scuturarea jugului sclaviei — i s'a părut lui Rakovskj că a sunat, atunci îndemnul său la luptă a răsunat în versurile[22]):

Iubiți frați Bulgari [23])
Iată vremea a venit
Drumul ni se deschide
Nordul ne dă prilejul
Jugul turcesc de patru veacuri
Voinicește să-l sfărîmăm
Patria prea scumpă
Brav s'o liberăm.

Verzi aurite steaguri
Să ridicăm puternic
In cîmpiile lui Marte, voinici
Să ne mișcăm, grabnic tare,
Năvalnic înainte să mergem,
Leul de mult adormit
Să-l trezim în pădure
Cu slavă să-l împodobim

[22]) Iv. Adžemov: *op. cit.*, Поставъ (маршъ) Български.

[23]) Братя мили Българи
Ето врѣмя вече дойде
Попри ще намъ с'отвори,
Сѣверъ поводъ ни даде,
Четиревѣчно турско иго
Юначки да съкрушимъ
Отечество мило драго
Храборно да освободимъ.

Зелѣни златни прапорци
Да въздигнимъ високо
Въ Марсово поле юнаци
Да виндимъ бързо жарко
Кунно напрѣдъ да вървимъ
Лва отдавно заспала
Да събудимъ въ дъбрава
Съ слава да го увѣнчаймя.

Papistașii cei vrăjmași
Pravoslavnicei noastre credințe,
Vor cădea superstițioși

. . . .

Sub puternicile forțe slave.
Va răsări și Bulgaria
Liberă, soare luminos
Va izgoni silnicia
Negrilor nori întunecoși,
Va veni zi de bucurie.

Acum, iată și fragmentele din Bolintineanu și Cîrlova, corespunzătoare ideilor ce stau la baza celor două imnuri ale lui Rakovskj.

In *Cea din urmă noapte a lui Mihai cel Mare* [24]), D. Bolintineanu pune în gura viteazului domnitor muntean, următorul îndemn la luptă, pentru scuturarea sclaviei și cucerirea libertății:

Nu vă urez viață, căpitanii mei
Din potrivă, moarte: iată ce vă cei.
Ce e viața noastră în sclavie oare?
Noaptea fără stele, ziua fără soare.
Cei ce rabdă jugul și-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte, spre rușinea lor.
Sufletul lor nu e mai presus de ferul
Ce le'ncinge brațul, iau de martor cerul.
Dar Romînul nu va cîmpuri fără flori,
Zile lungi și triste, fără sărbători.

Папищаии вражденици
Православни наши вѣра
Ще пропаднатъ суевѣрци
Подъ силни Славянска вѣра
Стад'едно пастир 'еданъ
Саведърчецъ".

. . . .

Щ'изгрѣе и въ България
Свободы, Свѣтло слънце
Щ'изгони насилія
Помрачнія тъмни облацы
Ще доде'день радостенъ.

[24]) D. Bolintineanu: *Poesii*. Buc., 1905, p. 1.

Astfel e vulturul ce pe piscuri sboară
Aripile taie-i, că ar vrea să moară
Astfel e Romînul, și Romîn sunt eu;
Și sub jugul barbar nu plec capul meu.

Iar în poezia *Mircea cel Mare și Solii* [25]), întîlnim versurile următoare:

De deșarte vise nu ne înșelăm
Moarte și sclavie la străini aflăm.
Viitor de aur țara noastră are
Și prevăz prin secoli a ei înălțare.
Insă mai 'nainte trebue să știm
Pentru ca cu toți, martiri să murim
Căci fără aceasta lanțul ne va strînge
Și nu vom ști încă nici chiar a ne plînge.

Cît despre asemănările ce există între imnurile lui Rakovskj și versurile lui V. Cîrlova, următorul fragment din *Rugăciune* [26]) îl socotesc edificator:

Destule veacuri, de cînd o soartă
Nemiloasă mereu ne poartă
Spre osîndire, cum e mai rău,
Destule veacuri, de cînd suspină
Mihnirii jertfă, fără lumină
Incît nu vede nici cerul tău.

....

Adevăr este acea lumină
Vestește soartă de raze plină,
Ce se gătește ăstui pămînt.

Și pentrucă am amintit mai sus de recunoașterea în versurile erotice ale lui Rakovskj, a atmosferei din opera Văcăreștilor și a

---

[25]) *Idem, idem*, p. 8.
[26]) N. Nicoleanu: *Poezii și proză;* Vasile Cîrlova: *Poezii;* C. Stamati: *Poezii și proză.* Publicație îngrijită de G. Bogdan-Duică. București, 1906, pp. 147 și 150.

celorlalți preamăritori ai iubirii din acea vreme, redăm în întregime poezia lui G. S. Rakovskj, *Dragoste nerealizată* [27]):

Eram îndrăgostit de o frumoasă inocentă fată
Ah, în privire era ca o strălucitoare regină,
Dragostea ei în inima mea arde într'ascuns
Priveam rănit la fața ei luminoasă!...

Inger ceresc pe pămînt coborîse,
Sclav al său, atotascultător, mă făcuse
Și după placu-i multă vreme m-a tîrît...
Uitați-vă la mine, și vedeți unde am ajuns.

Mult o doresc și mor pentru dînsa.
Și într'o zi îmi voi vărsa și sîngele,
Cu dragostea mi-a atins crunt inima
Și din nici o parte nu am mîngîere.

Cu multă tristețe de departe o aud
Și fără nici o nădejde încerc orice mijloc
Acolo iarăși eu liber să mă duc
Și a mea iubită cu drag să o văd [28]).

---

[27]) Iv. P. Adžemov: *op. cit.* p. 7. Непостигнатая любовь,

[28]) Бѣхъ залюбенъ въ краснѫ невиннѫ дѣвицѫ,
Ахъ въ поглѣдъ бѣ великолѣпна царица!
Любовь нейна тлѣше ми сърдце,
Глѣдахъ уязвенъ свѣтло нейно лице!..

Ангелъ небесенъ на земѫ слѣзалъ бѣше
Робъ си всеусърденъ направилъ ми бѣше!..
И по своѭ волѭ много мя той влѣчи!..
Я поглѣдай противенъ случай дѣ м'отлѣчи!..

Много азъ желая и умирамъ за нея
И кръвь си нищѫ единъ денъ да пролѣя!
Любовь сърдце мое люто уязвила,
А отъ нигдѣ утѣхѫ азъ нѣмамъ милѫ!

Много жално отъ далѣчь я, ахъ! слушамъ!
А безъ успѣха всяко срѣдство искамъ
Тамо пакъ азъ свободенъ да си идѫ
И любезнѫ моя милко да си видѫ.

Că din aceste versuri transpiră atmosfera din versurile poeților romîni *en vogue* în acea vreme, o dovedește identitatea de concepții.

Căci, după cum constată G. Bogdan-Duică [29]), caracteristica poeziei erotice dela începutul secolului al nouăsprezecelea erau: *la Ioan Văcărescu foarte multă judecată, rațiune rece, pătrundere rațională a lucrurilor. Rațiunea este coloana vertebrală a literaturii lui; fantezia, sentimentul, apar numai în planul al doilea. Și aceasta, dela început pînă la sfîrșit* [30]).

Dar, multiplitatea preocupărilor lui G. S. Rakovskj își are numeroase puncte comune cu activitatea desfășurată de pionul redeșteptării culturale muntene, Ion Eliade Rădulescu.

In anul 1828, Eliade publică la Sibiu, a sa *Gramatică romînească* [31]), iar în 1860, Rakovskj *Cheia limbii bulgare* [32]); opt ani mai tîrziu apare la București volumul *Hristianismu la începutul său* [33]), iar apoi *Biblia* [34]) și *Biblicele* [35]), după ce ani dearîndul problemele teologice făcuseră obiectul a numeroase articole în ziare și reviste, așa cum întîlnim și în activitatea de luptător pe tărîm teologic, desfășurată de Rakovskj, în periodicele: Бждущность-*Viitorul* [36]) Българска дневница [37]), Дунавскій Лебедъ [38]), Бранитель [39]), etc., precum și în cîteva broșuri [40]).

---

[29]) G. Bogdan-Duică: *Istoria literaturii romîne moderne. Intîii poeți munteni.* Cluj, 1923.

[30]) *Idem, idem,* p. 3.

[31]) I. Eliad: *Gramatică romînească, dată la tipar cu cheltuiala d. Coconului Scarlat Roset.* Sibiiu, 1828.

[32]) Ключъ българскаго языка.

[33]) *Christianismul la începutul său, extract din Cele din urmă zile ale Pompei.* Imitație. Buc., 1836; tradus în limba bulgară, de V. Stancovič, și tipărit sub titlul: Покрьстеніето на едного свѣщеника Исидинъ или Началото на христіанството... преведено на българскія языкъ отъ Василія Станковича. București, 1845.

[34]) *Biblia sacră ce cuprinde vechiul și noul testament. Tradus, din helenește după a celor șaptezeci.* Paris, 1858.

[35]) *Biblicele sau notițe istorice, filosofice, religioase și politice asupra Bibliei.* Paris, 1858; idem: *Christianismul* și *Catholicismul.* București, 1870.

[36]) Бждущность-*Viitorul*-București, 1864.

[37]) Българска дневница, Novi-Sad, 1857,

[38]) Дунавски лебедъ. Belgrad, 1860—1861.

[39]) Бранитель-*Apărătorul*-București, 1864.

[40]) Нѣколко рѣчи о Асѣню първому, великому царю българскому и сыну му Асѣню второму. Belgrad, 1860; Гласъ едного българина, Belgrad, 1860; Отговоръ на богословская гръцка брошура. Belgrad, 1860; Неповиненъ българинъ, Belgrad, 1860; Българскый за независимо имъ священство днѣсъ възбуденъ въпросъ и нихна черкова въ

Atît Eliade cît și Rakovskj, n'au stat departe de activitatea poetică, utilizînd adesea, amîndoi, poezia drept mijloc de infiltrare în sufletele semenilor lor, a sentimentului patriotic.

Este îndeajuns să amintesc, la Eliade marșurile, imnurile și satirele, iar la Racovskj epopeea Горски пѫтникъ [41]), asemănătoare ca structură technică, *Sburătorului.*

După cum Eliade a căutat să stabilească bazele unei ortografii a limbii romînești [42], tot astfel și G. S. Rakovsky, în Ключъ българскаго языка, scris prin 1856, încearcă să fixeze regulile limbii bulgare, căzînd ca și Eliade în exagerări și romantism [43]).

Ziaristica a fost o preocupare constantă, atît pentru Eliade [44]), cît și pentru Rakovskj [45]).

Patriotismul manifestat, fie prin acțiuni revoluționare, fie pe calea scrisului, constitue de asemenea, o notă comună la Eliade [46]) și Rakovskj [47]), și dacă n'ar fi să amintim decît participarea primului la revoluția din 1848 și contactul permanent al celui de al doilea cu

---

Цариграда. Belgrad, 1860; Българскыи вѣроизповѣденъ въпросъ съ фанариотитѣ и голѣмая нечайная идея панелинизма. — *Cestiunea religioasă bulgară cu fanarioții și illosoria mare idea de panellenismu,* București, 1864 (a apărut întîi sub formă de foileton în ziarul Бждущность-Viitorul).

Cfr. și S. S. Bobčev: Раковски за правната ни история. Сборникъ на Българската Академия на Науките. Кн. IX. Кл. Ист.-Фил. Sofia, 1918.

[41]) Cfr. și M. Arnaudov: Раковски и „Горски Пѫтникъ" въ историята на българското литературно възраждане. Сб. Б. Н. А. Кн. IX. Горски Пѫтникъ. Повѣствителнъ спѣвъ... Novi-Sad, 1857.

[42]) I. E. Rădulescu: *Principii de ortografie romînă,* București, (1870); idem: *Gramatica romînească, Sibiu, 1828;* idem: *Paralelismu între dialecte...,* Buc., 1840—41; idem: *Prescurtare de gramatica limbei romîno-italiene,* Buc., 1841; idem: *Vocabular de vorbe streine în limba romînă, adică: slavone, unguerești, turcești, nemțești, grecești,* Buc. 1847; cfr. și L. Șeineanu: *Ioan Eliade Rădulescu ca gramatic și filolog,* Buc., 1892.

[43]) L. Șeineanu, *op. cit.;* M. Arnaudov: Г. С. Раковски; Български писатели, Том. II, p. 48.

[44]) G. Bogdan-Duică: *op. cit.* pp. 212—216; O. Densușianu: *Literatura romînă modernă,* vol. II, pp. 131; N. Iorga: *Istoria literaturii romîne în veacul XIX,* vol. I, pp. 113—120.

[45]) S. S. Bobčev: *op. cit.;* idem: Раковски като публицистъ, l. cit.

[46]) G. Bogdan-Duică, *op. cit.;* Ov. Densușianu: *op. cit.;* D. Popovici: *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu.* Buc, 1935; Em. Vîrtosu: *I. Heliade-Rădulescu: Acte și scrisori.* Buc., 1928; N. Iorga: *op. cit.,* vol. II, pp. 201—226; idem, III, 86—92.

[47]) Iv. Šišmanov: Раковски като политикъ. Сб. Б. А. Н. Кн. IX; St. Romansky: Заговорътъ на Г. С. Раковски...;

toți șefii revoluționari bulgari, care treceau Dunărea cu cetele lor, și faptul că Rakovskj însuși a fost o astfel de căpetenie, este concludent pentru a dovedi această afirmație. De asemenea, *Proclamația dela Islaz*, elaborată de Eliade, a slujit în bună parte ca ghid lui Rakovskj, pentru *proeictul* său de Constituție [48]), așa, precum a făcut mai înainte când a redactat manifestele adresate Bulgarilor [49]) de pretutindeni, manifeste care, credem că nu pot fi separate de cele răspîndite de Eliade [50]).

In sfârșit, menționez o ultimă apropiere între cei doi scriitori, cercetarea trecutului istoric al neamului, cercetare care l-a dus pe Eliade la elaborarea atîtor lucrări [51]), iar pe Rakovskj, la alcătuirea a numeroase articole, precum și a cărților Асѣнь I și Кратко разсѫждение врьху тьмния и льжовньия начало на коихъ е основана стара повѣстность всѣхъ европейскихъ народовъ [52]).

Ca încheiere, putem afirma că, așa precum numele lui Antioh Cantemir nu poate fi despărțit de începuturile literaturii moderne rusești [53]), tot astfel renașterea literaturii bulgare nu poate fi separată de mișcarea culturală din Principate, și îndeosebi de aceia din Muntenia.

Căci, începînd cu tipărirea celei dintîi cărți în limba bulgară, modernă *Kiriakodromion*, tradus din slavă și grecește de mitropolitul Sofronie Vračanskj, care a văzut lumina tiparului, *cu ajutorul episcopilor și al cuvioșilor creștini*, datorită teascurilor dela Râmnic [54]); trecînd apoi la desvoltarea publicisticii bulgare, de toată natura, în Principate, ținînd seamă de largul sprijin găsit aici de către naționaliștii și revoluționarii bulgari, precum și de cei ce urmau să fie în-

[48]) Iv. Adžemov: *op. cit.*, vol. III, Ruse, 1895.

[49]) idem, *ibidem*.

[50]) Broșură fără titlu, fără loc și dată. Cuprinde trei proclamații adresate *Rominilor*. La sfirșitul broșurii e imprimat anul 1856.

[51]) *Prescurtare de historia Rominilor sau Dacia și Rominia*. Buc., 1861; *Instituțiile Românici. Tabel historicu dela Trajan pînă în zilele noastre*. Buc., 1863—64; *Historia critică universală. Scriere postumă*, Buc., 1892.

[52]) S. S. Bobčev: Раковски за правната ни история, p. 14, cfr. și M. Arnaudov: Г. С. Раковски, l. c. p. 47.

[53]) I. Porfiriev: Исторія русской словесности, часть II, отд. I, Kazan, 1880, pp. 116—117; M. Hofmann: *Histoire de la littérature russe*, Paris, 1934, pp. 136—140; F. A. Brokhaus, I. A. Efron: Энциклопедическій словарь. Tom. XIV, S. Peterburg, 1895, pp: 314—317; *Satyres du prince Cantemir*.. Londres, 1759, pp.: 15—142; Th. D. Speranția: Scriitori vechi. Buc., 1909, pp.:115—140.

[54]) Sofronie Vračanskj: Киріакодроміонъ... Râmnic, 1806, ed. II București, 1865; cfr.: Ioan Bianu și Nerva Hodoș: *Bibliografia romînească veche*, Tom. II, Buc. 1910, pp.: 490—92.

drumătorii școlii bulgare, — cum a fost Neofit Rilskj, cel dintîi învățător al școlii noi bulgare, trimis de Aprilov la București pentru a se deprinde cu metodele pedagogiei moderne, precum și pentru a traduce și pregăti manuale în limba bulgară [55]), încheind cu începuturile culturale și literare ale Bulgariei moderne, toate aceste manifestări sunt strîns legate de pămîntul romînesc.

Este în această constatare un adevăr tot atît de categoric ca și cel enunțat încă din secolul trecut, că inceputurile culturale și sociale ale Rominilor sunt legate în mod deosebit de acele ale Slavilor dela sudul Dunării și mai ales, de ale Bulgarilor.

AL. IORDAN

[55]) Hr. Necencov: Народното възраждане и училището. — България 1000 години. Sofia, 1930, p. 553.

TREI POEME

TĂCERI

Sub frunze moarte putrezesc tăceri.
Nu le călca, prietenă, mormintele.
Cîndva au să se cheme Duminicele „ieri".
Şi-au să ne fie dragi sărmanele, sfintele.

Tăcerea albă ţi-am cules-o de pe pleoape
Mai ştii? Cea singerie ţi-am supt-o dintre dinţi.
Tăcerile albastre ne-au aşternut velinţi
Iar viorile ne-au legănat pe ape.

Tăcerea galbenă a stelelor: pelagră.
Şi guşter fu cea verde, muşcînd cumplit cînd, — goi
Ni se 'ntovărăşiră tăcerile din noi
S'adaste împreună, senin, tăcerea neagră.

RAITĂ SUB LUNĂ

O, cum să le spun sau să las să se spună
Aleile ferindu-se cu toţi brazii, de lună!
O, cum pot să-i cînt sau să las să se cînte
Luceferii răbdînd vîntul în rîu să-i frămînte!

Podurile trecute val-vîrtej, ca un fum
Cu toate că nu leagă decît un mal de altul
Nu lumi de alte lumi. Şi drumul — ce drum,
Care-şi bătătorise 'n prundiş tot înaltul.

Cobalt, ultramarin cobalt. Lunar sidef
Şi mîinile tale din care le sorb pe-amîndouă.
La marginea căii lactee, umed de vis ca de rouă
Şanţul în care mă'ntind după fiece chef.

Auzi? Acoperişuri plesnesc ca un ceaslov
Capcanele coperţii. Şi 'nchid ţînţari de stele
Pentru Crăciunul copiliţei de sub ele
Şi pentru trudnicul pălmaşilor istov.

Noi am furat se vede fericirea asta
Pe care n'o cunosc nici oameni și nici prunci.
Noi am furat marama năvădită 'n lunci
Cînd nu-și roșise ziua, peste coline, creasta.

Ne-ascundem strînși ca 'ntr'un frunzar în abur pal:
(Nălucitoare-s adăposturile lunii!)
Minciuni nu pot ucide șopîrlele minciunii.
Și sufletele-și mint că ni se 'ndrăgesc carnal.

PLÎNS DE PĂDURAR

Mi-adie 'n cîntece, lin
Aroma acelor plînse de cetini.
Numai tăria verdelui vin
Nu mi-o dau brazii. Nu mi-s prietini.

Nici ei nu-mi vor cîntecul: miros de brad
Svonesc fiecare sub coajă, mai bine.
Nici apele, cîte mai cad, nu-mi mai cad
Cerești în versuri și 'n vine.

S'au mai stins pîlpîiri ciobănești? S'au mai stins
Fluiere 'n fluierul vîntului, seara?
Incă tot, neghiob, n'am deprins
— N'ar mai fi fost primăveri, — Primăvara.

Mai umblu hai-hui printre pini
Și-mi lipesc și-acum de trunchiuri, urechea
Să găsesc, după svîcnet, fiecărui, perechea:

Mă 'ntorc doar mînjit de rășini.

ION FRUNZETTI

ECONOMICUL ÎN OPERA LUI SLAVICI

„Am şi eu păcatul de a spune ceea ce ştiu şi-mi sunt dragi, afară din cale oamenii cari au răbdarea de a mă asculta'', aşa se spovedeşte Slavici în *Inchisorile mele* (pag. 109), iar printre cele ce le ştie, este un lucru asupra căruia s'a stăruit mai puţin decît se cuvenea: rostul economicului în viaţa oamenilor.

Cei cari au cunoscut viaţa lui Slavici şi înclinările lui, ne vorbesc de patima, cu care studia Economia Politică şi curentele Economiei sociale.

In chiar primul volum de nuvele, *Popa Tanda* este o pilduire economică. Iată, un sat: Sărăcenii şi un popă: Popa Tanda, pe adevăratul său nume Părintele Trandafir, căruia, însă nici unul din poporeni nu-i zicea aşa.

Este povestea omului care sfinţeşte locul, căci în adevăr Sfinţia Sa face din Sărăceni un sat de oameni muncitori şi de treabă, de unde nimeni nu muncea şi nici nu umbla în căile Domnului.

De ce oare? Să fi fost numai poporenii de vină? De bună seamă, de vină era şi locul, căci: „Pe Faţa locul este nisipos, grâul creşte cît palma şi păpuşoiul cît cotul. Pe Rîpoasa nici murele nu se fac, iar în vale, apa macină rodul. Unde nu e nădejde de dobîndă, lipseşte şi îndemnul de lucru. Cine lucrează, vrea să cîştige, iar Sărăcenii şi-au fost scos gîndul de cîştig; pentru acesa nici nu se aflau îndemnaţi să lucreze. Cît puteau, îşi mîncau zilele, lucrînd prin alte sate învecinate. Cînd venea apoi iarna vai şi amar. Iar cine e deprins cu rául, la mai bine nici nu se gîndeşte. Sărăcenilor le părea că, decît aşa, mai bine nici nu poate fi. Peştele în apă, pasărea în aer, cîrtiţa în pămînt şi Sărăcenii în sărăcie''.

Fără comentarii, căci sunt de prisos faţă de plastica descriere a înrîuririi mediului asupra omului.

Şi acum rostul omului în schimbarea celor înconjurătoare. Popa Tanda nu a izbutit în lucrarea ce şi-a pus în cap s'o facă la Sărăceni, numai cu vorba şi cu atît mai puţin cu cicăleala. Trebuia tragere de inimă şi Popa Tanda avea destulă, dar şi chibzuială şi

de aceea treaba nu fusese tocmai uşoară dela început, „căci cu capul se lucrează mai greu decît cu sapa şi cu furca''.

Cine vedea pe popă pe dreapta, trecea pe stînga. Vorba de clacă nu face două parale. Numai pilda este bogată în îndemnuri la mai bine, căci numai pilda se imită. Cine vrea să îndrepte pe alţii, să înceapă îmbunătăţind propria lui gospodărie. Pilda îndemnătoare prin ea însăş, fapta, prin urmare după care să se îndrepte toate gospodăriile săteşti nu putea veni decît de sus. Aşa spunea şi Tarde în renumitele lui *„Legi ale imitaţiei''*. Cel de jos imită pe cel de sus, cel mai mic pe cel mai mare.

Copiii se joacă de-a oamenii mari, elevii de-a profesorul, în fine, parvenitul imită pe cel de neam, boerindu-se şi el în felul exterior de traiu. Imitaţia merge din afară înăuntru, dela formă la fond. In societate este un ritm care se impune celor ce trăesc în aceeaş vreme şi toţi ne ţinem în pasul civilizaţiei.

Romînia a cunoscut şi ea această sincronizare a vieţii ei de stat cu Europa veacului. Sincronism, cum îi zice d-l Lovinescu, sau imitaţie, cum îi zice Tarde, pare să fie acelaş lucru, decît că ceea ce aduce nou d-l Lovinescu, este explicaţia exclusiv în timp a aceluiaş fenomen, pe care Tarde îl privea, în deosebi în spaţiu şi mai puţin în timp.

După soldaţii, cari păşesc în ritmul marşului cîntat în fruntea trupei de muzicile militare, se ţin copiii tîrgului, iar cei mai răsăriţi se necăjesc din răsputeri să păşească alături de osteni, chiar dacă sunt nevoiţi să facă doi, sau trei paşi de prichindel pentru fiecare pas de flăcău. Totdeauna astfel de privelişti mi-au adus aminte sincronismul — şi chiar vice versa, — teorie care explică civilizaţia romînă prin intrarea ei deodată în tactul celei europene.

Dela *Popa Tanda* la *Legile Imitaţiei* şi la *Istoria civilizaţiei romîne!* Şi totuşi aşa este. Sărăcenii intră în pasul gospodăriei popei. Ea însufleţeşte satul, îmbrîncindu-l spre o muncă rodnică: „ăsta duce un car de var, celălalt un car de poame, mai apoi vine unul cu împletituri, altul cu un car de roate, doage, ori alt lemn lucrat, iară pe marginea drumului, din cînd în cînd, dă de pietrarii cari ciocănesc din zori de zi pînă la apusul soarelui. Astă cale nu e pustie. Unde coteşte valea şi drumul, acolo sunt vărăriile. Aci apoi e tîrg întreg. Unii încarcă var, alţii descarcă piatră şi lemne, pietrarii fac tocot, vărarii aruncă lemne în foc, stăpînii fac larmă, unul pentru cinci''.

Slavici este pe linia mare a scrisului său: o temă morală — de astă dată una economică — pusă în fruntea nuvelii. Urmează teorema care păstrează în desfăşurarea ei o strînsă logică geometrică. „Omul harnic mănîncă piatră, scoate caş din apă de baltă şi seceră fir de grîu, unde au crescut cucute''.

Asemeni operii lui Balzac în care banul joacă un rol de seamă, iar eroii sunt stăpîniţi de patima lui, nuvelele lui Slavici mişună de

făpturi ahtiate după bogăţie. Carnedgie scrisese cîndva un *A. B. C. al banului,* călăuz sigur, care te duce la avere. Banul este puterea în lumea pămîntească, iar dobîndirea lui înseamnă merit. Nu e de mirare, deci că plutocraţia, domnia banului, a stat la temelia celor mai multe forme de organizare politică.

Element al fericirii, dacă nu fericirea însăş, averea a momit pe foarte mulţi. Agonisirea ei poate fi cinstită, alteori necinstită. Mai totdeauna rod al muncii şi al chibzuinţii, averea poate fi uneori şi de furat. Economie, răbdare, prevedere, iată virtuţi cari, adăogate muncii, stau la baza bunei stări a individului. Cu sănătosul lui simţ moral, Slavici nu a scăpat din vedere rostul banului în prefacerile vieţii oamenilor şi chiar ale societăţii.

Inţelepciunea poporului şi întregul lui ethos răzbat în această operă migăloasă pînă la oboseală, izvorîtă din concepţia că viaţa trebueşte luată şi preţuită în întregul ei, concepţie robustă de om aşezat, deşi nu totdeauna estetică. Arta nu este tot una cu viaţa. Arta este triere şi stilizare. Viaţa este, însă vălmăşeală de bine şi de rău. Ethosul popular este, în schimb un călăuz care nu te lasă singur prin acest vălmăşag de fapte. Pentru tot ce trece prin faţa ochilor lui, poporul are o judecată limpede, un cuvînt cu tîle:

„Omul să fie mulţumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit", aşa începe *Moara cu noroc,* una din cele mai zguduitoare nuvele din literatura noastră, în care faptele, definitiv încadrate în mediul autohton, sunt frămîntate în lungi pagini de descrieri pline de pitoresc şi de analize psihologice, culminînd în tragicul desnodămîntului.

Poate să nu am dreptate, dar văzînd în filmul romînesc atîtea încercări neizbutite de a creea ceva care să rămînă, m'am gîndit la *Moara cu noroc* şi totdeauna am regretat că nimeni nu s'a încumetat să pună pe ecran această minunată nuvelă a lui Slavici, cu toate scăderile de amănunt, cari au dat criticilor multe argumente împotriva ei.

Ghiţă nu este, însă un om cu înţelegere prea largă. Speriat de sărăcie şi fără prea multe izvoare sufleteşti pentru a-şi putea găsi în aşa de puţin lucru fericirea: „Vorbă scurtă, răspunse el, să rămîn aici, să cîrpesc şi mai departe cismele oamenilor cari umblă toată săptămîna în opinci, ori desculţi, iar dacă Duminica e noroiu, îşi duc cismele în mînă pînă la biserică şi să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaşi, iar d-ta la tustrei! Iacă, liniştea colibei".

Ghiţă era un om din popor, dar fără acel grăunte de moralitate cu care se nasc mai toţi de teapa lui. Intovărăşirea lui cu tîlharul de Lică Sămădăul, era prea ispititoare pentru a nu simţi povara ce o înfăţişa pentru el coliba lui, familia, cari toate ar fi ţinut de rău pe un altul, să nu alunece pe povîrnişul fără de legii:

„Se gîndea la cîştigul pe care l-ar putea face în tovărăşie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa şi i se împăingeneau ochii; de dragul acestui cîştig ar fi fost gata să-şi pună pe un an, doi, capul în primejdie". Dar fără de legea se pedepseşte şi omul care calcă alături nu sfîrşeşte bine. Ghiţă nu are nici el un sfîrşit de om cum se cade.

Cu totul altfel, însă înţelege banul Domnul Paraschiv Ciulic din *Vecinii II.* Necăjit de mic copil, Ciulic cunoscuse lipsurile şi amărăciunile, încă de cînd era ucenic şi singurul lui dor nu era decît să fie şi el stăpîn şi a ajuns, călcîndu-şi pe inimă şi însurîndu-se cu văduva stăpînului, femee mult mai mare decît el şi nu pe pofta inimii lui.

Odată ajuns om cu stare, Ciulic a rîvnit să fie deabinele bogat şi a ajuns. Economisind şi dînd cu dobîndă, Ciulic se bucura în ochii vecinilor de renumele de zgîrcit şi de cămătar nemilos. Părerea lumii este una şi adevărul altul, cum se va dovedi. Ciulic îşi văzuse visul cu ochii:

„El adunase mare bogăţie, care se sporea mereu, fiindcă el nu cheltuia într'un an ce cîştiga adeseori într'o zi, iar bogăţia face pe acei ce au să-şi ţie capul sus şi pe cei ce n'au să stea umiliţi. Mai ales în timp de alegeri, săptămîni de zile de-a rîndul caretele elegante nu lipseau din faţa casei lui, căci se ştia că are multe poliţe prin mahala şi mai ales în piaţă şi poate, dacă vrea, să dispună de multe voturi. Puteau dar vecinii să se facă că nu-l văd, dar cînd se aflau în faţa lui, steteau cuprinşi de temere şi de respect, fiindcă ştiau că multe poate".

Iată, în cîteva rînduri lămurită puterea bogăţiei în lumea aceasta care pe bani se întemeiază şi prin bani se cîrmueşte. Bogaţi şi săraci. Intre ei prăpastie şi ură. Teoriile umanitariste pentru o mai dreaptă împărţire a bunurilor nu lipsesc din gura celor înfrânţi şi necăjiţi. Sunt şi de aceştia în jurul Domnului Paraschiv Ciulic, iar Bufnea gazetarul este dintre ei.

Ajuns bogat, Domnul Ciulic, se întreabă într'o bună zi: „Şi apoi? Atît e tot? Nu mai urmează nimic mai departe? Nimic nu mai poate vieaţa să-mi dea"?

Ciulic nu era un zgîrcit din urzeala sufletească a lui Hagi Tudose. Nici traiul nu îi era atît de tragic şi nici inima atît de închircită. Ciulic cerea şi altceva dela viaţă. Ii dăduse multă avere şi acum, spre sfîrşitul ei îi cere şi puţină fericire, puţină mulţumire, ceea ce nu aflase în frămîntările şi lipsurile de cari pînă acum avusese parte.

Copilul din vecini care-i spărsese fereastra îi deschide par'că un geam în suflet, prin care Ciulic priveşte şi înţelege viaţa. A trebuit să cunoască mizeria din casa tatălui acelui copil, pentru a i se lumina adîncimile sufletului, uitînd că venise să ceară socoteală părintelui de paguba ce-i pricinuise fiul.

Ciulic, omul necruţător cu slăbiciunile datornicilor şi mai ales cu micile lor cheltuieli de risipă, iartă datoria vecinului, se înduioşează la vederea suferinţelor mamei copilului nebunatec, şi-aduce aminte de propria lui mamă care trecuse necăjită prin viaţă şi se simte alt

om. A face binele, tot binele cu putinţă, a avea în jurul tău iubire, care nu se poate cîştiga decît prin dragostea ce tu trebue mai întîiu să o dai celor din jurul tău, acesta era de acum încolo ţelul vieţii lui Ciulic, multă puţină, cîtă îi mai rămăsese de trăit.

Oricît se bucură oamenii cînd găsesc pe cineva care să te poată ajuta, pe creditor nu-l iubeşte nimeni; nici pe Ciulic, cămătarul, nu-l iubea nimeni, deşi „sunt aci, în mahala şi în pieţe mulţi oameni car au ştiut să adune şi să le facă pe ici, pe colo, cîte o mică înlesnire cu toate că el nu da, ce-i drept în dar''.

Slavici îşi pusese problema creditului şi a trebuinţei lui în lume, dar îşi dădea seama de lipsa de dragoste dintre împrumutători şi datornici. Primul gînd al celor din urmă este de vrăjmăşie faţă de cei dintîi. La cămătar te duci de nevoie şi amărît, purtîndu-i pică pentru dobînda ce-ţi ia şi uitînd nevoia ce ţi-o împlineşte. Cămătarului nemilos îţi place să-i tragi clapa, căci doar destulă dobîndă ţi-a luat, scăzută dela început din capete. Odată lămurit acest capitol de psihologie, Slavici înţelesese că „lumina vieţii numai din suflet răsare''.

De aceea Ciulic al său nu se mulţumeşte către sfîrşitul vieţii numai cu cea ce credeau vecinii că fusese unicul său scop. Fapta mare de binefacere faţă de familia vecinului, faptă de răscumpărare a vinei de a fi iubit banul, pentru a se înălţa prin el la o stare mai bună, aceasta îl spală în ochii lumii de ponosul de cămătar ce-l amăra şi-i creiază o familie în mijlocul căreia se stinge el, care nu avusese parte de una proprie.

Iată, o concepţie deosebită despre ban şi despre puterile sufleteşti, cari singurele îl înobilează făcînd din el un mijloc pentru înfăptuirea scopurilor înalte.

Spiru Călin este şi el un om econom. Nu a început, însă aşa de jos ca Ciulic. A învăţat carte, a făcut dreptul la facultate, a ajuns judecător, a avut un ideal în viaţă: să-şi facă de timpuriu un cămin. Averea lui Spiru Călin avusese, însă temelii solide în moştenirea părintească. Spiru aparţine unei alte familii decît Ciulic. Totuş, grija de ban este şi la el pe planul întîiu al vieţii sufleteşti.

Slavici ne-a lăsat şi aci pagini întregi de socoteli, de combinaţii financiare de speculaţiuni de bursă, totul migălit pînă la oboseală, balast pe care cîndva cu drept cuvînt, criticul Pompil Constantinescu îl numea penibil.

In adevăr, în Spiru Călin impresia de penibil stăpîneşte pînă în cele din urmă. La o vîrstă fragedă, mărturisesc, nu am putut citi pînă la capăt pe *Spiru Călin*, cum nu putusem termina multe din nuvelele lui Slavici. Azi am reluat opera întreagă a acestui tufos autor. Prin desişul faptelor şi călăuzindu-mă după alte criterii, decît cele estetice în judecarea ei, am urmărit dealungul scrisului lui Slavici cărarea îngustă care să mă scoată la luminiş. Preocupîndu-mă numai de fenomenul economic din opera lui Slavici, l-am

găsit de multeori în chiar nuvelele în cari esteticul se întuneca. Viaţa lui Spiru Călin este plată, monotonă fără fapte, viaţă de burghez mediocru, cumpănit şi placid. Molcom şi adunat în sufletul lui, Spiru Călin nu are nevoe să scoată ochi de melc, asupra luminii din afară, pentru ca oricine să-l pipăe pe coarne. In cutia lui de melc, acolo era tăria lui şi această tărie numai banul i-o dăduse.

Acesta este Spiru Călin a cărui împletire sufletească îl făcea să privească lumea şi oamenii numai prin geamul fumuriu al afacerilor, trăind numai pentru ele.

Un lucru i-a lipsit şi lui Spiru Călin într'un sfîrşit: mulţumirea sufletului, după ce şi-a agonisit buna stare materială, căminul pe care l-a rîvnit totdeauna, dar de care nu a avut parte decît mai tîrziu.

Inmuiat şi el de iubirea de oameni de cari se simţea privit pieziş şi chiar urît pentru averea lui, căci totdeauna cei lipsiţi se uită chiandoriş la cei cuprinşi, numindu-i fără să stea prea mult la chibzuială zgîrciţi, numai pentrucă au ştiut să ţină strîns legate baerele pungii, Spiru Călin se însoară, are de acum încolo nevastă, mai apoi copii şi aude, ca şi Ciulic, vorbindu-se de bine de el prin vecini.

De unde era neîndurător cu micile risipe ale datornicilor, Spiru aruncă şi el priviri înţelegătoare şi iertătoare asupra tuturor acelor slăbiciuni omeneşti, pe cari pînă într'o vreme le osîndea cu asprime, căutînd de aci înainte numai mulţumirile lăuntrice, bunătatea cu ai tăi şi cu toată lumea, singurele temeiuri pe care se poate aşeza în inima şi în casa cuiva fericirea, odată grija zilei de mîine înlăturată.

Păstrînd deosebirile fundamentale asupra cărora am stăruit, Spiru se apropie de Ciulic, formînd amîndoi o grupă de oameni pătimaşi ai banului, dar şi unul şi altul transfiguraţi în cele din urmă de simţirea zădărniciei mulţumirii, pe care numai banul o dă zgîrciţilor, unul şi altul căutînd cu toate mijloacele ce le stăteau la îndemînă şi cari sunt diferite pentru fiecare din ei, altceva decît bucuriile materiale şi materialiste.

Atît Spiru cît şi Ciulic se deosebesc, însă de Ghiţă din *Moara cu noroc* pentru care astfel de probleme de conştiinţă nici nu existau, de vreme ce nici nu şi le-a pus vreodată sufletul lui, prea îngust pentru aceasta.

Patima banului este adeseori mai puternică în sufletul femeei. „Doamne, cîţi oameni sunt cu multă ştiinţă de carte, cari trăesc ca vai de capul lor, luptîndu-se cu nevoile vieţii şi nebăgaţi în seamă, ba poate chiar dispreţuiţi de alţii cari nu ştiu carte, dar au bani''.

Iată, valoarea banului înţeleasă de o minte de femee proastă, căci Mara nu era o minte luminată de prea multă învăţătură. Totuşi, Mara avea înţelepciunea înăscută a poporului şi bunul lui simţ, virtuţi cari unite cu instinctul băştinaş al moralităţii, o duc adeseori la gînduri şi vorbe pline de tîlc. Poporul are metafizica

lui pe care am putea-o reconstitui din felul simplu, dar adînc în care privește lumea și rosturile ei. Mara își dădea seama și ea de un lucru pe care filozofii l-or fi spunînd mai frumos, dar nu mai limpede și mai natural: „In zadar, mai presus de bani nu e nimic decît sănătatea și voia bună''.

Și acum, revenind la ban și la păstrarea lui care și ea este o virtute, chiar o mare virtute, de care poporul nostru a dat dovadă prin însuși felul de a ține banul: numai țăranul nostru leagă banul, parcă temător să nu-i scape așa de ușor din stăpînire, cum scapă din stăpînirea tîrgovețului a cărui pungă se deschide mult mai des, pentrucă și nevoile lui de schimb îi sunt mai dese în viață decît ale țăranului. Greutatea de a deslega banul și a despături hîrtia bine strînsă în colțuri prilegiuește țăranului gîndul de păstrare mai departe, căci pînă la scoaterea banului pofta de a-l cheltui poate să-i treacă.

Pușculița însăși este un bun mijloc de educare a simțului economici, un simț care ar trebui să se adauge celor pe cari natura le-a dat omului și care l-ar feri, întocmai ca și cele naturale, de multe rele. Pușculița este o gură care cere celui ce privește la ea și astîmpăr nu are omul care ține o pușculiță în casă, pînă ce nu dă tain zilnic gurii ei. Și pe urmă, cum să strici pentru o nimica toată o pușculiță? Ințelegi să o desfaci la o nevoe, dar așa, la fiecare dorință de bani, nu este înțelept lucru s'o faci. Banul odată agonisit și mila de el dobîndită, virtute practică de cea mai mare însemnătate în vieață, te duc la prevedere, la despicarea firului în patru, înainte de a da celor ce-ți cer, numai așa pe vorbă: „Cum să dai banul pe care-l ai în mîna ta, cînd nu capeți pentru el ceva hotărît, pipăit, neîndoios, ci numai o părere, o nădejde, un gînd, care poate să te înveselească acum, dar nu știi dacă se va împlini ori nu. Ferit-ar Dumnezeu, grăi dînsa. Ce-i în mînă nu-i minciună''.

Mara își vedea liniștită de treburi, încredințată că totul se desfășoară după întocmirile Celui de sus și că omul dator este să-și aștepte norocul, dacă este să-l aibă în vieață, dar niciodată să-l zorească din mersul lui, căci degeaba este „Norocul tău este numai al tău și chiar dacă nu l-ai cunoaște tu pe el, te cunoaște el pe tine și nu te părăsește. Te miri, însă de unde iese și de aceea stai mereu gata să-l apuci, precum rîndunica prinde musca din zbor''.

Această credință și ea populară a omului în soarta lui a făcut-o pe Mara să treacă prin toate greutățile cu cari rămăsese pe cap dela răposatul: „copiii, așa sărăcuți cum rămăseseră, creșteau, cum crește răchita în prundișul apătos, iară muma lor întinerea, parcă, adunînd creițarii la capul podului''. Banul era reazămul Marei, banul adunat din toate negoțurile potrivite cu firea unei femei și Mara nu se da în lături dela nimic, oridecîteori era vorba de muncă și de bani.

„Se simte omul care are și-l vezi cît de colo pe cel ce se simte''. Și Mara se simțea că are și, mai mult decît atîta, știa că toți oamenii aflaseră despre ea că are și toți o socoteau zgîrcită:

„Mi-au scos vorba că am adunat bani mulți și toți mă fură, toți umblă să mă înșele. Ba mai vine și popa Isai dela Soimiș și zice cui numai vrea să-l creadă, că sunt sgîrcită și că numai eu sunt de vină că n'a luat Codreanu pe Persida.... Voia să scoată sufletul din mine și să-mi ia ultimul ban. N'am, dragul mamei, de unde să dau mai mult decît ceea ce pot? Tu știi că puțin a mai rămas dela fie iertat tatăl vostru: las'că nu m'am atins de al vostru, dar am mai și adăogat puțin cîte puțin, cum biet am putut, ca să aveți și voi cîte ceva. Aveți.... ai și tu, are și Persida: popa cerea, însă marea cu sarea... Las'co să găsească ea altul mai decît dînsul''.

Ana din *Vatra părăsită* este și ea o femee chibzuită care știe să răzbată prin viață.

Rămasă văduvă de tînără, cu copil de țiță pe cap și cu avere de gospodărit încă nedescurcată de răposatul, Ana se mistuia la gîndul că nimeni nu se găsea să-i poarte de grijă și s'o scoată din nevoi, pînă cînd găsi pe Zamfir, om harnic, tînăr, de care se legă cu toată desnădejdea.

„Invoiala lor era ca dînsul să ia moara și vatra și să le ție în stare bună, iar dînsa să ia uiumul dela moară și rodul vetrei ca să scoată din aceasta cît avea să plătească în fiecare an; dacă ieșea mai mult, cîștigul era al lui, iar dacă ieșea mai puțin, ea pierdea și el nu cîștiga. Iară caii și boii îi cumpăra Zamfir și avea să-i plătească în zile de lucru făcute în ogoarele ei cu prețurile obișnuite. Lucru mai drept și mai cinstit nu se putea. Ea scăpa de orice osteneală și de orice grijă și în cițiva ani cîștiga o moșie pentru copiii ei, iar el agonisea din munca lui ceva și trăia ca om cu rost și cu căpătiiu''. Am zice în limbagiul juridic „un contract nenumit'' pentrucă nu intra în niciunul din calapoadele croite de legi pentru învoirile dintre oameni, totuși un contract care a dat de furcă părților și mai ales multe griji și necazuri.

Urmează pagini grele de amănunte gospodărești, de socoteli, de planuri, străbătute pe alocurea de minunate descrieri: priveliști țărănești, tablouri smulse vii din vieața poporului, om și natură, prinși în înfrățirea cu care i-a făcut Cel de Sus să trăiască pe acest pămînt, totul înfățișat în calda lumină a unei nesecate iubiri de viață și a unei sănătoase concepții optimiste.

Problema înrîuririi mediului prin munca omului revine. Zamfir preface pămîntul, schimbă cursul apelor, dar ceea ce îmbunătățește omul, sfărîmă tot el: invidia lui Ghiță pe care-l rodea propășirea cumnatei, Ana, dar mai ales părerea de rău că nu l-a ales pe el în locul lui Zamfir, să-i poarte de grija averii. Apele slobozite din zăgaz de mîna lui Ghiță ca să înece avutul Anei, îl îneacă și pe

el, împreună cu Bucur, venit tocmai să împiedece fapta cea fără de lege.

O dramă zguduitoare evocată din trecutul unui sat ardelean, înfloritor astăzi pe vatra părăsită de ieri. Oamenii își aduc aminte de întîmplările de demult căci „din jos de sat, în dosul morii, unde viroaga dă în matca Vedei, tocmai deasupra cotiturii, sunt cele două cruci puse pe un singur mormînt și știu toți copiii și o să știe și copiii lor, că acolo sunt îngropați Bucur și Ghiță, cari s'au înecat, dîndu-și silința să oprească apa". Nimeni nu știe, prin urmare adevărul asupra morții lor, pe care numai noi cititorii acelor tragice întîmplări l-am aflat din povestirea lui Slavici.

Ana, Zamfir, Ghiță și Bucur, oameni simpli, dar pricepuți în afaceri, șireți atît, cît nu se poate să nu fie cineva, cînd vrea să prindă pe semenul său într'o învoială pusă la cale, căci în orice afacere părțile caută să se prindă una pe alta în mreje, iată eroii acelor întîmplări.

Supravețuiesc Ana și Zamfir, cea dintîi mulțumită că și-a ajuns scopurile cu prețul călcării pe inimă și al singurătății la care s'a osîndit de tînără, cînd putea ușor să se mărite cu Zamfir, cel de al doilea cu casa lui gospodărească în sat.

Pentru cine vrea să studieze un capitol de psihologie rustică: șiretenia țăranului, cînd pornește la afaceri, sunt admirabile paginile lui Slavici din *Vatra părăsită*, iar pentru documentare cităm dialogul dintre Bucur și Ghiță:

„N'ai zis nu. Ești cu mult mai viclean decît să zici, dar omul nu numai cu gura vorbește. Mie nu-mi pasă, dacă vine ori nu vine mare Vedea. Ale tale sunt pogoanele. Fă tu ce-i fi făcînd, dar voi îl știți pe Bucur al lui Cimbru, urmă el ridicînd mîna și să mă ferească sfîntul să prind pe vreunul dintre voi pe aci că e rău de mine — m'ai înțeles? — de mine-i rău".

Ghiță înțelegea, unde bate Bucur, care acum nu mai era beat, dar și cînd era, tot nu se amorțea în întregime în el simțul de prevedere și mai ales neîncrederea în faptele celui mai ascuns om pe care l-a cunoscut în viață, căci: „Ghiță vorbea numai din gură, iar nu, ca alți oameni, și din ochi, și din buze, și din sprîncene. Înțelegeai bine ce spune, dar nu puteai să-ți dai seama ce o fi gîndind în el".

„E ușor să te împrumuți azi cu o mie, mîine cu două mii de galbeni și te bucuri cînd pui mîna pe ei".

„Vine, însă termenul de plată și iar te bucură că nu-ți vine și somațiunea. Dar peste cîtva timp sunt alegeri, ori Roșii țin o mare întrunire la circul din Piața Sfîntul Constantin. Acum te pomenești cu somațiunea și nu-ți vine decît să-ți dai votul, ori să mergi la întrunire ca să te păsuiască. Cel ce nu știe dacă va putea, ori nu să plătească, nu se împrumută, sau cel ce se împrumută știe foarte bine, cînd are termen de plată și face socoteala, așa ca să poată plăti. Nu are nimeni să cheltuiască ce nu are și nici cel mai mare boer nu are ceea ce e dator a le da altora. Dintre zece e unul care pune ceva la o parte, sunt doi cari cheltuiesc cît au, iar ceilalți șapte se înglodează în datorii, ori fac fel de fel de mișelii, ca să poată arunca praf în ochii lumii".

Sunt rînduri din *Cel din urmă Armaș*, roman care în opera lui Slavici ține un loc deosebit prin problemele ce și le pune.

De astă dată Slavici se preocupă de alte straturi sociale decît țărănimea, sau mica burghezie, sau mahalaua din care ies elemente de muncă și de economie, cum am văzut pînă acum. In *Cel din urmă Armaș* este vorba de vlăstarele cheltuitoare ale clasei boerești în plină descompunere economică.

Rîndurile ce le-am reprodus vorbesc singure pentru a nu mai avea nevoe să fie comentate. Ele sunt în stare să ne dea o întreagă concepție de viață și de gospodărire a avutului a unei întregi clase sociale care, tocmai din cauza acestei concepții antieconomice, s'a prăpădit, înlesnind prin dispariția ei ridicarea și propășirea micii burghezii romînești. In *Venea o moară pe Siret*, d-l Sadoveanu a reluat această temă, înfățișînd măcinarea puterilor clasei boierești prin risipa banilor în traiul molatec de lux și în călătorii costisitoare în străinătăți.

Cel din urmă Armaș termină și el rău, ruinîndu-se prin căsătoria cu o femee cheltuitoare și nu tocmai credincioasă și prin părăsirea averii părintești.

Imprumut și cheltuială, în loc de muncă, prevedere și economie.

Socotesc vrednic de interes de pus față în față cu cel din urmă armaș care se împrumută fără socoteală, pe Zamfir din *Vatra părăsită*, care și el se împrumută, dar numai pentru ca din banul împrumutat să sporească puterile de producție ale vetrei sale.

Deși împrumutul era de producție și nu de risipă, totuși Zamfir se simte cuprins de grija ce orice om muncitor o are, cînd ia bani cu împrumut: „Nu, zise el încet. Dacă am cu banii mei și-i pierd, i-am pierdut și am muncit în sec, dar tot eu rămîn; nu mai rămîn, însă tot eu și dacă pierd banii altuia".

Iorgu Armaș venise, totuși bine pregătit din străinătate și însuflețit de gîndul să pue în lucrare pe moșia lui toate învățăturile de agronomie pe cari le căpătase în anii lungi de studii petrecuți pe la facultăți vestite din Apus. Imprejurările i-au stat împotrivă și femeea fatală Zoe i-a ieșit înainte, pentru ca toate gîndurile bune să se risipească și în locul traiului de muncă, la moșia lui, să se apuce de o viață de plăceri, iar în urmă să devină morfinoman și să termine prin sinucidere.

Cu spiritul lui migălos didactic, Slavici nu scapă nici în acest roman social prilejul de a spune tot ce știe despre problemele agricole și le spune bucuros, știind că mulți îl ascultă, trăgînd învățături din ele. S'ar putea extrage din opera lui Slavici un manual de toate cunoștințele și acel manual ar putea folosi drept carte de citire pentru școlile practice. Iată, o idee pe care în treacăt o dau

celor ce scriu manuale didactice, stăruind asupra unui izvor de mîna întîia.

In *Cel din urmă Armaş* nu este problemă să-i fie străină lui Slavici. Sunt acolo pagini întregi despre păduri şi despre îngrijirea feluriţilor arbori, apoi sunt pagini cari ar putea fi citite cu folos de un agronom, privitoare la cultura cerealelor, pe lîngă adevărate dizertaţii despre rolul nefericit al arendaşilor cari ruinează moşiile şi exploatează pe muncitorul de pămînt. Sunt, în fine, în acelaş roman, gînduri sănătoase despre ţăran, despre lipsurile clasei ţărăneşti şi despre mijloacele pentru ridicarea acestei clase, spre a putea lua din mîinile clasei boereşti pămînturile pe cari aceasta le lasă pe mîna arendaşului.

Cel din urmă Armaş este nu numai un roman care încă şi azi se citeşte cu plăcere, dar şi un adevărat tratat de economie rurală, întregind în acest fel opera lui Slavici, în care economicul ţine un loc atît de important.

Incheiu studiul de faţă semnalînd celor ce vor să se preocupe de această latură a operii lui Slavici de care primul m'am preocupat în deosebi, interesul ce această operă îl are chiar pentru istoria vieţii economice, nu numai pentru cercetătorul problemelor felurite ale timpului.

Astfel în *Manea*, naraţiunea istorică unde ni se povestesc rătăcirile nevoite prin lume ale unui preot de ţară care trăia în epoca năvălirilor barbare prin ţinuturile noastre şi care a fost răpit de barbari şi dus departe în lumea largă, pentru ca soţia lui să rămînă singură şi la cheremul conducătorului acelor năvălitori sunt admirabile pagini de interes economic. Astfel în partea treia este un capitol întitulat *Bagdad*, în care avem icoana vie a unui tîrg din acel oraş, descriere plină de amănunte perfect autentice, de cari se poate prea bine folosi cel care ar vrea să scrie istoria tîrgurilor orientale.

Mai este, în fine, de reţinut din *Mara*, interesul ce îl prezintă pentru istoricul comerţului romînesc mai vechi paginile în cari ni se arată în amănunte, la fel de exacte şi de autentice, rînduelile breslei măcelarilor şi proba de tăiere pe care trebue să o dea un măcelar înaintea comisiunii de examen, pentru a fi înălţat la gradul de patron, după ce şi-a terminat anii de ucenicie şi de calfă şi s'a întors din călătoria de studii, ce precede examenului de iscusinţă în meserie.

Slavici este un scriitor care oricînd poate fi consultat cu folos, dacă nu în întregime citit cu o egală plăcere. In preocupările mele din ultimul timp intrînd recitirea vechilor autori, preocupări de cari au mărturisit, încă de acum cîţiva ani, paginile ce le-am scris despre Delavrancea, mi-am pus problema dacă un autor mai vechi trebue numaidecît recitit cu aceiaşi ochi pe cari i-am avut în momentul cînd l-am citit întîia oară şi, mai ales, m'am întrebat dacă este bine, sau nu să recitim pe vechii autori. S'a spus că pe poeţii cari ne-au fermecat tinereţea, sau ne-au trezit simţirile fragede ale adolescenţei nu este bine să-i recitim. S'ar putea să nu mai simţim aceeaş încîntare pe care am simţit-o întîia oară. S'ar putea cauza să fim noi, cari ne-am pierdut puterea de a vibra la fel în faţa frumosului, după cum tot aşa de bine s'ar putea să fie cauza dezamăgirii opera însăş pe care o recitim şi care fusese supravalorificată tocmai pentrucă simţirea noastră tinerească nu cerea atît de mult dela scriitor ca să vibreze intens.

N'aş fi vrut să încerc o decepţie recitind pe Slavici. Azi, la zeci de ani de evoluţie a prozei romîneşti, pentru mulţi Slavici este un autor respectat, dar necitit. M'am apropiat de el cu grija încercată de restauratorul unei biserici care nu vrea să piardă nimic din ceea ce, sub zgura din prezent, se poate găsi vecinic viu într'o pictură, pe vremuri socotită de mare preţ. Restaurînd o pictură, sau spălînd un pergament, poţi dintr'odată da peste o altă pictură dedesubt, sau peste un alt text. Acesta este de altfel şi misterul palimpsestelor. Aşa am impresia că am procedat şi eu restaurînd pe Slavici.

Dedesubtul acestei opere este tocmai acest substrat economic prin care Slavici explică viaţa aşa cum prin acelaş factor materialismul istoric a explicat civilizaţia în întregimea ei.

Privită astfel, opera lui Slavici îşi păstrează o necontestată originalitate în literatura noastră.

MIHAIL IORGULESCU

DIN GOETHE

AMURGUL DRUMEŢULUI

Peste culmi, tăcerea
S'aşterne.
Printre ulmi, adierea
Işi cerne
Suflul ei blind;
In cring, păsărelele stau fără glas.
Aşteaptă, şi tu, în curind
Afla-vei doritul popas...

H. BLAZIAN

WANDERES NACHTLIED

Ueber allen Gipfeln — Ist Ruh. — In allen Wipfeln Spürest Du — Kaum einen Hauch; — Die Vögelein schweigwn im Walde — Warte nur, balde — Ruhest Du auch...

CRONICA LITERARĂ

POEŢI. ION PILLAT: UMBRA TIMPULUI. VIRGIL CARIANOPOL: SCARĂ LA CER. VICTOR STOE: FUGA CERBILOR. ION A. BUCUR: LA MALURI DE LINIŞTI.

Dintre poeţii noştri contemporani, din rindul intîi, d. Ion Pillat, este acela care şi-a înţeles foarte de vreme, poate chiar prea de vreme, identitatea lirică. Reuşind să-şi compună o figură originală, autorul volumului *Pe Argeş în sus*, a continuat să-şi îngroaşe trăsăturile de poet tradiţional, dela volum la volum, cu multă aplicaţie metodică, dar şi din ce în ce cu mai puţină căldură de inspiraţie. Poetul gospodăriilor dela Florica şi dela Miorcani s'a dovedit astfel el însuşi un bun gospodar al carierii sale literare, în desvoltarea căreia s'a putut observa o conştiinţă fermă de proprietar. Cind am avut să prezentăm talentul d-lui Pillat în desfăşurare, am spus noi înşine toate acestea, fără să uităm însă a arăta că frumoasa conştiinţă de sine a poetului se manifesta cu deosebire în stăruinţa cam stearpă asupra materialului exterior al tradiţionalismului său, în timp ce originalitatea cea mai de preţ din *Pe Argeş în sus*, aceea care făcea din d. Pillat un poet în deplinul înţeles al cuvintului, era percepţia scurgerii timpului, sentimentul ca şi horaţian al risipirii omului în curentul vremii. Fie că era vorba de strămoşii evocaţi în „berlină" sau în cite o „uniformă veche de ofiţir la modă", fie de copilăria regăsită în luciul de demult al apelor Argeşului sau de tinereţea care se duce, aceeaşi realitate lirică stăpînea cugetul atit al poetului, cit şi al cititorilor săi, realitatea acelui *fugit irreparabile tempus*. In conştiinţa de sine, care nu e de neobservat la acest poet, se pare că d. Pillat însuş a ajuns ceva mai tîrziu la resimţirea identităţii sale literare, pe latura aceasta. Abia în ultimul timp, cititorii au putut observa că poetul tradiţionalist şi-a încetat opera de gospodărire a tradiţionalismului său, insistind cu aceeaşi metodă însă, asupra unor motive, care pot fi strînse la un loc, în cele două cuvinte al titlului noului volum: *Umbra timpului*. Aproape că nu este nici o poezie în noul volum, care să nu-şi tragă puterea cind din sentimentul adevărat al procesivităţii omeneşti în timp, cind din conştiinţa de sine a poetului, ca poet al subtilei fugi. In *Zodier*, stră-

batem în goană printr'o toamnă văzută mai mult ca anotimp rememorat, decît ca toamnă materială, adică decît ca declin vegetal:

Trec vulpile toamnei, furiș prin păduri,
Roșcate, gălbuie și sure.
Inalță poclitul grăbit pe trăsuri
Și pocnet de bici să ne fure.

Aleargă la dreapta și stînga cîmpii,
Lungi lanuri arate și miriști.
Mai iute aleargă Brumarul, nu-l ții,
Nici iarna cu albele liniști.

Copitele scapără'n noapte scîntei,
Gonesc telegarii nălucă.
Si soarele verii se-arată prin tei,
Și vița în floare pe-ulucă.

Si iar vulpea toamnei prin codri și iar
De roți repezite vuire,
Din an vechi în an nou, din hotar în hotar,
Prin zodii în lină rotire.

Ce reprezintă această frumoasă poezie (păcat de umplutura „nu-l ții" din strofa II și de zicerea silnică „pe-ulucă" din strofa III), dacă nu goana noastră și a timpului prin cele patru anotimpuri, dublă perindare înăuntrul aceluiaș crug, concurență ciclică a omului și a vremii, a omului prin vreme și a vremii prin om, din care derivăm melancolia trecerii definitive? Toate întrebările noului volum al d-lui Pillat, țintesc la aceeași melancolie:

Cade umbra timpului pe lan,
Unde-s arăturile de an?

. . . .

Stolul de hulubi cu sborul lin,
El să fie cel de an, de la vecin?

. . . .

Pe colinda iazului ceresc,
Fața mea de an n'o mai găsesc.

Pîndă este titlul acestor distihuri, peste care, după cum se poate bine simți, joacă reflexele villonești ale „zăpezilor de mai anțărț" și care „pîndesc" în adevăr trecerea cinegetică a imaginilor vieții, prinzînd numai gravul sentiment al tolbei goale. Cum să nu apară dar *Elegia*, fundamentală inspirației d-lui Pillat, pe care o transcriem acum?

Pe aleea naltă de castani,
Taina, toamna, timpul mi se joacă.
Simt: m'ajung din urmă vechii ani,
Zurgălăii lor o să mă'ntreacă,
Sună pe aleea de castani.

Vii de unde? din ce veac? din ce mormînt?
In berlina foșnind surd pe frunza moartă.
..Nimănuia ori a mea? pe vecie ori nici cînd?
Timpul, toamna, taina mi te poartă,
Blînd în zori, greu în amiazi, lin în mormînt.

Pe aleea veche nici un om,
Nici o frunză pe castanii de cărbune,
Doar trecutul: cucuvae într'un pom.
Und'ți-e rîsul? unde plînsul? să mai sune,
Pe alee în surdină ca prin somn.

Albă casă, neagră frunză, putred parc:
Roata timpului își pierde uruirea.
Taina vremii mînă umbrele în țarc,
Numai toamna mi-a rămas și amintirea,
Albă'n zare, sură'n casă, neagră'n parc.

Insfîrșit, poezia d-lui Ion Pillat din ultimul volum este un joc neîntrerupt de reprezentări exclusiv temporale; ea se leagă de ceea ce este mai de preț în lirismul din *Pe Argeș în sus*, de adevărata identitate lirică a acestui poet, care îl va recomanda viitorimii după cum ni-l recomandă și nouă, ca poet, adică al ascunsei parăzi a timpului și al melancoliei trecerii proprii, derivată din conștiința procesivității vîrstelor, și numai în al doilea rînd ca stăruitor cîntăreț al Floricăi și al Miorcanilor.

*
* *

D. Virgil Carianopol despre al cărui nou volum de versuri *Scară la cer*, vom vorbi îndată, nu mai ese un poet tînăr. D. Carianopol are felul său liric bine cunoscut și deci ușor de recunoscut, fel în care vigoarea inspirației sociale, de natură mai mult veleitară, fraternizează destul de paradoxal cu nota elegiacă a unei plîngeri familiare, plîngere depănată fără încetare dela poezie la poezie și care nu se îngrijește decît de aerul ei de sinceritate. Pe cît de compuși sunt unii poeți, cum de pildă, fiindcă vorbirăm de dînsul, este de cele mai multe ori însuși d. Ion Pillat, pe atît de liber, de curgător dela sine, fără preocuparea de a se canaliza, de a se conduce pe un sistem anume de irigații, pare talentul d-lui Carianopol. Aceasta este un bine, dar este și un rău. Căci dacă astfel se păstrează prospețimea și ceea ce înțelegem de obicei prin spontaneitate, tot astfel se ajunge și la un fel de desfînare, o speță de ilimitat care e dușmanul artei. Ideea de măsură cuprinde în sine pe aceea de margini. Și ceea ce lipsește uneori inspirației d-lui Carianopol este tocmai simțul marginilor. O revărsare necontinută, care are farmecul ei, în care însă ni se dă și neajunsul ei, este cea dintîi caracteristică a acestui poet. In *Scară la cer*, constatăm că atît inspirația socială, cît și cea elegiacă se mențin întocmai ca în volumele anterioare, în aceeași alternanță care îi definește talentul, cu deosebirea numai, pe care o semnalăm cu vie plăcere, a unui cîștig categoric în simțul limitării materiei lirice. Iată două exemple luate din cele două orientări ale lirismului d-lui Carianopol, unul social și altul elegiac. *Nu trebue să plîngem:*

Nu trebue să jelim, nu trebue să plîngem,
Nu avem pentru cine.
Ca'n niște vulcani, îi gîlgîie țarii auru'n vine,
Avem de toate, ne sînt pline rîurile de lapte,
Dumnezeu se uită prin lună la noi în fiecare clipă și oră
[din noapte.
Și cîmpurile, cîmpurile, așa a fost undeva scrisa;
Să fie pline de aur, dela Nistru și pînă la Tisa.

Nu trebue să plingem, nu trebue să jelim,
Trebue să'ndrăgim zările, şi să ni le iubim,
Trebue să luptăm, să nu ne'ndoae vînturile,
Noi sîntem făcuţi pentru toate avînturile.
Sufletul nostru e mare dar stă strîns....
Ce-ar fi rămas istoria noastră dacă Mihai Viteazul în loc
[să lupte — ar fi plîns?

şi *Despre tinereţe:*

Mă întrebi deseori unde-mi e tinereţea?
Cine-ar putea să-mi spună dacă nu mi-a vrăjit-o tristeţea?
Nu cumva a aruncat peste umăr o piatră sau un inel,
Şi tinereţea mi s'a făcut, în urmă, o apă limpede, sau ca
[muntele, de oţel?

Cine-ar putea să-mi spună? Unde e omul să-i dea de rost?
Tinereţea nu este poate tocmai ce niciodată n'a fost?
Să fi trecut oare fără s'o ştiu? S'o fi sărit cînd am vrut
[peste necazuri să săr?
Ori tinereţea nu este povestea celui mai mare neadevăr?

Unde eşti nălucă? De unde să te strig? Unde să te caut?
Nu cumva eşti tocmai cîntecul care şerpuie'n flaut?
Nu cumva dacă te căutăm, dacă te iubim,
Eşti tocmai ca visul pe care nu putem niciodată să-l
[povestim?

Am putea spune că exemplele noastre amândouă păstrează caracteristicile de material şi de vibraţie pe care le cunoaştem din volumele de mai înainte ale d-lui Carianopol şi totuşi este în ele ceva nou, un progres în ştiinţa limitelor, care le dă amîndorura mai multă coerenţă şi deci o mai apreciabilă densitate. Şi fiindcă am spus cuvîntul de „densitate", care putea însemna cea mai gravă lipsă a acestui fel de lirism, vom încunoştiinţa pe cititori că autorul *Scării la cer*, oarecum îngrijorător de fluent pînă aci, merge în noul volum tocmai în sensul restrîngerii cadrului fiecărei poezii, aflîndu-se adică pe calea densificării inspiraţiei. Şi ce este mai de preţ în poezie decît lucrul spontan, căruia i se taie neajunsul firesc al prolixităţii? Exerciţiile de concentrare pentru d. Carianopol, formează şcoala cea mai profitabilă. E limpede că poetul a făcut această şcoală; dovada, ne-o dă întreg volumul *Scară la cer* şi mai ales bucăţi ca *Vers:*

Nu am venit în lume pentru nimeni
Şi umbra mea nu este-a nimănui,
Trecînd prin vise şi prin bucurie,
Mai mult cobor în noapte decît sui.

Nu am venit în lume pentru nimeni
Dar cînd m'apleacă peste timp lumina,
Orb cîrtiţă, fac prin pămînt tunele
Şi-mi caut întristării rădăcina.

* * *

După culegerile *Intrebare de stele* şi *Vedenii*, d. Victor Stroe ne apare încăodată cu *Fuga cerbilor*. O carieră discretă, o poezie discretă. „Firav" este cuvîntul care se potriveşte felului poetic al d-lui Victor Stoe, pentrucă numai în acest cuvînt găsim întrunite de limba noastră nuanţa de sub-vital şi aceea de fraged, care sunt înseşi nuanţele poeziei sale. Printre versurile din *Fuga cerbilor*, surprindem tremuratul unui firicel de iarbă care îşi cîntă sfîrşitul, un cîntec am zice feminin, dacă n'ar exista pe alocuri cîte o aspiraţie mai bărbătească, trecută repede în oarecare accente retorice. O mică viaţă declinantă, deşi proectată în cadru cosmic, se consumă mai pe fiecare pagină, ca în *Adio, cocorilor:*

Adio, cocorilor...
Adio, brazilor...
Primiţi singurătăţile cu luceferi, legate de voi.
Nu, nu veţi mai auzi, niciodată
Ursita tristă, cu văluri de paşi,
Murind în ochii mei verzi.

Tu, cerule, nu mă crezi —
Iată, te strîng lîngă mine, catarg —
Adio, stea din Betleem,
Umbrită în crucea troiţelor,
Plec spre marele larg —

Adio, pădurilor —
Adio, cocorilor.

Notalgia plecărilor în vag, cîteodată, ca în *Plecare*, aproape minulesciene, dar toate semnificînd în cele din urmă desprinderea de limita vieţii, ca şi o anumită poezie a desuetudinii *(Vizită)*, ca semn al timpului care trece, totul sileşte lirismul d-lui Victor Stoe, să emită timbrul unui cîntec de extenuare. Şi această discretă tînguire de mică viaţă consumată, care face însuşi farmecul poeziei din *Fuga cerbilor*, se aude mai limpede de cîte ori cîntecul i se ridică de lîngă tronul „Dumnezeului-Alb Impărat", combinîndu-se cu un bun lirism religios. De aceea transcriem cu plăcere *Doamne, Alb Impărat:*

Doamne, Alb Impărat,
Crin peste tristeţile lumii,
Crin peste morţile toate.
Flacăre vie pentru marea singurătate,
Dă-mi o fărîmă de cruce —
Dă-mi lacrima Ta,
Lacrima mea să usuce.

De cîte ori, Alb Impărat,
Te-am părăsit, Te-am blestemat —
Acum, priveşte-mi, privirile...
Dă-mi, acum, toate fericirile...
Viu la Tine gol, ca miriştile,
Alină-mi Alb Impărat, neliniştile.

Iuda mi-a dat de atîtea ori sărutările.
Lui Petru, i-am simţit lepădările —
Am fost vîndut şi trădat...
Viu la tine, Alb Impărat.

Ştiu, acum, taina stelei din Betleem —
Ştiu plînsul din Ghetsemani —
Ştiu mările, ştiu crucile
Am rătăcit şi sîngerat,
După toate ispitele şi nălucile.
Primeşte-mă, în Impărăţia Ta,
Alb Impărat.

Dă-mi pînza albastră, străvezie,
In care ai închis Invierea.

Am cunoscut, Alb Impărat,
Golgota Ta, de atîtea ori...
Treceai prin visele male arse.
Şi nu mai credeam,
Să mai văd lumina Ta în zori.

Alb Impărat,
Priveşte-mi privirile —
Şi dă-mi, dă-mi numai odată,
Toate fericirile

De calitate excluziv muzicală, poezia din *Fuga cerbilor*, este a celui mai delicat tînăr poet azi. Să-i omagiem discreţia, reţinîndu-i numele.

* * *

Şi fiindcă am pomenit de nuanţa religioasă a poeziei d-lui Victor Stoe, vom încheia cronica noastră cu un poet, care se află la primul său volum şi, care dela început, pare un cîntăreţ al fericirilor religiei. Acest poet este d. Ion A. Bucur, iar volumul său de debut se chiamă *La maluri de linişti*. Noul poet este un concetăţean al îngerilor. Cete întregi de heruvimi i se destăinuesc şi îi dau ocrotire. Dar nu este atît vorba de cetele îngereşti ale unui rai liniştit, cum titlul volumului ne-ar face să credem, ci de nişte mari îngeri de apocalips, apariţii mai mult ciudate decît liniştitoare. Tonul însuşi, pe care ni se vorbeşte, este deadreptul apocaliptic. Simboluri abstruze, însă vădit creştine, ne conduc într'o lume, şi fantastică, şi intunecată, de semnificaţii mistice. Suntem foarte departe de limpedele bob de rouă al poeziei d-lui Victor Stroe. Iată de pildă *La maluri de linişti*. (II):

Oamenilor — cum le-aşi opri paşii —
Să audă cum urlă vrăjmaşii —
Măcar o clipă. Ce tristă larmă
Pe căi de-abia — templele-şi darmă.

Fraţilor să uităm cuvintele —
Gândurile — să'nchidem mormintele.
Pentru o singură clipă de vis,
Pentru clipa liniştei de nedescris.

V'am întîlnit de-atîtea ori pe drum —
Cu ochii pierduţi în văile de fum.
Dece am plîns, dece am plîns atunci?!
(Suspine, mai ardeau, făclii, pe stînci).

Azi, nu vă cred durerile — nu sînt,
Nici bicele însetării — nu sînt.
E atît de barbar sgomotul în voi!
Tăcere! Cerul vă cheamă 'napoi.

Aici, aici să ardem cu toţii
Daţi-i Cezarului chipul — zloţii.
Lumină — în ruguri vom rămîne,
Infometaţi de Unica Pîne.

Ne aduce semn: Limba cea Nouă,
Arhangheli cu mantii de rouă
Şi'ntind curcubee fără sfîrşit,
Cuvintele Omului, Prea-Mărit.

O întreagă mitologie creştină, deşi cu totul neclară („Unicul Duh", „Unica Pîne", „Limba cea Nouă", „Doamna dimineţilor"), obiceiul citaţiilor biblice interioare sub forma auzirii de voci din văzduh („Să treacă dela Mine — acest pahar" — *La maluri de linişti* III), ca şi sublinierile oarecum arbitrare *(Văd zorile unui Nou Răsărit" Ibid.)*, creează acea atmosferă de apocalips pe care o exprimă şi următoarea strofă din *Candele:*

Numa'n valea cea adîncă —
Heruvimi încinşi cu spade,
Pentru vise de lumină.
Mor luptând pe baricade.

Ingerii-templieri ai d-lui Ion A. Bucur sunt însă ai unui poet, care va trebui urmărit cu atenţie.

VLADIMIR STREINU

CRONICA LINGVISTICĂ

FONEME ŞI SUFIXE

Intr'un articol publicat într'unul din numerele trecute ale revistei „Gîndirea", d-l prof. D. Caracostea, răspunzînd la o recenzie a unei lucrări a d-sale scrisă de d-l prof. Al. Rosetti, ajunge să discute şi un pasaj dintr'un articol de lingvistică publicat de d-l Rosetti şi de mine. Scriam anume, în acel articol, că limba romînă compensează numărul relativ mic de foneme care îi stau la dispoziţie, cu întrebuinţarea de cuvinte lungi, formate cu ajutorul a numeroase sufixe. Şi d-l Caracostea întreabă: întru cît folosirea sufixelor dă naştere la foneme noi?

Este foarte adevărat că articolul cu pricina, tipărit în franţuzeşte, în revista „Bulletin Linguistique", a fost scris pentru uzul specialiştilor în lingvistică, romîni şi străini, şi că aceştia vor înţelege corect teza pomenită. Dar nu e mai puţin adevărat că problema aceasta poate interesa şi pe nespecialişti, deaceea cred că nu e rău să expun aici mai pe larg poziţia noastră, în aşa fel încît să o înţeleagă toată lumea.

Amintesc mai întîi că prin foneme se înţeleg acele sunete care servesc la diferenţierea înţelesului cuvintelor. De exemplu *î* din cuvîntul *cît* este pronunţat cu totul altfel decît *î* din *cînt;* cu toate aceasta nu e vorba decît de un singur fonem *î*, deoarece nu există cuvinte romîneşti al căror înţeles să fie diferenţiat numai prin întrebuinţarea celor două feluri de *î*. Diferenţa de înţeles între *cît* şi *cînt* se obţine prin întrebuinţarea lui *n* într'unul dintre cele două cuvinte şi prin neîntrebuinţarea lui în celalt. Din potrivă, *i* întreg şi *i* scurt formează două fomene diferite, deoarece există cuvinte deosebite între ele numai prin aceste două sunete. Pentru a nu fi obligat să intru în discuţii asupra pronunţării grupului *ii* în cuvinte ca *bobii*, voi cita cazul lui *ani*, pluralul de la *an*, alături de numele propriu *Anni:* înţelesul diferă după cum pronunţăm pe *i* neaccentuat, întreg sau scurt.

Numărul fonemelor diferă de la o limbă la alta. Ceea ce pentru una constitue o diferenţă esenţială, în alta nici nu e luat în seamă. Astfel vocalismul maghiar comportă 14 foneme, deoarece fiecare vocală poate fi lungă sau scurtă, şi înţelesul cuvintelor diferă după cantitatea vocalelor; de exemplu *szint* (cu *i* scurt) înseamnă „la fel", pe cînd *szint* (cu *i* lung) înseamnă „nivel". Şi în romîneşte există vocale lungi şi scurte, dar noi nu atribuim nici o însemnătate acestei distincţii. Numai foneticianul care lucrează cu aparate de precizie constată că *i* din *ţipă* (prezent) este mai lung decît *i* din *ţipă* (perfect); pentru vorbitorul obişnuit, această deosebire de înţeles nu prezintă absolut nici un interes, şi ea nici măcar nu este percepută, deoarece

deosebirea de înţeles între cele două forme ale verbului este stabilită prin deosebirea de accentuare.

Iată de ce spuneam că inventarul fonemelor noastre este relativ sărac. Alte limbi cunosc în afară de diferenţele de cantitate, şi diferenţe de timbru sau de ton. Acelaşi cuvînt francez pronunţat cu *e* închis poate însemna altceva decît cu *e* deschis, de exemplu *dé* (cu *e* închis) înseamnă „degetar", pe cînd *dais* (citeşte *de*, cu *e* deschis) înseamnă „baldachin". In limbile din Extremul Orient, aceeaşi silabă are alt înţeles, după cum e pronunţată cu ton coborîtor, ascendent, exclamativ, interogativ, etc. Cuvintele au toate o singură silabă, însă ele sînt diferenţiate prin tonuri, care ajung pînă la cifra de nouă. In romîneşte există diferenţe de ton, dar, iarăşi, ele nu au rol fonologic.

Este uşor de înţeles că numărul de cuvinte posibile într'o limbă este în funcţie de numărul fonemelor întrebuinţate. Să ne închipuim că nu avem la dispoziţie decît două foneme, o vocală şi o consoană, de exemplu *a* (fără diferenţe de cantitate sau de ton) şi *b:* nu vom putea forma decît două cuvinte de o singură silabă, anume *ab* şi *ba* (lăsăm la o parte posibilitatea unui cuvînt de un singur fonem: *a)* Dacă însă ni se mai acordă încă o consoană, să zicem *s*, atunci dintr'odată numărul posibilităţilor se ridică pînă la 10 cuvinte de trei sunete: *abs*, *asb*, *bas*, *bsa*, *sab*, *sba*, *abb*, *bba*, *ass*, *ssa*, la care trebue să mai adăugăm 4 cuvinte de cîte două foneme: *ab*, *ba*, *as*, *sa*. Din patru foneme, putem realiza 24 de cuvinte de cîte patru foneme, plus alte 24 de cuvinte de cîte trei foneme, plus 12 cuvinte de cîte două foneme, deci un total de 60 de cuvinte, fără să mai luăm aici în consideraţie posibilitatea de a întrebuinţa acelaşi fonem de două ori în acelaşi cuvînt (consoane duble sau geminate). Cei care au cunoştinţe de matematici ştiu cum continuă progresiunea.

Să studiem însă cazul cînd am avea iarăşi numai două, trei sau patru foneme la dispoziţie, însă am putea forma cuvinte de cîte două silabe, repetînd, eventual, în silaba a doua, fonemele pe care le-am utilizat în silaba întîi. Am avea atunci, din două foneme *a* şi *b*, posibilitatea teoretică de a forma 6 cuvinte de patru foneme adică: *abab*, *abba*, *aabb*, *baab*, *baba*, *bbaa*, ca şi cînd am dispune în realitate de trei foneme, nu de două. La acestea s'ar mai adăuga 3 cuvinte bisilabice de cîte trei foneme, anume: *aab*, *aba*, *baa*, şi 3 monosilabice de trei foneme: *abb*, *bab*, *bba*, şi în sfîrşit cuvinte de două foneme: *aa*, *ab*, *ba*. In total, deci am avea, din combinarea a două foneme, 15 cuvinte posibile, pe cînd în ipoteza unei singure silabe nu puteam avea decît 2.

Intrebuinţînd trei foneme în cuvinte de două silabe, am putea avea, fără să folosim acelaşi fonem de două ori în aceeaşi silabă, şi socotind fiecare silabă de trei foneme, 36 de cuvinte; alte 36 de cuvinte de cîte cinci foneme, socotind prima silabă de trei foneme, iar a doua de două foneme; încă 36 de cuvinte de cinci foneme, socotind prima silabă de două foneme şi a doua de trei; 36 de cuvinte de patru foneme repartizate cîte două în fiecare silabă. Pînă aici am ajuns la cifra de 144 de cuvinte, dar aceasta este cu totul inferioară celei reale, căci ar trebui să mai adăugăm cuvintele de trei foneme în două silabe, cum şi cuvintele de unu, două şi trei foneme într'o singură silabă, şi însfîrşit să contăm cu posibilitatea repetării aceluiaşi fonem în aceeaşi silabă. Renunţ să mai fac aceste calcule, şi cu atît mai mult renunţ la calcularea numărului posibil de cuvinte de cîte două silabe formate din patru foneme: ar trebui un calculator de meserie, care să-şi piardă foarte mult timp cu aceste socoteli, iar cifrele la care s'ar ajunge ar fi extrem de ridicate.

Ceea ce urmează din începutul de statistică prezentat mai sus este că o limbă care are un foarte mare număr de foneme poate face faţă tuturor necesităţilor ei de exprimare chiar întrebuinţînd cuvinte scurte, fie şi monosilabice, pe cînd o limbă care are un număr mic de foneme poate compensa această relativă sărăcie numai dacă între-

buințează cuvinte polisilabice. Cu cît cuvintele vor avea mai multe silabe și mai multe foneme, cu atît mai ușor se va evita pericolul omonimiei.

Limba romînă folosește un număr relativ foarte mare de sufixe, uneori chiar adăugate unul la altul. In această privință, romîna se potrivește cu limbile slave, de la care a și împrumutat destul de multe sufixe. In orice caz cuvintele romînești de patru, cinci, șase silabe nu constitue de loc o raritate, ba există chiar cuvinte de șapte silabe și mai multe. Cineva care ar încerca să calculeze numărul posibil (în teorie) de cuvinte romînești ar ajunge la cifre astronomice. In felul acesta cred că este perfect justificată afirmația d-lui Rosetti și a mea, că limba romînă compensează o relativă sărăcie de foneme (vocalice) prin întrebuințarea de cuvinte lungi, formate cu ajutorul sufixelor. Sper că de astă dată lucrurile sînt clare și că voi fi înțeles de toată lumea.

AL. GRAUR

CRONICA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

PROBLEMA UNEI CATEGORII DE PROFESORI SUPLINITORI

In cronica de față, urmînd unui gînd mai vechiu în legătură cu preocupările noastre de politică școlară, ne propunem să înfățișem o problemă simplă în tema ei dar cu nenumărate asprimi în ce privește consecințele ei practice: *problema profesorilor suplinitori.*

Această problemă nu este nouă. Sunt ani de zile de cînd administrația noastră școlară o întîmpină necontenit în mulțimea grijilor și treburilor ei curente. Dela an la an înfățișerile și proporțiile ei au sporit. Cu toate acestea, niciodată problema n'a fost privită în toată întinderea și în toată adîncimea ei. I s'au dat, întotdeauna, soluții de expedient, de improvizări care să aibă valoare aproximativă timp de un an, dar care să se prăbușească cu consecințe înmulțite la începutul celui viitor.

Să lăsăm însă deoparte asemenea considerente preliminare, pentru ca în schimb să vedem care sunt faptele, să le judecăm și eventual să formulăm soluțiile pe care le-am crede necesare.

Categoria profesorilor suplinitori este o categorie ce privește în special școala secundară. Ea este formată din aceia care primesc încredințarea unei catedre doar pe durata unui singur an școlar. Profesorilor suplinitori li se încredințează: catedrele vacante, catedrele titularilor în concediu, catedrele profesorilor detașați în alte localități sau în diferite funcțiuni administrative, precum și orele răzlețe provenite din degrevarea profesorilor cu vechime în învățămînt sau din imposibilitatea unora de a fi înglobate în catedre unitare. Pentru a avea calitatea de profesor suplinitor, legile noastre organice cer drept condiție de bază posesiunea unui titlu academic. Numărul acestor profesori suplinitori este foarte mare. Nu avem la îndemînă o statistică exactă, însă aproximativ putem afirma că ei însumează cîteva mii. Iar în ce privește solicitările dela începutul fiecărui an școlar, ele depășesc simțitor numărul numirilor posibile.

In cele ce vom discuta aici, nu ne vom ocupa însă de toți profesorii suplinitori, ci doar de o categorie restrînsă din cuprinsul lor. Anume: despre profesorii suplinitori care și-au trecut cu succes examenul de capacitate pentru intrarea lor în învățămînt.

Cîteva cuvinte, mai întîiu, despre acest examen de capacitate. Prima oară el a fost instituit prin reformele școlare ale lui Spiru Haret, cu destinația de a înlocui formula perimată și devenită cu timpul irealizabilă a vechiului concurs. El reprezintă proba supremă, în baza căreia cineva poate căpăta calificarea de-a intra în învățămînt. De

aceea, pentru a se putea prezenta la examenul de capacitate, candidatul la profesorat trebue să fi obţinut în prealabil titlul academic respectiv şi să fi absolvit lucrările practice şi teoretice ale unui seminar pedagogic. In ultimul timp, această de-a doua condiţie a fost înlocuită cu absolvirea cursurilor eşalonate pe timp de trei ani ale unei şcoale normale superioare.

Examenul de capacitate este unul dintre cele mai grele examene din cîte există în alcătuirea noastră şcolară şi profesională. Cerînd un titlu academic la bază şi fiind instituit în vederea intrării într'una dintre cele mai pretenţioase profesiuni sub raport spiritual, el implică o puternică pregătire de cultură generală şi de cultură de specialitate. Nu este un examen obişnuit, din seria celor care alcătuesc multele preliminarii posibile ale vieţii cuiva, ci este un examen de maturitate în toată puterea cuvîntului, un examen menit să deschidă şi să hotărască soarta celui care îşi ia curajul lui. Se deosebeşte, în mod vizibil, de oricare din examenele obişnuite de facultate, inclusiv cele de licenţă sau de diplomă. De obiceiu, aceste examene poartă asupra unei serii de cursuri cu întinderi şi probleme limitate, atîtea cîte au putut să încapă în cei trei sau patru ani de şcolaritate universitară. In schimb, examenul de capacitate se leagă de toată întinderea ştiinţifică a celor două specialităţi obligatorii pe care le prevede, plus de dovada unei pregătiri convenabile în domeniile pedagogiei generale şi ale didacticei de specialitate. Comisiunile acestui examen sunt formate cu profesori din domeniile respective dela toate universităţile din ţară. Acest fapt măreşte indefinit greutăţile examenului. Materiile predate la diferitele universităţii nu sunt materii-tip, chiar dacă denumirea catedrelor respective este analogă. Ficare profesor îşi are concepţiile, problemele, metodele şi lucrările lui, diferite de ale colegilor lui de specialitate dela celelalte universităţi. Fatal, primind însărcinarea de examinator în comisiunea examenelor de capacitate, el va conduce lucrările acestor examene în spiritul concepţiilor lui. De aici, o seamă de dificultăţi pentru candidaţi. Pe lîngă spiritul pregătirii dela universitatea pe care au absolvit-o, ei vor trebui să-şi conformeze, măcar în grabă, o pregătire şi în spiritul eventualilor lor examinatori dela celelalte universităţi. Adesecori, din această cauză, s'au produs multele rezultate neaşteptate şi pe alocuri unele erori, cu prilejul diferitelor examene de capacitate.

Trebue însă să adăogăm că, fără a număra foarte mulţi ani de vechime, examenul de capacitate şi-a constituit totuşi, în mersul general al învăţămîtului nostru public, o adevărată tradiţie. Sub egida lui s'au format şi s'au selecţionat cele mai de seamă generaţii de dascăli pe care le-a avut pînă acum învăţămîntul nostru secundar. In orice caz, acele generaţii care au susţinut viaţa acestui învăţămînt în decursul ultimelor patru decenii, făcînd din aceasta un sector important al revoluţiei noastre moderne şi al încercărilor noastre de a ne realiza o autonomie culturală romînească.

In prezent, există cîteva sute de profesori care, deşi au trecut în întregime acest examen la ambele specialităţi cerute de lege, n'au fost totuşi titularizaţi, rămînînd să funcţioneze doar dela an la an, ca suplinitori. Sunt ţinuţi de cîţiva ani în această situaţie, pentru motivul că nu există catedre vacante la care să poată fi numiţi titulari. Cu toate că au drepturi cîştigate, cu toate că au îndeplinit în mod onorabil toate condiţiunile generale şi speciale impuse de legile de învăţămînt, ei sunt ţinuţi totuşi într'o situaţie precară, fără stabilitate şi fără un cuprins de atribute care să le definească în societate o poziţie profesională certă.

Repetăm, precaritatea situaţiei în care sunt ţinuţi este dată pe seama unor condiţiuni materiale: lipsa de catedre constituite ca atare, lipsa de prevederi bugetare, etc... Privit, astfel, în funcţiune doar de constrîngeri materiale, faptul pare just, legal, pare aşa cum îl reclamă

logica fatală a împrejurărilor. Totuşi, lucrurile nu sunt chiar aşa de simple pe cît le-ar vrea unele scheme comptabiliceşti. Intr'o situaţie ca aceea de care ne ocupăm, în care intră probleme omeneşti, ani de viaţă, preocupări închinate unor importante finalităţi sociale, de sigur, nu avem dreptul de a judeca doar cu măsuri materiale, tot aşa după cum nu avem dreptul să sacrificăm realităţii lor comptabiliceşti orice alt adevăr. In problema pe care o desbătem aici există nenumărate alte feţe, fiecare cu adevărul, cu dreptatea ei, cu cerinţa intimă de a fi luată în consideraţie.

* * *

Sub raport legal, profesorilor din această categorie li se creează o mare nedreptate. Din momentul în care au depus examenul de capacitate, ei au îndeplinit toate condiţiunile pentru a fi titularizaţi în învăţămînt cu drepturi depline.

Acest examen nu este un examen de pregătire culturală generală, ci un examen special de carieră. El se dă sub egida directă a Ministerului Educaţiei Naţionale, la datele pe care acesta le-a crezut de cuviinţă. Nu trebueşte asimilat, în ce priveşte semnificaţiile lui, cu examenele obişnuite pentru obţinerea titlului academic. Intr'adevăr, titlul academic propriu zis nu creează societăţii obligaţia de a da slujbe celor care îl deţin. El reprezintă doar un instrument spiritual şi doar o condiţie necesară pentru pătrunderea calificată într'o profesiune sau alta. Cazul examenelor de capacitate este însă altul. Aceste examene au o singură raţiune de a exista: încadrarea imediată în funcţiunea respectivă. In afara acestei raţiuni, ideea lor devine caducă sau, mai precis, devine un apăsător şi nedrept cerc vicios. Spuneam mai sus că aceste examene s'au ţinut, întotdeauna, sub controlul Ministerului Şcoalelor. Era firesc ca acesta să sisteze ţinerea lor, sau să o dirijeze în conformitate cu situaţiile de fapt, din moment ce avea bănuiala că din cauza acestor examene putea să se ivească o problemă de plasament de felul celei în chestiune.

De sigur, nu poate fi vorba de trate trase asupra Statului, pe care acesta să fie constrîns să le onoreze. Insă, despre o anumită obligaţie a Statului în această problemă se poate totuşi vorbi, fără a jicni nimic din respectul pe care i-l datorăm. In general, se poate vorbi despre obligaţia aceea potrivit căreia Statul trebue să dorească, în primul rînd, nu împlinirea formală a unor reguli comptabiliceşti sau altele, ci respectul omenesc al drepturilor de viaţă pe care cetăţenii lui şi le cuceresc onest şi real.

Nu exagerăm nimic, afirmînd că soarta acestor profesori are înfăţişeri dintre cele mai dramatice. Iată, în privinţa aceasta, unele fapte concludente:

Suplinirea pe care o deţin le este acordată temporar, pe cîte un singur an şcolar: dela 1 Septemvrie al unui an pînă la 31 August al celui următor. Rareori li se dă spre suplinire catedre întregi. In cele mai multe cazuri, nu li se acordă decît frînturi de ore, frînturi care nu le pot asigura un minimum material de existenţă şi care nu pot stabili în statul lor personal ani propriu zişi de catedră, intrînd ca atare în treptele şi drepturile de mai tîrziu ale carierii lor. Salarizarea acestor ore decurge adesea foarte complicat: din anumite fonduri globale pe care Ministerul le distribue în cote variabile diferitelor şcoli sau din fondurile comitetelor şcolare. Intotdeauna, pînă să se distribue aceste cote sau pînă să se reinoiască la fiecare 1 Aprilie (data începerii unui nou an bugetar), trece vreme, se face corespondenţă oficială şi se produc în genere acele întîrzieri enervante care dau de atîtea

ori amărăciuni și îndemnul mai de grabă de a te lipsi decît a aștepta în felul acesta lucrurile.

În fiecare vară și început de toamnă, oamenii aceștia trebue să trăiască aceeași grije, apăsătoare, aproape obsedantă: căpătarea unei noui supliniri pentru anul școlar care începe. Aceasta este una din explicațiile pentru care se pot vedea, în epocile indicate, acele mulțimi de oameni necăjiți ce stau zile întregi la ușile Ministerului, fiecare agățîndu-se de o speranță, de un om pe care îl consideră cu trecere, de o generozitate aproape cerșită a autorităților. În cele mai multe cazuri, ei nu mai pot avea în anul ce începe catedra sau orele pe care le-au deținut anul trecut. De aceea, oamenii despre care ne ocupăm sunt constrînși să trăiască într'un veșnic provizorat. Din oraș în oraș, din cameră mobilată în cameră mobilată, ei își irosesc viața, pierd curajul de-a mai întemeia un cămin, capătă un sentiment penibil al propriei lor ființe și simt cum trec peste ei ani după ani, fără a-și fi putut realiza niciuna dintre aspirațiile cu care au pornit în viață. În urma tuturor acestor vitregii, chiar dacă nu se îneacă de tot în blazare, mulți dintre ei ajung însă să-și simtă destinul lor de oameni drept o povară stranie și dureroasă.

De această stare de lucruri, în mod fatal, va fi atinsă și munca lor la catedră. Această muncă va stărui, prin forța lucrurilor, doar în direcția cîtorva dintre obiectivele ei materiale. Se vor împlini prescripțiunile materiale ale programelor analitice, se va realiza ceea ce este minimal în mecanismul activității de școală, dar în schimb va fi trecut în umbră, din neputință de a se realiza, ceva din rostul esențial al acestei munci. Anume: atmosfera aceea de acțiune continuă și de caldă tovărășie sufletească cu elevii, în urmărirea perseverentă a acelorași gînduri, în pătrunderea sistematică a acelorași valori. Este de făcut, în această chestiune, o distincțiune importantă. Munca de a învăța pe alții se deosebește, de toate celelalte munci, prin aceea că nu are în ea nimic meșteșugăresc, adică nimic care să poată fi realizat dintr'odată, cu o tehnică anonimă, prin aplicarea anumitor formule sau prin exercițiul stereotip al anumitor procedeuri. Ne socotim printre aceia care preferă să vadă în pedagogie mai mult o artă, sau în orice caz o răscruce de condițiuni libere și personale, decît o știință gravă și formalistă. Învățămîntul adevărat cere integrări lente, atmosferizări discrete dar statornice, cere liniște și precizie sufletească, cere o încredere generoasă în lucrurile vieții precum și linia mereu prezentă a unor continuități ferme și răbdătoare. Trebue să recunoaștem că, din cauza condițiunilor de viață în care se sbat, profesorii noștri suplinitori sunt din ce în ce mai îndepărtați dela posibilitatea de realizare a acestor condițiuni. Trebuind să se vînture dintr'un oraș într'altul și dintr'o școală într'alta, adeseori nu fără a fi ajuns din această cauză la un adevărat complex de inferioritate sufletească și socială, ei vor fi în medie cel mult buni muncitori și înfăptuitori ai unor obligații regulamentare, nu însă și realizatorii spirituali ai acelei interesante continuități sufletești despre care pomeneam mai sus.

Pe marginea acestor constatări se ridică, aproape dela sine, unele întrebări dela care nimeni dintre noi n'ar avea dreptul să se sustragă.

Ce soartă înțelegem să pregătim, de-acum înainte, acestei categorii de intelectuali? Îi vom lăsa oare să se irosească mai departe într'o soartă de provizorat și de extreme umiliri sufletești? Privindu-i mai de-aproape, suntem ca și obligați să ne întrebăm: în definitiv, oamenii aceștia sunt oare victime ale unor nesocotiri personale, ale unor defi-

ciențe de orientare în viață, sau ale unor împrejurări dinafară, privind răspunderea directă a întregei noastre societăți?

Mai mult decît atîta! Adeseori, se îndreaptă, împotriva acestor profesori, atacuri și demonstrații rechizitoriale. Pornind dela cazul lor, ziariștii, sociologii și atîția dintre neofiții vieții noastre intelectuale au vorbit și vorbesc despre așa zisa pletoră parazitară de intelectuali. Pe baza aceluiaș caz, partizanii desființărilor de școli și-au îndoit adesea pledoariile și acțiunile lor. Deasemeni, mulți s'au crezut îndreptățiți să invoace cazul acelorași suplinitori, pentru a pretinde că există un anumit declin spiritual al profesoratului în genere.

Toate aceste porniri, de fapt, sunt nedrepte, fără adevăr și adeseori chiar fără sens.

Profesorii suplinitori despre care am vorbit nu pot fi acuzați în felul acesta și, în general, nu pot fi acuzați în niciun fel. Toți acești oameni au îndeplinit, de fapt, ceea ce li s'a cerut, ceea ce li s'a înfățișat ca real și ca posibil, ceea ce reeșea din mersul firesc al vieții noastre sociale și, în fine, ceea ce se indica în mod sistematic în economia legilor noastre organice. Au învățat carte în școlile Statului, au pregătit examene grele pe care le-au trecut cu sacrificii, au socotit că este o chemare națională să devină profesori și s'au încrezut cu toată puterea în eficacitatea socială a drepturilor înscrise în lege. N'au venit înspre profesorat, nici din vanitate, nici din oportunism și nici din îndemnul orb al vreunei împrejurări sau alta, pentru că știau cu toții că profesoratul nu putea fi un banchet și nici o perspectivă încărcată cu promisiuni amăgitoare.

Se ridică din nou, necruțătoare, întrebarea: Ce vor face toți acești oameni și în ce chip vor putea să aibă și ei acces la o soartă cît-de-cît omenească?

Ca să aștepte în liniște catedrele vacante este un fel de a vorbi. În diferite rînduri, fie în aceste cronici fie în alte publicații de politică școlară, am arătat, pe bază de cifre și de prezentări reale că profesoratul este în prezent o carieră închisă. Să urmărim tablourile de catedre vacante publicate în fiecare an. Vom vedea ce puține sunt aceste catedre, ce sporadice, ce neputincioase pentru a acoperi nevoile în creștere ale generațiilor ce apar mereu. Afară de aceasta, trebue să amintim că această așteptare, chiar așa, durează de cîțiva ani. Încă de mult, faptul a luat înfățișarea unei crude vitregii sociale.

Problema ar trebui privită mai larg, nu numai cu optica funcționarului care asigură paza strictă a regulamentelor și a rubricilor comptabilicești, ci cu înțelegerea fenomenului sufletesc și social ce se află în joc.

Nu mai este vorba de o simplă chestiune administrativă, ci de problema de viață a unei generații. Să revenim la categoria profesorilor noștri suplinitori. Oamenii aceștia s'au pregătit, ani întregi de viață, în vederea unei cariere demne, posibile, a cărei misiune le-au pledat-o continuu opinia publică, programele culturale, universitatea, apelurile insistente pentru o ofensivă a culturii, stilul întreg al vieții moderne, Statul însuși prin legile și măsurile lui. Ce altceva ar putea să facă acești oameni. Nu mai sunt tineri. Au, cei mai mulți, între 30—40 ani. Unii chiar mai mult. Sorții vieți lor au fost aruncați. Mentalitatea le este orientată acum într'o direcție definită. Ar putea să încerce altceva, altă meserie, de-acum înainte? Hotărît, nu! Ar însemna să meargă, cu toții, înspre o ratare sigură, nemăsurat mai aspră și mai periculoasă decît aceea de care și așa sunt destul de amenințați. Iată de ce susținem că este în joc problema sufletească a unei generații. A unei generații care, incontestabil, nu-și plătește greșelile pro-

prii, ci plăteşte greşelile lipsei de prevedere şi de intuiţie socială a conducerii noastre şcolare din ultimele două decenii.

In toate celelalte cariere — în armată, în magistratură, în administraţie. etc., — odată examenele de carieră trecute, urmează încadrarea automată în corpul profesional respectiv, încadrare însoţită de recunoaşterea tuturor prerogativelor ei fireşti. De ce să nu se aplice şi în învăţămînt acelaş sistem? Nu există motiv care să legitimeze o aşa de mare deosebire între categorii sociale deopotrivă de demne şi de utile vieţii colective.

* * *

Simplul colţ pe care l-am desvăluit aici, cu privire la soarta profesorilor suplinitori, este suficient de lămuritor. Socotim că problema este din acelea a căror soluţionare n'ar mai trebui amînată. Nu există problemă grea, sau mai bine zis problemă fără soluţie, atîta vreme cît ea cuprinde situaţii de viaţă ce nu ar putea merge la infinit pe un făgaş de nedrepăţi şi de vitregii ilegitime.

Intr'un articol final din noua lege a învăţămîntului secundar există o dispoziţie care luminează un colţ de soluţie. Textul acestui articol este următorul: „Actualii suplinitori cu examen de capacitate, care suplinesc fără întrerupere catedre vacante, vor fi consideraţi ca profesori numiţi prin încredinţare, avînd dreptul de a primi salariu de profesori titulari şi de a li se socoti la gradaţie tot timpul cît vor suplini pînă la numirea lor ca titulari" (art. 150). Poate că intenţia legiuitorului a fost mai precisă decît pare redactarea din lege. Propriu zis, nu există catedre vacante. Mărginindu-se doar la suplinitori de catedre vacante, ar însemna că articolul în chestiune este aproape gratuit. E probabil că legiuitorul s'a gîndit nu numai la unii, ci la toţi profesorii suplinitori cu examen de capacitate. Pe baza aceasta s'ar putea creea, tuturor profesorilor cu examenul de capacitate complet, o situaţie mai limpede decît aceea pe care o au în prezent; mai bine zis, li s'ar putea creea măcar o parte din soarta la care au dreptul. Astfel, s'ar putea ca ei să fie titularizaţi în mod provizoriu, creîndu-li-se pe cît posibil o continuitate în locurile la care funcţionează în prezent şi rămînînd ca perfectarea situaţiei lor să se facă treptat, pe măsura ivirii de catedre vacante.

In acest sens, s'ar putea deasemeni ca profesorii în chestiune să fie încadraţi la atîtea alte şcoli de care dispunem, cum ar fi acelea ale Ministerului Agriculturii sau ale Ministerului Muncii, şcoli care deşi nu dispun de statute îndeajuns de precizate, oferă totuşi posibilităţi de plasament reale şi onorabile. Insăşi activitatea străjerească ar putea justifica, pentru unele din laturile ei, constituiri de catedre speciale, putînd fi ocupate de aceşti profesori, în urma unor iniţieri corespunzătoare.

Bine înteles, prin asemenea măsuri, problema ridicată aici n'ar putea fi rezolvată în toată întinderea şi complexitatea ei. Insă, incontestabil, s'ar face un considerabil pas înainte. In special, s'ar ocroti o anumită latură sufletească, aceea care ar da unei întregi categorii de intelectuali vrednici dar desamăgiţi o nouă încredere în viaţă, în actualitatea lor socială precum şi în dreptatea imanentă a lucrurilor.

Convingerea noastră este că adevăratele greutăţi, în această problemă a profesorilor suplinitori, nu provin numai şi numai dela imposibilităţile bugetare. Intr'un fel, banii necesari există. Aceiaşi bani care servesc la plata retribuţiei lor de suplinitori ar putea servi, cu o uşoară majorare, la plata celor de titulari. Este o chestie de repartiţie,

mai mult decît una de găsire a fondurilor propriu zise. Afară de aceasta, trebue să recunoaştem că, oricît de împovărat de greutăţi ar fi, bugetul nostru public n'a refuzat niciodată acoperirea unei cheltuieli necesare şi legitime. Totul este ca problema să fie luată în discuţie, cu hotărîre şi cu o voinţă nesdruncinată de a fi dusă la capăt. Adică, să se găsească un om care, înţelegînd-o şi pătrunzîndu-se de toată întinderea semnificaţiilor ei omeneşti, să-şi facă un punct de onoare din a-i da o soluţie echitabilă şi lămuritoare.

Aceasta din urmă este gîndul pentru care am crezut necesar să schiţăm pledoaria de faţă.

ION ZAMFIRESCU

CRONICA IDEILOR

INDIVIDUALITATE ŞI PERSONAJ

Viaţa socială presupune o cunoaştere reciprocă a indivizilor care o compun. Relaţiile interindividuale nu sunt cu putinţă decît în măsura în care membrii unei societăţi stabilesc imagini aproximative asupra vieţii, deprinderilor şi „caracterului" semenilor lor. Numai stabilirea unor constante psihologice asupra vieţilor individuale poate îngădui continuitatea şi eficacitatea legăturilor sociale. O asociaţie între două sau mai multe persoane nu se poate înfăptui fără încrederea reciprocă a acestora, încredere sprijinită pe o apreciere mutuală favorabilă. Se tinde prin urmare către o definire psihologică reciprocă a tuturor individualităţilor, care este punctul de plecare a unei caracterologii empirice, menită să chezăşuiască coherenţa vieţii sociale.

Această apreciere psihologică este rezultatul unei sinteze de fapte şi indicii pe care fiecare om trăind în societate le oferă în mod involuntar. Pe măsură ce individul intră în viaţă şi se manifestă social, el prezintă ambianţei mai multe indicaţii asupra existenţei sale lăuntrice şi caracterului său. Se formează deci o deprindere a cunoaşterii „caracterului", deprindere variabilă după intuiţia individuală. Sunt înţelegeri prompte, destoinice a citi cu claritate în jocul psihologic al oamenilor, şi sunt indivizi avînd un simţ caracterologic foarte puţin desvoltat.

Indicaţiile de care se servesc în general membrii unei societăţi pentru a se recunoaşte reciproc sunt numeroase. In primul rînd, un individ se defineşte prin faptele sale trecute, prin conduita sa. Este un indiciu hotărîtor, menit să lumineze definitiv o viaţă interioară. Independent de consideraţii teoretice, suntem înclinaţi să stabilim previziuni asupra conduitei ulterioare a unui individ, după faptele sale trecute. O incorectitudine sau o abatere dela regulele de viaţă stabilite dispun în defavoarea celui vinovat. Judecata este acceptată tacit de societate. Amnistia nu e nici odată totală, realitatea lasă totdeauna în urmă suspiciuni. Individul este urmărit de actele sale, nu numai în înţelesul strict psihologic al imaginilor kinestetice, dar şi în opinia membrilor societăţii în care trăeşte. Faptul este şi mai lămurit în mediile mai restrînse, cu deosebire în societăţile avînd un cod de onoare particular. Oamenii din „milieu" au un respect sacru al corectitudinii faţă de anumite reguli. Acel ce a călcat o singură dată codul se exclude singur din confrerie. „Il n'est pas régulier": este o sentinţă fără apel.

Alături de conduita trecută, sau în lipsa posibilităţii unei cunoaşteri a acesteia, definirea caracterologică a recurs la un întreg de

indicaţii menite să reveleze, prin corelaţii variate, viaţa sufletească a indivizilor. Exceptînd intuiţia obscură, stabilind între indivizi legături spontane de simpatie sau trezind puternice repulsiuni nejustificate, aspectul fizic, morfologia corpului, alcătueşte un prim reper vizibil, conducînd empiric la concluzii practice. Fiziognomia, frenologia, chirognomonia sau chiromancia, cărora trebue să le adăugăm studiul morfologic al corpului întreprins de către medici şi anatomişti, alcătuesc un tot de date morfologice susceptibil în credinţa generală să conducă la o înţelegere psihologică a individului. Morfologiei i s'a adăugat examenul mişcărilor, atitudinilor sau ritmicei corporale şi în sfîrşit desprinderea semnificaţiei îmbrăcămintii. Toate aceste date alcătuesc un sistem de indicii exterioare menite să conducă la o cunoaştere practică a individualităţii umane. Independent de cercetările sistematice, de studii speciale sau de formulările sprijinite pe o excepţională intuiţie ale lui Lavater şi ale diferiţilor caracterologi, fiecare om trăind în societate practică instinctiv această stabilire de relaţii între forme sau aspecte exterioare şi realitatea psihologică. Este o caracterologie empirică elaborată spontan, alcătuind un adevărat îndreptar de viaţă şi avînd numeroase corespondenţe în limbajul curent. „Acest om are o privire de asasin", „un cap inteligent", „buze subţiri, de om răutăcios", mîini fine, de artist, etc., etc., alcătuesc tot atîtea mărturii de caracterologie empirică.

Definirea psihologică bazată pe această cale este, după cum am observat, o deprindere cu totul personală, variabilă dela individ la individ. Unii oameni au intuiţii precise, alţii sunt cu desăvîrşire lipsiţi de acest simţ psihologic; uneori punctul de plecare a cuprinderii psihologice este un indiciu unic, fizionomia de pildă, alteori este rezultatul unei sinteze de două sau mai multe indicaţii, ale căror semnificaţii se întăresc sau se corectează reciproc, de pildă studiul fizionomiei confirmat prin conduită, prin gustul cu care individul se îmbracă, sau prin mimica sa vocală.

Ne aflăm, aşa dar, în faţa unei metode de cunoaştere a individualităţii, metodă intuitivă, spontană, directă, utilizată de fiecare membru al societăţii în scop de a apropia fiinţa psihologică a semenilor săi. Care este eficacitatea acestei intuiţii? Care este siguranţa acestei metode, adîncimea şi exactitatea acestei cunoaşteri? Conduce ea la o cuprindere totală a vieţii interioare a oamenilor din afară, în realitatea lor intimă, sau se limitează la o zonă de suprafaţă, reprezentată de latura pe care oamenii trăind în societate o prezintă contactului lor reciproc, relaţiilor lor cotidiene?

Vom observa dela început că rezultatele acestor aprecieri intuitive sunt măsurate de utilitatea lor. Ceia ce se urmăreşte este definirea insului ca membru al unei societăţi, ca factor activ în ţesătura de relaţii interindividuale. Cunoaşterea empirică este deci esenţial cantonată în viaţa sufletească avînd adiacenţă cu socialul, cu relaţia dintre ins şi grup. Viaţa profundă, drama de conştiinţă, „conştiinţa calitativă" a individualităţii, după expresia lui Benjamin Crémieux, sunt dincolo de această zonă de suprafaţă.

Avem deci din capul locului o distincţie între zona sufletească a fiinţei avînd contact cu exteriorul, realitate mobilă, spontană, activă, chezăşuind adaptarea individului la viaţa socială, şi eul adînc, refractar schimbărilor de moment, dînd individualităţii o permanenţă, dincolo de fluctuaţiile clipei. Există, fără îndoială, în fiecare din noi, un individ social, inserat în realitatea vieţii exterioare, întreţinînd constant relaţii cu alte individualităţi, orientat deopotrivă către acţiune şi receptivitate de impresii utile; este planul de viaţă diriguit către exterior, către social, către adaptare la multiplicitatea condiţiilor din afară, veşnic variabile. *Numai această zonă a vieţii noastre, esenţial pragmatică, alcătueşte obiectul de căpetenie a cunoaşterii caracterologice.* Această explorare a vieţii individuale se limitează la

omul social, la schemele de comportare practică, la disponibilitățile de acțiune utilitară a individului. Cercetarea se mulțumește cu stabilirea aproximativă de încadrări a acestei vieți îndreptate către exterior, neîntrebîndu-se dacă alături de ea se mai află o existență sufletească secretă, dincolo de bătaia cercetării caracterologice. De altminteri, însuși înțelesul comun al cuvîntului „caracter" implică o accepție socială, o raportare permanentă a unui ins la întregul de coduri al vieții sociale.

Omul pragmatic nu epuizează însă ființa psihologică a individualității umane. Alături de omul care viețuește în afară, există în noi o ființă cu răsfrîngere în sine; alături de planul acțiunii, este planul visului: alături de omul social, fixat în atitudini, schematizat în deprinderi obligatorii și condus de norme, există în noi o ființă de libertate, fantezie și viață interioară bogată. Dacă omul social se revelează adesea ori la prima vedere, viața calitativă a individualității urmează o evoluție de adîncime, sustrasă indiscreției exterioare și adesea ori chiar propriei analize. Căci viața din afară, socială și pragmatică, înăbușe devenirea ființei de adîncime, o maschează, adesea ori o viciază, sau chiar, practic, o suprimă, în sensul că nu îngădue individului să ia cunoștiință de sine însuși. Viața socială este atît de tiranică și de absorbantă, încît ea se identifică, în concepția curentă, cu însăși noțiunea de individualitate. Ea absoarbe total preocupările individuale, diriguindu-le către exterior. Inserția individului în celula socială este atît de puternică, încît libertatea sau eficacitatea răsfrîngerii asupra propriei vieți sunt în largă măsură atenuate. Se cuvine totuși să facem loc, alături de cunoașterea individului social și cunoașterii calitative de adîncime. De sigur, între cele două zone de viață, nu există opoziție sau separație. Dar va trebui să subliniem alături de presupunerile reciproce a celor două tărîmuri ale vieții interioare și diferențierea lor. O cunoaștere de totalitate a individualității umane, în măsura în care relativismul cunoașterii îngădue o adîncire a ființei în resorturile ei intime, nu poate trece pe lîngă unul din cele două planuri de viață interioară. Omul inapt pentru acțiune, refulatul, vagabondul visului, ființa care resfiră în sine bucuria inefabilă a actului trăirii sau care suportă suferința unei drame metafizice, viața sufletească inactuală, emancipată de timp, de cauzalitate și de contingențe, care se revelează în noi în momentele de singurătate are o existență tot atît de reală ca și a omului empiric, dominat de imperativele adaptării la viața socială. Subliniind coexistenta acestor două realități sufletești în individualitatea umană, vom recunoaște implicit și nevoia de a le cuprinde pe fiecare cu mijloace adaptate de cercetare. Căci intuiția comună, știința caracterologică pe care orice individ o practică în mod obligatoriu în viața socială nu are eficacitate decît în cunoașterea individului pragmatic, social, fiind fără priză asupra vieții psihologice profunde. Cunoștința caracterologică obișnuită este deci adaptată zonei sufletești de suprafață; ea definește pe individ în conduita sa concretă; ea este deci relativă, fragmentară și esențial utilitară, neputînd cuprinde viața individuală în multiplicitatea ei de planuri și în devenirea ei calitativă. In adevăr, care poate fi valoarea imaginii pe care o putem obține prin intuiție și observație directă asupra unui individ exterior nouă? Cuprinderea noastră caracterologică nu poate defini decît pe omul social, care se manifestă activ, dar această definire însă-și cît este de nesigură! Ea e un rezultat al unor impresii fugitive, al unor concepții curente care nu se sprijină pe nici un fundament cert, este o imagine superficială, convențională, formată din indicațiile adesea false, pe care ni le oferă individul, ca și din interpretările noastre fanteziste. Rod al unor neînțelegeri reciproce, al unor judecăți sumare, a unor opinii influențate de sentimente favorabile sau defavo-

rabile persoanei în cauză, imaginea aceasta e un produs subiectiv fără nici o chezășie de exactitate.

Marcel Proust, într'un pasaj adesea citat și comentat din *Le côté de Guermantes* (pp. 60—61), observă: „O persoană nu ne apare așa cum am crezut odinioară, clară și nemișcată înaintea noastră, cu calitățile și defectele sale, cu intențiunile sale față de noi (ca o grădină împreună cu pajiștile sale privite printr'un gard); ea e o umbră în care nu putem pătrunde niciodată, pentru care nu există cunoștiință directă, asupra căreia putem face numeroase supoziții cu ajutorul cuvintelor și chiar a acțiunilor sale, dar care, unele ca și altele, nu ne dau decît indicații neîndestulătoare și dealminteri contradictorii". Concepția pirandelliană a izolării totale a individului, a discontinuității și specificității vieții interioare, inaccesibil înțelegerii din afară, izvorăște din conștiința și drama acestei incomunicabilități efective dintre ființe. Dar o atare poziție extremă este, de bunăseamă, mai mult o concepție teoretică decât o realitate de experiență. Viața socială ne arată că, în realitate, cunoașterea relativă a individului, este cu putință, că intuiția imediată descopere insul social în deprinderile și felul său concret de viață, dând putința unui contact de suprafață între oameni.

Cercetarea critică a metodelor morfologice sau dinamice a individualității, pe care am întreprins-o în altă parte, arată că o cunoaștere calitativă, de adâncime a individualității, este cu putință, prin vădirea plămadei biologice pe care o exprimă individualitatea în realitatea ei adâncă.

Dacă, prin urmare, intuiția directă și cunoașterea conduitei sociale a unui om pot conduce la o cunoaștere aproximativă a ființei lui considerată subt unghiul social, metodele biologice de cercetare, bazate pe studiul formei corpului, al mișcărilor și al manifestărilor exterioare, aceste metode, mînuite într'un spirit riguros, pot defini în anumite condițiuni, individualitatea umană pe plan de adîncime.

* * *

Este însă timpul să privim mai deaproape cele două zone ale vieții sufletești, dincolo de enunțările generale la care ne-am limitat mai sus. Le vom cerceta pe rând.

Distingem în viața individuală o zonă profundă, sustrasă metamorfozelor, un fond de viață primordial, ereditar, alcătuind o structură permanentă a ființei. Este forța de viață rămînînd aceiaș în cursul existenței individuale, pe care vicisitudinile din afară nu o pot înrîuri și pe care nici individul nu o poate modifica voluntar.

Generatoare de simțiri primitive, „Mutter der Urgefühle", sau „Horme" cum a fost numită de von Monatow, această plămadă vitală diriguește în sens constant devenirea destinului individual. Ea alcătuește puterea de viață, care ne diriguește ființa în sens constant, independent de fluctuații și contingențe. Plămada aceasta vitală alcătuește un fond de viață moștenit, legând pe individ de generatori și continuîndu-se în urmași, dar luînd la fiecare din indivizi o valoare specifică, după legea obscură a încrucișărilor ereditare. Zona aceasta de viață reprezintă un adevărat ferment de organizare a ființei, un principiu de ordonare și cristalizare a resurselor individuale. Ea prezidează oarecum la formația individualității psihologice și sociale, după liniile de direcție fundamentale ale ființei, care sunt de bunăseamă de natură instinctuală. Mănuchi de tendințe primitive, această realitate biologică organizează specificul individualității după liniile de direcție ale instinctelor esențiale ale vieții: nutriție, reproducere și conservare individuală. Vom avea, astfel, după nuanța și calitatea acestor instincte, rezultate variabile ale formule-

lor individuale. Prin aceste forțe instinctuale, individualitatea umană se apropie de animalitate, de biologic, iar înțelegerea ființei umane nu se oprește la manifestări sociale ale caracterului, care apar ca derivate, ci se prelungește până la dispozițiile și tendințele sale primitive. Foamea, dragostea și instinctul de conservare alcătuesc propensiuni dinamice ale ființei, menite să o definească pe plan profund. Datele morfologice și studiul dinamicei corporale ne pot îngădui o definire a individului pe acest plan de adîncime. Forma corpului și iuțeala ritmului corporal ne pot orienta asupra acestei realități instinctuale. (Comparația cu animalele carnasiere, rapace, lacome, ofensive, sau cu animalele erbivore, lente, pasive și lipsite de agresivitate, este sugestivă pentru înțelegerea sensului în care se îndreaptă definirea individului). Individul uman își află, ca și animalele de alminteri, înscrise în forma corpului și ritmica mișcărilor gradul agresivității sau al fricei în fața atacului, măsura rapacității sau a dorinței de posesie, intensitatea dorinței și exclusivitatea dominației, violența, brutalitatea, în sfârșit linia conduitei generale de viață având un substrat biologic, ca de pildă sinceritatea sau viclenia. (Ne referim din nou la comparația pe care ținem să nu o interpretăm abuziv, între conduita umană și comportarea animalică: diferența dintre atacul deschis, zgomotos, vizibil, al leului, și viclenia insinuantă, furișată, a tigrului; dintre bucuria manifestată exuberant a câinelui și mîngăerea șerpuitoare a pisicii. Trebue să vedem în aceste comparații cu deprinderile instinctuale ale animalelor analogii de structură biologică, unind individualitatea umană cu forțele adânci, primitive ale vieții). Definirea individului subt planul instinctual, al plămadei vitale primitive, se poate face prin interpretarea formelor somatice și a mișcărilor: citim în morfologia umană cu tot atâta siguranță ca și în morfologia animală.

Sunt însă manifestări care ne orientează cu mai multă siguranță asupra fondului instinctual al individului, decât interpretarea largă a formelor corporale. In primul rând, felul cum un individ mănîncă, atunci cînd nu-și impune rezerve și ținută, din cauza ambianței sociale. Intregul mișcărilor, rapiditatea masticației și înghițirii, semnificația expresiei fizionomice în timpul prînzului, dau lămuriri întinse asupra instinctului nutriției la acel individ; se va putea diferenția prin această observație mîncăcioșii, lacomii fără reținere, de cunoscătorii rafinați ai bucătăriei, de așa-zișii „gourmets", se vor deosebi nervoșii, mîncînd repede și mestecînd neîndestulător, de echilibrații prelungindu-și liniștit prânzul, și se va aprecia după felul alimentației și felul de a mânca, rolul pe care funcțiunile vegetative îl au în viața individului. De altă parte, atitudinile generale, rapiditatea reflexelor, orientarea generală a corpului, fie către mișcări propulsive, fie către atitudini de apărare sau fugă, indică jocul instinctelor de conservație individuală, diriguite spre agresivitate, sau către apărare pasivă, și frică; în sfîrșit, un alt izvor de informație asupra fondului instinctual ar putea-o reprezenta, după cum observă și Jules Romains, cunoașterea felului cum individul se comportă în actul concret al dragostei, cercetare pe care, dealtminterii conveniențele sociale și concepțiile morale curente o împiedecă.

Se poate ajunge în acest mod, prin cercetări convergente și verificări reciproce de date, la o cuprindere a izvoarelor instinctuale prime, care determină întreaga viață individuală: agresivitate sau pasivitate, instincte de apărare și atac, rapacitate sau blîndețe nativă, viclenie, cruzime, instinct de posesie și dominație, gelozie, acaparare, sau indiferență și izolare. Datele instinctuale primitive referitoare la funcțiunile vegetative și genezice, înscrise în formula vitală a individului, adevărate valori ereditare rezultate din contribuțiile variabile ale generatorilor, sunt astfel accesibile înțelegerii și definiției cercetătorului.

Fondul instinctual, primitiv, al individualității este intim legat cu structura anatomică a corpului. După cum am observat, direcția de viață și deprinderile unei ființe sunt înscrise în complexiunea ei somatică. Examenul datelor hereditare ale individualității se completează și într'o oarecare măsură se verifică prin definirea individului pe plan somatic. Funcțiunea glandelor endocrine, a sistemului nervos central, a ritmului organic de adîncime, manifestat fie prin mișcări fie prin cenestezie, desăvîrșesc datele oferite de viața instinctuală. In sfîrșit, o precizare a sensibilității profunde a organismului, a modului cum individual răstrînge în sine fapte din afară va încheia seria acestor date menite să definească viața individualității. In această tonalitate a simțirii vedem una din manifestările dominante ale ființei, poate pentru motivul că ea reprezintă o sinteză și o încoronare a tuturor datelor organice anterior menționate. Este coloratura afectivă pe care o are fiecare fapt de trăire, vibrația emotivă specifică a fiecărei ființe. Criticul german Curtius vorbea de un „secret" a lui Balzac. Această enigmă interioară, sădită în ființa umană, nu este caracteristică unui mare creator; ea e comună întregei umanități, dar ea îmbracă la fiecare individ nesfîrșite nuanțe; ea este de natură efectivă. Emotivitatea, specifică fiecărei individualități, dă un halo particular fiecărui fapt de trăire și cufundă ființa într'o atmosferă particulară, dînd vieții interioare o anumită frecvență și o anumită coloratură; ea explică reacția sufletească pasivă, tăcută, incomunicabilă în esența ei adîncă, prin alt mijloc decît a operei de artă, a unei simțiri izolate, aflate în fața vieții și universului. Expresie a întregei complexiuni somatice, a datelor ereditare și a propriilor experiențe, tonalitatea emotivă definește în esența ei cea mai personală o ființă umană; cunoașterea relativă a acestei unde de simțire, adăugindu-se celorlalte date fundamentale, este menită să ne apropie o realitate individuală pe planul ei de adîncime.

*
* *

Individualității profunde se adaugă însă personajul pe care fiecare individ îl reprezintă în societate. Prin *personaj*, înțelegem tocmai zona exterioară a ființei, manifestată social, unind pe individ de grup și inserîndu-l în viața cotidiană; personajul exprimă întregul formelor exterioare, vestminte, gesturi, formule de politețe, conduită practică, grad de sociabilitate, grad de originalitate sau conformism, ce definește un individ pe plan social; personajul reprezintă pentru noi rolul pe care îl jucăm în lume, actorul pe care îl întrupăm atîta vreme cît, părăsindu-ne singurătatea, intrăm în vîrtejul vieții din afară. Personajul înseamnă, după cum vedem, întregul de reacții exterioare de adaptare a noastră față de planul social; el exprimă viața noastră de suprafață, acoperind zona adîncă a „Hormei", a simțimintelor autentice, a înclinărilor instinctuale profunde, pe care societatea le-a domesticit și înăbușit în expresia lor directă. Realitatea sufletească proprie nu e niciodată manifestată pe plan social, fie pentru că ea e adesea necunoscută de individul însuși care nu are deprinderea de a se scruta pe sine, fie pentru că această revelare totală ar putea fi neprincioasă activității practice. Prin firea lucrurilor, individul se străduește să acopere, din prudență față de ceilalți oameni autenticitatea fondului sau lăuntric. Elaborarea acestei personalități sociale nu este desigur deliberată, ea se săvîrșește spontan, ca un reflex involuntar de apărare. Se creiază în acest mod o fațadă, o înfățișare exterioară, cu anumite deprinderi și comportări definind pe individ pe plan social. Personajul pe care fiecare din membrii alcătuitori ai unei societăți îl reprezintă nu este deci artificial construit; el se adaptează individualității profunde, căreia îi alcătuește o derivație. Raporturile

dintre individualitate și personaj nu sunt prin urmare arbitrare. Personajul este condiționat în structura lui de ritmurile de adîncime și orientările individualității, deși el maschează pe aceasta din urmă, adesea pînă la nerecunoaștere. Dar dependența și condiționarea sunt foarte complicate și variabile dela caz la caz. Intîlnim în manifestările individuale o imensă varietate de conduită, dela firescul omului sincer, deschis, necomplicat sufletește, pînă la afectarea voluntară și luarea de atitudini forțate, menite să impresioneze prin decor. Raporturile dintre individualitate și personaj nu vor putea fi, prin urmare, formulate în generalitatea lor; ele vor trebui adîncite în fiecare caz în parte. Trebue să vedem aci o nouă obligație pentru cercetător de a se depărta de formulele generale și de a amănunți ficare individualitate în formula ei specifică de viață.

Statornicirea raporturilor dintre individualitate, exprimînd realitatea biologică profundă sau viața calitativă a ființei, și personaj, înfățișînd pe omul social, pe actorul care își joacă rolul în lume, este de o importanță covîrșitoare în cunoașterea ființei. Nu vom putea cuprinde o individualitate în esența ei decît în momentul cînd am depășit zona de suprafață, reprezentată prin manifestările sociale ale personajului, și am trecut la viața de adîncime, precizînd și legătura dintre aceste două planuri de viață. Dar stabilirea acestor raporturi este foarte delicată, nu numai pentru motivul că fiecare viață individuală oferă o formulă unică de articulare a celor două planuri de trăire, ci pentru că o dublă serie de înrăuriri complică și mai mult raportul dintre individulitate și personaj: de o parte înrăurirea pe care o exercită imaginea socială a personajului asupra individualității profunde, deci înrăurirea din afară înlăuntru, iar de alta seria nesfîrșită de iluzii și minciuni interioare care împiedecă pe individ de a lua cunoștiință de sine.

Prima categorie de fapte este alcătuită prin influența pe care o are socialul asupra vieții individuale profunde. Dacă personajul este într'o oarecare măsură determinat în comportarea și structura lui de individualitatea biologică, de mănunchiul de tendințe instinctuale ereditare sădite în structura de viață a individului, personajul, prin întregul valorilor sociale și deprinderilor pe care le observă în viață, va influența ființa adîncă a individualității. Asupra acestei înrăuriri se convine să facem din capul locului o remarcă: nu poate fi vorba de o modificare fundamentală a fondului instinctiv, ci de opunerea unei bariere inhibitive acestor năzuințe profunde. Este un fel de domesticare a vieții instinctuale, care se exercită frenatoriu, dar în sensul orientării biologice generale a individualității. (După cum, pentru a reveni la o analogie sugerată mai sus, domesticarea pisicii și a cîinelui a condus la rezultate diferite, condiționate de fondul instinctual al celor două animale, care în esență nu a fost alterat). Personajul social se adaptează deci modificînd-o în comportarea ei vizibilă, realității profunde a individualității: el se încorporează vieții, o modelează, îi dă o structură conformă unor idealuri sociale sau individuale proprii. Personajul nu poate fi considerat ca factice, el e un propus social, sau mai precis, o elaborare individuală suscitată de contactul cu viața socială. El definește pe individ pe latura sa externă, socială, în conduita sa impusă de normele și convietuirea în grup. Dar rigiditatea pe care o împrumută insului și caracterul lui exterior față de viața de adîncime a individualității, dau cunoașterii personajului un rol foarte relativ în definirea individualității de adîncime. Pentru a lua un exemplu, mistificarea și poza baudeleriană, oricît ar fi de condiționate de viața de adîncime a poetului nu exprimă de cît latura din afară a acestei vieți, latură menită poate să mascheze adevărata dramă de constiință. De altă parte, atitudinile lui Barbey, deși elaborate de personalitatea artistului și încorporate lui, nu pot epuiza prin definirea lor cunoașterea omului. Sunt în luarea de contact cu o ființă

etape de adîncime ce trebuesc parcurse succesiv, sunt discriminări ce trebuesc a fi operate fără de care încercarea de cuprindere a vieții calitative a omului rămîne fără rezultat. In această privință, distincția celor două planuri de viață, individualitate și personaj, este dintre cele mai utile.

Dacă introspecția sigură și sinceritatea ar alcătui regula în viața noastră lăuntrică, distincția între individualitate și personaj ar îngădui a delimitare și o cunoaștere a omului pe diferitele lui planuri de viață. In realitate lucrurile nu se petrec în simetria ideală a acestei presupuneri. Elaborarea personajului și adaptarea acestuia la viața de adîncime a individului singuratec nu e un proces conștient, sau cel puțin aflat subt controlul înțelegerii lucide. Intervin în conduita exterioară a omului, în compunerea personajului social, în înțelegerea și aprecierea propriei sale persoane, o întreagă serie de sugestii, de minciuni interioare, de vicieri involuntare a perspectivelor, de nesinceritate a omului față de sine însuși. In măsură inegală supus sugestiilor ambianței ca și propriei sale închipuiri, conformîndu-se în conduita sa unor modele exterioare cu care se identifică bovaric, individul își formează asupra lui însuși o imagină falsă, pe care nu îndrăsnește să o denunțe sau să o destrame. El e victima unei iluzionări involuntare, victima nesincerității față de sine, a nedeprinderii de a se scurta cu limpezime și de a se înțelege cu exactitate. Victimă a vanității sau a scrupulelor de conștiință a ambiției sociale sau a tendințelor instinctuale de dominație, omul sfîrșește a nu mai fi el însuși, prin a dori să fie altfel decît este în realitate. Jucînd în societate un rol pe care îl susține din motive de prestigiu sau interes personal, omul deprinde minciuna către cei din afară și sfîrșește a se minți pe sine. Viața interioară este departe de a fi o introspecție înțelegătoare și o luare în posesie a propriilor adîncuri; individul apare în lumea sa lăuntrică hîrțuit de năzuinți contradictorii, minat de minciuni și curse, falsificat de imagini împrumutate, muncit de veleități disproporționate cu mijloacele lui. Personajul nu aderă la individualitatea adîncă fără lupte și tensiune, fără șiretlicuri și nesinceritate. In asemenea condițiuni, unitatea și coherența individualității psihologice, esențial precară și instabilă, se complică hipertrofic cu o întreagă lume de procese de conștiință, bazate, toate, pe necesitatea și pe șovăiala omului de a privi în sine și de a lua cunoștința de propria sa realitate. La aceasta se adaugă și o dificultate reală de cunoaștere a propriilor procese subconștiente, adică a unor fenómene cu deosebire fugitive, complexe și sustrase structurii logice.

Intrevedem acum greutatea cunoașterii din afară a unei complexiuni sufletești, după incapacitatea în care se află individul de a se cunoaște pe sine. Benjamin Crémieux a rezumat într'un pasaj de mare luciditate, poziția individului față de sine însuși: „Piedicile pe care le întîmpinăm în năzuința noastră de a ne cunoaște, sunt în ordine crescîndă de importanță: sugestiile asupra propriei noastre persoane pe care le primim dela alții; idealul pe care ni-l formăm singuri pentru nevoile noastre sufletești; obiceiurile moștenite sau dobîndite; permanenta nesiguranță a limbajului: minciunile asupra propriei vieți, datorite fie imaginației, fie vanității sau lenei noastre de spirit; neputința în care ne găsim din cauza mecanismului defectuos al memoriei noastre active de a îmbrățișa la un moment dat întregul vieții noastre subconștiente; neputința în care ne găsim din cauza lacunelor memoriei afective (les intermittences du coeur) de a dori și chiar îmbrățișa acest întreg; însfîrșit, variația neîncetată a personalității noastre în durată, morțile și renașterile neîncetate care au loc în noi fără știrea noastră [1])".

[1]) Benjamin Crémieux, *XXième siècle*, Gallimard, 1924, p. 36.

Există deci o serie de piedici lăuntrice individului care îi limitează adîncimea și eficacitatea cunoașterii de sine, reductibile în esență la insuficiența introspecției, la complexitatea și subtilitatea vieții subconștiente, la imaginile false, bovarice, pe care individul și le formează asupra-i sau le acceptă gata formate dela ambianța socială și, în sfîrșit, la minciunile interioare care impiedică pe individ de a se scruta pe sine cu sinceritate de gînd.

* * *

Condițiilor interne complicînd raporturile dintre individualitatea profundă și personajul social și îngreunînd eficiența cunoașterii calitative a individualității, se adaugă împrejurări exterioare, exercitîndu-se permanent asupra individualității și contribuind la modelarea personajului social sau la conduita practică a acestuia. Sunt condiționări aflate în atmosfera epocii sau în structura vieții sociale, exercitînd asupra individului fie înrâuriri nivelante sau diferențieri după anumite tipuri, comandate de funcțiuni sociale. Vom distinge împreună cu R. Müller-Freinfels [1]), înrâuriri ale epocei în care trăește individul, determinînd o modelare a acestuia după idealurile sociale și ambianța secolului, înrâuriri ale profesiei, naționalității și mediului. Indeosebi înrâurirea profesiei este vădită asupra formulei de viață a individualității, creind alături de spontaneitatea și libertatea conduitei individuală, anumite automatisme, o uniformizare și tendință de nivelare. Profesia, ca și naționalitatea și ambianța socială imediată, tind înspre ștergerea specificului individual, contribue la atenuarea manifestărilor singulare și la organizarea unor forme analoge, tipizante, îmbrățișind largi categorii sociale. Se tinde treptat la constituirea de tipuri sociale, de încringături morale și intelectuale, care unesc grupurile de indivizi prin analogii determinate de cauze exterioare, ștergîndu-le în parte specificul. Clasificarea lui Eduard Spranger [2]), recunoaște o atare diferențiare tipologică subt influența factorilor sociali.

* * *

Cuprindem în prezent deopotrivă factorii lăuntrici și exteriori care complică viața lăuntrică a individualității, exercitînd în măsură inegală acțiuni contrarii de diversificare sau de tipizare a specificității individuale. Cunoașterea calitativă a individului presupune o disociere a tuturor acestor raporturi și o cuprindere sintetică a întregului, astfel analizat și intuit. Dar acest moment, al sintezei săvîrșit de cercetător, urmînd unui examen sau observații amănunțite, este cu deosebire spinos. Acțiunea această de reconstrucție din părți a unui individualități riscă să fie o creație subiectivă a cercetătorului, o sinteză mai mult sau mai puțin arbitrară a spiritului său de sistem. „Cunoașterea unei persoane se bazează deci, în viața socială, aproape totdeauna pe o creație interioară pe care o substituim puțin cîte puțin persoanei reale. Dar personalitatea pe care vrem să o cunoaștem din raporturi sociale (prietenie, dragoste, etc.), este o creație a noastră; creație factice, care nu dă decît o imagine foarte imperfectă a persoanei reale; creație artificială provenind din această nevoe iresistibilă de a cunoaște pe ceilalți; creația arbitrară pe care o obținem

1) R. Müller-Freienfels. *Lebensnahe characterkunde*. W. R. Linder Verlag Lepzig, 1935, p. 121 ș. u.

2) Eduard Spranger. *Lebensformen*. Max Niemayer Verlag. Haale (Saale) 1930, 7 Aufl.

atunci cînd încercăm să ne punem în locul altora", observă cu pătrundere Emeric Fiser [1]), în studiul său consacrat lui Marcel Proust, după care citează: „Chiar subt raportul faptelor celor mai neînsemnate, noi oamenii nu alcătuim un tot concret închegat, identic pentru toată lumea... Personalitatea noastră socială este o creație a gîndirii celorlalți oameni". (Marcel Proust).

Așa dar, greutăților lăuntrice pe care individul le întîmpină în năzuința sa de a se cunoaște pe sine, se adaugă viciile de perspectivă din partea persoanei care tinde la această cunoaștere din afară, cu resursele lui intuitive și analitice: dublă serie de condiționări care falsifică sau îngreuniază cunoașterea, dîndu-i un caracter dacă nu factice, arbitrar, în orice caz foarte relativ. Totuși, aceste dificultăți nu sunt de neînlăturat. Dacă se poate ajunge la o cunoaștere de sine prin sinceritate, introspecție adîncă și prin înlăturarea tuturor minciunilor interioare și bovarysmului, se pot deasemeni înlătura piedicile subiective ce falsifică perspectiva subiectivă a cercetătorului situat în afara individualității pe care își propune să o adîncească; cercetătorul va trebui să întreprindă cercetarea cu aceiaș libertate și sinceritate ce cuget pe care o presupune cunoașterea de sine înlăturînd toate tendințele ce-i pot falsifica înțelegerea și cu deosebire colorarea afectivă a atitudinii sale în favoarea sau defavoarea persoanei analizate; cercetătorul va trebui într'un cuvînt să aibe libertatea de spirit a savantului care începe o experiență, obiectivitatea și seninătatea omului de știință urmărind liniștit observarea unor fapte concrete.

* * *

Distincția dintre individualitate și personaj operează separația dintre viața de adîncime a individului și rolul de actor pe care îl joacă fiecare om în viața socială; se oferă în acelaș timp cercetării caracterologice o metodă critică de lucru, pregătind cuprinderea vieții interioare dincolo de iluziile subiective, minciunile interioare, imaginile bovaryce și diferitele cadre sociale de viață impunîndu-se prin răsfrîngere vieții individuale, diriguindu-i evoluția și manifestările pe linii depărtate de propriile ei tendințe.

Spiritul în care va trebui întreprinsă această cercetare este deci, am putea spune, oarecum embriogenetic, conducînd evolutiv examenul dela straturile cele mai adînci pe care le-a sădit în ființa noastră datele ancestrale, pînă la influențele sociale cele mai recente, a căror atentă discriminare o presupune. Orice examen care nu se oprește la aceste etape parcurse succesiv de viața individuală și care nu privește deopotrivă pe individ în structura lui biologică, sufletească și socială, rămîne în afară de esența intimă a ființei.

Verificarea și integrarea într'o sinteză a rezultatelor obținute pe aceste tărîmuri ale vieții interioare conduce la cuprinderea vieții lăuntrice a unei individualități, în măsura în care o îngădue relativismul oricărei cunoașteri.

ION BIBERI

1) Emeric Fiser. *L'esthétique de Marcel Proust*, Alexis Redier, Ed. Paris 1933, pag. 81.

CRONICA ECONOMICĂ

STATISTICA NOASTRĂ ECONOMICĂ

Cei pe care-i preocupă în chip serios problemele economiei noastre naţionale au avut adesea prilejul să se plîngă de lacunele statisticii noastre economice. Tocmai de aceea ne-am bucurat, în toată sinceritatea, de apariţia în ultimii doi ani a cîtorva lucrări în acest domeniu care ne fac să credem că bazele temeinice ale statisticii romîneşti sunt de acum asigurate.

Meritul este mai întîi al *Institutului Central de Statistică*, care în afara lucrărilor demografice, — domeniul preferat al conducătorilor Institutului, domeniu care nu este de altfel străin de necesităţile statisticii economice — ne-a pus la îndemînă, alături de publicaţiile mai vechi, prima parte a „Statisticii agricole a Romîniei în 1937", şi Statistica Intreprinderilor Industriale şi Comerciale. („Recensămîntul general al populaţiei romîne din 1930", Vol. X. — Bucureşti 1938).

Imediat după acest institut oficial, trebue menţionat un aşezămînt cu caracter privat, dar a cărui activitate îl aşează printre primele instituţii statistice romîneşti de interes naţional: „Asociaţia romînească pentru studiul conjuncturii economice", al cărui Buletin lunar referitor la „Conjunctura economiei romîneşti" a reuşit să se aşeze la înălţimea institutelor de conjuctură din vechile centre de ştiinţă economică. Să adăogăm la aceasta un „Bulletin d'information et de documentation" pe care-l editează Serviciul de studii al B. N. R.; tabelele statistice, din ce în ce mai bogate, cari însoţesc de cîţiva ani încoace expunerile miniştrilor de finanţe la proiectele de buget general al Statului, precum şi un şir de anuare şi de buletine periodice pe care le editează diferite Departamente şi servicii speciale (Muncă, Cooperaţie) sau organizaţii corporative.

Toate aceste publicaţii, elaborate din ce în ce mai complet după metode ştinţifice, pun la îndemîna omului de ştiinţă, a conducătorilor vieţii de Stat, ca şi a opinei publice un material de documentare statistică aproape îndestulător.

Suplinind în acest an catedra de statistică la unul din institutele noastre de învăţămînt academic, am avut posibilitateta ca cea mai mare parte din expunerile exemplificative ca şi toate lucrările practice de seminar să le facem din domeniul statisticii economice, demografice şi sociale romîneşti.

Dar aceste sforţări atît de utile nu se bucură de atenţiunea cuvenită din partea celor cărora expunerile statistice le sunt destinate.

Neîncrederea în datele statistice nu este un fenomen propriu nouă. Convingerea că „prin date statistice poţi dovedi orice vrei" este destul de generală în opinia publică precum şi la conducătorii acestei

opinii, de pretutideni. Recent un profesor parisian amintea părerea marelui om de Stat englez *Disraeli*, care deosebea trei feluri de erori voluntare, şi anume, în ordinea de gravitate crescîndă: 1) minciuna, 2) minciuna demonică, 3) statistica.

Scepticismul acesta îşi are de bună seamă justificările lui.

Mai întîi o justificare de ordin obiectiv, care se sprijină pe o constatare referitoare la fiinţa însăşi a acestei discipline ştiinţifice. Ca metodă de observare a fenomenelor ea trebue să se limiteze la culegerea, prelucrarea şi presentarea datelor cantitative ori chiar a unor calităţi care pot fi însă exprimate în date numerice, adică în cantităţi. Aşa dar, în deobşte o prezentare necompletă a fenomenelor cercetate.

Aceasta explică dece rezervele se referă mai ales la statistica aplicată în ştiinţele sociale. In ştiinţele economice, în mod firesc, rezervele acestea sunt mai puţin accentuate, pentrucă tocmai unitatea economică nu prezintă interes prin caracteristicile ei individuale, care o diferenţiază ca atare de alte unităţi ale vieţii economice, ci numai caracterele de ordin general ale unor fenomene colective. Totuşi statisticienii mai noui formulează rezerva tocmai în acest domeniu. Astfel *L. Dugé de Bernonville* scrie mai de curînd (în „Initiation à l'analyse statistique" — Paris, 1938): „Posibilitatea de a asigura o anumită aproximaţie unor rezultate globale depinde în mod esenţial de permanenţa condiţiilor generale în care se desfăşoară faptele individuale care compun colectivitatea... In ce priveşte în chip particular fenomenele economice, care rezultă din jocul simultan al unui foarte mare număr de activităţi individuale, chiar dacă e adevărat că unele din ele sunt caracteristice care pot fi socotite că ascultă de legile hazardului, nu trebue să uităm că adesea condiţiile generale în care se desvoltă aceste activităţi sunt prea schimbătoare pentru ca un număr de observaţiuni îndestulător să poată fi adunat înainte ca ele să nu fi suferit modificări prea adînci. Aşa că stabilirea de relaţiuni numerice regulate între aceste fenomene devine deosebit de delicată şi, dacă statistica este într'adevăr, aşa cum s'a spus, auxiliarul indispensabil al ştiinţelor economice, interpretarea rezultatelor pe care le furnizează lasă fără îndoială, mai mult decît aiurea, un loc larg analizei subiective".

Se vede că rezervele de care vorbeam se referă la intrepretarea rezultatelor, — nu la necesitatea însăşi a statisticii ca metodă de observare. In definitiv, pentru cunoaşterea realităţilor din cîmpul economic, caracterizat printr'o complexitate de relaţiuni, avem la îndemînă două procedeuri: cel abstract şi cel statistic; cel dintîi, izolînd anumite fenomene care se presupune că se influenţează, se străduește să urmărească şi să determine relaţiunile între aceste fenomene; cel de al doilea bazîndu-se pe observaţiunile în massă, porneşte dela convingerea că în această multiplicitate de influenţe, multe din ele se anihilează. Că aceste două metode au putut fi utilizat separat, — o indică faptul că se vorbeşte de o economie politică deductivă şi una inductivă, dar, cum observă *Felice Vinci* („Manuale di Statistica. — Introduzione allo studio quantitativo dei fatti sociali" ed. II, Vol. I — Bologna 1936) — pentru a ne referi iarăşi la un reprezentant mai recent al metodologiei statistice — cele două metode sunt legate între ele, atît în stadiul iniţial, întrucît cea dintîi nu poate ocoli nici conceptele ordinare empirice, nici ipotezele scoase din observaţiune; iar cea de a doua are nevoe de un program de lucru în care fenomenele de studiat să fie în chip formal ordonate prin raţionament, cît şi în stadiul final, căci concluziunile economistului pur socotesc concluziunile raţionamentului abstract ca nişte „aproximaţiuni la o realitate, care dacă nu s'ar prezenta prea complexă, ar fi susceptibilă să confirme deplin şi obiectiv deducţiunile abstracte".

Aşa dar, cele două metode nu ar merge divergent decît în stadiile intermediare de studiere a fenomenelor economice. In decursul

cărora „procedeul abstract înaintează, atît cît poate, pe calea raționamentelor, în vreme ce procedeul statistic se desvoltă, atît cît poate, prin examinarea marilor masse de observațiuni".

Dar alături de un oarecare scepticism față de posibilitățile metodei statistice însăși, scepticism care e justificat numai întrucît s'ar socoti inducțiunea ca unică metodă de cunoaștere — se formulează rezerve față de exactitatea datelor culese, prelucrate și prezentate de statistică. Sunt aci elemente de ordin subiectiv, care sunt, cel puțin teoretic, defecte reparabile. Ignoranța și nesinceritatea pot interveni atît la factorii recenzenți cît și la cei recenzați.

Valoarea statisticilor depinde de o seamă de elemente care nu sunt exclusiv de ordin statistic, ci și de ordin general, din cadrul Societății ambiante însăși. Această constatare nu trebue să ne descurajeze. Ea trebue să ne îndemne însă la prudență. Iată dece am fost mulțumiți cînd, prefăcînd primul volum al „Statisticii agricole a Romîniei", d-l *dr. Sabin Manuilă* ne atrăgea atențiunea asupra incertitudinii documentării statistice: „oricine va examina cifrele statisticii noastre agricole, va întîlni nepotriviri care adesea descurajează și pe statisticienii cei mai perseverenți". Urmează cîteva exemple. Iată unul: Nu se cunoaște suprafața țării decît prin aproximație; întinderea acceptată, indicată și de Anuarul Statistic, este stabilită prin calcul; ea a variat în diferitele publicații; rezultatul: „noi suntem obligați de a face statistici, raportînd cifrele noastre la baze puțin consolidate". Aceeași situație și la distribuția suprafețelor pe culturi „însăși cifrele de bază sunt de origine necunoscută, dar consacrate prin întrebuințarea repetată. „Și, făcînd aceste constatări, directorul Institutului Central de Statistică conchide:" Subliniind anomaliile de mai sus, credem a ne îndeplini o datorie profesională și patriotică în acelaș timp. Institutul Central de Statistică este cel dintîi obligat să militeze pentru date statistice bune și utilizabile pentru nevoile cele mai arzătoare ale vieții noastre de Stat atît în domeniul uman, cît mai ales în cel economic, în care documentarea statistică este un postulat de dată mai recentă".

Cerința sincerității se adresează nu numai celor care au să facă declarațiuni, dar — mai ales — subiectelor statistice, institutelor care organizează lucrările statistice și organelor acestora care au să execute culegerea, prelucrarea și publicarea datelor. Lenea și reaua credință a acestor organe, mai mult decît ignoranța lor, și încă mai mult decît ignoranța și nesinceritatea celor care au să furnizeze informațiile cerute — contribue la prostul nume pe care și l-au creat în opinia generală statistica ca și slujitorii ei. Mai ales în țări unde adevărului științific nu i se acordă respectul trebuitor, atunci cînd el este neplăcut, cînd el contrazice convingeri preconcepute — curajul pe acest teren al unor conducători de instituții publice cu caracter științific trebue să fie relevat.

Alături de această onestitate profesională, se cere tehnicienilor statisticieni competență. Aci trebue să recunoaștem că avem încă mari lacune de împlinit. Fără să mai vorbim de lipsa aproape totală a unei literaturi științifice în acest domeniu, mai ales al teoriei Statisticii. Existența pe lîngă Academiile noastre comerciale a unor catedre și a unor seminarii speciale de statistică economică e de natură însă să dea impuls lucrărilor științifice (cîteva valoroase teze de doctorat au și fost publicate, iar altele sunt în pregătire). Dar nu e mai puțin adevărat că la noi Statistica este ultima printre disciplinele economice, în general destul de slab reprezentate în raport cu cele juridice etc. Este poate și aci o explicațiune a insuficienței documentației statistice în domeniul economiei noastre naționale.

Și totuși, statistica noastră oficială a avut norocul de a fi condusă la început de două personalități de seamă ale științei economice romînești. Cele două birouri statistice înființate sub domnia lui Al. I.

Cuza, dar înainte de unirea Principatelor, în București și Iași, au fost puse sub conducerea lui *Dionisie P. Marțian* și *Ion Ionescu dela Brad*. Cel dintîi venea dela universitatea din Viena, unde ca elev al lui *Lorenz v. Stein* putuse să cunoască însemnătatea statisticii în cadrul științelor de Stat; cel de al doilea se pregătise în Franța, unde însă pe lîngă pătrunderea învățăturilor clasice ale „economiștilor" studiase cu mare pătrundere economia rurală practică. Ca atare a cunoscut necesitatea contabilității în exploatările agricole, ca și însemnătatea cercetării monografice și statistice a economiei agricole. In monografiile sale asupra agriculturii din cîteva județe ale țării a dat pe cît i-a fost posibil și documentația statistică. Erau deci doi oameni pătrunși de însemnătatea Statisticii în conducerea Statului și a economiei naționale. Au posedat și competința trebuitoare, reprezentînd țara în congrese internaționale de statistică.

Cele două birouri statistice din București și Iași au executat în 1859 recensămîntul general al populațiunii celor două provincii, rezultatele fiind publicate mai tîrziu în „Analele statistice", revista lui Marțian.

In 1862 cele două birouri sunt unificate sub conducerea lui D. P. Marțian. In 1871 avem prima lege romînească pentru organizarea lucrărilor statistice, lege care a rămas însă literă moartă.

De aci încolo organizarea instituțională a Statisticii noastre oficiale a cunoscut o istorie destul de agitată. D-l *Ion Teodorescu*, un specilist în statistica economică, ne-a expus într'o broșură („Evoluția organizării statisticii în Romînia" — București 1938), această istorie. Se vede acolo că modificările, destul de dese, survenite, au fost provocate mai ales de această problemă fundamentală cu privire la organizarea serviciilor de statistică: sistem centralist ori descentralizat? E ușor de văzut că fiecare din aceste sisteme își are avantagiile sale. Cel dintîi asigură unitatea planului de lucru, poate mai ușor folosi un corp de tehnicieni cu pregătire specială și reprezintă o economie de personal și materiale, o economie de timp și de bani. Cel de al doilea sistem înlesnește executarea lucrărilor sub controlul direct al departamentelor interesate.

Sistemul mixt ar putea asigura pe de o parte unitatea metodelor folosite și coordonarea lucrărilor, iar pe de altă parte ar înlesni conducătorilor de departamente și servicii autonome să aibă la îndemînă documentarea statistică de care au nevoe, în mod mai rapid și potrivit necesităților respective. Acest considerent pare că a condus la organizarea actuală a statisticii noastre publice, care dă „lucrările statistice oficiale privind populația și bunurile din cuprinsul hotarelor Romîniei" în atribuția „Institutului Central de Statistică". In acelaș timp se înființează pe lîngă fiecare minister și casă autonomă cîte o „unitate administrativă statistică", care face parte integrantă din instituțiile respective. In schimb, metoda tehnică de lucru a acestor unități administrative este determinată de Institutul Central. „Aceste unități — spune legea — culeg datele privitoare la departamentele respective și le transmit Institutului în vederea prelucrării și publicării tuturor lucrărilor cu caracter periodic. Ele pot face însă anchete și lucrări speciale cu caracter urgent, atunci cînd sunt cerute de ministru. Publicarea acestor lucrări se poate face după prealabila lor verificare de către Institut".

In ce privește Institutul Central, notăm obligațiunea ce-i pune legea de a executa, cu începerea anului 1940, periodic, din 10 în 10 ani recensămîntul general al populațiunii; aceeași periodicitate o prevedea și legea specială din 1930, pe baza căreia s'a organizat recensămîntul general al populațiunii țării pe ziua de 29 Decemvrie 1930.

Materialul cules atunci nu a fost complet prelucrat și publicat nici pînă azi (din domeniul statisticii economice nu a apărut decît volumul referitor la *Intreprinderi*). Iar executarea recensămîntului

căruia i-a venit sorocul anul acesta este, din nefericire, cu totul problematică. Motivele: lipsa fondurilor trebuitoare, preocupări „mai urgente".

Ultima motivare nu o putem accepta, tocmai în zilele de azi şi cel puţin pentru statistica economică. Vrînd, nevrînd trăim şi noi într'o perioadă de „economie dirijată". Puterea politică se găseşte nevoită să avanseze din ce în ce mai puternic în domeniul economic. Şi nu vedem cum s'ar putea alcătui „planuri economice", „programe", cum s'ar putea „organiza" şi „raţionaliza" şi chiar „controla" economia naţională ori chiar numai anumite sectoare ale ei, fără existenţa unei catagrafii cît mai exacte şi sincere a forţelor materiale şi umane, fără o analiză după metode strict ştiinţifice a datelor culese, ca şi o prezentare a lor potrivit scopurilor urmărite.

Şi este firesc ca rosturile statisticii să fie cu atît mai însemnate, cu cît este vorba de o economie mai strict şi mai centralist organizată şi condusă. Dar pe de altă parte, accentuarea elementului politic în ştiinţele sociale şi, în mod cu totul special, în cele economice, e de natură să exagereze caracterul de disciplină auxiliară al Statisticii, reducîndu-i totodată şi rolul de observaţiune.

Iată dece în Germania, de pildă, se poate vorbi — evident destul de pretenţios — de necesitatea unei revizuiri a ţelurilor şi a noţiunilor statistice. Cel puţin ca valoare documentară este interesant a se răsfoi lucrările recente în acest domeniu din Germania. Astfel, în volumul omagial pentru *Franz Zizek* („Beiträge zur deutschen Statistik"-Leipzig 1936) găsim trei contribuţii intitulate: „Gegenwarts-und Zukunftsaufgaben der Statistik in Deutschland" *(E. Flaskämpfer)*; „Der Ganzheitscharakter der Volkswirtschaft und die Statistik" *(A. Blind)*; „Statistik und Wirtschaftspraxis" *(C. Lüer)*.

Care ar fi considerentele cari conduc la necesitatea acestei revizuiri? Se porneşte dela caracterul „totalitar" al economiei naţionale. Aceasta presupune un anumit înţeles al noţiunilor „venit naţional", „avere naţională", „capital naţional" etc. şi ca urmare o anumită *unitate de măsură* a importanţei lor pentru economia naţională. Evaluarea trebue făcută după alte criterii decît pentru economia particulară, unde valoarea în bani, respectiv preţul, este suficient. Se recunoaşte că pînă acum „nu exista încă o astfel de unitate de măsură". Trebue să ne mulţumim deocamdată cu o apreciere de valoarea conformă „principiilor călăuzitoare şi ţelurilor politicii economice în înţelesul ei cel mai strict" *(Blind)*. Aceasta revine în a spune că documentarea prin date numerice este în acest domeniu neîndestulătoare: „Physikalische Tatbestände sind schlechthin rechenhaft, soziale sind es nur beschränkt". *(Flaskämpfer)*.

După cum se vede, constatarea nu este nouă. Cel puţin pînă acum nu s'a ajuns în metodologia statistică de dată mai recentă din Germania la precizarea unor baze noui pentru această disciplină.

Dealtfel obiecţiunile, noui sau vechi, se referă mai degrabă la interpretarea datelor statistice, la utilizarea lor. Rezultatul depinde întotdeauna de concepţiunile şi metoda de lucru a celui care le utilizează. Aci ne găsim însă la limitele domeniului statisticii propriu zise.

Dar, repetăm, veleităţile de reformatori ale tinerilor statisticieni germani nu privesc importanţa pentru politica economică practică a Statisticii. Cu bună dreptate scrie unul dintre ei următoarele rînduri, pe care le reproducem, pentrucă socotim că rezumă în mod clar şi succint necesitatea de neînlăturat a statisticii într'o economie naţională organizată şi dirijată de puterea politică: „Statistica economică şi socială este absolut necesară. In epoca lui „laisser faire" te puteai poate mulţumi cu vagi speranţe în raţiunea „regulării autonome" şi într'un aşa zis „flair" al întreprinzătorilor, cînd de fapt era nevoe de date numerice, pentru a putea hotărî în cunoştinţă de cauză. Astăzi însă cînd s'a recunoscut necesitatea de a realiza destinul poporului, al Statului şi al economiei pe proprie răspundere, nevoea de documentare numerică creşte din zi în zi. Căci planificare presupune statistică. Politica demografică a Statului naţional-socialist nu se poate imagina fără cunoştinţele pe care ni le dau recensămîntul populaţiei şi prognoza demografică.

Politica colonizării se bazează pe statistica pămînturilor, reglementarea pieţei pe datele despre producţie, consum şi stocaj. Politica creditului se orientează după statistica veniturilor şi a activităţii economice, politica comerţului exterior are nevoe de o statistică minuţioasă a schimbului de mărfuri exterior. Insemnătatea ce se acordă statisticii în cadrul planului de patru ani evidenţiază această situaţie". *O. Donner:* „Statistik" Hamburg 1938).

Iată, clar expuse, necesitatea şi rosturile statisticei într'un sistem de economie organizată.

Se vorbeşte atîta la noi despre „economia de războiu". Economia de războiu înseamnă economia dirijată, iar „dirijarea" economiei se sprijină pe cunoaşterea forţelor economice ale Ţării, ca şi pe cunoaşterea unităţilor în cadrul economiei noastre naţionale. Iată de ce socotim că executarea recensămîntului acestor forţe şi acestor unităţi economice este acum o necesitate de neînlăturat.

GR. MLADENATZ

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

FIZICA ATOMICĂ ŞI DETERMINISMUL *)

Creşterea subită a interesului manifestat pentru problema determinismului se datoreşte fără îndoială în mare măsură faptului că, în urma descoperirilor mai noi ale fizicii, această problemă a început să fie discutată şi din punctul de vedere ştiinţific, nu numai din cel filozofic, cum fusese discutată pînă acum cîţiva ani. Discuţiunile acestea suferă însă adesea de pe urma faptului că nu se face o deosebire precisă între ceea ce este teorie ştiinţifică, ieşită din studiul amănunţit al rezultatelor experimentale pe de o parte, şi consideraţie filozofică de cealaltă. Iată de ce credem că rîndurile ce urmează, cari au scopul mărginit de a expune numai ideile şi faptele cari constitue conţinutul unui capitol din fizică ce azi poate fi considerat ca complet închegat, pot prezenta un oarecare interes.

Inainte de a începe, e bine să precizăm cîţiva termeni pe care îi vom întîlni mereu în cele ce urmază; e vorba de termenii: fizică *clasică*, fizică *relativistă*, fizică *quantică*. Aceste capitole ale fizicii se deosebesc prin rolul pe care îl joacă cele două constante fizice fundamentale: iuţeala luminii şi constanta de acţiune a lui Planck. Fizica *clasică* este studiul fenomenelor în cari nu intervin decît iuţeli mici, faţă de iuţeala luminii şi acţiunii mari faţă de constanta lui Planck; sau, exprimîndu-ne mai intuitiv, dar mai puţin precis, fizica clasică e caracterizată prin aceea că iuţeala luminii e practic infinită şi constanta lui Planck practic egală cu zero. In *teoria relativităţii*, acţiunile considerate continuă să fie foarte mari faţă de constanta lui Planck, totuşi iuţelile admise pot fi comparabile cu iuţeala luminii. In fine fizica *quantică*, e caracterizată prin aceea că studiază fenomenele în care intervin acţiuni de ordinul de mărime al constantei lui Planck, dar unde totuşi iuţelile sunt mici faţă de iuţeala luminii.

Evident că există şi o clasă de fenomene în studiul cărora nu putem neglija nici iuţeala luminii nici constanta lui Planck. O teorie completă a acestor fenomene, teorie care ar trebui să îngloveze prin urmare teoria relativităţii şi teoria quantică, nu există încă; încercările de pînă azi, deşi reprezintă o sforţare foarte serioasă în direcţiunea creerii unei astfel de teorii, s'au lovit pe de altă parte de greutăţi care n'au putut fi înfrînte pînă acum.

Discuţia noastră va avea ca obiect esenţial fizica quantică *nerelativistă*, care după cum am spus, e astăzi o construcţie terminată

*) Referat ţinut la seminarul despre determinism, de sub conducerea d-lui prof. Onicescu.

şi foarte abundent mobilată. Fenomenele cari intră sub jurisdicţia ei, sunt fenomenele la scară atomică; de multe ori vom întrebuinţa deci termenul de fizică atomică în acelaşi înţeles ca termenul de fizică quantică. Fenomenele tipice pentru nucleul atomic precum şi cele datorite razelor cosmice nu sunt cuprinse în acest domeniu.

Odată precizat obiectul discuţiei, trebue să spunem ceva şi despre punctul de vedere adoptat; este cel numit: „spiritul dela Copenhaga", din cauză că reprezentantul cel mai autorizat al său e fizicianul danez N. Bohr. Marea majoritate a fizicienilor a aderat la acest punct de vedere. Totuşi e de datoria noastră să atragem atenţia asupra faptului că există pe lîngă „ortodoxi" şi un grup de „protestanţi". Reprezentantul lor cel mai de seamă e A. Einstein.

Şi acum, să intrăm în discuţia propriu zisă. Vom pleca dela constatarea că ştiinţa fizicii îşi are rădăcinile în ceea ce se numeşte bunul simţ al omului de pe stradă. Fizica adoptă la început toate ideile simple despre obiect, spaţiu, timp, etc., aşa cum le dă acest bun simţ. Dar cînd intră în faza ştiinţifică, ea supune aceste idei unei critici amănunţite, îndreptînd unele greşeli, cum ar fi credinţa în posibilitatea unei mişcări perpetue, dar mai ales precizînd ceea ce în viaţa de toate zilele e lăsat prea vag. Astfel s'a constituit pe încetul fizica clasică, cu rotaţiunile şi legile ei precise. Nu vom încerca să caracterizăm complet fizica clasică, ci ne vom mărgini numai la sublinierea cîtorva trăsături care sunt esenţiale pentru înţelegerea inovaţiilor aduse de fizica atomică. Fizica clasică are ca ideal descrierea obiectivă şi cauzală în spaţiu şi timp a fenomenelor. In discuţia noastră s'ar părea că trebue să subliniez cuvîntul „cauzal". Vom sublinia totuşi cuvîntul „obiectiv", pentru motive care vor apare clar mai tîrziu.. Zicem că descrierea e obiectivă pentru a spune că fenomenul se petrece aşa cum îl descrim independent de modul cum îl observăm, sau de faptul că îl observăm sau nu. Pentru oricine din noi are sens să vorbim de constelaţia în care se află soarele chiar dacă soarele a apus. Ba mai mult decît atît, putem vorbi de constelaţia în care se afla Neptun cînd s'a născut Isus Christos, cu toate că pe vremea aceea această planetă nu era cunoscută. Dacă un astronom ar face calculele şi am fi siguri că nu a greşit, spunem că Neptun se afla de exemplu în constelaţia Berbecului.

Dela acest ideal al fizicii clasice nu s'au îndepărtat fizicienii decât sub presiunea noilor descoperiri. In adevăr, încetul cu încetul au început să fie studiate în laboratoare şi fenomene care depăşeau cu mult scara acelor fenomene cu care eram obişnuiţi din viaţa de toate zilele, şi prin urmare contribuiseră la formarea bunului simţ, apoi fizicii clasice. Aplicarea ideilor fizicii clasice la unele fenomene descoperite prin cercetări foarte migăloase a dus la contradicţii şi paradoxe; exemple vom vedea îndată. Vrem să subliniem întîi atitudinea adoptată de fizicieni cu acest prilej.

In matematică, dacă dăm peste o contradicţie, spunem că una din premize e falsă. Ar părea natural ca să facem în fizică acelaş lucru. Ar trebui deci să concludem că fizica clasică a fost o rătăcire, deoarece duce la rezultate absurde, deci să renunţăm la ea. Ba mai mult decât asta, ar trebui să renunţăm la acel bun simţ al omului, de pe stradă, deci şi la limbă ca mijloc de exprimare, deoarece limba e organic legată de imaginea despre lume a bunului simţ. Ar trebui să facem tabula rasa. Fizicienii nu s'au putut hotărî să facă acest pas. Chiar nu e absurd să ne punem întrebarea dacă acest lucru e posibil. In adevăr, ce sens are să lucrez cu balanţe şi cronometre, dacă nu ştiu ce înţeles au indicaţiile pe cari mi le dau aceste aparate?

A admite că putem întrebuința în știință termenii numai în limita în care ei au fost definiți experimental, mi se pare echivalent cu posibilitatea de a prevedea dela birou tot ce se va descoperi în toate laboratoarele din lume de acum și până în vecii vecilor.

Fizicienii n'au adoptat această soluție radicală. Din contră, au admis că chiar experiențele prin care se dovedește existența atomilor sunt bune și că rezultatul lor trebue considerat ca valabil, deși au fost făcute și interpretate pe baze clasice. Deasemenea cele mai tipice experiențe în care constanta lui Planck joacă un rol, anume acela prin care chiar măsurăm această mărime, deși sunt făcute în același spirit clasic, totuși sunt admise ca absolut corecte. Cum stăm atunci cu paradoxele? Pentru aceasta să analizăm unul dintre ele, pe cel mai bătător la ochi, dar care e departe de a fi singurul. Orice fenomen în explicația căruia constanta lui Planck joacă un rol, duce la considerații analoage.

E vorba de dualismul dintre aspectul ondulator și corpuscular pe care-l prezintă orice radiație. E un lucru cunoscut că o radiație care mult timp a fost considerată ca tipic corpusculară, cum e un fascicol de electroni, dă naștere la fenomene de interferență ce nu pot fi interpretate decât pe baza unui model ondulatoriu. Deasemenea radiația luminoasă, considerată în fizica clasică drept tipic fenomen de propagare de unde, dă naștere la anumite fenomene care nu cadrează decât cu un model corpuscular. Din punct de vedere al fizicii clasice nu putem concepe cum aceeași radiație poate apare ca prezentînd cînd trăsături corpusculare, cînd trăsături ondulatorii. Totuși, o punte de legătură între cele două aspecte contradictorii a fost creată în momentul când s'a constatat că scăpăm de paradoxe, dacă admitem că intensitatea undei, așa cum e dată de teoria ondulatorie clasică, reprezintă din punct de vedere corpuscular probabilitatea ca o particulă să aibă o anumită poziție în spațiu. Astfel, s'au introdus probabilitățile și nedeterminarea în fizica atomică.

Explicația aceasta pare dată ad-hoc pentru fenomenul considerat, și misterul dualismului între unde și corpuscule nu va apare dintr'o dată ca fiind complet lămurit. Totuși, din studiul multor fenomene aparent paradoxale ca cel de mai sus, s'a ajuns la înjghebarea unei teorii care permite interpretarea completă a tuturor acestor fenomene. Evident că nu vom putea arăta aci cum s'a constituit încetul cu încetul teoria aceasta a quantelor. Ne vom mărgini numai să expunem structura ei în forma actuală.

In primul rînd, pornim dela constatarea că noțiunile fizicii clasice, deși aparent aplicarea lor duce la contradicții, totuși sunt de neînlăturat dacă vrem ca fizica să aibă un conținut concret. Intr'adevăr, după Bohr, „orice măsurătoare e comparația neechivocă între o proprietate a sistemului observat și o proprietate a unui alt sistem care face oficiul de aparat de măsură și pentru care această proprietate poate fi determinată direct, conform definiției sale în limbajul de toate zilele sau în terminologia fizicii clasice". Căci pentru nimeni cuvintele de poziție, energie, iuțeală, nu au alt înțeles decât acel pe care îl au în fizica clasică și nu putem măsura mărimile respective decât după procedeele fizicii clasice.

Deasemenea trebue să admitem că concluzia pe care o tragem despre sistemul studiat din citirea aparatului de măsură e perfect determinată, cu alte cuvinte că aparatul dă o anumită indicație, *fiindcă* o mărime a sistemului are o anumită valoare. Altfel orice experiență ar fi iluzorie.

Dar experiențele fizicii atomice duc la o mărginire fundamentală a aplicabilității noțiunilor clasice. In adevăr, din faptul că o radiație apare când cu structură corpusculară, când cu structură ondulatorie, rezultă că noțiunile clasice prin care descriem o experiență nu sunt o caracteristică a sistemului studiat, ci a sistemului *plus* modul de experimentare și că există moduri de experimentare numite, de Bohr *complementare*, ce ne impun descrieri cari din punct de vedere clasic, unde tot ce se observa era considerat ca o proprietate a sistemului, se bat cap în cap. Deasemenea, din faptul că pentru același sistem avem nevoe de modele clasice deosebite pentru descrierea lui în situații complementare rezultă că nu *toate* caracteristicele modelului clasic au *simultan* un corespondent în sistem. In adevăr, Heisenberg a arătat că nevoia de a întrebuința atât modelul corpuscular cît și cel ondulator, pentru un electron, trage după sine o restricție în întrebuințarea caracteristicelor clasice ale modelului corpuscular adoptat pentru electron; clasic starea unui punct material e perfect definită prin poziția și iuțeala punctului; restricția pusă în evidență de Heisenberg, spune că orice mod de observare în interpretarea căruia avem nevoie de noțiunea clasică de poziție ne interzice întrebuințarea noțiunii de iuțeală și reciproc. Bohr numește tot complementare o pereche de mărimi cari satisfac unei relații de exclusiune de acest fel.

Soluția paradoxelor e deci aceasta: să nu întrebuințăm la scara atomică noțiunile clasice decît în limita permisă de relațiile lui Heisenberg și al doilea, să nu le considerăm ca fiind caracteristice pentru sistem în sine, ci numai în raport cu modul de observare pe care-l studiem.

Ajungem acum la un punct important: dacă facem asupra unui sistem, succesiv, două observații complementare, cum legăm ceea ce obținem din prima observare cu ceea ce obținem din a doua? Fizica clasică nu mai ne este aici de nici un ajutor, din cauza restricțiilor de care am vorbit mai sus. Și totuși, nu ne putem împiedeca să spunem că e vorba de un același sistem, și că cele două experiențe complementare ne dau două aspecte ale sale. Răspunsul la această problemă e meritul cel mai mare pe care-l au creatori fizici quantice și în acest răspuns e conținut miezul acestei teorii. Cele două aspecte, care din punct de vedere concret sunt complementare, sunt reduse de către teoria quantelor la aceeași schemă abstractă, matematică, a sistemului observat. Toată lumea știe că și în fizica clasică se întrebuințează matematica din belșug. Dar există o deosebire fundamentală între matematizarea fizicii clasice și a celei quantice. In fizica clasică, fiecărei noțiuni matematice îi corespunde univoc o mărime concretă, așa că practic se poate confunda o ecuație cu un fenomen. In teoria quantică nu mai e același lucru. Dacă vrem să vorbim despre un sistem în sine, putem face matematică, dar relațiile matematice pe care le scrim n'au o interpretare concretă, sau, mai bine, pot avea o mulțime de interpretări. Teoreticianul nu poate alege pe cea bună decât dacă i se precizează modul cum e observat sistemul. In fizica quantică e o mare greșeală să se confunde o ecuație cu un fenomen. Și această disociere a idealului clasic e numită de Bohr, tot complementaritate: o descriere completă, abstract-matematică, e complementară cu descriere în termeni concreți.

Probabilitățile și nedeterminarea se introduc în fizică în punctul unde facem tăetura dintre ceea ce considerăm noi ca sistem de studiat, pe care-l tratăm abstract, și ceea ce considerăm ca aparat de măsură, pe care-l descriem în termeni concreți. Evident că alegerea locului unde facem această tăetură e într'o largă măsură arbitrară. Putem considera anumite părți ale aparatului de măsură ca făcând parte din sistem și reciproc, putem îngloba în aparatul de măsură anumite părți ale sistemului. Se demonstrează că rezultatele sunt independente de locul tăeturii. Totuși e absolut necesar ca o astfel de tăetură să existe, altfel nu putem da fizicii atomice un conținut concret. Nedeterminarea e o consecință a obligației pe care o

avem de a da până la sfârşit oricărei observaţii o interpretare concretă. In adevăr, deoarece descriem funcţionarea unui aparat în termeni concreţi, trebue să admitem că el influenţează sistemul observat într'un mod care trebue să rămână incontrolabil, dacă vrem ca aparatul să-şi îndeplinească menirea. Dar această influenţare aduce după sine o restringere cu privire la prevederea comportării viitoare a sistemului; teoria quantelor se mărgineşte numai la prevederi statistice.

Deşi primită la început cu oarecare neîncredere, explicarea paradoxelor fizicii atomice cu ajutorul noţiunii de complementaritate este astăzi aproape universal adoptată, iar aplicarea teoriei quantice la o sumedenie de fenomene a arătat că ea are aceeaşi valabilitate la scară atomică, pe care o are fizica clasică la scara macroscopică.

ŞERBAN ŢIŢEICA

CRONICA PLASTICĂ

EXPOZIŢIA PALLADY

Ca orice manifestare de artă, demnă de acest nume, expoziţia Pallady ne obligă să ne punem tot felul de chestiuni. Este atît de mult de cînd nu ni s'a oferit plăcerea de a vedea la un loc numeroase opere iscălite de marele artist, în cît ne-am fi aşteptat ca amatorii de la noi să umple neîncetat sălile Ateneului. Vitregia timpului pe de o parte, poate chiar calitatea picturei lui Pallady fac ca vizitatorii să fie mai puţin numeroşi de cît ne-am fi aşteptat. Cei care au luat drumul expoziţiei au avut, sînt sigur, ca şi noi, o mare satisfacţie. Cauzele care o produceau erau numeroase şi variate. In primul rînd tocmai pentru că arta lui Pallady, ca puţine altele la noi, nu ne procura numai mulţumiri de ordin sensual, nici chiar numai de ordin sentimental; ci ne face să ne gîndim mai departe, la esenţa chiar a plăcerii estetice complecte.

Iată un artist aproape de şaptezeci de ani, vîrstă la care cei mai mulţi dintre noi s'au resemnat să nu mai producă. El, nu numai că n'a renunţat la creaţia estetică, dar parcă nici o dată n'a arătat mai multă energie, o vînă mai bogată, o mai sprintenă reacţiune în faţa motivelor preferate.

Acestea n'au variat, sînt tot cele pe care le cunoaştem din trecut; ele sînt însă realizate cu o aşa de completă economie de mijloace, în cît ai avea dreptul să te întrebi dacă, în fond, maniera de acum a pictorului nu înseamnă un fel nou, în orice caz înoit de a picta. Pentru a doua oară în arta noastră sîntem obligaţi să constatăm acelaş fenomen, în cursul a cîtorva luni. Expoziţia lui Petraşcu, şi el aproximativ tot de vîrsta lui Pallady, ne lăsase aceiaşi impresie. In ţara noastră de talente timpurii repede sleite, în domeniul în care artistul are nevoe de o cît mai completă stăpînire a simţurilor sale, începând cu cel al văzului, ei se arată capabili să se măsoare cu cei tineri şi să-i întreacă.

De unde le vine acea superioritate? Răspunsul nu e acelaş pentru amîndoi. Lui Petraşcu, sînt sigur, din temperament, de la calitatea reacţiilor sale sensoriale în faţa naturei, dintr'un fond vechiu moldovenesc, păstrat şi cultivat de artist în decursul vieţei sale; lui Pallady dela inteligenţa sa, de la felul deosebit al acestei inteligenţe, iscoditoare, analitică, ascuţită, capabilă să vadă totul şi nu prea dispusă spre indulgenţă; de la lecturile sale sau de la experienţele sale trăite în mediul Parisului; de la o educaţie în care „gustul", şi „distincţia" erau preţuite mai mult ca orice. Pallady este un „artist" în înfăţişarea sa, unul dintre oamenii pe care, întîlnindu-i pe stradă, nu te poţi împiedica de a te uita după el, în convingerea că trebue să aparţină unuia sau altuia dintre categoriile artelor plastice. Mersul, haina, fi-

gura, nu sînt cele ale unui om obicinuit, chiar cînd acesta are pretenții la eleganță.

Nimic însă din înfățișarea unui „bohème" ci, din contra, ceva care îl face propriu celor mai alese companii. Acelaș lucru se poate spune și despre arta sa. Ea are îndrăzneli de înfățișare, pe care însă numai o natură aristocratică le poate face admisibile. In aceasta stă contradicția în pictura lui Pallady, partea ei „picantă", care irită pe unii și încîntă pe ceilalți. Vulgul, pricepe că pictorul nu e de seama lui; oamenii de lume, adică „lumea" din care social Pallady face parte, cînd sînt sinceri se tem de o mistificare, iar cînd nu sînt — ceea ce se întîmplă mai adesea — se grăbesc să admire „de confiance", de teamă să nu pară demodați.

S'ar putea spune că, în fond, aceasta este soarta ori cărei arte excepționale; că, ceea ce se impune fără rezistență, este în genere pieritor. S'ar putea însă adăoga că, în ce privește pe Pallady, numărul celor care se pretind încîntați de el — ca și de Petrașcu, de altminteri — este impresionant. Deci, ceea ce afirmam mai sus nu i s'ar potrivi lui.

Cu o singură rezervă, care are o mare importanță: ca toți cei ce se zic admiratorii lui să fie sinceri și mai ales, înțelegători.

Arta lui Pallady este dublă, iată o altă constatare, pe care expoziția de acum ne-a întărit-o. Ea se adresează ochiului, dar are și un fond intelectual, ridicat la un grad pe care nu l'a mai atins nici o dată școala noastră. Ea este în primul rînd, adică la prima aruncare de ochi, suprem decorativă. Ca atare relativ numeroși sînt aceia care vor cădea sub imperiul ei. Făcuți să simțim mai mult ca alții echilibrul unei potrivite combinații de culori, chiar cînd ele sînt îndrăznețe ca la Pallady, imediat ne vom lăsa duși de mulțumirea rezultată din aspectul coloristic al pînzelor lui. Ori cît ar fi ele de rafinate și de noi, cei care au fost familiarizați cu arta orientală sau chiar cu arta noastră populară, cum sîntem noi, n'au nevoe de o adevărată reeducare a ochiului, cum e cazul cu cei mai mulți occidentali, ca să le admită sau, și mai mult, ca să se delecteze în fața lor.

Dar Pallady nu se oprește aici. Latura decorativă a operei sale, ori cîtă însemnătate ar avea, ea nu este singură, nu-i chiar scopul principal al artistului: un tablou, la dînsul, este mai ales o construcție intelectuală pe un substrat delicios sensorial. In ce privește compoziția, în deosebi. Rari sînt la noi cei care să dea, mai mult ca dînsul, atenție „schemelor" la care s'ar putea reduce un tablou, schemelor produse de linii — contur, față de fond, și combinație de figuri geometrice, prin raportul între siluetele diverselor obiecte — schemelor produse de tonuri, în felul lor de a se comporta, unele față de altele.

De aceia, poate, Pallady pune așa de mult preț pe fondul unui tablou, adică pe acea parte a lui, care, prin culoarea de care s'a servit artistul, este menită să scoată în evidență ori să întunece „subiectul", partea centrală. De aceia încă în mai fiecare pînză putem descoperi o parte, o pată de dimensiuni mijlocii, adesea neagră sau foarte închisă, care constitue cheia lui, în jurul căreia s'a „acordat" tot restul. Peste ceea ce îi venea artistului dintr'o fericită ereditate și din instinct, s'a adăogat astfel tot ceea ce el dobîndise prin reflexie și printr'o lungă experiență, condusă cu perseverență și cu răbdarea unui om de știință.

Aceasta se vede nu numai din construcția tablourilor sale, ci și din felul cum sînt pictate. Și el, ca mulți alții, educat într'o vreme cînd se punea atîta preț pe „materie", a început prin a așterne culoarea în strate destul de groase, cu anume împăstări în lumini, după cea mai bună tradiție. Cînd din întîmplare, dăm într'unele case peste o operă din tinerețe a lui Pallady, ea ne izbește prin tonurile ei prea puțin france, prin grosimea relativă a pastei. Azi artistul s'a liberat de tot ce s'ar putea considera ca prea material în pictură. Tehnica sa e cea mai simplă, cea mai goală de artificii pe care ne-o putem închipui, redusă

T. Pallady: Compoziție

T. Pallady: Nud pe canapea

T. Pallady: La oglindă

la ultima ei expresie. Despre nici un alt tablou nu s'ar putea spune în aceiași măsură ca despre ale sale, că „sînt făcute din nimic". Pînza, preparată în alb sau într'o nuanță de gri cald, deschis și luminos, joacă un rol important. Une ori chiar jumătate din tablou n'a fost măcar atins de pensulă.

Ceea ce e pictat, e produsul unor „tușe" delicate, fără reveniri, ușoare, sigure, de tonuri pure de cele mai multe ori, și mai totdeauna fără umbre. Relieful și adîncimea sînt rezultatul raportului exact al valorilor și al calității desenului. Astfel, e greu de conceput o pictură mai spirituală, adică mai purificată de cît cea a lui Pallady, deși ea evocă lumea înconjurătoare cu o intensitate pe care nici o altă pictură, fie ea ori cît de păstoasă și de reliefată, nu o poate întrece.

In expoziția de acum multe sînt pînzele care ar merita să atragă pe amatorii noștri. Preferința mea, cum rezultă sper din cele de mai sus, merge spre cele în care arta lui Pallady s'a despoiat de tot ce era superfluu, în care pictura ne apare așa zicînd în esența ei. Naturi moarte, nuduri și compoziții de mari proporții, peisagii — mai puțin numeroase ca alte dăți — în fie care gen se găsesc lucrări, pe care le consider printre cele mai reușite ce au ieșit vre-o dată din penelul său.

GH. OPRESCU

MISCELLANEA

CODUL PENAL ȘI DEMOCRAȚIA

„Excesul de licență al presei era purtat și s'a desvoltat în regimul libertăților democratice ca viermele în fruct, precum în regimurile de tiranie se desvoltă adulația și servilismul. Atît e de adevărat că orice formă de viață poartă într'însa germenii înșiși de pervertire și degenerare care o duc spre moarte, chiar dacă scapă de accidentele întîmplătoare".

Cu aceste cuvinte colegul nostru, d-l N. Negru, consilier la secția II-a criminală, a Curții de Apel din București, își încheie un articol trimis revistei noastre și pe care ne facem o plăcere să-l publicăm, între altele fiind-că el readuce în discuțiune una din cele mai importante probleme ale lumii contemporane, mai gravă poate chiar decît însuși acest războiu care azi se desfășoară dinaintea ochilor noștri. Căci e vorba tocmai despre ce va fi *după* acest răsboiu, despre viața — poate mai bună, poate mai rea, în tot cazul nouă — care va începe atunci.

Așa dar, spune d-l Negru, orice „formă de viață" își are „viermii ei de distrugere". Decît, — a condamna pe prima fiindcă îi are pe cei dealdoilea nu este oare o atitudine nelogică, devreme ce orice tip de societate conține asemenea germeni de moarte? Ca să judecăm — să lăudăm ori să osîndim — un regim oarecare, întrebarea e dacă, alături de acei „viermi ai distrugerii", se găsesc sau nu, mijloace naturale de combatere, instrumente de fagocitoză morală.

In această privință, dacă studiem Istoria societății moderne, a acestei „democrații" cum s'a numit ea în veacul al XIX-lea, constatăm că încă de foarte timpuriu, încă de pe vremea cînd puterea bogăției individuale și a burghezului milionar era deplină și părea eternă, încă de pe atunci au apărut propuneri de corective salutare în fața exceselor viitoare. Acei ce repetau celebrele cuv'nte: „societatea burgheză este propriul ei gropar" — ceeace nu-i decît un alt fel literar de a exprima ideea „viermilor distrugerii" ai d-lui Negru — arătau în acelaș timp și care-s mijloacele de a scăpa democrația de ruină, clădind-o pe alte baze. Ei condamnau o anumită formă de democrație (aceea fundată pe avere), propuneau o altă anumită formă (aceea fundată pe muncă), pentru a salva democrația în genere (în tot cazul fundată pe libertate).

Problema este, deci, în fond, puțin altfel și în general mai puțin simplă decît crede d-l Negru. E vorba de a se combate un rău stîrpindu-se răul însuși, iar nu victima lui.

In fond, toate viciile și erorile democrației se pot vedea, condensate și reflectate ca într'o oglindă, în acea Tablă de legi fundamentală care e Codul Pedepselor. Codurile penale — toate codurile penale

de astăzi, chiar cele mai recente — exprimă o regretabilă rămînere în urmă față de evoluția societăților omenești din veacurile XIX și XX. In ce privește pedeapsa închisorii, dreptul penal a făcut remarcabile progrese. Pentru întreagă cealaltă jumătate a codului, pentru sancțiunile pecuniare sistemul e însă desuet și defectuos. Amenzile de azi nu-s pedepsitoare. Această carență e care a produs acea foarte imorală libertate a calomniei prin presă, în fața căreia s'a reacționat deocamdată prin desființarea acestei libertăți însăși. In afară de asta, democrația a creat o regretabilă impunitate în favoarea oamenilor bogați; Democrația a fost opera capitalismului, și a putut ușor tinde să devină o supremație a milionarilor, a exploatărilor de tot felul practicate nepedepsit la umbra acelui organism comod, a acelei ascunzători sigure care se chiamă „societatea anonimă". Și aici s'a reacționat (prima reacțiune e totdeauna brutală și excesivă) prin desființarea însuși obiectului care trebuia salvat: s'a căutat (în țările unde s'a reacționat, căci nu s'a reacționat în toate) să se suprime societatea anonimă de tip burghez, înlocuindu-se cu organisme etatizate, instituții care par „mixte", dar care în realitate sunt pe deplin controlate și dirijate de Stat.

Dacă codurile penale ar fi fost altfel; dacă ele ar fi mers pari passu cu spiritul vremii; dacă ele ar fi avut la baza lor un alt sistem de pedepse, care să fi lovit eficace în cele trei mari categorii de cetățeni abuzivi: profesioniștii calomniei, afaceriștii de Stat și pirații de societate anonimă, — atunci statele europene nu ar fi ajuns, printr'un instinct legitim dar simplist de conservare, să „apere" presa desființînd-o și să „protejeze" burghezia suprimînd-o prin etatizare. Dacă aceste coduri penale s'ar fi căsnit să se adapteze cerințelor de libertăte în materie de gîndire și de moralitate în materie de economie, edictînd un sistem de pedepse adequat, atunci acea formă de viață socială, care a fost preparată de Istorie în lungi și multe secole de muncă și sacrificiu, nu s'ar afla azi în criza pe care o știm.

D-l Negru pare a nu crede că un simplu cod legislativ poate salva ori ruina un întreg regim, și că pricinile unui asemenea fenomen trebue să fie cu mult mai mari, mai numeroase și mai adînci. Părere care îi face d-sale onoare ca jurist, juriștii fiind de obiceiu tentați dimpotrivă să exagereze importanța istorică și puterea determinantă de evenimente a textelor de lege. Decît nu trebue să cădem nici în exagerarea contrară. Sunt cazuri cînd factorul juridic are o deosebită însemnătate. Din studiul societăților primitive, din materialul imens pe care l-au adunat etnografii, reiese — adevăr azi unanim admis de sociologi — că, dintre toate instituțiile unei societăți, cea mai veche în dată, cea mai profundă în răsunet sufletesc, este dreptul penal. El a fost, și este așezarea fundamentală a societăților, a „conștiinței colective". Așa încît nu-i de loc neștiințific istoricește și sociologicește să spunem că un cod penal insuficient și ineficace poată dărîma sau asana un întreg regim social. Nu e neapărat nevoe, pentru a explica o asemenea clădire sau prăbușire, să căutăm *alte* cauze, *mai adînci*. Căci dreptul penal e, poate, cea mai adîncă din toate.

Dar iată, in extenso, articolul d-lui Negru.

O REFORMA A PEDEPSELOR? IN CONTRADICTORIU CU D. I. SUCHIANU

„D-l D. I. Suchianu e un publicist pentru care am toată stima și care deșteaptă totdeauna cel mai viu interes, fiindcă e la noi, — rara avis, — un om care are curajul să gîndească singur, evitînd a merge

pe drumuri bătute de alţii şi plăcîndu-i să deschidă el cărări noui, în domeniile pe care le explorează. Avînd această particularitate, e natural să i se întîmple uneori să greşească ţinta, aşa cum i s'a întîmplat cu ultima sa lucrare din domeniul dreptului penal publicată în „V. R." Nr. 11 din 1939, sub titlul: „Pedepse pentru libertate".

Lăsînd teoreticianilor penalişti, pe cari d-l Suchianu îi acuză de inerţie şi mizoneism, sarcina de a se apăra pe ei şi sistemul actual cu o documentaţie mai savantă, îşi permite un modest practician, să facă aci cîteva reflecţii, asupra unor chestiuni cari formează însuşi obiectul profesiunei sale şi cari ridicate de d-l Suchianu trebuie să aibă un grabnic ecou.

In prim rînd d-l Suchianu arată că jumătate din pedepsele codurilor actuale, anume amenzile, sunt ineficace, fiindcă nu-s proporţionate cu resursele pecuniare ale condamnatului. Oricât legea ar permite judecătorului să jongleze între un maximum şi un minimum, această gradaţie a pedepsei se face, înlăuntrul acestui interval, după culpabilitatea infractorului, şi în orice caz ea e mărginită de cele două limite legale, astfel în cît aproape totdeauna judecătorul pedepseşte sau prea greu (pe cei săraci), sau prea uşor, uneori chiar cu pedepse iluzorii (pe cei bogaţi), fiindcă efectul pedepsitor al unei privaţiuni băneşti nu depinde de cuantumul sumei, ci de raportul acesteia cu bugetul personal al delicquentului. De sigur că, în asemenea condiţii, pedepsele nu numai că nu sunt eficace, cel puţin pentru cei bogaţi, dar sunt şi nedrepte, fiindcă ele nu sunt egale pentru toţi delinquenţii, suferinţa morală impusă fiecăruia, prin diminuarea patrimoniului lor, nefiind egală.

Lăsînd deocamdată la o parte faptul că suferinţa morală, ca şi cea fizică, depinde de senzibilitatea relativă a individului şi că aceiaşi amendă poate uneori provoca o suferinţă mai mare unui bogătaş zgîrcit, de cît unuia mai sărac dar prodig, trebue să observăm în prim rînd că legea a avut în vedere această adaptare a amenzei la situţia materială a infractorului, cînd a edictat art. 52, alin. 2 şi 3, în cuprinsul următor: „In limitele minimului şi maximului stabilit de lege pentru delictul săvîrşit, instanţa, ţinînd seama de situaţia materială a infractorului, fixează amenda în aşa fel în cît să constitue o îngreunare a traiului său obişnuit, fără însă a-l pune în imposibilitate de a-şi îndeplini îndatoririle privitoare la întreţinerea şi educaţia persoanelor care sunt în sarcina lui. Cînd instanţa ar crede că nici chiar maximum general al amenzei n'ar fi suficient, poate, motivînd special, să pronunţe o amendă pînă la îndoitul acelui maximum".

Independent de dispoziţiunile acestui articol trebuie să mai observăm că, declarînd circumstanţe atenuante şi făcînd deci aplicaţia art. 157 c. p., judecătorul poate reduce amenda şi sub minimumul său legal, pînă la 50 lei. In ce priveşte deci pe cei săraci, se poate spune că remedierea răului semnalat e aproape completă cu ajutorul acestui articol. Rămîn cei foarte bogaţi, pentru cari chiar maximum amenzei, îndoit conform art. 52, nu poate fi uneori eficace. Trebuie să avem în vedere însă că legea pronunţă aproape totdeauna concomitent cu amenda şi pedeapsa închisoarei, (care se poate la rîndul ei transforma în amendă), aşa în cît judecătorii, combinînd înţelept aceste două pedepse, după cazul individual care le e supus, pot, într'o largă măsură, să atenueze inegalitatea de represiune, provenită din inegalitatea de avere a delinquenţilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît închisoarea apasă într'o proporţie inversă ca amenda pe bogaţi în raport cu săracii.

In acelaş senz, mai menţionăm că unele amenzi din legi speciale (fiscale, asupra devizelor etc.) sunt în proporţie proporţionate fraudei comise şi lovesc simţitor chiar pe cei mai bogaţi. Iar pe de altă parte,

sistemul suspendărei pedepselor din art. 65 c. p., poate fi, în alte cazuri, de asemenea un corectiv.

In general cei cari cred că pedeapsa trebuie ajustată exact la situaţia materială a infractorului, pornesc de la prezumţia, care a format fondul metodelor democratice moderne şi a tuturor minciunilor justiţiei egalitare, că oamenii sunt în ansamblul lor omogeni şi egali prin natura lor. Dacă baza unei adevărate justiţii trebuie să fie izonimia, adică egalitatea tuturor înaintea legilor, fără distincţie de rang, de clasă, sau de bogăţie, măsura represiunei trebuie să fie fixată de pericolul social pe care-l reprezintă delictul ca fapt şi delinquentul ca persoană. Pedeapsa prevăzută de lege pentru fapt, trebuie să fie adaptată de judecător la spiritul şi temperamentul personal al infractorului, şi numai în altă ordine secundară la poziţia sa materială.

A gradua amenda exact după avere, înseamnă a o reduce la zero pentru mizeroşi, lăsînd astfel în delictele contra proprietăţei neprotejaţi pe posedenţi, îndreptînd în acelaş timp rigorile codului contra celor bogaţi şi abătînd astfel legea penală dela misiunea sa originară.

*

* *

Pentru a stabili sancţiuni penale echitabile şi eficace, d-l Suchianu propune — şi aci e originalitatea sa, sistemul următor: judecătorul să fie lăsat a ajusta pedeapsa amenzei la gradul de culpabilitate al delinquentului, iar nu la gradul său de bogăţie, mişcîndu-se pe scara dintre minimum şi maximum prevăzut de text.

Potrivirea pedepsei la situaţia materială a infractorului s'ar face apoi exprimînd pedeapsa, nu sub forma unei sume fixe ca pînă acum, ci sub forma unei cote, a unui procentaj de atîta la sută *din venitul* inculpatului. „Faţă de calculul prin procentaj la buget, toate bugetele sunt egale, toţi delinquenţii loviţi la fel, indiferent de avuţia ori sărăcia lor". Judecătorul care în sistemul actual face în fixarea amenzei un dublu arbitrar, apreciind suveran atît culpabilitatea, cît şi situaţia materială a infractorului, ar arbitra pe viitor numai primul element, exprimînd culpabilitatea sub forma unei cote de ex. de 5—30% din venit, acesta din urmă neavînd a-l preocupa şi fiind stabilit separat pe alte căi. Posibilitatea de eroare a judecătorului penal ar fi deci redusă la jumătate.

Trebuie să observăm, în prim rînd, însă, că şi în sistemul procentajului intervine un al 2-lea element variabil lăsat la arbitrarul judecătorului, şi anume durata acestei prelevări de venituri, care face ca pedeapsa amendei sub această nouă formă, să îmbrace acelaş caracter de sumă fixă, rezultată din înmulţirea cotei procentuale cu timpul, şi care face ca în definitiv posibilitatea erorilor judiciare să fie aceiaşi ca în prezent.

Obiecţiunile cele mai serioase ce se ridică contra acestui sistem sunt însă de ordin realist şi practic şi anume:

1. Ar trebui mai întîi ca toţi oamenii să posede venituri şi ele să fie înscrise în rolurile Fiscului, ceiace nu poate fi cazul cu femeile măritate fără parafernă, cu minorii, mizeroşii, adică acea paria a societăţei care formează mai ales clientela penitenciarelor, ş. a.

Contra acestora nu s'ar putea aplica sistemul, a cărui reuşită depinde tocmai de generalitatea sa.

2. Ar trebui în al 2-lea rînd să se cunoască bugetul fiecărui om, mai precis veniturile lui exacte, şi anume, nu cele din trecut, din momentul infracţiunei sau condamnaţiunei, şi cari prin însuşi faptul condamnărei sunt expuse la reducţie sau suprimare, — ci veniturile

viitoare, mai precis veniturile *zilnice* (care sunt uneori foarte variabile), pe tot timpul zilelor cît va dura executarea.

La noi unde impozitul progresiv pe venit global înfiinţat în 1921, a fost abrogat ca nepractic în 1934, există numai anume categorii de venituri înscrise în roluri şi acestea stabilite pe lungi perioade de timp, după evaluările anului anterior impunerei, astfel în cît ele nu corespund în genere nici pe departe cu realitatea. Pentru a se determina venitul zilnic al condamnatului din momentul începerei executărei, ar trebui investigaţiuni noui aproape imposibil de făcut şi ale căror date fiind susceptibile de opoziţii sau contestaţii, ar pricinui o nouă serie de procese, care ar temporiza considerabil executarea şi ar diminua astfel eficacitatea pedepsei.

3. S'ar da posibilitate condamnatului să-şi camufleze sau să-şi reducă veniturile la minimum pe timpul duratei executărei, amenda rămînînd astfel la discreţia sa.

4. Convertirea în caz de neplată a amenzei în zile de muncă sau în închisoare, conform art. 54 c. p. (50 lei amendă, socotit drept o zi închisoare), s'ar face cu greu şi ar contraveni principiului egalităţii, cei bogaţi fiind printr'o asemenea convertire năpăstuiţi.

Iată atîtea impedimente care se ivesc în calea reformei preconizate de d-l Suchianu.

D-sa are totuşi certitudinea că ea se va realiza în viitor, fiindcă e singura adecuată structurei morale din statele actuale(?). Mai precis scrie că e nevoie de un ministru de justiţie nejurist, (condiţie ce, printr'o nefericită coincidenţă, a încetat tocmai cînd a apărut articolul d-lui Suchianu).

D-sa prevede chiar o prevalare progresivă a pedepsei pecuniare faţă de cea privativă de libertate şi enumeră toate calităţile amendei, printre cari profitul pentru tezaurul public e de sigur cea mai importantă. „Putem, spune d-sa, fără grijă de a fi desminţit, de evenimente, prevesti, că într'o mare măsură pedeapsa bănească va suplanta pe viitor pe acea a recluziunei".

Nu trebuie să se uite însă că pedeapsa trebuie în prim rînd să dea satisfacţie unor reacţiuni de ordin moral a societăţei (să fie expiatorie) şi în această privinţă pedeapsa amenzei dacă e singulară, nu dă suficientă satisfacţie publicului la numeroase infracţiuni. In al 2-lea rînd pedeapsa fiind şi un mijloc de apărare socială, folosită în scopul de a împiedeca pe viitor reproducerea unor delicte la fel, amenda ca pedeapsă principală s'ar dovedi ineficace, şi din acest punct de vedere, pentru o categorie numeroasă de crime şi delicte.

Pedepsele pecuniare singure pot fi aplicate cu folos la unele contravenţiuni şi la unele delicte, cum sunt de ex. cele săvîrşite din cupiditate, unde se potrivesc la natura infracţiunei şi la altele care nu interesează în mod vital existenţa Statului. Altfel, amenzile trebuie să intervie numai ca pedepse secundare (accesorii), alături de închisoare sau pedepsele restrictive de libertate, alegerea, după cazuri, lăsîndu-se la aprecierea magistratului.

De altfel, în istoria dreptului penal, amenda e cu mult mai veche ca închisoarea, care e o pedeapsă modernă. Inchisorile pînă în sec. XVI-lea nu serveau la pedepsire, ci pentru păzirea debitorilor neglijenţi, a preveniţilor şi contravenienţilor. Putem spune chiar că faţă de amendă, închisoarea a mers în progres. Nu aveţi decît să comparaţi modificările codului nostru penal din ultimii trei ani şi în care preocupările pentru visteria Statului nu au avut loc, fiind lăsate acolo unde trebuie să fie, în grija Fiscului.

D-l Suchianu, ca sociolog, trebuie să ştie că în materie socială şi politică, marea necunoscută a vieţei, toţi cei cari au făcut preziceri, s'au dovedit profeţi mincinoşi.

— In fine o altă reformă penală, la care d-l Suchianu ţine foarte mult, fiindcă asupra ei a mai scris şi o Miscellanee în Nr. 9/938, al „V. R.", pe care o consideră chiar de importanţă vitală pentru societate, deşi foarte uşoară de realizat, ar fi agravarea pedepselor pentru defăimarea prin presă. Sancţiunile împotriva calomniei, susţine d-sa, sunt azi ridicole, căci cinci lei amendă este exact ca şi cînd nu s'ar pedepsi de loc. Din cauza acestei insuficienţe a codului, s'ar fi pierdut libertatea cuvîntului, s'ar fi distrus democraţia. Ea e caput malorum.

Credem că aci d-sa exagerează şi atribue puteri miraculoase unui biet text de lege, care nu e mai rău ca altele.

Art. 509 c. p., pepseşte calomnia şi defăimarea prin presă, cînd priveşte viaţa şi activitatea publică a cuiva, nu cu cinci lei (o asemenea pedeapsă numai există de 20 ani în coduri), ci cu închisoare dela 6 luni la 1 an şi amendă dela 2.000 la 5.000 lei, iar cînd priveşte viaţa particulară, activitatea profesională sau cinstea personală a cuiva, cu pedepse de 2 ori mai severe.

In altă parte era defectul şi anume în dispoziţia vechilor coduri, care dădeau judecarea unor asemenea infracţiuni în competinţa juraţilor, acea funestă instituţie ridicată pe mitul suveranităţei populare (vox populi vox dei), şi care a compromis în bună parte regimul democratic. Din nefericire tribunalele care le-au succedat în sarcina de gardieni ai presei, nu şi-au putut arăta măsura utilităţei lor, fiindcă odată cu instituţia juraţilor a fost desfiinţată şi libertatea presei. Soarta acestei libertăţi nu era legată de un text penal, ci de alte cauze mai multiple şi mai adînci.

Excesul de licenţă al presei era purtat şi s'a desvoltat în regimul libertăţilor democratice, ca viermele în fruct, precum în regimurile de tiranie se desvoltă adulaţia şi servilismul mai mult sau mai puţin fără friu. Atît e de adevărat că orice formă de viaţă, poartă în ea însăşi germenii de pervertire şi degenerare, care o duc spre moarte, chiar dacă scapă de accidentele întîmplătoare".

D-l NEGRU ARE APROAPE DREPTATE

In prima parte a studiului d-sale, d. Negru aproape are dreptate. Căci pune în lumină anumite merite reale ale autorilor de coduri penale. Aceştia au cheltuit desigur multă inteligenţă şi ingeniozitate pentru a scoate, dintr'un sistem de amenzi fundamental defectuos, tot ce se putea inventa pentru a da satisfacţie cerinţelor de morală în justiţia pedepsirii. Că rezultatul a fost totuşi un eşec; că chiar dublînd maximum-ul de amendă, pedeapsa se ridică deabia la cîteva mii de lei (10.000), pentru calomnia cea mai gravă — sumă de o revoltătoare neînsemnătate — toate acestea-s cea mai bună dovadă a neputinţii întregului sistem. Iar faptul că la anumite delicte fiscale ori valutare amenda devine enormă şi se calculează în raport cu suma de bani fraudată, e încă o dovadă în sensul ideilor noastre. Căci aceasta probează tocmai că, atunci cînd e vorba de delicte nouă, altele decît cele ce figurează în panoplia prăfuită a penalistului profesionist, şi deci scăpînd întrucîtva de imixtiunea lui, — pedeapsa se organizează, spontan, conform cerinţelor moderne, a exigenţilor conştiinţei colective, după altă doctrină decît aceea a profesorilor bugetari de drept criminal, şi anume după acea doctrină a urgenţei, doc-

trină proprie guvernanților, care are multe păcate dar și oarecari netăgăduite avantagii.

Incă o observație, în legătură cu acea reflecțiune făcută de d. Negru în treacăt, și în care d-sa ne amintește banalul adevăr potrivit căruia aceeași pierdere bănească afectează mai tare pe un sgîrcit decît pe un prodig, chiar dacă primul e mult mai bogat decît cel de al doilea.

Recunoaștem bucuros banalitatea acestei observații. Dar cerem în schimb să se recunoască că ea pledează mai degrabă în sensul părerilor noastre. Căci tocmai dovedește că amenda trebue să se exprime *nu* printr'o sumă determinată, ci printr'un procent din venitul general al infractorului. Intr'adevăr, această „asietă" a amenzii e singura capabilă să realizeze pentru un risipitor acel efect „usturător", al pedepsei. Cît despre omul sgîrcit, faptul că, fiind avar, o anumită amendă îl ustură mai tare decît pe alți oameni, este o chestiune care-l privește personal și nu jignește întru nimic sentimentul nostru de justiție. Ba chiar oare cum îl satisface. Căci însamnă că inculpatul sufere două pedepse: una, ca toată lumea, adică aceeași pe care ar suferi-o și dacă n'ar fi avar; alta, suplimentară, fiindcă este avar. Și cum sgîrcenia e unanim privită ca un foarte urît lucru, simțul nostru de dreptate nu are decît a se bucura de acest supliment natural de sancțiune. Și, în general, pare destul de bizar să ne preocupăm, în împărțirea dreptății, de apărarea susceptibilităților speciale ale domnilor sgîrciți.

De asemeni, nu înțelegem prea bine pe d. Negru cînd zice:

„In general cei care cred că pedeapsa trebuie ajustată exact la situația materială a infractorului, pornesc dela prezumția, care a format fondul metodelor democratice moderne și a tuturor minciunilor justiției egalitare, că oamenii sunt în ansamblul lor omogeni și egali prin natura lor. Dacă baza unei adevărate justiții trebuie să fie izonimia, adică egalitatea tuturor înaintea legilor, fără distincție de rang, de clasă, sau de bogăție, măsura represiunei trebuie să fie fixată de pericolul social pe care-l reprezintă delictul ca fapt și deliquentul ca persoană".

Pasagiul este destul de obscur. Autorul numește ideea egalității între oameni o „minciună". Dar tot el adaogă că baza adevăratei justiție este ideea egalității oamenilor în fața legii, adică tocmai acea „minciună" de care vorbise în fraza precedentă. Poate însă că d-sa distinge două soiuri de egalități, egalitatea oamenilor „prin natura lor" și aceea doar „în fața legii". Prima e minciună, cealaltă nu. Dar ce însamnă „egalitatea oamenilor prin natura lor"? Și ce însamnă această „natură" a oamenilor, de care cealaltă egalitate, cea bună, face abstracție? Ni-o spune tot d. Negru. Este situația socială și pecuniară. Averea omului este deci, după d. Negru, „natura omului". Așa reiese din text. Dar ar fi prea bizar ca să fie intr'adevăr ideea autorului și nu o simplă neclariate de redactare.

Dar iată, în continuare, partea doua a pasajului, care e mult mai limpede:

„Pedeapsa prevăzută de lege pentru fapt trebuie să fie adaptată de judecător la spiritul și temperamentul personal al infractorului, și numai în ordine secundară la poziția sa materială".

Dar ce însemnează „periculozitatea" unui fapt? O știe toată lumea (inclusiv penaliștii). Este panica — justificată sau nu — pe care acțiunea unui om sau unor oameni o provoacă în opinia publică. Și cînd oare se sperie publicul mai tare? Care sunt legile de variație ale acestei intrări în panică? Aceasta iarăși o știm cu toții. Populația se înfricoșază cu atît mai tare cu cît simte că deliquentul e un om pu-

ternic; se scandalizează, se indignează ori se deprimă cu atît mai mult cu cît vede că infractorul dispune de mijloace personale bogate, de situație socială importantă, de avere însemnată, etc. Opinia publică face deci totdeauna o confuzie între delict și deliquent. Numai penaliștii se cred obligați și foarte deștepți să distingă între fapt și autor. Ei nu fac confuzia. Dar tocmai prin asta fac o confuzie și mai gravă. Căci confundă nevoia lor de logică teoretică cu realitatea. Dacă realitatea e o confuzie — este treaba ei. A fi deștept înseamnă tocmai a înțelege realitatea așa cum e. Moralitatea publică se prezintă, totdeauna subt forma unei nevoi de a confunda pe infractor cu infracțiunea. Și asta independent de noțiunea de culpabilitate (care intervine mai tîrziu). Cînd omul moral apreciază periculozitatea unui fapt — fără a se gîndi încă la vinovăția celui ce-l comite — el măsoară această periculozitate după puterea (socială și patrimonială) a infractorului. Se sparie în raport direct proporțional cu banii și situația deliquentului. Frica naște la gîndul tuturor nelegiuirilor viitoare pe care le presupunem din partea unui om căruia bogăția și relațiile îi dau o mare putere. Spaima e un sentiment de imaginație, de scrutare a viitorului. Și ceea ce exasperează imaginația publicului este imaginea enormității primejdiei care îl așteaptă din partea unui om dispus să întrebuințeze, în beneficiul răului, vaste puteri pecuniare, politice, sociale, etc. Și asta, cum am mai spus, înainte de a ne fi pus problema culpabilității.

Cînd ajungem la ea, chestiunea averii are încă și mai mare importanță.

D-l Negru ne ofere, pentru momentul cînd stabilim responsabilitatea și vinovăția, să ne gîndim la „spiritul și temperamentul personal al infractorului, și numai în ordine secundară la poziția sa materială".

Dar — psihologie contra psihologie — ce însamnă oare spirit și *temperament*? Caracterul unui om depinde nouăzeci la sută de situația sa socială și materială, de care d. Negru ne sfătuește tocmai să facem abstracție. Temperamentul unui om ajuns, mentalitatea unui om bogat, firea unui om cu relații sunt total diferite de ale unui simplu „pîrlit". Există o „teorie a cunoașterii", proprie posedantului și puternicului, și o alta a săracului. Este bizar ca cineva să ne povățuiască a ține seama de elemente secundare de psihologie, ca avariția și prodigalitatea (care n'au nici-o legătură, nici cu periculozitatea, nici cu culpabilitatea, nici cu panica populației, nici cu responsabilitatea deliquentului) și în acelaș timp să ne ceară a da deoparte tocmai elementele centrale ale psihologiei unui infractor. Averea, situația eminentă în societate fac să crească vinovăția în caz de violare a legii. Sunt elemente centrale de responsabilitate. Nu faptul că un deliquent e bețiv sau avar contează, ci faptul că are sau nu o putere bănească sau politică ce-l obligă la îndatoriri speciale, la o ținută mai severă decît a celorlalți. („Averea obligă", acest principiu, înscris în constituția dela Weimar, a fost printre acele pe care constituția germană următoare l-a adoptat, purtîndu-l la un grad de intensitate considerabil).

Așa dar, oricum am întoarce problema, faptul averii apare mereu ca un fapt central în afacerile penale din societatea contemporană.

Putem să ne ingeniem oricît spre a găsi alte interese și alte criterii mai importante, în judecarea periculozității; la o mai deaproape analiză, ele fac imediat să apară cele două realități fundamentale (care-s în fond adesea una și aceeași): situația personală a infractorului, situația lui de putere și de avere.

AMENDA SUPLANTEAZA INCHISOAREA

După ce a încercat să dovedească că bogăţia, venitul patrimonial al inculpatului, nu are importanţa prea mare în aprecierea pedepsei, d. Negru se mută pe tărîmul însuşi al adversarului, şi voeşte a-l combate oarecum cu propriile argumente ale acestuia. Adică admite că s'ar admite în coduri ca criteriul fundamental de judecată să fie averea; după care demonstrează că acest sistem este inaplicabil în practică. Şi aceasta pentru numeroase motive:

1. Nu toţi oamenii posedă venituri.

2. Nu putem cunoaşte decît veniturile trecute ale cuiva, nu şi pe cele viitoare. Deaci, arbitrar în apreciere şi posibilitate de camuflare.

3. Convertirea amenzii în închisoare în caz de neplată năpăstueşte pe cei bogaţi.

Toate aceste obiecţiuni sunt însă dintr'odată lipsite de obiect dacă amintim că:

1. Nu e vorba în sistemul propus de noi să se aplice amenzi pe mai mulţi ani, ci *numai odată* pentru o infracţiune dată. „Elementul timp" nu intervine, şi nu e lăsat la — cum zice d. Negru — „arbitrariul" judecătorului. Se ţine deci seama de venitul inculpatului *în momentul* infracţiunii.

2. De asemeni nu e vorba de a se înlocui închisoarea cu amenda, ci de a o complecta pe prima cu cea de a doua.

Cînd am spus că în societatea contemporană pedeapsa bănească tinde să suplanteze pe cea privativă de libertate, am înţeles că opinia publică devine din ce în ce mai sensibilă la delictele isvorînd din abuzurile de ordin pecuniar, pe care regimul burghez al societăţii anonime, şi al multiplicităţii de monede naţionale şi al afacerismului politic le face posibile; că drepul penal va deveni din ce în ce mai capabil să detecteze asemenea incorectitudini, să discearnă şi să precizeze tot mai multe categorii de astfel de infracţiuni, şi că volumul numeric al acestor delicte va fi în curînd mai mare decît acela al vechilor delicte; că deci cazurile unde închisoarea e principalul şi amenda accesoriul vor deveni relativ mai puţine decît cele unde pedeapsa bănească e sancţiunea de bază şi cea privativă de libertate complementul, mai precis o precauţiune de salubritate socială în plus.

Este fără îndoială exact (şi în tratatul meu de sociologie am explicat-o eu însumi amănunţit) că închisoarea e o sancţiune recentă, în timp ce amenda e foarte veche. Dar asta nu infirmă părerea că, de o bucată de vreme, a apărut nevoia, din nou, a unor pedepse băneşti intense, de o natură *diferită* de Wehrgeld-ul de altă dată, şi faţă de care pedeapsa privativă de libertate apare, ea, ca ceva relativ vechiu. Dealtfel instituţii proaspete ca liberarea condiţională dovedesc că în conştiinţa contemporană recluziunea poate fi abandonată dacă anumite precauţiuni şi garanţii de securitate sunt luate. Şi în toate cazurile de delicte ca să zicem aşa financiare, provenite totdeauna dintr'un sentiment fundamental de insaţiabilă cupiditate, o amendă mare, urcîndu-se de pildă în caz de recidivă la 50, 60, 80% din venitul prezent al infractorului, constitue o atenuare considerabilă a periculozităţii şi face, adesea, ca închisoarea să nu mai fie necesară.

Aceasta am vrut să zic atunci cînd am afirmat că genul amendă tinde să suplanteze genul recluziune. O immulţire de categorii delictuoase cu caracter financiar, vechile categorii devenind proporţional mai puţine decît erau în vechile coduri.

3. Fireşte, pentru toţi acei ce nu posedă venituri, problema însăşi a acestor delicte moderne, a excrocheriilor de milioane, nu se poate pune.

4. Curios ni se pare pasagiul unde d. Negru spune că „în caz de neplată a amenzii în zile de muncă sau în închisoare conform art. 54 c. p., (50 lei=1 zi închisoare), ar contraveni principiului egalităţii, cei bogaţi fiind astfel năpăstuiţi".

Căci mai întîi nu vedem dece ne-am jena să năpăstuim pe infractorul bogat, mai ales cînd, deşi bogat, refuză să plătească. Al doilea e foarte puţin verosimil ca un bogătaş, să nu poată plăti amendă sau să prefere să facă închisoare.

5. In toate explicaţiile mele e vorba de ţările de astăzi în genere, nu de singura ţară romînească. Dacă stabilirea veniturilor e, la noi, mai puţin sinceră decît aiurea, asta e un inconvenient trecător (în Franţa, Germania sau Anglia, la început era tot aşa).

6. In toate acestea nu e vorba să se ia din puterea de apreciere a judecătorului introducîndu-se un sistem mai rigid. Libertatea judecătorului e bine să fie cît mai mare, dar să se exercite înlăuntrul unor criterii mai conforme cu structura societăţii actuale şi cu cerinţele indignărilor de astăzi, diferite de cele de acum un secol, şi pe care penaliştii nu vor să le recunoască a fi astfel.

7. Iar cînd am vorbit de avantajele unui ministru de justiţie nejurist nu înţelegeam că aceasta e un bine în sine. Ar fi fost o mare prostie. Ar fi fost negarea binefacerilor competenţii profesionale. Ceeace-i absurd. Am spus doar — şi foarte clar — că e greu să se învingă prejudecăţi milenare ca acele în care cred penaliştii, şi că, pentru a înfăptui o revoluţie a sistemului de pedepsire, existenţa unui ministru de justiţie nejurist ar fi, poate o şansă de reuşită (am enumerat şi altele).

8. Insfîrşit, chiar dacă sistemul propus de mine ar avea dificultăţi în detaliile aplicării (ceeace nu e cazul) — nu este oare treaba juriştilor să se căsnească a găsi mijloace ingenioase, trucuri procedurale iscusite, puneri la punct practice, metode de măsurare şi adaptare dibace, pentru a asigura executarea suplă a principiilor? Dacă aceste principii sunt sănătoase, adică adequate cerinţelor morale ale epocii şi structurii societăţii respective, şi dacă pe dealtă parte inteligenţa inventivă a juriştilor nu e un mit, — nu vedem unde s'ar mai putea găsi vre-un obstacol teoriei propuse.

Rămîne un ultim răspuns de dat colegului nostru d-l Negru. D-sa afirmă că în materie istorică şi sociologică profeţiile sunt cu neputinţă. Ne pare rău — sau mai corect ne pare bine — să putem reaminti că nu e tocmai aşa. Şi ar fi o interesantă lucrare aceea unde s'ar aduna, în antologie, cîte-va din numeroasele profeţii realizate, începînd cu acea carte celebră unde se descria, ca o poveste trecută, etapă cu etapă, compartiment cu compartiment, toate schimbările care urmează să fie împlinite în viitor de societatea aceasta pe care o trăim astăzi. Desigur există şi mulţi profeţi care se înşeală. Cine contestă că prevestirea ştiinţifică este grea în domeniul Istoriei? Dar cu atît mai datori suntem să o stimăm gîndindu-ne că s'a dovedit, adeseori, a fi posibilă.

NICANOR & Co.

RECENZII

GH. I. BRATIANU: *Acțiunea politică și militară a Rominiei în 1919*, în lumina corespondenții diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu, București, Așezămîntul Cultural Ion C. Brătianu, 1939, in 8⁰, 187 p. + pl. + 1 hartă.

Cadrul larg al istoriei universale îngădue d-lui Gh. Brătianu să deplaseze cu ușurință obiectul studiilor sale, alternînd cercetările medievale cu acele asupra epocei contimporane. Astfel în ultima sa lucare, Domnia sa, se decide pentru vremurile mai noui, cercetînd dubla acțiune externă a Rominiei în cursul anului 1919.

Atunci cînd, în Europa obosită se lucra la statornicirea unei păci temeinice, bazată pe o hartă a realităților, Rominia era chemată să ducă o îndoită luptă, spre a-și dobîndi drepturile și asigura securitatea viitoare.

Forțele noastre armate și grija conducătorilor politici erau solicitate în acel an în părți deosebite. In timp ce trupele luptau împotriva oștilor bolșevice pe Nistru sau pătrundeau pînă la Buda-Pesta pentru a pacifica Ungaria stăpînită de mișcarea lui Bela Kun, la Paris, delegații romîni aveau să înfrunte o puternică coaliție de prejudecăți și interese.

Politica țării, era dirijată și reprezentată de Primul ministru de atunci, — Ion I. C. Brătianu; asupra faptelor sale, urmează deci să — se pronunțe verdictul istoriei.

Ori, cei douăzeci de ani încheiați și multiplele prefaceri la care am fost martori, au adîncit perspectiva necesară, unei cîntăriri cinstite și just dozate a oamenilor și evenimentelor. D-l Gh. Brătianu, crede că, a venit timpul ca istoricul să-și spună cuvîntul, cu atît mai mult cu cît în ultima vreme și-au făcut apariția o serie de păreri contradictorii, din a căror joc și-au găsit cîmp de întîlnire aprecieri, de multe ori, partizane. Și a socotit, deci, de a sa pioasă datorie să ne dea această privire de ansamblu, unde prețioase și inedite contribuțiuni documentare au permis înțelegerile noui la care ne invită autorul. Economia lucrărei e vădit influențată de faptul că la bază, stă materialul a două conferințe. Se accentuiază astfel o mai netă demarcație între cele două acțiuni în afară, ale politicei și armatei noastre.

Intiia parte a studiului este închinată activității diplomatice a Rominiei, în iarna lui 1918 și prima jumătate a anului următor, cînd delegația noastră condusă de I. I. C. Brătianu, încerca la Conferința Păcii să ne asigure hotarele drepturile noastre etnice și a sacrificiilor făcute în cursul marelui războ.

Chipul în care I. I. C. Brătianu s'a achitat de această grea misiune a întîlnit numeroase critice. S'a vorbit mult de atitudinea „dic-

tatorială" și de lipsa de supleță, pe care primul delegat al țării a înțeles să-o aibă în fața atotputernicilor reprezentanți a celor patru mari puteri.

Atitudine, care i-a înstrăinat simpatiile și, — raportată la cauza romînească — ne-a adus oarecare prejudicii. Rezultatul final, era altul s'a spus, dacă în acele zile, bara de direcție era încredințată abilității mai pronunțat diplomatice — a unui Take Ionescu, de pildă.

Contraversa e tranșată brusc de d-l Gh. Brătianu, care, situiază comportarea părintelui său pe pretinse coordonate invariabile, între care s'ar pendula toată viața politică romînească contimporană. I. I. C. Brătianu, credincios tradiției familiare, subliniată nuanțat de istoricul de azi, și unei înalte conștințe, apare ca partizan al intransigenței protivnic compromisului. Hotărît, e un punct de vedere.

Pare foarte probabil că înaintea istoriei, — care, orice s'ar spune, rămîne sensibilă unei anumite etici, — fermitatea bărbatului de Stat romîn are numai de cîștigat. Doar în mintea memorialiștilor și a comentatorilor indiferenți armoniei marilor gesturi, va putea să stăruiască întrebarea, dacă în anume momente ale vieții popoarelor nu trebue preferată soluția practică și suplă.

Dacă în compartimentul dintîi a lucrărei, autorul a căutat să înrădăcineze unele adevăruri, a rezervat restul pentru restaurarea la proporțiile cuvenite, a campaniei din Ungaria. E drept că aceste operațiuni militare încununate prin luarea Buda-Pestei au fost în general subestimate, coborîndu-se atît aprecierea valoarei efortului cît și calitatea strategică a biruințelor. Fără îndoială că, chiar de nu vom urma pe d-l Gh. Brătianu pînă la concluziile sale ultime, unde revendică pentru lupta de pe Tisa, un loc între „bătăliile hotărîtoare în istoria lumii", se cuvine a recunoaște meritele rare și greutățile reale ale acestei acțiuni ostășești, care a pacificat un întreg sector european, fixînd și fruntariile noastre vestice.

Lectura cărții ce recenzăm, ne lasă o convingere sigură, aceia că hotarele Rominiei de astăzi, departe de a reprezenta bunăvoința generoasă a unui tratat de pace, răspund unor drepturi istorice și etnice, pe care am consimțit să-le comprimăm în interesul înjghebării unui organism viabil și armonic în acest punct al Europei.

Meritul incontestabil revine d-lui Prof. Brătianu care păstrînd ținuta științifică impusă disciplinei sale fixează cadrul expunerii în cuprinsul căruia, urmărește cu pasiune, — încălzită poate uneori și de o chemare dinăuntru — problemele care se ridică și ideile la care ține. E desigur, o ipostază a istoriei, care-și are coloritul și valoarei ei.

EMIL C. CIUREA

N. BALCESCU: *Opere*, scrieri istorice, politice și economice, Tomul I, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II", 1940, în 8⁰, partea I-a: p. VIII + 333 + 5 pl., partea II-a: p. 324 + 2 pl.

Subt copertă sobră, editura Fundațiilor Regale, ne prezintă un nou clasic în colecția „Scriitorii romîni moderni". E vorba de opera completă a lui Bălcescu, din care rîvna d-lui G. Zane, profesorul de Economia Politică dela Universitatea din Iași, înfățișează astăzi un prim volum în două părți.

Cu aproape 80 de ani în urmă, — la 1863, — guvernul romîn socotea de a sa pioasă datorie, să comemoreze deceniul dela moartea marelui patriot și istoric muntean prin strîngerea rămășițelor sale pămîntești într'un mausoleu la București și a împrăștiatelor sale lucrări,

într'o ediție integrală. Dezideratele de atunci nu au îmbrăcat însă haina consistentă a realizărilor.

De abia acum, se face un prim pas, întru tipărirea sistematică a operei sale complete, pe care d-l Zane, o plănuește cuprinsă în 3 volume, unde își vor găsi loc și scrierile, rămase pînă acum inedite.

Tipărirea clasicilor în condițiuni de tehnică științifică și grafică corectă nu are numai valoare pedagogică sau strict utilitară. Ea oferă în primul rînd, cel mai nimerit prilej pentru judecăți noui, care permit revizuirea aprecierii sensului plenar al operei și omului, sau în orice caz, lasă să treacă accentul și pe alte probleme mai puțin observate. Se ajunge astfel la unele incursiuni adîncite, cari lărgesc mult baza de cunoaștere a subiectului.

Pentru a reveni la Bălcescu, — ediția de față ne dă, nu numai mijlocul de-a controla mai palpabil și justifica, încrederea și admirația ce i-o purtau contimporanii, dar însăși, credințele, simțemintele și însușirile sale capătă un relief mai înalt.

Dintr'un început N. Bălcescu trebue situat în curentul mare și generos al vremii sale care, în spațiul istoriei universale se încadrează între 1815, data congresului dela Viena și 1848, anul revoluțiilor europene, sau pentru a-l cantona mai precis în istoria noastră, epoca îngrădită de răscoala lui Tudor Vladimirescu și acelaș an 1848. E vremea tinereței entuziaste și efervescente a liberalismului, ce închidea în viitoarea sa tot acel complex, din care trebuia să-se desprindă apoi, naționalismul cu problemele și revendicările sale, cît și democratismul veacului trecut. In slujba acestor idealuri, se aduceau nu numai căldura pasiunei, ci și bagajul cunoștințelor dobîndite prin îndelungate cercetări științifice.

Bălcescu a reprezentat, acest moment istoric, spărgînd prin însușirile și pregătirea sa, limitele locale pentru a se proecta în sinteza generală a epocei.

Aplecat cu dragoste și pătrunzătoare înțelegere asupra trecutului neamului său, Bălcescu putea sezisa competent realitățile contimporane, găsind în pasionata-i intuiție și în stăpînirea stărilor de atunci, reazem, necesar deslușirii înfăptuirilor viitoare.

Superior tovarășilor săi munteni, el găsește măsură de comparație, — peste deosebiri temperamentale — doar cu Mihail Kogălniceanu.

Formațiunea de istoric a lui N. Bălcescu, îi va permite să atace îndrăzneț și științific, diversele probleme ce se ridicau pentru limpezirea idealului său: o națiune liberă și democrată într'o Romînie unită. Iată, origina studiilor de istorie socială, de organizare a armatei și în sfîrșit a acelui foarte remarcabil esseu, publicat în franțuzește.

Ele răspundeau și concepției sale istorice, care urmărea în veacurile trecute nu atît carierele cîrmuitorilor, ci mai cu seamă viața celor mulți, oglindită în instituțiile și așezămintele de altă dată.

Toate lucrările alcătuesc un fel de prolegomene la istoria pe care a visat-o și a încercat să o realizeze parțial, atunci cînd s'a ocupat de domnia lui Mihai Viteazul.

In acest volum, d-l Zane și-a propus și îndeplinit, două lucruri: întîi, să prezinte științific o anumită parte a operelor lui Bălcescu, întregită cu articole și fragmente pe care investigații răbdătoare și comparații de texte pot să le atribue istoricului muntean sau trădează aportul său de colaborator și apoi, a accentuat, subliniind, preocuparea continuă și adîncă a marelui istoric pentru chestiunile economice; domeniu, în care a dat prețioase contribuțiuni.

Volumul de față e util, nu numai pentru cunoașterea scriitorului ci și pentru o mai dreaptă apreciere a întregei ambianțe „pașoptiste", prea mult și prea insistent denigrată pînă acum în urmă.

EMIL C. CIUREA

RADU TUDORAN: Orașul cu fete sărace. **Edit. Socec, 1940, 204 pag., in 8°.**

Publicul, obișnuit și sătul de compoziții epice pe plan mare, și încredințat că nu totdeauna romane de bună calitate poetică sunt semnate de numele consacrate în manualele de Limba Romînă, a preferat, în ultima vreme, genul de literatură pe care talente tinere îl fac să renască, *nuvela*. Sunt piese de literatură, care în schimbul unui timp relativ redus, oferă mecanicist „maximum de randament" (adică pentru a ceti lucruri care să nu jignească bunul simț al cetitorului inițiat, nu e totdeauna necesar să se parcurgă cantități imense de foileton).

Anul acesta nuvela a fost bine reprezintată; în aprecieri, ne gîndim de obicei la culmi (Coca Farago: „Vulturul Albastru", Radu Tudoran...)

Cele zece nuvele care constituesc volumul *orașul cu fete sărace* nu sunt, în bună parte, inedite. Revistele de literatură ne-au obișnuit cu factura realistă originală a d-lui Radu Tudoran și cu plăcută surprindere am constatat că nu puțini au fost acei care să aprecieze just rîndurile talentatului nuvelist.

Sunt multe lucruri triste, în cartea d-lui Tudoran: momente de frescă și de răscruce. Aproape în minte, „țara de pămînt" a Basarabiei, așa cum a găsit-o Geo Bogza, în ciclul de reportaje editat de Fundațiile Regale, revine nechemată să se alăture chipurilor palide și grave, chipurilor tăbăcite de foame și frig, ale fetelor fără adolescență, din orașul de pe Liman. Mura, Ania, sunt figuri de duzină, trăindu-și jertfa anonimă pentru o sobă încălzită sau pentru șase monede albe, dar tragicul existenței lor este mai acut, cu cît scriitorul nu le-a inventat ci le-a descoperit.

Ca o destindere, temele devin apoi divergente. Un bombardament amintește de romane sau filme cu morți și răniți. Personaje de jurnal de voiaj se amestecă cu fragmente din veștile de pe fronturi: Lady Blue, Miki, Emma, copiii, avioanele, accidentul... Chipul Elfridei din „O noapte de războiu", pare smuls din Remarque, sau dintr'un episod știut și genial prins, al războiului de totdeauna.

Aventura soțului „model", Patrode, de nerecunoscut după o noapte la cazino și o tentativă de sinucidere, pare să lege această „Intîmplare din alt sezon" de angrenajul tragic și comic al vieții omenești.

Sunt în cartea d-lui Tudoran accente remarcabile, și de un real dramatism. Imputarea noastră este că, stăruind asupra lor, n'ar lăsa impresia, poate nedeterminată, că autorul dorește ca volumul său de nuvele să nu displacă cetitorului care își omoară timpul între două stații de cale ferată.

MIHNEA GHEORGHIU

URY BENADOR: Preludiu la „Beethoven", **Naționala-Ciornei, 1940, 316 pag., in 8°.**

Anul acesta, vitrinele au oferit cetitorului greu adaptabil la formulele de literatură „en vogue", plăcuta surpriză a volumului de o cu totul nouă factură epică, semnat de d-l Ury Benador. *Subiect banal* descoperire în romancierul care abia un an în urmă cunoscuse debutul (în strigătul supraomenesc din *Ghetto veac XX*) calități rare de analist și psiholog, și o extraordinară posibilitate de înfățișare. Amănuntul era mai mult decît banal: un adulter; eroii: autorul (un pianist), Hilda (soția) și Ivănescu (fatalul prieten).

Răspunsul femeii incriminate nu întîrzie, şi un an mai tîrziu, *Hilda* apără magistral situaţia femeii adultere. Acelaşi deaghiocare a situaţiilor, în motive sufleteşti, în senzaţii, aceiaşi autoanaliză care alunecă singur şi luminos, ca argintul viu, fără goluri şi mai ales, obiceiul pămîntului, fără platitudini.

„Subiect banal" apăruse alături de o nuvelă, *Appasionata*, în care, cu mijloacele care îi sunt proprii, autorul prezintă o obsesie (subiectul ni se pare uneori pretext de glumă) izbucnită lîngă interpretarea faimoasei simfonii a lui Beethoven, într'un tîrg din Moldova. Ne-a condus gîndul la această nuvelă de început, atunci cînd trăsături de humor bun şi fraze cald închegate se alăturau obsesiei metempsihozice care traversează cartea recentă, amintind însuşiri cunoscute.

Cele trei nuvele (setea de preciziune ne repugnă, dar totuşi) sunt legate de fluviul subconştient al apropierii de Ludwig van Beethoven. O apropiere ilogică, de ospiciu, dar o apropiere cu atît mai umană, mai adevărată. *Preludiu la „Beethoven"* pare a fi întîiul capitol al unei vieţi reconstituite a demoniacului „soldat al pianului": Aşa, îmbrăcat şi cu capul pe pian, cum a adormit către ziuă, sfîrşit de oboseală, după o noapte de repetiţie, aşa s'a trezit acum tînărul Ludwig van Beethoven... „I se părea că abia trebue să se trezească"... Trecerile sunt apoi spectacole în oglindă sau în timp şi nori... Mozart pe care îl înspăimîntă, făcîndu-i caricatura în unde sonore... Tumultul Marei Revoluţii. Bonn, acorduri despletite vizual, Bach profesorul muzicii, mama... Apoi întoarcerea, nimic...

Am avut stăruitor impresia că autorul este un virtuoz al pianului şi că între dînsul şi erou este, *trebue să fie*, o afinitate morală. Nimic din imparţialitatea şi siguranţa literatorului psichanalist ci „...steaguri negre şi roşii desfăcute larg în furtună... ceva dinamitard şi mobil, extrem de mobil şi de *adevărat* în găsirea exponentului melodiei. *Final*, cea de a doua „nuvelă", atinge înălţimea cea mare a conflictului dintre suflet şi el însuşi.

Lumea fantastică a ne-cercetatelor substraturi primare ale conştiinţei, de-alungul unei scări bizare şi întortochiate de luminişuri lucide, desagregarea treptată a conştientului cu sufocări intermitente, pînă ce iremediabilul se produce, toate acestea ne tîrăsc prin întîmplări ireale lîngă ciudatul Immanuel Lang, pianistul de periferie. Şi simultan, întrebarea creierului lui bolnav ne izbeşte ca un ciocan, în creştetul capului nostru de oameni normali şi comozi: „unde dispare şi ce se alege din destinul tău neîmplinit?"... Omul dezancorat de timp se caută, pînă la dispariţia totală, în văzduhurile mute şi negre, bîjbîind cu mîinile neantul, acolo unde se irosesc anii omului.

Maniera autorului este lipsa de manieră. Un sentiment nelămurit ne face să-l apropiem de Chamisso, sau de Poe, ori de Hoffman. Obsesia neputinţei de a se opune irefutabilului, tortura statornică a unei sfîrşiri implacabile a libertăţii interioare, amintesc de Blecher, de Botta (Emil) şi de ultimele nuvele ale Cocăi Farago, însă cu totul altfel decît de fiecare în parte.

Cuvintele lui Ury Benador se ştiu preţuite şi deaceea nu-l desmint. Relaţiile dintre ele sunt juste şi noi: trădează o rutină mai veche şi un comerţ cu muzele: „Deodată a fost spintecat aerul stătut şi gros al panicei ascunsă pînă atunci în fiecare suflet: logodnica pentru veşnicii a tînărului învăţăcel ascet Elchunon, mort de curînd, a întrebat cu glas dincolo de moarte"...

Ceea ce cetitorul avizat numeşte *acţiune*, se desfăşoară gazetăreşte voit banal: semnificaţia este cealaltă a reflexelor neaşteptate, a substraturilor neştiute, a asociaţiilor absurde. Sinuciderea lui Immanuel Lang ne oferă punctul de vedere al sinucigaşului: el e Simfonia X-a a lui Beethoven...

Final grotesc este „aventura" unui reprezintant de fabrică, mecenat, care are menirea să descopere întrupări ale geniului marelui vrăjitor.

Predilecţia lui Ury Benador pentru temele arătate mai sus şi chipul inegalabil în care se achită de cele mai dificile probleme de conştiinţă a căror prezintare şi soluţionare şi-o ia asupra, nu fac decît să îndreptăţească omagiul preţuirii noastre, pe care ne permitem să il aducem pe această cale.

MIHNEA GHEORGHIU

D. M. PIPPIDI: *Recherches sur le cultè impérial.* Paris-Bucureşti, (fără dată), 205 pag.

ARISTOTEL: *Poetica,* traducere-introducere-comentariu, de *D. M. Pippidi.* Bucureşti, 1940, 176 pag.

Primul dintre cele două volume anunţate aici, tipărit în franţuzeşte, constitue volumul al doilea din Colecţia ştiinţifică a Institutului de studii latine condus de d-l N. I. Herescu. (Numărul 1 al acestei colecţii este teza regretatului Matei Nicolau, pe care am recenzat-o cu ocazia apariţiei, anul trecut.) Autorul simte nevoia să scuze, în prefaţă, publicarea în volum a mai multor studii răzleţe, apărute mai înainte în reviste străine şi romîne. Cred că n'ar trebui să aibă scrupule în această privinţă, întîi pentru că o parte dintre aceste studii se găsesc în publicaţii greu accesibile, cel puţin pentru specialiştii din străinătate, al doilea pentru că, deşi volumul nu constitue o prezentare exhaustivă a problemelor ridicate de cultul imperial, diversele lui părţi componente sînt totuşi foarte bine legate între ele şi există un fir conducător care străbate întreaga lucrare.

Nu-mi propun să intru aici în discuţia subiectelor tratate. N'ar fi locul, şi desigur n'am nici competinţa necesară, ca unul care nu m'am ocupat nici odată de chestiuni de istoria religiilor şi de critică de text. Pot spune însă că am citit cu mult interes expunerile d-lui Pippidi, care mi s'au părut convingătoare. De altfel îl cunosc pe autor de mai multă vreme ca pe un cercetător foarte serios şi bine pregătit. Istoricii literari au obiceiul să „mobileze subsolul" lucrărilor cu numeroase citate şi referinţe. Lucrul acesta este cu atît mai necesar cînd e vorba de filologia clasică, căci, bine înţeles, bibliografia în acest domeniu este mult mai întinsă decît în toate celelalte, odată ce timp de numeroase secole atenţia principală a savanţilor a fost adresată asupra clasicismului. Pentru a cerceta o problemă latinească se cere deci o muncă imensă de orientare în bibliografia anterioară. Este evident că autorul studiului de faţă este perfect stăpîn pe materialul informativ, ceea ce se dovedeşte nu numai prin „subsolul" volumului, ci şi prin felul însuşi al expunerii sale. Să mai adaug că, lucru care nu este adevărat pentru toţi scriitorii noştri, franţuzeasca d-sale este corectă, şi pot zice chiar elegantă.

Voi face o singură observaţie critică. La pag. 47 se discută citirea exactă a unei inscripţii latine nu tocmai bine păstrate. Într'un pasaj pe jumătate ros, d-l Pippidi propune să se citească *[inmolla]nt*. Dacă am găsi cuvîntul ortografiat aşa din antichitate, ar trebui să-l păstrăm şi să-l considerăm ca o ciudăţenie, odată ce verbul *immolare* n'are nicăeri doi *l*. Dacă pe o inscripţie roasă unde restituim textul pe ghicite, ce motiv avem să scriem aşa?

Cea de a două publicaţie citată în titlul acestei recenzii aparţine, în cadrul Institutului de studii latine, unei colecţii de traduceri din autorii greci, îngrijită chiar de d-l Pippidi. *Poetica* lui Aristotel, text

important din multe puncte de vedere, nu fusese pînă acuma publicat în traducere romînească. Dar volumul prezentat aici nu constitue c simplă traducere: o introducere de 28 de pagini familiarizează pe cititor cu toate problemele criticii antice (de ce în nota de la pag. 31 expresia indiană *tat tvam asi* este scrisă cu *w?*) și constitue în adevăratul înțeles al cuvîntului o introducere a cititorului în atmosfera originalului. La sfîrșit mai este un comentariu de 78 de pagini conținînd explicații și informații variate și utile cu privire atît la traducere cît și la textul original.

In ce privește traducerea: un text de critică literară este imposibil de tradus fără să întrebuințezi ici și colo neologisme. D. Pippidi n'a putut nici d-sa evita expresiile tehnice moderne, lucru pentru care sînt departe de a-l blama. Tocmai din potrivă: cred că s'a ostenit prea mult ca să găsească cuvinte neaoșe, ceea ce dă traducerii un parfum arhaic, de care s'ar fi putut perfect lipsi. Se înțelege că dacă traduci pe Homer bunăoară, vei căuta să întrebuințezi numai cuvinte simple, populare și chiar învechite, ceea ce nu va fi în dezacord cu tonul general al textului. Dar cu Aristotel lucrurile stau altfel. Oricît ai întrebuința cuvinte simple, tot nu vei putea da textului un colorit popular, și nici n'ar fi recomandabil să o faci, chiar dacă s'ar putea. Bine înțeles, d-l Pippidi are toată dreptatea atunci cînd se ridică în potriva comentatorilor care atribue lui Aristotel ideile esteticienilor de azi. Dar nimic nu ne împiedică să-l traducem, păstrîndu-i ideile, cu vocabularul științific de azi, fapt care l-ar face mult mai ușor de citit pentru oamenii culți (ceilalți nu-l vor citi în nici un caz).

AL. GRAUR

KENNETH CLARK: One Hundred Aetails. London, 1938, 80 pag., in 4°.

Sub forma unui catalog de reproduceri fotografice după pînzele expuse la National Gallery, directorul faimoasei instituții și istoricul de artă Kenneth Clark, întreprinde ceva fără precedent în arta antologiei. Titlul spune: o sută de detalii după picturile din Galeria Națională, din Londra.

Insușirea de seamă a cărții stă însă în chipul ingenios în care aceste reproduceri au fost așezate, astfel ca prin amuzantă asociație privitorul să remarce îndată neașteptate contraste și mai neașteptate analogii, fie de subiect sau atmosferă, fie de mișcare ori desen.

Parcurgînd cele o sută de planșe, amatorul de artă *descoperă*, are impresia că este cel dintîi căruia i se revelează adevăruri asupra cărora s'au scris biblioteci întregi. Detaliile sunt noi prin ele însile; cunoscătorii marelui muzeu se recunosc neștiutori în fața unui portret sau unei compoziții deși au privit totalul tabloului de zeci de ori. E o copilărească satisfacție a eruditului în clipa cînd bogatele note dela începutul antologiei îi adeveresc impresia momentană: hotărît, această natură moartă este din „Christ în casa Marthei", a lui Velasquez și nu de vreunul din maeștrii cubismului, cum pare a fi...

Unele detalii sunt alese în scop istoric sau iconografic; așa, de pildă, maliciosul portret al bătrînului Titian reprezintat de Brassano sub chipul unuia dintre cămătarii pe care Christ îi alungă din casa Tatălui Său. Altele cu gîndul de o oferi contraste violente (Rubens, Bellini) sau asemănări de aparență deși între artiști depărtați (Gainsbourough, Francesco Rossi).

Cîți ar recunoaște pînza în care se încadrează pisica vulgară și vicleană, cu unghiile crispate, din planșa 54, dacă n'ar fi privit cu atenție tabloul copiilor Graham al lui Hogarth, și cine ar putea uita ochii cîinelui, din „Moartea Proscrisului" a lui Piero di Cosimo, des-

pre caer Paul Baurget spunea: „Il ressemblait à un amant de Circe transformé en dogue".

Istoria artelor ne învață că arta peisajului a trebuit să aștepte multă vreme pînăce să fie recunoscută ca o artă independent viabilă; detalii numeroase din compoziții cu caracter eroic dovedesc totuși o veritabilă perfecțiune de concepție și de meșteșug ca Valea Arnului din „Martiriul Sf. Sebastian" al lui Pollainolo, sau castelul de pe colină, din „Noli me tangere" a lui Titian.

Reproducerile fotografice redau în majoritate mărimea originală, iar atunci cînd sunt reduse la scară, privitorul este preavizat de notele inițiale.

Serviciul pe care această antologie îl face oricărui amator de artă, ar fi fost nesfîrșit multiplicat dacă cel puțin o parte din cele 100 de detalii ar fi fost reproduse în culori.

MIHNEA GHEORGHIU

JACQUES ANCEL: Géographie des Frontières, Paris-Gallimard, 1938, pp. 209 in 8°.

In această lucrare de o extrem de serioasă argumentare, însoțită de admirabile ilustrațiuni, autorul cu o atît de fecundă activitate științifică istoric și geograf de cea mai bună calitate (o dovadă de strînsa legătură ce există între cele două discipline cu toată tendința unora de a le separa), ne prezintă formațiunile politice din trecut și de astăzi.

Considerațiile sale (vom pomeni numai cîteva) pot fi considerate adevărate axiome, ca și cele patru concluzii la care ajunge la finele lucrării.

Cităm ultima: „Și geograful conchide că *frontiera este o isobară politică*, care fixează, pentru un timp, echilibrul între două presiuni: echilibru de masse, echilibru de forțe".

Lucrarea d-lui Ancel ne interesează în cel mai înalt grad, fiindcă în ea se vorbește și despre noi și mai ales pentrucă cele spuse pornesc dela un adînc cunoscător al trecutului nostru și al importanței factorului geografic în viața neamului nostru, așa cum a dovedit-o și într'o lucrare mai veche a sa. (Jacques Ancel, *Peuples et Nations des Balkans*, ed. II, Paris-Colin 1930).

Astfel autorul cu intuiția sa genială nu odată accentuiază că bastionul carpatic n'a servit de frontieră decît popoarelor stepei, Ungurilor de o parte și Turcilor de alta, pentrucă ele găsiau în pădure stadiul natural de oprire; Romînii însă n'au descoperit în „Munte" decît un refugiu, de unde s'au coborît în epoca modernă pentru a coloniza din nou cîmpiile (p. 89). Carpații n'au constituit niciodată frontieră de limbi și de popoare (p. 155). Actualmente, frontiera politică a Romîniei cu Ungaria este perfect identică cu cea lingvistică (p. 107).

Pe cînd „Slaviniile" din Peninsula Balcanică erau fluviale și agricole, „Valahiile" erau muntoase și pastorale (p. 58). Acelaș lucru va fi fost — adăugăm noi — și în Moldova, unde faimoșii Brodnici au format o serie de Slavinii, față de Valahiile din munți, pînă cînd s'a făcut contopirea.

Autorul vorbește și despre preponderența elementului romînesc în Transilvania, înainte de 1914, pe bază de statistici oficiale unguresti (p. 157) și subliniază că noua hartă a Europei central-orintale cuprinde exact diviziunile abatelui maghiar Martinovici din 1794 (p. 173, că teama exprimată de Kossuth în 1849 a devenit realitate (Banatul și Transilvania pînă la Arad-Oradia Mare trebuiau să aparțină Romînilor), (p. 173) și că aceea ce a scris cu mîhnire în 1900 un publi-

cist maghiar constituia un adevăr: „un puternic zid naţional (romînesc) separă pe Ungurii dela Tisa de Ţara Săcuilor".

Statele medievale conduse de *Kralj Király* (Carol cel Mare) sau de *Ţări* (Cezar) n'aveau nimic naţional în ele, căci şefii lor pretindeau să guverneze popoare diverse (p. 59) ca origine şi limbă. Astfel a fost şi Austro-Ungaria, mozaicul de popoare, Europă în miniatură, care a avut o agonie atît de lungă, spre exasperarea celor ce purtau jugul dominaţiei străine. Rămasă singură, Austria era un stat dar nu şi o naţie. Naţia nu se născuse nici în primăvara lui 1938, cînd s'a făcut anexarea acestei forme reziduale a unui vast imperiu, dominată de o castă clerical-feudală (p. 169). In schimb, Polonia a existat ca naţie şi atunci cînd nu mai avea frontiere (p. 196).

Turcia actuală, deşi stat „naţional", cu o suprafaţă apreciabilă, nu adăposteşte decît 16.000.000 abia, căci restul de 20.000.000 Turci a rămas în Rusia (p. 29).

Interesante consideraţii face autorul asupra Balticei. Istoria, spune autorul, ne învaţă că Baltica n'a servit de loc de frontieră. A fost pe rînd, lac scandinav, hanseatic (1.250—1.535) şi suedez în epoca regilor soldaţi Gustav Adolf şi Carol X. A fost eliberată de Olandezii Grotiuns (teoretic) şi Ruyter (pratic). Dar, se întreabă autorul, ce va fi de acum înainte: lac german sau rus? (p. 84).

D-l Ancel consideră aşa zisul testament politic al lui Richelieu ca apocrif şi de domeniul legendei dorinţa sa de a reda Galliei limitele fixate de natură (p. 68). Dacă însuşi regele Frederic II în 1746 dorea ca Rinul să continue a forma fronitera între Franţa şi Germania (p. 69), Arndt considera în schimb, în 1813, ca valabile numai limitele lingvistice: „der Rhein Deutschlands Strom, aber nicht Deutschlands Grenze".

Geograful — afirmă autorul — nu cunoaşte de fapt frontiere naturale (p. 194) şi deaceea faptul că frontiera franco-belgă taie în două oraşul numit în Franţa Halluin şi în Belgia Uenin n'a provocat de un secol şi jumătate „nici proteste, nici surprize" (p. 195). Dar pentru aceasta trebue obiectivitate în revendicări şi bună înţelegere.

D. CIUREA

TARIFUL PUBLICAŢIILOR

Dela 1—1.000 linii	Lei	7	linia
„ 1.000 linii în sus	„	6	„
Ştiri: Artistice, judiciare, şcolare	„	10	„
Bilanţuri, convocări, notificări etc.	„	15	„
Informaţiuni comerciale şi financiare, minimum 5 linii	„	12	„
Articole, dări de seamă comerciale etc., în corpul revistei	„	20	„
Anunţurile colectorilor de loterii	„	8	„
Informaţiuni loteria de Stat	„	10	„
Informaţiuni colectori de loterii	„	10	„
Intruniri electorale, anunţuri	„	10	„

ORICE ANUNŢ ÎN TEXT

Anunţuri comerciale şi financiare	Lei	10	linia
Acte juridice, sentinţe, hotăriri, cereri de naturalizare etc. la anunţuri	„	8	„
Acte de mulţumire; la informaţiuni	„	10	„
Cutia cu scrisori; plasat lîngă text	„	10	„
Acte de mulţumire	„	8	„
Numiri, permutări, deplasări, decorări etc. la informaţiuni nedepăşind 10 linii	„	200	bucata
Extrase de divorţ simple	„	400	„
Schimbare de nume; trei publicaţii	„	400	„
Anunţuri dela instituţiuni industriale	„	15.000	pagina
„ comerciale	„	15.000	„
„ financiare, asigurări, oficiale etc.	„	20.000	„

Anunţurile editorilor şi librăriilor, se taxează după tariful special.

Anunţuri mai mici ca spaţiu de cît 10 linii, se vor plăti cu tariful a 10 linii
Anunţuri şi informaţiuni cu fracţiuni de linii, nu se admit decit socotite la: 10, 15, 20, 25 etc. linii.

Orice anunţ cerut să apară special, se taxează cu tarif special.

Plata la orice anunţ sau angajament se face numai anticipat.